

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**TÜRK EDEBİYATINDA MESNEVİLERDE
MESNEVİ DIŞI NAZİM ŞEKİLLERİ
(1400-1450)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADEM KEBAPÇI

İSTANBUL, 2020

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**TÜRK EDEBİYATINDA MESNEVİLERDE
MESNEVİ DIŞI NAZİM ŞEKİLLERİ
(1400-1450)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ADEM KEBAPÇI
(170101020)**

**Danışman
Prof. Dr. Kemal Yavuz**

İSTANBUL, 2020

28/12/2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 170101020 numaralı Adem KEBAPÇI'nın hazırladığı "Türk Edebiyatında Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri (1400-1450)" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 28/12/2020 Pazartesi günü saat 14:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat ...:.... da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
Prof. Dr. Kemal YAVUZ (Danışman)	28/12/2020	KABUL
Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK	28/12/2020	KABUL
Dr. Öğr. Üyesi Esra EGÜZ O DONOHOE	28/12/2020	KABUL

*2. Danışman varsa doldurulacak

BEYAN/ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Adem KEBAPÇI

TEŞEKKÜR

Çalışmamın konu seçiminden son aşamasına kadar yardımlarını esirgemeyen, görüş ve önerileriyle yolumu aydınlatan, tez danışmanım, ilim membağı, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Kemal YAVUZ'a; soru ve sorunlarımızı hızla çözüme kavuşturan TDE bölüm başkanımız saygıdeğer hocam Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK'a, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü müdürümüz saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hasan AKAY'a, lisansüstü dersleri aldığım FSMVÜ Türk Dili ve Edebiyatı bölümünün birbirinden değerli öğretim üyelerine teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca, maddi ve manevi destekleriyle yaşam boyu yanımda olan anneme, babama, kardeşlerim Yavuz ve Engin'e; kitap, tez, makale, bildiri ve ansiklopedi maddelerinden kaynak olarak yararlandığım kıymetli edebiyat araştırmacılarına; tezini model aldığım Nefise KURUM'a, İSAM ve FSMVÜ kütüphanelerinin başışçı ve emekçilerine teşekkür ederim.

Adem KEBAPÇI

TÜRK EDEBİYATINDA MESNEVİLERDE MESNEVİ DIŞI NAZIM ŞEKİLLERİ

(1400-1450)

Adem Kebapçı

ÖZET

Bu çalışmamızda, 1400-1450 yılları arasında Türk edebiyatında kaleme alınan Türkçe mesnevileri, muhtevalarındaki mesnevi dışı nazım şekilleri açısından inceledik. Çalıştığımız dönemde yazılan 61 mesnevinin 23'ünde mesnevi nazım şekli dışında farklı şiirler bulunduğunu tespit ettik. Şiirleri, beyitlerden meydana gelen kaside, gazel ve nazım, kıt'a; bentlerden meydana gelen rubâ'î, tuyuğ, terkîb-bend, tercî-bend şeklinde sıraladık. Nazım şekillerini kendi içinde konularına göre ayrıca tasnif edip kronolojik olarak önce yazılan eserden başlayarak çalışmamızı şekillendirdik. Şiirlerin mesnevilerdeki işlevlerinin anlaşılabilmesi için mesnevileri tanıtip konularının özetlerini verdik. Ayrıca, şiirlerin eserde kimin dilinden söylendiğini belirtip kısaca anlamlarına değindik. Çalışmamızın son bölümünde elde ettiğimiz verileri tablolar eşliğinde ortaya koyup benzer konularda yazılan mesnevi gruplarındaki şiirlerin sayısal verilerini karşılaştırdık. Bizim çalışmamızla aynı amaçla hazırlanan ve XV. yüzyıla kadar yazılan mesnevileri inceleyen tezle bizim tezimizin verilerini karşılaştırıp değerlendirdik. Çalışmamızın sonuç bölümünde araştırma amacımıza uygun sonuçları ortaya kayduk.

Anahtar Kavramlar: Edebiyat, Mesnevi, Nazım Şekilleri, Kaside, Gazel.

OTHER POETIC FORMS IN TURKISH MATHNAWIS (1400-1450)

Adem Kebapçı

ABSTRACT

We examined in this study, Turkish mathnawis written in Turkish literature between 1400 and 1450 in terms of different forms of poetry in their content. In 23 of the 61 books written during our study, we found that there were different poems other than mathnawi. We have listed the poems as kaside, ghazal and nazim, kit'a which consist of couplets; ruba'i, tuyug, terki-bend, terci-bend consisting of bent. We also sorted the types of poems according to their subjects in themselves and shaped our work, starting with the mathnawi written chronologically first. In order to understand the functions of poems in mathnawis, we introduced mathnawis and gave summaries of their subjects. In addition, we mentioned who the poems were sung by in the book and wrote the meaning of the poems briefly. In the last part of our study, we presented the data we obtained accompanied by tables and compared the numerical data of poems in mathnawis written on similar topics. Prepared for the same purpose as our study and 15. we compared and evaluated the data of our thesis with the thesis that examined the mathnawis written up to the century. In the results section of our study, we have revealed results that are appropriate to our research goal.

Key Words: Literatüre, Mathnawi, Poetry Forms, Eulogie, Ode.

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatı nazım şekillerinden mesnevi; tespit edilen ilk eser olan Kutadgu Bilig'in yazıldığı 1069'dan itibaren tertip özellikleri, kullanılan dil, konu, kurgu, nazım tekniği ve edebi sanatlar bakımından gelişerek klasik şiirin son zamanlarına kadar varlığını kesintisiz sürdürmüştür. Mesneviler tercüme de olsa şairler, asıl eseri birebir çevirmek yerine konusunu alıp ona içinde yaşadıkları kültürün unsurlarını ekleyerek yeniden yazmıştır. Telif ya da tercüme olsun bazı mesneviler baştan sona mesnevi nazım şekliyle yazıldığı halde bazı mesnevilerin muhtevalarında işlenen konuyla bağlantılı başka nazım şekilleriyle yazılmış şiirler bulunduğu dikkat çekmektedir.

Edebi eserler kuşkusuz hem yazıldıkları dönemin edebi zevkini ve düşünüş biçimlerini hem de kültürün geçmiş birikimini yansıtmaktadır. Eserlerdeki insani duygular okuyucuyu esere bağlayan en önemli etkenlerdendir. Mesneviler, sadece hikâye akışından ibaret anlatılar olmayıp olayların ve kahramanların üzerinden duygu, düşünce ve bilgi aktarılan eserlerdir. Mahiyetleri itibarıyla duygunun ve anlamın yoğunlaştığı şiirler, duyguların ve düşüncelerin en önemli taşıyıcısı ve aktarıcısıdır. Hikâye akışında söylenen şiirlerle okuyucu ile kahramanlar ve okuyucu ile eser arasında bir duygu bağı da kurulmaktadır. Bu şiirler akıp giden hikâyenin içinde sadece nazım şekilleri yönünden değil vezinleri, redifleri, müzikal özellikleri, tematik yönleri, konuyla ilişkileri ve muhtevalarıyla da önemli bir yere sahiptir.

Mesnevilerin muhtevalarında bulunan şiirleri bilimsel bir metotla inceleyip tasnif etmek; bu şiirlerin mesnevilerde yer alma sebeplerini, kullanım sıklıklarını, işlevlerini ve vaka akışına etkilerini ortaya koymak mesnevi edebiyatı açısından önem arz etmektedir.

Mesnevilerdeki farklı nazım şekilleri hakkında literatür taraması yapıldığında sınırlı kaynaklarla hazırlanan çalışmaların aynı türde yazılan eserlerde ve aynı nazım şekli etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu çalışmalarda en çok gazel üzerinde durulmuştur. Bununla alakalı önce 1974 yılında Hüseyin Ayan “*Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisindeki Gazeller*” başlıklı bir makale yazarak bir

eserde ve sadece gazellerin vaka akışındaki yerini ve hikâye kahramanlarına etkilerini incelemiştir. 1984 yılına gelindiğinde mesnevilerdeki gazellere dikkat çeken başka bir makale Robert Dankoff tarafından kaleme alınmıştır. “*The Lyric in The Romance; The Use of Ghazals in Persian and Turkish Masnavis*” adlı makalesinde Dankoff, dokuz mesneviyi inceleyerek İran ve Türk edebiyatında aynı konuda yazılmış mesnevilerin aralarındaki farkları ve gazellerin işlevlerini açıklamıştır. Mesnevide gazel konusunu inceleyen bir başka makale 2009’da Lokman Turan ve Rıfat Kütük tarafından kaleme alınmıştır. “*Türk Mesnevi Geleneğinde Gazelin Kullanımı*” başlıklı makalede yazarlar, gazellerin hikâye akışındaki işlevlerini sorgulanmışlardır. Mesnevide gazel kullanımıyla ilgili ayrıntılı başka bir çalışma Lokman Turan’ın 2017’de yayınladığı “*Anlatı Denizlerinden Lirizm Adalarına Yolculuk: Mesneviyi Gazelle Okumak*” adlı kitabıdır. Yazarın sadece gazelleri; işlevleri, söylenme zamanları, vezin ve redifleri vb. açılardan incelediği bu kitabın kapsamı Şeyhî’nin *Hüsrev ü Şîrîn*’i, Hamdullah Hamdî’nin *Yûsuf u Züleyhâ*’sı ve Fuzûlî’nin *Leylâ vü Mecnûn*’u olmak üzere üç mesneviyle sınırlandırılmıştır. Mesnevilerdeki kıt’a ve nazımlara dikkat çeken bir çalışma, 2010 yılında Erzurum’da düzenlenen *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları* çalıştayında Ayşe Yıldız’ın sunduğu “*Türkçe Mesnevilerde Kıt’a ve Nazım Kullanımı*” başlıklı bildiridir. Yıldız, bildirisinde XIV-XVIII. yüzyıllar arasında yazılmış 31 mesneviyi incelemiş ve 11’inde kıt’a ve nazım şekliyle yazılmış şiir bulunduğunu tespit edip fonksiyonlarını ortaya koymuşlardır.

Türk edebiyatı mesnevilerindeki bütün nazım şekillerinin bilimsel metotlarla ve en kapsamlı şekilde incelenip sınıflandırıldığı çalışma, bizim de model aldığımız, Nefise Kurum’un hazırladığı “*Türk Edebiyatında Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri (15. Yüzyıla Kadar)*” başlıklı yüksek lisans tezidir.

Tezimiz kapsamında XV. yüzyıl mesnevileri tespit edilerek muhtevalarında mesnevi nazım şekli dışında başka nazım şekilleri bulunup bulunmadığı taranmıştır. İnceleme sonucunda yüksek lisans tezinin hacmi ve azami bitirme süresi göz önünde tutularak tezin kapsamı 1400-1450 yılları arasında kaleme alınan Türkçe mesnevilerle sınırlandırılmıştır. Bizim çalışmamızın tarih aralığı, Nefise Kurum’un bıraktığı yerden başlayıp 1450 yılının sonunda bitmektedir. Çalışmamızı

sınırladığımız bu tarih, 3 Şubat 1451 yılında tahta çıkan Fatih Sultan Mehmed döneminin de başını ifade etmektedir.

Çalışmamız kapsamında ele alınan mesneviler, mahiyetine göre en az bir kitap yayını yapılmış; bitirme tezi, yüksek lisans tezi, doktora tezi hazırlanmış veya makale yazılmış eserlerdir. Metinlerdeki bazı beyit, mısra ve kelimelerin doğru okunuşları için yazma nüshalara müracat edilmiş ve bu nüshalar dipnotlarda belirtilmiştir.

Tezimizde dönem eserleri incelenmeye başlamadan önce “Giriş” kısmında XV. yüzyıla kadar yazılmış mesneviler hakkında kısaca bilgi verilerek dönem mesnevilerimiz tarihi geçmişle temellendirilmiştir. Çalışmamız kapsamına aldığımız mesneviler, önce yazılış amaçlarına göre gruplanıp muhtevalarındaki mesnevi dışı nazım şekilleri tespit edilip sınıflandırılmıştır. Ardından her nazım şekline göre konularına göre kendi içinde gruplandırılmıştır. Mesneviler yazılış tarihlerine göre kronolojik olarak sıralanmış ve aynı nazım şekliyle ve aynı konuda yazılmış şiirler mesnevideki öncelik sırasına göre dizilmiştir.

Şiirlerin fiş bilgilerinde hikâyenin şiirden önceki gelişi ve şiirden sonra nasıl devam ettiği; varsa önceki ve sonraki konu başlıkları belirtilmiştir. Bütün şiirlerin eserdeki beyit veya varak numarası aralıkları verilmiştir. Ayrıca şiir, mesnevide anlatıcının ağzından mı hikâye kahramanının dilinden mi söyleniyor belirtilmiştir. Şiirlerin vaka akışındaki yerlerinin kavranabilmesi için anlamları özetlenip fiş bilgilerinin devamına eklenmiştir. Aynı sahnede veya aynı olayda okunan farklı şiirler açıklanırken döngüsel olarak aynı hikâye akışından birden fazla söz etmek durumunda kalınmıştır. Bunun nedeni, bir şiirin öncesindeki ve sonrasındaki hikâye akışını başka bir şiire yönlendirmeden kendi bölümünde açıklamaktır.

Şiirlerin başlıkları kaynaklarda olduğu gibi alınmıştır. Fakat şiirler, başlığın ne ifade ettiğine bakılmaksızın esas alınan nazım şekillerine göre gruplandırılmıştır. Örneğin, “Kıt’a” başlığı taşıyan bir şiir gazel şeklindeyse gazeller grubuna dahil edilmiştir. Kaynakta başlığı bulunmayan şiirlerin baş tarafına kapalı parantez içinde “[Başlıksız]” ibaresi eklenerek başlıksız oldukları araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

Kaynak eserlerde olsun olmasın bütün şiirlerin vezinleri tespit edilip baş taraflarına eklenmiştir. Kaynaklarda hatalı verilen vezinler aynen değil düzeltilerek alınmıştır. İncelenen dönem, Eski Anadolu Türkçesi dönemi olduğundan kaynak eserlerde dönemin dil özelliklerine dikkat edilmemişse şiirler çalışmamızda dönem özelliklerine göre yazılmıştır.

Çalışmamız giriş dışında üç ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünün ilk kısmında mesnevi nazım şekli hakkında teknik bilgi verilmiştir. İkinci kısımda çalıştığımız döneme kadarki mesnevi edebiyatının tarihi gelişimiyle ilgili kısaca bilgi verilip eserlerden bahsedilmiştir.

Birinci bölümün ilk kısmı “XV. Yüzyıl Mesnevi Edebiyatı” başlığını taşımakta olup çalıştığımız dönemde yazılan 61 mesnevi tanıtılmıştır. Muhtevasında başka nazım şekli bulunmayan ve çalışmamızın kapsamı dışında bırakılan eserler kısaca; çalışmamız kapsamına alınan mesnevilerse “Muhtevasında Mesnevi Dışı Nazım Şekli Bulunan Mesneviler” başlıklı ikinci kısımda ayrıntılı olarak tanıtılmış ve şiirlerin eserdeki işlevlerinin net şekilde anlaşılabilmesi için eserlerin özetleri verilmiştir. Baştan sona bir konuyu işleyen aşk ve macera mesnevilerinin özetleri, olay akışındaki epizotlar atlanmadan verilmeye çalışılmıştır. Muhtevasında birden fazla konu bulunan Âşık Ahmed’in *Câmi’u’l-Ahbâr*’ı vb. eserlerin hacimleri fazla olduğundan baştan sona özetlenmek yerine fikir vermesi için muhtevasından bir hikâye veya kısım seçilerek özetlenmiştir. Çalıştığımız dönemin eserlerinden olmalarına rağmen Yazıcıoğlu’nun *Muhammediyye*’si ile Şeyh Ahmed b. Ahmed’in *Münâcât-nâme*’sinin yazılış özellikleri tercî-bend olduğundan; Mûsâ Abdî’nin *Câmasb-nâme*’si de halk edebiyatı özelliği gösterdiğinden tezimizin kapsamı dışında bırakılmıştır.

İkinci bölüm “Nazım Şekilleri” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde nazım şekillerine göre tasnif edilen ve çalışmamızın temelini oluşturan şiirler konularına göre sıralanıp incelenmiştir. Şiirler; beyitlerden meydana gelen kaside, gazel/nazım, kıt’a; bendlerden meydana gelen musammatlar, rubâ’î, tuyuğ, tercî-bend ve terkîb-bend şeklinde bir sistemle sıralanmıştır. Gazel, nazım nazım şekli ile sadece beyit

sayısı ve mahlas bakımından ayrıldığı için iki ve dört beyit olan nazımlar da gazellerle beraber “Gazel/Nazım” başlığı altında verilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise tezimiz kapsamına giren şiirler; eserlere, nazım şekillerine ve konularına göre listelenmiş, ayrıca bütün veriler sayısal olarak tablolar üzerinde gösterilmiştir. Tezimizde elde edilen veriler, Nefise Kurum’un hazırladığı çalışmanın verileriyle karşılaştırılarak dönemler arasındaki farklar ortaya konmuştur. Tezin sonuç bölümünde, inceleme sonunda araştırma amacımıza uygun şekilde elde edilen veriler kısaca ve toplu olarak açıklanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xxxv
KISALTMALAR.....	xxxvi
GİRİŞ.....	1
1. MESNEVİ NAZIM ŞEKLİ.....	1
1.1. XV. YÜZYILA KADAR TÜRK MESNEVİ EDEBİYATI.....	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	17
1. XV. YÜZYIL TÜRK MESNEVİ EDEBİYATI (1400-1450)	17
1.1. MUHTEVASINDA MESNEVİ DIŞI NAZIM ŞEKLİ BULUNAN MESNEVİLER	28
1.1.1. Aşk ve Macera Mesnevileri	28
1.1.1.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)	28
1.1.1.2. Gül ü Hüsrev (Tutmacı)	45
1.1.1.3. Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî).....	67
1.1.1.4. Deh-nâme (Yûsuf Emîrî).....	95
1.1.1.5. Mihr ü Müşterî (Hassân)	98
1.1.1.6. Sî-nâme (Hümâmî).....	120
1.1.1.7. Ta'aşşuk-nâme (Seyyid Ahmed Mirzâ)	123
1.1.1.8. Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî)	124
1.1.2. Savaş, Kahramanlık ve Gaza Mesnevileri	136
1.1.2.1. Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân (Gelibolulu Za'îfî).....	136

1.1.3. Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesneviler.....	148
1.1.3.1. Çeng-nâme (Ahmed-i Dâ'î)	148
1.1.3.2. Vesîletü'n-Necât (Süleymân Çelebi)	153
1.1.3.3. Bahrü'l-Hakâyık (Hatîboğlu)	160
1.1.3.4. Halîl-nâme (Abdülvâsi Çelebi)	162
1.1.3.5. Letâyif-nâme (Hatîboğlu).....	173
1.1.3.6. Gülşen-i Râz Tercümesi (Elvân-ı Şîrâzî)	176
1.1.3.7. Murâd-nâme (Bedr-i Dilşâd).....	179
1.1.3.8. Mevlidü'n-Nebî (Ârif)	181
1.1.3.9. Mi'râcü'n-Nebî (Ârif)	182
1.1.3.10. Tuhfetü'l-Hakîr (Celâl Muhibbî)	188
1.1.3.11. Vefâtü'n-Nebî (Ârif)	198
1.1.4. Nasihat Mesnevileri.....	202
1.1.4.1. Câmi'u'l-Ahbâr (Âşık Ahmed)	202
1.1.4.2. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)	204
1.1.4.3. Mürşidü'l-'Ubbâd (Ârif)	207
İKİNCİ BÖLÜM	212
2. NAZIM ŞEKİLLERİ	212
2.1. KASİDE	212
2.1.1. Övgü Konulu Kasideler	234
2.1.1.1. Vesîletü'n-Necât (Süleymân Çelebi)	235
2.1.1.2. Halîl-nâme (Abdülvâsi Çelebi)	241
2.1.1.2.1. <i>Birinci Kaside</i>	241
2.1.1.2.2. <i>İkinci Kaside</i>	249
2.1.1.3. Gülşen-i Râz Tercümesi (Elvân-ı Şîrâzî)	252

2.1.1.4. Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî).....	256
2.1.1.4.1. <i>Birinci Kaside</i>	256
2.1.1.4.2. <i>İkinci Kaside</i>	259
2.1.1.4.3. <i>Üçüncü Kaside</i>	263
2.1.1.4.4. <i>Dördüncü Kaside</i>	270
2.1.1.4.5. <i>Beşinci Kaside</i>	276
2.1.1.5. Câmi’u’l-Ahbâr (Âşık Ahmed)	279
2.1.1.5.1. <i>Birinci Kaside</i>	279
2.1.1.5.2. <i>İkinci Kaside</i>	285
2.1.1.6. Mihr ü Müşterî (Hassân)	289
2.1.1.7. Sî-nâme (Hümâmî).....	293
2.1.1.8. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu’înî)	299
2.1.1.8.1. <i>Birinci Kaside</i>	299
2.1.1.8.2. <i>İkinci Kaside</i>	302
2.1.1.8.3. <i>Üçüncü Kaside</i>	306
2.1.1.9. Mevlidü’n-Nebî (Ârif)	309
2.1.1.9.1. <i>Birinci Kaside</i>	309
2.1.1.9.2. <i>İkinci Kaside</i>	313
2.1.1.10. Mi’râcü’n-Nebî (Ârif)	316
2.1.1.11. Vefâtü’n-Nebî (Ârif)	319
2.1.1.11.1. <i>Birinci Kaside</i>	319
2.1.1.11.2. <i>İkinci Kaside</i>	324
2.1.1.11.3. <i>Üçüncü Kaside</i>	329
2.1.1.12. Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî)	332
2.1.1.12.1. <i>Birinci Kaside</i>	332
2.1.1.12.2. <i>İkinci Kaside</i>	335

2.1.1.12.3. Üçüncü Kaside.....	341
2.1.1.12.4. Dördüncü Kaside.....	348
2.1.2. Nasihat Konulu Kasideler	350
2.1.2.1. Câmi'ü'l-Ahbâr (Âşık Ahmed).....	351
2.1.2.1.1. Birinci Kaside	351
2.1.2.1.2. İkinci Kaside	355
2.1.2.1.3. Üçüncü Kaside.....	360
2.1.2.1.4. Dördüncü Kaside	363
2.1.2.1.5. Beşinci Kaside.....	369
2.1.2.1.6. Altıncı Kaside.....	373
2.1.2.1.7. Yedinci Kaside	377
2.1.2.1.8. Sekizinci Kaside	380
2.1.2.1.9. Dokuzuncu Kaside.....	383
2.1.2.1.10. Onuncu Kaside	386
2.2. GAZEL ve NAZIM.....	389
2.2.1. Övgü Konulu Gazeller/Nazımlar	407
2.2.1.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî).....	407
2.2.1.1.1. Birinci Gazel/Nazım	407
2.2.1.1.2. İkinci Gazel/Nazım	409
2.2.1.1.3. Üçüncü Gazel/Nazım.....	410
2.2.1.1.4. Dördüncü Gazel/Nazım	412
2.2.1.1.5. Beşinci Gazel/Nazım.....	413
2.2.1.2. Halîl-nâme (Abdülvâsi Çelebi)	415
2.2.1.2.1. Birinci Gazel/Nazım	415
2.2.1.2.2. İkinci Gazel/Nazım	417
2.2.1.2.3. Üçüncü Gazel/Nazım	418

2.2.1.2.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	420
2.2.1.3. Gülşen-i Râz Tercümesi (Elvân-ı Şîrâzî)	422
2.2.1.3.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	422
2.2.1.3.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	424
2.2.1.4. Câmi'ü'l-Ahbâr (Âşık Ahmed)	426
2.2.1.5. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)	428
2.2.1.5.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	428
2.2.1.5.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	429
2.2.1.5.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	431
2.2.1.6. Mevlidü'n-Nebî (Arif)	433
2.2.1.7. Mi'râcü'n-Nebî (Ârif)	435
2.2.1.8. Tuhfetü'l-Hakîr (Celâl Muhibbî)	436
2.2.1.8.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	436
2.2.1.8.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	438
2.2.1.9. Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân (Gelibolulu Za'îfî)	440
2.2.1.9.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	440
2.2.1.9.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	442
2.2.2. <i>Nasihat Konulu Gazeller/Nazımlar</i>	444
2.2.2.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)	444
2.2.2.1.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	445
2.2.2.1.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	446
2.2.2.2. Halîl-nâme (Abdülvâsi Çelebi)	447
2.2.2.2.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	448
2.2.2.2.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	449
2.2.2.3. Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî)	451
2.2.2.4. Câmi'ü'l-Ahbâr (Âşık Ahmed)	453

2.2.2.4.1. Birinci Gazel/Nazım	453
2.2.2.4.2. İkinci Gazel/Nazım	455
2.2.2.5. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)	457
2.2.2.5.1. Birinci Gazel/Nazım	457
2.2.2.5.2. İkinci Gazel/Nazım	459
2.2.2.5.3. Üçüncü Gazel/Nazım	460
2.2.2.5.4. Dördüncü Gazel/Nazım	463
2.2.2.5.5. Beşinci Gazel/Nazım	464
2.2.2.5.6. Altıncı Gazel/Nazım	466
2.2.2.5.7. Yedinci Gazel/Nazım	468
2.2.2.5.8. Sekizinci Gazel/Nazım	470
2.2.2.5.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım	473
2.2.2.5.10. Onuncu Gazel/Nazım	474
2.2.2.5.11. On Birinci Gazel/Nazım	477
2.2.2.5.12. On İkinci Gazel/Nazım	479
2.2.2.5.13. On Üçüncü Gazel/Nazım	481
2.2.2.5.14. On Dördüncü Gazel/Nazım	483
2.2.2.5.15. On Beşinci Gazel/Nazım	485
2.2.2.5.16. On Altıncı Gazel/Nazım	487
2.2.2.5.17. On Yedinci Gazel/Nazım	490
2.2.2.5.18. On Sekizinci Gazel/Nazım	492
2.2.2.5.19. On Dokuzuncu Gazel/Nazım	496
2.2.2.5.20. Yirminci Gazel/Nazım	499
2.2.2.5.21. Yirmi Birinci Gazel/Nazım	502
2.2.2.5.22. Yirmi İkinci Gazel/Nazım	505
2.2.2.5.23. Yirmi Üçüncü Gazel/Nazım	507

2.2.2.5.24. <i>Yirmi Dördüncü Gazel/Nazım</i>	509
2.2.2.5.25. <i>Yirmi Beşinci Gazel/Nazım</i>	511
2.2.2.5.26. <i>Yirmi Altıncı Gazel/Nazım</i>	513
2.2.2.5.27. <i>Yirmi Yedinci Gazel/Nazım</i>	515
2.2.2.5.28. <i>Yirmi Sekizinci Gazel/Nazım</i>	517
2.2.2.5.29. <i>Yirmi Dokuzuncu Gazel/Nazım</i>	521
2.2.2.5.30. <i>Otuzuncu Gazel/Nazım</i>	523
2.2.2.5.31. <i>Otuz Birinci Gazel/Nazım</i>	526
2.2.2.6. Tuhfetü'l-Hakîr (Celâl Muhibbî)	528
2.2.2.6.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	528
2.2.2.6.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	530
2.2.2.7. Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî)	532
2.2.2.7.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	532
2.2.2.7.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	534
2.2.2.8. Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân (Gelibolulu Za'îfî).....	538
2.2.3. Aşk, Âşık, Maşuk Konulu Gazeller/Nazımlar	540
2.2.3.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)	540
2.2.3.1.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	540
2.2.3.1.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	542
2.2.3.1.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	544
2.2.3.1.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	546
2.2.3.1.5. <i>Beşinci Gazel/Nazım</i>	547
2.2.3.1.6. <i>Altıncı Gazel/Nazım</i>	549
2.2.3.1.7. <i>Yedinci Gazel/Nazım</i>	550
2.2.3.1.8. <i>Sekizinci Gazel/Nazım</i>	552
2.2.3.1.9. <i>Dokuzuncu Gazel/Nazım</i>	553

2.2.3.1.10. Onuncu Gazel/Nazım	554
2.2.3.1.11. On Birinci Gazel/Nazım	556
2.2.3.1.12. On İkinci Gazel/Nazım	557
2.2.3.1.13. On Üçüncü Gazel/Nazım.....	558
2.2.3.1.14. On Dördüncü Gazel/Nazım	560
2.2.3.1.15. On Beşinci Gazel/Nazım.....	561
2.2.3.1.16. On Altıncı Gazel/Nazım.....	563
2.2.3.1.17. On Yedinci Gazel/Nazım	564
2.2.3.1.18. On Sekizinci Gazel/Nazım	565
2.2.3.1.19. On Dokuzuncu Gazel/Nazım.....	567
2.2.3.1.20. Yirminci Gazel/Nazım	568
2.2.3.1.21. Yirmi Birinci Gazel/Nazım	570
2.2.3.1.22. Yirmi İkinci Gazel/Nazım.....	571
2.2.3.1.23. Yirmi Üçüncü Gazel/Nazım	572
2.2.3.1.24. Yirmi Dördüncü Gazel/Nazım.....	574
2.2.3.1.25. Yirmi Beşinci Gazel/Nazım	575
2.2.3.1.26. Yirmi Altıncı Gazel/Nazım	577
2.2.3.1.27. Yirmi Yedinci Gazel/Nazım	578
2.2.3.1.28. Yirmi Sekizinci Gazel/Nazım.....	579
2.2.3.1.29. Yirmi Dokuzuncu Gazel/Nazım	581
2.2.3.1.30. Otuzuncu Gazel/Nazım.....	583
2.2.3.1.31. Otuz Birinci Gazel/Nazım.....	584
2.2.3.1.32. Otuz İkinci Gazel/Nazım	585
2.2.3.1.33. Otuz Üçüncü Gazel/Nazım	587
2.2.3.1.34. Otuz Dördüncü Gazel/Nazım	588
2.2.3.1.35. Otuz Beşinci Gazel/Nazım	589

2.2.3.2. Gül ü Hüsrev (Tutmacı)	591
2.2.3.2.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	591
2.2.3.2.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	593
2.2.3.2.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	594
2.2.3.3. Halil-nâme (Abdülvâsi Çelebi)	596
2.2.3.4. Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî)	598
2.2.3.4.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	598
2.2.3.4.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	600
2.2.3.4.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	602
2.2.3.4.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	603
2.2.3.4.5. <i>Beşinci Gazel/Nazım</i>	605
2.2.3.4.6. <i>Altıncı Gazel/Nazım</i>	607
2.2.3.4.7. <i>Yedinci Gazel/Nazım</i>	608
2.2.3.4.8. <i>Sekizinci Gazel/Nazım</i>	610
2.2.3.4.9. <i>Dokuzuncu Gazel/Nazım</i>	612
2.2.3.4.10. <i>Onuncu Gazel/Nazım</i>	614
2.2.3.4.11. <i>On Birinci Gazel/Nazım</i>	615
2.2.3.4.12. <i>On İkinci Gazel/Nazım</i>	617
2.2.3.4.13. <i>On Üçüncü Gazel/Nazım</i>	619
2.2.3.4.14. <i>On Dördüncü Gazel/Nazım</i>	620
2.2.3.4.15. <i>On Beşinci Gazel/Nazım</i>	622
2.2.3.4.16. <i>On Altıncı Gazel/Nazım</i>	624
2.2.3.4.17. <i>On Yedinci Gazel/Nazım</i>	626
2.2.3.4.18. <i>On Sekizinci Gazel/Nazım</i>	628
2.2.3.4.19. <i>On Dokuzuncu Gazel/Nazım</i>	630
2.2.3.5. Deh-nâme (Yûsuf Emîrî)	631

2.2.3.5.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	632
2.2.3.5.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	633
2.2.3.5.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	635
2.2.3.5.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	636
2.2.3.5.5. <i>Beşinci Gazel/Nazım</i>	638
2.2.3.5.6. <i>Altıncı Gazel/Nazım</i>	639
2.2.3.5.7. <i>Yedinci Gazel/Nazım</i>	640
2.2.3.5.8. <i>Sekizinci Gazel/Nazım</i>	642
2.2.3.5.9. <i>Dokuzuncu Gazel/Nazım</i>	643
2.2.3.5.10. <i>Onuncu Gazel/Nazım</i>	645
2.2.3.6. <i>Mihr ü Müşterî (Hassân)</i>	646
2.2.3.6.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	646
2.2.3.6.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	648
2.2.3.6.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	649
2.2.3.7. <i>Sî-nâme (Hümâmî)</i>	651
2.2.3.7.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	651
2.2.3.7.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	652
2.2.3.7.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	654
2.2.3.7.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	656
2.2.3.7.5. <i>Beşinci Gazel/Nazım</i>	657
2.2.3.7.6. <i>Altıncı Gazel/Nazım</i>	659
2.2.3.7.7. <i>Yedinci Gazel/Nazım</i>	661
2.2.3.7.8. <i>Sekizinci Gazel/Nazım</i>	662
2.2.3.7.9. <i>Dokuzuncu Gazel/Nazım</i>	664
2.2.3.8. <i>Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)</i>	666
2.2.3.8.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	666

2.2.3.8.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	669
2.2.3.8.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	671
2.2.3.8.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	673
2.2.3.8.5. <i>Beşinci Gazel/Nazım</i>	676
2.2.3.8.6. <i>Altıncı Gazel/Nazım</i>	678
2.2.3.8.7. <i>Yedinci Gazel/Nazım</i>	680
2.2.3.8.8. <i>Sekizinci Gazel/Nazım</i>	683
2.2.3.8.9. <i>Dokuzuncu Gazel/Nazım</i>	685
2.2.3.8.10. <i>Onuncu Gazel/Nazım</i>	688
2.2.3.8.11. <i>On Birinci Gazel/Nazım</i>	690
2.2.3.9. <i>Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî)</i>	693
2.2.3.9.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	693
2.2.3.9.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	695
2.2.3.9.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	695
2.2.3.9.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	696
2.2.3.9.5. <i>Beşinci Gazel/Nazım</i>	698
2.2.3.10. <i>Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân (Gelibolulu Za'îfî)</i>	700
2.2.3.10.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	700
2.2.3.10.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	701
2.2.3.10.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	703
2.2.3.10.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	704
2.2.3.10.5. <i>Beşinci Gazel/Nazım</i>	706
2.2.3.10.6. <i>Altıncı Gazel/Nazım</i>	707
2.2.3.10.7. <i>Yedinci Gazel/Nazım</i>	708
2.2.4. <i>Ayrılık, Hasret, Veda Konulu Gazeller/Nazımlar</i>	710
2.2.4.1. <i>Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)</i>	710

2.2.4.1.1. Birinci Gazel/Nazım	711
2.2.4.1.2. İkinci Gazel/Nazım	712
2.2.4.1.3. Üçüncü Gazel/Nazım	714
2.2.4.1.4. Dördüncü Gazel/Nazım	716
2.2.4.1.5. Beşinci Gazel/Nazım	717
2.2.4.1.6. Altıncı Gazel/Nazım	719
2.2.4.1.7. Yedinci Gazel/Nazım	720
2.2.4.1.8. Sekizinci Gazel/Nazım	722
2.2.4.1.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım	724
2.2.4.1.10. Onuncu Gazel/Nazım	725
2.2.4.1.11. On Birinci Gazel/Nazım	727
2.2.4.1.12. On İkinci Gazel/Nazım	728
2.2.4.1.13. On Üçüncü Gazel/Nazım	729
2.2.4.1.14. On Dördüncü Gazel/Nazım	731
2.2.4.1.15. On Beşinci Gazel/Nazım	732
2.2.4.1.16. On Altıncı Gazel/Nazım	734
2.2.4.1.17. On Yedinci Gazel/Nazım	735
2.2.4.1.18. On Sekizinci Gazel/Nazım	736
2.2.4.1.19. On Dokuzuncu Gazel/Nazım	738
2.2.4.1.20. Yirminci Gazel/Nazım	739
2.2.4.1.21. Yirmi Birinci Gazel/Nazım	741
2.2.4.1.22. Yirmi İkinci Gazel/Nazım	742
2.2.4.1.23. Yirmi Üçüncü Gazel/Nazım	744
2.2.4.2. Gül ü Hüsrev (Tutmacı)	745
2.2.4.2.1. Birinci Gazel/Nazım	746
2.2.4.2.2. İkinci Gazel/Nazım	747

2.2.4.2.3. Üçüncü Gazel/Nazım	749
2.2.4.2.4. Dördüncü Gazel/Nazım	751
2.2.4.2.5. Beşinci Gazel/Nazım	752
2.2.4.3. Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî)	753
2.2.4.3.1. Birinci Gazel/Nazım	754
2.2.4.3.2. İkinci Gazel/Nazım	755
2.2.4.3.3. Üçüncü Gazel/Nazım	757
2.2.4.3.4. Dördüncü Gazel/Nazım	759
2.2.4.3.5. Beşinci Gazel/Nazım	760
2.2.4.3.6. Altıncı Gazel/Nazım	762
2.2.4.3.7. Yedinci Gazel/Nazım	763
2.2.4.4. Mihr ü Müşterî (Hassân)	765
2.2.4.4.1. Birinci Gazel/Nazım	765
2.2.4.4.2. İkinci Gazel/Nazım	767
2.2.4.4.3. Üçüncü Gazel/Nazım	768
2.2.4.4.4. Dördüncü Gazel/Nazım	770
2.2.4.4.5. Beşinci Gazel/Nazım	772
2.2.4.5. Sî-nâme (Hümâmî)	773
2.2.4.5.1. Birinci Gazel/Nazım	773
2.2.4.5.2. İkinci Gazel/Nazım	775
2.2.4.5.3. Üçüncü Gazel/Nazım	777
2.2.4.5.4. Dördüncü Gazel/Nazım	778
2.2.4.5.5. Beşinci Gazel/Nazım	780
2.2.4.5.6. Altıncı Gazel/Nazım	781
2.2.4.5.7. Yedinci Gazel/Nazım	783
2.2.4.5.8. Sekizinci Gazel/Nazım	785

2.2.4.5.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım	786
2.2.4.5.10. Onuncu Gazel/Nazım	787
2.2.4.5.11. On Birinci Gazel/Nazım	789
2.2.4.5.12. On İkinci Gazel/Nazım	791
2.2.4.5.13. On Üçüncü Gazel/Nazım.....	792
2.2.4.5.14. On Dördüncü Gazel/Nazım	794
2.2.4.5.15. On Beşinci Gazel/Nazım.....	796
2.2.4.5.16. On Altıncı Gazel/Nazım.....	797
2.2.4.5.17. On Yedinci Gazel/Nazım	799
2.2.4.5.18. On Sekizinci Gazel/Nazım	801
2.2.4.5.19. On Dokuzuncu Gazel/Nazım.....	802
2.2.4.5.20. Yirminci Gazel/Nazım	804
2.2.4.5.21. Yirmi Birinci Gazel/Nazım	806
2.2.4.6. Ta'aşşuk-nâme (Seyyid Ahmed Mirzâ)	807
2.2.4.6.1. Birinci Gazel/Nazım	807
2.2.4.6.2. İkinci Gazel/Nazım	809
2.2.4.6.3. Üçüncü Gazel/Nazım.....	810
2.2.4.6.4. Dördüncü Gazel/Nazım	811
2.2.4.6.5. Beşinci Gazel/Nazım.....	812
2.2.4.6.6. Altıncı Gazel/Nazım.....	814
2.2.4.6.7. Yedinci Gazel/Nazım	815
2.2.4.6.8. Sekizinci Gazel/Nazım	816
2.2.4.6.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım.....	817
2.2.4.6.10. Onuncu Gazel/Nazım	819
2.2.4.7. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)	820
2.2.4.8. Mi'râcü'n-Nebî (Ârif)	822

2.2.4.9. Tuhfetü'l-Hakîr (Celâl Muhibbî)	824
2.2.4.9.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	824
2.2.4.9.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	826
2.2.4.10. Vefâtü'n-Nebî (Ârif)	827
2.2.4.11. Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî)	829
2.2.4.11.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	829
2.2.4.11.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	831
2.2.4.11.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	833
2.2.4.11.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	834
2.2.4.11.5. <i>Beşinci Gazel/Nazım</i>	836
2.2.4.11.6. <i>Altıncı Gazel/Nazım</i>	837
2.2.4.11.7. <i>Yedinci Gazel/Nazım</i>	839
2.2.4.11.8. <i>Sekizinci Gazel/Nazım</i>	840
2.2.4.11.9. <i>Dokuzuncu Gazel/Nazım</i>	842
2.2.4.11.10. <i>Onuncu Gazel/Nazım</i>	843
2.2.4.11.11. <i>On Birinci Gazel/Nazım</i>	844
2.2.4.11.12. <i>On İkinci Gazel/Nazım</i>	846
2.2.4.11.13. <i>On Üçüncü Gazel/Nazım</i>	847
2.2.4.11.14. <i>On Dördüncü Gazel/Nazım</i>	849
2.2.4.11.15. <i>On Beşinci Gazel/Nazım</i>	850
2.2.4.12. Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân (Gelibolulu Za'îfî)	852
2.2.5. Kadeh, Şarap, Bahar Konulu Gazeller/Nazımlar	853
2.2.5.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)	854
2.2.5.1.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	854
2.2.5.1.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	855
2.2.5.1.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	857

2.2.5.1.4. Dördüncü Gazel/Nazım	859
2.2.5.1.5. Beşinci Gazel/Nazım.....	861
2.2.5.1.6. Altıncı Gazel/Nazım.....	862
2.2.5.1.7. Yedinci Gazel/Nazım	864
2.2.5.1.8. Sekizinci Gazel/Nazım	865
2.2.5.1.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım.....	867
2.2.5.1.10. Onuncu Gazel/Nazım	868
2.2.5.1.11. On Birinci Gazel/Nazım	870
2.2.5.2. Gülşen-i Râz Tercümesi (Elvân-ı Şîrâzî)	871
2.2.6. Na't Konulu Gazeller/Nazımlar.....	873
2.2.6.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)	874
2.2.6.1.1. Birinci Gazel/Nazım	874
2.2.6.1.2. İkinci Gazel/Nazım	876
2.2.6.2. Vesîletü'n-Necât (Süleyman Çelebi)	877
2.2.6.3. Letâyif-nâme (Hatiboğlu).....	879
2.2.6.4. Mürşidü'l-'Ubbâd (Ârif)	882
2.2.6.5. Tuhfetü'l-Hakîr (Celâl Muhibbî)	884
2.2.6.5.1. Birinci Gazel/Nazım	884
2.2.6.5.2. İkinci Gazel/Nazım	886
2.2.6.5.3. Üçüncü Gazel/Nazım.....	887
2.2.6.5.4. Dördüncü Gazel/Nazım	889
2.2.6.5.5. Beşinci Gazel/Nazım.....	891
2.2.6.5.6. Altıncı Gazel/Nazım.....	892
2.2.7. Yardım, İstek, Arzu Konulu Gazeller/Nazımlar.....	894
2.2.7.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)	894
2.2.7.2. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)	896

2.2.7.2.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	896
2.2.7.2.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	897
2.2.7.3. Vefâtü'n-Nebî (Ârif)	900
2.2.8. Dua, Beddua, Şükür Konulu Gazeller/Nazımlar	904
2.2.8.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)	904
2.2.8.2. Bahrü'l-Hakâyık (Hatîboğlu)	905
2.2.8.3. Halîl-nâme (Abdülvâsi Çelebi)	907
2.2.8.3.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	907
2.2.8.3.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	909
2.2.8.3.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	910
2.2.8.3.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	911
2.2.8.3.5. <i>Beşinci Gazel/Nazım</i>	912
2.2.8.3.6. <i>Altıncı Gazel/Nazım</i>	913
2.2.8.4. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)	915
2.2.8.5. Tuhfetü'l-Hakîr (Celâl Muhibbî)	916
2.2.8.5.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	916
2.2.8.5.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	918
2.2.8.5.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	919
2.2.8.5.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	921
2.2.8.5.5. <i>Beşinci Gazel/Nazım</i>	923
2.2.9. Oyun Yapmak ve Hüner Göstermek Amaçlı Gazeller/Nazımlar	924
2.2.9.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)	924
2.2.9.1.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	925
2.2.9.1.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	926
2.2.9.1.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	927
2.2.9.1.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	927

2.2.9.2. Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî)	928
2.2.9.2.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	928
2.2.9.2.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	930
2.2.9.2.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	931
2.2.9.2.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	932
2.2.9.2.5. <i>Beşinci Gazel/Nazım</i>	933
2.2.10. Şikâyet, Pişmanlık, Sitem ve Yakınma Konulu Gazeller/Nazımlar	934
2.2.10.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)	934
2.2.10.2. Halîl-nâme (Abdülvâsi Çelebi)	936
2.2.11. Hiciv Konulu Gazeller/Nazımlar	937
2.2.11.1. Gül ü Hüsrev (Tutmacı)	937
2.2.11.2. Halîl-nâme (Abdülvâsi Çelebi)	938
2.2.12. Mesneviyi Açıklayan, Özetleyen, Örneklendiren Gazeller/Nazımlar	940
2.2.12.1. Murâd-nâme (Bedr-i Dilşâd)	940
2.2.12.1.1. <i>Birinci Gazel/Nazım</i>	941
2.2.12.1.2. <i>İkinci Gazel/Nazım</i>	941
2.2.12.1.3. <i>Üçüncü Gazel/Nazım</i>	942
2.2.12.1.4. <i>Dördüncü Gazel/Nazım</i>	943
2.2.12.1.5. <i>Beşinci Gazel/Nazım</i>	944
2.2.12.1.6. <i>Altıncı Gazel/Nazım</i>	944
2.2.12.1.7. <i>Yedinci Gazel/Nazım</i>	945
2.2.12.1.8. <i>Sekizinci Gazel/Nazım</i>	946
2.2.12.1.9. <i>Dokuzuncu Gazel/Nazım</i>	946
2.2.12.1.10. <i>Onuncu Gazel/Nazım</i>	947

2.2.12.1.11. <i>On Birinci Gazel/Nazım</i>	948
2.2.12.1.12. <i>On İkinci Gazel/Nazım</i>	948
2.2.12.1.13. <i>On Üçüncü Gazel/Nazım</i>	949
2.2.12.1.14. <i>On Dördüncü Gazel/Nazım</i>	950
2.2.12.1.15. <i>On Beşinci Gazel/Nazım</i>	950
2.2.12.1.16. <i>On Altıncı Gazel/Nazım</i>	951
2.2.12.1.17. <i>On Yedinci Gazel/Nazım</i>	952
2.2.12.1.18. <i>On Sekizinci Gazel/Nazım</i>	953
2.2.12.1.19. <i>On Dokuzuncu Gazel/Nazım</i>	953
2.2.12.1.20. <i>Yirminci Gazel/Nazım</i>	954
2.2.12.1.21. <i>Yirmi Birinci Gazel/Nazım</i>	955
2.2.12.1.22. <i>Yirmi İkinci Gazel/Nazım</i>	956
2.2.12.1.23. <i>Yirmi Üçüncü Gazel/Nazım</i>	957
2.2.12.1.24. <i>Yirmi Dördüncü Gazel/Nazım</i>	958
2.2.12.1.25. <i>Yirmi Beşinci Gazel/Nazım</i>	958
2.2.12.1.26. <i>Yirmi Altıncı Gazel/Nazım</i>	959
2.2.12.1.27. <i>Yirmi Yedinci Gazel/Nazım</i>	959
2.2.12.1.28. <i>Yirmi Sekizinci Gazel/Nazım</i>	960
2.2.12.1.29. <i>Yirmi Dokuzuncu Gazel/Nazım</i>	960
2.2.12.1.30. <i>Otuzuncu Gazel/Nazım</i>	961
2.2.12.1.31. <i>Otuz Birinci Gazel/Nazım</i>	962
2.2.12.1.32. <i>Otuz İkinci Gazel/Nazım</i>	962
2.2.12.1.33. <i>Otuz Üçüncü Gazel/Nazım</i>	963
2.2.12.1.34. <i>Otuz Dördüncü Gazel/Nazım</i>	963
2.2.12.1.35. <i>Otuz Beşinci Gazel/Nazım</i>	964
2.2.12.1.36. <i>Otuz Altıncı Gazel/Nazım</i>	964

2.2.12.1.37. Otuz Yedinci Gazel/Nazım.....	965
2.2.12.1.38. Otuz Sekizinci Gazel/Nazım	966
2.2.12.1.39. Otuz Dokuzuncu Gazel/Nazım	966
2.2.12.1.40. Kırkıncı Gazel/Nazım	967
2.2.12.1.41. Kırk Birinci Gazel/Nazım	967
2.2.12.1.42. Kırk İkinci Gazel/Nazım.....	968
2.2.12.1.43. Kırk Üçüncü Gazel/Nazım	969
2.2.12.1.44. Kırk Dördüncü Gazel/Nazım.....	969
2.2.12.1.45. Kırk Beşinci Gazel/Nazım	970
2.2.12.1.46. Kırk Altıncı Gazel/Nazım	970
2.2.12.1.47. Kırk Yedinci Gazel/Nazım	971
2.2.12.1.48. Kırk Sekizinci Gazel/Nazım.....	972
2.2.12.1.49. Kırk Dokuzuncu Gazel/Nazım	972
2.2.12.1.50. Ellinci Gazel/Nazım.....	973
2.2.12.1.51. Elli Birinci Gazel/Nazım	973
2.2.12.1.52. Elli İkinci Gazel/Nazım	974
2.2.12.1.53. Elli Üçüncü Gazel/Nazım.....	974
2.2.12.1.54. Elli Dördüncü Gazel/Nazım	975
2.2.12.1.55. Elli Beşinci Gazel/Nazım.....	975
2.2.12.1.56. Elli Altıncı Gazel/Nazım.....	976
2.2.12.1.57. Elli Yedinci Gazel/Nazım	977
2.2.12.1.58. Elli Sekizinci Gazel/Nazım	977
2.2.12.1.59. Elli Dokuzuncu Gazel/Nazım.....	978
2.2.12.1.60. Altmışıncı Gazel/Nazım	978
2.2.12.1.61. Altmış Birinci Gazel/Nazım.....	979
2.2.12.1.62. Altmış İkinci Gazel/Nazım	979

2.2.12.1.63. <i>Altmış Üçüncü Gazel/Nazım</i>	980
2.2.12.1.64. <i>Altmış Dördüncü Gazel/Nazım</i>	981
2.2.12.1.65. <i>Altmış Beşinci Gazel/Nazım</i>	981
2.2.12.1.66. <i>Altmış Altıncı Gazel/Nazım</i>	982
2.2.12.1.67. <i>Altmış Yedinci Gazel/Nazım</i>	983
2.2.12.1.68. <i>Altmış Sekizinci Gazel/Nazım</i>	983
2.2.12.1.69. <i>Altmış Dokuzuncu Gazel/Nazım</i>	984
2.2.12.1.70. <i>Yetmişinci Gazel/Nazım</i>	984
2.2.12.1.71. <i>Yetmiş Birinci Gazel/Nazım</i>	985
2.2.12.1.72. <i>Yetmiş İkinci Gazel/Nazım</i>	986
2.2.12.1.73. <i>Yetmiş Üçüncü Gazel/Nazım</i>	986
2.2.12.1.74. <i>Yetmiş Dördüncü Gazel/Nazım</i>	987
2.2.12.1.75. <i>Yetmiş Beşinci Gazel/Nazım</i>	987
2.2.12.1.76. <i>Yetmiş Altıncı Gazel/Nazım</i>	988
2.2.12.1.77. <i>Yetmiş Yedinci Gazel/Nazım</i>	989
2.2.12.1.78. <i>Yetmiş Sekizinci Gazel/Nazım</i>	989
2.2.12.2. <i>Tuhfetü'l-Hakîr (Celâl Muhibbî)</i>	990
2.3. <i>KIT'A</i>	992
2.3.1. <i>Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)</i>	995
2.3.1.1. <i>Birinci Kıt'a</i>	995
2.3.1.2. <i>İkinci Kıt'a</i>	996
2.3.1.3. <i>Üçüncü Kıt'a</i>	997
2.3.1.4. <i>Dördüncü Kıt'a</i>	998
2.3.2. <i>Bahrü'l-Hakâyık (Hatîboğlu)</i>	998
2.3.3. <i>Murâd-nâme (Bedr-i Dilşâd)</i>	1000
2.3.3.1. <i>Birinci Kıt'a</i>	1000

2.3.3.2. İkinci Kıt'a	1001
2.3.3.3. Üçüncü Kıt'a	1002
2.3.3.4. Dördüncü Kıt'a.....	1002
2.3.3.5. Beşinci Kıt'a.....	1003
2.3.3.6. Altıncı Kıt'a	1004
2.3.3.7. Yedinci Kıt'a.....	1004
2.3.3.8. Sekizinci Kıt'a.....	1005
2.3.3.9. Dokuzuncu Kıt'a	1006
2.3.3.10. Onuncu Kıt'a.....	1006
2.3.3.11. On Birinci Kıt'a.....	1007
2.3.3.12. On İkinci Kıt'a	1007
2.3.3.13. On Üçüncü Kıt'a	1008
2.3.3.14. On Dördüncü Kıt'a.....	1009
2.4. RUBÂ'Î.....	1009
2.4.1. Murâd-nâme (Bedr-i Dilşâd).....	1012
2.4.1.1. Birinci Rubâ'î.....	1013
2.4.1.2. İkinci Rubâ'î.....	1013
2.5. TUYUĞ.....	1014
2.4.1. Murâd-nâme (Bedr-i Dilşâd).....	1017
2.6. MUSAMMATLAR.....	1017
2.6.1. Muhammes	1017
2.6.1.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)	1021
2.6.1.1.1. Birinci Muhammes.....	1021
2.6.1.1.2. İkinci Muhammes.....	1023
2.7. TERKÎB-BEND VE TERCÎ-BENDLER	1025
2.7.1. Terkîb-Bend.....	1025

2.7.1.1. Gül ü Hüsrev (Tutmacı)	1028
2.7.2. Tercî-Bend	1033
2.7.2.1. Çeng-nâme (Ahmed-i Dâ'î)	1036
2.7.2.2. Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî).....	1043
2.8. TANIMSIZ.....	1050
2.8.1. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî).....	1050
2.8.2. Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî).....	1055
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	1061
3. 1400-1450 DÖNEMİ MESNEVİLERİNİN KRONOLOJİK ve	
İÇERİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ ve XV. YÜZYILA	
KADAR YAZILAN MESNEVİLERLE KARŞILAŞTIRILMASI	
.....	1061
3.1. 1400-1450 DÖNEMİNDE YAZILAN MESNEVİLERİN KRONOLOJİK	
DEĞERLENDİRİLMESİ	1061
3.1.1. Fetret Döneminde Yazılan Mesneviler (1402-1413).....	1061
3.1.2. Çelebi Mehmed Döneminde Yazılan Mesneviler (1413-1421)	1062
3.1.3. II. Murâd Döneminde Yazılan Mesneviler (1421-1450)	1062
3.2. MESNEVİLERİN İÇERİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	1064
3.2.1. Aşk ve Macera Mesnevileri	1064
3.2.2. Savaş, Kahramanlık ve Gaza Mesnevileri	1071
3.2.3. Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesneviler.....	1073
3.2.4. Nasihat Mesnevileri.....	1080
3.3. 1400-1450 DÖNEMİ MESNEVİLERİNİN XV. YÜZYILA KADAR	
YAZILAN MESNEVİLERLE KARŞILAŞTIRILMASI.....	1087
3.3.1. Aşk ve Macera Mesnevilerinin Karşılaştırılması	1087
3.3.2. Savaş, Kahramanlık ve Gaza Mesnevilerinin Karşılaştırılması	1088

3.3.3. Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesnevilerin	
Karşılaştırılması	1088
3.3.4. Nasihat Mesnevilerinin Karşılaştırılması	1089
3.3.5. Nazım Şekillerinin Oranlarının Toplam Şiir Sayısıyla	
Karşılaştırılması	1091
SONUÇ	1093
KAYNAKÇA	1100

ÇİZELGE LİSTESİ

Tablo 1: XV. Yüzyılda Yazılan Mesneviler	28
Tablo 2: Fetret Devrinde Yazılan Mesneviler (1402-1413).....	1062
Tablo 3: Çelebi Mehmed Devrinde Yazılan Mesneviler (1413-1421)	1062
Tablo 4: II. Murâd Devrinde Yazılan Mesneviler (1421-1450).....	1063
Tablo 5: Konularına Göre Mesnevi Grupları	1064
Tablo 6: Aşk ve Macera Mesnevilerinde Yer Alan Kasideler	1066
Tablo 7: Aşk ve Macera Mesnevilerindeki Gazel ve Nazımların Konularına Göre Dağılımı	1069
Tablo 8: Aşk ve Macera Mesnevilerindeki Kıt'aların Dağılımı	1070
Tablo 9: Aşk ve Macera Mesnevilerindeki Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri	1071
Tablo 10: Savaş, Kahramanlık ve Gaza Mesnevilerinde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri	1073
Tablo 11: Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesnevilerde Yer Alan Kasideler	1074
Tablo 12: Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesnevilerdeki Gazel ve Nazımların Konularına Dağılımı.....	1078
Tablo 13: Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesnevilerdeki Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri.....	1080
Tablo 14: Nasihat Konulu Mesnevilerinde Yer Alan Kasideler	1081
Tablo 15: Nasihat Konulu Mesnevilerdeki Gazel ve Nazımlar	1083
Tablo 16: Nasihat Konulu Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri.....	1084
Tablo 17: Gruplarına Göre Mesnevilerdeki Toplam Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri	1085
Tablo 18: 1400-1450 Döneminde Yazılan Mesnevilerde Toplam Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri.....	1086
Tablo 19: 15. Yüzyıla Kadar Yazılan Mesnevilerle 1400-1450 Dönemi Mesnevilerinin Karşılaştırılması	1090
Tablo 20: 15. Yüzyıla Kadar Yazılan Mesnevilerin Nazım Şekli Oranları	1091
Tablo 21: 1400-1450 Döneminde Yazılan Mesnevilerin Nazım Şekli Oranları....	1092

KISALTMALAR

a. e.	: Aynı eser
a. g. e.	: Adı geçen eser
a. g. m.	: Adı geçen makale
a. y.	: Yazara ait son zikredilen yer
b. a.	: Eserin bütününe atıf
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
haz.	: Yayına hazırlayan
S.	: Sayı
s.	: Sayfa/sayfalar
t. y.	: Basım tarihi yok
v.	: Varak numarası
v.d.	: Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Basım yeri yok
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. MESNEVİ NAZIM ŞEKLİ

Mesnevi, Arapça “ş, n, y” sülasi kökünden türemiş “ikişer ikişer”, “ikili” anlamında bir kelimedir. Edebiyat terimi olarak mesnevi, her beyti kendi arasında kafiyeli nazım şeklinin adıdır. Bu adla İran edebiyatında kullanılmış ve Türk edebiyatına da İran’dan geçmiştir. Arap edebiyatında “mesnevi” terimi kullanılmamış, onun yerine “müzdevice”, “kasidetü’l-müzdevice”; aruzun recez bahriyle yazılması sebebiyle “recez” veya “urcûze” gibi terimler kullanılmıştır. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan eserler, iki beyitten başlayarak binlerce beyit hacminde yazılabilmektedir.¹

Mesneviler daha çok aruzun kısa kalıplarıyla kaleme alınmıştır. Türk edebiyatında vezni tespit edilen 727 mesnevinin %36.3’ü, fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün; %27.9’u, mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün; %10.7’si, fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün vezniyle yazılmıştır. Verilen yüzdelere göre mesnevilerin %75’inin bu üç vezinle yazıldığı görülmektedir.²

Belirli bir tertip özelliğine göre yazılan mesnevilerde giriş, konunun işlendiği kısım ve bitiş olmak üzere üç ana bölüm bulunur. Eserin yazıldığı döneme göre giriş, bitiş veya her ikisinin de bulunmadığı mesneviler de vardır. Giriş bölümü de kendi içinde kısımlara ayrılır. Bu bölümde besmele, tahmit, tevhit, münacat, na’t, miraciye, muzicat, dört halife övgüsü, Hz. Hamza ve Hz. Abbas övgüsü, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin övgüsü, dört mezhep ve on iki imam övgüsü, mesnevinin sunulduğu kişiye

¹ Muallim Nâci, **İstîlâhât-ı Edebiyye**, Haz., M. A. Yekta Saraç, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 118; Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999, s. 59; Amil Çelebioğlu, **Türk Mesnevi Edebiyatı: XV. yy’a Kadar (Sultân II. Murâd Devri) (824-855 / 1421-1451)**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1999, s. 21; M. A. Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi: Bîçim-Ölçü-Kafiye**, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2014, s. 79; İsmail Ünver, “Mesnevi”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II -Divan Şiiri-Tıpkıbası**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 430; Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016, s. 167.

² Ahmet Kartal, **Doğunun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevi**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, 2013, s. 90.

methiye ve kitabın yazılma sebebinin açıklanması yer alır. Şairler, kitabın yazılma serüvenini çoğu zaman klişe sebeplerle açıklar. Şaire eser yazmasını ya gaipten bir ses, ya rüyasında gördüğü birisi söyler. Ya da kitap yazmasını sevdiği bir arkadaşı, bir vezir veya padişah istemiştir. Şairler, kitabı yazma sebebini açıklarken aynı türde eser vermiş başka şairlerin eserlerinden de bahseder. Bu bilgiler edebiyat tarihine ışık tutacak niteliktedir. Yine eserin yazıldığı döneme göre giriş bölümündeki bu kısımların hepsi bulunabileceği gibi bazılarının bulunmadığı da görülür. Konunun işlendiği bölümde mesnevinin asıl konusu anlatılır. Bu bölümün başlıklarında genellikle *Âğâz-ı destân*, *Âğâz-ı kıssa*, *Âğâz-ı kitâb*, *Âğâz-ı hikâyet* vb. ifadeler kullanılır. Terkiplerde *âğaz* yerine Arapça *matla* veya *mebde* kelimeleri de kullanılmıştır. Bazı şairler, bu bölümde hikâye devam ederken yeri geldiğinde akışı keserek konuyla ilgili bilgi aktarır veya denk düşürüp konuyla bağlantılı öğüt verir. Yine asıl konu bölümünde hikâye devam ederken kahramanların ya da şairin ağzından gazel, kaside ve az da olsa diğer nazım şekilleriyle şiirler söylenmiştir. Bu tarz, önce XI. yüzyılda İran edebiyatında Ayyûkî' de görülür. Ayyûkî (ö.?), *Varka vü Gülşâh* adlı eserine on adet gazel yerleştirmiştir. XIII. yüzyıla gelindiğinde Hüsrev-i Dihlevî (ö.1325), *Kırânu's-Sa'deyn* adlı mesnevisine gazelle beraber kaside tarzında şiir eklemiştir. Selmân-ı Sâvecî (ö.1376) ise bunlara kıt'a, rubâ'î ve müfret beyitler de ekleyerek mesnevilerin içindeki nazım şekillerini zenginleştirmiştir.³

Mesnevilere mesnevi dışı nazım şekli eklenmesi uzayıp giden hikâyenin tekdüzeliğini kırıp okuyanın veya dinleyenin dikkatini artırır. Aşk ve macera mesnevilerinde özellikle duygu yoğunluğunun fazlaştığı noktalarda kahramanların duygularının okuyucuya doğrudan aktarılmasını sağlar. İki sevgilinin dilinden karşılıklı söylenen şiirlerde anlatıcı pozisyonundaki şair aradan çıkar; diyalog, baş başa kalan âşıkla sevgili arasındadır. Bazı şairlerin mesnevilerine mesnevi dışı nazım şekli eklemelerinin sebebi, tercüme ettikleri kaynak mesnevide de şiir bulunduğundan asıl esere uygun bir çeviri yapmak içindir. Bazı şairlerse tam aksine kaynak eserde farklı nazım şekli yer almamasına rağmen eserine telif özelliği kazandırmak için şiir eklemiştir. Ayrıca, mesnevi şairi eklediği şiirlerle başka nazım şekillerinde de yetenekli olduğunu gösterir. Şiirler mesnevilerde gelişigüzel

³ Kartal, a. g. e., s. 93-163.

bulunmaz; hikâyenin konusuyla bağlantılı şekilde gelir. Ayrıca çoğu mesnevîde şairler şiirlerin gelişini şiirden önceki son bir-iki mesnevî beytiyle haber verir. Ancak, bazı mesnevîlerde hemen şiire geçilmiştir. Bu tür şiirler genellikle mahlassızdır. Fakat, aşk ve macera mesnevîlerinde kahramanların dilinden söylenen bazı şiirlerde mahlas yerine şiiri söyleyen kahramanın adı yer alır. Bazı şiirlerse, kahramanlar adına onların yardımcıları tarafından okunur.⁴

Mesnevîlerin bitiş bölümleri de giriş bölümleri gibi çoğunlukla belli bir plana sahiptir. Büyük hacimli eserlerde bu bölüm genellikle asıl konu bölümünden bir başlıkla ayrılır. Bu başlıklar Arapça ya da ekseriya Farsça kelime ve terkiplerden meydana gelir. Fakat çok azında Türkçe başlık da kullanılmıştır. XV. yüzyıla kadar yazılan mesnevîlerde hatime genellikle başlıksızdır. Hatime bölümü bulunmayan mesnevîlerde şairler ya son beyitte eserini sonlandırdığını bildirir veya bir dua ile bitirir. Bitiş bölümünde Allah'a hamdüsena; Hz. Peygamber'e salatüselam; padişaha övgü; şairin eseriyle övünmesi; eserin adı, yazılış tarihi, beyit sayısı, vezni; mesnevîyi yazana, okuyana ve dinleyene dua isteme vb. unsurlar yer almaktadır.⁵

Mesnevîler tasnif edilirken konunun işlendiği bölümdeki hikâyenin özelliği kadar eserin yazılma sebebi de dikkate alınır. İsmail Ünver'in mesnevîleri tasnifinde eserler, yazılış amaçlarına göre dört gruba ayrılmıştır. Birinci grupta okuyucuyu bilgilendirmek ve eğitmek amacıyla yazılmış mesnevîler vardır. Bunlar ahlakî, dinî, tasavvufî eserler ve eski bilimlerle ilgili olan ve ansiklopedik bilgiler veren mesnevîlerdir. İkinci grup mesnevîler, okuyucunun kahramanlık duygularını harekete geçirmeye yönelik yazılmıştır. Bunların bazıları konusunu menkabelerden alırken bazıları da tarihten alır. Üçüncü grup; sanat yönü ön planda tutulan, okuyucunun edebi zevkine hitap eden, aşk ve macera eksenli kaleme alınmış eserlerdir. Bunlarda kahramanlar, beşeri (mecazi) aşktan ilahi (hakiki) aşka yükselirler. Bazılarında beşeri aşk tasavvufî mecazlarla perdelenir. Dördüncü grup eserler; şairlerin şahit oldukları veya yaşadıkları olayları, toplumsal hayattaki kişileri, meslekleri, şehirleri, düğünleri anlatan mesnevîlerdir. Bu gruba giren tarîfnâmeler, şehrengizler, sûrnâmeler,

⁴ Lokman Turan, Rıfat Kütük, "Türk Mesnevî Geleneğinde Gazelin Kullanımı", **Turkish Studies** C. IV, S. 7, 2009, s. 668.

⁵ Kartal, **a. g. e.**, s. 168-171.

sergüzeşt ve hasbihaller, içinde yaşanan kültürü işlediklerinden orijinal mesnevilerdir.⁶

Mesneviler müstakil eserlerdir. Yaygın olmamakla beraber bazı divanlarda kısa mesneviler de bulunmaktadır. Örneğin XIV-XVI. yüzyıllar arasındaki divanlarda 2-396 beyit arasında değişen çok farklı beyit sayılarıyla yazılmış 205 kısa mesnevi yer almaktadır. Bunların yüzde doksanı 2-50 beyit hacmindedir. Divanda belirli bir yeri olmayan bu mesnevilerin dörtte üçü dibace bölümündedir. Uzun mesnevilerdeki bölümlerin bunlarda yer almadığı, pek azında dua kısmının bulunduğu görülmüştür. Bu tür mesnevilerde daha çok dini konular ile övgü ve poetikalar dile getirilmiştir.⁷

Şairlerin beş mesneviden meydana gelen mesnevi külliyyatına Arapça beş anlamına gelen “hamse” denir. İran edebiyatında Genceli Nizâmî (ö.1243?)’nin kaleme aldığı *Mahzenü’l-Esrâr*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker* ve *İskender-nâme* adlı mesneviler için beş hazine anlamında “Penc genc” tabiri kullanılmıştır. Bundan sonra şairlerin, Nizâmî’nin eserlerini örnek alarak yazdıkları beş mesneviye hamse denmiştir. İran edebiyatında benzer konularda hamse yazan bir şair de Hüsrev-i Dihlevî (ö.1325)’dir. Hamse sahibi şairlerden Hâcû-yı Kirmânî (ö.1352) ve Feyzî-i Hindî (ö.1595) ise Nizâmî’nin konularından ayrılarak farklı konularda eserler ortaya koymuştur. Mesnevi yazan şairler, mesnevi sayısını beşe tamamlamayı hedeflemektedir. Fakat, sınırlı sayıda şair hedefine ulaşmıştır. Beşten fazla mesnevi yazan şairler de vardır. Abdurrahmân-ı Câmî (ö.1492), yedi; Hâtifi (ö.1521), altı mesnevi kaleme almayı başarmışlardır. İran edebiyatında hamse yazan diğer şairler; Fakîh-i Kirmânî (ö.1371), Kâtibî (ö.1435-36), eserlerini tamamen tasavvufî mahiyette yazan Şâh Dâ’î-i Şîrâzî (ö.1465)’dir.⁸

Türk edebiyatında Ahmedî (ö.1412-13); *İskender-nâme*, *Cemşîd ü Hurşîd* ve *Tervîhu’l-Ervâh* mesnevilerinin yanı sıra *İskender-nâme*’nin içine eklediği *Mevlid* ve *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân* bölümleri de sayılınca beş farklı mesnevi

⁶ İsmail Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II -Divan Şiiri- Tıpkıbası*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 438-443.

⁷ Yücel Ünlü, “Divanlarda Kısa Mesneviler (XIV-XVI. Yüzyıl)” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 82-83.

⁸ Kartal, a. g. e., s. 61-77.

kaleme almıştır. Yine XV. yüzyılın ilk yarısında Ârif (ö.?). *Mürşidü'l-Ubbâd*, *Nüşa-i Âlem ve Şerhu'l-Âdem*, *Mevlidü'n-Nebî*, *Mi'râcü'n-Nebî*, *Vefâtü'n-Nebî* ve isimsiz bir mesnevi olmak üzere altı mesnevi yazmıştır. Beş mesnevi kaleme alan şairler arasında XIV. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Kaygusuz Abdal (ö.1444?) da vardır.⁹ Türk edebiyatında, tertip özellikleri tam müstakil mesnevilerle hamse yazan şairler; Hamdullah Hamdi (ö.1503), Taşlıcalı Yahyâ (ö.1582), Behiştî (ö.1512), Lami'î Çelebi (ö.1532), Hamîdî-zâde Celîlî (ö.1569), Ahmed-i Rıdvân (ö.1528), Nev'î-zâde Atâî (ö.1635) ve Feyzî'dir.

Mesnevinin tarihi gelişimine kısaca bakıldığında her beyti kendi arasında kafiyeli müzdevicler İslam öncesi Arap edebiyatında da görülmektedir. Arap şiirinin en eski örnekleri sayılan recezler, zaman içinde kaside tipinde uzun şiirlere dönüşmüştür. Bu yeni tip recezlere urcûze denmiştir. Emeviler döneminde Urcûzeler, kısa vezinlerle yazılmaları, dilde az kullanılan kelimelerin tercih edilmesi ve bütün mısraların kendi arasında kafiyelenmesiyle kasideden ayrılmıştır. Recez ile müzdevic arasında geçiş şekli sayılan urcûzeler, besmele ve hamdele ile başlamaları sebebiyle mesnevilere örnek teşkil etmiştir. Abbasiler dönemine gelindiğinde her beyti kendi arasında kafiyeli olan müzdevic şiirler doğmuştur. Şiirde aynı kafiyeyle bağlı kalma şartı ortadan kalktığı için binlerce beyit uzunluğunda manzum konuların yazılmasının önü açılmıştır. Bu nazım şekli, daha sonra İran ve Türk edebiyatında “mesnevi” diye anılmıştır. Bugünkü bilgilere göre Arap edebiyatında ilk mesnevi, Abbâsiler döneminde 815'te Ebân el-Lâhikî (ö.816) tarafından yazılan manzum *Kelile ve Dimne* tercümesidir. Onun oğlu Hammâd ise âşıkâne konuda yazılmış ilk mesneviyi kaleme almıştır. Yine Abbâsiler devrinde Ebu'l-Atâhiyye (ö.825), didaktik; Ali b. Cehm (ö. 863), peygamberler tarihi; İbnü'l-Mu'tez (ö.908), halife Mu'tazid'in hayat hikâyesini yazmıştır. Endülüs'te İbn Abdürabbih (ö.940)'in kaleme aldığı mesnevi ise halife 3. Abdurrahmân'ın savaşlarını konu almaktadır.¹⁰

Mesnevinin asıl gelişme sahası Fars edebiyatıdır. Sâ mâniler devrinde İran milli şuurunun uyanmaya başlamasıyla yöneticiler halkın gözünde itibar kazanabilmek için soylarını Sâsânilere dayandırma gayretine girerler. Hamasi

⁹ Çelebioğlu, a. g. e., s. 24.

¹⁰ Kartal, a. g. e., s. 22-36.

nitelikteki mesneviler onların bu amaçlarına hizmet etmiştir. İlk hamasi mesnevi IX. yüzyılın sonunda Mes'ûd- i Mervezî (ö. IX. yy.) tarafından kaleme alınan ve üç beyti dışında günümüze ulaşmayan *Şeh-nâme*'dir. Yine bu dönemde Dakîk-i Tûsî (ö. IX.yy.), *Guştâsb-nâme*; Ebu'l-Müeyyed-i Belhî (ö. X. yy.), *Yûsuf u Züleyhâ*; Ebû Şekûr-ı Belhî (ö. X.yy.), nasihatname türünde *Âferîn-nâme*; Bedî'-i Belhî (ö. IX.yy.), *Pend-nâme*; Rûdekî (ö.941), *Kelile ve Dinme* ve *Sîndbâd-nâme* mesnevilerini yazmışlardır. Gazneliler dönemine gelindiğinde mesnevi türünün en ünlü eseri *Şeh-nâme*'nin yazıldığı görülür. Firdevs-i Tûsî (ö.1020)'nin 999'da tamamlayıp Gazneli Sultan Mahmûd (ö.1030)'a sunduğu mesnevi, tertip özellikleri bakımından Fars edebiyatının en yetkin ilk eseri kabul edilmektedir. Gazneliler döneminde yazılan bir başka mesnevi olan Ayyûkî (ö. XI. yy.)'nin *Varka vü Gülşâh*'ı içinde on adet gazel barındırmasıyla dikkat çekmektedir. Selçuklular döneminde mesnevi türü iyice rağbet görmeye başlamıştır. Bir şairin beş mesnevi yazıp hamse meydana getirmesi ilk defa Selçuklular dönemine rastlar. Genceli Nizâmî (ö.1214?); *Mahzenü'l-Esrâr*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker* ve *İskender-nâme* adlı beş mesnevi kaleme alarak hamse yazmanın sistemini ortaya koymuştur. Esed-i Tûsî (ö.1073)'nin *Gerşâsb-nâme*'si; Osmân Muhtâr-ı Gaznevî (ö.1119'dan sonra)'nin *Şehriyâr-nâme*'si; Îrânşâh (ö.1101)'ın *Behmen-nâme*'si; Fahreddîn Gürgânî (ö.?)'nin *Vîs ü Ramîn*'i yine Selçuklular döneminde yazılmıştır. Bu dönemde yaşayan mutasavvıf şairlerin kaleme aldığı mesnevilerin etkisi Fars ve Türk edebiyatlarında yüzyıllarca devam etmiştir. Bu tarzın ilk temsilcisi Hekim Senâî'dir. Mevlânâ, Genceli Nizâmî, Dihlevî ve Câmî gibi şairleri etkileyen Hakîm Senâî (ö.1131?), ünlü mesnevisi *Hadîkatü'l-Hakîka*'nın da aralarında bulunduğu "Sitte-i Senâî" diye isimlendirilen altı mesnevi yazmıştır. Mutasavvıf şairlerin en önde gelenlerinden birisi de Ferîdüddîn-i Attâr (ö.1221)'dir. Onun yazdığı *Îlâhî-nâme*, *Musîbet-nâme*, *Pend-nâme* ve *Mantuku't-Tayr* mesnevilerinden özellikle *Mantuku't-Tayr*, tasavvuf inancını anlattığı en önemli eseridir. Vahdetivücut inancının alegorik karakterler üzerinden işlendiği mesnevide kuşlar, salıkları; Hüdhdüd, mürşidi; Simurg, Allah'ın zuhurunu temsil eder. Moğollar ve Timurlular döneminde büyük İran şairleri, İran tarihinin efsanevi konularının yerine gerçek tarihi olayları işlemeye başlamıştır. Arap, Acem ve Moğol tarihlerini işleyen Hamdullah-ı Mustavfî (ö.1350)'nin *Zafer-nâme*'si; Ahmed-i Tebrîzî (ö. XIV. yy.)'nin *Şehinşâh-nâme*'si; Hâcû-yı Kirmânî (ö.1352)'nin

ve Seyfî (ö. XIV. yy.)'nin *Sâm-nâme*'leri; İsâmî (ö. XIV. yy.)'nin Hindistan'da kurulan devletleri anlattığı *Fütûhü's-Selâtin*'i; Ali Yezdî (ö.1457)'nin Timur (ö.1405)'un hayatını yazdığı *Zafer-nâme*'si; Azerî-i Tûsî (ö.1461)'nin Hindistan'daki Behmen hanedanını anlattığı *Behmen-nâme*'si bu türde yazılan mesnevilerdendir. Moğollar döneminde aşk ve macera mesnevileri de yazılmaya devam etmiştir. Bunlardan birisi Ubeyd-i Zâkânî (ö.1370)'nin '*Uşşâk-nâme*'sidir. Mesnevi, içinde Zâkânî ile beraber başka şairlerin gazellerinin de bulunması bakımından önem taşır. Selmân-ı Sâvecî (ö.1376)'nin Türk edebiyatında da tercümeleleri yazılan *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisi; Assâr-ı Tebrîzî (ö.1382)'nin İslami edebiyatta kozmik cisimlerin isimlerinin kullanıldığı ilk eser olan *Mihr ü Müşterî*'si; Emir Hüsrev-i Dihlevî (ö.1325)'nin *Şîrîn ü Hüsrev*, *Mecnûn u Leylâ* ve *Heşt Behîşt*'i; Hâcû-yı Kirmânî (ö.1352)'nin *Hümâ vü Hümâyûn*, *Gül ü Nevrûz* ve *Güher-nâme*'si; Cemâlî-i Dihlevî (ö.1535)'nin *Mihr ü Mâh*'ı; Mekteb-i Şîrâzî (ö.1510)'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u aşk konulu mesnevilerdendir. Bu dönemde yazılan tasavvufî mesnevilerin arasında dehname türünün ilk örneği sayılan Hümâm-ı Tebrîzî (ö.1314)'nin *Sohbet-nâme*'si; Fahreddîn-i Irâkî (ö.1289)'nin '*Uşşâk-nâme*'si; Hüseyîn-i Harevî (ö.1319)'nin *Sî-nâme*'si de bulunmaktadır. Tasavvufî mesnevilerden en başta gelenlerden birisi Türk edebiyatında Elvân-ı Şîrâzî tarafından yine mesnevi tarzında tercümesi yapılan Şebusterî (ö.1320)'nin *Gülşen-i Râz* adlı eseridir. Bir başka önemli eser türünün en sevilen mesnevi örneği olan Sa'dî (ö.1292)'nin *Bostân* adlı mesnevisidir. *Sa'dî-nâme* diye de bilinen eser on terbiye kapısından yani on bölümden oluşmaktadır. On altıncı yüzyıldan sonra İran edebiyatında şairler eski büyük üstatların eserlerini aşabilecek kalitede mesnevi yazamamışlar, eski konuları tekrar eden veya küçük hacimli mesneviler kaleme almışlardır. Türk edebiyatını etkileyen Sâvecî, Sa'dî, Attâr, Genceli Nizâmî, Assâr-ı Tebrîzî, Dihlevî, Hâcû-yı Kirmânî gibi şairler hep XVI. yüzyıldan önce yaşamış şairlerdir.¹¹

1.1. 15. YÜZYILA KADAR TÜRK MESNEVÎ EDEBİYATI

Türk edebiyatı tarihi, Türklerin yaşadıkları medeniyet dönemlerine göre tasnif edilerek başlangıcından XI. yüzyıla kadar "İslamiyet öncesi", XI. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortasına kadar "İslam dini etkisinde" ve XIX. yüzyılın ortasından günümüze

¹¹ Kartal, a. g. e., s. 36-78.

kadar “Batı etkisinde” olmak üzere genellikle üç ana devrede incelenmektedir.¹² Her milletin, elde bulunan en eski yazılı kaynaklarından önce, nesilden nesile geçen sözlü edebiyatları vardır. Türklerin İslam dinine girmeden önce savaş, göç ve kuraklık gibi toplum hayatını derinden etkileyen olayları anlatan “destan”; sığır denilen süre avlarında veya şölenlerde okunan “koşuk” ve bir kişinin ölümünden sonra düzenlenen yuğ adlı yas törenlerinde okunan “sagu” türünde sözlü edebiyatları vardır. Bu şiirleri çeşitli Türk boylarında şaman, ozan, baksı, oyun, kam gibi farklı isimlerle adlandırılan şairler kopuz eşliğinde okumuştur. Daha çok din adamı kimlikleriyle öne çıkan bu şairlerin aynı zamanda hekim, dansçı, büyücü özellikleri de bulunmaktadır.¹³

Türklerin İslamiyet öncesi yazılı edebi ürünleri Göktürklerle başlamaktadır. Fakat, Çin kaynaklarında M.Ö. III. yüzyıl ile M.S. IV. yüzyıllar arasına ait Hun diliyle yazılmış bazı kelimeler ve IV. yüzyıla ait “Sükē tılıķang / Buķuķgu tutang”, “(Düşman) ordusuna karşı çıkın, Bukuk’u (lideri) tutsak alın!” şeklinde kısa bir beyit de bulunmaktadır.¹⁴ Orta Asya’da sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Göktürkler tarafından dikilen Orhon yazıtları, yüksek hitabet gücünün yanında gelişmiş bir edebi dilin ilk ve önemli örnekleridir. Göktürklerden sonra VIII-XIII. yüzyıllar arasında Mani ve Budist kültür etkisiyle meydana getirilmiş Uygurca yazmalarda yer alan eski Türk şiiri örnekleri çoğunlukla dînî ve ahlâkî konularda kaleme alınmış veya Uygurcaya çevrilmiş şiirlerdir.¹⁵ Mani muhitinde yazılanlar arasında tanrı ve Mani için yazılmış ilahiler, ölüm ve cehennem tasvirleri ve Adırınçur Tigin’in şiirleri yer almaktadır. Burkan muhitinde ise on türlü iyiliğin methi, otuz beş burkana saygı, gevezelik boyası; iyi dilek, doğru yol, canlılara faydalı olmak, on çeşit niyaz türü hakkında çeşitli şiir parçaları; hikmetin fazileti, Samanyabhadra niyazı, Maytri, istiğfar ve çeşitli hatime duaları yazılmıştır.¹⁶ Ugurlar döneminden kalma nesir eserler de vardır; bunlar da şiirler gibi genellikle tercüme metinlerdir. Budizim etkisinde meydana getirilenler; çatıklar, sutralar, abhidharmalar, vinayalar, tevbe ve

¹² M. Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980, s. 5.

¹³ Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi: Edebiyat Tarihi-Metinler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2012, s. 10-11.

¹⁴ Talat Tekin, Mehmet Ölmez, **Türk Dilleri -Giriş-**, İstanbul, Simurg Yayınevi, 1999, s. 12-13.

¹⁵ Talat Tekin, **XI. Yüzyıl Türk Şiiri: Dîvânü Lügâti’t-Türk’teki Manzum Parçalar**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. IX.

¹⁶ Reşit Rahmeti Arat, **Eski Türk Şiiri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007. s. VII-VIII.

büyük metinleridir. Mani inancı çerçevesinde yazılanlar ise Ezop masallarından yapılan çeviriler, tevbe duaları ve çeşitli metin parçalarıdır. Uygurlardan Hristiyanlık inancıyla yazılmış nesir parçaları da kalmıştır. Bunlar, İncil'den yapılmış çeviriler ve bazı azizlerin hayat hikâyelerinden kısa kesitlerdir. Din dışı tabir edilen metinler ise daha çok alım-satım gibi sosyal hayatı ilgilendiren hukuk belgeleridir. Bunların yanında az da olsa astroloji ve tıpla ilgili metinler de bulunmaktadır.¹⁷

Türkler, VIII. yüzyıldan itibaren İslam dinini kabul etmeye başlamışlar, fakat Müslümanlığın yaygınlık kazanması X. yüzyılı bulmuştur. XII. yüzyıla kadar dört asırlık dönemde Türklerin yoğun olarak yaşadığı Maverâünnehir, Horasan ve Kaşgar bölgeleri tamamen Müslümanlaşmıştır. Elde bulunan İslami Türk edebiyatının ilk eseri *Kutadgu Bilig*'in yazıldığı 1069 yılında İran edebiyatının İslam etkisindeki geçmişi iki yüz yılı bulmaktadır. Yaşadıkları coğrafya sebebiyle Türkler İslam dinini Araplardan değil İranlılardan öğrenmiştir. Müslümanlık öncesindeki komşuluk ve ticaret ilişkileri her iki milletin birbirinin diline kelime vermesine sebep olmuş, İslam sonrası ise aynı dine inanmanın meydana getirdiği ortak kültür edebi etkileşmeyi de beraberinde getirmiştir. İranlıların daha önce Müslüman olması bu etkileşmenin İran lehine gerçekleşmesini sağlamıştır. Türk edebiyatı, İran edebiyatından etkilenecek gelişmiş ve süreç içinde kendi kimliğini kazanmıştır. İslam kültürü etkisi altında gelişen Türk edebiyatı halk edebiyatı, tekke ve tasavvuf edebiyatı ve divan edebiyatı olmak üzere üç ana kolda gelişim göstermiştir.¹⁸

İslam kültürü çevresinde meydana getirilen ilk eserler, X. yüzyıla Karahanlılar devrine aittir. İslam dinini kabul eden Türkler, doğal olarak bu dinin kutsal kitabı *Kur'an-ı Kerim*'i anlamak için satır altı tercümeler kaleme almışlardır. Bazı nüshaları günümüze kadar ulaşan bu tercümeler, Türkçe İslami nesir dilinin ilk örnekleridir.¹⁹

Bugünkü verilere göre on birinci yüzyılın ikinci yarısına gelene kadar Türk edebiyatında mesnevi tarzında yazılan bir eser bulunmamaktadır. Balasagunlu Yûsuf

¹⁷ Sadık Tural vd., **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004, C. IV, s. 129-135.

¹⁸ Mengi, a. g. e., s. 19-20.

¹⁹ Vasfî Mahir Kocatürk, **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi: Başlangıcından Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi**, İstanbul, İKÜ Yayınevi, 2016, s.32.

Has Hâcib'in 1069/1070 yılında tamamlayıp Tavgaç Buğra Han'a sunduğu *Kutadgu Bilig*, bu devrin ve klasik Türk edebiyatının ilk yazılı eseri ve ilk mesnevisidir.

Aslen bir nasihatname ve siyasetname olan *Kutadgu Bilig*'de Yûsuf Has Hâcib, yaşadığı devrin aksayan yönlerini dile getiririp bilgiyi, adaleti ve doğruluğu anlatarak insanları ve cemiyeti bu değerlere yönlendirmiştir. Eserin konusu, adaleti ve doğruluğu temsil eden Kün Togdı; devleti, saadeti ve kutluluğu temsil eden Ay Toldı; aklı temsil eden Ögdilmiş; kanaat ve akıbeti temsil eden Ogdurmuş arasındaki konuşmalar üzerine kurulmuştur. Alegorik özellikteki bu dört karakterin dışında hikâye akarken yeri gelince ortaya çıkıp işleri bitince ortadan kaybolan Kösemîş, Hacib, Kumaru adlı yardımcı şahıslar da vardır. Toplam 6645 beyit hacmindeki mesnevi aruzun fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ul vezniyle kaleme alınmıştır. Eserin muhtevasında kaside tarzında yazılmış üç şiirle 197 tane dördlük de yer almaktadır. *Divânü Lügâti't-Türk*'teki aruzla yazılmış şiirler hariç tutulursa *Kutadgu Bilig*, Türk edebiyatında aruzla yazılmış ilk eserdir. Ayrıca ilk mesnevi olması ve ilk kaside örneklerini barındırması bakımından klasik nazım şekillerini ilk işleyen kitap budur. Nazım şekilleriyle beraber eser; tevhit, na't, dört halife övgüsü ve padişah methiyesi ile başladığından edebi türlerin de ilk örneklerini vermektedir. *Kutadgu Bilig* bu yönüyle Türk edebiyatında klasik tertip özelliği gösteren ilk eserdir.²⁰

Kutadgu Bilig; muhtevası, dili, konu bütünlüğü, aruz hakimiyeti, tertip hususiyetleri dikkate alındığında yazıldığı döneme göre oldukça mükemmel teşekkül etmiş bir eserdir. Bu durum, *Kutadgu Bilig*'den önce başka mesnevilerin de yazılmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.²¹

Yûsuf Has Hâcib ile çağdaş olan Kaşgarlı Mahmûd'un 1072-1074 yılları arasında yazıp 1077'de Bağdat'ta halifenin oğlu Ebu'l-Kâsım Abdullah'a sunduğu *Divânü Lügâti't-Türk* adlı Türkçe-Arapça sözlükte 7500'ün üzerinde Türkçe kelime yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmûd'un bazı kelimelerin anlamını açıklamak için belge olarak getirdiği manzum parçaların çoğu, hece ölçüsüyle yazılmış halk şiiri örnekleri

²⁰ Kemal Yavuz, **Hacib Böyle Dedi: Kutadgu Bilig'den Seçmeler**, İstanbul, Mostar Yayınları, 2012, s. 36-53.

²¹ Ahmet Atilla Şentürk, **XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2002, s. 2.

olmakla beraber Terken Hatun övgüsünde söylenmiş bir şiirden alındığı anlaşılan manzume gibi bazı örnekler aruz vezniyle kaleme alınmıştır. Kaşgarlı Mahmûd, bu şiirleri kendi eserinden önce yazılmış kaynaklardan veya ezberinden aktarmıştır. İki eserin yazılış tarihlerinin yakınlığı dikkate alındığında *Dîvânü Lügâti't-Türk*'teki aruzla kaleme alınmış şiirlerin *Kutadgu Bilig*'den daha önce yazılmış olabileceğini göz ardı etmemek gerekir.²²

Kutadgu Bilig'den sonra Türk edebiyatında yazılan ikinci mesnevi, Anadolu'da XIII. yüzyılda Ahmed Fakîh (ö.?)'in kaleme aldığı *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Serîfe*'dir. Eski Anadolu Türkçesinin en güzel örneklerinden sayılan eserde şair, hac yolculuğu sırasında gittiği Mekke, Medine, Kudüs ve Şam şehirlerinde gördüklerini ve çeşitli mekanların mimari niteliklerini anlatmıştır. Eser, Anadolu'da yazılan ilk mesnevi olma özelliğinin yanı sıra telif hususiyetiyle de ayrı bir öneme sahiptir.²³ Anadolu'da mesnevi edebiyatının gelişmesinde şüphesiz en etkili kişilerden birisi Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö.1273)'dir. Mevlânâ'nın dînî, tasavvufî, ahlâkî ve didaktik özellikte yazdığı 25.634 beyit tutarındaki *Mesnevî-i Ma'neviyye*'si Farsça kaleme alınmasına rağmen özellikle konuların açıklanması için anlatılan hikâyelerle Türk edebiyatının şekillenmesinde etkili olmuştur. Mevlânâ, Türkçe şiir söyleme denemelerinde de bulunmuştur. “Türkçe şiirlerinin biçimleri; bütün beyitleri Türkçe, bir mısrası Farsça bir mısrası Türkçe ve Farsça-Türkçe beraber yazılmış bir mısra şeklindedir.”²⁴ Mevlânâ'dan etkilenenlerin başında onun fikirlerini yaymak için mevleviliği kurumsallaştıran büyük oğlu Sultan Veled (ö.1312) gelir. Onun mesnevilerinden *İbtida-nâme*'de 76, *Rebâb-nâme*'de 162 Türkçe beyit yer almaktadır. Son mesnevisi *İntihâ-nâme* ise baştan sona Farsça olup Türkçe beyit bulunmamaktadır.²⁵

Kutadgu Bilig gibi didaktik ve temsili bir hüviyete sahip bir başka mesnevi Anadolu sahasında Türk edebiyatının kurucu şairlerinden Yunus Emre (ö.1320?) tarafından 1307'de yazılan *Risâletü'n-Nushiyye*'dir. Mesnevide, ruh ve akıl, kibir ve

²² Tekin, a. g. e., s. VII-IX.

²³ Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Dergah Yayınları, 2004, s. 123-124.

²⁴ Hasibe Mazioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014, s. 100-101.

²⁵ Kartal, a. g. e., s. 260-264.

kanaat, buşu ve gazap, buhl ve haset, gıybet ve bühtan konuları açıklanmıştır.²⁶ Mutasavvıf şairliğiyle öne çıkan Gülşehrî'nin (ö.1317'den sonra) 1317 yılında yazdığı *Gülşen-nâme* diye de anılan *Mantıku't-Tayr*, Ferîdüddin Attâr'ın aynı adlı mesnevisin telifi tercümesidir. Vahdetivücûd inancının işlendiği 4437 beyit hacmindeki alegorik mesnevi, Attâr'dan Türkçeye yapılan ilk tercümedir. Şair, *Mantıku't-Tayr* ile paralellik gösteren Farsça *Felek-nâme*'sini yine mesnevi şeklinde kaleme almıştır. Gülşehrî'ye atfedilen *Kerâmât-ı Ahı Evrân* adlı kısa mesnevinin ise Gülşehrî'ye ait olmadığı kuvvetle muhtemeldir. Çünkü şair, hiçbir eserinde Ahi Evrân'dan bahsetmemektedir.²⁷ XIV. yüzyılın en önemli eserlerinden birisi Âşık Paşa (ö.1332)'nın 1330 yılında telif ettiği 10.613 beyit hacmindeki *Garîb-nâme*'dir. Dinî, tasavvufî ve öğretici bir eser olan *Garîb-nâme*, on bölümden meydana gelmekte ve her bölümde ayrı ayrı on konuya yer verilmektedir. Bölümler sistemli bir şekilde gittikçe açılmaktadır. Buna göre mesnevi, 550 konu ve mesele üzerinde açıklama yapmaktadır. Âşık Paşa'nın *Garîb-nâme*'den başka Fakr adlı kuşun hikâyesi üzerinden alçakgönüllülüğü ve nefse uymamayı anlattığı 161 beyitlik *Fakr-nâme*; zamanın iyi değerlendirilmesini işlediği 39 beyitlik *Vasf-ı Hâl*; beraber yolculuğa çıkan Müslüman, Hristiyan ve Yahudi kişiler üzerinden mana ve hikmete önem vermeyi öğütlediği 59 beyitlik *Hikâye* adlı mesnevileri ve bunlardan başka kısa mesnevileri de bulunmaktadır.²⁸

XIV. yüzyılda mesnevi yazan bir diğer şair Şeyyâd Hamza (ö.1349'dan sonra), konusunu *Kur'an-ı Kerim*'den alan 1529 beyitlik *Yûsuf u Zeliha* mesnevisini kaleme almıştır. Eserini yazarken konuyu genişletmek için çeşitli Kur'an tefsirlerinden de yararlanmış. Bir diğer eseri 79 beyitlik *Dâsitân-ı Sultân Mahmûd* adlı kısa mesnevisinde Gazneli Sultan Mahmûd ile bir derviş arasında cereyan eden madde ile mana konuşmasını anlatır. Şairin bunlardan başka 483 beyitlik *Vefât-ı Hazret-i Muhammed Aleyhi's-selâm*, 545 beyitlik *Miraç-nâme* ve 289 beyitlik

²⁶ Kartal, a. g. e., s. 259-260.

²⁷ Kemal Yavuz, *Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ı (Gülşen-nâme) -Metin Günümüz Türkçesine Aktarma-*, Ankara, SFN Yayıncılık, 2007, s. XXXV-XXXIX.

²⁸ Kemal Yavuz, *Garîb-nâme (Tıpkıbasım-Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)*, İstanbul, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000, C.I/I, s. XLV-LIX.

Ahvâl-i Kiyâmet adlı mesnevileri de bulunmaktadır.²⁹ *Yûsuf u Züleyha* hikâyesi, Süle Fakih (ö.?) tarafından da yazılmıştır. XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başına tarihlenen mesnevi 5505 beyittir. Süle Fakih'in eseriyle Şeyyâd Hamza'nın eseri arasında mısra ve beyit boyutunda benzerlikler dikkat çekmektedir. Süle Fakih'in eseri gibi yazıldığı tarih bilinmeyen Garîb (ö.?)'in aynı adlı eseri XIV. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. 2926 beyit hacmindeki mesnevinin benzerlerinden farkı, mesnevinin konusunun daha çok Hz. Yûsuf'un hayatı etrafında dönmesidir. Babası, kardeşleri ve Züleyha ile olan ilişkileri iç içe geçmiş olaylar şeklinde anlatılır. *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi müstakil bir eser olarak daha sonra Erzurumlu Kadî Darîr (ö.?) tarafından 1367 yılında yazılmıştır. Toplantılarda okunmaya uygun şekilde sekiz meclis halinde düzenlenen mesnevi 2126 beyittir.³⁰

Yüzyılın yarısına gelindiğinde 1350'de Hoca Mes'ûd (ö.?), 5703 beyit hacmindeki *Sûhey ü Nev-bahâr* adlı mesnevisini Farsça'dan tercüme ederek yazar. Eserin Farsça aslı ele geçmediğinden Hoca Mes'ûd'un eseriyle aslı arasında bir değerlendirme yapma imkanı bulunmamaktadır. Şair, mesnevisinde zamanın genel temayülünün aksine beşeri bir aşk hikâyesini işlemiştir. Ancak yine de, konu akışında yeri geldikçe dînî ve ahlâkî öğütler de verir. *Sûheyl ü Nev-bahâr*, Anadolu sahasında yazılmış mesneviler arasında klasik tertibe uygunluk bakımından en önde gelen eserlerdendir. Hoca Mes'ûd, bundan dört yıl sonra Sa'dî'nin *Bostân*'ından seçtiği şiirlerle *Ferheng-nâme-i Sa'dî*'yi yazmıştır. 1073 beyitlik hacmiyle *Bostân*'ın dörtte biri kadar olan mesnevide, dînî ve ahlâkî öğütler ile bunlarla ilgili hikâyeler yer almaktadır.³¹ Hoca Mes'ûd'un her iki mesnevisinde dikkat çeken husus, o dönemde Anadolu'da yaygın olarak kullanılan mesnevi vezinleriyle değil *Şeh-nâme* ve *Kutadgu Bilig*'in de vezni olan fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ul kalıbıyla kaleme alınmış olmalarıdır.

Bu yüzyılda, ünlü bir kültür ailesinin ferdi olan Elvân Çelebi'nin kendi ailesinin tarihini yarı biyografik yarı menkabevî şekilde kaleme aldığı görülür. 1358/1359 yılında yazdığı, meşhur olan adıyla, *Menâkıbü'l-Kudsiyye Fi Menâsibi'l-Ünsiyye* adlı mesnevi

²⁹ Orhan Kemal Tavukçu, "Şeyyâd Hamza", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, C. 39, s. 104-105.

³⁰ Kartal, a. g. e., s. 282-283.

³¹ Şentürk, Kartal, a. g. e., s. 135-136.

2081 beyittir. Eserin 2080. beytinde adı *Nâme-i Kudsî* şeklinde geçmektedir. Âşık Paşa'nın oğlu olan Elvân Çelebi'nin dedesi Muhlis Paşa, büyük dedesi Baba İlyâs-ı Horasânî'dir. Elvân Çelebi bu eserini, Babâiler isyanına adı karışan dedelerini savunmak için kaleme almıştır. Mesnevi, dönemin siyasi ve dini tarihi ile toplum sosyolojisi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Tarihi olayların bir kısmı, özellikle Baba İlyas'ın yaşamı, keramet hikâyeleri tarzında menkabeler olarak anlatılmıştır. Bu hikâyeler, Moğol istilalarından kaçarak Anadolu'ya göç eden Müslüman Türk boylarının İslam öncesi kaynaklardan gelen çeşitli inançlarını tahlil imkanı sağlamaktadır.³²

Farsça'dan tercüme edilerek edebiyata kazandırılan ikili aşk hikâyelerinden biri de *Hüsrev ü Şîrîn*'dir. *Hüsrev ü Şîrîn*'i Anadolu sahasında ilk kez Fahrî (ö.?) adlı şair yazmıştır. 1367 senesinde Aydınoğlu İsa Bey'e sunulan eser 4683 beyittir. Bu hikâyeyi Fahrî'den önce Türk edebiyatında ilk kaleme alan şair Kutb (ö. XIV. yy.)'tur. Harezm Türkçesiyle 1341'de Altınorda sahasında yazılan mesnevi 4729 beyittir.³³ Yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde 1372'de Ümmi İsâ, *Mihri ü Vefâ*'yı; 1387'de Şeyhoğlu Mustafa (ö.1414?), *Hurşîd ü Ferahşâd*'ı yazmıştır. Kısaca *Hurşîd-nâme* olarak da bilinen mesnevi 7903 beyit olup dönemindeki Türk kültür hayatını yansıtan en önemli kaynaklar arasındadır.³⁴

XIV. yüzyılın tarihî, destânî mesnevileri arasında en önde gelen mesnevilerden birisi Ahmedî (ö.1412-13)'nin *İskender-nâme*'sidir. Anadolu'da yazılan türünün ilk örneği eser, Genceli Nizâmî'nin aynı adlı mesnevisine nazire olarak yazılmıştır. Ahmedî'nin 1390'da tamamladığı mesneviye 1410 yılına kadar çeşitli ilaveler yaptığı anlaşılmaktadır. *İskender-nâme*'nin içinde *Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân* ve *Mevlid* metinleri de yer almaktadır.³⁵ Asrın sonunda yazılan mesneviler arasında Kemâloğlu (ö. XIV. yy.)'nın farklı kitaplardan derleyerek 1389'da yazdığı *Ferah-nâme*'sini ve Mehmed (ö. XV.yy.)'in 1398'de tamamladığı *Işk-nâme*'sini de saymak gerekir. *Ferah-nâme* 3030 beyit olup öğüt verme

³² Mertol Tulum, **Tarihi Metin Çalışmalarında Usul: Nâme-i Kudsî (Menâkıbu'l-Kudsiyye)'nin Yayınlanmamış Metninden Derlenmiş Verilerle -Birinci Kitap-**, İstanbul, Çizgi Kitabevi, 2017, s. 12-13.

³³ Sadık Yazar, "Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 306-307.

³⁴ Kartal, a. g. e., s. 287.

³⁵ Mengi, a. g. e., s. 84-85.

kaygısıyla anlatılmış destansı ve efsanevi motiflerle süslü hikâyelerden meydana gelmektedir. *Tuhfe-nâme* diye de bilinen '*Işk-nâme* ise 8702 beyit hacminde olup Hümâ ile Ferrûh arasında geçen bir aşk hikâyesini anlatır.³⁶ Ayrıca, bu yüzyılda kaleme alınan mesneviler arasında Ahmed-i Dâ'î (ö.1421'den sonra)'nin tercüme eserleri *Camasb-nâme* ve *Vasiyyet-i Nûşirevân-ı Âdil Be Pûsereş Hürmüz-i Tâcdâr*'ı, Kastamonulu Şâzî (ö.1362'den sonra)'nin *Maktel-i Hüseyin*'i, Muhyî (ö.?)'nin *İbtidâ-nâme Tercümesi*'si, Süleyman Penâhî'nin *Nasihat-nâme*'si, Niyâzî-i Kadîm (ö.1508?)'in *Mansûr-nâme*'si, Zâîfî Çelebi (ö.?)'nin *Cem'u'l- Hakâyık*'ı, Mürîdî (ö. XV. yy.?)'nin *Pend-i Ricâl*'i vardır.

Belli başlı eserlerini saydığımız XIII-XIV. yüzyıllarda genellikle halkın toplandığı meclislerde okunmak üzere hazırlanmış, bolca olağanüstü olaylara yer veren halk tipi mesneviler de yazılmıştır. Edebi değeri bulunmayan ve zaman içinde bazılarının ilk yazarı unutulup anonimleşmiş bu hikâyeler çoğunlukla Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve İbrahim Edhem gibi din büyükleri etrafında şekillenmiştir. Halk bunları hoş vakit geçirmek için dinlerken anlatanlar da dinleyenlere hikâyelerle bağlantılı dînî ve ahlâkî öğütler verir. Tursun Fakı (ö.1326'dan sonra)'nın kaleme aldığı *Kıssa-i Mukaffâ* olarak da bilinen *Gazavât-ı Resûlû'l-lah*, Hz. Peygamber'in *Ebu Cehil ile Güreş Tuttugudur*, *Muhammed Haneî Cengi* ve *Cumhûr-nâme* adlı dört mesnevi; Sadreddîn (ö.?)'in *Mu'cize-i Muhammed Mustafâ*'sı ve *Dâstân-ı Geyik*'i; yine Hz. Peygamber etrafında şekillenmiş İzzeddinoğlu (ö.?)'nin *Tavus Mucizesi* eseri; Hz. Fâtıma etrafında şekillenmiş *Vefât-ı Hazret-i Fâtıma*; Kirdecî Ali (ö.?)'nin kaleme aldığı *Destân-ı Hamâme*, *Destân-ı Kesikbaş*, *Destân-ı Ejderha* adlı üç mesnevi; İbrâhim (ö.?)'in *Dâstân-ı Yiğit*'i; İsâ'nın *Dâstân-ı İbrâhim*'i; Yûsuf-ı Meddâh (ö.?)'in *Dâsitân-ı İblis* ve *Hikâyet-i Kız Ma'a Cehûd*'u ile *Varka ve Gülşâh*'ı bu tarzın örneklerindendir. Bunlara benzer şekilde *Dâstân-ı Mûsâ*, *Hikâye-i Câbir*, *Hikâye-i Eyyûb*, *Dâstân-ı Kız*, *Dâstân-ı Oğlan*, *Dâstân-ı Gügercin*, *Dâstân-ı Fâtımatü'z-Zehrâ*, *Hikâye-i Derviş*, *Hikâyet-i Ziyâfet-i Hz. Osmân* ve *Hz. Ali, Kadı Uğru Destanı*, *Şeyh San'an Destanı* gibi daha birçok hikâye bulunmaktadır.³⁷

³⁶ Çelebioğlu, a. g. e., s. 65-72.

³⁷ Kartal, a. g. e., s. 265-298.

Başlangıç dönemi olarak adlandırabileceğimiz XIII-XIV. yüzyıllarda dinî, ahlâkî, tasavvufî; tarihî, destanî, menkabevî ve aşk konulu birçok mesnevi yazılmıştır. Bu dönemde yazılan mesnevilerin çoğu halka dini öğretmek ve ahlâkî öğüt vermek kaygısıyla yazıldığından edebi değerleri ikinci planda tutulmuştur. Özellikle dini ve tasavvufî mesnevi yazar şairler; sevap kazanmak ve öldükten sonra hayırla anılmak kaygısıyla eserlerin edebi değerinden çok muhtevasına önem vermişlerdir. Mesnevilerdeki konu çeşitliliği halkın da bu eserlere rağbetini artırmıştır. 1243 Köseadağ savaşıdan sonra Moğolların uzun yıllar Anadolu'yu sömürmesi, beyliklerin birbirleri üzerinde hakimiyet kurma savaşları neticesinde sosyal ve ekonomik sorunlar yaşayan halk, dini ve tasavvufî eserlerle manevi rahatlama yaşarken Müslüman olmayan topraklarda girişilen fetih hareketlerini anlatan destansı hikâyelerle gururlanmışlardır. Bu dönemin mesnevileri, başlangıç olmanın bütün özelliklerini taşır. Çağında konu, üslup, dilin kullanımı, aruz vezni, tasvirler ve kafiye bakımından acemilikler görülmektedir.³⁸ Bu süreçte şuurlu ve ısrarlı şekilde Türkçe eser yazan başta Ahmed Fakîh (ö.?), Yusus Emre (ö.1320?), Şeyyâd Hamza (ö.1349'dan sonra), Gülşehrî (ö.1317'den sonra), Âşık Paşa (ö.1332) ve Şeyhoğlu Mustafa (ö.1414?) gibi sanatçılar Anadolu'da Türkçenin edebiyat dili olmasının temellerini atmışlardır.

Kısaca tanıtmaya çalıştığımız başlangıcından XIV. yüzyılın sonuna kadar yazılan mesnevileri toplu halde inceleyen kitaplar yayınlanmış ve akademik tezler yazılmıştır. Eserler hakkında daha fazla bilgi almak için ilgili kaynaklara bakılabilir.³⁹

³⁸ Harun Tolasa, "15. YY. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İzmir, 1982, S. 1, s. 1-2.

³⁹ Amil Çelebioğlu, **Türk Mesnevi Edebiyatı: XV. yy'a Kadar**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1999; Ahmet Kartal, **Doğunun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevi**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2013; Ahmet Atilla Şentürk, **XVI. Yüzyıla Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2002; Nefise Kurum, **Türk Edebiyatında Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri (15. Yüzyıla Kadar)**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018; Sadık Yazar, **Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011; Ayşe Eryılmaz, **Klasik Türk Edebiyatında Kaynaklar/Mesneviler**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2017.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 15. YÜZYIL TÜRK MESNEVİ EDEBİYATI (1400-1450)

15. yüzyılın ilk yarısında mesnevi edebiyatı, önceki yüzyıllara göre olgunluk kazanmış; dile, nazım tekniklerine, konuya ve edebi sanatlara hakim şairlerin çoğalması neticesinde sanat yönü ağır basan mesnevilerin sayısı da artmaya başlamıştır. Şairler, bu dönemde tercüme de olsa eserlerin konusunu, mekan ve şahıs kadrosunu yerli duygu ve düşüncelerle örüp yaşadıkları coğrafya ve milli kültürün unsurlarıyla zenginleştirmişlerdir. XIII-XIV. yüzyıllarda yazılan mesnevilerin çoğu başlangıç döneminin bütün özelliklerini gösterdiği gibi XV. yüzyıl mesnevileri de gelişim döneminin hususiyetlerini yansıtır. Şüphesiz, bu dönemde önceki dönem eserleriyle aynı nitelikte edebi yönü zayıf eserler de yazılmıştır. Fakat bunların sayısı giderek azalma eğilimi göstermiştir.¹

Türk edebiyatının her döneminde olduğu gibi bu dönemde kaleme alınan dinî, tasavvufî ve ahlakî mesnevilerin sayısı diğer konularda yazılan mesnevilere kıyasla daha fazladır. Ahmedî (ö.1412-13), önceki asrın sonunda yazdığı *İskender-nâme*'sinin içine 1405'te *Tahkîk-i Mi'râc-ı Resûl*'ü, 1407'de *Mevlid*'i ekleyerek XV. asrın ilk dini mesnevi örneklerini vermiştir.² Bir mirac-nâme de Abdülvâsi Çelebi (ö.1415'ten sonra)'nin *Halîl-nâme*'sinde yer almaktadır. Türk mesnevi edebiyatının en orijinal mesnevilerinden birisi olan *Halîl-nâme*, Hz. İbrahim'in hayatını konu alır. Mevlit türünün en ünlü eseri şüphesiz Süleyman Çelebi (ö.1422)'nin 1409/1410 yılında kaleme aldığı *Vesiletü'n-Necât* adlı mesnevidir. Bu dönemdeki diğer müstakil mevlit mesnevileri Ârif (ö.?)'in 1437/1438'de yazdığı *Mevlidü'n-Nebî* ile Celâl Muhibbî (ö.1438'den sonra)'nin aynı tarihte yazdığı *Tuhfetü'l-Hakîr* adlı mesnevidir. Ârif, birçok mevlit metninin bölümü olarak bulunan Hz. Peygamber'in miracını ve

¹ Harun Tolasa, "15. YY. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İzmir, 1982, S. 1, s. 2-3.

² Yaşar Akdoğan, *İskendername'den Seçmeler*, Ankara, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 65, 69.

vefatını da ayrı eserler halinde kaleme alıp *Mi'râcü'n-Nebî* ve *Vefâtü'n-Nebî* adlı iki mesnevi daha yazmıştır.³

Bu dönemde dini muhtevalı mesnevileriyle öne çıkan şairlerden birisi Hatîboğlu (ö.1435'ten sonra)'dur. Onun 1426'da tamamladığı 5827 beyitlik *Ferah-nâme* mesnevisi manzum yüz hadis çevirisidir. Mesnevide her hadisten sonra bir hikâye anlatılır. Mülk suresinin manzum tefsiri olan *Letâyif-nâme* ise surenin tefsirinden başka tasavvufî ve destansı mahiyette didaktik hikâyeler de ihtiva eder. Şairin bir başka dini mesnevisi *Bahrü'l-Hakâyık*, Hacı Bektaş Velî'nin Arapça mensur *Makâlat*'ının Türkçeye nazmen çevirisidir.⁴ Hatîboğlu'nun yüz hadis çevirisinin yanında Kemâl Ümmî (ö.1475), *Kırk Armağan* adlı kısa mesnevisinde bir hadisi çevirip şerh etmiştir. 200 beyitlik eserde ölüme hazırlıklı olmak armağan olarak nitelenir. On menzilde dörder adet takdim edilecek toplam kırk armağan, kitabın da adını meydana getirmektedir. Armağanlar maddi şeyler olmayıp insanın dini ve tasavvufî meziyetlerle donanarak ölüme hazırlık yapmasını açıklar.⁵ Kemâl Ümmî'nin *Kırk Armağan*'ının yanında *Hikâye-i Hazîre-i Kuds* adlı 149 beyitlik kısa mesnevisi yine bir hadisin nazma çekilip açıklanmasıyla ilgilidir. Hadise göre, ahirette cennet ve cehennem ehli ayrıldıktan sonra Allah, cennet ehline Hazîre-i Kuds'te cemalini gösterecektir.⁶ Dikkat çekici dini kitaplardan birisi de Devletoğlu Yûsuf (ö.1424'ten sonra)'un manzum fıkıh mesnevisi *Kitâbü'l-Beyân*'dır. Şair, *Vikâye Tercümesi* diye de bilinen 7006 beyit hacmindeki eserini bir yılda tamamlayıp 1424'te II. Murâd'a sunmuştur. 47 ana bölümün altında 119 fasıl yer alan eser oldukça kapsamlı bir fıkıh kitabıdır.⁷ Devletoğlu'nun fıkıh konularını manzum şekilde kaleme almasının sebebi, konuların daha rahat akılda tutulmasını sağlamak olduğu gibi, eseri sunduğu II. Murâd'ın şiiri seven ve şairlerin kıymetini bilen bir padişah olmasının da etkisi bulunmaktadır.

³ Bu altı eser “Muhtevalarında Mesnevi Dışı Nazım Şekli Bulunan Mesneviler” bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

⁴ *Letâyif-nâme* ve *Bahrü'l-Hakâyık* “Muhtevalarında Mesnevi Dışı Nazım Şekli Bulunan Mesneviler” bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

⁵ Hayati Yavuzer, “Kemal Ümmî'nin Kırk Armağan Mesnevisi”, **Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu**, Bolu, 1997, s. 122-126.

⁶ Hayati Yavuzer, **Bolu Erenlerinden Kemâl Ümmî**, Bolu, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, 2017, s. 74.

⁷ Bilal Aktan, “Devletoğlu Yusuf'un Vikâye Tercümesi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2002, s. 6-11.

XV. yüzyılın ilk yarısında olgunluk çağını yaşayan Ahmed-i Dâ'î (ö.1421'den sonra), benzerine o güne kadar rastlanmayan *Çeng-nâme* mesnevisinde at, geyik, ağaç ve ipeğin çengi oluşturan unsurlara dönüşmesini tasavvufî bir kurguyla anlatır.⁸ Asrın başlarında yazılan dini ve tasavvufî eserlerden birisi Yûsufî (ö.?)'nin *Şebistân'ı Hayâl*'idir. 3916 beyitlik eser 1410 yılında yazılmıştır. Şair, yaratılışı anlatarak başladığı eserinde insanın ve evliyanın vasfından, Hz. Peygamber ve ashabından, ilim ve cehaletten, ruh ve nefisten bahsettikten sonra şariat, tarikat, marifet ve hakikat mertebelerini açıklar.⁹ Adından sıkça söz ettiren mesnevilerden birisi olan ve tasavvufî ahlak prensiplerinin konu edildiği Elvân-ı Şîrâzî (ö.1426'dan sonra)'nin *Gülşen-i Râz Tercümesi*, Mahmûd-ı Şebüsterî'nin aynı adlı mesnevisinin çevirisidir.¹⁰

Dini ve tasavvufî edebiyatın bu asırdaki en hacimli eseri Mu'înî (ö.?)'nin 14.404 beyitlik *Mesnevî-i Murâdiyye*'sidir. Şair, Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'neviyye*'sinin ilk cildini iki cilt halinde tercüme ve şerh etmiştir.¹¹

Bu dönemin tasavvuf ağırlıklı eser veren sanatçılarından Ârif (ö.?)'in altı mesnevisi bulunmaktadır. Ârif, 1437/1438'de kaleme aldığı tasavvufî mesnevisi *Mürşidü'l-'Ubbâd*'ı salık, meczup, âşık ve merdud-ı Hak olmak üzere dört konu üzerine kurmuştur.¹² Ârif, *Nüşa-i Âlem ve Şerhü'l-Âdem* adlı tasavvufî mesnevisindeyse âlemin özü olan insanı anlatır. İnsanın maddi ve manevi varlığının evrendeki yerini sorgular. Şairin 39 beyitlik kısa bir isimsiz mesnevisi de yine tasavvufî mahiyette olup gafletten uyanmayı öğütler.¹³

⁸ *Çeng-nâme* “Muhtevasında Mesnevi Dışı Nazım Şekli Bulunan Mesneviler” bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

⁹ Gamze Beşenk, “Yûsufî'nin Şebistân-ı Hayâl Adlı Eseri (İnceleme-Metin)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s. 27-77.

¹⁰ *Gülşen-i Râz Tercümesi* “Muhtevasında Mesnevi Dışı Nazım Şekli Bulunan Mesneviler” bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

¹¹ Kemal Yavuz, *Mesnevî-i Murâdiyye*, Ankara, Kültür ve Turizm bakanlığı Yayınları, 1982, s. 19-20; Bu eser “Muhtevasında Mesnevi Dışı Nazım Şekli Bulunan Mesneviler” bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

¹² *Mürşidü'l-'Ubbâd* “Muhtevasında Mesnevi Dışı Nazım Şekli Bulunan Mesneviler” bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

¹³ Semra Tunç, “Ârif'in Hayatı Eserleri Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni”, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1996, 25-79.

Kaygusuz Abdal (ö.1444?)'ın tasavvufî ve dini görüşlerini açıkladığı altı farklı mesnevisi XV. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınmıştır. *Gülistân*, birinci mesnevi diye de anılan *Mesnevî-i Baba Kaygusuz*, *Mesnevî-i Sâni*, *Mesnevî-i Sâlis*, *Gevher-Nâme* ve *Minber-nâme* adlı mesnevilerin hacmi 60-2140 beyit arasında değişmektedir. Son iki mesnevi, Kaygusuz Abdal Menakıb-nâmesi'nin içinde yer almaktadır. Bu eserler Âşık Paşa'nın *Garib-nâme*'sinin tesirindedir. Şair, *Gülistân* mesnevisinde Hz. Peygamber'in nurunun yaratılışı ve intikali ile peygamberliğinin bitip velayet devrinin başlamasını anlatır.¹⁴

Türk edebiyatının dini muhtevalı en ilgi çekici eserlerinden birisi asrın ortasında Yazıcıoğlu Mehmed (ö.1451)'in yazdığı *Muhammediyye*'dir. Şair, siyer muhtevalı bu mesnevini yine kendi yazdığı *Meğâribü'z-zamân* adlı Arapça eserin Hz. Peygamber hakkındaki bölümlerini nazma çekerek meydana getirmiştir. Üç bölümden oluşan eserin ilk bölümü yaratılış; ikinci bölümü Hz. Peygamber'in doğumu, hayatı, savaşları ve mucizeleri; son bölümü kıyamet alametleri ve ahiret hayatı hakkındadır. Müellifin kendi ifadesiyle 9028 beyit olan eser, kendine has bir nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Eserde hakim olan nazım şekli tercî-benddir. Tercîhaneler kaside ve mesnevi şeklinde kaleme alınmıştır. Yazıcıoğlu, mesnevi kısımlarda kısa, kaside kısımlardaysa uzun vezinleri tercih ederek 12 farklı vezin kullanmıştır.¹⁵ Bu dönemde baştan sona tercî-bend şeklinde kaleme alınan bir eser de Şeyh Eşref b. Ahmed (ö.?)'in *Münâcât-nâme*'sidir. Eserde, hanelerin arasında ikişer vasıta beyti kullanılmıştır.¹⁶

Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Münâcât-nâme*'ye ilaveten dinî, tasavvufî mahiyette yazdığı ve beyit sayıları 115 ile 885 arasında değişen *Nasîhat-nâme*, *İbret-nâme*, *Ma'zere-nâme*, *Elest-nâme* ve *Hayret-nâme* adlı beş mesnevisi daha vardır. Eserlerini küçük hacimde yazan Şeyh Eşref'in bir başka özelliği, mesnevilerinde başka nazım şekilleri kullanmamasıdır. Tercî-bend tarzında yazdığı *Münâcât-nâme* dışındaki mesnevilerini baştan sona mesnevi nazım şekliyle kaleme almıştır.

¹⁴ Zeynep Oktay, **Mesnevî-i Baba Kaygusuz**, Cambridge, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2013, s. 12-13.

¹⁵ Amil Çelebioğlu, **Muhammediye**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, C. I, s. 89-97.

¹⁶ *Muhammediye* ve *Münacat-nâme*, tercî-bend nazım şekliyle yazıldıklarından çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmışlardır.

Dini-efsanevi türdeki eserlerden birisi II. Murâd devri şairlerinden Abdî mahlaslı Mûsâ (ö.?) adlı bir şairin yazdığı *Câmasb-nâme* mesnevisidir. Danyal peygamberin oğlu Câmasb'ın başından geçen olayların anlatıldığı 5350 beyitlik eserde birbiri içine geçmiş on iki farklı hikâye yer almaktadır. *Binbir Gece Masalları*'ndan izler taşıyan Abdî'nin mesnevisi Taberî tarihinden ve mensur bir *Câmasb-nâme*'den de yararlanılarak yazılmıştır.¹⁷

Asrın ortasında 1449/1450'de yazılan diğer bir dini eser, Derviş Hayâlî (ö.?)'nin yazdığı *Ravzatü'l-Envâr*'dır. Şair eserini sunacağı kişiyi belirlemek için Kur'anı Kerim'den tefe'ülde bulunmuştur. Kur'an-ı Kerim'i açınca karşısına Muhammed suresi çıkar. Şair de surenin işaretine göre hareket ederek eserini Fatih'e sunmuştur. Tasavvufî özellikteki *Ravzatü'l-Envâr*, on bap üzerine kurulmuştur. Bu baplar, kâmil insan, aşk, adalet, cömertlik vb. kavramlar hakkında on yedi hikâyeden meydana gelmektedir. Hikâyelerden ikisi *Mesnevî-Ma'neviyye*'den alınmıştır.¹⁸

Bu yüzyıldaki didaktik mesneviler arasında on iki bin beytin üzerindeki hacmiyle dikkat çeken *Câmi'u'l-Ahbâr*, evliya hikâyeleri üzerinden öğüt verir. Âşık Ahmed (ö.?), yirmi baba ayırdığı eserinde önce her bap için bir konu belirlemiş, sonra o konuyla alakalı kıssadan hisse çıkarılacak hikâyeleri sıralamıştır.¹⁹ Boyacıoğlu (ö.?) ise 224 beyitlik kısa mesnevisiyle anasır-ı erbaa denilen toprak, su, ateş ve yel/hava üzerinden ahlâkî ve didaktik mesajlar verir. Şair, önce dört unsurun özelliklerinden bahsedip ardından her özelliğin insan ahlakındaki karşılığını açıklamaktadır. Boyacıoğlu, okurun “dört unsuru bilen insan kendini bilir” sonucuna varmasını hedeflemektedir.²⁰

Bu dönemde yazılan aşk ve macera mesnevileri önceki döneme kıyasla daha olgun eserlerdir. Şairler, tercüme ettikleri mesnevilerde, ana konuya sadık kalmakla

¹⁷ Mahmut Karademir, “Abdi: Câmasb-nâme (İnceleme-Metin)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2001, s. 24-25; *Câmasb-nâme*, halk tipi bir mesnevi olduğundan çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır.

¹⁸ Amil Çelebioğlu, *Türk Mesnevi Edebiyatı: XV. yy'a Kadar (Sultân II. Murâd Devri) (824-855 / 1421-1451)*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1999, s. 365-366.

¹⁹ *Câmi'u'l-Ahbâr* “Muhtevasında Mesnevi Dışı Nazım Şekli Bulunan Mesneviler” bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

²⁰ Sabahat Deniz, “Boyacıoğlu'nun Anâsır-ı Erba'a Adlı Mesnevisi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 2, s., 164-166.

beraber vaka akışında değişikliğe giderek ve kendi şiirlerini ekleyerek mesnevilere telifi tercüme özelliği kazandırmışlardır. Asrın ilk yarısında yazılanlar arasında birinci sırayı 1403'te yazılan Ahmedî (ö.1412-13)'nin *Cemşîd ü Hurşîd*'i alır. Eser, İranlı şair Sâvecî (ö.1376)'nin aynı adlı mesnevisinin tercümesidir. Bundan üç yıl sonra Tutmacı (ö.?), Attâr (ö.1221)'dan *Gül ü Hüsrev*'i tercüme eder. 1429'a gelindiğinde Şeyhî (ö.1429'dan sonra), *Hüsrev ü Şîrîn* ile en olgun aşk mesnevilerinin birisini kaleme almıştır. Fakat, Nizâmî (ö.1214?)'den tercüme ettiği eserini tamamlayamadan vefat eder. Şeyhî'den üç yıl sonra Hassân (ö.?), Assâr'ı Tebrizî (ö.1382)'den *Mîhr ü Müşterî*'yi tercüme eder. Mesnevi, baş ve yardımcı kahramanlarının isimlerinin astronomi unsurlarından seçilmiş olmasıyla dikkat çekmektedir. Asrın yarısına gelindiğinde Şeyhî'nin yeğeni Cemâlî (ö.1510-12?), Hâcû-yı Kirmânî (ö.1352)'den aldığı konuyla *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisini yazmıştır. Aşk ve macera mesnevisi kategorisinde değerlendirilen mesnevilerin bazıları mektup tarzında yazılmıştır. Bunlardan Yûsuf Emîrî (ö.1433)'nin *Deh-nâme*'si ile Seyyid Ahmed Mirzâ (ö.?)'nin *Ta'aşşuk-nâme*'si on mektup; Hümâmî (ö.?)'nin *Sî-nâme*'si otuz mektup üzerine kurgulanmıştır.²¹

Aşk ve macera mesnevileri arasında Çağatay Türkçesiyle 1411'de kaleme alınmış Mevlânâ Lütî (ö.1492)'nin *Gül ü Nevruz*'u da vardır. Eserin aslı önceki asırda İranlı şair Celâleddîn Tabîb tarafından yazılmıştır. 1245 beyitlik mesnevide Nevşad ülkesinin adaletli padişahının oğlu Nevruz ile Ferhar şahının kızı Gül'ün aşk hikâyesi konu edilmiştir.²² Mesnevinin, bu dönemde yazılan diğer aşk mesnevilerinden farkı, muhtevasında başka nazım şeklinin yer almamasıdır.

Mizah edebiyatının Türk edebiyatındaki en ünlü eserlerinden birisi olan *Har-nâme*, bu dönemin mesnevisidir. 126 beyitlik eser, fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün vezniyle yazılmıştır. Şeyhî (ö.1429'dan sonra), eserin konusunu İran edebiyatında Emir Hüseyinî (ö.1329'dan sonra)'nin *Zâdü'l-Müsâfirîn* adlı eserinde geçen altı beyitlik bir fıkradan almış olmalıdır. Aynı konu, fıkradan önce bir Arap atasözünde de geçmektedir. "Eşek kendisine iki boynuz aramaya gitti, fakat iki kulağı kesilmiş

²¹ Bu sekiz eser "Muhtevasında Mesnevi Dışı Nazım Şekli Bulunan Mesneviler" bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

²² Süleyman Efendioğlu, "Lutî'nin Gül ü Nevruz'u ve Yazma Nüshaları", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, S. 60, s. 149.

halde geri döndü” şeklinde Türkçeleştirebileceğimiz atasözü, İran’daki fıkranın kaynağı görünmektedir. Bunlardan başka aynı konunun İranlı şair el-Bâzânî’nin Arapçaya tercüme ettiği bir kasidede ile Kelile ve Dimne benzeri bir hikâyede de geçtiği bilinmektedir. Bütün bu benzeyişler Şeyhî’nin kendi yaşamından hareketle ustaca sosyal bir hiciv yazmış olması gerçeğini değiştirmemektedir. Yapısı ve kurgusuyla son derece güçlü olan mesnevinin yazılış sebebi hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan birisi Karaman seferinde hastalanan Çelebi Mehmed’i tedavi eden Şeyhî’ye sekiz bin akçelik Tokuzlu köyü tımar verilir. Şeyhî, köye giderken köyün eski sahipleri yolunu kesip onu döverler ve varını yoğunu elinden alırlar. Bunun üzerine şair *Har-nâme*’yi yazarak durumunu padişaha arz eder. Böylece hasımları cezalandırılan Şeyhî’nin zararları karşılanır.²³

Asrın ilk yarısında gazavât-nâme türünde de mesnevi yazılmıştır. Gelibolulu Za’îfî (ö.?)’nin 1447’de kaleme aldığı *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân* adlı eser II. Murâd’ın savaşlarını konu almaktadır. Eserin dikkat çeken bir yönü, baş tarafında padişahın katıldığı eğlence meclisinin geniş bir tasvirinin yapılmış olmasıdır. Ansiklopedik mesneviler arasında değerlendirilen ve aynı zamanda nasihatname özelliği de bulunan Bedr-i Dişâd’ın *Murâd-nâme*’si bu dönemde tercüme yoluyla Türk edebiyatına kazandırılmış hacimli eserlerden birisidir. 9820 beyitlik eser, Farsça *Kâbus-nâme*’nin Türkçeye manzum çevirisidir.²⁴

Bu dönemde yazılan mesneviler arasında bir kültür ailesinin ferdi olan Yazıcı Salih (ö.1409’dan sonra)’ın 1408/1409’da yazdığı Şemsiyye’si de vardır. Yazıcıoğlu Mehmed ile Ahmed-i Bîcan’ın babası olan sanatçı, Anadolu’da astroloji üzerine yazıldığı bilinen ilk Türkçe eseri kaleme almıştır. Beş bin beyt civarındaki eser on iki aya nispeten on iki baba ayrılmış ve her bap yirmi dört atmosfer alametini konu alan yirmi dört fasla bölünmüştür. Yazıcı Salih, on iki ay boyunca meydana gelme ihtimali bulunan güneş ve ay tutulması, gök gürlemesi, deprem, yıldırım düşmesi vb.

²³ Faruk Kadri Timurtaş, *Şeyhî’nin Har-nâme’si*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1971, s. 6-13.

²⁴ Bu iki eser “Muhtevasında Mesnevi Dışı Nazım Şekli Bulunan Mesneviler” bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

olayların; bolluk, kıtlık, savaş, hastalık vb. konulara nasıl etki ettiğini yaşadığı dönemin anlayışıyla açıklamaktadır.²⁵

Bu dönemde yazılan diğer mesneviler arasında *Kıssa-i Ashâb-ı Kehf*, *Telli Sazlar Münazarası* ve *Siyer-i Nebî* adlı mesnevileri de saymak gerekir. Kâtib Kemâl (ö.?)’in asrın ortasında, 1449’da yazdığı *Kıssa-i Ashâb-ı Kehf* mesnevisi, konusunu Kur’an-ı Kerim’deki *Kehf* suresinde bahsedilen olaydan almıştır. Şair, bizzat söylediğine göre konuyu Ka’bü’l-Ahbâr’ın bir rivayetinden almıştır.²⁶ Çağatay edebiyatının klasik devrinden önce yazıldığı anlaşılan Telli Sazlar Münazarası, hepsi telli sekiz sazın atışmasından meydana gelmektedir. 130 beyitlik eserin şairi Ahmedî (ö.?), mesneviye bir isim vermemiş, muhtevastaki sazların özellikleri dikkate alınarak bu isimle anılmıştır.²⁷ Hz. Peygamber’in hayatını konu alan *Siyer-i Nebî* ise, Za’îfi (ö.?) adlı bir şaire atfedilmekle beraber, adı bilinen Za’îfi adlı şairlerin böyle bir eser yazdığına dair kaynaklarda herhangi bir kayıt bulunamamıştır. XIV. asrın başıyla XV. asrın ilk yıllarında yazıldığı tahmin edilen eser 2428 beyittir.²⁸

XV. yüzyılda Anadolu sahasındaki eserler arasında hurufî şairlerce yazılan mesneviler de bulunmaktadır. 14. yüzyıl İran’ında kurulan harflere dayalı mistik ve felsefî bir akım olan Hurufilik iki dönemde değerlendirilebilir: İlki, Fazlullah (ö.1394) ve öğrencileri tarafından temellerinin atıldığı İran ve Azeri sahasındaki yarım asırlık devir; ikincisi, bazı Hurufî düşünürlerin Fazlullah’ın ölümünden sonra artan baskılar sonucu Anadolu ve Suriye’ye geçip oradan Balkanlara kadar uzanan ve XVII. yüzyıla kadar devam eden dönemdir. İlk dönem eserleri Farsça, ikinci dönem eserleri çoğunlukla ilk dönemdeki eserlerin Türkçeye tercümesi şeklindedir. Anadolu’da Yûnus Emre, Hacı Bektâş, Pir Sultân Abdal, Mevlânâ gibi sanatçıların temsil ettikleri fikirler kadar halkla iletişim kurmak için şiiri seçmeleri de önemlidir. Böyle bir ortamda Hurûfiliği halka ulaştırmanın en etkili yollarından birisi şiir

²⁵ Amil Çelebioğlu, “Yazıcı Sâlih ve Şemsiyye’si”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1975, S. 1, s. 179-184.

²⁶ Zeydî Karaca, “Kâtib Kemâl’in *Kıssa-i Ashâb-ı Kehf* Mesnevisi (Metin-İnceleme-Sözlük-Dizin)”, T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 2-6.

²⁷ Kemal Eraslan, “Ahmedî: Münâzara (Sazlar Atışması)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXIV, s. 131.

²⁸ Makbule Özmen, “Za’îfi’nin Manzum *Siyer-i Nebî*’sinin Transkripsiyonlu Çevirisi ve İncelenmesi”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 17-18.

olmuştur. Penâhî (ö.?), Misâlî (ö.1577), Muhîti (ö.1621'den önce), Arşî (ö.1621) gibi sanatçılar fikirlerini şiirle yaymaya çalışan Hurûfilerdir. Hurufi edebiyatının bu şairlerin eserleriyle Anadolu'da Türkçe olarak yeniden doğduğu söylenebilir. Yazılan eserler yeni olmayıp Farsça asıllarının halkın daha kolay anlaması için yeniden düzenlenip yazılmasından ibarettir. Bu tür çeviriler Hurufi felsefesinin kendini tekrar edip gelişmemesine sebep olmuştur. Ancak, sayıları az olmakla beraber Câvidî Ali (ö.?)'nin şerhleri, Mukîmî (ö.?)'nin *Vahdet-nâme*'si, İşkurt Dede (ö.?)'nin *Salât-nâme*'si gibi bazı özgün eserler de verilmiştir. Hurufi eserlerin bir diğer özelliği yazıldıkları dönemin ekonomik, siyasal ve sosyal unsurlarına rastlanmamasıdır.²⁹

XV. asrın başlarında 1409'da kaleme alınan Hurufi mesnevilerden birisi Refî'î (ö.1409'dan sonra)'nin *Beşâret-nâme*'sidir. 1457 beyitlik eser, Nesîmî (ö.1404?)'nin *Divan*'ından sonra Hurûfiliğin Anadolu'da anlatıldığı ikinci eserdir. Refî'î, eserini Fazlullah (ö.1394)'in *Arş-nâme*, *Muhabbet-nâme* ve *Câvidân-nâme*'sinden bazı beyitleri çevirip bir araya getirerek oluşturmuştur. Şair, mesneviyi Hurûflik felsefesini halka tebliğ etmek amacıyla didaktik özellikte yazmış ve eserini okuyan aşağı tabakadan kimselerin havas mertebesine yükseleceğini belirtmiştir.³⁰ Refî'î'nin kaleme aldığı bir başka Hurufi mesnevi *Genc-nâme*'dir. 168 beyitlik mesnevinin ilk beytinde insan, Allah'ın tecellisi olarak "gizli bir hazine" şeklinde tanımlanmakta ve insandaki bu özellik açıklanmaktadır. Mesnevide insanın, Fazlullah'ın ve Hz. Muhammed'in önemi; Allah'ı, cenneti ve cehennemi önce bu dünyada görmek; Fazlullah'ın ve Hz. Muhammed'in yoluna girmeye çağrı; yüzdeki ilâhi tecelliye okumaya davet gibi konular yer almaktadır.³¹ Fazlullah'ın *Divan*'ı dışındaki tek manzum eseri olan *Arş-nâme*, yine bu dönemde, 1420'de, Âmiloglu (ö.?) adlı bir şair tarafından 2511 beyit olarak Türkçeye tercüme edilmiştir. Fazlullah'ın ölümünden 27 sene sonra kaleme alınan *Arş-nâme Tercümesi*, aslına

²⁹ Fatih Usluer, **Hurufilik: İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren**, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 2009, s. 9-17.

³⁰ Fatih Usluer, **Beşâret-nâme Genc-nâme Şehriyar-nâme Feyz-nâme Hurufi Şiirler III (İnceleme-Tenkitli Metin)**, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019, s. 20.

³¹ Usluer, a. g. e., s. 23.

oldukça yakın bir çeviridir. Fakat Âmiloglu, bazen *Arş-nâme*'nin bir beytini iki-üç beyitle tercüme etmiş bazen de birden fazla beyti bir beyitle açıklamıştır.³²

XV. yüzyılın ilk yarısında yazılan mesnevileri tanıttıktan sonra bunların hepsini bir tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

XV. YÜZYILDA YAZILAN MESNEVİLER (1400-1450) ³³			
No	Mesnevinin Adı	Yazarı	Tarihi
1	<i>Cemşîd u Hurşîd</i>	Ahmedî	1403
2	Tervîhu'l-Ervâh	Ahmedî	1403/10
3	Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân	Ahmedî	1405/10
4	Tahkîk-i Mî'râc-ı Resûl	Ahmedî	1405
5	<i>Çeng-nâme</i>	Ahmed-i Dâ'î	1405
6	<i>Gül ü Hüsrev</i>	Tutmacı	1406
7	Mevlid	Ahmedî	1407
8	Şemsiyye	Yazıcı Sâlih	1408/09
9	<i>Bahrül'l-Hakâyık</i>	Hatîboğlu	1409
10	Beşâret-nâme	Refî'î	1409
11	<i>Vesiletü'n-Necât</i>	Süleymân Çelebi	1409/10
12	Şebistân-ı Hayâl	Yûsufî	1410
13	Gül ü Nevruz	Lutfî	1411
14	Kırk Armağan	Kemâl Ümmî	1412/28
15	Hikâye-i Hazîre-i Kuds	Kemâl Ümmî	1412/28
16	<i>Halîl-nâme</i>	Abdülvasî Çelebi	1414
17	Mî'rac-nâme	Abdülvasî Çelebi	1414
18	Ceng-i Sultân Muhammed	Abdülvasî Çelebi	1414
19	<i>Letâyif-nâme</i>	Hatîboğlu	1414

³² Fatih Usluer, *Arş-nâme Tercümesi, Hurufî Şiirler 1 (İnceleme-Metin-Eşleştirmeli Metin-Tıpkıbasım)*, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014, s. 9-10.

³³ Muhtevasında mesnevi dışında başka bir nazım şekli bulunan ve çalışmamız kapsamında incelenen mesneviler tabloda *italik* olarak gösterilmiştir.

20	‘Arş-nâme Tercümesi	Âmiloğlu	1420
21	Tarîkat-nâme	Pîr Muhammed	1421/27
22	Kitâbü’l-Beyân	Devletoğlu Yûsuf	1424
23	<i>Gülşen-i Râz Tercümesi</i>	<i>Elvân Şîrâzî</i>	1425/26
24	Ferah-nâme	Hatîboğlu	1426
25	<i>Murâd-nâme</i>	<i>Bedr-i Dilşâd</i>	1427
26	<i>Hüsrev ü Şîrîn</i>	<i>Şeyhî</i>	1429
27	<i>Deh-nâme</i>	<i>Yûsuf Emîrî</i>	1429
28	Câmasb-nâme Tercümesi	Mûsâ Abdî	1429/30
29	<i>Câmi’u’l-Ahbâr</i>	<i>Âşık Ahmed</i>	1430
30	<i>Mîhr ü Müşterî</i>	<i>Hassân</i>	1431/32
31	<i>Sî-nâme</i>	<i>Hümâmî</i>	1435/36
32	<i>Ta’aşşuk-nâme</i>	<i>Seyyid Ahmed Mirzâ</i>	1435/36
33	<i>Mesnevî-i Murâdiyye</i>	<i>Mu’înî</i>	1436
34	<i>Mürşîdü’l-Ubbâd</i>	<i>Ârif</i>	1437/38
35	Nûsha-i Âlem ve Şerhu’l-Âdem	Ârif	1437/38
36	<i>Mevlidü’n-Nebî</i>	<i>Ârif</i>	1437/38
37	<i>Mî’râcü’n-Nebî</i>	<i>Ârif</i>	1437/38
38	<i>Tuhfetü’l-Hakîr</i>	<i>Celâl Muhibbî</i>	1437/38
39	<i>Vefâtü’n-Nebî</i>	<i>Ârif</i>	1438/39
40	İsimsiz Mesnevi	Ârif	1438/39
41	<i>Hümâ vü Hümâyûn</i>	<i>Cemâlî</i>	1446
42	<i>Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân</i>	<i>Gelibolulu Za’îfî</i>	1447
43	Muhammediyye	Yazıcıoğlu Mehmed	1449/50
44	Ravzatü’l-Envâr	Dervîş Ahmed Hayâlî	1449/50
45	Ashâb-ı Kehf	Kâtib Kemâl	1449/50
46	Genc-nâme	Refî’î	15. yy.
47	Vasiyyet-i Nûşîrevân	Ahmed-i Dâ’î	15. yy.
48	Har-nâme	Şeyhî	15. yy.
49	Gevher-nâme	Kaygusuz Abdal	15. yy.

50	Minber-nâme	Kaygusuz Abdal	15. yy.
51	Mesnevî-i Baba Kaygusuz	Kaygusuz Abdal	15. yy.
52	Mesnevî-i Sâî	Kaygusuz Abdal	15. yy.
53	Mesnevî-i Sâlis	Kaygusuz Abdal	15. yy.
54	Nasihât-nâme	Şeyh Eşref b. Ahmed	15. yy
55	İbret-nâme	Şeyh Eşref b. Ahmed	15. yy
56	Ma'zeret-nâme	Şeyh Eşref b. Ahmed	15. yy.
57	Elest-nâme	Şeyh Eşref b. Ahmed	15. yy.
58	Hayret-nâme	Şeyh Eşref b. Ahmed	15. yy.
59	Telli Sazlar Münazarası	Ahmedî	15. yy.
60	Manzum Siyer-i Nebî	Za'îfi (?)	15. yy.
61	Anâsır-ı Erba'a	Boyacıoğlu	15. yy.

Tablo 1: XV. Yüzyılda Yazılan Mesneviler

1.1. MUHTEVASINDA MESNEVÎ DİŞİ NAZİM ŞEKLİ BULUNAN MESNEVİLER

Bu bölümde mesneviler, aşk ve macera mesnevileri; savaş, kahramanlık ve gaza mesnevileri; ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesneviler ve nasihat mesnevileri olarak dört ayrı grupta incelenmiştir.

1.1.1. Aşk ve Macera Mesnevileri

1.1.1.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)

Aşk ve macera mesnevileri kategorisinde yazılan ilk eser 1403 yılında kaleme alınan Ahmedî (ö.1412-13)'nin *Cemşîd ü Hurşîd* adlı mesnevisidir. Bu eserin aslı Farsça olup Selmân-ı Sâvecî (ö.1376) tarafından telif edilmiştir. Ahmedî'nin eseri Türk edebiyatında yazılan ilk *Cemşîd ü Hurşîd*'dir. O, Sâvecî'nin eserini aynen tercüme etmemiş, olay akışının bazı bölümlerinde değişikliğe giderek asıl eserde olmayan bazı yeni vakalar ve motifler eklemiş, eserin aslında olan bazı olayları ve motifleri de eserine almamıştır. Yine Ahmedî'nin eserinin sonunda yer alan ve eserdeki karakterlerin temsili kimliklerini açıklayan kısım Sâvecî'nin eserinde

bulunmamaktadır. Ayrıca, Sâvecî'nin eserinde bulunan mesnevi dışı nazım şekillerine Ahmedî farklı nazım şekilleri de ilave ederek eserdeki şiir sayısını fazlalaştırmıştır.³⁴ Yaptığı değişikliklerle Sâvecî'nin eserinde 3113 olan beyit sayısını yaklaşık yüzde elli oranında artırıp 4723'e çıkardığı da dikkate alındığında Ahmedî'nin eserine telifi bir mahiyet kazandırdığı görülmektedir.³⁵ Tek yazma nüshası bulunan eser, Ahmedî'nin diğer mesnevisi *İskender-nâme*'nin devamında aynı yazmada yer almaktadır. Aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla yazılan mesnevide Çin Fağfur'unun oğlu Cemşîd ile Rum Kayser'inin kızı Hurşîd arasında geçen aşk hikâyesi anlatılmaktadır.

Cemşîd ü Hurşîd, Türk edebiyatında Ahmedî'den sonra ikinci defa 1478'de Cem Sultan (ö.1495) tarafından yazılmıştır. On dokuz yaşındayken mesnevisini yazan Cem Sultan, eserini babası Fatih Sultan Mehmed'e sunmuştur. Aynı mesnevinin üçüncü kez yazılması Kanuni dönemine rastlamaktadır. Bu dönemde yaşayan Abdî (ö.?), 1558'de yazdığı *Cemşîd ü Hurşîd* adlı eserini Kanuni'den sonra tahta geçen oğlu Şehzade Selim'e sunmuştur.³⁶ Dördüncü bir eser olarak kaynaklarda Âişe Hubbî Hatun (ö.1590)'un 1589 yılında *Cemşîd ü Hurşîd* adlı bir mesnevi yazdığı bildirilmektedir. Şimdiye kadar ele geçmeyen eserin minyatürlü bir nüshası, Estonya'daki Tartu Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan Oryantal El Yazmaları Otto Friedrich von Richter koleksiyonunda bulunmuştur.³⁷

Ahmedî eserini tamamladıktan sonra Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'a sunmuştur. Mesnevinin giriş bölümünde Çelebi Mehmed için yazılmış methiyelerin yer alması, şairin daha sonra bazı eklemeler yaparak eserini Çelebi Mehmed'e de sunduğunu göstermektedir.

³⁴ Şerife Ördek, "Cemşîd ü Hurşîd Mesnevileri ve Ahmedî ile Selmân-ı Sâvecî'nin Cemşîd ü Hurşîd Mesnevilerinin Mukayesesi", T.C. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir, 2017, s. 1012-1014.

³⁵ Şerife Ördek, eserdeki iki muhammesin her bendini ayrıca numaralandırarak Mehmet Akalın'ın 4798 olarak verdiği beyit sayısını 4723 olarak güncellemektedir. Bkz. s. 8.

³⁶ Adnan İnce, **Cem Sultan: Cemşîd ü Hurşîd**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000, s. VIII-XIII.

³⁷ Mücahit Kaçar, Sevda Özden, "Hubbî'nin Kayıp Hurşîd u Cemşîd Mesnevisinin Minyatürlü Bir Nüshası", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S. 25, İstanbul, 2020, s. 491-514.

Cemşîd ü Hurşîd'in konusu şöyledir: Adaletli ve yardımsever bir padişah olan Çin Fağfur'unun Cemşîd adında fiziki olarak bulunmaz güzellikte, son derece cömert ve eğlence meclislerine düşkün bir oğlu vardır. Güzel ve etkileyici söz söylemekte çok yetenekli olan Cemşîd bununla beraber savaş tekniklerinde uzman bir kahramandır.

Cemşîd, bir gün rengârenk çiçeklerle bezenmiş yeşilliklerin sardığı bir bağda eğlence meclisi düzenler. Mecliste rebap, ney, ud, çeng gibi enstrümanlar eşliğinde müzikler çalınır ve hikâyeler anlatılır. Eğlence meclisi sabahın erken vakitlerine kadar devam eder. Cemşîd, içtiği birbirinden lezzetli şarapların etkisiyle bir ara uyuyakalır. Rüyasında yeşillikler arasında bir gül bahçesi görür. Güzel bir çeşmeden akan su bahçeye hayat vermekte, çeşmenin başında cennetteki Tuba ağacına benzer bir servi ağacı sallanmaktadır. Bahçede büyük bir saray ve sarayın burcunda ay parçası gibi güzel bir kız vardır. Cemşîd, kızı görür görmez âşık olur. Uykusundan uyandığında bunun bir rüya olduğunu anlar ve feryat ederek ağlamaya başlar. Etrafındakiler onun bu durumunu merak edip sebebini sorarlar. Rüyasında gördüğü güzele âşık olduğunu söyleyen Cemşîd'e dostları aklını başına almasını ve kendisini padişahlık gibi bir sorumluluğun beklediğini hatırlatıp hekime danışmasını tavsiye ederler. Ancak Cemşîd, derdinin hekimlerin tedavi edebileceği cinsten bir dert değil, bambaşka bir şey olduğunu söyler ve feryat ederek sarayına döner. Sarayda da aşk acısıyla ağlamaya devam eden Cemşîd; gül, bülbül, lale, nergis, menekşe, susen gibi çiçeklerle ve bahçedeki servi ile sırasıyla dertleşir.

Cemşîd, aşk acısının etkisiyle dostlarını terk edip eğlence meclislerini bırakır. Kendini yalnızlığa mahkum edip sadece sevdiğinin hayaliyle derbeder bir şekilde yaşamaya başlar. Cemşîd'in bu kendinden geçmiş halini babası Fağfur'a haber verirler. Oğlu Mecnun gibi olmuş, tacı ve tahtı bırakmış, yırtık kıyafetler içinde iki büklüm perişan bir haldedir. Fağfur ve karısı Hümayun anlatılanlar karşısında çok üzülürler, Cemşîd'i görmek için on günlük zorlu bir yolculukla varılabilecek mesafeyi iki günde alıp Cemşîd'in yanına gelirler. Fağfur ve Hümayun oğullarını perişan bir halde görünce kahrolurlar. Cemşîd'in sorununun asıl kaynağının aşk olduğuna kanaat getiren Fağfur, Çin'de ne kadar güzel kız varsa karısı Hümayun'un davetlisi olarak toplanmasını ister. Fağfur'un planına göre kızlar Cemşîd'e

gösterilecek, Cemşîd bunlardan birini beğenip rüyasında âşık olduğu güzeli unutacaktır. Bütün kızlar sarayda toplanır; Cemşîd hepsine teker teker bakar ama hiçbirini beğenmez. Planı tutmayan Fağfur, memleketteki bütün hünerli hekimleri saraya çağırır ve aşk acısını dindirebileceğini umduğu türlü türlü ilaçlar yaptırır. Fakat, iyileşmek bir yana Cemşîd'in hastalığı her geçen gün daha da kötüye gider.

Cemşîd'in Mihrâb adında güleç yüzlü, tatlı sözlü, birçok ülke gezmiş bilge bir nedimi vardır. Bu kişi, görmeden bir periyi çizebilecek kadar usta bir ressamdır. Gördüğü ve duyduğu herhangi bir nesnenin resmini ondan daha iyi kimsenin çizemeyeceğine inanılır. Cemşîd, bir gün Mihrâb'ı çağırıp rüyada gördüğü yeri ve kızı anlatır. Yerin neresi ve kızın kim olabileceğini tecrübelerine dayanarak tahmin etmesini ister. Rüyayı dinleyen Mihrâb, bu kızın daha önce kendisine ipek ve değerli mücevherler götürdüğü Rum Kayser'inin güzel kızı Hurşîd olduğunu anlar ve onun daha önceden çizdiği resmini Cemşîd'e gösterir. Hurşîd'in resmini gören şehzade, onun rüyasında görüp âşık olduğu kız olduğunu hemen tanır ve çok sevinir. Mihrâb'ın eline ayağına sarılıp ona minnettar olduğunu söyledikten sonra birçok değerli mücevher bağışlar.

Cemşîd, bir an önce Hurşîd'i bulup kavuşmaya karar verir. Bir gece Mihrâb'ı çağırıp babası Fağfur'dan izin alıp Rum diyarına giderek Hurşîd'i bulmak istediğini, kendisinin ona yoldaş ve rehber olmasını, yolculuk esnasında her ne yapması gerekiyorsa yapacağını söyler. Mihrâb, Rum diyarına giden yolun çok uzak ve tuzaklarla dolu olduğunu, ovalarının ve dağlarının tehlikeli olduğunu, yol üzerinde devler ve ejderhalar bulunduğunu söyler. Fağfur'un Hurşîd'in babası Kayser'e hediyeler gönderip kızını istemesinin daha uygun olduğunu anlatır. Cemşîd teklifi kabul etmez ve maşuka giden yolun tehlikelerle dolu olmasının normal olduğunu, sonunda âşıkın canını feda etmesi gerekse bile her türlü çileye katlanması gerektiğini söyler. Rum diyarına gitmekte kararlı olan Cemşîd bunu babasına söyleyip izin ister. Fağfur, oğlunun isteğini hoş karşılamaz ve aşk gibi batıl bir duyguyu başından atmasını, ondan başka oğlu olmadığını, dilerse kendisine tahtını ve tacını verebileceğini, Hurşîd'in sevdasından vazgeçmesini ister. Babasından beklediği izni alamayan Cemşîd, bu sefer de annesi Hümayun'u ikna edip kendisi adına Fağfur'dan izin almasını sağlamaya çalışır. Çin'den ayrılmasının doğru olmadığını bildiğini

ancak derdine derman olacak ilacın sadece Rum diyarında bulunduğunu söyler. Aşk uğruna yola çıkmaya karar verdiğini, eğer şah babası buna izin vermezse intihar edeceğini dile getirir. Hümayun, gözünün nuru oğlunun kendisini öldürmesinden korkup kocası Fağfur'dan izin almak için huzuruna çıkar. Hümayun, oğlu ne dediyse hepsini Fağfur'a aktarır. Fağfur, tahtının ve tacının; malının mülkünün tek varisi oğlunun gitmesini istemese de gönülsüzce razı olur. Son çare Mihrâb'ı yanına çağırıp Cemşîd'i bu yolculuktan vazgeçirecek bir yol olup olmadığını sorar. Mihrâb da tek çarenin bu yola çıkmak olduğunu, yoksa şehzadenin aşk derdinden kurtulmasının mümkün görünmediğini, yolculuğu erteleme bir işe yaramayacağını söyler. Fağfur da çaresizce izin verir. Cemşîd'in gideceğini duyan ülke halkı da çok üzülür. Cemşîd, babasından izin aldıktan sonra yolculuk için hazırlık yapar. Üç yüz hizmetçi, gül yüzlü üç yüz cariye, yedi sandık dolusu mücevher, yüz bin altın ve lal, on yük Çin miski ve amber, bin güçlü katır, bin güzel at, on bin asker ve on bilge kişiyi de yanına alıp yola koyulur. Annesi Hümayun, yolcu etmek için bir süre oğluyla gittikten sonra oğlunun alnından öpüp Allah'ın yar ve yardımcısı olmasını, meleklerin rehberi olmasını, sağ salim maksadına erişmesini dileyerek uğurlar ve sarayına döner.

Kafile yolda ilerlerken iki yol ayrımına gelir. Cemşîd, hangi yoldan gitmeleri gerektiğini Mihrâb'a danışır. Mihrâb da cevaben her iki yoldan da Rum diyarına gidilebileceğini, sağdaki uzun yolun gayet güvenli ve nimetlerle dolu olduğunu ancak yolculuğun bir yıl kadar süreceğini; soldaki kısa yoldan üç ayda Rum diyarına varılabileceğini fakat yol güzergahında hiç insan bulunmadığını; bu yolun devler, periler, ejderhalarla dolu olduğunu; karşılarına aşılması zor dağlar ve denizler çıkacağını söyleyerek bunu asla tercih etmemesi gerektiğini tavsiye eder. Cemşîd, gönlündeki aşkın etkisiyle Rum diyarına bir an önce varmak için Mihrâb'ın önerisini dikkate almadan soldaki tehlikeli yolu seçer ve hep beraber yola koyulurlar. Yedi günlük bir yolculuktan sonra sekizinci gün güzel bir bölgeye gelirler. Buranın rüzgarı hoş, suyu tatlıdır. Türlü çiçeklerle ve güzel öten kuşlarla, servi ve çınar ağaçlarıyla doludur. Cemşîd çevreyi gezerken uzakta baştan başa güllerle dolu bir bağ görür. Oraya gidip bağın duvarından içeri baktığında Kevser gibi akan bir çeşme ve çeşme başında gül gibi güzel bir kız görür. Kız, dolunay üzerine inci saçar gibi eliyle

başından aşağı su dökmektedir. İzlendiğini fark edince ürperip tenini saçlarıyla örter. Kıza hayran kalan şehzade kervanın yanına dönüp Mihrâb’a o bölgeyi sorar. Mihrâb da bölgenin Hurizâd adında çok güzel bir sultana ait periler ülkesi olduğunu söyler. Ağaç dallarına konmuş görünen kuşların hepsi peridir. Vakit ilerleyip geceye kaldıkları için o bölgede konaklamaya karar verirler. Cemşîd gece bir eğlence meclisi düzenlenmesini emreder. Melek yüzlü cariyelerin içki sunduğu, çeng eşliğinde şarkıların söylendiği eğlenceden Hurizâd haberdar olur. Kendisi için yüksek bir ağacın tepesine güzel bir taht kurulmuştur. Uzaktan eğlence meclisini izlerken Cemşîd’i görür ve güzelliğine hayran kalır. Onun toprak ve sudan yaratılmışlara benzemediğini, olsa olsa gönülden, candan yaratılmış olabileceğini düşünür. İçinden “Keşke benim beyim olsaydı, keşke o da beni beğenseydi” diye geçirir. Fakat, kendisinin peri Cemşîd’inse insan olduğu aklına gelir ve arzusunun gerçekleşmeyeceğine kanaat getirir.

Hurizâd’ın Nazpervend adlı bir veziri vardır. Onu, Cemşîd’i sarayına davet etmesi için elçi gönderir. Nazpervend, huzura gelip periler sultanının nazik davetini iletir. Periler sultanı şehzadeyi ağırlamaktan ve ona hizmet etmekten mutlu olacağını; yabancılık çekmemesini; ülke kendisininmiş gibi davranmasını istemektedir. Nazpervend daveti ilettikten sonra periler sultanının sarayına geri dönünce gördüğü kişinin melek siretli ve ay suretli birisi olduğunu; ona insan demenin mümkün olmadığını; zira dünyada o güzellikte bir insanın bulunamayacağını söyler. Hurizâd’ın veziri gittikten sonra Cemşîd, Mihrâb’a davete icabet etmelerinin gerekli olup olmadığını sorar. Mihrâb da davete gidip Hurizâd ile tanışmanın uygun olacağını, zira konakladıkları bölgenin onun ülkesi olduğunu söyler. Davet günü Nazpervend gelip Cemşîd’e, söz verilen yere geç kalıp mutluluğu ertelemenin kusur olduğunu, bir an önce yola çıkmaları gerektiğini söyler. Beraberce Hurizâd’ın sarayına giderler. Sarayda parlaklıklarıyla geceyi aydınlatacak kadar çok mücevher vardır. Hurizâd göz kamaştıran güzelliği ile çok süslü ve gösterişli bir tahtta oturmaktadır. Cemşîd gelince onu karşılar ve Süleyman ile Belkıs gibi beraber aynı tahta otururlar. Onları birlikte görenler Hüsrev ile Şîrîn, Veys ile Râmîn, Hümâ ile Hümâyun, Leylâ ile Mecnûn sanırlar.

Hurizâd, Cemşîd ile yan yana tahtta otururken yolculuğunun sebebini sorar. Şehzade gönlündeki sırları Hurizâd’a açar; aşkına kavuşmak umuduyla bu zorlu yolculuğa çıktığını anlatır. Hurizâd ise ona bir melik olduğunu hatırlatıp kendisini bir saltanatın beklediğini; ülkesine geri dönmesinin en doğru hareket olacağını söyler. Çıktığı yolun bazen aslanlarla bazen ejderhalarla savaşmak zorunda kalacağı tehlikelerle dolu bir yol olduğunu; bu yolda yatak diye toprağa yatmak, yastık diye taş baş koymak zorunda kalacağını haber verir. Ayrıca daha önce aynı yoldan giden bir insanın geri döndüğünü hiç görmediğini; bu kadar dert çekmenin gereksiz olduğunu ilave eder. Buna karşılık aşk halkasını boynuna taktığını söyleyen Cemşîd, büyük işlerin tehlikeli olmasının normal olduğunu dile getirip artık dönmesinin imkansızlığını ifade eder. Mecliste eğlence olanca hızıyla devam eder; içkiler içilir, sazlar çalınır, müzik eşliğinde şiirler okunur.

Cemşîd, sabah erkenden maiyetiyle beraber Rum diyarına doğru yola çıkar. Güzergah üzerinde daha önce Hurizâd’ın da uyardığı gibi insana rastlamadıkları gibi yılanlarla ve vahşi hayvanlarla mücadele etmek zorunda kalırlar. Böylece ilerlerken ağzından ateş saçan bir cadı ile karşılaşır. Cadı, etrafa ateş püskürerek kervanın önünde aşılması imkansız bir ateş denizi meydana getirir. Hurizâd, yanından ayrılırken Cemşîd’e kendi saçından üç tel saç kılı vermiştir. Tehlike anında bunlardan birini yakacak, yanan saçın kokusu Hurizâd’a ulaşınca Cemşîd’e yardım gönderecektir. Cadıyı ve ateş denizini kendi imkanlarıyla aşamayan Cemşîd saç tellerinden birini yakar. Hurizâd’ın yardım için gönderdiği peri ordusu ateş püsküren cadının kafilenin geçiş yoluna yaptığı ateş denizini ortadan kaldırır. Yol açılınca kafiye yoluna devam eder.

Ateş püsküren cadıyı geçip yoluna devam eden kervanın karşısına bu sefer de bir dağ çıkar. Hiç bitki görünmeyen dağ baştan sona taş ve dikenliktir. Cemşîd hemen Mihrâb’a bu dağın adını ve mahiyetini sorar. Mihrâb “Dağın adı Mukeyla dağıdır; aslanlar, ejderhalar yaşamaktadır. Bu dağa giren bir insan tek parça çıkamayıp parça parça olur. Bu dağ, kuşların bile uçamadığı tehlikelerle dolu bir yerdir, geri dönmeliyiz” der. Ancak Cemşîd, Rum diyarına gidip Hurşîd’e kavuşma arzusundan vazgeçmez. Dağda ilerlerken karşısına Cemşîd’in ilk görüşte üstünde iki meşale yanan yüksek bir tepe zannettiği çok büyük bir ejderha çıkar. Cemşîd,

ancak Mihrâb'ın ikazıyla onun bir tepe değil ejderha olduğunu anlar. Musa peygamberin asasıyla yılanları yok etmesi gibi Cemşîd de kılıcıyla ejderhaya saldırıp onu ikiye bölerek öldürür. Kafil e iki gün boyunca dağda karşılarına engel olarak çıkan bütün yılanları, aslanları, kaplanları öldürerek ilerleyip sonunda bir sahraya ulaşırlar. Gönlü Hurşîd'in aşk ateş iyle yanan Cemşîd, maiyetindeki askerler, hizmetçiler ve atlar yorulmasa hiç durmadan yola devam etmek arzusundadır fakat kervan yorulduğu için sahrada durup iki gün dinlenirler. Üçüncü gün kervan toparlanıp yola çıkar. Yedi günlük bir yolculuktan sonra çelik duvarlı bir şehre ulaşırlar. Cemşîd, bu şehrin Ekvan adında bir devin ülkesi olduğunu, baştan başa devler ve cinlerle dolu bulunduğunu öğrenir. Ekvan adlı dev, kurt başlı ve kurt suratlıdır; ayakları ve gözleri fil gibidir. Bu şehrin ne içinden ne kenarından bir insan canlı geçebilir. Mihrâb, devlerin kervandaki herkesi öldüreceklerinden çekindiği için devlere duyurmadan şehrin kıyısından gizlice geçmeyi önerir. Cemşîd bu öneriyi dikkate almaz ve “Er olan savaşmaktan korkmaz, Allah'ın yardımıyla şehri devlerden alacağım” der. Bir insan ordusunun şehre yaklaştığı kendisine haber verilen Ekvan, fil kemiğinden yapılmış keskin kılıcı ve değirmen taşından gürzüyle savaşmak için Cemşîd'in karşısına çıkar. Aralarındaki kısa mücade lede Cemşîd, Ekvan'ın karnını deşip başını keser.

Cemşîd dev i öldürdükten sonra maiyetiyle Rum diyarına doğru yoluna devam eder. Yedi günlük bir yolculuktan sonra mamur bir şehre gelirler. Burada sayısız insan da yaşamaktadır. Şehrin Rum diyarına sahili vardır. Cemşîd ve maiyeti birkaç gün dinlendikten sonra tekrar yola çıkıp iki gün sonra Rum denizinin sahiline ulaşırlar. Deniz kenarındaki kasabanın etrafı gül bahçeleriyle ve şırıl şırıl akan çeşmelerle doludur. Kasabanın kilisesinde iş i gücü ibadet etmek olan bir rahip vardır. Cemşîd, kiliseye gidip rahiple dünyanın ve yıldızların nasıl ve ne zaman oluştuğu gibi felsefi konularda sohbet eder. Rahip, dünyanın üç yüz atmış bin yaşında olduğunu dile getirir. Ancak iş in aslının veliler ve peygamberler tarafından bile tam olarak bilinemeyeceğini söyler. Cemşîd, rahibe ticaret için nelerin gerekli olduğunu sorar. Rahip de ona kanaati tavsiye eder.

Cemşîd, Rum denizini geçmek için maiyetinden gemi bulmalarını ister. Bir süre sonra iki yüz gemi hazırlanır. Cemşîd ve maiyeti bir ay boyunca denizde yol

aldıktan sonra bir gece aniden dağları yerinden oynatacak gibi esen bir fırtına kopar. Gemi güçlü dalgaların etkisiyle adeta bir aya kadar yükselir, bir denize batar. Dev dalgaların arasında kontrolsüzce sallanırken fazla dayanamayıp parçalanarak batar. Cemşîd bir tahta parçasına tutunma şansı bulup üç gün boyunca dalgalar tarafından sürüklendikten sonra bir sahile çıkar. Çıktığı yer bir yılanın hatta karıncanın bile geçemeyeceği kadar sık dikenlik ve ağaçlarla kaplıdır. Geçiş yolu bulamayıp çaresiz kalır. Bu esnada Hurizâd'ın darda kaldığında yakıp yardım istemesi için verdiği üç saç telini hatırlar ve kalan iki saç telinden birini yakar. Hurizâd'ın emriyle veziri Nazperved Cemşîd'e yardıma gelir. Nazperved, Hurizâd gibi güçlü bir peri dururken zayıf bir insanoğlunu sevdiği için Cemşîd'e sitem ede ede onu Rum diyarına giden yola kadar götürür.

Cemşîd yalınayak yürüyerek elbiseleri yırtık şekilde Kayser'in sarayının bulunduğu bölgeye ulaşır. Orada kimseyi tanımamaktadır. Kayser'in adamlarından Hacib, Cemşîd'i görünce onu alıp saraya götürür. Sabah olduğunda Cemşîd'in kervanı da şehre ulaşır. Maiyetine kavuşan Cemşîd mutlu olur; Hacib'e hediyeler verir. Sonra tüccar gibi giyinip yanına değerli mücevherler alarak Kayser'in huzuruna çıkar. Çin'in nasıl bir yer olduğunu merak eden Kayser, Cemşîd'den ülkesini anlatmasını ister. Çin, üç yüz atmış güvenli bölgeden oluşmaktadır. Her şehrin üç bin köyü vardır. Oklarından ateşler çıkan bin tümen Türk okçu tarafından korunur. Çin baştan başa misk ve ipekle dolu, iklimi çok güzel bir ülkedir. Görenlerin melek sandığı şeker sözlü, gül yüzlü, sümbül saçlı güzellerle doludur. Cemşîd'i dinleyen Kayser onun konuşma tarzından, davranışlarından ve terbiyeli halinden sıradan bir tüccar olmadığını, asil birisi olduğunu anlar. Cemşîd'i hemen bırakmaz ve sarayda büyük bir saygıyla ağırlar. Cemşîd'in şöhreti kulaktan kulağa bütün Rum ülkesine yayılır.

Cemşîd, Kayser'in sarayında konaklamasına rağmen henüz Hurşîd'i görebilmiş değildir. İçindeki aşk ateşinin verdiği ızdırap artık dayanılmaz noktaya ulaştığı bir gece Mihrâb'ı huzuruna çağırıp yanına değerli mücevherler ve kumaşlar alıp Hurşîd'e götürmesini ister. Mihrâb emredildiği gibi hazırlıklarını yapıp Hurşîd'in sarayına gider. Mihrâb huzura kabul edildiğinde gördüğü güzellik karşısında şaşkına döner. Kendini toparlayıp Çin'den zorlu bir yolculuk sonucunda

Rum diyarına gelebildiğini, yanında hediyeler getirdiğini söyler. Ancak, hediyelerin sahibinin Cemşîd olduğunu, kendisinden sonra gelip hediyeleri onun takdim edeceğini söyler. Cemşîd saraya gelip huzura çıktığında Hurşîd'i görür görmez titreyerek yere düşüp kendinden geçer. Herkes merakla etrafına toplanır; yüzüne gül suyu serpip anber koklatarak ayıltırlar. Hurşîd de Cemşîd'i görür görmez âşık olur. Cemşîd, Hurşîd'in sarayından Kayser'in sarayına döndüğünde içinde dayanılmaz bir ayrılık acısı duyup gözyaşlarına boğulur. Tenha bir köşeye çekilerek yanan mumu kendi haline benzeterek onunla dertleşir.

Hurşîd bir eğlence meclisi düzenleyip Cemşîd'i davet eder. Davete icabet eden şehzadenin yanında yardımcıları Şeker, Erganunsâz ve Şehnâz da vardır. Hurşîd'in yanında ise Nişâtengiz vardır. Mecliste içkiler içilirken yardımcıları tarafından karşılıklı şiirler söylenir. Cemşîd bir süre sonra içtiği içkilerin etkisiyle kendinden geçer. Hurşîd, kendini tüccar olarak tanıtan bu yakışıklı gencin aslında kim olduğunu merak etmektedir. Şehnâz, bu kişinin tüccar değil, Çin Fağfur'unun gözbebeği biricik şehzadesi ve Hıta, Çin, Maçın gibi yerlerin meliki olduğunu; Hurşîd'i rüyasında görüp aşk ateşine düştüğü için tacı tahtı terk edip ejderhalarla, devlerle savaşarak çok zorlu bir yolculuktan sonra Rum diyarına gelebildiğini anlatır.

Hurşîd, bebekliğinden beri ona bakan Ketâyun adlı dadısına Cemşîd'e âşık olduğunu açıklar. Dadısı karşı çıkarak Kayser'in kızını bir tüccara vermeyeceği için sevdasından vazgeçmesini ister. Hurşîd ise kapıldığı aşkın bela getireceğini bildiğini fakat, Allah'ın takdiri sonucu aşka düştüğünü, takdire hiçbir şeyin mani olamayacağını, Cemşîd'in tüccar değil bir şehzade olduğunu söyler. Ayrıca, Cemşîd'i kendi gözüyle bir görse canını bile feda edebileceğini ifade eder. Dadısına sırrını açıkladıktan sonra kimseye söylememesini tembih edip hediyeler verir.

Hurşîd'in sarayının bahçesinde bir havuz vardır. Bir gün bu havuzun başında Cemşîd'in de davetli olduğu bir eğlence meclisi düzenlenir. Davetliler müzik eşliğinde şiirler okuyup güzel yüzlü hizmetkarların doldurduğu kadehleri peş peşe içerek eğlenirler. Hurşîd kendisine olan aşkı uğruna zorlu yolculuklara katlanan ve tehlikelerle mücadele eden Cemşîd'in tavrını över. Cemşîd de aşkı uğruna her türlü zorluğu aşmaya hazır olduğunu söyler. Sohbet ilerleyip kadehler dolup boşaldıkça

içtiği içkilerin etkisiyle kendinden geçen Cemşîd, terbiyesizlik edip Hurşîd'in saçlarına dokunarak okşar. Durumdan çok utanan ve kızan Hurşîd ona tepki olarak yüzünü çevirir. Sabah olduğunda yaptığı hatayı anlayan Cemşîd, Hurşîd'in huzuruna çıkarak önünde eğilir; şiirler okuyarak yalvarıp özür diler. Hurşîd de onu affeder. Böylece iki âşıkın beraber eğlendikleri meclisler sonraki günlerde de devam eder.

İki âşıkın eğlence meclisleri düzenledikleri Hurşîd'in annesi Efser'e haber verilir. Kızının bir tüccara gönül verdiği ve beraber eğlence meclislerinde zaman geçirdiğini öğrenen Efser'in yüreğine ateş düşer. Hemen Hurşîd'in sarayına doğru yola çıkan Efser'in gelişi Şeker tarafından Hurşîd'e haber verilir. Annesine yakalanmaktan korkan Hurşîd'in içi ürperir ve Cemşîd'den hemen bostana saklanmasını, kesinlikle annesine görünmemesini ister. Cemşîd de oradan uzaklaşıp yakındaki servi ağaçlarının arasına saklanır. Efser gelir gelmez dedikodu çıkmasına neden olduğu için kızına çok kızar ve ceza olarak onu bir kaleye kapatır. Kaleden çıkamayan Hurşîd, çaresizce dadısından Cemşîd hakkında haber almaya çalışır. Üzüntüsünden sürekli ağlamakta, hiç uyuyamamaktadır. Cemşîd de saklandığı yerden eğlence meclisinin düzenlendiği yere döndüğünde meclisin dağılmış ve etrafın ıssızlaşmış olduğunu görünce çok üzülür. Kendisini dağlara vurup aslan, kaplan, ejderha ve bilumum vahşi hayvanlarla arkadaş olur. Bir gün bir servi ağacının dibinde dinlenirken ağaçta bulunan kendi gibi dertli bir kuşla sohbet eder. Kuş ona âşıkların belalara sabretmesi gerektiğini öğütler.

Mihrâb, gözü yaşlı şekilde iki ay boyunca dağlarda ve ovalarda Cemşîd'i arar. Sonunda onu hilal gibi iki büklüm olmuş perişan bir halde bulur. Cemşîd'in durumuna çok üzülen Mihrâb, onun ayaklarına kapanıp gözyaşları döker. Atlas yataklarda yatan taç ve taht sahibi, her görenin kışkandığı güzellikte bir şehzadeyken bu hallere nasıl düştüğünü sorar. Cemşîd âşık olanın yolundan dönmesi mümkün değildir; bela yağmurları yağsa, bedenim toprak olsa bile aşkımdan vazgeçmeyeceğim” diye cevap verir. Mihrâb, böyle devam ederek sevdiğine kavuşamayacağını, akıllıca bir çare düşünmek gerektiğini söyler. Cemşîd'e, Kayser'in hizmetine girerse hizmetini ve itaatini gören Kayser'in kendisine itibar edebileceğini, böylece muradının gerçekleşmesi için bir imkan doğacağını tavsiye eder.

Çin Fağfur'u mektup yazıp bilge bir elçiyle Rum Kayser'ine gönderir. Mektubunda gözünün nuru oğlunun tüccar gibi davranarak Rum diyarına gittiğini öğrendiğini, ona nasihat edip geri göndermesini ister. Cemşîd saraya geldiğinde Kayser ona bir Fağfur'un oğlu olduğunu gizlemesinin sebebini sorar ve babasının kendisini Çin'e geri istediğini, anayı babayı üzmenin doğru olmadığını söyler. Kayser'in ikna çabaları neticesiz kalır; Cemşîd, hastalığının ilacı Rum diyarında bulunduğu için geri dönmeyi kabul etmez. Tıpkı Mihrâb'ın önerdiği gibi Kayser'e, sarayda kendisine bir iş verirse hizmet etmek istediğini söyler. Kayser bunu memnuniyetle kabul eder ve Cemşîd sarayda çalışmaya başlar. Bir gün saraya girerken Kayser'in karısı Efser onu görür ve kim olduğunu merak eder. Durumu öğrenmesi için gönderdiği yardımcısından Cemşîd'in aslında bir melik olduğunu ama tüccarlığı tercih ettiğini öğrenir. Aradan aylar geçtikten sonra hizmet ettiği süre zarfında iyice göze girer. Artık Kayser, Cemşîd'in babası; Efser de annesi gibi olur.

Cemşîd bir yıl boyunca hizmet ettikten sonra ikinci sene vezirliğe yükselir. Ancak bu süre içinde Hurşîd'i hiç göremez ve haberleşemez. Durumu Mihrâb'a anlatıp bir çare bulmasını ister. Mihrâb, bir mektup yazıp Şeker ile Şehnâz'a verirse onların kalenin dışında saz çalıp şiirler söyleyerek mektubu okumaları durumunda Hurşîd ile haberleşme imkanının doğacağını tavsiye eder. Cemşîd denileni yapar. Şeker ve Şehnâz kalenin kapısında Cemşîd'in yazdığı gazelleri ve mektubu müzik eşliğinde okur. Onları duyan Hurşîd ve kale hizmetkarları mest olurlar. Hurşîd onları içeri çağırır ve huzurda müzik çalmaya şiir okumaya devam ederler. Hurşîd aşk hasretinden iki büklüm olmuştur. Onu bu halde gören Şeker ve Şehnâz üzülürler. Şeker ile Şehnâz'ı görünce Hurşîd'in yüzü güler ve mutlu olur. Meclis dağılıp yabancı kimse kalmayınca Hurşîd, Cemşîd'den haber sorar. Cemşîd'in başından geçenleri dinleyen Hurşîd cevaben duygularını dillendirdiği bir mektup yazıp Şeker ile Şehnâz'a verir. Hurşîd, Cemşîd'in kendisine nasıl ulaşabileceğinin planını da anlatır. Kalenin yanında büyük bir su değirmeni vardır. Cemşîd değirmenin kovaasına girecek, Hurşîd de onu yukarı çekecek ve böylece görüşebileceklerdir. Bir gece Cemşîd yanında Mihrâb ve Şeker ile beraber plana uygun olarak değirmenin yanına gelir. Yaşlı değirmenciye altın ve gümüş verilerek susturulur. Hurşîd, gelenlerden haberdar olup yukarıda sabırsızlıkla beklemektedir. Önce Cemşîd sonra yanındakiler

değirmenin kovasına girerek yukarı çıkarlar. Cemşîd kovadan çıkıp Hurşîd'i gördüğü anda ayaklarına kapanarak gözyaşları döker. İki âşık birbirine sarılıp ağlaşırlar. Sabaha kadar konuşup dertleşerek birbirlerine şiirler okurlar. Cemşîd ve yanındakiler sabah olduğunda yine gizlice kaleden inip Kayser'in sarayına dönerler. Uzun zamandan sonra Hurşîd'i görmüş olmak Cemşîd'in aşk acısını iyice artırır. Ne yapacağını bilemez perişan bir haldeyken Mihrâb bir öneride bulunur. Kayser'in karısı Efser'e türlü mücevherler ve hediyeler verirse dertlerine çare olabileceğini söyler. Mihrâb birçok değerli hediye ile Efser'in huzuruna çıkar. Yanında getirdiği hediyelerin aslında Çin Fağfur'unun karısı Hümâyün tarafından oğlu Cemşîd'e gönderildiğini, Cemşîd'in ise bunların tamamını ona hediye ettiğini dile getirir. Efser ile sohbeti ilerleten Mihrâb, konuşmanın uygun bir yerinde ona kızı Hurşîd'in kaleye hapsedilmeyi hak edecek ne kabahat işlediğini sorar. İnsanın gözünün nuru evladının yanında olması gerektiğini söyler. Efser, Hurşîd'in bir delikanlıya âşık olup gece gündüz devamlı beraber içki içtiklerini, iyice terbiyesizleşen kızını âşıkından ayırıp uslandırmak için kaleye hapsedtiğini anlatır. Mihrâb, Hurşîd gibi güzel bir kızın uzak yerlere hapsedilmesinin uygun olmayacağını; bir genç kıza ana, er ve yer gerektiğini, onu evlendirmesinin en doğru hareket olacağını tavsiye eder. Efser, Mihrâb'ın kimi işaret ettiğini anlar ama cevaben Şam padişahının oğlu Şâdî'nin kızı Hurşîd'i istemek üzere yakında geleceğini söyler. Mihrâb, Şam ile Rum ülkesinin düşman olduğunu bu evliliğin uygun olmayacağını söyler. Efser bunun üzerine Cemşîd'in durumunu öğrenmek ister. Mihrâb, Cemşîd'in kim olduğunu, neden Rum diyarına geldiklerini, baştan sona bütün hikâyeyi anlatır. Efser'in sarayından ayrılıp doğruca Cemşîd'in yanına gelen Mihrâb konuşulanları Cemşîd'e aktarır. Cemşîd vakit kaybetmeden Efser'in huzuruna çıkar. Cemşîd'in altına güzel bir taht koyduran Efser, eğlence meclisi kurdurur. Şeker ile Şehnâz meclise gelip başka müzisyenlerle beraber müzik icra ederek şiir okurlar. Onların şiirlerine Efser de kendi şiirleri ile karşılık verir. Cemşîd, aşkıyla yandığı Hurşîd'in artık serbest bırakılmasını ister. Efser de onu kırmayıp kızını kapatıldığı kaleden serbest bırakır.

Şam hükümdarı Mihrac'ın oğlu Şâdî'nin Rum diyarına yaklaştığı haberi saraya ulaşınca Kayser; beylerin, kethüdaların ve sarayın üst düzey görevlilerinin onu karışılamlarını emreder. Karşılayanlar arasında Cemşîd de vardır. Şâdî'nin

Hurşîd'i istemeye geldiğini bilen Cemşîd, onun yüzünü görünce içine cehennem ateşinden beter bir ateş parçası düşer. Beraberce Kayser'in huzuruna çıkarlar. Kayser misafirin şerefine eğlence meclisi düzenler. Şâdî için kendi tahtının yanına bir taht koydurup onu yanı başında oturtur. Mecliste kadehler dolup boşalırken müzisyenler şarkı söyleyip şiir okurlar. Kayser bir ara dolu bir kadeh isteyip içer; bir kadeh de Şâdî'nin içmesini ister. Ancak Şâdî, yarı kendinden geçmiş halde olduğundan Kayser'in ikramı olan kadehi alıp içemez. Bunun üzerine o kadehi Cemşîd içer. Kayser, kadehi içemeyecek derecede halsiz görünen Şâdî'nin durumunu bir kuşun yerde gördüğü bir yiyeceği yavrularına götürmek için alıp uçarken ağzından düşürmesine benzetip ondan hoşlanmaz. Meclisten sonra Cemşîd yaşananları Mihrâb'a anlatınca Mihrâb, mutluluk kapısının açıldığını müjdeler. Sonraki gün Kayser yine eğlence meclisi tertip eder. Bir önceki mecliste iyice sarhoş olan Şâdî, üzerindeki mahmurluğu atamadan yeni meclise de katılır. Kendisine sunulan içki kadehini titreyen elleriyle zor tutmaktadır. Nihayet kadehi içtiğinde midesi kabul etmez ve Kayser'in yanında, herkesin gözü önünde kusar. Utancından mecliste duramayan Şâdî, ayrılıp otağına döner ve vezirini kendi adına özür dilemesi için Kayser'e gönderir. Mecliste eğlence sabaha kadar devam eder. Mihrâb, meclis bittikten sonra Cemşîd'e, yaşananların damatlık yolunda kendisi için büyük avantaj sağladığını dile getirir. Cemşîd, dostunun söylediklerine çok sevinir.

Bir gün sonra meydanda çevgan oyunu oynanır. Şâdî bu oyunu iyi oynamasıyla meşhur bir şehzadedir. Hurşîd ile annesi Efser, meydana hakim bir noktaya inşa edilmiş köşke gelip oyunu izlemeye başlarlar. Cemşîd ile Şâdî arasında çok çekişmeli geçen oyunda atların kaldırdığı tozdan göz gözü görmez olur. Nihayetinde oyunu Cemşîd kazanır ve herkes onu tebrik eder. Oyundan sonra yine sabaha kadar devam eden bir eğlence meclisi kurulur.

Kayser bir gün Şâdî ile Cemşîd'in yeteneklerini görmek için av düzenler. Kartal, şahin, sungur, balaban, laçın gibi avcı kuşların yanı sıra vaşak, pars, tazı gibi hayvanların da beraberlerinde getirilmesini emreder. Bahar mevsiminde çiçekler açmış, etrafta çeşit çeşit kuşlar ötüşüp uçuşmakta, geyikler oynaşmaktadır. Av sırasında bir aslanın Kayser'e saldıracağını son anda fark eden Cemşîd, atını hızla aslanın üstüne sürüp kılıcıyla kafasına vurur. Ardından ok atarak aslanı öldürüp

Kayser'i ölümden kurtarır. Böylece Cemşîd, Kayser'in gözündeki yerini iyice sağlamlaştırır. Avdan sonra sarayına dönen Kayser, karısı Efser ve kızı Hurşîd ile avda başına gelen olayı paylaşır. Şâdî'nin beceriksiz, Cemşîd'in ise çok yetenekli olduğunu söyler. Efser de Cemşîd'in Çin Fağfur'unun oğlu olmasına rağmen tacı tahtı bırakıp Kayser'e hizmet ettiğini dile getirip Cemşîd'den yana tavır koyar.

Bir sabah Şâdî, vezirini Kayser'e gönderip kızı Hurşîd ile evlenme isteğini iletir. "Tez zamanda düğün yapılmalı, mutluluk geciktirilmemeli" der. Kızını Şâdî'ye vermekte gönülsüz olan Kayser, Hurşîd'in kâbîni yani mihri muaceli olarak üç şart öne sürer. İlki Şâm ve Kuzey Afrika'nın yarısının verilmesi, ikincisi Efrenc yani Avrupa'dan hazine getirilmesi, üçüncüsü evlilikten sonra Şâdî'nin Şâm'a dönmeyip Rum diyarında Kayser'in yanında kalması. Bu üç şartı yerine getirirse Hurşîd ile evlenebileceğini söyler. Vezir, Kayser'in şartlarını Şâdî'ye getirince kızını vermemek için bahane ürettiğini anlayan Şâdî, nasıl hareket etmek gerektiğini babası Mihrâc'a danışmak üzere Şâm'a dönmeye ve babası rıza gösterirse Hurşîd'i almak için yine Rum diyarına gelmeye karar verir. Şâdî gittikten sonra Efser yanına Cemşîd'i çağırıp Şâdî'nin muradını alamadan ülkesine dönmesinin tehlikeli sonuçları olacağını, ordusunu toparlayıp savaşmak için geri döneceğini düşündüğünü söyler. Cemşîd, bütün Şâm ordusu kuş sürüsü gibi üzerlerine gelse bile onları haklamak için bir avcı kuşun yeteceğini; kendisinin ejderhalarla, devlerle, aslanlarla savaşarak Rum ülkesine geldiğini; Rüstem ile Zal destanlarının kendi yanında unutulmuş köhne birer hikâye olduğunu; ordusuyla Şâm'a varıp gündüzlerini geceye çevirebilecek gücünün bulunduğunu söyler. Efser, Cemşîd'in sözlerini kocasına aktarınca Kayser onun boş konuşmadığını ve dediğini yapacak güçte hünerli bir kahraman olduğunu dile getirip güvenini bildirir.

Şâm'a dönen Şâdî, babası Mihrâc'a Rum diyarında yaşananları ve kendisine dayatılan şartları anlatır. Çok sinirlenen Mihrâc, hemen ordunun hazırlanması emrini verir. Rum diyarını baştan sona yıkacağını ve kadın erkek herkesi esir alacağını söyler. Şâm ordusunun hazırlık yaptığını haber alan Cemşîd, Kayser'in huzuruna çıkıp durumu anlatır ve erken saldıranın savaşı kazanacağını, bu nedenle kendilerinin önce davranarak Şâm'a saldırmalarının gerekli olduğunu söyler. Cemşîd'e hak veren Kayser orduya savaşa hazırlanması için emir verir. Büyük bir ordu hazırlatan Kayser,

Cemşîd'i ordunun başına geçirir ve askerlere “Cemşîd benim oğlumdur! Emrinden çıkmayın ve hizmette kusur etmeyin” diye emreder. Orduya hareket emri verilince Kayser, onları yolcu etmek için iki gün boyunca orduyla beraber yol aldıktan sonra Cemşîd'i ordunun başında bırakıp sarayına geri döner.

Rum ordusu Şâm yakınlarında bir sahraya varınca gürül gürül akan sularla dolu, ağacı bol ve havası güzel bir bölgede konaklar. Cemşîd'in ülkesinden ayrı kalmaktan ve yaşadığı sorunlardan canı iyice sıkılır. Dostu Mihrâb ile uzun uzun dertleşir. Mihrâb, Cemşîd'in yanından ayrılırken atının üzerinde dolunay gibi görünen Hurşîd'in geldiğini görür. Hurşîd ile Cemşîd yan yana oturup bazen kucaklaşıp bazen öpüşerek sohbet ederler. Gece boyunca birbirlerine aşk şiirleri okurlar. Yine bir gece iki âşık beraber eğlenirken Efser seslerini duyup o tarafa doğru gider. Uzaktan annesinin gölgesini tanıyan Hurşîd yakındaki söğüt ağaçlarının arkasına saklanır. Efser gelince Cemşîd kalkıp saygıyla karşılar. Efser Cemşîd'e sarılıp dudaklarını, yanaklarını ve başını öper, hatta öpmedik hiçbir yerini bırakmaz. Yüreği aşk ateşiyle taşmaktadır. Saklandığı söğüt ağacının arkasından yaşananları gören Hurşîd kıskançlıktan titremeye başlar. Efser, rüyasında Cemşîd'i görünce hemen uyanmış ve gayriihtiyari onun yanına gelmiştir. Efser, sabaha kadar müzik eşliğinde içip geceyi hoş geçirmeyi teklif eder. Cemşîd'in yüzündeki utanma perdesi yırtılır ve sabaha kadar içki içip müzik eşliğinde eğlenirler.

Mihrâc, Rum ordusunun taşkın bir denizin dalgası gibi Şâm'a doğru hareket ettiğini haber alır. On sekiz oğlu bulunmasına rağmen en değerlisi Şâdî'dir. Beraber tertip ettikleri büyük bir orduyla Rum ordusunun karşısına çıkarlar. İki ordu arasında çok çetin bir savaş meydana gelir. Savaşı Cemşîd kazanır ve Şâdî ile babası Mihrâc öldürülür. Rum halkı savaşın kazanıldığına çok sevinir. Yollara dizilerek muzaffer orduyu sevinçle karşılar. Kayser, savaşın kazanılması şerefine iki hafta devam eden bir eğlence meclisi düzenleyip galibiyetin keyfini çıkarır.

İki hafta devam eden galibiyet kutlamalarından sonra Cemşîd ile Hurşîd dillere destan bir düğünle dünya evine girerler. Evlilikleri şerefine bir yıl boyunca gösterişli şenlikler düzenlenir.

Günden güne Cemşîd'in aile ve vatan hasreti artmaya başlar. Bir gün başından geçen bütün olayları anlattığı bir mektup yazıp babası Fağfur'a gönderir. Eğlence meclislerinden artık keyif almayan ve devamlı hasret şiirleri söyleyen Cemşîd'in hali karısı Hurşîd'i üzmektedir. Kocasına yiyip içip eğlenmesi gerekirken neden üzgün olduğunu sorar. Cemşîd de içinin anne baba hasretiyle dolduğunu ve Çin'i çok özlediğini söyleyip vatanını özlediği için kendisini ayıplamamasını ister. Cemşîd, artık Çin'e dönmek istemektedir. Hurşîd, annesi Efser'e konuyu açıp annesinin aracılığıyla Kayser'den Cemşîd'in Çin'e gitmesine izin almayı düşünür. Planladığı gibi annesi Efser'e durumu anlatır. Fakat Efser, kızından duyduklarına çok sinirlenir. Kendisine taht ve mülk verilmiş birinin bırakıp gitmek istemesine anlam veremez. Olsa olsa kızından sıkıldığı için gideceğini düşünerek Cemşîd'in Çin'e dönmesine şiddetle karşı çıkar. Annesinin tavrı karşısında Hurşîd, söylediklerinin şaka olduğunu, Cemşîd'in ne anasını babasını ne de ülkesini aklına getirdiğini, kendi saçının bir telini bile Çin'le değişmeyeceğini söyler. Efser, kızının şaka yaptığına inanır ve konudan Kayser'e bahsetmez. Hurşîd annesiyle olan konuşmalarını eşine anlatınca Cemşîd, "Zaten senden ayrı bir hayat düşünemem; sen nerede istersen orada ömür boyu beraber yaşayabiliriz. Rum diyarına da senin aşkın uğruna geldim" diyerek kendi mutluluğu için çırpınan Hurşîd'in gönlünü alır.

Bir zaman sonra Cemşîd, Kayser'in huzuruna çıkarak iki ay boyunca sahrada konaklayıp avlanmak istediğini söyler. Karısı Hurşîd'in de avı izlemek için kendisiyle beraber gelmek istediğini ekler. Kayser, kızıyla damadının beraber ava çıkmalarına izin verir. Birlikte bir gün boyunca av avlarlar. İki âşık, av sırasında bir fırsatını bulup maiyetlerinden ayrılarak beraberce Çin'e doğru yola çıkarlar.

Bir gece Çin Fağfur'una oğlu Cemşîd'in yolda olduğu haberi gelir. Fağfur ve karısı Hümayun oğullarının gelişine çok sevinirler. Fağfur, bütün Çin askerlerini karşılama töreni için yollara dizer. Uzaktan babası Fağfur'u gören Cemşîd, yere kapanıp yüzünü sürer. Fağfur'un yanına gelene kadar yedi kere yeri öper. Babasına ulaşınca hasretle kucaklaşırlar. Annesi Hümayun Cemşîd'i görünce sevincinden düşüp bayılır. Kendine geldiğinde o da hasretle oğlunu kucaklar. Hümayun gelini Hurşîd'i görünce şaşakalır; insan mı peri mi olduğunu anlayamaz.

Fağfur, Cemşîd dönünce hükümdarlıktan feragat edip tacını oğluna verir. Hurşîd de Rum diyarındaki ailesine mektup yazarak Çin'e geldiklerini haber verir. Cemşîd'in Çin ülkesinin tahtına geçtiğini ve Süleyman peygambere nasip olmayan zenginliğe sahip olduklarını anlatır. Kayser ile Efser, kızlarının akıbetinden habersiz geçirdikleri uzun zamanın ardından gelen habere çok sevinir ve onun adına mutlu olurlar. Cemşîd tahta geçince ülkeyi adaletle yönetir ve dört bir tarafı imar eder.³⁸

1.1.1.2. Gül ü Hüsrev (Tutmacı)

Bu dönemde yazılan aşk ve macera mesnevilerinin ikincisi Tutmacı (ö.?)'nin 1406 yılında Attâr (ö.1221)'in aynı adlı eserinden tercüme ettiği *Gül ü Hüsrev* mesnevisidir. Attâr'ın mesnevisinin 7894 beyit olmasına bakıldığında Tutmacı'nın 5499³⁹ beyitlik eserini yazarken asıl eserden bazı bölümleri almadığı, bazı bölümleri kısalttığı, bazı bölümleri değiştirdiği ve eklemeler yaptığı görülmektedir. Tutmacı bu değişiklikleri yaparken olayın akışında, şahıs kadrosunda, zaman ve mekan unsurlarında kayda değer bir değişiklik yapmamıştır. Tutmacı, asıl konuyu bozmadan kısalttığı eserine böylece telifi bir özellik kazandırmıştır.⁴⁰ *Gül ü Hüsrev*, edebi değerinden çok dil tarihi için önemli bir eserdir. "Eski Anadolu Türkçesinin bütün özelliklerini taşımaktadır, hatta yer yer Doğu Türkçesinden izler de barındırmaktadır."⁴¹ Mefâ'ilün mef'ilün fe'ülün vezniyle kaleme alınan eser; tevhit, münacat, na't ve sebebi telif bulunan giriş bölümü, asıl konu ve hatime bölümleriyle klasik mesnevi tertibine uygun özellik gösterir. Tutmacı'nın eserde yaptığı önemli değişikliklerden birisi, Attâr'ın eserinde kahramanların ağzından mesnevi tarzında söylenen bazı şiirleri mesnevi dışı nazım şekilleriyle yazmış olmasıdır.

Gül ü Hüsrev, Türk edebiyatında tercih edilen aşk mesnevilerinden birisi değildir. Kaynaklarda varlığı bildirilen ancak ele geçmeyenler hariç tutulursa

³⁸ Mehmet Akalın, **Cemşîd ü Hurşîd**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1975, s. 51-413.

³⁹ Mesnevinin beyit sayısı, Kazım Yoldaş'ın eserin iki nüshası üzerinde hazırladığı doktora tezinde 5467; Ali Osman Korkmaz'ın aynı nüshalardan dil üzerine hazırladığı doktora tezinde 5468; Maşallah Kızıldaş'ın iki nüshaya yeni üçüncü bir nüshayı ekleyerek gramatikal indeks hazırladığı doktora tezinde 5499'dur.

⁴⁰ Kazım Yoldaş, "Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev*'i, T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi", Malatya, 1998, s. 14.

⁴¹ Maşallah Kızıldaş, "Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* Mesnevisi (Tenkitli Metin-Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük)", T.C. Bitlis Eren Üniversitesi/Bitlis Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bitlis, 2018, s. 98.

Tutmacı'nın eserinden başka yazılan bir *Gül ü Hüsrev* mesnevisi elde bulunmamaktadır.

Mesnevide Rum Kayser'inin oğlu Hüsrev ile Hûzistan hükümdarının kızı Gülrüh'un aşk hikâyesi anlatılır. Hikâyede işlenen aşk, tamamen maddi bir aşktır. Şair yeri geldikçe nasihat muhtevalı beyitleri de olay akışını keserek aralara eklemiştir.⁴² Eserde hikâye kahramanları Gülrüh'un adı kısaltılarak Gül; Hüsrev'in adı Hürmüz diye de geçmektedir. Hatta Hüsrev, bebekken bahçıvan Mihmerd tarafından evlatlık alındıktan sonra onun verdiği Hürmüz adıyla daha çok anılır.

Hikâyenin konusu kısaca şöyledir: Rum ülkesinin Kayser'i adil, yardımsever, kudretli ve sınırsız hazinelere sahip zengin bir hükümdardır. Namı bütün şahlardan fazla olan Kayser'e etrafındaki ülkelerin hükümdarları itaat eder. Hazinelerini ülkesindeki bir denizin ortasında bulunan adada muhafaza eden Kayser, yılın üç ayını bu adada geçirir. Geri kalan aylarda ise sarayında tahtta oturur; halkı onun sayesinde mutluluk ve güven içinde yaşar. Ülkesi, bir çocuğun elinde bir kap dolusu altınla gece gündüz devamlı gezebileceği kadar güvenlidir.

Halkını mutlu bir şekilde yaşatmayı başaran Kayser, çocuğu olmadığı için kendisi mutlu değildir. Bir gün bu sorununa çözüm bulmak için münecimleri toplayıp onlara cihan şahı olduğunu, ancak ne oğlu ne kızı bulunduğunu, kendisinden sonra tacını ve tahtını bırakabileceği bir oğlunun doğmaması halinde bütün servetinin düşmana kalacağını söyleyip çocuk sahibi olabilmesinin mümkün olup olmadığını sorar. Münecimler de hep beraber fal açıp değerlendirme yaparlar. Değerlendirme sonucunda Kayser'e müjde verirler. Buna göre feleklerden mesaj gelmiştir; Allah ona sureti ve siretiyle bulunmaz güzellikte bir erkek çocuk verecektir. Bu çocuk aynı zamanda güzel söz söylemekte mahir ve yenilmez bir yiğit olacaktır. Müjdeli habere çok sevinen Kayser, hazinelerinin kapısını açıp ihtiyaç sahiplerine cömertçe dağıtır.

Kayser, bir gece sarayındaki güzel bir cariye ile beraber olur ve cariye hamile kalır. Bir hafta sonra düşman ordularının Rum diyarına hücumu geçtiği haberini alan Kayser, kalabalık bir ordu ile sefere çıkar. Kayser'in Karun'dan daha zengin, Rıdvan

⁴² Amil Çelebioğlu, *Türk Mesnevi Edebiyatı: XV. yy'a Kadar (Sultan II. Murâd Devri) (824-835/1421-1451)*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1999, s. 132.

görse cenneti unutup hayran kalacağı güzellikte bir karısı vardır. Emrinde kendisine sadakatle bağlı bin cariyesi, beş yüz hizmetçisi olan hatun, genç cariyenin Kayser’den hamile kaldığını anlar. Bu duruma hem çok sinirlenir hem de üzülür. Cariye çocuk doğurursa Kayser’in gözünde değer kazanacağını, kendisininse değer kaybedeceğini düşünür. Hizmetçilerinden birini çağırıp ona bir çeşit ot verir. Otu helvaya karıştırmasını, helvayı da hamile cariyeye yedirmesini ister. Böylece hamileliği sona erecektir. Hatun’un hizmetçisi akli başında, gün görmüş, bilgili bir kadındır. Hatunun amacını hamile cariyeye anlatıp kurtulması için beraber bir plan yaparlar. Plana göre hamile cariyeye hasta numarası yaparak devamlı yatar. Yatağa bir tas kan dökülerek çocuğun düştüğü izlenimi verilir. Hizmetçi, hatunun yanına giderek ona müjdeyi verir; çocuğun kanlı bir şekilde düştüğünü, cariyenin neredeyse hayatını kaybedecek dereceye geldiğini söyler. Hatun çok sevinir ve kanamalı hasta olduğuna inandığı cariyenin yanına hizmetçiyi refakatçi gönderip iyileşinceye kadar ona bakmasını ister.

Aradan dokuz ay geçtikten sonra kaşı hilal, yüzü güneş gibi bir erkek çocuk dünyaya gelir. Adını Rum dilinde şehzade anlamına gelen Hüsrev koyarlar. Yaptıkları plan gereğince hizmetçi çocuğu kendi memleketine götürmek için hazırlar. Hüsrev’in annesi ağlayarak onları uğurlar. Hizmetçi ve bebek, yanlarında iki yardımcıyla beraber bir sabah gizlice gemiye binip yola çıkarlar. Gemi denizde bir ay boyunca yol aldıktan sonra bir gün bardaktan boşalırcasına yağmur yağmaya başlar ve ani bir fırtına kopar; gemi zorlukla kıyıya varır. Karaya çıktıktan sonra kabileyle beraber gündüz hareket edip gece konaklayan hizmetçi ve beraberindeki bebek Hüsrev, bir gece haramilerin saldırısına uğrar. Haramiler kabilede büyük bir katliam yaparlar. Hizmetçiyle Hüsrev’i esir alıp bir müddet yanlarında götürdükten sonra hasta hizmetçinin işlerine yaramayacağına karar vererek serbest bırakırlar. Hizmetçi, kucağında bebekle perişan halde aç ve yalınayak yedi gün boyunca yol aldıktan sonra Hûzistan isimli bir yere ulaşır. Bir müddet dolaştıktan sonra büyük ve güzel bir saray görür; zorlu yolculuktan dolayı aşırı bitkin düştüğünden biraz dinlenebilmek için sarayın gölgelik tarafına uzanır ve kucağında Hüsrev olduğu halde oracıkta bayılır kalır.

Sarayın cennet gibi güzel bir bahçesi vardır. Bahçeyi böyle güzelleştiren şahın çok sevdiği Mihmerd adlı bir bahçivandır. Mihmerd'in önceki gece bir oğlu dünyaya gelir fakat doğduğu anda ölür. Mihmerd sabahleyin sarayın kapısını açıp kucağındaki bebeğe sarılmış şekilde yatan baygın hizmetçiye görünce çok üzülür; onları alıp hemen evine götürür. Kendine gelen hizmetçiye hali sorulduğunda kendisinin ve bebeğin aç olduğunu, konuşacak hali kalmadığını söyler. Mihmerd'in bir gün önce ölen çocuğu için yapılan helvadan getirip hizmetçiye yedirirler. Mihmerd karısına hizmetçi ile Hüsrev'i saklamaları gerektiğini, artık ihtiyarladıklarından yeniden çocuk sahibi olmalarının zorlaştığını, hizmetçi ölürse oğullarının yerine bebeği evlat edinebileceklerini, etrafa da kendi çocukları diye tanıtabileceklerini söyler. Karısı, Mihmerd'in teklifini memnuniyetle kabul eder.

Hasta hizmetçi özenle bakılmasına rağmen bir türlü tam olarak iyileşemez. Öleceğini anlayınca Mihmerd'e bebeğin düşkün görünmesine aldanmamasını, aslında onun Rum Kayser'inin oğlu şehzade Hüsrev olduğunu söyler. Bebeğin saçlarının arasında üzerinde Kayser'in mührü bulunan bir yüzük vardır; bu yüzük bebeğin şehzade olduğunun delilidir. Hizmetçi, eğer bebeği Kayser'e götürürlerse kendilerine hayal edemeyecekleri kadar bol hazine verileceğini söyledikten sonra hayatını kaybeder.

Hizmetçi öldükten sonra Mihmerd ölen çocuğunun yerine Hüsrev'i sevip bağrına basar. Adını da Hürmüz koyar. Beş yaşına kadar herkesten gizli özenle büyütür. Beş yaşına geldiğinde saraydaki Behram adlı şehzadeyle beraber okula gönderirler. Hürmüz her bakımdan yaşlıtlarından üstün, sevimli, güzel, akıllı ve yetenekli bir çocuktur. Zamanla iğne ucundaki darıyı vurabilecek kadar iyi okatabilecek kabileyete erişir. Kılıç kullanmayı, ata binmeyi, gürz vurmayı hep en mükemmel şekilde öğrenir. On altı yaşına geldiği zaman güzelliğine ve yeteneklerine herkesin hayran kaldığı bir genç olur. Halk arasında onun Mihmerd'in gerçek çocuğu olup olmadığına dair dedikodular yayılmaya başlar. "Biri sümbül gibi diğeri bülbül; biri saksı gibi diğeri inci, nasıl olur da baba-oğul olurlar" diye konuşmaya başlarlar. Hürmüz de babasıyla simalarının benzememesine dikkat ederek baba-oğul olduklarından içten içe şüphelenmeye başlar.

Hûzistân şahının güzelliği dillere destan Gülrüh adlı bir kızı vardır. Akıllı görse aklını kaybeder; deli görse aklı başına gelir. Ağzı goncaya dudakları yakuta benzer. Namını duyanlar görmeden ona âşık olur. Bunlardan birisi de Isfahan şahıdır. Şah, Gülrüh'un babasına gönderdiği mesajda dilediğince hazineleri Gülrüh'un yoluna sereceğini, damat olacak kendisinden daha ulu bir şehzade bulunamayacağını söyleyerek kızına talip olur. Hûzistan şahı tekliften memnuniyet duyarak kabul eder ve düğün hazırlığı için bir yıl süre ister.

Bir gün Gülrüh bağı yukardan seyretmek için sarayın damına çıkar. Etrafa bakarken Hürmüz'ü bağda uzanmış halde dinlenirken görür. Hürmüz'ün güzelliği karşısında kendini kaybeden Gülrüh, onu görür görmez âşık olur. Uyuyan Hürmüz'ü seyrederken bir şah kızı ile bahçivan oğlunun zaten evlenip kavuşamayacağını düşünerek kendini teselli etmeye çalışsa da fayda etmez. Hürmüz uyanıp yerinden doğrularak ayağa kalkınca gördüğü güzellik karşısında dayanma gücü kalmayan Gülrüh, olduğu yere düşüp bayılır. Yaşlı dadısı sarayın damına gelip onu baygın bulunca çok üzülür ve hemen odasına götürüp tedavi ettirir.

Artık güler yüzlü, mutlu Gülrüh gitmiş yerine gözleri yaşlı, yüreği aşk ateşiyle yanan Gülrüh gelmiştir. Hürmüz'ü bir daha görebilmek umuduyla her gün sarayın damına çıkar; göremeyince üzüntüsünden kanlı gözyaşları döker. Günden güne üzüntüsü artan Gülrüh'un hali yaşlı dadısını korkutmaktadır. Bir gün dadı Gülrüh'u karşısına alıp kendisinin onun mutluluğundan başka bir şey istemeyen gönülden sadık bir dost olduğunu; her gün ağlayan, uykusuz geceler geçiren ve günden güne eriyen haline çok üzüldüğünü söyleyip kime âşık olduğunu kendisine açıklamasını ister. Dadı, ayrıca ona yardımcı olacağına ve sırrını kimseye söylemeyeceğine yemin eder. Eğer açıklamazsa sütünü haram edeceğini de ilave eder. Dadının ısrarı karşısında Gülrüh, bahçivan Mihmerd'in melek yüzlü oğlunu ilk gördüğü anda âşık olduğunu itiraf eder. Dadı, Gülrüh'un sözlerini işitir işitmez ona karşı çıkararak nasibinin taht sahibi Isfahan şahı olduğunu, öyle bir baht dururken bahçivan oğluna gönül vermesinin, şah yerine gedayı tercih etmesinin akıl kârı olmadığını dile getirir. Gülrüh ise anlayışsız davranan dadısına sitem eder ve aşk ateşi kalbe düştükten sonra hiçbir nasihatın gönlüne işlemeyeceğini söyler. Ayrıca verdiği sözü hatırlatıp sırrını saklamasını tembihler.

Gülrüh, dadısına küsüp bir ay boyunca yüzüne bakmaz. Gece gündüz devamlı ızdırıp çekerek aşk derdinin dermansızlığına üzülerken günlerini geçirirken durumunu gören dadısı eski tavrından vazgeçip şefkatle ona nasıl yardımcı olabileceğini sorar. Dadısının yardım teklifine çok sevinen Gülrüh ondan Hürmüz'e gitmesini, kendi halinden onu haberdar etmesini ister. Dadı, sabah erken saatlerinde bağda bir köşede otururken Hürmüz gelir. Dadı, تنها yerlerde yalnız dolaşmanın ona yakışmadığını, gençliği elden gitmeden kendisi gibi arkadaşlar edinip işret meclislerinde güzellerle eğlenip hayatın tadını çıkarmasını öğütler. Nasihatlerine devam eden dadı, şahın Gülrüh adında dillere destan güzellikte bir kızı olduğunu, onunla birbirlerine çok yakılaşacaklarını, hayatın tadını beraber çıkarmalarının çok uygun olduğunu söyler. Hürmüz dadıyı azarlayıp kendisi gibi bir gedanın şah kızıyla beraber olmasının mümkün olmadığını söyleyerek teklifi reddeder. Dadı, kendisini sabırsızlıkla bekleyen Gülrüh'a olumsuz haberi getirince Gülrüh çok üzüldü yatağa düşer. On gün sonra dadıyı tekrar Hürmüz'e gönderir. Hürmüz'ün yalnız başına içki içtiği bir esnada yanına gelen dadı, yalnızlığın ona yakışmadığını söyleyerek Gülrüh ile tanışmasını ister. Hürmüz eski tavrında ısrarcı olup teklifi ikinci kez reddederek dadıyı yanından kovar. Yine olumsuz haber alan Gülrüh çok üzülür. Günlerini üzüntü içinde geçirirken bir gün yine dama çıkıp dadısının tepkisine rağmen yüzünü açar. O sırada bağda dolaşmakta olan Hürmüz ile damdaki Gülrüh göz göze gelirler, Hürmüz kızı görür görmez âşık olur. Gülrüh damdan kendisini gösterebilmiş olmanın sevincini yaşarken Hürmüz'ün de içine aşk ateşinin düştüğünü görüp onun da kendisine âşık olduğunu anlar ve mutlu bir şekilde odasına döner.

Gülrüh'a âşık olan Hürmüz daha önce kendisine mutluluk tacından başka bir şey getirmeyen dadının teklifini kabul etmediğine, onu tersleyip yanından kovduğuna pişmanlık duyar. Dadıyı tekrar görebilme umuduyla her gün bağda dolaşır. Nihayet bir gün dadıyla karşılaşır ama dadı önceki davranışları yüzünden Hürmüz'ün yüzüne bakmaz. Hürmüz, kendisini affetmesi için dadıya ısrarla yalvarır. Dadı onun yakarışlarını yanıtız bırakmaz ve şefkat gösterip affeder. Bundan sonra iki âşıkın da hizmetlerinde olduğunu söyler. Daha sonra iki âşıkın buluşması için bağda bir mekan ayarlanıp baştan başa süslenir. Gülrüh ile Hürmüz buluşup kurulan işret meclisinde sabaha kadar içki içip karşılıklı şiir okurlar.

Bir gün Isfahan şahı Hûzistan şahına bir elçi gönderip kızını kendisine ikinci kez ister. Böyle bir evliliği kesinlikle istemeyen Gülrüh'un gözleri yaşlanıp gönlü gamla dolar. Isfahan şahının kendisine iyi bir eş olacağına dair ısrarlı telkinlere kulak asmaz. Ne karar vereceğini bilemeyen Hûzistan şahı bir bilgeyi çağırıp fikir danışır. Bilge, Isfahan şahı olmasa bile bundan sonra İran ya da Rum şahı gibi mutlaka başka bir şah damat adayının çıkacağını, Gülrüh'u istemediği birisiyle evlendirmenin uygun düşmeyeceğini söyler. Bilgenin tavsiyesiyle Şah, Isfahan şahına bir mektup yazıp kendisini damadı olarak görmeyi arzuladığını ancak, kızı Gülrüh'un evlenmek istemediğini bildirir. Elçi bu cevap mektubunu alıp Isfahan şahına götürür. Mektubu okuyan şah çok öfkelenir. Vezirleri ve beyleriyle toplantı yapıp Hûzistan ile savaşma kararı alır. Büyük bir ordu hazırlatıp dalga dalga ilerleyerek Hûzistan'a doğru hareket eder. Isfahan şahının ordusuyla hareket ettiğini haber alan Hûzistan şahı hazinelerinin kapılarını ardına kadar açıp hiçbir masraftan kaçınmayarak çok kalabalık bir ordu hazırlatır. İki ordu arasında kıran kırana geçen bir savaş meydana gelir. Çöl, askerlerin zırhlarından adeta bir demir denizini andırır. Savaşın en şiddetli anında Hürmüz'ün kahramanca bir nara ile meydana girdiği görülür. Etraftaki askerler korkuya kapılarak kahramanın kim olduğunu merak ederken Isfahan ordusundan Bihzad adında bir cengaver Hürmüz ile savaşmak için karşısına çıkar. Hürmüz onu bir balta darbesiyle öldürünce Isfahan askerleri şaşakalırken Hûzistan askerleri daha da cesaretlenir. Gülrüh'un babası Hürmüz'ün savaş meydanındaki kahramanlıklarını büyük bir takdirle izler. Isfahan ordusu bozguna uğratarak kalemlerin on günde yazamayacağı kadar çok ganimet elde edilir. Hûzistan şahı Hürmüz'ü huzuruna çağırıp savaşta gösterdiği kahramanlık için teşekkür eder ve onu ordunun başkomutanı ilan eder. Buna en çok Gülrüh sevinir.

Rum Kayser'i, sınırsız toprakları, emrindeki sayısız askeriyle zamanın en büyük şahlarından birisi kabul edilmektedir. Kayser bir gün Hûzistân şahına elçi yollayıp kendisine vergi ödemesini ister. Ödemezse asker gönderip ülkesini başına yıkacağını söyler. Hûzistan şahı haber karşısında telaşa kapılıp beyleriyle bir toplantı yaparak tehdide karşı nasıl tedbir alınacağı konusunda istişarede bulunur. Kayser ile savaşmayı göze alamayan Hûzistân şahı, bilge bir vezirinin teklifiyle pahalı hediyeler eşliğinde Hürmüz'ün Rum diyarına elçi gönderilmesine karar verir.

Gülruh, Hürmüz'ün gideceğine çok üzülür. İkisi bir gece buluşup mevcut durum hakkında karşılıklı konuşurlar. Hürmüz, Gülruh'tan ayrı kalmak istemediğini fakat şahın emrine uyup Rum diyarına gitmesi gerektiğini söyler. İki âşık ayrı kalacakları için ağlaşırlar. Dadı onların haline çok üzülür. Teskin etmek için nasihatte bulunup sabrederlerse bir gün mutlaka kavuşacaklarını dile getirir. İki âşık o gece sık sık sarılıp ağlaşırlar. Sabahleyin Hürmüz, Gülruh'un yanından ayrılıp şahın huzuruna gelir. Şah ona iltifat ederek hemen yola çıkmasını emreder. Birçok değerli hediyeyle gece gündüz yol alan Hürmüz kısa zamanda Rum diyarına varır. Bir gün dinlendikten sonra öz babası olduğunu bilmeden Kayser'in huzuruna çıkar. Kayser, Hürmüz'ü hoş karşılayıp sunduğu hediyeleri memnuniyetle kabul eder. Kayser, Hürmüz'ün yüzüne bakınca istemsizce ağlamaya başlar. Kayser ile beraber Hürmüz'ün de gözlerinden yaş akmaktadır. İkisini birden ağlarken gören huzurdaki askerler de ağlar. Hiç kimse ağlamalarının sebebini anlayamaz. Bu sırada Hürmüz'ün annesi de onu görünce gözleri yaşla dolup memelerinden gayriihtiyari süt akar. Akli başından gider ve düşüp bayılıverir. Yüzüne gülsuyu döküp ayılttıklarında Hürmüz'ün kendi öz oğlu olduğunu söyler ve yirmi yıl önce başından geçen olayları anlatır. Kayser de Hürmüz'e aslında kim olduğunu sorar. Hürmüz, Hûzistan'da Mihmerd adında bilge bir bahçıvanın oğlu olduğunu ancak babasıyla birbirlerine hiç benzemediklerini anlatır. Kayser, artık Hürmüz'ün kendi oğlu olduğuna iyice inanmaya başlar. Babadan oğula geçen hanedan işaretini görebilmek için Hürmüz'den kolunu açmasını ister. Hürmüz'de hanedan işaretini gören Kayser hemen Hürmüz'e sarılıp feryat ederek ağlamaya başlar. Onlara anne de katılır; hep beraber ağlaşırlar. Kayser durumu iyice netleştirmek için Hûzistan'a bir elçi göndererek Mihverd'i Rum diyarına davet eder. Altı aylık bir yolculuktan sonra Mihverd, Kayser'in huzuruna çıkar. Çıktığında Hürmüz'ü taç giymiş olarak Kayser'in yanında görür. Hürmüz, çocukluğundan beri gördüğü iyiliklere karşı Mihmerd'e saygıda kusur etmez. Kayser, Hürmüz'ün hikâyesini sorunca Mihmerd olayı dosdoğru anlatır. Ayrıca yirmi yıldır başında taşıdığı üstünde Kayser'in adının yazılı olduğu yüzüğü de çıkarıp verir. Kayser, yüzüğün üstünde kendi adını görünce yirmi yıl önce müneccimlerin haber verdiği oğlu olacağına dair müjdeyi hatırlar. Artık Hürmüz'ün kendi oğlu olduğuna kesin olarak kanaat getiren Kayser, şehirde gösterişli eğlence meclisleri tertip edip altın ve gümüş gibi birçok değerli hediye

halka cömertçe dağıtır. Bu sırada Hüzmüz'ün adı doğduğunda konulduğu gibi yine Hüstre olarak değıştirilir.

Hüstre doğduğu topraklarda asıl ailesiyle birlikte mutlu bir şekilde hayatına devam ederken altı ay kadar sonra sevgilisi Gülrüh'un özlemi doruk noktasına çıkar. Hasret çekmekten ağzının tadı kaçan Hüstre'in yiyip içtiği şeyler artık zehir gibi gelmeye başlar. İyice takatten kesilip hasta olur. Babası Kayser, yıllar sonra kavuştuğu biricik oğlunun yataklara düşecek kadar hasta olmasına çok üzölür. Bir derdi olup olmadığını sorduğunda Hüstre babasına, Hûzistan şahından çok iyilikler gördüğünü, vefalı davranarak onu ziyaret edip hediye götürmek istediğini söyler. Ayrıca kendisinin elçi olarak gönderilmiş olmasından dolayı Hûzistan'a cevabi bir mektup götürmesinin uygun olacağını, sonra dönüp Rum ülkesinde hizmet etmek istediğini ifade eder. Oğlunun dileğini çaresizce kabul eden Kayser, onunla beraber Hûzistan'a dönecek Mihmerd'e birçok at, bolca değerli elbise, sayısız altın ve gümüş hediye eder. Kafile yola çıkacağı gün Kayser oğluna büyük bir sevgiyle sarılıp gözlerinden öper ve kendisi ölmeden bir an önce gidip dönmesini tembihler.

Hüstre ve beraberindekiler bir an önce Hûzistan'a varabilmek için geceyi gündüze katıp durmadan yol alırlar. Hûzistan'a vardıklarında şehrin baştan başa harap olduğunu görürler. Evler yakılıp yıkılmış, sular kurumuştur. Hüstre gördüklerine çok üzölür ve ne olduğunu öğrenmek için etrafta soracak bir insan arar. Nihayet birisini bulduğunda Gülrüh'a talip olup dileğine ulaşamayan Isfahan şahının, kalabalık bir orduyla gelip şehri talan ettiğini öğrenir. Isfahan şahı, savaşta yenilip kaçan Hûzistan şahının bütün malını mülkünü ganimet alıp Gül'ü de beraberinde götürmüştür. Hüstre yaşananları dinledikten sonra canı bedeninden çıkacakmış gibi acı çekerek kahrolur. Şahın bağına gidip Gül ile olan eski hatıraları yad ederek gezer. Feryat edip yüzünü güldürmeyen kötü talihine ve feleğe lanetler okuyarak ağlar.

Hüstre ağlayıp feryat ederken maiyetindekiler Gülrüh'un kendi eliyle yazdığı bir mektup bulup getirirler. Hüstre mektubu yüzüne gözüne sürerek öper. Gülrüh mektupta Hüstre'e sitem etmektedir. Gidip bir türlü dönmemesinden dolayı onu vefasızlıkla suçlamakta, yokluğunda ayrılık ateşiiyle yandığını, Eyüp peygamberin dayanamayacağı, Lokman Hekim görse şaşırıp kalacağı hastalıklara yakalandığını

anlatmaktadır. Ayrıca anlattığı şeylerin ektiklerinin binde biri olmadığını söyleyip Hüsrev’e mutluluklar dilemektedir. Hüsrev mektubu okuyunca gözyaşlarına boğulur. Feryat ederek yakasını yırtıp dövünür.

Hüsrev, Gülruh’un mektubunu okuduktan sonra yanına iyi eğitimli otuz asker alıp Isfahan’a doğru yola çıkar. Amacı Gülruh’u kurtarıp ona kavuşmaktır. Bir hafta boyunca yağmurlu, fırtınalı ve şimşekler çakan bir havada yol alırlar. Bir müddet sonra yolu şaşırp kaybolurlar. Nereye gittiklerini bilmeden otuz gün daha yola devam edip karşlarına çıkan güzel bir yerde mola verirler. Burada Hüsrev bir ceylan görüp atıyla son sürat peşinden gider. Kafileden iyice uzaklaşıp geri dönemez ve geceyi ormanda bir ağaç dibinde yatarak geçirmek zorunda kalır. Yol arkadaşlarını kaybeden şehzade günlerce aç susuz yol alırken atının da güçsüz düşmesi sebebiyle yola yaya devam eder. Yürümekten bitkin düşüp gücünün iyice tükendiği bir esnada Allah’a dua edip yardım ister. Duadan sonra uzakta bir keklik sürüsü görür ve son bir gayretle oraya hareket eder. Vardığında etrafı cennet bağı gibi yemyeşil Kevser’e benzer bir akarsu görünce çok sevinir. Sudan kendisi kana kana içerken atı da etraftaki yeşil otları yer. Gücü yerine gelen Hüsrev, uzaktan gördüğü keklikleri avlayıp yemek ister ama çok aramasına rağmen hiçbirini bulamaz. Aç bir şekilde uyurken gece aniden fırtına kopar ve sağanak yağmurdan göz gözü görmez olur. Sığınacak bir yer bulamayan Hüsrev, geceyi uykusuz geçirerek sabahı zor eder. Sabah atını bulamayınca yoluna yaya devam eder. Böylece on gün yürüdükten sonra iyice halsiz düşüp bir ağaç altında yattığı sırada insan yiyen bir zenci onu yalnız ve savunmasız görüp ellerini bağlayarak tutsak alır ve bir kaleye götürür. Hüsrev kaleye girer girmez zencilerin genç bir insanı yediklerini kendi gözleriyle görür ve yaşamaktan ümidini keser. Yüzünü gökyüzüne kaldırıp Allah’a yalvararak tevekkül eder. Kalede zencinin güzel bir kızı vardır. Hüsrev’in yüzünü görür görmez aklı başından gider ve hemen âşık olur. O gün yatsı vakti bir meşale yakarak Hüsrev’e şerbet, kebab ve çeşitli yemekler götürüp gizlice yedirir. Kendisine yemek getiren kızın isteklerine karşılık veren şehzade Hüsrev, onunla sohbet eder ve sarılıp öper. Amacı kızıdan bilgi almaktır. Hüsrev’in sorularına yanıtlayan kız kalede insan yiyen dev zencilerin olduğunu, onu da yemek için kaleye getirdiklerini ancak buna engel olacağını söyler. Kızın yardımıyla tutsaklıktan kurtulan Hüsrev, kalede bulunan

zencileri öldürüp diğer tutsakları da serbest bırakır. Bunlar arasında birbirinden yetenekli Ferrûh ve Pîrûz adında iki genç de vardır. Kısaca kim olduklarını ve kendi hikâyelerini anlatırlar. Nişabur'un Şabur adlı bir hükümdarı vardır. Şabur, Hûzistan şahının güzelliği dillere destan, dünyada eşi benzeri bulunamayacak güzellikte bir kızı olduğunu duymuş ve görmeden âşık olmuştur. Ferrûh ve Pîrûz adlı iki yiğidi Gülrüh'un resmini bulup kendisine getirmeleri için Hûzistan'a gönderir. Bu iki yiğit yollarını kaybedip zencilere tutsak olurlar. Böylece kendilerini tutsaklıktan kurtaran Hüsrev'in hizmetine girerler. Hüsrev, zenci kıza kalede kalması ya da beraberinde gelmesi için iki seçenek sunar. Kız, kalede kalmayı istemeyip ölene kadar Hüsrev'in yanında yaşamak istediğini söyler.

Seher vakti yola koyulan Hüsrev, Ferrûh, Pîrûz ve zenci kız bir ay süren zahmetli yolculuktan sonra Isfahan'a ulaşırlar. Hüsrev'e layık bir köşk döşeyip orada beraber yaşamaya başlarlar. Hüsrev, Gülrüh'un hasretiyle her gün şehrin sokaklarında dolaşır. Gün geçtikçe hüneri ve bilgisi ile saygı gören birisi konumuna yükselir. İki hafta sonra artık Isfahan şahının kulağına gidecek kadar meşhur olur. Isfahan şahı onu bulup getirmeleri için adam görevlendirir. Hüsrev'i sarayına davet eder. Şahın niyeti kaçırıp getirdiği günden beri kendisine yüz vermeyen, her gün ağlayıp inleyen, yemekten içmekten kesilen Gülrüh'u tedavi ettirmektir. Hüsrev saraya geldiğinde huzurda hazır bulunan her biri farklı alanlarda uzman alimlerce imtihan edilir. Hüsrev bütün sorulara doğru ve ikna edici cevaplar verir. Şah aradığı tabibin Hüsrev olduğuna iyice kanaat getirir.

Isfahan şahı, Hüsrev'den Gülrüh'u iyileştirip kendine yar etmesini ister. Gülrüh, Allah'a ya canını alması ya da yardım etmesi için dua ettiği bir sırada Hüsrev'i yanına getirirler. Yakına geldiğinde Hüsrev'i tanıyan Gülrüh gözlerine inanamaz. Hüsrev onun nabzını tutup hemen derdini anlar ve yanından çıkar. Hüsrev daha sonra kılık değiştirip dadı eşliğinde tekrar saraya gelir; iki âşık sabaha kadar sohbet edip başlarından geçenleri birbirine anlatır. Sonraki gün Isfahan şahı Hüsrev'i huzuruna çağırıp Gülrüh'un hastalığının ne olduğunu sorar. Hüsrev, korkulacak bedeni bir hastalığın bulunmadığını, hastalığın ruhi olduğunu, Gülrüh'un aşk hastalığına tutulmuş olduğunu söyler. Çare olarak şahın bir ay süreyle Gülrüh'un yanına gitmemesi gerektiğini tembihler. Bu süre zarfında hasta onun hazırladığı

ilaçları içecek ve bir ay sonra iyileşecektir. Şah duyduklarına çok sevinip Hüsrev'e iltifat eder.

İsfahan şahının Cihanefrûz adında güzelliği ile meşhur bir kız kardeşi vardır. Uzun zamandır hasta olan Cihanefrûz devamlı yatmaktadır. İsfahan şahı bir gün Hüsrev'i huzuruna tekrar çağırıp kardeşine de şifa bulmasını ister. Muayene etmek için Cihanefrûz'un sarayına giden Hüsrev, onu etrafında hizmetçileri ve süslü bir yatakta yatarken bulur. Hüsrev'in yüzünü görür görmez şaşkına dönen Cihanefrûz, ilk görüşte âşık olur. Hastanın derdinin aşk olduğunu anlayan Hüsrev, ilaç hazırlamak için ayrılır ve gelip arkadaşlarına durumu anlatır. Arkadaşları, iki kızın birden Hüsrev'e âşık olmasını, bir mücevher yerine iki mücevhere sahip olmaya benzeterek aralarında şakalaşırlar. Hüsrev hasta ziyareti bahanesiyle bazen Gülrüh'un, bazen de Cihanefrûz'un yanına uğrayarak sohbet eder. Bu ziyaretlerden birinde Cihanefrûz, Hüsna adında güzel bir cariyeyi Hüsrev'e hediye eder. Yine bu ziyaretler esnasında Hüsrev ile Gülrüh bir kaçış planı yapar. Plana göre Gülrüh artık iyileşmiş numarası yapacak, şahtan bağa gitmek için izin isteyecektir. Böylece beraber Rum ülkesine kaçacaklardır. Ancak Gülrüh, âşıkın halinden âşık anlar diyerek Cihanefrûz'u bırakmaması için Hüsrev'e tembihte bulunur. Hüsrev ise gül dururken başka bir çiçeğe meyil etmeyeceğini dile getirerek Gülrüh'tan başka birisini asla sevmeyeceğini söyler. Hüsrev'in aşkı karşısında Gülrüh çok mutlu olur.

Gülrüh, yüz hizmetçi eşliğinde daha önceden kararlaştırıldığı gibi bağa gelir. Hürmüz ise yaptığı plan gereği hasta ziyareti için Gülrüh'un sarayına gider ama onu yerinde bulamaz. Şaha gelip hastayı göremediğini, nerede olduğunu sorar. Şah hastanın artık iyileştiğini, kendisine aşk dolu sözler söylediğini, bir süreliğine bağa gittiğini söyler. Hürmüz hastanın geri getirilmesi gerektiğini söylese de şah buna yanaşmaz. Gülrüh, yaşlı dadının tavsiyesi ile iyice karanlık çökünce hizmetçilerin de derin uykuya dalmasından istifade ederek gizlice bağ evinden ayrılıp Hüsrev'in evine gelirler. Sabahleyin hizmetçiler Gülrüh ile dadıyı göremeyince telaşa kapılıp her tarafı ararlar ama bulamazlar. Çaresiz şaha gidip durumu anlatırlar. Şah çok üzülüp şehrin her tarafına haberci salar. Gülrüh'tan haber getiren her kim olursa hazineler bağışlayacağını söyler. Şah, Hüsrev'i çağırıp Gülrüh'un başına gelenleri anlatır. Hüsrev, bağa gönderilmemesi gerektiğini en baştan söylediğini ifade eder. Şah

sevdiği kızı kaybetmenin üzüntüsüyle yakınırken Hüsrev, Gülrüh'un akıbetini anlayabileceğini söyleyerek bir kaba su doldurur. Çeşitli dualar okuyarak anlaşılmaz işaretler yapar. Sonra daye ile Gülrüh'u bulduğunu, gökte uçan bir perinin onları bağdan kaçırarak Çin dağında bir yere götürdüğünü anlatır. Kendisine kırk gün mühlet verilirse onları bulup tekrar Isfahan'a getirebileceğini söyler. Şah çok sevinip Gülrüh'u getirebilirse ona hazineler bağışlayacağını vaat ederek hemen yola çıkmasını emreder. Şahın sarayından çıktıktan sonra Hüsrev, şahın kız kardeşi Cihanefrûz'un yanına uğrayıp şahın başına bir iş geldiğini, onu halletmek için kırk gün gelmeyeceğini söyler. Cihanefrûz onun gidişine çok üzülp sitem eder.

Hüsrev ve Gülrüh ile beraber dadı, Hüsna, zenci kız, Ferrûh ve Pîrûz olmak üzere üçü erkek dördü kadın toplam yedi kişi gizlice yola çıkıp Rum ülkesine doğru hareket eder. On gün süreyle dağları ve sahraları aşip yüksek bir harami kalesinin önüne gelirler. Kaleden iki yüz kadar atlı çıkıp üzerlerine hücum eder. Kadınları kaleden uzakta تنها bir yerde bırakıp üç erkek haramilerle savaşip dağıtırlar. Ancak bazı haramiler kadınlara saldırarak dadıyı ve zenci kızı öldürdükten sonra Gülrüh ile Hüsna'yı yanlarında kaleye götürürler. Hüsrev sevdiği kızın tutsak alınmasına çok üzülr. Arkadaşı Ferrûh ile bir plan yaparlar; Ferrûh kemend atıp kale burcuna çıkacak ve tutsakları kurtaracaktır. Akşam olunca kalenin burcuna çıkıp bacalardan içeri bakan Ferrûh, Hüsna ve Gülrüh'un hangi odalarda olduğunu bulup onları kurtarır. Derin uykuya dalmış olan bütün haramileri öldürüp hazineleri alırlar. Hüsrev ganimetin tamamını Pîrûz ile Ferrûh'a bağışlar. Daha sonra öldürdükleri yerde kanlar içinde yatan dadı ile zenci kızı yıkayıp temizce toprağa verirler.

Hüsrev ile Gülrüh beraberlerinde Hüsna, Ferrûh ve Pîrûz olmak üzere 5 kişi yanlarına haramilerin hazineleri de alıp Rum diyarına doğru yola çıkarlar. Bir ay karadan bir ay denizden yolculuk yapıp bir sahile çıkarlar. Sonra dokuz gün daha karadan yolculuk yapıp nihayet onuncu gün Rum Kayser'inin sarayını uzaktan görebildikleri bir mesafeye ulaşırlar. Ferrûh, önceden gidip Kayser'e oğlunun geldiğini müjdelar. Hüsrev'in dönmesine çok sevinen Kayser gösterişli bir karşılama töreni için şehri baştan başa süsletir, büyük küçük herkes gelenleri karşılamak için hazırlanır. Karşılaştıklarında Hüsrev babasının ayaklarına kapanıp yüz sürer. Kafiledaki atların ayaklarına atlas halılar serilir. Gülrüh'un etrafı şehrin güzel kızları

tarafından çevrelenir. Halk coşku ve heyecanla gelenleri karşılar. Kayser'in içinde her çeşit meyvenin ve türlü çiçeklerin bulunduğu bir bağı ve bağın içinde gösterişli bir sarayı vardır. Hüsrev ile Gülrüh bu saraya yerleşir.

Gülrüh'un periler tarafından kaçırıldığına inandırılan Isfahan şahı, gece gündüz ah çekip her gün yol gözleyerek Hüsrev'in Gülrüh'u getirmesini beklemektedir. Kırk günlük süre dolunca şah, Gülrüh'un akıbetini sordurmak için Hüsrev'e bir haberci gönderir. Haberci, Hüsrev'in köşküne gelip kapıya defalarca vurmasına rağmen açılmaz. Bir komşusu, kırk gün önce bir gece yarısı üçü erkek dördü kadın yedi kişinin evden çıkıp gittiğini, o günden beri evde hiç kimsenin bulunmadığını söyler. Haberci bunu hemen şaha bildirir. Şah, feryat ederek yakasını yırtıp dizlerini döver. Gülrüh'un kendisi gibi bir şahı bırakıp Hüsrev ile beraber gitmesine bir türlü akıl erdiremez. Hüsrev'in de çeşitli hilelerle kendisini kandırmasını hazmedemeyip sinir krizleri geçirir.

Hüsrev ile Gülrüh, Rum ülkesinde çok mutlu bir şekilde yaşamaya devam etmektedir. Hüsrev'e Isfahan şahının kız kardeşi Cihanefrûz'un hediye ettiği ve beraberlerinde getirdikleri cariye Hüsna iki âşıkın mutluluklarını kıskanır. Hüsrev'e âşık olan eski hanımı Cihanefrûz'a bir mektup yazarak Hüsrev'in aslında bir hekim değil Rum Kayser'inin oğlu olduğunu, iki âşıkın önceden tanıştıklarını, her gün zevk ve eğlence içinde mutlu bir hayat yaşadıklarını anlatır. Durumdan şahı haberdar etmesini, eğer iki kişi gönderirse bir hileyle Gülrüh'u sandık içinde Isfahan'a gönderebileceğini anlatır. Hüsna, çarşıda arayıp bulduğu bir Isfahanlıya mücevher hediye edip mektubu Cihanefrûz'a gönderir. Cihanefrûz mektubu okuduktan sonra kıskançlık krizlerine girer ve mektubu ağabeyine gönderir. Şah mektubu okuyunca hemen iki kişi ayarlayıp Gülrüh'u getirmeleri için Rum ülkesine gönderir. İki kişi hızlıca Rum ülkesine varıp Hüsna ile bir plan yaparlar. Plana göre Hüsna, Gülrüh'u onların yanına getirecek onlar da hemen ağzını ve ellerini bağlayıp önceden ayarladıkları bir sandığa kapatarak Isfahan'a götüreceklerdir. Hüsna, Gülrüh'un yanına giderek ona bir sır vereceğini ama kimseye anlatmaması gerektiğini söyler. Gülrüh bu söze kanarak hemen yemin eder. Hüsna, Hüsrev'in artık eskisi kadar onu sevmediğini, şehrin bir köşesinde güzel bir sevgilisi olduğunu, ava çıkmak bahanesiyle orada buluştuklarını anlatır. İsterse gizli bir yerde saklanıp Hüsrev'in

oraya geldiğini kendi gözleriyle görebileceğini söyler. Hüsna'nın yalanına kanan Gülruh derhal oraya gitmek ister. Kıyafet değiştirerek beraber yola çıkarlar. Hüsna, Gülruh'u Isfahan şahının gönderdiği adamların bulunduğu eve götürür. Onlar da Gülruh'un üzerine atılıp ağzını, ellerini ve ayaklarını bağlarlar. Gülruh, Hüsna'nın tuzak kurduğunu anlar ama geç kalmıştır; kaderine razı olur. Onu bir sandığa koyup hemen Isfahan'a doğru yola çıkarlar. Gece gündüz bazen karada bazen denizde yol alarak ilerlerler. Günde bir kez Gülruh'un yüzünü açıp biraz yemek ve su verirler. Denizde yolculuk yaptıkları sırada aniden bir fırtına kopar, büyük dalgalar oluşur. Gemi dalgalara dayanamayarak paramparça oluverir. Gülruh'un içinde bulunduğu sandık da denize düşer. Isfahan şahının adamları bir tahta parçasına tutunarak canlarını zor kurtarır. Bunlardan biri Isfahan'a gidip şaha olanları anlatır; geminin battığını, Gülruh'un içinde bulunduğu sandığının dalgaların arasında kaybolduğunu söyler.

Hüsrev, Gülruh'un ortadan kaybolduğunu hemen anlar. Bütün aramalara rağmen bulamayınca içi sızlar. Sevgiliden yine ayrı düştüğü için feleğe sitem eder. Gülruh'a tekrar kavuşabilmek için en içten duygularıyla Allah'a yakarır. Mutfakta çalışan Hintli bir hizmetçi Gülruh'u Hüsna eşliğinde saraydan çıkıp giderken gördüğünü ihbar eder. Derhal Hüsrev'in huzuruna çıkarılan Hüsna, şaha sadakatini dile getirip Gülruh'un akıbeti bilmediğini söyler. Fakat, konuşurken rengi atınca yalanını ele verir. Bunun üzerine Hüsrev onu bağlattırıp bizzat kendisi odunla dövmeye başlar. Dayaktan canı yanan Hüsna, Gülruh'a kurduğu tuzağı olduğu gibi anlatır. Yaptığı kötülük affedilmeyerek bir kuyuya hapsedilir.

Rum Kayser'i Gülruh'un başına gelenlerden haberdar olunca çok üzülür ve oğlu Hüsrev'i teselli eder. Isfahan'a bir elçi gönderip Gülruh'u geri isteyeceğini, eğer gönderilmezse ordusunu Isfahan üzerine sürüp yerle bir edeceğini söyler. Bunları hemen en güvendiği bilge bir katibe yazdırarak mektubu elçiyle Isfahan şahına gönderir. Elçiyi huzura kabul eden Isfahan şahı mektubu okuyunca çok öfkelenip yırtar ve tükürür. Ardından elçiyi huzurundan kovar. Elçi Rum ülkesine geri dönüp yaşananları Kayser'e anlatınca Kayser, büyük bir ordu toplayıp Isfahan'a hareket eder. Kayser'in ordusunun kalabalıklığından yer gök asker dolu görünür. İki ordu kıran kırana akşama kadar çarpışır. Akşam olunca savaşa ara verilir. Hüsrev

geceleyin baskın düzenleyip Isfahan şahını bizzat kendisi öldürür. Kayser, Isfahan'a büyük bir zaferle girer. Ne kadar hazine varsa hepsini halka dağıtır.

Isfahan'ı ele geçiren Hüsrev vakit kaybetmeden her tarafa Gülruh'u aramaya ve aratmaya başlar. Denizde boğulup öldüğü yönündeki haberlerin hiçbirine itibar etmez; o Gülruh'un yaşadığına inanmaktadır. Hüsrev, Isfahan şahının kız kardeşi Cihanefrûz'a ağabeyinin Gülruh'u nerede sakladığını söylemesini ister ama o da yemin ederek denizde boğulup öldüğü yönündeki bilgiyi tekrarlar. Her geçen gün ayrılık acısı artan Hüsrev kendisini yalnızlığa mahkum edip gece gündüz ağlar ve sevgilisini elinden aldığı için feleğe sitem eder. Hüsrev bir gün babası Kayser'in huzuruna çıkıp Gülruh'u karada ve denizde her yerde aramaya çıkmak için izin ister. Kayser önce bunu uygun görmez; Rum tahtına oturup padişah gibi yaşamasını, dünyanın her tarafına göndereceği elçiler aracılığıyla Gülruh'u aramasını öğütler. Ancak Hüsrev buna yanaşmaz; sadece Gülruh ile mutlu olabileceğini, tahtı istemediğini, bizzat aramaya çıkmakta kararlı olduğunu dile getirir. Oğlunun kararlılığını gören Kayser izin vermek zorunda kalır.

Hüsrev yanına Pîrûz, Ferrûh ve Cihanefrûz la beraber on yiğit alıp Gülruh'u aramak için yola çıkar. İki gemi hazırlatıp birini Pîrûz'un komutasına verip hiç durmadan doğuya gitmesini emreder. Kendi de Ferrûh'u yanına alıp batıya doğru hareket eder. Pîrûz, Hüsrev'in Ferrûh'u yanına alıp kendisini ayrı yöne göndermesini kıskanır ve Hüsrev'e sadakatini bir kenara bırakarak Gülruh'u aramaktan vazgeçip kendi şehri olan Nişabur'a gider. Nişabur şahı Şabur'un huzuruna çıkıp Ferrûh'un ona ihanet edip Hüsrev'in hizmetine girdiğini anlatır. Kendisininse rol yaptığını, hiçbir zaman isteyerek Hüsrev'e hizmet etmediğini, fırsat bulduğu ilk anda kaçıp geldiğini anlatır. Israrla Gülruh'un akibetini soran şaha bildiği her şeyi anlatır. Bunun üzerine Şabur da her tarafa haberci gönderip Gülruh'u aratmaya başlar.

Hüsrev denizde batıya doğru yol alırken iki haftanın sonunda aniden şiddetli bir yağmur yağmaya başlar ve fırtına kopar. Kötü hava koşulları üç gün üç gece devam eder. Denizciler rotayı şaşırınca gemi bilinmez bir yöne sürüklenir. Üç gün sonra yemişi ve tatlı suları bol bir adaya denk gelince iki gün mola vererek yiyip içerler. Yola devam edip içinde rengârenk çiçeklerin, türlü türlü kuşların, birbirinden

güzel ceylanların bulunduğu bir dağa rast gelirler. Burada bolca avlanıp etlerden kebab pişirip yerler. Daha sonra içinde aslan ve kaplanların yaşadığı bir yere gelirler. Otları tutuşturarak etrafı cehenneme çevirip ateşli oklarla aslanları korkuturlar. Otuz gün daha yol gittikten sonra içinde inci ve mercanların olduğu bir adaya varırlar. Önlerine çıkan dağları, sahraları dolaşırlar ama Gülrüh'tan bir iz bulamazlar. Tekrar gemiye binip gece gündüz kırk gün yolculuk yapıp nihayet bir kara parçasına yaklaşırlar. Burada yüksek bir dağ ve dağın tepesinde bir kale görürler. Gemiden çıkıp kaleye vardıklarında yaşlı bir bilgeyi ibadet ederken bulurlar. Hüsrev bilgeye sorduğu çeşitli sorulara aldığı cevaplar neticesinde onun büyük bir bilge olduğuna kanaat getirir. Bilge, boşuna dolaşmamasını, bir uzlet köşesine çekilmesini, kısmetse sevgilisinin ona geleceğini öğütler. Ayrıca rotalarını şaşırıp kaybolan kabileye hangi yoldan ne tarafa giderlerse nelerle karşılaşacaklarına dair bütün bildiklerini anlatıp Rum ülkesine geri dönebilmeleri için yolu tarif eder. Hüsrev ve beraberindekiler kalenin alt tarafında bulunan bir köyden iyi atlar edininip seher vakti yola çıkarlar ve bilgenin tarif ettiği yoldan gidip hiçbir engelle karşılaşmadan Rum ülkesine ulaşırlar. Kayser oğlunun dönüşüne çok sevinir. Hemen onu karşılayıp sevgiyle kucaklayarak ayrı geçirdiği hasret dolu zamanlardan bahseder. Hüsrev'in dönüşü şerefine şehir baştan başa süslenip eğlence meclisleri düzenlenir. Herkes eğlencelere dalmış mutluyken Hüsrev diyar diyar gezip Gülrüh'u bulamamış olmanın üzüntüsünü yaşamaktadır. Babası Kayser ona nasihat edip sınırsız hazinelere ve topraklara sahip olduğunu, dünyada hangi şahın kızını istese alabileceğini, artık Gülrüh için üzülmemesini ister. Aşk ateşiyle içi yanan Hüsrev'e babasının nasihatleri fayda etmez.

Gülrüh'un içinde bulunduğu sandık denizde bir ay sürüklendikten sonra Çin Türkistan'ında bir sahile vurur. O bölgede avlanmakta olan bir balıkçı içinde değerli mal bulunduğu düşüncesiyle sandığı alıp evine götürür. Balıkçı sandığı açıp Gülrüh'un bağlı olan ellerini ve ayaklarını çözer. Balık kızartıp koklatır. Gülrüh kendine geldiğinde saray gibi şatafatlı bir mekandan sonra gözlerini balıkçı kulübesinde açmanın şaşkınlığıyla başına ne geldiğini anlamaya çalışır. Kendine gelince Hüsna'nın kurduğu tuzağı hatırlar. Balıkçıdan bulunduğu ülkenin neresi ve padişahının kim olduğunu öğrenir. Balıkçı Gülrüh'u çok iyi besler, yirmi altı gün

sonra eski alımlı güzelliğine kavuşur. Balıkçı onun güzelliği karşısında nefesine hakim olamayıp tecavüz etmek için Gülrüh'a saldırır. Gülrüh kendini savunurken balıkçıyı öldürür. Güzelliğinin başına başka dertler açacağını anlayan Gülrüh erkek elbisesi giyip kılık değiştirir ve Rum ülkesine gitmek üzere yola çıkar. Üç günlük zorlu bir yolculuktan sonra etrafı yemyeşil, içinde çeşit çeşit kuşların, rengârenk çiçeklerin bulunduğu güzel bir bağa gelir. Bağın içinde büyük ve gösterişli bir köşk vardır. Gülrüh bağın suyundan kana kana içtikten sonra yorgunluğun etkisiyle halsiz düşüp güllerin arasına uzanır ve uyuyakalır.

Gülrüh'un uyuyakaldığı bağ Çin Fağfur'una aittir. Fağfur'un güzelliği dillere destan bir kızı vardır. Kız köşkün penceresinden bağı seyrederken erkek kılığında uyuyan Gülrüh'u görür ve görür görmez âşık olur. Kız heyecandan kendini kaybedip pencereden düşecek gibi olur. Hemen dadısını Gülrüh'un yanına gönderip onunla görüşmek istediğini bildirir. Dadı gelip erkek kılığındaki Gülrüh'u uyandırıp başına talih kuşu konduğunu, prensesin onu yanına çağırdığını haber verir. Söz dinleyip gelirse mutlu, fakat gelmezse yerinin zindan olacağını söyleyerek onu tehdit eder. Gülrüh, başının bir dertten henüz kurtulmadan başka bir derde girmesi sebebiyle feleğe sitem eder. Dadiya kendisinin gariban olduğunu, bir sultana eş olmasının imkanı bulunmadığını söyleyerek teklifi nazikçe geri çevirir. Kız isteğinde ısrar ederek dadıyı üç defa Gülrüh'a gönderir ama dadı her defasında eli boş döner. Bunun üzerine kız bizzat kendi Gülrüh'un yanına gelip yüzünü ilk gördüğünde onu beğendiğini, gece gündüz devamlı beraber eğlenip dünyanın tadını birlikte çıkarmayı teklif eder. Gülrüh yine teklifi geri çevirince kız bağın içinde eteğine kan sürüp feryat ederek bağırmaya başlar. Etraftan koşup gelen hizmetçilere bağda uzanmış uyurken bir gariban oğlanın kendisine tecavüz ettiğini, uyundığında iş iştenden geçmiş olduğunu söyler. Hizmetçiler erkek sandıkları Gülrüh'u hemen yakalayıp döve söve kızın köşküne götürür. Kız, karar vermek için bir süre düşüneceğini, bu süre zarfında olaydan kimseye bahsedilmemesi gerektiğini hizmetçilerine tembihler. Köşkte bir odaya kapattığı Gülrüh ile konuşan kız ona âşık olduğunu artık onsuz yaşayamayacağını söyler. Gülrüh kızın isteğinin hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini tekrarlayarak teklifi geri çevirir. Köşkte çalışan ve kızı sevmeyen iki hizmetçi Fağfur'un huzuruna çıkıp kızının bağdaki köşkte genç bir erkekle halvet olduğunu,

onunla yiyip içip eğlendiğini, bunun her tarafta dedikodusunun yapıldığını söyler. Habere çok öfkelenen Fağfur, kızının başının kesilerek kale burcundan sarkıtılmasını emreder. Vezirler araya girip kızın bir suçu olmadığını bütün suçun birlikte olduğu gençte olduğunu söyleyerek affedilmesini sağlar. Fağfur kızını öldürmekten vazgeçer ama bu sefer de gözlerine mil çekilmesi için bir vezirine talimat verir. Vezir kızı görünce öyle bir güzelliğe mil çekmenin haksızlık olacağını düşünerek vazgeçer ve Fağfur'un siniri geçene kadar kızı kendi sarayında saklamaya karar verir. Vezir tekrar Fağfur'un huzuruna gelip emri yerine getirdiğini, kızın gözlerine mil çektiğini haber verir.

Fağfur, Gülrüh'un şehrin meydanında yakılacak büyük bir ateşe atılarak yakılması emrini verir. Halk arasında bir yiğide iftira atıldığı konuşulmaya başlar. Zor yürüyen bitkin haldeki Gülrüh'u meydandaki ateşin yanına getirirler. Şehirde büyük küçük kim varsa ateşin etrafında toplanmıştır. Gülrüh'un yüzünü gören herkes ona hayran kalmaktan kendini alamaz. Gülrüh ölmekten değil Hüsrev'i bir kez daha görememekten korkmaktadır. Hüsrev'e tekrar kavuşma arzusuyla ölmektense halka rezil olmayı tercih etmenin daha doğru olacağını düşünür. Fağfur'a dönüp bu işte bir hatasının olmadığını ispatlayacağını, iki tanığının bulunduğunu dile getirir. Kendisinin aslında erkek değil kadın olduğunu söyleyerek göğüslerini açıp gösterir. Hemen üstüne bir örtü atıp Fağfur'un yanına götürürler. Onu yakından gören Fağfur, âşık olduğu için kızına hak verir, çünkü görür görmez kendisi de Gülrüh'a âşık olur. Hamama götürülerek güzelce temizlenip atlas kıyafetler giydirilen Gülrüh'a Fağfur kim olduğunu sorar. Gülrüh asıl kimliğini gizleyerek annesinin öldüğünü, babasının tüccar olduğunu, nereye giderse onunla beraber gittiğini dile getirir. İskenderiye yakınlarında gemilerinin battığını, bir tahta parçasına tutunarak kıyıya çıkabildiğini ve türlü maceralardan sonra kızının bağına kadar geldiğini anlatır. Fağfur, Gülrüh'un güzelliği karşısında nefesine hakim olamayıp saçlarından tutarak onu kendine doğru çeker. Gülrüh şaha olanca kuvvetiyle karşı koyarak çıldırmış gibi üstünü başını yırtmaya, feryat figan ağlamaya başlar. Eğer dokunursa kendini öldüreceğini haykırır. Reddedilmenin öfkesiyle Fağfur onu zindana attırır. Zindanda Kâfûr adında Gülrüh'un hizmetine verilmiş yüzü çirkin fakat huyu güzel bir hizmetçi vardır. Gülrüh'un üzgün hali içine dokunur. Onunla sohbet arkadaşı olup devamlı

üzülmemesini telkin eder. Böylece aradan bir yıl geçer. Bir gün Kâfûr, Gülrüh'a bir şah kızı olduğunu artık anladığını, sırrını kendisinden gizlememesini ister. Gülrüh'un acıları dayanılmaz hale geldiği bir gün yemin verdirerek başından geçen her şeyi olduğu gibi Kâfûr'a anlatır. Dinlediği hikâye karşısında çok üzülen Kâfûr, Gülrüh'a hemen bir mektup yazarsa Hüsrev'e götüreceğini söyler. Kâfûr'un samimiyetine ve sadakatine güvenen Gülrüh bir mektup yazıp Kâfûr'a verir.

Kâfûr mektubu aldıktan sonra Fağfur'un huzuruna çıkıp bir hikâye uydurur. Güya, güvenip bütün malını mülkünü emanet ettiği ortağı ihanet ederek mallarını alıp kaçmıştır. Kâfûr bu meseleyi halletmek için izin istediğini söyler. Fağfur ona acıyıp izin verir. Kâfûr gece gündüz yol gidip iki aylık yolu bir ayda katederek tez zamanda Rum ülkesine varır. Hemen Hüsrev'in huzuruna çıkıp Gülrüh cefa içindeyken onun sefa sürmesine sitem eder. Gülrüh'un adını duyan Hüsrev çok heyecanlanır. Hemen mektubu açıp okumaya başlayınca gözyaşlarına boğulur. Sevgilisinin hayatta ve hapiste olduğunu öğrenen Hüsrev'in aklı başından gider, tacını fırlatıp kaftanını yırtar. Bir müddet sonra aklı başına gelince yanında bulunan Ferrûh'a ne yapabilecekleri konusunda fikir danışır. Ferrûh, kendisi için Çin Türkistan'ından Gülrüh'u alıp çıkarmanın çok kolay bir iş olduğunu, daha önce birçok kaleden benzer şekilde tutsak kurtardığını söyler ve hemen Hüsrev'in huzurundan ayrılıp Çin Türkistan'ına doğru yola çıkar. Kısa sürede yolculuğu tamamlayıp ülkeye ulaşır. Gündüz Gülrüh'un nerede tutulduğunu öğrendikten sonra gece karanlığında tekrar gelip kement atarak burçlara çıkar ve hasret acısıyla uykusuz bir şekilde oturan ayakları zincirlenmiş Gülrüh'u bulur. Elmasla zinciri kesip Gülrüh'u dama çıkarır. Gülrüh daha kaleden kurtulmadan Hüsrev'i merak etmektedir; Ferrûh'a sürekli ondan haber sorar. Hüsrev'in iyi olduğunu öğrenince çok mutlu olur. Kemende tutunarak burçlardan aşağı inip sabah olmadan bir dağa ulaşırlar. Burada beş on gün saklanırlar. Gizlene gizlene yol alıp bir gece vakti Ferrûh'un memleketi Nişabur'a varırlar. Ferrûh'un akrabaları uzun süredir onu görmedikleri için çok sevinir. Ferrûh bir gün çarşıda dolaşırken Pîruz'u görür. Onun ihanet ettiğinden habersiz Hüsrev ve Gülrüh ile alakalı sorularını samimiyetle yanıtlar. Pîruz hemen Şabur'a giderek durumu ihbar eder. Şabur, ihanet ettiği gerekçesiyle Ferrûh'un öldürülmesini, Gülrüh'un da hemen huzuruna getirilmesini

emreder. Gizlendikleri eve baskın düzenlenince Ferrûh bacadan dama çıkarak kaçar, onu kimse bulamaz. Daha önce sadece Gülrüh'un güzelliğini duymakla âşık olan Şabur onu karşısında görünce hayran kalır ve güzelliğine bakmaktan gözlerini alamaz. Gülrüh'a el sürmeye niyetlense de Gülrüh kendisine dokundurmaz.

Ferrûh, Nişabur'dan kaçtıktan sonra hızlı bir şekilde Rum ülkesine döner ve Gülrüh'u kurtardıktan sonra yaşanan bütün olayları Hüsrev'e anlatır. Hüsrev hemen Şabur'a hitaben bir mektup yazdırır. Gülrüh'u derhal göndermesini yoksa ülkesini başına yıkacağını ihtar eder. Mektup bir elçi eliyle Nişabur'a ulaşınca Şabur mektubu okur okumaz öfkelenir; mektubu yırtıp parçalar ve tükürüp küfür eder. Elçiyi de huzurundan kovar. Elçi Rum ülkesine dönüp yaşananları Hüsrev'e anlatır. Hüsrev büyük bir ordu hazırlamak için hazinelerin kapısını açar, askerlere altın ve gümüş dağıtılır. Hazırlıklar hızlıca tamamlanıp Nişabur'a doğru hareket edilir. Hüsrev'in geldiğini duyan Şabur da boş durmaz. O da çok kalabalık bir ordu hazırlayıp Hüsrev'in karşısına dikilir. İki ordu arasında kıran kırana bir savaş meydana gelir. Savaşta Hüsrev üstün kahramanlıklar gösterir. Yenileceğini anlayan Şabur, Tirmid şehrine kaçarken Gülrüh'u da yanında götürür. Nişabur halkı toplanıp Hüsrev'in huzuruna gelerek savaş çıkmasının sebebinin kendileri olmadığını söyleyip af diler. Şehir halkının af talebini kabul eden Hüsrev iki hafta boyunca şehirde ikamet eder ama Gülrüh'u bulamamış olmaktan dolayı son derece üzgündür. Sonra bir gün ordusuyla Tirmid şehrine gelip kaleyi muhasara altına alır. Kalenin çok yüksek burçları ve etrafında içi su dolu geçilmesi imkansız derin hendekler vardır. Bir ay süren muhasara sonuç vermez, kale bir türlü ele geçirilemez. Bir gece Ferrûh Hüsrev'in huzuruna çıkıp bu şekilde yüz yıl da muhasara etseler kalenin alınamayacağını, kendisinin bir planı olduğunu söyler. Ferrûh, kalenin burcundan her sabah bir su torbası sarkıtılıp hendekten yukarı su çekildiğini görmüştür. Askerlerin su dolu hendekten kalenin duvarına geçebilmeleri için birçok kayık hazırlanacak, kendisi kayıklardan biriyle gece vakti önceden geçip kale duvarının kenarında bekleyecektir. Sabah su torbası sarkıtıldığında gizlice torbanın içine girecek, su doldu zannıyla torba yukarı çekildiğinde burçlara çıkmış olacaktır. Ferrûh burçlara çıkınca kayıklarda bekleyen diğer askerleri torbayı sarkıtarak yukarı çekecektir. Yüz kadar asker yukarı çıkarılabilirse bunlar kalenin kapısını açıp kaldırılmış olan

köprüyü hendeğin üzerine indirecekler böylece Hüsrev'in ordusu kaleye girebilecektir. Hüsrev planı çok beğenir ve derhal uygulamaya koyar. Plandaki gibi yüz asker başarıyla burçlara çıkarılır. Bunlar kale kapısını korumakla görevli on askeri etkisiz hale getirerek kapıyı açıp köprüyü indirirler. Hüsrev, ordusuyla kaleye girer ve gafil avladığı Şabur'un ordusunu teslim alır. Şabur kısıkvrak yakalanıp Hüsrev'in huzuruna getirilince pişman olduğunu söyleyerek ayaklarına kapanıp af diler. Hüsrev şefkat gösterip onu bağışlar; tacını ve tahtını geri verir. Pîrûz, Ferrûh'tan eski dostlukları hürmetine bağışlanması için aracı olmasını ister. Hüsrev, Ferrûh'un istirhamı üzerine Pîrûz'u bağışlar. Kaledeki bütün hazineleri Ferrûh'a verir. Hüsnâ da Gülrüh'un ayaklarına kapanıp kendisi için şefaathçi olmasını diler. Gülrüh'un istirhamıyla Hüsrev onu da bağışlar ama kendi gibi hilekar olan Pîrûz'a verir. Cihanefrûz'u da Ferrûh'la evlendirip İsfahan'ı ikisine hediye eder.

Tirmid kalesinde birbirine kavuşan Gülrüh ile Hüsrev Rum diyarına dönüp cennet gibi süslenen şehirde çeşit çeşit yiyeceklerin ve içeceklerin sunulduğu, sayısız mücevherlerin hediye dağıtıldığı şatafatlı bir düğün töreniyle dünya evine girerler. On yıl süren acılarla dolu ayrılıkları böylece sona erer. Mutlu mesut yaşamlarına devam ederken bir yıl sonra erkek çocukları dünyaya gelir; adını Cihangir koyarlar. Oğulları şerefine halka hazineler dolusu hediye dağıtırlar. Beraber saadet dolu on yıl geçirirler. Sonra bir gün Hüsrev üç yüz adamıyla beraber ava gider. Akşam bir pınarın başında konaklamaya karar verip çadırlarını kurarlar. Hüsrev çadırını pınarın yakınına kurdurur. Meğer orası bir yılanın her zaman gelip serinlediği ve dinlendiği bir yerdir. Yılan gelip pınarın başında kendi yerinde bir çadır görünce girip Hüsrev'i sokar. Ertesi gün ikindi vaktine kadar Hüsrev çadırından çıkmayınca adamları merak edip içeri girdiklerinde şahı ölmüş, yılanı da yanında halka halka olup toprağa saplanmış olarak bulurlar. Şahın öldüğünü duyan kafilde büyük bir feryat kopar, herkes üzüntüsünden ağlar. Kayser'e haber gönderip oğlunun ölümünü bildirirler. Gülrüh ölüm haberini aldığı anda aklı başından gider; saçlarını yolarak elbiselerini parçalar ve dövünüp feryat eder. Rum ülkesi beklenmedik ölüm karşısında baştan başa hüznâ boğulur. Tabut şehre getirildiğinde herkesin üzüntüsü en üst seviye çıkar. Cenazeyi saraya getirip odasına koyarlar. Gülrüh dili tutulmuş halde cenazenin başından hiç ayrılmaz; cenazeyi götürmelerine de izin vermez. Hüsrev'in ölümünden

itibaren bir buçuk ay geçer fakat Gülruh bir türlü kendine gelemmez. Artık yiyip içmekten kesilmiş, uyku uyuyamaz hale gelmiştir. Oğlu Cihangir'in yalvarmaları da boşa çıkar. Bir sabah erkenden Hüsrev'in mezarına giden Gülruh onsuz bir hayat yaşamanın artık mümkün olmadığını söyleyerek dertleşir gibi konuşur. Uzanıp Hüsrev'in mezarına sarılır ve öylece ölmek ister. Allah onu ayrılık belasından kurtarmak için ecel şerbetini içirir. Gülruh mezara sarılmış ve yüzünü Hüsrev'in toprağına yaslamış vaziyette canını teslim eder. Oğlu Cihangir gelip annesinin mezara sarılmış cansız bedenini bulur. Rum ülkesi bir kez daha ölüm acısıyla sarsılır. Hüsrev'in mezarının yanına bir mezar daha kazıp Gülruh'u toprağına verirler.

Rum Kayser'i oğlunun ölümünden altı yıl geçtikten sonra yaşlılığın ve evlat acısının etkisiyle hastalanır. Torunu Cihangir'i tahta geçirip padişahlığı süresince büyük küçük herkesin duasını almasını; malı arttıkça bağışlamasını; büyüklere saygı gösterip küçükleri korumasını; Hasetten, hırstan, tamahkarlıktan uzak durmasını; düşmanını hor görmeyip diyalog kurmasını ve savaş yerine barıştan yana olmasını, savaşmak zorunda kalırsa kazanmak için var gücüyle çarpışmasını tembihler. Kadınlarda vefa olmadığı için sırrını onlara açmamasını; padişahlardan ancak adalet beklendiğinden her zaman adaletli davranmasını öğütler ve ruhunu teslim eder.⁴³

1.1.1.3. Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî)

Aşk ve macera mesnevilerinden üçüncüsü Şeyhî (ö.1429'dan sonra)'nin 1421-1429 yılları arasında II. Murâd adına kaleme aldığı *Hüsrev ü Şîrîn* adlı mesnevidir. Eser, Genceli Nizâmî'nin aynı adlı mesnevisinden Türkçeye tercüme edilmiştir. Aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün vezniyle yazılan mesnevide 6944 beyit bulunmaktadır. Şair eserini birebir tercüme etmeyip kendisinden eklemeler de yapmıştır. Ayrıca ana hikâyedeki vaka akışında takdim tehir yaparak ve kendi gazellerini ekleyerek mesneviye telifi bir özellik kazandırmıştır. Şeyhî eserin tevhit, na't, münacat, methiye, telif sebebi yer alan giriş bölümünü ve on bir kısma ayırdığı asıl konu bölümünü yazmış ancak, hikâyenin sonuna yaklaştığında hayatını kaybetmiştir. Bu sebeple hikâye sonlandırılmadığı gibi mesnevinin hatimesi de

⁴³ Gül ü Hüsrev'in konusu, Ali Osman Solmaz'ın çalışmasından özetlenmiştir. Bkz. Ali Osman Solmaz, "Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin)", s. 102-347.

yazılamamıştır. Şeyhî'nin yeğeni Cemâlî, eserin sonuna iki bölümden oluşan 109 beyitlik bir zeyl yazmıştır. Cemâlî zeylin ilk bölümünde Şeyhî'nin ölümünden bahsederken ikinci bölümde dönemin padişahı II. Murâd'ı över. Bazı kaynaklarda Cemâlî'nin yazdığı zeyille mesneviyi tamamladığı hakkında verilen bilgiler gerçeği yansıtmamaktadır.⁴⁴ Mesnevide noksan kalan *Şîrîn ü Şîrûye* konusu XVI. yüzyılın ilk yarısında Kanuni devrinde yaşayan ve hakkında bilgi bulunmayan Rûmî adlı bir şair tarafından tamamlanmıştır.⁴⁵

Hüsrev ü Şîrîn, Fars edebiyatının en önde gelen hikâyelerinden birisidir. İlk defa Firdevsî'nin *Şeh-nâme* adlı eserinde Hüsrev'in tarihi kişiliğinden ve Şîrîn'le olan macerasından bahsedilmektedir. Bundan sonra İran sahasında 30 civarında şair tarafından yazılmıştır. Türk edebiyatında da oldukça sevilen hikâyeyi birçok şair farklı zamanlarda yazmıştır. Bunlardan en meşhuru ve en sevileni Şeyhî'nin eseridir. Türk edebiyatında ilk defa Altınordu devletinde yaşayan sanatçılardan Kutb tarafından kaleme alınan hikâyeyi Anadolu'da önce Fahrî yazıp Aydınoglu İsa bin Mehmed'e sunmuştur. Daha sonra yaklaşık yirmi şair tarafından klasik tarzda yazılmış olan hikâye halk hikâyelerine de konu olmuştur.⁴⁶

Hüsrev ü Şîrîn mesnevisi Türk edebiyatında Fahrî ve Şeyhî'den sonra üçüncü kez XV. yüzyılın ikinci yarısında Ahmed-i Rıdvân tarafından kaleme alınmıştır. Şair, mesnevisini yazarken hem Nizâmî'nin eserinden hem de Şeyhî'den yararlanmıştır. Belli başlı *Hüsrev ü Şîrîn* yazar şairler arasında XVI. yüzyıl şairleri Âhî ve Celîlî sayılmaktadır. Âhî, eserini yarım bırakmıştır. Ana hikâyenin bir parçası olan Ferhâd kıssası başlı başına *Ferhâd ü Şîrîn* hikâyelerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. XV. yüzyılın hamse sahibi şairi Ali Şîr Nevâî'nin Ferhâd ü Şîrîn'i ile XVI. yüzyılın hamse sahibi şairi Lâmi'î Çelebi'nin *Ferhâd ü Şîrîn* adlı mesnevileri bunlardan ikisidir.⁴⁷

⁴⁴ Faruk Kadri Timurtaş, **Makaleler: Dil ve Edebiyat İncelemeleri**, Haz. Mustafa Özkan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013, s. 452-455.

⁴⁵ Mustafa Özkan, “Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i ve Rûmî'nin Şîrîn ü Perviz'i”, **İlmî Araştırmalar: Dil Edebiyat Tarih İncelemeleri**, S. 9, 2000, s. 183; Enfel Doğan, Feryal Korkmaz, “Rûmî'nin Şîrîn ü Şîrûye'si (İnceleme-Metin-Sözlük)”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, İstanbul, 2004, C. XXXI, s. 53-174.

⁴⁶ Özkan, **a. g. m.**, s. 180.

⁴⁷ Ayşe Eryılmaz, “Klasik Türk Edebiyatında Kaynaklar/Mesneviler”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2017, s. 74-91.

Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'inin konusu şöyledir: Medayin hükümdarı Nûşinrevân öldükten sonra oğlu Hürmüz tahta çıkar. O da babası gibi ülkeyi adaletle yönetip mamur hale getiren cömert, kahraman, dindar ve yardımsever bir hükümdardır. Şerefi ve itibarı en yüksek seviyedeki hükümdar çocuk sahibi değildir. Kendisine bir çocuk vermesi için Allah'a ısrarla yakarır. Adaklar adayıp kurbanlar keser ve halka ihsanlarda bulunur. Nihayet Allah dualarına karşılık verip görülmemiş güzellikte ve sağlıklı bir erkek çocuk nasip eder. Hürmüz, erkek çocuk babası olması şerefine Medayin'i baştan başa süsletir. Ülkenin bütün halkı bir ay boyunca şehzadenin doğumunu kutlar.

Çocuğun adını Hüsrev Perviz koyarlar. Yedi yaşına kadar ihtimamla büyütülen şehzade bundan sonra eğitilmesi için zamanın en kıymetli üstatlarından biri olarak görülen, birçok ilimde mahir Büzürgümîd adlı bir bilgenin eline verilir. On üç yaşına geldiğinde artık çok iyi ata binebilir; kılıç, ok, mızrak vb. bütün savaş aletlerini ustaca kullanabilir duruma gelir.

Hürmüz, oğlunun geldiği aşamaya karşılık Allah'a şükretmek için ülkedeki adaleti daha da artırmak ister. Bunun için ülkenin her tarafına tellallar gönderip hiç kimsenin başka bir kimseye zulmetmemesini, zulmeden kim olursa olsun cezalandırılacağını ilan eder. Eğer bir kimsenin hayvanı başkasının ekin tarlasına girip zarar verirse hayvan sahibinin başak gibi parça parça edileceği; bir kimse ahlaksızlık edip namahreme bakarsa gözlerinin oyulacağı herkese duyurulur. Hürmüz'ün uyguladığı kanunlar sayesinde ülkesi kısa zamanda güvenli hale gelir.

Bir gün şehzade Hüsrev ve beraberindekiler avlanmaya çıkar. Avlanarak uzun süre dolaştıktan sonra her tarafı yeşilliklerle dolu, içinde tatlı suların aktığı güzel bir bağa rast gelirler. Hüsrev geceleyin bağdaki bir evde konaklayıp bahçesinde eğlence meclisi kurdurur; herkes sabaha kadar içki içip eğlenir. Onlar eğlenirken Hüsrev'in atlarından bir tanesi ekin tarlasına girip zarar verir. Ayrıca askerlerden birisi üzüm bağına girip sahibinden izin almadan üzüm koparıp yer. Sabah olduğunda birkaç gammaz Hürmüz'ün huzuruna çıkıp oğlu Hüsrev'in beyliğe yakışmayacak hareketlerde bulunduğunu, bir fakirin evine kurulup eve zarar verdiğini, namahrem yanında eğlence meclisi düzenleyip çeng çaldığını, atlarından birinin bir ekin

tarlasını tarumar ettiğini, adamlarından birinin sahibinden habersiz bağa girip üzüm çaldığını ihbar ederler. Hürmüz, duydukları karşısında çok öfkelenip Hüsrev'in derhal cezalandırılmasını; atın sinirlerinin kesilip zarar verdiği ekinin maddi değerinin tarla sahibine ödenmesini; üzüm çalan askerin bağ sahibine köle olarak verilmesini; işret edilen evin sahibine Hüsrev'in atıyla beraber seferlerde kullandığı tahtının verilmesini; çeng çalan müzisyenin tırnaklarının sökülüp çengin kırılmasını emreder. Araya büyükler girip Hüsrev'in ilk hatası olduğunu söyleyerek affedilmesini isterler. Hüsrev de ağlayarak gelip babasının önünde yere yüz sürer; küçük yaşta işlediği bu suçtan dolayı affedilmeyi diler. Hürmüz, oğlunun pişmanlığı karşısında merhamete gelir; onu baba şefkatiyle kucaklayıp gözlerinden öperek affeder.

Hüsrev affedildikten sonra insaf, merhamet, züht ve adaletten ayrılmadan yaşamaya başlar. Bir gece ibadet edip Allah'a yakardıktan sonra önceki geceki uykusuzluğunun etkisiyle ibadethanede uyuyakalır. Rüyasında dedesi Nûşinrevân'ı görür. Dedesi, kaybettiği dört şeye karşılık Allah'ın ona Şebdiz adında bir at, Bârbed adında bir şarkıcı, güzel bir taht ve şirin bir sevgili olmak üzere dört güzel şey ihsan ettiğini müjdeleler. Hüsrev uyandıktan sonra gördüğü rüyanın mutlaka gerçekleşeceğine inanarak Allah'a şükreder.

Hüsrev'in Şâvûr adında gün görmüş, doğudan batıya dünyanın birçok yerini gezmiş, savaflara katılmış, resim çizmekte çok hünerli bir nedimi vardır. Bir gün Hüsrev'in huzuruna gelip tahtının daimi, bahtının açık olmasını diledikten sonra Ermen ülkesinin Mehin Bânû adlı çok zengin ve kudretli bir sultanı olduğundan bahseder. Sultan çok güzel ve akıllı bir kadındır ancak, hiçbir erkeği sevmemiş ve hiç çocuğu olmamıştır. Mehin Bânû'nun kendine veliaht ilan ettiği Şîrîn adında güzelliği dillere destan bir yeğeni vardır. Şâvûr'un uzun uzun Şîrîn'in güzelliğini anlatması karşısında Hüsrev, gözünün önünde bir resim gibi beliren güzelliğe âşık olur. Hüsrev'in yüreğine aşk ateşi düştükten sonra Şâvûr'un Ermen'e gidip kendisi için Şîrîn'i istemesini emreder. Şâvûr, hazırlıklarını tamamladıktan sonra hemen yola çıkarak durup dinlenmeden dağları ve sahraları aşar ve yaz mevsiminin başında Ermen diyarına ulaşır. Şîrîn'in hizmetindeki kızlarla beraber yazı geçirmek için yüksek bir dağdaki yaylaya çıktığını öğrenir. Dağın tepesindeki kilisede

konaklayabilmek için rahip kılığında kiliseye gider. Rahipler ona saygı gösterip ikramda bulunur. Şâvûr burada Şîrîn'e ulaşıp Hüsrev'in teklifini nasıl sunacağını planlarını yapmakla meşgul olur.

Şâvûr bir gün sabahın erken vakitlerinde Şîrîn'in bulunduğu bölgeye gidip Hüsrev'in güzelliğini olanca gerçekliği ile gösteren kendi çizdiği resmi bir ağaç dalına asıp oradan uzaklaşır. Bir müddet sonra Şîrîn hizmetlileriyle beraber gelip eğlenmeye başlar; şarkı söyleyip şiirler okuyarak müzik eşliğinde içki içerler. Bir ara Şîrîn'in gözü yakındaki ağaç dalında asılı olan resme ilişir; kızlara hemen resmi getirmelerini emreder. Şîrîn gözlerini alamadan devamlı resme bakmaya başlar; baktıkça hayranlığı artar. Gâh öperek gâh ağlayarak resmi yüzüne gözüne sürmeye başlar. Maiyetindekiler Şîrîn'in âşık olup aklını kaybedeceğinden korkarak resmi yırtarlar. Şîrîn sorunca bölgenin peri yurdu olduğunu, resmi perilerin alıp götürdüğünü söylerler. Kötülük değmesin diye üzerlik yakıp o bölgeden Şîrîn'i uzaklaştırırlar.

Şâvûr yine Hüsrev'in güzelliğini olanca gerçekliği ile gösteren kendi çizdiği bir başka resmi sonraki gün seher vakti gidip bir ağaç dalına asar. Şîrîn ve beraberindekiler o bölgeye geldiğinde Şîrîn ağaçtaki resmi yine görüp yüreği heyecanla çarpmaya başlar ve hemen getirilmesini ister. Hizmetçilerden birkaçı gidip resmi saklarlar ve Şîrîn'e resmi göremediklerini, onu bir gösterip bir gizleyen şeyin periler olduğunu söyleyerek kandırırlar ve Şîrîn'i o bölgeden uzaklaştırıp başka bir yere götürürler. Gece sahrada konaklayıp erkenden güzel bir yaz sabahına uyanırlar. Eğlence için yine meclis kurulur. Şîrîn'in aklı gördüğü resimde kaldığı için dalgın ve gönülsüzce içki içerken bir ara gözüne yine bir ağaç dalına asılmış resim ilişir. Şîrîn'in o bölgeye geleceğini tahmin eden Şâvûr daha önceden resmi oraya asmıştır. Şîrîn bu sefer resmi gördüğünü kızlara belli etmez ve sık sık gördüğü bir şeyin hayal değil gerçek olduğunu düşünür. İşi varmış gibi yerinden kalkarak kimseye fark ettirmeden gidip resmi alır; yüzüne gözüne sürüp kucaklayarak öper. Kızlara ağzına geleni söyleyip kızar. Şîrîn, mevkisini ve itibarını bir kenara bırakıp kendisini tamamen aşk duygusuna bırakır. Hizmetçiler Şîrîn'in içinde bulunduğu durumun ciddiyetini kavrayıp resmin izini sürebilmek için gelip geçenden bilgi sorarlar fakat gayretleri boşa çıkar.

Ertesi sabah Şâvûr rahip kılığında Şîrîn ile maiyetinin konakladığı bölgeye gider. Şîrîn, onun gelişini uzaktan görür ve resmin ne anlama geldiğinin sorulması için kızlardan birkaçını rahibe gönderir. Rahip, işin içinde çok derin manaların bulunduğunu, bunu sadece ehline anlatabileceğini söyler. Kızlar gelip Şîrîn'e rahibin işin aslını bildiği müjdesini verirler. Şîrîn, rahip sandığı Şâvûr'u yanına davet edip onunla sohbet eder. Konuşmanın uygun bir yerinde Şîrîn, rahibe resmin sırrını sorar. Rahip, bunu ancak baş başa kalırlarsa söyleyebileceğini ifade edince Şîrîn, kızları yanından gönderir. Yalnız kaldıklarında Şâvûr resmi kendisinin çizdiğini, onun Medâyin ülkesinin veliahtı Hüsrev'e ait olduğunu, resimde görülen güzelliğin aslının bir zerresi kadar bile olmadığını söyler. Hüsrev'in ona âşık olduğunu, aşk derdinin ızdırabından gecesini gündüzünü şaşırdığını anlatır. Bunun üzerine Şîrîn de Hüsrev'e âşık olduğunu Şâvûr'a itiraf eder ve kavuşabilmeleri için Şâvûr'dan yardım ister. Şâvûr, Medâyin'e gidip durumu Hüsrev'e anlatabileceğini önerir ama Şîrîn yolculuğun beş ay süreceğini, o kadar sabredemeyeceğini söyleyerek öneriyi geri çevirir ve bizzat kendisinin Medâyin'e gitmek istediğini bildirir. Şâvûr, Hüsrev'in hediyesi olan değerli bir şah yüzüğünü Şîrîn'e verir ve ava çıkmak bahanesiyle Şebdîz'e binip Medâyin'e doğru yola çıkmasını, Hüsrev'le karşılaşınca yüzüğü ona göstermesini söyler. Hüsrev'i sarayda bulamazsa hizmetçilere göstermesini, böylece kendisine saygıda kusur edilmeyeceğini, izzet ve ikramda bulunulacağını dile getirir. Şâvûr ayrılınca Şîrîn kızlara resmin sihir olduğunu öğrendiğini söyler ve aceleyle bölgeden uzaklaşıp saraya dönerler. Şîrîn, o gece Mehîn Bânû'dan yarın çıkacağı avda binmek için atı Şebdîz'i ister; o da çok sevdiği yeğenini kırmaz, Şebdîz'i almasına izin verir.

Ertesi sabah adet olduğu üzere Şîrîn, erkek kılığına girerek Şebdîz'e binip maiyetiyle beraber ava çıkar. Etrafa dağılıp av aradıkları sırada Şîrîn önünden kaçan bir ceylanı yakalamak istiyormuş gibi yapıp Şebdîz'in dizginlerini iyice gevşeterek kuvvetlice bir tekme vurur. Can havliyle ileri fırlayan Şebdîz uçarcasına ceylanın peşinden gider. Etraftan onu gören hizmetçiler peşinden gitmek ister ama hiç kimse Şebdîz'e yetişemez. Şîrîn'in bunu kasten yaptığını bilmeden atın kaçtığını zannederek uzunca bir müddet Şîrîn'i ararlar fakat bulamazlar. Gece olunca saraya dönüp durumu Mehîn Bânû'ya anlatırlar. Habere çok üzülen Mehîn Bânû, üstünü

başını parçalayıp dövünür ve üzüntüsünden sabaha kadar ağlar. Sabahleyin askerler toplanıp Şîrîn'i aramaya çıkmak ister ancak Mehî'n Bânû buna izin vermez. Rüyasında elinden uçan bir şahbazın tekrar geri döndüğünü gördüğü için Şîrîn'in de geri döneceğine inanır. Allah'tan ümit kesilmemesi gerektiğini söyleyerek Şîrîn'i belalardan koruması için dua edilmesini ister.

Şîrîn, rüzgar gibi giden Şebdîz'in üstünde hiç durmadan yedi gün yedi gece yolculuk yaptıktan sonra iyice halsiz düşer; üstü başı toz toprak içinde kalır. Biraz dinlenebilmek için Şebdîz'den inip dizginleri elinden bırakmadan sırtını bir taş a yaslar ve kendisini Hüsrev'e kavuşturması için ağlayarak Allah'a yakarır. Yorgunluktan içi geçip biraz uykuya dalar gibi olunca Şebdîz'in sesiyle irkilerek birden kendine gelir ve kara bir aslanın üzerine saldırmak üzere olduğunu görür. Kaçmaya çalışsa aslanın yetişip saldıracağını hesap ederek kaçmak yerine yanında hazır bulunan yayla ok atıp aslanın bağrını delerek öldürür. Tekrar yola koyulan Şîrîn, dağları ve sahraları aştıktan sonra bir seher vakti her tarafı yeşilliklerle dolu, içinde Kevser gibi pınarların aktığı bir bölgeye gelir. Etrafa bakınıp kimseyi görmeyince uzun yolculuktan dolayı toz toprak içinde kaldığı için atını bağlar, elbiselerini çıkarıp yıkanmak için suya girer.

Hüsrev, Şîrîn'i istetmek için Şâvûr'u yolladıktan sonraki günlerde gece gündüz devamlı Ermen'den gelecek bir haber bekler. Hürmüz, oğlu Hüsrev'i gözü gibi sakınır, ona bir kötülük gelmemesi için her türlü tedbiri alır. Hüsrev'i çekemeyenler onun adına sikke bastırıp ülkenin dört bir tarafına dağıtır. Durumdan haberdar olan Hürmüz, sultanlık alameti olan para bastırmak gibi bir iş yapmasından dolayı Hüsrev'in tahtı ele geçirme planı yaptığından şüphelenir ve tedbir olarak onun hapsedilmesi emrini verir. Büzürgümîd, Hüsrev'in başına gelecekleri öğrenince gizlice yanına gidip olanları anlatır ve birkaç günlüğüne şehirden uzaklaşıp ortadan kaybolması önerisinde bulunur. Hüsrev, acele sarayına dönüp görevlilere ava çıkacağını; kendisi yokken güzel bir kız gelirse ona saygıda kusur etmemelerini; kendisi dönene kadar en güzel şekilde ağırlamalarını emreder. Sarayda beklemekten canı sıkılırsa kırlara çıkarmalarını; nerede isterse orada bir köşk inşa etmelerini emredip yanına değerli mücevherler de alarak maiyetiyle Ermen'e doğru hareket eder. Hiç durmadan birkaç gün yol gittikten sonra kafiiledaki insanlar da bindikleri

atlar da iyice yorulduğu için durup dinlenmeye karar verir. Beraberindekilere hayvanları yemleyip sulamaları ve bulundukları yerden ayrılmamaları emrini verdikten sonra Hüsrev yalnız olarak etrafta gezinmeye çıkar.

Hüsrev'in dinlenmek için durduğu bölge Şîrîn'in ıssız olduğunu düşünüp yalnız başına yıkandığı yere çok yakındır. Hüsrev etrafta gezinirken önce ağaca bağlanmış Şebdîz'i, biraz daha dikkatli bakınca pınarda yıkanan ay gibi güzel Şîrîn'i görür. Görür görmez şaşkına dönüp olduğu yerde kalakalır. Bakışlarını Şîrîn'den alamayıp gökteki ayın suya tecelli etmiş olduğunu düşünür. Şîrîn'in saçları gözlerini kapattığı için Hüsrev'in hayranlıkla kendisini izlediğinden habersizdir. Saçlarını aralayıp izlendiğini fark edince utanır ve hemen uzun saçlarıyla vücudunu örter. Hüsrev, kızı izlediği anlaşılmıca yaptığı işin edebe aykırı olduğunun farkına varıp yüzünü başka yöne döner. Aceleyle elbiselerini giyen Şîrîn, kendisini izleyen güzel delikanlının âşık olduğu Hüsrev olabileceğini düşünüp tanışmayı aklına getirir fakat hem yol üstü böyle bir tanışmanın yakışık almayacağına, hem de her zaman kırmızı elbise giydiği söylenen Hüsrev'in aksine bu gencin kırmızı giymediği için Hüsrev olmadığına kanaat getirip Şebdîz'e binerek hızlıca oradan uzaklaşır. Bir süre arkası pınara dönük şekilde bekleyen Hüsrev, başını çevirip Şîrîn'i göremeyince hemen çevreyi dolaşarak aramaya başlar ancak bulamaz. Üzüntüsünden ağlamaya başlayan Hüsrev, gördüğü kızın sevdiği kız Şîrîn mi yoksa peri mi olduğunu düşünür. Uzun aramalar sonunda bulamayacağına iyice kanaat getirince kafilenin yanına dönüp Ermen'e doğru yolculuğuna devam eder.

Şîrîn zorlu geçen yolculuğun ardından Medâyin'e varır. Uzaktan gördüğü gösterişli sarayın Hüsrev'in sarayı olduğunu tahmin ederek doğruca oraya gider. Saraya vardığında Şâvûr'un verdiği yüzüğü gösterir. Saray çalışanları, onun şahın karşılanmasını emrettiği kız olduğunu anlar ve yoluna gül suları döküp saygıyla karşılar. Göklerden inmiş bir melek olduğunu düşünüp Şîrîn'in güzelliğine hayran kalırlar. Hüsrev'in ava gittiğini yakın bir zamanda döneceğini söyleyerek nereden geldiğini, kim olduğunu sorarlar fakat Şîrîn bunları sadece Hüsrev'e anlatacağını söyleyerek yanıtlamaz. Şîrîn, atı Şebdîz'in çok değerli olduğunu, iyi beslenmesini ister.

Şîrîn, birkaç gün dinlendikten sonra etrafta dolaşan haberlerden Hüsrev'in babası Hüzmüz'ün cezalandırmasından korktuğu için ortadan kaybolduğunu öğrenir. Dağları ve sahraları aşarak zahmetli bir yolculukla geldiği ülkede sevdiğine kavuşamamış olmanın üzüntüsünü yaşar. Artık Ermen'e dönüp Mehîn Bânû'nun yüzüne bakacak durumda olmadığını düşünür. Yıkanırken onu izleyen güzel gencin Hüsrev olduğuna iyice kanaat getirir. Kavuşma fırsatını son anda elinden kaçırmış olduğu için kahrolur. Bir süre sonra şehirden bunaldığını söyleyerek saray görevlilerinden yüksek bir dağda kendisi için köşk yaptırmalarını ister. Yanında getirdiği değerli mücevherleri köşk yapımında kullanılmak üzere vermek ister ama saray görevlileri bunu kabul etmez; zaten Hüsrev'in köşk yapılması hakkında bir emri bulunduğunu söylerler. Hüvrev'in hizmetkarları Şîrîn'in güzelliği karşısında kıskançlık duymaya başlarlar. Hüsrev döndükten sonra kendileriyle ilgilenmeyip tamamen Şîrîn'e meyleder düşüncesiyle kendi aralarında anlaşip köşkü havası kötü bir yerde yaptırmaya karar verirler. Böylece Şîrîn'in sıtma veya veba gibi bir hastalığa yakalanacağına inanırlar. Bir mimar bulup bolca mücevher verirler. Her isteğinin karşılanacağını söyleyerek şehrin uzağında havası kötü bir yerde köşk inşa etmesini isterler.

Mimar etraftaki dağları gezerek köşkün yapılabileceği uygun bir yer arar. Nihayet şehrin uzağında Ermen tarafındaki bir dağda taşların ve kayaların arasında suyu ve havası kötü bir yer bulup bir haftada köşkü inşa eder. Şîrîn, köşkte çalıştırmak ve kendisine yoldaş olmaları için yanında getirdiği mücevherlerle köle ve cariye satın alır. Hemen köşke yerleşen Şîrîn av avlayarak, eğlenerek, tavla ve satranç oynayarak zaman geçirmeye ve Hüsrev'e kavuşacağı günü beklemeye başlar.

Hüsrev, yıkanırken gördüğü kızın hayalini bir türlü aklından çıkaramaz. Böylece yoluna devam edip kışın Ermen'e ulaşır. Onun geldiğini haber alan Mehîn Bânû, saygıyla karşılayıp misafir eder; maiyetine ziyafet verip ihsanlarda bulunur. Hüsrev için büyük bir otağ kurdurup içini döşer; onu altın bir tahta oturtur. Hüsrev verdiği rahatsızlık için özür diler. Mehîn Bânû, Berda adlı bölgenin kışı geçirmek için uygun bir yer olduğunu ve orada konaklamasını rica edince Hüsrev bu teklifi kabul edip Berda'a yerleşir. Şîrîn'in hasretiyle gam çekerek ve içki meclislerinde şarap içerek günlerini geçirmeye başlar. Şâvûr'u Şîrîn'i istemeye gönderdiği günden

beri görmediği için onu merak eder; yolunu gözlemeye ve getireceği haberi beklemeye başlar.

Hüsrev yine bir gece işret meclisinde mugannilerin müzik eşliğinde okuduğu şiirleri dinler; elinde içki kadehi, dilinde hep Şîrîn'in adı vardır. Aşk derdiyle içi yanar; ailesinden uzakta kaldığı için kederlenir. Bu sırada Şâvûr'un geldiğini haber verirler; şah bu habere çok sevinip hemen içeri alınmasını emreder. Şâvûr, Medâyin'den ayrıldıktan sonra başına gelenlerin hepsini Hüsrev'e anlatır. Şîrîn'i Medâyin'e gönderdikten sonra hava değişikliği yüzünden hasta olduğunu, dönüp olanları kendisine anlatacak gücü kalmadığını söyler. Hüsrev dinledikleri karşısında Şâvûr'a "Aferin!" diyerek gözlerinden öpüp sırtını sıvazlar. Kendi de başından geçenleri Şâvûr'a anlatır. Aralarındaki müzakerenin sonunda Şîrîn'i Ermen'e getirmesi için Şâvûr'un Medâyin'e gitmesi kararı alınır.

Hüsrev ile Mehîn Bânû işret meclisinde konuşurken Hüsrev, Şîrîn'in sağ salim bir şekilde Medâyin'de olduğunu eğer isterse birisini gönderip getirtebileceğini söyler. Mehîn Bânû bu habere çok sevinip mutluluk gözyaşları döker; yere yüzünü sürüp Hüsrev'e minnettarlığını ifade eder. Şebdîz'in Gülgûn adlı rüzgardan hızlı bir kardeşi vardır. Şâvûr, Hüsrev'in emriyle Gülgûn'a binip Şîrîn'i tez zamanda getirmek için yola çıkar. Otuz günlük yolculuğun ardından Medâyin'e varıp hemen saraya gider. Sarayda Şîrîn'i bulamayınca dağ başında yapılan köşke gidip Şîrîn'e olanları anlatır. Şîrîn de vatanından ve sevdiğinden ayrı geçirdiği günlerde çektiği eziyetleri anlatır. Hüsrev'in selamını ve kendisini beklediği haberini alan Şîrîn çok mutlu olur. Hemen hazırlanıp Gülgûn'a biner ve Şâvûr ile beraber Ermen'e doğru hareket eder.

Hüsrev, Ermen'de Şîrîn'i beklerken aşk hasretiyle sıkıntılı günler yaşar; işret meclislerinde içki içerek zaman geçirir. Bir gün yine mecliste sarhoşken Medâyin'den bir haberci gelir. Babası Hürmüz'ün gözüne mil çekilmiştir ve taht Hüsrev'e kalmıştır. Beş on gün içinde gidip tahta oturması gerekmektedir. Artık Hüsrev, Yûsuf; babası Hürmüz de Yakup gibi olmuştur. Haberci bir dizi kanlı mektubu çıkarıp Hüsrev'e gösterir. Mektuplarda yazılanlarla habercinin söyledikleri birbirini tutmaktadır.

Hürmüz adaletli bir padişah olmasına karşın şefkati azdır. Adaleti sert tedbirlerle sağladığından küçük suçlara büyük cezalar verir. Zaman içinde ülkenin ileri gelenlerinden on üç bin kişiyi öldürttüğü için halk ve beyler ondan usanıp nefret etmeye başlar. Bu sırada düşman dört bir yandan ülkeye hücum eder. Rûm Kayser'i eski toprağı Şâm üzerine asker gönderirken Yemen şahı Amr ve Türkistan ile Turan'ı hükmü altında tutan Hıtâ hânı Sâye, İran'a hücum etmek için asker gönderir. Hürmüz ne yapacağını bilemez ve karar vermek için aklı başında kişilere danışır. Danışma meclisinin sonunda Şam eski toprağı olduğu için Rûm Kayser'ine geri verilmesi; Araplar aç millet olduğundan gözleri altın ve gümüşten başka bir şey görmeyeceğı için onlara mal mülk verilerek savuşturulması ve Sâye Hân ile savaşılması kararı alınır.

Hürmüz'ün Behrâm adında bir komutanı vardır. Behrâm aklı başında, tedbirli ve son derece cömert fakat kibirli birisidir. Onu huzuruna çağırıp dilediğı kadar asker ve teçhizat alarak Sâye Hân'la savaşmasını ister. Behrâm kısa sürede hazırlıkları tamamlayıp seçkin otuz bin asker alarak Belh şehrini kuşatan Sâye ile savaşmak için sefere çıkar. Bir sabah erkenden Behrâm, ordusuna hitaben cesaretlendirici bir konuşma yaparak koyun sürüsüne benzettiğı tatar ordusuna saldırı emri verir. İki ordu arasında kıran kırana bir savaş yaşanır; savaş meydanı kan gölüne döner. Üç gün üç gece devam eden savaşın üçüncü gününde Behrâm, Tatar ordusu saflarını yararak ilerler ve Sâye Han ile karşı karşıya gelir. Behrâm yayıyla zehirli bir ok atar; ok Sâye'nin tuttuğı kalkanı delip geçerek göğsüne saplanır. Sâye olduğu yerde ölür. Komutansız kalan Tatar ordusu dağılır ve bütün ganimetleri geride bırakarak kaçar.

Behrâm savaş ganimetlerinin en iyilerini ve çoğunu hazırlatarak savaşta tutsak alınan Sâye Han'ın oğluyla beraber Hürmüz'e gönderir. Savaşın kazanılmasında en büyük payın Hürmüz'e ait olduğunu etrafa ilan eder. Hürmüz'ün annesi Sâye Hân'ın kız kardeşi olduğundan Sâye Hân'ın savaşta tutsak alınan oğlunun halasıdır. Aralarında kan bağı bulunduğundan tutsak olmasına rağmen Hürmüz, dayısının oğlunu şanına yaraşır şekilde karşılatıp iltifat eder. Hürmüz'ün Behrâm'ı çekemeyen, onun başarılarını kıskanan bir veziri vardır. Vezir, Behrâm'ın savaş ganimetlerinden pek azını ve değersiz olanlarını gönderdiğini söyleyerek

Hürmüz'ü Behrâm'a karşı kıskırtır. Sâye Hân'ın tutsak oğlu da veziri destekleyerek Behrâm'ın kendisine kötü muamelede bulunduğunu söyler. Duyduklarına çok öfkelenen Hürmüz, aslını araştırmadan Behrâm'a bir mektup yazarak hain olduğunu ilan eder ve mektubun yanına bir kadın elbisesi koyup gönderir. Behrâm mektubu ve kadın elbisesini alınca Hürmüz'ün tabiatını önceden bildiğinden kendisine yapılan hakarete şaşırmaz. Kadın elbisesini giyip şehrin ileri gelenlerini divana çağırır. Divana gelenler Behrâm'ı kadın elbisesiyle görünce şaşırıp kalırlar. Behrâm olanları anlatınca Hürmüz'ün haksızlık yaptığı kararına varırlar. Behrâm, Hürmüz'ün artık padişahlık yapamayacağını, yerine oğlu Hüsrev'in tahta oturtulması gerektiğini söyleyince divandakilerin hepsi onaylar. Bundan sonra Behrâm, Hürmüz'e isyan ettiğini açıklayarak Horasan'da bağımsızlığını ilan ederek tahta oturur. Günden güne güçlenen Behrâm'ı ortadan kaldırmak için Hürmüz ordu gönderdiyse de savaşı Behrâm kazanır. Medâyin beyleri aralarında bir toplantı yaparak Behrâm'ın Medâyin tahtını ele geçirecek kadar güçlendiği ve Hürmüz'ün artık tahtını koruyacak gücü kalmadığını konuşurlar. Tahtı Behrâm'ın ele geçirmesi yerine Hüsrev'in padişah olmasının daha doğru olacağına karar verirler. Aynı gece hemen Hürmüz'ün gözüne mil çektirerek padişahlık yapamaz hale getirirler. Ermen'deki Hüsrev'e bir mektup yazıp derhal Medâyin'e dönmesini ve tahta oturmasını isterler.

Ermen'de Şîrîn'in dönmesini beklerken Medâyin beylerinin mektubunu alan Hüsrev hemen yola çıkarak hızlıca ülkesine varıp tahta oturur. Kısa sürede ülkede bozulan asayiş düzelterek adaletli bir hükümdar olur. İçten içe Şîrîn'in aşkıyla yanan Hüsrev, onun Medâyin yaşantısını sorgulamaya başlar. Ülkeye nasıl geldiğini, dağ başında nasıl köşk yaptırdığını, ne kadar beklediğini, sonra Şâvûr ile nasıl gittiğini öğrenir. Hizmetliler Şîrîn'in rüzgardan hızlı atı Şebdîz'i saklayıp Hüsrev için alıkoyarlar.

Şîrîn'in aşkından günden güne içine kapanan ve her gün sarhoş gezen Hüsrev'in halini halk da görmektedir. Behrâm, Hüsrev'in tahta oturtulduğunu öğrenince tahtın kendi hakkı olduğunu düşünür. Hürmüz'ün gözüne mil çektirenin Hüsrev olduğunu, babasına böyle bir zulmü reva gören ve devamlı sahoş dolaşan birisinin padişahlık yapamayacağını etrafa yayar. Böylece ülke halkını Hüsrev'e karşı kıskırtır. Sonra tahtı ele geçirmek için ordusuyla Medâyin üzerine yürür.

Hüsrev, Behrâm'la savaşıma kararlıdır fakat, halkın kendisini desteklemekte gönülsüz olduğunu fark edince Büzürgümîd ile bir değerlendirme yapar. Büzürgümîd, yıldızlara ve kum falına baktığını, padişahlıktan vazgeçip bir yıl kadar sabretmesi gerektiğini söyler. Onun tavsiyesine uyan Hüsrev savaşmakta ısrar etmez; tahtı bırakıp Şebdîz'e binerek Azerbaycan üzerinden gönül derdinin dermanının bulunduğu Ermen'e gider.

Şîrîn, Şâvûr ile beraber Ermen'e döndüğünde Hüsrev'i bulamayınca çok üzülür. Mehîn Bânû ise Şîrîn'in aslında bir aşk yüzünden kaçıp gittiğini öğrenir fakat bunu onun yüzüne vurmaz; kalbi kırılmasın diye eski konuları hiç açmaz. Yeğenine kavuşmanın mutluluğuyla ona hazineler bağışlar ve her biri birbirinden güzel üç yüz güzel kızı onun hizmetine verir. Şîrîn sureten eskisi gibi eğlenceli hayatına geri döner. Bağlar içinde gezer ama yüreği dağlardadır; gül bahçelerinde güler ama yüreği diken doludur; mutlu gibi görünür ama içten içe Hüsrev'in aşk ateşiyle yanar. Bir gece rüyasında ay ile güneşin kucaklaştığını görür. Sabah erkenden mutlu bir şekilde uyanır. Gördüğü rüyayı hayra yoran Şîrîn, Hüsrev'i görmek ya da ondan bir işaret bulmak ümidiyle yanına üç yüz cariyesini de alarak ava çıkar. Av peşinde maiyetinden uzaklaşarak ileri gidince cariyeler yine kaybolacağını düşünüp endişeye kapılırlar.

Hüsrev, tahtını bırakmak zorunda kalmasına karşın zahmetli bir yolculuktan sonra Şîrîn'in ülkesi Ermen'e gelebilmiş olmaktan son derece mutludur. Şîrîn'in ava çıktığından habersiz aynı sabah o da Şebdîz'e binip avlanmaya çıkar. Sağı solu kontrol ederek ilerlerken tesadüfen Şîrîn'in avlandığı bölgeye kadar gelir. Şîrîn de bir avı kovaladığı esnada karşı karşıya gelirler. Her ikisi de birbirini görür görmez hayran olup gözlerini ayıramazlar. Şîrîn, atın Şebdîz; üstündeki güzel gencin de Hüsrev olduğunu anlar ve hemen atından inip Hüsrev'in önünde eğilip toprağa yüz sürer. Aynı anda Hüsrev de ay yüzlü kızın Şîrîn olduğunu anlar; kendini Şîrîn'in önüne atıp yere kapanır. Biri diğerinin kıblesiymiş gibi birbirine secde eder vaziyetteyken Hüsrev'in maiyetindeki askerlerle Şîrîn'in cariyeleri gelip etraflarında saf tutarak ay ile güneşin birleştiğini düşünürler. Şîrîn ikametgahının yakın olduğunu söyleyerek Hüsrev'i sarayına davet eder. Mehîn Bânû'ya haberci göndererek Hüsrev'in geldiği haberini ulaştırır. Mehîn Bânû, sevincinden sayısız inci ve

mücevher bağışlar. Hüsrev'i gösterişli bir törenle karşılayıp muhteşem bir saraya götürerek mal ve hazineler hediye eder. Buna karşılık Hüsrev, zalim feleğin zulmünden ne zaman başı dara düşse Mehîn Bânû'ya sığındığından ona minnettarlığını bildirip verdiği rahatsızlık için özür diler. Mehîn Bânû, "Ermen düşmanların ulaşamayacağı kadar güvenli bir yerdir. Burada şarap içip keyfine bak! Gelecek günlerin neler getireceğini hep beraber göreceğiz" diyerek Hüsrev'in gönlünü alır.

Hüsrev ile Şîrîn arasındaki aşktan haberdar olan Mehîn Bânû, bir gün yeğenini huzuruna çağırıp nasihat eder. Hüsrev'in bir gülü koklamaktan bıkip güzel kokulu binlerce menekşe ve sümbüle meyledebileceği gibi Şîrîn'den bıkip başka kızlara gideceğini düşünmektedir. Düşüncelerini yeğeniyle paylaşır. Hüsrev'in bütün adetleri yerine getirerek kendisiyle evlenmesinin en doğru hareket olduğunu söyler. Evlenmeden onunla cinsel yakınlık kurmaması ve iffetli davranması gerektiğini iyice tembihler. Şîrîn, Mehîn Bânû'yu dinlerken utancından nilüferin suda ıslanması gibi terler. Allah'a yemin ederek iffetine ve aile onuruna zarar verecek bir davranışta bulunmayacağına söz verir. Şîrîn'in iffetini yiğitçe koruyacağına kanaat getiren Mehîn Bânû yeğeninin gözlerinden öper. Bir erkekle kadının yalnız kaldıklarında üçüncünün şeytan olduğunu dile getirip iki sevgilinin yalnız kalmamak koşuluyla topluluk içinde görüşmelerine izin verir.

Şîrîn bir gün atı Gülgûn'a binip yanına güzel cariyelerini de alarak çevgan oynamak için Hüsrev'in yanına gider. Şâvûr onu karşılayıp iltifat eder. Hüsrev de Şebdîz'e biner ve beraber çevgan oynarlar. Sonra avlanmaya çıkarlar; Şîrîn bir aslan avlar. Bir ay boyunca çevgan oynayıp av avlayarak zaman geçirirler. Hüsrev bir gece av dönüşü Şîrîn'e eğlence meclisi tertip etme düşüncesini açıklayınca Şîrîn, teklifi kabul eder. Ertesi gün güzel bir bahar sabahı Hüsrev, Şâvûr'u çağırıp eğlence meclisi için yer seçip özenle süslemesini ister. Şâvûr, içinde rengârenk çiçeklerin ve birbirinden güzel ötüşlü kuşların bulunduğu, pınarların aktığı, yeşilliklerle dolu, cennet bahçesi gibi bir bağ istendiği gibi hazırladıktan sonra şahın davetini Şîrîn'e iletir. Hüsrev ile Şîrîn mecliste buluşup hazırlanan tahtlara otururlar. Etrafa sayısız inci, yakut, mücevher dağıtırlar. Şîrîn'in üç yüz güzel cariyesi ve Şâvûr da mecliste hazır bulunur. Bârbed ve Nigîsâ ud ve çeng çalarak türlü makamlarda müzik icra

ederek Hüsrev ve Şîrîn dilinden gazeller okurlar. Gece yarısına kadar süren eğlenceden sonra Şîrîn konukseverliği için Hüsrev’e teşekkür ederek meclisten ayrılır.

Hüsrev ile Şîrîn her gün başka bir yerde kurulan eğlence meclislerinde bahar günlerinin tadını çıkarmaya devam ederler. Yine bir gün Aras nehri kenarında otağlar kurulup meclis düzenlenir. Bârbed ve Nigîsâ’nın okuduğu şarkılar ve şiirler dinlenirken içkiler içilir. Hüsrev iyice sarhoş olur. Herkesin eğlenceye daldığı sırada yakındaki meşelik alandan bir aslan aniden çıkıp üzerlerine saldırır. Askerler bu ani saldırı karşısında etrafa kaçar. Hüsrev içki sarhoşluğunun verdiği cesaretle ve yanındaki Şîrîn’in şevkiyle elinde ok ve kılıç olmadan aslanın üzerine yürüyüp kulağının arkasına kuvvetli bir yumruk vurup öldürür. Şîrîn, iltifat için şahın aslanı öldüren elini öper. Hüsrev, dudaklarını arzuladığını söyleyince Şîrîn de şahı dudağından öper.

Aras nehri kenarındaki olaydan sonraki görüşmelerde fırsat buldukça âşıklar kucaklaşıp gizli gizli öpüşür. Şîrîn ancak sarhoş olduğu zamanlarda öpüşmeye izin verir. Bazen gece bazen gündüz şiirlerin okunduğu, şarkıların söylendiği, masalların anlatıldığı işret meclisleri kurulmaya devam eder. Hüsrev’in Şîrîn’e arzusu her geçen gün daha da artar ama Şîrîn onun cinsel isteklerine karşılık vermez. Yine mehtaplı bir gecede zevk içinde eğlenirler. Kadehler dolup boşalır; mecliste sarhoş olan sakilerin ve müzisyenlerin uykusu gelir. Kendinden geçenlere Hüsrev izin verip meclisten gönderir. Nihayet Şîrîn ile baş başa kalır. Hüsrev Şîrîn’in önce elini öperek onunla sevişme isteğine karşılık vermesini bekler, ama Şîrîn buna yanaşmaz. Hüsrev şehvetli arzularına karşı koyamayıp aniden Şîrîn’i kucaklayarak muradına erme girişiminde bulunur. Şîrîn, erkekliğin kadını alt etmek değil nefesine hakim olmak olduğunu söyleyerek tecavüz girişimine şiddetle karşı koyar. Zorla istediğini alamayan Hüsrev yalvarmaya başlar. Bütün yalvarmalarına rağmen Şîrîn onunla sevişmekten kaçınır. Bundan sonra iki âşık arasında uzun süren sonuçsuz bir tartışma yaşanır. Sabaha karşı ikisi de uykuya dalar. Hüsrev sabah erkenden kalkıp peş peşe içki içer. Yine şehvetine yenik düşerek aniden Şîrîn’i kucaklayıp öpmeye ve göğüslerini şiddetle sıkmaya başlar. Şîrîn bu ikinci tecavüz girişimine de var gücüyle karşı koyarak Hüsrev’in elinden kurtulur. “Ben istemedikten sonra asla bana

dokunamazsın! Erkeklik gücünü bana değil, tahtını elinden alan Behrâm'a göster” diye ihtar ettikten sonra tacını tahtını kurtardığında kendi rızasıyla ona boyun eğeceğini söyler. Şîrîn'in ağır sözleri karşısında Hüsrev hem üzülür hem de öfkelenir. “Ben taht sahibi bir şahken senin aşkın yüzünden bu hallere düştüm” diyerek Şîrîn'e sitem eder. Aynı zamanda Şîrîn'in söylediği sözlerden utanır. Bu utanç duygusuyla gayrete gelerek hemen Şebdîz'i hazırlatıp Rûm diyarına doğru hareket eder.

Hüsrev, Ermen'den ayrıldıktan sonra yolda Şîrîn ile beraber geçirdiği güzel günleri ve eğlenceleri hatırlar. Rüya görmüş de uyanmış hissine kapılır. Şîrîn'e karşı yaptığı yanlış davranışlardan pişmanlık duyarak kendi hatası yüzünden sevgilisinden ayrı kalmanın derin üzüntüsünü yaşar. Rum diyarına doğru yol alırken dağları aşp bir deniz kenarına gelir. Burada büyük bir kilise ve kilisenin kum ve yıldız fallarını yorumlamada uzman bilge bir rahibi vardır. Hüsrev, maiyetindeki askerleri bırakıp yanına bir yardımcı olarak rahibin evine gider. Rahip kapıyı açmadan onunla konuşur. On sekiz ay zahmet çekip sonra tahtına kavuşacağı müjdesini verir. Hüsrev'den sonra bir oğlunun hüküm süreceğini ve ondan da sonra kendi neslinden bir kız ve iki erkek hükümdarın daha hüküm sürüp hanedanın defterinin dürüleceğini haber verir. Sonra iktidarın Arap diyarından alemleri nurla dolduracak bir din serverinin eline geçeceğini ve kıyamete kadar onlarda kalacağını dile getirir. Rahipten duyduklarına çok sevinen Hüsrev, oyalanmadan Rûm diyarına doğru hareket eder.

Rûm Kayser'i, İran şahının sığınmak için ülkesine geldiğini haber alınca çok sevinir. İleri gelen beylerini Hüsrev'i önceden karşılamaları için beş on günlük mesafeye gönderir. Kendisi de şehirden bir menzil kadar gidip Hüsrev'i karşılar. Hüsrev'e saygı gösteren Kayser, Rûm beylerinin de uygun görmesiyle onu kızı Meryem ile evlendirip tacını tahtını ona bırakır. Hüsrev mecbur kaldığından bu siyasi evliliği çaresizce kabul eder.

Hüsrev, Kayser'in de yardımıyla seçme askerlerden elli bin kişilik bir ordu hazırlar. Medâyin'e doğru hareket eden orduya Kayser de ülke sınırına kadar eşlik eder. Hüsrev'i sınırda uğurlarken dedesi Nûşinrevân'ı unutturacak kadar adil bir

hükümdarlık yapmasını nasihat eder. Hüsrev'in ordusu durmadan yol alarak İran'a hareket ederken Behrâm da boş durmayıp büyük bir ordu hazırlar. İki ordu arasında büyük bir savaş başlar. Hüsrev, bir filin üzerinde kurdurduğu tahtından savaşı yönetirken yanında Büzürgümîd vardır. Bir ara Hüsrev tahtından inip atına binerek bizzat savaşmak ister ama Büzürgümîd bunu uygun görmez. İran ordusunun isteksiz savaştığını gözlemleyen Büzürgümîd, İran ordusunun komutanlarından bazılarının Hüsrev'le anlaşmak isteyebileceğini düşünmektedir. Bu sebeple Hüsrev'e beklemesini önerir. Büzürgümîd'in tahmini doğru çıkar. Bir haberci gece yarısı gizlice İran beylerinden mektup getirir. Mektupta eğer bağışlanırlarsa taraf değiştireceklerini, buna karşılık affedildiklerine dair bir ahitname gönderilmesini isterler. Sabah iki ordu tekrar savaşmaya başladığında Hüsrev de fildeki tahttan inip Şebdîz'e binerek savaşa katılır. İran ordusu kısa sürede dağılarak geride birçok ganimet bırakıp kaçar. Behrâm da artık Medâyin'de tutunamayacağını anlayıp Çin'e kaçar. Hüsrev savaşı kazandıktan sonra Medâyin tahtına ikinci defa oturur. Yeniden ülkedeki asayişin temin edip adaletli bir yönetim kurar. Ülkede aç ve muhtaç kimseyi bırakmaz.

Hüsrev bırakmak zorunda kaldığı hükümdarlığı elde edip ülkeye düzen getirir fakat kendini hiç mutlu hissetmez; içten içe Şîrîn'in aşk ateşiyle yanar. Rûm Kayser'inin kızı Meryem'le evli olduğundan Şîrîn ile evlenmesi mümkün görünmez. Zira Kayser'in kızının başının üstüne ay ve güneş gelse kafasını kaldırıp bakmayacağına söz vermiştir. Aşk hasretinin dayanılmaz hale geldiği zamanlarda Şîrîn'in arzularına karşılık vermediğini, ağır sözler söyleyerek utandırdığını hatırlayıp yüreğini soğutmaya çalışır. Onu geride bırakıp tahtını elde etmek için mücadele etmekte haklı olduğunu düşünür. Şîrîn'e göz kulak olması ve yaptıklarını bildirmesi için dostu Şâvur'u Ermen'de bıraktığı için Medâyin'de dertleşecek dost bulamaz. Hayatı gam çekerek sıkıntı içinde geçmeye başlar.

Hüsrev, Rûm diyarına gidince Şîrîn onu çok özler. Yüz vermeyip ağır sözler söylediği için üzüldür. Günden güne sararıp solan Şîrîn bir gün Mehîn Bânû'nun huzuruna çıkıp Hüsrev'in yanına gitmek istediğini söyler. Mehîn Bânû acele etmemesini ve Allah'a tevekkül ederek sabretmenin en doğru davranış olduğunu söyleyip nasihat eder.

Mehin Bânû bir sabah ağır hasta olarak uyanır; ilaçla iyileşecek durumda değildir. İyileşmekten umudunu keserek yanına yeğeni Şîrîn'i çağırıp dünyanın faniliği hakkında nasihat ettikten sonra ölümün en güzel nasihat olduğunu söyler. Kısa süre sonra Mehîn Bânû hayatını kaybeder. Bu ani ölüm karşısında çok üzülen Şîrîn, günlerce yas tutar. Mehîn Bânû'nun bütün malı mülkü, tacı tahtı Şîrîn'e kalır. Adaletli bir yönetim kuran Şîrîn, bütün muhtaçların ihtiyaçlarını giderir ve açları doyurur. Ülkedeki haraç ve rüşveti ortadan kaldırır. Halk onun sayesinde mutlu bir yaşam sürmeye başlar.

Ülke halkı Şîrîn sayesinde çok mutludur ancak o, Hüsrev'in hasretini çekmekten her geçen gün daha da mutsuzlaşır. Hüsrev'in Rûm Kayser'inin kızıyla evlenip tahta oturduğunu, sonra Medâyin tahtını tekrar ele geçirdiğini duyar. Meryem'in ona başka bir kadınla ilgilenmeyeceğine yemin ettirdiğini öğrenince üzüntüsü daha da artar. Uzun süre ayrılığa sabretmesine karşın bir gün Kudüs'e gitme bahanesiyle Ermen tahtını bir vekile bırakıp Şâvûr ile beraber Medâyin'e doğru yola çıkar. Yanına sayısız mal mülk, cariyeler ve seçme on kız alır. Medâyin'de önceden yaptırdığı köşke gelince Şâvûr geldiklerini Hüsrev'e haber vermeyi teklif eder. Ancak Şîrîn, Hüsrev'in Meryem'den dolayı zorda kalacağını düşünerek geldiğinden şahın haberi olmasını istemez; sadece selam gönderir.

Hüsrev bir sabah bütün ordu ve saray çalışanlarının katıldığı merasimdeyken bir haberci gelip Behrâm'ın ölüm haberini getirir. Hüsrev, daha önce tahtını elinden alan bu ünlü kumandanın ölümüne üzülmüştür. Ülkede üç gün yas ilan eder. Yastan sonraki dördüncü gün yalnız başına oturmuş Şîrîn'in hasretiyle içi yanarken Şâvûr'un geldiğini haber verirler. Hüsrev, Şîrîn'in yanında bıraktığı eski dostunun gelişine çok sevinir. Şâvûr olup biteni baştan sona anlatır. Hüsrev gittikten sonra Şîrîn pişman olup çok üzölmüştür. Mehîn Bânû ölüp tahtı Şîrîn'e kalmıştır. Şîrîn de aşk hasretine dayanamayıp tahtını bırakarak Medâyin'deki köşküne gelmiştir. Duyduklarına çok sevinen şah hemen bir eğlence meclisi kurdurup duyduğı mutluluktan herkese sayısız mücevher ihsan eder.

Hüsrev hareme gelince Meryem'le konuşur. “Şîrîn benim yüzümden bednâm oldu. Saraya gelip cariyelerle beraber kalması uygun olur. Onun yüzüne bile

bakmayacağım” diyerek karısını ikna etmeye çalışır. Meryem, “Eğer Şîrîn saraya gelirse ipe kendimi asarım” diyerek bu teklife şiddetle karşı çıkar. Şîrîn’i saraya getiremeyeceğini anlayan Hüsrev, Şâvûr aracılığıyla onunla gizli gizli haberleşir. Şîrîn de Hüsrev aynı çatı altında bir araya gelemeyişlerinin sebebinin sevgisizlik değil, devlet işlerinin ayrı kalmaları gerektirdiğini düşünür ve kaderine razı olur.

Şîrîn küçüklüğünden beri süt içmeyi sevdiğinden süt onun en temel besin gıdasıdır. Köşk, Hüsrev’in kıskanç cariyeleri tarafından etrafı taşlık ve havası kötü bir yere yaptırıldığından hayvanlar köşkten çok uzakta otlar; Şîrîn de kolayca taze süte ulaşamaz. Bu durumu Şâvûr’a anlatıp yardım ister. Şâvûr da Çin’de beraber öğrenim gördükleri Ferhâd adlı bir üstadın bu sorunu çözebileceğini söyler. Ferhâd mermeri sıkça muma çevirecek kadar güçlü ve yetenekli bir mimardır. Vakit kaybetmeden köşke davet edilen Ferhâd perde gerisinden Şîrîn ile konuşturulur. Şîrîn ondan otlakta hayvanlardan sağılan sütün köşkte taze olarak içilebilmesi için otlakla köşk arasındaki kayalıklarda bir su yolu yapmasını ister. Şîrîn’in sesini duyar duymaz aklı başından giden Ferhâd sesleri duyar ama söylenen hiçbir şeyi anlamaz. Şîrîn’in sesindeki tatlılığa âşık olup şaşkına döner. Kendisinden ne yapması istendiğini ancak Şîrîn’in huzurundan çıktıktan sonra hizmetçilerden öğrenir. Bir ay kadar çalışıp otlaktan sağılan sütün tazeliği bozulmadan köşke kadar akacağı bir hat ve çeşme yapar. Şîrîn yapılan işi çok beğenir. Mükafat olarak Ferhâd’a birçok mal mülk ve değerli mücevher bağışlar. Ferhâd bunların en değerli olanlarını Şîrîn’in ayaklarının altına serer; geri kalanı da köşkteki hizmetçilere dağıtır. Köşkten çıkıp aşk derdiyle kendini çöllere atar.

Ferhâd, Şîrîn’in imkansız aşkı yüzünden iyice kendini kaybeder. Yüreğinin yarasına merhem olacak bir kavuşma ümidi göremez. İçi yanarak, gözlerinden yaş dökerek, yarı çıplak ve uykusuz şekilde çöllerde dolaşmaya başlar. İnsan yüzü görmekten kaçıp ıssız çöllerde ceylanlarla ve kuşlarla dost olup dertleşir. Bir dolaşmaya başladığında durup dinlenmeden beş on gün yürür. Önüne kuyu çıksa görmeyip düşecek kadar kendini kaybeder. Karşısına büyük bir taş veya duvar çıksa çarpmadan fark edemeyecek hale gelir. Bazı zamanlarda Şîrîn’in köşkünü görecektikçe yaklaşıp bir müddet seyrettikten sonra uzaktan köşke doğru secde edip sonra yine çöllere döner.

Ferhâd'ın Şîrîn'e âşık olup çöllere düştüğü her tarafta konuşulmaya başlayınca adamlarından biri Hüsrev'i haberdar eder. Ferhâd'ın fakir bir mimar olduğunu öğrenen Hüsrev önce onu öldürtmeyi düşünür fakat kendi sevdiği kıza âşık olmaktan başka bir suçu olmadığı için adalet anlayışına öldürtmeyi yakıştıramaz. Nasıl davranması gerektiğini kestiremeyip yakın arkadaşlarıyla istişare eder. İstişare sonucunda Ferhâd'ın bulunup huzura getirilmesi ve Şîrîn'in aşkından vazgeçmesi karşılığında sayısız mücevher teklif edilmesi; maddiyata meyletmezse bitirilmesi imkansız bir imar işi verilip yaşamı boyunca onunla uğraşmasının sağlanması kararlaştırılır.

Ferhâd'ın bulunması için her tarafa izci gönderilir. Önce bulana hilat verilip yüksek bir makama getirileceği vaat edilir. İzcilerden biri onu çölde derbeder bir halde bulur. Uzun bir konuşmanın sonunda Ferhâd'ı Hüsrev'in huzuruna çıkmaya ikna eder. Huzura çıktığında etrafına hazineler dolusu mücevher yığarlar fakat Ferhâd bunlara göz ucuyla bile bakmaz. Bunun üzerine Hüsrev Ferhâd'a âşıkın şehri ve o şehrin sanatı; sevgili yolunca can vermenin akıl karı olup olmadığı; âşkın ne olduğu; aşk cefasına nasıl sabredildiği gibi çeşitli konularda sorular sorar. Ferhâd bütün sorulara bilgece cevaplar verir. Hüsrev, Ferhâd'ın cevaplarına şaşırıp kalır. Ferhâd'ın maddiyatla işi olmadığı ve hiçbir şekilde Şîrîn'in aşkından vazgeçmeyeceği anlaşılır. Bunun üzerine Hüsrev, şehir ile sahra arasında yüksek bir dağ bulunduğunu, dağı aşarak sahraya geçmenin çok zor olduğunu, eğer dağdan sahraya askerlerin geçebileceği kadar yol açmayı başarırsa onu Şîrîn'le kavuşturacağını vaat eder. Ferhâd bunu kabul eder ama ortaya bir şart sürer; yolu açmayı başarırsa Hüsrev'in Şîrîn'den vazgeçmesini ister. Hüsrev öne sürülen şarta çok öfkelenir; içinden Ferhâd'ı hemen orada öldürmek geçer. Ancak dağa yol açma işinin bitecek bir iş olmadığını ve Ferhâd'ın bütün ömrünü sarp dağda uğraşarak heba edeceğini düşünerek öldürmekten vazgeçer. Böylece Ferhâd'ın şartını kabul eder.

Ferhat hemen işe başlamak için Bîsütûn dağına gelerek önce bir taşla Şîrîn'e tıpa tıp benzeyen resim çizer. Resmi çizdikten sonra sabahtan akşama kadar çalışarak sarp kayaları kesmeye başlar. Akşamları Şîrîn'in resmine yüzünü sürüp gerçekten karşısındaymış gibi dertleşerek ağlar. Ardından dağın zirvesine çıkarak uzaktan bir

süre Şîrîn'in köşkünü seyreder ve köşke doğru secde eder. Böylece Ferhâd, gündüzleri çalışıp geceleri aşk derdiyle ağlayıp inleyerek Bîsütûn dağında ömrünü harcamaya başlar.

Güzel bir gün Şîrîn'le dostları hayatlarından, geçmiş günlerden, eğlencelerden, mutluluktan ve benzer konulardan bahis açıp sohbet ederlerken laf lafı açıp konu Ferhâd'a gelir. Şîrîn, Ferhâd'ın dağda neler yaptığını merak edip görmek ister. Kendi atı Gülgûn uygun olmadığından başka bir at hazırlanır. Yanına kimseyi almadan Bîsütûn dağına gider. Ferhâd taş kesmeyle meşgul olduğu bir sırada ay dağa inmiş gibi Şîrîn'i karşısında görünce canı bedeninden çıkacakmış gibi olur. Kendinden geçip Şîrîn'in önünde yere kapanır. Şîrîn, ölmenin değil dirilmenin vakti olduğunu söyleyerek yanındaki gül suyunu ona içirip ayağa kalkmasını ister. Gül suyunu içen Ferhâd iyice kendine gelir. Şîrîn, köşküne dönmek için hareket edince atın ayağı sakatlanır. Bunun üzerine Ferhâd, üstünde Şîrîn olduğu halde atı omuzlayıp köşke kadar götürüp bırakır. Sonra geri dönüp dağdaki taş kesme işine devam eder.

Hüsrev'in Şîrîn'i takip edip ne yaptığını bildirmeleri için görevlendirdiği casuslar onun Bîsütûn dağına Ferhâd'ı görmeye gittiğini haber verirler. Ferhâd, Şîrîn'i gördükten sonra kuvveti artıp iyice şevke gelmiştir. Bir vuruşta dev gibi kayaları parçalamaya başlar. Hüsrev, Ferhâd'ın verilen işi bitireceği endişesine kapılarak üzülür. Hemen divanı toplayıp tecrübeli ihtiyarlardan bu işe bir çare düşünmelerini ister. Onlar da derhal Ferhâd'a birisini gönderip Şîrîn'in öldüğü haberinin verilmesini tavsiye ederler. Böylece ölüm haberine üzülen Ferhâd'ın şevkinin kırılarak işten kesileceği hesap edilir. Daha sonra kalıcı bir tedbir düşünmeyi kararlaştırırlar. Alınan karar gereği hilekarlıkta uzman, kötü niyetli yaşlı bir kadına biraz altın ve gümüş vererek ne konuşacağını öğretip Ferhâd'a gönderirler. Bîsütûn dağına gelip Ferhâd'ı bulan hilekar kadın, ağlayarak onun yanına oturup dövünmeye başlar ve Ferhâd'a dağda çalışmasının sebebini sorar. Ferhâd sevdiği kız uğruna dağı taşı parçaladığını söyleyince hilekar kadın Şîrîn'in öldüğünü, onu gözyaşlarıyla yıkadıklarını, üstüne güzel kokular saçıp toprağa verdiklerini söyler. Duydukları karşısında zehir içmiş gibi olan Ferhâd var gücüyle bir ah çeker. Elindeki külüngü bir tarafa fırlatıp dağdan aşağı atlayarak kendini öldürür.

Ferhâd'ın aşk hikâyesini anlatanlar onun kullandığı külüngün sapının nar ağacından yapıldığını söyler. Şîrîn'in ölüm haberini aldığı anda kendini kaybedip külüngü fırlattığı yer sulak bir toprak olduğundan atıldığı yerde toprağa saplanır. Allah'ın emriyle sap kök tutup meyve veren bir ağaca dönüşür. O ağaçta yetişen narların her derde deva olduğu anlatılır.

Şîrîn, Ferhad'ın boş yere öldüğünü öğrenince çok üzülp nisan yağmurları gibi gözyaşı döker ve Ferhâd'ın öldüğü yere gidip yas tutar. Hazine dolusu mal bağışlayıp orada yüksek kubbeli bir türbe yaptırır. Zamanla türbe âşıkların dileklerinin gerçekleşmesi umuduyla geldiği bir ziyaretgâha dönüşür.

Hüsrev, Ferhâd'ın intihar ettiği haberini alınca yaptıklarından pişmanlık duyup üzülr. Bir katip çağırıp Şîrîn'e taziye mektubu yazdırır. Şîrîn, Hüsrev'den gelen mektubu önce öpüp gözlerine sürer sonra okur. Hüsrev, Ferhâd'ın ölümü sebebiyle Şîrîn'in kederler içinde olduğunu bilmektedir. Ayrıca Ferhâd'ın öldüğü yerden ayrılmadığını da işitmiştir. Şîrîn'in taze bir bağ, Ferhâd'ın o bağdaki bir ağaçtan düşen kuru yaprak olduğunu; Şîrîn'in gülistan, Ferhâd'ın o gülistandan erken uçan bir kuş olduğunu yazmaktadır. Allah'ın çoğu yok, yoğu da çok edecek kudrete sahip olduğunu söyleyerek üzülmemesini istemektedir. Ayrıca imalı olarak hem Ferhâd'ın ölümüne sebep olup hem de üzülmesinin yersiz olduğunu söyler. Şîrîn, taziye mektubunu okuyunca Hüsrev'in kendisi ile Ferhad arasında aşk iması yapan sözlerini anlar. Onun kırıcı sözlerine tahammül gösterip Allah'a tevekkül eder. Allah'ın en iyi intikam alıcı olduğunu düşünür.

Ferhâd'ın ölümünden kısa bir süre sonra Meryem de ölür. Hüsrev onunla siyaseten evlendiği için ölümüne üzülmeyiz; tam aksine Şîrîn'e kavuşmasının önündeki engel ortadan kalktığı için sevinir. Ancak, kayınpederi Rûm Kayser'inden çekindiği için üzülmüş gibi yaparak bir ay boyunca gök elbise giyip yas tutar. Şîrîn de Meryem'in ölüm haberini duyduğunda Hüsrev'le aralarındaki maninin ortadan kalkmasına sevinir. Ancak, Hüsrev'in hatırı için bir ay boyunca eğlenceden el çekip o da yas tutar. Hüsrev'e bir taziye mektubu göndererek onun yazdığı gibi imalı sözler yazar. Meryem'in iyi bir eş olduğunu; Hüsrev'in ona doyduğunu; ölünün feryat figan

değil dua istediğini; Meryem öldüyse başka güzellerin olduğunu; üzülmeyip keyfine bakmasını söyler.

Şîrîn'i çok özleyen Hüsrev, daha fazla ayrı kalmaya dayanamaz. Meryem'in yas günleri geçtikten sonra Şâvûr'u yanına çağırıp arada mani kalmadığına göre ne yapıp edip onu getirmesini söyler. Ayrıca Şîrîn'e zebunmuş gibi gösterilmek istemez; ikisinin birleşmesini Hüsrev değil Şâvûr istiyormuş gibi konuşmasını tembihler. Şâvûr, Şîrîn'in huzuruna çıktığında sohbetin uygun bir yerinde tekellüfsüz olarak Hüsrev'in yanına gitmeyi önerir. Şîrîn, Şâvûr'un sözlerine çok öfkelenip ağza gelen her lafın söylenmemesi gerektiğini öğütler. Öfkeyle konuşmaya devam ederek tacından tahtından olduğunu, kendisine düşman olan birisinin ayağına giderek canından da olmak istemediğini ifade eder. Hüsrev'i sureten sever gibi görünüp içten içe sevmediğini, sevse uğrunda saçını süpürge edeceğini dile getirir. Şîrîn, ucunda cennete gitmek de olsa köşkün dışına çıkmak istemez. Hüsrev'in kendisini derağuş etme hayalini ancak rüyasında göreceğini söyleyerek uzun süre Şâvûr'a sitem eder. Konuştukça öfkesi yatışan Şîrîn, sohbetin sonunda Hüsrev'e selam gönderir. Şîrîn onun içini de dışı gibi sanmış ama yanıldığını anlamıştır. Eskiden yalnız kaldıklarında Hüsrev ona bir Allah bir sen demiştir. Ondan başka bir güzele bakmayacağına yemin etmiş ama yeminini unutmuştur. Şîrîn, gönlündeki aşk derdiyle devamlı acı çekmektedir. Bütün bunları Hüsrev'e hatırlatmasını ister.

Şâvûr, Şîrîn'in yanından ayrılıp Hüsrev'in huzuruna gelir ve biraz da utanarak Şîrîn'in azarlarını ve sitemlerini baştan sona kadar duyduğu gibi anlatır. Hüsrev, Şîrîn'e hak verip onu incittiği için kendine sitem eder. Özür ve af talebini iletmesi için Şâvûr'u tekrar Şîrîn'e gönderir. Şanına yaraşır şekilde büyük bir törenle evlenme hayali kuran Şîrîn, gönlü aşkla dolu olmasına rağmen hemen affederse Hüsrev'in çabuk bıkağını düşünüp her geçen gün onun kavuşma arzusunun daha da artmasını umarak özrü kabul etmez. Kavuşma arzusu gerçekleşmeyince ne yapacağını bilemez halde şaşırıp kalan Hüsrev, yemekten içmekten kesilip uyuyamaz hale gelir.

Hüsrev bir gün birbirinden güzel cariyeleriyle otururken onların yüzüne bakmayıp başını dizlerine koyar ve Şîrîn'in hasretinden ağlayıp dövünür. Cariyelerden birisi şahtan konuşmak için izin alır. Meryem hayattayken Şeker adında

bulunmaz güzellikte bir cariyeyi küçüklükten alıp gizlice büyötmüştür. Hüsrev'in Şîrîn'den ayrı kalmaya dayanamayacağını tahmin ettiğı için kendisi öldükten sonra Şîrîn'i unutması için Hüsrev'e Şeker'i vermelerini vasiyet etmiştir. Cariyenin verdiği haberi tetkik ettiren Hüsrev, Şeker'in anlatılanların ötesinde güzel bir kız olduğunu öğrenir.

Hüsrev, Şîrîn'in isteklerine cevap vermeyip naz yapmasından kendine haklılık payı çıkararak bir gece haya perdesini yüzünden kaldırıp Şeker'le baş başa kalacakları bir eğlence meclisi kurdurur. Şeker'le mecliste eğlenirken bir süre sonra Hüsrev'in aklına yine Şîrîn düşünce bütün tadı kaçar. Şîrîn'i nasıl ikna edeceğinin çarelerini düşünürken aklına Şâvûr'un onun tek dert ortağı olduğu gelir. Şîrîn, şehirden uzak kayalık bölgedeki köşkünde yalnızlık çektiği zamanlarda devamlı Şâvûr ile dertleşmektedir. Bunu bilen Hüsrev, Şâvûr'u kendi yanına alıp Şîrîn'i sohbet edeceği dert ortağından mahrum bırakır.

Sohbet arkadaşı kasıtlı olarak yanından uzaklaştırılan Şîrîn yalnızlıktan bunalıp günlerce ağlar. Bir günü bir yıl gibi geçmeye başlar. Bir gece zifiri karanlıkta geceye sitem ederek dertleşir; kendi bahtının daha kara olduğunu söyler. Sonra mumun karşısına geçerek onun içinde yanan ipi kendi canına benzetip mumla sohbet eder. Daha sonra pervaneyle dertleşip aşk ateşinde nasıl yandığını anlatır. Bir sabah seher vakti dua kapılarının açık olduğu bir anda bütün sıkıntılarını bir kenara bırakıp huzur içinde namaz kılar. Sonra yüzünü toprağa sürüp sıkıntılarından kurtarması için Allah’a dua edip yakarır. Şîrîn’in duaları kabul olur; aynı anlarda Hüsrev’in de kalbi yumuşar.

Hüsrev, bir gün seher vakti tuttuğu yolun doğru olmadığını anlayıp Şîrîn'in yanına kendi gitmesi gerektiğine karar verir. Ava çıkmak bahanesiyle çok gösterişli ve kalabalık bir kabileyle yola çıkar. Beş on bin görevli geçtikleri yolları tozmasın diye sularken iki bin atlı önden gidip güvenliği sağlar. Yüz elli atlı Hüsrev'in önünden gidip yolu gül suyu ile yıkar. Yüz elli kişi şahın yoluna güzel kokular döker. On bin atlı etrafa altın ve gümüş saçar; fakirler ve garipler altınları toplayıp şaha dua eder. Hüsrev avlana avlana ilerleyerek Şîrîn'in köşküne yakın bir bölgeye kadar gelip

konaklamaya karar verir; maiyetiyle beraber çadırlarını kurup yerleşirler. Hüsrev Şîrîn'in köşküne doğru kadeh kaldırarak gece boyunca içki içer.

Sabah güneşin ilk ışıkları görünmeye başladığında Hüsrev sevgilisini köşküne baka baka içki kadehlerini peş peşe içmeye devam eder. Nihayet sabrının tükendiği noktada atı Şebdîz'e binip yanına birkaç has adamını da alarak sarhoş halde Şîrîn'in köşküne doğru hareket eder. Hüsrev'in köşke doğru geldiği haberi Şîrîn'i çok sevindirir fakat, dedikodu çıkıp adının kirleneceğini düşünerek korkuya kapılır. Köşkün kapısını kilitletip önüne elinde altın, yakut, inci ve başka birçok değerli mücevher bulunan hizmetçiler dizer. Hüsrev'in geleceği yollara güzel kokular döktürüp atlas döşetir. Kendisi de köşkün damına çıkıp beklemeye başlar. Nihayet başında mücevherlerle süslenmiş gösterişli tacıyla Hüsrev gelir. Elinde bir demet nergis vardır. Hizmetçiler, ayaklarının altına mücevher saçar. İçindeki aşkın coşkusuyla kendinden geçen Şîrîn, sevgilisini görür görmez olduğu yere yığılıp kalır. Kendine gelince ne yapacağını bilemez. Sarhoş haldeki şahı içeri almak istemez ama ayağına kadar gelen sevgilisini geri göndermeye de gönlü elvermez. Hüsrev kapının kapalı olduğunu görünce kendisinin misafir bir kul, Şîrîn'in sultan olduğunu; misafiri kapıda bırakmanın uygun olmadığını söyler. Özür dilemeye geldiğini, geri gönderilmemesini rica ederek Şîrîn dilerse taş eşikte konaklayabileceğini söyler. Şîrîn, yardımcısı Hümâyûn'a emir verip yönü köşkün takına bakacak şekilde dışarıya büyük bir otağ kurdurur ve Hüsrev'e seslenip misafirin naz etmeden gösterilen yere oturmasının uygun olacağını söyleyerek otağa geçmesini ister. Kendisi de kırmızı bir elbise giyip tacını takar ve köşkün takına çıkar.

Hüsrev otağda Şîrîn köşkün takında karşılıklı konuşmaya başlarlar. Hüsrev misafir olarak geldiği halde içeri alınmadığı için Şîrîn'e sitem eder. Şîrîn ise misafir olmak için değil avlanmak için geldiğini, misafirin umduğunu değil bulduğunu yiyeceğini söyleyerek otağda yer göstermesinin yeterli olduğunu söyler. Sarhoş bir adamı köşke alırsa dedikodu çıkacağını dile getirir. Ayrıca Şeker'le meclislerde eğlendiği gibi kendisiyle de eğlenmek niyetinde olduğunu anladığını söyleyerek Şeker'le eğlendikleri meclisleri Hüsrev'in yüzüne vurur. Kendisi köşkte yalnız kalıp aşk hasreti çekerken Hüsrev'in sarayda zevk ve sefa içinde yaşamasına, arayıp sormamasına sitem eder. Hüsrev yaptıkları için Şîrîn'den özür diler fakat Şîrîn kabul

etmez. Aralarında karşılıklı uzun konuşmalar geçer. Hüsrev, yüzünü görmek arzusuyla yüzündeki örtüyü kaldırmasını rica eder. Hüsrev yalvardıkça Şîrîn nazını artırır ve aralarında dini erkâna uygun bir nikah olmadıktan sonra muradına eremeyeceğini söyleyerek yüzünü açmayı reddeder. Sonra saçlarını dağıtarak salına salına cilveli şekilde köşkün takından ayrılır.

Hüsrev, üzgün şekilde köşkün önünden ayrılıp maiyetinin bulunduğu yere dönerken belki Şîrîn çağırır umuduyla sık sık arkasına dönüp bakar ama umduğu gerçekleşmez. Maiyetinin yanına dönünce Şâvûr'u yanına çağırıp Şîrîn'in kendisine cefa ettiğini; ısrar etmesine karşın yüzünü açıp göstermediğini; söylediği güzel sözlerin hiçbir karşılık bulmadığını anlatır. Şâvûr, güller dikensiz olmayacağı gibi güzellerin de nazsız olmayacağını hatırlatır ve Şîrîn'in de aşk hasreti çektiğini; ancak sabredenlerin muradına ereceğini dile getirerek Hüsrev'i teselli eder.

Hüsrev köşkün önünden ayrıldıktan sonra Şîrîn derin bir pişmanlık duyup kalbindeki aşkın ateşiyle gözyaşı dökmeye başlar. Hüsrev'in hasretine dayanamayıp onun askerleri gibi giyinerek beline kılıç takıp eline mızrak alır ve atı Gülgûn'a binip Hüsrev'in karargahına gider. Şâvûr, asker kılığına girmiş Şîrîn'i hemen tanır. Şîrîn, Hüsrev'e söylediği sözlerden pişmanlık duyduğunu, aslında onu sevdiğini anlatır. Şîrîn, Şâvûr'dan bir işret meclisi kurdurmasını ve bir köşede gizlice meclisi izlemesini temin etmesini ister. Şâvûr, Şîrîn'i alıp Hüsrev'in otağının karşısındaki bir çadıra yerleştirir. Hüsrev o gece rüyasında cennet bahçesi gibi güzel bir bağın içinden gökteki ayı seyrederken ayın avucunun içine indiğini görür. Sabah olduğunda gördüğü rüyanın ne anlama geldiğini Şâvûr'a sorar. Şâvûr rüyayı Hüsrev'in Şîrîn'e kavuşacağı şeklinde yorumlar.

Hüsrev sabahın erken vakitlerinden itibaren gösterişli bir eğlence meclisi kurdurur. Şîrîn, içeriden kendi söylediklerini tekrar etmesi için maiyetinde bulunan Nigîsâ'yı çadırının önüne oturtur. Hüsrev'in maiyetindeki Bârbed ile Nigîsâ müzik eşliğinde kendilerinden istenen bir dizi şiiri karşılıklı okur. Son şiir okunduktan sonra Şîrîn çok derin bir ah çeker. Hüsrev sesinden onun Şîrîn olduğunu hemen tanır ve otağından kalkıp hızla sesin geldiği çadıra gider. Uzun zaman sonra karşılaşan iki âşık birbirinin önünde yere kapanır. İki sevgili hasretle kucaklaşıp öpüşürler.

Hüsrev, nikah konusunda hassas olan Şîrîn'e yemin ederek nikah kıyacağına söz verir. İki âşık yedi gün yedi gece işret meclisinde eğlenip sefa sürer. Sekizinci gün Şîrîn, nikah gününü beklemek üzere kendi köşküne, Hüsrev de Medâyin'e döner.

Hüsrev Medâyin'e dönünce ülkenin beylerini ve ileri gelenlerini toplayıp Şîrîn'den başkasının kendisine yar olamayacağını, onunla evlenmek niyetinde olduğunu açıklar ve görüşlerini sorar. Hepsini bu evliliği onaylar. Hüsrev'in emriyle kırk hazinesinin kapısı açılır ve Medâyin evlilik merasimi için baştan başa süslenir.

Hüsrev on binlerce at, deve ve katır ile on bin cariye ve yüz binden fazla askerden oluşan büyük ve gösterişli bir düğün alayı ile gidip Şîrîn'i köşküden alarak Medâyin'e getirir. Şîrîn'in geçeceği yollara sayısız mücevherler saçılır. Medâyin mehir olarak Şîrîn'e verilir. Şîrîn'in istediği gibi erkâna uygun nikah kıyılır.

Düğün gecesini yine gösterişli bir eğlence meclisi kurulur. Şîrîn, Hüsrev'den içki içip sarhoş olmamasını rica eder. Ancak Hüsrev kendine hakim olamayıp kadehleri peş peşe içince sarhoş olur. Gece yarısı Şîrîn'in yanına gittiğinde Şîrîn ona bir şaka yapmaya karar verir. Maiyetinde bulunan çok yaşlı ve çirkin bir kadını kendi yerine zıfak odasına koyar. Hüsrev sarhoş olduğundan Şîrîn zannederek kadını kucaklar. Yaşlı kadının feryadını duyan Şîrîn, gülerek Hüsrev'in yanına gelir ve muratlarına ererler. Üç gün üç gece sonra Şîrîn adaklarını yerine getirmek için ne kadar fakir varsa hepsine sayısız mal ve değerli mücevher dağıtır. Hümâyûn ile Şâvûr'u, Nigîsâ ile Bârbed'i evlendirir. Mehîn Bânû'nun ülkesi Ermen'i Şâvûr'a verir.

Hüsrev evlendikten sonra zevk ve sefa içinde geçen bir ömür sürer. Yıllar önce dedesi Nûşinrevân'ın rüyasında müjdelediği taht, Şîrîn, Bârbed ve Şebdîz'e sahip olur. Hükümrânlığı kemale erdiği yıllarda sakalına ak düştüğünü görüp endişelenir. Uzun uzun ölümü ve dünyanın ahvalini düşünüp anlamaya çalışır.

Aklındaki sorulara cevap bulamayınca Büzürgümîd'i davet edip ona çeşitli sorular sorar. Hakkın ne olduğunu, ilk yaratılan şeyi, akl-ı kül ve nefis-i küllü, mevcudatı, felekleri, gezegenleri, madenleri, nebatat ve hayvanatı sorar. Büzürgümîd bunların ne olduğunu şaha bir bir anlatır.

Hüsrev'in Meryem'den doğan Şîrûye isimli kötü huylu, ana baba hakkı gözetmeyen eşkiya ruhlu bir oğlu vardır. Üvey annesi Şîrîn'i ilk gördüğü anda âşık olur. Aşkını gizlemek için dağlara çıkar kendinden geçmiş bir halde avazı çıktığı kadar bağırarak dolaşır. Hüsrev, oğlu Şîrûye'nin hareketlerini beğenmez ve nasıl bir tedbir alınabileceğini Büzürgümîd'e sorar. Onun önerisiyle tahtı oğluna bırakıp Şîrîn ile beraber bir ateşhanede yaşamaya başlar. Şîrûye babasını ortadan kaldırıp Şîrîn'e sahip olmak için planlar yapar.

Bir gece Hüsrev, başını Şîrîn'in dizlerine koymuş halde onun anlattığı hikâyeleri dinlerken ikisi de uykuya dalar. Şîrûye gizlice odaya girip babasını hançerleyerek geldiği gibi gizlice çıkıp gider. Hüsrev hançer yarasının acısıyla uyanıp kendisini kanlar içinde görür. O an çok fazla susadığını hisseder. Şîrîn'i uyandırıp su istemek ve yaralandığını haber vermek ister ama birkaç gündür uykusuz olan Şîrîn'i hem uyandırmaya kıyamaz hem de kendisini kanlar içinde görünce ağlayıp feryat edeceğini düşünerek uyandırmaktan kaçınır. O halde sessizce hayata veda eder. Şîrîn sabah uyandığında Hüsrev'in öldüğünü görünce feryat ederek dövünüp ağlar. Hüsrev'in cenazesini gülsuyu ile yıkayıp misk ve amber gibi güzel kokular sürer. Şîrûye, Şîrîn'in yas tuttuğundan haberdar olunca gizlice haber gönderir; bir hafta yas tutup sonra yanına gelmesini ve kendisiyle evlenmesini ister. Eğer evlenirse ülkenin bütün hazinelerini ayaklarının altına sereceğini vaat eder.

Şîrîn, Hüsrev'in şanına yaraşır şekilde mücevherlerle süslü muhteşem bir tabut yaptırır. Ülkenin ileri gelenleriyle beraber büyük bir kalabalığın oluşturduğu cenaze alayı tabutun ardından Hüsrev için yapılan türbeye doğru ilerlerken Şîrîn de en güzel elbiselerini giymiş olarak cariyelerin önünde yürür. Şîrîn'i süslü giyinmiş görenler çok üzülmediğini düşünür. Şîrûye ise Şîrîn'in davranışına sevinip kendisini sevdiği için üzülmediğine kanaat getirir.

Cenaze alayı türbeye geldiğinde Şîrîn de tabutun ardından türbeye girer. Tabutu açıp Hüsrev'in yarasını öper ve elindeki hançeri kendi vücudunda aynı yere

saplar. Hüsrev'in yanına uzanıp onu kucaklayarak dudaklarını Hüsrev'in dudaklarına koyar ve öylece hayata veda eder.⁴⁸

1.1.1.4. Deh-nâme (Yûsuf Emîrî)

Aşk ve macera kategorisinde değerlendirilen eserlerden dördüncüsü *Deh-nâme*'dir. Eser, 1429 yılında Yûsuf Emîrî (ö.1433) tarafından Doğu Türkçesiyle yazılmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere mektup şeklinde kaleme alınan eserde mesnevi nazım şekliyle yazılan on mektubun sonunda birer gazel de bulunmaktadır. Mektuplardan tek sayılı olan 1., 3., 5., 7. ve 9. mektuplar âşıktan sevgiliye; çift sayılı olan 2., 4., 6., 8. ve 10. mektuplar sevgiliden âşıka gönderilmiştir. Âşıktan sevgiliye gönderilen mektuplardaki gazellerde şairin mahlası bulunurken sevgiliden âşıka gönderilen gazellerde mahlas yer almamaktadır. Bu şekilde şair, sevgiliyle mektuplaştığı kurgusundaki gerçeklik algısını kuvvetlendirmektedir. Eserin bir başka özelliği, gazellerden sonra birer müfret beyit bulunmasıdır. Şair, gazellerin makta beyitlerinin son kelimesi müfret beyitlerin ilk kelimesi olacak şekilde kaleme almıştır. Müfret beyitlerden sonra muhatabının mektubu mütalaa ettiği ve cevap hazırladığı bölümler yer alır.⁴⁹ Mektuplar ister âşıktan maşuka, ister maşuktan âşıka gönderilsin hepsi “Elâ” hitabıyla başlamaktadır.

Deh-nâme türü eserlerin kaynağı İran edebiyatıdır. *Deh-nâme* yerine *deh-fasl* ya da *deh-bâb* adlandırmaları da kullanılmıştır.⁵⁰ Bu tür eserlerin karakteristik özelliği mesnevi formunda ve hezec bahrinde yazılmış olmalarıdır. Eserler gazellerle de bezenir. Konusu ya âşık ile maşuk arasında yapılan mektup değişimi ya da âşıkın sevgiliye hitaben yazdığı mektuplardır.⁵¹ Eser örneklerine bakıldığında bazı şairler on mektup türündeki eserlerine *Rûhu'l-Âşıkîn*, *Ravzatü'l-Âşıkîn*, *İşk-nâme*, *Sohbet-nâme*, *Uşşâk-nâme*, *Mahbûbü'l-Kulûb*, *Ravzatü'l-Muhibbîn*, *Muhabbet-nâme*, *Letâfet-nâme*, *Ta'aşşuk-nâme* vb. farklı isimler de vermişlerdir. Fars edebiyatında deh-nâme türünde yazıldığı tespit edilen on yedi mesnevi bulunmaktadır. Türk

⁴⁸ Timurtaş, a. g. e., s. 1-268.

⁴⁹ Kazım Köktekin, *Dehnâme*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013, s. 19.

⁵⁰ Mehmet Vanlıoğlu, “Deh-nâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, C. IX, s. 106.

⁵¹ Turhan Gencevi, “Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnâme -On Aşk Mektubu-”, Ter. Ayşe Gül Sertkaya, *İlmi Araştırmalar*, S. 11, 2014, s. 173.

edebiyatında bu sayı altıdır. Harezmî, Şah İsmail, Hucendî, Yûsuf Emîrî, Seydî Ahmed ve Fethi bu türde Türkçe eser veren sanatçılardır. Deh-nâmelere *Vis ü Ramîn* ve *Hüsrev ü Şîrîn* hikâyelerinin kaynaklık ettiği düşünülmektedir. Sekiz-dokuz bin beyit uzunluğundaki bu eserler bir kenara bırakılırsa deh-nâmeler 313-1505 beyit arasında yazılmışlardır.⁵² Mevcut örneklerdeki beyit aralıklarından hareketle deh-nâmelerin ortalama 745 beyitle kaleme alındıkları ortaya çıkmaktadır.

Yûsuf Emîrî *Deh-nâme*'sini aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla yazmıştır. Giriş bölümünde tevhit, na't, Sultan Baysungur'a methiye ve kitabın yazılış sebebi yer alır. Asıl konu bölümünde bulunan on mektubun ardından bitiş bölümü bulunur. Eserin sonunda âşıkla maşuğun kavuştukları bir kısım ve devamında şairin halini padişaha arz ettiği bir bölüm gelir. Bundan sonra hatime-i kitapla eser sona erer.⁵³ Bu haliyle klasik mesnevi tertibine uygun bir eser mahiyetindedir. Muhtevasında bulunan on gazelin hepsi eserle aynı vezindedir ve birbirine benzer konularda yazılmıştır.

Eserin yazılma sebebinde şair önce mektuplaşmaya varan sürecin başlangıcını anlatır. Âşık, bir dostunun davetlisi olarak eğlence meclisine gider. O sırada yoldan maşuk geçmektedir. Âşık onu durdurur ve aralarında dedim-dedili tarzda bir konuşma geçer. Âşık, kendisini köle olarak yanına alması için maşuka yalvarır. Maşuk "Var git yoluna" diyerek onu tersler ve atını sürüp gider. Âşık da içi yana yana ağlayarak evine döner. Maşuk gittikten sonra âşık onu çok özler. Bir seher vakti Saba rüzgarından yardım ister. Saba rüzgarı da âşıkla maşuk arasında mektup taşımaya başlar. Karşılıklı yazılan ilk iki mektubun konusu kısaca şöyledir:

İlk mektubu âşık maşuka yazar. Mektuba maşuğu överek başlayan âşık, onu güzellik ülkesinin padişahı, güneş yüzlü, ceylan bakışlı, nergis gözlü, servi boylu olarak tasvir eder. Şeker ağzı tatlı gülüşünü gösterirken dudakları gül şekeri dağıtır. La'l, sevgilinin dudaklarını görüp utanır. Gül bahçesi sevgilinin yanaklarından ve saçlarından bahsedilince gül kararır, sümbül de kızarır. Güneş sevgilinin yüz mumundan yansıyan ışıktan ibarettir. Sevgilinin şevkinin rüzgarı canların içinde

⁵² Dilek Naile Sakarya, "İbn-i Nasûh'un Muhabbet-nâmesi (Metin-İnceleme)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 28-39.

⁵³ Köktekin, a. g. e., s. 19-21.

esince gönüller laleler gibi kan içinde kalır. Onun ay yüzünün müşterisi çoktur; periler onun yüzünü görünce kendi yüzlerinin çirkinliğinden utanıp yüzlerini gizler. Sevgilinin saçlarına takılan gönül ah ettikçe duman çıkar. Sevgilinin dudakları işret şarkıları söylerken âşık ah edip inleyerek kan içmektedir. Sevgilinin beli saç gibi incektir; âşık da onun saçlarının tuzağına yakalanıp perişan olur. Âşık kendi kendine çok öğüt verir ama yine de gözlerinin önüne sevgilinin güzel yüzünden başka bir şey gelmez. Sevgilinin aşkı âşıkı deliye döndürür. Saçları âşıkın gönlüne bağ üstüne bağ attığından öğüt fayda vermez. Kendini feryat eden bülbüle benzeten şair, gül sevgilinin bülbülün sesinden rahatsız olmamasını söyler. Mumun etrafında pervanelerin eksik olmayacağı gibi peri yüzlü sevgilinin etrafında da deli divane olanlar hep bulunacaktır. Karşılaştıklarında tanımazlıktan gelmemesini ister. Sevgiliye “Beni ateşe atıp uzak durma, yabancı gibi kenardan izleme” demektedir. Âşık, sebatı olmayan pervane gibidir, kanatları vefa ateşine değip yanar. Mektubun sonunda âşık, sevgilinin mahallesinin etrafında ne yapacağını şaşırılmış halde dolaşmaktadır. Sevgilinin yüzünün mumunu görünce can verir. Çünkü âşık, sevgili uğruna can vermekten korkmaz; aksine konu sevgili olduğunda canından ve dünyadan vazgeçer. Mektubunu bitirince sonuna mektupla aynı anlamda bir gazel ekler.⁵⁴

Maşuk, âşıktan gelen mektubu mütalaa ettikten sonra cevap yazar. “Ey fazilet mülkünün ışığı” diye başladığı mektubunda âşıkı deliler gibi akli bulanık olmakla itham eder. Âşık hiç gereği yokken pervaneler gibi ateşe düşüp yanmıştır. Maşuk, ay olmakla övünerek güneşin yanmasını kendisinden ayrı kalmasına bağlar. Maşuk, övünmeye devam eder; o yaprakları yere düşmeyen, rüzgarın yapraklarını dağıtamadığı güldür. Yükte hafif, pahada ağır bir incidir. Herkesin sahip olmak istediği paha biçilemez bir mücevherdir. Maşuk, âşıka öğüt de verir; melamet ehli gibi davranıp halkın diline düşmemesini söyler. Âşıka maşuğun yüzü ay gibi görünür ancak, aya ulaşmak mümkün olmadığı gibi kavuşmayı elde etmesi de tamamen hayaldir. Maşuk, karşılaştıkları anı hatırlatarak “Zevk için yolda durup seninle bir iki söz ettiysek ne oldu?” diyerek âşıkın kendisine bir anda âşık olmasını anlamsız bulur. Maşuk, âşıkın ağlayıp ah çektiğini, bütün şehrin de ona güldüğünü duymuştur.

⁵⁴ Köktekin, a. g. e., s. 53-55.

Şeytana uyup kendini dağıtmamasını; gamlanmayı bir kenara bırakıp neşeli bir insan olmasını; sevdalanmak kimseye kâr sağlamayacağından insanların diline düşmemesini; bitmek tükenmek bilmeyen dertlerden mutlu olmak mümkün olmadığından boş hevesten vazgeçmesini tavsiye eder. Maşuk da mektubunun sonuna âşık gibi bir gazel ekler.⁵⁵

1.1.1.5. Mihr ü Müşterî (Hassân)

Bu dönemde yazılan aşk ve macera konulu mesnevilerden birisi *Mihr ü Müşterî*'dir. Hassân (ö.?)'ın 1431-1432 yılında kaleme aldığı mesnevi, İran edebiyatında bu konuyu ilk defa ele alan Assâr-ı Tebrizî (ö.1382)'nin eserinin tercümesidir. Assâr ve Hassân'dan sonra bu konu, aynı isimle veya *Mihr ü Mâh* adıyla İran ve Türk edebiyatlarında farklı şairler tarafından yazılmıştır.

Assâr'ın mesnevi tarzında yazdığı konu daha önce *Mihr ü Mâh* adıyla İran'ın anaonim özellik gösteren mensur destanlarında işlenmiştir. Doğu edebiyatında *Leylâ vü Mecnûn*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Hüsrev ü Şîrin* vb. klasik aşk hikâyeleri sıkça yazıldığından şairler farklı konu arayışlarına yönelmiştir. Bu arayışların bir neticesi olarak sembolik, alegorik veya temsilî hikâyeler kurgulayıp yazmışlardır. Bunlar arasında kahramanları ve olay örgüleri bakımından birbirine benzeyen *Mihr ü Müşterî* ve *Mihr ü Mâh*'lar da önemli bir yer tutar.⁵⁶ *Mihr ü Müşterî* hikâyesi diğer aşk mesnevilerinden farklıdır. İlk fark, hikâye kahramanlarının erkek oluşudur. İkinci fark ise mesnevi kahramanlarıyla beraber yardımcı karakterlerin isimlerinin kozmik unsurlardan seçilmiş olmasıdır. Kahramanlara gezegen isimlerinin verilmesi klasik astrolojiyle ilgilidir. Astrolojide her iki gezegenin de kutlu olduğu kabul edilmektedir. İki kutlu gezegenin bir araya gelmesi ise “kıran-ı sa'deyn” olarak anılmaktadır.⁵⁷ Konunun baş kahramanlarına Mihr, Müşterî ve Mâh ismi verilirken yardımcı karakterlere de Utarit, Zühre, Keyvan, Zühal, Süreyya, Nahid, Behram, Bedir, Hilal, Pervin gibi diğer gezegenlerin isimleri verilmiştir. İsimlendirmeler

⁵⁵ Köktekin, a. g. e., s. 58-60.

⁵⁶ Azmi Bilgin, “Mihr ü Müşterî” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, C. XXX, s. 28.

⁵⁷ Arzu Polat, “Behiştî Sinan'ın (H. 917/M. 1511-1512) *Mihr ü Müşterî* Mesnevisi”, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017, s. 1.

yapılırken kahramanların kadın ve erkek oluşları ile hikâyedeki hareketleri ve şahsiyetleri de genellikle dikkate alınmıştır. Ancak, eserlerin bazılarında Mihr yerine Hurşîd, Mâh'ın yanında Bedr, Hilâl, Kamer gibi eş anlamlı kelimeler kullanılmıştır.⁵⁸

Mihr ile Müşterî arasındaki bağıllık Mevlanâ ile Şems ilişkisine; Mihr'in güzelliği Hz. Yûsuf'a; Mihr'in hasretini çeken babası Şâpur, Hz. Yakub'a benzetilir. İki erkek arasında işlenen aşk beşeri tarafıyla değil tasavvufî boyutuyla ele alınmıştır.⁵⁹ Bu özelliği sebebiyle kahramanların cinsiyetleri ön plana çıkarılmamış ve şehvetli duygulara da yer verilmemiştir.⁶⁰

İran edebiyatında Assâr'ın 1377'de yazılan eserinden sonra aynı konu *Mihr ü Mâh* adıyla 1495'te Hintli Cemâlî-yi Dehlevî tarafından kaleme alınmıştır. Türk edebiyatında *Mihr ü Müşterî* yazan şairlerden ilki Hassân'dır. Daha sonra Behîştî, Münîrî, Ağacan b. Emir Hüseyin, Pîr Mehmed Azmî, Kiçi Mirzâde Seyyîd Yahyâ Mirî, Ümmü Veled-zâde Ali b. Abdülazîz, Molla Mâşîzâde Dervîş Fikrî ve Lokmân b. Seyyîd Hüseyin aynı konuyu yazmışlardır. Ancak, bu mesnevilerin bazılarının nüshaları henüz ele geçmemiştir.⁶¹

Hassân'ın *Mihr ü Müşterî*'si 5403 beyit hacminde olup aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün kalıbıyla kaleme alınmıştır.⁶² Mesnevinin asıl konu bölümünde hikâye kahramanlarının ağızından söylenmiş biri kaside diğerleri gazel ve nazım tarzında toplam dokuz adet şiir de bulunmaktadır.

Mihr ü Müşterî'nin konusu kısaca şöyledir: İstahr'ın Şâh Şâpur adlı adaleti ve yardımseverliği ile meşhur kudretli bir hükümdarı vardır. Şâh Şâpur güzel huylu, güzel suretli, bilgili, tedbirli, hikmet sahibi Destûr adlı bir kişiyi vezirlik makamına getirir. Hükümdar, has nedimi olarak gördüğü vezirini çok sever ve çok güvenir. Allah'ın her nimeti ihsan ettiği hükümdar ile vezirin çok istemelerine rağmen erkek çocukları olmamaktadır.

⁵⁸ Meliha Ambarcıoğlu, "Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr ü Mah ve Mihr ü Müşterî Mesnevileri", Ankara, **Türk Tarih Kurumu Belleten**, Ankara, 2003, C. XVII, S. 188, s. 1151.

⁵⁹ Ambarcıoğlu, **a.g.m.**, s.1159.

⁶⁰ Polat, **a. g. e.**, s. 2.

⁶¹ Polat, **a. g. e.**, s. 3-16.

⁶² Bilgin, **a. g. e.**, s. 29.

Bir gün Şah Şâpûr ile Destûr, askerler ve hizmetlilerle beraber ava çıkarlar. Güzel bir avlak bulup maiyetlerinden ayrı av ararken karşılarına güzel bir yaban keçisi çıkar. Şâh ile vezir yaban keçisini sahraya kadar kovaladıktan sonra izini kaybederler. Sahrada bir müddet yol aldıktan sonra karşılarına insan eli değmemiş çok yüksek bir dağ çıkar. Dağın eteğinde uzaktan gördükleri güzel bir mekana gidince dünyadan elini eteğini çekmiş, kesretten vahdete ermiş, yalnız yaşayan bir ihtiyar bilgeyle karşılaşır. Şâpûr bilgenin elini öperken Destûr da eteğine sarılır. Bilge ihtiyara şah ve vezirin çocukları olmadığı malum olur. Eteğinin altından bir nevi tılsım olan iki kurs çıkarıp vezir ve şaha verir. İkisinin de tılsımı yemelerini sonra eşleriyle beraber olmalarını ister. Allah'ın kudretiyle biri güneş diğeri ay gibi iki güzel civanmert doğacağını; birinin Cemşîd diğeri Âsâf gibi olacağını müjdeler. Bilge ihtiyardan oğul müjdesi alan vezir ve şah onun ellerine sarılıp ayaklarına kapanır. Daha sonra maiyetlerindeki askerlerin yanına gidip avı sonlandırarak şehre dönerler. Vezir ve şah döndükten sonra bilge ihtiyarın verdiği tılsımlı kursları yiyip eşleriyle beraber olurlar.

Dokuz ay sonra bir seher vakti biri güneş diğeri ay gibi iki güzel erkek çocuk dünyaya gelir. Şâh Şâpûr, kendisine oğlu doğduğu müjdesini getiren hizmetliye bolca altın, gümüş, değerli elbiseler ve kaftanlar hediye eder. Şaha müjde geldiğinde veziri Destûr da şahın huzurunda bulunmaktadır. Bu sırada bir köle gelip Destûr'un da seher vakti bir oğlu doğduğunun müjdesini verir. Habere çok sevinen Destûr, şahtan oğluna isim vermesini ister. Şâh Şâpur da kendi oğluna Mihr, vezirin oğluna Müşterî adını verir. Dadısının özenle büyüttüğü Mihr yedi yaşına geldiğinde güzelliği herkesin dilinde dolaşan bir çocuk olur. Müşterî de ondan geri kalmayacak kadar güzel bir çocuktur.

Mihr ile Müşterî yedi yaşına ulaştıklarında ülkenin en bilgili ve en faziletli üstadı çocukları eğitmesi için görevlendirilir. Kısa sürede birçok ilmi, musikiyi, edebi sanatları, satranç gibi oyunları ve fazileti öğrenirler. Aynı ateşten yanan iki genç, aşk dersini de iyice öğrenip beraber tekrar etmeye başlarlar. Onların arasında bir aşk başladığından kimsenin haberi olmaz.

Şâh Şâpur'un namert ve kötü niyetli bir veziri vardır. Bu vezirin oğlu Behrâm da babası gibi gaddar, zalim, hilekar, gammaz, akrep ve yılan karakterlidir. Vezir bir gün şahın huzuruna çıkıp iltifat ettikten sonra oğlu Behrâm'ın Mihr'e refakat etmesini ister. Vezirin tatlı sözlerine kanan şah isteğini kabul eder ve Behrâm sabahtan akşama Mihr'in etrafında dolaşmaya başlar. Vezir Destûr'un da değerli bir dostunun Bedr adında hünerli bir oğlu vardır. Destûr, Şâh Şâpur'dan onun Müşterî'ye refakat etmesi için izin ister. Şah bu talebi de kabul eder. Böylece Mihr ile Müşterî'nin baş başa kaldıkları anlar iyice azalır. Onlar da yalnız kalamadıkları zaman gönül sırlarını işaret ve imayla birbirlerine anlatırlar.

Behrâm, Mihr ile Müşteri arasındaki yakınlığı fark etmekte geç kalmaz. Müşterî'yi içten içe kıskandığı için durumu hocaya haber vermeye karar verir. Hocanın huzuruna çıkıp Mihr ile Müşterî arasındaki yakınlığı gördüğünü ve bundan utanç duyduğunu söyler. Şâh Şâpur'un oğlu Mihr'e çok değer verdiğini, şehzadenin durumunu mutlaka bilmesi gerektiğini dile getirip haber verme işinin de hocaya düştüğünü söyler. Hoca duydukları karşısında aşırı derecede öfkelenir ve Şâh Şâpur'u bilgilendirmek üzere hemen huzuruna çıkar.

Hoca şahın huzuruna çıkınca önce ona dua edip övgü dolu sözler söyler. Sonra şahla yalnız konuşmak istediğini dile getirir. Şâh Şâpur, herkesi huzurdan çıkarıp hoca ile baş başa kalır. Hoca, Müşterî'nin zamanını boşa geçirdiğini, Mihr'in de ders çalışmasına engel olduğunu söyledikten sonra iki genç arasında bir yakınlaşmanın başladığını bildirir. Şâh Şâpur habere çok öfkelenir ve Destûr'u çağırıp artık Müşterî'nin Mihr ile beraber tahsil görmesini istemediğini, oğluna başka bir hoca tutmasını emreder. Şahın tavrı karşısında canı bedeninden çıkacakmış gibi olan vezir “ferman padişahındır” diyerek huzurdan çıkar ve kendi ikametgahına giderek oğlu Müşterî'ye şahın söylediklerini aktarır. Müşterî, bir hatasının bulunmadığında ısrar eder fakat, babası üzülererek hükümdarın sözüne uymaları gerektiğini söyler.

Şâh Şâpur, hocayı huzuruna çağırıp artık sadece Mihr ile Behrâm'a ders vermesini emrederek Müşterî'yi Mihr'in gözünden uzak tutma kararı alır. Mihr'den uzak kalan Müşterî sürekli ah edip inler ve yemekten içmekten kesilir; geceleri

uyuyamaz hale gelir. Müşterî'nin hali arkadaşı Bedr'i çok üzer. Mihr'e olan aşk hevesinden vazgeçmesini tavsiye edip şahın gazabından çekinmesi gerektiğini, böyle giderse başına bela geleceğini dile getirir. Mihr ile vuslat düşünmesinin yangına düşmekle eş değer olduğunu söyleyerek ona nasihat eder. Bedr'in sözlerini dinlerken yarasına tuz ekilmiş gibi ah çeken Müşterî, yarasına merhem olmayacak sözler duymak istemez. Sonunda canından vazgeçmek zorunda kalsa bile aşkından dönmeyeceğini söyler.

Şahın azarlamasına çok üzülen Destûr, hastalanıp yatağa düşer. Bir ay sonra da hayatını kaybeder. Şâh Şâpur kendisine sadık bir veziri ve iyi bir dostu kaybettiği için üzüntüden gözyaşı döker. Cenaze defnedildikten sonra beyler şahın huzuruna çıkıp saltanatının daim, ömrünün uzun olmasını diledikten sonra Destûr'un yerine onun akıllı, yetenekli ve sadık oğlu Müşterî'yi vezir yapmasını önerirler. Müşterî'ye kini geçmeyen şah, beylerin önerisini geri çevirip ululardan ehli feraset birisini vezir atar. Müşterî, kısa bir zaman dilimi içinde hem sevdiğinden ayrı düşmenin hem de babasını toprağa vermenin üzüntüsüyle gece gündüz devamlı feryat etmeye başlar. İçindeki aşk ateşine gözlerinden akan yaş da eklenir.

Diğer tarafta Mihr de aşk ateşiyle için için yanarken Müşterî'den ayrı kalmanın üzüntüsüyle kanlı gözyaşları döker. Geceleri gözüne uyku girmez olur.

İki acıyı aynı zamanda yaşayan Müşterî'nin canı bedeninden çıkmış da geriye cesedi kalmış gibidir. Delirmiş gibi davranmaya başlar; zamanın gece mi gündüz mü olduğunu şaşırarak hale düşer. Yemekten içmekten kesilir. Güneşli günde bir karıncaya yetecek gölgesi kalmayacak kadar zayıfladığından onu görenler ipliğe benzetmeye başlar.

Bedr, Müşterî'nin durumuna çok üzülmemektedir. Onu rahatlatmanın çarelerini düşünür. Aklına Müşterî ile Mihr'in mektuplaşmaları fikri gelir. Müşterî bu fikri duyar duymaz sevincinden ayağa fırlayarak Bedr'in ellerine sarılıp öper. Bedr, Mihr'e ders veren hocanın yardımı ve bilgisi olmadan mektup getirip götürmenin mümkün olmadığını bildiğinden bolca altın ve gümüş vererek onu ikna etmek üzere vakit kaybetmeden evine gider. Hoca, Bedr'i iyi karşılayıp iltifat eder. Bedr yanında getirdiği altınları önüne dökünce hoca çok sevinir. İsterse her gün gelebileceğini,

şahın sadece Müşterî'ye yasak koyduğunu söyler. Bedr, hocanın sözlerinden çok mutlu olur ve elini öpüp ayrılarak müjdeli haberi vermek için Müşterî'ye gelir. Bedr, bitkin halde bulduğu Müşterî'ye hocayla konuşmalarını aktarınca Müşterî sevinçle yerinden sıçrayıp yere kapanarak yüzünü yere sürer ve Mihr'e göndermek üzere hemen bir mektup yazmaya başlar.

Müşterî, Mihr'e yazdığı mektupta ayrı kalmanın cefasını çektiğini, hastalanıp takatten düştüğünü ve perişan halini anlatır. Tek muradının er geç Mihr'e kavuşmak olduğunu yazar. Bedr mektubu Mihr'e götürür. Hocanın ders anlattığı sırada içeri girer. Hoca da onu yanına çağırıp oturacak yer göstererek iltifat eder. Bedr fırsat bulur bulmaz yalnız kaldıkları esnada Müşterî'nin mektubunu Mihr'e verir. Mihr, mektubun mührünü gözyaşları içinde açar ve yazacağı cevap mektubunu Müşterî'ye götürmesini ister. Bedr, Mihr'in cevap mektubunu getirdiğinde Müşterî'yi gözleri yolda beklerken bulur. Böylece iki âşık Bedr aracılığıyla mektuplaşmaya başlar. Karşılıklı birbirlerini ne kadar özlediklerinden, ayrılığın verdiği ızdıraptan, uykusuz geçirdikleri gecelerden, kavuşma günü için besledikleri umutlardan bahsederler.

Bedr'in hocanın evine sık sık gelişi ve Mihr ile kaş göz işareti yapmaları Behrâm'ın dikkatini çeker; gözü devamlı onların üzerindedir. Bir gün Mihr içmek için su isteyince Bedr sıçrayıp kalkarken bir fırsatında Mihr'e vermek için eteğinde sakladığı mektup yere düşer. Bedr mektubu düşürdüğünden habersiz su getirmeye gidince Behrâm mektubu fark ettirmeden yerden alıp hemen dışarı çıkar ve merakla açıp okur. Mektupta yazılanları görünce çok sevinir. Bu mektupla düşman gördüğü Müşterî'yi bertaraf edebileceğini anlar. Mihr, Bedr ile yalnız kalınca mektubu ister. Bedr üstünü başını aramasına rağmen mektubu bulamayınca titremeye başlar. Mektubun düştüğünü ve Behrâm'ın eline geçtiğini anlayan Mihr, kendi canına zerrece önem vermez, ama şahın Müşterî ile Bedr'i yaşatmayacağını düşünerek hemen şehri terk edip canlarını kurtarmalarını ister. Bedr, hızlıca Müşterî'nin yanına gelip olanları anlatır ve ülkeyi terk etmeleri gerektiğini söyler. Alın yazısının değişmeyeceğine inanan Müşterî, Mihr'den uzaklara gitmeyi kabul etmez.

Behram vakit kaybetmeden ertesi gün seher vakti Şâh Şâpur'un yalnız oturduğu sırada huzuruna çıkar. Tahtın önüne kadar gidip eğer şah izin verirse

söyleyecekleri olduğunu ifade eder. Şah bildiği sırların hepsini çekinmeden anlatmasını emreder. Behrâm, bildiği bütün hikâyeyi anlattıktan sonra ele geçirdiği mektubu şaha verir. Şâh Şâpur, mektubu okuyunca çok öfkelenir ve Müşterî ile Bedr'in derhal huzuruna getirilmesini emreder. Şahın askerleri Müşterî'nin evine zorla girip tartaklayarak yaka paça şahın huzuruna getirir. Şah, teninden kan akan Müşterî'nin önüne mektubu atıp yazılanları açıklamasını ister. Müşterî hiçbir yanıt vermez. Bunun üzerine şah, derhal celladın gelip Müşterî ile Bedr'in başlarını kesmesini emreder. Cellat gelince tahtın önüne bir örtü serip üzerine kum yayarlar. Öleceklerini anlayan iki dost birbirine sarılıp ağlaşarak kucaklaşırlar. Daha sonra Müşterî ile Bedr'in ellerini ve gözlerini bağlayıp idama hazırlarlar. Cellat elinde kılıcıyla iki dostun başına gelir.

Cellat, Müşterî ile Bedr'i tam öldürecekken Şâh Şâpur'un kız kardeşinin damadı Bihzâd tahtın önüne gelip hükümdara bağışlamak yakıştığını, gençlerin hayatta kalmasının kendisi gibi kudretli bir şaha zararı dokunmayacağını söyleyip canlarını bağışlamasını ister. Şâh Şâpur, ülkeyi terk etmeleri şartıyla Müşterî ile Bedr'i Bihzâd'ın hatırına bağışlar. Bihzâd kendi kölesini refakatçi verip iki dostu evlerine gönderir.

Şah, oğlu Mihr'in huzura getirilmesini emreder. Hanedanın namını bir kenara bırakıp yüz kızartıcı davranışlarda bulunduğu için Mihr'i azarlar ve öfkesinden ayağa fırlayıp oğluna vurmak için kılıcını eline alıp kaldırır. Bihzâd yerinden fırlayıp şahın elini tutar ve ayaklarına kapanıp öfkesini bir kenara bırakmasını ister. Musa'nın suçu için İsa'yı cezalandırmanın anlamsız olduğunu, Müşterî'ye kızdığı için Mihr'e zarar vermemesini ister. Bunun üzerine Şâh Şâpur, Mihr'in uzun bir süre hapsedilmesini emreder. Şahın kararı gecikmeden uygulanır; Mihr'e şahın önünde zincir vurup götürürler. Behrâm yaşananlara sevinirken devlet erkânı ondan nefret etmeye başlar.

Bihzâd, şahın huzurundan çıkar çıkmaz soluğu Müşterî ile Bedr'in yanında alır. Kendi oğlunun kanını dökmeye yeltenen bir hükümdarın onlara asla acımayacağını anlatır. Ülkeyi hemen terk edip canlarını kurtarmalarını ister. Mihr'in

zincirlenip zindana atıldığını öğrenen Müşterî çok üzülür. Bihzâd at, elbise ve altın verip iki dostu gece yarısı Irak’a doğru yolcu eder.⁶³

İki dost yollarına devam ederken karşılarına büyük bir dağ çıkar. Dağın üzerinde bakanın başından külahını düşürecek kadar yüksek, burçları gökyüzüne degecek gibi uzun ve kapısı demirden yapılmış sağlam bir kale görürler. Bu kalede Isfahan haremileri yaşar. Haramiler içerde eğlenirken geçenleri yakalamak için pusuda bekleyen iki yüz nöbetçi eşkıya iki arkadaşın karşısına çıkar. Uzun mücadelenin sonunda iki arkadaşı tutsak alıp kaleye götürürler. EşkİYaların lideri Mihter, adamlarına iki dostun öldürülmesi ya da salıverilmesi arasındaki tercihlerini sorar. Haramiler öldürölmelerini ister. Hayatlarından ümidi kestikleri sırada kalede bulunan Şehnâz adında bir kadın salıverilmeleri için şefaati olur. Mihter onları öldürmekten vazgeçip bırakmaya karar verir. Haramilerden birisi iki dosta rehberlik yapmak için gönüllü olur ve onları çöl sınırına kadar götürüp “Hüdâ yoldaşınız olsun” diyerek bırakır.

Müşterî ve Bedr çölde yaya olarak durmadan gece gündüz yol alırlar. Açlık ve susuzluktan halsiz düşüp dinlenmek için dururlar. Dinlendikleri yere bir kervan gelip duraklar. İki dost kervandakilerin ikram ettiğı şerbetle kendilerine gelir. Kervandakiler iki gencin kim olduğunu merak edip sorarlar. Gerçek kimliklerini açıklamaktan çekinip feleğın doğdukları topraktan uzak düşürdüğü iki garip genç olduklarını söylerler. Kervanın Mehyâr adında ileri görüşlü lideri Müşterî’yi iyice süzdükten sonra onun edepli ve düzgün birisi olduğunu anlar ve üstlerindeki kirli kıyafetleri çıkarttırıp kendi kıymetli giysilerinden giydirir. Onlara cins atlarından verip Rey’e davet eder. Daveti kabul eden iki dost kervanla beraber Rey kentine doğru hareket eder.

Mihr, atıldığı zindanda ayakları zincirli şekilde yirmi gün geçirmesine rağmen babası Şâh Şâpur onu affetmez. Bihzâd, bir gün seher vakti üzgün bir şekilde şahın huzuruna çıkar. Şah neden üzgün olduğunu sorduğunda Mihr’in Yûsuf gibi

⁶³ Mihr ü Müşterî’nin 1-1454. beyitler arası konusu Neslihan Özdoğan’ın çalışmasından özetlenmiştir. Bkz: Neslihan Özdoğan, “Mihr ü Müşterî-Hassân”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1982, s. 1-89.

günahsız yere mezbelelik bir zindanda kalmasına üzüldüğünü anlatır. Şah da küçük yaştaki çocukları kendi başlarına bırakmamak ve küçükken terbiye etmek gerektiğini düşünmektedir. Mihr'i affetmeye zaten hazır olan şah, Bihzâd'ın etkisiyle Mihr'in serbest bırakılmasını emreder. Bihzâd zindana gidip Mihr'in ayağındaki zincirleri çözer ve kendi eliyle şahın huzuruna getirir. Mihr babasının ayaklarına kapanıp yere yüz sürer. Şâh Şâpur oğlunu yerden kaldırıp gözlerinden öper ve kıymetli elbiseler getirilmesini emreder. Güzelce giyinen Mihr şahın izniyle saraya yerleşir. Annesi oğlunun yüzünü görünce çektiği sıkıntıları anlar ve oğlunu kucaklayıp hasretle öper. Mihr zindandayken annesi de zindanda gibi yaşamış ve her gün üzüntüden ağlamıştır. Mihr annesini dinledikçe gözyaşlarını tutamaz. Mihr'in annesi bir ara yerinden sıçrayıp mahzenden içi inci yakut ve çeşitli mücevherlerle dolu bir sandık çıkarır. Eşi benzeri hiçbir hükümdarda bulunmayan çok değerli hazineyi Mihr'e verir.

Mihr yalnız kalabileceği تنها köşelere çekilip Müşterî'den ayrı kaldığı için ağlayıp inler. Bir gün Müşterî'nin resmini çizdirip baktıkça özlemini giderme fikri aklına gelir. Gerçekmiş gibi resim çizen maharetli bir sanatkar vardır. Gül resmi çizse bülbül gerçek sanıp karşısında ötmeye başlar. Aslan resmi çizse onu gören ceylan hemen kaçır. Bir seher vakti Mihr onu yanına davet edip Müşterî'nin resmini çizmesini ister. Ressam hemen işe koyulur ve görenlerin Müşterî sanacağı tıpkı ona benzeyen bir resim çizer. Mani görse çizenin elini öpüp takdir edeceği kadar mükemmel bir resimdir. Mihr resmi gördüğü zaman gerçeğine benzerliği karşısında afallayıp resmin önünde yere kapanır. Ressama bol miktarda altın hediye eden Mihr, تنها bir yere çekilip Müşterî'nin resmini yüzüne gözüne sürerek gözyaşı döker. Resmin karşısına geçip Müşterî ile uzun uzun dertleşir. Yüreğindeki aşk ateşinin nasıl yandığını ve ayrı düştükleri için nasıl gam çektiğini anlatır. Resimden cevap gelmeyince içinden bir ses yüz yıl konuşsa bile resimden cevap alamayacağını, onu bırakıp Müşterî'yi bulmasını söyler. İçinden gelen sesi haklı bulan Mihr, Müşterî'yi aramaya karar verir.

Mihr yakın arkadaşları Esed, Cevher ve Sabâ'yı çağırıp Müşterî ve Bedr'den bir haber duyup duymadıklarını sorar. Arkadaşları her tarafta soruşturmalarına rağmen bir iz bulamamışlardır. Mihr, Müşterî'nin kendisi yüzünden gitmek zorunda

kaldığını düşünerek sorumluluk duymaktadır. Vefanın ve erliğin gereği olarak onu arayıp bulmak, bir anlık da olsa yüzünü görmek ve konuşmak ister. Arkadaşları da Mihr'i yolculuğunda yalnız bırakmak istemez ve Mihr'i bulmak için hep beraber Hindistan'a doğru yola çıkarlar.

Ertesi gün seher vakti Şâh Şâpur divan toplantısı düzenler. Devlet erkânının hepsi toplantıya katılır ancak Mihr'in yeri boş kalır. Şah, oğlunun sarayına iki asker gönderir. Askerler gidip kontrol ettiklerinde sarayı ıssız bulurlar. Oğlunun yolunu gözleyen şah, sarayında bulunamamasına çok üzülür ve ülkenin dört bir tarafının aranması için emir verir. Dağlar, tepeler, çöller aranmasına rağmen Mihr'den hiçbir iz bulunamaz. Şâh Şâpur, üzüntüden elbiselerini yırtıp dövünerek tacını başından fırlatır ve başına toprak saçar. Mihr'in ortadan kaybolduğunu duyan ülke halkı Behrâm'ı suçlamaya başlar. Behrâm yaptığı hilenin kendisine döneceğini anlayınca hemen Şâh Şâpur'un huzuruna gidip önünde yere kapanır. Mihr'in kaybolmasına çok üzüldüğünü söyleyip ağlayarak dövünmeye başlar. Tüccar kılığına girip Mihr'i aramaya çıkmak için şahtan izin ister. Behrâm'ın hilesine aldanan şah, hemen yüz yük ticaret eşyasının hazırlanıp Behrâm'a verilmesini emreder. Şahı kandırmayı başaran Behrâm, üç gün sonra ticaret kervanıyla Isfahân'a doğru yola çıkar.

Müşterî ve Bedr, Mehyâr ile beraber on günlük bir yolculuğun ardından Rey şehrine varırlar. Mehyâr misafirlerini güzelce ağırlar. Yedi gün şehirde dinlenip yol yorgunluğunu attıktan sonra Müşterî'nin gönlünde Mihr'den ayrı kalmanın acısı hissedilir derecede artmaya başlar. Bedr, bir gün yalnız başına çarşıda gezinirken Müşterî'yi bulmak için dağları ve sahraları dolaşıp gelen Mihrâb ile karşılaşır. Bedr ona özlemle sarıldıktan sonra alıp Müşterî'ye götürür. Müşterî, çok sevdiği akrabasını görür görmez üstüne atılıp uzun uzun kucaklar ve hemen Mihr'den haber sorar. Mihrâb, Mihr'in kaybolduğunu anlatınca Müşterî, Mihr'i arayıp bulmaya karar verir.

Ertesi sabah seher vakti Müşterî, Mehyâr'a gidip şehirden ayrılacağını haber verir. Mehyâr, Müşterî ve yoldaşlarına üç at, elbise ve dinar vererek şehrin yedi mil dışına kadar refakat edip uğurlar. Üç arkadaş dağları ve sahraları aşarak günlerce yol alır. Müşterî diyar diyar gezen rüzgarla dertleşir; Mihr'i görürse perişan halini ona

anlatmasını ister. Uzun yolculuğun ardından bir sahile ulaştıklarında orada mallarını gemiye yükleyen bir ticaret kervanıyla karşılaşır. Tam bu sırada Behrâm'ın kervanı da çıkagelir. Behrâm görür görmez Müşterî'yi tanır. Adamlarına Müşterî'yi yakalamaları için emir verir. Emri alan gürbüz adamlar Müşterî'yi atından yaka paça indirip ellerini bağlarlar. Bedr ve Mihrâb'ı da odunla döverler. Üç yoldaşın yanında değerli ne varsa hepsini yağmalarlar. Tacirler, üç yoldaşın kim olduklarını sorunca Behram, “harami” diyerek tacirleri kandırır.

Behrâm, derdest ettiği Müşterî ve arkadaşlarını gemiye bindirir. Üç gün üç gece denizde yol aldıktan sonra adamlarına üç yoldaşın denize atılmasını emreder. Adamlar üçünün de ellerini bağlayıp denize atarlar. Onlar denizde çırpınırken Allah tarafından batmış bir geminin tahta parçaları yanlarına sürüklenir. Üç arkadaş bir tahta parçasına tutunarak sahile ulaşmayı başarır. O sırada avlanmakta olan Derbend şahı kıyıya çıkan Müşterî ve arkadaşlarını görür ve asil kişiler olduklarını anlar. Onlara yeni elbiseler giydirip sarayına götürür. Bir ay müddetle Derbend sarayında ağırlanan Müşterî'nin gönlüne yine Mihr'in ayrılık acısı düşer ve gitmek için şahtan müsaade ister. Şah, kalmaları için ısrar etse de gitmekte kararlı olduklarını görünce onlara at, elbise ve altın hediye edip yolcu eder.

Üç arkadaş dağları aşıp sahraları geçtikten sonra karşılarına gökyüzünün yüksekliğinden utanıp önünde baş eğdiği, tehlikelerle ve garipliklerle dolu Elbürz dağı çıkar. Aslanlarla mücadele ederek, gördükleri acayip şeylere hayret ederek bazen göğse kadar yokuş çıkıp bazen yerin dibine girer gibi yokuş inip dağda yol alırlar. Kendilerini dağa Allah'ın attığına inandıklarından başlarına gelen belalara sabrederler.⁶⁴

Müşterî ve arkadaşları dağda yollarına devam ederken karşılarına üstleri çıplak, vücutları kıllı bir kabile çıkar. Elllerinde taştan başka silah bulunmayan kabile üyeleri üç arkadaşı taş yağmuruna tutar. Onlar da ok atarak karşılık verirler. Uzun süren mücadelenin ardından karınca sürüsü gibi kalabalık kabile bir anda ortadan kaybolur. Yollarına devam eden üç arkadaş etrafı yeşillik, içi meyve ağaçları ve

⁶⁴ Mihr ü Müşterî'nin 1455-2266. beyitler arası konusu Hüseyin Kara'nın çalışmasından özetlenmiştir. Bkz. Hüseyin Kara, “Mihr ü Müşterî”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986, s. 1-69.

pınarlarla dolu cennet gibi bir bölgeye ulaşırlar. Onca zahmet çektikten sonra vardıkları yerde oruçtan çıkmış da bayrama girmiş gibi olurlar. Bir süre burada konakladıktan sonra beş on günlük yürüyüşün ardından Kıpçak sınırına varırlar.

Mihr, Müşteri'yi Keyvân'ın ülkesinde bulabileceği umuduyla Hindistân'a doğru yola çıkar. Günlerce gittikten sonra bir deniz kenarına varır. Burada gemiye mallarını yükleyen tacirler Mihr'i görünce güzelliğinden akılları başlarından gider. Hemen karşılayıp atının önünde yere eğilerek konukları olmasını isterler. Tacirlerin kurduğu mükellef sofrada yemek yendikten sonra Mihr arkadaşları Esed, Sabâ ve Cevher ile beraber gemiye biner. Gemide herkes canıgönülden Mihr'e hizmet eder. Bir müddet denizde yol aldıktan sonra aniden bir fırtına kopar ve denizde dev dalgalar oluşur. Gemi gâh gökyüzüne kadar yükselerek gâh yerin dibine batarak ilerlemeye çalışırken kontrolsüzce sürüklenmeye başlar. Nihayet kayalıklara çarpıp parça parça olur. Mihr ve arkadaşlarıyla beraber gemideki herkes denize düşer. Deniz, Mihr'i el üstünde tutar gibi üzerinde kaydırarak kıyıya kadar getirir. Mihr sahile çıktıktan sonra arkadaşları Esed, Cevher ve Sabâ da kurtulup kıyıya çıkmayı başarır. Arkadaşlarının da kurutulduğunu gören Mihr çok sevinir. Hep beraber Allah'a dua ederler.

Kıyıya çıktıkları yerin her tarafı yeşilliklerle doludur. Türlü meyve ağaçları, lezzetli pınarlar vardır. Ağaç dallarında güzel sesli kuşlar ötüşmektedir. Cennet bahçesine benzettikleri bu yerde konaklarken öte yandan yollarına devam etmenin çaresini düşünürler. Bir gün Sabâ, sahilde gezindiği sırada dalgaların kenara vurduğu bir kayığa rastlar. Kayık bulunmasına çok sevinen Mihr ve arkadaşları yolculuğa elverişli olup olmadığını kontrol ettikten sonra uygun olduğuna karar verirler. Meyve ağaçlarından topladıkları çeşit çeşit meyveleri azık olarak kayığa doldurup denize açılırlar. Bir ay boyunca denizde yol aldıkları halde kara parçasına ya da gemiye rast gelmezler. Mihr, günden güne bitkin düşerken arkadaşları da hasta olur. Umutlarını kaybetmek üzereyken Mihr, Allah'a münacat ederek yardım ister. Duası biter bitmez uzakta bir ticaret gemisi görünür. Geminin reisi Şeref, Mihr ve arkadaşlarını gemiye aldırıp ikramlarda bulunur. Onlara güzel elbiseler giydirir. Mihr'in güzelliğine başta Şeref olmak üzere gemideki herkes hayran kalır. Şeref onu tanımak için çeşitli sorular sorar ama Mihr asıl kimliğini gizleyerek kim olduğunu söylemez.

Mihr bir gün Cevher'in taşıdığı mücevherlerden büyük bir yakutu alıp hatıra olarak Şeref'e hediye eder. Ayrıca gemi yolcularına da çeşitli mücevherler dağıtır. Şeref'le gemi yolcuları Mihr ve arkadaşlarının asil insanlar olduklarını anlayıp hürmette ve hizmette kusur etmezler. Böylece gemi iki ay boyunca denizde yol alarak nihayet bir kıyıya ulaşır.

Mihr ve arkadaşları ile gemi reisi Şeref ve diğer tacirler gemiden indikleri bölgede üç gün konakladıktan sonra yola çıkmak için hazırlanırlar. Şeref kendisine verilen yakuta karşılık Mihr'e eşi benzeri bulunmayan cins at ve kaliteli bir yay hediye eder. Mihr, Şeref'in nereye gittiğini merak edip sorar. Şeref evinin de bulunduğu güzel ülke Harezm'e gittiğini söyleyince Mihr ve arkadaşları da Harezm'e gitmeye karar verir ve hep beraber yola çıkarlar. Bir müddet gittikten sonra büyük bir erkek aslan kükreyerek karşılarna çıkar. Kervandakiler korkudan feryat ederken Mihr aslana doğru atılıp kılıcıyla onu öldürür. Gösterdiği kahramanlıkla hayatlarını kurtardığı için kervandakiler ona dua eder. Yollarına devam ederken toz fırtınası içinden atlı bir grup harami çıkagelir. Kervandakiler hayatlarından ve mallarından ümidi kesip feryat ederken Mihr yayını eline alır ve haramileri oklaya oklaya atını üzerlerine sürer. Mihr'in arkadaşları da ona eşlik ederek haramileri ok yağmuruna tutarlar. Adamlarının bir bir öldüğünü gören haramilerin reisi Mihr'in üstüne saldırır. Mihr'in ona attığı ok zırhını delip geçince oracıkta ölür. Reislerinin öldüğünü gören haramiler dağılıp kaçarlar. Kervancılar, hayatlarını ve mallarını kurtaran Mihr'in atının önünde yere yüz sürüp minnettarlıklarını gösterir. Mihr, galibiyeti kendine mal etmez; kervancıların duaları sayesinde Allah'ın yardım ettiğini söyler. Mihr, bununla da kalmaz, haramilerden alınan ganimetlerin hepsini tacirlere bağışlar. Kervanda bulunan Semâvî adlı bilge bir kişi Mihr'in üstün niteliklere sahip faziletli bir kişi olduğunu anlayıp kaside okur. Şeref'in aklına bir fikir gelir ve bunu Mihr'e anlatır. Harezm ülkesinin Keyvân adında kudretli bir şahı ve şahın da güzelliği dillere destan Nâhid adında bir kızı vardır. Mihr ile Nâhid'in birbirine uygun eş olacağını düşünmektedir. Şeref düşüncesini Mihr'e açınca onun aklına Müşterî gelir ve ah edip ağlamaya başlar. Şeref, gamlanmasının nedenini sorunca sevdiğinden ayrı düştüğünü söyler. Şeref de Allah'tan ümit kesilmeyeceğini hatırlatarak sevdiğine kavuşmasını diler.

Kervan bir aylık yolculuktan sonra Harezm'e ulaşır. Şeref ve kervandakiler, Harezm'e Mihr sayesinde geldiklerinden ona minnettarlıklarını ifade ederler. Şeref, Mihr'in elini öper ve ısrarla kendi evinde misafir etmek ister. Şeref, Mihr'i şehrin meşhur hamamına götürüp yıkanmasını temin ettikten sonra güzel elbiseler giydirir. Hamamdan çıktıktan sonra Şeref'in evine gelene kadar yolda Mihr'i görenler güzelliği karşısında şaşkına döner.

Ertesi gün Şeref yanına birçok hediye olarak Şah Keyvân'ın sarayına gider. Keyvân onu saygıyla karşılayıp gurbetteyken duyduğu haberleri sorar. Şeref de Mihr'in kahramanlığından, güzelliğinden, cömertliğinden, faziletinden, kemalinden bahseder. Keyvân, duydukları karşısında parmağını ısırıp Mihr'in melek mi yoksa insan mı olduğunu merak eder ve hemen görmek ister. Bir haberci gönderilip Mihr saraya davet edilir. Gelince şah ona çeşitli konulardan sorular sorarak bilgisini tartar. Mihr'in verdiği cevaplar karşısında şah ve huzurda bulunan beyler hayran olur. Mihr gitmek için izin istediğinde şah ona değerli kaftanlar ve at hediye eder. Mihr saraydan ayrıldıktan sonra şah Keyvân "Âdem'den beri dünyaya böyle bir oğul gelmemiştir" diyerek kendisine ancak Mihr'in damat olabileceğine karar verir. Huzurdakiler de şahı destekleyerek Mihr'in misli görülmemiş bir genç olduğunu teyit ederek hayranlıklarını dile getirirler.⁶⁵

Bir sabah erkenden Keyvân, Mihr'i sınamak için huzuruna davet eder. Mihr arkadaşı Cevher'i de yanına alıp şahın sarayına gider. Cevher'in yanında getirdiği mücevher kutusu şahın dikkatini çeker. Mihr, utanarak şaha sunulmak üzere mücevher getirdiğini söyler. Keyvân, Mihr'in utanmasını takdir eder ve onun haya sahibi faziletli birisi olduğuna kanaat getirir. Mihr, önce şahın tavlada uzman bir vezirini yener. Sonra satrançta yenilmezliği ile tanınan Ferhâd adında bir vezirini de yenince şah onu tebrik eder. Name ve hat yazmadaki becerisini de sınavan şah, Hindistan'a gönderilmek üzere Mihr'e bir name yazdırır. Şah, hattı çok beğendiğinden bir hacip görevlendirip namenin çarşıya asılmasını emreder. Halk

⁶⁵ Mihr ü Müşteri'nin 2267-3094. beyitler arası konusu Nasrullah Özsoy'un çalışmasından özetlenmiştir. Bkz. Nasrullah Özsoy, "Mihr ü Müşteri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986, s. 1-69.

hattı yakından görmek için birbirini ezer. Bu yüzden Mihr'in yazdığı hattın adına "ta'lik hat" denir.

Şah Keyvân, akşam Mihr'i eğlence meclisine daver eder. Yetenekli müzisyenlerin çaldıkları müzikler eşliğinde güzel sesli sanatçılar şarkı söyler. Şah kendi eliyle Mihr'e içki ikram eder. Ud çalıp şarkı söyleyen ve gazel okuyan udi, Mihr'in gönlündeki ateşi alevlendirir. Udinin elinden udu alıp çalarken gazel de okur. Şah onu alkışlayarak elleriyle tempo tutar. Meclisteki herkes Mihr'in yeteneğine hayran kalıp kendinden geçince Mihr şahtan izin isteyip misafir kaldığı Şeref'in evine döner.

Bir sabah erkenden şah sarayın baştan başa temizlenmesini emreder. Ülkede ne kadar bilge varsa saraya davet eder. Mihr'i de çağırıp heyetin karşısına oturtur. Mihr, tartışılan konulara ve sorulan sorulara engin bilgisiyle doğru cevaplar verince hepsi susup kalır ve Mihr'i takdir ederler. Aynı akşam şah, eşi Şems Bânû'ya Mihr'in faziletlerinden ve yeteneklerinden bahseder. Mihr'e oynatacağı çevgan oyununu izlemesini ister. Ertesi gün meydana şah ile Mihr arasında çevgan oynanır. Başta şah olmak üzere oyunu izleyen Harezmliler Mihr'in oyundaki yeteneğine hayran kalır. Devam eden günlerde Mihr'in at sürmedeki becerisi, silah kullanmadaki yeteneği ve savaş oyunlarındaki kabiliyeti de test edilir.

Şahın kızı Nâhid, annesiyle beraber çevgan oyununu izlerken gözlerini Mihr'den alamaz. İlk defa gördüğü güzel ve yetenekli gence âşık olur. Oyundan sonra herkes dağılınca Keyvân ile eşi Mihr hakkında konuşur. Şemse Bânû, Mihr'in rüyasında görse inanamayacağı kadar yetenekli bir genç olduğunu düşünmektedir. Şah da Mihr gibi bir mücevherin ayaklarına kadar gelmesinden son derece mutludur. Erkek evlat sahibi olamamanın derdini onunla unutmaktadır. Ona göre Mihr, dünyada hiçbir şahın sahip olamayacağı değerli bir hazinedir. Kızı Nâhid'e ancak onun eş olabileceğine inanmaktadır. Şah, Mihr'i veliaht ilan etmeyi de düşünmektedir. Şemse Bânû şahın düşüncelerini memnuniyetle karşılar. Ancak tam kesinlik kazanmadan halka açıklamasının hayırlı olmayacağını hatırlatır.

Nâhid, Mihr'e âşık olduktan sonra aşk ateşiyle yanmaya başlar. İyice dengesi bozulup uyuyamaz hale gelir. Saçları birbirine karışır ve ağlamaktan gözlerinde yaş

kalmaz. Göz kamaştıran dolunay gibi güzelliği bir ayda hilal gibi eğri büğrü olur. Nâhid'in Cevzâ adlı bilge dadısı onun aşk derdine düştüğünü anlar ve dertleşmek ister. Nâhid önce konuşmaz ama dadının ısrarı üzerine sırrını saklayacağına yemin ettirip Mihr'e âşık olduğunu itiraf eder. Dadısı üzülmemesini, kavuşmalarının zor olmayacağını dile getirip onu teselli eder.

Cevzâ, Nâhid'in yanından çıkıp vakit kaybetmeden Şemse Bânû'nun huzuruna çıkar. Amacı Mihr'in sarayda yaşamasını sağlamaktır. Böylece Nâhid'in yakınında bulunacaktır. Dadı sohbet esnasında sözü Mihr'e getirir. Fazilet sahibi, nur yüzlü gencin sıradan birisi değil ancak vatanından uzağa düşmüş bir şehzade olduğunu düşünmektedir. Onu saray dışında misafir etmenin uygun düşmeyeceğini ifade eder. Şemse Bânû dadıya hak verip durumu şaha açar. Mihr'in onun yanında ve gölgesinde bulunmasının uygun olacağını söyler. Şah da karısının düşüncelerine hak verir.

Şah Keyvân ile Mihr bir gün askerlerle beraber ava çıkarlar. Dağ keçisi, ceylan ve aslan avlayarak ilerlerken sahrada Çin'den geldiği düşünülen, bir nevi kaplana benzeyen, aslanların bile korktuğu beber denen çok yırtıcı korkunç bir hayvanla karşılaşırlar. Askerler onu görünce korkudan kaçar. Mihr elinde yayıyla beberin üstüne gidip onu ok yağmuruna tutar. Sonra atından inip hayvanın üstüne saldırır. Sol eliyle beberin boğazını tutup sağ eliyle göğsünü hançerle yarar. Beberi oracıkta öldüren Mihr'i şah ve askerler tebrik eder. Beberin ölüsünü bir öküz arabasına koyup halkın görmesi için şehre getirirler. Bütün şehir halkı yolun iki yanına dizilerek şahı ve maiyetini karşılayıp beberin öldürülmesinden duydukları sevinci gösterirler.

Avdan şehre döndükten sonra sarayın önüne geldiklerinde Mihr dönmek için izin ister. Keyvân ise Mihr'in artık sarayda yaşamasına karar verdiğinden izin vermez. Bir nedim Mihr'in elinden tutup onu kalacağı köşke götürür. Dadı Cevzâ, Mihr'in sarayda konaklayacağını öğrenince Nâhid'e haber verir. Nâhid buna çok sevinir ve geceleri Mihr'in konakladığı köşkün yakınına kadar gelip Müşterî'nin hayaliyle kendinden geçmiş damda oturan Mihr'i gizlice izler. Susuz kalmış birisinin yanından akan suyu içmeden izlemek zorunda kalması gibi azap çekmeye başlar.

Dadısı Cevzâ'yı çağırıp çektiği sıkıntıları anlatır. Dadı, canı pahasına onları kavuşturacağını vaat edip teselli eder.

Dadı, Nâhid'in yanından çıkıp doğruca Mihr'in konakladığı köşke gider. Önce Keyvân'ı övüp dünyada ondan güçlü bir hükümdar bulunmadığını söyler. Sonra sözü Nâhid'e getirir. Şahın güzelliği dillere destan bir kızı vardır. Nice şah uğrunda deli divane olmuştur ancak o, hiçbirini istememiştir. Çevgan oynarken Mihr'i görüp âşık olmuştur. Nâhid'den daha uygun bir eş bulunamaz. Fırsat ele geçmişken acele etmelidir. İnsan sultan da olsa fakir de olsa sevgiliyle kavuşmak ister. Keyvân, hiç kimseye ona verdiği değer kadar değer vermemiştir. Mihr bunun sebebini düşünmeli ve fazla gecikmemelidir. Dadıyı dinleyen Mihr, ona hak verir. Ancak, uzak düşüp her yerde aradığı bir sevdiği olduğunu söyler. Şaha damat olmanın gözünde bir değeri yoktur. Dadı cevaben fırsatı ganimet bilmesini, gerçek mücevherin Nâhid olduğunu söyler. İskender'in sabahın işini akşama bırakmadığı için İskender olduğunu örnek göstererek gecikmemesini tembihler.⁶⁶

Dadının ikna edici sözlerinden etkilenen Mihr, kendisine eş olacak en uygun kişinin Nâhid olduğunu bildiğini ve onsuz yastığa baş koymayacağını, onun yüzünden başka bir yüze bakmayacağını, onun zülûflerinden başka bir yere gönül bağlamayacağını, onun kaşının mihrabından başka bir kible tanımayacağını söyler. Cevzâ, Mihr'in sözlerinden mutlu olur ve hemen Nâhid'in yanına giderek Mihr'in de onu istediği müjdesini verir.

Sahrada beberi avlamasının üzerinden bir ay geçtikten sonra Mihr, Keyvân'ın huzurunda olduğu sırada Semerkant hükümdarı Karahan'ın elçisi gelir. Keyvân tahtının yanına Mihr'in oturması için altın bir sandalye koydurup elçiyi öyle kabul eder. Elçi değerli hediyeler sunduktan sonra Karahan'ın mektubunu verir. Karahan mektubunda Keyvân'ın güzelliği dillere destan bir kızı olduğunu duyduğunu ve onu kendisine eş olarak istediğini yazmaktadır. Şah Keyvân mektubu okuyunca öfkelenir ve teklifin geç kaldığını, kızını bir şaha verdiğini, iki erkeğin bir kadını alamayacağını, kızı Nâhid'den Karahan'ın ümidini kesmesini elçiye söyler.

⁶⁶ Mihr ü Müşteri'nin 3095-3890. beyitler arası konusu Kamil Tiken'in çalışmasından özetlenmiştir. Bkz. Kamil Tiken, "Mihr ü Müşteri (Hassân)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986, s. 13-80.

Karahan'ın gönderdiği hediyeleri de kabul etmeyip geri gönderilmesini emreder. Elçi, Karahan'ın çok kudretli bir hükümdar olduğunu, bütün hükümdarların onun hükmü altında bulunduğunu söyleyerek teklifinin reddedilmesinin uygun olmadığını anlatır. Keyvân ise Mihr'i göstererek kızını veliahtına verdiğini söyler. Elçinin ikna çabaları böylece sonuçsuz kalır.

Elçi eli boş ülkesine döner ve Karahan'ın huzuruna çıkıp yaşananları anlatır. Karahan isteğinin geri çevrilmesine çok öfkelenir ve hemen beylerini toplayıp büyük bir ordu hazırlanmasını emreder. Kısa sürede hazırlanan Karahan'ın ordusu Harezm sınırlarına geldiğinde Keyvân'ın veziri şehirden kaçıp hayatlarını kurtarmayı önerir. Savaşmaktan korkulmasına Mihr çok sinirlenir ve hemen Keyvân'ın yanına gelip seçme beş yüz yiğit vermesini, Karahan'ın boynunu bağlayıp huzuruna getireceğini söyler. Bunun üzerine Keyvân, Karahan ile savaşmaya karar verir. İki ordu Harezm dışında bir sahrada karşı karşıya gelir. İki ordunun kalabalığından yeryüzü görünmez olur. Karahan ordunun sol tarafını Dilaver Pars'a sağ tarafını Yıldız'a verir. Keyvân da ordusunun sağ tarafını Mihr'e emanet eder. İki ordu arasında kıran kırana bir savaş geçer. Ölen askerlerin kanından kırmızı nehirler akar. Mihr kılıcı ve gürzüyle kalabalık askerlerin arasına dalıp önüne kim geldiyse öldürür. Yıldız'ın kafasını bir kılıç darbesiyle keser. Mihr'in nasıl savaştığını gören düşman askerleri karşısına çıkmaktan korkup kaçmaya başlar. Mihr bir ara Karahan'ı uzaktan görür ve atını hızla ona doğru sürerek yetişip yakalar ve onu atından yere düşürür, Esed hemen ellerini bağlar. Sermerkant askerleri Karahan'ı elleri bağlı görünce atlarından inip yere kapanarak hayatlarının bağışlanmasını diler. Mihr aman dileyen askerlerin hepsini bağışlar. Böylece savaşı Harezm ordusu kazanmış olur. Şah Keyvân başarısından ötürü Mihr'i kucaklayıp gözlerinden öper ve başından aşağı mücevherler döker. Karahan, elleri ve ayakları bağlı şekilde Keyvân'ın huzuruna getirilince Keyvân onun öldürülmesini emreder. Mihr hemen fırlayıp Karahan'ın bağlarını çözer, ayağa kaldırır ve her yıl Keyvân'a vergi ödemesi şartıyla canının bağışlanmasına vesile olur. Karahan'ı şehrin dışına kadar çıkarıp Sermerkant'a uğurlar. Mihr huzurdan çıktıktan sonra Keyvân vezirini huzura çağırıp savaştan kaçma önerisini hatırlatır ve Mihr'in kahramanlığını över. Ardından kızı Nâhid'e eş olarak ancak Mihr'in yakışacağını söyleyerek konuyu Mihr'e açması için vezire

görev verir. Vezir hemen Mihr'in köşküne gider ve Sabâ tarafından karşılanıp Mihr'in yanına götürülür. Mihr vezirin konuşmalarından konuyu anlar ve daha önce Cevzâ'ya söylediği sözleri vezire de tekrar eder. Vezir geri dönüp Şâh Keyvân'a Mihr'in olumlu yanıtını iletince şah çok mutlu olur.

Askerler üç gün savaştıkları yerde konaklayıp dördüncü gün Keyvân'ın emriyle şehre dönmek için hareket eder. Şehrin yakınında şahın cennet bağı misali içinde Kevser gibi tatlı sular akan, çeşit çeşit ağaçların ve bitkilerin bulunduğu, dallarında güzel sesli bülbüllerin ötüştüğü rengârenk güllerle bezenmiş, cennet saraylarından farksız köşklerle dolu bir bağı vardır. Keyvân Mihr ile beraber burada baharın gelişini kutlamak için eğlence meclisi kurdurur. İçtiği kadehlerle iyice sarhoş olan Mihr, meclisten çıkıp dibinde pınar akan bir servi ağacının altına uzanır ve uyuyakalır. Nâhid de dadısıyla beraber bağı gezerken servi ağacının altında uykuya dalmış Mihr'i görür. Nâhid, uyandırmadan Mihr'in başını dizlerine alır ve yüzünü izleyerek şiir okur. Âşık olduğu adamın dizlerinde uyumasından duygulanıp gözyaşı döker. Sabah olduğunda Mihr gözlerini açar açmaz Nâhid'in yüzünü görür. Onun Nâhid olduğunu hemen anlar ve gördüğü güzellik karşısında nutku tutulur. Nâhid katlandığı zahmetler için Mihr'e teşekkür edip ona kavuştuğu için mutluluğunu ifade eder. Mihr kendinde bir şey söyleme gücü bulamaz ve kalkıp saraya gider. Yedi gün bağda konaklayan Keyvân sekizinci gün hareket edip muzaffer bir hükümdar olarak şehre girer. Mihr doğruca kendi köşküne gidip hayallere dalar. Gönlünde Müşterî'nin ateşi yanarken üstüne bir de Nâhid'in ateşi eklenir. Nâhid için bir gazel yazıp dadıya verir ve Nâhid'in kulu olduğunu söyler. Nâhid duygularına karşılık bulduğu için çok mutlu olur; o da bir mektup yazıp Mihr'e gönderir. Gönlünde iki ateş birden yanan Mihr bir gece çok bunaldığı esnada Allah'a uzun uzun münacatta bulunup yardım ister.

Müşterî, Mihr'i bulmak umuduyla Harezm sınırına kadar gelir. İçinden bir ses sevdiğini orada bulacağını fısıldar. Şehrin yakınında rastladığı bir pınarın başında dinlenmeye karar verir. Mihrâb'ı şehre gönderip konaklamak için halktan uzak bir yer bakmasını ister. Mihrâb gittikten sonra Müşterî ve arkadaşları pınarın başında yorgunluktan uyuyakalır. Tesadüfen Behrâm da Harezm şehrine gelmektedir. Yakınlarda mola verip bir hizmetlisini pınardan su almaya gönderdiğinde hizmetli

uyuyan Müşterî ile arkadaşlarını görür ve hemen dönüp Behrâm'a haber verir. Behrâm önce inanmaz ama kendisi bizzat gidip Müşterî'yi kara bir taşın üstüne başını koymuş vaziyette uyur görünce adamlarına emir verip onları yakalattırır ve ayaklarını zincire vurdurur. Behrâm onları şehre götürürken Mihrâb da geri dönmektedir. Yolda kervanı gördüğünde uzaktan Behrâm'ı tanır. Müşterî'nin zincire vurulduğunu görünce hemen saklanır. Şehirde ayarladığı evde kalmaya başlayan Mihrâb her gün sabahleyin evden çıkıp ne yapacağını bilmez halde şehirde dolaşarak akşam olunca eve döner. Şehirde dolaşırken adaletli bir şehzade hakkında konuşulduğunu duyar. Derdini ona anlatmaya karar verir. Yoldan geçen bir gence şehzadeyi nasıl bulacağını sorunca genç onu Mihr'in sarayına kadar götürür.

Mihrâb sarayın kapısında görevli haciple şehzadeye haber gönderir. Ondan başkasına söyleyemeceği bir derdi vardır. Mihrâb içeri alınıp Mihr'i görünce feryadı koparır. Mihr de yerinden fırlayıp Mihrâb'ı kucaklar; yüzünü gözünü öper. İkisi de mutluluktan ağlamaya başlar. Mihr hemen Müşterî'yi sorar. Mihrâb yaşananları bir bir anlatır. Mihr duyduklarına çok üzülür ve gözlerinden yaş akarak Keyvân'ın huzuruna çıkar. Keyvân, Mihr'i ağlar görünce şaşırıp nedenini sorar. Müşterî'nin başına gelenleri öğrenince hemen asker gönderip Behrâm'ın kellesinin vurulmasını emreder. Mihr ise mezalim divanı kurulup yargılanmasını, çıkan karara göre hareket edilmesini önerince Keyvân kabul eder.

Ertesi gün tacir kılığındaki Behrâm yanında elleri bağlı şekilde Müşterî ve Bedr olduğu halde Keyvân'ın huzuruna çıkarılır. Mihr de yüzünü gizleyerek divanda hazır bulunur. Keyvân, Müşterî'yi görür görmez asaleti ve güzelliğine hayran kalır. Behrâm yalana başvurup Müşterî ile Bedr'in hazinedarları öldürüp hazinesini soyan iki hırsız olduğunu söyleyince Keyvân tanık ister. Behrâm kendi gibi beş on yalancı tanık bulup getirir. Yalancı tanıkların sözlerine tahammül edemeyen Mihr gizlendiği yerden çıkıp Behrâm'ın yüzüne tükürür. Müşterî, Mihr'i görür görmez akli başından gider ve gayriihtiyari nara atar. Mihr koşup Müşterî'ye sarılır; ikisi birden ağlamaya başlar. Keyvân da duygulanıp ağlar. Divandaki herkes gözyaşlarına boğulur. Behrâm zincire vurulup hapse atılır. Müşterî, Bedr ve Mihrâb'a şahın emriyle hilat giydirilir. Mihr ile Müşterî şahın huzurundan çıkıp hasret gidermek için el ele Mihr'in köşküne

gider. Başlarından geçen hikâyeleri geceler boyu birbirlerine anlatarak yaşadıkları felaketlere üzüлüp gözyaşı dökerler.

Bir gün Keyvân Mihr ile Müşterî'yi huzuruna çağırıp hikâyelerini baştan sona kadar kendi ağızlarından dinler. Keyvân, meydana dar ağacı kurulup Behrâm ile yalancı tanıkların yaptıkları kötülüklerin cezası olarak asılmasını emreder. Hemen meydana dar ağaçları kurulur ve mahkumlar meydana getirilir. Keyvân derhal asılmalarını emredince Müşterî ileri fırlayarak öldürülmemeleri için şefaati olur. Keyvân, Behrâm'ın onca kötülük yapmasına rağmen Müşterî'nin davranışını asilce bulup takdir eder ve mahkumları affeder. Müşterî, Behrâm'ın ellerini çözüp meskenine kadar götürüp bırakır fakat, yaşadığı korku yüzünden dili tutulan Behrâm akıl hastalığına yakalanıp yedi gün yaşadıkdan sonra sekizinci gün ölür.

On gün geçtikten sonra Keyvân vezirini huzuruna çağırıp onunla yalnız olarak kızı Nâhid ile Mihr'in evlilik konusunu konuşur. Vezir, konuşulanları gidip Mihr'e anlatır. Mihr de veziri kendine vekil tayin edip ne gerekiyorsa yapmasını ister. Vezir, Keyvân'ın huzuruna dönüp Mihr ile aralarında geçen konuşmaları aktarır; Keyvân çok mutlu olur.⁶⁷

Şâh Keyvân en uygun nikah gününün tespit edilmesi için müneccimleri görevlendirir. Düğün hazırlıkları için şehrin her tarafı, kapıları ve duvarları gelin gibi süslenir. Bir meşşata Nâhid'in güzelliğinden elleri titreyerek onu süsler. Şehirdeki çalgıcılar ve şarkıcılar bütün hünelerlerini göstererek şehri bayram yerine çevirirler. Dillere destan bir nikah merasimi düzenlenir. Nihayet Mihr, Nâhid ile gerdege girmesi için davet edilir. Müşterî, Mihr'in elinden tutarak onu Nâhid'in bulunduğu saraya kadar götürür. Yeni evli çift bir hafta beraber kaldıktan sonra sekizinci gün Mihr arkadaşlarıyla görüşmek için saraydan çıkar. Keyvân'ın huzuruna girerken beyler tarafından başından aşağı inciler ve mücevherler saçılır.

Nikahtan bir ay sonra Mihr, Nâhid'in yanındayken anne baba özlemi ve vatan hasretiyle ağlamaya başlar. Nahid de eşinin ağlamasına dayanamayarak gözyaşı

⁶⁷ Mihr ü Müşterî'nin 3891-4652. beyitler arası konusu Mustafa Okan Baba'nın çalışmasından özetlenmiştir. Bkz. Mustafa Okan Baba, "Mihr ü Müşterî", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986, v. 33b-39a.

döker. Mihr'e üzüntüsünün sebebini sorar. Mihr, yaşlı babasının tek oğlunun hasretini çektiğini, annesinin evlat özlemiyle ağladığını anlatır. Gedanın vatanından uzakta şah bile olsa yine de her gece vatan hasretiyle ah edeceğini söyler. Annesiyle babasını onlar ölmeden görmek istediğini dile getirir. Durumdan babası Keyvân'ı haberdar etmesini ister. Nâhid babasının huzuruna çıkıp Mihr'in anlattıklarını iletir. Keyvân'ın başı üzüntüden eğilir ve gözyaşı dökmeye başlar. Şemse Bânû da kızının gözünden uzak bir yere gideceğine son derece üzülür. Durumu değerlendiren Keyvân, Mihr'in ailesini ve ana vatanını görmek istemekte haklı olduğuna karar verip gitmelerine izin verir. Nâhid'den müjdeli haberi alan Mihr sevince boğulur.

Keyvân hazinelerinden bin deve, bin katır ve bin at yükü dolusu mücevher ve altın çıkarıp kızının çehizi olarak hazırlatır. Yedi gün süren hazırlıkların ardından sekizinci gün Keyvân kabileyi uğurlamak için şehrin dışına kadar birkaç menzil refakat eder. Mihr bir mektup yazarak babası Şâpûr'a iletmesi için Sabâ'ya verip onu önden gönderir. Sabâ hiç dur durak bilmeden dağları ve sahraları hızlıca geçerek Şâpûr'un huzuruna gelir ve kendini tanıtarak Mihr'in mektubunu verir. Oğlunun ülkeye geri dönmekte olduğunu öğrenen Şâpûr'un aklı başından gider; yakalarını yırtıp yere kapanır. Mektubu Mihr'in annesinin de okuması için hareme gönderir. Getirdiği müjdeli haber karşılığında Sabâ'ya beş on katırın taşıyamayacağı kadar çok mücevher ve altın işlemeli elbiseler hediye edilir.

Şâpûr oğlunu karşılamak için etrafına mücevher saçarak şehrin dışına doğru üç günlük yol gider. Nihayet Mihr hazineler dolusu mücevher taşıyan kafilesiyle gelir. Babasının ayaklarına kapanır; babası onun yüzünü gözünü öper. Kafiye hep beraber şehre girerken büyük küçük bütün halk onları coşkuyla karşılar. Saraya geldiklerinde Mihr'in annesi heyecandan yere düşer; Mihr ona sarılıp bağrına basar.

Şâpûr, tahttan feragat edip hükümdarlık tacını Mihr'in başına koyar. Mihr, Müşterî'yi kendine vezir seçer. Bir süre geçtikten sonra Şâpûr aniden hastalanıp hayata veda eder. Mihr babasının ölümünün acısını atlatamadan iki gün sonra annesi de vefat eder. Acı üstüne acı yaşayan Mihr feryat figan eder.

Mihr ile Müşterî ülkeyi yönetirken sık sık baş başa sohbet eder; birinin gönlüne doğan duygu öbürüne de malum olur. İki bedende bir ruh gibi hareket

ederler. Böylece beş yıl geçtikten sonra bir gün Mihr aniden hastalanır: Vücudu ateşler içinde yanar; ay yüzü sararıp solar. Müşterî onun hastalanmasına üzüлp gözyaşları döker. İkinci günün gecesinde Mihr hastalığa yenik düşüp hayatını kaybeder. Müşterî, Mihr'in öldüğünü görünce yüreğine düşen ateşin acısına dayanamaz ve içten bir ah çekerek canını teslim eder. Böylece ikisinin ruhu buluşur. Ülkedeki büyük küçük, kadın erkek herkes ölümüne çok üzüлr. Feryat ve figanlar eşliğinde cenazeler yan yana defnedilir. İki yeşil kuş gelip biri Mihr'in diğeri Müşterî'nin kabrinde acıyla öter. Devlet erkânı cenaze merasiminden saraya dönünce Nâhid'in Mihr'in ölüm acısına dayanamayıp vefat ettiğİ haberini alırlar. Mihr'in türbesinin ayak ucunda mezar kazılıp Nâhid de defnedilir.

Mihr ile Müşterî'nin arkadaşları onların kabirleri başında dua okurken zaman ilerleyip gece yarısı olunca gözleri uykuya yenik düşer. Esed, bir anda uykusundan fırlayıp nara atar. Arkadaşları uyanıp ne gördüğünü sorduklarında Esed, rüyasında kendisini cennette gördüğünü, etrafında huri ve gılmanların toplandığını, uzakta gördüğÜ bir köşkün yanına gidip baktığında kapısından başında tacıyla Mihr'in çıktığını söyler. Mihr, yanındaki köşkü gösterip oranın Nâhid'e ait olduğunu, dünya zindanında fazla kalmayıp hemen yanına gelmelerini beklediğini, ebediyen beraber olmak istediğini söyler. GördüğÜ rüyanın etkisiyle günlerce ah çeken Esed, beşinci günün sonunda hayata veda eder. Türbesi halkın ihtiyaçları için ziyaret ettiğİ bir ziyaretgâh olur ve *Ravzat'ü-l 'Uşşâk* diye anılır. Kısa sürede mezarın üstünde iki tane servi ağacı fidan verir. İki fidan iki âşık gibi birbirine sarılarak büyür.

Mihr öldükten sonra geride kendisi gibi güzel yüzlü bir oğlu kalır. Devlet erkânı aralarında anlaşıp ona taç giydirirler. Ülkeyi kırk yıl boyunca adaletle yönetip her tarafı abat ettikten sonra bir gün aniden o da hayata veda eder.⁶⁸

1.1.1.6. Sî-nâme (Hümâmî)

Aşk ve macera mesnevileri grubunda ele alınan bir başka eser mektup türünde yazılmış *Sî-nâme* adlı mesnevidir. Hümâmî (ö.?) tarafından 1435/1436'da kaleme

⁶⁸ Mihr ü Müşterî'nin 4653-5403. beyitler arası konusu Fatma Nur Yılmaz'ın çalışmasından özetlenmiştir. Bkz. Fatma Nur Yılmaz, "Mihr ü Müşterî", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986, s. 1-50.

alınan *Sî-nâme*, Emîr Huseynî (ö.1329'dan sonra)'nin aynı adlı Farsça eserinden aynı vezinle tercüme edilmiştir. Eser, *Dîvân-ı Hümâmî* ve *İşk-nâme* adıyla da anılmaktadır. Şair, eserin aslına bire bir bağlı kalmayıp telifi bir özellik kazandırmıştır. Arzuzun mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün vezniyle yazılan mesnevîde, namelerden sonra eklenen gazellerde ve giriş bölümündeki kasidede sekiz farklı vezin daha kullanılmıştır. Farsça aslında mesnevi nazım şeklinden başka şiir bulunmazken Hümâmî'nin eserinde otuz mektuba eklenmiş otuz da gazel yer almaktadır. Giriş bölümündeki kasideyle beraber eserdeki mesnevi dışı nazım şekilleri otuz biri bulmaktadır.

İstinsah tarihi bulunmayan ancak XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın başlarına tarihlenen Paris nüshasına göre Hümâmî eserini Davûd Çelebi'ye, 1589 yılında istinsah edilen Süleymaniye nüshasına göreyse Halîl Paşa'ya sunmuştur.⁶⁹ 1493'te istinsah edilen ve eldeki en eski nüsha olduğu anlaşılan Galata Mevlevihanesi nüshasındaki kasidede Dâvûd isminin geçmesi Paris nüshasını desteklemektedir. Bu bilgilere göre şair, eserini ya iki farklı kişiye sunmuş veya bir müstensih muahhar nüshayı Halîl Paşa adına istinsah etmiştir.

Eserin giriş bölümünde mesnevi tarzında yazılmış iki tevhit, bir na't ve dört halife övgüsünde söylenmiş birer şiir bulunmaktadır. Eseri yazma sebebinin açıklandığı bölümden sonra şairin dilinden yazılmış otuz name ve ardından eserin hatimesi gelir. Hümâmî, mesneviyi yazma sebebini açıklarken zifiri karanlık bir gecede “Âşık olanı uyku tutmaz” sözü uyarınca uyuyamamaktadır. Gönü, mest ve şeyda halde can sırlarını açığa vurmak ister. Güzeller için gazeller söylemekte; *Ferahşâd*'ı okumakta; *Hüsrev ü Şîrîn* ve Ferhâd hakkında şiirler yazmaktadır. Geçmişini düşünmeye başladığı bir sırada gönü dile gelip “Sen bülbülsün, niçin susuyorsun?” diye sorar. Hümâmî'yi kendi şiir söylemek yerine Ahmedî'nin ve Şeyhî'nin şiirlerini okuduğu için eleştirir. Can kuşu kafesten uçtukten sonra adının unutulmaması için kısa olması şartıyla bir eser yazmasını ister. Gönünün Ahmedî ve Şeyhî'yi küçümser konuşmasına karşılık şair, tevazu göstererek kendisinde söz söyleme gücü bulunmadığını dile getirip bahse konu iki şairi över. Şairin aşırı tevazu

⁶⁹ Mustafa Altun, “Sî-nâme-i Hümâmî: İnceleme-Metin-Dizin”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995, s. VI.

göstermesine gönül razı olmaz ve gerçekten isterse bir eser yazabileceğini söyler. Hümâmî, gönlünün sözünü dinleyip gonca gibi bir kitap yazmaya karar verir ancak, onu takdir edecek gönül ehli insanların yokluğundan yakınır. Etraf inciye boncuk zanneden cahillerle doludur. Kimse takdir etmeyecek ve ihsanda bulunmayacaksa sıkıntıya girip eser yazmakla uğraşmanın bir anlamı yoktur. Şairin eser yazmadaki kararsızlığı cömertliği ile meşhur vezir Dâvûd Çelebi ile karşılaşınca kadar devam eder. Dâvûd Çelebi'nin işaretiyle kararsızlığından kurtulan Hümâmî, eser yazmaya karar verir.⁷⁰

Mürettep bir mesnevi olan *Sî-nâme*, herhangi bir hikâyeyi işlememektedir. Nameler mesnevi tarzında yazılmış olmalarına rağmen gazel karakterinde şiiirlerdir. Namelerden sonra eklenen gazellerle namelerin mahiyeti arasında fark yok gibidir. Buna göre ortalama 30-40 beyit uzunluğunda olan nameler, şeklen mesnevi ama muhtevası bakımından uzun gazeller gibidir denebilir. Namelerde sevgilinin vasıfları övölüp âşıkın aşkından söz edilir ve maşuktan ayrı kalmanın üzüntüsü dile getirilir. Didaktik veya tasavvufî bir özellik göstermeyen nameler beşeri aşkı anlatır.⁷¹

Eserdeki ilk mektubun konusu kısaca şöyledir: Âşık mektuba maşuğu överek başlar. Şeker dudaklı sevgili, güzellik bağının gülüdür. Gönülle beraber bütün cihan onun bağının bülbulüdür. Dudaklarına yakut dense yeridir. Onun dudaklarından bir damla içmek kuvvete kuvvet katar. Boyu da servi gibidir. Onun vasıfları kıyamete kadar anlatılsa bitmez. Maşukun vasıflarını uzaktan haber alan âşık onu görmeden duyduklarıyla âşık olur. Ziyaret edip yanına gitmeden Kâbe gibi uzaktan secde eder. Âşık, sevgilinin devletinin ebedi olması; yüzünün bağının daima taze kalması; nergis gözlerinden baygın bakışların kaybolmaması ve güzellik baharının hazana ermemesi için dua da eder. Âşık, maşuğun vasıflarını duyduktan sonra içi dışı ona kavuşma arzusuyla dolmuştur. Hasret çekerek kendinden geçen âşıkın gözü hiçbir şeyi görmez; bütün cihan yaş gibi gözünden akıp gitmiştir. Yüzünü görmek arzusuyla ne gece rahat edebilir ne gündüz. Sevgilinin gamıyla feryadı iyice artan âşıkın dengesi bozulup sevgilinin siyah saçları gibi kararını kaybetmiştir. Âşıkın sevgilinin gözünde toz kadar değeri olmasa da o sevgilinin ayağının tozuna yüz sürmeyi arzular. Âşık,

⁷⁰ Çelebioğlu, a. g. e., s. 272-275.

⁷¹ Çelebioğlu, a. g. e., s. 277.

canını sevgilinin eline teslim edip onun vereceği fermanı bekler. Sevgilinin onu kulluğa kabul edip muhabbet göstermesini ve cefa etmeyi bir kenara bırakmasını arzular. Mektubun sonunda “Bu şi’r-i ter olubdur dilde güftâr, Seni kılmağa hâlûmden haberdâr” beytiyle geçiş yaparak bir gazel söyler.⁷²

1.1.1.7. Ta’aşşuk-nâme (Seyyid Ahmed Mirzâ)

Bu dönemde yazılan on mektup türündeki eserlerden birisi de Seyyid Ahmed Mirzâ (ö.?)’nin 1435-1436’da kaleme aldığı *Ta’aşşuk-nâme*’dir. Çağatay Türkçesiyle yazılan eser mesnevi olarak yazılmış mektuplar ve mektupların sonuna eklenmiş gazellerden oluşur.

Şair, Allah’a hamd ve sena ile başladığı eserine münacatla devam eder. Ardından Hz. Peygamber’e bir na’t yazmıştır. Na’ttan sonra kitabın yazılma sebebini açıklar. Rüyasında gördüğü Mecnun, şaire hayal gücünü kullanarak bir eser yazmasını söylemiştir. Devamında padişah Şahrûh için methiye söyler. Bunları ayrı başlıklar altında mesnevi nazım şekliyle yazan şair hepsini kırk beyte sığdırmıştır. Kırk birinci beyitle ilk mektuba başlar. Mektupların son beyitlerinde namelerden sonra gelecek gazellerin hangi makamla okunması gerektiğini söyler. Bu makamlar sırasıyla Iraki, Iraki, Neva, Hüseyini, Rast, Uşşak, Isfahan, Rehavi, Nihavend ve Penç-gâh’dır. Şair gazellerden sonra üç-beş beyitlik “sözünġ hülâsası” başlıklı bölümler eklemiştir. Eser kitabın hatimesi ve şairin padişah hizmetine girmek istediğini dile getirdiği bölümle sona erer.⁷³

Eser giriş, asıl konu ve hatimesiyle klasik mesnevi tertibine uygun biçimde kaleme alınmıştır. 320 beyit hacminde yazılmış olmakla en kısa on mektup örneklerinden birisidir. Mektuplardan 2., 3. ve 4. hariç hepsi “Eyâ” hitabıyla başlamaktadır. 4. mektup “Elâ” hitabıyla başlarken 2. ve 3. mektuplar için kalıplaşmış bir başlangıç sözü bulunmaz. On mektup türü eserlerin bazılarında âşıkla

⁷² Hümâmî, **Dîvân-ı Hümâmî**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi Bölümü, No:47, v. 10b-12a.

⁷³ Kazım Köktekin, **Ta’aşşuk-nâme (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)**, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 8-11.

maşuk arasında gerçekleşen mektuplaşma bu eserde âşıktan maşukadır. Mektupların hepsi âşıkın dilinden yazılmıştır.

Şair, kitabını yazma sebebini anlatırken bir gece sabaha karşı rüyasında Mecnûn'la yolda karşılaştığını anlatır. Mecnûn ona gururu bir kenara bırakmasını; müptela âşıkların makamının Kerbela olduğunu söyler. Şaire “Sen hem müptela olmuşsun hem de cefa çekmekten gül gibi sararıp solmuşsun. Eğer kavuşmak istersen sevgilinin yoluna baş koyup geri dönmeyeceksin” diyerek âşıkında kararlı olmasını tavsiye eder. Ayrıca hayalinde bir hikâye kurgulayıp şiire dökmesini söyler. Şair de mektupları yazmaya başlar. İlk mektubun konusu şöyledir:

Mektuba güzeller güzeli sevgiliye hitap ederek başlayan âşıka göre bütün padişahlar sevgilinin kölesinin köleleridir. Sevgili letafet mülkünün sultanı, zerafet âleminin ay yüzlüsü, güzellik ordusunun padişahıdır. Ay, kendi sönüklüğünü görüp sevgilinin mükemmel güzelliğine tapar; güneş de kapısında köle olur. Hür olanlar sevgiliye kul olmak için yarışır. Onun boyu servi gibidir. Âlemin güzel kokması sevgilinin saçlarından kaynaklanır. Müşg ve amber onun benlerinden çıkmıştır. Kaşları fitne çıkarırken cadı gözleri bütün âlemi çılgına çevirir. Onun hayali âşıkın canına can katarken ayrılığı bağrını kanla doldurur. Maşukun derdinin gönüllere girmesi en büyük iyiliktir. Cenneti arzulayan âşıkın biçare gönlü devamlı sevgilinin tarafına doğru uçmak ister. Sevgili ne kadar cefa çektirip eziyet etse âşık sadık bir köle gibi ondan vazgeçmez. Âşık hemen kavuşmayı istemektedir ancak, maşuk çok cefa ederek onu geri çevirir. Mektubun sonunda âşık, Irâkî makamında okunmasını istediği bir gazel söyler.⁷⁴

1.1.1.8. Hüma vü Hümayûn (Cemâlî)

XV. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan ikili aşk ve macera mesnevilerinden birisi de Cemâlî (ö.1510-12?)'nin 1446'da tamamladığı *Gülşen-i 'Uşşâk* diye de anılan *Hüma vü Hümayûn* adlı eserdir. Cemâlî mesnevisini İranlı şair Hâcû-yı Kirmânî (ö.1352)'nin 1331/1332'de yazdığı aynı adlı eserinden tercüme etmiştir. Kirmânî'nin ilk mesnevisi olan eser tenkitli basımında 4395 beyitken Cemâlî'nin

⁷⁴ Köktekin, a. g. e., s. 52-54.

mesnevisi ona yakın bir sayıda 4593 beyittir. İki şairin vezin tercihleri de birbirinden farklıdır; Kirmânî fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ul veznini kullanırken Cemâlî mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün veznini kullanmıştır. *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisi pek rağbet görmemiştir. İran'da Hâcû-yı Kirmânî'den sonra Türk edebiyatında XV. yüzyılda Cemâlî ve XVI. yüzyılda Kara Fazlî (ö.1564) tarafından yazılmıştır.⁷⁵ Cemâlî eserini bire bir tercüme etmemiş bazen asıl eserdeki konuyu bazen de konudaki hayali alarak kendi duygu ve düşünceleriyle şekillendirip eserine telifi tercüme özelliği kazandırmıştır. Asıl eserdeki olay akışına bağlı kalmakla beraber özellikle tasvirlerde kendi hayal gücünü kullanmıştır.⁷⁶

Hümâ vü Hümâyûn giriş, asıl konu ve bitiş bölümleriyle mürettep bir mesnevi özelliği gösterir. Giriş bölümünde biri kaside şeklinde üç tevhit; bir mevize; iki münacat; biri kaside tarzında üç na'at vardır. Devamında kitabın yazılma sebebinin açıklandığı kısım gelir. Bundan sonra Sultan II. Murâd için kaleme alınmış biri kaside şeklinde iki methiye yer alır. Ardından şair mesnevi şeklinde yazdığı üç şiirle aşkı anlatır. Asıl konu bölümünde Hümâ ile Hümâyûn'un aşk macerası anlatılır. Bu bölümde kahramanların ağzından söylenmiş kaside ve gazeller de yer almaktadır. Hatime bölümünde şair eserini övüp hataları için özür diler. Ardından mesnevinin yazılış tarihini verir ve bir bahar tasviri yapar. Dua ederek mesneviyi bitirir. Maddi ve beşeri bir aşk hikâyesi olan eserin tasavvufî yönü bulunmadığından kahramanların da sembolik tarafları yoktur. Ancak şair hikâyede yeri geldiğinde olay akışını keserek dünyanın faniliği, gaflete düşmemek, doğru yoldan ayrılmamak, sabır, kanat vb. konularda öğütler vermektedir.⁷⁷

Cemâlî'nin mesnevisindeki bazı şiirlere bakıldığında Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrin*'indeki şiirlere nazire olarak yazıldığı görülmektedir. Giriş kısmındaki ilk beyti Arapça mesnevi münacat ile mesnevi ve kaside şeklinde yazılan tevhitler; yine

⁷⁵ Osman Horata, "Cemâlî: Hümâ vü Hümâyûn (Gülşen-i 'Uşşâk) İnceleme-Tenkidli Metin", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 1990, s. 25-42.

⁷⁶ Horata, a. g. e., 133.

⁷⁷ Çelebioğlu, a. g. e., 336-338.

mesnevi ve kaside şeklinde yazılan II. Murâd methiyeleri ve mev'ize; konu bölümündeki bir gazel Şeyhî'ye nazire olarak kaleme alınmıştır.⁷⁸

Hümâ vü Hümâyûn'un konusu kısaca şöyledir: Arap ülkesinin Menûşeng adlı adaletiyle meşhur bir hükümdarı vardır. Yönetimi altındaki Horâsân, Irâk, Rûm ve Şâm onun adeleti sayesinde abat olur. Menûşeng, tahtını bırakabileceği bir erkek çocuğu olmadığı için çok üzgündür. Nihayet bir gün melekler kadar güzel ay parçası gibi bir oğlu dünyaya gelir; adını Hümâ koyar. Hanedanını devam ettirecek bir oğlu doğduğu için çok mutlu olan Menûşeng, muhtaçlara yardım edip açları doyurur. Herkes tarafından çok sevilen küçük şehzade beş yaşına geldiğinde eğitilmesi için bir hocaya teslim edilir. On iki yaşına kadar hadis, tefsir, matematik, astronomi, astroloji, fıkıh, tıp, sarf, mantık, muamma, lügaz, şiir, inşa, maani, bedayi, satranç gibi birçok ilimleri ve hüneleri öğrenir. On beş yaşına ulaştığında ata binmekte ve savaş aletlerini kullanmakta son derece mahir bir yiğit olur.

Hümâ bir gün babasının huzuruna çıkarak iki günlüğüne ava gitmek için izin ister. Menûşeng, bütün tehlikelerden sakınarak büyüttüğü tek şehzadesinin gözünün önünden ayrılmasını istemez ama ısrarına dayanamayarak bir günlüğüne ava çıkmasına izin verir. Hümâ'ya binmesi için altın eğerli, gümüş nallı siyah bir cins at verilir. Doğanın bütün güzellikleriyle canlandığı bir bahar sabahı ava çıkıp aslan ve ceylan avlayarak ilerlerken ayakları altın, teni gümüş gibi bir yaban eşiği görür. Kement atarak yakalamak ister ama elinden kurtulup kaçmaya başlayan avın peşinden gidip bütün gece takip ettikten sonra sabahleyin çiçeklerle ve çimenlerle dolu güzel bir bölgeye gelir. Etrafta gezinirken gösterişli bir köşk görür. Köşkün içindeki duvara çizilmiş güzeller güzeli bir kız resmi vardır. Resmin altında kendisi için yazıldığını düşündüğü "Ey âlemlerin şahı! Ava çıkıp bu resmi gördüğünde iyice temaşa et. Bu Çin Fağfur'unun kızı Hümâyûn'dur. Akıl gözüyle dikkatlice bakıp manasını anla!" şeklinde bir yazı görür. Hümâ resmi görür görmez kıza âşık olur. Hümâyûn'un güzelliği karşısında iyice şaşkına dönen Hümâ gözyaşları döküp feryat etmeye başlar. İyice kendini kaybederek ne yapacağını bilmez halde çöllerde dolaşmaya başlar. Hümâ, kendisini bulmak için her tarafı arayan maiyetiyle çölde

⁷⁸ Osman Horata, "Cemâli'nin Hümâ vü Hümâyûn Mesnevisi", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, S. 7, 1993, s. 303-305.

karşılaşır. Av arkadaşlarına başına gelenleri olduğu gibi anlatır. Onlar da gördüğü şeyin bir cadının hilesi olduğunu, inanmaması gerektiğini, Şâm'a dönüp sarayındaki güzellerle yılın dört mevsimi yiyip içip eğlenmesini önerirler. Ancak Hümâ onları dinlemez ve Hümâyûn'u bulmak üzere Çin'e doğru yola çıkar.

Hümâ'nın Bihzâd adında bir dostu vardır. Onun yalnız başına Çin'e gitmek için hareket ettiğini görünce yoldaş olmaya karar verir. Kendinden geçmiş halde ağlaya ağlaya giden Hümâ'ya aşk yolunda nice kimselerin maksuduna erişemediğini, ancak sabrederse sevdiğine kavuşabileceğini öğütler.

Hümâ ve Bihzâd uzun müddet yol aldıktan sonra bir deniz kenarına varırlar. Burada denizden gelip karaya çıkan Semendûn adında eşkiya bir zenci ve adamlarıyla karşılaşırlar. Semendûn bunları tutsak alıp gemiyle tekrar denize açılır. Hümâyûn'a kavuşma umuduyla yola çıkmışken bir korsan gemisinde tutsak olan Hümâ, kahrından gözyaşı döker ve kurtulmak için Allah'a yakarır. Hümâ'nın yakarışlarına icabet eden Allah denizde bir fırtına koparır. Zencilerin hepsi yüksek dalgalara kapılıp boğulur. Hümâ ve Bihzâd sahile çıkmayı başarır. Çıktıkları yer türlü çiçeklerle dolu, yemyeşil çimenlerle kaplı, cennet bahçesi gibi bir yerdir. Hümâ burada üzüntüsünü unutup biraz mutlu olur.

İki arkadaş bir süre yol aldıktan sonra karşılarına kalabalık bir grup asker çıkar. Hümâ onların kötü niyetli olduklarını zannedince Hümâyûn'a ulaşma yolunda bir engelle daha karşılaştığını düşünür ve içini keder kaplar. Gelenler Hâver ülkesinin askerleridir. Hâver hükümdarı öldüğünden asil birisi gördükleri Hümâ'nın onun yerine hükümdar olmasını isterler. Hümâ'nın önünde yere yüz sürüp tahta geçmesi için yalvarırlar. Hümâ gönülsüzce Hâver sultanı olur. Bihzâd'ı kendine vezir yapan Hümâ, ülkede adaletli bir sistem kurup kısa sürede her tarafı abat eder. Her türlü zenginliğe sahip olmasına rağmen Hümâ mutlu olmaz. Gördüğü her çiçekte ve her güzel şeyde Hümâyûn'u hatırlayıp feryat ederek ağlar. Bihzâd'dan başka hiç kimse şahın neden ağladığını anlamaz.

Bir gece gösterişli bir eğlence meclisi kurulur. Güzellerin sunduğu kadehler peş peşe içilirken müzisyenler de şarkı söyler. Gece yarısını geçtiği sıralarda Hümâ, Bihzâd'ın yanında olmadığını fark eder. Bahçeye çıktığında Bihzâd'ı Âzerefrûz adlı

bir kızın yanında görür. Bihzâd kıza âşık olmuştur. Âşıkın halinden en iyi Hümâ anlayacağından sevdiğine kavuşmak için ondan yardım ister. Hümâ, aşk hakkında Bihzâd'a nasihat edip meclise döner. Ölen Hâver şahının Şemse adında bir kızı vardır. Âzerefrûz onun yanına gidip Bihzâd'a âşık olduğunu anlatır. Aralarındaki sohbetin sonunda Şemse de Hümâ'ya âşık olduğunu itiraf eder.

Hümâ bir gün ava çıkar. Av sırasında sahrada bir yiğitle karşılaşır. Yiğit, Hümâ'yı aramak için yollara düşen amca oğlu Şeh Fihri'dir. Hümâ, akrabasıyla karşılaşmanın ve bir dosta kavuşmanın sevinciyle ona sarılıp ağlar. Hümâ, Bihzâd ve Şeh Fihri üçü beraber eğlenmek için bağa giderler. Aynı esnada Şemse de bağda gezmektedir. Hümâ'ya olan aşkını belli etmek için elinde tuttuğu turuncu ona doğru atar. Turunç yanlışlıkla Şeh Fihri'ye isabet eder. Şeh Fihri, Şemse'yi görür görmez âşık olur. Hümâ ile Şemse aralarında konuşurlar. Hümâ, gönlünde başka bir kız olduğundan kendisinin turunçtan bir nasibi olamayacağını söyler. Şemse, Hümâ'nın başkasını sevdiğini öğrenince çok üzülür ve ondan umudunu keser.

Hümâ günlerini Hâver'de hüküm sürerek geçirirken devamlı Hümâyûn'u özler. Eğlence meclislerinde elinde içki kadehleriyle sureten mutlu görünürken içten içe aşk hasretiyle yanar. Hümâ bir gece rüyasında bir bağın içinde gezinen Hümâyûn'u görür. Onun ayaklarına kapanıp çektiği sıkıntıları anlatır. Hümâyûn, onu aşk hasreti çeken birisi gibi davranmamakla, hükümdarlıkta gününü gün etmekle ve başka kızlarla meclislerde eğlenmekle itham edip sitem eder. Âşık olanın taç ve tahtı düşünmeyeceğini, ya canından olmayı göze almasını ya da sevdadan vazgeçmesini ister. Uyandığında gördüğü rüyanın tesiriyle Hümâ üzüntüye boğulur.

Hümâ rüyasında Hümâyûn'dan azar işitince ertesi sabah hiç kimseye haber vermeden Çin'e gitmek için yola koyulur. Çin sınırına vardığında çiçekli güzel bir bölgede Çinli tacirlerle karşılaşır. Aralarında Sa'dân adlı yaşlı bir ihtiyar Hümâ'yı karşılayıp iltifat eder ve kim olduğunu sorar. Hümâ, asıl kimliğini gizleyerek Kays adında Şamlı bir tüccar olduğunu, ticaret için Çin'e gelirken yolda haramilerin saldırısına uğradığını, canını zor kurtarıp kaçtığını söyler. Sa'dân da kendisini tanıtarak aslen İranlı olduğunu Çin ile ticaret yaptığını söyler ve yol üzerinde Zendcâdû adlı bir düşman beklediğini, ondan kesinlikle uzak durmasını baba gibi

öğütler. Hümâ, öğüt için teşekkür edip korkusuzca yoluna devam eder. Yolda Zendcâdû'nun yaptığı ateş denizi büyüyle karşılaşır. Hümâ, Allah'ın adını anınca büyü bozulup ateş denizi ortadan kaybolur; böylece o da denize ulaşır. Zendcâdû bu sefer de karşısına bir dev şeklinde çıkar ve Hümâ ile savaşmaya başlar. Yine içten bir sadakatle Allah'ın adını anınca kuvvetli bir rüzgar çıkar ve devî perişan eder. Dev tehlikesinden de Allah'ın yardımıyla kurtulan Hümâ yoluna devam eder. Yüksek bir dağın tepesine yapılmış burçları bulutlara degecek gibi uzun bir kale görür. Kalenin kapısına geldiğinde kapıyı bekleyen bir aslanla karşılaşır. Aslan ona hamle ettiğinde önce kaçır, ama sonra onun bir tılsım olduğunu anlar ve gürzüyle vurarak ortadan kaldırır.

Hüma, kale kapısından girip ilerlediğinde karşısına bir köşk çıkar. Köşkün içinde Hümâyûn'un amcasının kızı olduğunu söyleyen Perîzâd adlı bir kızla karşılaşır. Karşılıklı birbirlerine hikâyelerini anlatırlar. Perîzâd, Hümâ'ya sevdiğine kavuşması için iyi dileklerini sunar, Hümâ da çok memnun olur. İkisi beraber başka bir köşke gittiklerinde altın bir masa üzerinde gümüş levha üzerine Hümâ'ya hitaben yazılmış bir not bulurlar. Notta tarif edilen yolları takip ederek kapısı kilitli bir odaya varırlar. Kilidi kırıp girdiklerinde içleri çeşit çeşit mücevherlerle dolu birçok küp bulurlar. Hümâ ile Perîzâd oradan hemen çıkıp Çinli tacirlerin konakladığı bölgeye gelirler. Sa'dân gelmelerine çok sevinip onlara ikramda bulunur. Hümâ, yolda başına gelen tehlikeleri ve nasıl aştığını baştan sona kadar anlatır. Daha sonra Hümâ kervandan birçok at ve katır alarak hazinenin bulunduğu köşke gider. Birbirinden değerli mücevherleri bin katır ve yüzlerce ata yükleyip Çin'e doğru yola çıkarlar.

Çin'e vardıklarında Fağfûr, Perîzâd'ı iyi karşılayıp ikramda bulunur. Sa'dân da Hümâ'yı konuk edip ziyafet verir. Hümâyûn, Perîzâd'la görüşmüş olmaktan çok mutlu olur ve uzun uzun dertleşirler. Perîzâd, tuzağa düşürülüp kaledeki köşke hapsedildiğini, Hümâ'nın onu kurtardığını ve başından geçen bütün olayları anlatır.

Perîzâd, Hümâ'nın eşi benzeri bulunmaz güzellikte bir genç olduğunu, resmini görüp âşık olduktan sonra onun uğrunda tahtı ve tacı bırakıp bütün zorlukları aşarak Çin'e geldiğini Hümâyûn'a uzun uzun anlatır. Hümâyûn, Perîzâd'ın anlattıklarından sonra yüzünü görmeden Hümâ'ya âşık olur. Ancak aşkını sır olarak

saklayıp kimseye söylemez ve Hümâ'yı göreceği günü sabırsızlıkla beklemeye başlar. Hümâ bir müddet sonra Sa'dân tarafından Çin Fağfur'unun gösterişli sarayına götürülür. Yanında getirdiği çeşit çeşit mücevherleri Fağfur'un ayaklarına serince Fağfur onun kim olduğunu merak eder. Sa'dân onun Arap ülkesinde yaşayan ve uzun süredir görmeyip hasretini çektiği biraderzadesi olduğunu söyler. Hümâ, Fağfur'u görmek istediğinden huzura çıkardığını anlatır. Duyduklarına çok memnun olan Fağfur, Hümâ'nın gözlerinden öpüp iltifat eder. Sonra eğlence meclisinde beraberce eğlenip sarhoş olurlar.

Fağfur'un sarayında eğlence meclisi devam ederken hizmetçilerden birisi Hümâ'nın Fağfur'un sarayına geldiğini Perîzâd'a haber verir. Perîzâd da Hümâyûn'u ikna edip beraber eğlence meclisini uzaktan görebilecekleri ve sesleri duyabilecekleri bir yerde gizlenerek meclisi izlerler. Hümâyûn, Hümâ'yı elinde içki kadehiyle iyice sarhoş halde görür. İçindeki aşk ateşi alevlenen Hümâyûn, duygularını Perîzâd ile paylaşır. Perîzâd onu teskin edip Hümâ da ona âşık olduğundan gamlanmanın değil eğlenmenin zamanı olduğunu söyler. Gizlendikleri yerden kalkıp giderken Hümâ uzaktan Hümâyûn'u görüp tanır. Bundan sonraki günlerini aşk acısıyla ah çekip feryat ederek geçirmeye başlar. Sa'dân onun halini görüp gamlanmamasını, mutluluktan ümidini kesmemesini, kimsenin ebediyen ayrılık çekmeyeceğini söyleyip teselli etmeye çalışır. Hümâ'ya nasihat fayda vermez; sevgilisinin aşkıyla gözyaşı döküp hasret ateşiyle yanmaya devam eder. Uykusuz geçirdiği gecelerde yanan mumu kendi haline benzetip mumla dertleşir.

Bir sabah Fağfur haberci gönderip Hümâ'yı ava davet eder. Daveti memnuniyetle kabul eden Hümâ, atına binip Fağfur'un sarayına giderken yolda Hümâyûn'un maiyetindeki güzel kızlarla seyahat ettiğini görür. Hemen yanlarına gitmek ister ama sırrının açığa çıkmasından çekindiği için vazgeçer. Yanında bulunan Fağfur'un habercisine sultanın nereye gittiğini sorar. Haberci, Hümâyûn'un bahar mevsimini cennet bahçesi gibi bir yerdeki yazlık köşkünde eğlenerek geçirdiğini anlatır.

Aklı Hümâyûn'da kalan Hümâ, isteksizce Fağfur'la ava çıkar. Akşama doğru sağlığı elvermediği için ava devam edemeyeceğini söyleyip şehre dönmek için

Fağfûr'dan izin ister. Fağfûr akşam yola çıkmasını uygun görmeyip ertesi sabah gitmesine izin verir. Sabah erkenden yola çıkan Hümâ, istikametini değiştirip Hümâ'nın yazlık köşkünün bulunduğu bölgeye doğru hareket eder ve akşam olduğunda cennet gibi güzel bir bölgeye gelir. Etraftaki güzellikleri seyrede seyrede Hümâyûn'un köşküne ulaşır. Yüzünü sevgilinin toprağına sürüp gözyaşları döker. Perîzâd onu görünce Hümâyûn'u görebilmesi için köşkün damında uygun bir yere gizler.

Hümâ gizlendiği yerden köşkteki mecliste eğlenen sevgilisini seyredip ah çekerken bir bekçi onu yakalar ve kılıcıyla üzerine hamle yapar. Hümâ önce davranıp onu damdan aşağı taşlık bir yere atar. Taşların üzerine düşen bekçi oracıkta ölür. Hümâ, gizlendiği yerden yüksek sesle aşk acısı çektiğini, daha fazla hasrete katlanamayacağını, kavuşmayı arzuladığını dile getiren uzunca bir tazarruda bulunur. Hümâ'nın yakarışlarını duyan Hümâyûn, aşk acısı çeken kişinin kim olduğunu öğrenmek ister. Perîzâd da onun aşk uğruna tacını ve tahtını bırakıp sevdiğine kavuşmak için yollara düşen bir âşık olduğunu söyler. Hümâyûn da gönlünün aşkla dolu olduğunu açığa vuran sözler söyler ve meclisteki müzisyene kendi ağzından şiir okutturur. Kavuşmayı arzuladığını bildirmesi için Perîzâd'ı Hümâ'ya gönderip onu yanına davet eder. Hümâ davete çok sevinir. İki âşık karşılaşınca Hümâ yanında getirdiği birbirinden değerli mücevherleri Hümâyûn'un üzerine saçar. Karşılıklı şiir okuyarak aşklarını dile getirirler.

Hümâ, Hümâyûn'dan örtüyü kaldırıp yüzünü göstermesini ister. Hümâyûn yüzünü açınca Hümâ çok mutlu olur; iki âşık hasretle kucaklaşır. Beraberce tahta oturarak aşklarından ve hasret çektikleri günlerden konuşup karşılıklı şiir okurlar. İki âşık eğlenerek birkaç gün geçirdikten sonra Hümâ, yakalanma kaygısıyla köşkten ayrılmak için izin ister. Ayrılık vaktinin geldiğini gören Hümâyûn onu gönülsüzce yolcu edip ardından gözyaşlarına boğulur. Hümâ çıktıktan sonra köşkün bağında yürürken bekçi ile karşılaşır. Bekçi durumdan Çin Fağfûr'unu haberdar edeceğini söyleyip yakalamaya davranınca Hümâ bir kılıç darbesiyle bekçiyi öldürür.

Hümâ'nın Hümâyûn'un köşküne gittiği, eğlence meclisinde beraber eğlendikleri ve biri burçta diğeri bahçede olmak üzere iki bekçiyi öldürdüğü bir

gammaz tarafından Çin Fağfûr'una ihbar verilir. Fağfûr, duydukları karşısında çok öfkelenip Hümâ'nın derhal hapsedilmesini emreder. Askerler onu yakalayıp boynuna bir kement takar; toprak ve taşlık yolları yürüterek geçirip sağlam bir kaleye hapseder. Hümâ, sevdiğine kavuşmuşken bir anda ayrı düşmenin üzüntüyle günlerce ağlar. Sabaha kadar geceyle dertleşir. Bir sabah Perîzâd gelip Hümâyûn'un selamını ve mektubunu getirir. Hümâyûn mektubunda Yûsuf gibi hapse düştüğü için gam çekmemesi gerektiğini yazmaktadır. Her derdin devasının bulunacağını ve özlemle kendisini beklediğini yazar. Hümâ da cevaben bir mektup yazıp gönderir. Böylece Perîzâd aracılığıyla haberleşmeye başlarlar.

Hümâ hapiste günlerini hasretle ah çekerek geçirirken Cihânsûz adlı bir şahın kızı olan Semenrûh tarafından hapisten kurtarılır. Hümâ, Semenrûh'un yardımı sayesinde sevgilisinin yanına gider ama Hümâyûn ona kırgın olduğundan kapıyı açmaz. Hümâ'nın Semenrûh ile gönül eğlendirdiğine inanan Hümâyûn, artık sevmediğini söyleyerek Hümâ'yı azarlar. Bütün yakarmaları karşılıksız kalan Hümâ aşk acısıyla çöllere düşer.

Hümâyûn bir müddet sonra Hümâ'ya yaptıklarından pişmanlık duyar ve onu bulmak umuduyla peşinden çöle gider. Uzun arayışlar sonucu nihayet perişan haldeki Hümâ'yı bulur. İçinden hemen ayaklarına kapanmak geçer ama aklına bir fikir gelir; onun kendisini ne kadar sevdiğini, kalbinde başkasına dair bir aşk olup olmadığını sınamaya karar verir. Yüzü kapalı olduğu halde atıyla Hümâ'nın yanında durup ona aşk hakkında çeşitli sorular sorar. Aralarında geçen uzun konuşmada Hümâ, muhatabının kim olduğunu bilmeden Hümâyûn'a olan aşkının büyüklüğünü, kalbinde başka birisine dair aşk bulunmadığını anlatır ve asla aşkından vazgeçmeyeceğini söyler. Hümâyûn duyduklarından çok mutlu olur ve yüzünü açarak kendini tanıtır. Hümâyûn, davranışları için Hümâ'dan özür diler. Tekrar kavuşan iki âşık birbirine sarılıp gözyaşı dökerek hasret giderirler.

Hümâ ve Hümâyûn yolda ruhbanların inzivaya çekildiği bir kiliseye rastlar. Ruhbanlar onları misafir edip hikâyelerini dinler. Kilisenin yakınlarına çok kalabalık bir ordu çadırlarını kurmaya başlar. Hümâ, kilisenin kapısını kapattırıp kendi de burca çıkarak orduyu gözetlemeye başlar. Askerlerin içinde Fihri ve

Bihzâd'ın bulunduğunu görünce çok mutlu olur. Hemen bir okun üstüne adını yazıp onlara doğru atar. Fihrist ve Bihzâd okun üstünde Hümâ'nın adını görünce onu bulduklarına çok sevinir. Ordu hep beraber Hümâ'nın önünde eğilip saygı gösterir. Dostlarına kavuşan Hümâ başından geçen olayları baştan sona anlatır.

Tekrar Hâver hükümdarlığına getirilen Hümâ bir gün Çin Fağfûr'una mektup yazarak yaşanan olumsuzlukları bir kenara bırakıp barış içinde yaşamayı teklif eder. Mektubun sonunda düşmanlık devam ederse Çin'i yağmalayacağını söyler. Mektubu okuyan Fağfûr öfkelenir ama öfkesini açığa vurmaktan cevap yazmaz. Hümâ'ya iltifatlar edip kızı haramda olan babanın hep gam denizinde çırpınacağını söyleyerek iki sevgiliyi evlenmeleri için Çin'e davet eder. Hümâ, Bihzâd'ın uyarılarına rağmen Fağfûr'un kendisini kandırdığını fark edemez ve Hümâyûn'a babası ile olan mektuplaşmalarını anlatıp arada düşmanlık olmaması için Çin'e dönmesi gerektiğini söyler. Hümâ'nın isteğini gönülsüzce kabul eden Hümâyûn beraberindeki hizmetçiler, cariyeler ve askerlerle Çin'e döner.

Çin Fağfûr'u vezirini huzura çağırarak kızı Hümâyûn'un kimsenin bilmediği gizli bir yere kapatılmasını, bir genç kız cesedinin sabah erkenden Hümâyûn öldü denerek saraydan çıkarılıp cenaze merasimi yapılmasını emreder. Fağfûr, sevgilisinin ölüm haberini alınca Hümâ'nın kederinden Şâm'a döneceğini düşünmektedir. Yapılan plan gereği Hümâyûn Çin'e varır varmaz hapsedilir. Bir sultanken mahkum duruma düşmenin üzüntüsünü yaşar ve saba rüzgarıyla dertleşir. Hümâ Çin'e gelip herkesin yas tuttuğunu görünce kimin öldüğünü sorar. Hümâyûn'un öldüğünü söylediklerinde acısından feryadı cihanı tutar ve hayatın bütün nimetlerinden vazgeçerek kendisini dağlara ve çöllere atıp vahşi hayvanlar gibi yaşamaya başlar.

Perîzâd, Hümâyûn'un hapsedilmesine çok üzülür ve vezirin gönlünü alarak Hümâyûn'u ziyaret eder. Ona her zorluğun bir kolaylığı, her ayrılığın bir vuslatı olacağını söyleyerek teselli eder. Vezirin Ferahnâk adındaki yakışıklı oğlu Perîzâd'ı görür ve ilk görüşte âşık olur. Bir gece düşünürken aklına Hümâ'yı bulmak ve Hümâyûn'un durumunu haber vermek ve Perîzâd'a kavuşmak için ondan yardım istemek gelir. Sabah erkenden Çin'den ayrılarak Bihzâd'ın vezir olduğu Hâver ülkesine gelen Ferahnâk, Fağfûr'un nasıl hile yaptığını ve Hümâyûn'un nerede hapis

tutulduğunu anlatır. Bihzâd ise Fihri ile beraber ne kadar dağ ve çöl varsa asker salıp aratmış ancak Hümâ'nın izine rastlamamışlardır. Bihzâd, bulana kadar Hümâ'yı aramaya beraber çıkmayı teklif eder. Ferahnâk bu teklifi kabul eder ve hemen yola koyulurlar. Günlerce aç, susuz ve uykusuz dolaştıkları halde Hümâ'dan bir iz bulamazlar. Dolaşırken bir kiliseye rast gelirler. Kilisedeki çirkin rahipten çölde yol alan bir tüccar kafilesinin Hümâ'dan haberdar olabileceğini öğrenip hemen kafileyi aramaya başlarlar. Kafileyi bulduklarında Bihzâd içlerinden yaşlı olana Hümâ'yı görüp görmediklerini sorar. Pir, gelirken dağ eteğinde feryat figan ağlayan bir genç gördüklerini söyler. Aldıkları habere çok sevinen iki arkadaş doğrudan doğruya doğru dört nala at sürer.

Bihzâd ile Ferahnâk dağın eteğine geldiklerinde Hümâ'yı ağlar ve perişan bir şekilde bulurlar. Hümâ'nın eski yiğit ve güzel halinden eser kalmamıştır. Dolunayken hilale dönmüş; elifken nun gibi iki büklüm olmuştur. İki yoldaş hemen önünde saygıyla yere yüz sürüp Hümâyûn'un ölmediğini, Fağfûr'un hile yaptığını anlatır. Hümâ duyduklarına çok sevinir ve Hümâyûn'un nerede tutulduğunu sorar. Ferahnâk onun nerede hapsedildiğini bildiğini söyler. Ayrıca kendisinin de Perîzâd'a âşık olduğunu söyleyip kavuşmak için Hümâ'dan yardım ister. Hümâ, değil insan peri olsa onları kavuşturacağına söz verir.

Hümâ ile Bihzâd, Hâver ordusuyla Çin'e gidip Ferahnâk'ın yer göstermesiyle vezirin köşkünden Hümâyûn'u kurtarırlar. Hapisten rengi solmuş, zayıflamış ve saçları darmadağın halde çıkan sevgilisini hasretle kucaklayıp öpen Hümâ onu ordugâhına götürür. Çin Fağfûr'u bir baskınla kızının hapisten kaçırılmasına çok öfkelenir ve hazineler dolusu para harcayarak ordusunu savaşa hazırlayıp Hümâ'nın üzerine sefere çıkar. Yer gök insan seli gibi bir orduyla ilerleyen Çin ordusuyla Hâver ordusu arasında kıran kırana geçen savaşı Hâver ordusu kazanır. Çin ordusu kaçışmaya başlayınca Hümâ, bir filin üzerinden savaşı idare eden Çin Fağfûr'unu yakalayıp bizzat kendisi başını bedeninden ayırır. Çin halkı zalim bir hükümdardan kurtuldukları için Fağfûr'un ölüm haberini sevinçle karşılar. Halkın aksine Hümâyûn, babasının ölümüne çok üzüлp gözyaşları döker.

Hümâ savaşı kazandıktan sonra Çin tahtına oturur. Kudretli bir hükümdar olarak çevre ülkeleri vergiye bağlar. Hümâyûn ile beraber cefa dolu günleri geride bırakıp zevk ve sefa içinde yaşamaya başlar. Münecimler iki âşıkın evlenebilmeleri için en hayırlı zamanı tespit etmek için yıldızların hareketlerini izler ve bir gün kutlu nikah gününün geldiği müjdesini verirler. Hümâ bu habere çok sevinir ve münecimlere hediyeler vererek onları mutlu eder. Çin ve Hâver beyleri saraya davet edilerek düğün yapılacağı bildirildikten sonra Çin baştan başa süslenip merasim için hazırlanır. Binlerce at ve katırın taşıdığı değerli mücevher ve hediyelerle beraber binlerce cariye ve hizmetçiden oluşan gösterişli bir düğün alayı Bihzâd önderliğinde Hümâyûn'u köşkünden alıp Hümâ'nın sarayına getirirler ve Acem adetlerine göre nikahları kıyılır. Gösterişli nikah merasiminden sonra saraylarında halvet olan iki sevgili günler boyunca saraydan çıkmadan yiyip içip eğlenerek zaman geçirirler. Böylece ayrılık hasreti çektikleri cefa dolu günleri geride bırakırlar.

Hümâ, sevdiğine kavuştuktan sonra Ferahnâk ile Perîzâd'ı evlendirip hediye olarak Çin ülkesini verir. Bihzâd, Hümâ'nın yanına gelip Ferahnâk'ı sevdiğine kavuşturduğu gibi kendisi ile Fihri de sevdiklerine kavuşturmasını ister. Hümâ beraber onca cefa çektikleri sadık dostu Bihzâd'la beraber Hâver'e gider. Hâver'de akrabası Fihri ile Şemse'yi evlendirip Hâver ülkesini onlara hediye eder. Bihzâd ile Âzerefrûz'u da evlendirip Bihzâd'ı kendisinin has nedimi yapar. Böylece Hümâ zor zamanlarında yanında duran bütün dostlarını sevdikleriyle kavuşturup onlara makam mevki verir.

Hümâ bağda gezinti yaptığı sırada güzel bir kız görür. Ona insan mı peri mi olduğunu sorar. Kız daha önce avda yakalamak için kement atıp elinden kaçırdığı yaban eşeği olduğunu; o gün peşinden gelip köşkün duvarında Hümâyûn'un resmini görmesinin bir oyun olduğunu; resmi kendisinin gösterdiğini söyler. Hümâyûn'a kavuştuğuna göre artık Şâm'a dönmesi gerektiğini, babası Menûşeng'in hastalandığını haber verir. Hümâ ile Hümâyûn beraber Şâm'a gidip Menûşeng'in huzuruna çıkar. Babasının elini öpüp duasını alan Hümâ, başından geçen bütün hikâyeyi anlatır. Menûşeng, oğlunun Hümâyûn'la evlenmesinden son derece mutlu olur. Hayatının son demlerinde oğluna tekrar kavuşan ve evlendiğini görüp mutlu olan Menûşeng, kısa süre sonra hayata veda eder. Hümâ babasının ani ölümüne çok

üzülür ve feleğe sitem eder. Şâm tahtına oturup adaletli ve cömert bir hükümdarlık yapar. Onun zamanında zulmün adı anılmaz olur. Hümâ ile Hümâyûn beraber mutlu bir yaşam sürerler.⁷⁹

1.1.2. Savaş, Kahramanlık ve Gaza Mesnevileri

1.1.2.1. Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân (Gelibolulu Za'îfi)

Savaş, kahramanlık ve gaza mesnevileri kategorisinde değerlendirilen Gelibolulu Za'îfi (ö.?)'nin *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân* adlı eseri 1446 yılında kaleme alınmıştır. II. Murâd'ın savaşlarının anlatıldığı eser aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla yazılmıştır. Muhtevasında yer alan mesnevi dışı şiirlerde asıl vezinden başka beş vezin daha kullanılmıştır. Eserin giriş bölümünde mesnevi tarzında yazılmış tevhit, münacat, na't ve Sultan II. Murâd methiyesi yer almaktadır. Ardından eserini yazma sebebini açıklar ve eğlence meclisini anlatarak başladığı asıl konu bölümüne geçer. Yazma nüshada hatime bölümü noksan olduğundan eserin sonu mevcut değildir.⁸⁰ Eserin muhtevasında yer yer öğüt veren beyitlere de rastlanmaktadır. Za'îfi, konu denk geldiği zaman okuyucuya öğüt verip anlatılan olaydan ibret almasını tembihler. Şair bunu bazen kendisine hitap ederek yapar. Kendi kendine öğüt veriyormuş gibi konuşarak eserini okuyanlara ve dinleyenlere dolaylı mesaj verir.

Za'îfi'nin eseriyle Tokat dizdarı Arif Ali'nin, Ali İbn Âlâ'nın *Danışmend-nâme*'sine manzum parçalar ilavesiyle yeniden yazdığı eser arasında 232 ortak beyit bulunmaktadır. Bu beyitler *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*'ın bütününe dağılmış durumdadır. Bazen bir, daha çok birden fazla beyit hatta on üç beyit arka arkaya sıralanmıştır. Ortaklaşan beyitler tevhit, na't, münacat, methiye, eğlence meclisi, dua, tabiat ve savaş tasvirleri gibi çok değişik konulara yayılmıştır. Bu ortak beyitler

⁷⁹ Horata, a. g. e., s. 307-664.

⁸⁰ Çelebioğlu, a. g. e., 340-343.

Za'îfî'nin *Danışmend-nâme*'den yararlandığını akla getirdiği gibi daha kuvvetli bir ihtimalle Arif Ali ile Za'îfî'nin ortak başka bir eserden faydalandığı düşünülebilir.⁸¹

Mesnevinin konusu kısaca şöyledir: Mesnevinin başında önce bir eğlence meclisi anlatılır. Sultan Murâd adına düzenlenen mecliste padişahla beraber iyi giyimli, bakımlı beyler ve şehzadeler oturmaktadır. İçki kadehleri gelip gitmekte ve lezzetli yemekler yenmektedir. Böyle bir manzara içinde Za'îfî bir şiiri okur. Padişah şiiri duyunca çok beğenir ve saz eşliğinde sesi güzel bir müzisyene okutturup şaire hesapsız ihsanlarda bulunur. Bundan sonra kanunî, mugannî, rebâbî, kemençeci, neyzen, defci aşk konulu; çengî nasihat konulu; şeştârî ayrılık konulu şiir okuyup müzik icra eder. Padişah orkestra şefi gibi müzisyenleri yönetir. Bir müzisyen işini tamamladığında diğerine işaret ederek icrasına başlamasını emreder.

Bir Cuma günü divan kurulur. Sultan Murâd, vezirleri ve beyleriyle istişare yapar. Toplantıda Macaristan'a savaş açılmasına karar verilir. Ordunun toplanması için Anadolu ve Rumeli'ye mektuplar yazılır. Bir ay sonra Rumeli baştan başa askerle dolar. Padişah bir tepeye çıkıp orduyu izler. Halil Paşa'dan ordunun sayısını sorar. Halil Paşa iki yüz bin atlı, on bin azab ve on bin kapı kulu askeri toplandığını söyler. Padişah yüzünü göğsüne kaldırıp orduyu muzaffer kılmaması için Allah'a yalvarır. Bu sırada bir haberci gelip Karamanoğlu'nun saldırıya geçtiğini haber verir. Sultan Murâd'ın sefere çıkacağını duyan Karamanoğlu, Hristiyan kavmi gibi Sivrihisar'a saldırmıştır. Karaoğlu ve Yapaoğlu adlı iki yiğit, bin kişilik kuvvetleriyle Karaman ordusuna karşı koyup onların kaçmasını sağlamışlardır. Bununla da kalmayıp yakaladıkları birkaç Karaman beyinin başını kesip Sultan Murâd'a yollamışlardır. Haberci yanında getirdiği kelleleri padişahın ayağının dibine döker. Karamanoğlu, Sivrihisar'dan sonra askerlerini Beypazarı'na salar. "Kimseye acımayın, şehri tamamen yıkın" diye emir verir.

Padişah şehre dönüp beyleri, paşaları ve alimleri divanda toplar. Bir yıl önce Karamanoğulları'yla aralarında meydana gelen savaşı hatırlatır. Bir yıl önce Beyşehir'i yıkıp içindeki mescitleri yakan Karamanlıları Dervent denen bölgede

⁸¹ Mehmet Sarı, "Gelibolulu Za'îfî Muhammed - Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân: İnceleme (Ses Değişimleri-Benzeşmeleri ve Uyumlar) Metin-Sözlük", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994, s. 16.

kıstırmıştır. Ancak, araya beyler girerek barış yapılmasını sağlamışlardır. Padişah, eline fırsat geçmişken beylerin sözüne uyup onların hakkından gelmediğine pişmanlık duyar. Divana danışıp Macaristan'a mı yoksa Karaman'a mı sefer düzenlemek gerektiğini sorar. Karaman'a gitse Macarlar, Macaristan'a gitse Karamanoğulları Osmanlı ülkesine saldıracaktır. Divanda hazır bulunanlar Karamanoğulları'nın İslam'a çok zarar verdiğini gerekçe göstererek evvela onların saf dışı bırakılması gerektiğini söyler. Sultan Murâd, beylerinin de kendisiyle aynı fikirde olmasına sevinip Karaman'a sefere çıkmaya karar verir. Yerine oğlunu bırakacağını, onu bey bilip kararları ittifakla almalarını ve araya asla nifak sokmamalarını emreder. Divan sırasında bir haberci gelip Karamanoğulları'nın Karahisar'a girdiğini haber verir. Mısır'da dört kadı toplanıp Karamanoğlu'nu bütün mezheplere göre kafir ilan eder. Padişah bunu duyunca çok sevinip halka çektiirdiği zulmün hesabını sormak için sabırsızlanır.

Sultan Murâd, ordunun yarısını Rumeli'de bırakıp geri kalanıyla Gelibolu'ya gelir. Orduda Hayrullah adlı başına buyruk ve işini düzgün yapmayan Karamanlı bir vezir vardır. Halil Paşa ona çok nasihat etmesine rağmen kaale almaz. Padişahın bundan haberi olunca Karamanlı veziri görevden uzaklaştırır. Bir gün sonra padişah Gelibolu boğazını geçip Yenişehir'e gelir. Şehri baştan sona yıkıp halkını Rumeli'ye götürmek ister ama Karaman beyleri gelip başları açık padişahın ayağına kapanır. Karamanoğlu'nun Varsak'a kaçtığını, can incitmenin Sultan Murâd'a yakışmayacağını söyleyip barış imzalanmasını isterler. Padişah da ikna olur ve barış imzalanır. Anlaşmadan sonra Sultan Murâd, bir müddet orada kalıp şeriata riayet ederek eğlence meclisleri kurup eğlenir.

Karamanoğulları'yla ilgili bölümden sonra şair Rumeli'yle ilgili kısma başlar. Halil Paşa bir gün beyleri toplayıp her tarafta düşmanın galip olduğundan yakınır. Kafirlerin hepsiyle birden düşman olmanın akıllıca olmadığını, onları tek tek yenmek gerektiğini söyler. Bundan sonra Halil Paşa söyledikleriyle bağlantılı bir hikâye anlatır. Birisinin, içinde çeşit çeşit meyveler ve pınarlar bulunan bir bağı vardır. Yaz kış devamlı bağı güzelleştirmek için çalışır. Bir gün üç hırsız kimse yok sanıp haram helal dinlemeden bağa girer. Bağ sahibi uzaktan onları görür. Tek başına üç kişinin hakkından gelemeyeceğini bildiğinden onları alt etmenin bir yolunu düşünür.

Hırsızların yanına gelip beraber meyve yemeye başlarlar. Hırsızlardan birisi vakıf gelirlerini yiyen bir âlim, birisi rençper, sonuncusu da doymak için halka muhtaç bir dilencidir. Önce rençperi eline alıp dövmeye başlar. Bir yandan da diğer ikisini göstererek “Bu adam ilimle uğraşan ve halka dua eden bir âlimdir. Öbürü de bir dervıştır; bağdan ne yeseler haktır. Senin gibi rençper ne hakla bağından meyve yiyorsun” diyerek söylenmektedir. İki hırsız başlarını eğip rençperin dayak yemesine ses çıkarmaz. Ardından dilenciye eline alıp dövmeye başlar. Âlim’i gösterip “Hadi bu âlimdir, ilim ehline can fedadır. Sana ne oluyor da bağından haram yiyorsun” diyerek döve döve bağdan çıkarır. Dilenci bir yandan kaçarken bir yandan da söver. Bağcı en son âlimin yanına gelip “Millele helal yiyin deyip de neden haram yiyorsun” diyerek onu da döve döve bağdan atar. Halil Paşa beylerine bağcının yaptığı gibi kafirleri bir bir yok etmek gerektiğini söyler. Beyler, Halil Paşa’yı düşüncesinden dolayı takdir eder.

Halil Paşa beyleriyle toplantıdayken Macaristan kralı Yorgi’nin elçisi gelir. Paşaya kralın mektubunu sunar. Kral, mektubunda Sultan Murâd’ın savaş için hazırlık yaptığından haberi olduğunu yazmaktadır. Kendileri de savaşmak için ordu toplamaktadır. Yorgi, mektubunda savaşta çok insanın öleceğini dile getirip barış yapmanın en doğru hareket olduğunu, haraçları neyse ödeyeceklerini yazmaktadır. Sözlerinde samimi olup olmadıklarını anlamak için Baltaoğlu adında bir askeri krala elçi gönderirler. Baltaoğlu on yıl boyunca düşmanlığı bir kenara bırakıp dostça davranacakları sözünü alıp padişaha getirir. Bu hadisenin üstünden bir iki ay geçtikten sonra padişahın Anadolu’ya geçip Karaman üzerine yürüdüğünü ve Rumeli’yi boş bıraktığını duyunca dostluk sözü verdiğine pişman olur. Yorgi’nin Yanko adında çok sevdiği bir veziri vardır. Yorgi’yi üzüntülü görünce sebebini sorar. O da Rumeli’yi almanın çaresini bulmasını ister. Yanko, emrine ordu verilmesi durumunda bütün Türk illerini yıkacağı sözünü verir.

Kral Yorgi bir gün eğlence meclisi kurdurur. Ziyafette sığır kebabından lahana turşusuna, koyun yahnisinden kolyoz balığına yok yoktur. Kral, Yanko’yu huzura çağırıp gördüğü bir rüyanın tabirini sorar. Kral rüyasında İsfat Nikola ile Yorgi’yi görmüştür. Onu elinden tutup avluda yedi kez yürüttükten sonra “Hristos senin başına taç koydu ve seni Rum illerinin kralı yaptı” derler. İsfat, hemen ordu

toplayıp Rum illerine saldırmasını söyledikten sonra ortadan kaybolur. Yanko, rüyayı iyiye yorup Türk illerinin kendisine verildiğini müjdelir. Kral da Türkleri çok iyi tanıdığını iddia eden Yanko'yu savaş hazırlıklarını tamamlaması için görevlendirir. Onlar aralarında konuşurken tekfurun elçisi gelir. Tekfur mektubunda Sultan Murâd'ın padişahlıktan feragat edip Bursa'ya çekildiğini, Rumeli'nin boş kaldığını, boğazı elli geminin tuttuğunu haber vermektedir. Tekfura göre Rumeli'yi almak için harekete geçmenin tam zamanıdır. Tekfur, Yorgi'yle beraber Karamanoğlu'na da defalarca mektup gönderip Sultan Murâd'ı iki yandan sıkıştırıp yok etmelerini istemiştir. Yorgi bunu tekfurun İstanbul'u Türklere kaybetme korkusuna bağlayıp ihtiyatla karşılar. Tekfurun söylediklerine peşinen inanmak yerine Rumeli'ye Türk kılığında bir casus gönderir. Casustan Türklerin savaşa hazırlandığını öğrendikten sonra bir savaş planı yaparlar. Tuna'yı Saverin'den geçip Tuna boyunda ne kadar Türk kalesi varsa almayı; oradan Dobruca'ya ve Gelibolu'ya gitmeyi; ondan sonra Edirne'yi alıp bütün Türk beylerini asmayı kararlaştırırlar.

Savaş planı yaptıkları sırada Papa'nın adamları gelip kralın davetini iletirler. Ayrıca Papa hediye olarak altı kadirge göndermiştir. Kral yanına Yanko'yu da alarak on günlük karadan yolculuktan sonra bindikleri gemiyle Papa'ya ulaşırlar. Papa kendi hazırladığı savaş malzemelerini ve gemileri krala verip başına da Kayser'in tacını taktıktan sonra onu Türklerle savaşmak için yüreklendirir. Yüz bin Macaristan ordusuna Eflak, Boğdan ve Arnavutlar'ın da destek vermesiyle büyük bir ordu hazırlanır. Bir casus gelip Sultan Murâd'ın Sivrihisar'a sefere çıktığını, yerine genç oğlunu bıraktığını haber verir. Yanko elli bin kişilik bir kuvvetle hemen yola çıkar. Onun ardından otuz bin kişilik askeriyle Ranko hareket eder. Çorac ile Toraç da altmış bin kişilik ordularıyla savaşa katılır. Kral Yorgi'nin elli bin kişilik seçme ordusunun sağında otuz bin askerle Bilişko; solunda yine otuz bin kişilik askeriyle Behbak yer almaktadır. Ordunun en gerisinde elli bin kişilik kuvvetiyle kralın akrabası Tomaç bulunmaktadır. Böylece üç yüz bin kişilik bir orduyla Türklerle savaşmak için hareket ederler. Ordu yol üstündeki Vidin'i ve Rahova'yı yakıp yıkıp Niğbolu'ya kadar gelir. Sultan Murâd, onların geleceğini önceden tahmin ettiğinden kalede savaşma arzusuyla dolu seçme üç bin asker ve birçok top bırakmıştır. Kalenin komutanı Kapudanoğlu Muhammed Bey'dir. Yanko askerleriyle saldırıya geçer.

Kalede bulunan yaşlı bir asker Yanko'nun Türklerin savaşma taktiğini bildiğini buna bir tedbir almak gerektiğini söyler. Beş yüz kişilik bir okçu gücü hazırlayıp düşmanı pusuya düşürmeye karar verirler. Okçular, kalkanlarını indirmiş Macaristan askerlerine ok yağdırıp kaleye dönerler. Macarlar peşlerinden gelince bu sefer de kaledeki toplar ateşlenir. Böylece düşman ordusu hiç varlık göstermeden akşam olur. İkinci gün Tuna nehrinin içinden gizlice gelmeye çalışan Macar askerleri oklanır. Can havliyle nehir yatağına sıkışan askerlerin çoğu öldürülür. Yanko, Niğbolu kalesinin kolay teslim alınmayacağını anlayıp yakınlardaki Tirnavi kalesinin alınması için on bin asker gönderir. Tirnavi kalesinin kumandanı Firuz Bey, dere yatağına asker konuşlandırıp yorgun argın kalenin yakınına gelip dinlenen Macaristan askerlerine baskın yapar ve hepsini öldürür. Kral bunu duyunca çok üzülür ve Niğbolu'dan Dobruca'ya geçer. Şumlu ve Madara kalelerinin alınmasını emreder.

Bu sıralarda Sultan Murâd, Yenişehir'de bulunmaktadır. Beş on gün sonra Bursa'ya geçer. Gece gündüz sefa sürerken bir gece rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Hz. Peygamber ona padişahlığı oğlu Mehmet'e bırakmasını ister. Padişah rüyadan uyanınca odasının nurla dolduğunu görüp hemen ibadet etmeye başlar. Bir gün tahtında otururken bir haberci Rumeli'deki paşalardan mektup getirir. Macaristan ordusunun saldırıya geçtiğini haber veren paşalar hemen Edirne'ye gelmesini istemektedir. Padişah da gördüğü rüyayı anlatıp oğlunu tahta geçirmelerini ister. Onlar da bir sabah divanda şehzade Mehmet'i tahta oturturlar.

Dobruca kalesine gelen Macarlar içerdeki Hristiyanların kapıyı açmasıyla kaleyi ele geçirip herkesi öldürürler. Durum kötüye gitmeye başlayınca Türk paşalar Sultan Murâd'a temsilci gönderip Rumeli'ye davet ederler. Sultan da olayın vahametini gördüğünden ordunun başına geçmeye razı olur. Gelibolu'ya geçmek için boğaza geldiğinde tekfurun gemilerinin boğazı tuttuğunu görünce gizlice karşı kıyıdaki Lapseki'ye geçer.

Bir gün padişahın meclisinde Has Ahmed adlı birisi deniz korsanlarından bahseder. Ser Nicola ve Mir Nicola adlı korsanlar yirmi yıldır beşer gemiyle denizlerde dolaşıp devamlı Müslüman gemilerini yağmalamaktadır. Buna bir çare

bulunması gerekmektedir. Sultan'ın emriyle Has Ahmed, altı gemi alıp Bozcaada'da bulunan beş düşman gemisini etkisiz hale getirir. Gemi resilerini tutsak alıp sultanın huzuruna çıkarırlar. Birisinin canlı canlı derisi yüzölüp ibret olsun diye kale duvarına asılır.

Gelibolu'ya geçmek isterken boğazı kapatan düşman gemilerinden fırsat bulamayıp Lapseki'de konaklamak zorunda kalan Sultan Murâd, Kassaboğlu'nu ve bazı paşalarını tedbir almaları için görevlendirir. Paşalar binlerce atlı asker ve topçu birlikleri hazırlar. Padişah, askeri birliklerin sağladığı güvenlikle Göksu'ya gelip Yoros boğazından Rumeli'ye geçme planı yapar. Boğazın iki yakasına tüfekçi askerler ve topçu birlikleri dizilip boğazı tutan düşman gemilerine saldırır. Gemileri kalbura dönen düşman askeri lengerleri kesip kaçarlar. Böylece padişah Rumeli'ye geçmeyi başarır. Halil Paşa'ya İstanbul tekfuruna bir elçiyle mektup göndermesini emreder. Rumeli'ye geçmesi engellendiği için son derece kızgın olan padişah hem Macarların hem de tekfurun işini bitirmeye kararlıdır; bunu da çekinmeden mektup yazarak onlara bildirir.

Padişah, Edirne'ye gelince iki yüz bin kişilik baştan ayağa zırhlı askerlerle dolu bir orduyu hazırlanmış kendisini bekler bulur. Azab, kapıkulu, topçu ve tüfekçi askerler; develerin çektiği toplar, kalkanlar, sandıklar dolusu ok, zırhlar olmak üzere ordu savaşmak için hareket eder. Ordunun önünde şeyhler, dervişler ve seyyitler yürümektedir. Ebu İshak'ın aleminde “Nasrun min'allâh” ayeti yazmaktadır. Ömürleri savaşlarda geçen kethuda Ömer, Davut Bey ve Tırnavi askerleri Firuz Bey komutasında ordunun önünde yürürler. Padişahın sağında kırk bin yiğidiyle Anadolu beylerbeyi Karaca Bey, solunda elli bin askeriyle Rumeli beylerbeyi Hadım Şahin Bey ilerlemektedir. Bu şekilde ordu on gün yol alarak ikinci vakti düşman ordusuna ulaşır. Padişah ordunun konaklaması emrini verir. Akşam padişah beyleri ve paşalarıyla bir toplantı yapar. Canını verene kadar din yolunda savaşmaya kararlı olduğunu ve asla geri dönmeyeceğini söyler. Beyler ve paşalar, padişahın dedeleri I. Murâd ve Yıldırım Bayezid'in kahramanlıklarını överek Sultan Murâd'ın yanında can vermeye hazır olduklarını bildirirler. Padişah, umduğu gibi konuşan beyleriyle gurur duyar. Kafir ordusu ne kadar çok olsa da İslam ordusunun onların üstesinden

geleceğini söyleyerek beylerini cesaretlendirir. Ardından bütün beylere keçe kaftan giydirebilir.

Beyler gidince padişah gece yarısına kadar namaz kılar. Namazdan sonra dua edip genç yaşında işlediği hatalardan tevbe ederek af diler. Orduya galibiyet ihsan etmesi için yalvarır. Bu sırada yorgunluktan uykuya dalar. Rüyasında Hızır'ı görür. Hızır, kendisiyle beraber on bin askerin yardımı geldiğini, onları ordunun önünde savaşırken göreceği müjdesini verir. Padişah, Hızır'ın sözlerinden sonra hemen uyanır ve şükür secdesine kapanır.

Padişah sabahleyin Macarların ne yaptığını öğrenmek için Şamlı Ali ve Davut Bey adlı iki akıncı yiğidi görevlendirir. Bunlar Macarların tarafına gittiğinde iki alay öncü düşman askerini, yarısı uyur yarısı sarhoş bulur. Yiğitler “Allah Allah” diyerek hücum edince düşman askerleri kaçmaya başlar. Yetişip yüzden fazlasını öldürürler. Geride bıraktıkları iki sancağı da alarak padişaha getirirler.

Sabah olduğunda Sultan Murâd, üzerinde yedi mushaf yazan bir gömlek ve onun üzerine de altın işlemeli bir zırh giyip orduya savaş emri verir. Savaş boruları ötmeye, kösler vurulmaya, zurnalar çalınmaya başlar. Sancak beyleri ve çavuşlar orduyu nizama soktuktan sonra padişah askerleri cesaretlendirici bir konuşma yapar. Askerler de sayesinde ekmek yedikleri padişahın yanında canlarını feda etmeye hazır olduklarını söyler. Padişah, ordunun sadakatinden çok memnun olur. Düşman sancağı getiren askere sancak beyliği; bir kelle getiren askere bin akçe ve kaftan vereceğini vaat eder. Böylece ordu savaşmak üzere kuşluk vakti hareket eder. Ön saflarda büyük demir kalkan taşıyan askerler ve onların da arkasında tüfekçi ve okçu birlikleri vardır.

Kral Yorgi'nin ordusu da zırlarını giyip silahlanmıştı. Askerler Türk okçularından korunmak için dizlerine kadar zırh giymişler ve kollarına da demirden kolluk takmışlardır. Yorgi bir alay askeri ihtiyaç olur düşüncesiyle pusuda bırakıp ordusuyla hareket eder. Önde arabalar arkasında ordu demirden bir dağ yürüyormuş gibi ilerlemeye başlar. Bir müddet yol aldıktan sonra dağı taşı her yeri tutmuş Türk ordusuyla karşılaşır. Kral atını durdurup düşüncelere dalar. Türk ordusunun az olduğunu söyleyen Yanko'ya sitem eder. Yanko kralı teselli etmeye çalışarak Türk

askerinin çokluğuna aldanmamasını, binde birinde bile zırh bulunmadığını söyler. Üstelik bazı askerler savaşıma değil ganimet toplamaya geldiğinden onları dikkate almamak gerekir.Yanko'ya göre asıl korkulması gereken Yeniçeri askerleridir. Kral duyduklarına çok sevinip ordusuna hücum emri verir. Aynı anda Sultan Murâd da askerlerine emir verir. İki deniz birbirine karışır gibi iki ordu savaşa tutuşur. Evrenozoğlu emrindeki askerlerle İsa Bey'in üstüne gelen düşman askerlerinin üstüne saldırır. Düşman askerleri baştan ayağa zırh giydiklerinden ok da kılıç da işlemez. Evrenozoğlu'nun askerlerini yarıp padişahın askerlerini şehit ederler. Anadolu Beylerbeyi Karaca Bey padişahın huzuruna çıkıp gördüğü bir rüyayı anlatır. Rüyasında koyunları balçığa batmış görünce balçığa girip koyunları kurtarır ama kendisi çıkamaz. Rüyayı savaşta şehit olacağına yorar. Padişah'tan helallik isteyip askerleriyle savaşa girer. Baştan sona zırhlı düşman alayıyla çarpışırken bir düşman askeri gizlice yaklaşıp yan tarafından mızraklar. Mızrak sağından girip solundan çıkınca Karaca Bey oracıkta şehit olur. Fenarioğlu Hasan Paşa da düşman askerlerinin üzerine atılıp mertçe savaşarak şehit olur.

Padişah, Anadolu askerlerini sağına, Rumeli askerlerini soluna, azab askerlerini de önüne yerleştirmiştir. Davut Bey ise ordunun en ucunda beklemektedir. Fırsat düştüğünde düşman askerine baskın verip dağıtacaktır. Bütün alaylarını savaşa sokan Yorgi, Yanko ile beraber savaşın gidişatını izler. Yanko, Davut Bey'in alayını uzakta bekler görünce hepsini öldürmek için saldırıya geçer. Davut Bey'in kaçacağını düşünmüştür ama umduğu gibi olmaz. Karşısında cengaver bir alay bulunca Davut Bey'in karşısına çıktığına pişman olur. Davut Bey, askerlerini cesaretlendirici bir konuşma yapar; ecelden öte yol olmadığını, er olanın ölümden korkmayacağını söyler. Sonra hep beraber Yanko'nun baştan sona zırhlı askerlerine saldırırlar. Yanko daha ilk anda kaçmaya başlar. Davut Bey yetişip "Er kişi erden kaçmaz, ersen erliğini göster" diyerek üstüne hamle yapar. Yanko cins atı sayesinde kaçıp kralın yanına gider. Davut Bey'in askerleri de onun başsız bıraktığı alayından on bin kişiyi öldürür.

Sultan Murâd, ordusunun düşman askerlerini kovalarken dağıldığını görür. Kendisi has askerleriyle yalnız kalır. Macarların toplanıp tekrar saldırıya geçme ihtimalini düşününce üzülür ve yardım etmesi için Allah'a dua eder. Bu sırada Davut

Bey huzura gelip düşman alaylarını dağıttıklarını sadece Yorgi'nin alayının kaldığını haber verir. Çevreye dağılan askerler de gelip padişahın etrafındaki yerlerini alırlar.

Bu sırada Yorgi, ordusunun galip olduğunu düşünerek keyifle şarap içmektedir. Bir tepeye çıkıp savaş meydanına baktığında Sultan Murâd'ın düzenli alayını görür. Kendi askerlerinin çoğu ortada yoktur. Orduyu bırakıp kaçmayı düşünür ama halkından utandığından bu düşünceden vazgeçer. Yanındaki beyleri onun dünya hükümdarı olduğunu söyleyip savaşması için gayrete getirirler. Pusuda bıraktığı birliği de çağırıp savaş borularını çaldırmasını tavsiye ederler. Kralın ordusu toplanıp Sultan Murâd'ın ordusunu çevrelemeye başlar. Kralın otuz bin askerine karşı padişahın etrafında yirmi bin asker bulunmaktadır. İki ordu savaşmaya başlar. Türk askeri padişahın emriyle düşman askerlerine dolu gibi ok yağdırır. Kral, savaşın kötüye gittiğini görünce yine kaçmayı düşünmeye başlar. Padişahın yanında Turgutoğlu Yûsuf, İbn Kara, Uzguroğlu İsa Bey ve Hızır Bey de yer almaktadır.

Savaş çok çetin geçer. Padişah yanından ayırmadığı has adamlarının ısrarlarına dayanamayıp savaşa girmelerine izin verir. Kesilen kelleler kan denizinde yüzer. Düşman askerlerinin bir kısmı balçıklı dereyi geçemeyip bataklığa saplanırlar. Kral, savaşın aleyhine döndüğünü görünce kaçmaya yeltenir. Sultan Murâd da bizzat kralın ardından gider. Kral onu görünce savaş borularını tekrar çaldırır. Dağılan Macarlar, kralın etrafında toplanmaya başlar. Bunu gören Türk askerleri de bir araya gelip savaş düzeni alır. Tüfekler yeniden kurulup toplanır dizilir. Padişahın emriyle kösler vurulmaya başlar. Yine kıran kırana bir savaş başlar. Düşman askerleri ok menziline girince ok yağmuruna tutulur. Baştan ayağa zırh giydiklerinden bir düşen bir daha ayağa kalkamaz.

Savaşın en kızgın anında boz atlara binmiş bir bölük asker çıkagelir. Hepsinin dilinde Allah adı, ellerinde süngü vardır. Sayısız düşman askerini kırarlar. Düşman askerleri altı defa hücum etmesine rağmen her defasında yenilgiye uğrayıp geri çekilir. Bunu gören kralın akli başından gider ve yine kaçmaya başlar. Ancak kaçarsa halkın yüzüne bakamayacağını düşünerek etrafındakilere er kişiye kaçmanın yakışmayacağını söyleyerek savaşmaya karar verir. Macarlar kralın cesaretlendirmesiyle can vermeye hazır olduklarını dile getirirler. Kral, Türk

askerinin dağıldığını ve sultanın yalnız kaldığını söyleyerek doğruca ona saldırmayı emreder. Kralın hücumu geçtiğini gören Türk ordusunda sesi gökleri inleten savaş davulları yine vurmaya başlar. Gaziler kralın etrafını çevirip ortaya alır. Mustafa adındaki yiğit düşürüp başını kesmek için krala süngü vurur. Ancak kral atından düşmez. Bahadır adındaki kolları kuvvetli bir asker kralı çekip yere düşürür. Koca Hızır da yetişip kralın başını keser. Padişah, Hızır ile Mustafa'ya sancak beyliği verir. Düşman askerleri kralın öldüğünü görünce kaçmaya başlar. Sultan Murâd'ın emriyle düşman askerleri yakalanıp öldürülür. Dobruca şehrindeki kesik başların sayısı dağlardaki taşların sayısını aşar. Padişah savaştan sonra orada üç gün konaklayıp sonra Edirne'ye döner. Ganimetleri fakirlere dağıtıp sevindirir. Savaş esirlerinden onunu Şahruh'a; onunu Mısır sultanına; onunu Kara Yusufoglu'na; onunu da Karaman'a gönderir.

Za'îfi eserinde bu savaşı uzun uzun anlattıktan sonra Sultan Murâd'ın diğer bazı savaşlarından da kısaca bahseder. Sultan, Selanik'i, Laz ilini, Sırbistan'ın güneyindeki Vılk ilini alıp hepsinin kiliselerini mescide çevirmiştir. Ardından Macaristan'a geçip kralın kalelerini yıkmıştır. Sonra Manisa'ya çekilmiştir. Ancak, bir kulağı devamlı Rumeli'dedir. Düşmanlar, Sultan Murâd'ın amacının padişahlık olmadığını anlarlar ve tahtta çocuk yaşta tecrübesiz bir hükümdarın bulunmasına sevinirler.

Türk korkusunu üzerlerinden atan düşmanlar, Sultan Murâd'ın yerine bıraktığı oğlu Mehmet'i padişah diye takmazlar. Eflak beyi Osmanlı idaresindeki beş on kafir köyünü halkıyla beraber kendi iline götürür. Mora kafirleri sessiz sedasız otururken ayaklanıp İzdin yöresini yakıp yıkarlar. Bir paşa devlet nizamının bozulmaya yüz tuttuğunu görünce hemen mektup yazıp Sultan Murâd'a gönderir. Tez yetişmezse devletin büyük zarar göreceğini söyler. Mektup gelmeden önce yaşananlar zaten sultana rüyasında haber verilmiştir. Rüyasında Hz. Peygamber sultana "Zamanın padişahı sensin. Az bir ömrün kaldı. Rumeli'ye geçip savaşımaya devam et" diye buyurur. O da zaman kaybetmeden Edirne'ye geçer. Gelir gelmez ibret olsun diye azılı suçlulardan birisinin derisini yüzdürür. Ertesi gün bütün beylerin toplandığı bir meclis kurulur. Sultan Murâd yanı başına oğlunu oturtur.

Sultan, oğlu Mehmet’le konuşur. Nasıl padişahlık yaptığını görmek ve devlet işlerinde tecrübe kazanması için tahtını bıraktığını anlatır. Düşmanın iyice baş kaldırdığını, tekfurun eskiden düzmece birisini padişah diye ortaya atıp fitne çıkardığını ve boş yere Müslüman kanı döküldüğünü söyler. İki yıl süreyle devlet işlerinde iyi kötü nedir öğrendiğini artık Saruhan’a dönmesinin uygun olacağını söyler. Bu arada Sultan Murâd bozulan düzeni düzeltip padişahlığı yine Mehmet’e bırakacaktır. Mehmet babasına “Ey gözümün nuru gönlümün süruru babam! Bu ülkenin padişahı sensin, ben senin kölenim. Ne hüküm verirsen ben ona uyarım” der. Babası da onu gözlerinden öpüp bağrına basar ve Saruhan’a uğurlar.

Sultan Murâd, tahta yeniden oturduktan sonra yanına Saruca Paşa ve İshak Paşa’yı alıp onlara orduyu hazırlamalarını emreder. Yokluğunda Osmanlı devletine saldırınlara karşı mücadele eder.

Mesnevide ana hikâyenin arasında bazı kısa ibretlik hikâyelere de yer verilmiştir. Bunlardan birisi haksız yere cinayetle itham edilen iki dervişin başlarından geçen olaydır. İnsanlardan uzak devamlı halvette yaşayan iki derviş geceleri ibadet edip gündüzleri oruç tutarlar. Bir gece rüyalarında Allah’ın ilhamıyla başka şehirde yaşayan bir veliyi ziyarete gitmeleri emredilir. Yolda bazı tehlikelerle karşılaşacakları da bildirilir. Başları açık yalınayak yola düşerler. Şehre yaklaştıklarında karşılaştıkları bir pirden aradıkları salih kişinin vezir olduğunu öğrenirler. Akşam olduğunda boş bir sofada uyurlar. Sofanın üst katında bir ev vardır. Ev sahibinin düşmanı gece gizlice gelip başını kesince kanlar aşağıda uyumakta olan dervişlerin abalarına damlar. Sabahleyin cinayeti soruşturan bekçi hem yabancı olmaları hem de elbiselerinde kan izi bulunmasından dervişleri cinayet işlemekle itham eder. Şehrin şahı dervişlerin asılarak idam edilmesini emreder. Bu durum Allah’ın salih kulu vezire malum olunca araya girerek masum dervişleri celladın elinden kurtarır. Sonra şehrin şahına mazlum kanı dökmenin yanlışlığını anlatıp öğüt verir. Şah da kendisini hatalı karar vermekten kurtardığı için vezirine teşekkür eder. Vezir, dervişleri evine götürüp rüya görmelerinden pirle karşılaşmalarına ve cinayetle itham edilmelerine kadar bütün sürecin başka masum

insanların zarar görmemesi için ibret alınsın diye Allah'ın takdiriyle gerçekleştiğini anlatır.⁸²

1.1.3. Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesneviler

1.1.3.1. Çeng-nâme (Ahmed-i Dâ'î)

Ahlâkî, dînî, tasavvufî, ve ansiklopedik mesneviler kategorisinde değerlendirilen ilk eser Ahmed-i Dâ'î (ö.1421'den sonra)'nin 1405 yılında telifi tercüme olarak kaleme aldığı *Çeng-nâme* adlı mesnevidir. *Çeng-nâme*'nin kaynağı İran edebiyatından Sa'dî (ö.1292)'nin 70 beyitlik bir mesnevisidir. Sanatçı eserin aslına sadık kalmamış onu telifi bir eser gibi beyit sayısını bir hayli artırarak 1446 beyit olarak yeniden yazmıştır. Ancak, Sadî'nin bu isimde bir mesnevisine bugüne kadar rastlanmamıştır. Eser aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün vezniyle yazılmıştır. Mesnevinin içinde şair denk getirip sakiname tarzında Emir Süleyman övgüsünde bir tercî-bend söyler. Bu şiir de eserle aynı vezinde kaleme alınmıştır.

Ahmed-i Dâ'î eserine tevhit ile başlayıp münacat ve na't ile devam eder. Ardından Emir Süleyman ve Mehmet Paşa övgüsü gelir. Bu şiirleri mesnevi tarzında kaleme almıştır. Şair bundan sonra Emir Süleyman'a dua edip eserini ona sunuşunu anlatır. "Sebeb-i nazm-ı kitab" bölümünde eserini yazma sebebini açıklayıp şiir ve söz hakkındaki görüşlerini açıklar. Ardından bahar tasviriyle asıl konu bölümüne başlar. Ana hikâyenin bütününe yerleştirilmiş dört küçük hikâye daha bulunmaktadır. Ana hikâye, çengin çeng oluncaya kadar geçirdiği macerayı anlatmaktadır. Yani çengin nasıl yapıldığını, nerelerde ve kimler tarafından çalındığını, musiki imkânlarının neler olduğunu dile getirir. Diğer dört hikâye çengin telleri, çanağı, derisi ve perdelerinin nasıl yapıldığını anlatır. Hikâyelerin ortak noktası hayat, ölüm ve değişimdir. Ağaç, geyik, at, ipek parçalara ayrılıp sonra birer parçalarından çeng meydana gelir. Çeng eserde insanın nefis ve ruh birleşimi şeklinde insanın iç dünyasını temsil ettiği gibi maddi varlığını meydana getiren dört unsuru da simgeler. Çengin çanağı olan ağaç insanın vücudunu; çanağa gerilmiş deri ya da ahu suretini; ipek teller konuşma gücünü; at kuyruğundan kıllar da irade ve düşünme kudretini

⁸² Çelebioğlu, a. g. e., s. 343-350; Sarı, a. g. e., s. 178-375.

temsil eder. Tasavvufî anlayışta ilahi kaynaktan kopup dünyaya düşen insan, çengdeki ağaç, geyik, at, ipek gibi değişime uğramıştır. Ancak yine de insan, bütün çaresizliğine rağmen geldiği ilahi kaynağın hasretini çekerek sonu gelmez arayışlarla aslına dönmenin yollarını arar. İnsanı anlamlı kılan da ebedi yüceliği aramasıdır. Bu uğurda çok ızdırap çeker. Arayışları esnasında meydana getirdiği eserler insana değer katar ve ölümsüzleştirir. Böylece Ahmed-i Dâ'î, *Çeng-nâme*'de kendi anlayışındaki insan tipini dile getirir.⁸³ Mesnevinin konusu kısaca şöyledir:

Hikâye bahar tasviriyle başlar. Bir bahar sabahı hava apaydınlıktır ve cihan baştan başa cennet bahçesi gibi taptazedir. Saba rüzgarı, âlemin canlandığının haberini getirir. Kışın ölüme yatan nebatat artık başlarını kaldırıp dirilir. Nevruz gelmiş, bağların içindeki ağaçlar süslü cennet hurileri gibi çiçeklerle donanmıştır. Su pınarları kaynamaya, balıklar da içinde oynamaya başlar. Bahar yağmurları bulutların gözyaşı gibi dağlara düşmekte; Saba rüzgarı süpürgesiyle dağların üzerinden o yağmurları getirmektedir. Her yerde cennet sebili ırmaklar akmaktadır. Bulutlar ağlarken gonca gül mutludur; menekşe de sarhoş olmuştur. Bülbülün nağmelerini duyan gonca gül yakasını yırtıp açılır. Servi ağacı sallanırken fıstık ağacı dans eder. Gökyüzü yıldızlarla, yeryüzü de çiçeklerle bezenmiştir. Erguvanın yüzü sararmış, menekşe zülüflerini salmıştır. Bağ ve bostan baştan başa cennet bahçesi olur. Güyegü otu kokmakta, gelincik çiçeğinin gömleği yeşil, kaftanı ise kan gibi kıpkırmızıdır. Ayçiçeğinin gözü güneşten kamaşıp kan dolar. Yeryüzü yemşemiş çimenle kaplanırken çimenlerin üzeri yasemin çiçekleriyle örtülür. Bülbül seherde öterken onu gören papağan da ağzından şeker gibi tatlı sözler döker. Güverciler tambur eşliğinde nağmeler okur. Kuşlar gökyüzünde uçuşurken göllerde kazlar ve ördekler yüzer. Bu atmosfer içinde her türlü canlı kendince canıgönülden Allah'ı tespih eder. Gerçek sanatkar Allah'tır ve bütün mevcudat onun kudretine, varlığına ve birliğine tanıklık eder.

Böyle bir bahar sabahında şair cennet bahçesi gibi bir bağa girer. Buradaki ağaçlar cennetteki Tuba ağacı gibidir. Her taraf gül, menekşe, yasemin, nergis, şakayık, erguvan ve sümbülle doludur. Ağaçların diplerinden Kevser gibi sular akar.

⁸³ Gönül Alpay Tekin, *Çeng-nâme: Ahmed-i Dâ'î - İnceleme, Tenkidli Metin*, Cambridge, Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1992, s. 57-86.

Rüzgar insana ferahlık verirken bağı havası da hastaları iyileştirir. Yanakları nemlenmiş güllerin kokusu her tarafa yayılır. Bağı gören dertliler dertlerini unutup mutlu olur. Has ve avam bütün insanlar bu bağı işret makamı olarak görmektedir.

Bağda bir eğlence meclisi kurulduğu görülür. Mecliste peri yüzlü, huri sıfatlı, İsa nefesli, Davut sesli, sözleri inci mercan hokkasından saçılmış, yüreği aşk ateşiyle yanan gençler eğlenmektedir. Kimi enstrüman çalar, kimi oynar, kimi şarkı söyler. Tavus kuşu onları görse tüylerini döker; papağan duysa ağzındaki şekeri düşürür. Dünyada ne kadar hoş şiveli, kara gözlü, güzel yüzlü peri varsa orada toplanmıştır. Güzellerin dudakları lal, tenleri billur gibi şeffaf, boyları uzun, belleri incedir. Yüzleri gülden güleç, güneşten parlak ve aydan aydındır. Onlara bakan göz yüz yıl baksa usanmaz; onları görenler insandan doğdu demez. Her biri sevdiğiyle dilediği gibi zaman geçirmektedir. Onları görenlerin gönlü bulanıp ağzı sulanır. Bağ sanki cennet, onlar da huri ve gılmanlardır. Şair, sözü denk getirip gençliğin kıymeti bilinmeyen güzel bir çağ olduğunu, mutlaka bir gün biteceğini, zaman varken güzel geçirmek gerektiğini öğütler. Kader neyse başa onun geleceğini, Allah'tan ümit kesmemek gerektiğini söyler.

Şair, okuyucunun meclisi iyi dinlemesini, kastedilen manayı doğru anlamasını ister. Dikkatleri mecliste çalınan çengin üzerinde toplar. Çeng yirmi dört şube, altı âvâz ve on iki perdede bütün sırları söyler. Çengin sesi bağda öten bülbüle benzer. Ne kadar musiki makamı varsa çalabilir. Aristo onu duysa şaşakalır. Nihavend, Hüseyinî, Hicaz ve diğer bütün makamları çalabilir. Onun sesini duyan nice dertli mutlu olur. Çeng çalmaya başladığında herkes gayriihtiyari susup onu dinler. Onun sesini duyan güzel ötüşlü kuşlar öylece kalakalır ve gökten yere düşer. Çeng, sazende ve guyendeleri kölesi gibi yönetir. Çengin sesi güzel olsa da içi dertlidir; bunu ancak arifler anlayabilir.

Çeng çalarken mecliste şarkı söyleyenlerden birisi Emir Süleyman için tercîbend söyler. Bir yandan yakut kırmızısı şaraplar içerken öte yandan güzelce vezinlenmiş, her beyti bin inci değerinde başka şiirler de okurlar.

Şair, meclisi dinlerken düşüncelere dalar. Çengin bir başka hali olduğunu anlayarak ona aslını astarını, kimlerden olduğunu, sesleri nereden öğrendiğini sorar.

Çengin bir başının fakat yüz bin dilinin bulunması; dilenci gibi görünüp şehzâde gibi durması; dilinin çabuk, sözünün akıcı olması; kendi gamlıyken etrafa mutluluk saçması; genç gibi enerji doluyken ihtiyar gibi iki büklüm olması şairin dikkatini çeker. Şair çengde gördüğü zıtlıklara anlam veremez ve anlatması için çenge yalvarır. Çeng de yirmi dört dilden elli figanla hikâyesini anlatmaya başlar.

Onlar, ayrı illerden gelip birleşmiş ipek, serv ağacı, ceylan derisi ve at kılından oluşan dört yarandırlar. Çengin derdi çok, hikâyesi de uzundur. Fetih kapıları çengle açılır; tarikat erbabı çenge uyar. Bütün meclislerin mutluluk kaynağı odur. Dertliler dertlerini onunla unuttur. Sultanlar ve beyler sohbet meclisi kurduğunda baş köşede çeng vardır. Pirlere onunla Allah'a münacat eder; rintler onun eşliğinde eğlenir. Dilinden dökülen nağmeler Farsça, Arapça ve Türkçe olarak çeşitlidir. Güzel sesli çeng aslında içten içe dertlidir. Onun derdinin ateşinden deryalar kuruyup çöle döner; gözünden akan yaşlar da çölleri deryaya çevirir. Onu can kulağıyla dinleyip anlayan mermer olsa inler.

Çengin anlattıklarını şair yeterli bulmaz ve ondan anlattıklarını daha net açıklamasını ister. Şair onda bir sır olduğunu anlamıştır ama çeng saman altındaki su gibi konuşmaktadır. Yüzünü göstermeden örtü ardında gizler gibi davranmaktadır. Çengde nice gizli hazinelerin bulunduğu bellidir. Şair, bunun kaynağını daha açık anlatmasını ister.

Çeng önce ipek kılların macerasını anlatmaya başlar. Hz. Eyüp hastalandığında vücuduna birçok aç kurtçuk dolar. Yağ bal bulmuş gibi onun etini yemeye başlarlar. Kurtçuklardan biri akrep sokar gibi ısırılmaktadır. Her ısırıldığında Hz. Eyüp ok saplanmış veya neşter vurulmuş gibi acı çeker. Acılara tahammül edemeyecek durumuna düşünce Allah'a münacatta bulunur; Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Yusuf, Hz. İdris, Hz. Yunus, Hz. Süleyman ve Hz. Muhammed ile onun dört halifesi hürmetine şifa vermesini niyaz eder. Allah da ona şifa verir. Hz. Eyüp ayağını yere vurur; Allah'ın lütfuyla şifalı bir su çıkar. Sudan hem içer hem de yıkanır. Böylece bütün kurtçuklar vücudundan dökülür. Nice zaman çöllerde ve ovalarda oradan oraya dolaştıktan sonra nihayet taze yapraklarla dolu, dibinde su akan bir dut ağacına gelirler. Kurtçuklardan her biri ağacın yapraklarına üşüşüp

doyuncaya kadar yerler ve etrafları kozayla kaplanır. Çok yemekten ölmüş de kefenlenmiş gibi görünürler. Sonra ölü soyucu gibi bazı kişiler onların üstündeki kozayı çıkarıp ipeklerini alır. İpeklerin bir kısmından işin uzmanı çeşitli elbiseler ve kumaşlar yapar. Bazı ipeklerse bir takım işlemlerden geçirildikten sonra sağlam kırışlar yapılmış ve müzik adabı öğretilip çenge takılmıştır. Çengdeki ipekler bazen gerdirilir bazen çözülür; müzik nağmeleri çıkarsın diye tellerine vurulup inletilir. İpek kıllar başlarından geçen macerayı hatırladıkça içten içe gamlanır.

Şair, ipek kılların durumunu öğrendikten sonra çengin ağacını merak edip macerasını sorar. Bu sefer de servi ağacı kendi macerasını anlatmaya başlar. Servi ağacı her tarafı yemyeşil; içi menekşe, lale ve reyhanlarla süslü bir bağdadır. Güneş başının üstünde taç gibi durur. Bütün kuşlar etrafında uçup dallarına konar. Bir gün bahçivan aniden çıkagelip onu kökünden keser ve kurumaya bırakır. Sonra marangoz ondan minber, rahle, taht, sandık ve bazı müzik aletleri yapar. Geriye kalan bir parça ağaçtan da çeng yapar. Çeng, tellerine vuruldukça çıkardığı nağmelerle eski güzel günlerini hatırlayarak başına gelenlere ağlamaktadır.

Şair bundan sonra ahu derisinden hikâyesini anlatmasını ister. O, bağ ve bostanlar içinde yaşayan; gündüzleri güller içinde, geceleri sümbüller içinde yatan; Hıta'y'da kışlayıp yazı Çin'de geçiren bir ahudur. Dünyanın çeşitli yerlerini gezmiştir. Yüz kemendi koparacak kadar güçlü ve koşunca güneşin gölgesini göremeyeceği kadar hızlıdır. Gözleri sürmeli olduğundan bütün güzeller ona benzetilir. Hükümdarlar ona sahip olmak arzusuyla avlamak için peşinden koşar. Bir gün aniden avcılar onu görüp oklar; boynuna kement atıp yakalarlar ve derisini yüzerler. Etini dere kenarında kebab yapıp afiyetle yedikten sonra derisini de dericiye satarlar. Derisinin bir kısmına kutsal kitaplar; bir kısmına hikmetli sözler; bir kısmına da tefsirler ve divanlar yazılmıştır. Arta kalan bir kısım deriyi de çenge takmışlardır. Çengin ağacını sağlam tutan, ona güzel sesini veren deridir. Böylece ceylan derisinin hikâyesi de sona erer.

Dördüncü olarak at kılından yapılmış perdeler hikâyesini anlatır. O, bütün hükümdarların sahip olmak istediği hızlı bir attır. Hz. Hamza, Hz. Ali, Zaloğlu Rüstem, Hüsrev-i Perviz, İshak, Behram, Keykubat ve İskender'in atı odur. Uçan

kuşlarla ve rüzgarlarla yarışır; şimşekten hızlıdır. Kişnese aslanlar korkar; gergedanlar önünde duramaz. Bir çiftesiyle İskender'in seddini yıkar. Bir nefeste Halep'ten Şam'a gider. Öylesine yürüse ayağının tozundan gökyüzünü bulutlar kaplar; gökten yağmur gibi toprak yağar. Bir gün domuz suratlı, itten beter, dinsiz tatarlar aniden karşısına çıkıp kement atarak onu yakalar. Etini yiyip yelesini ve kuyruğunu keserler. Kılların bir kısmı bazı ustaların elinde urgan ve tuğ olur. Bazıları ise çengcinin eline gelir; o da bu kılları çenge perde yapar.

Böylece çeng kendini şaire anlatmış, ağlayıp inlemelerinin sebebini açıklamıştır. Çengi meydana getiren dört unsurdan her biri, memleketinden ayrı düşmüş kimsenin hep vatanını konuşması gibi geldikleri illeri anıp gözyaşı dökerek ağlar. Vatanından ayrı kalan gariplerin gönlü kırıktır. Akşam herkes evine çekilince garipler ortada kalır. Vatandan maksat gönüldür. Kişinin yeri sevdiğinin yanıdır. Bülbül gülden, papağan şekerden, pervane ışıktan ayrı kalamaz. Hüsrev ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Vamık ile Azra, Varka ile Gülşah, Ferhad ile Şirin, Süheyl ile Nevbahar, Yusuf ile Züleyha birbirinden ayrı kalmamalıdır. Gönünde aşk olmayanlar çengin unsurlarının derdini anlayamaz. Onlar dertlerine derman bulamadıklarından ilden ile gezerler.⁸⁴

1.1.3.2. Vesîletü'n-Necât (Süleymân Çelebi)

Bu dönemde yazılan dini eserlerin başında Süleyman Çelebi (ö.1422)'nin kaleme aldığı *Vesîletü'n-Necât* gelir. Kısaca *mevlit* diye meşhur olan eser 1409 yılında aruzun fa'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmış olup 732 beyittir. Muhtevasında bulunan biri kaside diğeri gazel tarzında yazılmış şiirlerden kaside, eserle aynı vezinde yazılmışken Mustafâ redifli gazel, mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün vezniyle yazılmıştır.

Eser, mesnevi tarzında yazılmış bir münacatla başlar. Şair, eseri yazana dua edilmesini isteyip kitaptaki noksanlıklar için okuyucudan özür diler. Ardından âlemin yaratılma sebebi açıklanır. Devamında sırasıyla Hz. Peygamber'in nurunun

⁸⁴ Alpay Tekin, **a. g. e.**, s. 77-83.

yaratılması, Hz. Peygamber'in doğumu, mucizeleri, miracı, vasıfları ve vefatı anlatılır. Hatime bölümüyle eser sona erer.⁸⁵

Süleyman Çelebi *mevlidine* Âşık Paşa'nın *Garib-nâme*'sinden yüzün üzerinde beyit almıştır ve çoğu zaman beyitlerin ikinci mısralarını değiştirmiştir. Onlara söyleyiş güzelliği ve mana derinliği katarak zenginleştirmiştir. Süleyman Çelebi'yi aynı devirde yaşadığı Erzurumlu Mustafa Darîr de etkilemiştir. Onun *Sîretü'n-Nebî* adlı ilk Türkçe siyer kitabındaki Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan üç bentlik manzume, *Vesîletü'n-Necât*'taki veladet bahrine tesir etmiştir. Bu etkilenmeler Süleyman Çelebi'nin kendisinden önce yazılmış eserleri okuyup eserini ondan sonra kaleme aldığını gösterir. Mevlidin bir başka özelliği Türk milletinin yaşamında önemli bir yer tutmasıdır. Ölüm, doğum, sünnet, evlilik vb. merasimlerde ve mübarek gecelerde mevlit okuyarak onu hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdir. *Vesîletü'n-Necât*'ın çok sevilmesi başka şairleri de mevlit yazmaya yöneltmiştir. Daha sonra yazılan mevlitlerin çoğunda *Vesîletü'n-Necât*'tan beyitler bulunmaktadır. Bu durum, mevlit yazan şairlerin Süleyman Çelebi'nin eserinden etkilendiklerini gösterir.⁸⁶

Mevlid'in konusu kısaca şöyledir: Süleyman Çelebi, âlemin yaratılması bahsine evveli ve ahiri olmayan ve âlemin mutlak hakimi Allah'ı anarak başlar. Bütün âlem Allah'ın "Ol" emriyle var olmuştur. Eğer "Olma" diye emretse âlem yok olur. Yerle gök arasındaki bütün mevcudat onun emriyle düzene girmiştir. Bütün mahlukat Allah'ın emrindedir ve onunla hayat bulmuştur. Arş, ferş, yer, gök, insan cin ve gizli ya da aşikâr her ne varsa Allah'ın bir işaretiyle var olmuştur. Bunlar var olmadan önce de Allah vardır.

Bundan sonra Hz. Peygamber'in ruhunun yaratılması bölümüne geçilir. Allah önce Hz. Peygamber'in ruhunu yaratmış ve onu kendi habibi kılmıştır. Onu yaratılmışların en faziletlisi olarak yaratıp bütün güzel hasletleri ona vermiştir. Bundan sonra yeri göğü ve bunlar arasındaki bütün varlıkları onun hürmetine yaratmıştır. Hz. Peygamber bütün varlığın sebebidir. Hz. Âdem onunla yücelik

⁸⁵ Faruk Kadri Timurtaş, *Mevlid (Vesîletü'n-Necât)*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990, s. VII.

⁸⁶ Kemal Yavuz, *Bir Ömrün Yazıları*, İstanbul, Nizamiye Akademi, 2017, C. II, s. 41-67.

kazanmış ve Hz. Nuh tufandan onun hürmetine kurtulmuştur. Hz. İsa'nın ölmeden göğe yükselmesi Hz. Peygamber'in ümmeti olmak içindir. Hz. Musa'nın elindeki asa onun izzetine ejderha olmuştur. Hz. İbrahim onun ceddi olduğu için atıldığı ateş cennete dönüşmüştür. Bütün peygamberler onun ümmeti olmak için Allah'tan temennide bulunmuştur. Hz. Peygamber, bütün peygamberlerin en faziletlisi ve onların sultanıdır. Kur'anı Kerim onun için inmiş ve insanlar doğru yolu onunla bulmuştur. Hz. Peygamber'e varan Allah'a varır. Ona gerçek manada ümmet olamayanlar Allah'ın rahmetinden mahrum kalır.

Allah'ın zatı gizli bir hazinedir ve bunu halka aşikâr kılmak istemiştir. Hz. Peygamber'in sureti en son dünyaya gelse de manada önce o yaratılmıştır. Allah, Hz. Âdem'i yaratıp dünyayı onunla süslemiştir. Hz. Peygamber'in nurunu alnına koyup "Bu benim habibimin nurudur" buyurmuştur. Nur, Hz. Âdem'in torunlarından intikal ederek Hz. İbrahim'e ve Hz. İsmail'e gelmiştir. Onun silsilesinden de geçerek Hz. Peygamber'e kadar gelip onda kalmıştır.

Süleyman Çelebi, Hz. Peygamber'in nurunun intikalini anlattıktan sonra sıra Hz. Peygamber'in doğumuna gelir. Âmine hatun Abdullah'tan hamile kalmış, günler haftalar geçip doğum vakti gelmiştir. Doğum vakti geldiğinde birçok alametler belirmiştir. Rebiülevvel ayının on ikinci gecesı Âmine hatun evinden bir nurun çıkıp bütün âlemi kapladığını görür. Gökten melekler inip evini Kâbe gibi tavaf eder. Melekler göğe Sündüs adında bir döşek serer. Biri doğuya, biri batıya biri de Kâbe'ye olmak üzere üç bayrak dikilir. Âmine, doğumun yaklaştığını anlar. Birden evin duvarından üç melek çıkıp Âmine'nin çevresine oturarak Hz. Peygamber'in gelişini birbirlerine müjdelerler. Melekler bölük bölük gökten inip onun oğlu gibi bir yaratılmışın dünyaya daha önce hiç gelmediğini söylerler.

Peygamber'in doğum anı, heyecanın doruk noktasına ulaştığı bir zaman dilimidir. Süleyman Çelebi bu noktada eserin nazım şeklini değiştirip vaka akışına kaside tarzında devam eder. Böylece dikkatleri tam anlamıyla Hz. Pehgamber'in doğumuna yoğunlaştırır. Bu kutlu doğum Allah'ın bir kudretidir. Herkes bu kudretten ibret almalıdır. Allah, Hz. Peygamber'in doğacağı gece bütün yaratılmışların, hurilerin ve cennet köşklarının süslenmesini; huri ve gılmanların

ellerinde saçılarla onu karşılamalarını emreder. Cebrail, cehennem kapılarını kapatır; vahşi hayvanlara ve kuşlara gaflete düşmemelerini söyler. Âmine, susayınca su ister; kardan beyaz, şekerden tatlı soğuk su verilir. Suyu içtikten sonra bütün vücudu nurla dolar. Beyaz bir kuş gelip sırtını sıvazladığı anda Hz. Peygamber dünyaya gelir. Âmine, doğum esnasında hiç ağrı hissetmediği gibi doğum kanaması da görmez. Hz. Peygamber doğunca yeri göğü bir uğultu kaplar; âleme nur geldiğinden karanlık kaybolur. Vahşi hayvanlar, kuşlar, ağaçlar ve taşlar dile gelip Hz. Peygamber'i över. Ayağı uğurlu, yüzü mübarektir. Günde beş kere neveti vurulacak sultan odur. Allah'tan kendisine taç ve hilat verilmiştir. Hz. Peygamber'e yakın olan Allah'a da yakın olur. Hz. Âdem yaratılmadan kendisine nübüvvet verilen; bütün peygamberlerin ümmeti olmayı arzuladığı nebi; âlemde eşi bulunmayan inci tanesi Hz. Peygamber'dir.

Hz. Peygamber dünyaya ayak basınca âlemin yüzü güler. O doğunca Mekke baştan başa nurla dolar. Gördüğü olağanüstü olaylardan sonra Âmine'nin gücü tükenir ve kendinden geçer. Tekrar kendine geldiğinde Hz. Peygamber'i göremeyince hurilerin onu götürdüklerini zanneder ve bir anda hasretle içi yanmaya başlar. Bir yandan da telaşla etrafına bakınır. Hz. Peygamber'i evin bir köşesinde Kâbe'ye secde etmiş konuşurken görür. Âmine kendinden geçtiği sırada Hz. Peygamber'in göbeği kesilmiş, sünnet edilmiş ve beyaz bir kundağa sarılmıştır. Annesi onu kucağına alıp ne olduğunu anlamaya çalışırken gaptten gelen heybetli bir ses, bebeğin üç gün insanlara gösterilmemesini emreder. Bu sırada bazı varlıklar onu alıp götürür ve anında geri getirir. Kimse bu sırrı anlayamaz. Yerde, yedi kat gökte ve sekiz cennette ne kadar melek varsa ellerinde mücevher dolu kaplarla gelip Hz. Peygamber'in başına saçarlar.

Hz. Peygamber'in doğduğu gece putlar yıkılıp kırılır ve Şeytan bağlanır. Kafirlerin içi gamla dolar; Kiliseler yıkılıp keşişler altında kalır; Kisra'nın takı yıkılır; mecusilerin yıllardır yanan ateşleri söner. Bunlara benzer daha birçok olay meydana gelir.

Hz. Peygamber on dört yaşına geldiğinde insanların gıptayla baktığı, ilim ve edep timsali bir genç olur. Bu yaşlarda mucizeleri de görülmeye başlar. Nurdan

yaratıldığı için gölgesi yere düşmez ve başının üstünde daima bir parça bulut o nereye giderse oraya hareket eder. Gözleri önünü gördüğü gibi arkasını da görür. Cebrail vahiy getirmek için gökten ayrıldığı anda yerde onun kokusunu hisseder. Uzaktaki sesleri yakındaymış gibi duyar; uyurken de uyanıkmış gibi bütün sesleri işitir. Dudaklarını oynatsa gökte güneş de yerinden oynar. Dişlerinin parıltısından gece yere düşen iğne görülür. Göğsünün saçtığı aydınlıktan geceleyin yolda yürüyen ihtiyar mı genç mi anlaşılır. Sırtında peygamberlik mührü vardır. Saba rüzgarı saçlarına değdiğinde müşg ve amber kokar. Düşmana eliyle toprak saçtığında hepsi kör olmuştur. Parmağıyla işaret edince ay iki parçaya bölünmüştür. Tırnakları kıymetli inci gibidir; kestikçe Hz. Fatıma onları biriktirmiştir. Hira dağına ayak bastığında dağ sallanmaya başlamış, Hz. Peygamber “Sakin ol” dediğinde emrini dinleyip sakinleşmiştir. Ay gökten inip beşiğini sallamış, yoksul zengin herkes bunu görmüştür. Parmaklarından çeşme gibi sular akmış, bütün ordu ve maiyetindekiler sudan içip kanmıştır. Ona zehirli kuzuyu pişirip verdiklerinde kuzu dile gelip “Beni yeme” demiştir. Hurma ağacı, toprağa diktiği anda yemiş vermiştir. Eline aldığı taşlar Allah’ı zikretmeye başlamıştır. Ağaçlar ona secdeye varıp peygamberliğine şahitlik etmişlerdir. Yolda karşılaştığı bir deve sahibinden şikâyetçi olunca Hz. Peygamber onun derdine çare bulmuştur. Göremeyenleri gördürmüş, konuşamayanları konuşturmuştur. Süleyman Çelebi, daha birçok mucizeleri olduğunu ancak bu kadarını yazdığını dile getirip miraç bölümüne geçer.

Bir gece Hz. Peygamber, Ümmü Hânî’nin evindeyken aniden Cebrail gelir. Yanında Burak da vardır. “Tez gel seni Allah çağırdı” diyerek miraç davetini iletir. Cebrail’in tuttuğu Burak’a binerek onun kılavuzluğunda Kudüs’e kadar gelir. Orada Hz. Peygamber’i diğer peygamberlerin ruhları karşılar. Emredildiği üzere onlara iki rekat namaz kıldırır. Namazdan sonra Sahra taşının üstüne gelince nurdan bir merdiven açılır. Nurdan merdivenle ilk göğe çıktığında gök ehli sevinçle karşılayıp ikramlarda bulunur. Bundan sonra vardığı her gök katının ehli saygıyla karşılayıp miracının tebrik eder. Hz. Peygamber gök ehlini sabahtan akşama ibadet ederken bulur. Kimi kıyamda; kimi rükuda; kimi huşu içinde secdede; kimi de tahiyyata oturmuştur. Bazısı Allah’ı temcit ederken bazısı takdis etmekte; bazısı tehlil ederken bazısı da tahmid etmektedir. Kimisi de ilahi aşkla sarhoş olmuştur. Allah, gök ehlinin

bu ibadetlerini birleştirip namaz olarak Hz. Peygamber'in ümmetine hediye eder. Hz. Peygamber Arş ve Kürsü'yü geçip Allah'ı gözüyle görür. Her ne maksudu varsa hepsine o gece kavuşup evine geri döner. Sonra başından geçenleri olduğu gibi ashabına anlatır.

Süleyman Çelebi, miraç hadisesini anlattıktan sonra beş beyitle kısaca hicreti anlatır. Hz. Peygamber, Allah'ın emriyle Mekke'den kalkıp Medine'ye varmışır. Namaz dışındaki ibadetler Medine'de Müslümanlara farz kılınmışır. Hz. Peygamber, Allah'ın emirlerini noksansız şekilde halka bildirmiş ve İslam dini tamamlanmışır. Hayatının sonuna kadar Medine'de yaşamış ve ömrünü orada tamamlamışır. Bundan sonra şair Hz. Peygamber'in vasıflarını izaha geçer.

Hz. Peygamber'in ahlakı Kur'an ahlakıdır. Onun ahlakı ayetlerle de övülmüşür. Onun kalbi kin, düşmanlık ve fesattan uzak tertemizdir. İşi gücü gece gündüz ibadet etmektir. Kalbi Allah'ın nuruyla dolu olduğundan başka bir şey giremez. Kibir ve gururdan uzak daima miskinlerle beraber olur ve fakirliğiyle övünür. Sözleri ve yüzü güzel; her işi ihlas üzeredir. Bir nefeslik an bile nefsinin arzularına uymaz. Adaleti ve cömertliği bol; aynı zamanda son derece mütevazi ve kanaatkârdır. Yemek seçmez, her çeşit yemeği yer. Allah'tan gelen her şeye şükreder; zikretmeyi dilinden düşürmez. Nefsinin hırslarına uyup Allah'ın haram kıldıklarına bakmaz. Hayatı boyunca hiç yalan söylememiş, söylemeye bile yeltenmemişir. Sözleri ve hareketleriyle hiçbir insanı incitmemiş, Allah'ın buyurmadığı hiçbir şeyi yapmamışır. En üstün niteliklere sahip kâmil bir insan olduğundan "Allah'ın habibi" diye anılır.

Süleyman Çelebi, Hz. Peygamber'in vasıflarını anlattıktan sonra bütün ümmetin sözleriyle, davranışlarıyla ve düşünceleriyle onun gibi yaşamasını öğütler. Şair, okuyucuya hitap ettiği nasihatlerden sonra kendi pişmanlıklarını da dile getirir. Hz. Peygamber'in sözlerini tutmadığını, onun gibi yaşayamadığını ve ömrünü ziyan ettiğini söyler. Doğru yoldan şaşıp günahlar işlediğini; ölümü aklına getirmeyip ahiret gününü düşünmeyi ihmal ettiğini ifade eder. Ardından eserini okuyanlara ve dinleyenlere kendi yaptığı hataları tekrarlamamalarını öğütler.

Hız. Peygamber, Allah'ın davetini halka anlatıp doğru yolu göstermiş; bütün âlemi adaletiyle mamur etmiştir. İslam dininin nizamını yerleştirene kadar kafirlerle mücadele etmiş; bütün ömrünü Hak yolunda harcamış ve ömrünün sonuna gelmiştir. Temiz ve kâmil zatıyla sonunda o da ölümden kurtulamamıştır.

Hız. Peygamber 63 yaşına geldiği zaman Allah'a kavuşma zamanı da yaklaşır. Bir Çarşamba günü Meymûne'nin evindeyken aniden hastalanır. Hastalığı arttıkça zayıf düşer ama Allah'a zikri artar. Namaz vakti müezzin ezan okuyunca abdest alıp mescide gitmeye çalışır fakat, hastalıktan iyice güçsüz düştüğü için haber gönderip yerine Hız. Ebubekir'in namaz kıldırmasını ister. Sahabe bunu duyunca ağlayıp feryat etmeye başlar. Hız. Ebubekir namaz kıldırmak için mihraba geçince gözyaşlarına boğulur ve namazı kıldırmayacağını anlayıp Hız. Ömer'den imam olmasını ister. Hız. Peygamber'in bundan haberi olunca namazı Hız. Ebubekir'in kıldırmasında ısrar eder. Ardından sahabeyi son bir kez görüp sohbet etmek arzusuyla mescide gitmek isteyince koluna girerek mescide götürürler. Hız. Ebubekir'in arkasında namazını kılar. Sahabe namazdan sonra onu hasta görünce çok üzülür. Hız. Peygamber'i namazdan sonra yine hanesine götürürler. On üç gün hasta yattıktan sonra bir gün Cebrail, Allah'ın selamını getirir; istediği bir şey olup olmadığını sorar. Hız. Peygamber'in ümmetinden başka bir tasası yoktur; Allah'tan ümmetini bağışlamasını ister. Cebrail, Allah'ın yanına varıp geri gelir ve ümmetin bağışlandığını müjdelir. Ahirette bütün peygamberler “Nefsî vâ nefsi” diye kendileri için yalvarırken Hız. Peygamber “Ümmetî vâ ümmetî” diye ümmeti için yalvaracaktır.

Cenrail bir gün karalar giyinip Hız. Peygamber'in yanına gelir. Hız. Peygamber bunun sebebini sorunca “Senin için giyindim ey Allah'ın Resulü! Bu yeryüzüne son inişimdir; artık vahiy kesildi, bir daha vahiy için gelmeyeceğim. Sadece ben değil bütün gök ehli de yas tutmak için kara giyindi” der. Cebrail'le beraber Azrail de gelmiştir. Hız. Peygamber ona emaneti teslim almak için mi yoksa ziyaret için mi geldiğini sorar. Azrail de, ziyarete geldiğini ama emaneti alıp gideceğini dile getirir. Ancak Azrail, Hız. Peygamber ne derse ona uyması için Allah'tan emir almıştır. Hız. Peygamber verirse emaneti alacak, vermezse eli boş geri dönecektir. Cebrail, “Ey Allah'ın Resulü! Allah seni çok özledi” deyince Hız. Peygamber Azrail'den canını alıp emri yerine getirmesini ister. Ümmetini Allah'a

emanet edip onlara selam ve nasihat gönderir. Dine sarılmalarını, nefislerine uyup dünyanın peşinden koşmamalarını, sünnetine uymalarını, ölene kadar Allah'ın emrinden çıkmamalarını, kendisi dünyada nasıl yaşadıysa öyle yaşamalarını öğütler. Sonra ruhunu teslim eder. Hz. Peygamber vefat edince bütün halk ağlayıp feryat eder. Yerde ve gökte var olan bütün mevcudat ağlayıp inler; âlem baştan başa acıyla dolar. Hz. Ebubekir ah edip ölümünü kabullenir. Hz. Ömer “Sensiz ne yaparız” diye ağlar. Hz. Osman “Nerde bütün peygamberlerin sultanı” diye dertlenir. Hz. Ali “Ey Mustafa! Yüzün gidince âlemdeki bütün mutluluk da gitti” diye üzülür. Hasan ile Hüseyin “Ey dede! Sen gidince biz yetim kaldık. Artık bizi kim okşayacak?” diye hasret ateşiyle yanarlar. Amcası “Sen bizim ümidimizdin” diyerek acısını şiire döker. Kadın, erkek, zengin, fakir herkesin gözleri yaşlıdır. Kimi şaşkın, kiminin de aklı gitmiştir; feryatları göklere yükselir. Gözyaşları sel olup akar. Allah yedi kat gökleri yarattığından beri böyle bir ayrılık acısı görülmemiştir.

Hz. Peygamber'i kabrine götürüp üç gün bekletirler. Bütün insanlar ve cinler; peygamberlerin ruhları ve melekler saf saf namazını kılarlar. Üç gün sonra sahabe gelip Allah'ın takdirine uyarak naaşını mezara koyar. Geri dönüp toplandıklarında her zaman aralarında gördükleri Allah Resülünü göremeyince gözyaşı dökerler. Onun sohbeti olmadan, yüzünü görmeden nasıl yaşayacaklarını bilemezler. Sonunda vefat ettiğini kabullenip sabretmeye karar verirler.

Bundan son şair kitabın sonu hakkında kaleme aldığı bölüme geçer. Dünyanın geçiciliğini; ölmeden yararlı işler yapmak gerektiğini; Peygamber'in yolundan ayrılmamayı; ahirette ağlamadan önce dünyada ağlamayı öğütler. Ardından Allah'a yakarıp af dileyen şair *Vesiletü'n-Necât*'ı okutanlara ve yazanı hayırla ananlara rahmet dileyerek eserine son verir.⁸⁷

1.1.3.3. Bahrü'l-Hakâyık (Hatîboğlu)

Dini mesneviler arasında değerlendirilen bir diğer eser Hatîboğlu (ö.1435'ten sonra)'nın 1409'da tamamladığı *Bahrü'l-Hakâyık* adlı mesnevisidir. Eser, Hacı Bektaş Velî'nin Arapça ve mensur olarak kaleme aldığı *Makâlat*'ın Türkçeye

⁸⁷ Timurtaş, a. g. e., s. 4-85.

nazmen çevirisidir. Şair, *Bahrü'l-Hakâyık*'ı tamamladıktan sonra Dulkadiroğlu Nasıruddin Mehmed Bey (ö.1442)'e sunmuştur. Aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla yazılan eser 1359 beyitten oluşmaktadır. Giriş kısmında bulunan Hz. Peygamber övgüsünde söylenmiş na't kıt'a; sonda yer alan medh-i kitâp gazel tarzında yazılmıştır. İki şiir de mesnevi ile aynı vezinedir. *Bahrü'l-Hakâyık*'ın giriş bölümü sırasıyla münacat, na't, dört halife için birer övgü, tevhit ve kitabın yazılma sebebinin açıklandığı kısımdan oluşur. Bundan sonra eserin asıl konusuna geçilir. Bu bölüm, kendi içinde ayrıca kısımlara ayrılmış sekiz ana bapta meydana gelir. Birinci bapta insanın yaratıldığı dört nesne, ayrıldığı dört güruh, hissettiği dört arzu ve dört türlü hali anlatılır. İkinci bapta kişinin Allah'a ulaşmak için varılması gereken kırk ayrı makam açıklanır. Üçüncü bapta tevbe; dördüncü bapta marifet ve marifetin makamları; beşinci bapta hakikatin beyanı; altıncı bapta yine marifet; yedinci bapta Şeytan; sekizinci bapta insanın vasıfları anlatılır. Bu baplarda sadece bap başlıklarındaki konuların açıklanmadığı, babın alt başlıklarında farklı konulardan da bahsedildiği görülür. Örneğin yedinci bap "Beyân-ı Şeytan" başlığını taşımakla beraber babın alt kısımlarında ümmeti Muhammed'in beyanı, tasavvuf ehlinin beyanı, arifin vasıfları, zahidin vasıfları vb. başlıklı konular da ele alınmıştır. Eserin hatime kısmında Makâlât'tan tercüme yapılırken izlenen yol, yazılış tarihi, eserin sunulduğu kişi bilgileri ile ona övgü bulunmaktadır. Hatîboğlu, bapların ve bapların alt başlıklarının aralarına konuyla ilgili öğütler ekleyip bunları ayetlerle ve hadislerle desteklemiştir. Mesnevinin muhtevasında öğütlerle bağlantılı yetmiş altı ayet ve yedi hadis yer almaktadır.⁸⁸

Kısaca birinci bapta Allah'ın insanı dört nesneden yarattığı ve dört topluluğa ayırıp dört çeşit ibadet tahsis ettiği anlatılır. Bunların dört türlü arzuları ve dört türlü halleri vardır. Dört nesne toprak, su, yel ve ateştir. Dört topluluğun ilki şariat ehli de denen abidlerdir. Bunlar daima yel gibi eserler. İkinci topluluk tarikat ehli de denen zahidlerdir. Asılları ateş olduğundan devamlı yanarlar. Üçüncü topluluk marifet ehli de denen ariflerdir. Asılları su olduğundan su gibi arıdırlar. Dördüncü topluluk hakikat ehli de denen muhiblerdir. Bunların da asılları topraktır.⁸⁹

⁸⁸ Vahit Türk, **Haîboğlu: Bahrü'l-Hakâyık**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018, s. 12-13.

⁸⁹ Çelebioğlu, a. g. e., s. 121.

1.1.3.4. Halîl-nâme (Abdûlvâsi Çelebi)

Hz İbrahim'in doğumundan ölümüne kadar hayatını anlatan *Halîl-nâme*, on beşinci yüzyılın orijinal mesnevilerinden birisidir. Abdûlvâsi Çelebi (ö.1415'ten sonra) tarafından Çelebi Mehmed adına 1414 yılında yazılan mesnevi 3693 beyit olup aruzun mefâ'ilüm mefâ'ilün fe'ülün vezniyle kaleme alınmıştır. Eserin içinde Osmanlı tarihi kısmı ve Hz. Peygamber'in miracını anlatan bir bölüm de bulunmaktadır. Mesnevinin muhtevasında kaside ve gazel tarzında yazılmış on yedi şiir de yer almaktadır. Bunlardan eserin hatime bölümünde bulunan şiir mesneviden ayrı bir vezinle yazılmıştır. Diğerlerinin vezni eserle aynıdır.

İstanbul, Afyon ve Kahire olmak üzere üç nüshası bulunan *Halîl-nâme*'nin giriş bölümünde münacat, na't, Hz. Peygamber'in mucizeleri, Vezir Bayezid Bey ve Sultan Çelebi Mehmed methiyeleri ile eserin yazılış sebebi yer almaktadır. Eserin yazılış sebebini Abdûlvâsi Çelebi şöyle açıklar: Vezir Bayezid Bey bir gün Farsça yazılmış Veys ü Ramin mesnevisini okuyup çok beğenir. Türkçeye tercüme edilme işi her beytine bir altın olmak üzere Ahmedî'ye verilir. Ahmedî eser üzerinde beş altı ay kadar çalıştıktan sonra bitiremeden hayatını kaybeder. Abdûlvâsi Çelebi, Ahmedî'den kalan tercüme müsveddelerini ve konuyu beğenmeyip din büyüklerinden veya peygamberlerden birisinin hayat hikâyesini yazmak ister. Vezir Bayezid Bey, çeşitli kaynaklardan faydalanarak Hz. İbrahim'in hayatını yazması için şairi teşvik eder. Abdûlvâsi Çelebi, Keşşâf'tan, diğer tefsir kitaplarından ve bazı hadislerden istifade ederek eserini yazar. Bayezid Bey mesneviyi beğenince şairden bir nüsha da kendisi için yazmasını istemiş bunun üzerine şair eserini ikinci defa yazmıştır. Eserdeki tarih bölümünü bu ikinci yazışta ilave ettiği ve bazı beyitleri değiştirip bazılarını da çıkardığı görülmektedir. Eserde yeri geldikçe anlatılan konuya denk düşen çok sayıda ayet ve hadis de bulunmaktadır.⁹⁰

Eserin konusu kısaca şöyledir: Hz. Nûh'un hükümdarlığında bütün âlem mamur olmuştur. Ondan sonra peygamberlik oğullarına verilmiş, onlar da dinin buyurduğu gibi hüküm sürüp gitmişlerdir. Onların hükümdarlıkları geçip gittikten sonra âlemde fitne çıkmıştır. Bunun üzerine Hz. Salih peygamber olarak

⁹⁰ Ayhan Gültaş, *Halîl-nâme*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 12-13.

gönderilmiştir. Hz. Salih, Hak ile batılı insanlara gösterdikten sonra o da bu dünyadan ayrılmıştır. Hz. Salih'ten sonra insanlar yeniden cahilliğin pençesine düşmüşlerdir. Bu sıralarda Acem mülkünde Nemrûd ibn-i Ken'ân adında cahil ve kibirli bir hükümdar ortaya çıkar. Türkistan'dan Hindistan'a, Mısır'dan Kenan topraklarına kadar her yeri hükümdarlığı altına alır. Kendisi Babil'de oturan Nemrûd yüzlerce müneccim çalıştırıp yıldızları izlettirmektedir. Bir gün müneccimleri üzgün görünce sebebini sorar. Onlar da gökte bin yıldır görünmeyen bir yıldızın peyda olduğunu bunun da yeni doğacak bir çocuğa işaret ettiğini, o çocuğun kendisine çok zarar vereceğini haber verirler. Kurtuluş yolu olarak da kadınların hamile kalmalarının yasaklanmasını ve dokuz ay sonra doğmuş bir bebeğe rastlanırsa annesiyle beraber öldürülmesini önerirler. Nemrûd da erkeklerin kadınlara yaklaşmasını yasaklar.

Nemrûd'un Âzer adında yakın bir dostu vardır. Yeni ortaya çıkan yıldızı izlemesi için Nemrûd tarafından görevlendirilir. O da geceleyin yıldızı seyrederken hayran kalır. Yıldız bir süre sonra onun üzerine düşer. Âzer de damda yere yığılıp kalır. Ertesi gün Âzer'in yüzü ay gibi parlamaktadır. Gökten Âzer'in yüzüne intikal eden nur, Hz. Muhammed'in nurudur. Nemrûd'un kesin yaşağına ve ölüm tehditlerine rağmen Âzer'in eşi hamile kalır. Bebeğinin öldürülmesinden korkan Âzer'in karısı ıssız dağlara kaçar ve bebeğini bir mağarada dünyaya getirir. Bebek ak yüzlü, kara gözlü, sarı saçlı, müşğ ve amber kokuludur. Annesi üç gün müddetle bebeği emzirmek için mağaraya gidemez. Bu sürede onu bir geyik emzirir ve mağaranın kapısında duran taş görünümlü bir ejderha da bekçilik yapar.

Bebek bir günde bir aylık; bir ayda da beş yaşındaymış gibi büyür. Çocuk yıldızları, ayı ve güneşi gözlemleyip kendisini kimin yarattığını bulmaya çalışır. Bir görünüp bir yok olan yıldızların, ayın ve güneşin tanrı olmadığına kanaat getirir. Annesine kendisini kimin yarattığını, neden mağarada kaldığını sorar ve annesiyle gitmek ister. Annesi de ona Nemrûd'un zalimliğini anlatıp hayatından endişe ettiğini söyler. Anne, Âzer'e gelip bebeğin beş yaşında gibi göründüğünü, hiç kimsenin onu çocukları sanmayacağını, artık yanlarına almaları gerektiğini söyler. Âzer önce inanmak istemez. Nasıl olur da iki aylık bir bebek beş yaşında görünür anlam veremez. Annesi aşırı sevgiden övüyor diye düşünür.

Annesi çocuğu alıp eve getirir. Âzer gördüğü güzel çocuğun kendi çocuğu olduğuna inanmakta güçlük çeker. Adını İbrahim koyup etrafına kardeşi diye tanıtır. Daha sonra Halîlullah diye anılacak olan Hz. İbrahim, büyüklerine saygılı, küçüklerine sevgi gösteren herkesin takdir ettiği bir çocuk olur. Halîlullah bir gün babasını put yaparken görür. Kimseye faydası dokunmayan putlara tapmanın anlamsız olduğunu anlatıp babasını vazgeçirmeye çalışır. Putlardan birinin ayağına ip takarak yolda sürümeye başlar. Onu görenler putu satın alıp Âzer'e gelirler. "Bu deli oğlanın eline bir daha put verme, onu yerde sürürken gördük" derler. Âzer oğlu Halîlullah ile putlar konusunda tartışır. Halîlullah tanrının bir olduğunu yüzlerce tahta putun tanrılıkla bir ilgisinin bulunmadığını söyler. Âzer, dedelerinden beri taptıkları putlara karşı çıkan oğlunun halkın şiddetine maruz kalacağından korkmaya başlar.

Bir gün Halîlullah, biri hariç puthanedeki bütün putları kırıp baltayı büyük putun boynuna asar. Şeytan çarşısının ortasına gelip putların kırıldığını bağıarak halka haber verir. Halk putların kırıldığını görünce feryat edip ağlamaya başlar. Hemen kimin yaptığını soruştururlar. Bulamayınca Şeytan'dan yardım isterler. Şeytan da gammazlık yapmayacağını söyler. Bütün şüpheler Halîlullah'ın üzerinde toplanır. Nemrûd onu sorguya çeker; Halîlullah putları kıranın omuzunda asılı balta bulunan büyük put olduğunu söyler. "Ona sorun eğer İbrahim kırdı derse beni öldürmenize razıyım. Eğer konuşamazsa ona tapınmaktan artık vazgeçin" der. Bir anda herkes suskunlaşır. Nemrûd, Halîlullah'a çıkışarak "Onun konuşamadığını ve hareket edemediğini bilirsin; neden puta iftira atıyorsun" der. Halîlullah da "Madem konuşamaz ve elinden bir iş gelmez, neden buna tapıyorsunuz? Onun yüzünü siz yaptınız, üstündeki altınları siz taktınız. Böyle puta ancak deliler tapar" diyerek onları puta tapmaktan vazgeçirmeye çalışır. Nemrûd, putları onun kırdığına kanaat getirip ateşe atılarak yakılmasını emreder. Putları seven herkesten odun getirip meydana avluya yığmalarını ister. Halk iki ay gece gündüz katırlarla odun taşıyıp meydana dağ gibi yığar. Sonra odunları ateşe verirler. Çıkan dumandan üç gün boyunca güneş görünmez. Şeytan, Nemrûd'a gelip Halîlullah'ı ateşin ortasına atmak için bir alet yapacağını söyler. Daha önce cehennemde kafirlerin ateşe atıldığını gördüğü mancınının aynısını yapar.

Halîlullah'ın elbiselerini çıkarıp mancınıkla ateşe atmak için hazırlarlar. Vücudundan çıkan nurdan halkın gözleri kamaşır. Onun öleceğine halktan bazıları üzülmeye başlar. Nemrûd'un içine bir şüphe düşer. "İbrahim keramet sahibi bir insansa ve ateş onu yakmazsa halk onun tarafına geçer" diye korkmaya başlar. Bu sırada aklına bir kurnazlık gelir; kendi gömleğini çıkarıp Halîlullah'a giydirir. Ateş Halîlullah'ı yakmazsa halk kerameti Nemrûd'un gömleğinde zannedecektir. Halîlullah'ı mancınığa koyup ateşin ortasına doğru fırlatırlar. Havadayken ateşe düşmemesi için hava onu tutmak ister. Halîlullah, bunun Hak buyruğu olduğunu söyleyerek havanın kendisini tutmasını istemez. Hemen Cebrail, İsrail ve Mikail gelip yardım teklif ederler. Halîlullah, Hak buyruğuna boyun eğip yardım kabul etmez. Halîlullah ateşe düşerken Allah "Ey ateş! İbrahim'e soğuk ve selamet ol" diye emredince ateşin ortası bir anda gül bahçesine döner. İçinde pınarlar akmaya, kuşlar ötmeye başlar. Halîlullah da Cebrail'in getirdiği bir tahta oturur ve Allah'a şükreder.

Nemrûd, ateşin Halîlullah'ı yakmadığını görünce mancınıkla üstüne taş attırır. Taş, Halîlullah'ın üstüne düşmeyip havada asılı kalır. Peş peşe dokuz taş atarlar; hepsi havada asılı kalır. Allah'ın emriyle taşlar bulut olur ve dokuz gün devam eden yağmur yağar. Nemrûd, veziri Hazin'e ateşin yakmamasının sırrını sorar. O da Halîlullah'ın ateşe taptığını, ateşin de onu yakmadığını söyler. Veziri duyan halktan bazıları secde edip ateşe tapınmaya başlar. Bu sırada Nemrûd'un aklına bir kurnazlık daha gelir. Vezirini gönderip Halîlullah'ın durumuna yakından bakmasını ve halka onun ateşe taptığı için yanmadığı söylentisini yaymasını ister. Vezir ateşe yaklaşınca tutuşur ve yana yana evine kadar koşar. Evi de kendi de kül olur.

Halîlullah'ın yanmadığını gören halk onun dinine iman etmeye başlar. Nemrûd'un edepi bir kızı vardır. Köşkünün penceresinden Halîlullah'ın yanmadığını görünce hemen gelip o da iman eder. Babasından da iman etmesini ister. Nemrûd çok öfkelenir ve kızının elinin ayağının kesilip asılmasını emreder. Asmak için meydana getirdiklerinde bir bulut ortaya çıkar ve aniden rüzgar esmeye başlar; etraf birden toz duman olur. Bulut, kızı yerden kaldırıp Kaf dağına götürür. Geri kalan ömrünü dağda Allah'a ibadetle geçirir.

Halîlullah ateşten kurtulduktan sonra Nemrûd yanına gelip tanrısıyla anlaşma yapmak ister. “On hazine dolusu altın karşılığında yerlerin ve göklerin hakimiyetini bana bıraksın” der. Halîlullah da onu Allah’a iman etmeye davet eder. Nemrûd öfkelenip Halîlullah’ı astırmakla tehdit eder. O gece Cebrail gelip Halîlullah’a Şam’a gitmesini söyler. Halîlullah yola çıkıp on gün sonra Hazayin şehrine varır. Buranın şahı cömert ve adaletli bir hükümdardır. Kızı Sara da güzelliği ve tatlı sözlü olmasıyla meşhurdur. Bir gece rüyasında kapıdan ay yüzlü bir gencin girdiğini ve odasının nurla dolduğunu görür. Sara gence âşık olur. Genç ona “Allah seni bana nasip etti. Beni bekle, geliyorum” der. Sara günden güne yemekten içmekten kesilip zayıf düşünce babası ısrarla sebebini sorar. Sara, babasına rüyasından bahsetmez ama annesi sorunca her şeyi anlatır. Adını bile bilmediği birisine âşık olan Sara’nın derdine çare bulmak için şehrin erkekleri meydana dizilir. Sara yüzünü kapatarak elinde altın bir topla aralarında dolaşp rüyasında gördüğü genci arar. İki gün aynı sahne tekrarlanır; Sara aradığı genci bulamaz. Üçüncü gün Halîlullah şehre girdiğinde ilk selam verdiği kişiler yüzünün güzelliğine hayran kalıp ona Sara’nın birisini aradığını haber vererek meydana gitmesini isterler. Üçüncü gün Sara yine umutla seçilmeyi bekleyen beylerin arasında dolaşırken Halîlullah’ı görür ve altın topu ona verip hızla sarayına döner. Bütün halk Halîlullah’ı tebrik eder. Değerli elbiseler ve kaftanlar giydirip gösterişli bir merasimle şahın huzuruna çıkarırlar. Şah, Halîlullah’ı görünce güzelliğine ve ahlakına hayran kalıp hemen kızıyla nikahlanmasını ister. Halîlullah, şahı imana davet edince şah iman eder. Halîlullah ona adaletli karar vermesi, cömert olması, mala tapmaması, şehvete ve sinirlerine yenilmemesi vb. konularda öğüt verir. Bundan sonra Sara ile Halîlullah, dillere destan bir merasimle evlenir. Şah, kızına hazineler dolusu çeyiz verir. Halîlullah, bir müddet Hazayin şehrinde oturup halkı imana davet ettikten sonra Cebrail gelip Filistin’e gitmesini söyler. Sara ile Halîlullah uzun yolculukları sırasında bir şehre varırlar. Şehrin zalimliğiyle meşhur kadın düşkün bir beyi vardır. Halîlullah endişeye kapılıp Sara’yı saklamak için devenin üstüne bir kabin yaptırır. Ancak, şehre girdiğinde zalim beyin adamları kabin’i zorla açtırıp güzeller güzeli Sara’yı görünce kim olduğunu sorarlar. Halîlullah onu kız kardeşi diye tanıtır. Sara’yı Halîlullah’tan ayırıp beye götürürler. Bu arada Allah, Halîlullah’ın gözünden perdeyi kaldırıp Sara’nın durumunu gösterir. Bey, Sara’yı görünce güzelliğinden etkilenip

sarılmak için hamle yapınca ayakları kurur. Sara'ya yalvarıp ayaklarının düzelmesi için dua ister. Sara ona inanıp dua edince ayakları çözülür, ama bey yine hamle yapar. Bu sefer ayaklarıyla beraber elleri de kurur. Bey, yaptığına pişman olup yine dua ister; yanına bir köle verip şehirden güvenle göndereceğine söz verir. Sara yine dua edince bey eski haline döner ve ona Hacer adlı bir cariye verir. Halîlullah, Allah'ın hikmetiyle yaşanan her şeyi görmüştür.

Halîlullah ile Sara Filistin'e gelince halkı imana davet eder. Kısa sürede hepsi imana gelir. İnananlara kible lazım olunca Halîlullah'ın duasıyla Cebrail cennetten bir taş getirir. Sahre taşı denen o taşın üstüne bir yapı inşa edip kible haline getirirler. Adına da Beytü'l-mukaddes derler. Bir gün şehirde buğday tükenir; şehir açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Halîlullah yakın bir şehre on iki deveyle gidip buğday ister. Ancak orada da buğday kalmamıştır. Filistin'e develerin boş dönmemesi için buğday yerine kumla doldururlar. Deve kervanı gelince deve yüklerinden kum değil eşi benzeri görülmemiş kalitede buğday çıkar. Halîlullah, Allah'a şükredip buğdayı Filistin halkına adilce dağıtır.

Cebrail bir gün gelip Halîlullah'tan Nemrûd'u imana davet etmesini ister. Halîlullah da emre uyup Nemrûd'un şehrine gider ve onu imana davet eder. Nemrûd, böbürlenerek zaten her şeyin tek sahibi olduğunu, Halîlullah'tan başka kimsenin varlığını görmediği bir tanrıya inanmayacağını söyler. Halîlullah'ın şahit gösterdiği binayı oluşturan taş, tahta, kerpiç, toprak ne varsa hepsi Hak dinin Halîlullah'ın tebliğ ettiği din olduğunu söyler. Nemrûd yine inanmayıp Halîlullah'ı cadılıkla suçlayarak binayı yaktırır. Ardından Halîlullah'ın tanrısının gökyüzüne rakip kendi gökyüzünü yaratacağını iddia edip bakır madenlerini eriterek yüksek direkler diker ve şehrin üstünü bakır örtüyle kaplar. Dağlardan su getirip üstünden akıtır. Böyle yaparak kendince yağmur yağdırdığına inanır. Ancak, bu sefer de güneşi ve yıldızları perdelemiş olur. Şehirdeki bitkiler kuruyup insanlar hastalanmaya başlar. Halk kurtulmak için şehirden kaçmaya başlayınca yapay gökyüzünü yıktırmak zorunda kalır. Halk da onun inançlarının batıl olduğunu düşünmeye başlar. Halkın ilgisinin kendisinden dönmeye başladığını gören Nemrûd, bu sefer de Halîlullah'ın tanrısıyla savaşılmaya karar verir. Dört akbaba bulup iki gün aç bırakır. Bir sandık hazırlatıp dört tarafına dört direk yaptırır. İki koyunu dörde bölüp direklere astırır. Kuşları da

gözleri bağlı direklerin alt kısımlarına bağlatır. Yanına ok ve yay alarak sandığa biner ve kuşların gözünü açar. Kuşlar yukarda asılı etlere ulaşmak için devamlı kanat çırparken sandık da göğe yükselir. Yeterince yükselince Nemrûd Allah’a yalvarıp halka rezil olmamak için okunu kanlayıp geri vermesini ister ve oku yukarı fırlatır. Allah’ın emriyle melekler okun önüne balık tutarlar; böylece ok kanlanıp sandığa geri düşer. Nemrûd, sandığın direklerini aşağı çevirince akbabalar yine ete ulaşmak için kanat çırpıp ve yere doğru hızlıca inerler. Nemrûd, Halîlullah’ı çağırıp kanlı oku göstererek tanrısını öldürdüğünü iddia eder. Halîlullah ona nasihat edip imana gelmesini ister.

İman etmemeye kararlı olan Nemrûd, “Senin tanrın ne işe yarar” diye Halîlullah’a sorar. O da “Diriyi öldürür, ölümlere can verir” diye cevaplar. Nemrûd da iki suçluyu huzura getirip birini öldürtür birini affeder. Böylece birini öldürdüğünü diğerine de hayat verdiğini iddia eder. Halîlullah da Allah’ın ilhamıyla karga, horoz, akbaba ve tavus kuşlarının başlarını koparıp etlerini havanda döverek hamur haline getirir. Sonra dörde bölüp dört dağa bıraktırır. Allah’ın emriyle etler birbirinden ayrılıp kendi bedenlerinde birleşirler ve havada uçmaya başlarlar. Nemrûd kuş mucizesine de inanmayıp Halîlullah’ı sihirbazlıkla suçlar.

Nemrûd, Halîlullah’ın tanrısıyla savaşmaya karar verir. Sekiz ay boyunca ülkenin dört bir yanından asker toplar. Halîlullah’a “Söyle tanrına askerlerini göndersin de savaşalım” diye meydan okur. Halîlullah da Allah’a münacat eder. Allah sivrisinek ordusu gönderir. Sinekler askerlerin ve atların derilerini yiyerek öldürür. Kenarda kalan toplam bir sivrisinek Allah’tan kendisine güç ve görev vermesini ister. Allah da ona Nemrûd’un beynini yeme görevi verir. Topal sinek sevinçle gelip Nemrûd’un burnundan girerek beynine gider. Sinek beynini yerken Nemrûd deliye döner; gâh kafasını yerlere vurur, gâh başına taşla vurur. Sopayla başı dövülünce kendini iyi hisseder. Kölelerin eline sopa verip başına vurdurur; yavaş vurduklarında ah edip inler, sert vurduklarında onları azat eder. Azat olanları gören diğerleri daha sert vurmaya başlar. En sonunda azat olmak isteyen kölelerden biri var gücüyle sopayı vurunca Nemrûd’un kafası darmadağın olur.

Nemrûd öldükten sonra Halîlullah'ı sultanlık makamına getirirler. Kısa sürede bütün halk Halîlullah'ın dinine iman eder. Bundan sonra Halîlullah Şam'a gitmesi için Allah'tan emir alır. Yaklaşık otuz bin kişilik maiyetiyle yol üzerinde Sara'nın şehri Hazayin'e uğrar. Sara'nın babasına deve yüküyle mücevher bağışlayıp şehrin halkına ihsanda bulunur. Yola devam eden Halîlullah ve maiyeti Sara'ya sarkıntılık eden beyin şehri Hamuş'a gelirler. Bey, kendini Halîlullah'ın atının önüne atıp af diler. Halîlullah da onu affeder. Hamuş beyi, nesi var nesi yok Halîlullah'ın emrine verip Müslüman olur. Yoluna devam eden Halîlullah, Hama şehrinden geçerken bütün halk imana gelip ona tabi olur. Hama'dan sonra Halep'e gelir. Şehir düşman saldırılarıyla yıkıldığından altı ay burada kalıp şehri baştan başa imar ettikten sonra Halep'in düşmanlarının üstüne ordu gönderip onları yener. Halep'ten sonra nihayet Şam'a gelir. Şam halkı küfür içinde olduğundan Halîlullah'ın geldiğini duyunca şehirden kaçar. Babil halkı şehre yerleşir. Halîlullah, Şam şehrini kayınpederine verip kendisi on yıl aradan sonra Hazayin'e Sara'nın yanına döner. Sara, eşinin dönüşüne çok sevindiğinden cariyesi Hacer'i ona bağışlar. Halîlullah, Hacer'le beraber olunca alnındaki Hz. Peygamber nuru ona geçer. Sara, ertesi sabah Halîlullah'ın alnındaki nuru göremeyince Hacer'e geçtiğini anlar ve üzülür.

Hazer, dokuz ay sonra nur yüzlü bir erkek çocuk dünyaya getirir. Adını İsmail koyarlar. Sara, kıskançlığından annesiyle bebeğini dövüp öldürmek için Hacer'in yanına giderken Hacer oğlunu birkaç tepe öteye kaçıır. Sara, babasının yanına dönmek isteyince Halîlullah ne yapacağını bilemez. Cebrail gelip Sara ne derse yapmasını, İsmail'i Allah'ın koruyacağını söyler. Sara, çocukla annesinin bilinmeyen susuz bir yere bırakılmasını, ikisinin de orada ölmesini ister. Halîlullah, dağlarda Hacer'i arayıp bulur ve bir deveye bindirip yola çıkar. Issız ve kumlu bir vadiye geldiklerinde deve yere çöker ve daha ileri gitmez. Halîlullah onları bırakıp dönerken Hacer, "Bizi bırakıp nereye gidiyorsun, bunu Hak mı buyurdu?" diye sorunca Halîlullah, "Evet" diyerek geri döner. Hacer, ıssız çölde susuz kalınca ağlayıp feryat ederek Safa ile Merve tepeleri arasında gidip gelerek vadide su bulabileceği bir yer arar. İsmail'in yanına gelince onun beşikten inip ayağıyla kumu kazmış bulur. Kazdığı yerden de su çıkmıştır. Hacer sudan içince sütü çoğalır; oğlunu doyasıya emzirir. Beş on gün sonra kuşlar da gelip su içmeye başlar. Kuşlar

her gelişinde biri uçamayıp yerde kalır, Hacer de onu yakalayıp yer. Suyu ve yemeğe kavuşan Hacer yalnızlık çekmeye başlar. Bir müddet sonra yakından geçen otuz evlik bir kervan sudan içince tadını çok beğenip çevresine yerleşmeye karar verir. Her yıl otuz keçiyi Hacer'e vergi vereceklerini vaat ederek oraya şehir kurarlar. İsmail büyüyünce annesinin keçilerini gütmeye başlar. Bir yandan da annesine babasının kim olduğunu sorar. İsmail'in babasını merak ettiği Halîlullah'a Allah tarafından malum olunca içi evlat hasretiyle dolar. Sara, Halîlullah'a deveden inmemesi ve Hacer'den uzak durması şartıyla oğlunu bulup ihtiyaçlarını gidermesi için izin verir.

Halîlullah çöle gidip Hacer'i bıraktığı yerde şehir kurulduğunu görünce şaşırıp kalır. Tesadüfen İsmail de keçileri onun geldiği tarafta gütmektedir. Baba oğul karşılaşırlar. Halîlullah, Hacer'i ve oğlunu sorar. Aralarında konuşurken baba oğul olduklarını anlarlar. Halîlullah oğlunu devenin üstüne alarak öpüp koklamaya başlar. Halîlullah, Sara'ya söz verdiği için deveden inmez. Hacer deveyi çökertip ayağını yıkamak ister. Halîlullah bir taşa basınca ayağı içine gömülüp izi kalır. Onlara bir kese altın bırakıp Sara'nın yanına döner ve halka büyük bir ziyafet vererek hayır dualarını alır.

Halîlullah bir gece rüyasında kurban kesmesi için işaret alır. Uyanınca yüz deve kurban eder. İkinci gece kurban kesmesi için yine işaret alır. Kalkıp yüz deve daha kurban eder. Üçüncü gece rüyasında İsmail'i kurban etmesi istenir. Sara'dan izin alıp İsmail'in yanına gelen Halîlullah, Hacer'den çocuğu yıkayıp gözüne sürme çekmesini ve ellerine kına sürüp güzel elbiseler giydirmesi ister. Şeytan önce Hacer'e sonra İsmail'e musallat olup onları caydırmaya çalışır, ancak başarılı olamaz. İsmail, ikna etmek için peşinden gelen Şeytan'ı dönüp dönüp taşlar. Mina'ya vardıklarında Halîlullah oğluna fikrini sorar. İsmail de Allah'ın emrini yerine getirmesini ister. Halîlullah, İsmail'i bağlayıp bıçağı boynuna çalar ama bıçak kesmez. İsmail babasına "Babacığım! Yüzüme bakma kıyamazsın, yanlışlıkla bıçağın arkasını vurdun. Kanımı da üstüne sıçratma, annem görüp üzülmesin" der. Halîlullah bıçağı ikinci kez vurduğunda yine kesmez. Üçüncüde öfkesinden bıçağı taşa vurunca taş ikiye ayrılır. Bu sırada Cebrail bir koçla gelip İsmail'in yerine onun

kurban edilmesini ister. Halîlullah da koçu kurban edip iki yüz kişiye dağıtır; et hiç eksilmez. Pişirip herkese ziyafet verir; et yine de eksilmez.

Hacer, evin kapısında endişeyle beklerken İsmail ile babasının şen şakrak döndüğünü görünce Allah'a şükredip hasretle oğluna sarılır. Halîlullah iki ay daha oğlunun yanında kalır. İsmail, Arap diyarının sultanı olup baştan başa mamur bir ülke kurar. Etraftaki beyler hep ona tabi olur. Bu arada Halîlullah, oğluna eşyanın mahiyetini ve bazı ilimlerin tasnifini de öğretir. Halîlullah geri dönünce koçun yünlerini Sara'ya hediye eder; o da yünlerden kilim dokutturur.

Cebrail bir gün Halîlullah'ın yanına gelip Allah'ın emrini iletir. Allah ondan Kâbe yapmasını istemektedir. Cebrail, bir deveye binmesini ve işaretleri takip etmesini söyler. Halîlullah deve sırtında giderken üstünde bir bulut belirir. Bulutu takip ederek on gün yol gidip oğlu İsmail'in bulunduğu yere kadar gelir. Bulut burada durup hareket etmeyince Kâbe'yi yapacağı yerin orası olduğunu anlar. Bulutun gölgesinden bir ejderha peyda olup yerde kıvrılarak binanın planını gösterir. Allah'tan gelen nida, beş ayrı dağdan taşların en iyisini getirip Kâbe'yi onlarla inşa etmesini söyler. Oğlu İsmail'le beraber Kâbe'yi yapmaya başlarlar. Hangi taşın nasıl ve nereye konacağı gökten gelen sesle bildirilir. Cebrail büyük bir yakut getirir; onu da Kâbe'ye koyarlar. Sonradan Müslümanların günahlarıyla o taş kararır ve Hacerü'l-esved diye anılır. Kâbe'nin yapımı tamamlanınca Halîlullah, Allah'a şükreder. Bir tepeye çıkıp dört bir yana "Lebbeyk" diye bağırır ve sesi bütün âleme yayılır. Dünyanın her yerinden insanlar Kâbe'yi ziyarete gelmeye başlar.

Halîlullah, Kâbe'yi inşa ettikten sonra Şam'a döner. Artık doksan yaşına gelmiştir. Sofrasına misafir bulamazsa yemek yemez. Bir keresinde kimseyi bulamadığından yedi gün aç kalır. Sekizinci gün sakalsız ve güzel yüzlü on iki kişi ziyaretine gelir. Ziyafet için yemek hazırlanır ancak misafirler ellerini bile uzatmazlar. Halîlullah onların insan olmadıklarını anlar ve endişelenmeye başlar. Gelenler Cebrail, Mikail, İsrail ve başka meleklerdir. Lût kavmini helak etmeye giderken yedi gündür aç kalan Halîlullah yemek yiyebilsin diye Allah'ın emriyle misafirliğe gelmişlerdir. Ayrıca müjdeli bir haberleri de vardır; Sara'nın İshak adlı bir oğlu dünyaya gelecektir. Sara, artık kocadığından çocuk sahibi olacağı haberini

gölerek karşılar. Cebrail, Allah'ın kuru ağaca can verdiğini söyleyerek kuru bir hurma dalını yere dikince dal birden yeşerir. Sara, dalın yeşerdiğini görünce anne olacağına inanır.

Melekler, yemekten sonra Lût kavmini helak etmek için yola çıkar. Halîlullah de onlara yoldaşlık eder. Şehre yaklaştıklarında Cebrail, Halîlullah'ın daha ileri gitmesine müsaade etmez. Halîlullah da yüksek bir dağa çıkıp şehri izlemeye başlar. Lût Peygamber'in Seddûm, 'Amûr, Sayım, Dâdûm ve Zağarre olmak üzere beş şehri vardır; o Zağarre'yi sever. Lût Peygamber'in yün eğirerek geçimlerini sağlayan üç kızı sığır güderken melekler gelip konaklayabilecekleri bir ev sorar. Lût Peygamber kızlarının yanındaki insanları görünce kavmin onlara kötülük yapacağından çekinerek onları kendi evine götürür. Lût Peygamber'in kafir karısı eve geç gelen kocasının yanındaki güzel yüzlü delikanlıları görünce "Onlarla beraber olduğun için eve geç geldin" diyerek kocasına iftira atar. Bununla da kalmayıp kavmin içine çıkarak her zaman bulunmayacak on iki güzel gencin geldiğini, onları almalarını söyleyip halkı kışkırtır. Kavmin erkekleri Lût Peygamber'in kapısına dayanıp misafirleri isterler. Eğer vermezse zorla alacaklarını söylerler. Lût Peygamber, "Size kızlarımı nikahlayayım, misafirlere el sürmeyin" dediyse de sözünü dinlemez. Kapıya kendini set yapan Lût Peygamber'i itip zorla içeri girince melekler her birini yere çalar. Elleri ayakları tutmaz, gözleri görmez ve kulakları duymaz olur. Melekleri sihirbaz sanıp sabahleyin tekrar eve girmek için silahlanıp evin etrafını tutarlar. Cebrail, Lût Peygamber ile kızlarını gizlice çıkarıp Halîlullah'ın beklediği dağa gönderir. Sabah olunca dört şehir birden baş aşağı çevrilip helak edilir. Dünya halkı çıkan sestten kıyamet kopuyor sanır; Halîlullah'ın aklı başından gider. Dört şehrin yere battığı yer deniz olur.

Halîlullah, Şam'a döndükten sonra İshak da dünyaya gelir. Sara, İshak'tan sonra sırasıyla Medyen ve Medâyin adlı iki çocuk daha doğurur. Bunlara Şam, Berdin ve Irak verilir. İsmail'in oğlu Kaydar Arap âleminin sultanı olur. Halîlullah yüz otuz yaşına gelince oğullarını çağırıp onlara nasihat eder. Yarının rızkı için hiç kaygılanmadığını, misafirsiz sofraya oturmadığını, dünya işleri için ahireti terk etmediğini söyler. Oğullarına kalp kırmamalarını, kibirlenmemelerini, muhtaçları

gözetmelerini ve doğru yoldan ayrılmamalarını öğütler. Aradan iki yıl geçtikten sonra Halîlullah hayatını kaybeder.

İsmail, kardeşi İshak'tan babasına ait bir şeyler ister. Cariye çocuğu olduğu için İsmail'i hor görüp bir şey vermezler. İsmail, kardeşlerinin tavrına çok üzülür. Cebrail gelip ahir zaman peygamberinin onun soyundan geleceğini müjdeler. İsmail çok mutlu olur. İshak ise bir yıl boyunca gözyaşı döker. Allah'ın emriyle Cebrail gelip onun soyundan dört bin peygamber geleceğini müjdeler. İshak habere çok sevinir. Bundan sonra *Halîl-nâme*'de Hz. Peygamber'in miracı anlatılır. Miraçtan sonra eser padişah övgüsü ve hatime ile sona erer.⁹¹

1.1.3.5. Letâyif-nâme (Hatîboğlu)

Bu dönemin bir diğer dini eseri Hatîboğlu (ö.1435'ten sonra)'nın 1414'te yazdığı *Letâyif-nâme*'dir. Aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılan 3910 beyitlik eserde gazel tarzında yazılmış bir na't da eserle aynı vezindedir. Hatîboğlu, Yıldırım Bayezid devri alimlerinden Muslihuddîn Muhammed'in Arapça yazdığı Mülk suresi tefsirini Türkçeye manzum olarak tercüme etmiştir. Aslında Muslihuddîn Muhammed'in eseri daha önce Mustafa bin Muhammed Ankaravî tarafından mensur olarak Türkçeye çevrilmiştir. Ancak, Hatîboğlu bu tercümeden bahsetmeyip eserini Arapça aslından nazma çektiğini belirtmektedir. Hatîboğlu mesnevisinin başına ve sonuna bazı eklemeler yaparak telifi tercüme özelliği kazandırmıştır. Letayifnâme'nin giriş bölümünde tevhit, münacat, na't, dört halife övgüsü bulunmaktadır. Devamında mesnevinin kimden tercüme edildiği; Mülk suresinin nüzul sebebi; ayet, kelime ve harf sayısı açıklanır. Bundan sonra Mülk suresinin tefsirine geçilir. Kitabın sonunda eserin yazılış tarihinin ve adının da verildiği hatime bölümü yer almaktadır⁹² *Letâyif-nâme* klasik mesnevi tertibine uygun bir mesnevidir. Bazı mesnevilerin başında görülen Hz. Peygamber'in mucizelerinden ve miracından bahsedilmesi bu eserde de mevcuttur. Dini yönü ağır

⁹¹ Gölbaş, a. g. e., s. 35-499; Çelebioğlu, a. g. e., s. 123-125.

⁹² Hanifi Vural, "Letâyif-nâme (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Gramatikal Dizin)", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1999, s. 6-8.

basmasına karşın muhtevastaki tasavvufi, destânî, didaktik hikâyeler ve öğütler, yer yer eserin asıl konusunun dışına çıkıldığını da göstermektedir.⁹³

Letâyif-nâme esas itibarıyla Mülk suresinin tefsiridir. Yeri geldikçe tefsirin arasında ibret verici çeşitli hikâyeler de anlatılmıştır. Bunların bazıları Hz. Süleyman, Zülkarneyn, Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Davut kıssaları gibi peygamber kıssalarıdır. Bazıları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin, Hz. Aîşe, Hz. Fatıma, Hz. Ebubekr gibi ashab-ı kiram ve ehlibeyt hikâyeleridir. Bazıları Zinnûn-ı Mısri, Cüneyd-i Bağdâdi, İbrahim Ethem, İbrahim Havvâs gibi mutasavvıflar ve felsefeciler hakkındadır. Bu hikâyelerin toplamı kırkı bulmaktadır.⁹⁴

Letâyif-nâme'deki hikâyelerden birisi Babil kralı Buhtunnasr'ın hikâyesidir. Hikâyenin konusu kısaca şöyledir: İsrailoğulları'ndan birisi rüyasında Buhtunnasr'ın Beytûlmakdis'i yıktığını ve İsrailoğulları'nı ortadan kaldırdığını görür. Sonra Babil'e gidip sora sora Buhtunnasr'ın evini bulur. Bir müddet sonra sırtında bir yük odunla Buhtunnasr gelir. Adam, rüyasında İsrailoğulları'nı yok ederken gördüğü kişiyi sırtında odun taşıırken bulunca çok şaşırır. Üç akçe sadaka bırakıp oradan ayrılır. Adam bir zaman sonra yine gelip Buhtunnasr padişah olursa kendisine dokunmayacağına dair ahitname imzalamasını ister. Buhtunnasr, adamın kendisiyle alay ettiğini düşünerek kızar. Buhtunnasr'ın babası ahitname vermesinin bir zararı dokunmayacağını dile getirip oğlundan ahitname vermesini ister. Buhtunnasr da bir ahitname imzalayıp verir. Ahitnameye göre Buhtunnasr padişah olur ve savaş çıkarsa adam ahitnameyi bir kamışın ucuna asıp askerlere gösterecek böylece ona dokunulmayacaktır.

İsrailoğulları'nın Yahya Peygamber'in sözünü dinleyen bir padişahı vardır. Padişah üvey kızına âşık olur. Yahyâ Peygamber'in kızla kendisini nikahlamasını ister. Yahya Peygamber buna şiddetle karşı çıkarak haram işten vazgeçmesini öğütler. Kızın annesi Yahya Peygamber'e öfkelenir. Kızını padişahın içki saatinde sakilik yapması için süsleyip hazırlar. Kız cilve yaparak padişaha içki sunarken padişah da kıza nasıl sahip olacağını düşünmeye başlar. Sonra kıza meyledip

⁹³ Çelebioğlu, a. g. e., s. 128.

⁹⁴ Veysi Sevinçli, "Hatîboğlu: *Letâyif-nâme*, (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), İstanbul, Töre Yayın Grubu, 2007, s. 23.

dokunmaya kalkışır. Kız annesinin öğrettiği gibi “Yahya sağ oldukça sana yar olmam” diye diretir. Padişah hemen emir verip Yahya Peygamber’in başını vurdurup huzura getirtir. Yahya Peygamber’in başı kesildikten sonra kanı akmaya devam eder; bütün şehir kale burçlarına kadar kanla dolar.

Yahya Peygamber’in öldürüldüğü haberi Babil’e ulaşınca Buhtunnasr İsrailoğularının illerini başlarına yıkmak için yardım arar. Babil kralı Sayhun da emrine yüz bin kişilik bir ordu verir. Beytülmakdis’i kuşatmalarına rağmen haftalarca alamazlar ve usanıp geri dönmeye yeltenirler. Şehirden bir kadın çıkıp onları durdurur ve şehri almalarının yolunu gösterir. Buna göre askerler dörde ayrılacak ve bir dua okuyacaklardır. Askerler duayı okuyup dört bir yandan şehre saldırınca Beytülmakdis düşer. Şehirde yetmiş bin kişi kılıçtan geçirilir. Sağ kalanlar da esir alınır. Buhtunnasr’a ahitname imzalatan kişi ve ailesi öldürülmez. Buhtunnasr’ın emriyle Beytülmakdis yıkılır ve bütün şehir toprakla doldurulur. Sonra savaş kazanmanın sevinciyle Babil’e dönerler. Şehre varıp Babil kralı Sayhun’un öldüğünü öğrenince Buhtunnasr’ı onun yerine hükümdar yaparlar.

Buhtunnasr hükümdar olduktan sonra bir gece rüyasında altın başlı, gümüş göğüslü, bakır karınlı, eli ayağı demirden, incikleri de kiremitten bir put görür. Gökten putun üstüne bir taş düşerek doğudan batıya her tarafı kaplar. Yerden bir ağaç biter; dallarında kuşlar dibinde da canavar durmaktadır. Elinde balta tutan birisi ağaca vurarak kuşları ve canavarı kovmaya çalışmaktadır. Buhtunnasr uyanınca gördüğü rüyayı tabir edecek ehil birisini araştırır. Mapushanede bulunan Danyal adlı kişiden başka rüyasını yorumlayacak birisi yoktur. Danyal’ı hapisten çıkarıp huzuruna getirirler. Danyal’ın yorumuna göre putun başının altın olması akıl ve bilgiyi temsil eder ve padişahlık alametidir. Göğsünün gümüş olması oğlunun da padişah olacağına işarettir. Karnının bakırdan olması torununun da hükümdarlığına alamettir. Eli ayağının demirden olması torun çocuğunun da padişah olacağını gösterir ancak, burada padişahlık ikiye bölünecektir. İnciğin kiremitten olması ise son padişahlığa alamettir. Ondan sonra ailenin hükümdarlık silsilesi kesilecektir. Gökten taş düşmesi, doğudan batıya her yeri tutacak bir peygamberin geleceğinin delilidir. Bu peygamber Araplardan çıkacak ve hükmü kıyamete kadar devam edecektir. Dallarında kuş olan ağaçsa Buhtunnasr’ın görevinin sona ereceğinin

göstergesidir. Ondan sonra kuş suretine girip kuşları, ardından öküz suretini girip hayvanları yönetecektir. Bu zaman zarfında kalbi hep insan kalbi olarak kalacak görevi bittiğinde yeniden insan suretine dönecektir. Danyal'ın yorumladığı gibi Buhtunnasr'ın hükümdarlığı sona erince yedi yıl hayvanlara hükmeder. Sonra yine insan olarak döndüğünde oğlu hükümdardır. Bir rivayete göreyse tekrar insan olduğunda iman etmiş ve insanları da imana davet etmiştir. Hatîboğlu, Buhtunnasr hakkındaki hikâyenin başka rivayetlerini de anlatır. Bir rivayete göre Beytûlmakdis'i yıktırdığından Allah onun imanını kabul etmez. Başka bir rivayete göre insan olduktan sonra Allah ona yeniden padişahlık vermiş o da Danyal'ın sözünden çıkmadan hüküm sürmüştür.⁹⁵

1.1.3.6. Gülşen-i Râz Tercümesi (Elvân-ı Şîrâzî)

On beşinci yüzyılın ilk yarısında yazılan tasavvufî mesnevilerden bir diğeri *Gülşen-i Râz Tercümesi*'dir. Elvân-ı Şîrâzî (ö.1426'dan sonra) eserini 1425/1426 yılında aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün kalıbıyla 2967 beyit olarak II. Murâd adına kaleme almıştır. Esas veznin dışında gazel ve kaside şeklinde yazılmış şiirlerde dört farklı vezin daha kullanılmıştır. Mesnevinin aslı İranlı mutasavvıf şairlerden Mahmûd-ı Şebüsterî'nin 1317'de yazdığı *Gülşen-i Râz* adlı eseridir. Şebüsterî'nin eseri, Mîr Hüseyin-i Sâdât'ın tasavvufa ve felsefeye dair on beş soruluk mektubuna verilen mesnevi tarzında cevaplardır. *Gülşen-i Râz*, tasavvufa gönül verenlerce çok beğenilmiş, onlarca tercümesi ve şerhi yapılmıştır. Bunlardan birisi de Elvân-ı Şîrâzî'nin tercümesidir. Eserin yazılma sebebi, devrin şeyhülislamı Molla Fenârî (ö.1431)'nin Elvân-ı Şîrâzî'den heva ve hevesi bırakıp aklını başına toplayarak padişah için bir eser yazmasını istemesidir. Elvân-ı Şîrâzî'nin eseri aslından üç kat daha hacimlidir. Muhtevaları aynı olmasına rağmen beyit sayısındaki bu farklılığın sebebi eserlerin düzenleme şekillerinden kaynaklanmaktadır. Şebüsterî'nin eserinde sorularla cevaplar aynı başlık altında toplanmıştır. Şîrâzî'nin eserindeyse sorular önce nesir şeklinde sorulmuş ardından manzum şekilde tekrar sorulmuş ve cevaplar ayrıca verilmiştir. Şebüsterî'de cevaplar tek bölümde verilirken Şîrâzî'de bazı cevaplar fasıllara ayrılmıştır. Bazen Şebüsterî'nin bir beyti Şîrâzî'de birden fazla beyitle

⁹⁵ Vural, a. g. e., s.125-137.

tercüme edilmiş, bazen de beyitlerin aslında bulunmayan açıklayıcı bilgi, olay, hikâye ve anekdot eklenmiştir. Bunlardan başka Şîrâzî eserine Farsça aslında bulunmayan sebep-i telif, Mehdî'nin ortaya çıkışı, iki yüzlü sahte dervişlerin ve müritlerin anlatıldığı bölümleri ilave etmiştir.⁹⁶

Elvân-ı Şîrâzî, herkesin padişaha hediye sunduğu bir zamanda yoksul, garip ve ihtiyar olduğundan içi ayet ve hadislerle dolu manzum ve mürettep bir eser olan *Gülşen-i Râz Tercümesi*'ni yazıp II. Murâd'a hediye eder. Eserin giriş bölümünde padişaha dua ettikten sonra eserin yazılış sebebini açıklayıp adet olduğu üzere okuyucudan özür diler. Ardından isim vermeden Emir Hüseyinî'yi över. Eser hakkında bilgi verdikten sonra okuyanlara ve yazana dua ister. Bundan sonra asıl konuya geçer. Hatime bölümünde Şebüsterî'yi övüp onun hatime bölümünü hemen hemen bire bir tercüme eder. Eserini para için değil Hak için kaleme aldığını dile getirerek mesneviyi sonlandırır.⁹⁷

Mesnevideki on beş soru ve cevapları kısaca şöyledir: İlk soru düşünce hakkındadır. Düşünce, batılı terk edip gönlü Allah'a bağlamaktır. Hikmet ve mantık ilimlerine göre düşüncenin farklı tarifleri olsa da en doğrusu akı bırakıp aşk ehline el vermektir. Aşk ehli insanı vahdet ülkesine götürür. Bütün cihan Allah'ın cemalinden yansıyan bir ışıktır. Dünyanın kendiliğinden var olduğunu zanneden felsefi düşünceler düşünce değildir. Felsefecilerde tevhit zevki bulunmamaktadır. İkinci soru düşüncenin neden bazen doğru bazen yanlış olduğudur. Allah'ın sıfatlarını ve onun yarattıklarını düşünmek gerekir; zatını düşünmek yanlıştır. Bütün âlem Allah'ın nuruyla doludur. Dünya ayna gibidir; gören ve görünen Allah'tır. Görünen dünyadan başka dünya da vardır. İbadet eden insan kullukta mükemmelliğe ulaşınca iki cihanı da terk edip Cemalullah'a ulaşır. Üçüncüsü “Ben kimim; kendinden sefer etmenin anlamı nedir?” sorusudur. “Ben” Allah'ın mutlak varlığına işarettir. Ben ve sen Allah'ın cüzüdür. Herkes onun nurundan bir ışıktır. Akıl, ona giden yolu tek başına bulamaz. Dördüncüsü Hak yoluna düşen salık nasıl yolculuk yapar ve geçtiği menzillerle ulaştığı mertebeler nelerdir. Bu yolda tamam er kime denir? sorusudur.

⁹⁶ Fatih Ülken, “Elvân-ı Şîrâzî'nin Gülşen-i Râz Tercümesi”, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2002, s. 15-45.

⁹⁷ Çelebioğlu, a. g. e., s. 209-213.

Halkı bırakıp Hak yoluna çıkan kişi, kendini tanımış kişidir. Kâmil insan oluncaya kadar çeşitli menziller geçer. İnsan önce Hak'ta gayiptir. Ardından yaratılıp felekleri geçerek sırasıyla yere, madene, bitkilere ve hayvanlara gelir. Sonra insan olur. İnsan vahdeti bulan kişiye denir. Kesrette kalanların sureti insana benzese de onlar aslında hayvandır. Kendisine Allah'ın nuru erişen kimse Hz. Peygamber gibi mirac eder; yani geldiği yere döner. Evveli ve sonu aynı olur. Beşincisi kim birlik sırrına vakıf olur ve arifler neyi bilir? sorusudur. Birlik sırrına arifler vakıf olur. Onlar her türlü varlıkta Allah'ı görür. Gönüllerindeki masivayı giderip damla gibi okyanusta yok olurlar. Zira varlık üstüne varlık olmaz. Altıncı soru Hakk'ı bilen yalnızca Hak ise halk neyi bilmeye gelmiştir? Elest meclisinde Allah'ın sorusuna “evet” diyen insan kul olduğunu ikrar etmiştir. Bu ikrar gönül yoluyla devamlı hatırlanmalıdır. Akıl doğuştan gözsüz kimse gibi olduğundan göremez. Yedinci soru Hallâc-ı Mansûr'un “Ene'l-Hak” demesinin mahiyeti hakkındadır. Hak, halk aynasında kendi cemalini ve kemalini, halk da Hak'ın aynasında kendi yokluğunu görür. Mevcudata Hak nuruyla bakan bütün zerrelere “Ene'l-Hakk”ı duyar. Mansûr bu bakımdan mazurdur. Tamamen yanmadığından benliğinden biraz eser kalır, o da yüzünü kanla yıkamıştır. Sekizinci soru halka neden vasıl dendiği ve Allah'a nasıl vasıl oldukları hakkındadır. Dünyanın varlığı mecazidir; Allah'tan başka bir şey yoktur. Zatı bir, isimleri çoktur. Allah'a vasıl olmak için halkı bırakmak gerekir. Allah yarattıklarından uzak değildir. Su buharlaşıp buluta döner ve yağmur olup yere iner. Böylece bitkilere karışır. Bitkiler hayvanlara, hayvanlar da insana gıda olur. İnsanda nutfeye dönüşüp insan olur. Sonunda insan da ölüp aslına döner. Dokuzuncu soru Hak vacip, halk mümkünse ikisinin nasıl birleştiği; yakınlık ve uzaklığın; azlık ve çokluğun ne olduğu hakkındadır. Yakın olanlara nur saçılır; uzak olanlar varlıktan uzaktırlar. Yakınlık, uzaklık, azlık, çokluk bunlar nisbet isimlerdir. Allah'ın zatı bunlardan münezzehtir. Korku ve umut maddi vücutta hissedilir. Gönül âleminde bunlar yoktur. Bütün fiiller Allah'tandır; her şey mağlup, Allah ise galiptir. Onuncu soru kenarı “söz” demek olan denizin hangi deniz olduğu ve içinde nasıl inci meydana geldiği hakkındadır. Kenarına “söz” diye isim verilen deniz varlık denizidir. Bu denizin incileri de Kur'an ve hadistir. İncilerin sedefleri de harfleri ve sesleridir. İlim de bu denizdendir. Dünya ilmi, can ilmi, zahir ve batini ilimler vardır. Din ilmine sahip olmak önemlidir. Amelsiz ilim de meyvesiz ağaç gibidir. Hal ile yapılan ameller

sözlerden yeğdir. On birinci soru külden daha çok olan cüzün hangi cüz olduğu; onun nasıl aranıp bulunacağı ve bu cüzün aslına nasıl döndüğü hakkındadır. Cüz mevcut, kül ma'dumdur. Kül varlığını cüzden alır. Üç çeşit ölüm, buna mukabil üç çeşit de dirilmek vardır. On ikinci soru, sonradan meydana gelen âlem ile varlığının evveli bulunmayan Hakk'ın nasıl ayrıldığı ve birine âlem diğerine Hak dendiği hakkındadır. Âlem yoklukta gölgeye benzer fakat ezel ilminde vücudu vardır. Âlem Hakk'ın ilminde zahirdir. Asıl olan birdir; hakiki varlık Allah'tır. Gerisi hayallerden ibarettir. On üçüncü soru evliyanın saç, dudak, göz demekle neyi kastettiği hakkındadır. Bu semboller mecazi anlamlar taşır. Saç, Allah'ın celalinin; yüz cemalinin sembolüdür. Göz, Allah'ın basîr; dudak, kelam sıfatlarına işaretler. Semboller, sonsuz mana âlemine mahsus unsurları açıklamak için kullanılır. Hakikatlerde ise mecazi hal yoktur. Şeriata tavizsiz uymak gerekir. Sadece Allah'ın sevgili kullarına zaruret ve sarhoşluk hallerinde ruhsat vardır, başkasına yoktur. On dördüncü soru şarabın, mumun, meyhanenin, güzelin ne demek olduğu hakkındadır. Şarap ve mum halkın görüp bildiği değildir. Şarap, aşk sarhoşluğu; mum, sade nurdur. Bütün unsurlar vahdet şarabıyla sarhoş olmuş, Hz. Âdem vahdet şarabının kokusundan yaratılmıştır. Halk ve avam nefsine uyanlara denir. Harabat ehliyse ölmeden ölmenin sırrına ermiş kişilerdir. Onlar ümit etmek ve korkmak gibi duygulardan geçip bütün dertlerden kurtulmuş kimselerdir. On beşinci ve son soru görünüşte küfür olan put, zünnar ve Hristiyanlığın aslında ne anlama geldiğidir. Put, zünnar ve Hristiyanlık görünen anlamıyla değil her biri bir nesnenin sembolü olarak kullanılır. Put, kendiliğinden bir aslı bulunmayan sebep ve aletleri temsil eder. Aynadaki görüntü gibidir. Bele bağlanan zünnar, Hakk'a hizmeti temsil eder. Hrististiyandan maksat tecrittir; nefsi taklitten, kalbi de taalluktan tecrit etmektir.⁹⁸

1.1.3.7. Murâd-nâme (Bedr-i Dilşâd)

Bu dönemde kaleme alınan Bedr-i Dilşâd'ın *Murâd-nâme*'si, ahlâkî ve öğretici yönü bulunduğundan nasihatname; devlet idaresi, padişahlık ve vezirlik hakkında bilgiler vermesi dolayısıyla siyasetnâme; civanmertliğin adabından bahsettiği için fütüvvetnâme; ilim ve sanat dallarıyla alakalı bilgiler içerdiğinden

⁹⁸ Çelebioğlu, a. g. e., s. 213-218.

ansiklopedik eser olarak değerlendirilmektedir. 1427 yılında tamamlanan 9818 beyitlik mesnevi aruzun fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ul kalıbıyla yazılmıştır. Eserde bahirlere örnek verilen vezinler hariç tutulursa farklı nazım şekilleriyle yazılan şiirlerde asıl veznin dışında on beş farklı vezin daha kullanılmıştır. Eserin aslı, Emîr Keykâvus'un oğlu Geylân Şâh'ın dînî, ilmî, ahlâkî, siyasi ve sosyal yönden yetişmesine katkı sağlamak için 1082'de mensur olarak yazdığı *Kâbus-nâme* adıyla meşhur *Nasihat-nâme* isimli eserdir. Aynı eseri Bedr-i Dilşâd'dan başka beş şair daha manzum veya mensur olarak Türkçeye çevirmiştir. Bedr-i Dilşâd eserinin tercüme olduğuna dair bir bilgi vermemekte, tam aksine “yazdım, nazmeyledim, şerheyledim” gibi ifadelerle telif ettiği izlenimini uyandırmaktadır. Eserinde hiç *Nasihat-nâme* veya *Kâbus-nâme* adını kullanmayan şair, Keykâvus'un adını birkaç hikâyede geçirmekle yetinir. *Murâd-nâme* mevzu, fikir ve hikâyeler bakımından *Kâbus-nâme* ile aynıdır. Fakat aralarında bazı düzenleme farkları da vardır. *Kâbus-nâme* 44 bap üzerine kurulmuşken *Murâd-nâme*'de 51 bap bulunmaktadır. Bapların sıralanışı da birbirinden farklıdır. *Murâd-nâme*'de bulunan dokuz bap *Kâbus-nâme*'de bulunmazken *Kâbus-nâme*'deki bir bap da *Murâd-nâme*'de yer almaz. *Murâd-nâme*'de bazı bölümlere alt başlıklar eklenmiş ve aslında bulunmayan açıklamalar yapılmıştır. Bazen konularda kısaltma yapılırken bazen de asıl eserdeki bazı konular *Murâd-nâme*'den çıkarılmıştır. Bedr-i Dilşâd, asıl eserde iki farklı başlık altında yazılan bazı konuları eserine birleştirerek almıştır. İki eserdeki hikâye sayıları da birbirini tutmamaktadır. *Kâbus-nâme*'deki 48 hikâyeye karşı *Murâd-nâme*'de 86 hikâye yer almaktadır. Bedr-i Dilşâd, asıl eserdeki bazı hikâye kahramanlarını değiştirmiş, bazı hikâyeleri de farklı şekilde sonlandırmıştır. Böylece *Murâd-nâme*, *Kâbus-nâme*'nin serbest bir tercümesi ve şerhi özelliği kazanmıştır. Bedr-i Dilşâd, eserini yazarken başka kaynaklardan da faydalanmıştır. Bunlar Kur'an-ı Kerim; Hz. Peygamber'in hadisleri; tefsir, kelam, fıkıh vb. dini eserler; Hz. Ali'nin özdeyişleri; Aristo ve Eflatun gibi felsefecilerin sözleri; Arap ve Türk atasözleridir. Bunların yanında İslam diniyle bağdaştırılamayacak bazı unsurların da eserin muhtevasında bulunduğu görülmektedir.⁹⁹

⁹⁹ Adem Ceyhan, **Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâmesi**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, C. I, s. 43-70.

Eserine tevhitle başlayan şair na'tla devam eder. Yazma nüsha noksan olduğundan münacat ve dört halife övgüsü yazıp yazmadığı bilinmemektedir. Na'ttan sonra Sultan II. Murâd'ı över ve eseri yazma sebebini açıklar. Rüyasında gördüğü bir mürşit, kitap yazıp padişaha sunmasını ister. Uyanınca padişahın ahirette de efendi olması için bütün bilgi ve hünelerleri anlattığı bir eser yazmaya karar verir. Mesnevinin muhtevastaki nasihatlerin muhatabı da öncelikle padişaktır.

Murâd-nâme'de 51 bap bulunmaktadır. Bapların sonunda üç ile on yedi beyit arasında değişen hatime kısımları yer almaktadır. Eserdeki birinci bap Allah'ı bilmek hakkındadır. Bapın konusu kısaca şöyledir: İnsanoğlu bütün varlıkları idrak eder fakat Allah'ın zatını idrak etmekten acizdir. Allah'ı kimse tam olarak bilemez. Ancak, bazı erenler Allah'ın varlığında yok olarak onu biraz bilebilir. Kişi, Allah'ı idrak edememenin yanında onun ilmini de o nasip etmedikten sonra tam olarak kavrayamaz. Allah'ın ilmi dibi bulunmayan denizdir. Allah, varlığını ve birliğini bulabilsin diye insana akıl vermiştir. Zatını herkesten gizlemiş fakat zatına işaret eden deliller de yaratmıştır. İnsan, aklıyla bu delilleri değerlendirerek Allah'ın varlığını ve birliğini bulabilir. Allah, insanın tenine sultan olarak can koymuştur. Akıl da onun veziridir. İnsandan beklenen düşman nefsin esir etmesidir. İnsan ibadet etsin diye duygular emrine hizmetçi verilmiştir. Emre uyup ibadet eden insan nasibini alır; emre karşı gelenlerse bahtsız olur. İnsanoğlu yaratıcısını bilmek için hem kendisine hem de dış âleme bakıp düşünmelidir. Sanat, sanatçıyı; saz, sazendeyi; fiil de faili gösterir. Öyleyse gökkubbe ve yeryüzü onu var edeni işaret eder. İnsanoğlu Allah'ın varlığını sorgulamamalıdır; bu ona çizilen sınırı aşması anlamına gelir. Zaten Allah'ın zatını anlamak insan aklının kavrayışının dışındadır. İnsana düşen, onun yarattıkları üzerinde düşünüp tevhidi bulmasıdır.¹⁰⁰

1.1.3.8. Mevlidü'n-Nebî (Ârif)

Bu dönemde mevlit türünde yazılan eserlerden birisi de Ârif'in mesnevisidir. Ârif (ö.?), Hz. Peygamber'in hayat evrelerini mevlid, miraç ve vefat olarak ayırıp üç farklı mesnevide anlatmıştır. Bunlardan ilki 1437/1438 yılında yazılan *Mevlidü'n-Nebî*'dir. Aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ilün vezniyle yazılan eserin giriş bölümünde

¹⁰⁰ Ceyhan, a. g. e., s. 71, 203-208.

yer alan tevhit ve na't türündeki iki kasideyle ehlibeyt övgüsünde söylenmiş bir gazel de eserle aynı vezindedir. Mesnevinin yazması noksan olduğundan elde mevcut beyit sayısı 207'dir. Şairin mevlit, miraç ve vefat konularını toplam 4000 beyitle kaleme aldığını dile getirmesine bakılırsa mevlitten 536 beytin kayıp olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰¹

Mevlidü'n-Nebî, tevhit ile başlayıp na't ve ashap methiyesiyle devam eder. Ardından eserin besmele beytiyle başlayan yazılış sebebi gelir. Ârif bu bölümde *Mürşidü'l-'Ubbâd* ve *Nüşa-i Âlem ve Şerhü'l- Âdem* adlı mesnevileri bitirdiğini; Hz. Peygamber'in mevlidini, miracını ve vefatını da tamamlayacağını dile getirir. Bundan sonra esas konuya geçilir. Âlemler yaratılmadan önce Hz. Peygamber'in nuru yaratılmıştır. Allah'ın sayısız ismi vardır; bunların en büyüğü Allah'tır. İsimlerinin mazharı yani görüldüğü suretler vardır. Allah isminin mazharı Hz. Peygamber'dir. Âlemdeki her şey de Hz. Peygamber'in nurunun mazharıdır. Hz. Peygamber'in “Âdem su ve balçıkken ben peygamberdim” buyurması da bunlara delildir. Diğer peygamberler Hz. Peygamber'in naibleridir. Ârif'in mesnevisi Hz. Peygamber'in doğumuna gelmeden kesilmektedir.¹⁰² Mevcut halinde Süleyman Çelebi'nin mevlidiyle arasında konu farkı görülmemektedir.

1.1.3.9. Mi'râcü'n-Nebî (Ârif)

Ârif (ö.?), Hz. Peygamber'in doğumunu anlattıktan sonra hayatını anlatmaya *Mi'râcü'n-Nebî* ile devam eder. 1437/1438 yılında aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fa'ilün vezniyle yazılan eser şairin “Dercdür bu dürcde iy mu'teber / Bin sekiz yüz elli biş dâne güher” ifadesinden anlaşılacağı üzere 1855 beyittir. Mevcut halinde 1745 bulunan eserin baş tarafında 110 beyitlik noksanlık gözlenmektedir. Mesnevinin giriş bölümünde yer alan na't, ehlibeyt ve ashap kasideleri ile hatimedeki Hz. Peygamber'e duyulan iştihakı anlatan şiir eserle aynı vezinde yazılmıştır.¹⁰³ Eserin baş tarafındaki noksanlıktan dolayı Ârif'in diğer mesnevilerinin girişine eklediği

¹⁰¹ Abdürrahim Elveren, “XV. Yüzyıl Şairlerinden Ârif ve Hamsesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s. 30.

¹⁰² Semra Tunç, “Ârif: Hayatı-Eserleri-Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1996, s. 47-49.

¹⁰³ Elveren, a. g. e., s. 31.

kaside tarzındaki tevhit bu eserde mevcut değildir. Ayrıca, diğer mesnevilerdeki kaside na'larla benzer kelimelerle yazdığı na'tın da baş tarafı noksandır.

Mevcut halde na'tla başlayan eserde na'tın ardından ashap ve ehlibeyt methiyesi gelir. Bundan sonra besmele beytiyle şair eserin yazılış sebebini açıklamaya başlar. Dünyanın geçiciliğini dile getiren Ârif, onu terk etmek gerektiğini anlatır. Hz. Peygamber'in mevlidini yazmış sıra miracını açıklamaya gelmiştir. Miraç hadisesi anlatıldıktan sonra Hz. Peygamber iştiağıyla gazel tarzında yazılmış bir şiirle geçilen hatime bölümünde eserin kaç beyit ve hangi tarihte yazıldığı belirtilir. Şair, bu bölümde kitabını övüp kendi adını da zikreder. Yine bu bölümden anlaşıldığına göre Ârif miracı zahiri ve batını olarak ikiye ayırmaktadır. İkisi de sahihtir. Eserini *Mecma'u'l-Bahreyn* diye adlandırır. İki denizin ikisi de incilerle doludur. Zahir denizinin dalgıçları salihler ve vaizler; batın denizin dalgıçlarıysa âşıklar ve ariflerdir. Bu eserle Hz. Peygamber'in hayatından mevlit ve miraç bölümleri yazılmış, sıra vefat kısmını yazmaya gelmiştir.¹⁰⁴

Mesnevinin konusu kısaca şöyledir: Ârif'e göre miracın ruh ve bedenle veya sadece ruhla uyanıkken ya da uykuda gerçekleştiği konusunda ihtilaf vardır. Ruh ve bedenle yapılan miraca sûrî; sadece ruhla yapılan miraca sırrî denmektedir. Şair önce sûrî miracı anlatır.

Hız. Peygamber bir gün mescitte otururken Ebu Cehil beraberinde bir grupta gelip Hız. Peygamber'in fakirliğine laf söyleyip halka nasıl peygamberlik yapacağını sorar. Ebu Cehil'e göre halka yöneticilik yapabilmenin şartı varlıklı olmaktır. Hazinele, malı mülkü, binek hayvanları, bağı bahçesi olmayan birisinin peygamberlik iddiasında bulunmasının doğru olmadığını söyler. Hız. Peygamber onun sözlerine çok üzölür ve amcasının kızı Ümmühânî'nin evine gider. Allah'tan miraç daveti bu evde gelir.

Bu noktada Ârif, olay akışını keserek miracın hangi ayda ve günde gerçekleştiğine dair farklı görüşleri ortaya koyar. İbn-i Abbâs rivayetine göre Rebiülevvel ayının pazartesi gecesinden üç saat sonradır. Bir başka rivayete göre

¹⁰⁴ Çelebioğlu, a. g. e., s. 292-293.

Recep ayının yirmi yedinci gecesidir. Bir başka rivayette Ramazan ayının cuma gecesi yani kadir gecesidir.

Miraç başlamadan önce Hz. Peygamber'in göğsü yarıp kalbi çıkarılmıştır. Her zaman Hakk'ın görünmesi ve kimsenin bilmediklerini bilmesi için imanla temizlenip tekrar yerine konmuş, yarası da hemen iyileşmiştir. Bundan sonra Cebrail tac ve cennet elbisesi giydirip Burak'a bindirir ve Kudüs'e gitmek üzere beraberce Mekke'den yola çıkarlar. Yolda giderken dünya kadın gibi süslenip püslenip Hz. Peygamber'in sağından solundan yaklaşarak "Yavaş ol" diye fısıldar. Hz. Peygamber dünyaya hiç kulak asmadan yoluna devam eder. Mescid-i Aksa'ya vardıklarında iki rekat şükür namazı kıldıktan sonra Hz. Peygamber Cebrail'e yolda duyduğu sesleri sorar. Cebrail "Sağından gelen sese baksan ümmetin Yahudi olacaktı; kadın kılığındaki dünyaya baksan ümmetin ahireti unutup dünyaya dalacaktı" diye cevaplar.

Mescid-i Aksa'da Hz. Peygamber'e birinde süt diğeri şarap bulunan iki kadeh ikram edilir. O, içinde süt olanı alıp içer. Eğer şarap dolu kadehi alsa Hz. Peygamber'in ümmeti azacaktır. Süt kadehini aldığı için ümmetine İslam'ı ve imanı vermiş olur. Kadehlerin ardından miraç getirilir.

Ârif, yine olay akışını keserek miraç hakkındaki farklı rivayetleri aktarır. Miraç kimine göre altın, kimine göre inci, kimine göre gümüş, kimine göre de nurdur. Şair, dördüncü rivayeti yani miracın nur olduğunu tercih eder.

Hz. Peygamber, Cebrail'le beraber önce dünya göğüne çıkar. Göğün bekçisinin izin vermesiyle içeri girerler. Burada Hz. Âdem tarafından büyük bir saygıyla karşılanırlar. Ardından ikinci gökte Hz. İsa ve Hz. Yahya; üçüncü gökte Hz. Yûsuf; dördüncü gökte Hz. İdris; beşinci gökte Hz. Harun; altıncı gökte Hz. Musa ile karşılaşılırlar. Hz. Musa, Hz. Peygamber ve ümmetinin değerini görünce gıpta edip ağlar. Yedinci gökte Hz. İbrahim'le karşılaştıktan sonra Arş'ın sağ yanında bulunan Sidre'ye varırlar. Başka hiçbir peygambere nasip olmayan Cebrail'i asıl şekliyle görmek Hz. Peygamber'e Sidre'de nasip olur. Hz. Peygamber, Sidre ağacının dibinden çıkan dört ırmağı merak eder. Cebrail, onların ikisinin Kevser ve Rahmet adında gizli ırmaklar; ikisinin de Nil ve Fırat adında görünen ırmaklar olduğunu

açıklar. Burada Hz. Âdem'den önce yaratılmış bir melekle karşılaşır. Meleğin boyu binlerce yıldır uzamıştır. Yetmiş başı ve her başında yetmiş bin yüzü vardır. Yetmiş ağzındaki yetmiş bin diliyle arşı titreterek devamlı Allah'ı tespih eder. Başındaki yetmiş bin nurdan saç lülesinde inciler ve incilerin içinde de nur denizleri vardır. Denizlerde üzerinde kelime-i tevhit yazılı balıklar yüzer. Allah'ı zikre dalmış melek ancak Cebrail'in ikazıyla Hz. Peygamber'in selamını duyar. Yeri göğü kaplayan kanatlarıyla Hz. Peygamber'e sarılıp Allah'ın ümmetine rahmet ettiğini ve oruç tutanların cehennem azabından kurtulacağını müjdeler. Yine Sidre'nin etrafında boylarının sonu görünmeyen süvariler görürler. Atların boyu da askerler gibi uzundur. Cebrail yaratıldığından beri bu Hak askerlerini görmekte fakat kim olduklarını bilmemektedir. Hz. Peygamber Cennetü'l-Me'va'yı görür. Burada cennetin dört ırmağı Kevser havuzuna akmaktadır. Irmakların kaynağını Cebrail de bilmemektedir. Hz. Peygamber'in duasıyla bir melek gelerek Hz. Peygamber'e gözünü yumdurup açtırır. Gözünü açtığında kapısı ve kilidi altından yapılmış, üzerine dağ konsa kuş kondu sanılacak kadar büyük bir kubbe görür. Besmele anahtarıyla içine girince bal, süt, şarap ve su ırmaklarını görür. Hepsinin kaynağı Bismi'llahirrahmanirrahim'dir.

Hz. Peygamber cennette biri yeşil diğeri kırmızı iki kubbe görür. Yeşil kubbenin zehirlenerek öldürülecek Hz. Hasan'ın; kırmızı kubbenin kılıçla öldürülecek Hz. Hüseyin'in kubbeleri olduğunu öğrenince derin üzüntü duyar. Allah, eğer dilerse torunlarını koruyacağını ama ümmetini kurtarmayacağını söyleyince Hz. Peygamber ümmetinin kurtarılmasını tercih eder. Ümmeti için torunlarından başka annesini ve kızı Fatıma'yı bile feda edeceğini dile getirir. Hz. Peygamber'e o gece göklerdeki her şey gösterilmiştir. Beytü'l-Mamûr'u da görmüştür. Orada Hz. Peygamber'e üç kadeh ikram edilir; birinde süt, birinde şarap, birinde de bal doludur. Hz. Peygamber süt dolu kadehi almıştır.

Hz. Peygamber, Allah'ı görmek için yola devam etmek istediğinde Cebrail'in makamının sınırı Sidre'ye kadar olduğundan daha ileri gidemeyeceğini bildirir. Hz. Peygamber Refref'e binerek tek başına Kürsi'yi, Levh-i mahfuz'u, Kalem ve Arş'ı geride bırakarak Kâbekavseyn'i geçip Ev-edna'ya erişir. Artık âşıkla maşuk bir olmuş; kesret ortadan gitmiş vahdet kalmıştır. Allah, ne armağan getirdiğini sorunca

Hız. Peygamber bir avucunda günah, bir avucunda noksan ibadetle geldiğini ifade eder. Allah da rahmetiyle hepsini affettiğini ve Hız. Peygamber'i asi ümmetine şefaatçi kıldığını bildirir. Ayrıca Allah, Hız. Peygamber'in ümmetine çıkarılmamak üzere cenneti; mescit olarak bütün yeryüzünü ve Cennet Kevser'ini verir. Ayrıca Hız. Peygamber'in ümmeti kabir, sırat ve kıyamet karanlığından da korunmuştur. Hız. Peygamber'e selâbil verilmiştir. En'am, İhlas ve Fatiha sureleri ile Ayete'l-kürsi verilir. Allah'ın Hız. Peygamber'in ümmetinde hoş görmediği davranışlar vardır. Bunlar, Allah istemediği halde yarının rızkı için çalışmaları, rızkı veren Allah iken başkasına kulluk yapmaları, Allah'ın verdiği rızkı yemelerine rağmen başkalarına şükretmeleri, izzet ve şerefi Allah verdiği halde bunları başkalarından beklemeleri, kafirler için yaratılmış cehennem girmeye uğraşmalarıdır.

Allah ile peygamberi, aralarında daha başka gizli ve aşikâr nice sohbetler eder. Miraç tamamlanıp Hız. Peygamber dönerken Allah mü'minlerin miracı olarak elli vakit namaz hediye eder. Dönüşte bunu öğrenen Hız. Musa, kendi ümmetinden tecrübe kazandığından insanların gücünün elli vakte yetmeyeceğini söyleyip vakit sayısını aşağı çektiirmesi için Hız. Peygamber'i uyarır. Hız. Peygamber kırk vakte indirtip dönünce Hız. Musa yine fazla bulup vakit sayısının daha da azaltılmasını önerir. Hız. Peygamber, bu şekilde dört defa Allah'ın katına çıkıp iner ve nihayet beş vakte düşürür. Hız. Musa beş vakti de fazla bulur fakat Hız. Peygamber daha fazla indirme isteğinde bulunmaktan utanır ve beş vakit namaz farz olur. Hız. Peygamber, miraç gecesinde namazını vaktinde kılmayanları, haksız yere kan dökenleri, haram yiyenleri, şarap içenleri, zina yapanları, zalimleri ve birçok günahkârı cehennemde azap çekerken görür. Ayrıca "Ya Ahmet, Ya Muhammet" diye feryat eden bir ses duyar. Ses gelen tarafa bakınca annesini ateşler içinde asılmış görür ve çok üzölür. Allah, eğer annesini kurtarırsa ümmetinin yanacağını, ümmetini kurtarırsa annesinin yanacağını söyleyip Hız. Peygamber'e tercih sunar; o, ümmetinin kurtulması için annesini feda eder.

Hız. Peygamber miraç gecesinde Hız. Musa'nın kavmiyle karşılaşır. Bunlar her şeyi adilce paylaşan gözü tok kimselerdir. Birinin diğlerinden malı az ya da çok değildir. Birbirlerine karşı kibirlenmediklerinden evleri aynı boyda inşa etmişlerdir. Dindaşlarından gizleyecekleri bir şeyleri bulunmadığından evleri kapısızdır.

Cehennem azabını düşünüp hiç gülmezler. Herkesin mutlaka öleceğini bildiklerinden eceli gelip ölenlerin arkasından gözyaşı dökmezler. Sağlıklarına çok dikkat ederler. Ölümü akıllarından çıkarmamak için mezarları evlerinin içine yaparlar. Her adımda sevap kazanmak için mescitleri evlerinden uzağa inşa ederler. Kız erkek ayırt etmeden çocuklar için şükrederler. Vahşi hayvanlara hatta akreplere ve yılanlara zarar vermezler. Ektiklerini hasat ederken ihtiyaçları kadarını alıp fazlasını bırakırlar. Servet biriktirmek için çalışmazlar. Bu kavim Hz. Peygamber'i görünce hemen iman eder. Hz. Peygamber de onlara Mekke'de nazil olmuş surelerden on sure öğretir. Kavim, Hz. Peygamber'den kimseye görünmeden bir yıl boyunca hac yapabilmek için Allah'a dua etmesini ister. Allah, kavmin dileğini kabul eder.

Hz. Peygamber miraç gecesi Mescid-i Aksa'ya geri döndüğünde diğer peygamberlerin ruhları onu karşılayıp miracını tebrik ederler. Sonra Hz. Peygamber'in imamlığında namaz kılarlar. Hz. Peygamber, Mekke'ye Ümmühânî'nin evine dönünce sabah namazını kılar. Amcasının kızına "Yatsının farzını seninle, sünnetini Mescid-i Aksa'da; vitir namazını Arş'ın altında ve sabah namazını yine senin evinde kıldım" deyince Ümmühânî, bundan kimseye bahsetmemesini ister. Fakat, Hz. Peygamber dışarı çıkınca ilk karşılaştığı kişi Ebu Cehil'e anlatır. O ve kavmi Hz. Peygamber'i alaya alıp iddiasını ispatlamasını isterler. Gerçekten gidip gitmediğini anlamak için Mescid'i Aksa'nın özelliklerini sorarlar. Allah da Mescid'i Aksa'yı Hz. Peygamber'in gözünün önüne getirir. Bütün soruları doğru cevaplandığı halde yine inanmayıp Mekke ile Mescid'i Aksa arasında hareket eden kervandan bilgi sorarlar. Hz. Peygamber, kervanda kaç kişi ve kaç deve var; kervan ne zaman dönecek; kaç deve kayboldu hepsini bildirir. Kervan dönünce Hz. Peygamber'in dile getirdiği her şey doğru çıkmasına rağmen yine çoğu inanmayıp Hz. Peygamber'in büyücü olduğunu iddia ederler.

Ârif, bedenle yapılan "sûrî" miracı açıklamayı tamamlayıp bundan sonra "sırrî" miraç dediği ruhla yapılan miracı anlatmaya başlar.

Sırrî miraç misal âleminde meydana gelmiştir. Bu âleme melekût âlemi de denir. Misal âleminin iki yönü bulunmaktadır. İlki, yaşadığımız âleme yani mülk âlemine yakındır. Diğer, âlem-i ruhaniye yakındır. Yaşadığımız âlemde mevcut olan

her şeyin bir benzeri misal âleminde vardır. Fakat misal âlemindeki her şey mülk âleminde bulunmaz. Hz. Peygamber, Cebrail'i ve diğer peygamberleri misal âleminde görmüştür. Hz. Peygamber misal âlemini seyretmiş; arş, kürsi, cennet ve huri ne varsa hepsini görmüştür. Ondan sonra âlem-i esma'ya varıp kâbekavseyn'e erişmiş, ev-edna'ya varmıştır. Yani vücud-ı mutlaka ulaşmıştır. Dost tecelli edince Ahmed isminin mimi eriyip gitmiş geriye bir anlamında Ehad kalmıştır. Hz. Peygamber, makamların hepsini geçip gönül gözüyle Allah'ı görmüş ve ebediyet kadehini içmiştir.¹⁰⁵

1.1.3.10. Tuhfetü'l-Hakîr (Celâl Muhibbî)

Bu dönemde yazılan dini eserlerden birisi de Celâl Muhibbî (ö.1438'den sonra)'nin 1737/1738'de kaleme aldığı 1786 beyit hacmindeki *Tuhfetü'l-Hakîr* adlı mevlittir. Daha çok arzusun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılan eserin hem mesnevi kısımlarında hem de mesnevi dışı nazım şekillerinde farklı vezinler de kullanılmıştır. Celâl Muhibbî bu mesnevide Hz. Peygamber'in nurunun yaratılmasını ve intikalini, doğumunu, mucizelerini, hayatından kesitleri ve vefatını anlatmıştır. *Tuhfetü'l-Hakîr* ile ondan yirmi yedi yıl önce yazılan Süleyman Çelebi'nin mevlidi arasında benzerlikler vardır. Hz. Peygamber'in nurunun yaratılmasının açıklandığı beyitler ile doğumunun hemen sonrasında gerçekleşen mucizelerin anlatıldığı beyitler birbirine benzerdir. Muhteva, dil ve üslup benzerliğinin yanında *Tuhfetü'l-Hakîr*'in daha sade bir Türkçe ile yazıldığı görülmektedir. Bu, okuma yazma bilmeyenlerin de eserini anlaması için şairin bilinçli bir tercihidir. Her iki şairin de Bursa'da yaşamaları ve çağdaş olmaları bu benzeşmenin sebeplerindendir. *Tuhfetü'l-Hakîr*'deki hikâyeler, Hz. Peygamber'in mucizelerinin daha uzun anlatılması, yeri geldikçe Celâl Muhibbî'nin öğüt vermesi ve fasıllar arasında mevlit ayının gelmesine duyulan sevincin gazel tarzında şiirlerle ayrıca dile getirilmesi eserin *Vesiletü'n-Necât*'a göre daha hacimli olmasını sağlamıştır.¹⁰⁶ Fasılların arasındaki bu şiirler benzer anlamda ve benzer kelimelerle kaleme alınmıştır. Şiirler olay akışının

¹⁰⁵ Tunç, a. g. e., s. 52-67; Çelebioğlu, a. g. e., s. 293-298; Elveren, a. g. e., s. 31-34.

¹⁰⁶ Bestami Bilge, "Celâl Muhibbî Mevlidi: Tuhfetü'l-Hakîr (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)", T.C. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2014, s. 14-31.

bir parçası değildir; eserden çıkarıldıklarında mesnevinin konusunda bir noksanlık meydana gelmez. Fakat, Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ında “Kasîde-i Melîha” başlıklı Hz. Peygamber'in doğum anını anlatan şiir, mesnevideki olay akışının bir parçasıdır ve çıkarılırsa eser eksik kalır. *Tuhfetü'l-Hakîr*'in *Vesîletü'n-Necât* ile benzerliğinin yanında aynı tarihte yazılan Ârif'in *Mevlidü'n-Nebî*, *Mi'râcü'n-Nebî* ve *Vefâtü'n-Nebî* adlı mesnevileriyle de konu ve beyit yönünden benzerlikleri vardır.

Tuhfetü'l-Hakîr, besmele ile başlayıp tevhit, na't ve Emir Sultan övgüsüyle devam eder. Eserin yazarına ve okuyup dinleyenlere dua edildikten sonra yazılma sebebi Hz. Yûsuf kıssasıyla ilişkilendirilerek açıklanır. Devamında mevlit okutmanın fazileti iki hikâyeye ile örneklendirilir. Ardından, Hz. Peygamber'in nurunun yaratılması ve intikali; doğumu ve doğum sırasında meydana gelen mucizeler; süt anneye verilmesi; yetim kalması; Hz. Hatice ile evlenmesi; Taif'e gitmesi; gösterdiği mucizeler ve miraca çıkması; Medine'ye hicret etmesi; ümmetine nasihatleri ve vefat etmesi anlatılarak asıl konu bölümü sona erer. Eserin hatime kısmında Celâl Muhibbî, dua eder ve mesneviyi sonlandırır.¹⁰⁷

Tuhfetü'l-Hakîr'in konusu kısaca şöyledir: Mısır'da köle tacirleri Hz. Yûsuf'u satışı çıkarırlar. Güzelliği ile hazineler değerinde olan Hz. Yûsuf'u kimsenin satın alacak maddi gücü yoktur. Yaşlı bir kadın çıkagelip Hz. Yûsuf'a müşteri olur. Köle tacirleri “Neyin var görelim, sonra onu sana verelim” deyince kadın koynundan ağaç parçasına sarılmış bir tutam iplik çıkarır. Köle tacirleri hep beraber kadına gülerler. Kadın “Ben bunun Allah'ın has bir kulu olduğunu anladım. Allah'ın rahmeti boldur. Rahmet umarak sadece müşteri yazılmak istedim” diye cevap verir. Celâl Muhibbî de rahmet umarak o yaşlı kadının ipliği gibi bu mevlidi kaleme alır. Şair, mevlidin önemini anlatabilmek için iki hikâyeye anlatır. Biri Bağdat'ta yaşayan bir hayırseverin, diğeri Zeyd bin Ali'nin hikâyesidir.

Bağdat'ta yaşayan hayırsever bir kişi, her sene Hz. Peygamber'in doğduğu günlerde çokça koyun kurban edip ziyafet verir. Hayırseverin her sene ziyafet

¹⁰⁷ Nefise Şaliş, “Muhibbî: Hayatı, Eserleri ve Mevlidi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. 53-57.

vermesi komşusu Yahudi karı kocanın dikkatini çeker. Karı koca gece rüyalarında ikisi birden Hz. Peygamber'den iman müjdesi alırlar ve sabahleyin iman edip her sene mevlit yemeği vermeyi kararlaştırırlar.

Zeyd bin Ali adlı bir gencin ibadetle yaşamını geçiren annesi vefat edince bir fulori para kalır. Parayı ne yapacağını düşünerek yolda yürürken mevlit okunduğunu duyar ve kalabalığa katılıp mevlidi dinler. O gece uyuduğunda kıyametin koptuğunu ve cennete girdiğini görür. Cennetteki büyük köşke girmek istediğinde oraya sadece dünyada mevlit okutanların girebildiğini öğrenir ve uyanınca gözyaşlarına boğulur. Bundan sonra Zeyd, hayatının sonuna kadar her sene mevlit okutur. Öldüğünde yüzü güler vaziyettedir. Öldüğüne inanmayıp doktora gösterirler. Doktor, Allah'ın nazarı sayesinde gülümsediğini söyleyince Zeyd gözlerini açıp konuşur; mevlide saygı gösterdiğinden Allah'ın kendisine rahmet ettiğini dile getirip gözlerini bir daha açmamak üzere yumar.

Allah, önce Hz. Peygamber'in nurunu yaratır. Yetmiş sekiz bin yıl boyunca Allah'ı tespih eder. Kendisine “Habîb” kılıp yerde ve gökte gizli ne varsa hepsini ona aşikar eder. Hz. Âdem'in tevbesinin kabulü, Hz. Nûh'un tufandan kurtulması, Hz. İsa'nın göğe yükselmesi, Hz. Musa'nın asasının ejderhaya dönüşmesi ve Hz. İbrahim'in ateşten kurtulması hep Hz. Peygamber'in hürmetinedir.

Allah Arş'ı yarattığında Arş'ta büyük bir nur görünür. Allah, meleklerine ona saygıda kusur etmemelerini emreder. Melekler hep beraber nurun karşısına geçip salatüselam ederler. Allah, Hz. Peygamber'in nurunu halka doğru yolu göstermesi için insan suretinde dünyaya göndereceğini söyler. Hz. Âdem'i yaratıp Hz. Peygamber'in nurunu onun alnına koyar. Allah'ın emriyle bütün melekler Hz. Âdem'e secde eder. Şeytân, nuru göremediğinden secde etmez ve Allah'ın huzurundan kovulur. Hz. Âdem'in alnındaki nur, nesilden nesile aktarılacak üzere emanet verilir. Bir müddet sonra Hz. Âdem alnındaki nuru kendi de görmek ister. Allah, nuru alıp onun şهادet parmağına koyar. Ardından diğer parmaklarına dört halifenin nurlarını da koyar. Hz. Âdem cennetten çıkarılana dek nurlar parmaklarında durur. Cennetten çıktıktan sonra alnındaki nur Havva'ya geçer. Ondan çocuklarına ve torunlarına geçip nihayet Abdullah'a kadar gelir. Çekemeyenler, onun alnındaki

nuru kıskanıp ortadan kaldırmaya karar verirler. Bir gün avlandığı bölgeye gidip Abdullah'ı köşeye sıkıştırırlar. Öldürmek için hamle yapınca alnındaki nurun parlaklığından gözleri kamaşır ve takatten kesilirler. Abdullah'ın kavmi Haşimoğulları yetişip düşmanları kılıçtan geçirir.

Âmine, Abdullah ile evlendikten sonra her gün nurun kendisine geçmesini bekler. Abdullah bir gün atına binmiş Arafat tarafına giderken Mürre kızı Fatıma alnındaki nuru görünce nurun sırrını anlar ve “Sana yüz deve vereyim beni al” der. Abdullah ertesi gün haber vereceğini söyleyip yoluna devam eder. Arafat'ta su ararken bir kayanın dibinde su bulur. Bir ses, sudan içip gusül abdesti almasını ister. Abdullah'ın alnındaki nur o gece Âmine'ye geçer. Ertesi gün Abdullah, Mürre kızı Fatıma'yı almaya gider. Fatıma, alnındaki nurun gittiğini görünce Abdullah'ın yüzüne bakmaz. Hz. Peygamber'in ana rahmine düştüğü gün bir melek Kâbe'nin çatısına inip bunu bütün âleme müjdeler. Hz. Peygamber'e hamile kalan Âmine'nin karnı büyümez ve hiç hasta olmaz.

Rebiülevvel ayının on ikinci günü gelince Cennet'in kapıları açılır. Melekler salatüselam getirirler. Yer gök cümbüşle dolar. Bütün yaratılmışlar mutlu olur. Hep bir ağızdan Hz. Peygamber'e “Merhaba” derler. Cebrail elinde üç bayrakla gelip birini doğuya, birini batıya birini de Kâbe'ye diker. O gün, Âmine'nin kayınpederi Abdülmuttalib, onu düşmanların kötülüklerinden korumak için kapıyı üstüne kilitleyip gider. Âmine evde yalnız otururken bütün dünyanın bir anda uğultuyla dolduğunu duyar. O sırada evin çatısı ve dört duvarı ortadan kalkar ve evinden çıkan nurla dünyanın dolduğunu görür. Bazı huriler gelip ellerini saygıyla kavuştururlar ve âlemlere rahmet olan Hz. Peygamber'in doğum zamanının geldiğini müjdelerler. Âmine, oğlunun yüzünü görmek için sabırsızlanırken gökten insan yüzlü bir kuş döne döne iner. Âmine onun sunduğu nur kadehini içince bütün vücudu nurla dolup rahatlar. Kuş kanadıyla Âmine'nin sırtını sıvazlar; o anda Hz. Peygamber dünyaya gelir ve hemen secdeye kapanır. Secdede Allah'tan ümmetini diler. Şeytan ve avaneleri Hz. Peygamber'in doğumuna üzüлp kanlı gözyaşı döker. Mekke şehri baştan başa nurla dolarken Sava denizi yere batır. Yüzlerce kilisenin kubbesi çökerken putlar yere düşüp kırılır. Perslerin hiç sönmeden yanan ateşi de o gece söner.

Huriler, Hz. Peygamber'in elini ayağını öptükten sonra Âmine bir ara bebeğini göremez. Endişeyle doğrulup etrafına bakınca Hz. Peygamber'in Kâbe'ye doğru secde ettiğini görür. Meleklerin elinden alıp baktığında gözleri sürmelenmiş, göbeği kesilmiş, sünnet edilmiş ve kundaklanmış görür. Bebeğini bağrına basıp koklar.

Abdülmuttalib, Âmine'nin kapısını kilitledikten sonra akşam Kâbe'de tavaf yaparken Kâbe'nin Âmine'nin evine doğru secde ettiğini ve hiçbir taşı düşmeden kalkıp eski haline geldiğini görür. Abdülmuttalib de Hz. Peygamber'in dünyaya geldiğini anlar. Hemen Âmine'nin evine gidip bebeği görmek ister. Fakat, üç gün boyunca melekler ve cennet ehli ziyaret edeceğinden Hz. Peygamber'i üç gün sonra kucağına alır. Sevincinden bütün şehre ihsanlarda bulunur. Torunu için süt anne arayışına girince Âmine, daha önce Hz. Peygamber'in rüyasına girdiği Halime'yi bulmasını ister.

Hz. Peygamber'i bohçasıyla ve bolca akçeyle Halime'ye verirler. Halime eve geldiğinde hasta olanların iyileştiğini görür. Hz. Peygamber ile beraber şehre bereket gelir. Kuru kuyular su vermeye başlarken koyunların memeleri de sütle dolar. Halime'nin evine kötürüm gelenler iyileşip giderken görmeyenlerin de gözleri açılır. Halime fakirken zengin olur. Hz. Peygamber bir günde bir aylık, bir ayda bir yıllık büyür. Yürümeye başlayınca Arş onun yeryüzüne ayak basmasına gıpta eder. Allah'a yakarıp kendisine de nasip etmesini ister. Allah, Arş'ın yakarışını kabul edip Hz. Peygamber'i miraç ettirerek Arş'ın üzerinde yürütür.

Hz. Peygamber konuşmaya Allah'ı tespih ederek başlar. Yürüyüşü çok edeplidir. Oyun oynamakla meşgul olmamış ve diğer çocuklarla itişip kakışmamıştır. Bir gün süt kardeşleriyle beraber koyun gütmek ister. Halime, başına bir iş gelir korkusuyla izin vermek istemez. Hz. Peygamber, endişelenmemesini, kendisini Allah'ın koruyacağını söyler. Sürüdeki aksak bir koyunun bacağını tutunca bacağı iyileşir. Sürünün karşısına çıkan bir aslan Hz. Peygamber'i görünce yüzünü yere eğerek dönüp gider. Sonraki gün yine süt kardeşleriyle koyun güderlerken iki melek Hz. Peygamber'in göğsünü çıkarıp Kevserle yıkar. Süt kardeşlerinden birisi gördüklerini annesine anlatınca Halime Hz. Peygamber'i dedesine götürür. Sekiz

yaşına kadar Hz. Peygamber'e dedesi bakar. Yüz on yaşına gelen dedesi vefat ederken onu Ebu Talib'e emanet eder. Hz. Peygamber on iki yaşına gelince annesi de vefat eder.

Yirmi beş yaşına girdiğinde Hüveylid'in hayırseverliği ve zenginliği ile meşhur kızı Hz. Hatice ile evlenir. Kırk yaşına gelince Hira dağında ibadet ederken Cebrail gelip peygamberliği tebliğ eder. Bütün vücudunu bir titreme kaplar. Hira'dan evine gelince yüzündeki nurun aydınlığı Hz. Hatice'nin gözlerini kamaştırır. Hz. Peygamber başından geçenleri anlatıp Hz. Hatice'yi imana davet eder. Hz. Hatice de hemen iman eder. Ardından Hz. Ali, Hz. Ebubekir ve Zeyd iman eder. Günden güne inananların sayısı artar. Cebrail de zaman zaman Ku'an ayetlerini getirir. Bir gün yine Hira dağındayken Cebrail elinde iki yeşil elbiseyle gelir. Hz. Peygamber'e abdest almayı ve namaz kılmayı öğretir. Hz. Peygamber de ümmetine öğretir. Altı yıl boyunca gizlice ibadet ederler. İnananlar, üçü kadın otuz yedisi erkek kırk kişiye erişince tebliğ açıkça yapılmaya başlar.

Ebu Talib ölüm döşeğindeyken Hz. Peygamber amcasını ziyaret eder. O sırada Ebu Cehil de gelir. Hz. Peygamber amcasını imana davet edince Ebu Cehil araya girip atalarının dinini terk etmemesini ister. Ebu Talib de atalarının dini üzerine vefat eder. Kısa zaman sonra Hz. Hatice de vefat eder. Hz. Peygamber, eşinin vefatına çok gözyaşı döker. Bundan sonra Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'e ve inananlara eziyet etmeye başlar. O da Taif'e gidip insanları imana davet eder. Taifliler onu taşıyarak kovar.

Celâl Muhibbî, Taif olayından sonra Hz. Peygamber'in mucizelerini anlatmaya başlar. Hz. Peygamber, Hz. Hatice'nin kervanıyla Şam'a giderken kervan bir yerde konaklar. Hz. Peygamber'in gölgeliği bulunmadığını fark eden Abbâs gölgelik bulmak için kalkmaya yeltenir. Allah'ın emriyle Cebrail, Abbâs yerinden kalkmadan cennetten bir bulut alıp Hz. Peygamber'in üstüne gölgelik yapar. Cebrail, vahiy getirmek için Allah katından ayrıldığı anda gelişinin kokusunu alır. Cansız varlıklar onun peygamberliğine şahadet getirir. Kuru kuyudan su çıkarıp vadiye akıtmıştır. Kuru ağacı sıvazlayınca ağaç yeşerip yaprakla dolmuştur. Bir savaşta sahabenin gözü yaralanınca Hz. Peygamber'in huzuruna gelip nişanlısının karşısına

tek gözle çıkmak istemediğini söyler. Allah Resülü de toprağı karıp parmağıyla gözüne sürer ve sahabenin gözü iyileşir. Ebu Sufyan'ın Medine'ye saldıracağını haber alan Hz. Peygamber, şehrin etrafına hendek kazdırırken onun uzun zamandır yemek yemediğini bilen Câbir adlı sahabe bir koyun kesip Allah Resülü'nü yemeğe davet eder. Hz. Peygamber hendek kazan herkese "Haydi gelin Câbir'in evinde yemek yiyin" der. Üç bin sahabe evin etrafına toplanıp onar onar içeri girerek yemek yer. Fakat yemek hiç eksilmez. Böylece üç bin kişi bir koyunla doyar. Bir başka mucize yine Câbir'in evinde gerçekleşir. Câbir'in hanımı Hz. Peygamber'e ikram etmek için koyun pişirirken iki çocuğı tandıra düşer. Câbir'in hanımı gözyaşları içinde kapkara yanmış çocuklarını evin bir kenarına koyup yemek hazırlıklarına devam eder. Hz. Peygamber gelince "Çocuklarını çağır da onlarla beraber yiyelim; onlar gelmeden yemeğe el sürmem" der. Câbir çocukları götürmeye gidince kapkara yanmış cesetlerini görür. Karısı yaşananları anlatınca Câbir, Allah Resülü'ne gözyaşları içinde durumu açıklar. Hz. Peygamber çocukların öylece getirilmesini ister. Üstlerini elbiseyle örttürüp Allah'a dua eder. Allah da duasını kabul edip çocuklara yeniden hayat verir. Bir gün Ebu Cehil, Allah Resülü'nü namaz kılarken görürse secdede boynuna basacağını söyler. Cebrail'in haber vermesiyle Hz. Peygamber mescitte namaz kılmaya başlar. Ebu Cehil yanına kadar gelip hemen geri döner. Sebebi, bir rivayette Hz. Peygamber'in yanında aslan görmüştür. Bir başka rivayette ateş dolu çukur gördüğü için geri kaçmıştır. Bir Arap, Hz. Peygamber'e gelip Ebu Cehil'in hakkını gasp ettiğini söyler. Allah Resülü onu alıp Ebu Cehil'in evine gider. Kapıyı şiddetle vurup kükreyen bir sesle Ebu Cehil'i çağırır. Ebu Cehil titreyerek kapıyı açıp Arabın hakkını verir. Olayı duyan Mekkeliler Ebu Cehil'in imana geldiğini sanır. Fakat o, evinin başına yıkılmasından korktuğu için gasp ettiği hakkı geri vermiştir. Bazı münafıklar Allah Resülü'nün büyücü olduğuna inanırlar. Bir kuzu pişirip içine zehir koyarlar. Hz. Peygamber bir lokma almak için kuzuya el uzatınca kuzu dile gelip zehiri haber verir. Hileleri açığa çıkınca münafıkların yüzü kızarır. Fakat aralarında anlaşıp Allah Resülü zehirli eti yer de bir şey olmazsa iman etmeye karar verirler. Hz. Peygamber, gözlerinin önünde zehirli eti yiyince hepsi iman eder.

Tuhfetü'l-Hakîr'de Hz. Peygamber'in mucizeleri anlatıldıktan sonra miraç bahsine geçilir. Allah Resülü, Receb ayının yirmi yedinci gecesini Hz. Ali'nin kız kardeşi Ümmühâni'nin evindeyken Cebrail yetmiş bin meleklerle gelip bütün perdelerin kaldırıldığını, Allah ile baş başa sohbet edeceğini söyler. İsrail'in yardımıyla Burak'a binip göz açıp kapayıncaya kadar Kudüs'e varır. Orada bütün peygamberlere imamlık yapıp iki rekat namaz kıldırır. Ardından göğe yükselir. Gökler içinde yükselirken birçok acayiplikler görür fakat hiçbirine dönüp bakmaz; onun arzusu Allah ile karşılaşmaktır. Allah, Hz. Peygamber'e "Sen benim için ben de senin için Habîb'im. Seni kendime miras edindim; manada beni gören seni görür; seni bulan beni bulur" buyurur. Miraç hediyesi olarak Allah Resülü'nün ümmetine elli vakit namaz hediye eder. Gayret edip elli vakit namaz kılarlarsa Allah'ın ebedi rahmetine kavuşacaklardır. Hz. Peygamber, ümmetinin elli vakit namaz kılacak güce sahip olmadığını dile getirip hafifletilmesini isteyince Allah, kırk beş vakti bağışlayıp inananların miracı olarak beş vakit namaz hediye eder. Bütün dilekleri Allah tarafından kabul edilen Allah Resülü yeryüzüne dönüp ömrünü Allah yolunda geçirir.

Mekke'de İslam'ı tebliğ eden Hz. Peygamber'e müşrikler kin beslemeye başlar. Bir gece evini basıp öldürmeye karar verirler. Cebrail inip Medine'ye hicret emrini getirir. Hz. Ebubekir ile beraber yanlarına iki yardımcı alarak yola çıkarlar. Üç gün sonra ikinci vakti bir köye varırlar. Köydeki evlerden birinin önünde yaşlı bir kadın oturmuştur. Bir yanında köpeği bir yanında koyunu yatar. Köpek onları görünce yüzünü yerlere sürüp sevgi gösterisinde bulunur. Allah Resülü ve beraberindekiler ikinci namazını kıldıktan sonra Hz. Peygamber koyunun sırtını sıvazlayınca memeleri sütle dolar. Koyundan kendisi altı kap süt sağlar. Beşini içip birini köpeğe verirler. Kadın yaşananları görünce Allah Resülü'ne hemen iman eder. Kadının eli, kolu, bacağı, ağzı, burnu, gözleri bulunmayan Ma'bed adlı bir oğlu vardır. Oğlu için Allah Resülü'nden yardım ister. Hz. Peygamber, çocuk için Allah'a dua edince bütün uzuvları tamam olur. Bunu gören köy halkı da şahadet getirip Müslüman olur. Bir müddet sonra çocuğun babası gelir ve oğlunu sağlıklı görünce çok sevinir. Hz. Peygamber adamdan koyunu kesip pişirmesini ister. Hep beraber

koyunu yerler; fakat Allah Resülü koyunun kemiklerini attırmayıp bir yere yığdırır. Yemekten sonra dua edip koyunu eski canlı haline getirir.

Hız. Peygamber ve beraberindekiler Medine'ye vardıklarında halk onları coşkuyla karşılar. Her biri kendi evinde misafir kalması için ısrar eder. Allah Resülü Allah'ın emriyle devesinin çöktüğü yerdeki evde konaklayacağını söyler. Bütün halk devenin kendi evlerinin önünde çökmesini umarak evlerinin önüne arpa döker. Fakat deve Ebu Eyyüb Ensari adlı fakir sahabenin evinin önünde çöker. Allah Resülü onun evinde misafir olur. Ebu Eyyüb'ün gözleri görmeyen annesi Hız. Peygamber'in yanına gelip dünya gözüyle yüzünü görmek ister. Allah Resülü gözlerini sıvazlayınca dileği yerine gelir ve gözleri açılır.

Allah Resülü hayatının geri kalanını Medine'de geçirip emrolunduğu üzere dinini tebliğ eder. Altmış üç yaşına gelince bir gün mescitte sahabeyle sohbet esnasında Cebrail gelip Allah'ın kendisini çok özlediğini, kavuşma vaktinin geldiğini haber verir. Hız. Peygamber, kendisinden sonra ümmetinin dinden sapacağını düşünerek ümmeti için kaygılanır. Bilal'e ezan okutup bütün sahabeyi mescitte toplar. Doğru yoldan sapmamaları, ahireti unutup dünyaya kapılmamaları, başkalarının aybını gözetlememeleri, ölüm gelmeden hazırlanmaları ve benzeri konularda nasihat eder. Ardından Hız. Aişe'nin evine gidip istirahat eder. Namaz vakti gelince baş ağrısının fazlalığından ümmetine imamlık yapamaz. Yerine Hız. Ebubekir'i görevlendirir. Fakat o, mihraba gelip tekbir alınca üzüntüsünden aklı başından gidip yere düşer. Yerine Hız. Ömer'i görevlendirir. Allah Resülü hanesinden imamın sesini duyunca Hız. Ebubekir olmadığını anlar. Yanındakilerin yardımıyla mescide gidince sahabe namazlarını bozup etrafında toplanır. Hız. Peygamber mihraba geçip oturarak namazı kendisi kıldırır. Namazı Hız. Ebubekir'in oturarak kıldırıldığı rivayeti de vardır. Namazdan sonra Allah Resülü sahabeye dünyanın faniliği ve ölüm hakkında öğüt verir. Ardından yine koltuğuna girip Aişe'nin evine götürürler. Sahabe de evin etrafında toplanıp ağlaşmaya başlar. Hasta döşğinde yatarken vasiyette bulunur. Naaşını kimin yıkayacağını, nasıl kefenleneceğini ve namazının nasıl kılınacağını anlatır. Beyaz bezle kefenlendikten sonra herkes yanından uzaklaşacaktır. Zira önce Allah ve dört büyük melek namazını kılacaktır. Ardından ehlibeyt ve sonra ashap kılacaktır.

Azrail gelip evin dışından saygıyla selam verip içeri girmek için izin ister. Babasıyla meşgul olan Hz. Fatıma, kapıdaki yabancıya gitmesini söyler. Hz. Peygamber onun Azrail olduğunu, görevini yapmak için geldiğini haber verir. Azrail içeri girince Allah Resülü'ne tercih sunar. Dilerse bin yıl daha ömür sürebileceğini veya kavuşmak için ruhunu teslim edebileceğini söyler. Hz. Peygamber, Allah ile kavuşmayı tercih eder fakat, Cebrail'i görmek için bir miktar süre ister. Cebrail kara giyinmiş şekilde gelir. Hz. Peygamber ümmetinin akıbetini sorar. Cebrail, cennete ilk girecek ümmetin Hz. Peygamber'in ümmeti olacağı müjdesini verir. Bunun üzerine Allah Resülü'nün gönlü hoş olur ve Azrail'in görevini yapmasını ister.

Azrail, Hz. Peygamber'in ayağına elini uzatınca ayakları nur olur, canını teslim alamaz. Azrail bu defa başına gelir. Başını dile gelip "Allah Resülü can bulduğunda sen yoktun. Can emanettir; emaneti veren gelip alsın" diyerek Azrail'e karşı koyar. Bu defa Allah'ın cemali haneye tecelli eder. "Ey Habib'im! Sana can emaneti vermiştim, emaneti geri ver" diye hitap eder. Hz. Peygamber'in gözleri süzülür ve "Allah" diyerek ruhunu teslim eder. Bazı riyasetlerde ise ansızın haneye bir nurun doğduğu, Allah'ın cemalinin o nurun içinde tecelli ettiği, ruhunu Azrail'in teslim aldığı şeklindedir. Hz. Peygamber vefat edince bütün melekler gözyaşı döker. Cebrail, artık vahiy getirmek için dünyaya inemeyeceğinden yakınır. Hz. Fatıma, babasının yokluğunda yaşamının anlamsız olduğunu dile getirir. Hz. Ömer kılıcını çekip "Bana Hz. Peygamber öldü diyenin başını keserim" diyerek feryat eder. Sahabeden on yedisi Allah Resülü'nün ölüm acısına dayanamayıp hayatlarını kaybeder. Hz. Ali, karalar giyinip üzülür. Hz. Ebubekir ile Hz. Osman kendilerini kaybederler. Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin öksüz kaldıkları için gözyaşı dökerler. Hz. Aişe'nin gönlüne ayrılık acısı çöker.

Yıkayanlar Hz. Peygamber'in gömleğini çıkarmaya yeltenince gaibten bir ses gömleğini çıkarmamalarını söyler. Gömleğiyle yıkayıp üstüne güzel kokular sürerler. Vasiyet ettiği her şeyi yerine getirip üç gün müddetle bekletirler. Bu sürede gök ehli namazını kılar. Ebubekir'in imamlığında cenaze namazını kılıp Ravza'sına koyarlar.

Sahabeden işi gücü ibadet etmek olan bir kadın, Hz. Peygamber'in vefat ettiğini duyunca Ravza'ya ziyarete gelir; toprağına yüz sürerken ruhunu teslim edip

Allah Resülü'ne kavuşur. Bir Arap Ravza'ya gelip Allah Resülü hürmetine günahlarının bağışlanması için dua edince duası kabul olur ve oracıkta ruhunu teslim eder. Eserin asıl konu bölümü bu mucizelerle sona erer. Mesnevinin hatime bölümünde şair mevlidini okuyanlara, dinleyenlere ve yazarına dua isteyerek eserine son verir.¹⁰⁸

1.1.3.11. Vefâtü'n-Nebî (Ârif)

Ârif (ö.?)'in 1438/1439 yılında kaleme aldığı *Vefâtü'n-Nebî*, Hz. Peygamber'in vefatını konu alır. Aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Şair, mesnevinin hatime kısmında eserini 1402 beyit yazdığını söylese de eldeki nüshada beyit sayısı 1395'tir. Eserin giriş bölümünde bulunan tevhit, na't ve ashap methiyesi ile eserin sonunda şairin Hz. Peygamber'den yardım dilediği şiir kaside nazım şekliyle; eserin asıl konu bölümünde ashap dilinden söylenen veda şiiri gazel tarzında yazılmıştır. Bu beş şiirin vezni eserin vezniyle aynıdır.¹⁰⁹

Vefâtü'n-Nebî'nin giriş bölümünde tevhit, na't ve ashap methiyesinden sonra eserin yazılış sebebinin açıklandığı kısım yer alır. bundan sonra Nasr suresinin tefsiriyle asıl konu bölümü başlar. Burada Hz. Peygamber'in vefatı iki kısımda anlatılır. İlk kısım vefat öncesini ve vefatı, ikinci kısım vefat sonrasını konu alır. Mesnevinin hatime bölümünde şairin adı, eserin yazılış tarihi ile Mevlit, Miraç ve Vefat mesnevilerinin toplam beyit sayısı verilir.¹¹⁰

Vefâtü'n-Nebî'nin konusu kısaca şöyledir: Nasr suresi indiği zaman Hz. Peygamber onu ashabına okur. Sahabeler memnun olurlar. Fakat, aralarında bulunan Hz. Abbâs ağlamaya başlar. Hz. Peygamber nedenini sorunca surede Allah Resülü'nün ayrılacağı izlerini gördüğünü, sahabenin yetim kalacağını dile getirir; Hz. Peygamber de onu onaylar. Bu sefer sahabeler de ağlamaya başlar ve feryatları gökleri tutar. Başka bir rivayete göre o kişi İbn-i Abbâs'tır. Hz. Peygamber'in hutbedeki sözlerinden Allah'ın Hz. Peygamber'e dünya ile Cemalullah'ı görmek arasında bir tecih sunduğu, Hz. Peygamber'in Cemalullah'ı tercih ettiğini anlar. Hz.

¹⁰⁸ Bilge, a. g. e., s. 42-278; Şaliş, a. g. e., s. 73-295.

¹⁰⁹ Tunç, a. g. e., s. 68.

¹¹⁰ Çelebioğlu, a. g. e., s. 300-301.

Ebubekir ve sahabe bunu duyunca feryat edip ağlamaya başlarlar. Bir başka rivayette Nasr suresi nazil olunca Hz. Peygamber onu kızı Fatıma'ya okur ve dünyadan ayrılık zamanının geldiğini söyler. Fatıma gözyaşlarına hakim olamaz. İbn-i Mes'ûd riveyetine göreyse Maide suresinin üçüncü ayeti indikten sonra başka ayet gelmez. Hz. Peygamber de ashabını toplayıp veda eder.

İbn-i Abbas ve Câbir rivayetine göre Cebrail Fetih suresini getirdiği zaman Hz. Peygamber'e artık vefat zamanının geldiğine işaret olduğunu haber verir. Hz. Peygamber, Bilal-i Habeşî'den sahabeyi mescitte toplamasını ister. Onlara iki rekat namaz kıldırdıktan sonra veda hutbesi okur. Hutbede Müslümanlara hitaben "Peygamber olarak size Allah'ın kelimasını tebliğ ettim mi?" diye sorar. Sahabe de onu onaylayıp eksiksiz şekilde dini tebliğ ettiğini dile getirirler. Hz. Peygamber de işaret parmağını üç defa yukarı kaldırarak "Şahit ol ya Rab" der. Bundan sonra üç kere üzerinde hakkı olan varsa ahirete bırakmadan dünyada almasını ister. Dördüncü seslenişte Ukkâşe adlı sahabe minberin önüne gelip Bedir savaşından dönerken Hz. Peygamber'in devesini tutmaya yeltendiğini, bu esnada Allah Resülü'nün kamçıyla karnına vurduğunu iddia ederek hakkını almak ister. Ukkâşe'nin isteği karşısında sahabe şaşkınlık geçirir. Fatıma'nın evinden aynı kamçı mescide getirilir. Dört halife ve peygamber torunları sırayla ayağa kalkarak Hz. Peygamber yerine kendilerinin kamçılanmasını isterler. Hak yerini bulmaz diye Hz. Peygamber kendi yerine başkasının kamçılanmasına izin vermez. Ukkâşe, kendisine kamçıyla vurulduğunda karnının çıplak olduğunu Hz. Peygamber'in de karnını açmasını ister. Sahabelerin ağlaşmaları arasında Hz. Peygamber karnını açar ve mescidin içi bir anda nurla dolar. Ukkâşe "Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resülü. Ben sana nasıl vururum. Amacım kara yüzümü karnına sürüp cehennem azabından kurtulmaktır" diyerek yüzünü Hz. Peygamber'in karnına sürer. Ukkâşe ile helalleştikten sonra Hz. Peygamber, "Cennette bana komşu olmak isteyen Ukkâşe'nin yüzüne baksın" buyurur.

Ârif, olay akışını keserek Hz. Peygamber'in hastalığı hakkındaki rivayetlerden bahseder. Hutbe okuduktan seksen bir gün, yirmi bir gün, yedi gün veya üç saat sonra hastalandığı rivayetleri vardır. Fakat şair on sekiz gün sonra

hastalandığı rivayetini doğru kabul edip olay akışına devam eder. Hz. Peygamber'in vefatı Rebiüvvel ayının on üçüncünde Pazartesi günü gerçekleşmiştir.

Hz. Peygamber'in hastalığı Pazar günü ilerleyince namaz kıldırması için Hz. Ebubekir'i görevlendirir. Kendisi de Hz. Ali ile Hz. Abbâs'ın yardımıyla mescide gelir. Namazdan sonra sahabeye nasihatle bulunduktan sonra Allah'a kavuşma vaktinin geldiğini haber verir. Sahabe hep birden ağlaşmaya başlar. Pazartesi günü Azrail bedevi kılığında Hz. Peygamber'in evine gelir. İzni olursa ruhunu eslim alacağını söyler. Cebrail, Hz. Peygamber'in başucuna oturup göklerin kapısının açıldığını, meleklerin ruhunu ziyaret etmek için hazır beklediklerini, cennetin sekiz kapısının birden açıldığını, hurilerin süslendiğini haber verir. Fakat, Hz. Peygamber'in aklı ümmetindedir. Allah'ın ümmeti için neler hazırladığını merak eder. Cebrail göz açıp kapayıncaya kadar gidip müjdeyle geri gelir. Hz. Peygamber'in ümmeti ölmeden bir yıl önce günahlarına tevbe ederse Allah tevbelerini kabul edecektir. Hz. Peygamber bu süreyi fazla bulur ve azaltılmasını ister. Cebrail birkaç kez Allah'a gidip gelerek ölmeden önce bir yıl olan süreyi son nefeste tevbe etmeye kadar düşürür. Hatta diliyle tevbe edemeyenler gönlüyle tevbe ederlerse bu da kabul edilecektir. Ayrıca, Hz. Peygamber cennete girmeden hiçbir peygamber; Hz. Peygamber'in ümmeti girmeden hiçbir ümmeti cennete girmeyecektir.

Aldığı müjdeli haberlerden sonra Hz. Peygamber mutlu olur ve Azrail'den canını almasını, âşıkla maşuğu kavuşturmasını ister. Hz. Ali gözyaşlarına boğulup Hz. Peygamber'e kendisini kimin yıkayacağını, kimin kefenleyeceğini, kimin kabre koyacağını sorar. Hz. Peygamber, "İbn-i Abbâs su döksün sen yıka ve kefenle. Kefenime Cebrail'in getirdiği Cennet kokusunu sürün. Namaz için mescide götürdüğünüzde hemen içeri girmeyip bekleyin; önce Arş'ta namazım kılınacak. Sonra Cebrail'in imamlığında namazımı kılıp toprağa verin" diyerek kimlerin neler yapması gerektiğini vasiyet eder. Azrail, Hz. Peygamber'in canını teslim almaya yeltenince kızı Fatıma hıçkırarak kendisini bundan sonra nerede bulabileceğini sorar. Hz. Peygamber de önce Kevser havuzuna bakmasını, orada ümmetine su dağıtacağını; yoksa mizana bakmasını, orada ümmeti için dua edeceğini; yoksa Sırat köprüsüne bakmasını, orada ümmeti geçebilsin diye yardım edeceğini söyler.

Hız. Peygamber'in acıları artınca Cebrail bakamayarak yüzünü çevirir. Hız. Peygamber, ümmetinin çekeceğı ölüm acısının kendi çektiğinden çok daha fazla olacağını öğrenince bütün ölüm acılarının kendisine yüklenmesini ister. Sonra sözleri kesilip gözleri süzölür ve bütün vücudu hareketsizleşir. Sadece dudakları belli belirsiz oynamaktadır. Hız. Ali kulak verip dinlediğinde “Ümmetim! Ümmetim!” dediğini duyar. Hız. Peygamber'in can kuşu o anda maşuğuna doğru uçar.

Hız. Peygamber'in vefatıyla ehlibeyt ve ashap gözyaşlarına boğulur. Bütün şehir ağlamaktadır. Havadaki kuşlar, denizlerdeki balıklar, cennetteki huriler hepsi Hız. Peygamber'in yasını tutar. Vasiyetine uygun şekilde İbn-i Abbas su döker, Hız. Ali de naaşını yıkar. Gömleğini çıkaracakları sırada gökten “Çıkarma” diye bir ses gelir. Bedeni görünmesin diye gömleğini çıkarmadan öylece yıkarlar. Vasiyetteki gibi mescide götürüp biraz dışarıda beklerler. Sonra Cebrail'in imamlığında namazını kılıp defnederler. Kızı Fatıma ölüm acısıyla Hız. Ali'ye Allah'ın Resölü'nün üzerine nasıl kıyıp da toprak attıklarını sorar. Hız. Ali de Allah'ın emrini yerine getirdiklerini söyler. Fatıma da kabirden bir avuç toprak alıp koklayarak acısını şiirle dile getirir.

Allah Resölü'nün vefat acısına dayanamayan sahabelerden bazıları hayatını kaybetmiş, bazılarının ağlamaktan gözü görmez olmuş, bazıları hastalığa kapılmış, bazıları aklını yitirmiş, bazıları da Medine'yi terk etmiştir. Rüyasında ezan duyduktan sonra Müslüman olan Abdullah İbn Zübeyr, Hız. Peygamber'in vefatını bostanında çalışırken duyar. Yeryüzünde artık görölmeye değer bir şey kalmadığı için başını göğre kaldırıp gözlerinin alınmasını ister. Duası o anda kabul olup gözleri görmez olur. Hız. Peygamber'in kabrinin başına birisi gelip cehennemden kurtulmak için dua eder. Onun da duası anında kabul olur. Bilal-i Habeşî, Hız. Peygamber'in vefat acısına dayanamayan sahabelerin başında gelir. Fatıma'ya gidip hasta gönlüne ilaç etmek için teberrüken Allah Resölü'nün eşyalarından birini ister. Fatıma da ona cübbesini verir. Şam yakınlarında bir kasabaya yerleşip sabahleyin ezan okur. Halk onun ses tonundan Hız. Peygamber'in vefat ettiğini anlayıp ağlaşır. Şam'da bir yıl kaldıktan sonra rüyasında gördüğü Allah Resölü Medine'ye dönmesini ister. Sahabe onun okuduğu ezana susamıştır. Medine'ye dönünce babasının acısına dayanamayan Fatıma'nın da öldüğünü öğrenen Bilal-i Habeşî ezan okumaya başlayıp Hız.

Peygamber'in adını söyleyince yer yerinden oynar; herkes ağlaşmaya başlar. Bilal-i Habeşî'nin de aklı başından gider.

Hız. Peygamber'in acısına dayanamayan sadece insanlar değildir; onun devesi Gazban da kısa süre sonra Fatıma'nın evinde hayatını kaybeder. Deveyi kefenleyip gömerler. Bir hafta sonra gömüldüğü yere baktıklarında mezarı boş görürler.

Hız. Peygamber'in vefatından üç gün sonra bir Yahudi Medine'ye gelir. Tevrat okurken kitapta Allah Resülü'nün na'larını görmüştür. Mescitte cübbesini koklayıp Müslüman olduktan sonra kabrine yüz sürüp oracıkta can verir. Yine Hız. Peygamber'in vefatından on beş gün sonra kavmi tarafından kuyuya atılıp zulmedilen Mudar adlı birisi yüzü örtülü şekilde Medine'ye gelir. Hız. Ali onun geleceğini Allah Resülü'nden öğrenmiştir. Mescitte yüzünü açınca etraf nurla dolar. Hız. Ali'ye yirmi soru sorar ve aldığı cevaplardan tatmin olur. O da Hız. Peygamber'in kabri başında ağlarken hayata veda eder.¹¹¹

1.1.4. Nasihat Mesnevileri

1.1.4.1. Câmi'u'l-Ahbâr (Âşık Ahmed)

On beşinci yüzyılın ilk yarısında yazılan nasihat mesnevilerinin başında gelen Âşık Ahmed (ö.?)'in *Câmi'u'l-Ahbâr*'ı 1430 yılı civarında kaleme alınmıştır. 12.245 beyit hacmindeki eser aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır. Mesnevinin muhtevasında bulunan mesnevi dışı nazım şekliyle yazılmış on beş şiirin birinde mesnevinin vezni, on dördünde fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezni kullanılmıştır.¹¹²

Klasik mesnevi tertibine uygun şekilde düzenlenen *Câmi'u'l-Ahbâr*, iki tevhit ile başlar; devamında Hız. Peygamber hakkında yazılmış iki na't gelir. Tevhit ve na'ların ilk sırada olanları mesnevi, ikinci sıradakiler kaside tarzında kaleme alınmıştır. Na'tlardan sonra dört halife ve Hız. Hasan ile Hız. Hüseyin hakkında mesnevi tarzında yazılmış şiirler gelir. Ardından Sultan II. Murâd adına iki methiye

¹¹¹ Tunç, a. g. e., s. 70-76; Çelebioğlu, a. g. e., s. 302-305; Elveren, a. g. e., s. 34-37.

¹¹² Çelebioğlu, a. g. e., s. 310.

vardır. Bunlardan ilki mesnevi, ikincisi kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Bundan sonra eserin yazılış sebebinin açıklandığı bölüm gelir. Âşık Ahmed, evinde kitaplara bakarken babasından kalma, Kıpçak dilinde yazılmış mensur bir eser bulur. Kitabı okuyup çok beğenen şair, hayır dua kazanmak için Anadolu Türkçesiyle nazma çeker. Eserin asıl konu bölümü 20 bap üzerine kurulmuştur. Baplarda, sayıları 6 ile 11 arasında değişen hikâyeler vardır. En çok hikâye bulunan bap, 11 hikâye ile 19. baptır. 16 ve 18. baplarda ise altışar hikâye vardır. Baplardaki hikâyelerin toplam sayısı 178'i bulmaktadır. Âşık Ahmed, 1-12 bapların başına baplarla aynı konuda kaside başlıklı şiirler eklemiştir. Diğer baplarda bu şiirler yoktur. Şairin *Meşâyih-nâme* diye de adlandırdığı eserde bapların konusuyla ilgili olarak velilerin ibretlik hikâyeleri anlatılır. Hikâyeleri şerh eden şair, ayet ve hadislerden örnekler göstererek okuyucuya dînî ve ahlâkî öğütler verir. Mesnevideki hikâyelerden bazıları Hz. Muhammed başta olmak üzere Hz. Yahyâ, Hz. Zekeriyâ, Hz. İsâ ve Hz. Süleymân hakkındaki kıssalardır. 1. bap, helal yemek; 2. bap, riyazet; 3. bap, Allah'a kulluk ve ibadet için emek harcamak, 4. bap, kişinin günahlarını hatırlayıp ağlaması; 5. bap, insanın diline dikkat etmesi; 6. bap, tevbe etmek; 7. bap, velilerin kerametleri; 8. bap, dualara icabet; 9. bap, velilerin ferasetle birbirlerinden haberdar olmaları; 10. bap, tevekkül; 11. bap, cömertlik; 12. bap, beylerin züht sahibi olması; 13. bap, zahide kadınlar; 14. bap, helalzade çocuklar; 15. bap, köle ve cariyeler; 16. bap, yoksul zahitler; 17. bap, zahmet zamanlarında Allah'ın rahmetinin erişmesi; 18. bap, velilerin vefat ederken gösterdikleri kerametler; 19. bap, veliler öldükten sonra rüyalara girmesi hakkındadır. 20. bapın belirli bir konusu olmayıp çeşitli konular hakkında hikâyeler yer almaktadır.¹¹³

Câmi'u'l-Ahbâr'ın birinci babı helal yemek konusundadır. Âşık Ahmed, Allah'ın "Helal yiyiniz" emrini hatırlatıp Hz. Peygamber'in de haram yiyenlerinin yerinin cehennem olacağını söylediğini nakleder. Allah Resülü, bir kimse gece gündüz devamlı ibadet etse bile yedikleri helal kazanç değilse ibadetinden fayda bulamayacağını dile getirmektedir. Şair bundan sonra babın muhtevasında bulunan on hikâyeden ilkinin anlatmaya başlar. İbrahim Edhem, padişah olduktan sonra dünya

¹¹³ Muhittin Eliaçık, "Âşık Ahmed'in *Câmi'u'l-ahbâr*" T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi", İstanbul, 1998, C. I, s. 91-136.

mülkünün geçiciliğini anlar. İçi dışı Hak aşkıyla dolarak günahlarına tevbe eder. Horasan'ı terk edip Irak üzerinden Tarsus'a gelir. Tarsus'ta bir müddet konaklayan İbrahim Edhem'in işe ihtiyacı olur. İçinde kuşların ötüştüğü, pınarların aktığı, her yanı çimenlerle ve çiçeklerle dolu Cennet bahçesi gibi bir bağın sahibi onu bağına bekçi tutar. Biraz zaman geçtikten sonra bağ sahibi yanında dostlarıyla bağa gelip İbrahim Edhem'den nar ister. İbrahim Edhem'in getirdiği narlar acı çıkar. Bağ sahibi başka nar ister. Her defasında narlar acı çıkar. Bağ sahibi İbrahim Edhem'e "Bunca zamandır bağdasın, bilmiyor musun hangi ağacın narı tatlı hangisi acı" diye çıkışır. İbrahim Edhem de "Sen beni bağ beklemem için tuttun; ben bağdan izinsiz meyve yemem" diye cevap verir. Bağ sahibi çok ince düşünmemesini söyleyince İbrahim Edhem bağın kilidini bırakıp gitmeye yeltenir. Bağ sahibi arkasından yetişip kalması için yalvarır; ücretini artırıp ev yapmayı vaat eder. İbrahim Edhem, dinini mala mülke satmayacağını, dünya mülkünü Allah yolunda terk ettiğini söyleyip gider. Daha sonra Şakîk-i Belhî onu Dimeşk'te görüp halini hatırlar. İbrahim Edhem, Allah korkusuyla titremektedir. Helal lokma yiye bilmek için ilden ile gezdiğini dile getirip öğüt verir. Gece gündüz devamlı namaz kılınsa, yaz kış dört kitap okunsa bile haramdan sakınmadıkça Allah'a giden doğru yolun bulunamayacağını; mücevher elde etmenin kolay, helal lokma bulmanın zor olduğunu dile getirir.¹¹⁴

1.1.4.2. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)

On beşinci yüzyılın ilk yarısının en önemli eserlerinden birisi de Mevlana'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinin birinci cildinin tercüme ve şerhi olan *Mesnevî-i Murâdiyye*'dir. 1436 yılında aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılan 14.404 beyitlik eser, Sultan II. Murâd'ın isteği üzerine Mu'inüddîn bin Mustafâ (ö.?) tarafından kaleme alınmıştır. Şair, yüksek ve aşağı tabakadan her kesimden insanın faydalanabilmesi için eserini Türkçe yazmıştır. Eserin adının "Mesnevî" olması Mevlana'nın eserinden, lakabının "Murâdiyye" olması ise II. Murâd'ın adından kaynaklanır. *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin birinci cildini iki cilt olarak tercüme ve şerh eden Mu'înî, o döneme kadarki en hacimli eseri kaleme almıştır. Eserini bire bir tercüme etmemiş bazı beyitleri eksik, bazı beyitleri aynen tercüme ederken bazen de

¹¹⁴ Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 34-41.

iki, üç beyti bir beyit veya iki üç beyti birkaç beyitle çevirmiştir. Az da olsa asıl eserdeki beyitleri bölerek mısraları beyitle karşılayarak tercüme etmiştir. Mu'înî, konuları tahlil ederken başında ya da sonunda o konuyla ilgili gazel veya kaside tarzında şiirler de ekler. Mesnevinin muhtevasında asıl eserde yer almayan 14 farklı vezinle yazılmış 152 adet şiir bulunmaktadır. Bu şiirler didaktik, hikemi, tasavvufî ve lirik olmak üzere üç farklı özellik göstermektedir. Bunlardan Türkçe yazılmış 53 tanesi ilk ciltte yer alır. Oğuz Türkçesi'nin en önemli eserleri arasında bulunan *Mesnevî-i Murâdiyye*'nin dili şiirlere göre farklılık gösterir. Münacatlarda açık ve içten bir dil kullanılırken tercüme ve açıklamalarda biraz koyulaşır. Tasavvufî şiirlerdeyse iyice ağırlaşır. Fakat dili ağır olan şiirler sade ve anlaşılır olanlara göre daha azdır. Mu'înî şiirlerinde mahlasını bazen *Mu'în* şeklinde de kullanır. Ayrıca, şiirlerinde şeyhi Abdürrahîm'in adını çokça zikrettiği görülmektedir.¹¹⁵

Mu'înî mesnevisine besmele, hamdele ve salavatla başlar. Devamında tevhit, Hz. Peygamber hakkında na't ve dört halife övgüsü gelir. Bundan sonra mevlevî büyükleri övülür. Bunlar Mevlana, Şems-i Tebrîzî, Sultan Veled, Hüsâmeddîn Çelebi ve şairin her fırsatta şiirlerinde adını geçirdiği hocası Şeyh Abdürrahîm'dir. Mu'înî bundan sonra eserinin mahiyetini açıklar. Eserin Mevlana'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinden seçme olduğunu ve onu II. Murâd adına yazdığını söyler. Mu'înî eseri hakkında seçme ve seçilmiş gibi kelimeler kullansa da aslının tam bir tecümesi ve şerhidir. Giriş mahiyetindeki 233 beyitlik bu bölüm tercüme olmayıp şairin telifidir. Bu kısımdan sonra asıl eserin beyitleri tercüme ve şerh edilmeye başlar. İlk ciltte, padişah ve cariyeye; bakkal ve papağan; Hristiyan düşmanı Yahudi padişah ile veziri; arslan ve tavşan hikâyesi olmak üzere dört asıl hikâye yer alır. İkinci ciltte ise beş asıl hikâye vardır. Bunlar, Rum elçisinin Hz. Ömer'i ziyaret etmesi; bir tüccarın papağanının Hindistan'daki papağanlara selam götürmesi; Hz. Ömer ile çalgıcı; yoksul bedevi ile karısı ve omuzuna arslan dövmesi yaptırmak isteyen Kazvinli hikâyeleridir. Asıl hikâyelerle beraber her iki ciltte başka küçük hikâyeler de bulunmaktadır. İkinci ciltte yer alan hatime bölümünde şair sabrı tavsiye ettikten sonra eserin yazılış tarihini verip şeyhi Abdürrahîm'in himmetiyle eseri yazdığını

¹¹⁵ Kemal Yavuz, **Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si: Mesnevi Tercüme ve Şerhi**, Konya, S.Ü Mevlana Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2007, C. I, s. 26-47; Çelebioğlu, a. g. e., s. 255-261.

söyler. Velilerin hepsinin kölesi olduğunu dile getirdikten sonra bütün peygamberlere salatüselam getirir ve şefaatlerine kavuşmak için dua eder. Hataları için Allah'tan af dileyerek eserine son verir.¹¹⁶

Mesnevî-i Murâdiyye'nin ilk cildindeki padişah ile hasta cariyeye hikâyesi kısaca şöyledir: Eski zamanlarda bir padişah ava giderken yolda bir cariyeye görüp âşık olur. Cariyeyi alıp arzusuna kavuşan padişah, bir süre sonra cariyenin hastalanmasıyla üzüntüye boğulur. Hekimleri toplayıp cariyenin hastalığına çare bulmalarını ister. Hekimler hünerlerine güvenerek gurura kapılır ve "İnşallah" demeden birçok ilaç hazırlarlar. Hasta cariyeye tedaviye bir türlü yanıt vermez. Padişah hekimlerin aciz kaldığını görünce mescide gidip canıgönülden Allah'a yalvarır. Ağlamaktan güçsüz düşen padişah bir ara kendinden geçip uyuyakalır. Rüyasında gördüğü pir, dualarının kabul edildiği müjdesini verdikten sonra yarın kendilerinden garip bir hekimin geleceğini haber verir. Padişah ertesi gün pencerede geleceği müjdelenen hekimi beklemeye başlar. Uzaktan hekimin geldiğini görünce onu kapıda karşılar. Sevgiyle kucaklayıp öptükten sonra cariyenin odasına götürür. Hak dostu hekim cariyeyi muayene edip onun aşk hastalığına yakalandığını anlar fakat kimseye belli etmez. Sarayı boşalttırıp hastayla baş başa kalır; konuşturmak için akrabalarını, dostlarını, şehrini sorar. Cariyenin nabızı ve rengi normalken hekim Semerkant'ı sorunca yüzü kızarıp nabızı hızla atmaya başlar. Çünkü cariyeye Semerkantlı bir kuyumcuya âşık olmuştur. Hekim cariyeden kuyumcunun adresini alır ve onu hastalıktan kurtaracağına söz verir. Sırrını kimseye, padişaha bile anlatmamasını tembihler. Cariye, derdine çare bulunacağı umuduyla rahatlar. Hekim, cariyenin yanından ayrılıp padişahın huzuruna çıkar. Değerli hediyeler ve mücevherler göndererek Semerkantlı kuyumcuyu kandırıp getirmesini ister. Padişah, bilge bir elçiyi Semerkant'a gönderir. Elçi kuyumcuyu bulup hediyeleri takdim ettikten sonra padişahın kendisini kuyumcubaşı olarak seçtiğini müjdeler. Kuyumcu, değerli hediyeleri görünce gurura kapılıp ailesini ve şehrini terk ederek padişahın huzuruna gelir. Hekim, cariyenin kuyumcuya verilmesini ister. Birbirine kavuşan iki âşık altı ay boyunca mutlu yaşar. Bu sırada cariyeye tamamen iyileşir. Hekim bir şurup hazırlayıp kuyumcuya içirir. Kuyumcu günden güne zayıf düşüp çirkinleşmeye

¹¹⁶ Yavuz, a. g. e., s. 33-38.

başlar; yüzü sararıp solar. Kuyumcunun güzelliğinden eser kalmayınca cariyenin gönlü kuyumcudan soğur. Tavus kuşunun kanatlarının güzelliği canının düşmanı olması gibi kuyumcunun yüzünün güzelliği de onu canından eder. Kuyumcu hayatını kaybederken cariyeye de aşk hastalığından kurtulur. Mu'înî, hikâyeden alınacak ders olarak edebi terk etmemeyi, nefse uymamayı, kötülüklerden Allah'a sığınmayı öğütler. Hikâyedeki padişah ruhu, cariyeye nefsi, kuyumcu hevesleri, hekim mürşidi temsil eder.¹¹⁷

1.1.4.3. Mürşidü'l-'Ubbâd (Ârif)

Nasihat mesnevileri grubunda değerlendirilen bir başka eser Ârif (ö.?)'in ilk mesnevisi *Mürşidü'l-'Ubbâd*'dir. 1437/1438'de aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılan mesnevinin beyit sayısı 2042'dir. Eserde tevhit, na't ve telif sebebinin açıklandığı kısım bulunmamaktadır. Dört kısma ayrılan eser şair tarafından dört cennet ırmağına benzetilir. Dört kısımda sırasıyla sâlik, meczûb, âşık ve merdûd'un halleri anlatılır. İlk üçü Hak yolunda, merdûd ise Şeytan'ın yolundadır. Mesnevinin muhtevasında Türkçe-Arapça mülemma na't, Fahreddin Irakî'ye ait Farsça nazım, İbn-i Fâriz'e ait Arapça kıta, Arabi'ye ait Arapça matla ve Ârif'e ait Farsça matla yer almaktadır. Ârif, yeri geldikçe "Hâzihi'l-l kıt'atü fi-beyâni'n-nasîhati" başlıklı kısımlarda işlediği konularla ilgili öğüt verir.¹¹⁸

Ârif, Allah'ın adıyla başladığı eserinin giriş bölümünde asıl konu bölümünde işlediği konulara hazırlık mahiyetinde genel bir değerlendirme yapar. Şair, eserini okuyucuya doğru yolu gösterecek bir kılavuz olarak hazırlamıştır. Damlasını deryaya ulaştırıp bütün sırları göstereceğini; mücevherler çıkarıp halka saçtığını; can, akıl ve ten taze kalsın diye gönül gülünün yapraklarına damlacıklar serpeceğini; hiç solmayacak gül bahçesinin dikensiz güllerini koklatacağını dile getirir. Okuyanlar, şairin sunduğu şerbeti içir ve hikmetli sözlerini dinlerse ancak o zaman damlanın ve deryanın manasını kavrayıp mücevher elde ederler. Böylece dünyadan kanat çırpıp "La-mekan"a erişir ve cennet bağının tavusu olup Arş'ı cilvegah edinirler.

¹¹⁷ Çelebioğlu, a. g. e., s. 262-263; Şefik Can, *Mesnevi Hikâyeleri*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2003, s. 17-23.

¹¹⁸ Tunç, a. g. e., s. 27-28.

Hiçbir yaratık ortada yokken çekirdekte ağaç gizli olduğu gibi bütün mahlukatın içinde gizli bulunduğu bir su vardır. İnsanın aslı bu sudur. Gül sanıp dünya dikenliğinde kalmamalı; şarap sanıp zehir içmemeli; dünyanın nakışına aldanmamalı ve lezzetine parmak banmamalıdır. İnsan, Hak yoluna girdikten sonra menzile varana dek durmamalıdır. İnsana yedi kat gökleri geçmesi için kanat verilmiştir. Dünya taşıyla kanadını kıranlar sonsuza kadar mezbele dünya zindanında kalıp Allah'ı bulamaz. İnsanın yapması gereken Hüma gibi uçarak baki olanı bulmak, fenadan kurtulmaktır. Allah, bilinmeyi istediğinden mahlukatı yaratmıştır. Vahdet deryası her dalgalandığında peygamberler, takva sahipleri, zahitler ve diğer halk vücuda gelmiştir. Deryanın içi türlü türlü fakat dışı birdir. Bunun gibi Allah'ın sıfatları türlü türlü fakat zatı birdir. İnsan, vahdet deryasından çıkmış damla gibidir. Damla ile derya aynıdır. Balığın suyun içindeyken suyun değerini bilmemesi gibi damla da deryadayken kıymetini bilmez. Bütün cihan Hak ile doludur. Bunun farkında olmayan insan Hakk'ı aramak için yola çıkar. Ancak gözündeki perde ve kulağındaki pamuk giderildikten sonra onu görebilir ve duyabilir. Bundan sonra damla ile deryanın, Hak ile insanın aynı olduğu anlaşılır. Böylece aslını arayan insan damlanın deryaya kavuşması gibi Hakk'a kavuşur. Yolunu şaşırان damlalar cehennemde kalır. Buna “Merdûd-ı Hak” denir. Sülûk ehli vahdet deryasına ulaşana kadar bazen Allah'ın tecellisini, bazen isimlerini keşfeder. Zahirle batını birleştirmek için devamlı bir mücahede içindedir. Allah'ın göz açıp kapayıncaya kadar menzile ulaştırdığı kimseler de vardır. Bunlara meczûb denir. Bunlar sâlik gibi yol görmediğinden halleri kalıcı olmaz. zahirle batını birleştiremezler.

Sâlik, Hakk'ın cemalini görmek arzusuyla yola çıkar. Yolculuğu esnasında âlemin Allah'ın nuruyla dopdolu olduğunu görür. Zâtî tecelliye keşfeden sâlik fenafizzat makamına erişir. Bıçağın ateşe sokulduğunda korlaşıp ateşle bir olması gibi insan da Hakk'a ulaştığında aynı halde olur. Suretiyle deryaya muhalif olan insan deryaya erişse bile onunla birleşemez. Bu tıpkı altına ördek yumurtası konan tavuğun durumuna benzer. Yumurtalar can bulduktan, civcivler çıktıktan sonra ördekler yüzerken tavuklar kenarda kalır. İnsanın tavuk gibi kenarda kalmaması için bir şeyhin eteğine yapışması gerekir. Şeyh onu tavukken ördek yapıp menziline kavuşturur. Canına kanat verip yedi kat gökleri geçirip yüce Allah'ın katına ulaştırır.

Sâlik, yolculuğunda çeşitli makamları geçip mukarrebler katına varır ve onlara hizmet eder. Ondan sonra sultan sarayına götürülür. Orada bütün âlemin Allah'ın nuruyla ihata edildiğini görür. Gördüğü güzelliklerden şaşkına dönen sâlik mukarreb makamındakilerden birisi olmayı diler. Geri dönüp daha fazla ibadet ederek istediği makamı hakeder. Kendisine mühür verilip irşatla görevlendirilir.

Dört bölümden ikincisinde anlatılan Meczûb, beden merkebiyle seyahat ederken ansızın bir aşk yelinin vahdet deryasına bıraktığı kişidir. Bu kişi, yol zahmeti çekmeden menzile erişmiştir. Fakat beden merkebi dışarıda kalıp kendinden geçmiş halde dolaşır durur. Ceylanın göbeğinden misk alınınca göbekte bir müddet daha misk kokusunun kalması gibi beden merkebinde de candan eser kalmıştır. Göbeğin miske kap olması gibi asıl olan beden değil candır. Mushaf'ın cildine gösterilen saygı Mushaf'a yoldaş olmasındandır. İnsan, Mushaf'ın cildi gibi değerli olmak isterse bir şeyhe yoldaş olmalıdır. Can vahdet denizine ulaşır beden merkebi ayrı kalınca batın ile zahir birleşmesi gerçekleşmez. Bunlara cezbe ehli denir. Bunların faydası ancak kendilerine olduğundan cezbe ehlinden mürşit olmaz. Yol zahmeti çekmeden bir anda maksadına erişenler kılavuzluk yapamaz. Zira yoldaki engelleri ve tuzakları bilmemektedir.

Üçüncü bölüm âşık hakkındadır. Göklerin dönmesi, yerlerin sarhoş olup ayak altına düşmesi Allah aşkıylaadır. Bir mahbubun olduğunu duyan âşkın sabrı biter ve itidali kaybolur. Sevgiliyi bulmak için yol iz bilmeden dolaşır. Dolaşırken bir mürşide rastlar. Mürşide yarin kokusunu duyar ve akli başından gider. Sevgiliye giden zahmetli yolu mürşit bilmektedir. Âşık, mürşide tabi olup hizmetine girer. Her türlü eziyete katlandıktan sonra halvete girip çile çıkarır. Böylece karşılaşacağı tehlikelere karşı hazırlanan âşık şeyhinden nasihat alıp yola düşer. Gözlerinin önündeki perde kalktığından bütün mahlukatın Allah'ı zikrettiğini duyar. Bazen Allah'ın sıfatlarının, bazen isimlerinin, bazen de fiillerinin tecellisini müşahade eder. Âşık, yoluna devam ederken gördüğü bir gemiye binip bütün yeryüzünü, yerin yedi kat altını gezer ve yedi tabaka cehennemi görür. Bundan sonra gök gemisine biner. Melekleri, cenneti ve hurileri görür. Sonunda vahdet deryasına erişir.

Dördüncü bölümde merdûd açıklanır. Bütün merdûdların başı Şeytan'dır. Şeytan, Hz. Âdem'e secde etmeyip asi olmuştur ve lanetlenip cennetten kovulmuştur. Can asıl vatanı ulvi âlemden dünyaya gelip insan suretine girene kadar birçok mertebeden geçer. Gökleri bir bir inerek dört unsuru görür. Önce toprak suretini büründükten sonra nebat olur. Ardından hayvan nebatı yiyince hayvan suretine geçer. Bir müddet hayvan suretinde kaldıktan sonra onu bir insan yer ve insan suretine geçer. Ana-babada nutfe olup dokuz ay sonra dünyaya gelir. Anne onu emzirirken baba da bakımını sağlar. Kâmil olan vücut bu aşamaları engelle karşılaşmadan geçer. Fakat kâmil özelliği bulunmayanlar mertebeleri geçemeyip geri dönüşler yaşar. Mesela hayvanken geri dönüp nebat olur. Böyleleri maksatlarına erişmeden kalır. Allah'a kullukla mükellef olan insan namaz, oruç, hac, zekat ve gaza rükünlerini yerine getirmelidir. Kâmil ruhun bedenden ayrıldıktan sonraki yeri ebedi âlemdir. Kâmil olmayan ruh ise cehennemliktir.

Ârif eserinde tenasüh bahsi açar. Bir ruhun bedenden çıkıp başka bir bedene, hayvana veya bitkiye geçtiğine inanmanın insanı cehenneme götüreceğini tembihler. Şaire göre tenasüh inancı batıldır. Tenasüh mezhebi, Hz. Peygamber'in şariatına muhalif din yağmacısıdır. Tenasühe inananlar canı cisme muhtaç duruma getirmişlerdir. Bu batıl inanç dört budak çıkarmıştır. Birinci budağa göre ruh bedenden çıkınca başka bir bedene geçer. Hayvana, nebata ve madenlere geçmez. İkinci budağa göre insandan çıkan ruh başka bir insana ve hayvana geçebilir. Üçüncü budağa göre ruh, nebata ve madenlere de geçer. Dördüncü budağa göre ruh bedenden çıkınca sırasıyla madene, nebata, hayvana ve insana geçer. İnsandan tekrar madene geçen ruh unsurlar arasında sonsuza kadar devreder. Bu dört budağın hepsi batıldır; kim inanırsa hayvan mertebesine iner.

Bu âlem ebedi âlemin gölgesidir; baki değildir. Diğer bir ifadeyle Hüma'ya benzeyen öbür âlemin yansımasıdır. Kişi gerçek sanıp Hüma'nın gölgesini avlamak için oklarını boşa harcamamalıdır. Dünya sarayının ışıklarına aldanmamalı, bunun asıl kaynağının güneş olduğunun farkına varmalıdır. Güneş asıl, dünyanın parıltısı ise arazidir.

Şair, insanın mutlaka bir şeyhe bağlanıp hayat bulmasını buğday metaforuyla açıklar. Buğday yeraltına düşüp varlığını yok ettikten sonra yeşil elbise giymiş olarak yeryüzüne çıkar. Ondan sonra harmanda savrulup buğday haline gelir. Buğday değirmende öğütölüp varlığını kaybeder. Bu sefer de un olarak meydana çıkar. Sonra yine varlığını kaybederek hamur olup fırında pişer ve insanların sofrasına gelir. İnsan ekmeği yiyerek can bulur; akıl ve düşünme yetisi kazanır. Kişi, şeyhe tabi olup onda varlığını yok ederse buğday gibi can bulur.

Eserin hatime bölümünde şair mahlasını, kitabın mahiyetini, adını ve beyit sayısını vererek mesneviye son verir.¹¹⁹

¹¹⁹ Çelebioğlu, a. g. e., s. 280-283; Tunç, a. g. e., s. 29-39; Elveren, a. g. e., s. 24-28.

İKİNCİ BÖLÜM

2. NAZIM ŞEKİLLERİ

2.1. KASİDE

Kaside, sözlükte *yönelmek, meyletmek, yaklaşmak, niyet etmek*, anlamlarına gelen Arapça *Kasade* fiilinden türemiştir ve belli bir maksada yönelik yapılan işi ifade eder.¹ Edebiyat terimi olarak kaside; ilk beyti kendi içinde, diğer beyitleri ilk beyitle kafiyeli olan en az on beş beyit uzunluğunda ve aynı vezinle söylenmiş nazım biçimidir. Genellikle 31-99 beyit uzunluğunda yazılsa da beyit sayısında kesinlik bulunmamaktadır.²

Kasidenin kaç beyit aralığında yazıldığı konusunda edebiyat araştırmacıların fikir birliğinde olmadığı görülür. Tahirü'l Mevlevî kasideyi “On beş beyitten fazla olmak üzere yazılan uzun manzume.”³ şeklinde tarif ederken en az 15 beyitlik sınır koyar. Muallim Nâci, 15 beytin üzerinde tek kafiye ile yazıldığını, en az 31 ile en çok 99 beyit arasında bir sayının tercih edilmesi gerektiğini ifade eder.⁴ Haluk İpekten’e göre “9-100 beyit” arasında yazılır.⁵ Cem Dilçin, “En az 31 en çok 99 beyit olur. 31 beyitten az kasideler de vardır”⁶ demektedir. Kasideye beyit sınırı çizmeyi doğru bulmayan Yaşar Aydemir’e göre ortalama 30-45 beyit arasında yazılmaktadır.⁷ Yektâ Saraç, alt sınırının 15 beyit olduğunu söyledikten sonra genellikle 31-99 beyit arasında yazıldığını kaydeder. Nazım şekilleri konusunda bilgi veren diğer kaynakların verdikleri beyit aralıkları bu bilgilerin tekrarı niteliğindedir.

¹ Ahterî Mustafa Muslihuddîn el-Karahisârî, **Ahterî-yi Kebîr**, Haz., Ahmet Kırkkılıç, Yusuf Sancak, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s.770; Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, Haz. Raşit Gündoğdu, Ebül Faruk Önal, İstanbul, Nadir Eserler Kitaplığı, 2015, s. 1072.

² M. A. Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim Ölçü Kafiye**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2014, s. 21.

³ Tahirü'l- Mevlevî, **Edebiyat Lügatı**, Haz. Kemal Edib Kükçüoğlu, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994, s. 84.

⁴ Muallim Nâci, **İstîlâhât-ı Edebiyye**, Haz. M. A. Yekta Saraç, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s.109.

⁵ Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999, s. 38.

⁶ Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016, s. 123.

⁷ Yaşar Aydemir, “Türk Edebiyatında Kaside”, **Bilgi**, 2002, S. 22, s. 137.

Kasidelerin kafiye düzeni aa, ba, ca, ... va, ya, za şeklindedir. Kendi içinde kafiyeli ilk beytine *matla*, son beytine *makta*, en güzel beytine *şah beyit* ya da *beytü'l-kasîd*, şairin mahlasını kullandığı beyte *tac beyit* denir. Özellikle uzun kasidelerde şair şiirin dilediği yerinde birden fazla *matla* beyti kullanabilir. Buna *tecdid-i matla* ve böyle olan kasidelere *zatü'l-metâli* ya da *zü'l-metâli* denir. Kullanılan bu yeni *matla* beyitler, sırasına göre *ikinci matla*, *üçüncü matla* diye adlandırılır.

Kasideler genellikle din ve devlet büyüklerini methetmek amacıyla yazılır. Arap edebiyatında doğup Fars edebiyatında gelişen bu nazım şekli daha sonra Türk edebiyatına geçmiştir. Gelişmiş şeklinde kaside altı bölümden meydana gelir. İlk bölümde aşk ve sevgili tasviri yapılıyorsa *nesîb*; aşk ve sevgili dışında bahar, yaz, kış, ramazan, bayram, gece, savaş, şehir, çiçek, at gibi çeşitli tasvirler yapılıyorsa *teşbîb* diye adlandırılır. İlk bölümdeki bu tasvirler genellikle soyut ve gerçeküstü özellik gösterir. Ancak Nedîm gibi bazı şairler *nesîb/teşbîb* bölümünde gerçeğe yakın somut tasvirler yapmışlardır.

İkinci bölüm *girizgâhtır*. Şair övgüye başlamadan önce şairane bir iki beyit söyler. Bu beyitler iki bölümü birleştiren vasıta mahiyetindedir. Makbul olan, *girizgâh* beyitlerinin şiirin akışını kesmeden ve genel üslubunu bozmadan ustaca söylenmesidir. Genellikle methiyeden önceki hazırlık beyitlerinin *girizgâh* olarak isimlendirilemesine karşın şairlerin *tegazzül*, *fahriye* ve *dua* bölümlerine geçiş yaparken de *girizgâh* mahiyetinde bir iki beyit söyledikleri görülmektedir. Böyle kasidelerde birden fazla *girizgâh* bulunmaktadır.

Üçüncü bölüm *methiye* kısmıdır. Kasidenin asıl maksadının dile getirildiği bölüm burasıdır. Şair şiirini sunduğu kişiyi veya varlığı bu bölümde över. Kasidenin diğer bölümleri *methiye* bölümünün etkisini artıracak biçimde meydana getirilir. Şair bu bölümde genellikle kalıp ifadelerle ve klişeleşmiş mazmunlarla örülü abartılı bir dil kullanır. Övülen kişi ya da varlığın gerçekte var olan özellikleri dikkate alınmadan fiziği, karakteri, adaleti, cömertliği gibi hususiyetleri; tarihi, efsanevi ve mitolojik kişilerle karşılaştırılarak memduh üstün tutulur. Övgü kasidelerinde asıl gaye memduhun methedilmesi olmakla beraber kasidenin sanat değeri övgü

ifadelerindeki abartının aşırılığıyla ölçülmez; şairin kullandığı sanatlı dil ve şiir yeteneği ile ölçülür. Asıl maksat sanat göstermek olduğundan bu bölümün dili *nesîp/teşbîb* bölümüne göre daha ağırdır. Padişah, vezir, bey, paşa gibi devlet büyüklerinin fizik, ahlak, adalet, kahramanlık, bilgelik ve cömertlik övgüsünde kullanılan özellikler, onda bulunması arzu edilen idealize edilmiş özelliklerdir.

Kasidenin dördüncü bölümü *tegazzül*dür. Gazel söyleme demek olan *tegazzül*, şiirin her hangi bir yerinde bulunabilir. *Methiyeden* önce ve sonra söylenebileceği gibi *nesîb/teşbîb* bölümü bulunmayan kasidelerin başında da yer alabilir. Gazel, kasideyle aynı vezinde olup dili kasideye nazaran genellikle daha sadedir. Her kasidede bulunmayan *tegazzül*, kasidenin uzunluğundan kaynaklanan yeknesaklığı kırıp okuyanların ve dinleyenlerin dikkatini tazeler.

Beşincisi *fahriye* bölümüdür. Bu kısım, kaside içinde şairin kendini övdüğü bölümdür. Şair, methiye bölümünde memduhu överken kullandığı abartılı dili burada da kullanır. Kendini Fars edebiyatının ünlü şairleriyle kıyaslayarak üstün görür. Böyle davranarak kaside sunduğu kişiye, sıradan bir şair tarafından övülmediği, şairlik kudreti yüksek bir şairce methedildiği mesajını verir.⁸ *Fahriye* kasidede genellikle *methiye* bölümünden sonra yer aldığı halde Nef'î gibi bazı şairlerin kasideye *fahriye* ile başladığı da görülür.

Kasidenin altıncı bölümü *dua* kısmıdır. En eski örneklerinde bulunmamakla beraber zaman içinde gelişen kaside formunda şair, övdüğü kişiye kasidenin sonunda dua eder. Ömrünün uzun, talihinin açık, saltanat ve makamının ebedi olmasını diler. Ayrıca şiiri tamamlamayı nasip ettiği için Allah'a şükreder.

En gelişmiş formunda altı bölüm halinde yazılan kaside kompozisyonlarının pek azı bütün bölümleri ihtiva eder. Ayrıca, bölümlerin dizilişi de bazı kasidelerde bu sıralamayı takip etmez. Özellikle tevhit, na't gibi kasideler *methiye* ile *dua* bölümünden meydana gelir. *Tegazzül*'ün yeri şairin inisiyatifine kaldığı gibi *nesîb* bölümü bulunmayan, *fahriye* veya *methiye* ile başlayan kasideler de vardır.

⁸ Dilçin, a. g. e., s. 157.

Nesîb/teşbîb ve *tegazzül* bölümlerinin yer almadığı kasidelere *mahdûd* veya *muktedâb* adı verilir.⁹

Konularına göre sınıflandırıldığında, Allah'ın varlığını ve birliğini anlatan kasidelere *tevhîd*; Allah'a yakararak af ve yardım dilemek için yazılanlara *münâcât*; Hz. Peygamber'i öven ve şefaet istenen kasidelere *na't*; her hangi bir kişiyi ve varlığı öven kasidelere *methiyye*; birisini eleştirmek ve alay etmek için yazılanlara *hicviyye*; kişilerin doğum veya ölüm tarihini, bir yapının inşasını, bir savaşı veya fethi tarihlendiren kasidelere *tarih kasidesi*; bir şahsın ölümünden duyulan üzüntüyü dile getirenlere *mersiye* denir.

Kasidelerin adlandırılması çoğu kez *nesîb* bölümündeki tasvirler üzerinden yapılır. Bu tasvirlerin bazıları belli bir zaman aralığını, bazıları çiçekleri, bazıları hayvanları, bazıları özel bir tarihi, bazıları da belli bir mekanı konu alır. Baharın gelişi, türlü çiçeklerin açması, hoş kokulu rüzgarların esintisi anlatılırsa *bahariyye* veya *rebî'yye*; baharın gelişini müjdeleyen nevrurun tasviri yapılırsa *nevrûziyye* denir. Kışın ve karın güzellikleri tasvir edilirse *şitâiyye* ve *berfiyye*; yaz mevsimi ve sıcak tasviri yapılırsa *temmûziyye*; sonbaharın güzellikleri anlatılırsa *hazâniyye*; ramazan ayından bahsedilirse *ramazaniyye*; bayramlar vesilesiyle yazılanlara *'îdiyye*; atlar anlatılıp övülürse *rahşîyye*; padişahın tahta çıkışını anlatırsa *cülûsiyye*; seferden dönen devlet büyüklerini anlatırsa *kudûmiyye* veya *istikbâliyye*; bir ülkenin fethedilmesini anlatırsa *fethiyye*; saray ve köşk yapımını anlatırsa *dâriyye* diye adlandırılır. Kasideler ayrıca redifleriyle, redif bulunmuyorsa kafiye harfleriyle de isimlendirilir. *Kalem, sünbül, güneş, kerem, sühan, su, gül; râiyye, mîmiyye, vâviyye* gibi.

Mürettep divanlarda kasideler diğer nazım şekillerinden önce yer alır ve kendi içlerinde ayrıca sıralamaya tabi tutulur. Önce Allah için yazılan tevhit ve münacat bulunur. Ardından Hz. Peygamber hakkında yazılan na't, dört halife na'tları ve dini şahsiyetler hakkında yazılmış kasideler sıralanır. Devamında padişah, sadrazam ve vezirler için yazılmış kasideler gelir. Kasidelerin başlıklarına övülen

⁹ Saraç, a. g. e., s. 23-24.

kişi ve varlığın adının yazılması usûldendir. Kasidelerin başlıkları umumiyetle “*Kasîde der-Na’t-ı Hazret-i Fahr-i Kâinât*” gibi Farsça yazılır.¹⁰

Kasidenin tarihi gelişimine bakıldığında geçmiş milattan önce V. yüzyıla kadar uzanır. En eski örnekleri Arap edebiyatında görülür. Araplarda İslam öncesi devirlerden hicrete kadar biri kaside diğeri recez olmak üzere başlıca iki çeşit nazım şekli gelir. Recez, aniden gelen ilhamın etkisiyle irticalen söyleniveren şiirler olduğundan sonraki yüzyıllarda örnekleri iyice azalmıştır. Arap şairler yazdıkları kasideleri yılda birkaç kez Ukaz ve benzeri bölgelerde kurulan panayırlarda okuyup yarışmışlardır. Aralarından en beğenilenleri altınla yazılıp Kâbe kapısına asılarak ödüllendirilmiştir. Bu kasideler altınla yazıldıkları için *müzehhebât*, beğenilip asıldıkları için *muallakât* diye adlandırılır.¹¹

Şiirlerin *muallakât* diye adlandırılması yaygın olmakla beraber farklı isimlendirmeler de yapılmıştır. Yedi uzun şiir anlamında *es-seb’u’t-tıvâl*, dizilmiş inciler anlamında *sümût*, yedi adet kasideyi ifade etmek için *seb’iyyât* denir. Bazı eserlerde *mukalledât*, *müsemmetât* isimleri de kullanılmıştır. Şiirleri beğenilip asılan ünlü Arap şairlerinin kimler olduğu üzerinde farklı görüşler bulunmaktadır. İbn Abdürabbih’e göre bunlar İmrü’ül-Kays b. Hucr, Tarafe b. Abd, Hâris b. Hillize, Amr b. Külsûm, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Antere ve Lebîd b. Rebîa’dır. Ma’mer b. Müsennâ, Antere ve Hâris’i muallakat şairleri arasında saymaz. Onların yerine Nâbîga ez-Zübyânî ile Meymûn b. Kays el-A’sâ’yı listeye dahil eder. Ebû Zeyd el-Kureysî’ye göre muallakat şairleri yedi değil sekiz kişidir. Kureysî, İbn Abdürabbih’in listesinden Hâris b. Hillize’yi çıkarıp Nâbîga ve A’sâ’yı ilâve eder. İbn Haldûn bu listeye Alkame b. Abede’yi de ekler. Hatîb et-Tebrîzî’ye göre ise muallakât şairleri on tane dir.¹²

İlk kasideler göçebe yaşamın etkisi altında şekillenmiştir. Göçebe şair, kendisi gibi göçebe sevgilinin kabilesinin konakladığı bölgeye vardığında kabilenin gitmiş olduğunu; geride isli ocak taşları, küller, kırık testiler, sökülmiş çadırların

¹⁰ İpekten, a. g. e., s. 40.

¹¹ İpekten, a. g. e., s. 40-41; Mehmet Çavuşoğlu, “Kaside” *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II -Divan Şiiri- Tıpkıbası*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 17-18.

¹² Süleyman Tülüçü, “Muallakât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXX, s. 310.

kazık izlerinin kaldığını görür. Kasidenin ilk bölümünde şair çektiği acıyı ağlamaklı ifadelerle dile getirir ve sevgilinin tasvirini yapar. Sevgiliye kavuşmak için çıktığı uzun yolculuğu ve çektiği sıkıntıları anlatır. Devesinin veya atının özelliklerini ayrıntılarıyla açıkladıktan sonra çölün yakıcı sıcaklarını, susuzluğu, yıldırım düşmesini, kum fırtınalarını, vahşi hayvanlarla mücadeleleri, çöldeki vahaları tasvir eder. Devamında asıl maksadını dile getirdiği bölüme geçer. Burada şairler kendi kabilelerini veya kendilerini himaye eden kişileri överler. Düşman kabileleri hicvettikleri de olur. Bazı kasidelerde düşmanın cesareti öne çıkarılır; böylece cesur düşmanların üstesinden gelen memduhun kahramanlığı daha da perçinlenir. Fahriye kısmında şair şiir sanatındaki ustalığından, dilinin kılıçtan keskin olduğundan ve üstün meziyetlerinden bahseder. Muallakât şairlerinin şiirleri incelendiğinde bunların ortak şekilde göçebe yaşamının özelliklerini yansıttığı görülür. Bilhassa İslam dinine geçtikten sonra kaleme alınan kasideler, yerleşik yaşam biçiminin ve zihinsel değişimin şekillendirmesiyle meydana gelir. Dînî ve ahlâkî, savaş ve kahramanlık, züht ve sufilik muhtevalı şiirler yazılır. Nesîb kısmında çöl tasvirleri yerine bağlar ve bahçeler; hüznün yerine şaraplar, şölenler ve bedensel zevkler işlenmeye başlar.¹³

Abbasiler döneminde özellikle Harun Reşîd (ö.809) devriyle beraber saray yaşamı ve üst düzey devlet görevlileri kasideye girmiştir. Kaside yazarak makam, mevki elde etmek ve maddi karşılık beklemek bu dönemde yaygınlık kazanır. İbn Kuteybe (ö.889) gibi kasidenin eski geleneğinin devam ettirilmesini savunan şairlerin yanı sıra Ebû Nüvâs (ö.813?) gibi İslam öncesi devirlerden beri kasidenin konusunda işlenen sevgiliden ayrı kalmanın acısı, gözyaşı, çöl ve çadır hayatını değiştirerek sarayda yaşayan sevgili tasvirleri yapan şairler de vardır. İbn Reşîk (ö.1064) de şehirde medenî bir hayat yaşayan şairlerin mecazlar dışında göçebe yaşamdan kalan geleneği sürdürmelerini uygun görmez. Abbasiler zamanında Ebû Temmâm (ö.846), Buhturî (ö.897) ve Mütenebbî (ö. 965) gibi usta şairler yetişmiştir. Nâbî'nin benzetildiği Ebû Temmâm âlim bir şair olup ilmini ve nazım tekniğini kasidelerde ustaca kullanır. Şiir söyleme kabiliyeti yüksek olan Buhturî, coşkun, neşeli ve derbeder bir şairdir. Sanat yönü kuvvetli şiirlerinin yanında sade ve sıradan

¹³ Çavuşoğlu, a. g. e., s. 17-18; Hüseyin Elmalı, "Kaside" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 562-563.

şiiirleri de vardır. Kasidelerinde hep kendine seslenen Mütenebbî ise kendi düşüncelerini, iç dünyasını ve duygularını dile getirmiştir. Hayatı boyunca Arap diyarlarını gezip birçok emirin yanında bulunmuş, kasidelerinin en güzel ve sanatlı olanlarını Hamdânîler'in Halep kolunun kurucusu ve ilk emiri Seyfû'ddevle (ö.967)'ye sunmuştur. Türk edebiyatında Nef'i'nin kasideleri üzerinde tesirli olduğu görülür. Mütenebbî'den sonra Arap edebiyatında büyük bir şair yetişmemiştir. Harun Reşid devrinin ardından artık Fars edebiyatının artan etkisi hissedilmeye başlar.¹⁴

Fars edebiyatında kaside büyük ölçüde Arap edebiyatının tesiri altında IX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Tâhirîler ve Saffârîler zamanlarında gelişen kaside, XII. yüzyılda Samânîler devrinde en parlak dönemini yaşamıştır. İran hükümdarları ve vezirler, Arap etkisinden kurtulup milli kimlikleriyle kabul görmek istediklerinden, kendilerini methederek üstün özelliklere sahip gösteren şairleri saraylarında bulundurmaya özen göstermişlerdir.

Samânîler devrinin en ünlü şairi Rûdekî (ö.941)'dir. Kasideye olgunluk kazandıran ve sonra gelen şairler tarafından üstat kabul edilerek şiirleri örnek alınan Rûdekî, methiye kasidelerinin zirvesi kabul edilmiştir. Şiirlerinde yeni mazmunlar ve özlü manalar kullanmıştır. Mübalağalı betimlemeleri samimi bir üslup taşır. Kasidelerinin yanı sıra hikmetli ve ahlâkî tarzda şiirleri bulunan şair şiirlerinde atasözlerine de yer vermiştir. Kasideye gazel üslubunu getiren Rûdekî, şiirlerinde şaraptan ve hayattan zevk alan, neşeli, yaşamın acı taraflarına pek temas etmeyen bir kişilik sergiler.¹⁵

Gazneliler zamanında Sultan Mahmûd ve ondan sonra tahta geçen oğlu Mesûd'un çevresinde Zeynebî-yi Alevî (ö.?), Behrâmî-yi Serahsî (ö.?), Menşûrî-yi Semerkandî (ö.?), Ferrûhî-yi Sîstânî (ö.1038), Unsurî (ö.1040), Menûçîhrî (ö.1041?) olmak üzere birçok şair toplanmıştır. Bu şairler kasidenin konusunu çeşitlendirmiş ve üsluplarıyla sonraki dönemleri etkilemişlerdir. Ferrûhî, Sultan Mahmûd'un Hindistan savaşlarına katılıp ordunun gücünü canlı ve gösterişli biçimde tasvir etmiştir. Unsurî, saray şairi olarak tanınır. Başta Sultan Mahmûd olmak üzere onun kardeşlerine ve

¹⁴ İpekten, a. g. e., s. 40-41.

¹⁵ Mehmet Atalay, **İran Edebiyatı Tarihi: Başlangıcından Gaznelilere Kadar**, İstanbul, Demavend Yayınları, 2014, s. 188-218.

oğlu I. Mesûd'a kasideler sunmuştur. Arap edebiyatını en iyi bilen şair olarak tanınan Menûçîhrî ise kasidelerinde kısa vezinleri başarıyla kullanmış ve şarap şiirlerinin en güzel örneklerini vermiştir.¹⁶ İlk mutasavvıf şairlerin en ünlüsü olan Senâî (ö.1131), XI. yüzyılın son çeyreğinde dünyaya gelmiş ve genç yaşta Gazne sultanlarına kasideler yazmıştır. Tevhit, zühd, uzlet konularında özlü ve ârifane şiirleri bulunan şairin tasavvufî şiirleri o zamana kadar söylenmiş en açık ve akıcı tasavvuf şiirleridir. Tasavvuf yoluna girdikten sonra hükümdarlara kaside yazmaktan vazgeçmiştir. Mesnevileriyle ünlü şairin eserleri hep tasavvufi özelliktedir.¹⁷

Selçuklular'ın hüküm sürdüğü yıllarda Muizzî (ö.1127?), Enverî (ö.1189), Hâkânî (ö.1199), Nizâmî-i Gencevî (ö.1214?) gibi şairler yetişmiştir. Bunlardan büyük üstat kabul edilen Enverî aşırı mübalağalı methiyeler yazmıştır. Methiyede olduğu kadar hicivde de başarılıdır. Dili son derece sağlam ve kaside tekniği çok güçlüdür. Sultan Sencer'e intisap edip o esir düşünceye kadar yanından ayrılmamıştır. Türk edebiyatının kasideleriyle ünlü şairi Nef'î'nin şiirlerine tesir etmiştir.¹⁸ Mu'izzî, önce Melihşah'a intisap etmiş onun ölümünden sonra oğullarına ve kardeşlerine kasideler yazmıştır. Nihayet Sultan Sencer'in melikü's-şuarâ'sı olmayı başarmıştır. Kasidelerindeki üslup sade ve samimidir.¹⁹ Fars edebiyatının en büyük şairlerinden kabul edilen Hâkânî (ö.1199), kasidelerin beyit sayısını artırmış, kısa vezinleri ve redifleri başarıyla kullanmıştır. Kendinden önce hiç kullanılmamış bilimsel mazmunları şiirlerine yansıtmıştır. Az kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerle kurduğu terkipler şiirini anlamayı zorlaştırmıştır²⁰

Harzemşahlar devri edebiyatında Reşîdüddin Vatvât (ö.1177), Kemâleddîn-i İsfahânî (ö.1240?) ve Zahîr-i Fâyâbî (ö.1201) şiirleri örnek alınan üstat şairlerdir. Türk edebiyatına en çok tesir eden şairlerin başında gelen Kemâleddîn-i İsfahânî, söz sanatlarını aşırı kullanması ve şiirlerinin zor anlaşılmasıyla bilinmektedir. Hallâku'l-me'ânî diye anılan şair, Irak üslubunun öncüsüdür. Harzemşahlara, Fars

¹⁶ Mehmet Vanlıoğlu, "Kaside: Fars Edebiyatı", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, C. XXIV, s.564.

¹⁷ Ali Nihad Tarlan, **İran Edebiyatı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1944, s. 60-61.

¹⁸ Tarlan, **a. g. e.**, s. 69-70.

¹⁹ Zebîhullâh-i Safâ, **İran Edebiyatı Tarihi**, Çev. Hasan Almaz, Ankara, Nüsha Yayınları, 2002, C.I, s. 201-203.

²⁰ Zebîhullâh-i Safâ, **a. g. e.**, C.I, s. 224-228.

Atabeylerine ve Nizamülmülk'e kasideler yazmıştır.²¹ Çoğunluğu Atsız'a olmak üzere birçok hükümdar ve devlet erkânına kaside yazan Vatvat, döneminin önemli belagatçılarından. Şairliğinin yanında uzun süre Harezm sarayında inşa divanı başkanlığı görevini de yürütmüştür. Baştan sona bütün beyitleri musarra kasideyi ilk yazan odur.²²

Moğolların 1258'de Bağdat'ı işgalinden bir yıl önce eğitimini burada tamamlayıp Şiraz'a dönen Sa'dî (ö.1292), Zengîler'in hanedan üyelerine ve İlhanlı hanlarına kasideler yazmıştır. Sa'dî, yaşadığı dönemin sanatlı şiir dilinin aksine açık ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Onun şiir ve nesrinin belirgin özelliği, yaygın kullanılan kelimelerle akıcı ve sehli mümtelen tarzında yazılmış olmasıdır. Özellikle âşikâne gazelleriyle ünlenen şair, gazel tarzını mükemmelliğe kavuşturmuştur.²³

İncülular ve Muzafferîler dönemlerinde Kirman ve Şîrâz'da yaşayan Hâcû-yı Kirmânî (ö.1352)100'ü aşkın hükümdar ve tarikat liderine övgü şiirleri yazmıştır. Telif ettiği eserler ve kasideler karşılığında aldığı caizelerle yaşamını devam ettiren şair, çıkarına zarar verenleri de hicvetmiştir. Zarif bir üslubu bulunan Kirmânî, din dışı konuları şiirlerinde başarıyla işleminin yanında tasavvufî ve hikemi şiir yazmakta da hüner sahibidir. İlhanlılar zamanında doğan Selmân-ı Sâvecî (ö.1376), gençlik yıllarını İlhanlı vezir ve hükümdarlarının himayesinde geçirmiştir. Ünlü kasidesi *Bedâiyu'l-Eshâr*'ı İlhanlı veziri Gıyaseddîn Muhammed'e sunmuştur. Kasidelerinin çoğu hayatının büyük bölümünü yanlarında geçirdiği Celâyirîler'in sultanı Hasan-ı Büzürg (ö.1356) ile eşi Dilşâd Hatun ve onların oğlu Sultan Üveys için söylenmiştir. Akıcı ve kinayeli şiirler yazmakta son derece hünerlidir. XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde doğan Hâfız-ı Şîrâzî (ö.1390) gençliğinin ilk dönemlerinden itibaren şiir söyleme kabiliyetine sahip bir şairdir. Kasidelerinde fazla methe boğulmayan şairin bazı kasidelerinde hükümdarlara öğüt verdiği de görülür. Kaside yanında rubâ'î ve kıtalar da yazan Hâfız asıl ününü gazelleriyle elde etmiştir.²⁴

²¹ Tarlan, a. g. e., s. 94.

²² Zebîhullah-i Safâ, a. g. e., C.I, s. 212-215.

²³ Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, C. XXXV, s. 405-406.

²⁴ Tarlan, a. g. e., s. 97-108.

Moğollar devrinde etkisini kaybeden kaside edebiyatı, Salgurlular, Kertler, Celâyirliler gibi küçük devletlerin saraylarında yaşamaya devam etmiştir. Bu dönemde şiir yazarlar arasında Mecdüddîn-i Hemger-i Şîrâzî (ö.1287), Emîr Hüsrev-i Dihlevî (ö.1325) gibi şairler vardır. Dihlevî, Türkçe, Farsça ve Arapçanın yanında Hint dili ve edebiyatını da çok iyi bilmesiyle ünlüdür.²⁵

XVI ve XVII. yüzyıllar İran'da dini ve politik baskıların arttığı dönemdir. Bazı şairler kendilerine kucak açan Babürlü padişahlarının yanına gidip sanat yaşamlarını Hindistan'da devam ettirmişlerdir. Değişen coğrafya ile beraber Hint felsefesi ve edebi zevkinin etkisiyle şiirin üslubunu da değiştirmişler, *Sebk-i Hindî* denilen yeni bir şiir tarzı geliştirmişlerdir. Bu yeni üslupta şairler klasik kelime ve kavramlara kendi şahsi manaları ile duygu ve düşüncelerini yüklemişler, ince hayaller ve girift mazmunlar kullanarak anlamı kapalı şiirler yazmışlardır. Fars edebiyatında *Sebk-i Hindî*'nin önde gelen isimleri Örfî-i Şîrâzî (ö.1591), Feyzî-i Hindî (ö.1595), Zülâlî-i Hânsârî (ö.1616), Tâlib-i Âmulî (ö.1626), Kelîm-i Kâşânî (ö.1651), Mirza Celâl Esîr (ö.1659), Sâib-i Tebrîzî (ö.1676), Şevket-i Buhârî (ö.1700) ve Bîdil (ö.1720) gibi şairlerdir. Bunlardan özellikle Örfî-i Şîrâzî kasideleriyle tanınmıştır. Türk edebiyatında ise Nefî (ö.1636), Fehîm-i Kadîm (ö.1647), İsmetî (ö.1665), Şehrî (ö.1660), Nâilî (ö.1666), Nedîm-i Kadîm (ö.1670), Râsih (ö.1699), Neşâtî (ö.1674), Nâbî (ö.1712) ve Şeyh Gâlib (ö.1799)'in şiirlerinde etkisini göstermiştir.²⁶

Türk edebiyatında kasidenin ilk örnekleri XI. yüzyılda Yûsuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'inde görülür. Şair, mesnevi nazım şekliyle kaleme aldığı bu eserinde üç kaside yazmıştır. İlkinde elden giden gençlik için duyulan üzüntüyü ve ihtiyarlığı anlatır. İkincisinde zamanın bozukluğunu ve dostların vefasızlığını; üçüncüsünde kendi kendine öğüt vererek bilginin kıymetini ve eserinin yapısını açıklar.²⁷ XIII. yüzyılda Anadolu sahasında Mevlana'nın yazdığı üç yüz civarında kaside vardır. Bu şiirler, Mevlana (ö.1273)'nın içinde yaşadığı kültürün ve coğrafyanın izlerini

²⁵ Vanlıoğlu, a. g. e., s. 564.

²⁶ Ali Fuat Bilkan, "Sebk-i Hindî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, C. XXXVI, s. 254.

²⁷ Kemal Yavuz, *Hâcib Böyle Dedi: Kutadgu Bilig'den Seçmeler*, İstanbul, Mostar Yayınevi, 2012, s. 50-51.

taşımakla beraber Farsçadır. Bu dönemde Ahmed Fakîh (ö.?), *Çarh-nâme* adlı eserini baştan sona kaside nazım şekliyle yazmıştır.

XIV. yüzyıl şairlerinden Hoca Dehhânî (ö. XIV. yy.'ın sonu)'nin *Divan*'ında iki kasidesi vardır. Bunlardan biri, Karamanoğlu Alâeddîn Ali Bey (ö.1398) hakkında kaleme aldığı methiyedir. Diğeri, şairin mürşit edasıyla nasihatlerde bulunduğu bir kasidedir.²⁸ Şeyyâd Hamza (ö.1349'dan sonra), Âşık Paşa (ö.1332), Mürîdî (ö.?) ve Ahmedî (ö.1412-13) bu yüzyılda kaside yazan diğer şairlerdir.

Ahmedî, kasidelerinin fazlalığıyla dikkat çekmektedir. Şiirlerinin ve mesnevilerinin çoğunu Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman (ö.1411) için yazan şair, Çelebi Mehmed'e ve hocalığını yaptığı şehzade Murâd'a (II. Murâd) da kasideler yazmıştır. Ahmedî'nin *Divan*'ında 74 kaside vardır.²⁹

XV. yüzyıla gelindiğinde Ahmed-i Dâ'î (ö.1421'den sonra), Şeyhî (ö.1429'dan sonra), Cemâlî (ö.1510-12?), Karamanlı Nizâmî (ö.1469-1473?), Cem Sultan (ö.1495), Ahmed Paşa (ö.1497) ve Necâti Bey (ö.1509) bu devrin öne çıkan sanatçılarıdır. Önce Germiyan sarayında bulunan Ahmed-i Dâ'î, sonra geldiği Osmanlı topraklarında Emir Süleyman'a ve onun öldürülmesinden sonra Çelebi Mehmed'e intisap edip iki kardeşe de kaside yazmıştır. II. Murâd'a hocalık da yapan şair, üç şiirinde onun hükümdarlığını övmüştür. Manzum ve mensur 15 eseri bulunan Dâ'î'nin Türkçe *Divan*'ında 27 kaside yer almaktadır.³⁰ Şeyhî, daha çok mesnevileriyle tanınmış olmasına rağmen *Divan*'ında başarılı gazelleri ve 20 kadar kasidesi vardır.³¹ Ahmed Paşa, yaşadığı dönemde gazelleriyle olduğu kadar kasideleriyle de üstat kabul edilmiştir. Kendisinden sonra gelen şairleri de etkilemiş, şiirlerine nazireler yazılmıştır. *Divan*'ında meşhur *güneş* ve *kerem* kasideleriyle beraber 31 kaside bulunur. "Arap ve Fars dillerine âşina hatta bu iki dilde -özellikle Farsça'da- fevkalâde güzel eserler veren sanatçılarımız ihmal edilmiş ana dillerinde şiir yazmakta hayli güçlük çekmişlerdir. Şairlik yeteneğinin ispatında başlıca belge

²⁸ Ersen Ersoy, Ümran Ay, **Hoca Dehhânî Divanı**, Türkiye Bilimler Akademisi, 2017, s. 67-71.

²⁹ Yaşar Akdoğan, **Ahmedî Divanından Seçmeler**, 1988, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 24, 51.

³⁰ Mehmet Özmen, **Ahmed-i Dâ'î: Dîvan**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. XXXVI.

³¹ Faruk Kadri Timurtaş, **Makaleler: Dil ve Edebiyat İncelemeleri**, Haz: Mustafa Özkan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013, s. 428.

olan kaside, diğer şiir türlerinde olduğu gibi, dile üstün derecede hakimiyeti olan şairlerce yazılabılırdi. O sebeptendir ki, edebi dilin iyice teşekkül ettiği XV. yüzyılın ikinci yarısına yani Ahmed Paşa'ya gelinceye kadar yetişmiş şairlerin; Ahmedî'nin, Şeyhî'nin, Atâyî'nin kasidelerini XVI. yüzyıl tezkirecileri beğenmezler, Ahmed Paşa'yı bizde ilk kaside şairi olarak takdim ederler",³²

Genç yaşta vefat eden Karamanlı Nizâmî'nin asıl başarısı gazellerinde olmakla beraber *Divan*'ında 11 kasidesi vardır. Bu kasideler vezin, kafiye, kompozisyon ve mazmun mükemmelliğine sahiptir. Akıcı ve kolay söylenen gazellerinin dili kasidelerine göre daha sadedir. Ünlü *nergis* kasidesini kendisini Karaman'dan İstanbul'a davet eden Fatih Sultan Mehmed'e yazmıştır.³³

Cem Sultan'ın şiirlerinde özellikle Ahmed Paşa'nın etkisi görülür. Farsça *Divan*'ı ve mesnevisi de bulunan şairin Türkçe *Divan*'ında tevhit, na't ve münacatlarla beraber dört kaside yer alır. Öldürülen oğlu Oğuz Han için yazdığı mersiye ve II. Bayezid'den af dilemek için kaleme aldığı *kerem* kasidesi şiirlerinden öne çıkanlardır.³⁴ XV. yüzyılın güçlü şairlerinden Necâtî Bey'in *Divan*'ında 28 kaside bulunur. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid'e kasideler yazan şairin üslubu güçlüdür. Şehzade hocalığı yapan ve daha hayattayken çağdaşı şairler tarafından üstat kabul edilen Necâtî Bey, şiirlerine yazılan birçok nazireyi ve taklidi beğenmemiştir. Mihrî Hanım'a göndermede bulunduğu bir şiirinde Arapçada üçer harfle yazılan "ayıp" ve "hüner" kelimelerini örnek göstererek ikisinin aynı olmadığını dile getirmiştir. Özellikle gazellerinde sade dil kullanan Necâtî Bey, Türkçeyi aruza başarıyla uygulayan öncü şairlerdendir.³⁵

XVI. yüzyıl, edebi dilin iyice olgunlaşıp klasikleştiği bir yüzyıldır. Bu asırda Fuzûlî (ö.1556), Hayâlî Bey (ö.1557), Nev'î (ö.1599), Bâkî (ö.1600), Ruhî-i Bağdâdî (ö.1606) ve gibi usta şairler yetişmiştir. Bu devir kasidelerinde dikkat çeken

³² Çavuşoğlu, a. g. e., s.19.

³³ Haluk İpekten, "Karamanlı Nizâmî", İstanbul, *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, 1958, s. 74.

³⁴ İ. Halil Ersoylu, *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013, s. XI-XII.

³⁵ Bayram Ali Kara, *Necâtî Bey'in Poetikası (Şiir ve Şair Anlayışı)*, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2019, s. 19-25, 181-182.

hususlardan birisi övgülerde abartıya kaçılmasıdır. Güçlenen Osmanlı devletinin görkemine paralel olarak övülen şahısların da üstün niteliklerle methedildiği görülür.

Sultânü’ş-şuarâ Bâkî, Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri kabul edilmiştir. Şiirlerinde imâle ve zihaf gibi aruz olaylarını en aza indirmeyi başarmıştır. *Divan*’ında tevhid, münâcât ve na’t türünde şiir bulunmayan Bâkî, daha çok gazel şairi olarak bilinmektedir. Devrini yaşadığı dört padişah ile birçok din ve devlet erkânına kasideler yazan şairin *Divan*’ında 27 kaside bulunmaktadır.³⁶ Bâkî gibi gazel şairi olan Hayâlî Bey, kasidelerini canlı ve kuvvetli bir üslûpla yazmıştır. *Divan*’ında on yedisi Kanuni Sultan Süleyman için yazılmış 23 kaside bulunmaktadır. Şehzadelere ve vezirlere yazdığı kasidelerde de sözü denk getirip Kanuni övgüsü yaptığı görülmektedir.³⁷ *Divan*’ında 53 kaside yer alan Nev’î, tevhit ve na’t türünde kaside yazmamıştır. Üç padişaha şiir yazan şair; Kanûnî’ye bir, II. Selim’e bir, hamisi III. Murâd’a on bir, III. Mehmet’e dört kaside sunmuştur. Diğer kasideleri vezirlere, hanedan üyelerine ve din büyüklerinedir. Aruz veznini kullanmakta çok başarılı olan Nev’î’nin belirgin özelliği kasidelerindeki övgüleri kısa tutmasıdır. Sadece sevdiği kişileri överken kasidelerini 35-40 beyte kadar uzatır.³⁸ Mutasavvıf özelliği ile öne çıkan Rumeli şairlerinden Hayretî (ö.1534), 21 kaside kaleme almıştır. Bunlar tevhit, na’t, dört halife ve on iki imam övgüsü, akıncı beylerine methiyeler olarak sıralanmaktadır.³⁹ Samimi, sade ve lirik üslubuyla bu yüzyılın önemli şairlerinden olan Bağdatlı Rûhî’nin *Divan*’ında 17-59 beyit arasında kaleme alınmış 40 kaside vardır. Bazı kasidelerinde nesîb bölümü yoktur ve doğrudan methiyeye geçilmiştir. Fahriyelerinde kendi şiir kudretini över. Rûhî’nin, yaşadığı yüzyılın sosyal hayatını yansıtan ünlü terkiib-bendine daha sonra birçok şair tarafından nazireler yazılmıştır.⁴⁰

³⁶ Mehmet Çavuşoğlu, “Bâkî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. IV, s. 539.

³⁷ Selahattin Erdoğan, “Hayali Bey’in Kasideleri Üzerine Yorumlar”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.30-98.

³⁸ Sedanur Dinçer Aslan, “Nev’î Divanı Sözlüğü (Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük)”, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ardahan, 2017, s. 9-10.

³⁹ Selim Gök, “Hayreti Divanı Sözlüğü (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 247.

⁴⁰ Coşkun Ak, **Bağdatlı Rûhî Divanı: Karşılaştırmalı Metin**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001, s. 51-53.

Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazan Fuzûlî, Türk edebiyatının zirve şairlerindendir. Hayattayken şöhreti bütün Türk İslam coğrafyasına yayılmıştır. *Divan*'ında 40 kaside bulunan şairin Hz. Peygamber için yazdığı dört na'ttan birisi olan *su* redifli kasidesi türünün en mükemmel örneği olarak dikkat çekicidir. Sanatlı kaside yazmakta usta olan şair, bunu hemen fark edilmeyecek ve söyleyişi ağırlaştırmayacak biçimde uygulamıştır.⁴¹

Bu yüzyılda yaşayan şairlerden Zâtî (ö.1546), 1800'ün üzerinde gazelin yanında 92 kaside yazmıştır. 30'unu padişahlar için kaleme aldığı kasidelerinin geri kalanını ilim, sanat ve devlet erkânına sunmuştur.⁴² Müderris ve Şeyhülislam kimliği ile öne çıkan Kemalpaşazade (ö.1534), üç dilde sayısı otuzu bulan ilmi ve edebi eserler kaleme almıştır. *Divan*'ında, gazellerine göre daha ağıdalı dille yazdığı padişah için söylenmiş biri 32 diğeri 35 beyit iki kasidesi vardır.⁴³ Türk edebiyatında en çok eser yazan sanatçılardan Lami'î Çelebi (ö.1532), daha çok mensur eserleriyle ve mesnevileriyle bilinmektedir. Diğer manzum eserlerinde yazdıkları hariç tutulduğunda sadece *Divan*'ında otuzun üzerinde kaside kaleme almıştır.⁴⁴ Bu devrin hamsesiyle ünlü asker şairi Taşlıcalı Yahyâ (ö.1582)'nın *Divan*'ında 34 kasidesi vardır. Kasidelerinin teşbîb bölümlerinin uzun tutulması Taşlıcalı Yahyâ Bey'in özelliklerindendir.⁴⁵

XVII. yüzyıl edebiyatı, Fars edebiyatının etkisiyle hikemi tarzın ve Sebk-i Hindî akımının etkilerinin görülmeye başladığı bir dönemdir. Sebk-i Hindî konu, anlatım ve dil kullanımında; hikemi üslup ise konuyla beraber şiirin yazılma amacında kendini göstermiştir. Sebk-i Hindî üslubunda anlatım inceliği ve giriftlik vardır. Bu durum şiirde gerçeklerden çok hayallerin hakim olmasına, hayallerin önem kazanmasıyla da insanın çektiği acıların şiirlerde işlenmesine sebep olmuştur. İnsanın iç dünyasıyla bağlantılı olarak acılardan kaçan şairlerin şiirlerinde tasavvufî

⁴¹ Hasibe Mazıoğlu, **Fuzûlî Üzerine Makaleler**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, s. 34-36.

⁴² Orhan Kurtoğlu, *Zâtî Divanı: Gazelleri Dışındaki Şiirleri (İnceleme, Tenkitli Metin)*, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 01.05.2020.

⁴³ Mustafa Demirel, **İbn-i Kemâl Dîvan: Tenkidli Metin**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1996, s. XXVI-XXVII.

⁴⁴ Nuran Tezcan, "Bursalı Lam'î Çelebi", Ankara, **Türkoloji Dergisi**, C. VIII, S. 1, 1979, s. 318.

⁴⁵ Bayram Ali Kaya, "Taşlıcalı Yahyâ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, C. XL, s. 157.

konuları işlemelerinde artış meydana gelmiştir. Hikemi şiirin amacında ise uyarmak, yol göstermek ve düşündürmek vardır. İlk eserlerden beri edebiyatta zaten var olan okuyucuyu bilgilendirip aydınlatmak, XVII. yüzyılın ikinci yarısında bir akım halini almıştır.⁴⁶

XVII. yüzyılda Türk edebiyatının kasideleriyle ünlü şairi Nefî (ö.1636) yetiştirilmiştir. *Divan*'ında 62 kaside bulunan şairin ilk kasidesi bir na'ttır. Dönemlerinde yaşadığı padişahlardan I. Ahmed'e sekiz, Genç Osman'a dört, IV. Murâd'a on iki olmak üzere yirmi dört tanesini padişahlara sunmuştur. Mevlânâ için de kaside söyleyen şairin diğer kasideleri din ve devlet erkânı için kaleme alınmıştır. Nefî'nin kasidelerinin konuları bahariyye, şitâiyye, îdiyye, cülûsiyye, rahşiiyye, medhiyye, tarih düşürme gibi çeşitlilik göstermektedir. Kaside edebiyatında Enverî, Urfî ve Mütenebbî'nin etkisi görülen şair şiirlerinde birçok Fars şairinden daha üstün olmakla övünür. Nefî'nin özelliklerinden biri de kaside bölümlerinin sırasını kırıp şiire fahriye ile başlaması veya nesb bölümünde fahriyeye yer vermesidir.⁴⁷ Övgüsü ve övünmesi kadar yergisi de keskin olan şairin *Sihâm-ı Kazâ* adlı eseri hiciv edebiyatının önemli örneklerinden biridir. Şiirlerinde canlı tasvirler, ses ahengi ve Sebk-i Hindî üslubunun yansımaları olarak hayal çeşitliliği görülür. Nefî, gerek kaside sayısı ile gerekse üslubu ile yaşadığı devirdeki ve sonra gelen şairleri etkilemiştir.

Sebk-i hindî ekolünün ilk temsilcilerinden Fehîm-i Kadîm (ö.1647), kendine has üslubu ile yazdığı üç yüze yakın gazelin yanında 17 kaside kaleme almıştır. Kasidelerindeki önemli özelliklerinden birisi kompozisyon bütünlüğü içinde olmalarıdır. Bazı beyitler merhun beyit özelliği göstermekte, yerleri değiştirilememektedir. Kendi duygularını şiirin akışı içinde gayet tabii şekilde kasidelerine işlediği görülmektedir. Kasidelerinden yalnızca iki tanesinde talepte bulunan Fehîm, kasideyi caize elde etme yolu olarak görmemiştir. *Divan*'ında ilk sırada yer alan *rûz u şeb* redifli na't türündeki kasidesine sonra gelen şairler

⁴⁶ Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi: Edebiyat Tarihi - Metinler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2012, s. 197-201.

⁴⁷ Metin Akkuş, Nefî Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 01.05.2020.

tarafından nazireler yazılmıştır.⁴⁸ Mevlevî şairlerden Cevrî İbrâhim Çelebi (ö.1654) de bu devrin kaside yazan şairlerindendir. *Divan*’ında kaside nazım şekliyle yazılmış 40 şiir yer almaktadır. Cevrî’nin on altı kasidesinde nesîb veya teşbîb bölümü bulunmazken üç kasidesinde de fahriye yer almaz. Dört kasidesinde de tegazzül bölümü vardır.⁴⁹

Bu yüzyılda kaside yazan şairlerden birisi Nef’î’den etkilenen Sabrî (ö.1645)’dir, *Divan*’ında on beş beytin üzerinde kaleme alınmış 19 kaside bulunur. Kasidelerini sıralarken başta IV. Murâd’a yazdıklarını ardından gazelde etkisinde kaldığı Şeyhülislam Yahyâ için kaleme aldıklarını listeler. Kasideleri arasında tevhit ve na’t yer almayan Sabrî, sadece Mehmed Giray hakkında yazdığı kasideyi münacat muhtevalı yazmıştır. Rahşiye muhtevalı kasidesinin yanında bir kasidesine de fahriye ile başlamıştır. Şair, padişahlar ve vezirler hakkında yazdığı kasidelerde gösterişli ifadeler kullanırken şeyhülislamlar için yazdıklarında çoğunlukla hikmet ve bilgi ifade eden sözler tercih etmiştir.⁵⁰ Sabk-i Hindi akımının Türk edebiyatındaki öncü şairlerinden Nâilî-i Kadîm (ö.1666), yazdığı şiirlerinde katmanlı manalara ve derin hayallere yer verir. Farsça tamlamaları sıklıkla kullandığından dili ağırdır. Kasidelerinin bazılarında nesîb bölümü bulunmaz. Klasik tertipte divanlara tevhitte başlamak usulden olduğu halde Nâilî, Hz. Peygamber için söylenmiş beş kasideyle başlar. Devamında Hz. Ali ve Hz. Hüseyin hakkındaki kasideler gelir. IV. Murâd ve IV. Mehmed’e de kaside sunan şairin kasidelerin çoğu, sadrazamlar ve diğer devlet erkânı için kaleme alınmıştır. Kaside nazım şekliyle 33 şiir yazan şair, bunlara ilaveten kıta nazım şekliyle yazdığı methiyeleri de kasidelerin arasına eklemiştir.⁵¹

Daha çok âşıkâne gazelleriyle tanınan mevlevî şairlerden Neşâtî (ö.1674)’nin kasidelerinde Nef’î etkisi görülmektedir. Bu etki benzer vezin, redif ve kafiye kullanacak kadar ileri derecededir. Ancak kasideleri Nef’î’nin kasideleriyle boy ölçüşecek derecede değildir. Sebk-i Hindî akımının şairleri arasında sayılan Neşâtî,

⁴⁸ Tahir Üzgör, **Fehîm-i Kadîm: Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991, s. 17-19.

⁴⁹ Haluk Aydın, “Cevrî Divanının Tahlili”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, 2010, s. 34.

⁵⁰ Mehmet Korkut Çeçen, “Sabri Mehmet Şerif: Hayatı, Sanatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2010, s. 33.

⁵¹ Haluk İpekten, **Nâilî-i Kadîm Divanı: Edisyon Kritik**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s. 25-178.

kasidelerinde beşli ve altılı zincirleme tamlamalar da kullanmıştır. *Divan*’ında 27 kasidesi bulunmaktadır.⁵² Dînî-tasavvufî kimliği ile bilinen şairin *Divan*’ı tevhitte değil Hz. Peygamber için yazılmış kasidelerle başlar. Övmeye olduğu gibi övünme hususunda da Nef’î’yi örnek alan Neşâtî, fahriyelerinde kendisini Selmân, Örfî, Kâşânî, Hakânî gibi Fars şairlerine benzetmektedir.

Yazdığı şiirlerle XVII. yüzyılın devlet ve toplum hayatına ışık tutan Urfalı Nâbî (ö.1712), hikemi tarzın Türk edebiyatındaki en önemli şairidir. Hacimli bir *Divan*’ı bulunan şairin 29 kasidesi bulunmaktadır. Kasidelerinin nesîb bölümlerinde tasvirlerden ziyade fikirlerini ve sosyal meseleleri tahlil eder. Fahriye bölümlerini fazla uzatmadığı, bunun yerine methiye ve nesibe daha fazla yer ayırdığı görülmektedir. Bazı duygu ve düşüncelerini, çeşitli varlıkları kişileştirerek onlar üzerinden söylemiştir. Ortalama elli beyitlik kasideler yazan şairin yüz beyti aşan beş kasidesi olduğu gibi kısa kasideleri de vardır. Tevhit ve na’t türündeki kasidelerinden başka yaşadığı dönemdeki padişahlara, vezirlere ve çeşitli din ve devlet erkânı ile dostları hakkında şiirler yazmıştır. Genellikle bir sebebe bağlı olarak kaside yazan Nâbî, şiirlerinde memduhun dine, devlete ve millete olan faydasını esas almıştır.⁵³

XVII. yüzyılda kaside yazan diğer şairler arasında Azmizâde Hâletî (ö.1631), Bahâî Mehmed Efendi (ö.1654), Bosnalı Sâbit (ö.1712) ve Nedîm-i Kadîm (ö.1670) sayılabilir. Rubâ’îleri ile ünlü Azmizâde Mustafa Hâletî (ö.1631)’nin *Divan*’ında 41 kaside bulunmaktadır. Padişahlara ve devlet erkânına sunduğu kasidelerinde mensup olduğu sülaleyi ve şairlik gücünü övmektedir. İltifat ve ihsan görürse şiirlerinin daha da güzelleşeceğini dile getirmektedir. Azmizâde’nin kasideleri dil zenginliği bakımından başarılı olmakla beraber Nef’î’nin kasideleri karşısında sönük kalmıştır.⁵⁴ Bosnalı Sâbit (ö.1712) 39 kaside yazarak bu devrin kaside yazan şairleri arasına katılmıştır. Bazı kasidelerinde nesîb ve teşbîb yazmamış olmasına karşın diğer kasidelerinin bölümleri tamdır. Sade gazellerine göre kasidelerinde zincirleme

⁵² Mahmut Kaplan, Neşâtî Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67330,nesati-divanipdf.pdf?0&_tag1=006964F7A491139BEB893C13F024BA71C07840A2&crefer=9FD4E5727CAE56BE90253A98254BDB10397ED44458D2BE60AADE84A1FE277797, Erişim tarihi: 01.05.2020.

⁵³ Ali Fuat Bilkan, “Nâbî’nin Kasideleri ve Kasideciliği”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987, s. 32-35.

⁵⁴ Bayram Ali Kaya, Azmizâde Hâletî Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 03.05.2020.

tamlamalar ve girift ifadeler görülür.⁵⁵ Nedîm-i Kadîm (ö.1670)'in az sayıdaki şiirlerinin toplandığı divançesinde 4 kaside bulunmaktadır. Kasidelerini biri hariç devrinin şeyhülislamı için kaleme almıştır. Tevhit, münacat, na't gibi klasik divanlarda bulunan nazım türleri onda yoktur. Sade dille yazdığı şiirlerinde Sebk-i Hindî'nin girift manalarına ve derin hayallerine pek rastlanmaz.⁵⁶ Bu devrin ilk yarısında yaşayan ve dedesi Hoca Sadeddin gibi şeyhülisamlık makamına yükselen Bahâî Mehmed Efendi (ö.1654)'nin divançesinde 6 kaside yer almaktadır. Tevhit, münacât ve na't yazmamış, altı padişah devrinde yaşamış olmasına rağmen sadece IV. Murâd ile vezir Mustafa Paşa'ya kaside sunmuştur. Bunun dışında hiçbir devlet adamına şiir yazmamıştır.⁵⁷ Şeyhülisamlık makamında bulunduğundan devrindeki Neşâtî, Cevrî İbrahim Çelebi ve Nâilî gibi şairler tarafından kendisine kasideler sunularak şairliği ve ilmi övülmüştür.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde divan şairlerinin örnek alabilecekleri üstat şairler önceki yüzyıllarda yetişmiş bulunuyordu. Klasik şiirin yüzyıllardır olgunlaşarak gelen estetiği bu yüzyılda da devam etmiştir. Farklı olarak divan şiirinde en baştan beri var olan mahalli söylem, akım denebilecek düzeye erişerek daha çok görülmeye başlamıştır. Sebk-i Hindî üslubu da önceki yüzyıldaki etkisini artırarak en olgun örneklerini yüzyılın sonunda vermiştir. Bu devirde yetişen Türk edebiyatının iki büyük şairinden biri yüzyılın başında yaşayan Nedîm (ö.1730), diğeri yüzyılın sonunda yaşayan Şeyh Gâlib (ö.1799)'tir.

Bu yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda, lale devrinde vefat eden Yahyâ Nazîm (ö.1727), Türk edebiyatının en çok na't yazan şairidir. Şiirlerini beş ayrı divanda tertip edip bir külliyyat meydana getirmiştir. Bazı münacatlarıyla beraber na'tlarından birçoğunu kaside şeklinde yazan şair; ayrıca devrinde yaşadığı padişahlara, Kırım hanlarına, şeyhülislamlara ve çeşitli kademedeki devlet erkânına kasideler sunmuştur. Kasideleri mahalli söyleyişin izlerini taşımakla beraber özellikle Sebk-i Hindî üslubunun girift manalarını görmek mümkündür.

⁵⁵ Turgut Karacan, "XVII. Yüzyıl Şairlerinden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 1981, s. 47.

⁵⁶ Osman Horata, **Nedîm-i Kadîm Divançesi**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s. 10-15.

⁵⁷ Mehmet İpşirli, Mustafa İsmet Uzun, "Bahâî Mehmed Efendi" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. IV, s. 464.

Adı lale devriyle beraber anılan Nedîm (ö.1730), özellikle gazel tarzında kendi adıyla anılan “Nedîmâne” şiir üslubunu oluşturmuş bir şairdir. Gerçek hayattan aldığı unsurları ve yerli ifadeleri şiirlerinde harmanlayıp söyleyiş mükemmelliği meydana getirmiştir. Şarkı türünün de en mükemmel örneklerini veren şairin *Divan*’ında 42 kasidesi yer almaktadır. Şairin kasideleri arasına aldığı şiirlerden yedi tanesi yedi beyit ile on beş beyt arası uzunluktadır. *Divan*’ındaki ilk kaside Ali Paşa methinde kaleme alınan ve divandaki en uzun kaside olma özelliğine sahip 81 beyitlik methiyedir.⁵⁸ Özellikle gazellerinde yeni bir üslup geliştirmiş olan Nedîm, kasidelerinde geleneğe çok daha bağlıdır. Farklı bir özellik olarak o, methiyelerinde birisini överken sözü uygun düşürüp III. Ahmed ve İbrahim Paşa’yı da övmektedir. Böylece kasideleri iki veya üç memduhlu olur. Bazı kasidelerinde bölümlerin klasik sıralamasını kırıp kasideye gazelle başladığı da görülmüştür. Nedîm’in kasideleri sırf övgüden ibaret olmayıp yaşadığı lale devrinin özelliklerini ve İstanbul Türkçesi’nin doğal halini yansıtmaktadır.⁵⁹

Lale devrini yaşadıktan sonra vefat eden Nahîfî (ö.1738), 27 kaside yazarak kaside tarzındaki sanatını ortaya koyan şairlerdendir. *Divan*’ında kaside nazım şekliyle kaleme alınmış dört tevhit ve on na’t bulunan şair, yaşadığı devrin padişahlarından III. Ahmed’e ve II. Mustafa’ya kasideler sunmuştur. Veysel Karânî ve hırkası hakkında da birer kaside yazan Nahîfî’nin geri kalan kasideleri sadrazam İbrahim Paşa ve diğer vezirler içindir.⁶⁰

Devrin sosyal, tarihi ve iktisadi problemlerini şiirlerinde işleyen Osmanzâde Ahmed Tâib (ö.1724), hicivleriyle olduğu kadar III. Ahmed ve sadrazamlara sunduğu kasideleriyle de adından söz ettiren şairlerdendir. Şehzadesi için yazdığı kasideyi çok beğenen padişah, bir hatt-ı hümayunla onu reis-i şâiran ilan etmiştir.⁶¹ Bu yüzyılın ilk yarısında yaşayan ve kaside yazan şairlerden birisi de *Divan*’ında

⁵⁸ Muhsin Macit, Nedîm Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 03.05.2020.

⁵⁹ Nagehan Uçan Eke, “Yenilikçi Bir Şairin Geleneği Takip Eden Sesi: Nedîm ve Kasideleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. VIII, S. 36, 2015, s. 254-255.

⁶⁰ A. İrfan Aypay, “Nahîfî Süleymân Efendi: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni”, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1992, s. 10.

⁶¹ Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971, C. II, s. 749.

yetmişin üzerinde kasidesi bulunan Seyyid Vehbî (ö.1736)'dir. Kasidelerinde Nef'i etkisi görülen şair, genellikle nesîb/teşbîb yazmadan methiye bölümüyle başlamıştır. Kasidelerinden birisi 170 beyit olup uzun kaside örneklerindendir.⁶² Yine bu dönemin alim şairlerinden telif ve tercüme birçok eser yazan Kâmî (ö.1724), mahallileşme temayülüne uygun yazdığı gazellerinin yanı sıra başta devrin sadrazam ve şeyhülislamı için olmak üzere dili daha sanatlı, zincirleme tamlamaların bulunduğu kasideler de yazmıştır. Kadılık göreviyle devletin çeşitli şehirlerine gönderilen Kâmî, kasidelerinin bazılarında açıkça görev yerinden hoşnutsuzluğunu dile getirip daha iyi bir konuma gelmek için yardım ister. Onun kasidelerinin önemli özelliklerinden birisi de fahriyeye itibar etmemesidir. *Divan*'ına na't ile başlayan şair, on beş beytin üzerinde 20 kaside kaleme almıştır.⁶³ Vakanüvisliğinin yanı sıra şair kimliği ile de tanınan Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Bey (ö.1734)'in seksen ve yüz bir beyitlik iki na't ile başladığı *Divan*'ında 33 Türkçe kasidesi vardır. Bu kasidelerden bazıları tarih düşürmek için kaleme alınmıştır⁶⁴

Nedîm tesirinde şiirler yazan Sünbülzâde Vehbî (ö.1809)'nin şiirleri mahalli söyleyişin zengin kaynakları arasında kabul edilmektedir. Sekiz padişah devrinde yaşayan şair en çok III. Selîm'e kaside sunmuştur. Bundan başka III. Mustafa ve I. Abdülhamid'e de kasideler sunan Sünbülzâde, devrin şeyhülislamılarına ve vezirlerine de kasideler yazmıştır. Hacimli *Divan*'ında 67 kaside yer almaktadır. Bunların içinde *Kasîde-i tayyâre*, sühan redifli *Kasîde-i kelâmîyye* ve *Kasîde-i tannâne* gibi orijinal kasideleri vardır.⁶⁵

Türk edebiyatında, XVIII. yüzyılın başında kendi üslubunu kuran Nedîm gibi bir şair yetiştikten sonra yüzyılın sonunda da Şeyh Gâlib (ö.1799) gibi usta bir şair edebiyat sahnesinde yerini almıştır. Babası ve dedesi mevlevî şeyhi olan Gâlib, iyi bir eğitim almıştır. İlk kasidelerinden birini kendisine önceki mahlası olan *Es'ad*'ı

⁶² Hamit Dikmen, "Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1991, s. LVIII.

⁶³ Gülgün Erişen Yazıcı, Ederneli Kâmî ve Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 05.05.2020.

⁶⁴ Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî: Divan, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 05.05.2020.

⁶⁵ Ahmet Yenikale, Sünbülzâde Vehbî Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 05.05.2020.

veren Hoca Neş'et (ö.1807)'e teşekkür amacıyla kaleme almıştır. Hoca Neş'et'ten mesnevi dersi alan Galib'in edebiyat ve şiir bilgisi de gelişmiştir. Yirmi dört yaşında *Divan* ve altı ay gibi kısa bir sürede *Hüsn ü Aşk*'ı yazacak kadar ustalaşmıştır. *Divan*'ında 30 kaside yer almaktadır. Sultan III. Selim ile yakın dostluk kuran Gâlib, onun iltifat ve ihsanlarına kaside yazarak cevap vermiştir. *Divan*'ına, Fehim-i Kadim'in kasidesine nazire olarak yazdığı *Rûz u şeb* redifli na't kasideyle başlamaktadır. Kasidelerin çoğunu III. Selim için yazmıştır. Mevlana, Sultan Veled, Beyhan Sultan ve mevlevi büyükleri ile çeşitli devlet erkânı onun memduhları arasında bulunmaktadır. Özellikle klasik mazmunları kendi tabiriyle *bikr-i mazmûn* ve *mazmûn-ı nev* diye ifade ettiği yeni bir anlayışta ele alan Gâlib'in şiirinde Mevlana ile beraber Şevket-i Buhârî tesiri görülmektedir. Şevket etkisiyle Sebk-i Hindînin hayallerle süslü ve anlamı iyice girift hale getiren üslubu, onun şiirlerinde en olgun düzeyine ulaşmıştır.⁶⁶

Bu yüzyılın kaside yazan diğer şairleri arasında Koca Râgıb Paşa, Haşmet, Enderunlu Fâzıl da vardır. Koca Râgıb Paşa (ö.1763), devlet adamlığının yanı sıra Nâbî etkisiyle hikemi tarzda söylediği şiirleriyle şöhret bulmuştur. III. Mustafa'nın veziri ve eniştesi olarak devlet idaresinde etkili bir konum elde eden Koca Râgıb'ın *Divan*'ında kaside nazım şekliyle yazılmış iki kaside vardır. Biri Bağdat valisi Ahmet Paşa'ya sunulmuştur; diğeri ise ramazaniyedir.⁶⁷ Hicivleriyle ünlenen Haşmet (ö.1769)'in ölümünden sonra tertip edilen *Divan*'ında 19 kaside yer alır. Bunlardan on iki tanesi Nef'i etkisiyle yazılmıştır.⁶⁸ Enderunda eğitim görürken davranışları beğenilmeyip saraydan çıkarılan Enderunlu Fâzıl (ö.1830) da bu dönemde III. Selim dahil bazı devlet erkânına kasideler yazmıştır. Şair, yaşam tarzı sebebiyle devamlı azil ve sürgünlerle geçen hayatında kasideyi isteklerini üst makamlara iletmenin aracı olarak kullanmıştır.

XIX. yüzyıl klasik şiir etkisini iyice yitirip durgunluk dönemine girmiştir. Klasik şekil anlayışı içinde muhtevada yenilik arayışları hız kazanmıştır. Bu yüzyılda

⁶⁶ Naci Okçu, Şeyh Gâlib Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10653.girispdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 05.05.2020.

⁶⁷ Ömer Demirbağ, "Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb" T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 1999, s. 162-174.

⁶⁸ İ. Hakkı Aksoyak, Mehmet Arslan, Haşmet: Divan, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57256.hasmet-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 05.05.2020.

kaside yazan sanatçılar arasında Enderunlu Vasıf (ö.1824), Keçeci-zâde İzzet Molla (ö.1829), Aynî (ö.1837), Leyla Hanım (ö.1847), Şeref Hanım (ö.1861) ve Yenişehirli Avnî Bey (ö.1883) gibi adını duyurmayı başarmış şairler vardır.

Bu dönemin şairlerinden Enderunlu Vâsıf (ö.1824), Nedîm etkisinde sade dilli şiirler yazmıştır. Özellikle şarkılarıyla bilinen şair şiirlerine İstanbul'un tarihini, sosyal hayatını ve tabiatını yansıtmalarıyla da öne çıkmıştır. Sanatlı şiir söylemede başarı tutturamadığı gibi kaside tarzında da pek başarılı olamayan şairin *Divan*'ında 13 kaside yer almaktadır. Bunlardan iki tanesi tarih düşürme amaçlı kaleme alınmıştır.⁶⁹ Kıtaları ve tarih düşürmeleriyle ünlü Antepli Aynî (ö.1837), *Divan*'ında başta III. Selim ve II. Mahmûd için kaleme aldıkları olmak üzere 10 tane kasideye yer vererek bu nazım şekline katkıda bulunan şairlerdendir.⁷⁰ Son dönem kadın şairlerden Leylâ Hanım (ö.1847) biri Abdülmecid'e sunduğu ramazaniye olmak üzere kaside nazım şekliyle 4 şiir kaleme almıştır.⁷¹ Yine bu dönemin kadın şairlerinden Şeref Hanım (ö.1861) bazıları mersiye olan 20 kaside yazmıştır. Bunlardan ikisi Mevlânâ, biri Geylânî için kaleme alınmıştır. Bazı kasideleri muharrem ayı konusunda mersiye türündedir. Bahariye konulu kasidelerini Ali Paşa hakkında yazmıştır.⁷² Nef'î etkisinde kasideler yazan Keçeci-zâde İzzet Molla (ö.1829), onun kadar başarılı olamamıştır. Keşan sürgünü sırasında sadrazamdan af dilemek için yazdığı kasidesi ve Sivas'a sürüldüğünde ona sahip çıkan valiye memnuniyetini ifade ettiği kasideleri en dikkat çekici şiirlerindendir.⁷³ Az sayıdaki kasideleri, hayattayken kendi tertip ettiği iki divanda ve mesnevilerinde bulunmaktadır. Fahriyelerinde İranlı şairlerden üstün olduğunu söylemesi klasik kaside üslubunun yansıması olarak açıklanmaktadır.

XIX. yüzyılın en çok kaside yazan şairlerinden birisi Yenişehirli Avni Bey (ö.1883)'dir. Kaside tarzındaki şiirleriyle Nef'î'nin takipçileri arasında

⁶⁹ Haluk İpekten, **Enderunlu Vasıf**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 7-16.

⁷⁰ İsmail Ünver, "Ayıntablı Aynî" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. IV, s. 271.

⁷¹ İbrahim Karaman "Leylâ Hanım Divanı'nın Tahlili", T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2019, s.24.

⁷² Mehmet Arslan, Şeref Hanım Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59880,seref-hanim-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 06.05.2020.

⁷³ İsmail Hikmet Ertaylan, **Türk Edebiyatı Tarihi I-IV**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 12-16.

değerlendirilmektedir. Kasidelerinde diğer şiiirlerine göre ağır ve sanatlı bir dil kullanmıştır. *Divan*’ına münacatla başlayan Avnî’nin kasideleri arasında na’tların fazlalığı dikkat çeker. İkisi Farsça kaleme alınmış on dört na’t yazmıştır.⁷⁴ Tahlil edilen *Divan*’ında 50 kasidesi olduğu söylenmekle beraber bunların bazıları Farsça, bazıları da şekil olarak on beş beytin altında methiye türünden gazellerdir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Tanzimat dönemiyle beraber kasidede köklü değişimler meydana gelmiştir. Nazım şekli aynı biçimde devam ederken iç düzeni ve muhtevada işlenen konular farklılaşmıştır. Aslen Nedîm’le görünmeye başlayan övgüde ve tasvirlerde gerçeklik bu dönemde yaygınlaşmıştır. Batı etkisinde gelişen yeni edebiyat anlayışı sanatçılarda zihni değişimlere sebep olmuş bu da kasidenin yazılış amacına ve fikri muhtevasına yansımıştır.

Divanlarda bulunan kasidelerin dışında şairler, mesnevi nazım şekliyle yazdıkları eserlerinde de kasideye yer vermişlerdir. Türk mesnevi edebiyatının elde bulunan ilk eseri *Kutadgu Bilig*’den XV. yüzyılın başına kadar yazılan elli iki mesnevi üzerinde yapılan çalışmada üç eserde kaside nazım şekliyle yazılmış toplam 8 adet şiiirin bulunduğu ortaya konulmuştur. Bunlardan ikisi hayıflanma ve şikâyet, ikisi övgü, dördü de nasihat konuludur.⁷⁵

XV. yüzyılın başından Fatih Sultan Mehmed devrine kadar yazılan 61 mesnevi üzerinde yapılan bu çalışmada 12 eserde 36 kasidenin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu kasidelerin 10’u nasihat, 26’sı övgü konuludur. Nasihat konulu kasidelerin tamamı Âşık Ahmed’in *Câmi’u’l-Ahbâr* adlı mesnevisinde bulunmaktadır. Övgü konulu kasideler ise on iki farklı eserde yer almaktadır.

2.1.1. Övgü Konulu Kasideler

Muhtevasında mesnevi dışı nazım şekli bulunan 23 mesneviden 12’sinde 26 adet övgü konulu kaside bulunmaktadır. Bunların dağılımı, *Vesîletü’n-Necât*’ta 1;

⁷⁴ Lokman Turan, “Yenişehirli Avnî Bey Divanı’nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu’arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1998, s. 97.

⁷⁵ Nefise Kurum, “Türk Edebiyatında Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri (15. Yüzyıla Kadar)”, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 62-63.

Halîl-nâme'de 2; *Gülşen'i Râz Tercümesi*'nde 1; *Hüsrev ü Şîrîn*'de 5; *Câmi'u'l-Ahbâr*'da 2; *Mihr ü Müşteri*'de 1; *Sî-nâme*'de 1; *Mesnevî-i Murâdiyye*'de 3; *Mevlidü'n-Nebî*'de 2; *Mi'râcü'n-Nebî*'de 1; *Vefâtü'n-Nebî*'de 3; *Hümâ vü Hümâyûn*'da 4 tanedir.

2.1.1.1. Vesîletü'n-Necât (Süleymân Çelebi)

Hz. Peygamber'in doğum anı duygu yoğunluğunun en üst seviyeye ulaştığı bir zaman dilimi olduğundan Süleyman Çelebi bu durumu eserin genel nazım şeklinden farklı, kaside tarzında anlatarak duygudaki değişimi nazım şekline de yansıtmıştır. Kasideden önceki fasılda rebiyülevvel ayının on ikinci gecesi tasvir edilir. Hz. Peygamber'in doğum anının yaklaştığı, hurilerin hazırlık yaptığı anlatılır. Havaya melekler tarafından Sündüs adlı bir döşek serilir. Doğuya, batıya ve Kâbe'ye olmak üzere üç yere üç bayrak dikilir. Âmine bayrakların dikilmesinden doğumun yaklaştığını anlar. Evinde yalnız otururken duvardan üç huri çıkıp çevresine oturur ve birbirlerine Hz. Peygamber'in geliyor olduğunu müjdelerler. Daha sonra melekler bölük bölük gelir ve ev nurla dolar. Melekler Âmine'ye âleme oğlu gibi bir oğul gelmediğini; hiç kimseye böyle güzel bir evlat nasip olmadığını; bundan daha üstün bir mutluluğun, daha güzel bir müjdenin, daha değerli bir hediyein olamayacağını söylerler. Bu noktadan sonra olay akışı iki ayrı fasılda kaside nazım şekliyle anlatılmaya devam eder. Mesnevinin 207-248. beyitleri arasında mahlassız olarak yer alan kaside Süleyman Çelebi tarafından söylenmiştir ve 42 beyittir. Kasideden sonraki fasılda yedi kat gök ehlinin ve sekiz cennetteki hurilerin gelip Hz. Peygamber'i ziyaret ettiği, yerde ve gökte onun yüzünü görmeyen hiçbir meleğin kalmadığı açıklanır.

Süleyman Çelebi kasidenin başında Hz. Peygamber'in doğumunu Allah'ın ibret alınması gereken bir kudreti olarak nitelendirir. Allah, Hz. Peygamber'in doğacağı gece bütün yaratılmışların, hurilerin ve cennet kasırlarının süslenmesi; cennet ehlinin, huri ve gılmanların ellerinde saçılarla onu karşılamaları emrini verir. Cebrail'e cehennem kapısını kapatması; vahşi hayvanlara ve kuşlara gaflete düşmemeleri yönünde haber salması talimatı verilir. Şair bu noktadan sonra Hz. Peygamber'in doğum anını anlatır. Âmine susayınca ona kardan beyaz, şekerden tatlı

bir kap soğuk su verilir. Suyu içince bütün vücudu nur içinde kalır. Sonra bir beyaz kuş gelip sırtını sertçe sıvazlar ve o anda Hz. Peygamber dünyaya gelir. Âmine doğum sırasında hiç ağrı çekmediği gibi doğum sonrası bir kanama da görmez. Hz. Peygamber doğduktan sonra yeri ve göğü baştan başa bir uğultu kaplar; âleme nur gelince karanlık kaybolur. Bütün vahşi hayvanlar, kuşlar, ağaçlar ve taşlar dile gelip Hz. Peygamber'i över. Ayağı uğurlu, yüzü mübarek kişi; âlemde günde beş kere nevbeti vurulacak sultan; Allah'tan kendisine izzet tacı ve levlak hilati verilen; kendisine yakın olunduğunda Allah'a da yakın olunan; Hz. Âdem henüz yaratılmamışken kendisine nübüvvet verilen; bütün peygamberlerin ümmeti olmak istediği nebi; âlemde eşi benzeri bulunmayan inci tanesi Hz. Peygamber'dir.

Kasidenin ikinci faslına Hz. Peygamber dünyaya ayak basınca âlemin yüzünün bu müjdeyle güldüğü ifade edilerek başlanır. O doğunca Mekke şehri ve halkı baştan başa nurla dolar. Gördüğü görkemli olaylardan sonra Âmine takatsiz kalıp kendinden geçer. Tekrar kendine geldiğinde hurilerin gitmiş olduğunu fark eder. Ancak Hz. Peygamber'i göremeyince hurilerin onu götürdüklerini zanneder ve bir anda evlat hasretiyle içi yanar. Telaşla etrafına bakınırken onu evin bir köşesinde Kâbe'ye karşı secde eder vaziyette Allah ile konuşurken görür. Göbeği kesilmiş ve sünnet olmuş bir şekilde beyaz bir kundağa sarılmıştır. Kendisine bütün nebilerin huyları ve hasletleri verilmiştir. Annesi onu hemen kucağına alıp ne olduğunu anlamak ister ama gaipten gelen heybetli bir ses eziyet görmemesi için üç gün boyunca bütün insanlardan saklanmasını emreder. Bir kısım varlıklar onu alıp götürür ama götürdükleri gibi geri getirir. Kimse bu işin sırrını anlayamaz. Şair kasidenin sonunda Hz. Peygamber'in saygınlığının anlattığı kadarla sınırlı olmadığını, anlatılanın yüz bin katı olduğunu söyleyerek şiirini sonlandırır.

Kaşîde-i Melîha

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. İşidün dahı 'acâ'ib kudreti
Kudret-i Hâk'dan tutuñ hem 'ibreti

2. Hakk Ta'ālā emr kıldı ol gice
Hep yaradılmış kılalar zīneti
3. Didiler Rızvān'a tiz turma dur
Hoş bezeñ hūr u kuşūr-ı cenneti
4. Kim bu gice ol Habīb-i Hakk gelür
Hem yağar halk üzre Hakk'un rahmeti
5. Ehl-i cennet hūri vü ğilmān kamu
Saçularla kılsun aña rağbeti
6. Tañrı'dan Cibrīl'e emr oldu ki yap
Tamu kapusını götür heybeti
7. Hem vuhūş ile tuyūra kıl haber
Bu gice gözden götürsün ğafleti
8. Āmine eydür çü vakt irdi tamām
Kim vücūda gele ol Hakk vehbeti
9. Şusadum şu diledüm içmeklige
Virdiler bir kıf ki tolu şerbeti
10. Kıardan ağ idi vü hem soğuk idi
Dağı şırındı şekerden lezzeti
11. Soñra ğark oldu vücūdum nūr ile
Bürüdi beni o nūruñ 'ışmeti
12. Geldi bir ak kuş kanadıyla benüm

Arķamı şıgadı kuvvetle ķatı

13. Togdı ol sâ‘atde ol şāh-ı rūsul
Kim anuñla buldı ‘ālem ‘izzeti
14. Görmedi ağırı vü ķan şu anası
Çekmedi bir zerre andan zaķmeti
15. Yir ü gök ğulğule tıldı serteser
Geldi ol nūr gitdi ‘ālem zulmeti
16. Söze geldi vaķş ü tayr ü taş ağaç
Sözleri cümle Muħammed midķati
17. Didiler birbirine kim budur ol
Maķdemi meymūn mübārek tal‘ati
18. Budur ol sultān ki ‘ālemde mūdām
Günde beş kez urulısar nevbeti
19. Budur ol kim geliser Hāķķ’dan buña
Tāc-ı ‘izzet birle levlāk hıl‘ati
20. Budur ol kim buna kim olsa ķarīb
Bī-gümān ol Hāķķ’a bulur ķurbeti
21. Budur ol kim bu Nebiyy-i Hāķķ iken
Daķı olmamışdı Ādem hılķati
22. Budur ol kim enbiyā Hāķķ’dan ķamu
Dilediler kim olalar ümmeti

23. Budur ol dürr-i yetīm kim dünyada
Bulmadı hiç kimse buna kıymeti

24. Bunı seven bulısar anda yarın
Raḥmeti vü rif`ati vü re`feti

Fasl

25. Çün ḳadem basdı cihāna ol Beşīr
`Ālemüñ artdı beşāset behceti

26. Mekke şehri nūr ile ṭoldı ḳamu
Nūra ğark oldı eri vü `avreti

27. Āmine çün gördi bu heybetleri
Gitdi kendüden tükendi ḳuvveti

28. Çünki ol kendüzine geldi girü
Gördi gitmiş ḥūriler cem`iyyeti

29. Muṣṭafā'yı görmedi evinde hem
Anı ḥayrān kıldı oğlu ḥasreti

30. Eyle şandı aldı gitdi ḥūriler
Anasınuñ dahı artdı ḥayreti

31. Nāgehān baḳdı vü gördi Āmine
Ev bucağında o nīgū-sīreti

32. Şöyle Beytullah'a ḳarşu Muṣṭafā
Yüz yire urmış u ḳılmış secdeti

33. Secdede başı götürmiş barmağın
Söylenür hem Hakk’a bulmuş vuşleti
34. Kundağıyla sürmelemişler gözin
Göbegi kesilmiş olmuş sünneti
35. Tuzını saçmışlar u bir ak şufa
Tolamışlar ol vücūd-ı rahmeti
36. Diledi ala eline anası
Göre kim n’oldı o sâhib-devleti
37. Şaklanuz diyü havâdan bir nidâ
Geldi kim tutdı cihânı heybeti
38. Tañrı emr itdi virildi hem aña
Enbiyānuñ cümle hūy u haşleti
39. Hem dinildi üç gün anı gizlenüz
Virmesün hiç âdem aña zaḥmeti
40. Bir bölük daḥı kavim geldi vü tîz
Aluban gıtdiler ol meh-şûreti
41. İlten ol demde getürdi hem girü
Bilmedi hiç kimse n’eydi ḥikmeti
42. Ḥürmetini bunı şanman siz hemîn
Bunca daḥı yüz biñ ola ḥürmeti⁷⁶

⁷⁶ Faruk Kadri Timurtaş, **Süleyman Çelebi Mevlid (Vesîletü’n-Necât)**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s. 27-32.

2.1.1.2. Halîl-nâme (Abdûlvâsi Çelebi)

Halîl-nâme'de bulunan 17 şiirden ikisi kasidedir ve ikisi de övgü konuludur. Kasideler Sultan Çelebi Mehmed ile vezir Bayezid Bey'e methiyedir.

2.1.1.2.1. Birinci Kaside

Mesnevinin “Mi’rac-nâme-i Hazret-i Muhammed Salla’llâhü ‘Aleyhi ve Sellem” başlıklı miraçname bölümünden sonra bu kaside yer alır. Kasidenin öncesinde *Halîl-nâme*'nin yazılış tarihi olan H. 817 (M. 1414) yılının zikredildiği beyit vardır. Mesnevinin 3609-3673. beyitleri arasında bulunan Abdûlvâsi mahlaslı kaside Abdûlvâsi Çelebi tarafından söylenmiştir ve 65 beyittir. Bu kasidenin ardından “Tetimme-i Kelâm ve Hâtîme-i Kitâb” başlığını taşıyan şiir gelir.

Abdûlvâsi Çelebi bu kasidesinde eseri yazma işinin kendisine nasıl tevdi edildiğini, geceler boyunca uyumadan başka kaynakları da inceleyerek eseri nasıl yazdığını anlatır. Mesnevisi hakkında “bîkr-i fîkr” tabirini kullanarak eserin konusunun orijinalliğine vurgu yapar. *Halîl-nâme*'nin *Hurşîd-nâme* tarafından kışkanılacak kadar üstün olduğunu söyleyip mesnevisiyle övünür. Kendisinden eser yazmasını isteyen vezir Bayezid Bey'i ve Sultan Çelebi Mehmed'i fiziki özelliklerine ve karakterlerine vurgu yaparak metheder. Padişahın kudretini ve hayırseverliğini anlatıp över. Kasidenin sonunda enbiyanın naibi olarak nitelediği padişahın devletinin daim olmasını dileyerek dua eder.

Şair, sultanın hizmetinde bulunan vezir Bayezid Bey'in isteği ile yazmaya başladığı kitabı bitirmeyi nasip ettiği için Allah'a şükrederek şiirine başlar. O vezir, Hz. Süleyman'ın dostu ve veziri Asaf'a benzer. Fesahat mülkünün ve belagat hazinelerinin tatlı sözlü sahibidir. Kalem ona güzel bir methiye yazacağı zaman şaşırp yazamaz; şairin elinde öylece kalakalır. O harabe gönülleri mamur eden; adını ananların dertlerini gideren; dilinden gül suyu gibi sözler dökülen bir kişidir.

Vezir, Abdülvâsi Çelebi'ye hüner hazinelerini göstermekten çekinmemesini, büyük bir eser nazmetmesini; halkın huzurunda olmaktan safa bulduğu bir padişahın zamanında yaşadıklarını söyler. Şair, vezirin eser yazması isteğini kabul ederek geceler boyunca uyumadan birçok tefsir inceleyip genç yaşlı herkesin beğeneceği orijinal bir eser yazmayı başardığını söyleyerek mesnevisiyle övünür. *Halîl-nâme*'yi *Hurşid-nâme* görse kıskanır; birçok eser arasından farkı hemen anlaşılacak kalitededir ve minberde okunmayı hak eder.

Şair, Çelebi Mehmed övgüsünde onun cihanda sürekli fetih kapılarını açan ay yüzlü bir padişah olduğunu söyler. Onun hükmüyle ehli İslam kafirlerin mallarını ele geçirir. Onun mal mülk için kimseyi azarladığı, kalbini kırdığı görülmez. Kölelerinin bile her zaman kuzu ve sülün kebabı yediği padişahın cömertliği sınırsızdır. Onun adaletiyle ülke huzura kavuşmuştur; bunun aksi olarak onun dergahını kötüleyenler azap üstüne azap çekmelidir. Bütün kafirlerin bağı onun kılıcının kınıdır. O, Allah'ın hakkında "sümme enâb" ayeti indirdiği kişi gibidir. Şair kasidesini, "Bütün nebilerin naibi olan padişah saadet içinde hep var olsun ve devletinin sancağı daim olsun" diyerek dua ile bitirir.

Kaşîde Fî-İhtitâmi Hâza'l-Kitâb

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Şükür ol Hâlika kim bu kitâbı
Baña düzdürdi bu şâhun hitâbı
2. Kim oldur şimdi sultân işiginde
Sikender tahtınuñ Afrâsiyâbı
3. Hem anuñ rif' ati Keyvâna irdi
Melâz idelden ol 'âlî cenâbı
4. Süleymân işiginde hem çü Āşâf
Kılur her işde uş fikr-i şavâbı

5. Hoş oldu şıdķ ile melce' idelden
Bu dem dergeh ola cennet-me'ābı
6. Gıyāsü'd-devledür 'ālemde meşhūr
Sehāvet maṭla' inuñ māh-tābı
7. Hüner kısmında cümle sözi şīrīn
Bu şī'r içinde şekkerdür rużābı
8. Feşāhat milkine mālīk olaldan
Belāgat genci her dem iktisābı
9. Kalem elümde ser-gerdān u hayrān
Kim aña yaza medḥ-i müsteṭābı
10. Anuñ hoş kokusu tutdı cihānı
Meger müşk ile yoğrılmış türābı
11. Ḥayā issi hüner-ver şāhdur kim
Döker gül yüzi her sözde gül-ābı
12. Ḥarābe ḥātır anı sevdügi bu
Ki ma' mūr ol ider cümle ḥarābı
13. Mübārek adını kim itse tekrār
İrer feryād aña gider 'azābı
14. Hemīşe kılsun ol en'ām u iḥsān
Müdām artsun anuñ ḥayr u şevābı

15. Didi ben kılına iy dā' i tıtma
Hüner yüzine sen hergiz niķābı
16. Bu genci āşikār it itme ķat' ā
Anı ĥarc eylemekden ictinābı
17. Ki bir sulţān zamānıdur kim anuñ
Şafādur ĥalka takbīl-i rikābı
18. Aña 'arz eyle çok çok medĥ-i maşnū'
Aña di çok du' ā-yı müstecābı
19. Bir ulu nesne nazm eyle kim anuñ
Ola Keşşāfdan hep intiĥābı
20. Didüm ĥoş ola bir iş ideyüm kim
Bilinsün anda 'ilmüñ cümle bābı
21. Göñül küncinde cem' olmışdur el-ĥaķ
Hüner gencinde her cinsüñ nişābı
22. Anı düzmek geñez dürligi müşkil
Dür anı baña 'arz itmeñ ĥisābı
23. Didi var ķorķma her fenden su'āl it
İderler luţf u cūd ile cevābı
24. Hüner-verler var anda kim cihānuñ
Ķılurlar her işine iĥtisābı

25. Gözüñe dağı yirden sürme sürme
Ma sür yüzüñe andan müşk-i nâbı
26. O sulţāna du‘ ā kılmak severler
Yiridür yüri ög ol kām-yābı
27. Qabul itdüm sözün cehd ile düzdüm
Bir iki yılda ben uşbu kitābı
28. Sevüp oldum buña günlerde meşgûl
Giceler kılmadum gözümde h‘ābı
29. Du‘ ālar menba‘ ınıñ öñin eşdüm
Revān oldu aña bu medhūñ ābı
30. Biş altı pāre tefsīrūñ içinden
Çıkardum uşbu aḥbār-ı icābı
31. Bu dergāha du‘ ā nazm itmege uş
Bu kıldur o emīrūñ intiḥābı
32. Nazar kıluñ bu bīkr-i fikre kim ol
İder ‘ aşık bu dem her şeyḥ u şābbı
33. Gelūñ merdāne baḳuñ bu ‘ arūsa
Görūñ ne hoş līkādur yok ḥicābı
34. Ma‘ āni merdine bu nev ‘ arūsūñ
Şekerden tatlıdur ağızıñ ābı

35. Sa' âdet tahtı bigi şehriyârũ
Muraşsa' dur anuñ cümle şiyâbı
36. Der ĩn sifr-i du' â ez-fenn-i hikmet
Zi-her nev' i ki mıcũyĩ biyâbĩ
37. Bu dīvānı görüp Hırşid-nāme
Yarar bürürse yüzine seḫābı
38. Bilürler kim çalabum kılmamışdur
Berāber bu şarāb ile serābı
39. Degüldür her hüner ehli berāber
Asel yapar mı görüñ her zübābı
40. Kimi atlas tokur ol şāha lāyık
Kimi debbāğdur yur her ihābı
41. Kevākib gökde çokdur gören añlar
Nazar kılsa Sühādan bu şihābı
42. Bunı aluñ buyuruñ kim di nazm it
Buğur bu kışsa-i mālīk-rikābı
43. Bu sulṭānũ's-selāṭĩn ḫazretinũ
Cihānda kılduğı hep feth-i bābı
44. Başum üstine elümde kalem var
İdeyüm ol du' āya intisābı
45. Buyurlarsa anuñ kışsasından

İçüreyim ile şîrîn şarābı

46. Bu fende kimiya itmek işümdür
Zehebden fark iderem ben zehābı
47. Kamer şüretlü sultānuñ kim oldur
Sa' ādet göklerinüñ āfitābı
48. Anuñ keyvān-ı rif' at ışiginde
Diler Zühre çala çeng ü rebābı
49. Cihānı tutsun uçdan uca küllī
Anuñ bahtı hıyāmınuñ tınābı
50. Ana hergiz muķābil yokdur ögmeñ
Bu dem şehbāz öñinde her ğurābı
51. 'Adedsüz cūdına yok intizār uş
Mübārek zātınuñ yok irtikābı
52. Anuñ hükmi ile uş ehl-i İslām
İder küffār mālına nihābı
53. Keremlü şahdur kim görmedi hıç
Kimesne māl içün andan 'itābı
54. Anuñ dergāhını yaman şananlar
'İķāb üstinde bulsunlar 'ikābı
55. Anuñ 'adlıyla tutdı il qarār uş
Hiç olmaz bu kulūbuñ inķılābı

56. Anuñ kullarınuñ yidügi her dem
Kuzı biryân ile süglün kebâbı
57. Kabarursa ilinde n'ola düşmen
Bilürler kim beķādur ol cenābı
58. Bihamdi'llāh ki arslan şayd iderler
Anuñ kullarınuñ kūyı kilābı
59. Anuñ 'ālemde şimdi 'adl ü dādı
Ra'ıyyet virdi aġnāma ziyābı
60. Anuñ haķķında virbimiş şanasın
Çalabum āyet-i şümme enābı
61. Aña qalbinde qalb olana tañ mı
Olursa qalb-i fethüñ iktirābı
62. Cemī' -i kāfirüñ baġrı olupdur
Anuñ fethi kılıcınuñ kırābı
63. Sa' ādet birle dāyim vār olsun
Kim oldur enbiyā nāyib-menābı
64. Yarar minberde oķınursa haķķā
Bu ' Abdülvāsi' 'ün uşbu kitābı
65. Livāsı devletinüñ dāyim olsun

Mefâ' il gibi lâzım intişâbı⁷⁷

2.1.1.2.2. İkinci Kaside

Öncesinde “Kasîde Fi-İhtitâmi Hâza’l-Kitâb” başlığını taşıyan kaside vardır. Mesnevinin 3674-3693. beyitleri arasında mahlassız olarak yer alan şiir Abdülvasi Çelebi tarafından söylenmiştir ve 20 beyittir. Eserdeki son mesnevi dışı nazım şekli olan bu kasideden sonra mesnevi sona ermiştir. Kaside devrin ileri gelen kişilerinin eseri nasıl karşıladıklarını bildirmesi açısından önem taşır.

Abdülvasi Çelebi kasidesinde *Halîl-nâme*’yi tamamladığı için padişah ve devlet erkânı tarafından takdir gördüğünü, orijinal bir konuyu işlediği için mesnevisini beğendiklerini anlatır. Hz. İbrahim’in hikâyesini öğrenince eserini halkın sevdiğini ifade eder. Kendisinden ikinci bir nüsha yazması talebinin nasıl geldiğini ve nasıl yazdığını anlatıp yazım süreci hakkında malumat verir.

Halîl-nâme adlı eserini tamamladığı için padişah şairi tebrik eder, beyler kitabı överek cömertçe lutuf ve ihsanlarda bulunur. Halk Hz. İbrahim’in kerametini işitince *Halîl-nâme*’yi çok sever, avam ve has eserin konusunun orijinal olması karşısında mest olur. Lutfu hesapsız olan cihan sultanı padişah sayesinde saltanat düzene girmiştir. Padişah, kendisi hüner ehli olduğundan hünerli kişilerin kıymetini bilir, dertlerine de o deva olur. Şair, gece gündüz padişahın methini tekrar eder ve sabah akşam ona dua eder. Bağdat, Hindistan, Horasan, Mısır ve Şam gibi ülkeler padişah’ın adaleti ve yardımına susamışlardır. Bütün cihan beyleri onun emri altındadır. Vezir Bayezid Bey şairden bir nüsha da kendisi için yazmasını ister. Mevsim kış ve aylardan ramazan olmasına rağmen isteği memnuniyetle kabul edip *Halîl-nâme*’nin ikinci bir nüshasını yazar.

Tetimme-i Kelâm ve Hâtıme-i Kitâb

mef' ulü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün

⁷⁷ Ayhan Gültaş, *Halîlnâme*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s.489-497.

1. Hāk lutfı ile çün bu Halîl-nāmeyi tamām
Kıldı bu bende aña melik kıldı ihtimām
2. Envā‘ -ı lutf ile aña lutf eyledi kibār
Elvān-ı medh ile aña cūd itdiler kirām
3. Mestāne gördiler bu güzel gözini havās
Merdāne bakdılar bu fikir bikrine ‘avām
4. İkbāl ehli kıblesini eyledi kabūl
İfdāl issi fağlasını itdi ihtirām
5. Çünkü işitdi halk Halîl’ün kerāmetin
Fi’l-cümle sevdi uşbu Halîl-nāmeyi enām
6. İşitmiş anı uşbu cihān beglerinden uş
Bir lutf eyesi ehl-i hüner a‘zamü’l-i‘zām
7. Bir halk eyüsi şāh-ı cihān lutfı bî-hisāb
Bu hulk eyesi māk-ı zamān şāh-ı hāş u ‘ām
8. Oldur ki uşbu ‘ālem içinde haķikatā
Tutdı bu salţanat işi anuñla intizām
9. Ehl-i hünerdür ol ki hüner ehli kadrini
Temme’l-kelām bunda hemîn ol bilür tamām
10. Tedbîr-i ‘adl ü dādına müştākđur anuñ
Bağdād u Deşt-i Hind ü Horāsān u Mısr u Şām

11. Emrine anuñ iş bu cihān begleri muṭīʿ
Fikrine anuñ uşbu cihān yigleri gulām
12. Devrān içinde şimdi hūner ehli derdine
O dād issi adı devā-dārdur mūdām
13. İtdüm şenā vü medḥini tekrār rūz u şeb
Kıldum duʿ āsın uş anuñ evrād şubḥ u şām
14. Olsun hemīşe uşbu vizāretde ol muḳīm
Bulsun mūdām ol bu emāretde key maḳām
15. Buyurđı luṭf ile bu duʿ ācı ḳulına ol
Kim ol kitābı baña dahı yazgıl iy imām
16. Didüm ki başum üstine her ḥıdmetüñde ben
Dürişem ü olınca bu aḳlām elif lām
17. Gerçi şıyām u ḳış günü māniʿ di kātibe
Didüm ki anuñ emrini ḥāşā ki ben şıyam
18. İtdüm işāretini beşāret bu cānuma
Kıldum revān yazmağa baş üstine ḳıyām
19. Yazdum işāreti ile her dem bunun gibi
Hükmini cāna ben geçürem cānuma ḳıyām
20. Şallāh bu bıkı-i fikrüme meşşāṭa-i hūner

Cilve vire taḳabbül-i dāmādına müdām⁷⁸

2.1.1.3. Gülşen-i Râz Tercümesi (Elvân-ı Şirâzî)

Eserdeki tek kaside olan şiir giriş bölümünde yer alır ve mesnevideki ilk mesnevi dışı nazım şeklidir. Kasidenin öncesinde âlemin Allah tarafından yaratıldığı, âlemin bir bahçe Hz. Peygamber’in o bahçenin en hakiki bülbülü olduğu anlatılır. Dört halife ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin âlem bahçesindeki çeşitli çiçeklere benzetilir. Daha sonra kaside şeklinde yazılmış bu tevhid gelir. Mesnevinin 84-115 beyitleri arasında bulunan Şirâzî mahlaslı kaside Elvân-ı Şirâzî tarafından söylenmiştir ve 32 beyittir. Kasidenin ardından “Bu kitâb Tasnîf Olındı Sultân Murâd bin Muhammed bin Bayezit Hân Adına Şeyh-i İslâm Hazretlerinüñ Nefesi Sebebiyle Hakk’uñ ‘Înâyetiyle” başlığını taşıyan mesnevi nazım şekliyle yazılmış sebebi telif bölümü gelir.

Elvân-ı Şirâzî, tevhid türünde yazdığı kasidesinde Allah’ın zatını, kudretini ve vasıflarını anlatır. İnsanlar ve bütün mevcudat onun Kadir, Hayy, Mürîd ve Alîm sıfatlarıyla ilişkilendirilen dört unsurdan meydana gelmiştir.

Şair, Allah’ın zatının batınının zahir olduğunu ancak zuhururun zatını örtüp perdelediğini, zatının isimlerinde ve sıfatlarında görünür olduğunu söyler. Allah’ın zatının kudreti, ebedî ve ezeli olduğu apaçık bir hakikattir. Varlık var olabilmek için onun varlığına muhtaçtır. Bütün ilahî hakikatler bir araya gelmiş ve bunlardan akl-ı kül sadır olmuştur. Her şeye kadir olan Allah, Hayy sıfatından yokluğu vücuda getirip can vermiştir. Erkan-ı vücut; Hayy, Kâdir, Mürîd, ‘Âlim olmak üzere dört isimdir ve bu isimler dört unsurda tecelli eder. Allah dört unsuru bir araya getirerek insanı yaratmıştır. Dört hılt (kan, balgam, safra ve sevdâ) ve dört melek de onun dört isminin tecellisiyle var olmuştur. Cennetten çıkan dört nehir, dört kitap, dört büyük peygamber de yine Allah’ın dört ismindendir. Üç tane dörtten oluşan on iki burç ve ne kadar dört suretinde mevcudat varsa onun dört isminin kudretiyle var olmuştur.

⁷⁸ Gölbaş, a. g. e., s. 497-499.

Gören göz, işiten kulak, tutan el, yürüyen ayak, konuşan dil, şükreden ruh; cisim ve can hepsi Hak aletidir.

Kesret birden çıkmıştır, kesretin merkezi birdir. Kesret birin bir olma vasfına zarar veremez. Müslüman küfrü örter, hakkı örtmek küfre sebep olur. Şair böylece küfür kelimesinin manasını verir. Bütün akıllar bir araya gelse bunların sırrını anlayamayacağını dile getiren şair ancak yine de bu işin tılsımını öğrenmeye çalışmak gerektiğini, öğrenince büyük bir hazineye sahip olunacağını ifade eder ve “Şirâzî gibi müflis olma, bu hazineden mücevherler götür” diyerek hem eserini över hem de nasihat eder ve kasidesini bitirir.

Tevhîd-i Bârî ‘Azze İsmühû

mef‘ ülü mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Çün bâtın-ı zâtı oldı zâhir
Zâtına zuhûrı oldı sâtir
2. Hem zâtı tecellisine kıldı
Esmâ vü şifâtını mezâhir
3. Ğayr ism-ile olmaz ol müsemmâ
Kim ğayreti oldı ğayrı kâhir
4. Çün ‘ilmi huzûrı-durur anuñ
Pes ‘ilm-ile ola zâtı hâzır
5. Var kudreti zâtınuñ kim ola
Mecmū‘ ı haqîkat-ile zâhir
6. Hem nisbet-i câmi‘ inden oldı

Mesned-i Hakk'a evel hem āhir

7. İmkāna vücūb oldu t̄alib
Kim ' aksine ' aynı ola nāzır
8. İmkān dahı uş vücūba muhtāc
Kim andan ala vücūd-ı fāhir
9. Cem' oldu haḳāyık-ı ilāhī
Ol kevn haḳāyıkına nāzır
10. Çün geldi haḳāyık izdivāca
' Aḳl-ı küll olardan oldu şādır
11. Temyīz-i umūra ' ilmi bā' iş
Taḥṣīse irādeti mübādir
12. Eşyā harekātı oldu hayydan
Ma' dūma vücūd virdi ḳādir
13. Çün mütteḥid oldu çār ' unşur
İnsānı bulardan itdi fātır
14. Erkān-ı vücūd dört isimdür
Kim isimler içredür meşāhir
15. Ḳādir ü Hay u Mürīd ü ' Ālim
Her çārdadur bular müsāfir
16. ' Ulvīde durur haḳāyık-ı çār

Oldı bu çihār isim ‘āmir

17. Hem çār ferişte çār ‘unşur
Hem hılt-ı çihārdur zavāhir
18. Hem çār kitāb u hem nebī-çār
Çār ırmağ u çār yār-ı şābir
19. Üç dördi hisāb it ki on iki burc
Kevkeblerde kıl anı maşādır
20. Bu cümle çihār şüretinde
Ol ism-i çihār oldı bāhir
21. Bildüñse murabba‘ āt sırrın
Cem‘ eyle tağılmasun zamā’ir
22. Gözden gören işiden kulağdan
Rūhuñ bil anı i hasta hātır
23. Tutup yūriyen ayakdan elden
Hem dilden olan hemīşe zākır
24. Şekker gibi rūh şükr eyler
Āletdür arada merd-i şākır
25. Hāq āletidür bu cism ü bu cān
Cān āletidür bu cism-i kāşır
26. Her keşrete mebde’ oldı vaḥdet
Her mevci deñiz dūrür mūcāvır

27. Çün oldı ḥaḳīḳī merkez üzre
Mecmū‘ ı ta‘ ayyünāt dā’ir
28. Olmaz bu çoğ ol bire müzāhim
Ol zāta şıfat degül muğāyir
29. Ger küfr-ise setr it iy müsülmān
Pes setr-i Ḥaḳ iden ola kāfir
30. Mecmū‘ -ı nüfūs bunda ‘ āciz
Mecmū‘ -ı ‘ uḳūl bunda ḥāyır
31. Efsūnımı bu tılısmuñ örger
Kim gire elūne genc-i vāfir
32. Şîrâzi gibi yürime müflis
Götür bu ḥazîneden cevāhir⁷⁹

2.1.1.4. Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî)

Şeyhî’nin *Hüsrev ü Şîrîn* adlı mesnevisinde beş adet konusu övgü olan kaside bulunmaktadır. Bunlardan ikisi tevhid, biri münacat, biri na’t, biri de II. Murâd methiyesidir. Şîrîn’in ağzından söylenen münacat hariç diğerleri Şeyhî’nin dilindendir.

2.1.1.4.1. Birinci Kaside

Kasidenin öncesinde mesnevi nazım şekliyle yazılmış “Ender Tevhîd ü Temcîd-i Bârî Ta’âlâ” başlıklı bir tevhid vardır. Ardından yine tevhid türünde

⁷⁹ Fatih Ülken, “Elvân-ı Şîrâzi’nin Gülşen-i Râz Tercümesi İnceleme Metin”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2002, s. 223-226.

yazılmış bu kaside gelir. Mesnevinin 90-105. beyitleri arasında bulunan Şeyhî mahlaslı şiir Şeyhî tarafından söylenmiştir ve 16 beyittir. Sonrasında “Ender Merâtib-i Tevhîd Gûyed” başlığını taşıyan Allah’ın zatı ve sıfatlarının anlatılıp övüldüğü mesnevi nazım şekliyle yazılmış tevhid yer alır.

Şeyhî, tevhid türündeki bu kasidesinde Allah’ın kudretini, zatını ve rahmetini anlatır. Allah’ın kudreti karşısında âlem bir nefeslik; büyüklüğünün denizinde dünya bir köpük kabarcığı ve çerçöp kadarcıktır. Onun karşı konulamaz büyük gücünün yelinde binlerce Süleyman küçük bir karınca; rahmet sofrasında tavuslar sinek kadarcıktır. Allah’ın ihtiyacı olmayan dünya ve ahiret taati havadan ibaret; cemalinin güzelliği karşısında firdevs cenneti ancak bir arzu yaprağı gibidir.

Şeyhî; kasidesinde akıl, marifet ve aşk ile Allah’ı bilmek konusuna da değinir ve bunların onu bilmekte ne kadar çaresiz ve sınırlı kaldıklarını anlatır. Akıl, Allah’ın azametinden haber veremez; akıldan can kulağına gelen ancak zil sesidir. Akıl mumu yetmiş bin örtünün ardından alabildiği ışıkla Allah’ın nurunu idrak etmekten acizdir. Marifet yolunda son noktaya ulaştığını sananlar altlarından binekleri gidince daha ilk menzilde kaldıklarını, hiç yol alamadıklarını anlarlar. Aşkla ona ulaşip kavuşmanın tatlı suyunu içmek isteyen susamış gönüllü âşıklar gözlerinden ırmaklar gibi yaş döktükleriyle kalırlar.

Allah’ın zatı altı cihetten münezzehtir. Buna karşın arşın her tarafı baştan başa onun varlığıyla doludur. Allah’ın harmanından enbiya ve evliya ancak başak tanelerini toplar; Âdem buğday, İbrahim mercimek toplar. Allah’ın zatının sırrına hiçbir gönül ermeyi başaramaz ama onun fazlından hiçbir kimse mahrum kalmaz. Allah kime yol açarsa onun yolu hep açık kalır; Şeytan’ın gücü Allah’ın açtığı yolu kapatmaya asla yetmez.

Şeyhî, kasidesinin sonuna doğru Allah’ın mağfiretinden bahseder. Allah, asilerin ve günahkârların sığınağı; feryat eden kimsesizlerin yardımcısıdır. Onun büyüklüğünün zikri ve hamdi olmasa melekler helak olur; nefis nefes alamaz. Allah’ın rahmet denizinden ümit kesilmemelidir; zira onun bir damlası dünyanın bütün kabahatlerini temizlemek için yeterli gelir.

Şair, kasidenin sonunda Allah'ın zatı gibi sıfatlarının da hiç kimsenin sınırını bulamayacağı kadar sonsuz olduğunu belirtir ve sözlerini bitirmesi gerektiğini söyleyerek şiirine son verir.

Kaşide Der-Tevhîd

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. İy kemâl-i kudretün nefhinde ' âlem bir nefes
V'iy celâl-i ' izzetün baħrinde dünyâ keff ü hes
2. Saṭvetünün yiline biñ biñ Süleymân mürçe
Raḥmetünün ḥ'ânına tâvûs-ı kudsiler mekes
3. Tâ' at-i kevneyn istiğnañ ile bād-i havā
Cennet-i firdevs dīdāruñ ile berk-i heves
4. Kibriyānuñ kārbanından ḥaber virmez ' uḳûl
İrmez andan cān ḳulağına meger bank-i ceres
5. ' Aḳl şem' i nice idrāk itsün envār-ı celāl
Çünki yitmiş biñ ḥicāb ardından oldu muḳtebes
6. Ma' rifet yolında ol oldum sananlar müntehī
Göre k'öñ menzildedür gitdükde altından feres
7. Şevḳi yazısında yandılar zülāl-i vaşl içün
Teşne diller gözlerinden ḳıldı Ceyḥūn u Ares
8. Şeş cihetden sen münezzehsiñ velī senden tolu
' Arş ü ferş ü fevḳ ü taḥt ü sağ ü sol ü pīş ü pes

9. Bî-niyâz iseñ ne var luṭfuñ havâsı cezbese
Gösterür cân murğına dünyâ gülîstânın kafes
10. Hîrmenüñden k'enbiyâ vü evliyâdur hûşe-çîn
Âdem o merdâne-i gendüm Halîlu'llâh 'ades
11. Ger ḥarîm-i sırruña maḥrem degüldür hîç dil
Fazlasından fazluñuñ maḥrûm qalmaz hîç kes
12. Kime kim sultân-ı dîn dünyâ düninden yol açar
Olmaya telbîs ile iblîs-i nefis aña 'ases
13. Mücrim ü 'âşîlere dergâhuñ olmışdur penâh
Mübtelâ vü bî-kese yâduñ-durur feryâd-res
14. Zîkr-i mecdüñ olmasa rûḥ-ı melek olur helâk
Fıkr-i ḥamdüñ kılmasa nefis-i nefîs urmaz nefes
15. Kesme Şeyhî ḥavf-ile ol baḥr-i raḥmetden recâ
Kim olur bir kaṭresi biñ biñ cihân cürmine bes
16. Zât-ı bîçün bigi çün vaşfı yolıdur bî-kerân
Hîç kes bulmadı ol şahrâya ḥaddi sözi kes⁸⁰

2.1.1.4.2. İkinci Kaside

Öncesinde “Ender Merâtib-i Tevhîd Guyed” başlıklı Allah'ın zatı ve sıfatlarının övüldüğü mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir tevhid vardır. Ardından “lâ

⁸⁰ Faruk Kadri Timurtaş, *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i: İnceleme - Metin*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1980, s. 4-5.

ilâhe illâ'llâh" redifli bu kaside gelir. Mesnevinin 195-216. beyitleri arasında bulunan Şeyhî mahlaslı kaside Şeyhî tarafından söylenmiştir ve 22 beyittir. Kasideden sonra "Kelime-i Çend Be-Tarîk-i Hikmet Der-Vahdet-i Aferîniş ve Kıdem-i Âferidkâr" başlığını taşıyan yaratılmış olan her şeyde Allah'ın birliğinin görülmesi gerektiğini anlatan mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölüm yer alır.

Şeyhî bu kasidesini tevhidin temeli olan "lâ-ilâhe illâ'llâh" üzerine şekillendirmiştir. Kasideye dünyada ve ahirette büyüklüğün ve makam sahibi olmanın alametinin "lâ-ilâhe illâ'llâh" olduğunu söyleyerek başlar. Tevhid kelimesinin nazarı kime değse ebediyen mutlu olur. Âlemin ve Hz. Âdem'in zuhuru tevhid kelimesinin tecellisi iledir ve bütün evren Allah'ın varlığını ve birliğini haber veren işaretlerle doludur. Kalbi halis hale getiren iksirli cevher odur.

Şair, Kur'anı Kerim'den bazı ayetleri kısmî olarak iktibas edip ayetlerin manasına göndermelerde bulunur. Mülk suresi'nin 16. ayetindeki "li-meni'l-mülk" ifadesinden hareketle mülkün yalnızca Allah'a ait olduğunu söylediği yerin tevhid kelimesi olduğunu belirtir. Yine Necm suresi'nin 9. ayetindeki "ev ednâ" tabirini hatırlatarak Allah'a en yakın konuma gelebilmek için yegâne rehberin tevhid kelimesi olduğunu söyler. Şirkin ve küfrün karanlığını yok eden seher aydınlığı odur. Ruh gemisinin şaşkınlık denizindeki çapası; kâinatın boynunu, arşın sırtını bükten "lâ-ilâhe illâ'llâh"tır. Âlemin ağzına can lezzetini veren odur. "lâ-ilâhe illâ'llâh" kemerine bağlanan her şey cihanın tacı olur ve bütün arşı kaplayıp beyaza bürüyen en büyük kanat da odur. Şair mahlasını kullandığı beyitte tevhid kelimesine doğru sefer etmenin çok karlı bir iş olduğunu ifade ettikten sonra kasidesini gönül fethine yardımcı olacak ve nefsin isteklerini yok edecek olan Hak ordusu "lâ-ilâhe illâ'llâh"tır diyerek bitirir.

Kaşîde-i Tevhid

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Nedür iki cihânda ' izzet ü câh

Eşer-i lâ-ilâhe illâ'llâh

2. Kime düşse olur sa'îd-i ebed
Nazar-ı lâ-ilâhe illâ'llâh
3. İtdi dünyâ dünini nûrânî
Kamer-i lâ-ilâhe illâ'llâh
4. Töludur 'arş ü ferş ü kevn ü mekân
Haber-i lâ-ilâhe illâ'llâh
5. 'Âlem ü âdemüñ zühûrî nedür
Maẖzar-ı lâ-ilâhe illâ'llâh
6. Kîmyâdur ki ƣalbi hâliş ider
Cevher-i lâ-ilâhe illâ'llâh
7. Açıcak ƣayy olur sicill-i vücûd
Maẖzar-ı lâ-ilâhe illâ'llâh
8. Limeni'l-mülk huṭbesine urılır
Minber-i lâ-ilâhe illâ'llâh
9. Gösterür rûḩa ƣurb-ı ev ednâ
Rehber-i lâ-ilâhe illâ'llâh
10. Şâm-ı şîrk ü zâlâm-ı küfri sürer
Seher-i lâ-ilâhe illâ'llâh
11. Kıymetinde görür dü 'âlemi ḩâk
Güher-i lâ-ilâhe illâ'llâh

12. Hoş penāh oldu tîr-i hâdişden
Siper-i lâ-ilāhe illā'llāh
13. Dü cihān bende cāndan olanadur
Çāker-i lâ-ilāhe illā'llāh
14. Baħr-i hayrettedür sefīne-i rūh
Lengeri lâ-ilāhe illā'llāh
15. Gerden-i çarħ ü püşt-i 'arşı bükür
Çenber-i lâ-ilāhe illā'llāh
16. 'Ālem ağzına viridi lezzet-i cān
Şeker-i lâ-ilāhe illā'llāh
17. Her ki bağlandı oldu tāc-ı cihān
Kemer-i lâ-ilāhe illā'llāh
18. Bürüdi 'arş ü ferşi beyzā mişāl
Şehper-i lâ-ilāhe illā'llāh
19. Eyle Şeyhî ki hoş ticāretdür
Sefer-i lâ-ilāhe illā'llāh
20. Nefs ile ger ğazā kılursañ çek
Hañçer-i lâ-ilāhe illā'llāh
21. Ki gönül fethine vire nuşrat
Zafer-i lâ-ilāhe illā'llāh

22. Cünd-i haḳdur ki sır havā çerisin

Leşker-i lâ-ilāhe illā'llāh⁸¹

2.1.1.4.3. Üçüncü Kaside

Öncesinde “Der Na’t-ı Seyyidü’l-Mürselîn ve Hâtemü’n-Nebiyîn Muhammed Mustafâ” başlıklı mesnevi nazım şekliyle yazılmış eserin ilk na’tı vardır. Onun ardından yine na’t türündeki bu kaside gelir. Mesnevinin 501-550. beyitleri arasında bulunan Şeyhî mahlaslı kaside Şeyhî tarafından söylenmiştir ve 50 beyittir. Kasideden sonra “Ender Sebeb-i Nazm-ı Kitâb” başlığı altında mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış eserin yazılış sebebinin anlatıldığı bölüm yer alır.

Şeyhî bu kasidesinde Hz. Peygamber’in zatını ve peygamberliğini övdükten sonra onun ağacı yürütmesi, ayı ikiye bölmesi, savaşta meleklerin yardıma gelmesi gibi bazı mucizelerinden bahseder ve en önemli mucizelerinden olan miraç hadisesini anlatır. Miraç hadisesi ile bağlantılı olarak dört halifeden ve onların sıfatlarından da bahseder. Şiirin sonuna doğru şefaât için yalvarır ve Allah’a dua ederek kasideyi sonlandırır.

Şair kasidesine Hz. Peygamber’in bütün yaratılmışların en şerefli, peygamberlerin sonuncusu, yücelik ve fazilette eşsiz olduğunu söyleyerek başlar. Kimsenin Allah’ın hakkında “Le ‘amrûke” buyurduğu peygamberini övmeye cesaret edemeyeceğini söyler. Dizginlenmiş akıl, ermişlerin önünde yürüyüp yolunu açtığı peygamberin huzuruna ulaşamaz. Arş, onun düşünce kuşunun kanatları ve sır atının yürümesi için dardır. Peygamberin sözleri şüpheye düşmüş aklın öğretmeni olduğu gibi hastalığa kapılmış ruhları da ferahlatır. Muallim olduğu halde ümmi denilen, iki cihana sultanken bir aba giyen Hz. Peygamber’in gölgesi hakir toprağa düşse toprak şeref kazanır; gölgesinin her zerresi güneşin gözüne sürme olur. Peygambere itaat edip sancağı altında toplanma şansı yakalayanlar ne kadar övünseler azdır. Zira peygamberin kabul ettiği kişiler safa içinde olurken reddettiklerin yeri aşağıdadır ve zillet içindedirler. Debur rüzgarı bedbahtları toprak gibi savururken Saba onun

⁸¹ Timurtaş, a. g. e., s. 8-9.

meşalesinin parlamasına yardım eder. Onun lisanı Allah kelamının incilerine aşınadır. “Ve mâ-remeyte”den kader okunu attığında birçok seçilmiş melek din düşmanlarını yok eder. Hz. Peygamber’in nübüvvet eli din davulunu çaldığında doğudan batıya her yer onun sesiyle dolar. Allah bütün kemal sıfatları bir zatın bünyesinde toplayıp adını da Mustafâ koymuştur. Küçük bir yemiş tanesi için hata yapan Hz. Âdem de Hz. Peygamber’in harmanından şefaât başaklarını toplar. Hz. Peygamber dünya sedefinin içindeki inci tanesi gibi tek ve benzersiz olduğundan dolayı ona yetim denir. Kur’an-ı Kerim’de yedi tane surenin ha mim ile başlaması onun adındaki iki harfe işarettir. Allah’ın yaratılışını tazim ettiği peygamberi övmek kullarının haddine değildir. Peygamberin davetinin madenlere, hayvanlara ve nebatata ulaştığına ağaçlar, develer ve taşlar şahit olur. Güneş ve ay peygamberin emrine bağlansa uygun olur zira bunlar ışıklarını peygamberin nurundan almaktadır. Gökyüzündeki ayı kesip mucize sofrasına koyan da odur.

Akıl, dokuz feleği merdiven edinse yine de peygamberin miracının bir adımına bile erişemez. Sidre ağacının bulunduğu makam bile peygamberin ulaştığı yüksek makamın yanında çok aşağılarda kalır. Hz. Peygamber’in kalbi miraç seferinde yaşadıklarını kabullenir, gözü şaşmaz ve sınırları da aşmaz. O gece binlerce mil yol gidip artık boşluk ve doluluk kavramlarının olmadığı bir makama yani arş-ı âlâya ulaşır. Seferin sonunda Allah’ın en yakınına kadar varır ve onunla baş başa kalıp cemalini olduğu gibi görür. O gece Hz. Peygamber Allah’ın sınırsız rahmetinden birçok hediyeler verilir; asilere af, nasipsizlere nasip verilir. Heveskar olanların dalaletе düşmemesi için Necm suresinin nuru görünür.

Hz. Peygamber hanesine döndüğünde dört yakın dostuna miraç hadisesini anlatır. Bu dört dosttan birisi Hz. Peygamber’in kendisine verilen nimetleri kalbine tatdırdığı Sıddîk ünvanlı Hz. Ebubekir; birisi eğer Hz. Peygamber son peygamber olmasa ondan sonra peygamberliğe layık olan Fârûk ünvanlı Hz. Ömer; birisi Hz. Peygamber’in kızlarından ikisi ile evlenip iki nur sahibi olan, hayanın hayat bulduğu Hz. Osman; birisi Hz. Peygamber’in ilim ve hikmetlerinin varisi, evliyanın mahbubu Haydar ünvanlı Hz. Ali’dir. İki parlak inci, iki nur saçan yıldızdan biri Hz. Hasan; diğeri Kerbela şehidi Hz. Hüseyin’dir.

Şair Şeyhî, Hz. Peygamber ile aline can ve cihan dolusu salatüselam diledikten sonra şefaata talebine geçer. Fakir zengin herkesin şefaata dileğinde bulunduğu şah Hz. Peygamber olduğu için şairin yalvaracağı başka bir makam yoktur. Şeyhî, amelsiz olarak üryan şekilde peygamberin eşğine geldiğini söyler ve günahkârların reddedildiği, faziletli kişilere merhaba denilerek karşılandığı o günde kendisine yardım etmesini ister. Kerem ve cömertlik membaı olan peygamberin merhamet damlalarını kendisinden esirgememesini talep eder. Şefaate kavuşmanın şartı günahkâr olmaksa şairin de çok günahı vardır ve şefaata ilacı beklemektedir.

Şeyhî kasidesini Allah'tan, yer ve gök nuruyla dolu olan Hz. Muhammet hürmetine kendisini dünya karanlığında dalaletle sapmış olmaktan korumasını, doğru yola ulaştırmasını dileyerek dua ile bitirir.

Kaşîde Der-Na' t-ı Seyyidü'l-Mürselîn Muḥammed Muştafa

mef' ulü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Yâ ḥâteme'r-risâleti yâ eşrefe'l- verâ
Ente'l-lezî teferrede bi'l-fazli ve'l- ulâ
2. İy fahr-i ḥalk kimde ola zehre medḥüñe
Çün Ḥaḳ didi Le- amrûke levlâke ve'd-ḍuḥâ
3. ' Aḳl-ı ' inân-keşîde ire mi rikâbuña
Dir ṭarrıkû öñünce çün ervâḥ-ı aşfiyâ
4. Seyr-i semend-i sırruña meydân-ı ' arş tenk
Pervâz-ı murğ-ı fikretüñe lâ-mekân fezâ
5. Nuṭkuñ mu' allimi şübeh-i ' aḳladur necât
Lafzuñ müferriḥi marâz-ı rûḥadur şifâ
6. Luṭfuñ demi ider nefes-i nefsi dil-peziir

Hulkuñ yili kıılır harem-i rûhı hoş havâ

7. Raḥmān iken mu‘allimüñ ümmî koduñ aduñ
Sultān iken dü kevne kabāçeñ-durur ‘abā
8. Sāyeñ ḥakîr toprağa şalsa idi şeref
Her zerre gün gözine olur idi tütüyā
9. Taḥtû’l-livāña âdem ü men dūnehū muṭî‘
Faḥr anlara ki eylediler saña iktidā
10. Şol kimseyi ki çekdi kabûlûñ kılıç bigi
Gerçi bürehnedür güheri toludur şafā
11. Ol nā-kese ki reddüñ eli atdı oḳlayın
‘Uryān ü ağızı kan yiri toprak yolu havâ
12. Gerçi ki toprak eyledi müdbirleri debûr
Sen bir çırāğsın kim ider nuşratı şabā
13. Ğavvāş-ı rûḥ-ı qudsî ile baḥr-i vaḥdete
Dürr-i kelām-ı Ḥaḳḳa lisānuñdur āşinā
14. Kîş-i ve mā remeyte’dan atsañ kazā oḳın
Ḥayl-i müsevvimîn ide dîn düşmenin hebā
15. Kaḳdı nübüvvetüñ eli din taḅlın eyle kim
Uş şark ü ğarb tıldı ol āvāzdan şadā
16. Cem‘ eyleyüp cemî‘-i kemālâtı luṭf-ı Rab
Bir zāt-ı ekmel içre adın kodı Muştafā

17. Hem hırmən-i şefā‘ atüñüñ hūşe-çīnidür
Âdem ki dāne hırşı ile eyledi haṭā
18. Yek dānesin cihān şadefinde güher bigi
İy bī-bedel yetīm anuñ içün dinür saña
19. Zülfüñle ḥadd ü ḳaddüñe her kim baḳa şanur
Kim buldı bedr ḳadr dünin ḥaṭṭ-ı istivā
20. Aduñuñ iki ḥarfine eyler işāreti
Anda ki yidi yirde Hudā andı mīm ü ḥā
21. Hülḳuña çünki Hālīḳ-ı a‘ zam didi azīm
Lāyīḳ ḥalāyīḳ eyleye mi hülḳuña şenā
22. İrdi nebāt ü ma‘ den ü ḥayvāna da‘ vetüñ
Kim oldı şāhidüñ şecer ü üştür ü ḥaşā
23. Kesdüñ külīçe-i mehi tennūr-ı çarḥda
Çün ḥvān-ı mu‘ cizātuña germ oldı iştiḥā
24. Bağlansa emrüñe nola şems ü ḳamer kemer
Nūruñla buldı neşv ü nemā bu iki ḥōd-nümā
25. Ger nerdübān idinse tokuz çarḥı ‘ aḳl-ı kül
Bir pāyesine ırmeye mi‘ rācuñuñ şehā
26. İsrā gicesi servüñe seyr itse Sidre’nüñ
A‘ lā-yı müntehāsıdur ednā-yı müttekā

27. Çün ol seferde maķşada tîz eyledüñ başar
Mā-zāğa oldı ‘aynuñ ü ħalbüñ ve mā-ťağā
28. Ėitdüñ hezār kerre hezārān hezār mîl
Anda ki lā-ħalā didiler bel ve lā-melā
29. Seyrüñ nihāyetinde çü bulduñ dünüvv-i ħāř
Sen didüñ eyne ünzile Ėaķ didi hāhünā
30. Ėördüñ anı ki Ėöriniser lāyıkı Ėöze
Ėalvet-sarāy-ı ħāřda bî-çün ü bî-çerā
31. Ėoksan biñ oldı bir dem içinde saña naşîb
şol baħrden ki yokdur aña ħadd ü intihā
32. Ėāřilere nevāle-i ‘afv alduñ armağān
Buldı nevāleñ ile ħamu bî-nevā nevā
33. Rāh-ı đalāle varmamağa degme bü’l-heves
Ėörindi nūr-ı sūre-i ve’n necmi izā hevā
34. Döndüñ çü heft ü penc ile řeř kūře menzile
Didüñ yaķinî çār emînüñe mācerā
35. Ne çār çār rükni şerî‘at sarāyınıñ
Dest urmayan bu çār etegine ola çār-pā
36. řıddîķ kim řadurduñ anuñ ħalb-i ħulkına
Her ħvān-ı ni‘meti ki saña ķıldı Ėaķ ‘atā
37. Fārūk kim olur idi lāyık nübüvvete

Ger h  zret  n deg  lmisedi h  tm-i enbiy  

38. O  m  n ki eyledün anı n  reyn   h  ibi
Bulmı   idi h  y  t anu   ile dem-i h  y  
39. Hayder ki    ilm    h  kmet  ne v  ri   itdi H  k
Mah  b  b-ı evliy   idi mah      -ı l  -fet  
40.      l   men  k  b  nı      l  'n  n kim ide   erh
H  yy       al  m didi     v   f  nda hel et  
41. D  rreyn-i ezhereyn idi necmeyn-i envereyn
C  n    dil-i Bet  l    dem-i   alb-i Murta  z  
42. N  reyn-i    ayn  n  n biri h  l  ku  n bigi H  asen
Biri H  useyn-i    h-ı   eh  d  n-ı Kerbel  
43. Her dem sa  na v     l  n   H  k'dan hez  r b  r
C  n    cih  n   tolus     sal  t    sel  m ola
44.   eyh      amelden ire        ury  n i  ig  ne
  addine h  k-i   l-i    ab  dan buyur   ab  
45. Lu  fu  ndan it meded bu g  nehk  ra anda kim
F  cc  ra d  n dinile v   ebr  ra mer  hab  
46.   y h    ce kime yalvaray  n ben ged  y    n
Sen    hdan   ef  ' at umar h     ce v   ged  
47. Men   itme te  şneden      ar  t-ı ter      m  

Çün menba‘ -ı keremsin ü ser-çeşme-i sehâ

48. Şar‘-ı şefâ‘ at ümmete cürm ü günâh ise
Çokdur bu derd bizde demidür k’ire devâ
49. Yâ Rab bi-haqq-ı nûr-ı Muḥammed ki pertevi
Toldurdu yir ü gögi kamu nûr ile ziyâ
50. Koma bizi cihân zulemâtında dâllîn
Nûr ile müstaḳîm şırâtuña ihdinâ⁸²

2.1.1.4.4. Dördüncü Kaside

Öncesinde Sultan II. Murâd övgüsünde mesnevi nazım şekliyle yazılmış “Der-Medh-i Sultân-ı A’zâm Şâhenşâh-ı Mu’azzam Sultân Murâd Hân Bin Muhammed Hân” başlığını taşıyan methiye bölüm vardır. Ardından bu kaside gelir. II. Murâd hakkında söylenmiş ikinci methiyedir. Mesnevinin 661-700. beyitleri arasında bulunan Şeyhî mahlaslı kaside Şeyhî tarafından söylenmiştir ve 41 beyittir. Kasidede yer yer musammat beyitlere rastlanması şiire ayrı bir canlılık kazandırmıştır. Kasideden sonra “Hitâb-ı Pâdişâh-ı A’zam ve Hâkân-ı Mu’azzam Sultân Murâd Bin Muhammed Hân Be-Tarîk-i Nasîhat” başlıklı Şeyhî’nin sultana nasihat ve tavsiyelerde bulunduğu mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölüm yer alır.

Şeyhî, Sultan II. Murâd övgüsünde söylediği bu kasidesinde sultanın cömertliğinden ve adaletli oluşundan; kudretinden ve kahrından bahseder. Padişahın bahtını Hz. Peygamber’in yüzüne, tahtını Hz. İsa’nın makamına, padişahlık mührünü Hz. Süleyman’ın yüzüğüne benzetir. Padişahın şairlik kabiliyetine vurgu yapar. Cem ve Zaloğlu Rüstem ile padişahı kıyaslayıp II. Murâd’ı üstün görür. Kasidenin uygun bir yerinde gazel de söyleyen şair sonunda padişah için dua ederek kasideyi bitirir.

⁸² Timurtaş, a. g. e., s. 18-21.

Şair, âlemin cemalini padişahın devlet güneşinin aydınlattığını; insanların talihlerinin mesut olmasının ancak padişahın uğurlu talihi sayesinde olduğunu söyler. Onun cömertlik denizinin bir damlası Hint Okyanusu kadar, onun kudret sarayının sadece bir kubbesi çark-ı azam gibidir. Devlet cemali onun kılıcının yüzünde bir nokta kadarcıktır; zafer gelinin saçı onun mızrağının ucundaki perçemdir. Dünya padişahın hayat gibi olan adından can ve vücut bulur. Eğer nisan bulutları padişahın baharının feyzinden nem alabilseler yağmur yerine mücevher yağdırırlar. Padişah o kadar ince ve keskin fikirlidir ki levhi mahfuza baksa ondan gizli bir harf kalmaz. Sultan vücut bulmuş bir ruh ve şekil kazanmış bir nur olduğu için zatı açıkça görünür ancak vasıfları anlatılamaz. Bütün gökyüzü ve yeryüzü ordugah çadırı ve karargah olsa onun fetih ordularına dar gelir. Onun kahrının rüzgarı bağ ve bahçelere dokunsa hepsi kupkuru olur. Lutuf esintileri cehenneme erişse cehennem Kevser akıtmaya başlar. Padişahın adaleti Kısra'yı kiskandıracak düzeydedir ve sözleri dini ihya etmekte İsa Mesih'in sözleri gibidir. Padişah dünyaya geldiği zaman yerde ve gökte ne varsa her şey onun gelişinin ne kadar hayırlı olduğunu zikreder. Sultanın bahtı peygamberin yüzü gibi münevver, tahtı İsa makamı gibi mükerremdir. Hz. Süleyman, padişahın parmağındaki yüzüğü görse mührünü taktığı parmağını ısırıp kalır. Onun elinden o kadar çok cömertlik dökülür ki bulutlar kederlerinden inlerler. Sultan düşmanlarını avlarsa şahbazın kanatları dökülür, takvalı sözlerini İbrahim Ethem duysa ondan nasihat ister. Allah padişahın kapısını rızık bekleyen halk için erzak dağıtım yeri haline getirmiş ayrıca onun eşiğini fetih nurunun başladığı yer kılmıştır. Onun kuvvetinin büyüklüğü feleklerden üstün, izzet ve şerefi binlerce mertebe ileridedir. Feleğin yaraladığı gönüller onun izine yüz sürerlerse yaralarına merhem bulurlar. Dengesini yitirmiş mizaca su nasıl zehir gibi gelirse padişahın can suyu gibi adı da düşmanlara diken gibi gelir.

Şeyhî kasidenin uygun bir yerinde gazel söyler. Gazel söyleyeceğini bir beyit ile haber veren şair gaipten gelen bir ilhamla yazılan gazelin sultanın meclisindeki sevinci artıracığını ifade eder. Sevgilinin dudağının hayali âşıkın canıyla dost olunca dudakların ateşinden âşıkın sinesi ve nefesi yanar. İnsan âşık olunca gözünde ve gönlünde kan eksik olmayacağından şairin de kan ağlamasını ayıplamamak gerekir. Goncanın bülbül sesinden mest olup hırkasını yırtmasına şaşdırmamak gerekir.

Sevgilinin dağınık saçlarından aldığı kokudan dolayı Saba rüzgarı mis kokulu eser. Kâbe sevgilinin cennet yüzünü görse safa bulur ve zemzem suyu sevgilinin Kevser dudaklarını düşünse coşkuyla çağlar. Eğer âşık sevgilinin yüzünü göremediği zamanlarda deniz gibi gözyaşı dökmezse gözlerinden yaş değil kan akmalıdır.

Şair, gazelden sonra da padişahı övmeye devam eder. Bütün Fenkler, Türkler ve Deylem baştan başa yedi iklimin sultanı II. Murâd'ın emrindedir. Felek onun nimetlerine şükretmekten aciz olduğu gibi duyduğu minnet duygusunun ağırlığından dolayı da üzüntü içine girer. Kâinatın bütün zerrelere fasih bir şekilde dile gelse bile eksik bir harfle hepsini susturur. Dilden dile dolaşan Cem ve Zaloğlu Rüstem sultanın ancak askeri olabilir.

Şeyhî, şiirin sonunda padişah için dua eder. “Dünya durdukça ömrü var olsun; toprağı gökyüzünün tacı olsun. Devri devamlı; bahtı baki olsun” diyerek kasidesini bitirir.

Kaşıde Der-Medh-i Sulţān Murād Hān Bin Muḥammed Hān

mef' ulü fā' ilātün mef' ulü fā' ilātün⁸³

1. İy devletüñ güninde rüşen cemāl-i 'ālem
Pîrüz tālî' uñle ferḥunde fāl-i ādem
2. Hüsnuñ leṭāfetinden gülzār-ı dehr ḥandān
Hulkuñ nesîmi ile bāğ-ı zamāne ḥurrem
3. Cūduñ deñizlerinde her kaṭre baḥr-i aḥzār
Ḳadrüñ sarāyı içre bir ḳubbe çarḥ-i a' zam
4. Devlet cemālî ḥaṭṭı tîğüñ yüzinde nokṭa
Nuşrat 'arūsı zülfi nîzeñ ucında perçem

⁸³ Bu şiirin vezni *müstef' ilün fe 'ulün müstef' ilün fe 'ulün* şeklinde de olabilir.

5. Zinde aduñla dünyā niteki cān ile ten
Dem-sāz özüñle devlet şöyle ki zīr ile bam
6. Şādıklıg ile adı ‘ālemde rūşen oldı
Mihruñ havası içre uralı şubh-dem dem
7. Yağmur yirine bāğa dürr ü güher saçaydı
Feyzuñ bihārı virse nisān buludına nem
8. Fikrūñ daķıķa-dānı levh-i zamīre baksa
Ĥatt-ı vüçüd içinde kalmaya ĥarf-i mübhem
9. Zātuñ ‘ayāndur illā vaşfuñ beyāna gelmez
Ya nürsın muşavver ya rūhsın mücessem
10. Enşār-ı fetĥ ĥayli şıgımaz olursa cümle
Şath-ı zemīn mu‘ asker farķ-ı felek muĥayyem
11. Ķahruñ yili tokınşa ĥuşk ola bāg-u ravza
Luţfuñ nesīmi irse kevşer saça cehennem
12. Ta‘ mīr-i mülke ‘adlūñ reşk-i revān-ı Kısra
İhyā-yı dīne ĥükmūñ nuţķ-ı Mesīĥ-i Meryem
13. Ĥayr ile çün cihāna basdı ĥadem vüçüduñ
Her zerre yir ü gökde zıkr itdi ĥayr-i maķdem
14. Rāyuñı berhemenden ĥikmet göziyle gönüm
Didi ki yig görürven didüm aşabte fe’lzem
15. Aĥmed cemāli bigi baĥtuñ yüzi münevver

‘İsā maḳāmı bigi taḥtuñ yiri mükerrem

16. Barmaḳda ḥātemüñe kılsa naẓar Süleymān
Ağzında ḳala idi barmaḳ niteki ḥātem
17. Keffüñ seḥāda dökdi baḥruñ yüzi şuyını
Ol ğussadan ğamāme irişdi nāle vü ğam
18. Ḥükm-i siyāsetüñden baş çekse çarḥ-i ser-keş
Ḳahruñ bozar esāsın ne deñlü olsa muḥkem
19. Kılsañ ‘adū şikārın per döke bāz-ı eşheb
Gelseñ vera‘ sözine pend ala İbn-i Edhem
20. Envār-ı fetḥe itdi Ḥaḳ işigüñi maṭla‘
Erzāk-ı ḥalka kıldı rāzık ḳapuñı maḳsem
21. Ḳuvvetde şevketüñ ger eflākden yigindür
‘İzz ü şerefde ola biñ mertebeyle aḳdem
22. Şüretde şahlığuñ ger şemsü’ḍ-ḍuḥā görünür
Nūr-ı kerāmet içre yüz vech ile ola ekrem
23. Ḳanḳı göñüle k’ura gerdün-ı dūn cerāḥat
Ursun yüzün izüñe kim bula zaḥma merhem
24. Cān kimdür ol ḥaremde kim bula üns-i ḥalvet
Olduḳda sen melek-ḥū ḳudsīler ile maḥrem
25. Aduñ ki nūş-ı cāndur nîş oldı ḥaşma zīrā
Nā-mu‘ tedil mizāca āb-ı ḥayāt olur sem

26. Bezmünde bu ğazel kim avl-i arab-fezādur
Zıkr ola geh gehī ūn ğaybī dil itdi mūlhem
27. Cānā lebūñ ğayālī olalı cāna hemdem
Ol la‘l āteşinden hem sīne yandı hem dem
28. Ğamdan an ağladuğum ‘ayb itme k’olmaz eksūk
‘Işa uyıca ādem gōñūlde gōzde hem dem
29. Ger şūfıyāne ğonca āk itse hıra tañ mı
Būlbūl semā‘ı ile mest oldu tıtdı hem dem
30. Bād-ı şabā emende mūşķīn nefesdür illā
İrdūke urur dem-ā-dem zūlfūñ havāsı derhem
31. Cennet yüzüne baks a bula şafāyı Ka‘be
Kevşer lebūñi sizse ūş ide āb-ı Zemzem
32. Gōzüm yüzünden ayru baħr itmez ise seylin
Bu ğar-ı hūn evinden ıksun gōzüm degül nem
33. Yaşum yiler ki yilden öñürdü ala gerdūñ
Didüm ki ivme epsem eydür bir izin öpsem
34. İgende zūlm ayağın zūlfūñ uzatmasun kim
Şeh devletinde oldu bu devr-i cev r eli kem
35. Ol şāh-ı māh-peyker sultān-ı heft-ķişver
K‘emrindedür ser-ā-ser Efrenc ü Türk ü Deylem

36. Hem şükr-i ni‘ metinden yir dili küng ü ‘ âciz
Hem bâr-ı minnetinden çarḥ arkası tutar hemm
37. Zerrâtı kâinātuñ olsa faşîḥ u nâtîḳ
Kem ḥarf ile kemâli ḳamusın ide ebkem
38. Şeyḥî ḳo vaşfı şerḥin oḳı du‘ â-yı devlet
K’ol ‘ ilm-i bî-kerâne Allâh oldu a‘ lem
39. Nice k’ola ağızda aḥbâr-ı cām-ı Cemşîd
Nice ki gele dile destân-ı Zâl-i Rüstem
40. Olsun saña müsellem iy pâdişâh-ı a‘ zâm
Hem resm-i rezm-i Rüstem hem cām-ı meclis-i Cem
41. ‘ Ömrüñ cihâna hemser gerdüñ sipihre efser
Devrüñ devâma müncer baḥtuñ beḳâyâ munzam⁸⁴

2.1.1.4.5. Beşinci Kaside

Eserdeki “Sıfat-ı Subh ve Münâcât Kerden-i Şîrîn Bârî Ta’âlâ” başlığını taşıyan bölümde yer alır. Kasideden önceki olay akışında Şîrîn’in münacat etmeden önceki durumu açıklanır. Hüsrev tarafından dert ortağı Şâvûr yanından alınan Şîrîn kasrında yalnız kalınca geceyle, mumla ve pervaneyle dertleşir. Seher vakti sıkıntılarından kurtarması için Allah’a yakarır. Yakarma esnasında bu münacat kasideyi söyler. Mesnevinin 5453-5467. beyitleri arasında bulunan Şeyhî mahlaslı kaside Şîrîn tarafından söylenmiştir ve 15 beyittir. Kasideden sonra mesnevi nazım şekliyle Allah’ın Şîrîn’in duasını karşılıksız bırakmadığı, Hüsrev’in kalbini yumuşattığı anlatılır.

⁸⁴ Timurtaş, a. g. e., s. 24-27.

Şeyhî, münacat türündeki bu kasidesinde Allah'ın hakimiyeti ve kudreti karşısında kulun acizliğini gösteren örnekler verir. Gönlü Allah sevgisiyle dolu olanları ve ilahî aşkla yanıp ah çekenleri; günahkârken samimiyetle tevbe edenleri; başlarına türlü sıkıntılar geldiği halde Allah'ın rahmetinden umut kesmeyen peygamberleri ve velileri zikrederek bunlar üzerinden Allah katında makbul olan vasıfları hatırlatır ve onların hürmetine sıkıntılarından kurtarması için Allah'a yakarır.

Şair, seven gönüllerdeki aşk ve vefa hakkı için; sabahın erken vaktindeki sevinç hakkı için; aşk ateşine tutuşanların niyazı ve zevk suyuna kananlardaki yaşama arzusu hakkı için; garip ve ümitsiz bir halde inleyen kimsesiz hastalara gaipteki darüşşifadan ulaşan deva hakkı için; aşk ateşinde kalbi eriten halis gönüllerin ve değersiz topraktan mücevher elde eden kimya hakkı için; günahkârların ettiği ahlar ve halis kalplilerin riyasız işledikleri amellerin hakkı için; mazlum canların ettiği dua hakkı için; elest vaktinde ruh bahşeden kadeh hakkı için; Allah'ın lutuf ve rahmetinden ümit bekleyen, kahrı ve gazabına karşı korku duyan canların hakkı için; Allah'ın zatının nurunun parlaklığı, cemali ve cömertliği, ulu ihtişamı ile izzet ve celalinin hakkı için; Cemalullahın parlaklığından güneşe ulaşan nur ve ışık hakkı için; akşam ile sabahın sevinci ve kederinin hakkı için; enbiyanın çektiği cefaların ve evliyanın başına gelen şiddetli belaların hakkı için; kendisinin perişan gönlü gibi dertlere ve belalara müptela olmuşların hakkı için merhamet edip kederden kurtarması için Allah'a yakarır. Daha fazla söz söylemesinin bencillik olacağını ifade eder ve kasidenin sonunda “Hüda olmanın hakkı için beni affet” diyerek Allah'ın zatına sığınıp münacatı bitirir.

Kaşîde Ender Münâcât

mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Yâ Rab muhib gönüldeki mihr ü vefâ hâkı
Şubh-ı şafâ demindeki şıdķ u şafâ hâkı
2. Şevķ odına yanandağı sūz u niyâz için

3. Cān-ı ġarīb ġaste vü nevmīd ü zār iken
Dārü'ş-şifā-yı ġaybdan iren devā ġaķı

4. Bīġāneliķ deminde aķan ķanlu yaş iķün
Deryā-yı ġavfa ġarķa varan āşinā ġaķı

5. Ĥālīş-derūn iķün k'eridür şevķ odında ķalb
Ĥāk-i ġasīsı gevher iden ķimiyā ġaķı

6. Ehl-i ġünāġ kıldıġı derd ile āġ iķün
Muġlişler itdüġi 'amel-i bī-riyā ġaķı

7. Şol tīr iķün k'idır siper-i ķarġdan ġüzır
Mażlūm cānlar itdüġi ya' nī du'ā ġaķı

6. Ehl-i günāh kılduğı derd ile āh için
Muhlışler itdüği ‘amel-i bī-riyā ḥaķı
7. Şol tīr için k’ider siper-i çarḥdan güzەر
Maẓlūm cānlar itdüđi ya‘nī du‘ā ḥaķı

Ya‘nî sürûr u ğuşşa-i şubh u mesâ hâkı

13. Cevr ü cefâ içün ki çeker cân-ı enbiyâ
Hem evliyâyâ iren eşedd-i belâ hâkı
14. Āvâre hâtırı bigi bî-çâre **Şeyhî**’nün
Derd ü ğam u belâlar ile mübtelâ hâkı
15. Raḥm eyle ben za‘îfe bu ğamdan necât vir
Hûd-râyılık-durur kalanı sen Hudâ hâkı⁸⁵

2.1.1.5. Câmi’u’l-Ahbâr (Âşık Ahmed)

Câmi’u’l-Ahbâr’ın giriş bölümünde konusu övgü olan iki kaside bulunmaktadır. Kasidelerden ilki tevhid, ikincisi na’t konuludur. Her iki kaside de eserin müellifi Âşık Ahmed’in dilinden söylenmektedir.

2.1.1.5.1. Birinci Kaside

Câmi’u’l-Ahbâr, mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bir tevhid ile başlar. Ardından kaside nazım şekliyle yazılmış olan tevhid türündeki bu kaside gelir. Mesnevideki ikinci tevhid ve ilk mesnevi dışı nazım şeklidir. Eserin 75-115. beyitleri arasında bulunan Âşık Ahmed mahlaslı kaside Âşık Ahmed tarafından söylenmiştir ve 41 beyittir. Kasideden sonra mesnevi nazım şekliyle Hz. Peygamber hakkında yazılmış “Der-Na’t-ı Seyyidü’l-Mürselîn” başlığıyla isimlendirilen ilk na’t yer almaktadır.

Âşık Ahmed kasidesine Kâdir, Hayy ve Bekâ sıfatlarının sahibi olan, kullarına daima cömertçe ihsanlarda bulunan Allah’ı bilmek gerektiğini söyleyerek başlar. Allah’ın Kerîm sıfatına vurgu yaparak onun rızık ve nimetleri adaletle dağıtan sonsuz rahmet sahibi olduğunu ifade eder.

⁸⁵ Timurtaş, a. g. e., s. 205-206.

Şair, Allah'ın Rezzak sıfatına böylece vurgu yaptıktan sonra coğrafi unsurlar üzerinden Allah'ın varlığı ve birliğini açıklamaya devam eder. Dünyanın Allah'ın “kүн” yani “ol” emriyle var olduğunu dile getirir. Gökyüzünü boşlukta durduran; göğü mavi, yeryüzünü yeşil renkte yapan; geceyi kara, gündüzü aydınlık yaratan; geceyi ve gündüzü aydınlatmak için ayı ve güneşi semaya iki kandil gibi asan; yedi denizi yaratıp yeryüzünü dağlarla kuşatan Allah'tır. Yine deniz sularını tuzlu, akarsuları tatlı yaratan; yeryüzündeki çeşmeleri akıtıp suyuyla bütün yaratılmışları kandıran; dikenden gül bitiren, kulları yesin diye kamıştan şeker yaratan odur.

Âşık Ahmed, Hz. Âdem'i topraktan yaratıp insanlara benîâdem diyenin Allah olduğunu söyleyerek insanın yaratılışına vurgu yaptıktan sonra Allah'ın birliği üzerinde durur. Ezeli ve ebedî olan yalnızca Allah'tır, ona şirk koşanların başına birçok belalar gelir. Zira Allah birliğini bilmeyenlerin başına çeşitli cefalar geleceğini haber vermektedir. Şair, kulların şükür ve ibadet etmeleri gerektiğine de dikkat çekerek nasihat eder. Başına gelen dertlerden kurtulmak isteyenler Allah'ın adını anmalı ve huzurunda secdeye kapanmalıdır. İnsana Allah'ın adını andıran bizzat Allah'tır. Yer ve gök onun adıyla doludur. Ona hamdetmek kullarına vaciptir. Dünyada Allah ile aşına olmayan kul ahirette Allah'ın huzuruna varınca mahcup olur. İnsan nefesine uymamalı; beş vakit namaz kılarak, zekat vererek; içini dışını riya, haset ve kibirden temizlemelidir. Kul, Allah'ın rahmetine kavuşmak için zikri dilinden asla bırakmamalı, Hak yolunda elif gibi dosdoğru olmalıdır. Allah'ın buyruklarını aksatmadan yerine getirmek gerekir zira onun hükmüne uyanlar muratlarına kavuşurken uymayanların ömrü heba olacaktır.

Şair, kasidenin son kısmında Allah'a dua eder. Kıyamet koptuğunda Hz. Peygamber'in sancağı altında toplananlardan olmayı, peygamberin şefaatine kavuşmayı ve peygamber hürmetine bağışlanmayı ister. Kasidenin sonunda uzunca söylediği tevhid sözlerinin özünü anlayıp mana çıkarabilenlere yüzlerce merhaba olsun diyerek şiirine son vermiştir.

Der-Tevhîd-i Bārî Ta'ālā

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. İmdi ol Allah'ı bilgil Kādir ü Hayy u Bekā
Ol virür kullarına hem şöyle dāyim bil 'atā
2. Ol Gani'dür cümle 'ālem andan umar ni' meti
Gebr ü tersā hem vazīfe yirler andan bī-riyā
3. Andan artuḡ yok-durur çün cümleññ ḡassāmı ol
Ol virür hem rızḡ u ni' met ne ki vardur ḡamuya
4. İmdi görgil ol Hāḡ'ı kim düşmanın böyle ider
Hāḡā andan dostların kim kıla ol Hāḡ bī-nevā
5. Ol Kerīm'dür raḡmetine yok-durur herḡiz ḡisāb
Kim-durur kim görmeyüpdür dünyede andan vefā
6. Ol didi oldu bu 'ālem kün fe kân içinde bil
Hāḡıl oldu kün dimekden ne ki var arz u semā
7. Āsumānı görgil imdi niçe oldu bī-sütün
Kim mu' allāḡ niçe durmuş kim aña gelmez ḡaḡā
8. Eyledi işbu yiri kim virdi aña ḡoş sūkūt
Şöyle durmuşdur yirinde kim yürimez cā-be-cā
9. İşbu çarḡı ol düzetdi rengini kıldı kebūd
Yir yüzine hem yaşıl ḡon eyleyen oldur ḡabā
10. Uş görürsin gökyüzinde aḡterānı seyr ider
Kimi ḡurmuş ḡizmete kimi yügürür ḡapuya
11. Ol-durur hem gice gündüz ḡudret-ile yaradur

Birinüñ rengi münevver biri olmuşdur qara

12. Ay yaratdı giceyi çün nūr ola vü hem çerāğ
Gündüz-içün bu güneş kim virür ol halka ziyā
13. İki kandil aşdı pes Hax kullarıçun bî-riyā
Gündüzi güneşe virdi giceyi virdi aya
14. Ol yaratdı yir yüzinde seb' a-i ebhār i yār
Kim kuşatdı yir yüzün ol şöyle bil kafdan kafa
15. Eyledi deñiz şuların şöyle bilgil pür nemek
Lezzet-i şirîn virüpdür şöyle bil aqarsuya
16. Akıdupdur yir yüzinde çeşmeleri ol revān
Ya' nî maḥlûḳ ne ki vardur içüben andan toya
17. Ol yaratdı yir yüzinde Ādem'i kıldı şerîf
Yā benî-Ādem diyüben ol bize kıılır nidā
18. Ol kıılır hem āb u gilden dürlü şan' atlar i cān
Luṭfı birle qanı ider şöyle bil müşg-i Hıṭā
19. Ol bitürür şöyle bilgil qurı dikenden gülü
Hem qamışdan şekker ider kullarıçun kim yiye
20. Evvel oldur āḥir oldur kim aña yoḳdur şerîk
Evveline kimse irmez āḥiri bî-intihā
21. Aña şirkden qatı yoḳdur şöyle bilgil iy kişi
Kim bu şirkdür kim getürür çok belālar bu cana

22. Anuñ-ıçun Hâk dimişdür bilmeyenler birligüm
Yarın anda olısardur bunlara dürlü cefâ
23. Añgıl imdi birligin sen aña kılğıl hem sücüd
Zîre kim andan iriser derdüñe dürlü şifâ
24. Añduran hem ol-durur âhîr saña bil kendüñi
Anuñ adıyla toludur ne ki var arz u semâ
25. Ol ‘inâyet kılmaz-ısa n’eyleyevüz biz za‘îf
Andan umar cümle rahmet enbiyâ vü evliyâ
26. İmdi sen kılmak gereksin şükr-i Yezdân-ı Ahad
Vâcib oldur kullarına kılalar hamd u şenâ
27. Anda yarın hazretine varıcağ n’eyleyesin
Olmadıñ sen bunda bir gün Hâk-ıla hem âşinâ
28. Eyle itdi nefis seni kim aña olduñ sen esîr
Kim içüñ taşuñ toludur pür hased kibr ü riya
29. Evliyâdur imdi ol kim uymadı hergiz aña
Zecr kıldı gice gündüz nefsi itdi mübtelâ
30. İmdi sen kıl beş namâzuñ var-ısa virgil zekât
Pehlûvân ol nefsüñ öldür kıl aña dürlü cezâ
31. İşbu tevhîd zıkrini sen bu dilüñden komağıl
Tâ bu göñlüñ içi tola şöyle bil şıdğ u şafâ

32. Olğıl imdi Hâk yolında şöyle toğru çün elif
Ger dilerseñ rahmetin sen ol Hâk'uñ hem muṭlakā
33. Andan ayru olmağıl sen her bir işde iy harīf
Kıl 'ibādet ṭurmadın sen yalvarıgörgil Hâk'a
34. Andan irer zīre dermān bu yazuklu cānlara
Ger dilerseñ cānuñı sen nefsüñi eyle fenā
35. Ol Hâk'uñ sen buyruğın ṭut kılmağıl hūkmin iki
Ger dilerseñ ḥāşıl ola saña ol dārü'l-bekā
36. Ol ezelde her kime kim şundılar devlet anuñ
Tāc-ı devlet başına urdı bilüñ anuñ Hudā
37. Aña uyan dağı buldı dürlü devletle murād
Uymayanlar aña bilgil 'ömrini kıldı hebā
38. Anı ister 'Āşık **Aḥmed** dün ü gün Hâk'dan müdām
Ol kıyāmet günlerinde kopa ol zīr-i livā
39. Aḥmed-i Muḥtār ḥaķıyçun sen bağışlağıl anı
Tā şefā' at kıla yarın ol Muḥammed Muştafā
40. İmdi kılğıl bu ma' ānī sözlerini muḥtaşar
Degmede ḥöd sözümüze olmayısar intihā
41. İşbu tevḥīd sözlerinden añağıl sen ḥoş rumūz
Sözlerümüz oḥıyup bilenlere şad merḥabā⁸⁶

⁸⁶ Muhittin Eliaçık, "Āşık Ahmed'in Cāmi'u'l-Aḥbār'ı: İnceleme - Metin", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, C. II, s. 7-9.

2.1.1.5.2. İkinci Kaside

Câmi’u’l-Ahbâr’daki ikinci na’t ve ikinci mesnevi dışı nazım şeklidir. Öncesinde Hz. Peygamber hakkında yazılmış “Der-Na’t-ı Seyyidü’l-Mürselîn” başlığını taşıyan mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış eserdeki ilk na’t vardır. Ardından bu na’t kaside gelir. Mesnevinin 140-166. beyitleri arasında yer alan Âşık Âhmed mahlaslı kaside Âşık Ahmed tarafından söylenmiştir ve 27 beyittir. Kasideden sonra Hz. Ebubekir’den başlayarak sırasıyla Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında yazılmış, her biri ayrı başlık taşıyan, 4-6 beyit arasında değişen na’tlar yer almıştır.

Âşık Ahmet bu kasidesine yerde ve gökte yaratılmış her ne varsa bütün mevcudatın Hz. Peygamber hürmetine var olduğunu ifade ederek başlar. Bütün enbiya ve evliyanın nuru ondandır. Hz. Peygamber nebiler serveri ve veliler şahı olduğundan büyük küçük herkesin şefaati talebinde bulunduğu kişi odur. Hz. Peygamber gelmeden önce âlem şirk ve karanlıkla kaplıyken onun gelişi âlemi güneş gibi aydınlatmış, âdeti bahar gelmiştir. Allah ona sabır, güzel huy, sadakat, ilim vermiş böylece yaratılmışların içinde en seçkin konuma getirmiştir. Hz. Peygamber Allah’ın yardımı ile fetihler yapmış, kafirleri darmadağın etmiş, İslam dini güçlü hale gelmiştir.

O, Kur’an-ı Kerim’de hakkında bazen “Tahâ” bazen “Yâsin” buyurulan; Sirac, Şefî’, Nezîr vasıflarının sahibi bir peygamberdir. Allah ona Şefî’ sıfatı verdiği için ümmetini cehennem ateşinden kurtarır. Mala mülke hiç değer vermediği gibi aksine fakirliği ile övünür. Kendisine yapılan eziyetlere sabırla katlanır. Bütün Araplar onun mucizelerini gördüğü halde Ebu Cehil gibi bazı müşrikler görmediler; İblise uyup cehennemlik oldular. İslamı kabul edenler cennette yerini hazır etmişken kabul etmeyenler perişan olmuştur.

Şair, kasidenin sonunda kendisine hitap ederek okuyucuya nasihat verir. Hz. Peygamber’in dinine uyulmasını, yüzbinlerce günah olsa bile Allah tarafından

affedileceğini söyler. Allah'ın rahmetine ulaşabilmek için aşkla ve gönülden peygamberin ümmeti olmak gerektiğini ifade eder.

Der-Medh-i Kāyināt-Rā ve Ū

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Ol Muḥammed'dür ki andan 'ālem oldı ne ki var
Yir ü gök ü ins ü cinn ü vahş u tayr u mūr u mār
2. Andan oldı hem bu nūr-ı enbiyā vü evliyā
Hem şefā' at andan umar bu şığār u bu kibār
3. Ol nebīler serveridür hem velīler şāhıdur
'Āleme rahmet virüpdür anı ol perverdigār
4. Kış bigi hem dutmış-ıdı şirk ü zulmet 'ālemi
Geldi ol rahmet nūrı çün 'ālem oldı nev bahār
5. Çün Muḥammed geldi 'ālem içre toğdı āfitāb
Dīn-i İslām 'ālem içre oldı ol dem āşikār
6. Şabr u luṭf u hulk u 'izzet virmiş ol Allah aña
Kapusında bende oldı ne ki vardur şehriyār
7. Adı oldı 'ālem içre “Şādıku'l-va'di'l-emīn”
Didiler kim işbulardur ol Resūl-i nāmdār
8. Hem ezel 'ilminde virdi kamu 'ilmi Hāk aña
Hem leṭāfet bahrı anda şöyle bilgil bī-şümār

9. Anuñ-ıçun oldı cümle ‘ālemüñ bu varlığı
Anuñ-ıçun oldı bilgil ay u gün leyl ü nehār
10. Yaradılmış içre anı kıldı ol Hāk hem güzīn
Bu ebed mülkinde aña olmuş-ıdı bahtiyār
11. Çünkü virdi fetḥ ü nuşret birle bir dem Hāk aña
Bu cuhūd u kāfiri ol kıldı ol dem tārumār
12. Hem Qur’ān içre ögüp didi kim ḥulḳ-ı ‘azīm
Gör ne ḥil’at virdi aña ol Kerīm ü Kirdigār
13. Gāh ‘Tāhā’ gāh ‘Yāsīn’ diyü kıldı Hāk ḥiṭāb
‘Ālem içre Hāk dīnini kıldı anuñ üstüvār
14. Aña dimişdür Sirāc u hem Şefī’ u hem Nezīr
Hem anuñ yārenleridür şöyle bil bu çār-yār
15. Ol Ḥabīb’i kıldı ‘ālem üstine ol Hāk şefī’
Ol alısar ümmetini işbu oddan bī-ḥatār
16. Anuñ-ıçun buldı ‘ālem hoş kerāmet hoş şafā
Anuñ-ıçun oldı işbu maḥlūk içre tāc-dār
17. Saltanat birle anı Hāk kıldı ‘ālem üzre şāh
Faḥr idüp faḥrı özine anı kıldı ihtiyār
18. Dāyimā el-faḥru faḥrī’di Resūl’üñ sözleri
Mülk-i dünyāya baḳuban itmedi ol i’tibār

19. Ol Resûl'e her ki kılsa şöyle bil cevır ü cefâ
Katlanurdı dürlü cevıre hem idüp şabr u karar
20. Mu' cizâtın gördiler hem şöyle bil külli ' arab
Görmez-idi ' Utbe Şeybe hem Bû-Cehl-i nâ-be-kâr
21. Kim bularuñ gözleri görmez-idi ol Hâk nûrın
Kim bular iblîse uyup yirlerini itdi nâr
22. Pes kılıç indi bu gökden kırmağa müşrikleri
Hem anuñçun aldı Haydar eline ol Zü'l-fikâr
23. Luţf-ıla vü kahr-ıla hoş açdılar dîn yolını
Dîne girmeyen kişiler oldılar hem hõr u zâr
24. Her ki sözün tutup anuñ şer' ini kıldı kabûl
Ol-durur kim cennet içre buldı ol dârü'l-karâr
25. ' **Âşık Ahmed** ol Resûl'üñ dutgıl imdi şer' ini
' Afv ide Hâk yazuğunu ger olursa şad-hezâr
26. Olgıl imdi ümmeti sen bu gönülden ' ışk-ıla
Tâ olasın rahmet-ile şöyle sen iy şâh-vâr
27. Bu kelâmuñ haddi yokdur bu kelâmdur key ' amîk
Kim anuñ evşâf-ı bahrı bir deñizdür bî-kenâr⁸⁷

⁸⁷ Eliaçık, a. g. e., s. 11-13.

2.1.1.6. Mihr ü Müşteri (Hassân)

Mihr ü Müşteri'nin muhtevasındaki tek kaside “Güftâr-ı Der-Harb-i Mihr Bâ-rahzenân ve Feth-i Ê” başlıklı bölümde yer alır. Kasideden önceki olay akışında yaşanan hadiseler açıklanarak kasidenin söylenme sebebine hazırlık yapılır. Mihr ve beraber yolculuk yaptığı tacirler yolda haramilerin saldırısına uğrar. Mihr üstün kahramanlık göstererek haramileri yener. Tacirlerin canlarını ve mallarını kurtardığı gibi haramilerin bıraktığı ganimetlerden hiç pay almaz. Mihr'in sergilediği cesur ve faziletli kişilik karşısında kervanda bulunan Semavi isimli yetenekli bir şair bu şiiri okur. Mesnevinin 2771-2800. beyitleri arasında bulunan mahlassız kaside Semavi dilinden söylenmiştir ve 30 beyittir. Kasideden sonra kafilenin reisi Şeref, Mihr'e Harezmi hükümdarının güzel kızı Nâhid'den bahseder ve bunların evlenmelerinin uygun olduğunu dile getirir. Mihr kervanla beraber Harezmi'ye doğru hareket eder.

Kasideye Mihr'in vasıflarının anlatılmakla bitmeyeceği; onun nazarı olmadan ne yeryüzünün ne gökyüzünün bir mertebe kazanabileceği vurgulanarak başlanır. Ezelden beri kâmil olan zatına can bir zarar veremeyeceği gibi akıl da ezeli faziletine rağmen Mihr'in faziletlerini anlatamaz. Mihr hiçbir hünerli kişiyle kıyaslanamayacak kadar maharetlidir. Ondan başkası meseleleri hakkaniyetli ve bilgili bir şekilde halledemez.

Doğa unsurları ve olaylarıyla karşılaştırılarak Mihr'in övgüsüne devam edilir. Mihr'in yolunun toprağını azık yapmasa ay kendi yörüngesinde ilerleyemez. Onun cömertlik denizi, sahiline hiç kimsenin ulaşamayacağı kadar sonsuzdur. Mihr'in kılıcının düşmanlar üzerinde meydana getirdiği korkunun etkisini hiçbir yıldırım ve deprem yapamaz.

Şair, sözü haramilerin kervanın yolunu kesmesi olayına getirerek yol kesen haydutlar Mihr'in okunu yiyip iyileşemeyecek derecede yaralandıkları için artık kervanları yağma ve talan edemeyeceklerini dile getirir. Ayrıca şair, astronomi unsurlarını da kasideye ekleyerek övgüsüne devam eder. Felek Mihr'in önünde köle gibi başını eğmezse güneşin kılıcının hamel burcu onu kın olarak kullanamaz. Dokuz felek ve yedi yıldız bir araya gelseler Mihr'in adındaki üç harfin şeklini oluşturmaktan aciz kalırlar. Gökyüzü güneş gibi onun sevgisine sarılmaktan gönlünü

alı koyamaz. Feleğin başağı (başak burcu) onun elinin bulutundan su içerse yedi başak olmasına şaşılmalıdır.

Mihr kerem sahibi hayırsever birisidir. O cömertlik aslanı sıfatında bir kişidir; onun bu vasfını dile getirmemek için taş olmak gerekir. Mihr'in cömert eli cansız bir varlığı canlandırıp konuşturamazsa insan buna şaşırıp kalacaktır. Akıl onun sözlerinden dökülen incileri dizmekten aciz kalır. Ruh katibi onun adı olmadan vücut levhasına bir şey yazmak için iki parmağını bir araya getiremez. O kahramanların sonuncudur; Rüstem'in destanı gibi bir destan ondan sonra artık yeniden başlayamaz.

Hassân, kasidenin sonunda Mihr'in hükmünün âlemde yürümesi için dua eder ve Semavi dilinden söylediği kasideyi sonlandır.

Güftâr-Kaşîde-i Semâvî- i Şâir Der-Medh-i Mihr

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. İy ki vaşfuñı gönül şerh ile kâmil kılamaz
Nazaruñsuz yir ü gök mertebe hâsıl kılamaz
2. Zât-ı kâmindür özüñ şöyle ki zât-ı ezeli
Cân tenüñden bu kemâli dağı zâyil kılamaz
3. Gerçi var ' aklıda tafzîl-i ezel evvel-i fa'zıl
Görüp efdâlünü ızhar-ı fezâyil kılamaz
4. Bî-kifâyet keremüñ haddini çün buldı elüñ
' Âlem işin gönülünü gayr-i delâyil kılamaz
5. Her ki maqbûl-i hünerdür ü hünerden muqbil
Kimseyi saña hüner içre muqâbil kılamaz
6. Her yemîn ile şimâle yürimez bād-şemâl
Ta ki senden irüp evşâf-ı şemâyil kılamaz

7. Senden artuḡ dutucı ḥaḡḡ-ı mesā'î viremez
Senden özge bilici ḥall-i mesāyil kılamaz
8. Cān iletmez ḡılucuñ ḥaşmı teninden tā kim
Āb-ı ḥayvān 'amel-i zehr-i helāhil kılamaz
9. Ḳamere menzilet ü nūr ziyādet irmez
Tā yoluñ ḥāki-y-ile zād-ı menāzil kılamaz
10. Bir ulu cūd-ıladur baḥr-i vücūduñ ki anda
Kimsene ārzū-yı sāḥat-i sevāhil kılamaz
11. Ḳılıcuñ kılduḡı te'sīri 'adūv mülkinde
Eser-i şā'ika vü ḥavf-ı zelāzil kılamaz
12. Fitne şīri başını eyle kesüpdür tīḡuñ
Daḡı adını geyük ḡāhir ü ḡatil kılamaz
13. Eyle yidiler oḡuñ zaḡmını reh-zenler kim
Daḡı tārāc-ıla tālān-ı ḡavāfil kılamaz
14. Saña egmezse başın bende gibi çarḡ anı
Tīḡ-i mihr ḡameli şanma ḡamāyil kılamaz
15. Nüh felekde yidi encüm aduñuñ üç ḡarfin
Raḡamī-şekl idüp özni müteşākil kılamaz
16. Sāyil-i sā'il elüñdür anuñ-ıçun keremin
Kendüye lāyık ider lāyık-ı sāyil kılamaz

17. Fā‘ il-i ḥayrsın u hîre-serem ben ger elüñ
Cāmidi cānver ü nātıkı fā‘ il kılamaz
18. Şol düri kim sözüñüñ mürselesinde düşe ‘ aql
Sanmağıl vāsıta-i ‘ iqd-i resāyil kılamaz
19. Āsmān Mihr gibi mihrüñi kuçar senden
Kim tağāfülle dil ü cānını ġāfil kılamaz
20. Kefüñ ebründen eger sünbüle-i çarḥ içe āb
‘ Aql andan dime kim seb‘ -i senābil kılamaz
21. Sen civān-merdsin ü şîr-i kerem vaşfuñ-durur
Seng-durur zıkrüñi kim cānına şāmil kılamaz
22. Kātib-i rūḥ kalem dutduğı ber-levḥ-i vücūd
Bu ki aduñsuz özin cüft-i enāmıl kılamaz
23. Ḥatmisin cümle dilāverlerüñ ü kimse daḥı
Şıfat-ı Rüstem-i destān-ı evāyil kılamaz
24. Hîç şām olmaya gündüz ki қаzā sinüñ-içün
Zafere nüh felegi nüh mehe ḥāmıl kılamaz
25. Nitekim ḥamd-i melāyik durur işnān müdām
Dīvdür her kim anı hırz ü heyākıl kılamaz
26. Meded-i rūḥ u seḥāda anı kim sen kılduñ
Rūḥ feyzi eyle bir a‘ zā-yı mefāşıl kılamaz
27. Ḥadd-i mihrüñden aşuban kefi kīñüñde қаzā

Hîç bir demde kıdem hâriç ü dâhil kılamaz

28. Ta felek zîr ü zeber ola vü yil cünbiş-ile

Toprağı gerdiş ile ‘ālî vü sâfil kılamaz

29. Emr ü nehyüñ yürisün çarh ü medâr üstinde

Kim müdârañsuz işi ‘âcil ü âcil kılamaz

30. Bu du‘â hırz u emândur saña pâk îmân-veş

Şıdk-ıla âmîni ki aña kâfir-i kâhil kılamaz⁸⁸

2.1.1.7. Sî-nâme (Hümâmî)

Sî-nâme’nin muhtevastaki tek kaside eserin giriş bölümünde yer alır. Öncesinde “Der-Sebeb-i Nazm-ı Kitâb” başlığını taşıyan eserin yazılış sebebinin açıklandığı mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölüm vardır. Mesnevinin 6a-7a varakları arasında yer alan Hümâmî mahlaslı kaside Hümâmî tarafından söylenmiştir ve 42 beyittir.⁸⁹ Kasidenin ardından ilim sahiplerinin hor görülüp cahillere itibar edildiğinin anlatıldığı mesnevi nazım şekliyle yazılmış “Der Şikâyet-i Rüzigâr” başlıklı bölüm gelir.

Hümâmî kasidesine memduhunun cömertliğini överek başlar. O lutfunun çokluğu nedeniyle cihanda padişah, dokuz felek içinde feleğin hazinedarı gibidir. Onun cömertlik yağmurları âlemi mamur ederken pintilik hanedanlarını yıkıp harap eder. Nice yıllar dönen felekte onun gibi cömertlik sahibi birisi daha ortaya çıkmış değildir. İzzet kapısının toprağı mücevher madeni gibi olduğundan insanlar yüz sürüp başlarından aşağı toprak saçarlar. Günlerce divanlar dolusu methiyeler yazılsa bile onun cömertlikleri hakkında bir sayfa bile anlatılmış olmaz.

⁸⁸ Nasrullah Özsoy, “Mîhr ü Müşterî”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986. s. 43-46.

⁸⁹ Galata Mevlevihanesi nüshastaki kasidenin noksan ilk on beyti Paris nüshastan eklenmiştir. Bkz. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Microfilm Arşivi, No: 3233, v. 34a-34b.

Şair, daha sonra kılıç üzerinden memduhunun kahramanlık tarafını övmeye başlar. Onun kılıcı halis bir mücevher gibidir. Düşmanları kılıcını rüyalarında görseler korkudan kan yutarlar. Kılıcından damlayan kan kafirlerin gözüne Nuh tufanı gibi görünür. Onun adaleti sayesinde ceylan ile aslan bir arada beraberce durabilir. Her ne müşkil iş olursa onun aklı ve anlayışı sayesinde kolayca çözüme kavuşur.

Memduhun fiziki özellikleri yüz, dudaklar, zülf, yanak, boy gibi sevgilideki güzellik unsurlarıyla övülür. Gökyüzüne aydınlık veren onun güzelliğinin parlaklığı, aya ışık veren alnındaki aydınlıktır. Onun Hz. Süleyman'ın mührüne benzeyen dudaklarını gören insanlar ve cinler büyülenir. Aşüfte gönüller onun saçlarının divanesi olduklarını anladıklarında zincire vurulmak yerine saçlarına dolanmayı, zindana atılmak yerine çene çukuruna hapsolmayı tercih eder. Onun saçlarının arasından yüzünün görünmesi karanlıkta saçılan inciler gibidir. Arada sırada yüzündeki örtüyü açıp kafirlere iman gösterir gibi siyah saçlarına yüzünün nurunu gösterir. Ağzının suyu hayat suyu olduğundan gamzesi öldürdüğünde ağzı can verir. Yüzünün güzelliği aklına gelince insanın ağlaması, güneşin su burcuna gelip yağmur yağdırmasına benzer. Sabah rüzgarı onun saçlarını dağıttığı zaman âşıkın gönlünün perişan dağınıklığı gibi olur. Atına binip hareket ettiği zaman periler onu görüp tavus kuşları gibi kanatlarını döker.

Kıyısı belirsiz denizlere sınır tayin edilemeyeceği gibi Hümâmî de onun vasıflarını anlatmakla bitiremeyeceğini ifade eder. Ayrıca yaşadığı zamanda kıymetinin bilinmediğinden yakınır. Mücevherden anlamayanların değerini ucuz göstermesi gibi bilgisiz ve alçak kimselerin de cahillerle alimleri eşit görmelerini eleştirir. Kasidenin sonunda memduhunun bahtının ve tahtının sonsuz olmasını dileyerek şiirine son verir.

Kaşide-i Şerife Fî-Medhîh

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. İy ki cûduñ ' âleme luţfi firâvân gösterür

Sini bu cān u cihān içinde sultān gösterür

2. Menziletde menzili kim pāyesidür kadriñüñ
Rif' ati kim nūh felek farķında keyvān gösterür
3. Her ne düşmen kim göre düşde kılıncuñ ķan yudar
Hvāb-ı rüşendür ki ta' birin perīşān gösterür
4. Hem harem oldu ğazāl-ıla felekde şīr-i ner
Resm-i ' adluñ kim cihān milkinde erkān gösterür
5. Her ne kāfir kim saña haşm ola ķandan kılucuñ
Nūh bigi ālemüñ gözine tūfān gösterür
6. Hvāce-i rāy-ı hīredmendüñ dil ü cān tıflına
Her ne deñlü müşkil iş olursa āsān gösterür
7. ' Ālemi ma' mūr idüp bārān-ı cūduñ bārişi
Hānedān-ı buhl bünyādını vīrān gösterür
8. Gösterür cūduñ yedi-y-ile ' aşası nīzeñüñ
Her ne i' cāzı ki ol Mūsā-yı ' Ūmrān gösterür
9. Da' vī-i pākīze-gevherlik kılıcaķ kılcuñ
Naşş-ı kātı' bigi rüşendür ki bürhān gösterür
10. Ay elüñi öpüben yüz sürmeg-iķün izüñe
Gāh top eyler gehī kendüyi ķevgān gösterür
11. İşigünde yüz sürüp toprak saçanlar başına

Cevher-i ʿizzet kapuñ toprağını kân gösterür

12. Tābişidür hüsnuñuñ viren sipihre nūr-ı fer
Pertevidür alnuñuñ kim mäh-ı tábân gösterür
13. Hāşıl olmaz bir senüñ gibi vücūd-ı ehl-i cūd
Nice yıllardur felek devrinde devrân gösterür
14. Zıkr iderken cūduñı vaşf-ı kemāli luṭfuñuñ
Cānuma şevḳ-ı ruḥuñ dīdār-ı cānān gösterür
15. Gül yüzi yādına pes anuñ dil ü cān bülbülü
Bu ğazelden nāle vü feryād ü efgān gösterür
16. Her kaçan kim laʿl-i cān cinne ne fermān gösterür
Nice teşhīr olmasun mühr-i Süleymān gösterür
17. Bildi kim āşüfte-dil dīvānesidür zülfüñuñ
Bend ü zindān yirine zülf ü zenaḥdān gösterür
18. Ğonca bigi güldügi ağladuğuma yār bu
Kʿebr-i nisān gül yüzün baḫduḳça ḥandān gösterür
19. Ḥaddi görindügi zülfinde budur kim gicede
Yaʿnī āteş-bāz nāzūñ dürr-i gül-efşān gösterür
20. Bu ne şīrīn ḥūr olur yā Rab ki anuñ ʿişvesi
Servi bigi ḳadd-i reftārın ḥırāmān gösterür
21. Dem-be-dem keşf itdügi budur yüzinden burkaʿ ın
Zülf-i kāfir-kīşine yaʿnī ki imān gösterür

22. Kaşd iderse cānuma ğamz-ıla ğamzeñ ğam degül
Nüş-ı la‘ lüñ dem-be-dem [san] çeşme-i cān gösterür
23. Ter hayālî haddüñüñ gitmez gözümnden dem-be-dem
Müstedām olsun katı luṭfiyla ihsān gösterür
24. Cānuma zülfüñ tolaşdukça moĝol-çīn gözlerüñ
Devr-i ‘ Osmānīde āyīn-i Karaman gösterür
25. Aydur-ı mış buse baḥş idem baña her dem lebüñ
Gerçi kim itmez hele hoş ‘ ahd u peymān gösterür
26. Ağladuĝum görinügeldükçe ḥüsnüñ gözüme
Bu ki gün şu burcına geldükçe bārān gösterür
27. Kim ola zulm idici ğamzeñden özge bir daḥı.
‘ Adli bu devr içre çün ol şāh u ḥāḳā[n] gösterür
28. Āfitāb-ı mekremet şehzāde-i şāh-ı cihān
Kim kemālî bezl-i cān baĝın gülistān gösterür
29. Adı Dāvud u cemālî Yūsuf u ḥulḳı Ḥasen
Kendü Āşāf ille kim ḥükm-i Süleymān gösterür
30. Hey ne şāh olur k’ anuñ cūd u seḥāsı ḥikemi
İy niçe dermāndeler derdine dermān gösterür
31. Periler döker perin ṭāvus-ı ḳudsīler bigi
Çün semendine süvār olduḳça cevḻān gösterür

32. Her şıfatda sîreti Ḥassāna ma‘ nî ögredür
Her nazarda diḳḳati Saḥbāna ‘ irfān gösterür
33. Nağme-i Kānūn-ı ‘ Uşşākı Muḥayyer dil kıılır
Çün ‘ Irāḳuñ bāz-geştinden Şıfāhān gösterür
34. Lütf u iḥsānı vü in‘ āmı dil ü cān gözine
Ḥüsn-i ḥulḳıyla kemālini dü-çendān gösterür
35. Bu **Hümāmī** nice vaşf itsün anuñ evşāfını
Kim ola bir baḥr-ı bī-pāyāna pāyān gösterür
36. Defterinden cūdınuñ yazmış degüldür bir varak
Bunca gündür gerçi kim medḥinde divān gösterür
37. Fārisīyle dimediyse şi‘ r ne ola Türkçe
Şeyḫi bigi şive-i eş‘ ār-ı [Selmān gösterür]
38. Āh elinden şol nazarsuz cāhil ü dūn-himmetüñ
Kim gözine cehl ü ‘ ilm ehlini yeksān gösterür
39. Kıymetin ehlüñ ne bilsün degme bir nā-ehl olan
Bilmeyenler gevherüñ ḳadrini erzān gösterür
40. Nice [kim] zülfini dil-dāruñ nesīm-i bād-ı şubḫ
Tırrasın gönölüm bigi silker perīşān gösterür
41. Nice kim şahn-ı zemīn dāyım durur devr eylemez
Nice kim devr-i zamān bu çarḫı gerdān gösterür

42. Bahtı dāyim tahtı kâyim olsun ol şehzādenüñ
Kim celāl-i çetrine çarḫ özin eyvān gösterür⁹⁰

2.1.1.8. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)

Mesnevî-i Murâdiyye'de övgü konulu üç kaside yer alır. Birincisi Sultan II. Murâd için methiye, ikincisi münacat, üçüncüsü Hz. Peygamber için na'ttır. Üç kasidenin üçü de Mu'înî dilinden söylenmiştir.

2.1.1.8.1. Birinci Kaside

Eserin giriş bölümünde, *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin tercümesine başlanmadan önceki Mu'înî'nin telif ettiği 233 beyitlik kısımda yer alır. Kasidenin öncesinde eserin Sultan II. Murâd'ın isteği ile yazıldığı, adının Manevî, lakabının Murâdiyye olduğu açıklanır. Ardından eserin ilk mesnevi dışı nazım şekli olan bu kaside gelir. Mesnevinin 102-124. beyitleri arasında bulunan Mu'în mahlaslı kaside Mu'înî tarafından söylenmiştir ve 23 beyittir. Kasideden sonra esere Manevî isminin verildiğinin anlatıldığı “Der-Beyân-ı Nâm Nihâden-i Ma'nevî” başlıklı bölüm vardır.

Mu'înî, II. Murâd'ın devletinin ve saltanatının ebedî olmasını dilediği bir başlıkla başladığı kasidesine padişahın temiz kişiliğini överek devam eder. O nefsine hakim ve son derece ahlaklı olduğundan mahşer gününde yeri yüksektedir ve onun ahlakının hürmetine Allah asileri affeder. Sultan cehaletin karanlığını aydınlatan, müşkilatları çözüme kavuşturan bir zattır. Şair şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kavramlarını art arda gelen beyitlerde sıralayarak bunlar üzerinden padişahın hakikate ermiş olduğu mesajını da verir. O, peygamberin şeriatına son derece bağlı, zamanının putlarını Hz. İbrahim gibi yıkan; benlik kaygısı güdenlerin huzurunda kurtuluş bulamayacağı, Cüneyd-i Bağdâdî gibi tarikat ehli ve alçak gönüllü; sınırsız marifet denizlerinin usta dalgıcı, hakikatlerin inceliklerine vâkıf olmuş bir zattır.

⁹⁰ Hümâmî, **Dîvân-ı Hümâmî**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi Bölümü, No:47, v. 6a-7a.

Padişahın sarf ve nahiv dahil bütün ilimlere vâkîf olduğunu vurgulayan Mu'inî daha sonra onun cömertliğini övmeye başlar. Sultanın bütün hayrat ve lutufların madenî, cömertlik ve iyilik kaynağı bir hükümdar olduğunu anlatır. Kasidenin sonuna doğru II. Murâd'ı methetmenin derecelerin en üstünü olduğunu söyledikten sonra bütün vasıflarını övebilecek bir kimsenin bulunamayacağını söyler. Şiirini sonlandırırken padişaha dua eden şair, ihtiyacını karşılamak için yalnız bir seferlik dua etmediğini her zaman duacısı olduğunu ifade eder. Duasının kabul olması için Hz. Peygamber'e salavat getirerek kasidesini bitirir.

Der-Medh-i Sulţān-ı Cihān Halleda'llāhu Salţānatehu ve Ebbede Devletehu

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fâ' ilātün-fa' lün)

1. Çü 'arş ola 'arsan olıcağ 'araşat
'İşmetün-ile ola 'afv Hâkda 'uşât
2. Meşrebün şâfî evliyādandur
Yirün Allah öñinde şaff-ı vülât
3. Zülmet-i cehle sensin âb-ı hayât
Müşkilât-ı hicâba hem mişkât
4. Şer' -i Maḥmūda Cebre'îl-i Celîl
Sen Ḥalîl-i zamân-ı Lât u Menât
5. Hem tarîkatdasın Cüneyd-şıfat
Ben diyen bulmaz işigünde necât
6. Hâş gavvâşsın ma' ârifde
K'ol baḥırde ne ḥadd var ü ne cihât

7. Hem haḳāyık deḳāyıkına ḥurūf
Zāhirūñ oldı bāṭınuñ āyāt
8. Defter-i fehmiñ içre cümle fūnūn
Şarfı niceyse ‘inde ‘akl-ı nuḥāt
9. Haḳ şıfātuñ cemāline mir’āt
İdüben ḥaşıl eyle rü’yet-i zāt
10. Bir tecellīde sini Mūsī-vār
Eylesün şevḳ-ı bāde-i kelimāt
11. Çün münācāt-ıla necāta irer
Cūy-ı cūduñda cavḳ cavḳ cennāt
12. Sini dutsun selām içinde müdām
Tā ebed luṭf-ı dāfi‘ u’l-āfāt
13. Ferz-bend-ile fīli māt eyler
Ruḥ yüzinden şeh üzre atuñı at
14. Mecma‘ u’l-cūdı menba‘ i’l-in‘ ām
Ma‘ deni’l-luṭfi Cāmi‘ i’l-ḥayrāt
15. Virdi ervāḥa rāḥ-ı istirvāḥ
Ḥilmüñ aḳdāḥ-ı cisme irdi sübāt
16. Sini medḥ eylemek zihī devlet
Mādiḥüñ sūdı rāfi‘ ü’l-d-derecāt

17. Derecât-ı ‘ulāya mālîk olur
Medhūñ-ile ahāli-yi derakāt
18. Sekerātuñda ire şerbet-i zāt
İricek va‘ d-i Hādimü’l-lezzāt
19. Vaşfuñı kim idebilür lîkin
Dā‘iyem dāyim eylerem da‘ avāt
20. Çün küned medh nîme-i şebnem
Heft deryāy-rā Beşāt u Furāt
21. İtmezem hamdi şimdi hācāt çün
Dā‘iyem cümle sâ‘at u evkāt
22. Tā **Mu‘îñüñ** ola du‘āsı kabûl
Vir şalāvâtı eşrefi’s-sādāt
23. Şad şalāt aña vü āline olsun
K’ol-durur nūr-ı zāt u zav‘-şıfat⁹¹

2.1.1.8.2. İkinci Kaside

Kasideden önceki mesnevi nazım şekliyle yazılmış bölümde “İnna’llâhe Lâ Yenzuru ‘Alâ Suveriküm ve ‘Alâ A’mâliküm Bel Yenzuru ‘Alâ Kulûbiküm ve Niyyâtiküm” başlıklı Allah’ın insanların dış görünüşlerine ve amellerine değil kalplerine ve niyetlerine bakacağını anlatan hadisin şerhi vardır. Ardından bu münacat kaside gelir. Mesnevinin 2573-2596. beyitleri arasında bulunan Mu’in mahlaslı kaside Mu’inî tarafından söylenmiştir ve 24 beyittir. Kasideden sonra “Der

⁹¹ Kemal Yavuz, **Mu’inî’nin Mesnevî-i Murâdiyye’si: Mesnevi Tercüme ve Şerhi-Metin**, Konya, S.Ü. Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2007, C. II, s. 16-18.

Beyân-ı Ân Ki İn İhtilâfât Der-Sûret-i Zâhir Est Ne Der-Hakikat-ı Bâtın” başlığını taşıyan zahir ile batın arasındaki farkın anlatıldığı bölüm yer alır.

Mu’înî münacat türündeki şiirinin ilk kısmında Allah’ın rahmeti, inayeti ve merhametini zikreder. Allah’ın rahmet deryasının bir sınırı olmadığı gibi hiç kimse onun rahmetinden ümidini kesmez. Onun kapısında inayet nihayetsizdir ve huzurunda cömertliğin haddi hesabı yoktur. Kul hata yapar, Allah bağışlar. Ona yakın olan garipler geri çevrilmez, sınırsız merhametinden nafaka verir. Allah’ın müsebbip sıfatı olmasa anne, baba, dede gibi nesepler var olamaz. Mazlumların feryadına karşılık verip yardım eden odur.

Şair, Allah’tan başka itimat edip güvenebileceği bir dayanak olmadığını ifade ederek ona yakarmaya başlar. İhtilafta bırakmayıp kalbini saf kılmasını, gönül aynasını parlatmasını; kesret içindeki vahdeti göstermesini talep eder. Allah’ın cemali olmadan insan ihsan bulamaz. Onsuz cüz ve kül olamayacağı gibi onun hükmü olmadan emir ve nehiy kavramları da yoktur.

Mu’înî şiirin sonunda sırasıyla sıfat, vucut ve esma kavramlarını kullanır. Allah’ın sıfatının “lemyelid ve lemyûled” yani doğmamış ve doğurulmamış olduğunu, onun zatı olmaksızın nesillerin var olamayacağını söyler. Hava, kara ve denizin Allah’ın varlığıyla dolu olduğunu ve onun vücudunun yani mevcudiyetinin olmadığı hiçbir yer bulunmadığını ifade eder. Bütün varlık onun isimleriyle inşa olduğundan Allah’ın isimlerinden birinin yad edilmediği nokta kadar bir varlığın bulunmayacağını dile getirir. Şair kendisi üzerinden okuyanlara hitap ederek Allah’ın sonsuz merhamet denizinden ayrı kalmaktan daha şiddetli bir kahrın bulunamayacağını, şeyhi Abdürrahîm’e tabi olarak bu rahmet denizine ulaşılmasını tembih eder.

Ve Min Kaşâ’idihi Zâdehu’llâhu Fevâ’idehü ‘Ale’-t-Ṭullâbi

mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ülün

1. İlâhî rahmetün baħrına ħad yok
O deryâdan recâ kesmiş aħad yok

2. Ḵapuñda bī-nihāyetdür ‘ināyet
 Ṯapuñda cūd u ihsāna ‘aded yok
3. H̱atālar bizden ü senden ‘atālar
 Ġitā keşfine luṭfuñsuz reşed yok
4. Vücūduñ cūdı itmeseydi ciddi
 Olur ġurrūşı mūş-ıla esed yok
5. ‘Ucub ḥacbında kimi ḳahruñ a‘ mā
 İder luṭfuñla kime ortada sed yok
6. Kimūñ ḳalbini bağlar hıkd-ı ‘aḳdūñ
 Ḥasedsüz kimidür pūr-cān cesed yok
7. Mü’ennet sen virürsin merḥametden
 Ġarībe ḳurbetūñ bābında red yok
8. İrişse kīmiyāsı evliyānuñ
 Bu ḥiss-i missi zer cāndur zebed yok
9. Sebeb sen ḥikmet-ile hem müsebbeb
 Neseb sen sensüz ümm ü ebb ü ced yok
10. Ḵamu bī-dāda sen feryād-ressin
 Fesād-ı derde dāduñsuz meded yok
11. ‘İmādum sen sañadur i‘ timādum
 Baña ‘izzūñden özge mu‘temed yok

12. Bozup Fir‘avn-ı kevnüñ levnin it ‘avn
Ki ‘afvuñsuz bize sedd ü sened yok
13. Bizi şāf it bırakma iḥtilāfa
Cedel cehdinde ğayrı caḥd-ı bed yok
14. Göñül mir’ātını it şöyle şāfī
Ġılāfını gören disün nemed yok
15. Nemed āyine şavķında ola tā ğarķ
Cesed ḥırmen idüp rûḥ-ı şamed yok
16. Göre a‘dād u efrādı o vāḥid
Göre keşretde ğayrı müttahad yok
17. Revān göre kamu āvānı yiksān
Diye zıdd maḥv aḥadde şad şaded yok
18. Cemālūñsüz bu insān bulmaz iḥsān
Ḥalālūñsüz o ḥayvāna leked yok
19. Ne sensüz cüz’ ü küll eyler tevekkül
Senūñ ḥükmūñsüz emr ü nehy ü ked yok
20. Şıfātuñ lemyelid lemyüled oldı
Velī zātuñsuz ensāl u veled yok
21. Tulusın yaşda kııda karada
Vücūduñsuz maḥallāt u beled yok

22. Kāmu eşyāda esmāñ oldı inşā
Nukāṭ ḥaṭṭında sensüz bize yād yok
23. Bu bahra iy **Mu‘îñ** ḥad var dimek var
Dimekdür ḳafda şad şād u neved yok
24. Ulaş ‘Abdurrahîm-ile bu bahra
Çü fūrḳatdan ḳatı ḳahr-ı eşed yok⁹²

2.1.1.8.3. Üçüncü Kaside

Kaside “Der-Beyân-ı Taksîm-i Ricâlu’llâhi ve Âmeden ve Reften Der Her Devr Çünân Ki Fermâyed Li-Küllî Zamânin Devletün ve Ricâlün” başlığıyla isimlendirilen mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölümden sonra yer alır. Kasideden önce Hz. Peygamber’in nurunun Allah’ın gölgesinin parlaklığı olduğu, onun nurlu yüzünün tüm mevcudatın varlığının kaynağı olduğu, o nurla karşılaştıklarında kafirlerin dinin ışığını bulacakları anlatılır. Onun adını ananların tehlikelerle karşılaşmayacakları, buna inanılmazsa gelecek olan sözlere (kasideye) bakılması gerektiği ifade edilir. Ardından bu na’t kaside gelir. Mesnevinin 3771-3789. beyitleri arasında bulunan Mu’înî mahlaslı na’t türündeki kaside Mu’înî tarafından söylenmiştir ve 19 beyittir. Kasideden sonra Hz. Peygamber hakkında yazılmış “Der-Beyân-ı Ta’zîm-i Na’t-ı Mustafâ ‘Aleyhi’s-Selâm” başlıklı mesnevi na’t vardır.

Mu’înî na’t türündeki kasidesine nurların en parlağı, faziletlielerin en faziletlisi Hz. Peygamber kendisinin mürşidi olduğu için Allah’a şükrederek başlar. Onun nurunun aydınlığı İslama direnenlere ulaşırsa ağlayarak yüz binlerce defa istiğfar ederler. Yücelik ve tatlı sözlülük; sırların hakikatini açıklamak onun peygamberlik özelliklerindendir. Ona inanmayanlar bile güzel ahlaklı olduğunu kabul ederler.

⁹² Yavuz, a. g. e., s. 269-271.

Şair, ayrıca peygamberin kudretinden de söz eder. Onun karşısında olanlar kılıcının gücü karşısında çaresiz kalırlar. Kılıcının kudretiyle doğudan batıya her yeri itaati altına almış; Yemen, Mısır, Rum, Türk ve Tatar ülkelerini esir etmiştir.

Hız. Peygamber bir işaretiyle güneş i zerrelere ayırabileceğ i gibi parmağ ını oynatsa ay dengesini kaybeder. Kime “Allah ömrünü uzun etsin” dese ona Allah sınırsız ömür verir. Dünyada yaratılmış her ne varsa Allah onun sevgisi hürmetine yaratmıştır. Evvel ve ahir bütün ilimleri bilir. Kafirlere topluluklar halinde İslam’ ı kabul ettirir. Onun koruması altındaki karıncaya rüzgar, toprağ a ateş zarar vermez. Hız. Peygamber adını tasdik eden Hız. Ebubekir’ i kendisine Sıddık eylemiştir. Hız. Ömer İslam’ ın kemerini kuşanıp ış ığını peygamberden alan ay gibi olmuştur ve heybetiyle İslam’ a arka çıkmıştır. Hız. Osman hayasının ış ığıyla iki nur sahibi olmuş , bütün cihan Kur’ an-ı Kerim’ i ondan öğrenmiştir.

Şair, na’ tın sonunda Hız. Peygamber’ in esrarını açıklamakta yetersiz kaldığını, susup şiiri sonlandırması gerektiğini söyler. Hız. Peygamber’ in inayetiyle hidayete erişmeğ i diler ve Şeyhi Abdürrahim’ den himaye talep ederek şiirine son verir.

Der Medhî Hâzret-i Risâlet ‘ Aleyhi’ş-Şalâtü Ve’s-Selâm

mefâ‘ ilün fe‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilün (fa‘ lün)

1. Şükür ki mürşidümüzdür Muhammed-i muhtâr
Ki oldur enver-i envâr u mefhar-i ahyâr
2. Ger ire pertev-i envâr ı ehl-i ısrâra
Hezâr zâr- ıla ide şad-hezâr istigfâr
3. Zihî Resûl ki uşûli-durur refî‘ fûrû‘
Zihî Nebî ki nübîsi mübeyyinü’ l-esrâr
4. Cemâl-i hilmine ikrâr ider kamu münkir
Celâl-i seyfine nâçâr yâr olur ağyâr
5. O seyfi berkı-y- ıla kıldı ğarb u şarkı muţî‘

Esîridür Yemen ü Mısr u Rûm Türk ü Tatar

6. İşâret itse güneş zerre gibi zâr olur
Çökürdi barmağını kalmadı kamerde karar
7. Bahârda yüzi ezhâr-ıla güler eşcâr
Tuğaın açsa tolar sözi bar-ıla enbâr
8. Kime ki ‘ammereke’ allāhu dise ger bir gez
Adın mu‘ammer idüp bî-şümâr virdi a‘mâr
9. Anuñcün eyledi Hâk mühr-i pâkini levlāk
Anuñ maḥabbetinedür cihānda her ne ki var
10. Melik ol olduğıcundur felek felekde melek
Bu devr ü dehr ü diyâr u bu çarḥa-i devvâr
11. Penāh oldı zemîne amān buldı zamān
Bu cümlesine anuñ kâr-u-bārıdur mi‘mâr
12. ‘Ulûm-ı evvel ü āhir katında zâhirdür
Ki bâtını tolu aḥbâr u estâr
13. Gürûh gürûh getürür dîne cümle küffârı
Bölük bölük kesilür ‘ışkı nârıyla zünnâr
14. Kesād itmez anuñ dāyı-y-ıla peşşeyi bād
Fesād kılmaz anuñ yili-y-ile toprağ nâr
15. Adını ideni taşdıķ eyledi Şiddîķ
Ol oldı maḥrem-i taḥķîķ u kıdvetü’l-ebrâr

16. ‘Ömer kemer kuşanup şavķ-ı şemsine oldu ķamer
Mehābetiyle kerāmāt itdi istizhār
17. Hāyāsı zav‘-ıla ‘Oşmān oldu Zū’n-nūreyn
Cihān eyledi Kır‘ānı andan istiḥbār
18. **Mu‘īnī** itmedi güftār şerḥ-i esrārın
Ḥamūş ol yōri eş‘ār eyleme tekrār
19. Hidāyet irişe tā Aḥmed’üñ ‘ināyetiyle
Ḥimāyet iste o ‘Abdurrahīm’dan her bār⁹³

2.1.1.9. Mevlidü’n-Nebî (Ârif)

Ârif’in *Mevlidü’n-Nebî* adlı mesnevisinde iki adet övgü kasidesi yer almaktadır. Bunlardan biri tevhit, diğeri na’t türünde kaleme alınmıştır. Her iki kaside de Ârif’in dilinden söylenmiştir.

2.1.1.9.1. Birinci Kaside

Mesnevinin başlangıcında bulunur ve eserdeki ilk mesnevi dışı nazım şeklidir. 1-25. beyitler arasında yer alan mahlassız kaside Ârif tarafından söylenmiştir ve 25 beyittir. Kasideden sonra “Hâzihi’l-Kıt’atü Fî-Beyâni Medhi’n-Nebiiyi ‘Aleyhi’s-Selâm” başlıklı Hz. Peygamber övgüsünde yazılmış na’t kaside vardır. Ârif’in bu tevhid ile beraber sonrasında gelen na’t ve ehlibeyit övgüsünde yazdığı iki şiiri aynı kafiye ile kaleme aldığı görülmektedir. Her üç şiirde de *ân* kafiyesi kullanılmıştır.

⁹³ Yavuz, a. g. e., s. 379-380.

Arif, Allah'ın zaman ve mekandan münezzehtir olduğunu ifade ederek başladığı kasidesinde öncelikle Allah'ın yaratma kudretinden bahseder. Bütün yeryüzü, yedi yıldız, dokuz felek, nebatat, hayvanat ve insanlar onun külli iradesiyle yaratılmıştır. Sedefin içindeki kıymetli bir inci gibi Meryem'in rahminde Hz. İsa'nın pak ruhunu yaratan odur.

Şair, tabiat unsurlarına dikkat çekerek Allah'ın yaratma kudretini açıklamaya devam eder. Ceylanın kanında misk; dağların içinde maden; akrepte ve yılanda zehir; arıda bal, kamışta şeker; gül ve reyhandaki koku; lale ve ergüvanda renk yaratan odur.

İnsana konuşma, hayvana his, nebatata büyüme özelliği veren Allah'tır. Gökyüzünde güneşi ve ayı yaratıp gece gündüz dünyayı aydınlatan odur. Cennete nur, cehenneme ateş veren Allah'tır.

Arif kasidenin sonuna doğru Allah'ın birliği üzerinde durur. Doğru bakılırsa her şeyde Allah'ın görüleceğini, o olmasa var ettiği her şeyin yok olacağını söyler. Bütün mevcudat varlığıyla Allah'ın birliğinin delili durumundadır ve her şey kendi lisanıyla onun birliğine şahadet eder; insan işitmesini bilirse lâ ilâhe illa'llah dediklerini duyabilir. Şair; Allah'ın Hayy, Kadîm, Câvidân, Semî, Basîr, 'Alîm gibi isimlerini zikrederek onun bir benzerinin olamayacağını vurgular. Şiirin sonunda Allah'ın büyük kudretinin eseri olarak bütün âlemin onun bir kez "kûn" yani ol emri vermesiyle var olduğunu söyleyerek kasidesini sonlandırır.

Hâzîhi'l-Kıṭ'atü Min Kelâmi'l-'Ârifi ve Hâzîhi'l-Kıṭ'atü Fî Tevhîdi'llâhi

Ta'âlâ

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Ḥamd ol sulṭāna k'oldur bî-mekân
Bî-zamân u bî-cihet ü bî-nişân
2. 'İlmi bir deryâdur anuñ bî-kinâr
Ḳamu ismi ol deñizde mâhiyân

3. Şûret ol esmāya a‘yān eyledi
Hem yaratdı andan ol deryā-yı cān
4. Çünkü baħrini o sultān çalkadı
‘Aql-ı evvel k’ol kalem oldu ‘ayān
5. Nefs-i külli rüşen oldu levh ü āb
Bākī ‘aql u nefis bir bir iy cüvān
6. Hem ṭabī‘at kim o külliyye-durur
Hem heyūla vü şûret iy kârdān
7. Bir işāretle düzetdi iy ḥakīm
Yidi sitāre daħı nüh āsumān
8. Od u yıl ü şu daħı arz u küre
Hem nebāt ḥayvān u hem insāniyān
9. Zī Kerīm k’enfāsı anuñçün çehār
‘Ālemeyni itdi düpdüz gülsitān
10. Ceyb-i Meryem’de belürtdi rūḥ-ı pāk
Hem şadef içre şemīn dürr-i girān
11. Nāfe-i āhūda kan müşk eyledi
Ṭağlar içinde düzetdi dürlü kān
12. Ḥayye vü ‘akrebde ağu kıldı ol
Aruda bal uş kāmış şekker-fişān
13. Gül-ile reyḥānda koku kıldı hoş

Lālede reng ҡodı hem-çün ergavān

14. Bu çiçekleri bezedi reng reng
Hoş sağır itdi orada bülbulān
15. Virdi insāna nuṭuḳ ḥayvāna his
Hem nümā buldı nebāt uş ҡad-keşān
16. Yiri ferş ü şuyı sākī ҡıldı hoş
Yili ferrāş odı ṭabbāḥ uş ‘ayān
17. Gökleri sayvān u ay-ıla günü
Şem‘ ҡıldı uş yanar rūz u şebān
18. Cennete nūr virdi ol ṭamuya nār
Hem cenāna ma‘ rifet ḥūra cinān
19. Zī Ḥakīm ki bir nefesden ҡamuya
Lāyıḳın virdi aña yoḳdur gümān
20. Ґamuda oldur görinen doḡrı baḳ
Ol gidicek yoḡ olur ol dem hemān
21. Pes ki her şey birliğine oldu dāl
Uş şehādet ider anlar bi’l-lisān
22. Aḳ ҡulaḳ işit nice tekrār ider
“Lāilāhe illallāh” her şey ‘ayān
23. Bir-durur yoḳdur şerīki mişl’ anuñ
Ol-durur Ḥayy ü Ґadīm ü Cāvidān

24. Hem Semî' u hem Başîr ü hem ' Alîm
Evvel Âhîr âşîkâre vü nihân
25. Bu ne kudretdür kim ' âlem kâmusı
Buldı bir kez demek ile “kûn fekân”⁹⁴

2.1.1.9.2. İkinci Kaside

Mevlidü'n-Nebî adlı eserdeki ikinci mesnevi dışı nazım şeklidir. Öncesinde kaside nazım şekliyle yazılmış bir tevhid vardır. Tevhidin ardından na't türündeki bu şiir gelir. Mesnevinin 26-50. beyitleri arasında bulunan mahlassız kaside Ârif tarafından söylenmiştir ve 25 beyittir. Na'ttan sonra nazım nazım şekliyle yazılmış Hz. Peygamber'in ailesinin ve ashabının övüldüğü şiir yer alır. Şiirin kafiyesinde dikkat çeken husus, önceki tevhid türündeki kaside ile sonraki ehlibeyit ve sahabe övgüsünde söylenen şiirlerle aynı kafiye de olduğudur. Her üç şiir de *ân* kafiyesiyle yazılmıştır ve vezinleri de aynıdır.

Ârif kasidesine Hz. Peygambere salat ederek başlar. Bütün âlem zeminden arşa kadar onun nuruyla doludur. O, Hak bahçesinin tavusudur. Dokuz kat göklerde görünür. Musa'ya ayakkabılarını çıkar diyen Allah ona çıkarttırmamış öylece huzuruna almıştır.

Şair, Hz. Peygamber doğduğunda ve peygamber olduğunda gerçekleşen mucizeleri de anlatır. O âleme güneş gibi doğduğunda küfür karanlığı ortadan kaybolmuştur. Doğumu sırasında bütün putlar ve Kisra'nın takı yıkılmıştır. Şam ile Yemen arası nurla dolmuştur. Doğduğunda yürüyebilen Hz. Peygamber başını kaldırıp Allah'a zikretmiştir. Zehirli kebab ona zehirli olduğunu haber vermiş; bir deve secde etmiştir. Ebu Cehil'in evinde dua edince taştan tavus kuşu çıkmıştır. Onun dostları için cennet nimetleri müjdelenmiştir; ancak düşmanları için eziyet

⁹⁴ Semra Tunç, “Arif: Hayatı Eserleri Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1996, s. 693-695.

vardır. Allah onun gönlünü ihlaslı, kalbini şefkatli, ellerini cömert, dilini zikreder, kıllarını cennet otundan yaratmış ve kullarına armağan, âlemlere rahmet olarak göndermiştir.

Ârif kasidesinin sonunda Hz. Peygamber'den şefaât diler. Asi ama güçsüz olduğunu, eğer şefaât etmezse mahrum kalacağını söyleyerek şiirini bitirir.

Hâzihi'l-Kıṭ'atü Fî Beyāni Medḥi'n-Nebiyyi 'Aleyhi's-Selām

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Hem şalāt anuñ Nebî'sine revān
Ol Muḥammed Muṣṭafā'dur bî-gümān
2. Töludur nūrından anuñ fevḳ u taḥt
'Arş u kürsî vü zemīn ile zamān
3. Ol-durur tāvūs-ı bāğ-ı ḳuds-i Ḥaḳ
Cilvegāh oldu aña nüh āsumān
4. Mūsā'ya na' līnūñi "faḥla'"didi
'Arş'a na' līnle anı ḳıldı revān
5. 'İsā gerçi 'aṭāsından Ādem'üñ
Ādem anuñ 'aṭāsındandır 'ayān
6. Bir güneşdür çünki toğdı 'āleme
Küfr ḳulmātı tamām oldu nihān
7. Toğduğından ḳamu büt düşdi yire
Hem yıḳıldı ṭāḳ-ı Kisrā ol zamān

8. Ağulu biryān aña hem söyledi
Ağusı var-ıduğın itdi beyān
9. Nāka aña secde kılup söyledi
Didi elden al beni iy kām-rān
10. Gökde aya bir işāret eyledi
İki pāre oldı ay ol dem revān
11. Hem Ebū Cehl'üñ evind' itdi du' ā
Çıkdı tāvūs anda bir taşdan hemān
12. Düşmenine ol şehüñ bil oğ gibi
Toprak oldı yir havā yol ağzı kan
13. Dostına müştākdur anuñ seksüzin
Hūr u gılmān u Burāk u hem cinān
14. Şām-ıla Yemen arası bil yaqın
Toğduğından nūr-ıla oldı ' ayān
15. Çünkü toğdı ayağ üzre ol Habīb
Başını Hāzret'e kaldırdı o cān
16. Hāk bereketden yaratdı başını
Hem hayādan gözlerini bī-gümān
17. Leblerini düzdi tesbīhden anuñ
Hem yaratdı zikrden aña lisān
18. Şadrını ihlāşdan itdi ol şehüñ

Dağı rahmetden aña düzdi cenân

19. Hem fu'âdın düzdi şefkatden anuñ
İtdi keffeynin şehâdan hem o ħan

20. Cennet otından yaratdı kılların
Ağız yarın eyledi bal-ı cinân

21. Hâk bu vech-ile yaratdı ol şehi
Ba' de-zân gönderdi bize armağân

22. Didi rahmet virbidüm uş ' âleme
Bunı seven oldu ħâlid der-cinân

23. Zevk içinde kıla anda tâ ebed
Olmaya ol tamu odında muhân

24. Hâk didi aña Sirâc u hem Münîr
Zulmete nûr andan ister ' âşiyân

25. ' Âşîyem senden şefâ' at isterem
Hâşâ kim mahrûm ola bu nâ-tüvân⁹⁵

2.1.1.10. Mi'râcü'n-Nebî (Ârif)

Baş tarafı eksik olan *Mi'râcü'n-Nebî*'nin 1-16. beyitleri arasında yer alan mahlassız kaside Ârif tarafından söylenmiştir ve eksik haliyle 16 beyittir. Kasideden sonra “Hâzihi'l-Kıt'atü Fî Medhi'l-Âli ve'l-Ashâbi Rıdvânu'llâhi 'Aleyhim

⁹⁵ Tunç, a. g. e., s. 695-697.

Ecma'în" başlıklı Hz. Peygamber'in ailesi ve ashabı hakkında nazım nazım şekliyle yazılmış övgü şiiri vardır.

Hz. Peygamber bir taşla kazma vurur ve taşın nur çıkar. Onun yüzünün nuru şeytana kıvılcım atılır gibi kafirleri yakar. Ümmeti için bin güneş ve aydan daha parlaktır. O kafirleri mağlup etmiş ve hepsini itaati altına almıştır. Miraca çıkarken Cebrail atı Burak'ın üzengisinden tutmuş; ona semanın bütün kapıları açılmış; arştan yukarı çıkarak cemalullahı görmüştür. Miraçta Allah ona "Ey güzel habibim! Kıyamet günü sana şefa'at etme hakkı verdim" demiştir.

Ârif, azap çekmemek için hesap gününde Hz. Peygamber'den şefa'at diler. Örümcek ağına takılmış sinek gibi gece gündüz ağlayıp inlediğini dile getiren şair, şefa'at talep etmekte hamken peygamberden ayrı kalmanın ateşiyle pişip olgunlaştığını söyler. Akşam vakti ellerini kaldırıp kavuşmak için dua eder; duasının kabul olmasını dileyerek kasidesini bitirir.

[Baş tarafı eksik]

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

...

1. Urdı bir taşla külünk ol çıkdı nûr
Gördi ümmet irecek yiri i şâb
2. Yüzünñ nûrı ya'kar kâfirleri
Şöyle kim şeytâna atılır şihâb
3. Ümmete ol nûr yigrekdür yakîn
Ger ola biñ mâhitâb u âfitâb
4. Çünkü ol şâh-ı ' Arab şaldı kılıç
Dökdi kâfir kanını hem-çün hızâb
5. Yakdı kâfir evlerini ol Habîb
Pes mu'tî' oldı aña kamu rıķâb

6. Ulu sultāndur Burak’a bindi çün
Cebre‘îl ol dem aña dutdı rikāb
7. Çünki mi‘rāc’a revān oldı Resûl
Kamu göklerde açıldı aña bāb
8. Çünki ‘Arş’dan yukaru kıldı güzer
Dost cemālinden götürdi ol niķāb
9. Didi iy görklü Hābīb’üm saña ben
Bil şefā‘at virmişem yevmü’l-hisāb
10. Zî Resûl ü zî Hābīb ü zî Münîr
K’oldı kamlardan ol a‘lā-cenāb
11. Yā Resûla’llāh şefā‘at eylegil
Ben za‘îfe tā ki çekmeyem ‘azāb
12. İnlerem gündüz gice uş zār olup
‘Ankebût evine çün düşdi zübāb
13. Vaşluña çün çāre bulmadum Hābīb
‘Işkuñ evinde çalarvan çün rebāb
14. Çünki hām idüm talebde vaşluñı
Lācerem fūrķat odı kıldı kebāb
15. Ger bu fūrķatde baña vaşluñ şuyın
Virmez iseñ uş yürek kanı şarāb

16. Uşda ahşam vaḳtidür ḳaldurdum el
Vaşluñ isterven du‘ām it müstecāb⁹⁶

2.1.1.11. Vefâtü’n-Nebî (Ârif)

Vefâtü’n-Nebî’de üç kaside yer almaktadır. Bunlardan ilki tevhit, ikincisi na’t, üçüncüsü Hz. Peygamber’in ailesi ve ashabı hakkında methiyedir. Kasidelerin üçü de şair Ârif’in dilinden söylenmiştir.

2.1.1.11.1. Birinci Kaside

Kaside, *Vefâtü’n-Nebî*’deki ilk mesnevi dışı nazım şeklidir. Eserin en başında yer alır. Mesnevinin 1-35. beyitleri arasında bulunan mahlassız kaside Ârif tarafından söylenmiştir ve 35 beyittir. Tevhid türündeki bu kasideden sonra Hz. Peygamber hakkında yazılmış “Hâzihi’l-Kıt’atü Fî Medhi’n-Nebiyyi Salla’llahü ‘Aleyhi ve Sellem” başlığıyla isimlendirilen na’t kaside gelir. Bu kasideden sonra gelen na’t ve ondan da sonra gelen ehlibeyit övgüsü hakkındaki şiirlerin aynı kafiyei taşımakta birlik içinde oldukları görülür. Her üç şiir de *ār* kafiye ile yazılmıştır.

Ârif kasideye bahar tasviri ile başlar. Önce ilkbahar mevsimini yarattığı için Allah’a hamdeder. Allah gülleri güldürüp bülbülleri karşısında feryat ettirir. Yeryüzünü atlas gibi döşeyip içinde türlü ırmaklar akıtan, kulları için hoş yemişler yaratan odur. Kullarının bazılarını fakir bazılarını taht sahibi yapan; kimini kafir yaratıp reddeden, kimini Müslüman yaratıp üstün kılan; kimini zehir, kimini panzehir yaratan Allah’tır. Şair, daha sonra Allah’ın yarattığı hikmetlerin görülmesi gerektiği üzerinde durur. Dünyayı güneş, ay ve yıldızlarla süsleyip onların ışığıyla aydınlatan Allah’tır. O kudret sahibi Allah bir kez “ol” emrini vermiş ve bütün âlem bir anda meydana gelmiştir.

⁹⁶ Semra Tunç, a .g. e., s. 716-717.

Şair, kıyamet tasvirine geçerek dünyanın güzelliklerinin kalıcı olmadığını, her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın onları geri alacağını dile getirir. Gökler parça parça olacak, yıldızlar yerlere serilecektir. Ay ve güneş tutulacak; dağlar yerinden kopacak; denizler kuruyacaktır. Dünyada ne varsa göz açıp kapayıncaya kadar harap olacak sadece Allah baki kalacaktır.

Ârif, kıyamet tasvirinden sonra öğüt vermeye başlar. Kıyamet zamanı gelmeden önce henüz fırsat varken ahiret için kaygılanmaya başlamak gerektiğini ifade eder. Hz. Peygamber'i ve diğer peygamberleri, velileri, hükümdarları hatırlatarak hepsinin bu dünyadan ahiret âlemine gittiklerini; dünyanın fani, kalıcı mülkün ahiret olduğunu söyler. Asıl imar edilmesi gereken yerin ahiret âlemi olduğunu; insanın günahlarını ikrar edip gece gündüz istiğfar etmesi gerektiğini tembih eder. Kasidenin sonunda şair, Allah'ın rahmetini umarak gece gündüz istiğfar eden kendisi gibi asileri bağışlaması için yakarır.

Hāzihi'l Kıṭ'atü Fī Tevhīdi'llāhi Ta'ālā
fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Ḥamd ol sultāna k'itdi āşikār
‘Ālem içre gülsitān hoş nev-bahār
2. Gülleri güldürüp itdi hūb-rū
Bülbülü hem karşısına kıldı zār
3. Eyledi yir yüzini atlas bisāt
Hoş revān itdi orada cūy-bār
4. ‘Ālemi uş rüşen itdi ol Cemīl
Eyledi içini pür-naķş u nigār
5. Yir yüzinde hikmet-ile kıldı ol
Heft kişver hem daḥı yidi biḥār

6. Kullar içün gör ki kıldı ol Kerīm
Dürlü yimiş yir yüzinde āb-dār
7. Kullarınuñ kimini kıldı faķīr
Kimine taht virüp itdi şehr-yār
8. Kimini kāfir kılup redd eyledi
Kimini mü'min kılup itd'iẖtiyār
9. Kimini ẕulmānī kıldı bil o Nūr
Kimini itdi münevver şems-vār
10. Kimisinde bil ki tiryāk eyledi
Kimisinde hem qodı ol zehr-i mār
11. Gör ne hikmetler kılur ol Ẕü'l-celāl
Aç aḡī gözünü kılğıl i' tibār
12. Gör bu yirler üzre ezraḡ ḡubbeyi
Nicesi devr itdürür ol Kird-gār
13. Ay u güneşle bezedi gökleri
Hem daḡı ılduzlar' itdi şu'le-dār
14. Ẕihī Ḳādir bir kezin çün **kün** didi
Oldı 'ālem hoş müretteb āşıkār
15. Gerçi böyle ḡūb u ẕibādur bu gün
Līk qalmaz kimseye bu rūzgār

16. Kamusını Hâk girü kıılır fenâ
 Pes ki bî-çündür bu kamu kâr-bâr
17. **Küllî şeyin hâlikün** bilgil yaķın
 Bâķi vech-i Hâk qalır iy nâm-dâr
18. Pâre pâre kıılısar bu gökleri
 İdiser ılduzları yire nişâr
19. Aya güneşe husûf-ile küsûf
 Viriserdür bil yaķın ol Kâr-dâr
20. Kopara tağları yirinden o şâh
 Ol deñizleri soğulda her ne var
21. Boza işbu yirleri kıla harâb
 Kamu halkı öldüre hem zâr u zâr
22. İşbu gördüğün müzeyyen dünyede
 Bil ki ne sakfı qalır ne hod dîvâr
23. Tarfetü'l-ayn içre ol sultân-ı Hay
 Cümlesini kıılısardır târ-mâr
24. Çün kamu ola fenâ ol Hâk qala
 Pes ki vahdet ola ol dem âşikâr
25. **Limeni'l-mülkü** diye ol dem İlâh
 Kimse virmeye cevâb aña i yâr
26. Pes cevâbın kendü vire kendüye

Diye ahh r' n-durur amu diy r

27. Gel yi imdi kendü aydu n şimdiden
Çünki ne d yir alur ne  od med r

28. anda vardı enbiy  v  evliy 
Y  u anı ol Res l-i n m-d r

29. Y  u anı d nyen n sult nları
anda vardı Rüstem   S m-ı s v r

30. U  görürsin kim amusı gitdiler
Varubanın t tdılar anda ar r

31. Bil  ak at kim sa a mülk ol-durur
 eks z işbu f n  dünye m ste  r

32. Pes ki ol mülki   im ret idegör
T  ki olmaya o ravza sa a   r

33. Gice gündüz eyle  izmet ol  ak'a
A  g n hu  eyle isti f r i y r

34. Y   l h  rahmet it     ilere
  bu ben    yi de iy Kird-g r

35. Uşda isti f r idev z sa a biz
Gice gündüz rahmet ne intiz r⁹⁷

⁹⁷ Tunç, a. g. e., s. 872-874.

2.1.1.11.2. İkinci Kaside

Vefâtü'n-Nebî'deki ikinci mesnevi dışı nazım şeklidir. Öncesinde tevhid türünde yazılmış “Hâzihi'l-Kıt'atü Fî Tevhîdi'llâhi Ta'âlâ” başlıklı kaside vardır. Tevhidin peşinden bu na't kaside gelir. Mesnevinin 36-69. beyitleri arasında bulunan mahlassız kaside Ârif tarafından söylenmiştir ve 34 beyittir. Sonrasında Hz. Peygamber'in ailesi ve ashâbi hakkında kaside nazım şekliyle yazılmış “Hâzihi'l-Kıt'atü Fî Medhi'l-Âli ve'l-Ashâbi Rıdvânü'llâhi 'Aleyhim Ecma'in” başlığıyla isimlendirilen şiir yer alır. Bu şiir ile öncesindeki tevhid ve sonrasındaki ehlibeyit övgüsü arasında kafiye birliği olduğu görülmektedir. Her üç şiir de *âr* kafiyesi ile yazılmıştır.

Ârif şiirinde dünyanın Hz. Peygamber'in risaletinden önceki durumuna ve o geldikten sonraki değişime dikkat çeker. Peygamber'in kudret, adalet ve merhametine vurgu yaptıktan sonra asıl işlediği konuya, peygamberin vefatına gelir. Ondandır mahrum kalmanın üzüntüsünü anlatır. Hz. Peygamber'in mescidindeki direği ve devesini hatırlatarak vefatına üzülmeyen insanların taş yürekli olduğunu değerlendirir. Kasidenin sonunda dünyanın geçiciliği hakkında nasihat verip ahiret hayatını kazanmak gerektiğini tembihler.

Ârif kasidesine Allah'ın habibi ve nebisi olan Hz. Peygamber'e salat ederek başlamıştır. Hz. Peygamber gelmezden önce zulmetle dolu olan yeryüzü onun gelişle aydınlanmıştır. Herkesin küfür karanlığında olduğu bir zamanda gelen Hz. Peygamber adaleti hakim kılmıştır. Bütün insanları dine davet ettiğinde dalga dalga İslam'a girmişlerdir. Hz. Peygamber inananlara karşı son derece merhametliken kafirlere karşı tam tersi acımazdır. Kafirler iki aylık mesafede bile olsalar onun heybetinin verdiği korkuyla ağlarlar. Hz. Peygamber adaleti her tarafa hakim kılıp İslam diyarını imar ettikten sonra bu dünyadan güneş gibi batıp ahiret âlemine doğmuştur. Şair, ahirette ümmeti için sınırsız nimetler hazırlayacak olan peygamberden ayrılığın sureten olduğunu ifade eder ve ayrılıktan dolayı gözünün yaşla ciğerinin kanla dolduğunu; benzinin sararıp içinde bir ateş yanmaya başladığını söyler. Hz. Peygamber'in mescidinin direğinin bile ayrılığa katlanamayıp ağladığını, devesinin acıya sabredemeyerek can verdiğini hatırlattıktan sonra onun ayrılık

acısına yaka yırtıp inlemeden katlanabilmek için insanın bağrının taş olması gerektiğini dile getirir.

Şair, Hz. Peygamber'in gelişinden, dünyayı zulmetten kurtarıp aydınlattığından ve vefatından bahsettikten sonra kasidenin sonuna doğru okuyucuya öğüt verir. Dünyanın vefasız bir yer olduğunu, kalsaydı peygambere kalacağını, ona da kalmadığını söyler. Ölümün her an gelebileceğini, fırsat eldeyken iyi amel işleyip günahlardan kurtulmak gerektiğini tembih eder. Hz. Nebi'den ayrılmayanların şefaati kazanıp cennete giderek mutlu olacağını bildirdikten sonra şiirin sonunda "Ey kulları muratlarına erdiren Allah'ım! Ahirette bizi Hz. Resul'den ayrı bırakma; senden muradımız budur" diye dua ederek şiirine son verir.

**Hāzihi'l-Kıṭ'atü Fī Medhi'n-Nebiyyi Şalla'lāhü 'Aleyhi ve Sellem
Şadaқа Resülü'llāh⁹⁸**

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Hem şalāt anuñ Nebi'sine i yār
Bil Ḥabīb'idür anuñ ol āşikār
2. Çünkü işbu 'āleme geldi Münir
Yir yüzün kıldı münevver şems-var
3. Zulmet-ile tolmış-ıdı yir yüzi
Şer' ini saçdı pes ol nām-dār
4. Yir yüzün tutmuş-ıdı cümle diken
Gül-ile toldurdu ol hem-çün bahār
5. Cümlesi küfr-ile zulmetde iken
Gelüben 'adlin yüritdi şehr-yār

⁹⁸ Başlık, Semra Tunç'un çalışmasında "Hāzihi'l-Kıṭ'atü Fī Medhi'n-Nebiyyi Şallī 'Aleyhi ve Sellim Şadaқа Resülü'llāh" şeklindedir. Bkz: Semra Tunç, **a. g. e.**, s. 875.

6. Enbiyā cem‘ine ol şem‘ oldı bil
Evliyā anuñla itdi iftiḥār
7. Kamu ḥalkı dīne da‘vet eyledi
Girdiler pes fevc fevc ol dem i yār
8. Mü‘mine oldur Ra‘ūf u hem Raḥīm
Kāfirūñ cānına urur bil ki nār
9. Heybetinden iki aylık yola dek
Ağlar-ıdı kāfir andan zār zār
10. Hoş ‘imāret kıldı işbu ‘ālemi
Her tarafda kıldı dürlü murğzār
11. Şer‘ şuyın hoş akıtdı ‘āleme
Dīn ağacı virdi ol demde şimār
12. Düzdü İslām içre dürlü gülsitān
Ma‘rifetden çün akıtdı cūy-bār
13. Çün bu mülki tutdı ol şāh-ı güzīn
Vardı ol mülke ki tā ide şikār
14. Çün bu ‘ālemden tolındı ol güneş
Vardı anda virdi nūr ol şems-vār
15. Vardı anda ümmetiy-çün yir tuta
Dürlü ni‘met ḥāşıl ide bī-şümār

16. Anuñ-içün bizden ayru düşdi ol
Uşda görmezüz anı biz âşikâr
17. Vah bu şüret ayrulığından n'idem
Uş ciger kan oldu gözüm hoş bñar
18. İşbu hicrāndan yürek delük delük
Yok mıdur bu ayrulığa hîç kenār
19. Oldı beñzüm şaru yaşum lāle-reng
Çünkü bu hicrān içüme urdı nār
20. İy 'aceb kim nişe gözün ağlamaz
Yohsa bağruñ taş mıdur senün i yār
21. Nişe yağa yırtup inlemeyesin
Diye kanı ol güher kim şu' le-dār
22. Döymedi ayrulığa cānsuz direk
Mescid içre inledi ol zār zār
23. Sen ki ümmetsin katı taşdan katı
Bu firāka nice döyersin i yār
24. Bir devecük döymedi ayrulığa
Virdi yolında anuñ cān zār zār
25. Pes neçün sen sīne çāk itmeyesin
İşbu mülkde tutasın böyle qarār

26. Gel gidelüm biz o şāhuñ katına
Zīre bizüm’çün çekdi ol intizār
27. Bī-vefādur dünya bilgil iy cüvān
Gör ki göçürdi anı bu rūzgār
28. Dünya kalsa aña kalurdi hemīn
Aña dağı kalmadı kıl i’ tibār
29. Furşat eldeyken düriş kılğıl ‘amel
Zīre kim bir gün ölürsin zār zār
30. Dök günāhuñ yüklerini bunda sen
Tā ki ol çukur saña olmaya tar
31. Ol Nebī’den dağı ayrılmayasın
Şef’ ati ola anuñ senüñle yār
32. Pes gidersin cennete şādān olup
Var ki Aḥmed ola saña belki yār
33. Yā İlāhī ol Resūl’üñden bizi
Ayrı kılmağıl yarın iy Kirdgār
34. Maḫsūdına irüren sen kulları
Maḫsūdumuz ol-durur uş āşikār⁹⁹

⁹⁹ Abdürrahim Elveren, “XV. Yüzyıl Şairlerinden Ârif ve Hamsesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s. 363-365.

2.1.1.11.3. Üçüncü Kaside

Vefâtü'n-Nebî'deki tevhid ve na'ttan sonra üçüncü mesnevi dışı nazım şeklidir. Öncesinde Hz. Peygamber hakkında yazılmış “Hâzihi'l-Kıt'atü Fî Medhi'n-Nebîyyi Salla'llâhü 'Aleyhi ve Sellem Sadaka Resûlü'llâh” başlığıyla isimlendirilen na't kaside vardır. Eserin 70-95. beyitleri arasında bulunan mahlassız kaside Ârif tarafından söylenmiştir ve 26 beyittir. Bu kasideden sonra “Hâzihi'l-Kıt'atü Fî İbtidâi'l-Vefâti ve Fî Tefsîri İzâ Câ'e Nasru'llâhi İla'l-Âhiri” başlığını taşıyan Hz. Peygamber'in vefat hadisesinin anlatılmaya başladığı ve Nasr suresinin tefsir edildiği mesnevi nazım şekliyle yazılmış bölüm gelir. Tevhid ve na't gibi bu şiir de *ār* kafiyesi ile yazıldığından aralarında kafiye birliği bulunmaktadır.

Ârif, tevhid ve na'ttan sonra ehlibeyit ve sahabe hakkında yazdığı kasidesine onlar için salat ederek başlar. Sünnet, şariat, tarikat ve hakikat kavramları üzerinden över. Onlar Hz. Peygamber'in sünnetini ihya edip halk arasında şeriatı hakim kılmışlar; hem tarikatı hem hakikati bulup ilahî aşkın şarabını içerek mest olmuşlardır. İlahi şarabın tortusunu ümmete sunup onları da mest etmişlerdir. Şair Ârif, ehlibeytin Kur'an hükümlerini halka öğretmesini onların şeriat denizine dalıp çıkardıkları inci ve mücevherleri ümmete bağışladıkları şeklinde bir benzetmeyle ifade eder. Böylece cehaletin karanlığını yok edip ümmeti güneş gibi aydınlatmışlardır. Onlar şeriata ve sünnete son derece bağlı; din yolunda zahmet çekmiş; Hz. Peygamber'in nurundan nur verdiği; ümmet arasında seçkin konuma gelmiş müstesna kişilerdir.

Hz. Peygamber vefat edince onlar yetim kaldıkları için feryat ederek pınar gibi kanlı gözyaşları döküp ağlamışlar, yakalarını yırtmışlar, sinelerini dövmüşlerdir. Kasidenin sonunda şair “Her kim ehlibeyti ve sahabeleri severse Allah ona rahmet etsin” diye dua ederek şiirine son verir.

Hâzihi'l-Kıt'atü Fî Medhi'l-Âli ve'l-Aşhâbi Rıdvānu'llâhi 'Aleyhim

Ecma'în

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Āline aşhābına dahı i yār
Kim Resūl'e anlar oldu ٲođrı yār
2. Cem' -i mü'minlere hoş şem' oldılar
Kıldılar küffāra yir yüzini tar
3. Sünneti anlar hoş ihyā itdiler
Kıldılar halk içre şer' i āşikār
4. Ümmete Qur'ān şarābın irgürüp
İtdiler cān hastasına hoş timār
5. Hem haqīkat hem tarīkat buldılar
' Işk şarābın içüp oldılar humār
6. Şundılar hem cür' asını ümmete
Lācerem anlar da mest oldu i yār
7. Baħrīlerdür cümle anlar iy cüvān
Uşda şer' oldu olara hoş biħār
8. Taldılar dürler cevāhir aldılar
Ümmet üzre kıldılar anı nişār
9. Pes cehālet zulmetini sürdiler
Halka şu' le virdiler hoş şems-vār
10. Şer' bāğına kamosı girdiler
Anda cilve urdılar tāvūs-vār

11. Sünnetüñ şahrāsını şayd itdiler
Dīn hümāsın itdiler anda şikār
12. Dīn yolında zaḥmete şabr itdiler
Oldılar oḡ u kılıca ḥoş ḥiṣār
13. Ḳamu ḥalḳ içre olar kıldı güzīn
Ol Resūl'i cümle itdi ihtiyār
14. Cem^ç-idi anlar ara yirde Resūl
Nūr virürdi ḳamusına şem^ç-vār
15. Çünki gitdi zulmet içre ḳaldılar
Pes ḳamu ağladı ol dem zār zār
16. Yaḳa yırtup sīneler çāk itdiler
Odlara yaḳdı oları derd-i yār
17. Vā Resūlā diyüp ağlarlar-ıdı
Gözlerinden aḳar idi eşk-bār
18. Dirler-idi eyledüñ bizi yetīm
Ḳaldı ḳullar ḳanda vardı şehir-yār
19. Uş koyunlar ḳaldı gitdi bekçisi
Ḳurtlar idiser-imiş bizi şikār
20. Atamız gitdi vü ḳaldıḳ biz yetīm
Bağrı başlu gözi yaşlu bī-ḳarār
21. Vay ol oğlana ki ḳala ol yetīm

Yalımı alçak olup olur nizār

22. Böyle diyüp cümlesi ağılar-ıdı
Kān aķardı gözlerinden çün bīñar
23. Çeng gibi nāle iderdi ķamusı
Kāra olmışdı bulara rūzgār
24. Şol düdük gibi yürek delük delük
İñleyüp olmuşlar idi bī-karār
25. Ol rebāb gibi figān u zāriyi
Göklere irgürüp oldılar nā-çār
26. Her ki anları severse cān-ıla
Aña rahmet eylesün ol Kirdgār¹⁰⁰

2.1.1.12. Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî)

Hümâ vü Hümâyûn mesnevisinde övgü konulu dört kaside yer almaktadır. Üçü eserin giriş bölümünde Cemâlî tarafından, biri de konunun işlendiği bölümde Hümâ'nın dilinden yazılmıştır. Cemâlî dilinden söylenen kasidelerin ilki tevhit, ikincisi na't, üçüncüsü de Sultan II. Murād övgüsünde methiyedir. Hümâ'nın söylediği kaside ise Allah'a münacattır.

2.1.1.12.1. Birinci Kaside

Hümâ vü Hümâyûn'daki ilk mesnevi dışı nazım şekli bu kasidedir. Öncesinde mesnevi nazım şekliyle yazılmış art arda iki tevhid vardır. Üçüncü tevhid olarak bu kaside gelir. Mesnevinin 191-207. beyitleri arasında bulunan Cemâlî mahlaslı kaside

¹⁰⁰ Elveren, a. g. e., s. 365-367.

Cemâlî tarafından söylenmiştir ve 17 beyittir. Kasideden sonra gaflet tuzağına düşmüş gafillere hitaben Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bir nasihat yer alır.

Cemâlî, benzeri Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* adlı mesnevisinde de bulunan tevhid türündeki bu kasidesini Şeyhî gibi “lâ-ilâhe illa'llâh” tevhid kelimesi üzerine şekillendirmiştir. Şair şiirine tevhid kelimesinin Allah'ın ihsan ettiği bir nimet olduğunu söyleyerek başlar. Ruhun ihlas sırrına erebilmesinin; gönlün yücelik makamına ulaşabilmesinin yolu lâ-ilâhe illa'llâh'tır. Levhimahfuza yazılan ihlas suresi “lâ-ilâhe illa'llâh” kalemiyle yazılmıştır. Tevhid kelimesi, yaralı gönülleri rahat ettiren merhem; âşıkların gönlünü hoş eden nağme; hacılara hayat veren Zemzem, sadakat bahçesindeki şebnem gibidir. Gönülde itikat “lâ-ilâhe illa'llâh” ile derece kazanır. Tevhid kelimesi ile mutlu olanlar gam ve gaflet belası çekmez; onun himmetini kazananlar mutluluğa giden yolu bulmuş olur. Doğudan batıya, yerden göğe kadar her yer tevhid kelimesinin hikmetleriyle doludur. Şair, Fecr suresi'nin “Beldeler arasında onun gibisi yaratılmadı” anlamındaki sekizinci ayetini iktibas yaparak “lâ-ilâhe illa'llâh”ı cennete benzetir.

Kasidenin sonunda öğüt veren şair, tevhid kelimesiyle olan zikrin güzel olduğunu; nefis ordusunun askerlerini yenmek için “lâ-ilâhe illa'llâh” sancağının gerektiğini ifade ettikten sonra mahşerde tevhid çadırının gölgesine kavuşmayı dileyerek şiirine son verir.

Kaşîde Der-Tevhîd

fei' lâtün mefâ' ilün fe' ilün

1. Nedür in'âm-ı 'âmm-ı luţf-ı İlâh
Ni 'am-ı **lâ-ilâhe illâ'llâh**
2. Sırr-ı ihlâşa rûhı mahrem ider
Harem-i **lâ-ilâhe illâ'llâh**
3. İrdüince gönül mükerrerem olur
Kerem-i **lâ-ilâhe illâ'llâh**

4. Yazdı levhine sūre-i ihlās
Kalem-i **lā-ilāhe illā'llāh**
5. Rūh-ı mecrūha rūh-ı rāhatdur
Merhem-i **lā-ilāhe illā'llāh**
6. “Mişlühā fi'l-bilādi lem-yühlaq”
İrem-i **lā-ilāhe illā'llāh**
7. Dil-i ‘uşşākı hoş muhayyer ider
Nağam-ı **lā-ilāhe illā'llāh**
8. Oldı huccāc-ı Hakkā āb-ı hayāt
Zemzem-i **lā-ilāhe illā'llāh**
9. Gülşen-i şıdkı eyledi şengül
Şebnem-i **lā-ilāhe illā'llāh**
10. İ‘tikāduñ hudūşdur dilde
Kıdem-i **lā-ilāhe illā'llāh**
11. Ğam u ğaflet belāsını çekmez
Hurrem-i **lā-ilāhe illā'llāh**
12. Kimse irse bulur sa‘ādete yol
Himem-i **lā-ilāhe illā'llāh**
13. Hüb mecmū‘ u hoş cemā‘ atdür
Ümem-i **lā-ilāhe illā'llāh**

14. Töludur şark u ğarb u arz u semā

Hikem-i **lā-ilāhe illā'llāh**

15. Ol **Cemālī** ki zıkrüñ ola cemīl

Hem-dem-i **lā-ilāhe illā'llāh**

16. Cünd-i nefsi şımağ dilerseñ çek

‘ Alem-i **lā-ilāhe illā'llāh**

17. Tā ki maşşerde sāyebānuñ ola

Hıyem-i **lā-ilāhe illā'llāh**¹⁰¹

2.1.1.12.2. İkinci Kaside

Hümâ vü Hümâyûn'daki ikinci mesnevi dışı nazım şeklidir. Öncesinde mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış iki na't vardır. Üçüncü na't olarak bu kaside gelir. Eserin 482-520. beyitleri arasında bulunan Cemālî mahlaslı kaside Cemālî tarafından söylenmiştir ve 39 beyittir. Sonrasında kitabın yazılma sebebinin açıklandığı “Der Sebeb-i Nazm-ı İn Kitâb” başlığıyla isimlendirilen bölüm yer alır. Mesnevide art arda üç tevhid ve üç na't yazıldığı, bunların ilk ikisinin mesnevi nazım şekliyle kaleme alındığı; üçüncü sıradakiler için kaside şeklinin tercih edildiği dikkat çekmektedir.

Cemālî, kasidesinde Allah'ın hakkında “Hayrû'l-mürselin” buyurduğu peygamberinin yüceliğini övebilecek bir dil bulunamayacağını söyler. Kur'an-ı Kerim'deki surelerden birçok kısmî iktibaslar yaptığı na'tında Hz. Peygamber'den önce de başka peygamberlerin gelip geçtiğini ancak tuğrasında âlemlere rahmet olarak gönderildiği yazan Hz. Peygamber'in günahkârlara şefaet edecek yegâne resul olduğunu vurgular. Şair, miraç hadisesine de kısaca temas eder. Miraç gecesi arşa çıktığında yedi kat gökler onun ayaklarının altında kalmıştır. Yedi gezegen onun

¹⁰¹ Osman Horata, “Hümâ vü Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk): İnceleme - Tenkidli Metin”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 1990, s. 320-321.

fazlı hürmetine sola; dokuz felek de onun kadri hürmetine sağa çekilmiştir. “Takva sahipleri için yol gösterici” anlamındaki Bakara suresinin ikinci ayeti “hüde’l-li’l-müttakîn” onun cemali içindir. Hz. Peygamber’in atının nalı büyük meleklerin küpesi olduğundan yolunun toprağının da hurilerin gözüne sürme olmasına şaşırılmamak gerekir.

Cemâlî Hz. Peygamber’in kudretine de dikkat çeker. Melekler onun devletinde köle, insanlar harmandan kalan taneleri toplayan fakirler gibidir. Hüsrev ve Cem onun izzeti karşısında ancak köle; Çin Fağfur’u ve Kayser ise onun kölelerinin yanında aciz biçarelerdir. Onun mühür verdiği kişi sahip olduğu talihle her iki âlemin Süleyman’ı olur. Hz. Peygamber’in düşmanları cehennem ateşinde sürekli azap çekerken dostları edebiyen cennette olacaktır.

Hz. Peygamber’in yüzü, yanağı, boyu, kaşı ve gamzesi gibi şekil özellikleri Kur’an-ı Kerim’den kısmî olarak iktibas edilen ayetlerle ilişkilendirilerek anlatılır. Gönül, onun güzelliğinin mumunda pervane gibi yandıktan sonra güneşe ve aya “Lâ-ühubbü’l-âfilîn” yani “batıp kaybolanları sevmem” der. “Lima’llah” göğünün ayı onun yanağı, “festakim” bağının servisi de boyudur. Onun kaşının kemani “Kâbe kavseyn” oklarını atar; gamzesi pusu kurup “Kum fe-enzir” hançerini tutar. “Mâ zâğal basar” onun gözlerine sürmedir. O nübüvvet tahtına çıktığında insan henüz çamur ve sudan ibarettir. Peygamberden sonra gelenler onun dergahının köleleri, önce gelenler ise meddahı ve duacılarıdır.

Cemâlî na’ında Hz. Peygamber’in yakın dostları dört halifeden ve torunlarından da övgüyle bahseder. Hz. Peygambere uyan dostlarından her birisi doğudan batıya kadar örnek alınan, seçkin kişilerdir. Hz. Ebubekir onun sadık dostu, doğru yolda yürüyenlerin önderi olmuştur. Hz. Ömer adillerin şahı, hakikat sırlarının kaşifi ve imrenilen seçkin birisi olmuştur. Kur’an ayetlerini bir araya toplayıp kitap haline getiren, haya sahibi Hz. Osman’ı anlatacak bir dil bulunamaz. Hz. Ali yeryüzünün aslanı, cömertlik ve marifet madeni olmuştur. Hz. Hasan yüzünün güzelliği gibi Allah’a güzel bir şekilde gönül vermiştir. Hz. Hüseyin, Kербela çölünde susuz bir şekilde katledilip şehit olan bir mazlumdur.

Şair, kasidenin sonunda şefa'at etmesi için Hz. Peygamber'e yalvarır. Mahşer günü kenara ayrılmaları için günahkârlara "ve'mtâzü" diye hitap edildiğinde Peygamber şefa'at ederse inananlar emniyette olacaklardır. Cemâlî, eğer şefa'ate nail olamazsa gaflet uykusunda kalıp kaybedenlerden olacağını dile getirerek peygamberine şefa'at için yakarır. Dergahında canıgönülden köle olduğunu ancak çok günahları bulunduğunu; hırslarının kurbanı olarak bela kuyularında gam-keder içinde kaldığını; şefa'at sofrasından bir nasip alamazsa iki âlemde de mahrum kalacağını söyler. Hud Suresinin "Allah iyilik edenlerin iyiliklerini zayı etmez" anlamındaki ayetini zikrederek kendisine şefa'at lutfunda bulunmasını talep eder. Şiirini bitirirken Hz. Peygamber'e ve ashabına salat ve selam ederek kasidesine son verir.

Kaşîde Der-Medh-i Resûlu'llâh Şalla'llâhü 'Aleyhi ve Sellem

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. İy ki cārüb-ı sarāyuñ şeh-peri rūhu'l-emîn
Nağş-ı tevķî'-i celālũñ **rahmete'l-li'l-âlemîn**
2. Harf-i ta' zîmũñ kitābından **Resûlün kad halet**
Luţf-ı 'ünvân-ı kemālũñden **şefî'u'l-müznibîn**
3. 'İzzetũñden mesken-i feth ü zaferdür âsitân
Rif 'atũñden menzil-i şems ü kamerdür âsitân
4. Hem celālũñ rāyeti oldu livā-yı âfitāb
Hem cemālũñ āyeti geldi **hüde'l-li'l-müttakîn**
5. Mekteb-i 'ilmũñde taḥşîl itmek içün 'aql-ı pîr
Levh-i ebceddür kitābı şöyle kim tıfl-ı kihîn
6. Seyr idicek Leyle-i esrāda iy server senũñ
Zîr-i pāyũñ olmuş-ıdı fark-ı çarḥ-ı heftümîn

7. Seb‘ a-i seyyāre fazluñ yüsrine şaçdı yesār
Nüh felek yümn-i berāt-ı kadrüñe itdi yemîn
8. Ātuñuñ na‘ li-durur çün kurtā-i kerrūbiyān
Tañ mı olsa hāk-i rāhuñ tūtiyā-yı hūr-ı‘ ĩn
9. Hem cenāb-ı devletüñde bendedür şāhā melek
Hem harīm-i hāzretüñde ādem gedā-yı hūşe-çĭn
10. ‘ İzzetüñüñ bendesidür Hüsrev ü Gelūs ü Cem
Bendenüñ efgendesidür Kayser ü Fağfūr-ı Çĭn
11. Düşmenüñ derd ü ğam u nār-ı caħīm içre ebed
Dōst olanlar saña Cennāt içinde **hālīdĭn**
12. Devlet-i baħt-ıla kevneynüñ Süleymān’ı ola
Aña kim sen viresin sĭm-i sa‘ ādetden nigĭn
13. Vaz‘ uñuñ māhın münevver kıldı burc-ı **tā vü hā**
Zātuñuñ mihrini enver itdi çarħ-ı **yā vü sĭn**
14. Yanalıdan hüsñüñüñ şem‘ inde dil pervāne-vār
Dem-be-dem dir māh u mihre **lā-ühıbbü’l-āfilĭn**
15. ‘ Ārızuñdur çün sipihr-i **li-me Allāh**’da kamer
Kāmetüñdür **festakĭm** bāğında serv-i rāstĭn
16. **Kābe kavseyn** oğların atdı kurup қаşuñ kemān
Qum fe enzır hañçerin tutdı kılup ğamzeñ kemĭn

17. Āhū-yı mestūñ k'anuñdur kuhl-ı **mā-zāğa'l-başar**
İçer āb-ı cūy-bār-ı **ķāşırātü't-ţarfi 'în**
18. Burc-ı **ev-edña** yüzüñdendür kamu bedr-i münîr
Dürc-i **lā-uhşā** sözüñdendür tolu dürr-i şemîn
19. Çıkmış idüñ āsumān üzre nübüvvet tahtına
Ādemi ol dem ki durdı kim görürse mā' u tîn
20. Dergehüñde bende vü çākerlerüñdür āhirün
Ĥazretüñde mādih ü dā' ilerüñdür sâbıkîn
21. Rif' atini zātuñuñ diller nice şerh eyleye
Ĥazret-i 'izzet çü dir vaşfuñda **ḥayru'l-mürselîn**
22. Her biri oldı saña tâbi' olaldan yāruñuñ
Muķtedā-yı şark u ġarb u kāmîl ü bārîk-bîn
23. Yār-ı şādîķ Ĥazret-i Şiddîķ ki oldı şıdk-ıla
Sâlik-i nehc-i hidāyet pîşvā-yı ehl-i dîn
24. Kāşif-i sırr-ı ḥaķîķat şāh-ı 'ādîl-dil 'Ömer
K'ol cānı gibi cihān içinde mergüb u güzîn
25. Dil ḥayā vü 'ilm-i 'Oşmān'ı nice kılsun beyān
Çünki oldur cāmî' -i āyāt-ı Kur'ān-ı mübîn
26. Menba' -ı cūd u seḥā vü ma' den-i şıdk u şafā
Ma' rifet kāmı 'Alîdür ḥayder-i rüy-i zemîn

27. Rāḥat-ı rūḥuñ ki vechi gibi ismidür Ḥasen
Aḥsen-i vech-ile virdi Ḥaḳḳa cān u dil yaḳīn
28. Hem şehīd-i teşne-leb maḳtūl-i deşt-i Kerbelā
Sālīm ü mazlūm ya‘ nī kim Ḥüseyn-i nāzenīn
29. Āḥirinden evvelīne ‘ābidūn u şālīḥūn
Evvelinden āḥirīne ṭayyibīn u tāhirīn
30. İy ki şıdkuñ zevḳidür şādıḳlara püşt ü penāh
V’iy ki ‘ışḳun şevḳidür ‘āşıḳlara ḥablü’l-metīn
31. Kıl şefā‘ at tā bizi āzād ide ol lā-yenām
Yohsa ḳalduḳ ḡaflet-ile nāyimīn ü ḥāsibīn
32. Ki **şırāṭa’l-müstakīme** nūr-ile ola hüdā
Ḳalmayavuz ḡulmet üzere içinde zāllīn
33. Mücrimīn ol dem ki **ve’m tāzū** ḥiṭābın ḡuş ide
Mü’minīn-ile şefā‘ at ḳıl ki olavuz emīn
34. Dergehūñde cān u dil birle **Cemālī** dem-be-dem
Bendelikden dem ura şāḥā velīkin kemterīn
35. Bu za‘īfūñ derdine dermān buyurgıl luṭf idüp
Kim işi ḡamdur hemān ḥaşılı hem-durur hemīn
36. Yūşufını şabrumuñ hırş-ı Zeliḥā-yı ṭamā‘
Eyledi Ya‘ ḳūb-veş ḳāḥ-ı belā içre ḥazīn

37. Ger nevālũñ ırmeye ħ^vān-ı ŧefā[‘] atdan ŧehā
Bulmayısaram iki ‘ālemde bir ħurŧ-ı cūyın
38. Luŧf u iħŧān u mürüvvet eyler iseñ n’ola kim
Lā-yüzī[‘] u’llāhü fi’d-dāreyni ecra’l-muħsinīn
39. Saña vü aŧħābuña olsun taħıyyāt u selām
Küllü ħīnin raħmetü’llāhi ‘aleyküm ecma[‘] ĩn¹⁰²

2.1.1.12.3. Üçüncü Kaside

Hümâ vü Hümâyûn’daki üçüncü mesnevi dıŧı nazım ŧeklidir. Öncesinde “Der-Na’t-ı Sultān Bin Sultān Murād İbn-i Muhammed Hān Hallede Mülkehu” baŧlıħını taŧıyan Sultan II. Murād övgüsünde mesnevi nazım ŧekliyle kaleme alınmıŧ methiye bulunmaktadır. Eserin 672-719. beyitleri arasında yer alan Cemālî mahlaslı kaside Cemālî tarafından söylenmiŧtir ve 48 beyittir. Kasideden sonra “Hitâb-ı Pâdiŧâh-ı A’zam Be-Tarîk-i Nasihat” baŧlıħıyla isimlendirilen, sultana öħüt vermek ve tavsiyelerde bulunmak için mesnevi nazım ŧekliyle yazılmıŧ bölüm vardır. Eserde ikisi mesnevi biri kaside ŧeklinde olmak üzere üç tevhid, yine ikisi mesnevi biri kaside ŧeklinde olmak üzere üç na’t, padiŧah için ise; biri mesnevi diħeri kaside tarzında olmak iki methiye yazıldıħı görölmektedir.

Cemālî kasidesine II. Murād’ın adaletine vurgu yaparak baŧlar. Sultanın adaletinin ay ıŧıħı bütün cihanın yüzünü aydınlatır. O bütün melik ve sultanların en baŧında gelen büyük bir hükümdardır. Sultan, âlemin bütün hükümdarlarını itaati altına almıŧtır. Ayın her gece kapısında bekçilik yaptıħı padiŧahın eŧiħinde güneŧin köle olmasına ŧaŧırmamak gerekir.

¹⁰² Horata, a. g. e., s. 341-344.

Şair, sultanın cömertliğini de över. Bir bahçeye benzeyen yardımseverliği karşısında Sidre ağacı ancak kuru bir yaprak değerinde kalır. Cömertliğinin deryasında Kevser ancak bir damla kadardır. Onun elinin cömertliği karşısında bütün âlem mücevher olsa değersiz kalır. Sultanın dağıttığı altın ve yakutlar Hint okyanusu kadar bile olsa onun için bir damla etmez. Melekler sultanın ihsanlarını anlatır, felekler anlatılan lutuf ve ihsanları yazar. Sultanın hükümdarlığı altında herkes iyilik yapar, kimse kötülük yapmaya cesaret edemez.

Şair, Sultan II. Murâd'ı adını oluşturan harfler üzerinden övmeye devam eder. Sultan, “Murâd/مراد” kelimesindeki mim harfini Muhammed'den, rı ve dal harfini Haydar'dan, elif harfini de Ahad kelimesinden alarak bütün âleme hükümdar olmuştur. Onun devrinde İslam mamur olup kemale ermiş, küfrün kökü kazınmıştır. Sözleri surete bürünmüş ruh gibi can bahşeder; yüzü ışıık saçan aydınlık bir ay gibidir. Sultanın yüzü hiddetten kızardığı zaman düşmanlarının yüzü korkudan sapsarı olur. Hükmü altında bütün âlem dal harfi gibi iki büklüm olurken emri karşısında insanlar lam harfi gibi eğilirler. Dostları onun sayesinde mutlu olurken düşmanları hiddeti ve heybetinden sürekli korku içindedir.

Kasidenin dua bölümüne geçmeden önce Cemâî, dili kasideye göre daha sade bir gazel söyler. Gazelde sultanın fiziki özellikleri sevgilinin fiziki unsurları üzerinden anlatılır. Boyu servi, yanakları kırmızı, yüzü gül, ağzı yakut, saçları siyah, gözleri nergis, dudakları şekere benzetilir. Onun servi gibi uzun boyuna sanavber hayran; dudaklarının kırmızılığı karşısında lale, yanaklarının kırmızılığı karşısında kırmızı gül şaşkındır. Saba rüzgarı onun saçlarının kıvrımları arasından aldığı güzel kokuları can dimağına doldurur. Gönül onun dudaklarının ateşinde semender olduğu günden beri can, onun mum ateşi gibi olan yanaklarında pervane olup yanar. Gönül onun saçlarının siyahlığı uğruna kırılır. Bülbül gül bahçesinde onun güzelliğinin vasıflarını seslendirebilsin diye çiçekler kubbe, ağaçlar minber olur.

Kasidenin sonunda dua eden şair; Allah'tan, II. Murâd'ın bütün sultanların padişahı olmasını; Hz. Peygamber'in yardımının ve Hz. Ali'nin bileğinin gücünün ona nasip olmasını; yüceliğın belinde kemer, başında devletin taç olmasını; daima

altında taht bulunmasını, bahtın elbise gibi üzerinde olmasını; kemale ermiş cömertlik madeni zatının hep var olmasını diler.

Kaşide Der-Medh- i Pādişāh-ı Ālem-penāh Halleda'llāhü Sulṭānehu

mef' ūlū fā' ilātün mef' ūlū fā' ilātün

1. İy māh-ı 'adlūñ-ile rūy-i cihān münevver
Manşūr-ı rāyetūñle menşūr-ı cān muḳarrer
2. Pervīz-i fer-muẓaffer Cemşīd-i yed-mü 'eyyed
Fağfūr-ı ten-Tehemten Hāḳān-ı der-Sikender
3. Ser-çeşme-i mülūk ü ser-ḫalka-i selāṭīn
Ser-defter-i zamān u serdār-ı şāh-ı server
4. Ḳadrūñ serābı içre ḫurşīd-durur nişīmen
Pervāz-ı 'izzetūñde sīmurğ bir kebūter
5. Gerçi müsahḫaridur devrūñ mülūk-ı 'ālem
Sen şāh bir meliksin kim devr olur musahḫar
6. Çün pāsbānlıg eyler bābuñda māh her şeb
Tan mı olursa bende bābuñda şems-i ḫāver
7. Cūd u 'aṭā deminde açdukça dest-i ḫimmet
'Ālem ger olsa gevher keffūñdedür muḫaḳḳar
8. Deryā-yı luṭfuñ-ıla gülzār-ı nuşretūñden
Bir berg-i ḫuşk Sidre bir ḳatre āb-ı Kevşer
9. Eyyām-ı devletūñde ḳılmağa bezm hem rezm

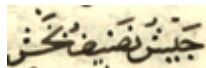
Nergisde cām u sāgar sūsende tīg ü hançer

10. Baħr-ı sipāhuñuñ ger mevc ursa nāgehānī
A‘ dā-yı dīne ulaşup ھاşr ola rüz-i maħşer
11. Tutdı çü ħükmüñ-ile āfākı emr-i ma‘ rūf
Kimdür kılan daħı pes ‘ ālemde kār-ı münker
12. Mīm-i Muħammed-ile rāyile dāl-ı Ħayder
Aldı elif aħaddan ħān oldı kevne yek-ser
13. Ma‘ mūr olalı şehā devründe beyt-i İslām
İrdi kemāle ĩmān küfr oldı naķş u ebter
14. Bezmünde kıtredür zer beñzer elüñ şehāba
Şafda ‘ adūña rü-be-tīguñ-durur ğazanfer
15. Seyr eyleseñ çemende şunmaĝa bü’l-faķīri
Nergis başındaki tāk lāle elinde sāgar
16. Envā‘ -ı mülk-i ‘ ālem emründe bende-fermān
Eşnāf-ı silk-i ādem ħükmünde rām u çāker
17. Böyle ki vech ü nuķuñ pür-nür u cān-fezādur
Yā māhsın münevver yā rūhsın muşavver
18. Çeşm-i mülūke baħtuñ bir ħāb-ı dīdedür kim
Ta‘ bīr kılmasında ta‘ cīz bula Ca‘ fer
19. Kılmaĝ için şehāvet yāķūt u la‘ l ü zerden

Gelmez gözüne katre ‘ arz olsa baħr-i aħzar

20. Kadrũ gibi mūdāmī çarħ olduđı mu‘ allā
‘ Alī kapuñla ya‘ nī ister k’ola berāber
21. Tĩg-i benefşe-rũyuñ kesb itse reng-i lāle
Vechi olur ‘ adũnuñ çigdümleyin muza‘ fer
22. Tab‘-ı laťifũñ-ile şuđl-ı kerem müretteb
Medħ-i şerifũñ-ile zũlf-i suħan mu‘ anber
23. Hük-mũñle dāl ‘ ālem emrũñle lām ādem
Dāduñla rūħ mesrūr aduñla dil mu‘ attar
24. Nakış-ı Çin ü feyz-i şeyħ-i şefik ü şefkat
Ceyş-i nazif-baħş(?)¹⁰³ u teb-tiğ ü tiz-ħançer
25. Mes‘ūd-baħt-ı ‘ ālem tezyin-i mülk-i zinet
Mevdūd-taħt-ı ādem zeyn-i mülük-i şeş-der
26. Çün saçdı cūy-i sīmi keffũñ yemi miyāna
Ėarķ itdi bu cihetden āfākı seyl-i pür-zer
27. A‘ťāfuñı melekler takrīr ider tamāmet
Elťāfuñı felekler taħrīr ider ser-ā-ser
28. Sen cerr idersin iy şeh kesr-i dil-i ‘ adūyı
Olsun gerekse Kistrā gelsün dilerse Sencer

¹⁰³ Yazma Nüşhada
No:TY5680, v. 22a.

şeklindedir. Bkz: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi

29. Gūyendelik iderken bezmūñde māh u zūhre
Kıldum bu hūb ūi ri ağızlarından ezber

Maṭla' -ı Ğazel

30. K'iy serv-kāmetūññ hayrānıdur şanavber
La' lūñe lāle vālih ḥaddūñe verd-i aḥmer
31. La' līn lebūñ kamer-ruḥ ḥurşīd-rū ḥām-ı ebrū
Gül-būy ü serv-kāmet sīmīn-ten semen-ber
32. Zūlfūñ ūikenci-y-ile ūehd ü ūeker lebūñde
Yüz fitne oldu müdḡam biñ nūkte kıldı mużmer
33. Beñzer ki ṭurrañ eyler bād-ı ūabāyı müşķīn
Kim ṭoldı cān dimāḡı būy-i 'abīr ü 'anber
34. Şem' -i ruḥuñda cānum pervāne gibi yandı
Dil la' lūñ āteşinden olalıdan semender
35. Sevdā-yı zūlfūñ-ile oldu göñül şınuķlı
Miskīn olana ḡamdan ḡayrı degül müyesser
36. Gülzār içinde bülbul kıлмаḡa vaşf-ı ḥüsnūñ
Ezhār yaptı ḡubbe eşcār düzdi minber
37. Gültreng ḥaddūñ-ile la' līn cām-ı lāle
Mestāne gözlerūñden maḥmūr nergis-i ter
38. La' lūñ ūıfatını dil tekrār anuñ-çün eyler

Kim kanda olsa şekker hoşdur k'ola mükerrer

39. Cānā cefāyī cāna itme iderseñ az it
Kim şāh sāyesinde olan vefādur ekşer
40. Ol şāh-ı māh-ṭal' at mes' ūd-baḥt-ı devlet
Sultān-ı rŭz-ı pīrŭz ḥān-ı sa' id-aḥter
41. Rŭy-i 'arŭs-ı miḥnet iḥsānı birle mestŭr
Dāmād-ı emn ū rāḥāt in' āmı-y-ile eşher
42. Şevķi sŭrŭr-ı-y-ıla aḥbāb-ı rŭḥ muşaffā
Ḥışmı vŭ heybetiyle a' dā dili mŭkedder
43. Ol server-i cihāna da' vet okı **Cemālī**
Kim zŭ'l-celāl kılsun şems-i vŭcŭdın enver
44. Nice şunarsa lāle dest-i çenāra bāde
Nice yaķarsa nergis gŭl meclisinde micmer
45. Kılduķça nār serve gŭlzārda tebessŭm
'Arż itdŭgince kāmēt şāḥn-ı çemende 'ar' ar
46. Olsun saña mŭyesser iy server-i selāṭīn
Hem nuşret-i Muḥammed hem feth-i dest-i Ḥayder
47. Pāyuña taḥt pāye kaddŭñe baḥt cāme
'İzzet kemer bilŭñde devlet serŭñde efser
48. Zātuñ seḥāya ma' den cŭduñ 'aṭāya menba'

Hulkuñ kemâle manzum lutfuñ devâma münce¹⁰⁴

2.1.1.12.4. Dördüncü Kaside

Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisindeki dördüncü kaside bir münacattır. Öncesinde “Der-Havâdis-i Rüzigâr” başlıklı mesnevi bölüm vardır. Münacattan önceki olay akışı şöyledir. Hümâ ve Bihzâd, Hümâyûn'u bulmak için Çin'e seyahat ederken bir deniz kenarına ulaşırlar. Sahilde Semendûn adlı acımasız bir zenci tarafından esir alınırlar. Hümâ, kavuşma umuduyla sevgilisine giderken esir düşmüş olmaktan dolayı çok üzülür ve kurtarması için bu şiirle Allah'a yakarır. Mesnevinin 1254-1270. beyitleri arasında yer alan Cemâlî mahlaslı münacat Hümâ tarafından söylenmiştir ve 17 beyittir. Münacattan sonra eser mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış “İcâbet-kerden-i Hüdâ Du'â-yı Hümâ ve Meded-kerden” başlığıyla isimlendirilen bölümle devam eder. Bu bölümde Allah'ın Hümâ'nın münacatına yanıt vererek denizde bir fırtına estirdiği; gemi dalgalar arasında sallanırken zenci ve arkadaşlarının denize düşüp dalgaların içinde kaybolduğu; Hümâ ve Bihzâd'ın sahile ulaştığı anlatılır.

Münacatta Hümâ, Allah'ın cemalinin nurunun ışığı, zatının vasıflarının hürmeti; Allah'ın umman gibi lutfunun methinde söylenen inci gibi sözler hürmeti; Allah'a aşına olup sefa içinde olanlar ve bigane kalıp kederlenenler hürmeti; Allah'ın emrine uyarak rahmet denizine dalıp mağfiret incisini bulan kalbi ihlaslılar hürmeti; İlâhi aşkla Allah yolunda hali ve sözü dosdoğru olanlar hürmeti; âşıkların dilindeki ayrılık korkusu ve kavuşma umudunun mutluluğu hürmeti; Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak haramdan kaçınıp helal kazananlar hürmeti; aciz ve biçare kalmışlara Allah'ın hazinesinden bağışladığı feyiz hürmeti; Cemâlî'nin ağlayan zayıf gönlü gibi perişan ve darmadağın halde olanlar hürmeti ve halis gönüllülerin sahip oldukları güzel hasletler hürmetine esaretten kurtarması için Allah'a yakarır.

Münacât-kerden-i Hümâ Deryâ-Râ ve Necât Yâften

mef' ülü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün

¹⁰⁴ Horata, a. g. e., s. 356-360.

1. Yā Rab ziyā-yı pertev-i nūr-ı cemāl için
Ta‘ zīm-i vaşf-ı zāt u şıfāt-ı kemāl için
2. ‘Ummānı luṭfuñuñ urur mevc-i merḥamet
Medḥinde söylenendeki nazm-ı le’āl için
3. Zevk ü şafā vü şevki ḥaḳı āşınālaruñ
Bīgānelik belāsı-y-ıla pūr-melāl için
4. Ğavvāş-ı baḥr-i raḥmet olan ḳalb-i muḥlişüñ
Emrūñle aldugı güher-i imtişāl için
5. Mehtāb-ı luṭf u raḥmetüñle müşterī olup
Mihrūñle ehl-i ḥāle gelen vecd-i ḥāl için
6. ‘Uşşāḳuñuñ muḥayyeri kim bī-nevādur
Anı yoluñda rast ḳılan ḥāl ü ḳāl için
7. Eflāk-ı devlet üzre sa‘īd-aḥter itdügün
Pīrüz-rüz u ḥoş-dil ü ferḥunde-fāl için
8. Serden kaçanda server-i āḥir zamān-ıla
Al itmeyüp muşaddıḳ olan ḥayr-i āl için
9. ‘Āşıḳlaruñ dilindeki ḥavf-ı fırāk-ıla
Derd-i ḡam u sürūr-ı recā-yı vişāl için
10. Balı belāya virdüğine cānı derd alup
Nefsin melāmet eyleyen ehl-i vebāl için

11. Murğ-i şikeste-bāl-i muhibb-i cemāl olan
Pervāne-i huceste-i şem^c -i celāl için
12. Şol ehl-i fakr için ki tutup emr ü nehyüñi
Terk-i harām eyledi kesb-i helāl için
13. Malı olan ganīler için k'ehl-i fakīhe
Dirler mehi al tūşe-i rāh-ı me'āl için
14. Miḥnet deminde āciz ü bī-çāre kalmışa
Fazluñ hazīnesindeki feyz-i nevāl için
15. Zār u nizār gönli mişālî Cemālî'nüñ
Şūrīde vü şikeste vü āşüfte-ḥāl için
16. Luṭfuñla ben esīri bu ḡamdan ḥalās it
Ḥālîş gönüllülerde olan ḥoş-ḥişāl için
17. İhsānuñ-ıla ḥācetümi eylegil kabūl
Virgil cevāb icābet-ile bu sü'āl için¹⁰⁵

2.1.2. Nasihat Konulu Kasideler

Nasihat konulu kasidelerin tamamı Âşık Ahmed'in *Câmi'u'l-Ahbâr*'ında yer almaktadır. Kasideler, başında bulundukları babın konusuyla aynı konuda yazılmıştır ve hepsi Âşık Ahmed'in dilinden söylenmiştir.

¹⁰⁵ Horata, a. g. e., s. 403-404.

2.1.2.1. Câmi'u'l-Ahbâr (Âşık Ahmed)

Mesnevide bulunan nasihat konulu 10 kasidenin konusu sırasıyla helal yemek, riyazet, Allah'a kulluk, günahları hatırlamak, lüzumsuz konuşmamak, tevbenin önemi, velilerin duasının kabul edildiği, velilerin feraseti, cömertlik ve beylerin takva sahibi olması gerektiğidir.

2.1.2.1.1. Birinci Kaside

Âşık Ahmed'in *Câmi'u'l-Ahbâr* adlı eserinde birinci baptan on ikinci baba kadar her babın başında o babın konusuyla alakalı *kaside* başlıklı bir şiir bulunmaktadır. Muhtevasında helal yemek üzerine on hikâye bulunan birinci babın şiiri başta değil babın beşinci hikâyesi olan Vehb İbn-i Verd'in hikâyesinden sonradır. Hikâyede Vehb'in helal yoldan kazanıldığına tam olarak emin olmadan hiç kimsenin bir lokmasını yemediği anlatılmaktadır. Vehb'in hikâyesinin ardından bu kaside gelir. Mesnevinin 850-880. beyitleri arasında bulunan Âşık Ahmed mahlaslı kaside Âşık Ahmed tarafından söylenmiştir ve 31 beyittir. Kasideden sonra "Hikâyet-i Şeşüm Ez-Bâb-ı Evvel" başlığı altında birinci babın altıncı hikâyesi olan kendisine helal lokma arayan şeyhin hikâyesi yer alır.

Âşık Ahmed kasidesinin ilk bölümünde erenlerin vasıflarını anlatır. Onlar Allah'ın buyruğuna uyan, gece gündüz nefisleriyle mücadele ederek doğru yola girmiş kişilerdir. Haramdan kaçınıp sürekli helal olan güzel ameller işlerler. Allah'ın sözünden ayrılmayan kemal sahibi kişiler olduklarından Allah katında duaları geri çevrilmez, dilekleri kabul edilir. Hepsi farklı hasletlere sahip erenlerden bazıları yüzer; bazıları uçar; bazıları ayakkabılıkta hizmet eder; bazıları da halktan kendini gizleyip harabelerde yaşar. Nefislerini ayaklar altına alıp bir an bile keyif sürmez, devamlı Allah ile olmayı dilerler.

Şair, vasıflarını açıkladığı erenlerin hepsini sayamayacağını belirtip bazılarının ismini zikreder. Bunlar Bâyezid, Şiblî, Kerhî, Ethem, Basrî, Ebu Sufyân-ı Sevrî, Cüneyd-i Bağdâdî, Zü'n-nûn-ı Mısrî, Hasan-ı Basrî, Mansûr-ı Ammâr ve Ma'rûf-ı Kerhî'dir.

Âşık Ahmed erenlerin bazılarının isimlerini saydıktan sonra öğüt vermeye başlar. İnsan nefsinı öldürüp velilerin yoluna girmeli, Allah'ın birliğine inanıp karşısında dal gibi eğilmeli ve ibadet etmelidir. Böyle olunca melekler de insanlara hizmet eder. Hz. Peygamber'in ümmeti onu candan sevmelidir. Zira ahirette ümmeti hakkında Allah'tan şefa'at dileycek olan odur. Veliler de ona tabi olmuşlardır. Allah, Hz. Peygamber'e dünya nimetlerini verdiği halde o buna itibar etmemiş, kuru ekmek yemekle ve aba giymekle yetinmiştir. İnsan nefesine uyup kibirlenmemeli, aile kaygısıyla heveslerinin peşinden gitmemelidir. Dünyada ve ahirette halinin iyi olması için insanın din yolunda bazı güzel ameller işlemesi gerekir. Kasidenin sonunda şair, "Ey bir olan Allah'ım! Senin eline düştüm, elimi tut!" diye dua ederek şiirini sonlandırır.

Hāzā Kaşīde

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Görgil imdi bu erenler nice isterler helāl
Toğru yola hoş girüben gıtdiler hem bī-melāl
2. Nefsini hem bu veliler nicesi kıldı hāķır
Kim görürsin buyruğundan çıķmadılar lā-yezāl
3. Bu hārāmdan kaçdılar bunlar idüp hem ihtirāz
Gice gündüz nefsi birle eyledi bunlar cidāl
4. Hıll ü hürmet ne-durur çün bildiler bunlar i yār
Anuñ-ıçun işlediler hem bular görklü fı'āl
5. Hāķ sözini dutduğıyçun oldılar hem evliyā
İşbu Hāķ dīni içinde oldılar şāhib-kemāl
6. Kim geçerci Hāķ katında gice gündüz sözleri
Hācetin maķbūl iderdi bunlaruñ hem lā-yezāl

7. Ol Hâk'ũñ çün buyruğını kıldılar bunlar kabûl
Bildiler kim ol Hâk'ũñ hem şun' ı-durur bî-mişâl
8. Bu şerî' atdan bular hem taşra kılmadı hurûc
İşleri Kûr'ân sözidür ya hadîş ya kîl kâl
9. Her birisi evliyānuñ emrine oldı muṭî'
Her birinde bunlaruñ hem var-durur dürlü ḥişâl
10. Kimi deryāda yüzerdi kimisi gökde uçup
Kimi hem ḥizmet iderdi ṭuruban şaff-ı ni' āl
11. Kimi gizlendi bu ḥalkdan meskenin kıldı ḥarāb
Kimi yel gibi giderdi şöyle kim bād-ı şimāl
12. Virmediler bārī bunlar nefesine bir dem şafā
Dirler-idi sen gereksin bize hem yā Zü'l-Celāl
13. Bu velīlerdür didüğüm diñle adın sen i cān
Bāyezīd ü Şiblī vü Kerḥī-durur hem ḥoş-cemāl
14. Edhem ü Bişrī vü Hāfī hem Bū Süfyān Şevrī'dür
Ol Cüneyd-i Bağdādī vü Zü'n-Nün-ı Mısr'dur ricāl
15. Ol Ḥasan Başrī vü Manşūr-ı 'Ammār-ıdı i yār
Hem daḥı Ma' rûf-ı Kerḥī pür-kemāl ü pür-visāl
16. Kālanınuñ adlarını añmazam sen bilesin
Bārī bunlar nefslerini itdiler hem pāy-māl

17. İmdi sen de bunların yolına gir hoş dün ü gün
Kahr eyle kendü nefsün eylegil sen hoş kıtāl
18. Meskenet kıl Hāk yolında aña kılğıl hem sücūd
Tā‘ atında ol Hāk’uñ hem kıl bu kaddün hem-çü dāl
19. Gör ne hizmetler iderler tırmadın saña melek
Tā çekeyin kadd ü kāmēt bulayın hem yāl u bāl
20. Cümlesi senün-içündür tā bilesin sen anı
Birliğini hoş bilüben itmeyesin bed hayāl
21. Ümmeti sin çün Resül’ün sev Resül’i cān-ıla
Kim senünçün ol kılsar Hāk-ıla yarın su’āl
22. ‘ Ālem içre hem şefi‘dür şöyle bilgil Muştafā
Ümmeti ol şıdķ-ıla kim görmeyesin hiç vebāl
23. Anuñ-içün oldu bilgil dünya birle āhiret
Virmedi ol şöyle bilgil işbu nefse yağ u bal
24. Dünyeyi Hāk virdi aña itmedi ol i‘tibār
Yidügi hubz-ı şa‘irdi geydügi ‘abā vü şāl
25. Bu velīler dağı bilgil tābi‘ oldılar aña
Virmediler nefse zerre deñlü bunlar dağı bal
26. Çün ol baş böyle itdi bu ayak hōd n’olısar
Kim bu başdur hürmetine bu ayakdur bī-muḥāl
27. Ne şanursın kendüzün kibr-ile olduñ sen alu

Nefse uyduñ başdı seni üşde bu ‘ avrat ‘ iyāl

28. Ümmetiyeñ gir yolına şer‘ ine kılğıl şürü‘
Rāzı olsun Hāk Resūli hem dañı aşhāb u āl
29. İşbu yolda key dürişgil hem dañı kılğıl ğazā
Pehlūvān ol nefsūñ üzre dīn kılıcın durma şal
30. ‘ Āşık Ahmed dīn yolında sen de kılğıl hoş ‘ amel
Dünyede vü āhiretde key eyü ola bu hāl
31. Kimsenem yok senden ayru girü sensin yā Aħad
Düşmişem uş dest-gīr ol iy Ğanī sen elüm al¹⁰⁶

2.1.2.1.2. İkinci Kaside

Riyazet hakkında on hikâye bulunan ikinci babın baş kısmında yer almaktadır. Kasideden önce babın konusunun riyazet olduğunun açıklandığı “Bâb-ı Düvüm Ez-Bâb-ı Bistüm Der-Riyâzet” başlıklı babın giriş bölümü vardır. Bölümün sonunda hikâyelerden önce bu kaside yer alır. *Câmi’u’l-Ahbâr*’ın 1164-1195. beyitleri arasında bulunan Âşık Ahmed tarafından söylenmiştir ve 32 beyittir. Bu kasideden sonra yolculuk yaparken dinlenme esnasında yaratıcıya ibadet etmesi yönünde gaibten ses duyan bir velinin, nefsinin tüm alıkoyma çabalarına karşın kalkıp iki rekat namaz kılması ve böylece nefsinin yenmesinin anlatıldığı “Hikâyet-i Evvel Ez-Bâb-ı Düvüm” başlığıyla isimlendirilen ikinci babın birinci hikâyesi vardır.

Âşık Ahmed şiirine riyazet konusunda Hz. Peygamber’i örnek göstererek başlar. Hz. Peygamber Allah’ın ilim ve güzel ahlak verdiği, bütün peygamberlerin başı, velilerin şahı kâmil bir insandır. Tebliğ ettiği din ile bütün âleme nizam getirmiştir. Allah kâinatta ne varsa onun hürmetine yaratmıştır; dünyada ve ahirette

¹⁰⁶ Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 65-67.

onu muhterem kılıp razı olduğu halde o Allah'ın buyruğuna uyarak gece gündüz incikleri şişinceye kadar ibadet edip riyazetle meşgul olmuştur. İhtiyacı olmadığı halde bu kadar zahmeti ümmeti için çekmiştir.

Şair, Hz. Peygamber'in riyazetini örnek gösterdikten sonra okuyana ve dinleyene öğüt vermeye başlar. Gaflet içinde olmamak, Hz. Peygamber'in yaptığı gibi riyazet halinde bulunmak gerekir. Böyle davranan ümmeti onun şefaati sayesinde ahirette cehennem ateşinden kurtulacaktır. Ona ümmet olanlar tebliğ ettiği dinin gereklerini yerine getirmeli; haramdan sakınmalı; daima helali talep etmelidir. Böylece lanetlenmiş olan şeytandan intikam alınacak ve ahirette azaptan kurtuluş sağlanacaktır.

Şair, evliyaı örnek göstererek onların Hz. Peygamber'e tabi oldukları için sürekli rahmetle anıldıklarını söyler. Evliyadan her biri gece gündüz ibadet edip riyazet eden, yüzleri nurlu, mahşerde gölgelik tutan, Allah katında yücelik kazanmış kimseler olduğundan onları bulup tabi olanlar da hesap gününde kurtulacaklardır.

Hz. Peygamber'in dini asla zeval bulmayacak, kıyamete kadar devam edecektir. Kur'an-ı Kerim'i okuyup onunla amel etmek böylece ham halden kurtulup pişmek gerekir. Ecelin ne zaman geleceği belli değildir; bugün ya da yarın gelebilir; ecel şerbetini içmeye devamlı hazırlı olmak gerekir. Dünyaya gelen herkes gidecektir; iki âlemin övüncü Hz. Peygamber'e kalmayan dünya kimseye kalmaz.

Âşık Ahmed kasidenin sonunda kendine hitap eder ve kendi üzerinden okuyucuya seslenir. Hz. Peygamber'in aşkı uğruna nefisle mücadele etmek ve dine sıkı sıkıya yapışmak gerektiğini söyler. Canıgönülden onun sünnetinin yolunu tutmayı; doğru yoldan ayrılmamayı; Allah'ın rahmetinden ümit kesmeden gece gündüz devamlı zikretmeyi tembihleyerek şiirine son verir.

Hāzā Kaşīde

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Görgil imdi ol Resül'i ol-durur hayrū'l-enām

Hak yolında ne riyâzet eyledi gör ol hümâm

2. Ol nebîler serveridür hem velîler şâhıdur
‘İlm ü hîlmi aña virdi oldu ol kâmil tamâm
3. Hîll ü hürmet Hak yolında şöyle bil kıldı temîz
Şer‘i birle şöyle bilgil dutdı ‘âlem intizâm
4. Ol Hak’uñ hem buyruğunu dutuban kıldı kabûl
Tâ‘atı üzre Hak’uñ ol dün ü gün dutdı kıyâm
5. Ol riyâzet kim iderdi ‘âlemüñ fahrı bilüñ
Râzı olmuş-ıdı andan şöyle bil ol Lâ-yenâm
6. Yarlıgadum yazuğuñ dir yâ Habîb öñden soña
Dünyede vü âhiretde seni kıldum ihtirâm
7. Kim senüñçün oldu hem bil ne ki vardur kâyinât
Hem senüñçün oldu ‘âlem hürrem ü hem şâd u kâm
8. Böyle dimişken Habîb’e ol İlâhü’l-‘âlemîn
Görgil imdi ne riyâzet eyledi ol şubh u şâm
9. Şol kadar hem tâ‘at üzre turur idi ol Habîb
Kim getürmezdi gözine uyhuyı hem ol İmâm
10. İncü gibi şol mübârek incügi şişer-idi
İşbu nefsi olmuş-ıdı şöyle bilgil aña râm
11. Kim senüñçün ol dürişdi çekdi dürlü zahmeti
Şimdi sen gaflet içinde şöyle kalduñ fi’l-enâm

12. Ol Ḥabīb'üñ itdüğini imdi sen de idegör
Tā şefā' at ide saña olasın anda selām
13. Yarın anda ol alısar bizi otdan iy 'azîz
Ümmeti ol imdi anuñ tutagör anda maķām
14. Ol didüğün dutar-ısañ ümmetisin ümmeti
Hem bu şeytān-ı la'inden alur iseñ intikām
15. Kim anuñ hem şer' ini dut hem bu yolda toğrı git
Şer' i üzre kâyim olğıl yimegil hergiz ḥarām
16. Her ne kim farz oldu saña anı işle bî-gümān
Kim anuñ luṭfı-durur hem şöyle bilgil luṭf-ı tām
17. Bu ḥarāmdan ihtirāz it hem ḥalāldan kıl taleb
Tā 'azābdan kurtılasın olıcaķ yevmü'l-kıyām
18. Ancılayın kılğıl imdi sen daḥı görklü 'amel
Ol kıyāmet sūzişinden bulasın zıll u hümām
19. Evliyâyı gör kim aña tābî' oldılar i yār
Her birisi rahmet-ile ańılur üşde be-nām
20. Hem bulanlar kurtılandur olıcaķ yevmü'l-ḥisāb
Her birisi bunlaruñ hem bulalar Ḥaķ'dan kirām
21. Bunlaruñ hem yüzlerinden çıkısdur bil ḥo nūr
Her birisi mahşer içre tutalar dürlü ḥıyām

22. Bunlar-ıdı Hâk yolında hoş riyâzet itdiler
Gice gündüz tã'at içre oluban tutan şıyâm
23. Cāvidāndur şer' i anuñ kim aña yokdur zevāl
Hem bu dīn üzre geçerler ne ki vardur hâş u 'ām
24. Süriliser şer' i anuñ tã olınca āhiret
Okunısar şöyle bilgil işbu Qur'ân-ı Kelām
25. Okı imdi bu kelāmı anuñ-ıla kıl 'amel
Hâk yolında puhte olgıl kalmağıl hem şöyle hām
26. Bu ecel hōd iriserdür saña uş bugün yarın
İçisersin sen ecelden şöyle bilgil tolu cām
27. Bunda gelen gidiserdür hīç biri kılmaz qarār
Kılsa-y-ıdı 'ālemüñ fahrı kılaydı bunda ārām
28. Fahr-ı kevneyn ol-durur hem ol Resül-i Kibriyā
Yirdeki adı Muḥammed gökde Aḥmed aña nām
29. Anı kıldı her dü kevneyn üzre hem şāhib-şefi'
Andan umarlar şefā' at ger emīr ü ger gulām
30. 'Aşık Aḥmed hoş dürişgil ol nebīnüñ 'ışkına
Nefsi terk it şer'e yapış kim bu nefse yok in'ām
31. Ol nebīnüñ sünnetin hem dutagörgil cān-ıla
Hoş yürigil toğrı yolda şaklağıl hem neng ü nām

32. Kesmegil Hâk rahmetinden dünî günü sen ümîd
Şükr ü zikrin idegörgil tırmadın anuñ müdām¹⁰⁷

2.1.2.1.3. Üçüncü Kaside

Kaside, “Bâb-ı Sivüm Ez-Bâb-ı Bistüm” başlıklı üçüncü babın giriş bölümünde hikâyelerden önce yer alır. Girişte Allah’a kulluk için çaba harcamanın lüzumu açıklanır, ardından bu kaside gelir. *Câmi’u’l-Ahbâr*’ın 1845-1866. beyitleri arasında bulunan Âşık Ahmed tarafından söylenmiştir ve 22 beyittir. Kasideden sonra “Hikâyet-i Evvel Ez-Bâb-ı Sivüm” başlığıyla isimlendirilen üçüncü babın ilk hikâyesi vardır. Bu hikâyede Hz. Ömer’in gündüz oruç tutup gece namaz kıldığı anlatılır.

Âşık Ahmed kasidesine Allah’a kalben iman etmenin lüzumunu anlatarak başlar. Kalpteki şüphe ve inkar temizleyip hak yoluna sadakatle bağlanmanın gerekli olduğunu ifade eder. Âlemde Allah’ın bir eşi olmadığına iman ettikten sonra onu devamlı anmak ve layıkıyla ibadet edebilmek için gece gündüz hiç samimiyetle çaba harcamak gerekmektedir.

Şair, daha sonra Hz. Peygamber’e tabi olmanın lüzumuna dikkat çeker. Kalpteki kötü düşünceleri temizledikten sonra canıgönülden Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği dine sarılmak gerektiğini söyler. onun şefaatine kavuşmak ve Allah’ın yağmur gibi yağan sınırsız rahmetine ulaşmak için insanın zalim nefsine uymayıp ömrünü gece gündüz sürekli ibadetle geçirmesi ve Allah’ın emirlerine uyması gerekir.

Âşık Ahmed insanın inanç ve davranışlarının nasıl olması gerektiği yönünde okuyucuya nasihat verir. Bütün varlık Allah’ın iradesiyle canlılık kazandığı için onun adını sürekli zikredip dilden düşürmemeli ve gönülden hiç çıkarmamalıdır. Hak yolunda toprak olup nefis ayaklar altına alınmalı böylece insan onun cevrenden kurtulmalıdır. Her zaman şevkle Allah’ın adı tekrar tekrar anılmalı; evliyanın Allah’a

¹⁰⁷ Eliaçık, a .g. e., C. II, s. 90-92.

kulluk yolunda çektiği çilelere dikkat edilmeli; onlara tabi olarak davranışları örnek alınmalıdır.

Âşık Ahmed kasidenin sonunda Allah'a dua ve niyazda bulunur. Gece gündüz durmadan sayısız şükürler ettiğini dile getiren şair, Allah'ın hikmetinin kalbine dolmasını diler. Günahlarının çok olduğunu, eğer affolunmazsa mahvolacağını söyler. Herkese nimet yağmurları yağdıran Allah'tan kendisi için de rahmet ister. Allah'ın verdiği nimetlere her zaman şükretmeyi ve hamdini dilden düşürmemeyi tembihleyerek şiirine son verir.

Hāzā Kaşīde

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Kılğıl imdi Hāk yolına şıdķ-ıla iķrārı sen
Bu gönülden hem gidergil şübh-ile inkārı sen
2. Çünkü bildün 'ālem üzre ol-durur hem lā-şerīk
Hoş emek çek tāk at idüp ańgıl ol Cebbār'ı sen
3. Hāk yolında gice gündüz durmadın sen çek emek
Hālīş ü hem muhliş olgıl bilgil ol Settār'ı sen
4. Ol Resūl'ün şer' ine hem cān-ıla kılğıl şürū'
Hem gönülde koma gitsün işbu bed efkārı sen
5. Ol olısar ümmetine şöyle bilgil hem şeff'
Ol sebebdan bulırsarın rahmet-i āşārı sen
6. Ol Nebī'nün devletinde bulasın 'izz ü kerem
Olgıl imdi ümmetinün kemterī efkārı sen

7. Hoş dürişgil işbu yolda hem dahı çekgil emek
Ger dilerseñ kim göresin şöyle bil dīdārı sen
8. Tā‘ at içre hoş kavī ol uyma nefis-i zālīme
Terkini it işbu nefsün hem ҡo bu ғaddārı sen
9. Ҙāyim olğıl buyruğı üzre Hāķ’uñ sen iy şebāb
Gicelerde yatmayuban olagör eşhārī sen
10. ‘Ömrüñi hem tā‘ at içre dün ü gün şarf eylegil
Cevherī ol cevheri bul kim ҡo git aħcārı sen
11. ‘Ālem üzre ol Hāķ’uñ çün rahmetidür bī-şümār
Kim görürsin nice yağar rahmet-i emtārı sen
12. Anuñ-ıla işbu eşyā dirilüp bulur hayāt
Ҙurumışken görgil āhır dirilür eşcārı sen
13. Dilde dāyim zıkrin itgil hem gönülde fikrini
‘İlm-i Hāķ’ dan hem habīr ol ҡomağıl ezķārı sen
14. Hāķ yolında hāk olup sen nefsüñi kılğıl hāķīr
Hāk olursan görmeyesin cevır-ile aķtārı sen
15. Anı añğıl gice gündüz hem aña kılğıl sücūd
Adın añup şevķ-ıla hem idegör tekrārı sen
16. Ne emekler çekdi görgil Hāķ yolında evliyā
Tābi‘ olğıl bunlara hem ol bularuñ yārı sen
17. Evliyā hem n’itdi-y-ise anı itgil sen i yār

Nefs-i murdāra uyuban koma bu gülzārı sen

18. ‘Āşık Ahmed key emek çek Hāk yolında kıl ‘amel
Turmadın hem söyleyigör Cāmi‘ü’l-Ahbār’ı sen

19. Gice gündüz saña iy Hāk şükr iderem bî-‘aded
Hikmetün it kalbüm içre baña şöyle cārı sen

20. Yarlığağıl yazuğum çokdur benüm hem bî-hisāb
Yazuğum maḥv eyleyüben eyle beni arı sen

21. Kamu ‘ālem senden umar rahmeti hem ni‘meti
Kim irişdüdüñ kamuya ni‘met-i idrārı sen

22. Virdügi ni‘metlerine şükr idüben iy cüvān
Kim dilünde ḥamdı dāyım kesmeyigör bārı sen¹⁰⁸

2.1.2.1.4. Dördüncü Kaside

Cāmi‘ü’l-Ahbār’da dördüncü babın giriş bölümünde, hikâyelerden önce yer alır. Kasideden önceki mesnevi bölümde babın konusu üzerinde durulur. Kişinin günahlarını hatırlaması ve Allah korkusu ile ağlaması gerektiği anlatılır. Günahlarının affı için gözyaşı dökenlerin cehennem azabından kurtulacağı; dünyada ağlayanın ahirette güleceği belirtilir. Ardından bu kaside gelir. Mesnevinin 2493-2539. beyitleri arasında bulunan kaside Âşık Ahmed tarafından söylenmiştir ve 47 beyittir. Kasideden sonra babın muhtevastaki on hikâyeden ilki olan “Hikâyet-i Evvel Ez-Bâb-ı Çihârum” başlıklı hikâye vardır. Bu hikâyede Hz. Yahyâ’nın günahlarından dolayı çok ağladığı, gözyaşlarının yanağını dişleri görünecek şekilde deldiği anlatılır.

¹⁰⁸ Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 143-144.

Âşık Ahmed kasidesine babın konusuna uygun olarak günahların hatırlanması ve Allah'tan çok korkulması gerektiğini ifade ederek başlar. Bir olan Allah'ın rahmetine kavuşabilmek için gözlerden pınar gibi yaş akıtılmalıdır. Allah yolunda cefa çekenler sonunda ebedî mutluluğa erişecekleri için türlü türlü günahlarından dolayı istiğfar edip ağlayanlar affedileceklerdir. Bunun için her zaman ibadetle meşgul olmak gerekir. Nebiler ve veliler bu yolda çeşitli cefalar çekmişlerdir. Kimisi vatanını terk edip gurbete gitmiş; kimi canını feda etmiş; kimi vuslata ermiştir. Kişi evliyayı örnek alarak hırs ve şehvet gibi duyguları terk edip akla uymalıdır. Nefsini bastırıp mağlup eden kişi galip bir pehlivan gibidir. Veliler nefislerini mağlup ederek Allah'a yakın olma fırsatını yakalamışlardır. İnsan şirk, kibir ve riyayı terk edip ikilikten kurtulmalı, bir olan Allah'a yakın olmak için gece gündüz çalışmalıdır.

İnsan emrolunduğu şeyleri yapmalı; nehiylerden uzak durmalı; farzları yerine getirip peygamberin sünnetine uymalıdır. Allah'ın yasaklarına uymayanlar cennetin yüzünü göremeyeceklerdir. Kişi Allah'ın emirlerini gözetip din yolunda gayret göstermelidir. Felek zalim ve vefasız olduğundan insanın başına iş getirir. İnsan kesreti bırakıp birliğe yönelmelidir. Yetmiş iki milleti yaratan Allah'tır. Bütün varlık minnet duyarak kendilerini var eden Allah'a secde eder. Yetmiş iki millet içinde en faziletlisi Hz. Peygamber'in ümmeti olduğundan onun şefaatiyle sıkıntı çekmeyeceklerdir. Kişi Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği dine uyarsa ve günahlarından pişman olup gözyaşı dökerse onun şefaet şerbetini içebilir. Allah korkusuyla ağlayanlar, tevbe edip kalbindeki gafleti temizleyenler onun rahmetine kavuşacaklardır. İnsan ömrünün kıymetini bilmelidir, zira ömür insanın suretindeki değişimden de anlaşılacağı üzere yerinde durmamakta, hızla geçmektedir.

Âşık Ahmed kasidenin sonunda ömrü ibadetle geçirmeyi; cemaat rahmet olduğu için beş vakit namazı cemaatle kılmayı; riyadan arınıp halis bir kalp ile bütün amelleri Allah için işlemeyi öğütledikten sonra herkesin kısmetine göre rızıkları adaletle paylaştıran Allah'ın taksimine rıza gösterip tamahkarlık gibi rezil bir işten uzak durarak tevazu sahibi olmayı tembihler. Şiirin sonunda dua eden şair, "Ey Allah'ım! Beni şeytani işlerden koru; devamlı Rahmani işlerle beraber kıl. Nasihatime uyup doğru yolu bulanların hürmetine ben miskin fakire yardım et!" diyerek şiirini sonlandırır.

Duasından da anlaşılacağı üzere şair, nasihat muhtevalı şiirlerini sanat icra etmek kaygısıyla yazmamış, okuyanların ve dinleyenlerin doğru yolu bulmalarına vesile olmak ve böylece Allah'ın rızasını kazanmak kaygısı gütmüştür.

Kaşide-i Melîha

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Añgıl imdi yazuğñ sen qorqıl ol Hâq'dan qatı
Ger dilerseñ görmeyesin bu 'azâb-ı furqatı
2. Ol Aḥad'dan qorquban gözlerüñi kılgıl 'uyün
Tâ bulasın ol Kerîm'den bî-gümân sen rahmeti
3. Ger yazuğñ anuban sen bunda çok ağlar-ısañ
Hâq bilür kim görmeyesin hem bu derd ü ḥasreti
4. Her ki çekdi Hâq yolında tırmadın cevr ü cefâ
Ol bulısardur bilün hem câvidânî devleti
5. Ol Kerîm'den qorqıl imdi kim günâhuñ 'afv ide
Zîre kılduñ bî-şümâr sen dürlü dürlü zilleti
6. Añgıl imdi ol günâhı her gün istiğfâr idüp
Tâ' at it hem gice gündüz hoş görüp bu fırsatı
7. Gör ne itmiş işbu yolda enbiyâ vü evliyâ
Hâqq-ıla kılurdu bunlar gice gündüz şöḥbeti
8. Kimi işbu Hâq yolında virür-idi tatlu cân
Kimi iklîm terk idüben çeker-idi gurbeti

9. Evliyānuñ her birisi derde oldı mübtelā
Kimi vaşla irmiş-idi kim çekerdi hicreti
10. İmdi gelgil bu erenler yolına sen iy harīf
Terk idegörgil bu yolda hem bu hırş u şehveti
11. Vehm-ile işbu hayālî kendüzünden kıl ba‘ id
‘Aqla uyğıl cehd idüp sen nefse kılma ragbeti
12. Her ki başdı işbu nefsi hem anı kıldı zebūn
Pehlivāndur bî-gümān ol kim bulupdur kuvveti
13. Nefsine çün gālib oldı işbu yolda evliyā
Anuñ-içün buldı bunlar Hāk katında kurbeti
14. Şirk-ile kibr ü riyāya olmağıl hergiz qarīb
Birlige gel ikilikden terk idüp sen şirketi
15. ‘Ālem içre kim görürsin ol Aḥad’dur lā-şerīk
Ṭālib olğıl gice gündüz kim bulasın vaḥdeti
16. Şol ki me’mūr oldı Hāk’dan kılğıl anı sen müdām
Ger dilerseñ kim bulasın cāh-ıla bu ‘izzeti
17. Ne ki didi Hāk Resūli anı dut kılma iki
Farzını yirine getür hoş edā kıl sünneti
18. İşbu şer‘üñ sen yolında muḥkem olğıl hem muḳīm
Ṭā‘at içre hoş geçür sen işbu ‘ömr ü müddeti

19. Şol ki Hâk'dan nehy olupdur olmağıl aña yakın
Ger dilerseñ görmeyesin bu 'azâb u miñneti
20. Key şaķidür şol kişi kim nehy-i Hâk'dan işleri
Şöyle bil kim görmeyiser bî-gümân ol cenneti
21. Hoş dürişgil Hâk yolına emrini anuñ gözet
Dîn yolında hoş dürişgil eyleyüben ğayreti
22. Şol kişide kim görünmez işbu ğayretten eşer
Ger dir-iseñ biñ kez aña yeg-durur bu 'avrati
23. Şanma kendü özüñi sen işbu mülkde bî-ziyân
Gice gündüz işbu çarh hem saña urur ğayreti
24. İşbu çarhuñ hâlini sen bilmedüñ mi ne-durur
Çarh zâlimdür bilürsin kimseye itmez şefkati
25. İş getürür saña bilgil işbu çarh-ı bî-vefâ
Dirliğünden sen geçersin bulmayuban lezzeti
26. Uyma imdi işbu nefse kim bu nefsdür katı şöm
Uşbu nefsdür kim getürür kişiyе çok 'illeti
27. Vâhidi bilgil sen imdi aħadı kıl sen taleb
Bir-ile bitdi bu işler koğıl imdi keşreti
28. Cümle maħlûk aña kılur tırmadın dâyim sücûd
Hoş kılurlar cânlarına şükr-ile bu minneti
29. Hâlıkı dü 'âlemüñ ol adı Rabbü'l-'âlemîn

Kim yaratdı kudretiyle yetmiş iki milleti

30. İşbu milletler içinde efdalısın iy güzîn
Ol sebebdendür ki olduk ol Muḥammed ümmeti
31. Yarın anda olısdur hem bize Aḥmed şefîc
Görmeyiserüz yarın biz anda cevır ü şiddeti
32. Ol-durur hem Ḥaḳ Resûli ol-durur şâh-ı enbiyâ
Günde beş kez şimdi anuñ urılır hoş nevbeti
33. Yarın anda ol viriser ümmetiyçün hoş cevâb
Anuñ-ıçun kim bu yolda kıyım oldu hücceti
34. Ol nebînuñ şerc ini dut şerc ine kılgıl şürüc
Kim içesin yarın anda hem elinden şerbeti
35. Hem günâhuñ añuban sen gözleruñ kılgıl bükâ
Ger dilerseñ kim bulasın işbu câh u niç meti
36. Korkusından ol Ḥaḳ'uñ sen ger añup ağlar-ısañ
Yarın anda ire saña ol Ḥaḳ'uñ hem rahmeti
37. Her ne iş kim sen idersin tevbe it şimden girü
Kılbüñi hoş şâf kılgıl hem gidergil gâfleti
38. Bil ganîmet işbu cömri kim cömürdür bî-şebât
Bir karâra şöyle kıalmaz kim görürsin şüreti
39. cĀşık Aḥmed işbu sözi kim gönülden şerh ider
Bu cihānuñ işlerinden aldı ol hem c ibreti

40. Tā‘at-ıla hoş geçürgil ‘ömrüñi sen iy ‘azîz
Tevbe kıldur rûzî aña nefsdan ider nefreti
41. İşbu beş erkânı kılğıl sen cemā‘atla i yār
Kim cemā‘at rahmet olur kılma andan furkatı
42. Hāliş u muhliş kıl imdi her işüñi Hālîk’a
Bu riyādan key saķın kim yokdur anuñ hürmeti
43. Sen tevāzu‘ pîşe itgil hem daķı ol bî-tama‘
Bî-tama‘ kişinüñ artar şöyle bilgil haşmeti
44. Bu tama‘dan daķı erzel yok-durur bir zerre hîç
İşbu işi terk it imdi kılma bu bed şan‘atı
45. Çün muķadder oldı bize rızķumuz nedür tama‘
Kim Kāssām kısm idüpdür cümlemüze kısmeti
46. Yā İlāhî işbu cismüm key saķın şeytāneden
Kim bu Raķmān-ıla olsun aña kılsun nisbeti
47. İşbu sözi kim-durur kim söyleyüp kıla tamām
Hem bu miskīn faķîre sen kılğıl imdi nuşreti¹⁰⁹

2.1.2.1.5. Beşinci Kaside

Câmi’u’l-Ahbâr’da muhtevasında on hikâye bulunan beşinci babın giriş bölümünde ve hikâyelerden önce yer alır. Kasideden önceki mesnevi bölümde babın

¹⁰⁹ Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 193-196.

konusu olan lüzumsuz konuşmama hakkında açıklama vardır. Ardından bu kaside gelir. Mesnevinin 3378-3400. beyitleri arasında bulunan Âşık Ahmed'in mahlasının yer aldığı kaside 23 beyittir. Kasideden sonra babın ilk hikâyesi olan “Hikâyet-i Evvel Ez-Bâb-ı Pencüm” başlıklı hikâye vardır. Hikâyenin konusu kısaca şöyledir: Hz. Osman sinirlenerek kölesinin kulağını acıtacak derecede çeker. Canı acıyan köle “ah” diye bağırır. Bunun üzerine Hz. Osman yaptığından pişman olur ve kölesinden kendi kulağını çekmesini ister. Köle Hz. Osman'ın kulağını çekmekten utanıp hakkını helal eder.

Âşık Ahmed kasidesine âlemin rahmetle dolu olmasının sebebinin içinde Hak rehberi ve âlemin en yücesi Hz. Peygamber'in bulunmasından dolayı olduğuna dikkat çekerek başlar. Allah Hz. Peygamber'i on sekiz bin âlem içinde güzide kılmış; bütün insanlar ve cinler onun ümmeti olmuştur. Onun tebliğ ettiği din dünyanın bir ucundan diğer ucuna yayılmış; yer ve gök ehli onu ziyaret etmiştir. Mahşer gününde büyük küçük herkese o şefaate edecektir.

Şair, Hz. Peygamber'in nübüvvetine ve mahşer gününde şefaate olacağına vurgu yaptıktan sonra okuyucuya öğüt vermeye başlar. Onun dinine candan bağlananlar kurtuluşa erecek, uymayanlar zarar görecektir. Bütün evliya ve enbiyanın serveri odur. Onun dinine uyanlar elinden Kevser içecektir. İnsan konuştuğuna dikkat edip kimseyi incitmemeli; kötü ve boş söz söylememeli; hayır söz söylemeye gayret edip halis bir kalple daima Allah'ı zikretmelidir. Kişi eğer mahşerde Kevser içmek istiyorsa halk cefa etse bile karşılık vermemelidir. Yalan söylememeli; harama bakmamalı; başkasının malına el uzatmamalıdır.

Dünya namert ve vefasız olduğu için ondan bir şey ummak hatadır. Aldanıp dünya mülküne meyledenler zahiren canlı görünseler de aslında ölüdürler. Hz. Peygamber kâinatın serveri olarak birçok hükümdarı mağlup edip mülk kazandığı halde hiçbir dünya mülküne itibar etmemiştir.

Şair, kasidenin sonunda Hz. Peygamber'in sözlerine uyup canı gönülden sünnetine tabi olunmasını; evliyanın sözlerine itibar edilmesini; mermer gibi katı gönüllerin evliyanın sözleriyle yumuşayacağını tembihleyerek şiirine son verir.

Kaşide

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. ' Ālem içre oldı rahmet çünki ol Hâk rehberi
Muştafâ kim ol-durur hem kamu ' âlem mihteri
2. On sekiz biñ ' âlem içre anı kıldı Hâk güzîn
Ümmeti oldı anuñ hem ne ki var ins ü perî
3. Duttı şer' i şöyle bilgil dünyeyi kâfdan kâfa
Yir ü gök ehli ziyâret kıldı hem peygamberi
4. İmdi yarın ümmetine ol olısdur şefî'
Ol şefâ' at idiserdür aşgarı hem ekberi
5. Olgıl imdi ümmet aña şer' ini dut cân-ıla
Nefse uyup yürüme sen gice gündüz serseri
6. Uyğıl aña ' ışk-ıla kim bulasın oddan necât
Uymayanlar aña oldı dü-cihānuñ ebteri
7. Didügin dut şer' ine sen cân-ıla kılğıl şürü'
Enbiyānuñ evliyānuñ zîre oldur serveri
8. Ger dutarsañ ol Resûl' üñ sözlerin kılup kabûl
Hem elinden sen içesin bu şarâb-ı kevşeri
9. Key gözetgil işbu dili kim yavuz söylemeye
Söyler-iseñ hayra meyl it kim kıo gitsün bu şeri

10. Dile dāyim tırmadın sen zıkr ü tesbîh pîşe it
Herze vü hezyân sözinden dilüni kılğıl arı
11. Key saķıngıl işbu dilden kimse hîç incinmesün
Ėalbi hāliş muhliş idüp bu gümāndan ol beri
12. Beri gel saña bu halk iderse tırmadın cefā
Hîç karışma bunlara sen ger dilerseñ kevşeri
13. Söylemeñ hergiz yalanı va‘ deye kılmañ hilāf
Hem emānete hiyānet kılmağıl iy dīn eri
14. Hem harāma bakmadın siz gözüñüz hoş yumuñuz
Ger dilersiz kim olasız işbu dāreyn bihteri
15. Kişi mālından elüñüz darta tıruñ dāyimā
Saķla özüñ bu harāmdan terk idüp sīm ü zeri
16. Ne umarsın dünyeden kim dünya-durur bī-vefā
Kim yigit şanma cihānı bu cihāndur key karı
17. Her ki dünyā milkinge bil aldanup oldı zebün
Ma‘ nī içre ol ölüdür şanmañuz anı diri
18. Kılmadı hergiz kabül bu dünyeyi ol Muştafa
Kim ol-iken şöyle bilgil kāyinātuñ cevheri
19. Mu‘ cizātı birle dutdı ‘ālemi başdan başa
Feth itdi kişveriyle hem bu mülk-i Ėayşer’i

20. Geldi bir de aña Hâk'dan nuşret-i feth-i qarîb
Pes anuñçun çekdi Haydar Zü'l-fikâr'ı hançeri
21. ‘Âşık Ahmed dutgıl imdi ol Resûl’ün sözini
Sünnetine cân-ıla sen olgıl imdi müşteri
22. Turmadın sen hoş dürişgil evliyânun sözine
Bilmedünse evliyâyı şöyle bil gāv u harı
23. Kim bularun sözi birle yumşanur katı gönül
Kim senün yumşanmadı mı dahı gönlün mermeri¹¹⁰

2.1.2.1.6. Altıncı Kaside

Câmi’u’l-Ahbâr’da muhtevasında tevbe konulu on hikâye olan altıncı babın giriş bölümünde yer alır. Kasideden önce mesnevi nazım şekliyle babın tevbe konusunda olduğu açıklanır. Ardından bu kaside gelir. Eserin 3917-3941. beyitleri arasında bulunan Âşık Ahmed mahlasının yer aldığı bu kaside 25 beyittir. Kasideden sonra “Hikâyet-i Evvel Ez-Bâb-ı Şeşüm” başlığıyla isimlendirilen babın ilk hikâyesi vardır. Bu hikâyede Ahmed El-Kâtib’in Sırrî-yı Sekatî’nin vaazından etkilenerek tevbe etmesi; işini ve ailesini terk edip gitmesi anlatılır.

Şair, kasideye Allah’tan kerem kapılarını açmasını dileyenlerin önce tevbe etmeleri gerektiğini tembihleyerek başlar. Nefsine uyup günah işleyenler Hak’tan özür dilemeli; Allah’ın rahmetine kavuşabilmek için tevbe-i nasuh ile yani bir daha günah işlememek niyetiyle tevbe etmelidir. Sadakatle gece gündüz istikrarlı bir şekilde tevbe edenlerin tevbesi kabul olur ve mahşerde azap görmezler. Tevbesi kabul olmayanlar için azap ve cefa vardır. Her işini Allah’ın gördüğünü bilerek yapanlara sınırsız rahmet kapıları açılır. “Nahnü kasemnâ” yani “rızıkları biz paylaştırdık” diyen Allah kendi Kerîm lutfundan herkesin kısmetini verir.

¹¹⁰ Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 160-161.

Allah'ın rahmet sofrası sayısız ve türlü nimetlerle doludur. Allah'ın birliğini kabul edip emrine tabi olanların hesap gününde bir derdi olmaz. Aksi durumda ceza ve azap vardır. Tевbe edenler mahşer gününde sorulara güzel cevaplar verir. Fırsat elden kaçmadan gaflet uykusundan uyanıp tevbe etmelidir. Tевbe etme fırsatını kaçıranlar karanlıklar içinde kalbi kararmış olarak kalıp derdine derman bulamaz.

Şair, dünyanın vefasızlığına dikkat çekerek kimsenin dünyada ebedî bir mutluluğu yakalayamadığını ifade eder. Behrâm, Zaloğlu Rüstem, Hüsrev, Keykubat ve Efrayiyab'ı hatırlatarak onların yiyip içip eğlendiklerini ama dünyanın onlara kalmadığını söyler.

Kasidenin sonunda kendine hitap ederek okuyucuya seslenen şair, günahının çok olduğunu; zaman varken rahmetten istifade etme fırsatını kaçırmamasını; Hz. Peygamber'in sünnetine sıkı sıkıya sarılıp onun şefaatinin kazanmasını; böylece Allah'ın rahmetine kavuşacağını söyleyerek şiirine son verir.

Kaşide

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Kılğıl imdi tevbeyi sen tevbe hoşdur iy şebâb
Ger dilerseñ kim bulasın ol Kerîm'den feth-i bâb
2. İşbu nefse sen uyuban itmiş-idüñ çok günâh
‘Özrüñi sen dile Hâk’dan kim işüñ ola şevâb
3. Tevbeyi ger kılur-ısañ kılâgör mişl-i naşûh
Tâ ki saña rahmet ide bî-‘aded Hâk bî-hisâb
4. Şıdık-ıla ger ider-iseñ tevbeñi kıla kabûl
Yoksa maqbûl olmayısar görisersin çok ‘azâb
5. İtme takşîr tevbeyi sen gice gündüz iy cüvân

Ger dilerseñ görmeyesin pür-cefā vü pür-‘ iķāb

6. Her bir işde ol Hāk’ı sen göredur ‘ayne’l-yākīn
Kim açıla rahmet-i Hāk saña Hāk’dan bī-hisāb
7. Kendü lutfından virüpdür saña kısmet ol Kerīm
Kim bize “Naħnü Qasemnā” diyüben kıldı hıķāb
8. Bilgil imdi birligin sen aña hem iķrār getür
Tā saña gelmeye Hāk’dan hem belā vü hem ‘ itāb
9. Key muķī‘ olmaķ gereksin emrine sen ol Hāk’uñ
Rahmetinden yiyesin hōn içesin dürlü şarāb
10. Hem bu tāyibler-durur kim bulısar Hāk’dan na‘īm
Uçmaķ içre bunlara ŗon olısar nūrdan şiyāb
11. Gör ne virüpdür saña Hāk dürlü dürlü hem ‘aķā
Kim ‘adedden taşradur ol bī-hisāb u bī-kitāb
12. İmdi bilgil birligin sen hem aña kılğıl sücūd
Görmeyesin derd ü ħasret olıcaķ yevmü’l-me’āb
13. Evvel anda yarlıģanur tevbelü olan kişı
Ol viriser yarın anda Tañrı’ya görklü cevāb
14. İtme ğāfil ğaflet içre ŗur örü kılğıl niyāz
Anca ola yatasın sen ħāk olup taķte’t-türāb
15. Üşde geldi geķdi fırsat kendüzüñe gelmedüñ
Ĝaflet içre şöyle kılduñ bī-ķaber yā nīm-ķāb

16. Şimdi elüñ irmiş-iken döngil imdi sen Hâk'a
Bulmayasın hem bu vaktı gözüñe olup serâb
17. Kim siyâhdur kalbi anuñ kim ola ol tevbesüz
Dünye âhîr ol-durur kim menzili oldu harâb
18. Kâlisardur zulmet içre tevbesüzler tâ ebed
Derde dermân bulmayuban cigeri oldu kebâb
19. Kim bu dünyâ bî-vefâdur hem bu çarhdur bî-karâr
Olmadı olmayısardur bunda kimse kâm-yâb
20. Niçeler geldi bu milke kim benümdür dü cihân
Yir içerdi hoş geçüben çaldurur çeng ü rebâb
21. Kanda vardı kanı Behrâm kanı Rüstem ibn-i Zâl
Kanı Hüsrev Keykubâd u kanı ol Efrâsiyâb
22. Niçe kıldı bunları gör çarh-ı gerdün bî-vefâ
Niçe kıldı hurd u haşhâş bunları bu âsiyâb
23. İmdi vahdet ipini dut hoş yûri ikrâr-ıla
Ol sebebdan ola yüzüñ şöyle bil hem âfitâb
24. ‘**Âşık Ahmed** tevbe kılğıl imdi çokdur bu günâh
Kim bu rahmet yili gelüp süre anı çün sehbâb
25. Ol nebîñün sünnetin dut kim saña ola şeffî
Bulasın Hâk rahmetin vallahu a‘ lem bi’s-şavâb¹¹¹

¹¹¹ Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 302-303.

2.1.2.1.7. Yedinci Kaside

Câmi'u'l-Ahbâr'da bazı evliyanın duasının hemen kabul olduğunu anlatan sekizinci babın giriş bölümünde ve birinci hikâyenin öncesinde bulunur. Babın muhtevasında aynı konuda on adet hikâye vardır. Kasidenin öncesinde mesnevi olarak bazı velilerin Allah'a sadakat ve aşkla bağlı oldukları, ne dua ederlerse dileklerinin kabul olup gerçekleştiği açıklanır. Ardından bu kaside yer alır. Mesnevinin 5818-5836. beyitleri arasında bulunan Âşık Ahmed mahlaslı kaside 19 beyittir. Kasideden sonra “Hikâyet-i Evvel Ez-Bâb-ı Heştüm” başlığıyla isimlendirilen babın ilk hikâyesi gelir. Hikâyenin konusu şöyledir: Bir hırsız Ebu Bekr Kettânî'nin kaftanını çalar. Kaftanı giydiği esnada elleri kurur. Kettânî dua eder ve hırsızın elleri eski sağlıklı haline döner.

Âşık Ahmed kasideye bazı evliyanın dile getirdikleri anda dualarının nasıl kabul olduğunu anlatacağını söyleyip önceden şiirin muhtevasını haber vererek başlar. Devamında velilerin vasıflarını anlatır. Veliler Allah'ı ayne'l-yakin bilme derecesine ulaşmış içi dışı tertemiz Hak yolunda kişilerdir. Nefislerine uymamış, dünya kaygısını terk etmişlerdir. Allah'tan ne dilerlerse hemen gerçekleştiği için birçok insanın derdine deva olmuşlardır. Gece gündüz ibadet ettiklerinden meleklerin takdirini kazanmışlardır. Allah'ın emirlerinden zerrece dışarı çıkmayıp nehiylerinden uzak durdukları için âlemlere rahmet eden Allah bunlara rahmet edip hatalarını yok etmiştir. Böylece Kiramen ve Katibin melekleri yazacak bir günah bulamamıştır.

Şair, velilerin vasıflarını açıkladıktan sonra öğüt vermeye başlar. Veliler her tarafları nurla dolu duası mahbul kişiler olduğundan kendilerini incitenlere beddua etseler onları yerle bir ederler. Bu yüzden evliyanın karşısında olmamak, onların gittiği din yolundan gitmek gerekir. Dinin asıl sahibi Hz. Peygamber'dir. Allah her şeyden önce onun nurunu yaratmış ve onu on sekiz bin âlemin içinde en seçkin konuma getirmiştir. Sonradan yaratılan her şey onun varlığı hürmetine yaratılmıştır. Allah'ın Hz. Peygamber'e verdiği Kur'an-ı Kerim insanların tutunacağı en sağlam ip olduğundan ona uygun yaşayıp güzel ameller işlemek gerekir. Âşık Ahmed kasidenin

sonunda Kevser suyuna kavuşmak niyetinde olanların gece gündüz Kur'an-ı Kerim okumasını tembihleyerek şiirine son verir.

Hāzā Kaşīde

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Görgil imdi sen du'āsın evliyānuñ ehl-i dīn
Kim nice maqbūl olurdu didügi birle hemīn
2. Zāhir ü bāṭın bular çün Hāk yolında pāk-ıdı
Kim bular bilmişdi Hākḳ'ı şöyle kim 'ayne'l-yakīn
3. Ne ki dilerlerdi Hāk'dan tīz olur-ıdı kabūl
Derdine dermān irerdi bunlaruñ hem ol Mu'īn
4. Uymadılar nefsine çün zerrece bunlar i cān
Terk-i dünyā eyleyüben oldılar bunlar emīn
5. Niçeleruñ derdine hem kıldılar bunlar devā
Giderürdi niçeleruñ derd-ile bunlar gamın
6. Zīre bunlar bilmiş-idi ol Hāk'uñ varlığını
Yoğ-ıdı hergiz bularda şöyle bil hem kibr ü kīn
7. Gice gündüz ṭā'at-ıdı bunlaruñ işleri hem
Kim melekler ider-idi bunlara hem āferīn
8. Buyruğından gayrı Hākḳ'uñ çıkmadılar zerrece
Nehyi bunlar terk idüben emrine oldı qarīn

9. Hâk bularuñ yazuğın şöyle bil yoyar-ıdı
Bulmaz-ıdı nesne yaza bu Kirāmen Kātib̄n
10. Tölmış-ıdı gönli içi bunlaruñ şıdķ u şafā
Raḥmet itmişdi bulara ‘Raḥmeten li’l-‘ ālem̄n
11. Pes bularuñ nāzı geçerdı du‘ ā vaktında hem
Ėarķ olurdı nūra bunlar pür-yesār u pür-yem̄n
12. Gerçi bunlar incinüben itselerdi bir du‘ ā
Ėahr idüben geçürürdi düşmenini der zem̄n
13. İmdi algıl evliyānuñ gönlini iy dīn eri
Devletüñ vardur bularuñla olursañ hem-niş̄n
14. Evliyādur işbu yolu dutuban toğru giden
Sen de şer‘i hoş dut imdi azmağıl yoldan saķın
15. Şer‘ üñ issi çün bilürsin Muştafā’dur Muştafā
On sekiz biñ ‘ ālem içre anı kıldı Hâk güz̄n
16. Ėamu ‘ ālemden hem öñd̄n itdi anuñ nūrını
Daḥı zāhir olmamışdı şöyle bilgil mā’ u t̄n
17. Anuñ-ıçun oldı bilgil ‘ ālemüñ bu varlığı
Aña geldi şöyle bil hem işbu Ėur’ān-ı müb̄n
18. Anuñ-ıla kıluñ imdi gice gündüz hoş ‘ amel
Kim bu Ėur’ān’dur bize şöyle bil ḥablü’l-met̄n

19. ‘Âşık Ahmed imdi sen de dün ü gün Qur’ân okı

Ger dilerseñ sinüñ ola kevşer-i mâ’ u ma’îñ¹¹²

2.1.2.1.8. Sekizinci Kaside

Cami’u’l-Ahbâr’da velilerin ferasetine dair dokuz hikâye anlatılan dokuzuncu babın giriş bölümünde ve birinci hikâyenin evvelinde yer alır. Kasidenin öncesinde Hz. Peygamber’in “Mü’minin ferasetinden sakının, çünkü o Allah’ın nuruyla bakar” anlamındaki “İttekû firâsete’l-mü’mini li-ennehu yenzuru bi-nûri’llahi ‘azze ve celle” hadisi hatırlatılarak feraset sahibi evliyanın gözüne gizli şeylerin aşikâr olduğu anlatılır. Ardından bu kaside gelir. Mesnevinin 6385-6401. beyitleri arasında bulunan kaside Âşık Ahmed tarafından söylenmiş olup 17 beyittir. Kasideden sonra “Hikâyet-i Evvel Ez-Bâb-ı Nühüm” başlığıyla isimlendirilen babın birinci hikâyesi vardır. Hikâyenin konusu kısaca şöyledir: Bir kişi yolda bir kadına şehvetle bakar, ardından Hz. Osman’ın vaazını dinlemeye gider. Hz. Osman adamın yüzünde zina izi gördüğünü yüzüne karşı söyler. Adam Hz. Osman’a bunu nasıl anladığını sorar. O da vahiy kapısının kapandığını ama feraset kapısının açık olduğunu söyler.

Âşık Ahmed kasidesine Allah’ın evliyaya feraset verdiğini ve bu ferasetle itibar kazandıklarını söyleyerek başlar. Veliler birbirinin içini görebilen nazar sahibi, Allah’ın yoluna sadakatle bağlı, gönülleri safa dolu kişilerdir. Vahiy kapısı kapanmış olmasına karşın feraset kapısı açıktır. Feraset sayesinde işlerin hayır mı şer mi olduğu anlaşıldığından feraset sahibi mü’minler işlerinde hata yapmazlar. Velilerin gönlünü kırmaktan, onlara karşı gelip inkar etmekten çekinmek gerekir. Zira veliler dilerlerse böylelerinin altını üstüne getirip mahvederler. Veliler Hz. Peygamber’in sünnetine sıkı sıkıya bağlı; dini ayakta tutan; şeytanla savaşıyor kişilerdir. Onların nazarları kimya ilmi gibidir; kara toprağı bir bakışta altın ve gümüşe çevirebilirler. Veliler dünyaya itibar etmeyip sabah akşam ibadet ederler. Mahşer günü muratlarına kavuşan velilerin yüzlerinde parlayan nurun karşısında güneş ve ay sönük kalır.

¹¹² Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 448-449.

Şair, kasidenin sonuna doğru Hz. Peygamber'in ümmeti olanların nefislerinden gelen heveslere uymaması gerektiğini; Allah'ın buyruklarına uyup resülünü canıgönülden seven bir kişiye kimsenin zarar veremeyeceğini öğütler. Âşık Ahmed, konu üzerinde çok söz söylenebileceğini ama kısa kesip şiirini sonlandırması gerektiğini ifade ederek kasidesine son verir.

Hāzā Kaşīde

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Görgil imdi evliyānuñ işini iy mu' teber
Nice virdi birbirinüñ bu zamīrinden haber
2. Bu firāset kim bulara virmiş-idi ol Kerīm
Ol firāset birle bunlar oldılar key mu' teber
3. Hem bularda şöyle bilgil var-ıdı şıdķ u şafā
Ol şafā birle bular hem oldılar şāhib-naẓar
4. Gerçi vaħyüñ ķapusu bağlu-y-ısa işbu zamān
Bu firāset ķapusu aķuķ-durur bil iy piser
5. Kim anuñla işbu mü'min eylemez hergiz ĥaťā
Bu firāsetle bilür hem kim ne-durur ĥayr u şer
6. Birbirinüñ hem zamīrinden bilürlerdi bular
Şanki yazılmışdı bunlar ķarşusına müstaťar
7. Irmeñ imdi evliyānuñ gönline siz zīnhār
Kim bularuñ ĥāťırından saķınuñ idüñ hazer

8. Evliyāya her ki münkir ola yaḥūd müdde‘i
Evliyā ider buları şöyle bil zîr ü zeber
9. Ol nebînüñ şer‘ini bunlar-durur kıyım dutan
Şıdılar şeytân çerisin uruban tığ u teber
10. Muştafâ’nuñ şer‘i üzre oldılar kıyım-makâm
Sünnetin dutup bu yolda itdiler hem terk-i ser
11. Kim nazarları bularuñ kîmiyâ-y-ıdı tamâm
Kara toprak ol nazar birle olurdu sîm ü zer
12. Zâhîr-idi bunlara hem şöyle bil cümle nihân
Kim görür bunda bular çok ‘acâyib çok ‘iber
13. İtmediler işbu dünyāya bular hiç i‘tibâr
Tâ‘at iderlerdi Hakk’a hem bular şâm u seher
14. Yarın anda bulısardur hem bular dürlü murād
Yüzinüñ nûrından anda utana şems ü kamer
15. Ol nebînüñ ümmetiyseñ sen daḥı hoş dirlik it
Uymağıl sen bu hevāya kim hevādan ne biter
16. Dut Hakk’uñ sen buyruğını sev Resûl’i cân-ıla
Kim cihānuñ halkı saña ırgürimeye zarar
17. İşbu sözüñ şerhi çokdur hem bu sözdür daḥı fâş
‘**Âşık Ahmed** eyle imdi bu sözi sen muhtaşar¹¹³

¹¹³ Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 492-493.

2.1.2.1.9. Dokuzuncu Kaside

Câmi’u’l-Ahbâr’da on birinci babın giriş bölümünde ilk hikâyeden önce yer alır. Bu bapta konusu cömertlik olan sekiz hikâye anlatılmaktadır. Kasideden önceki mesnevi nazım şekliyle yazılan bölümde babın konusu açıklanır. Allah’ın bir adının da Cömert olduğu, cennetin kapısını cömertlerin açacağı ve onların sırat köprüsünden hızla geçeceği, cömert olmak için gayret göstermek gerektiği anlatılır. Ardından bu kaside gelir. Mesnevinin 7364-7384. beyitleri arasında bulunan Âşık Ahmed mahlaslı kaside 21 beyittir. Kasideden sonra “Hikâyet-i Evvel Ez-Bâb-ı Yanzdehüm” başlığıyla isimlendirilen babın ilk hikâyesi vardır. Hikâyenin konusu kısaca şöyledir: Bir adamın arkadaşı borcunu ödeyemediğinden zor duruma düşer ve ondan yardım ister. Arkadaşının derdini o söylemeden anlayamadığı için adam kendini suçlu hisseder ve çok üzülür.

Âşık Ahmed kasidesinin başında Allah’ın bir adının da Kerîm olduğunu; cömertlerin kalbini nurlandırdığını; günahlarını bağışladığını; cennetin kapısını cömertlerin açacağını ifade ederek cömertlerle cimrileri karşılaştırır. İnsanın cömertlik kapısını açması gerekir zira Allah insanı cömertlik derecesine göre üstün kılar. Cömertlik tamahkarların değil er kişilerin işidir. Cimriler ve tamahkarlar her zaman Allah’ın nimetlerini inkar ederler. Allah tamahkar, hasetçi ve kibirlilerin yerini cehennemde hazırlamıştır.

Şair, cömertlerin ve tamahkarların vasıflarını anlattıktan sonra öğüt verir. Aşırı hırs ve tamahkarlıktan ancak cimriliğin hasıl olacağını, böyle insanların dünya ve ahirette zarar edeceğini söyler. Cimriliği bırakılıp cömert davrananların yeri gül bahçesi yani cennet olacaktır. Allah onlara cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir dilin anlatmadığı nurdan yemekler ikram eder ve göz açıp kapayıncaya kadar bir yıllık yol alabilen Burak verir. İnsan namazını kılmalı, yeterli malı varsa zekatını vermelidir. Eğer zekat vermezse malı ona yılan gibi olur. İnsana mal mülk veren Allah’tır. İnsana düşen Halîlullah gibi ikramda bulunmasıdır. Böyle davranırsa Allah da ona türlü nimetler nasip eder. İnsan sahip olduklarını paylaşmaz da Karun gibi

yığarsa Allah onu kahreder. Kasidenin sonunda şair, *Câmi'u'l-Ahbâr*'daki nasihatlerin canıgönülden dikkate alınmasını öğütleyerek şiirini bitirir.

Hâzâ Kaşîde

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Bilgil imdi Hâk cömerdler gönlini envâr ider
Fazlı birle adların hem dilde ol tekrâr ider
2. Adlar içre ol Hâk'ıñ hem bir ad iledür Kerîm
Cümle 'âlem şöyle bil kim aña hem ikrâr ider
3. Hem bu cömerd kullarını yarlıgadı ol Kerîm
Yarın anda uçmağ içre bunları ahyâr ider
4. Kâpusını uçmağın hem bu cömerdler açısar
Kâmusından öñ bulara rahmetin işâr ider
5. Açgıl imdi bu mürüvvet kâpusın ider seḥâ
Ol seḥâ birle seni Hâk daḥı yigrek var ider
6. Bu seḥâvet er kişiden geliserdür şöyle bil
Şol ki nâkes pür-ṭama' dur işin ol bed-kâr ider
7. Key yavuzdur imdi sen bil işbu ebḥal hem ṭama'
Kim bulardur emr-i Hâkḳ'a ṭurmadın inkâr ider
8. Her kimün kim işidür buḥl u ḥased ü kibr ü kîn
Hâk ta'âla bunların hem yirlerini nâr ider

9. Hırş-ıla işbu tama' dan hâşıl olur buhl i yâr
Aña uyan kendüzini dünye âhîr zâr ider
10. Kogıl imdi bunları sen kıl seḥā vü hoş kerem
Ol seḥāvet birle yirüñ şöyle bil gülzâr ider
11. Kim bulardur uçmağ içre hoş geyen dürlü şiyâb
Bu kelâmında Hâk' uñ hem şöyle bil ızkâr ider
12. Hem bu cömerdlere gelür ḥazretinden nûr ta' âm
Kim anı görmüş göz yoḥ u ne dil efkâr ider
13. Kim bu uçmak içre bunlar biniser nûrdan burâk
Göz yumınca işbu yıllık yolu ol yekbâr ider
14. Hâk yolında hoş dürişgil kim ola ḳadrüñ refi'
Bir 'amel sen şöyle kıl kim nitekim ebrâr ider
15. Bir bil anı kıl şalātuñ var-ısa virgil zekât
Ger zekātuñ virmez-iseñ mâluñı Hâk mâr ider
16. Çünkü mâl virdi saña Hâk sen daḥı olḡıl Ḥalîl
Çün Ḥalîl olduñ saña Hâk dürlü ni' met yâr ider
17. Ger yığasın mâluñı sen virmeyüp Ḳârün-sıfat
Görgil imdi kim bu Cebbâr seni yâ Ḳahhâr ider
18. Ger olursañ mişl-i Şeddâd ḥarc iderseñ taşa sen
Şanma anı Hâk saña kim şöyle pâyidâr ider
19. İmdi bilgil hoş yüridgil itme varından dirîğ

Yohsa gayrî kişi alup anı târumâr ider

20. ‘Âşık Ahmed işbu sözi söyledün kılğıl kabul
Uyma sen şol sözlere kim dünyeyi ğaddâr ider

21. Bu neşâyih sözlerine cāndan olğıl müstemî‘
Hoş neşâyihdur saña kim Cāmi‘ ü’l-Ahbâr ider¹¹⁴

2.1.2.1.10. Onuncu Kaside

Cāmi‘u’l-Ahbâr’da on ikinci babın giriş bölümünde birinci hikâyeden önce yer alır. Kasideden önce babın konusu olan beylerin takva sahibi olmaları gerektiği konusu üzerinde durulur ve bu bölümde konuyla alakalı sekiz hikâye olduğu açıklanır. Allah’ın emrine uyan, kötülük yapmayan, mala mülke rağbet etmeyip ahireti düşünen, Hz. Peygamber’i örnek alan beylerin artık kalmadığından yakınılır. Ardından bu kaside gelir. Mesnevinin 7849-7864. beyitleri arasında bulunan Âşık Ahmed mahlaslı kaside 16 beyittir. Kasideden sonra “Hikâyet-i Evvel Ez-Bâb-ı Dvâzdehüm” başlığıyla isimlendirilen babın ilk hikâyesi vardır. Hikâyenin konusu kısaca şöyledir: Hz. Ömer bir kişiyi vali tayin eder. Vali, atandığı şehre geldiğinde şehir halkı onu secde ederek karşılar. Bunun üzerine vali Allah’tan başkasına secde edilmeyeceğini ihtar ederek şehri terk eder.

Şair, kasidesine takva sahibi beylerin özelliklerinden bahsederek başlar. Hak yolunda olan beyler merhamet sahibi ve adaletli kişilerdir. Onlar hak olanla batıl olanı birbirinden ayırır; düşmanlarını kahredip dostlarını mutlu ederler. Takva sahibi beyler Allah’ın emrinden zerre kadar ayrılmayıp adaletle yöneterek yeryüzünü güzel bir bahçeye çevirir; helali tercih edip cennette yerlerini hazırlarlar. Onlar Hz. Peygamber’in dinine candan bağlanıp inceden inceye dinin bütün hükümlerini yerine getirir. Nefislerini mağlup ederek riyazet içinde yaşar; gözlerinden yaş eksik etmezler. Hak yolunda çekinmeden canlarını feda etmeye hazır olduklarından ne dua

¹¹⁴ Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 570-571.

ederlerse Allah tarafından kabul olur. Allah'ın kendilerine verdiği feraset ve kerametle birçok derde derman olurlar.

Âşık Ahmed takva sahibi bir beyde bulunması gereken vasıfları izah ettikten sonra kasidenin sonunda beylere hitap ederek nasihat eder. Hz. Peygamber iki cihanın sultanı olduğu halde fakirliği tercih etmiştir. Onun ümmeti olan kişi dinine bağlanmalı, sünnetine tabi olmalı, sözlerini dinlemelidir. İrfan ehlinin davrandığı gibi davranmalı ve iman ehlinin yaşadığı gibi yaşamalıdır.

Hāzā Kaşīde

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Hâk yolında işbu begler gör ne ihsân itdiler
Merhamet birle bu 'adli cümle yeksân itdiler
2. İşbu bâtıldan bu hâkkı fark idüp bunlar i yâr
Düşmeni maḫhūr idüben dostı şâzân itdiler
3. Hıll ü hürmet ne-durur hem seçdiler bunlar kamu
Yirlerini cennet içre hūr u rıdvân itdiler
4. Emr-i Hâk'dan itmedi hem zerrece bunlar hürûc
'Adl-ile bu yiryüzini bâğ u bostân itdiler
5. Ol Resûl'ün şer'ine çün kıldılar cāndan şürû'
İtmediler anı bunlar kim bu nādân itdiler
6. Hoş severlerdi şerī'at hükmini kıldan kıla
Cehd idüben işbu yolda adın insân itdiler
7. Beglik içre çekdiler hoş hoş riyâzet dün ü gün

Nefsini hem h r idüben z r u n l n itdiler

8. Dillerinden gelmedi hem bunlaru n hergiz ha a
A lamakdan gözlerini   yle giry n itdiler
9. Ne ki dilerlerse Ha 'dan t z olurdu ol rev 
Ha  yolunda z re bunlar c n  kurb n itdiler
10. Virmiş-idi hem ker met bunlara Rabb   Ra  m
Ol ker met birle bunlar derde derm n itdiler
11.   yle bilgil hem dağı    ib-fir setdi bular
Nefsi bunlar  abs idüben   yle zind n itdiler
12. Ol Res l'i kıldı   n Ha  işbu kevineyn üzre   h
Anu -ı  n seni oddan emn   em n itdiler
13. I bu mülk içre özini kılmış-ıdı ol fa  r
Fa rı mu t r itd giy  n anı sult n itdiler
14. İmdi anu   mmetiyse  sen dağı bil iy m l k
Sünnetin dut imdi anu   ol ki erk n itdiler
15. Dut sözini ol neb n  n  er  ine kılgıl   r  
 tgil anı imdi sen kim ehl-i   irf n itdiler
16.   A  k A med dut Res l'  n sünnetin sen c n-ıla
Ol i i it imdi sen kim ehl-i  m n itdiler¹¹⁵

¹¹⁵ Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 608-609.

2.2. GAZEL ve NAZIM

Gazel kelimesi sözlükte güzel kadınlar hakkında söz söylemek ve onları methetmek anlamına gelir.¹¹⁶ Edebiyat terimi olarak gazel, özellikle kadın, aşk, güzellik, şarap, tabiat gibi konularda yazılmış belirli biçimdeki şiirlerin adıdır.¹¹⁷ Gazellerin konuları bunlarla sınırlı olmayıp dînî, tasavvufî, ahlâkî ve didaktik konularda da birçok gazel yazılmıştır.

Gazel beyitlerle yazılır ve kafiye düzeni aa, ba, ca, da... şeklinde kasideyle aynıdır. Buna göre ilk beyt kendi arasında kafiyelidir. Sonraki beyitlerin ilk mısraları serbest, ikinci mısraları ilk beytin kafiyesiyle aynıdır. Birinci beyte *matla*; son beyte *makta*; en güzel beyte *şah-beyt* veya *beytü'l-gazel* denir. Matla beytinden sonra gelen beyte *hüsn-i matla*; makta beytinden önceki beyte *hüsn-i makta* adı verilmektedir. Şairler mahlaslarını genellikle makta beytinde söylerler. Bazı şairlerin makta beytinden önce mahlaslarını kullandığı da görülmüştür. Şairlerin bazı gazelerde matla beytini meydana getiren mısralardan birisini gazelin sonunda tekrar ettiği görülür; buna *redd-i matla* denir. Bazen gazelin matla dışında kalan bir mısrası tekrar edilir. Böyle tekrar eden mısraya *redd-i mısra* adı verilmektedir. Bazı gazelerde ise birden fazla matla beyti bulunur. Şairler bazen eşit biçimde ikiye bölünebilen aruz vezinleriyle ortası kafiyeli mısralarla gazeller yazmışlardır. Mısraların ortadan ikiye bölünmesiyle kafiye bütünlüğü olan dörtlük meydana gelir. Böyle yazılan gazellere *musammat gazel* adı verilmiştir. Şairlerin bu tür tekrarlar yapması şiirdeki ahengi ve söyleyiş güzelliğini artırma çabasından ileri gelmektedir. Musammat gazel özelliği gösteren bir başka şekil de *mükerrer gazel* şeklidir. Bu şekilde mısralar ortadan bölündüğünde ilk kısımda sondan başa doğru sıralanan kelimeler ikinci kısmın başından sonuna doğru sıralanır.¹¹⁸

Kafiyeleri bütün beyitlerde aynı olan gazellere *müsel sel gazel*; mahlas beytinden sonra birkaç beyit daha bulunan gazellere *müzeyyel gazel* denir. Mısraları veya beyitleri Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça ya da her üç dille yazılmış gazeller

¹¹⁶ Ahterî Mustafa Muslihuddîn el-Karahisârî, **Ahterî-yi Kebîr**, Haz. Ahmet Kırkkılıç, Yusuf Sancak, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 685.

¹¹⁷ Cem Dilcin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016, s. 78.

¹¹⁸ Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999, s. 17-19.

mülemma *gazel* diye isimlendirilir. Bazı şairler aynı gazelin mısralarını veya beyitlerini beraber söylemişlerdir. Böyle kaleme alınan gazellere ortak yazılmış *gazel* anlamında *müşterek gazel* adı verilir ve genellikle iki şairin de mahlası bulunur. Bir şairin başka bir şairin şiirinin benzerini yazmasına *nazire* denir. Nazireler model şiirle aynı vezin, kafiye, redif ve konuda olması gerekir. Eğer nazire şiir, model şiirin zıddı anlamda yazılırsa *nakîze* adı verilmektedir. Halk şiirindeki dedim-dedi tarzında karşılıklı konuşma şeklinde yazılan gazellere klasik edebiyatta *mürâcaa gazel* denir.¹¹⁹

Arap alfabesi esas alınarak mısraların veya beyitlerin baş harflerinin *eliften* ye harfine kadar sıralanmasıyla kaleme alınan şiirler de vardır. Bunlara *elifnâme* adı verilmektedir.¹²⁰ Yine mısraların ya da beyitlerin baş harfleri sıralandığında bir isim oluşturacak şekilde yazılan akrostiş gazellere *muvaşşah gazel*; bir beytin son kelimesini sonraki beytin başında tekrar ettirerek yazılan gazellere, yani îade sanatı uygulanan şiirlere *muâd gazel* denir. Ayrıca, gazelin şekil özellikleri üzerinden sanat icra etme, oyun gösterme çabası içinde olan şairler, tamamı noktasız *bî nukat* ya da *mühmel*; tamamı noktalı *menkût*; bir harfi noktalı bir harfi noktasız *rakta*; birbirine bitişen harflerle *muvasal* ve birbirine bitişmeyen harflerle *mukatta*’ denen şiirler yazmışlardır. Bir kelimesi noktalı bir kelimesi noktasız harflerle yazılan şiirlere ise *hayfâ* adı verilir.¹²¹

Gazeller işledikleri konulara göre de adlandırılmaktadır. İçli ve duygulu şekilde aşkın mutluluğu, ayrılığın acısı, sevgiliye duyulan aşk ve sevgiliye yakarma konusu işlenen gazeller *âşıkâne*; yaşama zevki, içki, hayata karşı kayıtsızlık anlatılırsa *rindâne*; kadını ve aşkı anlatan gazeller *şûhâne*; ahlâkî öğütler ve özdeyiş niteliğindeki söyleyişlerin bulunduğu gazeller *hikemî* olarak adlandırılır. Klasik edebiyatta Fuzûlî, âşıkâne; Bâkî, rindâne; Nedîm, şûhâne; Nâbî, hikemî tarzın en başarılı temsilcileri olarak öne çıkmaktadır.¹²²

¹¹⁹ M. A. Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2014, s. 47-50.

¹²⁰ Nihat Öztoprak, “Elifnamelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri”, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu: Bildiriler-2, Erzurum, 2009, s. 817.

¹²¹ Cemal Kurnaz, Halil Çeltik, **Divan Şiiri Şekil Bilgisi**, İstanbul, H Yayınları, 2011, s. 55-80.

¹²² Dilçin, a. g. e., s.109-112.

Türk edebiyatında gazeller genellikle 4-15 beyit arasında yazılmıştır. Dört beyitten meydana gelen gazel örnekleri oldukça azdır. On beş beyit ve daha uzun gazeller daha çok ilk yüzyıllarda görülmektedir. Süreç içinde uzun gazel örneklerine rastlansa da sayısında azalma olmuştur. 3-4 beyitlik gazellerin tamamlanmadığı kabul edilerek *nâ-tamâm gazel* ismi verilir. 15 beyitten uzun gazeller ise uzun gazel anlamında *gazel-i mutavvel* diye adlandırılmıştır. Gazeller genellikle 5, 7, 9, 11 beyit uzunluğunda tekli sayılarda yazılmıştır. 6, 8, 10 beyitli çift sayılarla yazılanlar daha azdır¹²³ Gazeller divanlara dizilirken Arap alfabesi esas alınarak son harflerine göre sıralamaya tabi tutulur. Şairler her harften en az bir gazel yazma arzusundadır. Fakat, Ahmed-i Dâ'î, Kadı Burhâneddîn gibi bazı sanatçıların divanlarındaki gazeller son harfe göre tertip edilmediğinden mürettep değildir.

Gazelin tarihi gelişimine bakıldığında Arap edebiyatının en eski örneklerinde müstakil gazel şekli bulunmayıp kasidelerin parçası veya bölümü olarak rastlanmaktadır. Aşıktan ve kadınlardan bahseden ve âşıkın sevgiliyle maceralarını anlatan şiirler söylemeye tegazzül adı verilmiştir. Buna göre gazel, şiirin şekline göre değil konusuna bakılarak yapılan bir adlandırmadır. Araplarda İmru'ülkays, gazel tarzı şiirin önemli temsilcilerindendir. İslam'ın ilk zamanlarında gazelin muhtevasındaki kadın tasvirleri ve çeşitli ifadeler edebe aykırı bulunup hoş karşılanmasa da gazel, Emeviler zamanında Hicaz'da; Abbasiler devrinde Suriye ve Irak'ta tekrar yaygınlık kazanmıştır.¹²⁴

Gazel, İran edebiyatına Araplardan geçmiştir. Aşk ve kadın konularıyla beraber tasavvufun etkisiyle hikmetli ve sufıyane sözlerin de gazelin konuları arasında yer alması bu şeklin çokça sevilmesine sebep olmuştur. Sâ mânîler döneminin kasideleriyle ünlü şairi Rûdekî (ö.941), yazdığı gazel muhtevalı şiirleriyle bu tarzın öncülerindendir.¹²⁵ Gazneliler devrinde, Arap edebiyatını iyi bilmesiyle ünlenen saray şairi Unsûrî (ö.1040), Sultan Mahmûd (ö.1030) ve hanedan üyelerine yazdığı kasidelerinin dışında felsefi düşünceleri ve ilmi kavramları kendine has

¹²³ İpekten, a. g. e., s. 17.

¹²⁴ Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II - Divan Şiiri- Tıpkıbası**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 79-80.

¹²⁵ Dilçin, a. g. e., s. 80.

mazmunlarla işlediği gazelleriyle de adından söz ettirmiştir.¹²⁶ Yine bir saray şairi olan Ferrûhî (ö.1038), Sultan Mahmûd'un Hint seferlerine katılıp savaşları şiirleriyle belgeleyen bir şairdir. Üslubunda halk şairlerinin samimiyeti görülmektedir.¹²⁷ *Divan*'ı ölümünden sonra tertip edilen Senâî (ö.1131?), ilk mutasavvıf şairlerden birisidir. Söylediği şiirler açık ve akıcıdır. Kendisinden sonra gelen Attâr, Mevlânâ ve Sa'dî-i Şirâzi'yi dili ve üslubuyla etkilemiştir.¹²⁸ Fars edebiyatının en büyük şairlerinden Hâkânî (ö.1199), eşya ve olaylar arasındaki ilişkileri teşbih ve istiarelerle dile getirmiştir. Ayrıca, insani duygularla döneminin bilim anlayışını şiirlerinde ustaca harmanlamıştır. Bazı şiirlerinin anlaşılması, o dönemin bilimleri hakkında malumat sahibi olmayı gerektirmektedir.¹²⁹

Büyük Selçuklular dönemi sanatçılarından Enverî (ö.1189), şiir tekniği son derece güçlü, hayal gücü geniş ve şiirleri belağat kitaplarında örnek olarak kullanılacak kadar edebi sanatları kullanmakta mahirdir. Konuşma diline yakın akıcı bir şiir dili olmasına rağmen Arapça ve Farsça kelimeleri çok kullandığından bazı şiirleri hemen anlayamamaktadır.¹³⁰ Mutasavvıf şairlerden Ferîdüddîn-i Attâr (ö.1221), mesnevi sahasındaki başarısının yanında gazel tarzında da başarılı şairler arasındadır. Şiirlerinin merkezinde vahdetivücût anlayışı hakimdir. Dili akıcı ve süssüzdür. Onun bütün eserleri tasavvufi konuları açıklamak üzere kaleme alınmıştır. Gazelleri de mesnevilerinde açıkladığı konuların lirik bir şekilde tekrarı mahiyetindedir. Yazdığı tasavvufi gazeller kendisinden sonra gelen birçok şair tarafından örnek alınmıştır.¹³¹

Edîb Sâbir (ö.1152), şiirlerinde öne çıkardığı mecazi aşk, yaşama zevki, eğlence ve şarap temalarıyla çağdaş şairlerden farklılık gösterir. dünyanın vefasızlığı ve insanların hayat karşısında aciz kalmaları da onun şiirinin konularındandır.¹³² Fars

¹²⁶ Zebihullâh-ı Safâ, **İran Edebiyatı Tarihi**, Çev. Hasan Almaz, Ankara, Nüsha Yayınları, 2002, C. I, s. 98-99.

¹²⁷ Tahsin Yazıcı, "Ferrûhî-yi Sitânî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, C. XII, s. 110.

¹²⁸ Ali Nihat Tarlan, **İran Edebiyatı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1944, s. 60.

¹²⁹ Tahsin Yazıcı, "Hâkânî-i Şirvânî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, C. XV, s. 169.

¹³⁰ Zebihullâh-ı Safâ, **a. g. e.**, C. I, s. 217-218.

¹³¹ A. Nazif Şahinoğlu, "Ferîdüddîn Attâr", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. IV, s. 95-98.

¹³² Zebihullâh-ı Safâ, **a. g. e.**, C. I, s. 215-216.

gazelini olgunluk düzeyine eriştiren sanatçıların başında gelen Sa'dî-i şîrâzî (ö.1292), âşıkâne gazelleriyle tanınmaktadır. Yaygın kullanılan kelimelerle akıcı ve anlaşılır dilli şiirler yazmıştır. Onun şiirleri, sehl-i mümteni'nin en güzel örnekleri arasında gösterilmektedir.¹³³ Sa'dî çizgisinde âşıkâne gazel yazarlardan birisi, gazel tarzının üstatları arasında gösterilen Hümâm-ı Tebrizî (ö.1315)'dir. Mutasavvıf bir şair olan Tebrizî'nin hikemi ve felsefî gazellerinin dili Sa'dî'nin dilinden daha ağırdır.¹³⁴ Gazellerinde Sa'dî tesiri görülen şairlerden Hüsrev-i Dihlevî (ö.1325), hamse sahibi bir şair olmasının yanında yaşamı boyunca yazdığı şiirleri hayattayken kendi tertip ettiği beş ayrı divanda toplamıştır. Hindistan'da gazel tarzının gelişip rağbet görmesinde onun rolü büyüktür.¹³⁵ Sa'dî'den etkilen bir diğer şair Hâcû-yı Kirmânî (ö.1352)'dir. Mesnevi sahasında olduğu gibi gazel konusunda da en başarılı şairlerden kabul edilen Kirmânî, din dışı konularla tasavvufî ve hikemi konuları şiirlerinde harmanlayıp kaynaştırmasıyla öne çıkar. Gazel tarzının zirvesi kabul edilen Hâfız-ı şîrâzî, ondan etkilenen şairler arasındadır.¹³⁶ Selmân-ı Sâvecî (ö.1376) de Sa'dî ve Mevlana etkisi görülen ancak şiirlerine kendi mana ve lafız özellikleri kazandırmayı başarmış şairlerdendir. Gazel tarzının en büyük şairi Hâfız-ı şîrâzî, Sâvecî'den etkilenip nazireler yazan ve onu metheden şairlerdendir.¹³⁷

Hâfız-ı şîrâzî (ö.1390), Fars ve dünya edebiyatının en lirik şairlerindendir. Hâfız'ın kendisinden önce gazel yazmış bütün şairlerin yeteneklerini şahsında topladığı kabul edilir. Gazelleri bu türün en gelişmiş örnekleri sayılmaktadır. Onun gazellerinde her türlü ilmî, ahlâkî ve felsefî mazmun bulunmaktadır. Hâfız-ı şîrâzî'nin *Divan*'ı tefe'ül yani kitap falı olarak da kullanılmıştır. Falını öğrenmek isteyenler onun *Divan*'ını rastgele açıp sağ veya sol sayfasını seçerek oradaki gazellerin manasından kendi yaşamıyla ilgili sonuç çıkarmayı ummuşlardır.¹³⁸ Gazel tarzının bir başka şairi Kemâl-i Hücendî (ö.1401), Sa'dî tesirinde şiir yazan mutasavvıf bir şairdir. Tasavvuf ve aşk gazellerinin ana temasını oluşturur. şiirini,

¹³³ Tarlan, a. g. e., s. 89-92.

¹³⁴ Çetin Kaska, "Hümâm-ı Tebrizî: Divanı ve Memduhları", **Süirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VI, S. 1, s. 43.

¹³⁵ Tarlan, a. g. e., 95-96.

¹³⁶ Zebihullâh-i Safâ, a. g. e., C. II, s. 158-162.

¹³⁷ Tarlan, a. g. e., 11-104.

¹³⁸ Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı şîrâzî", **Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, C. XV, s. 103-106.

duygularını açıklamak ve irşat görevi için araç olarak görmüştür. Onun şiirleri Irak üslubuyla Hint üslubu arasında köprü görevi görmektedir.¹³⁹ Gazel söyleyen şairler arasında adı sayılması gereken şairlerden birisi de hamse sahibi Kâtibî (ö.1435-36)'dir. Şair, sanatlı dille şiir yazmasıyla öne çıkmıştır.¹⁴⁰ Fars edebiyatında mutasavvıf kimliğiyle öne çıkan şairlerin başında gelen Abdurrahmân-ı Câmî (ö.1492), birçok ilime vakıf bir sanatçıdır. Manzum ve mensur eserlerinin sayısı kırkı bulan sanatçı, şiirlerini Ali Şir Nevâî (ö.1501)'in topladığı gibi yazıldıkları dönemlere göre üç divanda toplamıştır. Kendi ifadesiyle divanlarında “Çoğunlukla âşıkane gazeller olmak üzere şuur ve irfan kaynağından süzölmüş hikmetli öğütler” yer almaktadır. Câmî, Türk edebiyatına en çok tesir eden sanatçıların başında gelir.¹⁴¹

XVI. yüzyıldan itibaren İran şiiri Hint edebiyatının etkisi altına girmiştir. İran'daki dini ve politik baskılardan rahatsız olan birçok şair Hindistan'a giderek Babürlü sultanlarının ilgi ve himayeleri altında sanat yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Bu yeni coğrafyada Hint felsefesi ve Hint edebi zevkinin tesiriyle yeni bir üslup geliştirmişlerdir. *Sebk-i Hindî* diye isimlendirilen bu üslupta şairler klasik kavramlara kendi duygularını, düşüncelerini ve hayallerini de katmışlar, manası girift şiirler yazmışlardır.¹⁴² Yüzyılın ilk çeyreğinde vefat eden ve Hâfız-ı Şîrâzî'ye benzetildiği için Hâfız-ı Kûçek diye anılan Baba Figânî (ö.1519), bu dönemde 577 gazel yazmış divan sahibi şairlerdendir. Gazelleri akıcıdır ve aşırı mübalağalardan uzaktır. *Sebk-i Hindî* üslubunun öncü şairlerinden Figânî, Kâşânî'nin etkilendiği ve Sâib'in övdüğü şairler arasındadır.¹⁴³ Şemsüşşu'arâ olarak anılan Muhteşem-i Kâşânî (ö.1588), Hâkânî tarzında yazdığı şiirlerle bu dönemde adından söz edilen şairdir. Gazellerinin de içinde bulunduğu eserleri, ölümünden sonra yazıldıkları dönemlere göre ayrılarak yedi kitaplık bir külliyyat şeklinde tertip edilmiştir. *Sebk-i Hindî*'nin ilk temsilcilerinden ve Türk edebiyatı üzerinde etkili olan şairlerden birisi de Örfî-i

¹³⁹ Zebihullâh-i Safâ, **a. g. e.**, C. II, s. 195-196.

¹⁴⁰ Mehmet Vanlıoğlu, “Şemseddîn Kâtibî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, C. XXV, s. 42.

¹⁴¹ Tarlan, **a. g. e.**, 109-112.

¹⁴² Ali Fuat Bilkan, “*Sebk-i Hindî*”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, C. XXXVI, s. 254.

¹⁴³ Çetin Kaska, “Baba Figânî ve Dîvânı”, **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. II, S. 4, s. 123-124.

Şîrâzî (ö.1591)'dir. Daha çok kasideleriyle tanınmasına rağmen Baba Figânî'nin etkisiyle ilk şiirleri gazel tarzındadır. Olgunluk çağındaki gazellerinde ise Sa'dî tesiri görülmektedir. Bu dönemin Azeri şairi, Sebk-i Hindî'nin sayılı isimlerinden Sâib-i Tebrîzî (ö.1676), aşk, tasavvuf ve hikmet muhtevalı gazeller yazmıştır. Elliden fazla şaire nazire yazan Tebrîzî'nin özelliklerinden biri, gazellerindeki beyitler arasında konu birliği bulunmamasıdır. Onun yazdığı beyitler genellikle birbirinden bağımsız ayrı manalar taşımaktadır. *Kandehar-nâme* gibi yüz otuz beş bin beyitlik hacimli mesnevisi de bulunan şairin *Divan*'ı yetmi üç bin beyit içermektedir. Yazdığı gazellerin matla beyitlerini *Vacibü'l-hıfz* adını verdiği ayrı bir eserde toplamıştır.¹⁴⁴ Kendisinden sonra gelen birçok Fars ve Osmanlı şairini etkileyen Şevket-i Buhârî (ö.1700)'nin tek eseri olan *Divan*'ında 750 gazeli vardır. Gazelleri başka şairler tarafından şerh edilmiştir.¹⁴⁵ Hint üslubunun önemli ve son temsilcilerinden Bîdil (ö.1720), şiirlerinde ağıdalı bir dil kullanmış, Hint felsefesinin ve tasavvufun tesiriyle varlığın sırrını, özellikle insanın varoluşunun sırrını çözmeye çalışmıştır. Bu yönüyle Muhammed İkbâl (ö.1938)'i etkilediği görülür. Gazellerinde önce ilk mısrada fikrini söyleyip ikinci mısrada o fikri kuvvetlendirmeye çalışır. Bunu yaparken hayali örnekler yerine günlük hayattan aldığı olağan örnekleri kullanır. Ancak, fikrini ifade edebilmek için daha önce görülmemiş terkipler kullandığı görülür. Mensur eserleri de bulunan şairin manzum eserlerindeki beyit sayısı yüz kırk yedi bini bulmaktadır.¹⁴⁶

Gazel Türk edebiyatına İran'dan geçmiştir. Özellikle XIII. yüzyılın başında Moğol saldırıları sebebiyle orta asya ve Horasan'dan Anadolu'ya göç eden halkın arasındaki mutasavvıf şairler, gazel tarzının Anadolu'da yayılmasına öncülük etmişlerdir. Çoğu derviş olan bu şairler fikirlerini şiirin etkili diliyle ifade etme yolunu benimsemişlerdir.

Eldeki bilgilere göre tamamı Türkçe gazel yazılmadan önce ilkin mısraların arasında Türkçe kelimeler serpiştirilmiş, daha sonra mısralardan birinin Türkçe

¹⁴⁴ Tarlan, a. g. e., 120-123.

¹⁴⁵ Turgay Şafak, "Şevket-i Buhârî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016, C. Ek-II, s. 563-564.

¹⁴⁶ Şenol Korkmaz, "Bâbürlüler Dönemi'nde Yaşamış Sufi Bir Şair, Bîdil ve Özbek Yazar Fıtrat'ın Bîdil (Bédil) Biyografisi", **Turkish Studies**, C. XII, S. 12, 2017, s. 350-352.

yazıldığı görülmüştür. Devamında beyit düzeyine çıkan Türkçe, yarısı Farsça yarısı Türkçe kaleme alınmış şiirlere dönüşmüştür.¹⁴⁷ Mevlânâ (ö.1273)'nın şiirleri, bu basamakların örneklerinin görüldüğü ilk şiirlerdir. Sultan Veled (ö.1312), babasının bıraktığı yerden devam edip *Divan*'ında on bir adet müstakil Türkçe gazel söyleyerek Türk Edebiyatına katkıda bulunmuştur.¹⁴⁸

Ahmet Fakîh (ö.?), *Kitâbu Evsâfî Mesâcidi's- Şerîfe* adlı mesnevisinde üç gazel söyleyerek gazel tarzının ilk örneklerini veren şairlerden birisi olmuştur. Türk edebiyatının en hacimli mesnevilerinden *Garîb-nâme*'yi telif eden Âşık Paşa (ö.1332)'nın bu eserinde söylediği bir gazel¹⁴⁹ ile beraber çeşitli *Garib-nâme* nüshalarının sonuna eklenmiş ve bazı nazire mecmualarına alınmış gazelleri vardır.¹⁵⁰ Şiirleriyle eski Anadolu Türkçesi'nin oluşmasında ve Türkçenin edebi dil derecesine yükselmesinde önemli payı bulunan Yunus Emre (ö.1320?), yazdığı 417 şiirden 138'ini aruzla yazmıştır. Birçok şiiri, ortadan ikiye bölünebilen vezinlerle yazıldığından musammat özelliği gösterir. Heceyle yazdığı diğer şiirleri de şeklen gazele benzemektedir.¹⁵¹

Divan'ındaki 104 gazel bulunan Hoca Dehhânî (ö.XIV.yy.'ın sonu), genellikle rind-meşrep üslupla gazel yazmıştır. Şiirlerinden biri kaside olmak üzere dördü dinî, tasavvufî mahiyettedir.¹⁵² Dehhânî'nin çağdaşı Osmanlı sahası dışında şiir yazan sanatçılardan tuyuğlarıyla ünlü Kadı Burhâneddîn (ö.1398)'in *Divan*'ında 1300'ün üzerinde gazel vardır. Bazı gazelleri tasavvufî olmakla beraber genellikle kendine özgü bir lirizm üslubuyla âşıkane şiirlerdir.¹⁵³ Oğuz dilinin Azeri Türkçesi koluyla şiirler yazan Nesîmî (ö.1404?), beşi mülemma şeklinde olmak üzere 457 gazel kaleme almıştır. Onun gazellerinden bazıları uzun gazel tarzının ilk örnekleri

¹⁴⁷ Ömer Faruk Akün, *Divan Edebiyatı*, İstanbul, İSAM Yayınları, 2013, s. 36.

¹⁴⁸ Yakup Şafak, *Mevlânâ ve Sultân Veled'in Türkçe Şiirleri*, Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008, s. 21-43.

¹⁴⁹ Kemal Yavuz, *Garîb-nâme (Tıpkıbasım-Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)*, İstanbul, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. I/I, 2000, s. 235.

¹⁵⁰ Günay Kut, "Âşık Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. IV, s. 2.

¹⁵¹ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre: Dîvân-ı İlâhîyât*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2012, s. 53-64.

¹⁵² Ersen Ersoy, Ümran Ay, "Hoca Dehhânî Hakkında Yeni Bilgiler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, S. 15, 2015, s. 13-16.

¹⁵³ Hatice Tören, "Kadı Burhâneddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 75.

arasındadır.¹⁵⁴ XIV. yüzyılın en verimli sanatçılarından Ahmedî (ö.1412-13)'nin *Divan*'ında 764 gazel bulunmaktadır.¹⁵⁵ Anadolu'da ilk dönem gazel yazan şairler arasında Gülşehrî (ö.1317'den sonra), Şeyyâd Hamza (ö.1349'dan sonra) ve Hoca Mes'ûd (ö.?) da sayılmaktadır. Elde bulunan manzum eserleri mesnevi tarzında olan bu sanatçıların gazelleri, eserlerinin içinde veya nüshaların sonuna eklenmiş şekilde yer almaktadır. Bazı şiirlerine de tezkire ve mecmualarda rastlanmaktadır.

XV. yüzyılın öne çıkan şairleri Ahmed-i Dâ'î (ö.1421'den sonra), Şeyhî (ö.1429'dan sonra), Cemâlî (ö.1510-12), Karamanlı Nizâmî (ö.1469-73?), Cem Sultan (ö.1495), Ahmed Paşa (ö.1497) ve Necâti Bey (ö.1509)'dir. Alim bir şair olan Ahmed-i Dâ'î'nin *Divan*'ında üç yüze yakın gazel bulunmaktadır. Yer yer tasavvufî özelliklere rastlansa da gazellerinde din dışı konuları işlemiştir.¹⁵⁶ Mesnevi yazmayı şehir kurmaya, gazel yazmayı beş on ev yapmaya benzeten Şeyhî'nin orta hacimli *Divan*'ında 204 gazel yer almaktadır. Bu gazellerden bazıları *Hüsrev ü Şîrin*'in muhtevasında da bulunmaktadır.¹⁵⁷ Şeyhî'nin yeğeni Cemâlî'nin az gazel yazan şairlerden olduğu görülür. *Divan*'ında elli Türkçe gazel yer almaktadır. Gazellerinin beyit ortalaması yedi beyittir ve on beytin üzerinde sadece bir gazeli vardır.¹⁵⁸ Bu dönemin ikinci derece şairlerinden sayılmasına karşın başarılı gazeller yazan Karamanlı Nizâmî'nin *Divan*'ındaki 118 gazel, akıcı ve söylenişi kolay şiirlerdir. Şair, fikri bakımdan derinlere inmediği gazellerinde aşkı ve günlük coşkularını anlatmıştır.¹⁵⁹ İlme ve sanata önem veren babası Fatih Sultan Mehmed tarafından iyi yetiştirilen Cem Sultan, 348 gazel yazmıştır. Gazellerinin çoğu sevgili ve aşk temalı âşıkâne şiirlerdir. Genellikle beş, yedi ve dokuz beyitlik gazelleri tercih eden Cem Sultan, uzun gazellere rağbet etmemiştir. On beş beyitten fazla sadece üç tane gazel yazmıştır. Ömrünün yarısını gurbette geçirmesinin meydana getirdiği duyguları

¹⁵⁴ Hüseyin Ayan, **Nesîmî: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014, s. 77-78.

¹⁵⁵ Yaşar Akdoğan, **Ahmedî Divanından Seçmeler**, 1988, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 51.

¹⁵⁶ Mehmet Özmen, **Ahmed-i Dâ'î: Divan**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. XXXV.

¹⁵⁷ Halit Biltekin, Şeyhi Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/61044,seyhi-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 15.05.2020.

¹⁵⁸ İ. Çetin Derdiyok, **Cemâlî: Hayatı, Eserleri, Divanı**, Cambridge, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1994, s. 33.

¹⁵⁹ Haluk İpekten, "Karamanlı Nizâmî", İstanbul, **Türkiyat Mecmuası**, C. XIII, 1958, s. 75.

gazellerinde izlemek mümkündür.¹⁶⁰ Döneminde sultanü’ş-şuara ünvanı verilen Ahmed Paşa, çağdaşları ve sonra gelen şairleri etkilemiş ve şiirlerine nazireler yazılmıştır. *Divan*’ının gazeliyat bölümünde 353 gazel bulunan şairin, bunlar dışında kalan şiirleriyle beraber gazelleri 371’i bulmaktadır.¹⁶¹ Necâtî Bey, şiirlerinde halk ağzındaki deyimleri, atasözlerini ve mahalli özellikleri işleyen, şiirini muhteva olarak yenileştiren şairdir. Bu tür muhteva ondan önce de klasik şiirde işlenmesine rağmen Necâtî Bey’de daha da görünür olmuştur. Türkçe söyleyiş aruza uygunluk bakımından en üst düzeye onunla ulaşmıştır. Elde *Divan*’ından başka eseri bulunmayan şairin 650 gazeli vardır.¹⁶² Genç yaşta padişah olan Fatih Sultan Mehmed (ö.1481) de on beşinci yüzyılda *Avnî* mahlasıyla gazel yazan şairler arasındadır. Divançesinde ikisinin matla beyti noksan 71 gazel yer almaktadır.¹⁶³ Avnî’nin gazel yazarken genellikle beş beyit yazmayı tercih ettiği görülür. Dokuz beyitlik (matla beyti noksan) bir gazeli bulunan Avnî, on beyit ve üzerinde hiç gazel yazmamıştır.

XVI. yüzyılda klasik Türk şiiri kuruluşunu tamamlamış olgunluk derecesine ulaşmıştır. Bu yüzyılda gazel yazan şairlerden Bâkî (ö.1600), Hayâlî Bey (ö.1557), Nev’î (ö.1599), Ruhî-i Bağdâdî (ö.1606), ve Fuzûlî (ö.1556) gibi şairler öne çıkmaktadır.

Bu yüzyılda kalenderî yaşam tarzını, din-tasavvuf ve askerlik mesleğini şiirlerine temel malzeme olarak kullanan Hayretî (ö.1534)’nin *Divan*’ında 487 gazel bulunmaktadır. Onun gazellerinin özelliklerinden birisi dönemin klasik şiir anlayışının aksine bazı gazellerinde sevgiliye kavuşma ve ona sataşma vardır. Ayrıca gelenekte düşman görülüp beddua edilen rakip, onun bazı gazellerinde âşıkla iyilik

¹⁶⁰ Sedat Engin, “Cem Sultan’ın Türkçe Divan’ının Tahlili”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2006, s. 21.

¹⁶¹ Tolga Öntürk, “Ahmed Paşa’nın Yayınlanmış Divanında Yer Almayan Şiirleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. X, S. 54, 2017, s. 123-126.

¹⁶² Bayram Ali Kara, **Necâtî Bey’in Poetikası (Şiir ve Şair Anlayışı)**, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2019, s. 19-24.

¹⁶³ Muhammet Nur Doğan, **Fatih (Avnî) Divanı ve Şerhi (Metin Nesre Çeviri ve Şerh)**, İstanbul, Yelkenli Yayınevi, 2011, s. 16-254.

yapar, âşık da buna mukabil rakibe teşekkür eder. Gazellerin bir diğer özelliği çoğunun beş beyit olarak yazılmış olmasıdır.¹⁶⁴

Sultânü’ş-şuarâ Bâkî, sadece bu yüzyılın değil bütün Türk edebiyatının en büyük şairlerden birisidir. Rindâne tarzı gazelin en önemli temsilcisi olan şair, gazellerinde yaşama zevkini, beşeri aşkı, içki ve eğlence meclislerini tema olarak kullanmış ve divan şiirine söyleyiş kudreti kazandırmıştır.¹⁶⁵ Bâkî’nin *Divan*’ında 548 gazel bulunmaktadır.¹⁶⁶ Bunlarda şairin yaşadığı dönemin İstanbul Türkçesini, tabiatını ve kısmen halk söyleyişlerini görmek mümkündür.

Bâkî ile birbirinin şiirlerine nazire yazan Nev’î, herkes tarafından anlaşılacak istediğinden dili sade gazeller yazmıştır. Gazellerinde edebi sanatlara pek düşkün olmadığı, kolay anlaşılır sanatları tercih ettiği görülmektedir. *Divan*’ındaki 559 gazelden bazıları tasavvufî özellik göstermesine karşın, çoğu beşerî aşk temalı rindane gazellerdir.¹⁶⁷ Bu yüzyılın gazelleriyle öne çıkan şairlerinden birisi de Hayâlî Bey’dir. *Divan*’ında yedi yüze yakın gazeli bulunmaktadır. “Bunlarda Rumeli şairlerinde görülen samimiyet, ilham kudreti, gurur ve istiğnâ, mahallî renklere itina gibi özellikler dikkati çeker.”¹⁶⁸ *Divan*’ındaki 1115 gazelle Türk edebiyatının en çok gazel yazan sanatçılarından olan Bağdatlı Rûhî’nin gazellerinde aynı bölgede yaşadığı Fuzûlî’nin etkisi görülmektedir. Rûhî’nin gazelleri rindane, sade ve liriktir. Nüktedan bir şair olan Rûhî, yaşadığı toplumun aksayan yönlerini sanat diliyle hicvetmiştir.¹⁶⁹ On altı yüzyılın ilk yarısında Beyazıt’taki remil dükkanının önemli şiir mahfillerinden biri haline getiren Zâtî (ö.1546), döneminin şiir otoritesi sayıldığından Yahyâ Bey, Hayâlî Bey ve Bâkî gibi genç şairler şiirlerini onun beğenisine sunmuşlardır. Kendi tertip ettiği *Divan*’ında 1825 gazel bulunan Zâtî’nin şiirlerinde

¹⁶⁴ Selim Gök, “Hayreti Divanı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 247.

¹⁶⁵ Mehmet Çavuşoğlu, “Bâkî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. IV, s. 539.

¹⁶⁶ Sabahattin Küçük, **Bâkî Divânı: Tenkitli Basım**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, s. 104-439.

¹⁶⁷ Nejat Sefercioğlu, “Nev’î”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, C. XXXIII, s. 53.

¹⁶⁸ Cemal Kurnaz, “Hayâlî Bey”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, C. XVII, s. 7.

¹⁶⁹ Coşkun Ak, “Rûhî-i Bağdâdî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, C. XXXV, s. 206.

atasözleri ve deyimler sıkça yer aldığından imale ve zihaf gibi aruz olaylarına sıkça rastlanmaktadır.¹⁷⁰ Klasik Türk edebiyatının en çok gazel yazan şairi olan Edirneli Nazmî (ö.1586'dan sonra), 7002 gazel kaleme almıştır. Gazellerinin sayıca fazla olması onu birinci sınıf şairler arasına sokmaya yetmemiştir. Nazmî'nin gazelleri sanat yönünden oldukça düşük olarak değerlendirilmektedir. Ona asıl ününü sağlayan çok gazel yazması değil, 1524 yılında tertip ettiği *Mecma'u'n-nezâir* adlı nazire mecmuasıdır.¹⁷¹

Bu yüzyılın ve bütün bir Türk edebiyatının en büyük ve en lirik şairi kabul edilen Fuzûlî, manzum ve mensur birçok eser yazmış şair ve alim bir kişidir. Şiirlerinden tasavvufu çok iyi bildiği izlenebilen Fuzûlî'nin beşeri aşkı da ulvileştirdiği görülür. Âşıkâne gazel tarzının zirve ismi olan şairin Türkçe *Divan*'ında teknik ve muhteva olarak sağlam addedilen 302 gazeli mevcuttur.¹⁷² Türk edebiyatının en hacimli divanlarından birisi bu dönemde Muhibbî (ö.1566) tarafından meydana getirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Muhibbî mahlasıyla 3500'ün üzerinde gazel yazarak bu alanda ulaşılması zor bir hacme ulaşmıştır.¹⁷³ Devrin ünlü âlimi Şeyhülislam Kemalpaşa-zâde (ö.1534), nazımdan çok nesir eserlerinde daha başarılıdır. Birçok eser yazan sanatçı, 400'ün üzerinde gazel yazarak şiir alanında da söz sahibi olduğunu ortaya koymuştur.¹⁷⁴ Bu yüzyılda Camî-i Rûm diye anılan ve çok eser veren sanatçılarından hamse sahibi Lami'î Çelebi (ö.1532), şiirlerinde sanat gösterme çabası gütmemiştir. Beş defter üzerine tertip ettiği divanının gazellere ayırdığı üçüncü defterinde 526 gazel yer

¹⁷⁰ Orhan Kurtoglu, *Zâtî Divanı: Gazelleri Dışındaki Şiirleri (İnceleme, Tenkitli Metin)*, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 18.05.2020.

¹⁷¹ Sibel Üst, *Edirneli Nazmî Divanı* (Çevrimiçi), Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 18.05.2020; Edirneli Nazmî Divanı hakkında başka bir doktora çalışması hazırlayan Güler Demir, divanda 6965 gazel bulunduğunu yazmaktadır. Bkz: Güler Demir, "Edirneli Nazmî Divanı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 43.

¹⁷² Hasibe Mazıoğlu, *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 292-293.

¹⁷³ Kemal Yavuz, Orhan Yavuz, *Muhibbî Divanı: Bütün Şiirleri*, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016, s. 14.

¹⁷⁴ M. A. Yekta Saraç, "Kemalpaşa-zâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, C. XXV, s. 245.

almaktadır.¹⁷⁵ Türk edebiyatının hamse sahibi şairlerinden Taşlıcalı Yahyâ (ö.1582) bu dönemin önce gelen gazel şairlerindendir. *Divan*'ında 515 gazel yer alan şair, gençliğinde âşıkâne gazeller yazarken tasavvuf yoluna girdikten sonra gazellerinin temasını değiştirmiş ve dini-tasavvufî şiirler yazmıştır.¹⁷⁶

XVII. yüzyıla gelindiğinde Türk klasik şiirinde Sebk-i Hindî akımının etkileri görülmeye başlamıştır. Bunun yanında Türk edebiyatında en baştan beri var olan okuyucuyu bilgilendirmek için özlü söz söyleme geleneği bu yüzyılda gelişmiş örneklerini vermiştir.

Kaside edebiyatının önde gelen şairi Nefî (ö.1636), gazellerinde Bakî'nin şiirlerinin sesini yakalamaya çalışmıştır. Kasidelerine göre gazellerinde daha zarif bir söyleyiş hakimdir. Türkçe *Divan*'ındaki 152 gazele bakıldığında bazen âşıkâne, bazen rindâne anlatımı tercih ettiği; genellikle yek-ahenk gazeller yazdığı görülmektedir. Onun gazellerinin bir başka özelliği yüzde seksen oranında beş beyitli olmasıdır. On beytin üzerinde sadece üç gazeli vardır.¹⁷⁷ Türk edebiyatında gazel dendiğinde akla ilk gelen şairlerden Şeyhülislam Yahyâ Bey (ö.1593), IV. Murâd'a yazdığı bir kaside dışında hiç kaside yazmamıştır. Bu sebeple gazel şairi olarak ünlenmiştir. *Divan*'ında 450 gazel yer alan Yahyâ Bey'in şiirlerinde hayatın güzel tarafları ve yaşama sevinci görülür. Mesleğine dair unsurları şiirinde işlememiş tam aksine devrindeki bazı din adamı tiplerini eleştirmiştir. Gazellerin şekil güzelliğine önem vermiş, didaktik mesaj verme kaygısı gütmemiştir.¹⁷⁸ On yedinci yüzyılda Sebk-i Hindî ekolünün ilk temsilcilerinden Fehîm-i Kadîm (ö.1647), uzun gazellere rağbet etmeyen bir şairdir. Genellikle beş ve yedi beyitlik gazeller yazmıştır. On beyit ve üstünde sadece on üç gazeli vardır. Şairin harf oyunlarına da ilgi göstermediği görülür; gazellerinden yalnızca birisi noktasız harflerle kaleme alınmıştır.¹⁷⁹ Bu dönemin çok yönlü şairlerinden Cevrî İbrahim Çelebi (ö.1654), 269

¹⁷⁵ Nuran Tezcan, "Bursalı Lam'î Çelebi", Ankara, **Türkoloji Dergisi**, C. VIII, S. 1, 1979, s. 318.

¹⁷⁶ Bayram Ali Kaya, "Taşlıcalı Yahyâ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, C. XL, s. 156-157.

¹⁷⁷ Metin Akkuş, Nefî Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 18.05.2020.

¹⁷⁸ Abdullah Eren, "Şeyhülislam Yahya Divanı'nın Tahlili", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2004, s. 2-3.

¹⁷⁹ Tahir Üzgör, **Fehîm-i Kadîm: Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991, s. 17-18.

gazel yazmıştır. Cevrî'nin özelliklerinden birisi tekli sayılarda beş ve yedi beyitlik gazelleri tercih etmesidir. Gazellerinden 230'u beş beyitlidir. Yedi beyit tutarında olanların da otuz beş tane olduğu düşünülürse uzun gazel yazmaya rağbet etmediği görülür.¹⁸⁰ Yine Sebk-i Hindî akımının önde gelen temsilcilerinden Nâilî-i Kadîm (ö.1666), etkisinde kaldığı ekolün ince hayallerle süslü derin ve manası katmanlı şiir yazma tarzını devam ettirerek 390 gazel yazmıştır.¹⁸¹ Mevlevî şairlerden ve Sebk-i Hindî'nin önemli isimlerinden Neşâtî (ö.1674), gazellerine yansıttığı engin hayal gücüyle bilinmektedir. Kaleme aldığı 137 gazele bakıldığında anlatımında coşkunluktan ziyade olgunluğun hakim olduğu görülür. Kasidede Nef'î'nin etkisinde kalmış olan Neşâtî'nin gazellerinde de bu etkilenmenin devam ettiği, özellikle mübalağalı ifadelerinde açığa çıkmaktadır.¹⁸²

Bu yüzyılda gazel yazan şairlerden rubâ'îleriyle ünlü Azmizâde Hâletî (ö.1631), âşıkâne, rindâne ve hakîmâne muhtevalı gazeller yazmıştır. *Divan*'ında 835 gazel bulunan şairin şiirlerinin kalitesinin çağdaşı şairlerin gerisinde kaldığı değerlendirilmektedir.¹⁸³ Bosnalı Sâbit (ö.1712), altısı müzeyyel gazel özelliğinde 360 gazel yazmıştır. Felekten şikâyet, dünyaya aldanmama, ham sofularla alay etme onun şiirlerinin temel konularındandır¹⁸⁴ Nedîm-i Kadîm (ö.1670)'den, divançesinde bulunan dördü tamamlanmamış 12'si beş beyit 34 gazel kalmıştır. Onun gazellerinin özelliği, kelime ve mana oyunlarından uzak, genellikle Türkçe redifle yazılmış olmasıdır.¹⁸⁵ Yine divançesi bulunan Şeyhülislam Bahâî Mehmed Efendi

¹⁸⁰ Haluk Aydın, "Cevrî Divanının Tahlili", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, 2010, s. 35.

¹⁸¹ Haluk İpekten, **Nâilî-i Kadîm Divanı: Edisyon Kritik**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s. 215-471.

¹⁸² Mahmut Kaplan, Neşâtî Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67330,nesati-divanipdf.pdf?0&_tag1=006964F7A491139BEB893C13F024BA71C07840A2&crefer=9FD4E5727CAE56BE90253A98254BDB10397ED44458D2BE60AADE84A1FE277797, Erişim tarihi: 18.05.2020.

¹⁸³ Bayram Ali Kaya, Azmizâde Hâletî Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 19.05.2020.

¹⁸⁴ Turgut Karacan, "XVII. Yüzyıl Şairlerinden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1981, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 47.

¹⁸⁵ Osman Horata, **Nedîm-i Kadîm Divançesi**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s. 15-19.

(ö.1654)'nin, aşkı, sevgiyi ve sevgiliyi dile getirdiği 40 gazeli vardır. Bunlardan pek azında tasavvufi izler görülür.¹⁸⁶

Hikemi şiir tarzının en önemli temsilci Nâbî (ö.1712), kendi ekolünü meydana getiren bir şairdir. Hacimli *Divan*'ında 888 gazel yer alır. Bunlardan gazellerin yarısından fazlasına denk gelen dört yüz atmış sekiz gazel *ra*, *ha*, ve *nun* harfleriyle kafiyelenmiştir. Gazellerin kafiyelerine göre dizilişinde her kafiye önce aynı harfle kafiyelenmiş bir rubâ'î eklenmiştir.¹⁸⁷ Klasik divan tertibinde pek rastlanmayan bu uygulamada rubâ'îler, adeta sonra gelen gazel grubunun başlığı ve kafiyelerin habercisi görünümündedir.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde daha çok ikinci dereceden şairler görülür. Asrın başında Nedîm (ö.1730), sonunda Şeyh Gâlib (ö.1799) farklı şiir tarzlarıyla bu yüzyılın en büyük şairleri olarak yerlerini almıştır. Bu dönemde daha çok ikinci dereceden şairler yetişmiştir. Bu şairler, Fars şairlerini değil Türk edebiyatının üstat şairlerini örnek almışlardır. Dönemin özelliklerinden birisi de mahallileşme unsurlarının şiirde iyice görünür olmasıdır. Bunun sonucu olarak divan şiiri ile halk şiiri birbirine yaklaşmıştır¹⁸⁸ Gazel sanatına kendi üslubunu getiren şairlerden Nedîm, lale devrinin sosyal yaşam tarzına uygun temalı gazelleriyle ünlüdür. *Divan*'ında 164 gazeli bulunmaktadır. Onun şiirinin özelliği söyleyiş mükemmelliği, yerlilik arzusu ve kendine özgü edadır. Gazellerine İstanbul hayatından sahneler ve sosyal yaşamdan gerçek unsurlar alıp işlemiştir. Başka bir özellik, şiirlerindeki ses ve ahenktir. Bunun sonucu olarak musammatlarının yanı sıra gazelleri de bestelenmiştir.¹⁸⁹ Yine lale devri şairlerinden Nahîfî, şiirlerini konularına göre iki farklı divanda toplamıştır. Birinde her türlü konudan şiirleri bulunduğu halde diğerinde sadece dini muhtevalı şiirleri vardır. *Divan*'ında bulunan 526 gazelin kırkı dini, diğerleri aşk ve şarap konuludur. Genellikle yedi beyit yazmayı tercih eden şair,

¹⁸⁶ Mehmet İpşirli, Mustafa İsmet Uzun, "Bahâî Mehmed Efendi" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. IV, s. 464.

¹⁸⁷ Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Divanı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s. XXVIII-XXIX.

¹⁸⁸ Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, C. II, s. 745.

¹⁸⁹ Muhsin Macit, Nedîm Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 19.05.2020.

beş gazelini müzeyyel; dokuz gazelini başlıklı; dokuzunu da mahlassız yazmıştır.¹⁹⁰ Daha çok nesirleriyle ünlü Seyyid Vehbî (ö.1736), 266 gazel yazarak şiire katkıda bulunan şairlerdendir. Gazellerin kafiyeleri değıştikçe sonraki gazel grubuyla aynı kafiyeli olacak şekilde aralarına rubâ'î koyan Vehbî, altı harfle; *ha, dal, sin, dat, zı* ve *gayın* harfleriyle kafiyelenmiş gazel yazmamıştır.¹⁹¹ Bu yüzyılda yaşamış önemli sanatçılarından birisi de Sünbülzâde Vehbî (ö.1809)'dir. *Sünbülîstân* adıyla anılmasını istediğı *Divan*'ında 279 gazel yer almaktadır. Bunlardan iki yüz kırk altısını beş ve yedi beyit uzunluğunda yazdığı, uzun gazellere pek rağbet etmediğı görölmektedir; on ve üzeri beyitteki gazel sayısı da on ikidir. Vehbî, alfabenin bütün harfleriyle gazel yazmış şairlerdir.¹⁹²

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan mevlevi şeyhi Şeyh Gâlib, sadece yaşadığı dönemin değil bütün bir Türk edebiyatının en önemli şairlerindendir. *Divan*'ında 371 gazel yer almaktadır.¹⁹³ Çocukluğunda iyi eğitim almış, şiir bilgisini ve tekniğini genç yaşta ustalık derecesinde geliştirmiştir. Bunun sonucu olarak *Divan*'ını yirmi dört yaşında tertip etmiştir. Sebk-i Hindî şairlerinden Şevket-i Buhârî'den etkilenen Gâlib'in üslubunda bu akımın en olgun örnekleri görölr. Gazellerinin muhtevasında ise mensubu olduğı mevlviliğın derin tesirleri hissedilmektedir.

Bu yüzyılda gazel yazan diğer şairlere bakıldığında Nabî gibi hikemi üslupta yazan Koca Râgıb Paşa (ö.1763) vardır. Az ve öz şiir yazan şairin ölümünden sonra Müstakîm-zâde Süleymân (ö.1788) tarafından tertip edilen *Divan*'ında 175 gazel yer almaktadır.¹⁹⁴ Bir başka şair, hicivleriyle ünlü Haşmet (ö.1769)'tir. Arkadaşı İmâm-zâde tarafından kendisi hayattayken tertip edilen *Divan*'ında 254 gazel bulunmaktadır. Gazellerden bazalarına, özellikle nazire ve zemin şiir özelliğinde

¹⁹⁰ A. İrfan Aypay, "Nahîfi Süleymân Efendi: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliğı ve Divanının Tenkitli Metni", T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1992, s. 11.

¹⁹¹ Hamit Dikmen, "Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1991, s. LVIII, LIX.

¹⁹² Ahmet Yenikale, Sünbülzâde Vehbî Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 20.05.2020.

¹⁹³ Naci Okçu, Şeyh Gâlib Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10653,girispdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 20.05.2020.

¹⁹⁴ Ömer Demirbağ, "Koca Râgıb Paşa ve Divân-ı Râgıb" T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 1999, s. 193-371.

olanlara, *Divan*'ı tertip eden İmâm-zâde tarafından eklendiği tahmin edilen başlıklar konulduğu görülmektedir.¹⁹⁵ Bir diğer şair Arpaemîni-zâde Sâmi (ö.1734), 144 gazel yazmıştır.¹⁹⁶ Hayatı, sürgün ve azillerle geçen Enderunlu Fâzıl (ö.1830), şiirlerinde mahallileşme özelliklerinin ileri derecede görüldüğü bir şairdir. Daha çok dönemin sosyal hayatını yansıtan mesnevi türündeki eserleriyle tanınmasına rağmen klasik tarzda tertiplenmiş *Divan*'ında 164 gazeli vardır.¹⁹⁷

XIX. yüzyıl, özellikle 1839 tanzimat fermanıyla devlette ve sosyal hayatta yeni düzenlemelerin yürürlüğe konduğu bir dönemdir. Tanzimat edebiyatı ürünlerini yüzyılın ikinci yarısında vermeye başlayana kadar şairler eski üstatları taklit ve tanzir ederek gazel yazmaya devam etmiş, aruz vezni kullanmaya devam etmekle beraber muhteva ve manayı değiştirmeye başlamışlardır. 1861 yılında klasik şiir zevki anlayışında bir araya gelen *Encüme-i şu'arâ* adlı topluluk; şekli klasik, muhtevası ve sözleri yeni şiir denemeleri yaparak farklı arayışlara yönelmiştir.

Dönemin başlıca şairleri arasında Enderunlu Vasıf (ö.1824), Keçeci-zâde İzzet Molla (ö.1829), Aynî (ö.1837), Yenişehirli Avnî (ö.1883), Leyla Hanım (ö.1847) ve Şeref Hanım (ö.1861) sayılabilir. Mevlevi kimliğiyle öne çıkan Keçeci-zâde İzzet Molla, iki farklı *Divan*'ında toplam 586 gazel yazarak bu yüzyılın öne çıkan şairlerindendir. Gazellerinden bazıları, başta Şeyh Gâlib olmak üzere Türk edebiyatının üstat kabul edilen şairlerine yazılan nazirelerdir. Gazellerinin makta beyitlerinde Mevlânâ adını zikretmesi onun özelliklerindendir.¹⁹⁸ Sarayın enderun mektebinde yetişen Vâsıf, Nedîm tesirinde yazdığı şiirlerinde İstanbul'da o dönem yaşanan sosyal hayatı ve tabiat manzaralarını yansıtır. Ancak, mazmun kullanmada başarılı sayılmaz. Asıl başarısını şarkı türünde 217 şarkı yazarak gösteren şair, 141

¹⁹⁵ İ. Hakkı Aksoyak, Mehmet Arslan, Haşmet: *Divan*, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57256,hasmet-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 20.05.2020.

¹⁹⁶ Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Arpaemînzâde Mustafâ Sâmi: *Divan*, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 21.05.2020.

¹⁹⁷ Sabahattin Küçük, "Enderunlu Fâzıl", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, C. XI, s. 188.

¹⁹⁸ İlknur Aslan, "Keçecizâde İzzet Molla'nın Bahar-ı Efkar Adlı Divanında Mevlana ve Mevleviliğe Dair Unsurlar", T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2019, s. 9-11.

gazel de yazmıştır.¹⁹⁹ Bu dönemde, ikisi tamamlanmamış 120 Türkçe gazel yazarak şiire katkıda bulunan şairlerden birisi de Leyla Hanım'dır. Klasik şiirin genel anlayışına uygun olarak genellikle beş ve yedi beyitlik gazeller yazmıştır. Lamelif hariç alfabenin bütün harflerinden gazel kaleme almıştır.²⁰⁰ Son dönem kadın şairlerden Şeref Hanım, 255 gazel yazarak devrin üretken şairlerinden birisi olmuştur.²⁰¹ Yenişehirli Avnî Bey, tamamlanmayanlar dahil yazdığı 462 gazelle dönemin en önemli şairlerindendir. Gazel sayısının fazlalığına rağmen *se, ha, hı, zel, sat, zı* harfleriyle kafiyenlenmiş gazeli bulunmamaktadır. Mülemma gazel şekline de pek rağbet etmediği görülmektedir; sadece iki gazelinde mülemma özelliği vardır.²⁰²

Türk edebiyatında şairlerin divanlarında yer alan gazellerinin dışında bazı mesnevilerin içinde de gazeller bulunmaktadır. İlk mesneviden XIV. yüzyılın sonuna kadar yazılan 52 mesnevi üzerinde yapılan çalışmada 22 mesnevide toplam 198 gazel ve nazım bulunduğu ortaya konmuştur. 198 gazelin 37'si övgü; 19'u nasihat; 51'i aşk, âşık ve maşuk; 46'sı hasret, veda ve ayrılık; 18'i şikâyet, yakınma, hayıflanma ve sitem; 4'ü mesneviyi özetleme; 5'i yardım, istek ve arzu; 4'ü tevekkül; 12'si dua ve 2'si na't konuludur.²⁰³

XV. yüzyılın ilk yarısında, Fatih Sultan Mehmed devrine kadar yazılan 61 mesnevinin incelenmesiyle hazırlanan bu çalışmada ise 22 mesnevide 392 gazel ve nazım tespit edilmiştir. Bunların 103'ü aşk, âşık, maşuk; 14'ü dua, şükür; 92'si ayrılık, hasret, veda; 2'si hiciv; 12'si kadeh, şarap, bahar; 79'u mesneviyi açıklayan, özetleyen, örneklediren; 11'i na't; 43'ü nasihat; 9'u oyun yapmak, maharet göstermek; 21'i övgü; 2'si sitem; 4'ü yardım, istek, arzu konuludur.

¹⁹⁹ Abdülkadir Karahan, "Enderunlu Vâsıf", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXXV, 1995, s. 190.

²⁰⁰ İbrahim Karaman "Leylâ Hanım Divanı'nın Tahlili", T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2019, s.34-35.

²⁰¹ Mehmet Arslan, Şeref Hanım Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59880,seref-hanim-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 21.05.2020.

²⁰² Lokman Turan, "Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1998, s. 100.

²⁰³ Nefise Kurum, "Türk Edebiyatında Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri (15. Yüzyıla Kadar)", Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 479.

2.2.1. Övgü Konulu Gazeller/Nazımlar

Çalışmamız kapsamında muhtevasında mesnevi dışı nazım şekli tespit edilen 23 mesnevinin 22'sinde yer alan 392 gazel ve nazımın 21'i övgü konuludur. Bunlardan 5'i *Cemşîd ü Hurşîd*'de; 4'ü *Halîl-nâme*'de; 2'si *Gülşen-i Râz Tercümesi*'nde; 1'i *Câmi'u'l-Ahbâr*'da; 3'ü *Mesnevî-i Murâdiyye*'de; 1'i *Mevlidü'n-Nebî*'de; 1'i *Mi'râcü'n-Nebî*'de; 2'si *Tuhfetü'l-Nakîr*'de; 2'si *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*'da yer almaktadır.

2.2.1.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)

Cemşîd ü Hurşîd'in giriş bölümünde bulunan ve hepsi de on beş beytin altında olan toplam 5 gazel övgü temalıdır. Bunlardan ikisi tevhit, üçü dönemin padişahı Çelebi Mehmed övgüsüdür. Şiirlerin tamamı Ahmedî tarafından söylenmiştir.

2.2.1.1.1. Birinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'deki ilk övgü konulu gazel/nazım eserin giriş bölümünde bulunmaktadır. Başlığındaki “Başka bir kıt’a” ifadesinden de anlaşıldığı üzere öncesinde var olan aynı türdeki yani tevhid türündeki bir şiirden sonra söylenmiş ikinci tevhiddir. Öncesinde “Fî-Tevhîdî'llâhi Ta'âlâ Celle Celâlühü” başlığıyla isimlendirilen mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bir tevhid vardır; peşinden bu şiir gelir. Mesnevinin 109-117. beyitleri arasında bulunan mahlassız şiir Ahmedî tarafından söylenmiştir ve 9 beyittir. Bu şiirden sonra “Kıt'atün Mine't-Tevhîd” başlıklı mesnevi bölüm gelir.

Ahmedî tevhid konulu bu şiirini tevhidin temeli olan “lâ-ilâhe illallâh” üzerine şekillendirmiştir. İki cihan tevhid kelimesiyle doludur. Gönül ve can; yerde ve gökte var olan, görünen ve görünmeyen bütün mevcudat gizli ya da aşikâr tevhid kelimesini zikreder. Cami, kilise ve havralardan hep tevhid kelimesinin sesi yankılanır. Bütün mekan ve zamanın her anı bu mübarek kelimenin sesiyle doludur.

Kâinatın her yerinin “lâ-ilâhe illallâh” sesiyle dolu olması Allah’ın birliğinin şüphesiz bir delilidir.

Kıt‘ atün Uhrā

mefā‘ ilün fe‘ ilātün mefā‘ ilün fe‘ ilün (fa‘ lün)

1. Diye durur dil ü cān lâ-ilāhe illallāh
Toludur iki cihan lâ-ilāhe illallāh
2. İşit ki nice ide zerre zerre her mevcūd
Yir-ile gökde ‘ ayān lâ-ilāhe illallāh
3. Ne söz ki söylene her bir lügatta ma‘ nîsi
Bilā-şek oldu hemān lâ-ilāhe illallāh
4. Cemī‘-i ‘ âlem-i ğayb u şehādet eydürler
Uş âşikār u nihān lâ-ilāhe illallāh
5. Zehī nidā-yı mübārek ki toludur andan
Kamu zemīn u zamān lâ-ilāhe illallāh
6. Gerek ki vahdete huccet dahı çü tolmışdur
Cemī‘-i kevn ü mekân lâ-ilāhe illallāh
7. Nite ki mescid ü mihrāb toludur gey işit
Künişt ü deyr-i muġān lâ-ilāhe illallāh
8. Yir ile gökde görünür-iken yakīn vahdet
Kılur mı dahı gümān lâ-ilāhe illallāh

9. Dilüñi lâ-y-ıla illâ'ya 'âdet ki oldı
Belâdan emn ü amân lâ-ilâhe illallâh²⁰⁴

2.2.1.1.2. İkinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in giriş bölümünde bulunmaktadır. Öncesinde Kıt'atün Mine't-Tevhîd" başlığıyla isimlendirilen mesnevi nazım şekliyle yazılmış tevhid vardır; peşinden bu şiir gelir. Eserin 150-156. beyitleri arasında yer alan mahlassız gazel/nazım Ahmedî tarafından söylenmiştir ve 7 beyittir. Ardından Hz. Peygamber için mesnevi nazım şekliyle yazılmış na't gelir. Bu şiir Cemşîd ü Hurşîd'deki dördüncü tevhiddir. Öncesinde ikisi mesnevi, biri nazım şeklinde olmak üzere tevhid türünde üç şiir daha vardır.

Ahmedî şiirine bütün âlemin Allah'ın cömertlik deryasından aldığı feyizle vücut bulduğunu söyleyerek başlar. Yerler ve gökler ona itaat için rükûya ve secdeye varır. Cehennem ateşi Allah'ın cezasıyla yakılırken cennet onun rahmetiyle döşenir. Felekteki uğurlu ve uğursuz bütün yıldızlar onun emriyle bulunur. Yerde ve gökte olan ne varsa hepsi Allah'ın birliğinin delilidir. Şair şiirin sonunda Allah'ın Kerîm, Rahîm ve Velûd sıfatlarını zikrederek kullarını yâd etmesi için yakarır.

Kıt'atün Uḫrâ Mine't-Tevhîd

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. İy ki senden feyz idüp deryâ-yı cûd
Buldu ol feyz ile bu 'âlem vücûd
2. Yir ü gökden çün itâ' at istedüñ
Ol rükû' a vardı bu itdi sücûd

²⁰⁴ Mehmet Akalın, *Ahmedî Cemşîd ü Hurşîd: İnceleme Metin*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1975, s. 58.

3. Zātuñuñ künhinde ‘aql-ı tîz-per
Oda yaqdı bāl ü per şöyle ki ‘ūd
4. Niḳmetüñle yaqılur nār-ı caḥīm
Raḥmetüñle bizenür dāru’l-ḥulūd
5. Emrūñ-ile seyr iderler nücüm
Bu felekde ger nuḥūs u ger su‘ūd
6. Zerre zerre yirde gökde ne ki var
Varlıḡuña birligüñedür şühūd
7. Raḥmetüñle eyle bu kulları yād
Yā Kerīm ü yā Rahīm ü yā Vedūd²⁰⁵

2.2.1.1.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in giriş bölümünde bulunmaktadır. Öncesinde Sultan Çelebi Mehmed için mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış eserin ilk padişah methiyesi vardır. Ahmedî bu mesnevi bölümün sonunda seherde açılan bir gülün karşısında bülbül tarafından şiir okunduğunu ifade eder. Ardından mesnevinin 253-260. beyitleri arasında mahlassız olarak bulunan 8 beyitlik bu şiir gelir. Bu şiir eserde sultan için söylenen ikinci methiyedir. Sonrasında “Münazara-i Tûtî” başlıklı iki beyitlik mesnevi bölümde bülbülün şiirini dinleyen papağanın karşılık olarak yine padişah övgüsünde bir şiir okuduğu belirtilir. Peşinden papağanın okuduğu methiye yer alır.

Ahmedî padişahın saltanatını, adaletini ve kudretini methettiği şiire Çelebi Mehmed’i güneş gönüllü, muradına ermiş ve Hüsrev gibi büyük bir adı olmakla överek başlar. Gökyüzünü padişahın ayağının tozuyla meydana gelmiş güzel kokulu

²⁰⁵ Akalın, a. g. e., s. 60-61.

örtüye benzeten şair, onun elinin feyziyle toprağın yeryüzüne mücevher gibi döşendiğini söyler. Arş padişahın makamı olarak hayal eden Ahmedî, kutubu mîha, sabahı da çadır ipine benzeterek padişah otağı tasviri yapmaktadır. Ayrıca padişahın atını astronomi unsurlarıyla öven şair, cevza yani ikizler burcunu atın bağlandığı direk, samanyolu galaksisini atın dizgini, yeni ayın hilal şeklini üzengi olarak tasvir etmektedir. Hükümdarın okunun ucu düşmanların ödünü yarmış, kılıcı yüreklerini kebaba çevirmiştir. Allah, hükümdarın adaletini uyandırdığından beri fitne ve zulüm uykuya dalmıştır.

Fî-Medhî Sulţān Muḥammed

müfte‘ ilün fâ‘ ilün müfte‘ ilün fâ‘ ilün

1. İy şeh-i ḥurşîd-dil iy melik-i kām-yāb
K’itdi felek aduñı ḥusrev-i ‘ālî-cenāb
2. Gāh elüñ feyzi-le ḥāk muraşşa‘ bisāt
Gāh yolun tozı-la çarḥ mu‘ anber niḳāb
3. ‘Arşda ḳadruñ senüñ bağladı bir bārgāh
Ḳuṭbdan oldı aña mîḥ şubḥdan oldı tınāb
4. Ödini düşmenlerüñ yardı oḳuñ demreni
İtdi kılıcuñ odı ḥasm yüregın kebāb
5. ‘Adluñı görür-iken yağmur u yil iy ‘aceb
Maḥzenini gülşenüñ nicesi itdi ḥarāb
6. Teşne-cigerdür ‘aduñ deşneñ anı ḳandurur
Şöyle ki ider çok oduñ def‘ ini bir ḳatre āb

7. Atuña berk-üstüvân olmağa cevzâ yarar
Aña mecerre ‘inân dahı meh-i nev rikâb
8. İdeli bî-dâr haq ma‘ diletüni senüñ
Fitne vü zılmüñ gözi tıldı ‘amā-y-ıla hıvâb²⁰⁶

2.2.1.1.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in giriş bölümünde bulunmaktadır. Öncesinde seherde açılan bir gülün karşısında padişah övgüsünde bülbül tarafından okunan nazım şeklindeki şiir vardır. Bülbülün şiirini dinleyen papağan ona karşılık olarak yine sultan övgüsünde bu şiiri okur. Mesnevinin 263-269. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 7 beyittir. Sonrasında Ahmedî “Ebyat-ı Mesnevi” başlığı altında mesnevi nazım şekliyle padişahı övmeye devam eder.

Ahmedî şiirinin başında padişahı, Allah’ın bütün ülkelerin ve halkların büyük sultanlığını bahsettiği; muradına ermiş mutlu hükümdar olarak niteler. Sultanın lutfuyla ateşten nilüfer biter; kahırıyla engin denizlerin dalgaları serap olur. Onun tabiatının kokusu karşısında gül hayasından o anda gül suyuna döner. Padişahın adaletini de şiirde işleyen şair, onun adaletinin kokusunu alan Hıta’daki müşkün kendi kokusunu rüzgara bıraktığını ifade eder. Ay nasıl ışığını güneşten alıyorsa güneş de ışığını sultandan almaktadır. O aya ve güneşe kahırla hitap ederse korkudan ay titrer, güneş ateşler içinde kalır.

Fî-Medhi Sulţān Muḥammed

mef‘ ülü fā‘ ilātü mefā‘ ilü fā‘ ilün

1. İy husrev-i memalik ü iy şāh-ı kām-yāb
Kim sini itdi haq melik-i mālîki’r-riqāb

²⁰⁶ Akalın, a. g. e., s. 68

2. Luṭfuñ nesîmi bitürür oddan nilüferi
Kaḥruñ semûmı lücce-i deryâyı ider serâb
3. Hülkuñ şemâmesin görüben gül ḥayâ-y-ıla
Fi'l-ḥâl ḥall olıbanuñ ol olur gülâb
4. ‘Adluñ koḥusını işidüben Hıtâ’da müşg
Nâfeyle şâfeşin yile virdi zehî şavâb
5. ‘Adlunla şöyle rāḥat u ârām buldı mülk
Kim zülfdür hemîn ki ider yüzde ıztırâb
6. Mihrüñden itdi mihr-i felek ıktibâs-ı žav’
Şöyle ki ay günden ider nûrı iktisâb
7. Düşe lerâze mâha ire âfîtâba sūz
Bir gez eger ol ikiye ḳaḥruñ ide ḥiṭâb²⁰⁷

2.2.1.1.5. Beşinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in giriş bölümünde yer almaktadır. Öncesinde padişah övgüsünde yazılan “Ebyât-ı Mesnevi” başlıklı mesnevi bölümde padişahı astronomi unsurlarıyla öven Ahmedî bölümün son beytinde gökten bir ses işittiğini, sesin bu nazımı okuduğunu söyler. Mesnevinin 293-301. beyitleri arasında bulunan mahlassız şiir 9 beyittir. Sonrasında şair, mesnevi olarak yine padişahı övmeye devam etmektedir.

Ahmedî şiirde feleğin padişahın hizmetinde iki büklüm olduğunu; padişahın ayağının tozunun hükümdarların gözlerine nur olduğunu söyler. Çarhı aslana benzeten şair, padişahın saçlarını gören çarh aslanının korkudan tilki gibi ürktüğünü

²⁰⁷ Akalın, a. g. e., s. 68-69.

ifade eder. Ufuktaki kızıl şafaklar düşmanın ciğerinden damlamış kan gibidir. Padişahın muhaliflerinin bedeni onun kılıcının boyuna uygun kesilmiş elbiselere benzer diyerek düşmanların vücudunu kılıç kını olarak tasvir eder. Ona sığınan bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar koruyucu gölgesi altında huzur içinde yaşar. Dünyadaki herkes padişahın nimet sofrasından doymuştur. Bütün yaratılmış olanlar toprak ve sudan yaratıldığı halde padişahın vücudu Hızır suyundan meydana gelmiştir. Herkesin bir yaratılma sebebi vardır; padişah sadece mutluluk için yaratılmıştır.

Fî-Medhî Sultân Muḥammed

mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. İy şeh ki ḥıdmetünde felek ḳad-ḥamīdedür
Ayaḡuñuñ tozı melike nūr-ı dīdedür
2. Sinüñ saçuñ hevāsını görelı şîr-i çarḥ
Dimne-mişāl ḳorḳı-y-ıla dil-remīdedür
3. Bir ṭon-durur muḥālifiñüñ boyına kim dūrüst
Ki ol ḳılıcuñ boyına beraber bürīdedür
4. Şāh-ı hümāy sayesin ü cümle vahş u ṭayr
Sañā penāḥ idibenün āramīdedür
5. Ne nesnedür şafaḳ cigeri ḳanı ḥasmuñuñ
Kim ḳaygudan felek ufuḳında çekīdedür
6. Bā-ḥırş ṭoydı her ne ki var bu cihānda kim
Her yırde ḥōnı ni' metüñüñ gūsterīdedür
7. Her āferīde topraḡ u şudandur u velī
Sinüñ vücūduñ āb-ı Hızır-āferīdedür

8. Gün şu' lesi şabāh u şafādur saña velī
Haşmuña tīg-i hādise kim ber-keşīdedür
9. Her nesne bir iş-içün olurdu güzīde līk
Zātuñ senüñ sa' ādet-içün āferīdedür²⁰⁸

2.2.1.2. Halīl-nāme (Abdūlvâsi Çelebi)

Halīl-nāme'de bulunan gazel ve nazım tarzında kaleme alınmış dört övgü şiirinde sırasıyla Bayezid Bey, Sara, Kâbe ve eserin sunulduğu Sultan Çelebi Mehmed övülür.

2.2.1.2.1. Birinci Gazel/Nazım

Halīl-nāme'nin giriş bölümünde bulunmaktadır. Öncesinde mesnevi nazım şekliyle vezir Bayezid Bey övgüsü vardır. Ardından bu nazım gelir. Mesnevinin 226-234. beyitleri arasında yer alan ve Abdülvasi Çelebi tarafından söylenen mahlassız şiir 9 beyittir. Şiirden sonra başlıksız olarak anlamca şiirin parçası ve devamı olacak nitelikte mesnevi nazım şekliyle vezir övgüsü devam etmektedir. Altı beyitlik bu mesnevi bölümün ardından yine nazım nazım şekliyle ve başlıksız olarak kaleme alınan dua muhtevalı bir bölüm vardır. Daha derli toplu bir anlatımla ifade edilirse eserde 226-257 arası beyitler anlamca bir bütün olarak vezir Bayezid Bey övgüsündedir. Bu beyitler arasından 226-234 ile 241-246 arası beyitler nazım nazım şekliyle geriye kalanlar ise mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır.

Şair, Çelebi Mehmed'in veziri olan Bayezid Bey'i yetkilerini adaletle ve halkın yararına kullandığı için övmekte ve vezirliğinin devamlı olması için ona dua etmektedir.

Abdūlvâsi Çelebi şiirine kalemin onun zatını ve sıfatlarını yazmakta yetersiz olduğunu ifade ederek başlar. Kalem onun kerametli elinde olursa mucizeler

²⁰⁸ Akalın, a. g. e., s. 71.

gösterebilir. Vezir ölü canlara hayat suyu serper gibi zulme son vermiş, kalem sahiplerinin ve derdi olan halkın sıkıntılarını gidermiştir. Nil ve Fırat nehirleri mürekkep olsa kalem onun vasıflarını yazmakla bitiremez.

Şî'rdür

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Kalem vaşf idemez ol pāk zātı
 Kalem taḥrīr idemez ol şıfātı
2. Kalem anuñ kerāmetlü elinde
 Cihāna gösterür çok mu' cizātı
3. Kalem dünyāda aña indi gökden
 Ki taḥrīr ide yirde kāyinātı
4. Kalem anuñ elinde virdi ḥalkā
 Berā 'et-nāme-i zulme berātı
5. Kalem elinde ol şāhuñ şaçar uş
 Bu mürde dillere āb-ı ḥayātı
6. Kalem şerḥ idemez evşāfın anuñ
 Müreккеb itse ger Nil ü Furātı
7. Kalem eydür ki ol şāh-ı cihānuñ
 Devādur cümle dertlere devātı
8. Kalem aña düşelden buldılar uş
 Kalem isleri hep ğamdan necātı

9. Kalem issin begüm hoş gör bilürsin

Bu Kāzîoğlını dahı kuzâtı²⁰⁹

2.2.1.2.2. İkinci Gazel/Nazım

Halîl-nâme'de asıl konunun işlendiği bölümde bulunur. Öncesinde “Resîden-i İbrâhim Be-Şehr-i Hazâyin ve Sıfat-ı Sâra Ki Duhter-i Şâh-est” başlıklı mesnevi bölümü vardır. Bu bölümde Hz. İbrahim'in Hezâyin'e geldiği, şehrin şahının cömertliği ile meşhur olduğu ve şahın güzelliği dillere destan Sâra adında bir kızının olduğu anlatılır.²¹⁰ Ardından bu gazel gelir. Mesnevinin 1003-1010. beyitleri arasında yer alan gazel Abdülvâsi Çelebi tarafından söylenmiştir. 8 beyitlik gazelde Abdülvâsi Çelebi mahlasını da kullanmıştır. Şiirden sonra Sâra'nın rüyasında Hz. İbrahim'i gördüğünün anlatıldığı “Hâb-Dîden-i Sâra” başlıklı mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölüm gelmektedir.

Abdülvasi Çelebi şiirin başında Sâra'yı Leylâ, Şîrîn ve Şehrû ile kıyaslayarak dünyaya Sâra kadar güzel bir kızın gelmediğini söyler. Ardından sevgilinin güzellik vasıfları olarak klasik şiirde gelenekselleşen şekilde dudaklarının kırmızı, yanaklarının al; yüzünün ak, saçlarının siyah ve uzun; kaşlarının hilal, dişlerinin inci olduğunu ifade eder. Onun saçlarının kokusu dünyaya yayılmış hatta cennete kadar gitmiştir. Dünyaya Sâra gibi huyu ve yüzü güzel birisi daha gelmemiştir. Şiirin sonunda şair şiirini inci tanelerine benzeterek övünür. İnci gibi dizilmiş şiirini görenlerin “Bu şiiri Abdülvasi yazdı” diyerek kendisini göstermelerini ister.

Şî'r Der-Şıfat-ı Ū

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Anuñ bigi dahı bir şâh-ı meh-rû

Ne Şîrîn kopdı ne Leylî ne Şehrû

²⁰⁹ Ayhan Gültaş, *Halîl-nâme*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 65-66.

²¹⁰ Gültaş, a. g. e., s. 160-163.

2. Tutağı kırmızı yañahları al
Yüzi aq gözi kara saçı şaru
3. Düzetmiş kaçları lāle hilāli
Tutağı dişleri lāle vü lü 'lü
4. Saçınuñ būyı tutmışdı cihānı
Diler uçmağı dahı tuta bu bū
5. Bu dünyā yüzine gelmedi hergiz
Anuñ gibi dahı hoş hūb hoş hū
6. Şol āhū gözlerin görseydi bütler
Diyelerdi ki budur āhū yāhū
7. Saçı sevdāsına düşelden oldı
Bu uzun kışsa gīsū vū be-gīsū
8. Bu ‘**Abdūlvāsi**’ i her kim görürse
Diye nazm iden ol lü 'lüyi bu bu²¹¹

2.2.1.2.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Halîl-nâme’nin konu bölümünde bulunmaktadır. Öncesindeki olay akışında Hz. İbrahim’in Kâbe’yi oğluyla beraber inşa ettiği, inşa işlemi bitince Hz. İbrahim’in bir dağ başına çıkıp dört bir yana “Kâbe’yi ziyaret edin” diye seslendiği ve dünyadaki insanların tümünün bu sesi duyduğu; o günden beri yılda yüz bin kişinin Kâbe’yi ziyaret ettiği anlatılır.²¹² Sonra nazım nazım şekliyle yazılmış bu şiir gelir.

²¹¹ Gültaş, a. g. e., s. 163-164.

²¹² Gültaş, a. g. e., s. 365-371.

Mesnevinin 2672-2679. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir Abdülvasi Çelebi tarafından söylenmiştir ve 8 beyittir. Şiirden sonraki mesnevi bölümde ayrı bir başlık açılmaksızın Kâbe'nin daha önce Hz. Âdem tarafından inşa edildiği, Nuh tufanı sırasında göğün dördüncü katına çıkarıldığı dile getirilir.

Abdülvâsi Çelebi şiire Kâbe'nin dünya ve ahiret için Allah'ın bir lutfu olduğuna dikkat çekerek başlar. Gidebilen yoksullar için rahmet; zenginler için ziyaret etmek farzdır. Kâbe, ziyaretçilerini cehennem ateşinden koruyup cennete gitmelerine vesile olur. İnsan gözünü açmalı ve Allah'ın rahmetinin Kabe'yi ziyaret etmekte olduğunu görmeli.

Şiirde güneşin her gün doğması Kâbe'yi ziyaret etmesi olarak tasvir edilmekte; güneş ve ayın Kâbe ile şeref kazandığı dile getirilmektedir. Kâbe'nin methinde söylediği sözleri tatlı bir hurmaya benzeten Abdülvâsi Çelebi ziyaret arzusunu açıklamaktadır. Şiirin sonunda Safâ, Merve, Minâ gibi haccın rükünlerinin icra edildiği mekanlar zikredilerek insanın aklı, gönlü ve canıyla birlikte yani bütün benliğiyle Kâbe'de olması gerektiği ifade edilir.

Der-Medh-i Ka'be Şerrefehâ'llâhü Ta'âlâ

[Başlıksız]

mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün

1. Çalabuñ luḫfıdur dünyāya Ka'be
Bu dünyāya daḫı 'uḫbāya Ka'be
2. Varan yoḫsula raḫmetdür ḫaḫîḫat
Egerçi farzdur her baya Ka'be
3. Irağ ider aña varanı oddan
Viribir Cennetü'l-Me'vāya Ka'be

4. Gözüñ aç var ol Allāh rahmetin gör
Degüldür lâzım uş a‘ māya Ka‘ be
5. Bu aşşı yolına sermāyeñi қо
Olur uçmağa key sermāye Ka‘ be
6. Güneş her gün anı ider ziyāret
Şeref gökde güne vü aya Ka‘ be
7. Dağı şīrīn ider bu medhī Kāzī
Ki ārzu ide bu hūrmāya Ka‘ be
8. Göñül ü ‘ aql u cān cem‘ it yakın tūr
Şafā vü Merve vü Mināya Ka‘ be²¹³

2.2.1.2.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Halīl-nāme’nin konu bölümünde yer alır. Bu şiirden önceki “Vasiyet Dâden-i Halīlu’llāh Be-Emîrân U Mîrân-ı Hod” başlıklı bölümdeki olay akışında Hz. İbrahim’in yüz otuz yaşına gelince vasiyet edip vefat ettiği, oğulları İshak, İsmail ve Medyen’in şehir halkına kırk gün süren bir taziye yemeği verdikleri ve yine kırk gün boyunca bol bol altın ve akçe dağıttıkları anlatılır.²¹⁴ Bu noktada Abdülvâsi Çelebi olay akışını keserek araya girer ve Çelebi Mehmed’in de benzer bir ziyafet verdiğini anlatır. Mesnevinin 2999-3002. beyitleri arasında bulunan 4 beyitlik şiir mahlassız ve başlıksızdır. Şiirden sonra padişaha dua eden şair, yeni bir başlık açmadan Hz. İsmail ve Hz. İshak arasındaki diyaloglarla hikâyeye kaldığı yerden devam eder.

Çelebi Mehmed Bursa’da büyük bir ziyafet verir. Bu ziyafet Hz. İbrahim hikâyesinde anlatılan ziyafet gibidir. Şehirde zengin, yoksul, bey, köle kim varsa

²¹³ Gültaş, a. g. e., s. 371-372.

²¹⁴ Gültaş, a. g. e., s. 400-410.

herkesin katıldığı ziyafet dillere destan olacak niteliktedir. Yüzlerce türlü yemek pişirilir ve sonrasında çeşit çeşit helvalar dağıtılır. Zengin yoksul herkes bir-iki ay boyunca helva yemekten bıkarlar. Şehirdeki yoksullar ve miskinler evlerine yük yük yemek ve helva taşırlar. Şair, mesnevi nazım şekliyle anlattığı hikâyenin bu noktasında nazım şeklini değiştirir ve nazım nazım şekliyle dört beyitlik bu şiire geçer.

Ziyafetle şehrin bütün ileri gelenleri nimetlenmiş; tamahtan uzak olmuşlardır. Talebeler doymuş; hocalar çok sevinmiş; padişaha denizler dolusu inci gibi dua edip gece gündüz methiyeler düzmeye başlamışlardır.

[Başlıksız]

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Tena' um buldı nūr oldı e'imme
Tama' dan cümle dūr oldı e'imme
2. Hemān ol ni' met ile toydı tullāb
Hem anda pūr-ḥubūr oldı e'imme
3. Du' ā dūrlerini ğavvāş-ı nazma
Döritmege buḥūr oldı e'imme
4. Anuñ dergāhına uş gice gündüz
Cemī' i medḥ okur oldı e'imme²¹⁵

²¹⁵ Gültaş, a. g. e., s. 412-413.

2.2.1.3. Gülşen-i Râz Tercümesi (Elvân-ı Şîrâzî)

Gülşen-i Râz Tercümesi'nde yer alan iki övgü şiirinin ikisi de tevhit türünde kaleme alınmıştır. Şiirlerin her ikisi mesnevinin konu akışında Elvân-ı Şîrâzî dilinden söylenmektedir.

2.2.1.3.1. Birinci Gazel/Nazım

Gülşen-i Râz Tercümesi'nin konu bölümünde yer alır. Bazı ayetlerin işaretleri ve tevilleri ile bunlara bağlı olarak şairin “Ümmehât-ı Erba'a” olarak isimlendirdiği Âlim, Hayy, Kâdir, Mürîd kavramlarını açıkladığı bölümün sonunda gelir. Şair şiirden hemen önceki beyitte tefekkür bahsinin sona erdiğini artık bu şiiri okumanın zamanının geldiğini söyler. Mesnevinin 619-631. beyitleri arasında bulunan Şîrâzî mahlaslı gazel 13 beyittir. Şiirden sonra eser Kâf suresinin 16. Ayetinin mesnevi nazım şekliyle beyan edildiği bölümle devam eder.

Elvân-ı Şîrâzî vahdetivücut kavramını anlattığı şiirine Allah'ın cemalinin ışığının yansımasıyla on sekiz bin âlemin baştan başa nurla dolduğunu söyleyerek başlar. Öyle sınırsız bir denizdir ki dalgasının bir damlası denizler kadardır. Kesretin vahdetten nasıl meydana geldiğini açıklamak için tohum benzetmesi yapar. Ezelde bir tane diktiği tohumdan sonra ağaç, dal, kök; gül ve diken meydana gelmiştir. Kesret vahdetin içinde vücut bulmuşken vahdeti kesretin içinde izhar etmiştir. Şair, Allah'ın birliğini anlatmak için kullandığı benzetmede perdenin yani görünen âlemin ötesinden mal satmak istediğini ama kendisinden başka alacak kimse bulamadığını tasvir eder. Daha sonra kef ve nun harflerinden bir tılsım meydana getirmiş o tılsımla bütün yaratılmışları kendine müptela kılmıştır. Her bir tanenin aslı birdir; bir onu tekrar etmekle çoğalır. Bu sırdan haberdar olanlar canından ve dünyadan bezerler. Kesret vahdete aykırı olmaz zira bir ismi o ismin vasıfları çoklaştırır. Şair şiirin son beytinde okurdan dost diliyle söylediği tevhid sözlerine şahitlik yapmasını isteyerek şiirini bitirir.

Kaşîde

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Tā cemāli āftābın ‘aşkı ızhār eyledi
On sekiz biñ ‘ālemi ‘aksi pür-envār eyledi
2. Şanasın bir baħr-idi kim mevc ururdı bî-kerān
Kaťresinden mevcinüñ baħri ‘aded-bār eyledi
3. ‘İlmi iklîminde bunlar yāridi bî-reng iken
‘Aynı olduğından ötrü reng aġyār eyledi
4. Evvelîn bir dāne dikdi āħirîn ol dāneden
Hem dıraħt u şāħ u bîħ u hem gül ü ħār eyledi
5. Bāťınından ħopdı bir āvāze-i ma‘ şūķlık
Ol sebebden zāhirin aña hevādār eyledi
6. Bāťın-ı vaħdetde bu keşret ki bulmışdı vücūd
Budur ol vaħdet ki bu keşretde ızhār eyledi
7. Şatmak ıstedi metā‘ ın māverā-yı perdeden
Yine döndi kendüzin aña ħarīdār eyledi
8. Kāf u nūnuñ şüretinden baġladı bir ħoş tılısm
Ol tılısm-ile bu ħalkı hep giriftār eyledi
9. Her ‘aded kim vardur anuñ aşlı vāĥiddür velī
Vāhidi bisyār ider her kim ki tekrār eyledi
10. Her kime tıydurdı ise işbu sırdan bir nefes
‘Āķıbet cān u cihāndan anı bîzār eyledi

11. Şad hezārān yüz görindi luţfı yüzinden anuñ
Her birin bu şīvede hoş hūb ruhsār eyledi
12. Hīç bu keşret münāfī olımaz ol vahdete
Bir müsemmādur ki ismin vaşfı bisyār eyledi
13. Şāhid it cānuñı bu tevḥīd güftārına kim
Dost dilinden bugün Şîrâzi ikrār eyledi²¹⁶

2.2.1.3.2. İkinci Gazel/Nazım

Bu şiir *Gülşen-i Râz Tercümesi*'nde Hak yolundaki salikin seferini, geçtiği menzilleri ve mertebeleri anlatan bölümde bulunur. Eserin 691-700. beyitleri arasında yer alan Şîrâzî mahlaslı şiir 10 beyittir. Şiirden sonra eser Ankebut suresinin 69. ayetinin beyan edildiği mesnevi nazım şekliyle devam etmektedir.

Elvân-ı Şîrâzî, görünen suretin ötesine geçip “pertev-i canan” olarak somutlaştırdığı ilahî nurun tecelli ettiği canın yani özün görülmesi gerektiğini ifade ederek şiirine başlar. Beden gözü sureti görür; eğer gönülde parlayan ilahî nurun yansıması görülmek isteniyorsa can gözünü açmak gerekir. İlahi nurun yansımasını gören göze ay ışığı karanlık görünür. Vahdette kesreti görebilmek için ışık zerresi içinde parlayan yüzlerce ay; bir damla içinde coşkun okyanuslar görülmelidir. Şîrâzî, suretine bakılıp tenkit edilmemeyi içinde gizli olan yüksek derece ile takdir edilmeyi arzulamaktadır.

Tevḥīd-i Bārī Celle ve ʿAlā

müfteʿ ilün fāʿ ilün müfteʿ ilün fāʿ ilün

1. Aç bu serā-perdeyi gir içerü cāna bak
Gör ne tecellî kılur pertev-i cānāna bak

²¹⁶ Ülken, a. g. e., s. 284-285.

2. Dost yüzi nūr-ıla sürmele göñül gözin
‘Aşq-ıla andan dönüp tal‘at-ı sultāna baķ
3. Açduñ-ise cān gözin görmeg-içün ʔan yüzün
Küfr buludındağı şu‘le-i ĩmāna baķ
4. ‘Aksini ger ol yüzüñ isteriseñ görmege
Cān-ıla cān gözin aç āyīne-i cāna baķ
5. Gözüñe ay aydını ķarañu gelür senüñ
Görmedüğüñden girü yüz meh-i tābāna baķ
6. İstedüğüñ şol güneş oda yaķar şem‘ini
Sen delü gibi yiter yazı vü yabana baķ
7. Her görinen zerrede yüz meh-i tābānı gör
Her dirilen ķaķrede cünbüş-i ‘ummāna baķ
8. Mescid ü mey-ķānede gūşe-nişīn oluban
Kāfiri kisvet geyer sūnni müsülmāna baķ
9. Niçeme ger şīr-iseñ bīşede zinhārsın
Mūrçeye ulular didi ki merdāne baķ
10. Baķubanı şürete yirme bu **Şīrāzi**’yi
Anuñ-ıla ol olan devlet-i pinhāna baķ²¹⁷

²¹⁷ Ülken a. g. e., s. 292-293.

2.2.1.4. Cāmi’u’l-Ahbâr (Âşık Ahmed)

Cāmi’u’l-Ahbâr’ın giriş bölümünde bulunmaktadır. Öncesinde “Der-Vasf-ı Âl-i Osmân Murâd Bin Muhammed Hân Ebbede Memleketehu” başlıklı sultan II. Murâd övgüsünde mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir methiye vardır. Ardından yine aynı padişah için yazılmış bu şiir gelir. Mesnevinin 210-220. beyitleri arasında yer alan Âşık Ahmed mahlaslı şiir 11 beyittir. Bu şiirden sonra eserin “ ÖZR Âverden Ez-Sebeb-i Te’lif- i Kitâb-Râ Âverden” başlığıyla isimlendirilen sebebi telif bölümü başlamaktadır.

Âşık Ahmed şiirine II. Murâd’ın mal mülk sahibi, şanı yüce ve adaletli bir padişah olduğunu niteleyerek başlar. Savaşlarını ve fetihlerini işaret ederek Allah’ın yardımıyla fetihler yaptığını, Hz. Ali gibi savaşıp kafirleri harap ettiğini ve İslamın koruyuculuğunu üstlendiğini söyler. Ayrıca, padişahın devrinde çıkan iç karışıklıkları da işaret ederek çıkan fitneleri bastırdığını ifade eder. Allah ona yardım etmiş ve devlet lutfetmiştir. Şair, sultanı efsanevi hükümdarlar Cemşîd, Dârâ ve İskender ile kıyaslayarak padişahı onlardan üstün görür. Bunların hiçbiri II. Murâd’ın ordusu gibi büyük bir orduya ve tahta sahip olmamıştır. Şiirin başında yaptığı adalet vurgusunu sonunda da tekrarlayarak padişahın ömrünün adalet üzere uzun olması, düşmanlarının yaşamlarının kısa olması için dua eder. Padişahı methettiği sözleri duaya benzeterek onu övmeye devam edeceğini, övdükçe günahlarının affolacağını söyleyerek şiirine son verir.

Der-Medh-i Sultân-ı A‘zam Âl-i ‘Osmân Murâd Bin Muhammed Hân

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilatün fâ‘ ilün

1. Pâdişâh-ı ‘âdil-i Cemşîd-şâh
Kim anuñdur māl u mülk ü ‘izz ü cāh
2. Feth ü nuşret Hâk virüpdür bil aña
Kim bu İslâm’a budur Hâk’dan penāh

3. Şimdi şāhdur ġāzī-i Ḥaydar-şıfat
Kim budur kim kāfiri kıldı tebāh
4. Fitne-i Ye'cūc'ı başdı bī-gümān
Kim görürsin virmemişdür aña rāh
5. Tañrı virdi devleti luţfı aña
Ḳapusunda bende oldu şems ü māh
6. Dilegince uş yürür çarḥ-ı felek
Yarıcısı oldu anuñ ol İlāh
7. Resm-i Dārā hem Sikender bundadır
Kim deñiz dek mevc urur görgil sipāh
8. Ne Sikender buldı buldı Ḥan Murād
Bu Süleymān gibi hoş taht u külāh
9. Dāyim olsun 'ömri anuñ 'adl-içün
'Ömri düşmanlarınıñ olsun kūtāh
10. Ḳanda varsa fetḥ ü nuşret ol ider
Ḍarbı birle şol dem ider kūhı kāh
11. 'Āşık **Aḥmed** söyle şāhuñ medḥini
Maḥv olur medḥ idicek şāhı günāh²¹⁸

²¹⁸ Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 16-17.

2.2.1.5. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)

Mesnevî-i Murâdiyye'de Mu'înî dilinden yer alan 3 gazel övgü temalıdır. Bu şiirlerden ikisi Allah, biri de Şems hakkındadır.

2.2.1.5.1. Birinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'de padişah ve hasta cariyeye hikâyesinde doktorların hazırladığı ilaçların cariyeye fayda etmediğinin anlatıldığı “Der-Beyân-ı Cem’-Kerden-i Şeh Tabibân Râ ve ‘Acz-i Şân Der ‘Îlâc-ı Cârîye” başlıklı mesnevi nazım şekliyle yazılan bölümün sonunda bulunmaktadır. Eserin 235-241. beyitleri arasında yer alan 7 beyitlik gazel *Mu'înî* mahlasını taşımaktadır. Gazelden sonraki hikâye akışında padişah, doktorların aciz kaldığını görünce mescide gider ve gözyaşları içinde feryat ederek Allah’a yakarmaya başlar. Gazel, mesnevi nazım şekliyle uzunca anlatılan bu yakarışın kısa ve öz bir ifadesi gibidir. Şiirde Allah’ın şifa vermesi, aydınlığa kavuşturması, can bahşetmesi, rahmet etmesi, lutfu ve kahrı gibi vasıfları üzerinde durulur.

Şair, hikâyenin konusuna uygun olarak şiire Allah’ın şifa verici özelliğine dikkat çekerek başlamaktadır. Şifayı veren Allah’tır. Eğer Allah’tan dertlilere derman olmasa Lokman hekimin macunları hastalar için öldürücü bir zehir olmaktan başka bir işe yaramaz. İnsanları karanlıktan kurtarıp aydınlığa kavuşturan Allah’tır. Onun yardımı olmasa ışık saçan güneş ve parlayan ay tutulur. Bütün canlılara hayat veren Allah’tır. O öldürücü zehire rahmet nazarıyla bakarsa zehir bütün cansızlara Hz. İsa gibi can verir hale gelir. Allah’ın lutfu kadar kahrı da büyüktür. Eğer denize kahrederse deniz bir damla kadar küçülür; lutfunun nuru damlaya değerse damla bir okyanus kadar büyür. Kimsenin haksız bir iş yapma özgürlüğü olmadığını ifade eden Mu'înî, Şeyh Abdürrahîm bile olsa haksız bir iş yapamayacağını dile getirir. Şiirin sonunda Allah’ın adının asla dilden ve gönülden bırakılmaması ve devamlı tekrar edilmesi lazım geldiğini söyler.

Velehü Eyzan

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. İlâhî senden olmasa kimüñ kim derde dermânı
Aña kattâl-i zehr olur kamu ma‘ cûn-ı Loğmânî
2. ‘Înâyet itmeseñ bulur husûfı şems-i nûr-efşân
Kazâñ-ıla virür qahruñ küsûf-ı mâh-ı tâbânı
3. Eger sen semm-i kattâla himâyetden nazar itseñ
O hayvân u cemâdâta virür ‘Îsâ gibi cânı
4. İrerse nâr-ı qahruñdan döner bir qatre deryâ
İrişse nûr-ı luṭfuñdan yudar bir qatre ‘ummânı
5. Bu defterden okursa ger olan perverde-i perde
Olup dîvâne dîvâna çıkup çâk ide dîvânı
6. Senüñ emrûñsüz iş iden melek olursa yâ Mâlik
Ḥaṭâsın dutuban maḍḥek idine cümle dîvânı
7. Eger ‘Abdurrahîm olsañ **Mu‘înî** ḥaksuz iş olmaz
Koma zînhâr iy dilber dilüñden nâm-ı Raḥmânî²¹⁹

2.2.1.5.2. İkinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 584-590. beyitleri arasında yer alan gazel 7 beyittir ve şiirde Mu‘înî mahlasını da kullanmıştır. Öncesinde “Der-Beyân-ı Mülakât-ı Pâdişâh Be-Hekîm-i İlâhî Ki Der-Habeş Dîde-Bûd” başlığıyla isimlendirilen bölümde padişahın rüyasında müjdelenen Hak piri hekimi karşıladığı anlatılır. Bu bölümde sözü Şems’e getiren şair, uzun uzadıya ondan bahseder ve sonunda sözü

²¹⁹ Kemal Yavuz, **Mu‘înî’nin Mesnevî-i Murâdiyye’si: Mesnevi Tercüme ve Şerhi**, Konya, S.Ü. Mevlana Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2007, C. II, s. 51-52.

uzattığını söyleyerek kişinin sevdiğinden çok bahsetmesinin normal olduğunu ifade eder. Peşinden bu gazel gelir. Şiirden sonra doktorun cariyeyi muayene etmek maksadıyla hastayla baş başa kaldığının anlatıldığı “Der-Beyân-ı Halvet Talebîden-i Pîr Ez-Şâh Be-Haste” başlıklı bölüm vardır.

Mu’inî gazele güneşin ve ayın ışığını Şems’in zerresinden aldığını söyleyerek başlar. Güneş veda edip cihanı terk etmez ve on sekiz bin âlem güneşin etrafında sema eder. Bütün mumların izinden gidip tabi olduğu ışık Şems’dir. Dinleme makamında bulunanların duydukları güneşin zerresidir. Zerre olmaktan dertlenmemek gerekir çünkü Şems, bütün zerrelerin kendinden meydana geldiği kaynaktır.

Ve Min Zâlike Kezâlik

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün feülün

1. Ne güneşsin ki zerredür şu‘â‘ ı
Bu ayuñ günüñ andan ittılâ‘ ı
2. Vururlar on sekiz biñ ‘ âlem andan
Güneşde zerre gibi hoş semâ‘ ı
3. Zihî güneş ki olmaz münṭavî hiç
Cihândan dün ü gün kılmaz vidâ‘ ı
4. Zihî şems-i nefîsî bu nüfûsuñ
Kim añadur şümû‘ uñ ittibâ‘ ı
5. Semâ‘ ı zerresinüñ ol güneşdür
Şu kim buldı makâm-ı istimâ‘ ı

6. Hicāb olmaz aña lāğı kilābuñ
Ögine virmez it üni şudā^c ı
7. **Mu‘îni** zerreyem diyü yime ğam
Ki şems oldı kamu zerrāta dā^c î²²⁰

2.2.1.5.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 4071-4081. beyitleri arasında yer alan gazel 11 beyittir. Mu’îni bu şiirde mahlasını sonunda nisbet harfî olmadan Mu’în şeklinde kullanmıştır. Bu şiirden önce “Ateş Kerden-i Pâdişâh-ı Cühûd ve Bût Nihâden Be Pehlû-yı Âteş ve Her Ki İn Bût-Râ Secde Kerd Ez Âteş Îmân Şûd Güften” başlığıyla isimlendirilen mesnevi nazım şekliyle yazılmış bölüm vardır. Bu bölümde bir Yahudi padişahın büyük bir ateş yaktırıp yanına put koyması ve puta secde edenlerin yanmaktan kurtulacağını ilan etmesi anlatılır. Ardından bu gazel gelir.

Gazelden sonraki bölümde bir anne kucığında çocuğuyla beraber putun yanına getirilir. Çocuk annesinden alınıp ateşe atılınca annesi hemen puta secde etmeye yeltenir. Çocuk ateşin içinden seslenerek ölmediğini söyler ve ateşin gözün önünde bir perde olduğunu ifade ederek perdenin ardındaki hakikati görebilmek için annesiyle beraber bütün halkı ateşe girmeye davet eder. Halk ateşe girmeye başlayınca yahudi padişah yaptığından pişman olur.²²¹

Mu’îni şiirine Arapça bir beyit ile başlayarak bütün hikmetlerin ve hükümlerin; nimetlerin ve ikramların gerçek sahibi olan Allah’a yakarır. Allah’ın noksansız cemalinin bir eşi olmadığı gibi devamlı en tepede duran yücelik güneşinin de zevali yoktur. O Kadîm, Hayy ve Bekâ sıfatlarının sahibidir ve insana can veren ruh onun nefesiyle üflenmiştir. Onun denizinde oluşan kaf ve nunun (kün) dalgasıyla yokluk damlası varlık meydanına gelip derya gibi olur. Âleme ilmiyle yücelik bayrağını dikmiş olan Hz. Peygamber’in makamını ahirette en yüce makam kılan;

²²⁰ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 85-86.

²²¹ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 407-415.

Hız. İbrahim'e putları kırdırıp himmetiyle nam sahibi yapan; sevgisinden Hız. Süleyman'a mühür ve Asaf'ı lütfeden; Hız. Nuh'u çıktığı yolculukta mestlikten uyandıran; Hız. Yûsuf'u kuyudan çıkarıp şah yapan; Hızır'a karanlıkta hayat çeşmesini sunan; Hız. Eyüb'ü hastalıktan kurtarıp sıhhate kavuşturan; Tur dağına tecelli edip dağı hörgüçsüz deve gibi dümdüz ederek Hız. Musa'yı şaşkına çeviren; Hız. Dâvûd'a güzel sesi ihsan eden Allah'tır. Şiirin sonunda Allah'a dua eden şair, onun Kerîm ve Kâdir sıfatlarını zikrederek dertlere deva sunmasını, belaları bala çevirmesini niyaz eder.

Min Ba' zı Tevhîdâtihi'd-Dağîk Nevvârahu'llāhu Bi Envāri't-Taḥkîk

mef' ulü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

1. Yā ze'l-cevādı mecma' a'l-aḥkāmı ve'l-ḥikem

Yā ze's-sedādı menba' a'l-in' āmı ve'n-ni' am

2. Yokdur mişāl hîç cemālūñ kemāline

İrmez zevāl şems-i celālūñe dem-be-dem

3. Sensin Kādīm ü Ḥayy Bekāñuñ fenāsı yok

Rūḥuñ fütūḥı nefḥası ādemde vurdı dem

4. Baḥruñdan irse baş çeküp mevc-i kāf u nūn

Deryā gibi zuhūra gelür kaṭre-i ' adem

5. Maḥmūd idüp maḳāmını luṭfuñ Muḥammed'üñ

' İlmiyle dikdi ' ālem içinde ' Alī ' alem

6. Aşnāmı şındurup o Ḥalīl oldı nīg-nām

Ḳodı heves hevā-y-ıla Hūdan bulup himem

7. Mihründen oldı mühr-i Süleymân bî-gümân
Luṭfuñ kefinden içdi Aşaf şâf cām-ı Cem
8. Nūhı şabūhuñ eyledi sermest-i rāh-ı rûh
Cāhuñla çāh-ı Yūsuf'ı ider şāh-ı muhteşem
9. Zülmetde Hızr'a çeşme-i hayvân şunar zav' uñ
Eyyüb'a 'ayn-ı rāhat elüñden olur saķam
10. Mūsā'yı mest iden meyüñ eyler cemel cebel
Dāvūd'a çün ne ğam keremüñ eyledi na' am
11. Eyle **Mu'în**'e de keremüñ yār yā Kerīm
Ḳādırsin ola bal belādan elemnden em²²²

2.2.1.6. Mevlidü'n-Nebî (Arif)

Mevlidü'n-Nebî'nin giriş bölümünde tevhid ve na'ttan sonra yer alır. Eserin üçüncü ve son mesnevi dışı nazım şeklidir. Mesnevinin 51-59. beyitleri arasında bulunan 9 beyitlik şiirde Ârif mahlas kullanmamıştır. Şairin bundan önceki tevhid ve na't konulu şiirlerinde de mahlas kullanmadığı görülür. Ayrıca peş peşe gelen bu üç şiirin kafiyesi ve vezni ortaktır. Bu şiirden sonra “Hâzihi'l-Kıt'atü Fi'n-Nasâyihi ve Beyâni'd-Dâ'î Tasnîfi'l-Kitâbi” başlığıyla isimlendirilen nasihat ve kitabın yazılış sebebinin anlatıldığı mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölüm gelir.

Ârif şiire Hz. Peygamber'in ailesine ve ashabına salat ederek başlar. Cennet, huri ve gılmanlar hep onların hakkıdır. Onlar dünyada dini ihya eden temiz ve güzel huylu kişilerdir. Dünyadaki zulmeti onlar aydınlatmış, küfür ehlini layık oldukları seviyeye düşürmüşlerdir. Hz. Ebubekir dinden çıkanlarla savaşmış; Hz. Ömer teravih namazını derli toplu hale getirerek Ramazan ayını ihya etmiş; Hz. Osman Kur'an-ı

²²² Kemal Yavuz, **a. g. e.**, C. II, s. 406-407.

Kerim'i kitap haline getirmiş; Hz. Ali İslam'daki içki içme yasağına özen gösterip yasağı sağlamlaştırmıştır. Şair, ehlibeyti ve ashabı candan sevenlere Allah'ın rahmet etmesini dileyerek şiirini sonlandırır.

Hāzihi'l-Kıṭʿ atü Fī Medḥi'l-Āli Ve'l-Aşhābi Rızvānū'l-lāhi ʿAleyhim

Ecmaʿ İn

fāʿ ilātün fāʿ ilātün fāʿ ilün

1. Āline aşhābına daḥı i cān
Bunlaruñdur ḥūr u ğilmān u cinān
2. Tayyibīne't-tāhirīn oldı bular
Dīni iḥyā itdiler ender-cihān
3. Pes bular-durur meşābīhü'd-düca
Oldı küfr ehli bularuñla muhān
4. İtdi Būbekr ehl-i riddetle kıtāl
Pes ki iḥyā eyledi İslām ĩmān
5. Hem terāvīḥi ʿÖmer durğurdı bil
Pes ki iḥyā eyledi ol Ramazān
6. Bil ki ʿOşmān eyledi Ẹurʿān'ı cemʿ
Pes ki iḥyā itdi ol Ẹurʿān ʿayān
7. Ḥadd-i şürbi ol ʿAlī durğurdı hem
Pes ki iḥyā itdi ol ḥaddi o cān
8. Lācirem dīn faẓlı Būbekr'üñ-durur

Hem ‘Ömer fazl’oldı fazl-ı Ramazân

9. Hâk Ta‘âlâ rahmet itsün şol kıla
Kim buları cân içinde ide cân²²³

2.2.1.7. Mi‘râcü’n-Nebî (Ârif)

Mi‘râcü’n-Nebî’nin giriş bölümünde 17-23. beyitler arasında bulunmaktadır. Ârif’in mahlas kullanmadığı şiir toplam 7 beyittir. Öncesinde Hz. Peygamber için yazılmış na‘t türünde bir kaside mevcuttur. Eserdeki ikinci mesnevi dışı nazım şekli olan bu şiirin kafiyesi ve vezni peşinden geldiği na‘t türündeki kaside ile aynıdır. Bu şiirden sonra eser “Hâzihi’l-Kıṭ‘atü Fî-Tefsîri Kavlihi Ta‘âlâ Sübhâne’l-lezî Esrâ bi ‘abdihi...” başlığıyla isimlendirilen İsrâ suresinin birinci ayetinin tefsir edildiği mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölümle devam eder.

Ârif şiirine Allah’ın rahmet kapılarını açtığı Hz. Peygamber’in ailesine ve ashabına salat ederek başlar. Onlar kafirlere karşı mücadele etmiş İslam dinini aydınlatan ışıklardır. Hepsi sözü tatlı, sureti güzel, yüzü sevimli kişilerdir. Hz. Peygamber’e yoldaş olmuş ve İslam’ın bayrağını yükseltmişlerdir. Hakikat güneşinden ışık alıp İslam’ın hükümleriyle ve Hz. Peygamber’in sünnetiyle yeryüzünü aydınlatan ay gibidirler. Şair, “Her kim ehlibeyti ve ashabı severse Kevser havuzundan içer” diyerek şiire son verir.

Hâzihi’l-Kıṭ‘atü Fî Medḥi’l-Âli ve’l-Aşḥâbi Rıdvānu’l-lâhi ‘Aleyhim

Ecma‘în

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1. Âline aşḥâbına dahı i şâb
Kim bulara Hâk’dan oldı fetḥ-i bâb

²²³Tunç, a. g. e., s. 697-698.

2. Dīn ilinüñ belki bunlar şem‘ idür
İtdiler kâfirlere dürlü ‘ iķāb
3. Sözleri tatlu-durur yüzleri hūb
Ṭayyibü’l-ecsām u tāhirü’l-lübāb
4. Ol Resūl’e çün bular yār oldılar
Oldı İslām dīni bil ‘ ālī-cenāb
5. Sünneti neşr itdiler yir yüzine
Şaçdılar rahmet şuyın hem-çün seḥāb
6. Maşrıķ-ı māh-ı şerī‘ at oldılar
Bunlara şems-i ḥaķīķat kıldı tāb
7. Her ki kıldı bunlara sevgüyi şāf
Ḥavż-ı Kevşer’den iķe şeksüz şarāb²²⁴

2.2.1.8. Tuhfetü’l-Hakîr (Celâl Muhibbî)

Tuhfetü’l-Hakîr’deki övgü konulu iki gazel, Celâl Muhibbî’nin şeyhi ve eserini himmetiyle tamamladığını dile getirdiği Emîr Sultan methiyesidir.

2.2.1.8.1. Birinci Gazel/Nazım

Tuhfetü’l-Hakîr’in giriş bölümünde bulunmakta olup eserdeki ilk mesnevi dışı nazım şeklidir. Emîr Sultân övgüsünde söylenmiş olan *Muhibbî* mahlaslı gazel mesnevinin 45-51. beyitleri arasında yer almaktadır ve 7 beyittir. Gazelden önceki bölümde Muhibbî, eser yazmayı nasip ettiği için Allah’a şükreder ve Hz. Peygamber’i övmenin haddine olmadığını, yerler ve gökler kağıt; ağaçlar kalem; denizler mürekkep; bütün insan, melek ve cinler de katip olsa layıkıyla bir övgü

²²⁴ Tunç, a. g. e., s. 716-717.

yazamayacaklarını söyler. Devamında kendi yazdıklarının Allah'ın lutfuyla ve Emîr Sultân'ın himmetiyle mümkün olduğunu dile getirir. Sözü Emîr Sultân 'a getirdiği noktada bu gazeli söyler.

Mevlit metinlerinin ortak özelliklerinden biri olan fasıllar arasında vasıta beyitlerinin kullanılması, eserin genelinde olduğu gibi bu gazelin öncesinde ve sonrasında da görülür.²²⁵

Celâl Muhibbî Anadolu'ya Emîr Sultân gibi bir velinin gelmediğini, onun himmet ettiği kişilerin mutluluğa kavuştuğunu dile getirerek şiirine başlar. Hz. Ali soyundan gelen Emîr Sultân'ın kapısı yiğitlik kapısıdır. Bir düşmüşün elinden tutup himmet ederse o kişi Allah'ın rahmetine kavuşur. Gönü ölmüş birine dua ederse Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi gibi ölü gönle can verir. Buhâra'da doğan Emîr Sultân'ın Anadolu'ya gelmesinden Osmanlı ülkesi şeref duymuştur.

Fî Beyânî Emîr Efendi ẖaddesa'llâhü Sırrahü'l-‘Azîz

mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Gelmedi Rûm'a sencileyin rehber-i velî
Buldı sa' âdet irse kime himmetüñ eli
2. Bildüm işigüñ şehâ senüñ bâb-ı mürüvvet
Şol ' illet-ile oldı ebüñ şîr-i Hâk ' Alî
3. Şûr-ı İsrâfil nazarı kime tokınsa
' Işk mevcî zühûr olubanı çâk ider eli
4. Bir düşmüşüñ elin alubanı turur-ısañ
Hâk rahmetine ulaşuban hoş ola hâli

²²⁵ Bestami Bilge, "Celâl Muhibbî Mevlidi: Tuhfetü'l-Hakîr (İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin)", Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2014, s. 19.

5. Ölmüş gönüle irse du‘āñ şāh-ı evliyā
Şol Meryem oğlu ‘İsā gibi dırgürür öli
6. Mevlūdün olsa ne ola şehīr-i Buḥārā
Buldı senün-ile şerefi bu ‘Oṣmān ili
7. Ceddün-durur şehā senün şemsi cihānuñ
Feth eyle dinse zerresini **Muḥibbī** dili²²⁶

2.2.1.8.2. İkinci Gazel/Nazım

Tuhfetü'l-Hakîr'in bitiş bölümünde yer almaktadır. Celâl Muhibbî eserin sonunda uzunca dua eder. Mevlidini okuyana, yazana ve dinleyene Allah'tan rahmet niyaz eder. Ardından Emîr Sultân 'ı övdüğü bu şiiri söyler. Mevlidin 1774-1780. beyitleri arasında bulunan gazel 7 beyittir. Şair, eserindeki mesnevi dışı nazım şekillerinin hepsinde kullandığı gibi bu şiirinde de mahlasını kullanmıştır. Gazelden sonra gelen birkaç beyitte eserin tamamlandığını ifade eden Muhibbî, iyi olmak ve iyilik yapmanın lüzumuna dikkat çekerek mevlidini sonlandırır.

Gazelin öncesinde ve sonrasında Hz. Peygamber'e salatüselam edilen vasıta beyitleri mevcuttur. Ayrıca Celal Muhibbî, şekilden ziyade muhtevaya önem verdiği için anlamı vezne tercih etmiş, bunun sonucunda eserin genelinde olduğu gibi bu gazelin bazı beyitlerinde de vezin hataları meydana gelmiştir.

Şiire inananlara seslenerek başlayan Celâl Muhibbî, din ve iman sahibi olmak isteyenlerin Hz. Peygamber'i ve Emîr Sultân'ı sevmesini tembihler. İnsanın canında Hz. Peygamber'in ve ailesinin sevgisini taşıması gerektiğini, taşıyamıyorsa canın bir işe yaramayacağını söyler. Emîr Sultân, Buḥārā'dan Anadolu'ya gelmiş ve Osmanlı toprakları onun gelişiyle şereflenmiştir. Allah'ın veli kulları onun velayet makamının en üst mertebesinde olduğunu bildiklerinden eşiğine yüz sürer. İlahi aşkın yolunda

²²⁶ Bilge, a. g. e., s. 48-49.

yürüyen Emîr Sultân'ın müritleri Kur'an-ı Kerim'in hükümlerine bağlı, Hz. Peygamber'in sünnetinden ayrılmayan kişilerdir. Gazelin sonunda şair, okura öğüt vererek Hz. Ali'nin soyundan gelen Emîr Sultân'ın sevgisini kazanmak gerektiğini söyler. Emîr Sultân'ın emrine amade olduğunu ifade eden şair, Allah'a hamdeder ve eserini sonlandırdığını dile getirir.

[Başlıksız]

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Gel iy mü 'min sen dilerseñ eyâ dîn ü ĩmānı
Sevegör Hakk Resûl-ile hâzret-i Emîr Sultân'ı
2. Cānuñ içinde yak 'ışkın resûlün dahı ālinün
Şu cānda sevgüsi yokdur 'aceb n'eylerler o cāmı
3. Kāmer devrinde çün şaldı Buḥārā serverin Rûm'a
Müşerref eyledi gelüp diyār-ı mülk-i 'Oşmān'ı
4. Nice sultāndur ol server ki bil 'ışk tarīkatında
Tutar tābi'leri sünnet dahı hem hüküm-i Kur'an'ı
5. Vilāyet ehli olanlar ışigine sürerler yüz
Zīrā eylediler ol cāndur vilāyet tahtınuñ cāmı
6. Kāzanıgör muḥabbetin nübüvvet bahri dürridür
Eteğini koma elden dedesidür Hakk arslanı
7. Emîr hâzreti emrine Muḥibbī oluban me'mûr

Bi-ḥamdi'llāh Ḥaḳ'a minnet tamām itdi bu dīvānı²²⁷

2.2.1.9. Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân (Gelibolulu Za'îfî)

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân'da yer alan şiirlerden ikisi övgü temalıdır. İlki, eserin giriş kısmında bulunur. Şair, dünyanın içinde bulunduğu zamanın kötülüğünü dile getirip ardından bu şiirle II. Murâd'ı ve devrini över. İkinci övgü şiiri, Davut Bey'in savaşı anlatıldıktan sonra padişahın savaşı anlatılmaya başlamadan yine II. Murâd övgüsünde söylenmiştir.

2.2.1.9.1. Birinci Gazel/Nazım

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân'ın giriş bölümünde bulunmaktadır. Mesnevinin 5a-5b varakları arasında yer alan Za'îfî mahlaslı gazel 11 beyittir. Öncesinde Za'îfî, dünyada malk mülk biriktirmenin fayda sağlamayacağını, çünkü bunların kolaylıkla dağılıp yok olabileceğini söyler. Evlat sahibi olmanın da işe yaramayacağını, çocukların ölmesi durumunda yuvanın dağılacağını dile getirir. Bunlara karşın asıl olanın kalıcı özelliğinden dolayı söz söyleme olduğunu ifade eder. Mana incileriyle dolu bir kitap yazılması durumunda onu daha sonra okuyanların yazarına dua edeceğini anlatır ve peşinden “Goften Şâ'ir Ez Hâl-i Hod” başlıklı bir bölüm açar. Bu bölümde dünyanın çok kötü bir halde olduğuna dikkat çeken şair, Sultan Murâd'ın saltanat devri için şükretmek gerektiğini; onun gazi ve akıllı bir hanedana mensup olduğunu; adaletiyle âlemde asayişin en sağlam şekilde sağlandığını; zengin ve yoksul herkesin ona dua ettiğini anlatır ve peşinden bu övgü muhtevalı gazeli söyler. Gazelden sonra “Der-Beyân-ı Hakikat-ı Sühan” başlığıyla isimlendirdiği bir bölüm açan Za'îfî, bu bölümde kitabı yazmaktaki amacının Sultan Murâd'ın gazalarını anlatmak olduğunu beyan eder.

Şair, gazelin başında II. Murâd'ı kapısında büyük padişahların hizmet ettiği muazzam bir hükümdar ve zamanın Süleyman'ı olarak niteler. II. Murâd, Hatem-i Tâî gibi cömert; Zaloğlu Rüstem gibi kahramandır. Feragat edip tahtını oğlu II. Mehmed'e bıraktığı için İbrahim İbn Ethem'e benzer. Onun kapısının eşikindeki toza

²²⁷ Bilge, a. g. e., s. 276-277.

yüz sürebilenler mutlu olur. Bütün âlem onun hükümdarlığı altında göz alıcı bir güzelliğe kavuştuğu için cihan halkı mesuttur. Za'îfî gazelin iki, beş ve onuncu beyitlerine serpiştirdiği duasında, padişahın varlığının ebedi olmasını; gönlünde gam keder bulunmamasını; bütün ömrünü safa içinde geçirmesini diler.

Der-Beyân-ı Medh-i Sulţân Murâd İbn-i Muḥammed Ḥân

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Elâ iy server-i şâh-ı mu' azzam
Ki tapuñdur bugün Ḥākān-ı a' zam
2. Vücūduñ Ḥaḳ cihānda bâķī dutsun
İrürmesün mübârek göñlüñe gām
3. Süleymānısın iy server zamānuñ
Geçüpdür barmağūña şimdi ḥātem
4. Sa' ādet şol kişinüñ kim kapuñda
İşigüñ tozı-y-ıla ola maḥrem
5. Hemîşe ḥurrem ol şāhā cihānda
Müdām olsun ' adūñuñ ḥālī mātem
6. Vücūduñ cūd içinde Ḥātem-i Ṭay
Daḫı erlik deminde Zāl-ı Rüstem
7. Yüzinde düşmenüñ Mūsī İbn-i ' İmrān
Deminde şöyle kim ' İsī İbn-i Meryem
8. Muḥammed şāha virdi tāk u taḫtın

Şanasın bu-durur ol İbn-i Edhem

9. Nice şād olmasun ħalkı cihānuñ
Ki revnaķ tapuñ-ıla buldı ‘ālem
10. Şafā-y-ıla geçür ‘ömri ki dehrüñ
Bilürsin kim degül bünyādı muĥkem
11. **Za‘îfî** bendeñüñ bil iy Şehenşāh
Du‘āsı bu-durur vallāhü a‘lem²²⁸

2.2.1.9.2. İkinci Gazel/Nazım

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân adlı eserin 71b varak numarasında bulunmaktadır. Za’îfî tarafından söylenen 11 beyitlik şiirde mahlas kullanılmamıştır. Şiirin öncesinde Dâvûd Bey’in yaptığı savaşı anlatan şair, sıra Sultan II. Murâd’ın savaşını anlatmaya geldiğinde önce sultana övgü mahiyetindeki bu şiiri söyler. Şiirden sonra sultanın savaş meydanında askerlerin dağıldığını görmesi ve Allah’a münacat etmesi anlatılır. Beyitlerin ortadan ikiye bölünmesine uygun şekilde yazılan şiirde 3, 5, 6, 7, ve 10. beyitlerin musammat özelliği taşıdığı görülür. Ayrıca bu şiir muzari ve münserih bahirlerinden iki farklı vezinle okunabilmektedir.

Gelibolulu Za’îfî şiire halkın hayatta olmasını sultanın varlığına bağlayarak başlar. Padişah olmasa bütün cihan halkının ölümle yüzyüze geleceğini söyler. İman ehli kendilerine Hz. Ali gibi bir padişah nasip ettiği için şükreder. Sultan, Allah’ın kendisine iyi huy, fiziki güzellik, cömertlik, ihsan ve lütuf gibi birçok sıfatı layık gördüğü müstesna bir kişidir. Denizde ve karada bütün kafirler ondan çekinir. Yeryüzü baştan başa kederli bir haldeyken Allah sultanın zatıyla âlemi

²²⁸ Mehmet Sarı, “Gelibolulu Za’îfî Muhammed Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân: İnceleme (Ses Değişimleri, Benzeşimleri ve Uyum) Metin-Sözlük” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994, s. 185-186.

nurlandırmıştır. Sultan her türlü zorluğun üstesinden gelebilecek şekilde bütün ilimlere en üst seviyede hakim bir kişidir.

Şair, padişahın zatını ve ahlakını övdükten sonra ona nasihat da verir. Allah'ın kendisine verdiği imtiyazı ve keskin kılıcı sultan iyi değerlendirmeli, ömrünü ziyan etmemelidir. Dünya kalıcı bir yer olmadığından fırsat varken İslam dini için gayret göstermek gerekir. Bugün Allah yolunda savaşanlar yarın cehennem ateşinden kurtulup cennete kavuşacaklardır.

Kaşide

müstef' ilün fe' ülün müstef' ilün fe' ülün²²⁹

1. Şāhā vücūduñ-ıla oldı bu cān hayātı
Yoksa bulurdı cümle halk-ı cihān memātı
2. Allāh'a ehl-i imān hamd u sipās iderler
Virdi diyü sinüñ tek haydar şıfatlu zātı
3. Bu hüsn ü hulk u ihsān bu cūd u luṭf yiksān
Erzāni kıldı Yezdān tapuña her şıfātı
4. Oldı kesād u pinhān şehir ü mışırda kannaḍ
Peydā olalı Şāhā dilünde söz nebātı
5. Çünkim elüñe Şāni' virdi kılıç-ı kātı'
Kılma bu 'ömri zāyi' almış-iken berātı
6. Baḥr-ıla berde ruhbān kōrḳar tapuñdan iy cān
Kim kıla diyü vīrān ol Lāt u bu Menātı

²²⁹ Bu şiir “mef' ülü fā' ilātün mef' ülü fā' ilātün” vezniyle de okunabilmektedir.

7. Olmış-iken mükedder ‘ âlem yüzi ser-â-ser
Kıldı Huzā münevver zatuñla kāyinātı
8. Var-iken elde fırsat kıl din içün hamiyyet
Yokdur bilürsin âhîr bu dünyenüñ şebâtı
9. Allah yolında her kim bugün ğazā kılsa
Firdevse gire yarın oddan bulup necâtı
10. Küffāra karşı ruḥlar ger olmasa berāber
Şāh māt iderdi filler oynatmasayduñ atı
11. Her fende çünkü tapuñ oldu cihānda kāmîl
Kimdür ki ḥazretünde ḥall ide müşkilātı²³⁰

2.2.2. Nasihat Konulu Gazeller/Nazımlar

Gazel ve nazımlardan toplam 43 şiir Nasihat konuludur. Bunlar, *Cemşîd ü Hurşîd*’de 2; *Halîl-nâme*’de 2; *Hüsrev ü Şîrîn*’de 1; *Câmi ’u’l-Ahbâr*’da 2; *Mesnevî-i Murâdiyye*’de 31; *Tuhfetü’l-Hakîr*’de 2; *Hümâ vü Hümâyûn*’da 2; *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*’da 2 şiirdir.

2.2.2.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)

Mesnevîde yer alan nasihat konulu iki şiirden ilki vaka akışında rahip tarafından söylenmiştir ve heveslerin dizginlenmesi hakkındadır. İkinci şiir mesnevinin sonunda eserdeki temsili kişiliklerin açıklandığı kısımda yer alır ve dünyanın geçici olduğu öğütlenir.

²³⁰ Sarı, a. g. e., s. 318.

2.2.2.1.1. Birinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in konu bölümünde 1657-1663. beyitler arasında bulunan 7 beyitlik şiir Cemşîd'in sorularına cevap olarak rahip tarafından söylenmiştir. Ahmedî bu şiirde mahlasını kullanmamıştır. Şiirden önceki olay akışı şöyledir: Çin Fağfur'unun oğlu Cemşîd rüyasında görüp âşık olduğu Hurşîd'e kavuşabilmek için maiyetiyle beraber Rum diyarına doğru yolculuğa çıkar. Rum denizine sahili olan bir şehre ulaştıklarında Cemşîd, şehrin kilisesinde işi gücü ibadet etmek olan bir rahibe dünyanın ve yıldızların nasıl oluştuğu; ticaret için nelerin gerekli olduğu; Hurşîd'e kavuşup kavuşamayacağı gibi birçok konuda sorular sorar. Feleğin kendisine devamlı cefa çektirdiğinden yakınan Cemşîd'e rahip bu şiirle cevap verir. Şiirden sonra Cemşîd ve maiyeti gemi bulup deniz yoluyla Rum diyarına doğru yolculuğa devam ederler.

Şiirde, felekten devamlı vefa umarak heves edilen her şeyi vereceğini umanların onun çarkının nasıl döndüğünü gördüklerinde isteklerinden çaresizce vazgeçmeleri gerektiği ifade edilir. Feleğin insanın isteklerine göre dönmediği görüldüğünde buna rıza göstermelidir. Gönülün istediği her şeye sahip olmaya heves etmek bir hastalıktır, bunu kanaat ilacı ile tedavi etmek icap eder. Feleğin işlerinden iltica edip Allah'a sığınmalıdır. Feleğin goncayı nasıl tarumar edip yele verdiğini gören gülün yaprak ve nağme derdine düşmesinin anlamsız olduğunu söyleyen şair, gül ve gonca benzetmesi üzerinden insanın hevesleri için dertlenmemesi lazım geldiğini tembihler.

Cevāb Dāden-i Pīr Be-Cemşīd

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Diyen ki çarḥdan baña dāyim vefā gerek
Andan hevā-y-ıla hevesüm hem vire gerek
2. Dōlāb-ı çarḥuñ inibenüñ döndüğün gören
Nāçār aña terk-i murād u hevā gerek

3. Ger dönmez-ise çarh murāduñla çāre ne
Her iktizā ki ol ide aña rızā gerek
4. İtmek gönül dileğini cem‘ itmege heves
Bu derddür kanā‘ at-ıla aña devā gerek
5. Mihr-i sipihr hādîşesinden hāzer idüp
Aña haķuñ ‘ ināyeti-le ilticā gerek
6. Cān āşinā-durur anı bî-gāne itmeyen
Bu baħr-ı bî-kerānda gey āşinā gerek
7. Gördüñ ki goncayı nice yile virür felek
Bes gül gibi kişiyne ne berg ü nevā gerek²³¹

2.2.2.1.2. İkinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in son kısmında, hikâyedeki kişilerin temsil ettikleri tasavvufî özelliklerin açıklandığı “Fi’t-Temsil ve’t-Te’vil” başlığıyla isimlendirilen bölümde bulunmaktadır. Eserin 4749-4755. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Mum ile şamdanın diyaloglarından sonra gelen şiirde şair, mahlasını kullanmamıştır. Şiirden sonra “Hâtime-i Kitâb” bölümü vardır.

Mumum değer görmediğinden hayıflanması üzerine şamdanın ona verdiği cevaba eklediği şiirinde Ahmedî, dünyanın gülünün dikenine; şarabının baş ağrısına değmeyeceğini söyleyerek başlar. Düşmana karşı savaş kazanıp ülke almanın atın ayağının tozlanmasına; geçici makam ve mevkilerin sahibi olmanın övünmeye değmeyeceğini öğütler. Yağlı ve tatlı yemeklerle dolu sultan sofralarının bir iki nefes beklemeye karşılık gelmeyeceğini; rüzgarla dost olmanın toz toprak içinde kalmaya değmeyeceğini ifade eder.

²³¹ Akalın, a. g. e., s. 163-164.

Ġazel

fe‘ ūlün fe‘ ūlün fe‘ ūlün fe‘ ūlün

1. Cihānuñ güli hīç hārına degmez
İçilen şarābı ħumārına degmez
2. Nigārın gül-rūy u müşgīn zevāyib
Elindegi naķşı nigārına degmez
3. Kāmu çerb ü şīrīn ħvān-ı selātin
Bir iki nefes intizārına degmez
4. ‘Adūya zafer bulmağ u mülk dutmağ
Atı ayağınun ħubārına degmez
5. Vezāret imāretle cāh u şadāret
Kāmu çü geçer iftiḥārına degmez
6. Cihānda taleb itme nūş-ıla dāru
Ki nūşı anuñ zehr-i mārına degmez
7. Şabā-y-ıla hem-dem olanuñ şafāsı
Gelüp gitdügi ḥāksārına degmez²³²

2.2.2.2. Halīl-nāme (Abdŭlvāsi Çelebi)

Halīl-nāme’de yer alan iki şiirlerden ilki tevbe hakkındadır; şair, konu akışını keserek bu şiiri söyler. İkinci şiirde yine şair, vaka akışını keserek konuya uygun düştüğü için ecel temalı nasihat verir.

²³² Akalın, a. g. e., s. 408-409.

2.2.2.2.1. Birinci Gazel/Nazım

Halil-nâme'nin konu bölümünde yer alan şiir eserin 2851-2860. beyitleri arasında bulunmaktadır ve 10 beyittir. Abdülvâsi Çelebi bu şiirinde mahlas kullanmamıştır. Şiirden önce Lut kavminin helak olduğu, Hz. Lut'un ve ailesinin Allah tarafından korunduğu anlatılır. Kötü işler yapanların sonunun da kötü olacağını dile getiren şair, hikâye akışını keserek konuya uygun şekilde tevbe konulu bu şiiri söyler. Şiirden sonraki vaka akışında Lut kavminin yaşadığı bölgede bir deniz meydana geldiği, denizin etrafına yerleşen bir kavmin kendilerine peygamber ararken Hz. İbrahim'i bulduğu hikâye edilir.

Abdülvâsi Çelebi şiire kötülüğün dert ve küfür, devasının ilaç ve tevbe olduğunu ifade ederek başlar. Kötülük insanı cehenneme götürürken tevbe cennete kavuşturur. İsyan şeytana lanet; tevbe insana rahmet ve şefaate getirir. Şair, asi nefsin zulmüne devamlı maruz kalan insana ahir zamanında tevbe etmenin gerekli olduğunu anlatır. Cennete girmek ve cehennem ateşinden korunmak isteyenlere hemen tevbe etmeleri tavsiyesinde bulunur. Tahrim suresinin sekizinci ayetinden “Tûbû ilâ'llâh” kısmını iktibas yaparak cismani hevesler peşinde koşarak günahları çoğalanların her nefeste Allah'a tevbe etmelerini, tevbenin günahları yok edeceğini dile getirir. Şiirin sonunda günah işleyen herkese tevbe etmenin nasip olmasını diler.

Şi'r Der-Tevbe Kerden

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Yavuz iş dertdür uş dermânı tevbe
Yavuzlık küfrdür îmânı tevbe
2. Bırağur tamuya bu cismi bed kâr
İledür uçmağa bu cânı tevbe
3. Getürdi la' nete şeytânı ' işyân

Yitürdi raḥmete insānı tevbe

4. İder cismüñe kabrüñde şefâ‘ at
Olur cānuña Ḥaḳ rıdvānı tevbe
5. İ ‘āşī nefis nice bir cürm idersin
Gerekdür saña āḫir ḳanı tevbe
6. Yakın ol Cennete tîz eyle anı
İraḳ ider saña nîrānı tevbe
7. İ cismānî hevā **tübü ilallāh**
Ki ol dem maḥv ider ‘işyānı tevbe
8. Eyitgil her nefes **tüptü mine’z-zenb**
Ki göstere saña raḥmānı tevbe
9. İ Ḳāzî vaḳtidür cürmüñ çoḡaldı
Gel it tevbe ki yoya anı tevbe
10. Ümîd oldur ki ola inşāallāh
Cemî‘-i müznibe erzānı tevbe²³³

2.2.2.2.2. İkinci Gazel/Nazım

Halîl-nâme’nin konu bölümünde yer almaktadır. Eserin 2973-2981. beyitleri arasında mahlassız olarak bulunan 9 beyitlik şiir Abdülvâsi Çelebi tarafından söylenmiştir. Şiirden önce “Vasiyyet Dâden-i Halîlu’llâh Be-Emîrân u Mîrân-ı Höd” başlıklı bölümde Hz. İbrahîm’in yüz otuz yaşına girince beyleri toplayıp vasiyet ettiği ve akabinde hayata veda ettiği anlatılmaktadır. Şair, olay akışının arasına girip

²³³ Gölbaş, a. g. e., s. 394-395.

konuya uygun şekilde ecel hakkındaki bu şiiri söyler. Şiirden sonra hikâyenin akışı kaldığı yerden devam eder; Hz. İbrahim'in vefatı nedeniyle şehir halkına taziye yemeği verilir.

Abdülvâsi Çelebi bütün insanları ve lezzetleri yok edenin ecel olduğunu dile getirerek şiirine başlar. Akli başında olanların dilindeki ah, delilerin gönlündeki heyhat eceldir. Hayvanları yok edip nebatatı kurutan; hiç kimseye itibar etmeyen soğuk yüzlü eceldir. Ecel, ölüm vaktinin geldiği; kıyametin koptuğu andır. Vücudun yok olacağının işaretidir. Şair, kendisi de gönülden Allah'a münacat eder. Bunun nedeni herkesin konuşup dilinden düşürmediği eceldir.

Şi'r Der-Haqq-ı Ecel

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Gideren cümle lezzâtı eceldür
Bitüren bu kamu zâtı eceldür
2. Eceldür ' âkıluñ göñlindeki âh
Delünüñ dilde heyhâtı eceldür
3. Ecelden yok olur bu cümle hayvân
Kurudan hep nebâtâtı eceldür
4. Ecel kimseneye hiç hürmet itmez
Bilüñ ol key yüzi katı eceldür
5. Ecel nedür bilür misin i h'vâce
Cihânda ölüm evkatı eceldür
6. Ecel irişecek kopar kıyâmet
Kıyâmet kopmak âyâtı eceldür

7. Eceldür bu vücūduñ bil hasūdı
‘ Adem olmak ‘ alāmâtı eceldür
8. Eceldür **Ḳaẓī**’nūñ gönlinde her dem
Ḳılur dāyim münācātı eceldür
9. Eceldür ‘ ālemūñ dilinde tekrār
Cihānuñ hep maḳālātı eceldür²³⁴

2.2.2.3. Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî)

Hüsrev ü Şîrîn’in konu bölümünde yer alan 7 beyit uzunluğundaki şiir eserin 3970-3976. beyitleri arasında “Vefat Kerden-i Mehîn Bânû” başlıklı bölümde bulunmaktadır. Şeyhî’nin mahlas kullanmadığı şiir Mehîn Bânû dilinden söylenmiştir. Nazım nazım şekliyle yazılan şiirden önceki hikâye akışında, hasta olan Mehîn Bânû yeğeni Şîrîn’i yanına çağırıp ona nasihat eder. Nasihatın yanında ona bu şiiri de okur. Şiirden sonra Mehîn Bânû’nun hayata veda ettiği ve Şîrîn’in onun yerine tahta geçtiği anlatılır.

Şeyhî’nin bu şiirinin Ahmedî’nin *Cemşîd ü Hurşîd* adlı mesnevisindeki *degmez* redifli şiire aynı vezin ve manada nazire olarak yazıldığı görülmektedir. Ahmedî’nin şiiri eserinin sonunda ve konunun dışında, hikâyedeki kişilerin tasavvufi özelliklerinin anlatıldığı bölümde mumun itibar görmediğinden yakınması üzerine şamdan tarafından söylenir. Şeyhî’nin eserinde ise konu bölümünde ölmek üzere olan Mehîn Bânû tarafından yeğenine nasihat olarak söylenmiştir.

Şeyhî şiirinde dünyanın gülünün dikenine; feleğin şarap küpünün mahmurluğuna değmeyeceğini söyler. Ayrıca, yerin üstündeki saray sofralarında sürülen sefa, yerin altındaki dar mezara; güle gönül vermek, karşısında binlerce kez ah etmeye; tatlı ilaç gibi panzehir, yılanın zehrine; yazın aydınlığı ve rüzgarın esintisi, güzün yağmuruna ve kışın karına değmez diyen şair, bütün dünyaya sahip

²³⁴ Gölbaş, a. g. e., s. 409-410.

olup avuç içinde bin yıl tutmanın bir kez ecele yenik düşmeye değmeyeceğini dile getirerek şiirine son verir.

Ġazel H'ānden-i Mehīn Bānū Be-Mūnāsib-i Hāl

fe' ūlūn fe' ūlūn fe' ūlūn fe' ūlūn

1. Dirīgā gül-i dehr hārına degmez
Felek hummı hamrı humārına degmez
2. Şafā şoffasıyla sarāy-ı sürūrı
Yirūñ hūcre-i teng ū tārına degmez
3. Göñül umma dünyā gülinden koñu kim
Yüzi anuñ āh-ı hezārına degmez
4. Bu gencīneden gözleme nūş-ı dārū
Ki tiryāk ise zehr-i mārına degmez
5. Şabā vü şimālūñ yazın luţf u ferri
Güz ū kışda yağmur u karına degmez
6. Ne hoşlık ki 'ālemden olur temennī
Ġam-ı 'azl ile intizārına degmez
7. Cihān şayd-ı ser-pençeñ olursa biñ yıl
Ecel şīrinūñ bir şikārına degmez²³⁵

²³⁵ Timurtaş, a. g. e., s. 148.

2.2.2.4. Câmi'u'l-Ahbâr (Âşık Ahmed)

Câmi'u'l-Ahbâr'da nasihat konusunda gazel tarzıyla kaleme alınmış iki şiir yer almaktadır. Bunlardan ilki velilerin kerametleri, ikincisi tevekkül hakkındadır.

2.2.2.4.1. Birinci Gazel/Nazım

Câmi'u'l-Ahbâr'ın 5284-5296. beyitleri arasında bulunan şiir 13 beyit olup eserin yedinci babının başında yer almaktadır. Bu babın muhtevasında velilerin kerametlerinin anlatıldığı sekiz hikâye mevcuttur. Şair, eserindeki mesnevi dışı nazım şekillerinin hepsinde kullandığı gibi bu şiirde de mahlasını kullanmıştır. Şiirden sonra gelen babın ilk hikâyesinde Cüneyd-i Bağdâdî ile iki gencin velilerin keramet gösterip göstermedikleri konusunda konuştukları anlatılır.

Âşık Ahmed şiirine velileri gönülden sevenlerin birçok dertten uzak kalacağını ifade ederek başlar. Veliler Allah'ın kendilerine verdiği kerametler sayesinde dünya ve ahiret saadetine nail olmuş kişilerdir. Allah'ın yasaklarını terk edip emirlerinden hiç ayrılmadıkları için başkalarına nasip olmayan gizli hazinelere sahiptirler. Karşılık beklemeden halkın birçok derdine deva olan veliler, Hz. Peygamber'in dininin hükümlerine sıkı sıkıya bağlı kalmışlar; gayretleriyle İslam dinini ayakta tutmuşlardır.

Şair, Hak sözüne uyup başka sözlere itibar etmeyenlerin ebediyen cennette kalacağını tembihler. İçinde şüphe bulunmayan Hak kelamı Kur'an-ı Kerim'e sağlam bir şekilde yapışıp ondan mahrum kalmamayı nasihat eder. Kur'an'a sağlam bir şekilde tutunup dilinden düşürmeyenlerin kabirde yoldaşı Kur'an olacaktır. Dünya evinin kalıcı olmadığını dile getiren Âşık Ahmed, evliyanın gittiği yoldan gidilmesini tavsiye ederek şiirine son verir.

Hâzâ Kaşîde

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Sevgil imdi evliyâyı sen gönülden bî-gümân
Tâ olasın dürlü gamdan şöyle bilgil sen emân

2. Bu kerāmetler kim ol Hāḡ bunlara virmiş-durur
Anuñ-ıla oldu bunlar şöyle bil şāhib-ḡırān
3. Emr-i Hāḡ'dan ḡılmadı hem zerrece bunlar ḡurūc
Anuñ-ıḡun oldu ḡāşıl bunlara genc-i nihān
4. Terk idüben nehyi bunlar emrine oldu muṡıḡ
Buyruḡından ṡaşra Hāḡḡ'uñ olmadılar bir zamān
5. Niḡelerüñ derdine hem ḡıldılar bunlar devā
Dürlü in' ām irdi hem ḡalka bulardan rāyegān
6. Şer' i üzre Muşṡafā'nuñ oldılar bunlar muḡīm
Bu şerī' at menziline ḡıldılar bunlar mekān
7. Muşṡafā'nuñ şer' ini bunlar-durur ḡāyim dutan
Bunlar içündür bilüñ hem ne ki var hūr u cinān
8. Her ki uydı Hāḡ sözine ḡılmadı ḡayra nazār
Ol-durur kim uçmak içre ḡalısardur cāvidān
9. Dutḡıl imdi Hāḡ kelāmın ḡoş yapış muḡkem aña
Kim kelām içinde yokdur şöyle bil şekk ü gümān
10. Hāḡ kelāmı bilgil imdi kim bu Ḳur'ān'da yaḡīn
Gice gündüz aña düriş ḡalma mahṡrüm iy cüvān
11. 'Āşık **Aḡmed** sen de dutḡıl imdi Ḳur'ān ucını
Kim du' ādan ola saña bu zemīn ü āsumān

12. Hem bu kabir içinde saña yoldaş ola şöyle bil
Kim senüñ dilüñde olsun işbu Qur'ân hem revân
13. Evliyānuñ yolını var meskenet idüp taleb
Pâydar olmaz bilürsin işbu mülk ü hānumān²³⁶

2.2.2.4.2. İkinci Gazel/Nazım

Câmi'u'l-Ahbâr'ın 6814-6825. beyitleri arasında bulunan şiir 12 beyit olup onuncu babın baş tarafında, ilk hikâyenin öncesinde yer almaktadır. Onuncu babın muhtevasında tevekkül konulu on hikâye mevcuttur. Bu şiirden sonra gelen babın ilk hikâyesinde İbrahim Gıyâs ile Hamîd-i Esvedîn beraber yolculuğa çıktıkları anlatılır. İki yoldaş bir süre yol aldıktan sonra yılanlarla dolu bir vadiye gelirler. Hamîd-i Esved yılanlardan korktuğu halde İbrahim Gıyâs korkmaz ve seccadesini serip tevekkül ederek namaz kılar. Namazdan sonra seccadesini toplarken altından bir yılan çıkar. İbrahim Gıyâs yoldaşına tevekkül konusunda nasihat verir.

Şair, başkalarının mani olmasına aldırmaz etmeden Allah'a tevekkül etmeyi nasihat ederek şiirine başlar. Allah, kendisine tevekkül edenleri gözetip sevdiği için her türlü zorluğu kolaylaştırır. Korkmadan tevekkül edenler için ateşi gül bahçesine çevirir. Kişi, Allah'ın emirlerine gönülden itaat edip kalbini şüphe ve şirkten temizlemelidir. Canıgönülden Allah'ın birliğini kabul edip İslam'ın hükümlerine sıkı sıkıya sarılanlara Hz. Peygamber şefaet eder Allah da rahmet yağdırır. Ruh, zühd ve takva ile beslendiğinde nefsin kahrolacağını söyleyen şair, gözyaşları nehir olana kadar günahlar için ağlamak gerektiğini ve güzel ameller işleyerek iki cihanda isim kazanmanın lazım geldiğini dile getirir.

Hâzâ Kaşîde

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

²³⁶ Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 407.

1. Kıl tevekkül Hālîk'a kim saña ol Hâk yâr ola
Hîç kayurma işbu maḥlûk ger saña aġyâr ola
2. Korkmadın kılğıl tevekkül her bir işde sen i cān
Tā saña bu yanar odlar bāġ u hem gülzār ola
3. Hak dimişdür bu tevekkül ehlini ben severem
Kim aña āsān iderem her ne dürlü kār ola
4. Bu tevekkül birle koġıl başuñı Hâk yolına
Gözede ol Hâk seni hem saña dāyim yâr ola
5. Oluñ imdi emrine siz bu gönülden key muṭî^c
Hem anuñ menşûrı dilde cān-ıla tekrār ola
6. Sür içüñden şirk ü şübhe eylegil ḳalbüñi ḥāş
Olmasun kim bu içüñde işbu bed efkār ola
7. İşbu tevḥîdi gönülden cān-ıla kılğıl ḳabûl
Tā şefâ^c at eyleyen hem Aḥmed-i Muḥtār ola
8. Şer^c ine kılğıl sen anuñ ümmetiyseñ ḥoş şürû^c
Tā saña luṭf u keremden rahmet-i āşār ola
9. Zühd ü taḳvā birle virgil cānuña her dem ġidā
Tā bu nefis elüñde sinüñ şöyle ḥôr u zār ola
10. Hoş amel itgil tevekkül dem-be-dem ol Hālîk'a
Kim bu kevneyn içre aduñ şöyle kim nām-dār ola

11. Ağlayu turgıl günāhuñ anuban sen dün ü gün
Kim senüñ gözün yaşından tağ u taş ebhār ola
12. ‘Āşık Aḥmed añ günāhuñ k’oldı ol baḥr-ı ‘amīk
Raḥmeti baḥrında baḥrum şöyle bī-miḳdār ola²³⁷

2.2.2.5. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu’înî)

Mesnevî-i Murâdiyye’de gazel tarzıyla yazılmış nasihat konulu 31 şiir yer almaktadır. Bu şiirlerin konuları eserdeki sırasıyla salîḡin niteliḡi, edep, ilahî aşk, nefse uymama, nefs-i emmareye kanmama, kişinin nefsine uymayıp bir veliye tabi olması, veliye tabi olmanın lüzumu, nefse uymayıp akla önem verme, gaflete düşmemek, himmet, tevazu, Allah’a teslimiyet, şeyhe teslimiyet, vahdetivücut, nefsi yenmek, nefis üzerinde hakimiyet kurma, nefse karşı koyma, gaflete düşmeme, cimrilik, kalp kırmamak, kadere teslimiyet, vahdeticücut, vahdeticücut, gayret ve çalışma, Mananın ve özün önemi, marifet ve hüner, cehalet, Allah’a kavuşmak, nefsi terk edip aklı tercih etmek, dünyanın faniliḡi ve nefsin dehşetidir.

2.2.2.5.1. Birinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 139-145. beyitleri arasında bulunan gazel 7 beyittir. Mu’inüddîn Bin Mustafâ bu gazelde *Mu’in* mahlasını kullanır. Şiir, eserin *Mesnevî-i Manevî* tercümesine başlandığı bölümündeki ilk mesnevi dışı nazım şeklidir. Bu gazelden önce Mu’inî “Sırr-ı Sühan” başlığı altında her bir tarafı dolduran ilahî aşkın nuruyla sermest olduğunu, ilahî sırrın gönülde aşikâr olarak bulunduğunu ancak gönül aynası tozlu olanlarda görünmeyeceğini söyler. Gönül aynasının cilasının Allah’ı zikretmek olduğuna dikkat çeken şair, Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye Allah’ın birliğini çokça zikretmeyi tavsiye ettiğini dile getirir. Şair, Allah’ın zikrini telkin edecek bir şeyhe tabi olunmasını tembihledikten sonra bu gazeli söyler. Gazelden sonra eser padişah ve hasta cariye hikâyesi ile devam eder.

²³⁷ Eliaçık, a. g. e., C. II, s. 527.

Mu'înî, ilahî aşka kavuşma yolunda âşık tavsiyelerde bulunduğu şiirinde sevgiliyi talep eden kişinin zaman içinde onun yüzünün nuruyla aydınlanacağını söyler. Canıgönülden sadakatle yarı talep edenlerin sonunda isteklerine kavuşacağını; işi gücü sevgilinin saçının kemendine asılma arzusu olan Hallac-ı Mansûr'un dileğine ulaştığını ifade eder. Vefakâr olan âşık, sevgiliye ulaşmaya imkan sağlayacak her türlü cefaya sabretmeli; sağlığından vazgeçip sevgili uğruna aşk hastası olmalı; dikenliği yarin gül bahçesi olarak görebilmelidir.

Ve Min Zâlike Kezâlik

mef' ülü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Kim rûzigâr içinde talebkâr-ı yârdur
Dîdâr-ı yârı-y-ıla pür-envâr-ı yârdur
2. Maîlûba 'âkıbet irer az az taleb kılan
Şıdk-ıla cân u dilden o kim yâr-ı yârdur
3. Zülfî kemendi bendine Mansûr olan 'aceb
Ne resme kâr u bâr-ıla o berdâr-ı yârdur
4. Şabr eyler ol bu yaraya tâ yâra yaraya
Şabr eyleyen cefâya vefâdâr-ı yârdur
5. Ten târumâr eyle vü bîmâr-ı yâr ol
Yâra nişâr ol ki o tîmâr-ı yârdur
6. 'Âşık odur ki hâra diye gül 'izâr-ı yâr
Yâr-ıla hâre la' l ü gül ol hâr-ı yârdur
7. Var aña beñze varuñı îşâr idüp **Mu'în**

Hoş çarh-vâr çevrede devvâr-ı yârdur²³⁸

2.2.2.5.2. İkinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'nin 318-324. beyitleri arasında yer alır. 7 beyitlik gazelde şair, Mu'inî mahlasını kullanır. Öncesindeki olay akışında, padişah ve hasta cariyeye hikâyesindeki doktorlar “inşallah” demeyi ihmal ederek Allah'ın yardımını akıllarına getirmezler. Bütün hünerin kendilerinde olduğunu zannettiklerinden hastayı iyileştirmekte aciz kalırlar. Bunun üzerine padişah mescide gidip gözyaşları içinde secdeye kapanır ve Allah'a uzun uzun yakarır. Padişah yakarma esnasında secdede uyuyakalınca rüyasında, fazilet sahibi bir Hak piri hekimin yarın gelip cariyeyi iyi edeceği müjdelendir. Ardından bu gazel gelir. Gazelden sonra eser “Der Beyân-ı Kerâmet-i Edeb ve Vehâmet-i Bî-Edeb” başlıklı edebî kerametinin ve edepsizliğin vehametinin anlatıldığı mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölümle devam eder.

Mu'inî eserdeki bağlama uygun şekilde şiirde edepli olmayı, haddini bilmeyi öğütlemektedir. Sevgili uğrunda insan canından ve başından vazgeçse, iki cihanı bağışlasa bunların bir kıymeti yoktur. Kaf dağına terk edip la-mekan olan Anka için varlık âlemi önemsizdir. Abıhayata kavuşan Hızır zamanın İskender'ine itibar etmez. Allah'a yakın olmanın şartı da edebe bağlıdır. Bunun gibi şaha yakınlığın yolu edepli olmaktır; sureten iyi görünmenin bir meziyeti bulunmaz. Mu'inî şiirin sonunda, şeytanî oldu diyenlere aldırmayıp Şeyh Abdürrahîm'e tabi olarak rahmanî olmayı tembihler.

Velehû Eyzan

mefû' lü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Cânân yolında oynamağa baş u cân nedür
İşâr-ı yâr itmege iki cihân nedür

²³⁸ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 42-43.

2. ‘ Anḳā ki lā-mekān ola Ḳāf-ıla lānesi
Terk itse ol mekāna bu kevn ü mekān nedür
3. Āb-ı ḥayāt ḥadrasına Hızır olan için
Ḳul olsa işiginde Sikender-zamān nedür
4. Şol cān ki celvegāhı cenānınuñ ola ḳuds
Ol āsitānı ḳoyup aramak cinān nedür
5. Şeh ḳurbına edebdür eger sen şorar-ısañ
Aña müdāre-y-ile sebep tercemān nedür
6. Rabbe edebden oldı taḳarrüb ere saḳın
Ādāb-ı ḥānı ögren unut ḥānümān nedür
7. Raḥmānī ol **Mu‘īnī** o ‘ Abdurraḥīm-ile
Şeyṭānī oldı diyen o pīr-i muḡān nedür²³⁹

2.2.2.5.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 901-915. beyitleri arasında yer alan gazel 15 beyittir ve Mu’în mahlasını taşır. Eserde, padişah ile hasta cariye hikâyesinin tercüme ve şerh edildiği bölümde bulunur. Semerkandlı bir kuyumcuya âşık olduğu anlaşılan cariye kızın iyileşmesi için hekimin önerisiyle kuyumcu davet edilir. Kız kuyumcuya verilir ancak kuyumcuya hissettirilmeden zayıflamasını ve çirkinleşmesini sağlayan şerbet içirmeye başlanır. Gün geçtikçe çirkinleşen kuyumcuya karşı kızın aşkı biter. Bir süre sonra kuyumcu ölür. Şair, kuyumcunun ölümü üzerinden ölümün herkese geleceğini, fani olana değil baki olan ilahî aşka gönül vermek gerektiğini öğütler. Ardından bu şiiri söyler. Şiirden sonra “Der-

²³⁹ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 59-60.

Beyân-ı Küşten-i Şâh Zerger-Râ Bî-Ta'assub ve Bî-Hevâ-yı Nefs" başlıklı bölümle padişah ve hasta cariye hikâyesi devam eder.

Şair, meleğin şeytana misafirliğinin reva olmadığını söyler ve meraya benzettiği dünyada insanın ilahî aşkla ahu olmak yerine gulyabani olmasını münasip görmez. Şeytanın Hz. Süleyman'ın tahtına oturmasının uygun olmaması gibi insanı aldatarak gönül tahtına oturması da uygun değildir. Gönül memleketine şeytan askerlerini almak yerine gönül sarayına Allah'ı sultan edinmek gerekir. Müslüman'a yalan yemin etmek yakışmaz; imanını bütün şüphelerden arındırması lazım gelir. İpek sarılan Huri elbisesine deve dikeninin sarılması reva değildir. Demirciye kömür fiyatına altın, inci, yakut vermek uygun olmaz. İnsan, gönlünü viran görüp hazineye uygun olmadığını düşünmemeli, ilahî aşkın hazinesini gönlüne koymalıdır. Cennet Rıdvan'ının yerinin cehennem olması reva olmaz; kişi canını canana verip Rıdvan olmalıdır. Akli başında bir kişinin sarhoş olması uygun değildir. Ruhunun ebediliğini isteyen kişi irfan ehlinin eteğinden tutmalıdır. Affa mazhar olmak yerine hüsrana uğramalıdır; aşırı taşkınlıklar yaparak isyan edip sonunda hüsrana kazanmamak gerekir.

Velehū Eyzan

mef' ulū mefā' ilū mefā' ilū fe' ulūn

1. İnsân dirilen kez seve hayvân ne revâdur
Her dîve melek olmağa mihmân ne revâdur
2. Yaylağına Hūnuñ olı-gör ' ışk-ıla āhū
Āhū yirine gül-ı beyābân ne revâdur
3. Almaya şağın göñlüñi telbīs-ile iblīs
Dīv-ile tola taht-ı Süleymân ne revâdur
4. Yezdānı id ol memleket-i cānuña sultân

Sübḥān yirine leşker-i şeyṭān ne revādur

5. Eymānını ĩmānuñ emīn eyle gümāndan
Eymānı yalan ola müsülmān ne revādur
6. Ol ḥulle-i ḥūrī ki ‘abā eyde ḥarīre
Sarmaşa aña ḥār-ı muḡaylān ne revādur
7. Ḥaddāda kōmür narḥına virmek zer ü dūrri
Gevherler ile kān-ı Bedaḥşān ne revādur
8. Öz luṭfı-y-ıla göñlüñe koy genci ḥayālın
Künc ola dime ol gence bu vīrān ne revādur
9. Cānāna vir ol cānuñı rıdvān-ı cinān ol
Rıdvān-ı cinān yiri ola nīrān ne revādur
10. Ṭāvūs-ı nüfūsuñ yōri ḡuddūs-şıfat kıl
Cevlān-ıla ol yirde ide seyrān ne revādur
11. Di Yāsini dut yasını çün yasını yasmış
Yasıyla ola cān yasına ḡurbān ne revādur
12. Zī zūlf-i perīşān ki Cüneyd oldu aña Manşūr
Dīvāneye fetvā vire divān ne revādur
13. Fān olmayayın dirseñ o ‘irfān etegin dut
Ḥayrān ol ola ‘aḡl-ıla sekrān ne revādur
14. Kesb eyleme ṭuḡyānda bu ‘işyān-ıla ḡusrān
Ḥusrān ṭola pūr-mazḡhar-ı ḡufrān ne revādur

15. Hâşâ ki **Mu‘în** kanı olan îmân u emānuñ
Tābān-ı mehe zulm-ıla ura peykān ne revādur²⁴⁰

2.2.2.5.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 1063-1071. beyitleri arasında yer alan Mu‘în mahlaslı gazel 9 beyittir. Mu‘înüddîn Bin Mustafâ, padişah ve hasta cariyeye hikâyesini tercüme ve şerh ettiği bölümün sonunda “Der-Beyân-ı Tatbîk-i Âfâk Be-Enfûs” başlığı altında hikâyedeki şah, pir, cariyeye, nefis, şehvet, kuyumcu gibi kişi ve kavramların hikâyede neleri temsil ettiğini açıklar ve bunlar üzerinden öğüt verir. Ardından “itme” redifli bu gazeli söyler. Gazelden sonra eser “Hikâyet-i Bakkâl ve Rûgan Rihten-i Tûtî-eş” başlıklı bakkal ve papağan hikâyesi ile devam eder.

Mu‘înî, insanın nefsin arzularına teslim olup kendini çer çöp haline getirmemesini öğütleyerek şiirine başlar. Arşta uçan can kuşunu nefis çöplüğünün kafesine esir etmemek gerekir. Cebrail’i şeytana bekçi yapmak uygun olmadığı gibi canı da nefse bağlamak uygun olmaz; doğrusu canı mekansızlığın sultanı yapmaktır. Gönül çocuğunun can mektebinde “Tâhâ” okumasını kınamamalı; gönül “Hû” havasından başka bir yere asla heves etmemelidir. Anka gibi bekada uçan gönül kuşunu sakınıp sineklere avlatmamak lazım gelir. Davut sesli udu mekkarecinin hayvanlarının boynuna çan sesi yapmak münasip olmaz. Arşın hamilini yeryüzünde çöplüğe gübre taşıyan bir beygire çevirmemek lazımdır. Serv şahını zorla eğmemek gerektiğini söyleyen şair, sözlerinin yeterli olduğunu dile getirip şiirini sonlandırır.

Şi‘r

fe‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilün (fâ‘ ilâtün-fa‘ lün)

1. Nefsün ehvāya hem-nefes itme
Anı bu hem-nefesle hes itme

²⁴⁰ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 116-117.

2. Murğ-ı cān ‘arşda ide tayerān
Nefs-i ḥessi āña kafes itme
3. Cānı sulṭān-ı lā-mekān eyle
Dīve Cebrā’ili ‘ases itme
4. Mekteb-i cānda tıfl-ı dil **Ṭāhā**
Okısun dersini ‘abes itme
5. Hū hevāsından özge yire saḫın
Zīnhār iy gōñül heves itme
6. Saḫla ‘anḫāyı kim beḫāda uçar
Şayd-ı her peşşe vü meges itme
7. Ḳanı ‘ūduñ nidā-yı Dāvūd’ı
Her mükārī-y-içün ceres itme
8. Ḥāmil-i ‘arşı ferş içinde müdām
Mezbele ṭartana feres itme
9. Söyleme iy **Mu’în** besdür bes
Zor-ıla şāḫ-ı servi pes itme²⁴¹

2.2.2.5.5. Beşinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 1771-1779. beyitleri arasında yer alan Mu’înî mahlaslı gazel 9 beyittir. Bu gazel Yahudi padişah ile Hristiyan vezir hikâyesinin

²⁴¹ Yavuz, **a. g. e.**, C. II, s. 131.

açıklandığı bölümde “Telbîs-i Vezîr Tezvîreş Be-Nasrâniyân” başlığıyla isimlendirilen kısmın devamında gelir. Gazelde şair, hikâyenin de ana konusu olan nefs-i emmareden sakınma hakkında öğüt verir. Ayrıca şiirdeki bazı beyitler musammat özelliği gösterir. Üç, beş, yedi ve sekizinci beyitler ortadan ikiye bölünerek birer dörtlük oluşturacak şekilde okunabilmektedir.

Şair şiire vesvese verenlerin vesveselerine aldanmayan bir insan görmediğini dile getirerek başlar. Nefs-i emmarenin vesvese verenlerin başı olduğuna dikkat çekerek onun baştan çıkarma kuvvetinin binlerce şeytandan üstün olduğunu söyler. Hiçbir usul erkân bilmeyen, işi gücü yanlış işler yapmak olan şeytan taşlanmalıdır. Ağaçlar kalem, yedi deniz mürekkep, yer gök kağıt olsa nefs-i emmarenin kötülük vasıflarını yazmaya yetmez. İlahi aşkı Anka’ya, nefsi de sivrisineğe benzeten şair, vahdetin Kaf dağında, aşk Anka’sının nefis sivrisineğini yok etmesini diler. Bütün varlıkların en bedbahtı nefistir. İnsan kalbini nefisten kurtarmalı, ona yaklaştırmamalıdır. Çünkü nefis sevdası, devası olmayan bir hastalıktır. Nefis, din yolunda divane olanların en büyük düşmanıdır. Mu’inî, nefsin vesveselerinin kalbinden gitmesinin sebebinin Şeyh Abdürrahîm’e tabi olup onunla beraber ah etmek olduğunu söyler.

Ve Min Zâlike Kezâlik

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün

1. Kānı ol nās kim vesvās-ıla olmaya ol nāsī
Bu vesvās-ile aldanmaz cihānda bulmadum nāsı
2. Bil ol emmāre nefsüñdür esāsı cümle vesvāsuñ
Anuñ igvāsı lāğ eyler hezār ḥannās-ı nesnāsı
3. Ne erkān bilür ol ne āyin o cem‘ eyler ḥaṭā āyin
Dutan oldur gönül ayın çalagör ‘ışk-ıla taşsı

4. Yazılmaz bunuñ evşâfı ağaçlar ger kalem olsa
Mürekkkeb yidi baħr olup yir ü gök olsa kırtāsı
5. Bu nefsüñ kâtıdur yası yaşaķ yaşımağadur yası
Gönül ğarķ itdi deryāsı anuñçun dutaram yası
6. Dilerem peşşe-veş idem bu nefsi kâf-ı vahdetde
Fenâ ide bakā-y-ıçun anı bu ‘ışķ ‘anķāsı
7. Kamu eşyānuñ aşķası budur hem qalbüñi qası
Olan insanun etkāsı bakānuñ oldur ibķāsı
8. Maraźdur nefis sevdāsı devāsuzdur anuñ dāsı
Budur a‘lā-yı a‘dāsı olanun dīn şeydāsı
9. **Mu‘îñî** itmeseñ āhı eger ‘Abdurrahîm-ile
Kaçan giderdi qalbünden müvesvis nefis vesvāsı²⁴²

2.2.2.5.6. Altıncı Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’de “Der Beyân-ı Mutâba’at-Kerden Be-Tezvîr-i Vezîr” başlıklı bölümün sonunda yer almaktadır. Eserin 1984-1992. beyitleri arasında bulunan gazel Mu’îñî mahlasını taşır. Gazelin öncesinde dünyada evliya bulunmadığının doğru olmadığı, kâinatın evliya sayesinde nizam ve intizam içinde bulunduğu, gözleri görmeyenlerin güneşin ışığını anlayamayacağı açıklanır ve peşinden bu gazel gelir. Velileri bulup onlara tabi olmayı ve nefsine uymamayı öğütleyen gazelden sonra eser “Der-Beyân-ı Halîfe Leylî-Râ ve Ta’accüb-i Ū Ber Vey” başlıklı mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölümle devam eder.

²⁴² Yavuz, a. g. e., C. II, s. 195-196.

Şiirde Mu'înî, Leyla'nın cemalini akıllıya sormanın anlamsız olduğunu, onun cemalini Mecnun'a sormak gerektiğini söyler. Kendi burcunda güneşi görmek için kişinin iyi bir talihe, padişaha dost olmak için de bahtının açık olmasına ihtiyacı vardır. Kişiye gül kokusunu duyurmamayan nefsinin kerevizidir. Nefs-i emmare yılanını etkisiz hale getirmek için uygun bir efsun lazımdır. Dünya ve ahiretini kazanmak isteyenler için üstün bir akıl, maksatları Mevla'ya ulaşmak olanlara ise fazlaca ilahî aşk gereklidir. Mu'înî, insanın Zeliha gibi nefsinin mahpusu olmak yerine Yûsuf gibi İslamın bütün güzelliklerini şahsında taşımasını öğütler.

Şi'r

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün

1. Leylî cemâlin ' âkile şorma aña Mecnûn gerek
Bî-çün ol Mecnûn-ıçun mîm ' ayn bî-vāv nûn gerek
2. Mes' ud tâli' lü gerek burcında güneş görmege
Sulţâna hem-dem olmağa bir devlet-i meymûn gerek
3. Bûy-ı gülî tıydurmamayan nefsûñ kerefsidür saña
Emmâre mârın itmege zâr u esîr efsûn gerek
4. Her nefs-ile merdûd olan Maḥmûda maḥrem olımaz
Tâ hemdem-i Edhem ola hem hırka-i Zü'nnûn gerek
5. Nefse uyan mel' ûn olur it gibi ḥûn ḥûn ulur
Tâ sini meftûn itmeye ol fitne-i dîn tûn gerek
6. Ol pîri isterseñ yörü iki vü üç ü dördi bul
At altıyı yir yidiyi geç ol sekizden on gerek

7. Dünyâ vü ‘uqbâ isteyen ‘aqlın ziyâde eylesün
Mevlâyı maqşûd idinen âdemde ‘ışk efzûn gerek
8. Nefsûn Zeliha gibi tâ cānuñı mescûn itmeye
Yūsufayın İslāmuñuñ hüsñin kamu mevzûn gerek
9. Ephem **Mu‘îni** şekkeruñ kânın megesler tıymasun
Ağzuñ çü kand-ıla tolu var yüzüñi leymûn gerek²⁴³

2.2.2.5.7. Yedinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’de “Der-Beyân-ı Halîfe Leylî-Râ ve Ta’accüb-i Ū Ber Vey” başlığıyla isimlendirilen mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölümün sonunda bulunmaktadır. Şiirden önce şair, Allah’a ulaşmak isteyenlerin öncelikle velileri bulup onlara tabi olmasını öğütler. Pak kullar olarak nitelediği velilerle beraber bulunanların Hak katında makbul kişiler olacağını dile getirir. Ardından gelen “bulmaz kendüden” redifli bu gazelde de aynı konuya dikkat çeker. Eserin 2137-2145. beyitleri arasında yer alan gazel 9 beyit olup Mu’înî mahlasını taşır. Bu gazelden sonra eser “Der-Beyân-ı Musîbet-i Hased ve Âfet-i Küfr-i Nîmet ve Kerâmet-i Şükr-i Nîmet” başlıklı bölümle devam eder.

Şair şiirinde gül, inci, iksir, ayna gibi örnekler verip bunların kendiliğinden bir özellik kazanmadığını, onlara bu özelliği yükleyen bir kudretin varlığından söz eder. Bunlar gibi insanın da kendiliğinden Allah’ın makbul bir kulu haline gelemeyeceğini, bir veliye tabi olarak kalbini onun kılavuzluğunda temizlemesi ve gönlünü parlatmasının lüzumunu anlatır. Gül olmasa toprak kendiliğinden iltifat bulmaz; güzel bir yüzden etrafa kendiliğinden güzel koku yayılmaz. Kimya ilmine vâkıf olup iksir elde edebilmek için yıllarca onun esiri gibi çalışmak lazım gelir, zira her kuyumcudan kendi kendine ehil bir sarraf ustaya çıkmaz. Nisan yağmuru Allah’ın nuru olmasa sedefin içinde kendi kendine inci olamaz. Demir, onu cilalayan

²⁴³ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 215-216.

olmasa kendiliğinden özünü parlatıp güzelliği gösteren bir ayna haline gelemez. Hz. Peygamber'in saf meşrebinden içmeyen yani ona tabi olmayan kendiliğinden saflık kazanamaz, hep bulanık kalır. Ahûda Hû olmasa yediği çirkin otlar kendi kendine göbeğinde güzel koku saçan miske dönüşmez. Mu'înî, kendiliğinden söz söyler hale gelmemiştir; Şeyhi Abdürrahîm ile mana pınarını keşfedip gizli güzelliklerin sırrına onunla erdikten sonra ağzı laf yapar olmuştur.

Velehû Eyzan

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün

1. Kil güle hem-dem olmasa elîf bulmaz kendüden
Hüb-rüydan hûş bû-y-ıla etrâf tolmaz kendüden
2. İksîr için yıllar esîr ol tâ bulasın kîmiyâ
Her zerger-i ker har-şîfat şarrâf olmaz kendüden
3. Neysân şadef keffinde ger bulmaya şaf şaf nûr-ı Hâk
Her katresi şehvâr olup şeffâf olmaz kendüden
4. Âhen kim ol âyîne-dâr elinde şaykal yimeye
Ol cilvegâh-ı hüsn olup dil şâf olmaz kendüden
5. Şol kim elîfi kaddine dâl itmemişdür kâmetin
Hayy işiginde cim olup kâf olmaz kendüden
6. Deyri keşîşinde küşîş kılmaga küşîş itmeyen
Kâf-ı zamîr-i şâfiyi keşşâf olmaz kendüden
7. Kim Muştafâ'nuñ meşreb-i şâfindan içmedi şafâ
Dâyim küdüretten o şâf evşâf olmaz kendüden

8. Āhūda hūyī bulmasa hādi-yi kiyāh-ı zīşt-bū
Ehl-i nişāfa tīb için hoş nāf olmaz kendüden
9. Bil zeyn-i hāfiye irüp ‘ Abdurrahīm-ile **Mu‘īn**
Keşf itdi ma‘nā ‘ aynını leffāf olmaz kendüden²⁴⁴

2.2.2.5.8. Sekizinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’de “Der-Beyân-ı Musîbet-i Hased ve Âfet-i Küfr-i Nîmet ve Kerâmet-i Şükr-i Nîmet Kerâmet-i Şükr-i Nîmet” başlıklı bölümün sonunda 2243-2259. beyitler arasında yer alır. Toplam 17 beyit olan gazelde şair, mahlasını da kullanmıştır. Hikâyede nefis-i emmareyi temsil eden vezirin musibet getireceği, sözlerinin yalan ve hile dolu olduğu ifade edildikten sonra verilen mesaja uygun bir anlam taşıyan gazelle bölüm sonlandırılır. Gazelde nefse uyulmaması; akıl ve ilme önem verilmesi üzerinde durulur. Bu gazelden sonra eser “Der Beyân-ı Kerâmet-i Remz-i Pâk ü Müstakîm” başlıklı bölümle devam eder.

Şiirin başında, hile ve kandırmacalardan uzak kalmak isteyenlerin nefislerini bırakıp akıl ve ilme yönelmeleri öğütlenir. Cehalet can gözüne inen bir perdedir; yarasa gibi karanlıkta kalmak yerine ilim güneşinin altında yaşamak gerekir. Akıl, ilahî aşkın ırmağında yıkandığından ebediyet sırrını açıklar. Sadece yaşamaya dair bir şey değildir; Allah’ın nur güneşinin ışığıdır. Hastalıklardan uzak kalmak isteyenler hilekar nefisten kaçınıp akli nakit bilmeli; zilletler denizinin üzüntüsü olmaktan başka bir şey olmayan tembellik ocağı olan nefisten sakınmalıdır. Arif kişi eğer nefis korkusundan kendini kurtaramazsa eceli gelmeden canını kaybeder. Can kadehine Allah’ın aşkı dolanın kadehi parlak, mücella olur. İlahi aşkın kadehinden içip kendini kaybeden Hz. Musa Tur dağına hörgüçsüz deve gibi dümdüz görmüştür. İki ahu aynı yerden otladığı halde birinin göbeğinden misk çıkarken diğerinden gübre çıkar. İnsan, nefisini bir kenara bırakıp aşırı emellerinden vazgeçmelidir. Kederlenip tembelleşmek yerine ecel gelmeden ibadet etmekte acele etmelidir. Şiirin sonunda

²⁴⁴ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 229.

şair, aşk gazelini cana söyletip dilini şiir söylemekten azletmeyi kendine öğütler ve aşk elinde yandığından yakınıp şeyhi Abdürrahim’e “Elimden tut” der.

Ve Min Zālike Kezālik

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Necāt ister-iseñ mekr ü hıyelden
Ko nefsi koma ‘ aql u ‘ ilmi elden
2. Hufāş olma ‘ ilim şemsini gör fāş
Cehil cān gözne artuğdur sebelden
3. ‘ Aql ‘ aynını hāliyle mūkahhel
İden halleyledi halli ‘ aselden
4. ‘ Aql kim cūy-ı ‘ ıřka muğteseldür
Ebed sırrını şerh itdi ezelden
5. ‘ Aql şanma ki ola ‘ aql-ı ma‘ āşī
Odur zav‘ nūr-ı şems-i Lem-yezelden
6. ‘ İlelsüz bī-halel olmağ dilerseñ
Odur nağd ‘ aqlı bil nefs-i dağaldan
7. Hazer kıl nefsdan kân-ı keeldür
Meeldür hāşıl ol baħr-ı zeelden
8. Ecelden öñdin ölür cān-ı ‘ ārif
Halāş olmazsa bir dem ol vecelden

9. Kimüñ tıldıysa cām-ı cānına ‘ışk
Mücellā cāmdur ol ‘azze ve celden
10. Çü Mūsā oldu ol cām-ıla sermest
Cemel gibi ‘amel gördi cebelden
11. Bu ‘aklı itme kıyās ol naḳluña sen
‘Aḳīle ol ‘aḳlıdur bu ḥāli ḥalden
12. Kaçan nāf ola şāfī gerçi şāfī
Kiyāh alur dü āhū bir maḥalden
13. Vişāl-i ḥāl ara ḳo ḳıl-u-ḳālī
Maḳāl aç bī-miṣāle her meşelden
14. Ḳo nefsi her nefes iste nefīsi
Mecālūñ varsa geç tūl-i emelden
15. ‘Amel ḳıl el-‘acel irer ecel çün
Kes elden guşşayı pāk ol keselden
16. **Mu‘īnī** ğazl-i ‘ışḳa cānı ğazzāl
İdüp ‘azl it dilūñ şī‘r ü ğazelden
17. Gel elden al di ol ‘Abdurraḥīm’e
Ki yanduñ ‘ışḳ elinde ol keelden²⁴⁵

²⁴⁵ Yavuz, **a. g. e.**, C. II, s. 238-240.

2.2.2.5.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'nin 2418-2428. beyitleri arasında yer alan Mu'in mahlaslı gazel 11 beyittir. Gazelden önce Yahudi padişah ile Hristiyan düşmanı vezir hikâyesinde vezirin nefesine uyduğu için fitne çıkardığı anlatılır ve insanların aynı duruma düşmemek için nefislerine hakim olmaları öğütlenir. Gazelden sonra "Der Beyân-ı Düvazdeh Sıbt Ez-Nasârî" başlıklı bölüm gelir. Bu bölümde on iki kötü hasleti temsil eden on iki emir anlatılır. Diğer beyitlerden farklı olarak gazelin yedinci beytindeki mısraların ortalarında kafiye bulunduğu dikkat çeker. Şiirdeki tek musammat beyit budur.

Mu'inî, gazelde insanın nefesine uyup gaflete düşmemesi için öğüt verir. Gaflete karşı uyanık olmalı, ondan uzak durmalıdır. Gaflet güzelliklere perdedir. Gafil olup hevesleri peşinde koşanlar Allah'tan uzaklaşır. Akli başında insan Allah'ın lutuflarından öğüt çıkarıp nasiplenmelidir; böyle insanlar onun katında makbul ve faziletli kullardır. Gafletten uyanmayı başaranlar ilahî aşkın ateşinde yanan şekli ve huyları güzel; nefislerini etkisiz hale getirmiş kimselerdir. Şairin gönlü de ilahî aşka meyillidir ve gözyaşını sel gibi akıtarak ilahî aşkı dilenci gibi istemektedir.

Ve Min Zâlike Kezâlik

mef' ülü mefâ' ilün mef' ülü mefâ' ilün

1. Var ğaflet-ile nefsün yok yire yiter yildür
Ğırbâl-durur ğaflet yolsuz yilen ol yildür
2. Ğurbet dile ğafletde itme ğam-ıla şöhet
Bil hâzret-i zîbâya ğaflet leti hâyildür
3. Ğâfil ki hevâ-y-ıla bî-hâşıl ola Hûdan
Âb u gil-ile anuñ cân u dili zâyildür

4. Kim fażla-i tenbîhi ol fażl-ı ilâhından
Buldıysa odur muķbil pür-‘ aķl u fezâyildür
5. Kim ay-ı cemâlinden zülfi gibi sevdâyî
Olsa ay-ı Ĥudâ anuñ bilinde ĥamâyildür
6. Bilmez bu ĥamâyilden bir nokta yakîn şeksüz
Şol ki âyet-i ģafletde bir noktaya mâyildür
7. Her kim ki uyanmışdur ‘ışķ odına yanmışdur
Derd-ile boyanmışdur ĥoş şekl ü şemâyildür
8. Kim ki ol oda kâbildür ol nefsinî kâtildür
El-ĥaşıl aña vâşıl olan şuña kâyildür
9. Bir sâ‘ at uyanmaduñ tesbîĥüñ evâyilden
Geh sâ‘ at u geh gündür geh ay u gehi yıldur
10. Bu ģaflete sen devlet diyüp yime ol letden
Şeytânı meyine esrük yitesi ol ildür
11. Bu deftere mâyildür göñlüm oluban sâyil
Dem‘ ini ma‘ ĩn idüp **Mu‘ ĩn** aña sâyildür²⁴⁶

2.2.2.5.10. Onuncu Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 2456-2474. beyitleri arasında yer alan gazel toplam 19 beyittir. Şair bu gazelde mahlasını Mu’în şeklinde kullanır. “Der Beyân-ı Düvazdeh Sıbt Ez-Nasârî” başlığıyla isimlendirilen kısmın sonunda bulunur. Bu kısımda intikam, hırs, şehvet, kibir, cimrilik, taassup, heves vb. kötü hasletleri yok

²⁴⁶ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 255-256.

etmek gerektiği üzerinde durulur. Kötülükleri yok edebilmek için önce onların başı olan nefisten gelen arzuyu ve gazabı yok etmenin lazım geldiği ifade edilir. Nefsini öldüren er kişi dendiğini söyleyen şair, insanın kesret içindeki vahdete âşık olmasını öğütler ve himmete layık olmanın lüzumunu dile getirir. Ardından ana teması himmet olan bu gazeli söyleyerek himmet konusunda nashihat verir. Gazelden sonra “Tahlîl-i Vezîr Ahkâm-ı İncîl-Râ Be-Tezvîr” başlıklı bölüm gelir.

Şair, bu gazele satranç oyunu ile somutlaştırdığı kavramlar üzerinden öğüt vererek başlar. Şah, fil, at, ruh (kale), piyade (piyon) gibi satranç taşlarını zikrederek insan ile nefis arasında bir savaş oyunu kurar. Nefsi file; himmeti ata benzeten şair, nefsi mat etmenin yolunu gösterir. Kişi himmetini yüce tutmalıdır; isyan eden ve eşkıyalık yapanlar himmetten nasibini almamış kişilerdir. Himmeti yüksek olanların ruhu rahat, kalbi saf, cismi dingin olur. İlahi aşkın tecelli edeceği gönül aynasını parlatan himmettir. Vadesi bitip ölüm şerbetini içenler, dirildiklerinde himmetten kurtuluş umarlar. Himmeti terk edenler aşağı seviyede kalır, çünkü yüksek makamlara erişmek himmet ile mümkün olur. Himmeti düşükler şeytanın ortağıdır; onların bütün işi gücü kötülük ve fitnedir.

Sufilere “Ey sufi! Himmetin artmazsa namaz ve oruç senin kalbini saf kılmaya yetmez” diye seslenerek himmetin ne denli önemli olduğunu anlatan Mu’inî, himmetin bütün kötülükleri hayırlara çevireceğini söyler ve tabi olduğu kendi şeyhi üzerinden himmet eden kişiyi müşahhaslaştırır. Ona göre cehaletin karanlığında abıhayata ulaştıran Şeyh Abdürrahîm’in himmetidir. Onun himmeti Mu’inî’ye eriştiğinde müşkilatların karanlıkları hoş bir aydınlığa kavuşur. Allah’a yakın olmayı ve bu vesileyle yüce kimselerin himmetine kavuşabilmeyi dileyen şair bu niyazla şiirine son verir.

Li-Ḥazretihi'l-Mu'îni's-Sâlikîn

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Şâh olasin idin bu himmeti at
Himmet atını nefis filine at

2. Şol piyāde ki ‘ālī-himmet-durur
Ruḥ öñinde çü fīl ü at ola māt
3. Himmetüñ yüce dut recā o-durur
‘Āli-himmetler oldı ḥāş-ı vülāt
4. Dūn-himmet odur ki ‘işyān ide
Nefse oldur şakī vü naḥs-ı ‘uşāt
5. Ehl-i himmetde rūḥ rāḥatdur
Ḳalbi şāfī vü cismi maḥż-ı sübāt
6. Devlet-i himmet ide menfa‘ati
Ol zamān kim şudūr olur eştāt
7. Mu‘cizātı zuhūrı himmetden
Um münācāt idüp ki eyide necāt
8. Bī-ḥicāb açdı vech-i Sübhānī
Himmetüñ nefḥasıyla bu şafaḥāt
9. Şāfī eyler şıfāt mir‘ātın
Gösterür şevḳ u zevḳ lezzeti zāt
10. İricek va‘d-i hādımü’l-lezzāt
Andan umar necātı cümle cünāt
11. Ḥaşr u neşr içre ‘işt ü ‘işret ider
‘Arż olıncaḳ o ‘arşa-i ‘araşāt

12. Terk iden himmet ehlidür derekât
Derekât oldu anlara derecât
13. Himmet-ile olur maḳām tamām
Berekât andan oldu bî-ḥarekât
14. Dūn-himmet şerīk-i şeytāndur
İşidür şerr ü şūriş ü şebekât
15. Himmetün artmayınca iy şōfī
Şāf kılmaz seni bu şavm u şalāt
16. Seyyi ’āt oldu zūhd-i bî-himmet
Ol ider seyysi ’atı ḥoş ḥasenāt
17. Bil ki ‘ Abdurrahīm himmetidür
Zulmet-i cehle Hızr-ı āb-ı ḥayāt
18. Bu **Mu‘īne** irişdi ol himmet
Zulmet-i müşkilāta ḥoş mişkāt
19. Sen vir ol ḳurbetünde yā Rabbi
Himmet-i ḥulḳ-ı eşrefi’s-sādāt²⁴⁷

2.2.2.5.11. On Birinci Gazel/Nazım

Eserin 2708-2718. beyitleri arasında yer alan gazel 11 beyit olup Mu’înî mahlasını taşımaktadır. Yahudi padişah ve Hristiyan düşmanı vezir hikâyesinin anlatıldığı bölümde “Der-Beyân-ı Ân Ki İn İhtilâfât-ı Der-Sûret-i Zâhir Est Be Der-

²⁴⁷ Yavuz, **a. g. e.**, C. II, s. 258-260.

Hakikat-ı Bâtın” başlıklı kısmın sonunda bulunur. Gazelden sonra “Beyân-ı Hasâret-i Vezîr Der İn Mekk ü Tezvîr” başlığıyla isimlendirilen kısım gelir.

Kişi, utanma duygusundan yükselen kokuyla can dimağını güzelce kokutmalıdır. Kendinde varlık bırakmamalı; kibirlenip kendini yüksek göstermemeli, mütevazı olmalıdır. Cömertlik olmasa da olur dememeli; cömertlik olmadan secde etmenin bir anlamı olmaz. Geçici özellikteki aşinaları, haşır neşir olunanları bir kenara bırakıp baki olana bakmalıdır. Nefis eğlenceli şeylerle insanı ilahî tecellileri görmekten alıkoymaya çalışır; buna aldanmamak gerekir. Mu’înî, ezeli olan ilahî sevgiyi bulmak için haddini aşmadan şeyhi Abdürrahim’e tabi olarak vahdet eteğinden tutabilmeyi arzular.

Velehü Eyzan

fe‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilün (fâ‘ ilâtün-fa‘ lün)

1. Cismüñi ‘ūd eyle oduñdan
Şıdur ödüñ su‘ūd id uduñdan
2. Cān dimāğını hoş mu‘atтар kııl
İrürüp dūd-ı būyı ‘ūduñdan
3. Hîç veçhile sende koma vücūd
Ko hūbūtuñ geç ol şu‘ūduñdan
4. Kara vū ağ u sebz ü sürh olma
Zerdi ko alla geç kebūduñdan
5. Dime cūdından özge var mevcūd
Ne aşşı ol cūdsuz sūcūduñdan
6. Āşinā-yı fenā ol iy ra‘nā

Geç bakāya bak ol vücūduñdan

7. ‘ Işķ bāzārına oluban țarrār
Elüñi yu ziyān u sūduñdan
8. Senlig-ile seni o nefis-i cehūd
Kūr eylesün şühūduñdan
9. Şayd olma meges duzağında
İy hūmā perri kes kuyūduñdan
10. Dut o ‘ Abdurrahīm-ile vaḥdet
Etegin geçmegil ḥudūduñdan
11. Bul **Mu‘īnī** meveddet-i ezeli
Būyını mazḥar-ı vedūduñdan²⁴⁸

2.2.2.5.12. On İkinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 2984-2992. beyitleri arasında yer alır. 9 beyitlik gazelde şair, mahlasını da kullanmıştır. Şiir eserde, Yahudi padişah ile Hristiyan düşmanı vezir hikâyesinin tercüme ve şerh edildiği bölümde, “Der Engîhten-i Vezîr Mekk-i Diğer” başlığıyla isimlendirilen kısmın sonunda yer alır.

Muhabbet ehline hazır bulunmakla uzakta olmak birdir. Gönül yakınsa cismin uzak kalması bir anlam ifade etmez. Kişi, her şeyde görünen sınırsız ilahî nur ile mutluluk bulanlardan olmalı, ateşe yaklaşmamalıdır. Şahın hisarını onun yokluğunda sanki varmış gibi muhafaza eden gerçek emin kişidir. Bunun gibi gıyabında yar olan gerçek sevgilidir. Selim bir kalbe sahip kişi Hz. Süleymanın dostu olur ve bütün vahşi hayvanlar ve kuşlara hükmeder. Kavuşana kadar visal arzulamaktan hiç

²⁴⁸ Yavuz, **a. g. e.**, C. II, s. 281-282.

vazgeçmemelidir. Hz. Peygamber her işin kendi zamanında yapılmasını tavsiye etmiştir. Bu yüzden Allah'ın rızasını kazanmayı geciktirmemeli, teslim olmuş bir kalple ona yönelmelidir. Bu yolda kişi canını, nefsini, aklını, şuurunu bir kenara bırakmalıdır. Mu'înî, şeyhi Abdürrahim'den aldığı ilahî aşkın nurunu Tur dağına tecelli eden ve Hz. Musa'nın ilk gördüğünde ateş sandığı Allah'ın nuruna benzetir.

Ve Min Zālike Keẓālik

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Ehl-i maḥabbete bir olur ğaybet ü ḥuzūr
Göñül yakın olur ne var olursa cism dūr
2. Geç nārı olı-gör yōri mesrūr-ı nūr-ı yār
Her şey zuhūridur yoğ anuñ nūrına şınur
3. Ğaybetde yār ola o ḥaḳīḳī muḥibb odur
' Ayn-ı ' ayān içre ğubār olmaya ğurūr
4. Oldur emīn ki emīr ḥiṣārını ğaybetde
Ḥazretde gibi ḥıfz ide çün şāhdur ğayūr
6. Teslīm id ol selīm Süleymān ḥabībūñ it
Tā kim müsellemler ola saña vahş u hem tıyūr
7. Terk eyleme ḥayālını tā kim vişāl ola
Sūr-ı vişāline çü ḥayālātıdur sürūr
8. Ta' cili ḳo rızāda müsellemler-şıfat yōri
Aḥmed didi çü vaktına merhūndur umūr
9. Ḳo cānı yār yolına bu nefis ü ' aḳluñı

‘ Ārından eyle ‘ ārī şu‘ ūrından eyle ‘ ūr

10. ‘ Abdurrahīm Mūsā-veş **anestü** nārını

Nūr **Mu‘īne** idüp aña bu tūrı kıldı Tūr²⁴⁹

2.2.2.5.13. On Üçüncü Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 3084-3092. beyitleri arasında yer alır ve 9 beyittir. Gazelde Mu’înüddîn Bin Mustafâ “Mu’în” mahlasını kullanmıştır. Gazel, eserdeki “Def” Kerden-i Vezîr Mürîdân Râ ve Der-Fevâyid-i Hâmûşî” başlıklı kısmın sonunda yer alır. Gazelden önce şeyhin eşiğinden yüz çevirmemek, şeyh git dese bile eteğinden sımsıkı tutup yanından ayrılmamak gerektiği öğütlenir. Gazelden sonra “Mükerrer Kerden-i Mürîdân-ı Vezîr Ki Halvet-Râ Bi-Şiken” başlığıyla isimlendirilen kısım gelmektedir. Bu kısımda özetle Pire tabi olmanın manevi yükselmenin esası olduğu, pirsiz yola çıkılmaması gerektiği anlatılır. Gazelin ana teması da müridin şeyhe tabi olup onun dergahından ayrılmaması üzerinedir.

Şiirde gönül evi Allah ile beraber bulunulan bir halvetgaha benzetilir ve insanın gönül evinde uyanık bulunması öğütlenir. Şair, bir şeyhin kapısında kul olmayı dünyaya şah olmaktan üstün görmektedir. İnsanın şeyh dergahının eşiğine yüz sürmesi gerekir, böylece dünyaya şah olur. Masiva peşinden gidip yolunu kaybedenlerden olmamalı, Allah’tan başka her şeyi bırakıp Allah’ın bir olduğunu dilinden düşürmemelidir. Şair, insanın kibir ve nefsi yenmesini kuyu benzetmesiyle anlatır. Kişi, Hz. Yûsuf’un kuyuya atılması gibi önce nefsini dip seviyeye indirmeli, sonra Hz. Yûsuf’un kuyudan çıkıp şah olması gibi manevi olarak mertebe kazanmalıdır. Kişi emsalsiz bir visal arzularsa sonunda şeyhi benzersiz şekilde görme şansı yakalar. İnsanın dillendirdiği bir ah binlerce günahı yakıp yok eder. Bu yüzden fikri vah, zikri ah olmalı; gece uyumadan sehre kadar ah etmelidir. Şairin ahı da şeyhin dergahının yolunu tutmuştur. Çünkü şeyhin dergahı dertlilerin ve ah edenlerin sığınağıdır.

²⁴⁹ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 307.

Şîr

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Eyle gön̄lũñ evini ھاlvetgāh
Cānuñı eyle gāh gāh āgāh
2. Şāh dergāhına yüzũñi sũri
Olasın kārghā şāhenşāh
3. Olma gũmrāh-ı māsiva'llāhi
Qo eyit lā-ilāhe illallāh
4. Āh idũp cāna vir seherde seher
Qoma aşnāma nām-ı āl-i Evvāh
5. Gir tihĩ kāh-ı çāhına her gāh
Yũsufı bul o cāha ol hem-rāh
6. Nefsi ikrāh-ıla gũnāhından
Çekũp it ğayr-ı şāhı istikrāh
7. Taleb eyle vişāl-i bĩ-emşāl
Göresin tā ki şāhı bĩ-eşbāh
8. Zikrũñ āh eyle fikrũñi vāh it
Biñ gũnāhı yaqar dilũñde bir āh
9. Rāh-ı dergāhı dutdı āh-ı **Mu'în**
Şāhdur çũnki her sipāha penāh²⁵⁰

²⁵⁰ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 316-317.

2.2.2.5.14. On Dördüncü Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'nin 3391-3407. beyitleri arasında bulunan gazel 17 beyittir. Mu'înüddîn Bin Mustafâ bu gazelde Mu'în mahlasını kullanmıştır. Yahudi padişah ve Hristiyan düşmanı vezir hikâyesinde “Nevmîd Kerden-i Vezîr Mürîdân-Râ Ez-Feyz-i Halvet” başlıklı kısmın sonunda yer alır. Gazelden önce akı karadan ayırmak gerektiği; vezirin nefsi emmare, on iki emirin ise kötü aklak olduğu açıklanır ve ardından başlıksız olarak bu şiir gelir. Bu şiirden sonra eser mesnevi nazım şeyliyle yazılmış “Veliyyü'l-‘Ahd Sahten-i Vezîr Her Emîr-Râ Ez-Nasârâ Cüdâ Cüdâ” başlığı ile isimlendirilen kısımla devam eder.

Mu'înî şiirinde kesretten kurtulup vahdete ulaşmak için çaba harcamak gerektiğini öğütler. Kesretin zararlarını anlatan ve kurtuluş yollarını gösteren şair şiirin sonunda tabi olduğu şeyhi vasıtasıyla vahdete ulaştığını söyler. Kesretin cebinden kurtulup vahdetin eteğine sarılmalıdır. Çeşit çeşit milletler vardır ama bunların hepsinden hasıl olan vahdettir. Kendisini “Ben hidayete erdiren birisiyim” diye tanıtan ama yetmiş iki milleti bir görmeyen kişi gerçekte doğru yoldan saptıran bir kişidir. Kesret tozlarının perdelediği göz, zerrede güneşi göremez. Tepelerin güneşe engel olup onu perdeleyememesi gibi saçların yani kesretin de yüzü yani vahdeti örtmesi mümkün değildir. İnsan, ecel gelmeden önce kesreti bir kenara bırakıp vahdeti bulmalıdır. Dedikodu terk edilmeli, tasavvufun da esası olan hal diliyle konuşulmalıdır. Kişi gönlünü saf eyleyip ezeli ve ebedi olan ilahî aşkın şarabından içmelidir. Mu'îni de şeyhi Abdürrahîm'in sunduğu kadehi içince vahdet ırmağında yıkanmış, böylece bütün kusurları temizlenmiştir.

[Başlıksız]

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Vahdeti nûrı-y-ıla ' azze vecel

Žav' vire ger ecelsüz ola vecel

2. Keşretün çāk eyleyü ceybini
Dāmen-i vaḥdete ur iy dil el
3. Mā-ḥaşal vaḥdet oldı cümlesine
Vardur gerçi nice dürlü milel
4. Görmeyen yitmiş iki milleti bir
Hādiyem dir odur muḍıll aḍal1
5. Zerrede Şemsi görmeyen göze
Oldı keşret ğubārı renc-i sebel
6. Zülfini ḥaddine ḥicāb diyen
Kördür şemsi ḳanda setr ide tell
7. Oldı bu ‘ālem-i mişālī anuñ
Muṭlaḳa vaḥdetine ḍarb-ı meşel
8. Keşreti ḳo vü maḥv-ı vaḥdeti ol
Saña virür-iken mecālī ecel
9. Ḳāl-u-ḳıl-ıla ḥall degül müşkil
Ḥāldür her muḥālī ḥalle maḥal
10. Ḳāl-i ḥālī ḥayālīne ḳul it
Tā ki ḥall idesin ‘aselden ḥal
11. İtmeyen terk-i iḥtilāf u ḥiyel
Ḥāşılı oldı ceng ü lāf u cedel

12. Şâfî ol şâfdan iç iy şōfî
Lemyezeldür mey-i ebed ve ezel
13. İçen ol cāmı mestî şol deme dek
Öñinden geçe tâ cebel yā cemel
14. İç o cāmı fenāya cehd eyle
İtme zīnhār hîç ‘amelde emel
15. ‘İşķınuñ ‘azline ğazāl-i dili
Şayd idüp zikrūñ eyle şî‘r ü ğazel
16. Rāh-ı ‘Abdurrahīm şundi ğadeh
Ferahı pāk ider melāli ‘ilel
17. Yundı vahdet ma‘īnine bu **Mu‘īn**
Ėomadı anda ol zülāl zeel²⁵¹

2.2.2.5.15. On Beşinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 3437-3449. beyitleri arasında yer alan gazel 13 beyit olup Mu’înî mahlasını taşımaktadır. Vezir’in beyleri yanına çağırıp hepsini ayrı ayrı veliaht yapmasının anlatıldığı “Veliyyü’l- ‘Ahd Sahten-i Vezîr Her Emîr-Râ Ez-Nasârâ Cüdâ Cüdâ” başlıklı kısmın sonunda bulunur. Bu kısımda nefsin bedenden uzaklaştırılması; nefis bedende ölmedikçe gerçek hayatın bulunamayacağı; nefsin can kuşuna kurulmuş bir tuzak olduğu anlatılır. Ardından bu gazel gelir. Gazelden sonra eser vezirin halvette kendini öldürmesinin tercüme ve şerh edildiği “Küşten-i Vezîr Hiş-Râ Der- Halvet Ez-Behr-i Ta’assub-ı ‘Abes” başlıklı kısımla devam eder.

²⁵¹ Yavuz, **a. g. e.**, C. II, s. 344-346.

Gazelde Mu'înî, dört kitaptan çıkardığı neticeye göre kişinin yükselebilmesi için benliğini yenmesi gerektiğini söyler. İnsanın nefsiyle savaşını satranç oyunundaki taşlarının hamleleriyle tasvir eder. Varlığı kumaşa benzeten şair, kazanç derdi çekmek yerine varlık kumaşını değersizleştirmeyi; ömür tahtını paçavra gibi parçalamayı öğütler. Dünyaya el açmayanların iki cihanda cömertliğine ihtiyaç duyulan kişiler olacağını ifade eder. Şaire göre insan diğer canlılara karşı Yûsuf-ı Haccâc gibi zalim davranmamalı; iradesiyle kendi nefsinin yok edebilmeli; Hallâc-ı Mansûr gibi sevgilinin dar ağacında kendini asabilmelidir. Kişi elinde bulunan taht, tac, mal, mülk vb. maddi varlıkların hepsini dağıtmalı ve böylece ebedi mülke sultan olmalıdır. Mu'înî öğütlediği konuları sadece kendisinin söylemediğini; in, cin, peri ve turraç kuşunun da aynı şeyleri tavsiye ettiğini dile getirir. Şiirin sonunda verdiği öğütlerin gösterdiği kurtuluş yoluna nasıl çıkılacağını da gösterir. Her şeyi bir kenara bırakıp şeyhi Abdürrahîm'in aydınlattığı yoldan gidilmesini tavsiye eder.

Velehü Eyzan

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Ol ki 'uşşâka mevtidür mi' rāc
Dört kitâbdan şunı itdüm istihrāc
2. Zātuñuñ atın eyle māt-ı memāt
Fîle at atı sür ruḥ-ı leclāc
3. Varlıguñuñ kumāşını lāş it
Çekme ḥavf-ı ḥarāc u guşşa-i bāc
4. 'Ömr tahtını tahta gibi uşat
Sîr ol serden olasin ser-tāc
5. Açma dünyāya ihtiyāc elin
Ola kevneyn cūduña muḥtāc

6. Kendüñe hüccet eyle iy maḥcûb
Olma maḥlûka Yûsuf-ı Ḥaccâc
7. Mevt ki dirven ol ṭabî'î degül
Kıl irâdî-y-ile fenâ-yı mizâc
8. Bu 'anâşır 'anâsıdur nâsûr
Aña mevt-i mizâc oldı 'ilâc
9. Dâr-ı dildâra cânı berdâr it
Varlıguñ penbesine ol Ḥallâc
10. Câvidân milke olasın sulṭân
Raḥtı şaç taḥt u tâca vir târâc
11. Bu **Mu'îni** didüğini eydür
İns ü cinnî vü perî ü turrâc
12. Menhec isterseñ ol ma'âda idin
Nûr-ı 'Abdurrahîm'i şem' u sirâc
13. Nağamıdur ne ğam na'îme ni'am
Aç oturma ol hevîc-ḥâneyi ac²⁵²

2.2.2.5.16. On Altıncı Gazel/Nazım

Eserin 3594-3606. beyitleri arasında yer alan gazel 13 beyittir ve Mu'in mahlası kullanılmıştır. Şiirden önceki hikâye akışında, vezir kendini öldürdükten

²⁵² Yavuz, a. g. e., C. II, s. 349-350.

sonra onun yerinde gözü olan beyler arasında makam kapma tartışması yaşanır. Ardından Mu'înî "Sırr-ı Sehn" başlıklı bir bölümde kesreti bırakıp vahdetin talep edilmesini, hikâyedeki vezirin hallerinden ders alınmasını öğütler; peşinden bu şiir gelir. Şiirden sonra insanın canını parlatıp tozlardan arındıran şeyin ilahî aşk olduğu, aşksızlığın insanı dar gönüllü yapacağı anlatılır. Şairin şiirde Arap alfabesini meydana getiren ebced, hevvez, kelemen, sa'fes, karaşet, sehz harf guruplarını yani ebced kelimelerini zikrettiği görülür.

Mu'înî şiirine sadakat, ihlas ve aşk yolundan gidilmesini öğütleyerek başlar. Nefis ve onun isteklerini merkebe benzeten şair, nefsanî arzuların kontrol altında tutulmasını öğütler. Kişi Rabbini talep etmeli ve hakka talip olmalıdır. Gönül Burak'ına binerek yıldızları nal, şimşekleri ayak sesi yapıp arşa doğru hareket etmelidir. Mekansızlık mülkünde melik olmalı; melek olup her felekte bir yıldız edinmelidir. Önce ilahî aşkı elde edip sonra Allah'ın "kün" emrinin manasının sırrına ermelidir. Dost defteri baştan sona ezberlenmeli, sevgi evini okul edinmelidir. Şeyh Abdürrahîm'in sunduğu ilahî aşkın şarabını içmeli, gece gündüz zikri ağızdan düşürmemelidir.

Min Ba' zı Mu' ammiyâtihi

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Şıdk u ihlâş u ' ışkî mezheb idin
Nefs ü ehvâ vü şevkı merkeb idin
2. Taleb it hakkı rûhı tâlib idüp
Rabbi ma' lûb kalbi ma' leb idin
3. Seyr-i çarh eyle bin burak-ı gönül
Berkı na' l it nücümü kebkeb idin
4. Melik-i mülk-i lâ-mekânî ol

Melek ol her felekde kevkeb idin

5. Kāsib-i ‘ ayn u şīn u kāf olup
Hāşılı kāf u nūnı meksebe idin
6. Ser-te-ser ezber eyle defter-i dōst
Var meveddet evini mekteb idin
7. Tıfl-ı dil vaḥdet ebcedin oḳısun
‘ Aḳluñı cedd ü rūḥuñı eb idin
8. Qalem it kirpūḡuñ bu ebced iḡün
Cigeruñ qanıñı mūrekkeb idin
9. Hı vū tı eyle ḥarf-ı ḥuṭṭıyi
Hevvezi heykel-i maḥabbet idin
10. Kelemen mīmi me ’menūñ olsun
Sa’ afas fisini muḥāṭıb idin
11. Qaraşat ras-ıla sirişt eyle
Ṭopraḡuñ ṭinini muṭayyeb idin
12. Şaḥḥazuñ zālını **Mu’īn** idinüp
Ebcedūñ āḥirin murāqab idin
13. Mey-i ‘ Abdurraḥīm’den iḡesin
Rūz u şeb ‘ ıṣḡ cāmını leb idin²⁵³

²⁵³ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 363-364.

2.2.2.5.17. On Yedinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'nin 3849-3867. beyitleri arasında yer alan gazel 19 beyittir. Şair bu şiirinde Mu'în mahlasını kullanmıştır. Şiir, “ Der-Beyân-ı Ta'zîm-i Na't-ı Mustafâ ‘Aleyhis’selam” başlıklı kısımdan sonra gelir. Bu şiirden önce nefsin tamamen ölmeyeceği, insan gafil davranırsa tekrar dirileceği ve peygamberin sünnetlerinden alıkoyacağı anlatılır. Ardından bu şiir gelir. Şiirden sonra eser “Hikâyet-i Pâdişâh-ı Cehûd-ı Diger Ki Der-Helâk-i Dîn-i Îsâ Rû Nümûd” başlıklı Hz. Îsâ'nın dinini yok etmeye çalışan başka bir Yahudi padişahın hikâyesinin anlatıldığı bölümle devam eder.

Şair şiirine nefsine hakim olup onun isteklerine karşı koyanların cennete gideceğini öğütleyerek başlar. Rezil nefse temanna etmeyi bırakıp halis kalplilerden yardım istemelidir. Peygamberlerin dahi emin olamadığı nefis tehlikesinden velilerin çekeceği dert vardır. Nefis, Havvâ vasıtasıyla yol bulup Hz. Âdem'i bir anda kandırmıştır. Hz. Musa'yı Hızır'ın yaptıklarına itiraz ettirerek onun Hz. Musa'dan yüz çevirmesine sebep olmuştur. İnsanın nefsin kötülüklerinden korunabilmesi için dünyadan yüz çevirmesi gerektiğini dile getiren Mu'inî, mevlaya kavuşmak isteyenlerin nefs-i emmâreyi itaat altına alması lazım geldiğini söyler. Bunun için kişi Allah'a secde etmekten başını kaldırmamalıdır. İlâhi aşkın kadehini candan arzulamalı; cismini Allah'ın lutfuyla parlatmalıdır. İnsanın doğru fikirlerini bozan nefisle olmaktan kaçınmalı; aklını kirlerden temizlemelidir. Kişinin kalp gözü açık olmalı; binanın zahirine bakmak yerine onun içini görmeli, mimarın sırrına vâkıf olmaya çalışmalıdır. Gönlünü temizleyip parlatan kişi orada her şeyden farklı ve benzersiz olan ilahî nurun tecellisini görür. Şair, sözde kalan ilimden değil hal ile yaşanan ilimden yanadır. Bunun için söz dilini bırakıp hal dili makamına yükselmeyi öğütler. Kesret içinde vahdeti bulmayı dileyen şair, Mevla'nın bayrağı altında gölgeli bir yer kazanabilmeyi arzular.

Ve Min Neşâyihi Eyyedehu'llâhu Bi Şalâhi Nuşhihi

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Nefsini nehy idenler ehvādan
Seyr-i firdevse irdi me'vādan
2. Koyup igvāyı itmeyen gavgā
Buldı ma'nāyı geçdi da'vādan
3. Kālb-i hālişden eyle istimdād
Ko temannāyı nefis-i rüsvādan
4. Bir nefesde itdi nefis Ādem'i hōr
Ruḥşat irüp hevāya Havvā'dan
5. Nefs ilinde ki Nūḥ içdi şābūḥ
Aldı tūfānı mevc-i deryādan
6. Yūsuf'a cāhı çāḥ olup yutdı
Ġarra oldı çü ḥüsn-i zībādan
7. İ' tirāz itdi Hızr'a çün Mūsā
Yüz çevürdi ustā-yı dānādan
8. Nefsden enbiyā emīn olmaz
Derd var evliyāya ol dā'dan
9. Şunları gör saña baña ne vücūd
Biz ḥo gāyet denīyüz ednādan
10. Buña çāre gurūrı terk itmek
Gözi yummaḵ cemāl-i dünyādan
11. Bil ki Mevlā vişālin ister-iseñ

Elüñi çek hayāl-i ‘uqbādan

12. Tā ki emmāre ola me’ mūruñ
Çekme baş emr-i mīr-i a’ lādan

13. Cāndan iste cām-ı iclāli
Cila ur cismüñe tecellādan

14. Kılma nefis-ile fikr-i fāsidge
‘Aklüñi pāk eyle sevdādan

15. Nāzar itme bināya bīnā ol
Nūrı bul her bināda bennādan

16. Kıl mücellā o cānuñuñ cāmın
Gör bī-hemtāyı cümle eşyādan

17. Hāl ara kāl-u-kılden güzer it
Hāzer it baḥş-i lā vü illādan

18. Nokta-i vahdet içre kıl taḥşil
Her ne kim var elīfe dek yādan

19. Budur-evla’l-vülā **Mu‘īn** saña
Zıll bulasın livā-yı Mevlādan²⁵⁴

2.2.2.5.18. On Sekizinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin “Hikâyet-i Pâdişâh-ı Cehûd-ı Diger Ki Der-Helâk-i Dîn-i Îsâ Rû Nümûd” başlıklı kısmında yer alır. Şair, Yahudi padişahın bir put

²⁵⁴ Yavuz, **a. g. e.**, C. II, s. 386-387.

yaptırıp yanı başına ateş yakıtılarak puta secde etmeyenleri ateşe attırmasını anlattığı hikâyeye geçmeden önce iyi gibi görünen kötülerden, ikiyüzlülükten bahseder. İyilerden güzel âdetler, kötülerden zulüm kalmıştır. Hayvanların rengi dışında, insanın rengi içindedir. Güzel renkler sefadan, çirkin renkler cefadan kaynaklanır. Cismin rengi zulmanî, ruhun rengi rahmanîdir. Akıl, aşk ve ruhun derecesi yüksek; his, cisim ve nefsin seviyesi alçaktır. Mu'înî, mesnevi nazım şekliyle verdiği bu öğüdün peşinden nazım şeklini değiştirir ve aynı konuda nasihat etmeye devam eder. Eserin 3973-3993. beyitleri arasında yer alan şiir 21 beyit olup Mu'în mahlasını taşımaktadır. Şiirden sonraki hikâyede Yahudi padişahın bir put yaptırıp yanına ateş yakıtırdığı, annesinin kucağındaki çocuğu ateşe attırdığı anlatılır.

Mu'înî şiirin başında dostun derdiyle dertlenmeyi öğütler. İnsanın zulmü terk edip takva sahibi olması, âlemde adının kerem sahibi olarak anılmasına vesile olur. Gaflet kalbi öldürürse can bunun yasını tutar. Şair, Hz. Süleyman'ın yıkanırken bir anlık gafletle yüzüğünü kaybetmesi ve yüzüğün kaybıyla beraber saltanatını da yitirmesi hikâyesine telmihte bulunarak gafletin doğurabileceği sonuçlara dikkat çeker. Dünyanın kalıcı olduğu yanılgısına kapılıp ona mahkum kalmamalıdır. Dünyayı ana rahmine benzeten şair, cenin gibi orada kalmak yerine hayız kanının rahmi temizlemesi gibi dünyadaki kötülükleri yok etmeyi öğütler. Dünya nimetleri şiirde süt şeklinde değerlendirilir ve bu sütün kimseye fayda sağlamayacağı ifade edilerek içilmemesi istenir. Kişi, neyin yanık sesi gibi içten niyaz etmeli; mağrur olmayıp boyunu çeng gibi eğmelidir. İbadetlerinin çokluğuna güvenenler, çok ibadet eden ve ism-i a'zam duasını bilen Bel'am-ı Bâ'ûr'un dünyalığa meylettikten sonra başına gelenleri unutmamalıdır. Korku ya da rica için yalvarmayı bir kenara bırakıp Kur'an-ı Kerim'e sarılmalıdır. Hiç kimseye zulüm etmemelidir; çünkü zalime kendi zulmü en karanlık kuyudur. Hz. Peygamber'in yolunda ayağını sağlam yere basmalı; Hz. İsmâ'nın can veren nefesini bulmalıdır. Mu'înî şiirin sonunda verdiği öğütlerin gerçekleşmesi için kendi şeyhine tabi olunmasını işaret eder. Her şeyin en doğrusunu bilen hüküm sahibi Allah'tır ancak kişi ruhunu Şeyh Abdürrahîm'in yanında bulundurmalıdır.

fei' lātün mefā' ilün fe' ilün

1. Āh kim vurmaduñ dem-i ādem
Vāh kim yimedüñ gam-ı hem-dem
2. Zılmı terk idüp olmaduñ etķā
Tā ki 'ālemde ismüñ ola ekrem
3. Ğafletüñ mevti ķalbüñ öldürdi
Cānuñ ol derd-ile dutar mātem
4. İbn-i Dāvūd bir nefes ğāfıl
Oldı ķapdurdı māhīye hātem
5. Olma maķkūm hūkm-i dünyāya
Fānīdür şanma esāsını muķkem
6. Raķm-i dünyā içinde tıfl olma
Dem-i hayzı ol anadan kem em
7. Kimseye sūd itmedi ol sūd
Dime emsem ola şanup em ü sem
8. Şāfī ol şōfī iç Aşaf şāfın
Ol Süleymān elinde cām-ı cem
9. Ney gibi eyle dem ciger delügin
Çeng-vār eyle şāķ-ı ķaddüñi hām
10. Çeng gibi bilüñi iki büküp
Şaragör dōst çengine perçem

11. Kılı kıl kalbũñũñ inisinden
Zahma kıl zahm-ı hemdemi her dem
12. Adı vir bāda iç şād ol
Olma maḥmūr ḥamr iç ol ḥurrem
13. Güline karşı bülbül ol gūyā
Ḥār ḥavfıyla sūsen ol ebkem
14. Zūhduñe iy zāhid olmağıl mağrūr
N'itdi Ba' ūrı gör veyā Bel'am
15. Koma ḥavf u recādan istid'ā
Eyle Kur'an'ı cānuña maḥrem
16. 'Arş-ı maḳlūba ḳalbi kıl ḥāmil
'Arş-ı a'zam 'arīşuñ ola iy 'amm
17. Diler-iseñ görüne rŭz-ı cemāl
Āfitāb-ı celāle ol şebnem
18. Dem-be-dem kimseneye zulm itme
Zālime zulmıdur çeh-i azlem
19. Muştafā yolına ḳadem berkit
Bul dem-i rŭḥ-ı 'İsā bin Meryem
20. Rŭḥ-ı 'Abdurrahīm'i maḥrem idin
Ancak Allahu a'lem u aḥkem

21. İy **Mu‘îni** hurûfı ol rûhuñ

Saňa esmâdan ism ola a‘zam²⁵⁵

2.2.2.5.19. On Dokuzuncu Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 4176-4192. beyitleri arasında bulunmaktadır. 17 beyit uzunluğundaki şiirde şair, Mu’în mahlasını kullanmıştır. Şiirin öncesinde “Âverden-i Cühûd Zen-Râ Bâ-Tıfl-ı Kûçek-eş...” başlıklı kısımda Yahudi padişahın put yaptırdığı, puta secde etmeyen bir annenin kucağından çocuğunu aldrıp ateşe attırdığı anlatılır. Çocuğunun ateşe atıldığını gören anne puta secde etmeye yeltenir ancak ateşin içinden çocuğun sesi gelir; annesinden puta secde etmemesini istemektedir. Ateşin bir perde olduğunu söyleyen çocuk, asıl olanın perdenin ardındaki gerçek olduğunu dile getirerek annesi dahil izleyen kalabalığı hepsini ateşe girmeye davet eder. Kalabalıklar ateşe girmeye başlayınca görevliler engel olmaya çalışır ancak başarılı olamazlar. Yahudi padişah halka sözünü dinletemeyince mahcup olur. Şair bu aşamada öğüt vererek kişinin başkasına yapacağı iyilik ve kötülüklerin, hayır ve şerrin kendine geri döneceğini söyler. Kişi başkasını hor görürse kendisinin de hor görülüleceğini, başkasını kırarsa kendisinin de kırılacağını, başkasına gülerse kendisinin gülünç duruma düşeceğini dile getirir ve peşinden bu gazeli söyler. Gazelden sonra eser “Kej Manden-i Dehân-ı ân Penhân Ki Nâm-ı Muhammed-Râ Be-Tahassur Hâned” başlıklı bölümle devam eder. Bu bölümde Hz. Peygamber’in adını alaylı şekilde ağzına alan bir kişinin ağzının çarpılması hikâyesi anlatılır.

Mu’înî şiire pintiliğin kötü bir şey olduğuna dikkat çekerek başlar. Pinti insanlar cennet yüzü göremeyeceklerdir. Pinti kişi sofı bile olsa lanetlenmiştir ve ona Allah rahmet etmez. Pintiler merhamet ve itibar görmezler. Şair, cimrilik harmanının tahılının hırs olduğunu, zulüm ekip zulmet kazanmamayı öğütledikten sonra Şeytan’ın da hırs ve pintilik yüzünden kıyamete kadar lanetle anılacağını söyler. Ruhu hırsa mahkum olanların gözü ibret alınacak şeyleri göremez. Dünya bir ağaç gölgesi gibidir ve göz açıp kapayıncaya kadar bir anda geçer. Böyle bir dünyada

²⁵⁵ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 397-398.

aşırı hırs sahibi olmamak gerekir, çünkü herkes için ancak kısmetinde olan vardır. Hz. Peygamber'in "bir saat kadar sürecektir" dediği dünya hayatı için uzun vadeli arzuların beslenmesi anlamsızdır. Bu bir saati ibadetle mutlu geçirmek ve azgınlığı bırakmak gerekir. Ömrünü ibadetle geçirenler darlık saati yani ölüm anı geldiğinde ferahlık ve rahatlık bulurlar. Kişinin zamanı ve gücü varken niyetini hayırlı tutup şeyhin eşiğine yakın durması, ibadet ve kulluk etmesi gerekir. Mu'înî, şeyhi Abdürrahîm ile himmet bulduğunu ifade ederek insanların benlik davasını bırakıp bir veliye tabi olmalarını tembihler.

Ve Min Zālîke Kezālik

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Buḥl-ıla şalma 'āleme miḥnet
Buḥl-ıla yokdur ādeme cennet
2. Zāhid olursa daḥı buḥl ehli
La' net ehliḍür ana yok rahmet
3. Buḥldan ḥālî olmayan bulmaz
Devlet ü 'izz ü rāḥat u re'fet
4. Hırmen-i buḥl-la toḥm hırş oldı
Zulm eküp var götürmegil zulmet
5. Buḥldan gör ki n'oldı dīv-i racīm
Tā-kıyāmet kim aḥsa dir la' net
6. Rūḥ kim hükm-i hırşa maḥkūmdur
Görmez 'ayn-ı 'ibreti ḥikmet

7. Kendüñe hayr u halka şer şanma
İtme zinhār anuñ gibi fikret
8. Bu fenā mülki oldı zıll-ı şecer
Tarfatü'l-‘ ayn içinde ider hicret
9. Ne için buña bunca buhl u hased
İrişür her kişiye olan kısmet
10. Bunca tül-ı emel nedür bir di
Didi dünyāya Muştafā sā‘ at
11. Geçür ol sā‘ atı sa‘ ādet-ile
Eyle terk-i şekāvet it tā‘ at
12. Tā‘ ata harc iden o sā‘ atını
Zik sā‘ atda buldı vüs‘ ü vüs‘ at
13. Niyyeti hayr idüp itā‘ at kıl
Devletüñ depme var-iken ālet
14. Şāh işigine kurbet eyle taleb
Kullıg eyle kesilmedin kuvvet
15. İrdi ‘Abdurrahīm’e hidmet-ile
Bu **Mu‘īn** eyle hidmete himmet
16. Tā ki sen dahı bir ere iresin
İhtiyāruñ ilinden it ğurbet

17. Tâ başuñ bula tâc devletden
Olasın haş-ı hażret-i izzet²⁵⁶

2.2.2.5.20. Yirminci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'nin 4248-4270. beyitleri arasında bulunan şiir 23 beyit olup Mu'in mahlasını taşımaktadır. Şiirden önce "Kej Manden-i Dehân-ı ân Penhân Ki Nâm-ı Muhammed-Râ Be-Tahassur Hâned" başlıklı mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölüm bulunur. Bu bölümde Hz. Peygamber'in adıyla alay eden bir kişinin ağzının çarpılması anlatılır. Hikâye ile bağlantılı olarak öğüt veren şair, ilahî aşkın ateşiyle gözlerden yaş akıtmayı tavsiye eder. Dünyada ağlayanların ahirette güleceğini; su bulunan yerin yeşil, bulunmayan yerin kurak kalacağını söyler ve gözlerden akıtılacak yaşla gönül bostanının yeşillenip hayat bulacağını dile getirir. Ardından bu şiir gelir. Bu şiirden sonra "Îtâb Keden-i Şühûd Ber Âteş Ki Çerâğ-Sûzânî" başlıklı bölüm gelir. Bu bölümde padişahın insanları yakmadığı için ateşi azarlaması hikâye edilir.

Mu'inî şiirine sinirlenmenin ve kalp kırmanın zararlarına dikkat çekerek başlar. Hiç kimseyi azarlayıp gönlünü yıkmamak gerekir. İnsanın gönlünü yıkmak arşı yıkmak gibidir ve büyük bir zulümdür. Âlemde insana eziyet eden zalimlerin tatlı hayatları mutlaka acıya döner. Yaratılmış hiçbir canlıya eziyet etmemeli; nefsanî arzuları terk edip toprak gibi mütevazı olmalıdır. Kişi gönlündeki ilahî aşkın ateşiyle gözlerinden yaş akıtmalı; feryat edip inlemeli; bağırı kebap, gözyaşını şarap eylemelidir. İlahî aşkın ırmağından aldığı suyla can bostanını canlandırmalıdır. Varını yoğunluğa yel götürse gaflete düşüp üzülmemelidir, zira en sonunda onlar toprak olacaktır. Kişi öğrendiklerini uygulamalıdır; amelsiz ilimle mağrur olanların sonu iyi olmayacaktır. Gönül kabesine yüz sürmeyenler hacca gidip hacı olsalar bile o hac onlara utanç olur. Sahip oldukları mal ve mülkle övünenler bir anda hepsinin harap olup yıkılabileceğini unutmamalıdır. İnsan, güzelliğiyle övünmemeli; güzelliğin rüya gibi gelip geçici olduğunu unutmamalıdır. Serap gibi bir var bir yok olan dünyaya aldanmamalıdır. Aldananlar kara bulutlar içinde kalmış gibi ışıksız kalır. Şeytan,

²⁵⁶ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 416-417.

gönül yıldızlarıyla taşlanmalı; ilahî aşk, akıl feleğine güneş terazisi yapılmalıdır. Dünya sevgisinin kapısına kilit vurulmalı, böylece can sekiz cennete kapıcı olmalıdır. Kalp kilidi gayret anahtarıyla açılıp müfettihi'l-ebvâb olan Allah'ın sevgili kulu olma mertebesine yükselmelidir. İnsan, azgınlığı bırakıp geçmiş hatalarından pişman olmalıdır. Böyle davrananlar sorguya muhatap olmadan ve cevap verme korkusu yaşamadan cennete girer.

Mu'înî şiirin sonunda Allah'a niyaz eder. Allah'ın Rahîm ve Tevvâb isimlerini zikreden şair, Allah'tan af ve merhamet dileyip tevbesinin kabul edilmesini ister. Kendini zayıf ve miskin şekilde tasvir ederek nefsanî arzuların ateşinin kalbine zarar vermemesi için şeyhi Abdürrahîm vasıtasıyla aldığı ilahî aşk nurunun kalbine bir kanca gibi takılmasını temenni eder.

Velehu Eyzan

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Kimseye miḥnet-ile itme ' itâb
Binüben hiddet atın itme şitâb
2. ' Arş-ı Raḥmân yıkarsın iy zâlim
Kimsenüñ göñlini itme hîç ḥarâb
3. Âdeme ' âlem içre itme sitem
Tâ ' azâb ola sana ' iyş-ı ' izâb
4. Tâ gözüñden niḳâbı ref' ideler
Hîç maḥlûka kılma ḳahr u ' iḳâb
5. Geç hevâdan vücûduñı ḥâk it
Göñlüñ odıyla gözlerüñ kıl âb

6. Āh u zāruñdan eyle çeng ü rebāb
Bağruñ u yaşuñ it şerāb u kebāb
7. Eyle cān būstānını ma‘ mūr
‘ Işk ırmağı içre ol dolāb
8. Tahtuñı yıl götürse dahı saķın
Ġarre olma āķır olısar o tūrāb
9. Bī-‘ amel ‘ ilm-ile olan mağrūr
Bāb-ı a‘ ķab açar aña o kitāb
10. Kim gönül ka‘ besine vurmasa yüz
Ĥācı şanma aña ĥaccı oldu hicāb
11. Māl u mülküm diyü tefāķhur iden
Mülk ü māluñ olur ĥarāb u yabāb
12. Ġarre olma cemālūñe nice
Ĥüsn gördüm ki olur ĥayāl-i ĥāb
13. Kim vefā buldı uşbu fāñiden
Kim olan serāb-ıla sīrāb
14. Dünya bir pīrezen-durur reh-zen
Ört nikābın yüzine görme i şāb
15. Alına alına anuñ her kim
Mīğ-i muzlimde ķaldı bī-mehtāb
16. Dil nücūmın rücūm it ol dīve

Felek-i ‘ aqla ‘ ıřķ it uřturlāb

17. Ol felekde melek gibi melik ol
Mülk bul bī-havāyic ü esbāb
18. Hıbb-ı dünyā ķapusına ķıfl ur
Heşt cennāta cānuñ it bevvāb
19. Ƙalb ķıflına řevķi ķıl miftāh
Ol nedīm-i müfettiħü’l-ebvāb
20. Ƙıl nedāmet řekāvet itme dahı
Gir cinān içre bī-su’āl u cevāb
21. Yā İlāhī **Mu‘īne** ‘avn eyle
Luťf ķıl ya Raħīm u yā Tevvāb
22. Ƙalbine bu za‘īf miskīnūñ
Nūr-ı ‘ Abdurraħīm’i ķıl ķullāb
23. Tā ki nefis-i cühūdı od-ı hevā
Yandurup eylemeye añā ‘ azāb²⁵⁷

2.2.2.5.21. Yirmi Birinci Gazel/Nazım

Mesnevī-i Murādiyye’nin 4760-4776. beyitleri arasında yer alır. 17 beyitlik şiirde Mu’înüddin Bin Mustafa, Mu’înî mahlasını kullanmıştır. Aslan ile av hayvanlarının hikāyesinin tercüme ve şerh edildiği bölümde “Tercīh Kerden-i Nahķırān Tevekkül Rā Ber Cehd” başlıklı kısımda bulunur. Bu kısımda söz

²⁵⁷ Yavuz, **a. g. e.**, C. II, s. 422-424.

Firavun’a gelince Mu’înî hikâyeyi hatırlatma ihtiyacı duyar. Müneccimler Firavun’a onu öldürecek olan erkek çocuğun ana rahmine düştüğünü haber verince ülkede doğacak olan bütün erkek bebeklerin öldürülmesi emrini verir. İmrân, Hz. Musa’yı doğurunca öldürülecek korkusuyla onu bir sandığa koyup denize bırakır. Sandık sürüklenerek Firavun’un sarayına kadar gelir. Firavun’un karısı sandığı fark edip aldığı anda içinde bir bebek olduğunu görür. Bebeği görür görmez kanı kaynayan kadın, bebeğin Mısır’da doğan bebeklerden biri olmadığına Firavun’u ikna eder. Böylece Firavun, ölümüne neden olacak kişiyi, Mu’înî’nin tabiriyle av avcıyı, kendi eliyle büyötmeye başlar. Şair bu aşamada nazım şeklini değıştirerek bu şiiri söyler. Şiirden sonra “Tercih Kerden-i Nahcîrân Tevekkül Râ Ber Cehd” başlığıyla isimlendirilen kısmın şerhine devam edilir.

Şair şiire kaderden kaçılamayacağını söyleyerek başlar. Bakara suresinin 31. ayetinden kısmen iktibas yapan şair, Allah’ın Hz. Âdem’e bütün varlıkların ismini öğrettiği halde onun da kaderden kaçamadığını dile getirir. Hz. Yûsuf’u önce kuyuya atıp sonra yüksek mevki kazandıran ve Hz. Yakûb’a kanlı gözyaşları döktüren kaderdir. Kaderlerinde varsa gece dünyayı aydınlatan ay ile göge ve yere ışıık veren güneş neft yağı gibi yanar. İnsan kaderiyle melek ya da şeytan olur. Allah’ın emri olmaksızın saman çöpü bile hareket etmez ve ağaç yaprakları kıpırdamaz. Yer yüzünü yel gibi oynatan; ateşten parıltı çıkaran odur. Kişinin nefes alması, his, düşünce, feraset, akıl baştan başa hep kaderle doludur. Gönöldeki ateşin, sözdeki işaretlerin; yüzdeki göz ile gözdeki görüşün sebebi kaderdir. Bazen söyletip bazen dinleten kaderdir. Âlemde kaderden bağımsız kıl kadar hayır ve şer yoktur. Kaderin gerçekleşmesi karşısında insanın ona rıza göstermesi lazımdır. Kişi, ayağını yere sağlam basıp sonrasına tevekkül etmelidir, zira kaderde yazılan ne varsa başa gelir.

Min Ba‘ zı Değâyıkıhi Haşera’llâhü Ma‘ a Ahıere’l-Halâyıkı

fe‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilün (fâ‘ ilâtün-fa‘ lün)

1. Eyler-iseñ eger hâzer ne kadar
Hükmin âhir ider kazâ-yı kader

2. Ādem'ün ki ismi 'allemü'l-esmā
Gör kaderden ne deñlü itdi hāzer
3. Yūsuf'a cāhı çāh ol itdi
'Ayn-ı Ya' kūb'a dökdi hūn-ı ciger
4. Ol zamān kim kazā gözin dutdı
Çekdi şimşir Muşafā'ya 'Ömer
5. Şeb-çirāğ-ı cihān-iken köyinür
Ger kazā nārı irse nūr-ı kamer
6. Şems-iken şem'-i āsümān u zemīn
Neft gibi kader odına yanar
7. Geh melekdür anuñ-ıla ādem
Dīv olur gāh anuñ şeriyle beşer
8. Bil kader kadrini iriş kadre
Kudret-ile eyle her nefesde güzer
9. Şu şaman çöpın ırmaz emrūñsüz
Yıl kımıldadımaya berg-i şecer
10. Yıl gibi yiri oynadan oldur
Şu gibi oddan çıkaran fer
11. Nefs andan vurur zevi'l-enfās
Ol-durur 'aql u nefis ü sırr u ser

12. Hiss ü fehm ü firâset dil ü cân
Toludur anuñ-ıla ser-tâ-ser
13. Dil odur dilde sūz ü sözde rumūz
Yüz odur yüzde göz ü gözde başār
14. Gāh gūyende gāh sem^ç oldur
Tefriķa gāh ü gāh cem^ç -i nazar
15. Ansuz yok cihānda hergiz
Kıl kadar nef^ç u zarr u hayr u şer
16. Buña dermān şunı bulmışlar
Ol kazā tīrine it rızāyı siper
17. Er yolında ayağūñı bek bas
Çün **Mu^ç ĩñĩ** muķadder olan irer²⁵⁸

2.2.2.5.22. Yirmi İkinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'de aslan ile av hayvanları hikâyesinin anlatıldığı bölümde aslanın çalışmayı tevekküle tercih etmesinin anlatıldığı “Bâz Tercîh Kerden-i Şîr Cehd Râ Ber Tevekkül” başlıklı kısımda yer alır. Eserde 4893-4896. beyitler arasında bulunan şiir 4 beyit olup şair mahlas kullanmamıştır. Bu şiirden sonra “Ve lehu Eyzan Li-Hazretihi” başlıklı mesnevi dışı nazım şekliyle kaleme alınmış şiir gelir.

Bu şiir, peşinden gelen 4897-4909. beyitler arasındaki Mu'în mahlaslı şiirle beraber bir şiir olarak değerlendirilebilir. Çünkü her iki şiirin vezin ve kafiyelerinin aynı olduğu görülmektedir. Buna ilaveten şairin, *Mesnevî-i Murâdiyye*'nin birinci

²⁵⁸ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 470-471.

cildinin muhtevasında var olan mesnevi dışı nazım şekliyle yazılmış 53 şiirin 51'inde mahlas kullandığı dikkat çekmektedir. Yalnızca bu şiir ile 6222-6256. beyitler arasında bulunan ve vasıta beyti olmadığı için terci-bend veya terkib-bend olarak değerlendirilmeyen şekli tanımsız 35 beyitlik şiirde mahlas yoktur.

Daha derli toplu bir anlatımla, vezin ve kafiyelerin aynı olması ve şairin mahlası göz önünde bulundurularak 4893-4909 arası beyitleri bir gazel olarak değerlendirmek mümkündür. Biz bu çalışmada 4897-4909 arasındaki beyitler başlık taşıdığı için ayrı bir şiir olarak ele aldık.

Şairin bu şiirde sufilerce tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfat ve tevhîd-i zât olarak kademelere ayrılan tevhîd inancı hakkında öğütte bulunduğu görülür. Allah'ı gönülden sevip ona samimiyetle ibadet etme gayretinde bulunanların mertebelerinin yüksek olacağını, ilahî nurun tecelli ettiği canın sırrını koruyup gözetenlerin tevhid-i ef'âli yani bütün fiillerin bir olduğunu göreceğini, nefis muhasebesi yapabilenlerin kalplerinin Allah'a bağlanacağını, kesretteki vahdeti anlayanların kalp, nefis, can ve gönlün birliğini, yani tevhîd-i zâtı göreceğini söyler.

Min Esrârihi'l-‘Azîzi'l-Laţîf Şerrefehü'llâhü Bi-Hüsni't-Talaţţufi Ve't-Teşrîf

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Her kim ol cidd ü cehde alıpdur
Bedeni nidd ü cahda alıpdur
2. Görür ef' âli cümle cânāndan
Her ki cân sırrını murākıbdur
3. Virdi ullāb-ı albi Rab eline
Şol kim öz nefsinı muḥāsıbdür
4. Bir görür alb u nefis ü cân u dili

Keşret esmâda bir merâtibdür²⁵⁹

2.2.2.5.23. Yirmi Üçüncü Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'nin 4897-4909. beyitleri arasında yer alan şiir 13 beyittir. Şair bu şiirde Mu'în mahlasını kullanmıştır. Öncesinde aynı vezin ve kafiye kaleme alınmış “Min Esrârihi'l-'Azîzi'l-Latîf Şerrefehü'llâhü Bi-Hüsni't-Talattufi Ve't-Teşrîf” başlıklı nazım vardır. Konu, vezin, mahlas ve kafiye dikkate alındığında iki şiiri tek şiir olarak değerlendirmek mümkündür. Şair bu şiire ayrı bir başlık koyduğu için çalışmamızda iki farklı şiir olarak değerlendirilmiştir. Bu şiirden sonra aslan ile av hayvanlarının hikâyesi devam eder.

Mu'înî vahdetivücut inancını anlattığı şiirine ilmin kaynağını gören kimsenin kitap ile katip ayrımı yapmaksızın her ikisini bir göreceğini söyleyerek başlar. Talibin talep ettiği matlup talebin ve talibin de kaynağıdır; üçü ayrı şeyler değildir. Meşrep ehli kimselerin tabiatları farklı farklı olmasına rağmen şarabın rengini bir görürler; yani kesretten bakıp vahdeti görürler. Ruh, batışı olmayan güneş gibi parlak sözlerin kitabıdır. Yetmiş iki millet, dört imam, on iki mezhep birdir. Enbiya ve evliya; havas ve avam hepsi onu, bir olan Allah'ı anlatır. Atını kaybedip başka bir ata binerek atını arayanın, aradığı ile bindiği aynıdır. Sultanla perdedarın, hacip ile nedimin aslı aynıdır. Mu'înî teferruatı bırakıp asıl kaynağa erişmeyi dileyerek şiirine son verir.

Velehü Eyzan Li-Ḥazretihi

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Her kimüñ 'aynı 'ayn-ı 'ilmi görür
Dimez ol bu kitâb o kâtibdür
2. 'Ayn-ı matlûbdan bilür talebi

²⁵⁹ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 482.

Bu ne maṭleb ki ismi ṭālibdür

3. ‘Aḳlı dīvāne itdi dīvāndan
Göñül gözine perde şalupdur
4. Meşreb ehli şarābı bir gördi
Gerçi biñ renkde meşāribdür
5. Rūḥdur nüṣḥa şu eḥādīse
Bu meşāriḳ-ı bī-maḡāribdür
6. Bir-durur gerçi yitmiş iki milel
Dörd imām on iki mezāhibdür
7. Bu ne ḥāzır ki cümle ḥazret anuñ
Bu ne ḡaybet ḥuzūrı ḡāyibdür
8. Enbiyā vü evliyā vü ḥās u ‘ām
Andan ol anlara menāḳıbdur
9. Atını yavu kılmış atın arar
At ölüp yine ata rākibdür
10. Cāmı taḥrīz ider ki ide tefvīz
Bu ne merḡūb bu ne rāḡıbdur
11. Bu ne sulṭān ki perde-dār özi
Ne nedīm ol ki kendü ḥācibdür
12. Ḡayrdan geç **Mu‘īn** ‘ayna iriş
‘Iyş-ıçun saña bu münāsibdür

13. Şöyle bil kim degülsin ansuz hîç
Sanma anı saña muşāhibdür²⁶⁰

2.2.2.5.24. Yirmi Dördüncü Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'nin 5093-5103. beyitleri arasında yer alan gazel 11 beyit olup Mu'inî mahlasını taşımaktadır. Eserde Aslan ile av hayvanlarının hikâyesinin anlatıldığı bölümde “Ber Tercîh Nihâden-i Şîr Cehd-Râ Ber Tevekkül ve Fevâid-i Ân” başlıklı kısmın sonunda bulunur. Bu kısımda aslanın çalışmayı tevekküle tercih etmesi ve çalışmanın faydalarını anlatması hikâye edilir. Ardından bu gazel gelir. Gazelden sonra “Der Mukarrer-Şüden-i Cehd Der Tevekkül Be-Her-Hâl Der İn ‘Âlem-i Hikmet” başlıklı kısımda çalışmanın tevekküle tercih edilmesine karar verilmesi anlatılır.

Mu'inî, gazelden önceki hikâyenin konusuna uygun olarak şiirde ana tema olarak çalışma ve gayreti anlatır. Kerem sahibi Allah, Hz. Peygamber'e gayreti ve çalışmayı talep etmesini buyurmuştur. Çünkü çalışma ve gayret sünnetlerin en yücesidir. Talip, talep ve matlubun kaynağı aynıdır; böyle olmadığını düşünüp suizan etmemelidir. Allah her nesneye bir sebep yaratmıştır; İnci için Aden, akik taşı için, Süheyl yıldızının en berrak görüldüğü, Yemen vardır. İnsanın terakkisi beden unsurlarıyla değil ruhu sayesinde. Ahûdaki Hû olmasa Hutten ceylanının göbeğindeki kan güzel kokuya dönüşmez. Toprak olmasa zeminde güller açmaz, güller açmayınca da zamanlar gül kokusuyla dolmaz. Oğlu Hz. Yûsuf'tan ayrı düşmenin acısıyla ağlamaktan âmâ olan Hz. Yakup'un görmesi için gömlek vardır.

Ve Min Zālîke Kezâlik

fe' ülün fe' ülün fe' ülün fe' ül

1. Nebîye buyurdı ki Rabbü'l-minen

²⁶⁰ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 482-484.

Ṭaleb kı1 ki ciddür seniyyü's-sünen

2. Kişi ḥazrete bī-ṭaleb irmedi
Bu yolda velīler çekerler miḥen
3. Ṭaleb ṭālibūñ ' ayn-ı maṭlūbdur
Yöri itme cebrī buña sū'-i zan
4. Düriş cevır çek bulasın cebr-i ḥāş
Şabā-y-ıla olıgör ğubār-ı vaṭan
5. Degülmise rūḥuñ teraḳḳīsine
Sebeb olmaz-ıdı ' anāşır beden
6. Ger āhū-yı Hū eylemese sebeb
Şifā-yı dem olmazdı nāf-ı Ḥuten
7. Ne gil olmasa gül ṭolardı zemīn
Ne gülsüz ṭolar hoş koḥudan zemen
8. Kōdı Ḥaḳ kamu nesneye bir sebeb
' Aden dūrre oldu ' aḳīḳa Yemen
9. O Yūsuf firāḳıyla a' mā olur
Bu Ya' ḳub olur hem başār pīrehen
10. Beyān-ı ' ayān ol lisāndan ider
Leb oldu emīn ü ḥazīne dehen
11. **Mu'īnī** bu ḥikmet zamānında amān

Umarsañ ol esbâb-ıla mü ’temen²⁶¹

2.2.2.5.25. Yirmi Beşinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’de aslan ile av hayvanlarının hikâyesinin tercüme ve şerh edildiği bölümde “Der-Beyân-ı İnkâr Kerden-i Nahcîrân Hargûş-Râ Be Sebeb-i Te’hîr Reften” başlıklı kısmın sonunda yer alır. Av hayvanları arasında aslana yem olmak için her gün çekilen kurada sıra tavşana gelince tavşan gitmekte ağır davranır. Av hayvanları, aslana söz verdiklerini ve sözlerinde durmaları icap ettiğini dile getirerek tavşandan bir an önce gidip aslana yem olmasını isterler. Bu aşamada şair, nazım şeklini değiştirerek bu şiiri söyler. Eserin 5148-5156. beyitleri arasında yer alan şiir 9 beyttir ve Mu’în mahlası kullanılmıştır. Şiirden sonra “Cevâb-ı Hârgûş Nahcîrân Râ ve Def’i İnkâr-ı Îşân” başlıklı kısımda tavşan, av hayvanlarından mühlet isteyerek bütün av hayvanlarını kurtaracak bir hilesi olduğunu ifade eder.

Şair, bu şiirinde suret ile öz karşılaştırması yapar. Eşyanın gözle görünen suretinin ötesinde gözle görünmeyen mana tarafının bulunduğu dikkat çeker. Şaire göre göze hoş görünen şekil değil özü meydana getiren mana önemlidir. Tavus ile arıyı, çin kasesiyle testiyi ve şamdanı kıyaslar. Hüneri olanı ve işe yarayanı tercih eder.

Ayrıca şiirin vezni müstef’ilün tefilesinin dört defa tekrarından meydana geldiği için mısralar ortadan ikiye bölünebilmektedir. Buna göre şiirin 2’nci, 6’ncı ve 7’nci beyitlerinin musammat özellikte kaleme alındığı dikkat çeker.

Mu’înî şiirine mana gözünün açılarak görünen suretin ötesindeki öz zatın görülmesini; mana şarabından içilip Hak çerezlerinin lezzetine doyulmasını öğütleyerek başlar. Susuz hayalleri ve canı mana suyu ile sulayıp mana denizinin tuzunun tadına varılmalıdır. Tavus kuşunun sureti güzeldir ancak bir hüneri yoktur. Buna karşılık şeklinde bir güzellik olmayan bal arısının yaptığı işe bakılmalı, işindeki sanatkarlık görülmelidir. Çin kasesi de tıpkı tavus gibi görüntüden ibarettir. Rum testisi ve Halep şamdanı ise özünde hüner sahibidirler. Suretperestlik kafirliktir;

²⁶¹ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 500-501.

feryat edenin feryadına koşan manadır. anın şekline bakıp kalmamalı, onun sesindeki mana duyulmalıdır. Bilâl-i Habeşî'nin rengine değil onun huyuna bakılmalı; sıfatın ardındaki asıl zat görülmeli ve böylece gönöl aynası saflaştırılmalıdır. Mu'înî şiirinin sonunda kendisindeki suretin şeyhi Abdürrahîm'in himmetiyle yok olduğunu dile getirir.

Velehu Eyzan

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün

1. Geç şüreti ma' na gözin aç gözle şeklün zātını
Ma' nā meyinden oy u uy Hāk nuķlınuñ lezzātını
2. şusuz ayālātı şuvar oma ki ma' nāda şu var
Cānuñı ol sudan şuvar tad ol denizün řātını
3. şad renc-i şüretde neden cānuñı leclāc eyledün
řāhını filinden yıkup ruķın süri at atını
4. Tāvūsı gör kim řüretā maķbüb u līkin bī-hüner
Gör naķl-i şeklin menātın hem añla maşnu' ātını
5. Ol kāse-i ķinīyi gör şüretde reng-i bī-řafā
Bu kūze-i rūmiye baķ gör yā Haleb miřkātını
6. Kāfir-durur şuret-peres ma' nā-durur feryād-res
Gördün-ise şekl-i ceres işit anuñ eřvātını
7. řüret saña āfet-durur maķřūda māhiyyet-durur
o ķālî cüzviyyāt-durur bul ķāl-i külliyyātını

8. Baḳma Bilāl'üñ rûyına beñze şıfât u ḥûyına
Baḳma şıfâta zâtı gör şâf eyle cân mir'âtını
9. 'Abdurrahîm'üñ himmeti maḥv itdi benden hey'eti
Kıble-nümâ-yı ma' niden bulur **Mu'în** evḳâtını²⁶²

2.2.2.5.26. *Yirmi Altıncı Gazel/Nazım*

Mesnevî-i Murâdiyye'de 5866-5878. beyitler arasında yer alan gazel 13 beyittir. Şair bu şiirinde Mu'în mahlasını kullanmıştır. Eserde aslan ile av hayvanlarının hikâyesinin anlatıldığı bölümde "Kıssa-i Hüdhüd Ü Süleymân 'Aleyhi's-selâm Der-Beyân-ı Ân Ki Çün Kazâ Âyed Çeşmhâ-yı Rûşen Kûr Şeved" başlıklı kısımdan sonra gelir. Hikâyede tavşan, aslandan kurtulmak ve hilesini gerçekleştirmek için onunla su kuyusuna doğru yola çıkar. Eserin bu aşamasında kaderin gerçekleşme zamanı olan kazadan bahsedilir ve konuya uygun şekilde Hüdhüd ile Hz. Süleyman'ın hikâyesi anlatılır. Hikâyede karganın Hüdhüd'ün iddasını yermesinin anlatıldığı "Ta'nâ-Zeden-i Zağ Ber-Da'vâ-yı Hüdhüd" kısmına geçmeden önce Mu'în bu şiiri söyler.

Hayrı şerden ayırmak lazım geldiğini söyleyen şair, marifet ehlini sıradan insan saymanın hata olacağını dile getirir. Ayın güneş ışığını yansıtması gibi bunlar da Allah'ın nurunun ışığını yansıtırlar. Allah'ın vahdet nuru Hz. Peygamber'den, Hz. Peygamber'in nuru da Hz. Ömer'den doğar. Marifet ehli kimseler Allah'ın hazinesi gibidir; şüphesiz marifetin mücevherden üstün olduğunu bilmek gerekir. Marifet ehli kimselerin ayaklarının tozu marifetsiz hazine ve makamlardan yeğdir. İnsan canını marifetle aydınlatmalıdır; marifetsizlik canavardan daha aşağı bir seviyedir. Marifet devamlı talep edilmelidir, çünkü marifetle bütün noksanlıklar kemale erer. Kişi mekansızlık bağında uçmalı; ilahî aşkın ateşinin etrafında pervane olup yanmalıdır. Ancak yanan kimseler marifet makamına erenlerden olabilir. Marifet, cihad-ı ekber edenlerin, yani kendi nefsiyle savaşıp kazananların olur. Her insanın farklı farklı

²⁶² Yavuz, a. g. e., C. II, s. 505-506.

hünerleri vardır; kiminin malı mülkü çoktur, kiminde ilim vardır. Kiminin güzelliği; kiminin ihsanı ve yüceliği; kiminin kazanılmış savaşları vardır. Kimi bal içip şeker yer; kimi de Mu'înî gibi kanayan ciğerinin kara kanını yutar.

Velehu Eyzan Li-Zālike'l-Fakîr

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Hüner ehlini şayma sen beşerden
Eri hardan temîz it hayrî şerden
2. Beşer şanmañ beşirün pertavidür
Güneş nûrî-durur toğar kâmerden
3. Aḥad nûrî Muḥammed'den nitekim
Ya Aḥmed nûrî kim toğdı 'Ömer'den
4. Hüner ehli-durur kân-ı ilâhî
Yaḳîn bil kim hüner yigdür güherden
5. Hüner ehlinün izi tozı yigdür
Hünersüz māl u genc ü tâc u serden
6. Ziyâ vir cāna var nûr-ı hünerle
Hünersüz ebter oldı cānaverden
7. Bilünne çek kemer it iste her dem
Kemālâta irişür her kem erden
8. Olasın lâ-mekân bâğında perrân
Per ol şem' odına geç bāl ü perden

9. Çü yanmağdur hüner pervâne-y-içün
Yana-gör ki olasın ehl-i hünerden
10. Hüner olsun murād al kışşa saña
Cihād-ı ekber ü seyr ü seferden
11. Olur her bir kişiye bir hüner hâş
Kime māl u kime ‘ilm ü haberden
12. Kime hüsn ü kime ihsân ü rif‘at
Kime hüküm ü kime cūd u zaferden
13. Kimine bal içüp şekker yimekten
Mu‘îne kıra kıan yutmağ cigerden²⁶³

2.2.2.5.27. Yirmi Yedinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 6060-6068. beyitleri arasında bulunan gazel 9 beyittir ve şair bu şiirinde Mu’inî mahlasını kullanmıştır. Gazel eserde, aslan ile av hayvanlarının hikâye edildiği bölümde ”Pây-Vâpes Keşîden-i Hargûş Ez Şîr Der-Nezdîk-i Çâh” başlıklı kısımdan sonra yer almaktadır. Bu kısımda hilesini gerçekleştirmek için aslanla beraber kuyuya doğru giden tavşanın kuyuya yaklaşınca aslandan geride kalması hikâye edilir. Gazelden sonra “Pursîden-i Şîr Ez-Sebeb-i Dîr Âmâden-i Hargûş ve Pâ Vapes Keşîden-eş” başlığıyla isimlendirilen kısım gelir. Bu kısımdaki hikâyede aslan, tavşana neden geride kaldığını sormaktadır.

Şair, cehalet redifli şiirine cehaletin başından sonuna kadar sıkıntı, dalalet ve kibirle dolu olduğunu dile getirerek başlar. Cehalet, bir günah hazinesidir; cahilin şeytanla beraber bulunmasına ve lanetlenmesine vesiledir. Kişinin gönül gözünü şaşılaştıran bir utanç kaynağıdır. Aldanmanın ve hakarete uğramanın nedeni

²⁶³ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 570-571.

olduğundan her iki âlemde de zahmet ve sıkıntı çekmenin sebebidir. Kaf dağından ağır olan cehalet yükü, insan için çirkinlik ve kabalıktır. Mu'înî şiirin sonunda, âlim'in ilmiyle amel etmemesini de cehalet ve murdarlık olarak tanımlar ve ilimle amel edip Allah'tan hidayet dilemeyi öğütler. İlmin sonu olmayan bir mutluluk; cehaletin ise sapkınlığın bir delili ve göstergesi olduğunu tembihleyerek şiirine son verir.

Ve Min Zālike Kezālik

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Tolu kibr ü dālāletdür cehālet
Ser-ā-ser pür-melāletdür cehālet
2. Cehilden zişt-hū olmaya hergiz
Kişide kân-ı zelletdür cehālet
3. Olur şeytān-ıla hem-şīre cāhil
La' in olmağa āletdür cehālet
4. Cehāletden olur cān gözi aḥvel
Cisimde ḥōr u ḥacletdür cehālet
5. İki ' âlemde miḥnet andan olur
Ḥakāret al-ıla letdür cehālet
6. Cehil yüki ağırdur Ḳāf tağından
Ere ḡāyet şeḳāletdür cehālet
7. ' İlim kim ' ālim anı ' āmi1 olmaz
Cehāletdür cehāletdür cehālet

8. Hidāyet iste ‘ilmüñle ‘amel kı
Kıatı murdār-ı hāletdür cehālet
9. **Mu‘îñî** ‘ilmdür devlet fenāsuz
Dalāletden delāletdür cehālet²⁶⁴

2.2.2.5.28. Yirmi Sekizinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 6290-6315. beyitleri arasında bulunan şiir 26 beyittir. Mu’înüddîn Bin Mustafâ bu şiirinde Mu’în mahlasını kullanmıştır. Eserde, aslan ile av hayvanlarının hikâyesinin anlatıldığı bölümde “Nazar Kerden-i Şîr Der Çâh Dîden-i Aks-i Hîş Der Vey ki Hargûş Der Beğal” başlıklı kısımda yer alır. Bu kısımda aslanın kuyuya bakması ve kuyudaki suda kendisi ile tavşanın yansıyan görüntüsünü görmesi ve kuyuya atlaması anlatılır. Şiirden sonra “Müjde Burgen-i Hargûş Be Sûy-i Nahcîrân Ki Şîr Der Çâh Efgend” başlıklı kısım gelir. Bu kısımdaki hikâyede tavşanın av hayvanlarına aslanın kuyuya düştüğü müjdesini getirdiği anlatılır.

Şair, Allah’ın celalini zeval bulmayan güneşe, cemalini hiç hilale dönmeyen dolunaya teşbih ederek ilahî nurun ezeli ve ebedi olduğuna dikkat çeker. Bütün işler Allah’ın iradesiyle mümkün olur. İnsanlar, cinler, vahşi hayvanlar ve kuşlar onun emrindedir. Her şey Allah’ın iradesine boyun eğerek vücut bulur. Allah’ın nuru bütün renk ve kokulardan münezzehtir; kara, ak, sarı, yeşil, mor, al vesaire olmaz. Dört kitabın aslı, benzeri bulunmayan odur ve bütün imkansızlıklar onunla mümkün hale gelir. O, bütün gizli bilgilerin malum olduğu, ilmi ezeli ve ebedi olandır. Onun zatı ve sıfatlarının eşi yoktur; vasıfları şekilden münezzehtir.

Mu’înî, nefsinin esiri durumunda olan kişileri namert olarak tanımlar ve tevhid lokmasının namertlere değil onu hak etme makamına yükselmiş bulunan kişilere ait olduğunu söyler. Kişi malı mülküyle değil fakirliği ile övünmelidir. Allah’ın önünde elif gibi doğru durmalı; yaratılanların karşısında dal gibi

²⁶⁴ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 588.

eğilmemelidir. İlahi huzura çıkabilmek için merdane bir gönle ihtiyaç vardır; o meydana çıkmakta Zaloğlu Rüstem güçsüz kuvvetsiz kalır. İnsan, ilahî rahmete kavuşmayı arzuluyorsa tevbe etmekte acele davranmalıdır. Nefsini kalbe kul eylemeli böylece canının derecesini yükseltip itidale kavuşmalıdır. Gerçekleşmesi mümkün olmayan hayallerle fikrini meşgul etmemeli, boş lafları bir kenara bırakıp akıyla hareket etmelidir. Kesret dalgalarını vahdet denizinin derinliklerine gömmeli; canını yükseltip cismini ayaklar altına almalıdır. Kişinin gururu, nurani mutluluğunu söndürür; aile ve mülk sahibi olma arzusu bütün iyi amelleri çiğner. Dünyada izzet kazanmak için Hz. Peygamber'in övünçle giydiği fakirlik hırkasından giymelidir. İnsan, Allah'a kavuşacağı günün arzusuyla yaşamalıdır, zira dünyanın ayları ve yılları çabucak geçer. Gök kubbe gam hokkasıdır. Bu yüzden gök kubbe altında mutluluk aramamalıdır; onun balı bela, sevinci üzüntü doludur. Kişinin lale gibi rengi, susen gibi dili solup sararacaktır; insan susmayı bilmeli, dilini tutmalıdır. Boş lafları bırakmalı hal diliyle konuşmalıdır, çünkü ilahî aşka kavuşma makamına boş sözlerle ulaşılmaz. İnsanın yapması gereken papuçluk gözlemektir; papuçlukta yer edinen yani en mevkisiz yere oturan mütavazıların makamları yüksek olur. Mu'inî, Allah'a kavuşmak için kişinin kendi tabiatını tamamen terk edip benliğinden sıyrılması lazım geldiğini öğütleyerek şiirine son verir.

Min Tevhîdâtihi

mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Şâh ol-durur ki şems-i celâlinde yok zevâl
Mâh ol-durur ki bedr-i cemâlinde yok hilâl
2. Fa' 'âl odur ki cümle-i ef' âle mazhar ol
Bulmaz kadîm-i zâtı melâl-ıla infî 'âl
3. Hükminde ins ü cinn ü vuḥūş u tuyūr anuñ
Münkâd olup anuñla bulur cümle yâl ü bâl

4. Nûrî münezzeh oldu anuñ reng ü bûydan
Olmaz ara vü ağı u aru sebz ü mor u al
5. Geri ki levn-i kevn anuñ ‘avnı-y-ıladur
Ol olmaz andan oldu olur yine aña dāl
6. Bir nokadur ki alı-durur dōrt kitābuñ ol
İkāl̄süz o noka olur all-i her-muāl
7. ‘Ālim odur ki ‘ilmine ma‘lūm her nihān
Ol ‘ālimi iste ‘āleme alma budur ayāl
8. Vafı ıfātı ekl ü meelden berī-durur
Oldı ıfātı bī-ebēh ü zātı bī-miāl
9. İy nefis ehli yōri muannesin isteme
Tevīd lomasın kim anuñ ehlidūr ricāl
10. Kendüñde fari farı ıl ol ‘ālem içre sen
āhib-cemāl nicece ağı yüzde ara āl
11. āl ōñinde ōyle elīf ol u toğrı tır
Malūk ōñinde addüñi zīnhār ılma dāl
12. Meydān-ı āha girmege merdāne dil gerek
Derāl ola Rüstem-i Zāl anda bī-mecāl
13. Ta‘cīl eyle tevbeye ramet diler-iseñ
Ben borcum ödedüm yōri öz boynuña vebāl
14. Ol dōrt nefsüñi yōri bir albe eyle ul

Tā cān ‘ alī olup bulasın tende i‘ tidāl

15. Ƙo naḥvı maḥv ol deġiṣüp faḫra fıḫhuñı
 Keṣf it kelām-ı mantıķı vaḥdetden aç maḫāl
16. Var her muḥālī ṣalma ḫayāl-ıla fıkrüñe
 Ƙo ḫıl ü ḫālī ‘ aḫl-ıla ḫıl cāna intıḫāl
17. Ğark eyle baḫr-ı vaḥdete emvāc-ı keṣreti
 Mi‘ rāc-ı cān it eyle ḫamu cismi pāymāl
18. Niṣün ġurūr nūr-ı sürüruñ söyündürür
 A‘ māli pāymāl idüpdür ‘ ayāl ü māl
19. Dünyāda ‘ izzet añladuñ ol fānī ḫılḫati
 Faḫr-ı cihān faḫr-ıla geydi ‘ abā vü ṣāl
20. Rüz-i viṣāl iste yöri sen yörimeseñ
 Dehr içre tız tız geçer devr-i māh u sāl
21. Şād olma uşbu ḫubbeye ġam ḫoḫḫasıdur
 Balı tolu belā vü nişātı tolu melāl
22. Fāni ḫayāl oldı cihānuñ viṣālī bil
 İtme ḫayāle ḫāl arar-ısañ ihtimāl
23. Ol lāle gibi beñzüñ ü sūsen gibi dilüñ
 Şolup şaru olup dilüñi dek dut eyle lāl
24. Olmaz **Mu‘inī** ḫāl-ıla uşbu maḫāl ḫall
 Ƙo ḫıl-u-ḫālī açma dime Türķī ve Moğal

25. Şaff-ı ni'āl gözle ki a'lā ola yirũñ
Cevr-i Celāl çek ki göre cān gözi Cemāl
26. Şöyle ittişāl bul ki vişālinde sen seni
Ėarķ olubanı eyle Ėişālũñden infişāl²⁶⁵

2.2.2.5.29. Yirmi Dokuzuncu Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'nin 6419-6429. beyitleri arasında bulunan gazel 11 beyit olup Mu'înî mahlası kullanılmıştır. Eserde, aslan ile av hayvanlarının hikâyesinin tercüme ve şerh edildiği bölümde “Müjde Burgen-i Hargûş Be Sûy-i Nahcîrân Ki Şîr Der Çâh Efgend” başlıklı kısmın sonunda yer alır. Bu kısımda hileyle aslanı kuyuya atlatmamasını başaran tavşanın av hayvanlarına müjde getirdiği anlatılır. Şiirden sonra “Cem' Âmeden-i Nahcîrân Be Sû-Yi Hargûş ve Senâ Güften-i Nahcîrân Hargûş Râ” başlığını taşıyan kısımda av hayvanlarının tavşanın etrafında toplanıp aslanı kuyuya hapsetmeyi başardığı için onu övmeleri hikâye edilir.

Şiire, insanın kurtuluşa erebilmesi için değersiz cisminden ruhunu kurtarması, ruhunu ıslah edebilmek için de nefsinin akla esir etmesi lazım geldiği öğütlenerek başlanır. Cisme nefsin arzularını vermeyip sabredenler ilahî aşkın kadehinden dolu dolu ruh şarabı içer. Nefis çarmıhından kurtulmak isteyen can kanatlarını açmalıdır; böylece ruhları açan Allah ona nefsinin yenmesi için fetih kapılarını açar. Kişi dost bağında yani hak yolunda ruh anahtarını görürse zamanın nimetlerini terk edip hak yolundan ayrılmaz. Dünya nimetleri insanı dermansız bir şekilde zahmette bırakır. Kişi hak yoluna girerse Allah onun hasta ruhuna şifa verir. Ruh anahtarı, nefsin değil de, aklın eline verilirse her köşeden bir hazine kapısı açılır. Kesreti baştan sona kadar vahdet deryasına batıranlara ruh, deryanın gönlünden inciler getirir.

Velehu Eyzan Li-Zālike'l-Fakîr

²⁶⁵ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 609-612.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Bul felāhı cism-i hesden bulasın iflāh-ı rūh
Nefsüni 'aqla esir it göresin ıslāh-ı rūh
2. Cismüñe nefsün hevāsın virme şabr it bir nefes
'Işık cāmından içesin tolu tolu rāh-ı rūh
3. Çārmih içre necāh ummā cenāh-ı cānı aç
Tā fütüh ilin saña meftüh ide fettāh-ı rūh
4. Bu 'anāşır ni'etin nāçār terk eyler-idün
Dōst bağından eger görse gözüñ miftāh-ı rūh
5. Bil 'anāşırdur saña dermānsuz renc ü 'anā
İtsün ol rencūra dermān gel berü cerrāh-ı rūh
6. Açalar her küncden esrār gencin tā saña
Şuna-gör 'aql-ı emīnün eline miftāh-ı rūh
7. Naḥvı maḥv it ol Süleymān mantıku't-ṭayrı işit
Mihrünün kılsun muṭi' in şahibü'l-ecnāh-ı rūh
8. Vaḥdetün deryāsına ğark it serāser keşreti
Baḥr-ı dilden tā saña dürlere dire sebbāh-ı rūh
9. Rūh aqdāhından iç iy dil şabūhı her şabāh
İde mişbāhuñ münevver fāliku'l-işbāh-ı rūh
10. Evvelin ü āhirin 'ilmin okı bir noktadan

Naķş-ı ‘arşı ferşden açsun saña elvāh-ı rūh

11. İy **Mu‘îni** şūretā ma‘ nā rumāhın kıl silāh
Nefs ilhāhıyla yüzün cāndan sellāh-ı rūh²⁶⁶

2.2.2.5.30. Otuzuncu Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 6475-6491. beyitleri arasında bulunan şiir 17 beyittir ve şair bu şiirinde Mu’în mahlasını kullanmıştır. Eserde, aslan ile av hayvanlarının hikâyesinin şerh edildiği bölümde “Cem’ Âmeden-i Nahcîrân Be Sû-Yi Hargûş ve Senâ Güften-i Nahcîrân Hargûş Râ” başlıklı kısmın sonunda yer alır. Bu kısımda av hayvanlarının aslan tehlikesini bertaraf eden tavşanın çevresinde toplanarak onu övmeleri anlatılır. Şiirden sonra “Pend Dâden-i Hargûş Nahcîrân Râ Ki Be-Dîn Kûşten-i Düşmen Şâd Me-Şevîd” başlıklı kısım gelir. Bu kısımda aslanın kuyuya düşmesine sevinen av hayvanlarına tavşanın öğüt vermesi konu edilir.

Şiir vezni mefâ’îlün tefilesinin dört defa tekrarından meydana geldiği için beyitler eşit taktillerle ortadan ikiye ayrılabilir. 2’nci, 3’üncü, 6’ıncı, 7’inci ve 16’ncı beyitlerdeki mısraların ortalarından kafiyeli olduğu dikkat çeker. Buna göre 17 beyit tutarındaki şiirin içinde bu beş beyit musammat özelliği gösterir.

Mu’înî şiire dünyada kimsenin kalıcı olmadığını, gelen herkesin birer birer gideceğini dile getirerek başlar. Nefsine gönül verenler küfrün kazanmasına yardım eder. Helal yoldan kazanılmayan ve zekatı verilmeyen mal yılan gibi zehirlidir, sahibine zarar verir. Ameller usulüne uygun şekilde yapılmazsa kişi vebal altında kalır. Kusurlu ameller insanı cehenneme götürür. Köşklere ve saraylara aldanmamalı, onları baki kalır sanmamalıdır. Zira nice sarayları Allah yerle bir etmiştir. İnsanın nefsanî arzuları put, cismi yani bedensel varlığı da o putun bulunduğu kilise gibidir. Ruhban nefis bu kilisede küfür icra eder. Cisimde ruhban nefsin küfrünü görüp kaçınanlar iman bulur. Beden, haydut nefisle bir olup sen ben kavgası yapan büyük bir düşmandır. Mü’min kişi, nefisinden emin olan kişidir. Böyle bir mü’min taş ve

²⁶⁶ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 621-622.

toprağa bakınca bunlar altın, gümüş ve mücevhere dönüştürür. Nefs-i emmâre insan için büyük bir düşmandır. Yılana zehrini veren; vesvese ve tehlikelerin kaynağı; akı kör ve sağır eden nefistir. İnsan kendini kinden arındırmalıdır; böyleleri dünyada ihlaslı insan olurlar. Dünyanın neşesine aldanmamak gerekir, zira geçicidir. İnsan her zaman sevinç peşinde koşmamalı, mezarlara bakıp ibret almalıdır. Gaflet uykusundan uyananlar, geceler boyunca seher vaktine kadar uyumayıp ney gibi figan eder. Dünyada deyyara yani nefse meyledenler sevgiliye yani Allah'a ulaşamazlar. Nefis insanı yaralayıp yoldan alıkoymadan evvel onun üstesinden gelinmelidir. Şiirin sonunda Mu'înî kendisi üzerinden insanlara seslenir. Bütün sırların açığa çıkacağı; başların ayak, ayakların baş olacağı mahşer gününden utanmayı öğütler.

Ve Min-Neşâyihi Nevvera'llāhu Bi-Envāri Levāyihi

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

1. Cihānı sen dutam şanma gelen bir bir sefer eyler
Gönül viren kişi nefse hemān küfre zafer eyler
2. Virüben yillere hāki döküben hāke eflāki
Cemi' -i māl ü emlāki Melik zîr ü zeber eyler
3. Saşın mār olmaya mālūñ vebāl olmaya a' mālūñ
Olıncaş kaçır-ı āmālūñ zeled yirüñ saşar eyler
4. Sarāy u köşke aldanma saña bākî kala şanma
Niçe köşk ü serā gördüm ki anı Hāk hāk-i der eyler
5. Şanemdür her hevā sende deyr tendür aña iy bende
Tıruban nefis-i ruhbānî küfür harfin haber eyler
6. Bulur bir cismde biñ cān alur ruhbāndan bürhān
Görür hem küfrde imān şu kim tende hāzer eyler

7. Bedendür key ulu düşmen ol eyler ceng-i sin ü men
Biriküp nefis-ile ol rehzen neler eyler neler eyler
8. Şu kim bu nefsdan ĩmin olupdur ol-durur mü 'min
Baķarsa taş u toprağa zer ü sım ü güher eyler
9. ' Adūdure nefis-i emmāre ađuyı ol virür māra
Ĥaţar ĥaţır da andandur bu ' aķlı ol kūr ü kerr eyler
10. Olı-gör kīneden ĥālış ki olasın deyrede muĥlış
Şunu kim şerĥ iderven ben bunu ĥayrū'l-beşer eyler
11. Güvenme il ulusına aluları ayaklayup
Ölūñi ulu ide er ol aluya er nażar eyler
12. Ėurūr itme sürūrına cihānuñ ' ıyşı fānīdür
Derinden içerü giren yine taşra güzer eyler
13. Nażar kıl sinlere her dem ne ĥurrem olmak iy ādem
Ĥacer degülseñ ol kabrūñ işi saña eşer eyler
14. Bu dehrūñ devrini dāyım göriyorursın iy nāyım
Güvenme ol uzun yaşı yaşuñ hūn-ı ciger eyler
15. Şu kim ġaflet yuĥusından uyandı ĥūb u ĥūsından
Giceler ney gibi eġġān idüp āh-ı seĥer eyler
16. Diyār içinde deyyāra kaşakma iresin yāra
Bu nefse yara vur yara saña ol ebter zarar eyler

17. **Mu‘în** utan şu günden kim kamu sır ser açısardur
O gün ser eyleyüp başı nice ayağı ser eyler²⁶⁷

2.2.2.5.31. Otuz Birinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 6518-6528. beyitleri arasında bulunan gazel 11 beyittir. Şair şiirinde Mu‘înî mahlasını kullanmıştır. Eserde, aslan ile av hayvanlarının hikâyesinin şerh edildiği bölümde, “Pend Dâden-i Hargûş Nahçîrân Râ Ki Be-Dîn Küşten-i Düşmen Şâd Me-Şevîd” başlığıyla isimlendirilen kısmın sonunda yer alır. Bu kısımda tavşanın hilesiyle kuyuya atlayan aslandan kurtuldukları için sevinen av hayvanalarına tavşanın öğüt vermesi anlatılır.

Bu şiir *Mesnevî-i Murâdiyye*’nin birinci cildindeki son mesnevi dışı nazım şeklidir. Şiirden sonra Mu‘înî, eserin ilk cildini tamamlamayı nasip ettiği için Allah’a şükreder. Hz. Peygamber’e ve ailesine; bütün peygamberlere ve ashab-ı kiram’a salatüselam ettikten sonra ikinci cilde başlamaya niyet ederek ilk cildi sonlandırır.

Mu‘înî şiirde nefsin ne denli tesirli olduğunu anlatır. Nefis karşısında güçlü pehlivanların titrediğini; kudretli hükümdarların mahvolduğunu dile getirerek şiire başlar. Nice hanlar ve kağanlar onun karşısında mağlup olup titrer. Nefis aslanını çakal ve tilki avlayamadığı gibi bedenleri nefsin hakimiyeti altında kalmış olanlar da avlayamaz. Yuvalar yıkan nefsin hileleri karşısında ruh da titrer. Onun heybetinin yanında yeryüzü, gökyüzü ve yıldızlar titrer. Şaire göre dil, nefsin dehşetini anlatmakta yetersiz kalır.

Velehu Eyzan

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1. Nefs elinden pehlevânlar ditreşür
Kırılup şâhib-kırânlar ditreşür

²⁶⁷ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 626-628.

2. Nefs ehlinden çıkıncaḡ ḥess-i nefis
Yir yüzinde āsumānlar ditreşür
3. Avlayımaz nefsi dilkü vü şaḡāl
Ḥamle idincek ḡaḡanlar ditreşür
4. Ten-perest olan anı şayd eylemez
Kim anuñ mekrinde cānlar ditreşür
5. Ḥānumān n'olur bu yolda iy cüvān
Buna ḡul olmaḡda ḡānlar ditreşür
6. Sen ḡıyās-ıla bilem şanduñ ola
Bunda 'ilm-i ḡayb-dānlar ditreşür
7. Farḡ ḡılmaḡda ḡademden farḡını
Yir yüzinde ferḡdānlar ditreşür
8. Ḳaṭresin yutmaḡda baḡr-ı bāṭınuñ
N'ola 'ummān ki aḡterānlar ditreşür
9. Uşbu işüñ heybetinden 'arş u ferş
Şanasın bāḡda ḡazānlar ditreşür
10. Bunı şerḡ itmekde 'ācizdür beyān
Her dehān içre lisānlar ditreşür
11. Nefs aslanını öldürmeklige
İy **Mu'īnī** ins ü cānlar ditreşür²⁶⁸

²⁶⁸ Yavuz, **a. g. e.**, C. II, s. 630-631.

2.2.2.6. Tuhfetü'l-Hakîr (Celâl Muhibbî)

Tuhfetü'l-Hakîr'de gazel tarzıyla kaleme alınmış iki adet nasihat temalı şiir bulunmaktadır. Şiirlerden ilki mevlit gecesini hakkıyla idrak etmek, ikincisi de Hz. Peygamber'i layıkıyla sevmek hakkında öğüt verir.

2.2.2.6.1. Birinci Gazel/Nazım

Tuhfetü'l-Hakîr'in 436-442. beyitleri arasında yer alan gazel 7 beyittir ve Muhibbî mahlası kullanılmıştır. Şiirden önceki konu akışı şöyledir: Abdullah büyüyünce Âmine ile evlenir. Bir gün Arafat tarafına kuş avlamaya gider. Av esnasında gayipten duyduğu sese uyarak bir kayanın dibinden çıkan sudan içer ve o suda gusül abdesti alır. Evine döndüğü gece Abdullah'daki nur Âmine'ye intikal eder. Bunun üzerine Cebrail, Hz. Peygamber'in ana rahmine düştüğünü bütün âlemlere müjdelir Âmine'nin üstüne Hak rahmeti iner ve gök ehli etrafında tavaf eder. Bir melek Kabe'nin üstüne inip âlemlere rahmet olan peygamberin geldiğinin müjdesini verir. Âmine, zulmün karanlığını aydınlatacak, dermansızlara dert olacak peygambere hamile kaldığını duyunca sevinir. Hamilelik boyunca karnı büyümez ve yüzü de değişmez. Şair, bir vasıta beytiyle faslı sonlandırdıktan sonra diğer fasla geçmeden evvel nazım şeklini değiştirerek gazel tarzındaki bu şiiri söyler. Gazelden sonra bir vasıta beytiyle başka bir fasla geçerek Hz. Peygamber'in doğumunun yaklaştığı zamanı hikâye eder.

Şiirin müstef'ilün tefilesinin dört defa tekrar etmesinden meydana gelen vezninden dolayı mısralar ortadan ikiye bölünebilmektedir. 1'inci ve 3'üncü beyitler hariç diğer beyitlerde mısraların ortalarında kafiye bulunduğu dikkat çeker. Böylece yedi beyitlik şiirin beş beyti musammat özelliği gösterir.

Celâl Muhibbî şiirine mevlit gecesinin geldiğini peygamber âşıklarına müjdeleyerek başlar. Ümmetin bayram günü ve rahmet olarak nitelediği mevlit zamanına eriştiği için Allah'a şükreder ve mevlidin can kulağıyla dinlenmesini ister. Hak'tan bir inayet olan mevlit gecesinde göze uyku kirinin sürülmemesini; geceyi uykuyla geçirmenin ahirette insanı utandıracağını dile getirir. Mevlit gecesinde gökten yeryüzüne meleklerin indiğini, toplanıp sohbet ettiklerini

söyleyerek gaflete düşüp de yatmamayı, gece boyunca uyanık kalmayı öğütler. Âlemin rahmetle dolmasını, İslam'ın kuvvetlenmesini dileyen şair, kendisi üzerinden okuyucuya mesaj vererek gaflet uykusundan uyanıp baştan başa peygamber sevgisiyle boyanmayı tembihler.

[Başlıksız]

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün

1. Muştılañuz ' aşıklara toğdı gine mevlūd ayı
Ümmet olan şadıqlara toğdı gine mevlūd ayı
2. Günleridür bayram günü qadr ü berāt-durur düni
İrgürdi şükür ol Ğanī toğdı gine mevlūd ayı
3. Cān-ıla tut sen kulağun Muḥammed'ün mevlūdına
Raḥmet-durur ümmetine toğdı gine mevlūd ayı
4. Uyku kirin sürme göze ud getürür yarın yüze
Ḥaḫ'dan ' ināyetdür bize toğdı gine mevlūd ayı
5. Gökden melekler indiler yirün yüzine qondılar
Şoḥbet-ile cem' oldılar toğdı gine mevlūd ayı
6. ' Ālem tola raḥmet-ile İslām'a kuvvet qatıla
Gel yatmağıl ğaflet-ile toğdı gine mevlūd ayı
7. **Muḥibbī** ğafletden uyan şevq-i Muḥammed'e boyan
Gelsün ol ümmetüm diyen toğdı gine mevlūd ayı²⁶⁹

²⁶⁹ Bilge, a. g. e., s. 102-103.

2.2.2.6.2. İkinci Gazel/Nazım

Tuhfetü'l-Hakîr'in 1627-1635. beyitleri arasında bulunan gazel 9 beyit olup şair, Muhibbî mahlasını kullanmıştır. Gazelden önceki hikâye akışı şöyledir: Azrail Hz. Peygamber'in ruhunu teslim almaya gelince Hz. Peygamber ona "Bana can verilirken sen yoktun; bana canı verenı göreyim, canımı ona vereyim" der. Bunun üzerine aradan perde kalkar; Allah'ın cemali Hz. Peygamber'in karşısında belirir. Allah, verdiği canı isteyince Hz. Peygamber Allah'ın cemalini seyrederek gözlerini süzer ve "Allah" diyerek hayata veda eder. Şair, Hz. Peygamber'in vefatıyla ilgili başka bir rivayet daha bulunduğunu dile getirir. Bazı râvîlere göre büyük bir nurun indiğini; odada oturanların kendilerini kaybettiğini; nurun içinde Allah'ın tecelli ettiğini; Hz. Peygamber'in canını Azrail'in aldığını ifade eder. Peşinden bu şiiri söyler. Şiirin konu akışıyla bir anlam bütünlüğü bulunmamaktadır. Şair, fasıl bitmeden konuyu bölüp araya girerek bu gazeli söylemiştir. Şiirden sonra Hz. Peygamber'in ruhunun göklere çıktığı; meleklerin, ehlibeytin ve ashabın ağlaştıkları anlatılır.

Şair, Hz. Peygamber'e salatüselam getirilmesini isteyerek şiire başlar. Peygamberin sünnetine uymayı, onun aşkıyla yanmayı öğütler ve Allah'ın onun hürmetine günahları bağışlayacağını dile getirir. İnsanın sevdiği uğruna bütün varını vereceğini, ona ümmet olmak için insanın varını yoğunu vermesini tavsiye eder. Sevenin bağrında sevilenin derdiyle çıban çıkacağını, gece gündüz devamlı gözyaşı dökeceğini söyleyen Celal Muhibbî, Hz. Peygamber'i gerçekten sevenlerin ondan ayrı kalmanın acısıyla canının yanacağını, böyle kişilerin Allah'ın şefkat göstermesiyle kurtuluşa ereceklerini haber verir. Emîr Sultân'ın, ümmetini çok seven Hz. Peygamber'in himmetiyle gelip Bursa'da makam tuttuğunu ifade eder. Onu, ümmeti Allah yoluna irşat eden, sünnete bağlı, avam ve havas herkesin uyduğu bir kişi şeklinde tasvir eder. Şiirin sonunda derdine derman arayanlara çare gösteren şair, peygamberin âl-i abâ yani ailesini sevmelerini, böylece ahirette sıkıntı çekmeden cennete kavuşacaklarını tembihler.

[Başlıksız]

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Ümmet olan 'ışk-ıla diñ eş-şalātü ve's-selām
Cān içinde derd-ile diñ eş-şalātü ve's-selām
2. Sünnetin tut 'ışk-ıla gel 'ışkına yak cānuñı
' Afiv ide suçlarıñı hürmetine Rabbü'l-enām
3. Sevdüginüñ yolına varın virür seven kişi
Vir varuñı dōst yolına ümmet ol aña tamām
4. Sevenüñ bağrında baş biter sevilen derd-ile
Zār kılup dün ü gün akar gözi yaşı müdām
5. Canuñı yandur firākı derdine ' aşık-ısañ
Hürmet ü şefkat ide kırtılasın Rabbü'l-enām
6. Ümmetin çok sevdügiy-çün gör Resül'üñ himmetin
Gönderüp oğlını Rüm'a tutdı Burūsa'da maķām
7. Hāk yolına ümmeti irşād iden Sultān Emīr
Meşrebidür sünnet üzre uydılar hāş-ıla 'ām
8. Derdüñe dermān umarsañ sev resülün ālini
Görmeyesin cevır ü miñnet bulasın dārü's-selām
9. Yak **Muhibbī** serverün derdiyle bağruñ lāleveş
Vir şalavāt ol Resülün rūhına her şubh u şām²⁷⁰

²⁷⁰ Bilge, a. g. e., s. 257-258.

2.2.2.7. Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî)

Hümâ vü Hümâyûn'da iki gazel nasihat temalıdır. Biri dünyaya aldanmamak, diğeri dünyanın geçici olduğu hakkında kaleme alınmıştır. Çalışmamız kapsamında yer alan aşk ve macera mesnevilerindeki nasihat temalı şiirlerde ortak konu fani dünyaya aldanmamaktır. Cemâlî'nin de aynı konuya dikkat çektiği görülmektedir.

2.2.2.7.1. Birinci Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn'un 4166-4183. beyitleri arasında bulunan şiir 18 beyit olup Cemâlî mahlasını taşır. Şiirden önceki olay akışında Hümâ ile Çin Fağfûr'u savaşı. Çok çetin geçen savaşı Hümâ kazanır ve savaşın sonunda Çin Fağfûr'unu öldürür. Şair bu noktada olay akışını keserek mesnevi nazım şekliyle kaleme aldığı "Der-Bî-vefâ-yı Devr-i Pür-Cevr" başlığıyla isimlendirdiği nasihat muhtevalı bir bölüm açar. Bu bölümde dünyaya aldanmamak gerektiğine dair okuyana ve dinleyenlere öğüt verir. Bölümün sonunda değmez redifli bu şiiri söyler. Şiirden sonraki hikâye akışında Hümâ'nın Çin tahtına oturduğu hikâye edilir.

Cemâlî şiire dünyanın vefasının cefasına; ilacının zehrine değmeyeceğini öğütleyerek başlar. Hayatı ölüme; nimetleri zahmetine; sevinci kederine değmez. Visali ayrılık, kârı zarardır; ipeği yününe, kaftanı abasına değmez. Kişi dünyadan nefsinin hevesini kesmelidir; hoş giden şeyler bir nefese değmez. Feleğin elinde ayna gibi güneşi tutmasına aldanmamalıdır; aydınlığı batışındaki pasa ve toza değmez. Cihanın baki kalacağı sanılmamalıdır; bekası fenasına değmez. İnsanın yakasını rüzgara verdiği, canını ateşe yakmasına değmez. Dünya pazarında satılanlara insanın müşteri olması değmez. Hazinesi zahmet, malı yılandır; definesi ejderhasına değmez. Başlangıcından bitişine kadar bir nefeslik heves etmeye değmez. Dünyanın hilelerini öğrenmek cehenneme götürmesine değmez. Alçak dünyanın nimetleri ve nazı zahmetine; nefsi mutlu etmesi toprağın altına değmez. Yabancı dünyaya rağbet etmemeli, Hak ile aşına olmaya çalışmalı, daima hak olan talep edilmelidir.

Şi'r Ber-Muktezâ-yı İn Makâm

fe' ūlün fe' ūlün fe' ūlün fe' ūlün

1. Cihānuñ vefāsı cefāsına degmez
Emi semme balı belāsına degmez
2. Ḥayātı memāt u na' īmi caḥīme
Sūrūrı ğama 'ursi ye 'sine degmez
3. Vişāli firāk u bahāsı hebādur
Ḥarīr libāsı palāsına degmez
4. Göñül virme dībāsına görme zībā
Ḳabāsın koğıl kim 'abāsına degmez
5. Bu murdārdan her nefes nefsüñi kes
Nefīs oldı şanma nefesine degmez
6. Tutar āyīne eline çarḥ līkin
Kūsūfindaki jeng ü pasına degmez
7. Beḳāsı gözü mi olur ādeminüñ
Aña kim beḳāsı fenāsına degmez
8. Yaḳasın ele virdügi rüzgāruñ
Dönüp cān oda yaḳasına degmez
9. Bu bāzāruñ ādem olup müşterīsi
Ne germ ola kim müşterāsına degmez
10. Çü gencīnesi renc olur mār mālı
Ne var genc ise ejdehāsına degmez

11. Eger ibtidāsı vü ger intihāsı
Kamu bir nefes ibtilāsına degmez
12. Neçün okuyasın bu mekkāreyi kim
Seni dūzaḥa okuyasına degmez
13. Bu bī-gāne dūnyāya raġbet ne lāzım
Ki ol Ḥālīk’uñ āşınāsına degmez
14. N’idersin metā‘ ın bu ḥvān-ı cihānuñ
Ki bir ādemüñ ḥvūn bahāsına degmez
15. Na‘ īmi vü nāzı bu dūnyā-yı dūnuñ
Denīdür ki renc ü ‘ anāsına degmez
16. **Cemālī** cihān içre fevka’l-‘ ulāsın
Ki nefsüñ rızāsı kazāsına degmez
17. Ḥaķı gözle terk eyle nefsüñ rızāsın
Gözetme ki taḥte’s-serāsına degmez
18. Bu devrūñ ki bir luṭfa biñ cevri vardur
‘ Aṭāsına bakma ḥaṭāsına degmez²⁷¹

2.2.2.7.2. İkinci Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn adlı eserin 4497-4522. beyitleri arasında bulunan Cemālī mahlaslı şiir 26 beyittir. Bu şiir hikâye akışında Hümâ tarafından söylenmektedir ve

²⁷¹ Horata, a. g. e., s. 632-634.

eserdeki mesnevi dışı nazım şekillerinin sonuncusudur. Şiirin öncesindeki olay akışı şöyledir: Hümâ ile Hümâyûn beraber Şâm'a gelirler. Hümâ, babası Menûşeng'e ülkeden uzakta kaldığı zamanlarda başından geçen olayları anlatır. Menûşeng gelini Hümâyûn'u çok beğenir ve oğluna kavuştuğu için Allah'a şükreder. Bu mutlulukla bir süre daha yaşadktan sonra hayata veda eder. Hümâ babasının ölümüne fazlasıyla üzüdür ve arkasından günlerce yas tutar. Yine bir gün feryat edip ağlarken bu şiiri okur. Şiirden sonra şair, olay akışını keserek şiirin konusuna uygun bir şekilde dünyanın üzüntüyle dolu bir yer olduğunu, kimsenin gam çekmeden dünyadan ayrılmayacağını söyleyerek nasihat eder. Nasihat sonrası hikâyeye geri dönen şair, Hümâ'nın babasının yerine tahta oturduğunu; ülkedeki sorunları çözüp adaleti tesis ettiğini; Hümâyûn ile mutlu bir hayat sürdüğünü dile getirip hikâyeyi sonlandırır. Hikâyeden sonra eser hatime bölümüyle sona erer.

Cemâlî'ye göre dünyanın derdi sevincinden kat kat fazladır. Bunu, içinde yaşadıkları zamanın, bir mutluluk karşılığında bin üzüntü verdiğini söyleyerek anlatır. Dünyanın vuslatı ayrılık; sıhhati hastalık; malı yılan; panzehiri zehirdir. Balı bela; işi azap; sevinci gam; rüzgarı kötü; suyu ateştir. İnsana görünüşü güzel ve tadı zevkli gelen dünya nimetlerinin aslı üzüntü vericidir. Dünyanın rengine, güzel kokularına bülbülün güle aldandığı gibi aldanmamalıdır; gül gibi görünenlerin aslı dikendir. Vefasız dünyaya itibar etmek, yanılp da düşmanı dost edinmek gibidir. Dünya kokmuş leş, onu isteyenler köpek gibidir; böyle bir dünyayı isteyenler iyi kimseler değildir. Dünya makamlarıyla övünmek zilletir; surette muteber görünenlerin aslı itibarsızdır. Kudretli bir hükümdar olan Behrâm'ın yaban eşeği avlama merakının onu mezara götürdüğü unutulmamalıdır. Alim kimseler dünyanın geçici olduğunu bilir, fakat cahiller onu kalıcı zanneder.

Şair, dünyanın olumsuzluklarına dikkat çekip öğüt verdikten sonra şiirin son bölümünde dört halifeden bahseder. Sadakat, adalet, haya ve kahramanlık yönleriyle onları insanlara örnek gösterir. Sıddık yani Hz. Ebubekir, Hz. Peygamber'e sadakatle bağlı bir yol ve mağara arkadaşıdır. Hz. Ömer, kurduğu adaletli sistem sayesinde devleti mimar gibi mamur hale getirmiştir. Hz. Osman edep menzillerini bir bir geçip haya mülküne sultan olmuştur. Hz. Ali, nefsine karşı himmet kılıcı Zülfikarı çekmiştir. Dünyaya düşkün gönlü yılana benzeten Cemâlî, bu meybinden dolayı akıl

kılıcıyla ikiye bölünmesini öğütler. Günahı cinayet gibi değerlendirir; kişinin günahlarını anıp gözlerinden yaş akıtmasını tavsiye eder.

[Gazel Hānden-i Hümā]

mef' ulü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

1. Yā Rab bu rūzgār nice bī-ķarār imiş
Kim bir feraḥ gelürse ğamı şad-hezār imiş
2. Vaşlı firāk u bālı belā sıḥḥati elem
Tiryāki zehr ü luṭfı elem mālı mār imiş
3. 'Iyşi 'azāb u ḥāşılı ḥiç ü sürürı ğam
Ḥāki hebā vü bādı bed ü ābı nār imiş
4. Zāhirde zevķ ü şevķ-ile ḥurrem gelen saña
Bātında gör ki nicesi zār u nizār imiş
5. Yokdur vefāsı 'ahd idüben kılma i'tibār
Ağyār-durur ki şanma ḥaṭā-y-ile yār imiş
6. Nakşumuz ḥarfin görüp aldanma iy gönül
Bir pīre-zen-durur dimegil ki nigār imiş
7. Şād olma reng ü bŷına bŷlbul-veş aldanup
Kim gül didügi serv-ile gülzārı ḥār imiş
8. Baş oynayup yolında bu dünyā didükleri
Oldı muḥakķak ol ki ayakda ğubār imiş
9. Çün kendi cīfe oldı vü ṭālibleri kilāb

Her kim muhib ola aña gey nā-be-kār imiş

10. Ol ki āhiret huşūli-y-içün kıldı mezra‘ a
Taḥkīk şābit oldı ki taḥşīli var imiş

11. Olma ḥarīş ‘ izzetine kılma iftiḥār
Kim iftiḥār zillete iftikār imiş

12. Dünyā ḥayātı çünki metā‘ -ı gurūrdur
Ol ki kim metā‘ ı bu ola āşūfte kār imiş

13. Sen bu diyārı gözleme deyyāra kıl nazar
Kim kem şikārı Rüstem ü İsfendiyār imiş

14. Behrāma baķ ki nicesi gūruñ esīridür
Ḥāķānı gör ki nice yiri teng ü tār imiş

15. Şüretde anı kim göresin ḥūb u mu‘ teber
Ma‘ nīde kıl nazar ki ne bī-i‘ tibār imiş

16. Baḥr-i belāya düşme cihāndan kenāra tut
Lā-būd mekānı ğarķ olanuñ çün kenār imiş

17. ‘ Ālemde ‘ izz ü cāh-ıla manşūr olanlaruñ
Dürre daḥı olursa yiri şoñra dār imiş

18. ‘ Ālim bilür bu ‘ ālemi kim bī-şebātdur
Cāhil şanur ki cāh-ıla ber-karār imiş

19. Dünya ki ḥūb re’si-durur her ḥaṭiyyenüñ

Qaldı piyâde her kim ol ata süvâr imiş

20. Şiddik gör ki şiddik-ıla şadıklıg eyleyüp
Hem-reh-i rûy-ı şadâkat u hem-yâr-ı gâr imiş
21. Ma' mûr kıldı beytin 'Ömer'ün 'ömür gibi
Ol kim diyâr-ı devlete mi' mâr-vâr imiş
22. Mülk-i hayâ mülûkine 'Osmânlık eyleyen
Kaç-ı menâzil-i edebe şeh-süvâr imiş
23. Dîn-i Muhammedîde 'Alî olmağ isteseñ
Çek nefse tîğ-i himmeti kim Zü'l-fikâr imiş
24. Dildür velik virme **Cemâlî** cihâna dil
Çek tîğ-i 'aql-ı re'si iki dil ki mâr imiş
25. Âh-ı şehergeh âyîne-i cürme jeng alur
Olduñsa hem-nefes aña leylüñ nehâr imiş
26. Merd-i mülk-ile çeşmüñi ağlat günâhuñ añ
İnsân olana cürm-i cinâyet çü 'âr imiş²⁷²

2.2.2.8. Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân (Gelibolulu Za'îfî)

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân'ın 8a-8b varakları arasında yer alan nazım 7 beyittir. Şiirde şair, mahlasını kullanmamıştır. Eserde, “Der Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd” başlıklı bölümde bulunur. Za'îfî, II. Murâd'ın savaşlarını anlatmaya başlamadan önce bir eğlence meclisi tasviri yapar. Mecliste Sultan Murâd ile beraber

²⁷² Horata, a. g. e., s. 657-659.

iyi giyimli beyler ile şehzadeler oturur. İçki kadehleri gelip gitmekte ve altın tepsiler içinde kuş etleri dahil sınırsız yiyecekler sunulmaktadır. Meclisteki müzisyenler de kanun, çeng, şeşta, rebap vesaire çeşitli enstrümanlar çalıp şiir okur ve şarkı söylerler. Kanun çalan müzisyenin okuduğu şiirden sonra çeng çalan müzisyen bu şiiri söyler. Bu şiirden sonra şeşta çalan müzisyen şeşta eşliğinde bir şiir daha okur ve mecliste eğlence devam eder.

Za'îfî özdetle dünyanın ve insanın güzelliğinin geçici olduğunu öğütlediği şiire sevgilinin güzelliğinin kalıcı olmadığını dile getirerek başlar. Süsler gelip geçicidir; insan aslı olan toprağa döner. Sevgili güzelliğine fazla güvenmemeli, yüzünü âşıktan gizlememelidir. Zira dünyanın itibarı ve cazibesi geçer. Sevgilinin ay yüzündeki benekler ve ayva tüyler kalmaz, gençliği gider ve yüz güzelliğini kaybeder. Sevgili ömrünün ebedi olmadığını bilmeli, âşıka merhamet göstermelidir.

Şi'r-i Şâhib-i Çeng

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Nigāruñ gül' izārı böyle kalmaz
Bu hüsnuñ elde varı böyle kalmaz
2. Yaluñuz hüsni sanma iy dilārām
Ki her naķsuñ karārı böyle kalmaz
3. Beden hākī olur aşlına rāci'
Bu āb u bād u nārı böyle kalmaz
4. Yüzüñ devrinde bil kim nesh olısar
Bu haţtuñuñ gubārı böyle kalmaz
5. Nihān itme gözümde yüzüñi kim
Güzellik i' tibārı böyle kalmaz

6. Bu hüsne ğarra olma kim cihānuñ
Bozılur cümle kârı böyle qalmaz
7. Bu dem ‘uşşākuña raḥm eyle iy dost
Ki ‘ömrüñ pāyidārı böyle qalmaz²⁷³

2.2.3. Aşk, Âşık, Maşuk Konulu Gazeller/Nazımlar

Gazel ve nazım tarzıyla yazılmış aşk, âşık ve maşuk temalı şiirler *Cemşîd ü Hurşîd*’de 35; *Gül ü Hüsrev*’de 3; *Halîl-nâme*’de 1; *Hüsrev ü Şîrîn*’de 19; *Deh-nâme*’de 10; *Mihr ü Müşterî*’de 3; *Sî-nâme*’de 9; *Mesnevî-i Murâdiyye*’de 11; *Hümâ vü Hümâyûn*’da 5; *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*’da 7 tanedir. Bu konudaki şiirlerin 84 adetle aşk ve macera mesnevilerinde yoğunlaştığı görülmüştür. *Halîl-nâme*’deki şiir Hz. İbrahim ile Sara’nın kavuşmasını anlatan beşeri aşk temalı bir şiirdir. *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*’da eğlence meclisinde okunan yedi şiirin hepsindeki aşk, beşeri aşktır. *Mesnevî-i Murâdiyye*’deki şiirlerden onu ilahi aşkı, biri müridin pirine aşkını konu etmektedir.

2.2.3.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)

Cemşîd ü Hurşîd’de aşk, âşık ve maşuk temalı 35 şiir bulunmaktadır. Şiirler mesnevideki kahramanların veya yardımcıların ağzından söylenmektedir. Ahmedî dilinden söylenen ilk şiir ilahi aşk temalıdır.

2.2.3.1.1. Birinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 369-377. beyitleri arasında bulunan şiir 9 beyit olup Ahmedî tarafından söylenmiştir. Şair bu şiirini mahlas kullanmadan kaleme almıştır. Şiirden önce şair “Ebyat-ı Mesnevî” başlığı altında dünyanın temelini aşktan meydana geldiğini, gönlün mutluluğu aşk ile bulduğunu söyler. Akıllı kimselerin aşkla kâmil insan düzeyine erişeceğini, bu nedenle gönüllerinden aşkı

²⁷³ Sarı, a. g. e., s. 191-192.

kaybetmemelerini öğütler. Cihanda bir nefeslik anda bile aşksız kalmadığını, böylece Hz. İsa'ya dost olduğunu ifade ederek esere can verdiğini ima eder. Devamında manası hoş, lafzı duru bir eser yazıp dünyaya yadigar bıraktığını dile getirir. Bu aşamada nazım şeklini değiştirerek kendi dilinden bu şiiri söyleyen şair şiirden sonra “Der Sebeb-i Te’lîf ve Nazm-ı Kitâb-ı Cemşîd ü Hurşîd” başlığıyla isimlendirdiği bölümde eserin yazılma sebebini açıklar.

Ahmedî bu şiirinde ilahî aşkı anlatır. Tasavvufta “Fenâ fi’llâh, fenâ fi’l-vücûd ve fenâ fi’l-aşk” kavramlarıyla ifadesini bulan kendi varlığını ilahî varlıkta yok edip Allah’ın varlığından başka bir varlık bilmeme anlayışını işler. İnsanın ebediliğe ulaşabilmesinin yolu cismani varlığından geçmesidir; bu da ancak ilahî aşkla mümkün olur. İlahi aşkın ateşinde mum gibi yanan kişi baştan başa nur olur. Kişinin ruhunu ve vücudunu; yeryüzünü ve gökyüzünü ayakta tutan aşktır. Güllere güzel kokusunu ve renkli yapraklarını veren; bülbüle hoş sesi veren aşktır. Yeryüzü aşkla dolu olmasa toprakta bir şey bitmez, çorak kalır. Gözleri âmâ olmayanlar vücudun her zerresinin aşktan meydana geldiğini açıkça görebilir. Ruh rahatlatan ne varsa hepsi aşktandır. Bunun aksine İlahi aşktan ayrı kalmak tamamen ziyandır. Vahiy gelmesi, peygamber gönderilmesi kudsi âlemin aşkla doluluğundan kaynaklanır.

Münâzara-i Şem‘

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1. ‘ Işk-durur varlığı itmek fenâ
Kim anuñla bulunur ‘ izz ü bekâ
2. Ger bekâ olmak bekâda isteseñ
‘ Işkda olgıl fenâ-ender-fenâ
3. ‘ Işk odında yanar-ısañ şem‘ -vâr
Uçdan uca olasın nûr u ziyâ
4. ‘ Işk-ıla kıyım-durur rûh u cesed

- ‘ Işık-ıla dāyim-durur arz u semā
5. ‘ Işık ider bülbüli nağme-nüvāz
‘ Işık virür güllere berg ü nevā
6. ‘ Işık tolu olmasaydı yir yüzi
Hākde ne neşv olaydı ne nümā
7. Zerre zerre ‘ ışıkdur tolu vücūd
Gör ‘ ayān gözünde yoğ-ısa ‘ amā
8. ‘ Ālem-i kıuds olmasaydı tolu ‘ ışık
Ne olaydı vahy ne hōd enbiyā
9. ‘ Işık-durur ‘ ışık varsa revh-i rūh
‘ Işıkdan ayru ne var-ısa hebā²⁷⁴

2.2.3.1.2. İkinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 953-959. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyit olup hikâyede Cemşîd tarafından söylenmiştir. Ahmedî bu şiirde mahlas kullanmamıştır. Şiirden önceki hikâye akışı şöyledir: Cemşîd’in Mihrâb adında bilge, birçok diyar gezmiş, usta bir ressam ve tacir bir dostu vardır. Mihrab’ı yanına çağırıp ona rüyasındaki sarayı ve âşık olduğu güzeli anlatıp gördüğü yerin neresi ve kızın kim olabileceğini tahmin etmesini ister. Mihrâb, Rum Kayser’inin kızı Hurşîd’in Cemşîd’in tarifine bire bir uyduğunu anlar ve şehzadeye Hurşîd’in bir resmini gösterir. Cemşîd resmi görür görmez rüyasında gördüğü kız olduğunu tanır ve mutluluktan Mihrâb’ın eline ayağına sarılıp ona birçok değerli mücevherler hediye eder. Cemşîd, kendini çok mutlu hissettiği bir noktada bu gazeli okur. Gazel, hikâye

²⁷⁴ Akalın, a. g. e., s. 76.

akışının bir parçasıdır. Şair, duygu yoğunluğunun üst düzeye çıktığı bir aşamada nazım şeklini ve vezni değiştirerek mesneviden gaza geçiş yapar. Şiirden sonra “Meşveret-Kerden-i Cemşîd Be-Mihrâb Der-Taleb-i Hurşîd” başlıklı bölüm gelir. Bu bölümde Ahmedî, önce yaşama sevincinden bahseder. Elde fırsat varken yiyip yedirmeyi, içip içirmeyi öğütler. Mal biriktirmemeyi, Allah yolunda harcamayı tembihler; böylece cennetin kapıları açılacaktır. Ardından gelen “Matla-ı Destân” başlıklı bölümde Cemşîd Mihrâb ile bir konuşma yapar. Hurşîd’e kavuşmak için Rum diyarına gitmeye karar veren Hurşîd, Mihrâb’tan yol arkadaşı olarak kendisiyle gelmesini ister.

Cemşîd dilinden kaleme alınan şiirde Cemşîd, Mihrâb’ın çizdiği resmi görünce rüyasında gördüğü nergis gözlü, reyhan saçlı, gül bahçesi yüzlü sevgilinin o olduğunu söyler. Rüya da gördüğü anda değil ezel bezminden beri onu sevdiğini dile getirir. Canın neye ve nasıl bir şeye benzediğini merak edenler sevgilinin yüzüne bakmalıdır. Âşık, sevgilinin ayağının tozu uğruna can vermeye hazırdır. Onun hizmetinde bulunma fırsatını bulabildiği için can vermek bir şükürdür. Âşıka küfür ve iman sorulursa küfür sevgilinin siyah saçları, iman nur yüzüdür. Sevgilinin yüzünü gören âşıkın hali, onun saçları gibi darmadağın olur.

Ğazel H’ânden-i Cemşîd

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1. Bu-durur ol düşte gördüğüm gülistânım benüm
Bu-durur ol gözi nergis zülfi reyḥānum benüm
2. Düşde gördüğümde olmadum hemîn ‘âşık buña
Kim ezeldendür bunuñla ‘ahd u peymānum benüm
3. Şûreti cânuñ nicedür diyen eylesün nazâr
Yüzine anuñ ki cânumdur u cânānum benüm

4. Yūsuf-ı dil görse zülfin ü zenaḥdānın anuñ
Didi v'allāh bu-durur bend ü zenaḥdānum benüm
5. Dilerem şükrāne virem ayağın tozına cān
Şükrdür lāyık olursa ol ḥidmete cānum benüm
6. Küfr ü ĩmāndan şorarlarsa baña budur cevāb
Kim saçıdur küfrüm ü yüzidür ĩmānum benüm
7. Hālüm olmışdur perīşān zülfi sevdası-y-ıla
Yüzini gördükde cem^c oldı perīşānum benüm²⁷⁵

2.2.3.1.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Cemşid ü Hurşid'in 1399-1405. beyitleri arasında yer alan Ahmedî mahlaslı şiir 7 beyit olup hikâyede Şeker tarafından söylenmiştir. Şair, *Cemşid ü Hurşid* mesnevisinin muhtevasında bulunan mesnevi dışı nazım şekillerinden sadece iki tanesinde mahlasını kullanmıştır. İlki, Hz. Peygamber övgüsünde kaleme alınan 225-233. beyitler arasında bulunan 9 beyitlik na't gazel, ikincisi ise bu şiirdir. Şiirden önceki beyitte şair, Şîrîn'in tatlı bir sözle kendi şiirini okuduğuna özellikle dikkat çeker. Şiirden önceki hikâye akışı şöyledir. Cemşid maiyetiyle beraber Rum diyarına doğru yolculuklarına devam ederken cenneti andıran güzel bir yere gelirler. Burası periler sultanı Hûrîzâd'ın yurdu. Uzaktan Cemşid'i gören Hûrîzâd, vezirini elçi gönderip Cemşid'i sarayına davet eder. Bu gazel saraydaki eğlence meclisinde Şîrîn tarafından okunur. Şiirden sonra eğlence meclisi sabahın ilk ışıklarına kadar devam eder. Hûrîzâd, Cemşid'i uğurlarken ona üç adet saç teli verir. Yolculuk esnasında Cemşid, baş edemediği bir sorunla karşılaşırsa saç tellerinden birini yakacak böylece sorunu haber alacak olan Hûrîzâd ona yardım gönderecektir.

Ahmedî, gazelinde âşık dilinden konuşur. Sevgilinin güldüğü yer âşık için bahar, âşıkın ağladığı yer lale bahçesi olur. Âşıkın gözünde sevgilinin servi ağacına

²⁷⁵ Akalın, *Cemşid ü Hurşid*, s. 115-116.

benzeyen boyu vatan tuttuğundan beri servilik gördüğü yerlerde sevgiliyi hatırlar ve gözlerinden ırmaklar akar. Sevgilinin gece gibi siyah saçlarını gören âşık deliye döner; gündüz gibi aydınlık yüzünü gördüğünde ise gözleri kamaşır, şaşırıp kalır. Yılda bir kez teşrifıyla uğur getiren güneşin aksine sevgilinin yüzü rüzgar gibi her gün uğur getirir. Sevgilinin etrafındaki âşıkların yüzleri onun ayaklarının altına serilir. Onun mücevher kutusu gibi dudakları âşıkın aklına gelince söylediği şiirler parıldayan incilere benzer.

Ğazel H'ānden-i Şekker Der-Meclis

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Sen nirede ki güler-iseñ nev-baḥār olur
Ben nirede ki ağlar-ısam lālezār olur
2. Zülfüñ hevāsı aldı qarār-ıla şabrumı
Her kim karār söze uya bī-qarār olur
3. Qaddüñ ḥayālī dutdı gözümde vaṭan belī
Her qanda serv olsa yiri cūy-bār olur
4. Zülfüñ cünūna saldı yüzüñ ḥayrete beni
Miḥnetsüz olmaz anda ki leyl ü nehār olur
5. Bir yılda bir olur şeref-i āfitāb līk
Her gün senüñ yüzün şeref-i rūzigār olur
6. 'Uşşāk halkasına nazar kı1 ki göresin
Sinüñ ayağıña niçe yüzler nişār olur
7. Çün dürc-i la' lüñi getüre zikre **Aḥmedī**

Her söz ki nazm ide güher-i âb-dâr olur²⁷⁶

2.2.3.1.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 2036-2043. beyitleri arasında yer alan şiir 8 beyittir. Ahmedî bu şiirinde mahlas kullanmamıştır. Şiirden önceki hikâyeye akışı şöyledir: Cemşîd, Rum diyarına gelip Kayser'in sarayında konaklamaya başlar ancak uzun süre Hurşîd'i göremez. Bir gün Mihrâb'ı çağırıp değerli mücevher ve kumaşlar alıp Hurşîd'e hediye götürmesini ister. Ardından Cemşîd de kasa gidip hediyeleri takdim etmek için huzura çıkar. Cemşîd, Hurşîd'i görür görmez titreyerek kendinden geçip yere düşer. Yüzünü gül suyu ile yıkayıp anber koklatarak ayıltırlar. Hurşîd de Cemşîd'i görür görmez âşık olur. Cemşîd, Hurşîd'in kasrından konakladığı saraya döndüğünde içinde dayanılmaz bir aşk acısı duyar. Yalnız olarak bir köşeye çekilir ve yanan mumla dertleşir, sonra bu şiiri okur. Şiirden sonra mum Cemşîd'e vezni aynı kafiyesi farklı bir şiirle cevap verir.

Şiirde mumla dertleşen âşık, mumun erimesini gözden akan yaşa, alevini sararıp solmuş yüze benzetir. “Âşık değilsen neden yüzü sarı ve gözün yaşlı, neden gece boyunca uyanıksın?” diye sorar. Aşk ateşi, kuru ve yaş ne bulursa yakan cehennem ateşi gibidir. Mumun başı kesilmezse dirilip canlanmaz. Âşıkın içi dışı bütün mevcudiyeti ateşlerde yanar. Âşık, belalara sabreder; başı kesilse ve yansa gözünden yaş gelmez.

Hiṭâb-ı Cemşîd Be-Şem‘

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1. Sen dahı ‘ âşık degülsen h‘âce-tâş
Nişe yüzün zerd ü gözün tolu yaş
2. Ger degülseñ ‘ âşık eyit kim neçün

²⁷⁶ Akalın, a. g. e., s. 145.

Her gice bî-dârsın şâhib-firâş

3. ‘ Âdetüñ ol kim kesilmezse başuñ

Bulımazsın gice hergiz inti‘ âş

4. ‘ Işkda olduñ âteş-i ser-keş-zübân

Ger dökile kıanlar u kesile baş

5. ‘ Işkuñ odı nâr-ı dūzahdur kim ol

Ne bulur-ısa yaķar kıuru vū yaş

6. ‘ Işķ ehlinde ne var-ısa vūcūd

Oda yakılmaķ gerekdür iç ü taş

7. Rîşte pîçân elde vū da‘ vîsi ‘ ışk

İşidile mi bu da‘ vî h^vâce-taş

8. ‘ Âşık oldur kim belāya şabr ide

Kesdüre baş u yana dökme ye yaş²⁷⁷

2.2.3.1.5. Beşinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 2046-2054. beyitleri arasında bulunan şiir 9 beyittir ve şair mahlasını kullanmamıştır. Hikâye akışında, mumla dertleşen Cemşîd’in şiirine mum bu şiirle cevap verir. Şiirden sonra Cemşîd “Ebyât-ı Mesnevi” başlıklı kısımda âşıkın niteliklerine dair muma tavsiyelerde bulunur.

Cemşîd ile mumun karşılıklı konuşmalarının bir parçası olan bu şiir mum dilinden söylenmiştir. Mum, Cemşîd’in kendisine serzenişte bulunmasını yadırgar; âşıklığına rengini ve gözyaşını şahit gösterir. Alevli başının devamlı yukarılara

²⁷⁷ Akalın, a. g. e., s. 193-194.

çıkmasını aşkla yanmasına bağlar. Aşk ona abıhayat olduğundan can ipliğinin ebediyeti bulduğunu dile getirir ve Cemşîd ile aynı ateşte yandıklarını ifade eder.

Cevāb-ı Şem‘ Be-Cemşîd Şāh

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün

1. Didi bini serzeniş itmek revā
Güldürür bu söz hem olmaz sezā
2. Baña ‘āşık didüñ ü ben ‘āşıkam
Bu söze uş rengüm ü yaşum güvā
3. Ol ki didüñ kim nedür ser-keşligüñ
İşbu yolda olamaz ol iş revā
4. Ser-firāz iden beni ‘ışk odıdur
Anuñ-ıla ser-firāzam dāyimā
5. Anuñ-içün olmışam âteş-zübān
Kim virem pervāneye neyse cezā
6. ‘İşka da‘ vî ider ü bir şu‘ leden
Her yana kaçır zehî ‘ayn-ı haṭā
7. ‘İşkuñ olmışdur bañā āb-ı hayāt
Rište-i cānumda andandur bekā
8. ‘Āşık-ıla şem‘ cānına müdām
Gözlerinüñ yaşıdur iden belā

9. İkimüz dahı bir oda yanaruz
Bes nedendür arada bu macerâ²⁷⁸

2.2.3.1.6. Altıncı Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 2125-2131. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Ahmedî, Şeker dilinden söylenen bu şiirde mahlasını kullanmamıştır. Öncesindeki hikâye akışı şöyledir: Hurşîd bir eğlence meclisi düzenleyip sarayda konuk bulunan Cemşîd'i davet eder. Davete icabet eden şehzadenin beraberinde yardımcıları Şeker, Erganûnsâz ve Şehnâz da vardır. Hurşîd'in yanında ise Nişâtengiz bulunmaktadır. Cemşîd, meclise gitmeden önce yardımcılarından aşkını Hurşîd'in anlayacağı şekilde şiir okumalarını ve şarkı söylemelerini ister. Bu şiir mecliste Cemşîd adına yardımcısı Şeker tarafından okunur. Şiirden sonra yine Cemşîd adına Erganûnsâz bir şiir okur.

Şiirde âşıkın gözüyle sevgilinin saç, dudakları, saçları, boyu, gözü çeşitli teşbih unsurlarıyla övülür. Sevgilinin dişleri gizlenmiş inci hazinesi; dudakları içinde mücevher saklanan kutudur. Boyu elif, saçları cim, ağzı mim, kaşı nun gibidir. Onun gonca dudakları âşıkın gönlünü daraltır; saçlarının kokusunun sevdası âşıkın ciğerini kanla doldurur. Sevgilinin gözlerinin vafını dinleyenler sihrin ne olduğunu anlar; onun gözlerinin büyüüne kapılan âşıkın aklı gider. Saçının fesleğen kokusu âşıkı şaşkınlık içinde bırakır. Nil ve Ceyhun ırmaklarının nasıl aktığını görmek isteyenler Mısır ve Harezm'e gitmek yerine âşıkın yaşlı gözlerine bakmalıdır.

Şî'r-i Şekker

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Bu diş midür 'aceb ya dürr-i meknün
Bu leb midür 'aceb ya dürr-i mahzün

²⁷⁸ Akalın, a. g. e., s. 194-195.

2. Lebûñ şevķinde oldı ğonca dil-teng
Saçuñ sevdāsı müşgi itdi ciger-ĥûn
3. Elifdür rāst ķadduñ zûlfûñ uş cīm
Nite ki aġzuñ-durur mīm ü ķaşıñ nûn
4. Saçuñ reyĥānına cān oldı ĥayrān
Gözûñ efsûnına ‘aql oldı meftûn
5. Göñûl zûlfine itdi āşiyān kim
Humāyuñ gölgesi olur hümāyûn
6. Ni’dersin Mısr u Ĥōrezm’i gözûme
Nazār it nice aķar Nîl ü Ceyĥûn
7. Gözüñ vaşfını her kim işüdürse
Bilür kim nice olur siĥr ü efsûn²⁷⁹

2.2.3.1.7. Yedinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd mesnevisinin 2134-2140. beyitleri arasında yer alan ve mahlasa yer verilmeyen bu şiir 7 beyittir. Hurşîd’in düzenlediği eğlence meclisinde Şeker’in şiirinden hemen sonra Cemşîd’in diğer yardımcısı Ergânûnsâz tarafından söylenir. Cemşîd ile Hurşîd aşklarını birbirinin yüzüne karşı söylemek yerine yardımcılarının okudukları şiirler vasıtasıyla dile getirerek açıklarlar. Bu şiirin peşinden cevap olarak Hurşîd’in yardımcısı Nişâtengiz’in şiiri gelir.

Ahmedî, Cemşîd’in duygularını Ergânûnsâz’ın ağzından anlattığı şiirinde sevgiliden ayrı kalmayı âşıkların ölümü olarak değerlendirir ve sonbahar rüzgarlarının lale ve gül bahçelerini kurutmasına benzetir. Âşık, canına nişan alarak sevgilinin keman kaşlarının attığı kirpik oklarına rağmen onun gözlerini ve kaşlarını

²⁷⁹ Akalın, a. g. e., s. 200-201.

hayal etmekten geri durmaz. Onun dudakları Cebrail gibi üfler; nefesi toprağa değerse toprak can bulur. Sevgili, bütün canların canı bahtlı kişidir; gönül ve can onun yolundan gider. Âşıkın aklının onun saçının sevdasıyla dolu olması kâridir. Sevgilinin gözleri daima fitne çıkarır; kargaşada kendisi için dökülen kanlardan mutluluk duyar.

Ġazel H'ānden-i Ergānūñ-sāz

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. ' Āşıqlara firāķuñ odı ķaşd-ı cān ider
Şöyle ki lāle vü güle bād-ı hāzān ider
2. Gözüñ ķaşuñ hayāl-y-ıla ol ķişi benem
Kim cānını nişāne-i tīr-i kemān ider
3. Rūhu'l-ķudūs senün tudaķuñdur meger kim ol
Toprağa daķı ger nefes irgüre cān ider
4. Sen ķamu cāna cānsın u devletlü ol ķişi
Kim ' ıķķuñuñ yolında dil ü cān revān ider
5. Uş fitne ķoparur girü gözüñ bu dil-siyāh
Ķanmadı mı henüz ' acabā nice ķan ider
6. Sevdāsı-y-ıla zūlfüñüñ uş töludur dimāğ
Nef 'i bu-durur arada kim cān ziyān ider
7. İtmiş hilāli ķaşuña teşbīh ' aķlı gör
Bārik benlig-ile nice ķej-gümān ider²⁸⁰

²⁸⁰ Akalın, a. g. e., s. 201-202.

2.2.3.1.8. Sekizinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 2142-2148. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Ahmedî, Nişâtengîz'in ağzından söylenen bu şiirinde mahlas kullanmamıştır. Bu şiirden önce eğlence meclisinde Cemşîd'in yardımcılarından Erganûnsâz'ın söylediği şiir vardır. Cemşîd ile Hurşîd, yardımcılarının ağzından birbirlerine karşı duydukları aşkı anlatmaya devam ederler. Erganûnsâz'ın şiirinden sonra ona cevaben Hurşîd'in yardımcısı Nişâtengîz bu şiiri okur.

Şiirde, sevgilinin yüzü güneş; ağzı zerre kadar nokta; kırmızı dudakları inci kutusudur. Onun yüzünü ayın on dördünde görenler dolunay gününün geldiğini zanneder. Nuh tufanında bütün yeryüzünü kaplayan deniz onun âşıklarının gözyaşındır. O fettan gözlü sevgili, keman kaşları ve ok kirpikleriyle ahir zamanda gafilleri avlar. Sevgilinin dudakları cana hayat verirken gözleri kan içer; hayra şükretmek, şerre de sabır gerekir. Onun müşk lülesi saçları gönüller için tuzaktır.

Ġazel Goften-i Nişât-engîz

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Yüzüñi gün düzen ağzuñı zerre
Dudağıñ la' lini ider dürc-i dürre
2. Yüzüñi gören on dördinde ayuñ
Şanur kim bugün oldu mäh-ı ğurre
3. Yoluñda medde gibi çekmeyem bâş
Ger ire ħarf-i müdgam gibi erre
4. Gözüñüñ yaşıdur ol baħr-i ħün kim
Şalupdur Nüh tūfānını berre

5. Lebûñ cān zinde ider gözûñ kan içer
Gerekdür şükr hayra şabr şerre
6. Ne fettān gözûñ Devr-i kamerde
Ki olmışdur kemān u tīre ğarre
7. Göñülleri düşürdi dāma zülfüñ
‘ Aceb tarrārdur bu müşg-i turre²⁸¹

2.2.3.1.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 2150-2155. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyit olup şair Ahmedî, bu şiirde mahlasını kullanmamıştır. Eğlence meclisinde Hurşîd’in yardımcısı Nişâtengîz tarafından söylenen şiire cevap olarak Şeker tarafından söylenmiştir. Bu şiirden sonraki hikâye akışında Hurşîd’in bu şiiri çok beğendiği ve Nişâtengîz’den kendi halini açıklayacak bir şiir söylemesini istemesi, onun da udunu eline alıp Hurşîd adına bir şiir daha söylemesi anlatılır.

Ahmedî, bu şiirde de hikâyenin konusuna uygun şekilde Hurşîd’in sarayında misafir olan Cemşîd’in duygularını yardımcısı Şeker’in ağzından dile getirmeye devam eder. Âşıkın duyguları bu şiirde sevgiliyle beraber onun yaşadığı bölgenin havasına, suyuna ve sarayına da yönelir. Ayrıca Hurşîd’in yüzünü göstermemesi şiirin son beytinde dile getirilmiştir. Sevgilinin yaşadığı yer gül bahçesi; havası bir uçtan bir uca cennet kokularıyla doludur. Köşklerin ve hurilerin bulunduğu bölgede abıhayat ve Kevser akmaktadır. Sevgilinin yaşadığı bu yerde âşıkın güvercin gönlü uçmaktadır ve sevgilinin Tûbâ ağacı gibi boyu âşıkın gönlünün yuvasıdır. Âşık sevgili uğruna kendi canını ve gönlünü terk etmiştir, çünkü sevgilinin aşkı âşık için hem can hem cennettir. Sevgilinin yüzünü hakikatte kimse görmemiştir. Hatta onun yüzünün varlığı can gibi açıkça bilinir ancak görünmez.

²⁸¹ Akalın, a. g. e., s. 202.

Ġazel H'ānden-i Şekker

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Ne menzildür bu kim gülzār-ı cāndur
Hevāsı uçdan uca bŷy-ı cināndur
2. Kūşūr u hŷr-ı 'ıyn uş bunda hāzır
Hem āb-ı hıẓr hem kevşer revāndur
3. Ne cānāne ki oturmışdur burada
Eger cān isteye cān der-miyāndur
4. Benüm göñlüm-durur perrān kebŷter
Bu tŷbī-ķadd aña āşiyāndur
5. Senŷñ sevdāña terk itdüm dil ŷ cān
Ki 'ışķuñ cānı cān u hem cināndur
6. Hāķīķatde yŷzŷñi kimse bilmez
Ki cān bigi āşikāra nihāndur²⁸²

2.2.3.1.10. Onuncu Gazel/Nazım

Cemşîd ŷ Hurşîd'in 2167-2171. beyitleri arasında bulunan şiir 5 beyit olup mahlassızdır. Hurşîd'in Cemşîd için düzenlediği eğlence meclisinde Şeker'in Cemşîd adına söylediği şiirden sonra Hurşîd adına Nişâtengîz tarafından söylenmiştir. Bu şiirden sonra Cemşîd'in yardımcılarında Erganŷnsāz'ın cevaben söylediği şiir gelir.

²⁸² Akalın, a. g. e., s. 203.

Şiirde, eğlence gecesinde esen saba rüzgarının İsa nefesi gibi bağa can verdiği; sevgilinin saçlarından getirdiği güzel kokularla gül bahçesinin misk kokan Hıta'ya benzediği ifade edilerek şiire başlanır. Bitkiler gelin gibi bağın içine yeşillikler ve güller serilmiştir. Bu gece sevgiliden haber geldiği için reyhanlar süslenmiş, bağ çimenlerle bezenmiştir. Ne gönül okşayan ne de can aydınlatan bir şey görünmüştür; gönül bu gece rüzgardan, onun getirdiği sevgilinin kokusundan, muradına ermiştir.

Ğazel H'ānden-i Nişāt-engīz

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Şabā mesīḥ-dem olup bahārdan bu gice
Hıṭāy'a beñzedi gülşen nigārdan bu gice
2. Şabūh içmedi bāğda 'aceb sebep ne ola
Ki nergisüñi yaturur ḥumārdan bu gice
3. Meger benāt-ı nebāt itdiler 'arūs kim
Ki ṭoldı sebze vü gülşen nişārdan bu gice
4. Müzeyyen oldı reyāḥīn bezendi bāğ-ı çemen
Meger ki bāğa ḥaber geldi yārdan bu gice
5. Ne dil-nüvāz görindi vü hem ne cān-efrūz
Murāda irdi göñül rūzigārdan bu gice²⁸³

²⁸³ Akalın, a. g. e., s. 204.

2.2.3.1.11. On Birinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 2175-2180. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyit olup mahlas bulunmamaktadır. Hurşîd'in Cemşîd adına düzenlediği mecliste Nişâtengîz tarafından söylenen şiire karşılık olarak Erganûnsâz söylemiştir. Şiirden sonra “Ebyât-ı mesnevî” başlığı altında bu şiiri dinleyen Cemşîd'in mest bir halde gözyaşlarına boğulduğu, mecliste perde arkasında oturan Hurşîd'i görebilme arzusuyla mum gibi eridiği anlatılır. Cemşîd, dostu Mihrâb'dan altın, mücevher ve güzel kokular getirip dağıtmasını ister. Mihrab da istenileni yapıp getirdiği altın, gümüş, yakut vesaire mücevherleri mecliste dağıtır.

Ahmedî, arzû redifli şiirinde mesnevinin konu akışına uygun olarak perde gerisindeki Hurşîd'i göremeyen Cemşîd'in görmeyi arzu ettiği şekilde bir sevgili tipi çizer. Sevgiliyi inci dişli, yakut dudaklı, lale yanaklı, nergis gözlü, dağınık saçlı, ağzından abıhayat akan bir güzel olarak tasvir eder. Bu şiiri Erganûnsâz, Cemşîd adına söylemektedir.

Âşık, sevgilinin Bedahşan'ın la'li gibi kırmızı dudaklarını ve inci dişlerini gönülden ister. Âşıkın gönlü, onun yüzünü ve gözlerini gördüğü andan itibaren lale ve nergisi arzu etmez. Hızır, sevgilinin dudaklarında gizli olanı, ağız suyunu, bilse abıhayatı istemez. Gönül, gerçekte zahmet tuzağı ve bela kemendi olduğunu bildiği halde yine de sevgilinin dağınık saçlarını; işveli, zalim, güzel gözlerini; fitneci bakışlarını arzular. Şair son beyitte sevgilinin dudaklarını şekere, âşıkı papağana benzeterek âşıkın canının sevgilinin dudaklarına heves etmesine şaşırmanın gerektiğini, çünkü papağanın şekeristanı arzulamasının doğal olduğunu dile getirerek şiire son verir.

Ġazel H'ānden-i Ergānūn-sāz

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Cān dilden ider ol leb ü dendānī ārzū
Ya' nī ki dürr ü la' l-ı Bedahşān'ı ārzū

2. Göñül gözüñle yüzüñi görelden itmedi
Nergesle tâze la'le-i Nu'mânî ârzû
3. Ger Hızır bilür ise lebûñde ne var nihân
İtmeye dahı çeşme-i hayvânî ârzû
4. Gerçi ki dāmı miñnet ü bendi belâ-durur
İder göñül bu zülf-i perişânî ârzû
5. Gerçi ki şüh u zālîm ü ra'nâ-durur gözüñ
Cân ider işbu cādū-yı fettânî ârzû
6. Cân tutağuña ger heves itdi-y-ise n'ola
Tūtî-durur ider şekeristânî ârzû²⁸⁴

2.2.3.1.12. On İkinci Gazel/Nazım

Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd*'inin 2204-2209. beyitleri arasında bulunan şiir 6 beyittir ve şair bu şiirinde mahlas kullanmamıştır. Cemşîd ile Hurşîd eğlence meclisinde yardımcılarının söyledikleri şiirler vasıtasıyla birbirlerine karşı duydukları aşkı anlatır. Bu şiirden önce, Erganûnsâz'ın Cemşîd adına okuduğu şiirin ardından Cemşîd, Hurşîd'in yüzünü görme arzusuyla yanar; art arda içtiği kadehlerden iyice sarhoş. Mest olan Cemşîd mecliste sayısız mücevher dağıttırır; ardından Şehnâz'dan bir şiir okumasını ister. Şehnâz da bir anda aklına gelen bu şiiri müzik eşliğinde terennüm eder.

Ahmedî bu şiirinde, Cemşîd'in mecliste içkiden sarhoş olmuş halini de tasvir edecek şekilde âşıkın sevgilinin saçı uğruna perişanlığını anlatır. Âşık sevgilinin yanağının arzusuyla iyice şaşkına döner. Gönlü sevgilinin sevdasına düşenler, ateşli hastalığa yakalanmaktan kurtulamaz. Âşıkın gönlü de sevgilinin saçları gibi darmadağındır. Âşıkın gönlünün perişan halini sevgilinin saçlarını dağıtan Saba

²⁸⁴ Akalın a. g. e., s. 205.

rüzgarına sormalıdır. Zira perişanlığın ne olduğunu o bilir. Şair şiirin sonunda âşıkın sevgiliyi, Allah'ın kitabına ve ayetlerine iman ettiği gibi candan sevdiğini söyleyerek şiire son verir.

Ġazel H'ānden-i Şeh-nāz

mef' ūlū mefā' īlū mefā' īlū fe' ūlūn

1. Gül yanagūñ şevki-le hayrāndur u vālih
Bes saña kim oldı dahı kim ola müşābih
2. Göñlüm ne ' aceb oldı-sa zülfüñe perīşān
Kimdür ki bu sevdāya düşüp olmaya tābih
3. Göñlüm ne-durur zülfüñ-ile bād-ı şabādan
Şor kim hemīn oldur bu perīşān işe şābih
4. Ġmān gibi cāndan dahı yigrek seni sevdüm
Men āmene bi'l-lāhi ve āyāti kitābih
5. Her kıanda ki la' luñ ola kevşer unıdılır
Anda ki şeker ola nedür zıkr-i fevākih
6. Düşdi göñül ol ' ukdeye zülfüñ girihinde
Kim ' aklı dahı cān gibi olur orada vālih²⁸⁵

2.2.3.1.13. On Üçüncü Gazel/Nazım

Cemşid ü Hurşid'in 2212-2218. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 7 beyittir. Hikāye akışında Hurşid'in Cemşid'i misafir ettiği mecliste Şeker tarafından okunmuştur. Bu şiirden önce Şehnāz'ın okuduğu şiir vardır. O, şiirini bitirdiğinde

²⁸⁵ Akalın, a. g. e., s. 207-208.

Şeker bu şiiri okumaya başlar. Şeker şiiri bitirdikten sonra eğlence meclisi dağılır. Hurşîd, kendini tacir diye tanıtan Cemşîd'in asıl kimliğini soruşturmaya başlar. Şehnâz, onun tacir değil Çin Fağfur'unun şehzadesi olduğunu söyler.

Ahmedî, Şeker dilinden söylenen şiirde sevgiliyi ve âşıkı tasvir eder. Çin resimleri sevgilinin yüzüyle yarışamaz; Çin resimleri suretten ibaret olduğu halde sevgilinin yüzünde Allah'ın ayetleri yazılıdır. Güneşin yeryüzüne değmesi, sevgilinin ayağına yüzüstü sürünmek içindir; harareti, sevgilinin yüzünden tecelli eden nurdan kaynaklanır. Sevgilinin saçının kokusu nereye ulaşsa Hz. İsa'nın nefesi gibi ölümlere can verir. Âşık dünyada ve ahirette devamlı sevgiliyle beraber bulunmak ister; cennette sevgilinin yüzünü görmezse cennet onun gözüne cehennem gibi gelir. Leylâ'ya tutkuyla bağlanan Mecnûn'un gönlünün gidecek başka bir yeri olmadığı gibi, âşık aşkının tehlikeli olduğu söylenir ve vazgeçmesi istenirse âşık, sevgiliyi terk edip gitmez; tehlikeyi göze alıp onun uğrunda can vermeyi tercih eder.

Ğazel H'ānden-i Şekker

mef' ūlū mefā' ilū mefā' iū fe' ūlūn

1. Çîn nakşı nice eyleye yüzün ile da' vī
Ol şūret-i peykerdür ü bu āyet-i ma' nī
2. Gün ayağıña düşdi yüzi üstü sürinü
Kim yakdı yüzünden anı envār-ı tecellī
3. Zūlfün koşusı nireye kim ire orada
Cān virür ölümlere nite kim dem-i ' İsi
4. Cennetde eger görmeye didāruñı ' āşık
Dūzaḥ görine gözlerine cennet-i ' ālī
5. Dünyāda vü ' uqbāda seni ister bu dil ü cān

Büy-ı baht kim ele gire bu hûb temennî

6. Dirler ki haţardur  o anu    ı  ını h   
  n c n gidecek-durur anu  derdi-le evl 
7. Leyl 'yi görüp nireye vara dil-i Mecn n
  n silsile-i   ı  a  ek pd r anı leyli²⁸⁶

2.2.3.1.14. On Dördüncü Güzel/Nazım

Cem  d   Hur   'in 2290-2295. beyitleri arasında yer alan   ir 6 beyit olup şair mahlas kullanmamıştır. Şiirden  nceki hik ye akışında Hur   'in düzenlediği eğlence meclisinden Cem   'in mest bir halde yardımcılarının kolunda çıktığı anlatılır. Cem   , bağda bir s   t ağacının altında uyuyakalır. Hur    ba a gelip onu uzaktan seyrederken yanında bulunan yardımcısı Ni  ateng z bu   iri okur. Sonrasında Cem   'in yardımcısı Ergan  s z bu   ire karşılık verir.

Ahmed    irde sarhoş yatan Cem   'in kızarmış gözlerini erguvana, kaşlarını kemana, kirpiklerini oka benzetir. Onun g l yüzündeki benlerini, bir zencinin yüzünü bostana koyup yatması şeklinde betimler. Bir ahu gibi g l bahçesinin kenarında, m    gibi ka ları gölgelik yapıp yatan sevgilinin aslan avlayan gözleri,   ıkklarının canını avlayan avcıdır.   ıkın canı sevgilinin yüzünün bahçesindeki dudaklara baktığı zaman papa anlara  eker dağıtan bir ağız görür. Uykuda sevgilinin gözlerine bakan birisi, g l bahçesi içinde gönül alan birinin yattığını düşünür.

   zel H   nden-i Ni   t-eng z

mef   l  f   il t  mef   il  f   ilün

1. Bu iki nerg     bir olup ergav n yatur
Ser-mest türk alup ele t r   kem n yatur

²⁸⁶ Akalın, a. g. e., s. 208-209.

demış kalem elinden düşmüştür. Can, sevgilinin ağzının ne değerinde bir mücevher kutusu olduğunu bilemez; buna ancak gayp ilmini bilenler vâkıf olabilir. Âşık, sevgilinin yüzünü gördükten sonra aya ve güneşe bakma gereği duymaz; zira bunlar nezle ve baş ağrısına yol açar. Güzellik mülkünün tamamı sevgiliye aittir; o dilediğine istediği kadarını verir.

Ġazel H'ānden-i Ergānūn-sāz

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Cān u gönül senün-durur iy dōst bī-terā'
Gerçi degül yoluña sezāvār bu meta'
2. Alnuñ-ıla yüzüñi görüp 'aql didi kim
Ay-ıla günde olmaya nev'-ile ictimā'
3. Didi **Tebāreke Allah** elinden düşüp kalem
Naḳḳāş-ı sun' ḳaşuñı çün kıldı ihtirā'
4. Cān bilmez ağzuñı ne güherdür heves idüp
'Allām-ı ġaybdur iden ol sırra ıttılā'
5. Yüzünü görelî güne vü aya bakmadum
Kim eyü dimāġı zükām ider ü şudā'
6. Varlık ḳamusı sen ne naşīb ide kimseye
Mülk ol-durur ki ḥāş ola olmaya müşā'²⁸⁸

²⁸⁸ Akalın, a. g. e., s. 215.

2.2.3.1.16. On Altıncı Gazel/Nazım

Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevîsinin 2310-2314. beyitleri arasında yer alan şiir 5 beyittir ve şairin mahlası yoktur. Şiirden önceki olay akışı şöyledir: Hurşîd'in davetlisi olarak gittiği eğlence meclisinde art arda içtiği kadehlerden iyice sarhoş olan Cemşîd, meclis sona erdikten sonra bağ içinde bir ağacın dibinde uyur. Hurşîd bağa gelip uzaktan onu izlerken yanındaki yardımcısı Nişâtengîz bir şiir okur. O, şiirini bitirince Cemşîd'in yardımcısı Erganûnsâz cevaben bir şiir okur. Erganûnsâz'ın şiiri sona erdiğinde Cemşîd kendine gelmeye başlar. Hurşîd onun uyandığını görerek bağdan çıkıp sarayına döner. Cemşîd uyandığında duyduğu hoş kokudan Hurşîd'in bağa gelip gittiğini anlar ve bu şiiri okur. Sonrasında Cemşîd'in şiirinin peşinden Şeker bir şiir daha okur.

Ahmedî, konuya münasip bir şiirle Hurşîd'in bağa geldiğini anlayan Cemşîd'in duygularını yansıtır. "Bu gice" redifli şiir, hikâyede anlatılan manzara ile örtüşür ve anlamca birbirini tamamlar. Ağaçların yapraklanmasını ve çimenlerin çiçeklenmesini sevgilinin gelişine bağlayan âşık, onu ilkbahara benzetir. Gül yanaklı sevgilinin nergis çiçeği gözlerinin mahmurluğunu, ayıltıcı kadeh içmemesine bağlar. Ay yüzlü sevgili saçlarını taradığında bağın her tarafını misk kokusu kaplar. Bağın içi sevgilinin gelişiyile nur dolduğundan güneş de bağa gelmek ister. Yarın yanağının aksi, gece gül bahçesine yansıdığına kuru dikenlerden taze güller açmaya başlar.

Ġazel H'ānden-i Cemşīd

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Zī rengi var çemenüñ nev-bahārdan bu gice
Şecer varaklarında eşer var nigārdan bu gice
2. Şābūh içmedi gündüz çemende gül-ruhsār
Bu nergesüñ gözi nedür ħumārdan bu gice
3. Meger ki saçlarına şāne urdı ol māh-rū

Ki tıldı bāğ dem-i müşg-bārdan bu gice

4. Meger bu cem‘ e güzer kılası durur ol şem‘
Ki tıldı nūr hādāyık nişārdan bu gice

5. Meger ki yañağı ‘ aksi irişdi gülzāra
Ki açılur gül-i ter hışk hārdan bu gice²⁸⁹

2.2.3.1.17. On Yedinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 2447-2452. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyittir ve Ahmedî bu şiirde mahlasını kullanmamıştır. Şiirden önceki olay akışında Hurşîd, Şeker’i haberci gönderip Cemşîd’i bağa davet eder. Cemşîd, sevgilisinin davetine çok sevinip dağıtmak üzere birçok mücevher hazırlar. Bağda biri ay diğeri güneş gibi karşılıklı oturur ve şarap kadehleri sunulmaya başlar. Bu esnada Şeker bu şiiri okur. Şeker’in şiirinin hemen peşinden Bahârefrûz’un okuduğu şiir gelir.

Şiire sevgilinin yüzü güneşe ve güle, peçesi buluta ve gülün yeşil yapraklarına benzetilerek başlanır. Bulut aralanıp güneşin yüzünü bir miktar gösterirse aklı perişan eder. Rüzgar, fıstık yeşili örtüyü kaldırıp altından gülün yüzünü gösterince bülbüller çılgına döner. Sevgili, gülümseyen kırmızı dudaklarıyla âşıklarla konuşunca değerli mücevherini göstermiş olur. Aynada kendi kendini seyrederse âşıkın feryat etmesi gibi ağlayıp inler. Şiirin sonunda sevgili, zümrüt yeşili yaprakların içindeki yakut kırmızısı güle, âşık da ona serzenişte bulunan bülbüle benzetilir. Sevgilinin gözü efsunla âşıkın aklını ve gönlünü alır, bu yetmediği gibi canını da ister. Ancak âşık, canını sevgilinin yoluna vermek için hazırdır.

Ġazel H‘ānden Be-Şeker

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün

²⁸⁹ Akalın, a. g. e., s. 216.

1. Bir bulut güneş cemâinden hoş îmâ eylemiş
Şöyle kim zerre hevâsı ‘aklı rüsvâ eylemiş
2. Yıl nikâb-ı füstukî altında yüzünü gülün
Gösterüp bülbülleri ser-mest ü şeydâ eylemiş
3. La‘l-ı lutf u hânde-y-ile söylemiş ‘âşıklara
Gevher-i pâkîzesini âşikâra eylemiş
4. Bencileyin zâr u hayrân ola ger âyîne
Olur-ısa gendü gendüzin temâşâ eylemiş
5. Gül zümürüd hevdecinde pür-la‘l u zer
Fâriğ andan kim anı bülbül tağâzâ eylemiş
6. ‘Akl u dil aldı gözün efsün-ıla cânı diler
Uş benem yoluña anı hoş müheyyâ eylemiş²⁹⁰

2.2.3.1.18. On Sekizinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 2454-2459. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 6 beyittir. Şiirden önceki hikâye akışı şöyledir: Hurşîd, Şeker vasıtasıyla Cemşîd’i bağı davet eder. Cemşîd buna çok sevinir ve davete icabet eder. Yanına davette dağıtmak için birçok mücevher alır. Bağda karşılıklı şarap içip eğlendikleri esnada Şeker bir şiir söyler. Şeker’in okuduğu şiire cevaben hemen peşinden Bahârefrûz bu şiiri okur. Şiirden sonra “Râz Goften-i Hurşîd Bâ-Dâye-i Hôd Ketâyûn” başlıklı kısımda Hurşîd, Cemşîd’e olan aşkını dadısına anlatır ve ondan Cemşîd’e kavuşabilmek için yardım ister.

²⁹⁰ Akalın, a. g. e., s. 227.

Şiirde, sevgili hasretiyle sehre kadar uyumayan, güneşin ilk ışıklarını onun yüzüne benzeten, rüzgarın esintisinde sevgilinin saçlarının kokusunu duyan, onun hışımlı yan bakışıyla ciğeri kanayan bir âşık tasvir edilir. Bu âşık her şeye rağmen sevgiliye kavuşma umudu taşır ve gerekirse vuslat yolunda can vermeye hazırdır.

Sevgilinin gamzesinin oku âşıkın yüreğini yaralar; âşıkın seher vakitlerine kadar ah edip inlemesinin nedeni budur. Âşık gece boyunca uyumaz; sevgilinin yanağının nurunun sehre verdiği sefayı görebilme hevesiyle uykusuz bekler. Saba rüzgarı seher vakti sevgilinin saçlarının arasından geçer, böylece yeryüzüne hayat verir. Sevgilinin gamzesinin oku âşıkın yaralı ciğerini deldiği için gözlerinden kanlı gözyaşları akar. Âşıkın gönlü ve canı devamlı yarı arzular, onu hayatta tutan bu arzudur; vazgeçerse hayatta kalamaz. Âşıkın sevgili yolunda canını feda etmesini ayıplamamalıdır; âşık olan kişi her zaman canını feda etmeye hazırdır.

Ğazel H'ānden-i Bahār-Efrūz

fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilūn

1. Yürege yara urur ğamzeñ okınuñ sihiri
Bes nedendür bu kıamu nāle vü āh-ı şeheri
2. Virdi dürlü sehre yanağınuñ nūrı şafā
Her gice bu heves-ile gözedürem şeheri
3. Zülfüne kıldı ğüzer vaqt-i şehir bād-i şabā
Lā-cerem yiryüzin ihyā ider anuñ eşeri
4. Cigeri-reng akar gözlerümüñ yaşı meger
Ğamzeñüñ okı urdı bu başlu cigeri
5. Taleb ider dil ü cān sini vü sensüz olımaz
Hayf-durur talebi kıoya kışı ki ola diri

6. ‘ Ayb itme yoluña kıldum ise cānı fidī
‘ Âşık olan kişinüñ cānı olur mā-ḥazārı²⁹¹

2.2.3.1.19. On Dokuzuncu Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 2570-2575. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyit olup şair mahlasını kullanmamıştır. Şiirin öncesindeki hikâye akışında Hurşîd, Cemşîd’i bağa davet eder, Cemşîd davete icabet eder. Bağda karşılıklı şarap içip eğlenirler. Bu esnada şarkılar söylenir, şiirler okunur. Meclisin ilerleyen saatlerinde Hurşîd ile Cemşîd aşkları hakkında karşılıklı konuşurlar. Cemşîd, ailesini ve vatanını onun uğruna terk edip tehlikeli yollara düştüğünü Hurşîd’e anlatır ve sözlerine bu şiiri de ekler. Şiirden sonra, içtiği kadehlerin tesiriyle iyice kendinden geçen Cemşîd, aşkını itiraf etmenin rahatlığıyla haddini aşarak Hurşîd’in saçlarını okşar. Hurşîd, Cemşîd’in yaptığı hareketten çok utanır ve başını çevirir. Şeker, yaptığı hareketin yakışık almadığı konusunda Cemşîd’i uyarır. Cemşîd de yere kapaklanıp Hurşîd’den özür diler.

Cemşîd ağzından söylenen şiir, hikâyede âşıkların birbirine aşklarını itiraf ettikleri konunun akışına uygundur. Âşıkın dünyada varı yoğun sevgilidir; o âşıkın huzur kaynağıdır. Sevgilinin yüzü âşıkın gündüzü, sümbül saçları gecesidir. Onun yüzünü devamlı hayal etmek âşıkın ilkbaharıdır. Âşıkın bütün ömrü, tüm zamanı, dünyası ve canı sevgilidir. Âşık, tan vaktine kadar aşk ateşiyle mum gibi yanar. Âşıkın gönlü sevgiliden başkasını tercih etmez ve bu seçiminden son derece memnundur.

Ġazel Ḥānden-i Cemşîd

mef‘ ülü mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Sensin bu cihānda varum iy dost

²⁹¹ Akalın, a. g. e., s. 228.

Senüñle olur qarârum iy dost

2. Gözümde yüzüñ hayâli dâyim
Gülzârum u nev-bahârum iy dost
3. Sünbül saçuñ-ıla gül yüzüñdür
Leylüm benüm ü nehârum iy dost
4. ‘Ömrümsin u cânum u cihânum
Rûzumsın u rûzigârum iy dost
5. Cânum seni ihtiyâr kıldı
Zî hûbdur ihtiyârum iy dost
6. Qalup taña gice şem‘ bigi
‘İşkuñ odına yanarum iy dost²⁹²

2.2.3.1.20. Yirminci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 2599-2604. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyittir ve mahlas kullanılmamıştır. Şiirden önceki hikâye akışı şöyledir: Hurşîd, Cemşîd’i eğlence meclisine davet eder, Cemşîd de davete icabet eder. Meclisin düzenlendiği bağda beraber içki içip eğlenirler. Aşkları hakkında birbiriyle konuşurlar. Cemşîd, ailesini ve vatanını terk edip tehlikeli yolları aşarak geldiğini Hurşîd’e anlatır. Bir süre sonra Cemşîd içtiği kadehlerin etkisiyle iyice mest olup Hurşîd’in saçlarına dokunur. Hurşîd, Cemşîd’in davranışından utanır ve başını aksi yöne çevirir. Şeker, yaptığı davranışın yanlış olduğunu Cemşîd’e anlatır. Cemşîd, Hurşîd’in önünde yere yüz sürüp özür diler ve bu şiiri okur. Şiirden sonra Cemşîd, kötü davranışını affetmesi için Hurşîd’e yalvarır. Hurşîd onun gönlünü hoş eden sözler söyler ve ikisi birden bağdan ayrılıp kendi ikametlerine giderler.

²⁹² Akalın, a. g. e., s. 237.

Ahmedî, Cemşîd dilinden söylediği şiirin konusunu hikâye akışına uygun tarzda şekillendirmiştir. Hikâyede Cemşîd'in sarhoşken yaptığı küstahça davranışı şiirde de dile getirir. Sevgiliye kavuşamamanın üzüntüsüyle gözleri nemlenen âşıkın yüreği aşk derdiyle gamlanır. Sevgilinin yüzünü sabah vakti gören gül, elbisesini yırtıp onun yoluna toprak olur. Âşık sevgilinin yüzünü güneşe benzetmez; çünkü güneş her gün batmaktadır. Sevgilinin müşk kokulu saçına ansızın elini sürünce âşık günahkâr olmuştur. Sarhoşun küstahlık yapmasına aldırmamalıdır; çünkü onun akli başında yoktur ve idraki de kapalıdır. Şair şiirin sonunda pis bir elin denize değmesini dert etmemek gerektiğini, denizin temiz olduğunu dile getirerek Cemşîd'in elini kire, Hurşîd'in dalgalı saçlarını da denize benzeterek şiirine son verir.

Ğazel H'ānden-i Cemşīd

mefā' ilūn mefā' ilūn fe' ulūn

1. Yüregüm derdün-ile oldı ğamnāk
Fırākuñ-ıla gözüm oldı nemnāk
2. Senün yüzünı gördi şubḥ-dem gül
Ṭonın çāk idüp oldı yoluña ḥāk
3. Diler idüm yüzüne gün diyedüm
Zevāli var anuñ her günde ḥāşāk
4. Saçuñ müşg-idi vü oldı siyāhkār
Elümi urıcaķ ben aña bī-bāk
5. N'ola ser-mest küstāhlık iderse
Çün anda 'aql yokdur ḥiç idrāk
6. Ḥadeslü el eger baḥra irerse

Ne guşşa çünki deryā pākdür pāk²⁹³

2.2.3.1.21. Yirmi Birinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3237-3243. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyit olup mahlas bulunmamaktadır. Hurşîd dilinden söylenen şiirden önceki olay akışı kısaca şöyledir: Hurşîd, annesi Efser tarafından kaleye kapatılınca Cemşîd ile görüşemez. Cemşîd, önce aşk acısıyla çöllere düşer; bir süre sonra Rum Kayser'inin veziri olur. Aradan bir yıl geçtikten sonra Cemşîd yardımcıları Şeker ile Şehnâz'ı Hurşîd'in tutulduğu kalenin yakınına gönderip kendi yazdığı şiirleri okutturur. Hurşîd şiirleri duyunca onları içeri aldırır ve Cemşîd ile görüşmek için plan yapar. Plana göre Cemşîd kalenin su değirmeninin kovasına girer; Hurşîd onu yukarı çeker. Böylece iki âşık uzun süre sonra buluşur. Bu şiir, buluşma esnasında Hurşîd tarafından okunur. Bu şiirden sonra cevaben Cemşîd'in şiiri gelir.

Ahmedî, hikâyede bir yıldır birbirini görmeyen iki âşıkın karşılaşma anında yaşadıkları şaşkınlığı mest hale gelme şeklinde şiire işler. Karşılıklı söylenen iki şiir, hikâyedeki duygu yoğunluğunu en üst noktaya ulaştırır niteliktedir. Âşıkın devamlı içtiği kadeh yüreğinin kanıyla doludur; âşıka helal olan budur, başka bir şey içmesi haramdır. Âşık mest eden içki kadehleri değil aşktır. Sevgilinin güneş yüzünü seven âşık, onun yanında karanlıkta kalmış ay gibi ışıksız ve yarım kalır. Âşıkın gecesini aydınlatan sevgilinin yüzünün nuru o kadar fazladır ki sabah aydınlığı onun yanında karanlık kalır. Mest hale gelmesi için âşıka içki kadehi gerekmez; sevgilinin bir bakışıyla âşık sarhoş olup kendinden geçer.

Ġazel H'ānden-i Hurşîd

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Sāğarda yüregüm kanıdur ki içerem müdām

Budur hālāl 'āşıkā vū ayruğı hārām

²⁹³ Akalın, a. g. e., s. 239-240.

2. ‘ Işkuñ şarābıdur beni ser-mest eyleyen
Şanma ki mest iden beni sāğar-durur ya cām
3. Kişi ki dōst mihrini cān gibi sevmeye
Māh gibi ola maḥaḫda bī-nūr u nā-tamām
4. Gicem zulāmı oldu senüñ yüzüñ-ile nūr
‘ Iyşum şabāhı oldu senüñ yüzüñ-ile şām
5. Mest itdi gözlerüñ beni çün kıldı bir nazar
Daḫı baña ne cām gerekdür ne ḥōd kām
6. Zülfüñ sevādını başa iltem diyen kişi
Sevdā tolu-durur başı anuñ ve-līk ḥām
7. Ne vaḫt ola ki cāmı içüben diyem saña
Yā eyyühe’l-ğazālū henīen leke’l-müdām²⁹⁴

2.2.3.1.22. Yirmi İkinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 3249-3253. beyitleri arasında bulunan şiir 5 beyit olup mahlas kullanılmamıştır. Annesi Efser’in emriyle kalede tutulan Hurşîd, Cemşîd ile görüşebilmek için bir plan yapar. Cemşîd su değirmeninin kovalasına girer, Hurşîd onu kale burcuna çeker. Uzun zaman sonra buluşan iki sevgili karşılıklı şiirler okurlar. Bu şiirden önce Hurşîd’in şiiri vardır; ardından ona cevaben Cemşîd bu şiiri ve peşinden başka bir şiir daha okur.

Şiirde Cemşît, Hurşîd ile buluştuğunda bu şiirle ondan ayrılığa nasıl katlandığını anlatır. Şiir, iki âşıkın karşılıklı konuşmalarının bir parçasıdır. Hoşsohbet sevgili son derece rint bir kişiliğe sahiptir. Âşıkın yakut renkli şarap

²⁹⁴ Akalın, a. g. e., s. 287.

içmesi sevgilinin dudaklarını unutmadığı içindir. Feleğin dönmesini normal karşılamak gerektiği gibi âşıkın da sevgiliden uzakta kalmaya sabretmesi gerekir. Âşık her nerede olursa olsun gece gündüz devamlı sevgilinin siyah saçlarını ve güneş yüzünü hayal eder.

Şî'r H'ānden-i Cemşîd

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Be-ğāyet rind-durur āşikārā
Nigārum u ḥarīfūm meclis-ārā
2. Mey-i yāḳūt-rengi kim idem nūş
Lebūñ yādınadur bi'l-lāhi yārā
3. Cüdāsındın idersem şabr n'ola
Medār-ı çarḥa vācibdür müdārā
4. Saçuñ yüzüñ ḥayālıdur gözümde
Nirede kim olam leylen nehārā
5. **Emürrü 'alā cidāri dārı leyli**
Ukbile ze'l-cidāri ve'l-cidārā²⁹⁵

2.2.3.1.23. Yirmi Üçüncü Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3255-3261. beyitleri arasında yer alan 7 beyitlik şiir hikâyede Cemşîd ağzından söylenmiştir ve şair bu şiirde mahlas kullanmamıştır. Annesinin talimatıyla kalede tutulan Hurşîd, Cemşîd'le görüşmek amacıyla bir plan hazırlar. Buna göre Cemşîd kalenin dibindeki su değirmeninin kovasına girecek

²⁹⁵ Akalın, a. g. e., s. 288.

Hurşîd de onu yukarı çekcektir. Plana uygun şekilde hareket eden âşıklar uzun bir zamanın ardından nihayet buluşur. Birbiriyle sohbet edip şiir söylerler. Bu şiirden önce Cemşîd'in Hurşîd'in şiirine cevaben söylediği şiir vardır; onun ardından Cemşîd ikinci şiir olarak bu şiiri söyler. Bu şiirden sonra Erganûnsâz'ın şiiri gelir. Şiirin 5'inci ve 6'ıncı beyitlerin ilk mısralarının Türkçe, ikinci mısralarının Farsça yazıldığı görülür. Şiirdeki bu iki beyit mülemma özelliği taşır.

Ahmedî bu şiirini hikâyedeki olay akışında ancak bir yıl sonra birbirini görebilen Cemşîd ile Hurşîd'in durumuna uygun anlamda kaleme almıştır. Âşık gece gündüz devamlı arzuladığı sevgilinin güneş gibi parlayan yanağına ve siyah saçlarına kavuştuğu için Allah'a hamdeder. Artık keder kapıları kapanıp mutluluk kapıları açılmıştır. Âşık sevgiliden ayrı kalmanın sıkıntılarını çeker ama kavuşunca gönlü rahata erer. Mumun alevinde pervanenin yanması gibi âşık sevgilinin aydınlık yüzünün şevkiyle yanar. Âşık, sevgilinin yüzünü, bir süre sonra solacak, güle benzetmez; sevgiliye gül yüzlü demek edepsizliktir; edepsizlik yapanlar da Allah'ın lutfundan mahrum kalır. Şiirin son beytinde sevgilinin saçları müşk ve amber; dudakları abıhayat ve Kevser şeklinde nitelenir ve şiire son verilir.

Şi'r-i Cemşîd

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Bu ruh u zülfi ister-idüm rûz u şeb
Buldum uş **el-ḥamdü li'l-lâh men taleb**
2. Guşşa kapısı yapıldı şükr kim
Gönlüme açıldı ebvâb-ı tarab
3. Râhata irürdi cânı vuşlatuñ
Furkatuñdan n'ola çekersem ta' ab
4. Yüzüñüñ şevkiyle yakıldım oda

Şem‘e pervâne yanarsa ne ‘aceb

5. Hıdmetüñi yirine getürmege
Ez ħudā ħuvāhīm tevfiķ edeb
6. Bī-edeplikdür yüzüñe gül dimek
Bī-edeb mahrūm-keşt ez Lutf-ı Rab
7. Müşgü ya ‘anber ise rā bu zülūf
Āb-ı ħayvān mı vū yā kevşer bu leb²⁹⁶

2.2.3.1.24. Yirmi Dördüncü Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 3265-3270. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 6 beyittir. Vaka akışında, Hurşîd’in tutulduğu kalede gizlice buluşan âşıkların eğlence meclislerinin sabaha dek sürdüğü anlatılır. Mecliste birbirine sevgi dolu sözler söyleyip şiir okurlar. Bu şiirin öncesinde Cemşîd, Hurşîd’in şiirine cevap olarak şiir söyler. Ardından Erganûnsâz’ın ağzından dile getirilmiş “bu gece” redfilî bu şiir gelir. Sonrasında gecenin sona erip güneşin doğduğu anlatılır ve Hurşîd’in şiiri gelir.

Ahmedî, şiirini hikâyenin akışına uygun olarak “bu gece” redifiyle şekillendirmiştir. Uzun gecede sevgilinin uzun saçını âşıkın başını sevdaya salmıştır. Sevgiliyle beraber bulunulan gece kadir gecesi gibi kişiyi ihya eder. Âşık, gece boyunca mum gibi sevgilinin karşısında yanmak; onun yüzünün nurunda nefsinin yok etmek arzusundadır. Onun hilal kaşlarını âşıkın görmesi aşırı mutluluktan aklının başından gitmesine sebep olur. Şair şiirin sonunda iki sevgilinin kaledeki eğlence meclisini klasik şiirde şarkı, aşk, güzellik ve çalgıyla anılan Feleğin sazendesi Zühre’nin bulunduğu meclisle kıyaslayıp Hurşîd’in meclisini üstün görür. Şaire göre Zühre yıldızı, sevgilinin sohbet meclisinin güzelliğini görürse cenneti unuttur.

²⁹⁶ Akalın, a. g. e., s. 288-289.

Şi'r-Hvānden-i Ergānūn-sāz

mefā' ilūn mefā' ilūn fe' ulūn

1. Saçuñ oldı baña yeldā bu gice
Başumı kıldı pūr-sevdā bu gice
2. Senüñle çünki gice qadr olur
Gerekdür kim ola ihyā bu gice
3. Dilerem şem' gibi taña qalup
Yaqılam qarşuña şāhā bu gice
4. Yüzüñ nūrına maḥv olam ki benlik
Getürmege baña gavgā bu gice
5. Hilālin qaşuñuñ görüp ' aceb mi
Ki ola ' aqlum girü şeydā bu gice
6. Unıda ḥuld bezmin şöḥbetüñüñ
Görürse zühre-i zehrā bu gice²⁹⁷

2.2.3.1.25. Yirmi Beşinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3431-3437. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Efser tarafından söylenen şiirde şair mahlas kullanmamıştır. Şiirden önceki vaka akışında Cemşîd yardımcısı Mihrâb'ı Hurşîd'in annesi Efser'e gönderir. Efser kızını kalede kontrol altında tutmaktadır. Mihrâb, evlilik çağında olan Hurşîd'in bir an önce serbest bırakılıp münasip birisiyle evlendirilmesini önerir. Mihrâb, görüşmeden bir sonuç alamadığını Cemşîd'e haber verir. Cemşîd kendisi gelip Efser'in huzuruna çıkar. Bir meclis kurulur ve karşılıklı içki içip şiir söyleyerek sohbet ederler. Meclise

²⁹⁷ Akalın, a. g. e., s. 289-290.

Şeker, Şehnâz, müzisyenler ve bazı dostları da katılır. Şeker ve Şehnâz ayrılık ve hasret konulu bir gazel söyledikten sonra Efser bu şiiri okur. Efser'in şiirinden sonra yine Şeker'in okuduğu bir şiir gelir.

Güzel yazı yazma sanatına dair nüsha, gubar, hat, muhakkak gibi terimlerin kullanıldığı şiirde sevgilinin ayva tüyleriyle çevrelenmiş yüzü, etrafı yeşilliklerle sarmalanmış güle benzetilir. Sevgilinin ayva tüyleri yanak üzerine yazılmış can nüshasıdır. Ağzı küçük gül şekerine benzetilen sevgilinin ağzının etrafındaki ayva tüyleri Hindistan papağanıdır. Şair, koyu rengi dolayısıyla sevgilinin gül yüzünde biten ayva tüylerini ateşin getirdiği menekşelere benzetir. Benler, sevgilinin gül bahçesi gibi çehresinde açan menekşelere teşbih edilince koku yönünden de misk ve amber gibi olur. Hıta'dan gelen rüzgar sevgilinin saçlarının arasından estiği için yüzüne taze misk kokusu getirir. Âşık burnuna gelen amber kokusundan Saba rüzgarının sevgilinin saçlarına uğrayıp geldiğini anlar.

Şî'r-i Efser

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Hâtuñ her laḥza pür-zîver getürdi
Gül üzre sebze-i nev-ber getürdi
2. Hâtuñ kim nüṣṣa-i cāndur muḥakkak
Benüm cānuma uş maḥzar getürdi
3. Ğubārı ḥaṭṭuñuñ cānumı gördi
Gözüme sürme-i ra' ber getürdi
4. Hâtuñ tuṭîsi uş Hindüstān'dan
Gelüben teng-i gül-şekker getürdi
5. ' Aceb şîve-durur yüzünde ol ḥaṭṭ

Benefşedür ki anı âder getürdi

6. Nesîmi zülfüñüñ irüp Hıfâ'dan
Yüzüñe tuhfe müşg-i ter getürdi
7. Şabâ zülfüñe irişdi meger kim
Meşâmûma dem-i ' anber getürdi²⁹⁸

2.2.3.1.26. Yirmi Altıncı Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3440-3445. beyitleri arasında bulunan şiir 6 beyit olup şair mahlasını kullanmamıştır. Şiirin öncesindeki vaka akışı şöyledir: Cemşîd, Hurşîd'in tutulduğu kaleden salıverilmesini temin etmek için Efser'in huzuruna gelir. Bir meclis kurulur ve karşılıklı şiir söyleyip içki içerek sohbet ederler. Mecliste Şeker ve Şehnâz da hazır bulunup şiir okurlar. Efser'in şiirinden sonra Şeker bu şiiri okur. Efser şiiri dinledikten sonra iyice mest olur. Cemşîd fırsatın geldiğini düşünerek Hurşîd'in ve bütün tutukluların serbest bırakılmasını ister. Efser de "Ferman senindir" diyerek Cemşîd'in dileğini kabul eder.

Şiirde sevgili, sultan; âşık, köle olarak tasvir edilir. Afitab, Gerdûn, Müşterî, Bircîs, Meh gibi astronomi unsurları sevgilinin köle ve hizmetkarları şeklinde nitelenir. Güneş sevgilinin elinde kadeh, ruh da saki olsa yaraşır. Felek kulağı halkalı, beli kemerli köle biçiminde sevgiliye hizmette bulunmaya hazırdır. Bircîs (Müşterî) sevgiliye hizmet etmeye taliptir. Güneş, âşıkın gözünde sevgiliye ancak hakir bir köle olabilir; sevgiliye layıkıyla köle olup hizmet edebilecek yegane kişi âşıkın kendisidir.

Şî'r H'ânden

mef' ülü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün

²⁹⁸ Akalın, a. g. e., s. 303.

1. Lāyık-durur ki elüñde ola āfitāb cām
Rūh ola saña sāķī vü āb-ı hıızır müdām
2. Halka-be-güş olubanuñ bağladı kemer
Gerdün diler ki kullıguña ide iltizām
3. Zülfüñ sevādı şām-durur haddi nīm rüz
[Mısra yazma eserde mevcut değil]
4. Bircīs hıdmetüñe senüñ oldı müşteri
Kesb-i sa‘ ādet itmeg-içün iy meh-i kirām
5. Olsun kemīn ğulāmuña fermān-ber āfitāb
İy ben saña ğulām u benüm bigi biñ ğulām
6. Sāğar olımaya ne senüñ kullıguñda fevt
Olsun yüregiñüñ xanı ol resm-ile ki cām²⁹⁹

2.2.3.1.27. Yirmi Yedinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 3459-3463. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 5 beyittir. Vaka akışında Cemşîd tarafından söylenmiştir. Bu şiirden önceki hikâye akışında Cemşîd, Hurşîd’in tutulduğu kaleden serbest bırakılmasını istemek için Efser’in sarayına gelir. Sarayda bir eğlence meclisi kurulur ve müzik eşliğinde karşılıklı şiirler okunup şarkılar söylenir. Cemşîd fırsatını bulduğu sırada Efser’den kızını kapatıldığı kaleden bırakmasını isteyince Efser kabul eder. Ardından Cemşîd bu şiiri okur. Şiirden sonraki konu akışında Efser, kızının tutulduğu kaleye gidip onunla beraber Kayser’in sarayına döner.

Şiirde âşık, sevinç gelince üzüntülerin tamamen gideceği, arzularına kavuşacağı söylenerek kederlenmemesi söylenir. Sevgilinin yakut kırmızısı dudakları

²⁹⁹ Akalın, a. g. e., s. 304.

âşık için her zaman şeker gibi tatlıdır. Şair, Cemşîd ağzından kaleme aldığı şiirde Hurşîd'in adını zikrederek Efser'in iki sevgilinin aşkından haberdar olmasını temin eder. Cemşîd, bundan sonra sevgili adına ikbal hutbesi okunmasını ve şah tuğralı Hurşîd sikkesi bastırılmasını diler. Şiirin sonunda âşık, kötü niyetlileri içilmeden atılan kadeh tortusu şeklinde niteler ve nazar sahibi bilge kimselerin sevgilinin has dostu olmasını diler.

Şî'r H'vānden-i Ān-Zamān

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Yimegil guşsa ki ola saña rûzî fem-i kām
Gelüben devlet ü şādî gide bu guşsa tamām
2. Nazaruñda ki anuñ olmışdı lebi la' l şıfat
Şekkerîñ piste oluban saña la' l ola müdām
3. Ba' d ez-in huṭbe-i ikbāl oḡına aduña hoş
' Aḡıbet sikke-i Hurşîd urıla şāh-ı be-nām
4. Āḡir ol müşg-i hümāyūn ki dilüñdendür aña
Gele bir gün hevādan nāgeh ola beste-i dām
5. Çeşm-i erbāb-ı nazar ḡalvet-i ḡaşuñ olsun
Çünkü aşḡāb-ı ḡaraḡ cümle ola cür' a-i cām³⁰⁰

2.2.3.1.28. Yirmi Sekizinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3658-3663. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyit olup mahlas bulunmamaktadır. Şiir, olay akışı kesilerek Ahmedî tarafından söylenir.

³⁰⁰ Akalın, a. g. e., s. 305-306.

Şiirin öncesinde hikâyenin gelişi şöyledir: Şâm hükümdarının oğlu Şâdî, Hurşîd'i istemek üzere Rum diyarına Kayser'i ziyarete gelir. Kayser'in yanında vezir olarak Cemşîd de bulunur. Şâdî, onuruna düzenlenen eğlence meclisinde aşırı sarhoş olduğundan Kayser'in kendisine ikram ettiği içki kadehini eline alıp içemez; kadehi Cemşîd içer. Kayser Cemşîd'i takdir eder. Bir gün sonra tertip edilen mecliste Şâdî'nin tam aylamadığı, ellerinin titrediği görülür. Kayser, içmesi için yine bir kadeh verir; içerken yarısına gelmeden kusar. Böylece Kayser'in gözünden düşer. Sonraki gün çevgan oyunu oynanır. Hurşîd ile annesi Efser de oyunu izler. Cemşîd ile Şâdî arasındaki oyun çok çekişmeli geçer; atların kaldırdığı tozdan göz gözü görmez olur. Çevgan oyunu sırasında konu akışı kesilerek Ahmedî tarafından söylenen bu şiirden sonra hikâye kaldığı yerden çevgan oyunuyla devam eder; sonunda oyunu Cemşîd kazanır.

Ahmedî'nin şiiri, çevik atının üstünde ustaca çevgan oynayan endamı güzel Cemşîd'in tasvirine uygun şekildedir. Saba rüzgarı sevgilinin atının ayaklarının kaldırdığı toza yetişemediği gibi düzgün boyuyla servi ağacı da onun uzun boyuna erişemez. Onun atı gitmek istediği yere göz açıp kapayıncaya kadar ulaşır; feleğin atı onunla yarışamaz. Âşıkın gönlü onun saçlarının kıvrımlarına tutulur ancak eli saçlarına yetişemez. Gönül papağanı, canını da verse sevgilinin dudağındaki şekeri ele geçirmesi mümkün olmaz. Gözleri, efsunuyla akılları baştan alıp kişiyi divaneye çevirir; saçlarının kemendi gönülleri esir eder. Onun dudaklarından ayrı kalmak insanı aşk derdine düşürür; tabip sevgiliye yakışan aşkıyla dertlenenleri tedavi etmektir.

El-Ğazel

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Bād-ı şabā yitemedi gerd-i semendine
Serv-i sehî iremedi kıdd-i bülendine
2. Atı nazardan öñdin irer anda ki ide kaçd

Hînk-i sipihr nedür ü ya hûd semendi ne

3. Zülfi kemendi itdi giriftâr gönümi
Derdâ k'elüm irişemez ol zülfi bendine
4. Tûṭî-yi cān nice ki ide pervāz cān virüp
Mümkin degül ki irişe dudağı kıandine
5. Dīvāne kıldı 'aklı gözinüñ füsünü-la
Cānları esîr eyledi zülfi kemendine
6. La' lüñ firākı derde düşürdi bes ol ṭabîb
N'ola 'ilâc ider-ise derdmendine³⁰¹

2.2.3.1.29. Yirmi Dokuzuncu Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3726-3730. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 5 beyit olup hikâyede Efser tarafından söylenmiştir. Şiirden önceki hikâyenin gelişti şöyledir: Şâm hükümdarı Mihrâc'ın oğlu Şâdî, Rum Kayser'inin kızı Hurşîd'i istemek üzere Kayser'i ziyarete gelir. Kayser onu içki içmek ve çevgan oyunu oynamak konularında sınar; iki konuda da Cemşîd ona üstün gelir. Kayser son olarak avlanma hususunda Şâdî ile Cemşîd'in hünerlerini görmek ister; hep beraber ava çıkarlar. Av sırasında Cemşîd, Kayser'e saldıran bir aslanın karşısına cesurca atılır ve onu öldürür; böylece Kayser'in takdirlerini kazanır. Avdan sonra sarayına dönen Kayser, aynı gece karısı Efser ile durum değerlendirmesi yapar. Beceriksiz bir şehzade olan Şâdî ile şehzade olmamasına rağmen hünerli bir yiğit olan Cemşîd arasında tercihini Cemşîd'den yana kullandığını; Hurşîd'e yakışan eş adayının Cemşîd olduğunu söyler. Efser de o ana kadar Cemşîd'in şehzadeliğinden habersiz olan Kayser'e onun Çin Fağfûr'unun oğlu olduğunu söyler. Ahmedî bu şiiri Efser'in Cemşîd'i övdüğü esnada hikâye akışını keserek Efser ağzından söyler. Şiirden sonra

³⁰¹ Akalın, a. g. e., s. 321-322.

Kayser ile Efser bir süre daha konuşup Cemşîd'in en uygun damat olduğu üzerinde anlaşırılar. Ertesi sabah Şâdî, vezirini Kayser'e elçi gönderip Hurşîd'i isterir.

Şiirde sevgilinin sihirli gözleri, âşıkı çaresiz bırakır ve gönül ülkesini fetedip kan döker. Onun amber kokulu saçları insanı avare ve perişan bir şekilde Saba rüzgarı gibi diyar diyar gezdirir. Sevgilinin gözünü karartması, gamzesinin okuyla âşıkın kanını dökmek istemesindendir. Âşıkta türlü zulümler eden can güneşi sevgili, rakiplere kimsenin davranmadığı kadar iyi davranır; gül bahçesini aydınlatıp hayat verdiği gibi rakipleri de mutlu eder.

Şi'r-i Efser

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Gözüñ sihri beni bî-çâre itdi
Ne pîşedür ki ol hûn-hûâre itdi
2. Saçuñ koşusı k'oldur ' anber-i rûh
Şabâ bîgi beni âvâre itdi
3. Diyâr-ı yârdan bini ayırup
Perîşân-hâl ü hem bî-çâre itdi
4. Qazâ okı-durur gamzeñ anuñ-çün
Qanumı dökmege göz qara itdi
5. Kimesne itmedi ağıyâra hergiz
Anı kim mihr-i cân gülzâra itdi³⁰²

³⁰² Akalın, a. g. e., s. 327.

2.2.3.1.30. Otuzuncu Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3874-3879. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyit olup şair mahlasını kullanmamıştır. Vaka akışında bülbül tarafından söylenen bu şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Rum Kayser'inden kızı Hurşîd'i isteyen Şâdî, Kayser'in nikah için ileri sürdüğü şartları görüşmek üzere ülkesi Şâm'a dönüp babası Mihrâc ile durum değerlendirmesi yapar. Mihrâc, Rum Kayser'inin isteklerinin hakaret olduğunu ileri sürüp savaş hazırlıkları için emir verir. Öte yandan Cemşîd de Şâdî'nin Rum ülkesine saldıracağını tahmin ederek onlardan önce davranıp Şâm'a saldırmayı Kayser'e teklif eder. Kayser, Cemşîd'i orduya kumandan tayin edip savaşa gönderir. Ordu, Şâm yakınlarında bir sahrada havası güzel, içinde pınarların aktığı, bol ağaçlık bir bölgeye gelip konaklar. Şair Ahmedî, bölgenin güzelliğini anlatırken serv ağacındaki bir bülbülün bu şiiri okuduğunu söyleyerek şiiri konu akışına dahil eder. Şiirden sonraki vaka akışında ülkesini ve ailesini özleyen Cemşîd, dostu Mihrâb ile bu konuda dertleşir.

Hikâyedeki çölde vaha tasvirine münasip şekilde gül, sabah rüzgarı, çiçek, lale, nergis, gülistan, yeşillik, çimen, bülbül vesaire unsurların şiirde işlendiği görülür. Gülün gonca halini, gamlandıkça gönlünün düğümlenmesi şeklinde değerlendiren şair, yapraklarının açılmasını da sabah rüzgarının düğümlerini çözmesi olarak tasvir eder. Çiçeklerin yüzü yarı istemekten ağardığında gülün yüzü onların gözlerini aydınlatır. Lalenin kırmızısı ile nergisin sarısı güzellikte yarışır ancak gülün karşısında bir değerleri yoktur. Gül bu denli güzel olmasına rağmen sevgili yüzünün güzelliğini gülistanda gösterdiğinden beri dikenler utancından gül açmamaktadır. Gökkuşağının renkleri havada belirdiğinde gülün paslı gümüş rengi kırmızı güneş gibi olur. Gonca gülün dalında bekleyen bülbülü gülün hoş sesli kapıcısı şeklinde tasvir eden şair, çimenlikte yer tutup sabaha kadar bade içmeyi tavsiye ederek şiirini bitirir.

El-Ğazel

fa' ilâtün fa' ilâtün fa' ilâtün fa' ilün

1. Çok girih dutmuşdı gamdan hâtırũñ oñarı gül
Bād-ı şubh açdı girihlerin hoş oldı kār-ı gül
2. Yārı isteyü ağarmışdı çiçeklerũñ yūzi
Uş münvver itdi olaruñ gözlerin dīdār-ı gül
3. Yarışaydı lāle-y-ile nergesũñ la‘l ü zeri
Kıymetin şıdı olarun rāyic-i bāzār-ı gül
4. Çün gülistānda itdi cilve ol cemāl ü hūsn-i yār
Gül getürmeye hayādan dahı hergiz hār-ı gül
5. Çün hevāda urdı sebze-kārını kıavs-i kıuzah
La‘lden hoş şemse oldı nuķra-ı jengār-ı gül
6. Dut serā-perde çemende bāde nūş it şubha dek
Kim olur uş bñlbñl-i hoş-gñy perde-dār-ı gül³⁰³

2.2.3.1.31. Otuz Birinci Gazel/Nazım

Cemşīd ü Hurşīd’in 3929-3933. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 5 beyittir. Şiirden önceki hikāye akışı şöyledir: Şām’a Şādī ile savaşımaya giden Cemşīd’in ordusu Şām yakınlarındaki bir vahada konaklar. Ülkesini özleyip gamlanan Cemşīd ile dostu Mihrāb bir süre dertleştikten sonra Cemşīd’in yanına Hurşīd gelir. Hikāyenin bu aşamasında Ahmedī, konuya uygun olarak bu şiiri söyler. Şiirden sonra hikāye iki sevgilinin sohbetiyle devam eder.

Şiire sevgilinin gelişi, âşıkın susamış yüreğine can suyunun yetişmesine benzetilerek başlanır. Âşık ayrılık derdiyle hastadır; tabip sevgili onun imdadına yetişir. Âşık yüz yapraklı gülün dalında bekleyen bñlbñl gibidir; gülün bñlbñle açılması gibi gönöl çalan sevgili de âşık gelip yüzünü gösterir. Âşık solmuş

³⁰³ Akalın, a. g. e., s. 339.

reyhanlar gibidir; bahar yeli gibi esen sevgili ona can verir. Âşık kurumuş ağaç gibidir; sevgili nisan yağmuru gibi yağıp hayat bahşeder. Gül hoş şekilde gülmelidir; zira ona güzel kokusunu veren sevgiliden vefa kokuları gelir. Sevgilinin gelişi parlayan güneşin doğuşu gibidir: âşık zerreler gibi mutluluktan dans etmelidir.

El-Ġazel

fa‘ ilātün fa‘ ilātün fa‘ ilātün fa‘ ilün

1. Müjde geldi ğaybdan kim uş bu dem cān irüşür
Teşne olmuş yürege uş āb-ı ħayvān irüşür
2. Müjde hicrān şayrusuna kim şorageldi tabīb
Müjde ‘ aşık cānına kim girü cānān irüşür
3. Müjde iy dil kim gelür dil-dār uş dil-dārına
Müjde iy bülbül gül-i şad-berg-i ħandān irüşür
4. Müjde uş şolmuş reyāḥīne ki eser bād-i bahār
Müjde ölmüş ağaca kim ebr-i nīsān irişür
5. Hoş gül iy gül kim gelür dil-dārdan bŷy-i vefā
Raķşa gel iy zerre kim ħurşīd-i tābān irişür³⁰⁴

2.2.3.1.32. Otuz İkinci Gazel/Nazım

Cemşīd ü Hurşīd’in 3954-3958. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 5 beyittir. Bu şiir vaka akışında Hurşīd tarafından söylenir. Şiirden önce hikāyenin gelişi şöyledir: Cemşīd, Rum ordusunun komutanı olarak Şām’a Şādī ile savaşımaya giderken Şām yakınlarında bir çölde vahaya düşer. Orduyu vahada konaklatan Cemşīd gece dostu Mihrāb ile dertleşir. Ardından Cemşīd’in yanına annesinden

³⁰⁴ Akalın, a. g. e., s. 343-344.

habersiz gizlice Hurşîd gelir ve bir süre sohbet ederler. Bu şiir sohbet esnasında Hurşîd tarafından söylenir. Şiirden sonra iki âşıkın sohbeti devam eder.

Şiir, iki sevgilinin bir arada bulunduğu ender anlardan birinde söylenmektedir. Sevgili âşıkın ömrüdür; onun yokluğu cana ziyandır. Sevgilinin ardından dökülen gözyaşı seli kabile gibi akar. Sevgilinin yokluğunda âşıkın yüreği nergis gibi göz göz yara olur; lale gibi kanlanıp çarpıntı geçirir. Onun yüzü baharda açan taze güle; ayrılığının üzüntüsü sonbahar yaprağına benzer. Sevgilinin ok gibi bakışlarıyla keman gibi kaşı hiç acımadan âşıkın yüreğini yaralar. Şiirin sonunda şair gizlice ve nadir olarak görüşebilen Cemşîd ile Hurşîd'in durumuna uygun olarak âşıka sevgiliden merhamet diletirir. Âşıkın gözünden akan kanlı yaşların sevgilinin ardından kesintisiz akması gibi âşık da sevgiliye kavuşma yolunda sürünmektedir.

Ğazel H̱ānden-i H̱urşîd

mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūlūn

1. 'Ömrümsin ü sen gidicegez cāna ziyāndur
Arduñca yaşum kâfilesi gör ne revāndur
2. Nerges gibi sensüz yüregüm gözüm ü yüzüm
Lāle gibi hicrūñde yüregüm hafakāndur
3. Yüzüñle bahāruñ güli-y-idi ter ü rengin
Korẖusı-y-ıla fırkatuñuñ berg-i hazāndur
4. Cān u cigere zahm urur merhamet itmez
Gözüñle kaşuñ ki işleri tır ile kemāndur
5. Rahm it baña kim gözlerümüñ kan yaşı gibi
Yoluñda senüñ sürinürem bunca zamāndur³⁰⁵

³⁰⁵ Akalın, a. g. e., s. 345-346.

2.2.3.1.33. Otuz Üçüncü Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 4071-4077. beyitleri arasında bulunan şiir 6 beyit olup şair mahlas kullanmamıştır. Vaka akışında Şehnâz tarafından söylenen şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Şâm'a Şâdî ile savaşmaya giden Rum ordusu şehre yakın bir sahrada bulunan vahada konaklar. Cemşîd ile Hurşîd bir gece gizlice sohbet edip eğlenirken Hurşîd'in annesi Efser uzaktan eğlence seslerini duyar ve o tarafa doğru ilerler. Annesini yaklaşan gölgesinden tanıyan Hurşîd hemen bir söğüt ağacının ardına saklanır. Efser gelip Cemşîd'i kucaklar ve öper; Cemşîd de ona karşılık verir. Yaşananları saklandığı yerden gören Hurşîd sinirlenir ve kıskançlığından titremeye başlar. Efser ile Cemşîd eğlenirken Şehnâz bu şiiri okur. Şiirden sonra Cemşîd ile Efser'in sabaha kadar eğlendiklerini anlatan şair bu noktada hikâyeye ara vererek dünyada iyilik kalmadığı, her türlü kötülükle dolduğu konusunda nasihat verir.

Şiir, Cemşîd'in müstakbel kayınvalidesinin ona karşı olan ilgisinin açığa çıktığı bir sahnede söylenir. Âşıkın canı devamlı sevgiliyle beraber bulunmak ister; sevgili gece gündüz sürekli âşıkın gönül hanesindedir ancak onun bundan haberi yoktur. Hazinelerin yeri viraneler olduğu gibi sevgili de âşıkın harap gönlünde makam tutmuştur. Âşık maşuka "Âşkın ateşiyle yanmaktayım, ne yapayım?" diye sorduğunda maşuk "Gece gündüz devamlı mum gibi yanmaya devam et" der. Âşıkın gözleri, gözlerinden akan kan denizinde dalgıç gibi yüzmektedir; aradığı şey, maşuğun yakut kırmızısı dudaklarının hazinesinde gizli incilerdir. Âşıkın kalbi sevgilinin saçının sevdası uğruna tıraşın dişleri gibi dilim dilim olmuştur.

Şi'r-i H'ânden

fa' ilâtün fa' ilâtün fa' ilâtün fa' ilün

1. Cân taleb ider anı kim ol bize cānānedür
Bilmez anı kim bizümle rûz u şeb hem-hānedür

2. Gönlümüz içinde dutmuşdur anuñ 'ışk'ı maķām
Genc yiri nirede olur-ısa vırānedür
3. Yāre didüm ' ışk'ıñ odından yanaram n'ideyim
Didi n'ola şem' gibi gice gündüz yana dur
4. Gözlerüm ğavvāş olupdur ķan biķārında yüzer
İstedügi ol la' l dürcinde olan dürdānedür
5. Didüm uş nāliş iderem ķeng bigi būkilüp
Didi ' ışk'ıñ ğūşimāl-ı şaķmı budur yā nedür
6. Zūlfūññ sevdāsı-y-ıla yüregüm olmış-durur
Şerķa şerķa şöyle kim dellāl elinde şānedür³⁰⁶

2.2.3.1.34. Otuz Dördüncü Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 4370-4375. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 6 beyittir ve vaka akışında Erganûnsâz tarafından söylenir. Hikâyede Cemşîd ile Hurşîd'in evlendikleri bölümde bulunur. Hurşîd'in meşşata tarafından süslenip gerdeğe hazırlandığı anlatıldıktan sonra Erganûnsâz bu şiiri söyler. Şiirden sonra hikâyeye Cemşîd ile Hurşîd'in gerdeğe girdiğinin hikâyeye edildiği bölümle devam eder.

Şair şiire iki sevgiliyi kavuşturduğu için Allah'a hamd ederek başlar. Gönül veren ile gönül alan artık bir araya gelmiştir. Hoş sesli bülbül ile gül; ağaçlarda açan çiçek mumlarıyla sabahın can veren nefesi; ayrılık hastasıyla ona şifa veren ruh doktoru sevgili kavuşmuştur. Ay ile güneş yan yana gelmiş, bunun haberini alan yıldızlar iki sevgilinin buluşmasını kutlamıştır.

Şi'r Der-Mülākāt-ı ' Arūsī

³⁰⁶ Akalın, a. g. e., s. 354-355.

mefâ' ilün mefâ' iün fe' ülün

1. Bi'hamdillāh ki yāra yār irişdi
Girü dil-dādeye dil-dār irişdi
2. Girü uş ' andelîb-i hoş-nevāya
Olup handān gül-i bî-hār irişdi
3. Yanup eşcārda şem' -i şükûfe
Dem-i cān-perver-i eşhār irişdi
4. Bu bîmār-ı firāka şükrü li'l-lah
Tabîb-i rûhdan tîmār irişdi
5. Bugün kim ictimā' itdi meh ü mîhr
Beşâretle encüme aḥbār irişdi
6. Sipās u şükr idüben didiler
Ki kütlu olsun ki yāra yār irişdi³⁰⁷

2.2.3.1.35. Otuz Beşinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 4440-4447. beyitleri arasında yer alan şiir 8 beyittir. Mahlas bulunmayan şiiri hikâyede kumru ile bülbül söyler. Şiirden önceki vaka akışı şöyledir: Cemşîd, Hurşîd ile evlendikten sonra ülkesi Çin'i ve ailesini özler. Babasına mektup yazıp başından geçen olayları anlatır ve aile özlemini dile getirir. Evlendikten sonra devamlı bağlarda ve eğlence meclislerinde günlerini geçirir. Yine bir gün bağda eğlenirken kumruyla bülbül bu şiiri okur. Şiirden sonra Cemşîd'in vatan hasreti "Yâd Kerden-i Cemşîd Çin-Râ ve Halvet Hôsten-i Ô" başlığıyla isimlendirilen bölümde hikâye edilmeye devam edilir.

³⁰⁷ Akalın, a. g. e., s. 379.

Sevgilinin saçlarının rüzgarı dünyada estiğinden beri halk cennet nimetlerini unutmuştur. Onun nefesi Cebrail'in üflemesi gibidir; çürümüş kemiklere yeniden can bahşeder. Maşukun yüzünü görenler, Allah'ın onun dudaklarının hazine kutusunda inci dizdiğini söyler. Onun gözlerinde "bismillah" nakşedilmiş gibidir; bu yüzden akla hemen "rahmâni'rrahîm" gelir. Sevgiliyi görenler böylece besmele çekmiş olur. Bahar, Saba rüzgarının esintileriyle geldiğinde Allah'ın lutfu olarak yer yüzü gül, reyhan, nesrin çiçekleriyle süslenir. Böyle bir mevsimde günah olsa bile içki içilmelidir; zira günah işlemek Hz. Âdem'den beri adettir. Bir kimsenin doğru dostu yanında olduğu zaman devamlı içki içmemesinin sonu pişmanlıktır.

Şîr

mefâ'îlün mefâ'îün fe'ûlün

1. Cihāna ireli züfûñ nesîmi
Unıtdı hâlk cennât-ı na'îmi
2. Nefes urdı lebûñ ruḥu'l-ḳudûsden
N'ola zinde ide 'azm-i remîmi
3. Yüzüñ gören dir ol ḥaḳ zî ki düzmiş
Bu dürc-i la'lda dürr-i yetîmi
4. Gözüñdür naḳş-ı bismillâh anuñ-çün
Getürür yâda rahmâni'r-rahîmi
5. Bahâr irdi şabâ enfâsı-y-ıla
Kerem gör ki ider izḥâr ol kerîmi
6. Gül u reyḥân u nesrîn-ile gör kim
Ne naḳş olmış-durur yirûñ edîmi

7. Egerçi kim günehdür cām şun kim
Günah ‘âdetdür Ādem’den kadīmī
8. Nedemdür bâde içmemek dem-â-dem
Anuñ kim toğru yâr ola nedīmi³⁰⁸

2.2.3.2. Gül ü Hüsrev (Tutmacı)

Tutmacı’nın mesnevisinde yer alan şiirlerden üçü aşk, âşık ve maşuk konuludur. Şiirlerden ilki Hüsrev (Hürmüz), ikincisi Gülrüh, üçüncüsü yine Hüsrev (Hürmüz) dilinden söylenmektedir ve üçü de beşeri aşk temalıdır.

2.2.3.2.1. Birinci Gazel/Nazım

Gül ü Hüsrev’in 1517-1523. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyit olup Tutmacı bu şiirde mahlasını kullanmamıştır. Hikâye akışında Hürmüz tarafından söylenen şiirden önceki vaka şöyle gelişir: Gül, sarayın terasından bağı seyredirken bağda uzanıp yatmış Hürmüz’ü görür ve anında ona âşık olur. Duygularını dadısına açınca dadısı şiddetle karşı çıkar. Daha sonra Dadı, yemekten içmekten kesilen Gül’e acır ve ona yardım etmeye karar verir. Bir gün Gül’ün dadısı Hürmüz’ün yanına gidip konuşur ve onu Gül ile buluşmaya ikna eder. Bağda buluşan iki sevgili elele tutuşarak köşke giderler. Köşkte Hürmüz Gül’e bu şiiri okur. Şiirden sonra Gül de cevaben Hürmüz’e bir şiir okur.

Şiir Hürmüz dilinden söylenmiştir. Doğduğu Rum diyarında Hüsrev adı verilen şehzade, dadısının hayatını kurtarmak için kaçırdığı Hûzistan’da onu evlat edinen sarayın bahçıvanı Mihmerd tarafından Hürmüz olarak isimlendirilir. Âşık, sevgiliye dünyanın can alıcı olduğunu, kimsenin kalıcılığı bulunmadığını hatırlatarak ömrün hakkını verip devamlı kadeh sunmasını ister. Ham haldeyken aşk ateşinde piştiğini dile getiren âşık içki içmek ister. Her yeni doğan günün çaresiz gittiğini; dünyaya gelenlerin de muratlarına kavuşsun ya da kavuşmasın öleceğini ifade eder.

³⁰⁸ Akalın, a. g. e., s. 384-385.

Kimse sonunun ne olacağını bilemeyeceği için bunu dert etmemeli; ömür geçmeden, devran dönmeden fırsatı ganimet bilerek yiyip içip eğlenmelidir. Âşık, sohbeti ilerletmiş, gece boyunca sevgiliyle beraber olmuştur. Allah'tan, bu durumu kötü kimselerin görmemesi için onları kör etmesini ve halkın ağzına düşmemek için duyulmamasını ister.

Şi'r H'ānden-i Hürmüz Der-Şohbet-i Gül-ruh

mefā'īlün mefā'īlün fe'ülün

1. Didi kim ey güler yüzlü dil-ārām
Cihān çün cānsitāndur şun berü cām
2. Dem-ā-dem virelüm dādını 'ömrüñ
Zamāne kırmadın nā-geh deme dām
3. Bizi hām iken uş 'ışk itdi puhte
Çü 'ışkuñ puhtesiyüz içelüm cām
4. Toğan çün öliserdür çār u nā-çār
Gelen hem gidiserdür kām u nā-kām
5. Yiyelüm içelüm ü 'ıyş idelüm
Ne bilelüm ki n'olısar ser-encām
6. Ğanīmet görelüm işbu demi kim
Giçer 'ömr ü döner bu devr-i eyyām
7. Çü rüz itdük bu gice hāş şohbet

İ haķ yavuzı kör et tuymasun ‘ām³⁰⁹

2.2.3.2.2. İkinci Gazel/Nazım

Gül ü Hüsrev mesnevisinin 1525-1531. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Hikâyede Gülrüh’un ağzından söylenen şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Ancak beşinci beyitte Gül adının geçtiği görülür. Şiirden önceki vaka akışı şöyledir: Gülrüh, bir gün sarayının damından bağı seyrederken Hürmüz’ü çimenlere uzanmış halde görür ve görür görmez âşık olur; heyecandan olduğu yere düşüp bayılır. Gülrüh, aşkını dadısına açıp ondan yardım ister ama dadı, bahçıvanın oğlu bildiği Hürmüz ile ilişkisine karşı çıkar. Gülrüh yemekten içmekten kesilince dadı Gülrüh’a acır ve ona yardım etmeye söz verir. Bir gün dadı Hürmüz’ün yanına gidip konuşur ve onu Gülrüh ile görüşmeye ikna eder. Bağda buluşup görüşen iki âşık elele Gülrüh’un kasrına gidip sabaha kadar eğlenirler. Kasırda önce Hürmüz Gülrüh’a bir şiir okur; ardından ona cevaben Gülrüh da bu şiiri okur. Daha sonra hikâye, meclisteki eğlencenin anlatıldığı mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölümle devam eder.

Hürmüz’ün şiirine cevaben aynı vezin ve kafiye ile Gülrüh ağzından söylenen şiirde âşık, sevgiliyle bir araya gelip rahata ermiş olmaktan dolayı şükreder. Sonunu düşünmeyi bırakıp ardı ardına kadeh içme zamanı olduğunu, güzel yaşamaya gayret etmek gerektiğini söyler. “Bu gece sevgiliyle beraber olmak talihine kavuştum, bu her zaman mümkün olmaz” diyen âşık, insanın vücudunu ve adını düşünmeyi bir kenara bırakarak yiyip içmeyi önerir. Muratlarına kavuşmak nasip olduğu için iki sevgili geceden sabaha kadar arzularını yaşamalıdır. Zira âşık vücutu da namı da lazım değildir.

Şîr-i Gül Der-Cevāb-ı Hürmüz

mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ülün

³⁰⁹ Yoldaş, a. g. e., s. 256.

1. Şükür kim bize ruḥṣat virdi eyyām
Ki kılduḳ biz iki bedīdde ārām
2. Ser-encāmı koşun cām-ı pey-ā-pey
Demidür kim kılavuz ıyşa iḳdām
3. Bu gice kim bize baḥt oldu hem-dem
Ele girmez bu furṣat daḥı mādām
4. Tenāvül it kayırma neng ü nāmı
Ki ıuşşāḳa yaraşmaz neng-ile nām
5. Ḥazīn itdi Gül'i söz ile mutrib
Raḳīb itme bunu bed-ḥvāha i' lām
5. Bize çünkü murād oldu müyesser
Bu gice şubḥa deḡin sürelüm kām
6. Duḡār oldu dü yār irdi vişāle
Bize muḡ-ı seḡer eyleme ibrām³¹⁰

2.2.3.2.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Gül ü Hüsrev mesnevisinin 1567-1573. beyitleri arasında yer alan ve şairin mahlas kullanmadığı 7 beyitlik şiir hikâye akışında Hürmüz tarafından okunmaktadır. Şiirden önce hikâye şöyle gelişir. Hürmüz, Gülrüh'un dadısı aracılığıyla gönderdiği buluşma teklifini kabul eder. Beraber Gülrüh'ın sarayında eğlenirken karşılıklı şiir okurlar. İki âşık bir süre sonra sarayın bahçesine çıkıp gezinirler. Bu şiir Hürmüz tarafından bahçedeki gezinti sırasında okunur. Şiirden sonraki hikâye akışında Hürmüz, peş peşe içtiği kadehlerden sonra sarhoş olup

³¹⁰ Yoldaş, a. g. e., s. 257.

uygunsuz tavırlar sergilemeye başlar. Elini Gülrüh'un boynuna atınca dadı tarafından sertçe ikaz edilir. Gece yarısı dadı meclisten ayrıldıktan sonra iki âşık Gülrüh'un sarayında birlikte yatıp sabahlar. Ertesi sabah dadı gelip onları birlikte görünce tepki gösterir. Sevgililer, ilerleyen günlerde de devamlı beraber zaman geçirip eğlenirler. Mutlu günleri, İsfahan şahının Hûzistan şahına bir mektup gönderip kızı Gülrüh'u kendine istediği zamana kadar devam eder.

Tutmacı'nın "bu gice" redifli şiiri Gülrüh'un sarayında düzenlenen eğlence gecesinin konusuna uygun şekilde kaleme alınmıştır. Şiirde, iki sevgilinin sohbeti sabaha kadar devam edeceği için sakiden devamlı kadeh sunması istenir. Feleğin çalgıcısı Zühre'nin bile görünce kendinden geçtiği eğlence meclisinde mutripler müzik eşliğinde şarkı söyler. Meyhanedeki şaraplarının yetmeyeceği gecede denizler içilse ancak kanılır. Hazır elde etmişken bu güzel geceyi hoş geçirmeli; hemen sarhoş olmamalı; sabaha kadar sohbet devam etmelidir. Şeref ve itibarın kazanıldığı, beratın elde edildiği bu mutlu gecede dertli dertli öten bülbül istenmez. Hürmüz dilinden söylenen şiirin sonunda Tutmacı, meclisi içinde hurilerin ve Rıdvan'ın yaşadığı cennete; Gülrüh'un yüzünü aya, benlerini Süreyya yıldız kümesine benzeterek eğlence gecesinde ay ile Süreyya yıldızının buluşup konuştuklarını söyler.

Bâz Şi'r H'ānden-i Hürmüz

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Sāķī-i sīm-i zenc şun bize şahbā bu gice
Tā ki biz irürevüz şöḥbeti şubḥa bu gice
2. Muṭribā sen daḥı ḥōş söz-ile bir sāz it kim
Ġaşy ide 'ıyşumuza Zühre-i zehre bu gice
3. Bize ḥun-ḥāne şarābı ne kadar kıla meded
Bāde yirine gerek içile deryā bu gice

4. Gelûn [iy] meclisiyân içelüm esrimeyelüm
Tâ dem-i şubh idelüm şöhbeti ihyâ bu gice
5. Ne gice bu gice geldi bize kadr-ü berât
Yüri iy murğ-ı şehir eyleme gavğa bu gice
6. Dem bu demdür bu demi hoş görelüm kim bu dem
Bir dem-i hûb-durur geldi müheyyâ bu gice
7. Cennet içinde gerek hûr ile Rıdvân yaşaya
Nite kim konuşur uş mâh u şüreyyâ bu gice³¹¹

2.2.3.3. Halîl-nâme (Abdülvâsi Çelebi)

Mesnevinin 1243-1249. beyitleri arasında bulunan gazel 7 beyit olup şair mahlasını da kullanmıştır. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Hazâyın şehrinin hükümdarının Sara adlı bir kızı vardır. Sara bir gece rüyasında odasının nurla dolduğunu görür. Kapıdan yakışıklı bir yiğit girer; Sara onu görür görmez âşık olur. Yiğit ona “Allah’ın izniyle gelip seni alacağım; kimseye gönül verme, beni bekle” der. Sara, günlerini ağlayıp inleyerek perişan halde geçirirken babasının ısrarlı sorularına cevap vermez; derdini annesine açar. Annesi de kızının derdine çare bulmak için Sara’nın rüyasında gördüğü bir gence âşık olduğunu şaha anlatır. Şah, şehirde yaşayan zengin, yoksul, asker, bey kim varsa bir meydana toplayıp kızına göstermeye karar verir. Sara, elinde altın topla kalabalığı iki gün araştırdıktan sonra üçüncü gün Hz. İbrahim çıkagelir. Sara kalabalığın içinde onu görünce elindeki altın topu verip saraya döner. Şah, Hz. İbrahim’i saraya davet edip sohbet eder. Sohbetin sonunda Sara’yı onunla evlendirmeye karar verir. Şehirde gösterişli bir ziyafet verilerek Hz. İbrahim ile sara evlendirilir. *Yaraşur* redifli şiir, nikahın kıyılmasından sonra şair dilinden söylenir. Gazelden sonra Cebrail, Hz. İbrahim’e Allah’ın

³¹¹ Yoldaş, a. g. e., s. 259.

selamını getirip “Evlendiğin mübarek olsun” diyerek onu tebrik eder ve Allah’ın Filistin’e gitmesini emrettiğini söyler. Akabinde Hz. İbrahim, Sara ile beraber vakit kaybetmeden yola çıkar.

Şair şiire ışıkla nurun bir araya geldiğini söyleyerek başlar. Bu kavuşmaya dostlar sevinmiş, düşmanlar kahrolmuştur. Sıkıntılar gitmiş, ferahlık gelmiştir. Dilekler yerine gelmiş, gönüllerdeki dertler yok olmuştur. Şair, eserinin Allah’ın lütfuyla ortaya çıktığını, kulakların hikâyesini dinlemekten hoşlandığını dile getirerek şiirine son verir.

[Başlıksız]

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Ziyā nūr ile cem‘ oldı yaraşur
 Bu cem‘ e şu‘ le şem‘ oldı yaraşur
2. Bu vaşl u devlete dostlar sevindi
 ‘ Adū hicr ile kam‘ oldı yaraşur
3. Ferahlar geldi hem gitdi teraḥlar
 Belālar cem‘ i men‘ oldı yaraşur
4. Dilekler ḥāşıl oldı cümle işde
 Gönüller derdi def‘ oldı yaraşur
5. Bu toḡru kışsa uşbu hoş hikāyet
 Kulaḡumuza sem‘ oldı yaraşur
6. Ulular ḥazretine bu ḳaziyye
 Be-resm-i tuḥfe ref‘ oldı yaraşur

7. Bu ‘ Abdülvâsi’ ’ün gönline Hâk’ dan
Şükür kim uşbu şun^c oldu yaraşur³¹²

2.2.3.4. Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî)

Hüsrev ü Şîrîn’de teması aşk, âşık ve maşuk olan 19 şiir yer almaktadır. Bu şiirler hikâye kahramanları Hüsrev ve Şîrîn dilinden ve onlar adına yardımcıları Bârbed ve Nigîsâ tarafından söylenmektedir. Hikâyeye Ferhâd dahil olduktan sonra şiirlerin üçü onun ağzından ve bir şiir de Şeyhî tarafından hikâyeye akışı kesilerek söylenmiştir.

2.2.3.4.1. Birinci Gazel/Nazım

Hüsrevü Şîrîn’in 1049-1055. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şair, eser muhtevasında yer alan otuz üç adet mesnevi dışı nazım şeklinden sadece üç tanesinde mahlasını kullanmıştır; bu şiir ilkidir. Eserde birinci fasıl içinde “Haber Dâden-i Şâvûr Hüsrev-Râ Ez Ahvâl-i Şîrîn” başlığıyla isimlendirilen Şâvûr’un Hüsrev’e Şîrîn’i anlattığı kısımda bulunur. Bu kısımda Hüsrev’in dünyayı gezmiş, iyi resim çizen, bilge dostu Şâvûr ona Ermen ülkesinin güçlü melikesi Mehîn Bânû’dan ve onun güzelliği dillere destan yeğeni Şîrîn’den uzun uzun bahseder. Şâvûr anlatırken Şîrîn’in güzelliği bir resim gibi Hüsrev’in gözünün önünde canlanır. Hüsrev bu hayalin güzelliğine anında âşık olur. Şair, hikâyenin akışını kesip gazel söyleyeceğini haber vererek duruma münasip olarak bu şiiri söyler. Şiirden sonraki kısımda Şâvûr, Şîrîn’in halası Mehîn Bânû’yu anlatır.

Şair, Şâvûr dilinden Şîrîn’in vasıflarını dile getirdiği sırada nazım şeklini ve anlatıcı kişiyi değiştirerek sevgilinin mahiyetini açıklamaya devam eder. Şiirde konuşan Şeyhî’dir. Sevgilinin güzelliği dünyada dillere destan olduktan sonra cennetin güzelliği ve hurilerin hikâyeleri anlatılmaz olmuştur. Onun saçlarının gölgesi lütfedip korumasa güzelliğinin şevkinde güneş yanar. Hz. İsa’nın can veren nefesi onun rüzgarından; Hızır’ın abıhayatının kaynağı onun vilayetinin

³¹² Gölbaş, a. g. e., s. 193.

toprağındandır. Sevgilinin saçının siyahlığı gönlü yoldan çıkarırken yüzünün nuru iki cihan saadeti verir. Onun yüzündeki ayva tüylerinin her satırı hayatın gül bahçesi; her harfi rahmet ayetleri gibidir. Şair şiirin sonunda sevgilinin güzellik vasıflarını anlata anlata kelimelerin tükeneyeceğini, bin yıl zahmet çekilse bile onun güzelliğini anlatmanın sonunun gelmeyeceğini söyler.

Ġazel-i Münāsib-i Ħāl

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Destān olalı 'āleme dīdārī āyeti
Nesh' oldı hūr kışşası cennet hikāyeti
2. Köynürdi şevķi tābına hūsniñ āftāb
İtmese zūlfī sāyesi lutf ü himāyeti
3. 'İsā nübüvveti nefesinüñ nesīmüdü
Hızruñ kerāmeti suyu ĥāk-i vilāyeti
4. Ger saçı zulmeti dil ü cāna ḍalāl ise
Nūrı cemālinüñ dü cihānuñ hidāyeti
5. Her satrı ḥaṭṭı sebzesinüñ gülşen-i ḥayāt
Her ḥarfi hūsni muşḥafinuñ raḥmet āyeti
7. Elfāza var nihāyet ü ḥad yok cemāline
Kim ide müntehiyle beyān bī-nihāyeti
8. Şeyḥī dürişme zaḥmet ile şerḥ itmege

Bir hüsni kim dinilmeye biñ yılda gâyeti³¹³

2.2.3.4.2. İkinci Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'in 1308-1314. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şairin mahlasına yer vermediği şiiri Şîrîn dilinden mutrip okur. Şiirden önce hikâye şöyle gelişir: Hüsrev, Şâvûr'u Ermen'e gönderip Şîrîn'i kendine istemesini söyler. Ermen'e gelen Şâvûr, bir gün sabah erkenden Şîrîn'in gezindiği bağa gidip Hüsrev'in yakışıklılığını bütün gerçekliğiyle gösteren kendi çizdiği bir resmi ağaçlardan birinin dalına asar. Bir müddet sonra Şîrîn ve hizmetlileri bağa gelip eğlenmeye başlar. Bir ara Şîrîn'in gözü ağaç dalındaki asılı resme ilişir; maiyetindeki kızlara hemen resmi alıp kendine getirmelerini emreder. Şîrîn gözlerini alamadan devamlı resme bakmaya başlar. Baktıkça hayranlığı artar ve resmi öpüp kucaklayarak yüzüne gözüne sürer. Şîrîn bu durumdayken mutrip tarafından bu şiir söylenir. Şiirden sonra Şîrîn, maiyetindeki kızlardan etrafa dağılmalarını, gelip geçenden resim hakkında bilgi toplamalarını ister.

Şeyhî bu şiiri, Şâvûr'un çizdiği, Şîrîn'in bakınca kendinden geçtiği resmi tasvir eder nitelikte şekillendirmiştir. Yedi beyitlik şiirin her beytinde, beşinci ve yedinci beyitlerde ikişer tane olmak üzere toplam 9 defa, “nakş” kelimesinin geçtiği görülür.

Şiire, Çin resmi gibi kusursuz güzellikteki sevgilinin suretinin can aynası olduğu; iki cihanı hatasız biçimde resmettiğinin açık olduğu söylenerek başlanır. Bu ruhanî yüzün anlamını sorana “eğer can resmi değilse o zaman neden dünyanın canıdır” diye cevap vermek gerekir. Sevgiliden bir iz, bir nişan bulunmadığını öne sürüp âşıkın onu devamlı talep etmesini anlamayanlar, gözlerini açıp etrafa dikkatle baktıkları zaman gördükleri her şeyde onun resminin bulunduğunu anlayabilir. Âşıkın gözünde sevgilinin dudakları ve yanakları canlandığında gözü iki cihanı da görmez olur, gözleri kanlanır. Onun yanaklarını gören âşıkın bakışlarındaki parıltıyı kim görse akan suya benzetir. Âşıkın, sevgilinin resmine sürekli bakmasının nedeni,

³¹³ Timurtaş, a. g. e., s. 39.

sade gönlüne endamı put gibi güzel sevgilinin rengârenk resminin nakşedilmiş olmasındandır.

Ġazel H'ānden-i Muṭrib Ez-Zebān-ı Şīrīn

mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūlūn

1. Ol şūret-i Ćīn kim yūzi āyīne-i cāndur
Bağdukca ḥaṭāsuz dü cihān naḳşı ' ayāndur
2. Bu peyker-i rūḥānīye ma' nā şorana diñ
Cān naḳşı degülse ne içün cān-ı cihāndur
3. Hūn-ı dil ider naḳşumı ḳanı eger ol yaş
Aşlı ḥafaḳāndur nişe rengüm yaraḳandur
4. Dimeñ ki nigāra ne ṭaleb yoḥ çü nişānı
Aç gözüñi ṭālib k'aña her naḳş nişāndur
5. Naḳş olalı göñlümde ḥayāl-i leb ü ḥaddi
Düşdi dü cihān naḳşı gözümdeñ ṭolu ḳandur
6. Virdi başara ' arızı bir resme cilā kim
Kim baḳsa görür naḳşını şan āb-ı revāndur
7. Ben sāde-dile reng ile naḳş oynadı bir büt
Bu naḳş-ı nigāra gözüm andan niğerāndur³¹⁴

³¹⁴ Timurtaş, a. g. e., s. 48-49.

2.2.3.4.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'in 2985-2991. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Hikâyede Hüsrev dilinden Bârbed'in söylediği şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Eserin beşinci faslında bulunan bu şiirden önce hikâye şöyle gelişir: Şîrîn'in ülkesi Ermen'de bulunan Hüsrev ile Şîrîn beraber çevgan oynayıp av avlamakla günlerini geçirirler. Bir gün Hüsrev yardımcısı Şâvûr'dan eğlence meclisi tertip edilmesini ister. Şâvûr, cennet bahçesi gibi yeşilliklerle dolu, içinde pınarların aktığı, türlü kuşların ötüştüğü bir yerde eğlence meclisi hazırlar. Hüsrev ve Şîrîn için birer taht kurulur. Birçok değerli mücevherin cömertçe saçıldığı mecliste şarkılar söylenir, şiirler okunur. Bu şiir mecliste Bârbed tarafından Hüsrev adına okunur. Şiirden sonra Nigîsâ'nın buna cevaben Şîrîn adına okuduğu şiir gelir.

Şiire, sevdiği ile yan yana gelen âşıkın duyduğu mutluluk dile getirilerek başlanır. Mutluluk rüzgarı âşıkın canına değmiş, yuvasına talih kuşu gelmiştir. Âşıkın otağına cihanın güneşi sevgili geldikten sonra otağın gölgesine ayın çadırının yüz sürmesine şaşırılmamalıdır. Mekanı bütün yer yüzü ve arş olan sevgililerin eşiğinde gökyüzü hizmetkar olsa yeridir. Sevgilinin kaşından âşıkın muradının oku atıldıktan sonra diğer bütün havadisler onun keman kaşlarına kurban olsa yaraşır. Huriler, âşıkların bahçesini gördükten sonra cennet köşklerinin ne kadar değersiz olduğunu fark ederler. Âşıklar üzüntü zehrini çok içmişlerdir; saki artık Cem'in kadehinde dolu dolu şarap getirmelidir. Ayrılığın onca zahmetini çektikten sonra bir araya gelen âşıklar, yüz bin yıl geçse bile güz rüzgarlarının onların gül bahçesine artık zarar veremeyeceği bir bahara ermişlerdir.

Ġazel Ĥ'ānden-i Bārbed Ez-Zebān-ı Ĥusrev Be-Münāsib-i Ĥāl

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Gine nesīm-i sa' ādet dem urdı cānumuza
Ki uş hümā-yı şeref ķondı āşyānumuza,
2. ' Aceb mi sāyemüze yüz sürerse ĥayme-i māh

Çü âftâb-ı cihân irdi sâyebânumuza

3. Bu gün ki menzilümüz ‘arş u ferş okur yiridür
Ger âsmân ide hıdmetler âstânumuza
4. Çü dōst kaşı yayından atıldı tîr-i murād
Havâdiş oğları qurbân ola kemânumuza
5. Cinâyetin bile cennet kuşûrın añlaya hûr
Bağarsa ravza-i firdevs büstânumuza
6. Pür eyle cām-ı meyi cām-ı Cem getir sākī
Ki zehr-i kahrı çoğ içürdi dehr cānumuza
7. Biz ol bahāra irişdük ki yilse yüz biñ yıl
Gezend irürmeye güz yili gülsitânumuza³¹⁵

2.2.3.4.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinin beşinci faslında 3006-3012. beyitler arasında yer alan mahlassız şiir 7 beyit olup hikâyede Şîrîn adına Nigîsâ tarafından okunmaktadır. Bârbed’in okuduğu şiire cevaben aynı vezin ve aynı kafiyede dile getirilmiştir. Şiire kadar hikâye şöyle gelişir: Ermen’de bulunan Hüsrev sevgilisi Şîrîn ile çevgan oynayıp ava çıkarak beraber güzel zaman geçirirler. Hüsrev bir gün dostu Şâvûr’dan eğlence meclisi tertip edip Şîrîn’i davet etmesini ister. Şâvûr, cennet bağı gibi güzel bir yerde hazırlıkları tamamlayıp Şîrîn’i davet eder. Eğlence meclisinde müzik eşliğinde şarkılar söylenir, şiirler okunur. Bu şiir mecliste Hüsrev adına Bârbed tarafından okunan şiire cevap olarak Nigîsâ tarafından Şîrîn adına okunmuştur.

Şiirde Şeyhî’nin dini ve tasavvufi unsurlar kullandığı görülür. İkinci beyitte *mihir*, *zerre*, *cemal* kavramlarından *cemal* ile Cemalullah; *zerre* ile kullar; *mihir* ile

³¹⁵ Timurtaş, a. g. e., s. 108-109.

Allah'ın nuru kastedilir. Üçüncü beyitte salikin yaratana kavuşması; dördüncü beyitte miraç; beşinci beyitte kıyamet alametlerinden olan ay ve güneş tutulması şiire dini ve tasavvufî bir şekil verir.

Şeyhî şiire sevgiliyi âşıkın gönlünü avlamaya gelmiş doğan kuşuna benzeterek başlar. Ancak doğan kuşunun gelişi Hüma'nın gölgesinin âşıkın üzerine düşmesi sebebiyledir. Arşın Hüma'sı yani devlet kuşu âşıkın eşiğine ayak basmış olmalı ki beyaz doğan yuvasına gelmiştir. Sevgilinin yüzünün güzelliğine güneş değse zerreden daha küçük kalır. Âşık, dünyaları bağışlayan şah sevgiliye kavuştuktan sonra, zamanın zevklerinin tadını alıp can lezzetini bulur. Servi boylu sevgilinin ayağı miracın en son noktasıdır; Sidre ağacı, merdiven gibi göğe yükselen servi boylu sevgilinin ayağını yani en aşağıda kalan kısmını bile kıskanır. Âşıkın kaderine ezel gününde Sa'd yıldızı yani mutluluk yıldızı yazılmıştır; bu sebeple ay ve güneş beraberce Ferkadan yıldızına vurursa şaşkırmamak gerekir. Âşık, feleğin tavusu erişse bahçesinde zavallı bir bülbül kalacağı bir güle yani sevgiliye kavuşmuştur. Sevgili, âşıkın ocağına ayak basmıştır, fakat onun amacı âşıkın gönül ve can evini yağmalamaktır; âşıkın sevgiliden beklentisi de zaten budur.³¹⁶

Ġazel H'ānden-i Nigīsā Ez-Zebān-ı Şīrīn Be-Münāsib-i Hāl

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Hümā-yı ' arş kadem mi urdı āstānumuza
Ki şāh-bāz-ı sepīd irdi āşyānumuza
2. Cemāl-i mihrine gün düşse zerreden kem ola
Bu āftāb ki baş urdı āsmānumuza
3. Zamāne kāmı ile cān murādını bulduk
İreli şāh-ı cihān-baḥş u kāmṛānumuza

³¹⁶ Damla Alevoğlu, "Şeyhî Divanından Seçilen Elli Gazelin Şerhi" Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2015, s. 380-388.

4. Bu serv ayağı bizedür şu müntehâ mi' râc
Ki Sidre reşk iledür pâ-y-ı nerdbânumuza
5. Ezel güninde çü sa' d ılduzı yüzüñdi ne tañ
Urursa ay u güneş fark-ı ferkadânumuza
6. İrişdük ol güle kim irse çarh tāvūsı
Kemîne bülbül ola şahn-ı gülsitânumuza
7. Göñül ü cân ile yağmaya hân-ü-mânumuzı
Çü hânumuñ kâdemi başdı hânedânumuza³¹⁷

2.2.3.4.5. Beşinci Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'in 3021-3027. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyit olup Hüsrev adına Bârbed tarafından dile getirilmiştir. Şair Şeyhî, bu şiirde mahlasını kullanmamıştır. Hüsrev'in düzenlediği mecliste Nigîsâ'nın şiirinden sonra ona cevaben okunmuştur. Bu şiirden sonra yine Nigîsâ'nın şiiri gelir.

Şeyhî'nin bu şiirinde tasavvufî kavramlar kullandığı dikkat çeker; *gönle nurun tecelli etmesi*, *dîdâr*, *mey-i bâgî* gibi. Bunlarla beraber şiirde bahsedilen *sevgili* ve *sâkî* Allah'tır. Cennete yüz çevirip dîdarı arzulayan, gönlüne nur tecelli eden âşık da *saliktir*. Âşıkın bakışlarını firdevs cennetinden çevirse şaşılmalıdır; çünkü gönül gözü tecelli eden nurdan aydınlanmıştır. Sevgilinin yüzünün gölgesine kavuşan âşık onun şevkinin parlaklığında yansa bile Tûbâ ağacının gölgesini istemez. Âşık, İlâhi nur gönle tecelli ettiğinde buna nasıl katlandığına şaşırır, gönüllerin Tur dağından daha sağlam olduğunu düşünür. Sevgilinin ayak tozu dünyada hiçbir şeye değişilmez; bilge kişi, sevgilinin mülkü ayak tozu bile olsa dinden ve dünyadan daha değerli olduğunu bilir. Sevgilinin nefesi ona erenlerin ömrünü Hızır gibi ebedi kılar; buna karşın Hz. İsa'nın nefesiyle dirilenlerin hayatı sadece bir andan ibarettir. Âşık yok olmadan önce sakiden beka şarabı sunmasını ister. Çünkü dünyada günahlardan

³¹⁷ Timurtaş, a. g. e., s. 109-110.

kaçınarak ibadet edip takva sahibi olmanın cennetteki karşılığı bu şaraptır. Âşık sevgiliden kırık gönlü için kaşının kenarında bir köşe ister. Bunu elde etmek âşık için Kisrâ'nın sarayını fethetmekten daha üstündür.

Ġazel H'ānden-i Bārbed Ez-Zebān-ı Husrev Be-Münāsib-i Hāl

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

1. ' Aceb midür güzer kılsa nazar firdevs-i a' lādan
Ki oldı cān gözi rüşen bu gün nūr-ı tecellādan
2. Çü dīdāruñdan irmişdür başuma sāye-i devlet
Köyünsem şevk-i tābında gerekmez gölge Tūbā'dan
3. Nice tākat götürmişdür bu envār-ı tecellīye
Meger kim berk imiş yā Rab göñüller Tūr-ı Mūsā'dan
4. Deniyyü'n-nefs olam virsem cihāna hāk-i pāyuñı
Bilür dānā ki yigdür dōst mülki dīn ü dünyādan
5. Zihī dem k'irenüñ ' ömri Hızır-veş cāvidān oldı
Hemīn bir lahızadur dirler dirilen nefh-i ' İsā'dan
6. Getür sākī mey-i bākī fenā olmazdan öñ bir dem
Budur cennetde de hāşıl şalāh u zühd ü takvādan
7. Şikeste göñlüme tırrañ virürse kūşe kaşuñda
Bu fethi yig görür göñlüm şerefde tāk-ı Kisrādan³¹⁸

³¹⁸ Timurtaş, a. g. e., s. 110-111.

2.2.3.4.6. Altıncı Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'in 3032-3038. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyit olup Şîrîn adına Nigîsâ tarafından söylenir. Şairin bu şiirde mahlasını kullanmadığı görülür. Hüsrev'in düzenlediği mecliste Bârbed'in şiirinden sonra ona cevaben aynı vezin ve aynı kafiye okunmuştur. Bu şiirden sonra "Sıfat-ı Şeb ve İcâzet Talebîden-i Şîrîn Ez Hüsrev" başlıklı mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış kısımda iki sevgili aşkları hakkında karşılıklı sohbet eder.

Şeyhî'nin bu şiirinde de tasavvufî kavramları kullanmaya devam ettiği görülür. Nurun tecelli etmesi, dîdârın görülmesi bu şiiri cevap olarak söylendiği Bârbed'in şiirine vezin ve kafiye yanlarında tasavvufî mana ifade etmesi bakımından da bağlamaktadır. Şair şiire ilahi nurun tecellisinden bahsederek başlar. Mevla'nın eşsiz sanatının eseri olan nurun tecellisi görüldüğünde melekler firdevs cennetinde durmayıp uçmak ister. Sevgili, yüzünü açıp gösterdiğinde göz cennetten yüz çevirir. Çünkü ruhun asıl şekli görülmüşken Manî'nin surette kalan nakışlarına bakmanın bir anlamı kalmaz. Bütün cihan, sevgilinin güzelliğinin harmanından arta kalan taneleri toplayacak duruma gelse buna şaşılmamalıdır; zira bilen kişiye o taneler dünyadan daha yeğdir. Sevgilinin keman gibi kaşlarının sihriyle züht elbisesi yırtılır; eğer bir oka dayanamayacaksa takva zırhının bir anlamı olmaz. Saba rüzgarı Leyla'nın yüzündeki güzellik örtüsünü kaldırırsa bütün âlem Mecnûn'un ne kadar akıllı olduğunu görür. Sevgilinin boyunun havasında nicesinin himmeti yüksektir; onlar için sevgilinin ayağının tozu cennetten ve Tûbâ ağacından yeğdir.

Ġazel H'ānden-i Nīgīsā Ez-Zebān-ı Şîrîn Be-Münāsib-i Hāl

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

1. Zihî nūr-ı tecellî kim görindi şun' -ı Mevlādan
Ki görse isteye uçmak melek firdevs-i a' lādan
2. Açalı çehre dîdârı gönül göz yumdı cennetden
Görürken şekl-i rûhānî ne lezzet nakş-ı Mānî'den

3. ‘ Aceb mi hırmen-i hüsnuñ cihānı hūşe-çīn itse
Ki her bir dānesi yigdür anuñ dānāya dünyādan
7. Kemān-keş gamzeñüñ sihri libās-ı zühdi çāk itdi
Eger döymeze bir tīre ne kuvvet dir‘ -i taqvādan
5. Egerçi şubh-ı şādıkdur yüzüñden ister āb-ı rū
Degüldür çeşmesi çün ter ne hāşıl qurı da‘ vādan
6. Bilürdi ‘ ālem ü ādem ki Mecnūn nice ‘ ākıldür
Şabā keşf eylese bir dem hicābı hüsni Leylā’dan
7. Göñül kaddüñ havāsında nicesi ‘ ālī-himmetdür
Ki tozuñ gözine yigdür bihişt ü şāh-ı Tübā’dan³¹⁹

2.2.3.4.7. Yedinci Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn’in 3124-3130. beyitleri arasında bulunan şiir 8 beyittir. Şairin mahlas kullanmadığı bu şiiri Bârbed söylemektedir. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Hüsrev ile Şîrîn bir gün Aras ırmağı kenarında kurulan mecliste eğlenirler. Beraber Aras ırmağı kenarında yürüyüşe çıktıkları sırada Şîrîn’in dudaklarına baktıkça Hüsrev’in içi yanar. Hüsrev’i gözlemleyen Bârbed “teşne” redifli bu şiiri söyler. Sonrasında Nigîsâ’nın aynı redif ve aynı vezinle Şîrîn adına söylediği şiir gelir.

Şeyhî, şiirden önce Aras nehrini tasvir eder. Şiiri vezin, tema ve redif olarak mesneviye bağlamıştır. Bu nedenle şiirde geçen bazı kelimeleri su imajı etrafında şekillendirmiştir. Hikâyede geçen imajları şiirde imgeye dönüştürür. Hikâyedeki “*leb-i mercân, Hızr-ı sîr-âb, zülâl, bârân, çeşme-i hayvân, gözyaşı, ummân, gark*

³¹⁹ Timurtaş, a. g. e., s. 111.

olmak” kelimeleri ve tamlamaları okurda oluşturulmak istenen su imajıyla ilgilidir. Şair, Aras nehri kenarındaki güller, nergisler, laleler, bağlar ve bahçeler suya ne kadar muhtaçsa Hüsrev’in de Şîrîn’e o kadar muhtaç olduğu izlenimini verir.³²⁰

Âşıkın gönlü, kuru bir tenin cana susadığı gibi sevgilinin mercan kırmızısı dudaklarına susamıştır. Sararmış yeşilliklerin yağmura susadığı gibi âşıkın susuzluktan yanıp kararmış canı sevgilinin ağzının suyuna hasret kalmıştır. Abıhayatı içip suya kanmış olan Hızır canı pahasına suyu korumalıdır, çünkü abıhayata erişemeyen İskender bu suyu arzulamaktadır. Dünya baştan başa suyla dolarsa bunun sevgilinin gözünden aktığını sanmamalıdır; zira bu âşıkın gözünden akan yaştır. Sevgilinin gözü ise suya değil kana susamıştır. Âşık, sevgilinin dudağının aşkına gönül kanı içse revadır; çünkü yarın kan kırmızısı dudaklarına hasrettir. Âşıkın sevgiliye olan hasreti sebebiyle döktüğü gözyaşlarına batması okyanusa batmış gibi görünmektedir.

Ğazel H’ānden-i Bārbed Ez-Zebān-ı Hüsrev Be-Münāsib-i Hāl

mefā’ ilün mefā’ ilün fe’ ülün

1. Dil ü cān ol leb-i mercāna teşne
Şanasın kırı tendür cāna teşne
2. Kıardı cānum ol hasretde şankim
Şararmış sebzedür bārāna teşne
3. Esirge cān virüp iy Hızır-ı sîr-āb
Sikender çeşme-i hayvāna teşne
4. Zülāle dehr māl-ā-māl olursa
Gözinden şanmağıl kim kıana teşne

³²⁰ LokmanTuran, “Anlatı Denizlerinden Lirizm Adalarına Yolculuk: Mesneviyi Gazelle Okumak”, İstanbul, Kesit Yayınları 2017, s. 173-175.

5. Lebûñ ‘ ışkına cān hūn-ı dil içer
Revādūr çün kim oldu kana teşne
6. Serāb oldu baña la‘ lūñ şarābı
Şudan nice bir oda yana teşne
7. Bu hasretten gözüm yaşında gönlüm
Şanasın ğarkādūr ‘ ummāna teşne³²¹

2.2.3.4.8. Sekizinci Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn’in 3133-3139. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şairin mahlas kullanmadığı bu şiir hikâyede Nigîsâ tarafından okunmuştur. Aras ırmağı kenarına kurulan eğlence meclisi sırasında Hüsrev ile Şîrîn ırmak boyunca gezintiye çıkar. Hüsrev, Şîrîn’in dudaklarına baktıkça ağzı sulanır. Bu esnada Bârbed tarafından Hüsrev dilinden “teşne” redifli bir şiir okunur. Hemen peşinden buna nazire olarak Nigîsâ, Şîrîn adına aynı redif ve vezinle bu şiiri okur.

Şiirden sonra hikâye mesnevi nazım şekliyle devam eder. Aras ırmağı kenarındaki eğlence devam ederken yakında bulunan meşelikten bir aslan aniden fırlayıp üzerlerine saldırır. Askerler aslanın ani saldırısı karşısında korkup etrafa kaçışırlar. Hüsrev içtiği içkilerin sarhoşluğunun verdiği cesaretle ve yanında bulunan Şîrîn’in şevkiyle elinde oku ve kılıcı olmaksızın aslanın üzerine yürür; kulağının arkasına vurduğu şiddetli bir yumruk darbesiyle onu öldürür. Şîrîn, Hüsrev’in gösterdiği kahramanlığa iltifat için onun aslanı öldüren elini öper. Ancak Hüsrev dudaklarını arzuladığını söyler. Şîrîn de Hüsrev’i dudaklarından öper.

Şeyhî âşıkın gözünden anlattığı şiire, sevgilinin kana susamışlığını dile getirerek başlar. Sevgilinin gözü her zaman kana susar; ancak kanla susuzluğunu giderebilen bir kimse görülmemiştir. Pervanenin ateşe susaması yani âşık olması gibi âşıkın gönlü de sevgilinin yanaklarına teşnedir. Gül, nisan yağmurunun damlalarına

³²¹ Timurtaş, a. g. e., s. 115.

susar; bunun gibi âşık da sevgiliye susamışlığın hasretinden ağlar. Âşık sakiden kan kırmızısı kadeh getirmesini ister; çünkü kadeh âşıkın kanına susamıştır. Hızır nasıl abıhayata susamışsa abıhayat da sevgilinin tatlı ağız suyuna susamıştır. Şîrîn dilinden söylenen şiirin son beytinde şair, “Susamış birisi eğer kısmetsizse engin denizlerin ortasına da düşse ağız bile nemlenmez” diyerek Hüsrev’i umman sevgili, Şîrîn’i suya hasret âşık şeklinde tasvir eder.

Ğazel H’ānden-i Nīgīsā Ez-Zebān-ı Şîrîn Be-Münāsib-i Hāl

mefā’ ilün mefā’ ilün fe’ ülün

1. Gözüñ kim her dem olur kıana teşne
Kıan ile görmedüm kim kıana teşne
2. Şuya şusuz bigi haddüñe göñlüm
Odadur nitekim pervāne teşne
3. Ben ağladuğum istersem ‘aceb mi
Gül olur kıatre-i nīsāna teşne
4. Getür sākī bize sāğar kıanını
Ki kıanumuzadur peymāne teşne
5. Zülālūñ ile yanar āb-ı hayvān
Ki Hızır ol çeşme-i hayvāna teşne
6. Lebūñ ‘ahdine inandum tañ mıdur ger
Serābı çeşme-i ter saña teşne
7. Çü yokdur kısmeti ağız ter olmaz

Düşerse lücce-i ‘ummāna teşne³²²

2.2.3.4.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn’in 3214-3220. beyitleri arsında yer alan şiir 7 beyittir. Şeyhî bu şiirinde mahlasını kullanmamıştır. Eserde “Meclis Sâhten-i Hüsrev Bâ-Şîrîn Der Şeb-i Mehtâb ve Mesel Zeden-i Duhterân” başlığıyla isimlendirilen kısımda bulunur. Hüsrev ile Şîrîn mehtaplı bir gecede kurulan mecliste eğlenirler. Şair şiirden önce uzun uzun geceyi, mehtabı ve yıldızları tasvir eder. “Bu gice” redifli şiir hikâyesinin konusuna uygun olarak Bârbed tarafından söylenir. Peşinden Nigîsâ’nın söylediği şiir gelir.

Şeyhî’nin bu gazeli Kadir gecesini hakkında kaleme alınmış yek ahenk bir gazeldir. Şair, gazelin çeşitli beyitlerinde Kur’an-ı Kerim’in 97. suresi olan Kadir suresinin ayetlerine telmihte bulunur. Şiir, surenin tefsiri ve Kadir gecesinin tasviri niteliğindedir. Birinci beyitte “Biz Kuran’ı Kadir gecesini indirdik” manasındaki birinci ayete; ikinci beyitte “O gece ruhlar ve melekler Rablerinin izniyle her türlü iş için iner” manasındaki dördüncü ayete; üçüncü beyitte “Kadir gecesini bin aydan daha hayırlıdır” manasındaki üçüncü ayete; beşinci beyitte dördüncü ayetle beraber “O gece tan yeri ağarana dek esenliktir.” manasındaki beşinci ayete gönderme bulunduğu görülür.³²³

Hüsrev dilinden söylenen şiirde şair, iki sevgilinin eğlendiği geceyi kadir gecesini mazmunlarıyla kısaca şöyle dile getirir: Ele geçirilmiş mutluluk gününün gecesinde talih yıldızı ve şans nur saçmaktadır. Bu gece Cebrail sevgilinin saçına arkadaş olur, ruhlar ve melekler halka halka yüzünü devreder. Bu gecenin kıymetinin bin geceden daha hayırlı olmasına şaşırmanın gerekir; çünkü Allah kudretiyle bu geceyi Kadir gecesini olarak takdir etmiştir. Sofuya yarın ya da sonraki gün cennet vaat edilmiş olabilir ancak bu gece sevgilinin yüzüne (Cemalullaha) kavuşmuş olmak en büyük kazanımdır. Safa mumu olan sevgili bu gece uykuyu bir kenara bırakmalı;

³²² Timurtaş, a. g. e., s. 115.

³²³ Sevdâ Önal, “Şeyhî’nin Kadir Gecesi Gazeli Çerçevesinde Klasik Türk Edebiyatında Kadir Gecesi Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, C. VIII, S. 13, 2013, s. 1277-1279.

âşık onun nurunda kelebek gibi kanatlarını yakmalıdır. Bu gece ney, nefesinden şeker döktüğü gibi ud da nağmesiyle meclisi amber kokularıyla doldurur. Mahşer sabahına kadar güneş gibi uykusuz kalınmalıdır; çünkü alemin var olma sebebi bu gece ortaya çıkmıştır.

Ėazel H'ānden-i Bārbed Ez-Zebān-ı Husrev Be-Münāsib-i Hāl

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Kevkeb-i devlet ü baht oldu münevver bu gice
Ki sa' ādet gūnidür bize musahhar bu gice
2. Halka halka yüzini devr ider ervāh u melek
Ehl-i kuds oldu meger zūlfine hem-ser bu gice
3. Bu gice kādri biñ aydan yig ise tañ mı ki Hāk
Kudret ile şeb-i kadr itdi muḳadder bu gice
4. Va' de-i cennet ise yarın u bir gün zāhid
Bize dīdār-durur naḳd-i muşavver bu gice
5. Uyhu pervāsını ḳo bir nefes iy şem' -i şafā
Yaḥalum nūruña pervāne gibi per bu gice
6. Nağme-i 'ūd demi meclisi pür-' anber ider
Nefesinden n'ola ger ney dōke şekker bu gice
7. Seher-i maḥşere dek gün bigi bīdār olalum
K'oldı 'ālemdeki maḳşūd müyesser bu gice³²⁴

³²⁴ Timurtaş, a. g. e., s. 118.

2.2.3.4.10. Onuncu Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'in 3224-3229. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 6 beyit olup hikâyede Bârbed'in söylediği şiire aynı redif ve aynı vezinle söylenmiş naziredir. Eserde "Meclis Sâhten-i Hüsrev Bâ-Şîrîn Der Şeb-i Mehtâb ve Mesel Zeden-i Duhterân" başlıklı bölümde Hüsrev dilinden okunan şiirin sonrasında gelir. Bu şiirin peşinden Hüsrev, mecliste bulunanlardan birer mesel söylemelerini ister. Mesnevi nazım şekliyle söylenen ikişer beyitlik mesel okuma faslının sonunda Şîrîn ve Hüsrev de birer mesel söyler.

Şiirde Hızır ile İskender'in abıhayatı aramaya çıktıkları hikâyeden, Hz. Peygamber'in miracından, damlanın deryaya kavuşmasıyla *vahdetivücuttan*, *vuslat* ile salikin ilahi aşka ermesinden bahsedildiği görülür. Şîrîn adına Nigîsâ tarafından okunan şiire ay ile Zühre yıldızının yakınlaştığı gecede kutluluk yıldızının ışığının parladığı ifade edilerek başlanır. Sahra baştan başa Hutten miskiyle dolmuştur; bunun nedeni Hıta ceylanının kokusunun etrafa yayılması olabileceği gibi sevgilinin büküm büküm saçlarını çözmüş olması da olabilir. Âşık için sebep ikincisidir. Yemyeşil gül bahçesinden bu gece abıhayat akmaktadır; Hızır bu suyu görseydi hayat suyunu karanlıklar içinde aramazdı. Âşık, bulutların çöle bıraktığı bir damla suyken güneş ışığı onu kendine çekmiş ve sonrasında deryaya ulaşmıştır. Kavuşma gecesinde sabaha kadar devam eden sohbetin hakkı bir saatinin bir yıl, bir dakikasının bir ay, bir saniye anının da uzun bir gece gibi olmasıdır. Şeyhî, şiirin sonunda miraç hadisesinden bahseder. Hz. Peygamber'in miracından canlara yaşam nefesinin geldiği bu gecede artık Hz. İsa'nın ölüleri diriltten nefesi lazım değildir.

Ġazel H'ānden-i Nīgīsā Ez-Zebān-ı Şîrîn Be-Münāsib-i Hāl

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Oldı sa' d ılduzınuñ ġurresi ġarrā bu gice
K'itdi mäh ile kırān zühre-i zehrā bu gice
2. Şaçı çīn açdı mı yā nāfe-i āhū-yı Hıtā

K'oldı pür-müşg-i Hutē dāmen-i şahrā bu gice

3. İrse Hızır itmez idi bu dūne seyr-i zulumāt
K'āb-ı hayvān aqıdur gülşen-i haḍrā bu gice
4. Benem ol kaṭre ki şahrālara şalmışdı şehāb
İrdi gün pertevi cezb eyledi deryā bu gice
5. Şubḥ-ı şoḥbet şeb-i vuşlat ḥakı olsun bu dünūñ
Sā'ati yıl demi ay laḥzası yeldā bu gice
6. İrdi çün cānlara mi' rāc-ı Muḥammed'den dem
Ne gerek tenlere iḥyā-yı Mesīḥā bu gice³²⁵

2.2.3.4.11. On Birinci Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'in 4181-4187. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 7 beyittir. Hikâyede Hüsrev dilinden Bârbē tarafından söylenmektedir. Şiirden önce Şîrîn'in Ermen tahtını bırakıp Kudüs'e gitme bahanesiyle Medâyin'e geldiğini yardımcısı Şâvûr'dan öğrenen Hüsrev'in bu habere çok sevindiği ve hemen bir eğlence meclisi kurdurduğu anlatılır. Mecliste hazır bulunan Bârbē bu şiiri okur. Şiir biter bitmez peşinden hasret konulu bir şiir daha okur. Böylece hikâye akışında iki şiiri art arda okumuş olur. Şîrîn, Ermen'den Hüsrev'in yaşadığı şehre gelmiştir ama Meryem ile evli olan Hüsrev'in sarayına gelememektedir. İki âşık aynı şehirde ama farklı ikametlerde bulunmaktadır. Hüsrev yine de Şîrîn'in yakınına gelmesine çok sevinir.

Şiir, hikâyede Şâvûr'un Şîrîn'in geldiğini haber vermesine uygun bir anlamda şekillendirilmiştir. Şiirdeki haberci Şâvûr'dur. Kuzey rüzgarları yüz lutufla âşıkın can dimağına vuslat kokuları getirmiştir. Sevgilinin kokusunu duyan âşıkın kanlı gönlü gül gibi açılır. Rahmani rüzgara “merhaba” diyen âşık sevgilinin cemal, izzet

³²⁵ Timurtaş, a. g. e., s. 119.

ve celalinin bunca zamandır nerede olduğunu sorar. Haberci Hüma'yı Allah'ın korumasını dileyen âşık, hal diliyle nasıl olduğunu anlatmasını ister. Yer ve gökte bin tane gönül bulunsa bile sevgilinin gelmesiyle hepsi sevinçle dopdolu olur. Şiirin sonunda müjde veren haberciye bu habere karşılık mal ve mülkten öte can ve baş bağışlansa layık olduğu söylenir.

Ğazel Goften-i Bārbed Ez-Zebān-ı Hüsrev

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Yine yüz lutf ile nesīm-i şimāl
Cān dimāğına virdi bŷy-ı vişāl
2. Şemmesin ol şemā' ilŷñ tıyalı
Dil-i pŷr-hŷn açıldı ğonce-mişāl
3. Merhabā iy nesīm-i Raḥmānī
Nicedŷr ol cemāl ŷ 'izz ŷ celāl
4. İy berīd-i hŷmā **ḥamāka'llāh**
Ḥāl dili ile söyle **keyfe'l-ḥāl**
5. Kesnese perr-i cānı dest-i heves
Ol havāda uçardı fāriğ-i bāl
6. Göñŷl olsaydı yir ŷ gökce hezār
Bu feraḥdan olaydı māl-ā-māl
7. İy mübeşşir bu şŷkre şŷkrāne
Baş u cān al ne ola māl ŷ menāl³²⁶

³²⁶ Timurtaş, a. g. e., s. 156.

2.2.3.4.12. On İkinci Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'in 4365-4371. beyitleri arasında bulunan gazel 7 beyittir. Şair bu şiirde mahlasını da kullanmıştır. Gazel hikâyede Ferhâd vakasının anlatıldığı bölümde “Mükâleme Kerden-i Şîrîn Bâ-Ferhâd Der-Bâb-ı Cûy-ı Şîr” başlıklı kısımda yer alır.

Gazelden önce hikâye şöyle gelişir: Küçüklüğünden beri süt içmeye alışkın olan Şîrîn'in temel besini süttür. Şîrîn'in köşkü Hüsrev'in kiskanç cariyeleri tarafından etrafı taşlık ve havası kötü bir yere inşa ettirildiğinden taze süte ulaşmakta güçlük çeker. Bir gün Şâvûr'dan uzaktaki otlaktan köküne kadar bir su yolu ve çeşme yaptırtmasını, bu yolla orada bulunan ineklerin taze sütünün köşke akıtılmasını ister. Şâvûr, Çin'de beraber eğitim gördüğü usta mimar Ferhâd'ı köşke davet eder. Perde gerisinden Şîrîn ile konuşan Ferhâd onun sesini duyar duymaz âşık olur. Kayaları delerek bir ayda istenen su yolunu ve çeşmeyi inşa edip köşke taze süt akıtmayı başaran Ferhâd tekrar Şîrîn'in huzuruna geldiğinde Şîrîn ona teşekkür eder ve birçok mücevher bağışlar. Ferhâd'ın gözü mücevherleri görmez; âşık olduğu Şîrîn'in yakınında bulunmanın ve ondan iltifat görmenin verdiği heyecanla kendinden geçer.

Şeyhî bu noktada hikâye akışını keserek araya girer ve bu gazeli söyler. Ferhâd'ın Şîrîn karşısındaki halini âşıkın dilinden anlatır. Gazelden sonra şair hikâyeye geri döner. Ferhâd, Şîrîn'in hediye ettiği mücevherlerin en değerlilerini onun ayaklarının altına serer. Geri kalanları da Şîrîn'in köşkündeki hizmetçilere dağıtır ve aşk derdiyle çöllere düşer.

Şiirin konusu hikâyede sevgilinin âşıkâ hazineler dolusu mücevher hediye ettiği olaya uygun biçimde şekillendirilmiştir. Âşıkâ mücevher gerekmez; sihirli bakışlı sevgilinin sözleri onun için mücevherden daha değerlidir. Sevgilinin yüzünü görmekten uzak kalmış âşıkın gözyaşı yakut kırmızısı akar; yüzü de altın sarısıdır. Âşıkın gözü, iki cihanın mücevherlerini görmez; o gözlerine parlak sürme çekmek için sevgilinin eşiğinin bir avuç tozunu tercih eder. Sevgilinin âşıkı avlaması için kaşlarının yayıyla kirpik oklarını atmasına lüzum yoktur; âşık gibi bin kişiyi

avlamaya bir bakışı yeterlidir. Âşıkın can kuşu feleklerde melek gibi uça onu tuzağa düşürmek için sevgili saçlarını uzatsa yetişir; zülüfleri o kadar uzundur. Derin bir ateşle içten içe yanan âşıkın çektiği ahlar sevgiliye ulaştığında onun âşık acıyı gözlerinin nemlendiğinin haberi gelse âşıkın kurumaması için kafidir. Sevgilinin hayaliyle karşılıklı sohbet eden âşıkın sofrasında kendi kanlı gözyaşı şarap; aşk ateşiyle pişmiş ciğeri de kebab olarak bulunsa yeterlidir.

Ėazel Be-Münāsib-i Ėāl

mef' ūl ū fā' ilāt ū mefā' il ū fā' il ūn

1. İy kīmyā-naẓar baña söz ūñ güher yiter
Yaşum yüz ūm yüz ūñden ırāḥ la' l ū zer yiter
2. Girmez göz ūme iki cihānuñ cevāhiri
Kuhl-i cilā iç ūn bir avuḥ ḥāk-i der yiter
3. Kaş ūñ göz ūñ ne ḥācet idin ūr kemān u tīr
Avlanmağ a ben ūm bigi biñ bir naẓar yiter
4. Cān kuş ı ger felekde uçarsa melek-miṣāl
Boynına dām-ı z ūlf ūñi ṣalsañ irer yiter
5. Varduḡca saña s ūz-ı der ūn bigi ya' nī āḥ
Ḥuṣḡ olmamağ iç ūn ḥaber-i eṣk-i ter yiter
6. Sevdā-yı ' ıṣḡı ḥ ūkm-i kaẓā ṣald ı baş ūma
Bu ş ūr u ṣevḡim ūñ sebebi ol ḡadar yiter
7. Her dem ki ṣoḡbet ide ḡayāl ūñle **Şeyḡī**'ye

Ȧanlu yaşı řarāb u kebāb-ı ciger yiter³²⁷

2.2.3.4.13. On Üçüncü Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'in 4418-4423. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyittir. Hikâyede Ferhâd dilinden söylenen şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Eserde Ferhâd kıssasının anlatıldığı bölümde “Sahrâ Giriften-i Ferhâd Der-‘İşk-ı Şîrîn” başlıklı kısımda bulunur. Şiire kadar hikâye şöyle gelişir: Şîrîn'in köşküne uzaktaki otlaktan taze süt akıtmak için bir ayda su yolu ve çeşme yapmayı başaran mimar Ferhâd, Şîrîn'in teşekkür için hediye ettiği mücevherleri onun ayaklarının altına serdikten sonra köşkten çıkıp aşk ateşinin ızdırabıyla çöllere gider. Bazı zamanlarda Şîrîn'in köşkünün yakınına kadar gelip uzaktan köşke doğru secde eder. Yine böyle secde ettiği bir sırada bu şiiri okur. Şiirden sonra Ferhâd'ın Şîrîn'e âşık olduğunun etrafta duyulduğu anlatılarak hikâyeye devam edilir.

Şiir, Ferhâd'ın duygularını anlatır niteliktedir. Âşık, aşk derdinin borcunu bin yıl boyunca ödemek zorunda kalsa bile gönlü bir an pişmanlık duymaz. Selamet ehli, âşıklara melâmet mülkünü bıraktığı için âşık onlara selam eder. Çünkü âşık oldukları için devamlı kınanan âşıklar kınanmaya aldırış etmeden sevmeye devam etmeyi melamet ehlinden öğrenmiştir. Aşk alametlerinin sebeplerini her şeyi bilen alimler değil ancak âşıklar anlayabilir. Doğudan batıya mesafelerin uzaklığının sevgili için yakın olduğunu keşfetmek aşk ehlinin kerametlerindendir. Şairin maşrikeyn tabirinden bunun iki taraf yani ölüm ve hayat olduğu da anlaşılabilir. Âşıka bir sözülle hayat bahşeden sevgili onu öldürebilir de. İkisi de sevgili için çok kolaydır ve onun elindedir. Âşık bunu keşfetmekle övünerek önemli bir şey öğrendiğini vurgular. Yer gök âşıkın önünde rüku ve secde ederken sevgili onun can haremnde ayağa kalkıp boyunu gösterir. Yani yerde ve gökte ne varsa âşıkın karşısında küçülürken sevgilinin aşkı âşıkın gönlünde büyümektedir. Şiirin sonunda şair ayrılığı âşıkın kıyameti olarak niteler. Ancak âşık kıyametin kopmasından korkmaz; çünkü sevgisinin çokluğundan ve sadakatının kuvvetinden emindir. Sevgili yanında bulunmasa da onu hayal etmekle kurtulacağını bilir. Beyitte, sevgilinin boyunu hayal

³²⁷ Timurtaş, a. g. e., s. 163-164.

etmek âşıkâ Tûbâ ağacının gölgesini saldığı için ayrılık kıyameti başına kopsa bunu dert etmeyeceğı dile getirilerek şiire son verilir.³²⁸

Ėazel Goften-i Ferhâd Be-Münasib-i Hâl

mef^ç ülü fâ^ç ilätü mefâ^ç ilü fâ^ç ilün

1. Biñ yıl çekerse ‘ışk ġamından ġarâmeti
Yoğ ġöñlümün bu miñnete bir dem nedâmeti
2. Olsun selâmet ehline cândan selâm kim
Teslîm kıldılar bize mülk-i melâmeti
3. Sevdâ ‘alâ’imi sebebin ‘âşık añlaya
‘Allâme-i cihân ne bilür ol ‘alâmeti
4. Ger bu^ç d-ı maşrikeyn ise ma^ç şûkdur ġarîn
‘İşk ehlinün hemîn ola keşf ü kerâmeti
5. Uş yir ü gök öñümde rükû^ç u sücûd ider
Kıldı kıyâm ġün harem-i cânda ġâmeti
6. Ėaddi ġayâli sâye-i Tûbâ şalar ne ġam
Hicrân odı ġoparsa başuma kıyâmeti³²⁹

2.2.3.4.14. On Dördüncü Ėazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn’in 4485-4491. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şairin mahlas kullanmadığı bu şiir hikâye akışında Ferhâd dilinden söylenir. Eserde Ferhâd

³²⁸ Hüsamettin Çalışkan, “Şeyhî Divanından Seçilen Elli Gazelin Şerhi”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2009, s. 327-331.

³²⁹ Timurtaş, a. g. e., s. 166.

kıssasının anlatıldığı bölümde “Sıfat-ı Rûz ve Yâften-i Kâsıd-ı Husrev Ferhâd-Râ” başlığıyla isimlendirilen kısımda yer alır. Şiirden önce hikâye akışı şöyledir: Şîrîn’e âşık olup çöllere düşen Ferhâd’ın aşkı etrafta konuşulmaya başlayınca Hüsrev’in de haberi olur. Sevgilisinin başka bir erkekle adının anılmasını hazmedemeyen Hüsrev birçok izci görevlendirip Ferhâd’ı bulmalarını emreder. İzçilerden biri perişan haldeki Ferhâd’ı çölde bulur. Bulduğunda Ferhâd bu şiiri okumaktadır. Şiirden sonra izcinin Ferhâd’ı ikna ederek Hüsrev’e götürdüğü anlatılır.

Şiir, hikâyede kendini aşk derdiyle çöle atan Ferhâd’ın durumuna uygun bir mana ile şekillendirilmiştir. Sevgilinin saçları âşıkın boynuna sevda bağıını geçirdikten sonra âşık şaşkın, rûsva ve divane hale gelmiştir. Âşıkın gözyaşlarını sevgilinin ayrılık ateşi kurutmasa gözünden akan denizin dalgaları felek burcuna kadar erişir. Âşıkın sevgili karşısında bir varlığı yoktur; bütün varlık sevgiliye aittir. Sevgilinin fitne çıkaran uyku mahmuru hilekar gözlerine bakan âşıkın gönül gözü fitne ve kavgadan kendini koruyamaz. Müddeiler sevgilinin güzelliğinin ışığını görse etrafında pervane olmak için sabırsızlanır. Saba rüzgarı sevgilinin saçlarının arasından esince mis kokusuyla dolar; âşık bu rüzgarın kıl kadar esintisini bile arzular. Sevgilinin gözleri âşıktaki aklı, canı, sabrı ve gönül mülkünü önceden aldığı için âşıkın elinde bir şey kalmamıştır. Bu yüzden âşık gam askerlerinin devamlı yağmaya gelmesine bir anlam veremez.

Ġazel Goften-i Ferhâd Be-Münâsib-i Ħâl

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün

1. Müselsel zülfi boynuma şalaldan bend-i sevdâyı
Belâ dâmindâ ser-gerdân benem rûsvâ vü şeydâyî
2. Ėurıtmasa yaşum seylin firâķı odinuñ hayli
Felek evcine iltürdüm gözümden mevc-i deryâyı
3. Baña ne şûret ü ma‘ nâ ĥudâvendüñ-durur varlık

Ki ‘ışk içinde küfr olur h d- r y  v  h d-r y 

3. G    l gözi  ay linden olamaz fitneden  imin
   uyd  mest-i ‘ ayy ra  o  eks n   r u  av gay 
4. Cem li  em‘ i n rından göreydi m dde‘   pertev
Bileydi ni e perv ne bulmaz  abra perv y 
5.  ab  zülfi hav sından dim    n olıcağ m    n
N’ola bir  ılca y d itse   ar b   z r u tenh y 
6. G zi evvelden aldı ‘ a l u şabr u c n u dil r  t n
Ne bulur  am  erisi kim  ılır her la za ya m y ³³⁰

2.2.3.4.15. On Beşinci Gazel/Nazım

Hüsrev     r n mesnevisinin 5574-5580. beyitleri arsında bulunan şiir 7 beyittir ve ürün tarafından söylenir. Eserde “ meden-i Hüsrev Ser-mest Be-Der-i Kasr-ı   r n” başlıklı kısımda yer alır. Şiire kadar hik yenin gelişi şöyledir: Hüsrev mest bir halde elinde bir demet nergisle   r n’in kasrına gelir.   r n, onun geçeceği yollara güzel kokular d kt r p atlas d  setir. Hizmetçilerin eline değerli mücevherler verip kasrın önüne dizer. Kendisi de kasrın damına çıkar. Hüsrev geldiğinde içindeki aşkın coşkusuyla onu görür görmez bayılır. Kendine geldiğinde bu gazeli okur. Gazelden sonra hizmetçilerin mücevherleri Hüsrev’in ayakları altına saçtığı, dedikodu çıkmasından çekinen   r n’in Hüsrev’i kasrın i ine almayıp d arıda kurdurduğu bir otağda ağırladığı anlatılır.

 iir “gelür” redifiyle kaleme alınmıştır. Hik yede Hüsrev’in   r n’in kasrına gelişini tasvir eder. Ay yüzlü sevgili izzet ve  eref ile    ka gelmektedir. Devletinde  ans ve mutluluk elde edilen; cihanın sığınağı; cennet rüzgarlarının izine yüz sürüp

³³⁰ Timurtaş, a. g. e., s. 168-169.

eserek haber getirdiği padişah sevgili ayrılığı geride bırakarak gelmektedir. Gelen, saçlarının gölgesinden ayrı kaldığı günlerde güneşin ve ayın âşika siyah göründüğu sevgilidir. Âşık aşkını gizlemeye çalışsa da elinde olmadan çektiği ah aşkını açığa çıkarır. Sevgilinin bütün emirlerine baş eğen âşık, sevgili karşısında yine de kendini günahkâr görür.

Ėazel H'ānden-i řīrīn Be-Münāsib-i Hāl

fe' ilātūn mefā' ilūn fe' ilūn (fā' ilātūn-fa' lūn)

1. Yine yüz ' izzet ile řāh gelür
Güneşe harf urıcı māh gelür
2. Bulalum devletinde baht-ı sa' id
K'ol sa' ādetlū pādiřāh gelür
3. Niçe bir pūřt-ü-pā ura hicri
Dest-gīr-i cihān-penāh gelür
4. İzine yüz sürer nesīm-i behişt
Ya' nī öñince peyk-i rāh gelür
5. ' Işkını gizleyem direm n'ideyin
İhtiyārum yoğ iken āh gelür
6. Zülfinūñ sāyesinden ayrılalı
Gözüme ay u gün siyāh gelür
7. Kāmu fermānına muṭī' am līk

Âh kim t̃a' atüm günâh gelür³³¹

2.2.3.4.16. On Altıncı Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'in 6125-6131. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 7 beyit olup hikâyede Şîrîn adına Nigîsâ tarafından okunur. Eserde “Sıfat-ı Rûz ve Bezm Ârâsten-i Hüsrev Ez-Seher Be-Yâd-ı Şîrîn” başlığıyla isimlendirilen kısımda bulunan şiirden önce hikâye şöyle gelişir: Hüsrev elinde bir demet nergis ile Şîrîn'in kasrına gelir ancak dedikodu çıkacağı endişesiyle Şîrîn onu kasra almayıp dışarıda kurdurduğu bir otağda ağırlar. Hüsrev'in bütün ısrarlarına rağmen Şîrîn onun yanına gelmez; kasrın damına çıkıp uzaktan konuşur. Hüsrev gittikten sonra yaptığından pişman olan Şîrîn asker kılığına girip onun karargahına gider. Şâvûr onu görünce hemen tanır ve Hüsrev'in otağının tam karşısında bir çadıra yerleştirir. Sabah erkenden bir eğlence meclisi kurulur. Şîrîn, söylediklerini tekrarlaması için Nigîsâ'yı kendi çadırının önüne çıkarır. Nigîsâ müzik eşliğinde Şîrîn dilinden bu şiiri okur. Şiirden çok etkilenen Hüsrev, yanıt olarak aynı vezinde ama farklı kafiye Bârbed'e bir şiir okutturur.

Şiirde geçen “secdegâh, şefî”, günâh, rahmet, saye-i ilâh, nigâh, cemâl, rahmet (mahşer) günü” ifadeleri şiire dini ve tasavvufî bir mana kazandırmaktadır. Buna göre mahşer günü günahkâr halde dirilen kul, günahlarına şefaathçi arar. Allah rahmet nazarıyla bakarsa gölgesi altına girerek şiddetli azaptan kurtulur. Kulun nihai amacı Cemalullahı görmektir.

Şiire âşıkın sığınabileceği sevgilinin kapısından başka bir yeri bulunmadığı dile getirilerek başlanır. Sevgilinin eşiği, âşıkın secde edip mücevher değerindeki tozlarını yüzüne sürdüğü bir yerdir. Gözyaşını kendine şefaathçi yapmak isteyen âşıkın gözyaşları ağlaya ağlaya kurduğundan bunu gerçekleştiremeyip özrü kabahatinden büyük duruma düşer. Güzellik sultanı sevgili bir kez bakarsa mahşer gününde âşık Allah'ın gölgesine kavuşur. Âşıkın ömür harmanı sevgilinin cefasıyla yansa da sonunda vuslat taneleri gelecekse harmanın bir saman çöpü kadar kıymeti

³³¹ Timurtaş, a. g. e., s. 210-211.

olmaz. Sevgilinin ayva tüyleri ay yüzünü çevreleyince âşık bu engelden yolunu çevirip nokta gibi ağzına yönelir. Âşık, yanağı lale gibi kırmızı servi boylu sevgilinin mahmur gözleri, gurur şarabı içip kendisine bakmazsa ızdırapla feryat eder. Şiirin sonunda âşık “Çektiğim bunca mihnet ve sıkıntıya, hasret ve ayrılık acısına rağmen sevgili acıyıp şefkat göstermezse bana çok yazık” diyerek sevgiliden aşkına karşılık bekler.

Ğazel H'ānden-i Nīgīsā Ez-Zebān-ı Şīrīn Be-Mūnāsib-i Hāl

mefā' ilūn fe' ilātūn mefā' ilūn fe' ilūn (fa' lūn)

1. Kāpuñdan özge bulunmadı çün penāh baña
Uş işigūñ tozıdur yine secdegāh baña
2. Şefī' idine idūm gözyaşın işigūñde
Velī ne çāre ki ' özrüm-durur günāh baña
3. Nāzar faķīre kıl iy pādişāh-ı hūsn ü cemāl
Ki raḥmetūñ günidür sāye-i İlāh baña
4. Dök imdi dāne-i vaşluñ ki ' ömr hırmenini
Degül yaķarsa cefāñ odı berg-i kāh baña
5. Ne ayda dā'ire çekdi ' izāruñuñ ḥaṭṭı
Ki ḥalkā urdı kāmēr nokṭa bigi rāh baña
6. Fiğān ki nergis-i mesti bu serv-i lāle-ruḥuñ
İçüp şarāb-ı gurūr eylemez nigāh baña
7. Bu renc ü miḥnete şefķat yoğ ise vāy beni

Bu derd ü hasrete rahm itmez iseñ âh baña³³²

2.2.3.4.17. On Yedinci Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'in 6170-6176. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Şairin mahlasını kullanmadığı bu şiir hikâye akışında Nigîsâ'nın Şîrîn dilinden okuduğu şiire cevap olarak Hüsrev dilinden Bârbed tarafından okunmaktadır. Eserde “Sıfat-ı Rûz ve Bezm Ârâsten-i Hüsrev Ez-Seher Be-Yâd-ı Şîrîn” başlıklı kısımda bulunur. Şîrîn, elinde bir demet nergisle kasrına kadar gelen Hüsrev'i içeri almaz, kasrın dışında bir otağda ağırlar. Hüsrev'in yanına gitmeyip kasrın damından konuşan ve yüzünü de göstermeyen Şîrîn, Hüsrev karargahına döndükten sonra davranışından pişman olup asker kılığına girerek geceleyin karargaha gider. Şâvûr tarafından fark edilip Hüsrev'in otağının karşısında bir çadıra yerleştirilir. Sabah Hüsrev bir eğlence meclisi kurdurunca Şîrîn yanında bulunan Nigîsâ'yı çadırın önüne çıkarıp kendi söylediği şiiri okumasını sağlar. Şiiri çok beğenen Hüsrev karşılık olarak Bârbed'e aynı vezinle bu şiiri okutturur. Hüsrev dilinden söylenen sözler bu şiirle bitmez; Bârbed gazel okumadaki gücünü gösterdikten sonra sözlerine bir süre daha mesnevi nazım şekliyle devam eder. Ardından Nigîsâ'nın Bârbed'e cevap olarak okuduğu şiir gelir.

Şiirde geçen “*cemâl, cilve, visal, hayal, ināyet-i ezel*” kelimeleri ve tamlamaları şiire tasavvufî bir boyut kazandırır. *Cemâl*, salikin ilahi aşka doğru olan yolculuğunun nihayetinde görmeyi arzuladığı Cemâlullah'ı; *Cilve*, salikin kalbinde ışıldayan Allah nurunu; *Visal*, ilahi aşkın nuruna kavuşmayı; *hayal*, hissedilen cisim dünyası ile ruhlar âlemi arasında var olduğuna inanılan âlemi; *ināyet-i Ezel*, ezeli olan Allah'ın yardımını temsil eder niteliktedir.

Şair şiirine esen rüzgarın sevgilinin yeli mi yoksa canın havası mı olduğunu sorarak başlar. Gönül alan sevgilinin kokusu âşıkın şuurunu tazeler. Sevgilinin yüzünün tecelli edeceğinin müjdesini getiren hayal değilse şefkatli sevgilidir. Âşıkın vuslat haberini almasının sebebi şeref burcunda saadet yıldızının doğması olabilir.

³³² Timurtaş, a. g. e., s. 231.

Ancak gerçek sebep yardım sahibi ezeli olan Allah'ın takdirinin aniden gerçekleşmesidir. Âşıkı karanlıklar ülkesinde hayat suyunu arayıp bulamayan İskender'e benzeten şair, sevgiliyi abıhayatı bulan Hızır olarak tasvir edip âşıkın aşk ateşiyle yanan canına Hızır'ın abıhayatı sunmasını bekler. Âşık, sevgilinin cana kıyan bakışlarına karşılık kırmızı dudaklarından zerre kadar bile olsa yardım göreceğine dair umut taşımaya devam eder. Camdan gönlünün gam taşlarına hedef olmasından yakınıp gözünden akan mücevher gibi yaşları sevgiliye kavuşma yolunda işaret olarak görür. Şiirin sonunda sevgilinin yeninden tutamazsa yani sevgili ona el uzatmazsa onun eşiğinden içeri giremeyeceğini dile getiren âşık "Dünyada senin kapından başka sığınacak yerim yok" deyip kimsesizliğinden yakınlık sevgiliden merhamet bekler.

Ğazel H'ānden-i Bārbed Ez-Zebān-ı Husrev Be-Münāsib-i Hāl

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Nesīm-i dōst mıdur ya havā-yı cān ola mı
Dimāğı tāzeleyen bŷy-ı dilsitān ola mı
2. Cemāl-i cilvesine müjde-i vişāl viren
Hayāl degŷl ise māh-ı mihribān ola mı
3. Sa' ādet ılduzı burc-ı şerefde toğdı mı ya
' İnāyet-i ezel ŷ baht-ı nā-gehān ola mı
4. Sikender irmedŷgi eşme seyr idŷp zulumāt
Bu teşne cānına ol Hızr'dan revān ola mı
5. Egeri la' li bize gōsterŷr emān yŷzŷğın
Gōzi kıyar anuma zerrece emān ola mı
6. Nice nişāne ola am taşına sıra gōñŷl

Atar gözüm güheri hayrdur nişân ola mı

7. Çü yok ciḥānda başuma ḳapuñdan özge penāh
Ger āsitīn ele girmezse āstān ola mı³³³

2.2.3.4.18. On Sekizinci Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinin 6215-6221. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Şîrîn'in dilinden Nigîsâ tarafından Bârbed'in Hüsrev dilinden söylediği şiire cevap olarak söylenir. Eserde "Sıfat-ı Rûz ve Bezm Ârâsten-i Hüsrev Ez-Seher Be-Yâd-ı Şîrîn" başlığıyla isimlendirilen kısımda bulunur. Şîrîn bir gece Hüsrev'in karargahına asker kılığında gizlice girer. Sabah erkenden kurulan eğlence meclisinde Şîrîn'in yardımcısı Nigîsâ ile Hüsrev'in yardımcısı Bârbed karşılıklı şiirler okurlar. Bu şiir Bârbed tarafından Nigîsâ'nın okuduğu şiire karşılık okunur. Şiirden sonra Nigîsâ da Bârbed'in yaptığı gibi sözünü bitirmeyip mesnevi nazım şekliyle âşık dilinden şiir okumaya devam eder. Daha sonra bu şiire cevap olarak söylenmiş Bârbed'in şiiri gelir.

Şiirde geçen "*Saç, yüz, cemâl, firdevs-i a'lâ, didar, sâkî-i bâkî, feyz*" kelime ve tamlamaları şiirin tasavvufî bir özellik taşıdığını gösterir. *Didar* ve *cemâl* kavramları Allah'ın cemalini; nurlu yüzü örten *saç*, kesreti; *yüz*, vahdeti temsil ederken *sâkî-i bâkî*, Allah'ı; *feyz*, Allah tarafından salikin kalbine verilen mana ve ilhamları işaret eder.

Âşıkın canı, sevgilinin saçının kıvrımından kıl kadar sıkıntı çekmez, çünkü gözü ve gönlü sevgilinin güneş yüzünden gelen ışıqla aydınlıktır. Sevgilinin kapısı âşık için Firdevs cennetinin kapısıdır. Bu rahmet kapısından giren asi âşık ayrılık azabından kurtarılmayı diler. Âşıkın gözünden akan yakut gibi kırmızı kanlı gözyaşının kaynağı ciğeri; mücevher gibi parlak yaşların kaynağı da canıdır. Göze bu denli çok armağan edilen hazinenin kaynağı âşıkın harap gönlüdür. Sevgilinin ateşinin dumanının lale kırmızısı kadehteki ergavan renkli şarap gibi görünmesinin

³³³ Timurtaş, a. g. e., s. 233.

sebebi âşıkın bağrının kebabından damlayan kanlardır. İlkbaharın güzelliğinin vasfı ve cennet süslerinin şerhi hepsi birden ancak sevgilinin güzellik kitabındaki bir bölüm ve kısımdır. Şiirin sonunda şair, kutlu göz diye tabir ettiği gözlerine seslenerek uyumamasını ve sevgilinin yüzüne bakmasını ister. Böylece, birdenbire belki şairin uyuyan talihi uykusundan uyanacaktır. Son beyitte “sâkî-i bâkî” şeklinde tasvir edilen sevgilinin bütün ufukları sarhoş ettiği belirtilerek lütuf şarabından bir yudum vermesi talep edilir.

Ġazel H'ānden-i Nīgīsā Ez-Zebān-ı Şīrīn Be-Münāsib-i Hāl

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

1. Ne kaygu kılca cānuma saçunuñ piç ü tābından
Gözüm gönüm çü rüşendür cemālün āftābından
2. Kāpuñ firdevs-i a' lādür çü girdük bāb-ı rahmetden
Niceme ' aşīyüz kırtar bizi fūrkat ' azābından
3. Cigerden cāndan almışdur gözüm la' l ü güher gencin
Bu deñlü armağan çokdur saña gencüm hārābından
4. Şarāb-ı ergavānīdür duḡānı lāle cāmında
Ne kan tımdıysa oduñda benüm bağrum kebābından
5. Bahāruñ revnākı vaşfı bihiştün ziyneti şerhi
Kamu bir faşl u bāb imiş senün ḡüsnuñ kitābından
6. Gel iy devlet gözi bu dem bakup dīdāra bīdār ol
Ola kim uyana nā-geh bu baḡt-ı ḡufte ḡ'ābından
7. Elā iy sākī-i bākī ki mest eyledün āfākı

N'ola bir cür'a feyz itsen bize luṭfuñ şarābından³³⁴

2.2.3.4.19. On Dokuzuncu Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'de "Sıfat-ı Rûz ve Bezm Ârâsten-i Hüsrev Ez-Seher Be-Yâd-ı Şîrîn" başlıklı kısımda bulunan şiir Nigîsâ'nın Şîrîn dilinden okuduğu şiire cevap olarak Hüsrev dilinden Bârbed tarafından okunmaktadır. Vezin ve kafiye bakımından Nigîsâ'nın şiirinden farklı olduğu görülür. Eserin 6277-6283. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyit olup şair mahlasını kullanmamıştır. Şiir bittikten sonra Bârbed ara vermeden mesnevi nazım şekliyle sözlerine devam eder. Bârbed şiirini bitirdikten sonra çok duygulanan Şîrîn derin bir ah çeker; Hüsrev Şîrîn'in sesini hemen tanır. İki sevgilinin evlilikle sonuçlanacak kavuşma süreci böylece başlamış olur. Bu şiir eserde mesnevi dışı nazım şekliyle yazılmış son şiirdir. Bundan sonra eser, Cemâlî'nin eklediği zeyl kısmı dahil sonuna kadar mesnevi nazım şekliyle devam eder.

Sevgili dün perişan âşık saçıyla zulmetmiştir. Ancak bugün rahmet yüzüyle âşıkın canına merhamet ederek adaletini göstermiştir. Âşık, ferman sahibi sevgilinin kuludur; sevgili gamzesiyle devamlı ok ve kılıç yağdırsa bile karşı koymayıp boynunu eğerek itaat eder. Yine sevgilinin yay kaşını cihanda hiç kimse çekemezken kaşlarını gerip kurbanlarını öldürmeğe meylettiği görülür. Şeker ve bal, şirinlik ayeti şanına inen sevgilinin ağzının tadını anlatmakta yetersiz kalır. Âşıkın susamış gönlü kana susamış gibi sevgilinin yan bakışının okundan çekinmeden dudaklarına baktıkça kan yutar. Şiirin sonunda âşık, sevgilinin aşk derdiyle çaresiz kaldığını ancak dünyanın bütün çarelerini verseler bile sevgilinin derdini tercih edeceğini dile getirir.

Ġazel H'ānden-i Bārbed Ez-Zebān-ı Hüsrev Be-Münāsib-i Hāl

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

³³⁴ Timurtaş, a. g. e., s. 235.

1. Dün şacı zulmın uzatdıysa bu ser-gerdânına
Uş bugün ‘adli yüzi rahm itdi rahmet cânına
2. Ğamzesinden dem-be-dem yağsa başuma tığ u tır
Hükm anuñdur kıl anuñ tutduķ boyun fermânına
3. Kaşı yayını cihân idemez iken dest-keş
Gördi k’öldürdi egilüp meyl ider kurbânına
4. Şehd ü şekker ne dil ile vire ağzından nişân
K’âyeti şîrînligüñ inmişdür anuñ şânına
5. Delü gönüm herze-güyına ‘aşâ zülfüñ kılı
Şunduğınca yigrek urur âferîn çevgânına
6. Teşne cânım kan yudar la‘ lüñ ki karşı eylemez
Ğamzeñ okından hâzer beñzer şuşadı kanına
7. Niceme dermāndeyem derd ü belā-yı ‘ışķ ile
Ger virem bu derdi nā-merdem cihân dermānına³³⁵

2.2.3.5. Deh-nāme (Yûsuf Emîrî)

Deh-nāme’nin muhtevasında bulunan şiirler âşıkla sevgilinin karşılıklı birbirine yazdığı mektupların sonuna ilave edilmiştir. Bu mektuplardan 1, 3, 5, 7 ve 9’uncu mektuplar âşıktan sevgiliye; 2, 4, 6, 8 ve 10’uncu mektuplar da sevgiliden âşıka yazılmıştır. Âşıktan sevgiliye yazılanlarda şairin mahlası bulunurken, sevgiliden âşıka yazılanlarda mahlas yoktur. Mahlas bulunsun ya da bulunmasın bütün şiirler “Gazel” başlığını taşır. Ayrıca eser muhtevasında mevcut bulunan on şiirin tamamı eserle aynı vezinle, *mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün* vezniyle kaleme

³³⁵ Timurtaş, a. g. e., s. 238.

alınmıştır. Şiirlerden sonra şair bir sonraki mektuba geçmeden müfret beyit ekler. Şiirlerin makta beyitlerinin son kelimeleri, sonra gelen müfret beyitlerin ilk kelimesi olacak şekilde yazılmıştır.

2.2.3.5.1. Birinci Gazel/Nazım

Deh-nâme'nin 219-225. beyitleri arasında yer alan gazel 7 beyittir. Yûsuf Emîrî, âşık dilinden yazdığı bütün şiirlerde mahlasını kullandığı gibi bu şiirinde de mahlasını kullanmıştır. Eserde âşıkın sevgiliye yazdığı “Nâme-i Evvel ez-Zebân-ı ‘Âşık Be-Ma’sûk” başlıklı birinci mektubun sonunda bulunur. Şiirden sonra şair “*Dimâğının᠙ ilâcın kılğıl iy ay / Ki Mecnûn tig boluptur bî-ser ü pây*” şeklinde bir müfret beyit eklemiştir. Şiirin son kelimesi olan “Dimağı” müfret beytin ilk kelimesi olarak tekrar etmektedir. Müfret beytin ardından sevgilinin âşıkın gönderdiği mektubu mütalaa etmesinin anlatıldığı “Mütâla’a Nümûden-i Ma’sûk Nâme-i ‘Âşık-râ ve Cevâb Firistâden” başlıklı bölüm gelir.

Şiirde sevgilinin hayali âşıkın gönlüne ışık veren bir meşaleye; yanağı, üzerinde şebnem bulunan gül yaprağına; yüzü güzellik bağına benzetilir. Onun saçlarının arasından esen rüzgarın kokusu âşıkın akılını karıştırır. Aşk derdiyle kederlenen âşık, sağır rebabın önünde feryadını dile getirmez.

Şiirde âşık, canına ışık veren sevgilinin hayalinin uzun zamandır gözünde ve gönlünde bulunduğunu dile getirerek başlar. Âşık, sevgilinin yüzünü üzerinde çiğ tanesinin bulunduğu gül olarak görür. İşleri eğri olan gönüller sevgilinin saçıyla düzelir. Âşık feryadını, kulağı duymaz rebabın önünde dile getirmez. Sevgilinin gül bahçesi yüzünü göremediğinden yakınan âşık güzellik bağını kendine açmasını ister. Sevgilinin saçlarının âşıkın önünden geçerken estirdiği rüzgardan âşıkın akı karmakarışık olur.

Ġazel

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün fe‘ ülün

1. Ḥayâlin᠙ ḥayli iy cānım çerāḡı

Turur közümdə vü könglümde dağı

2. Yüzüñg körer közümdür ger raķıbiñg
Körealmas anı çık tig ķarağı
3. Kaçan zülfüñg köñgöl birlen tüzəlgey
Kim igridür anıñg iştin ayağı
4. Fiğānımnı rebāb alığa iy dost
Ni aytayın çü işitmes ķulağı
5. Körüñg köñglüñgde ikmes mihr tuķmın
‘ Aceb yok tüşmedi ikin yarağı
6. Yüzüñg gülzārıdın yoktur mañga reng
Açılğıl geh gehī iy hūsn bāğı
7. **Emīrī** alıdın tā ötti ol zülf
Nesīmidin müşevveşdür dimāğı³³⁶

2.2.3.5.2. İkinci Gazel/Nazım

Deh-nâme’nin “Nâme-i Dovvum ez-Zebân-ı Mâ’şûk be-Âşık” başlıklı bölümünde bulunan bu şiir âşıkın ilk mektubuna sevgilinin yazdığı cevabın sonunda bulunur. Eserin 282-288. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyit olup şair mahlasını kullanmamıştır. Şiirden sonra şair “Zülâlimdin kiter köñglüñg hūyını / Körüben yutmağıl ķasret suyını” şeklinde müfret bir beyit ekler. Şiirin son kelimesi olan “Zülâlim” müfret beytin başında tekrar eder. Eser, âşıkın sevgiliden gelen mektubu mütalaa etmesinin anlatıldığı bölümle devam eder.

³³⁶ Kazım Köktekin, **Yûsuf Emirî - Dehnâme (İnceleme - Metin - Dizin - Tıpkıbasım)**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013, s. 55-56.

Şiirde sevgili, âşık yanak, saç ve ben gibi güzellik unsurlarını göstermeyen nazlı birisi olarak tasvir edilir. Âşık onu hiçbir zaman doyasıya temaşa edemez; ancak peri gibi bir var bir yok şeklinde görebilir. Sevgili, âşıkın beste gibi sözlerini de beğenmeyip onlar yüzünden üzüntü çektiğini dile getirir. Kendisi gibi birisinin yerde ve gökte hiç bulunmadığını ancak artık yerde olmak zorunda kaldığından yakınır. Şiirin sonunda sevgili, tatlı serin suyunun toprakla bir olduğu günü Allah'ın göstermemesini dileyerek şiire son verir.

Ġazel

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Saᅇa körküzmegey ruᅇ u zülᅇ ü ᅇālim
Eger yüz ᅇatla bolsañᅇ pāy-mālim
2. Mini sin körmegeysin özge hergiz
Peri tig közüᅇge uçᅇay cemālim
3. Yüzüm āyīnesindin ger dem ursañᅇ
Körüᅇgey közüᅇge geh ᅇeᅇ ᅇayālim
4. Özüᅇᅇni ᅇılma asru bī-ser ü berg
Kim iᅇilmes siniᅇᅇ sarı niᅇālim
5. Niᅇe bu beste tig ser-beste sözler
Ki tuttu pūᅇ-ı da' vīdin melālim
6. Miniᅇᅇ dik ay kök üstinde yoktur
Bu kün kör kim ni yirge yitti ᅇālim
7. Maᅇᅇa körküzmesün Tiᅇᅇri ᅇod ol kün

Ki tofrağ birle bir bolgay zülâlim³³⁷

2.2.3.5.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Deh-nâme'nin 347-353. beyitleri arasında bulunan gazel 7 beyittir. Şair eserde âşık dilinden söylediği gazellerin hepsinde kullandığı gibi bu şiirde de mahlasını kullanmıştır. Gazel, “Nâme-i Sevvûm ez-Zebân-ı ‘Âşık be-Ma’şûk” başlığıyla isimlendirilen, âşıkın sevgiliye yazdığı ikinci mektubun sonunda yer alır. Şiirden sonra “*Katımdın köp hayâlini kaçurma / Cerâhat mîlini köztümge sürme*” şeklinde bir müfret beyit vardır. Bu beytin ilk kelimesi olan “Katımdın” gazelinmakta beytinin son kelimesidir. Gazelden sonra sevgilinin âşıktan gelen mektubu okuyup mütalaa ettiği bölüm gelir.

Şiirde âşık, sevgilinin servi boyunun sohbetinden utanıp nihayetinde eğilip kendi seviyesine geleceğini dile getirir. Sevgiliyi güle benzeten âşık, gül dalındaki dikenleri güzel bir sebebe bağlayarak türbesinden çıkacak dikenlerin sevgilinin eteğine yapışacağını söyler. Sevgilinin ağzını ve ben tanelerini gören âşıkın elleri hayretten birbirine dolanır. Âşıkı görünce merhamet edip eriyen taş gibi, sevgilinin gönlünün de âşık için yanmasına şaşkırmamak gerekir. Âşık, sevgilinin uzun saçlarına gönderme yaparak eğer dolanmayacaksa başını saç gibi onun ayağının altına sermek ister. Şiirin sonunda yanından gitmemesi için gülü göz bağı ile korumak gerektiğini dile getirir.

Ġazel

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün fe‘ ülün

1. Boyuñ serv ki neng yir şöhetimdin
İgilgey ‘ākıbet tüz niyyetimdin
2. İtekinğge iligin urgay iy gül

³³⁷ Köktekin, a. g. e., s. 60-61.

Çıkıp bir bir tikenler türbetimdin

3. Lebiñni kördüm ü hālīñ ħabını
İligin berhem urdı ħayretimdin
4. Eger köñglüñ māñga köyse ‘aceb yok
Ki körüp taş irigey riķķatimdin
5. Tenimdin cān körüp ra‘ nā ķadiñni
Revān boldı ķutuldı minnetimdin
6. Ayağıñğa koyayın zūlf tig baş
Eger tolğanmasañ bu hiğmetimdin
7. **Emīrī** asrağıl köz bāğı birle
Sin ol gülni ki barماسun ķatımdın³³⁸

2.2.3.5.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Deh-nāme’de “Nāme-i Ćehārūm ez-Zebān-ı Ma’şūk be-‘Âşık” başlığıyla isimlendirilen dördüncü mektubun sonunda yer alır. Bu mektup, âşıkın gönderdiği ikinci mektuba cevap olarak sevgili tarafından yazılmıştır. Eserin 412-418. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şair, sevgili dilinden yazdığı diğer şiirlerde olduğu gibi bu şiirde de mahlasını kullanmamıştır. Şiirden sonra “*Kalemlerdin dürüst ırmes rivāyet / Ki sığmas tillerige ol hikāyet*” şeklinde müfret bir beyit gelir. Bu müfret beytin ilk kelimesi olan “kalemler” öncesindeki şiirin son kelimesi durumundadır. Müfret beyitten sonra eser, âşıkın sevgiliden gelen mektubu mütalaa etmesinin anlatıldığı bölümle devam eder.

Sevgili dilinden âşıkla gönderilen şiirde üzüntülerin âşıkın ilinde uzun gece kalmak için sabah vakitlerine kadar zevk ve sefa içinde parladığı dile getirilir. Güneş

³³⁸ Köktekin, a. g. e., s. 65-66.

doğduğunda elemeler gitmek için âşıkın içinde yol hazırlıklarına başlar. Talih gelip âşıkın katına baş koyunca sitemler bozulmaya yüz tutar. Ayakları melaletin yüzüne basıp eli her zaman mutluluk verir. Sevgilinin bulunduğu yerde heves ateşleri âşıkın gözünün suyundan çıkıp alametlerini gösterir. Can defterinden gönle rakamlar çekilmeye başlayınca gam atı oradan uzaklaşır.

Ėazel

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Uzun tün kalmağa ilingde Ėamlar
Yaruğay 'ıyş içinde şubh-demler
2. Açılğay mihr bāzārı bolup germ
İçingdin raht bağlağay elemeler
3. Muğabbet kūyda közüng suydın
Heves otı çıkıp urğay ' alemeler
4. İlig birgey neşāt ayağı her dem
Melālet yüzine basıp kademeler
5. Kilip iqbāl baş koyğay katıngda
Bozulmaıklığa yüz koyğay sitemler
6. Irılğay Ėam atı cān defterinden
Köngül cem' ine tartılğay rakamlar
7. ' İnāyet nāmeyī kilgey anıng tig
Ki vafında qararğay köp kalemeler³³⁹

³³⁹ Köktekin, a. g. e., s. 70-71.

2.2.3.5.5. Beşinci Gazel/Nazım

Deh-nâme'nin 477-483. beyitleri arasında yer alan “Emîrî” mahlaslı gazel 7 beyittir. “Nâme-i Pencüm ez-Zebân-ı ‘Âşık be-Ma’sûk” başlığıyla isimlendirilen beşinci mektubun sonunda bulunur. Bu mektup âşıktan sevgiliye gönderilen üçüncü mektuptur. Gazelin peşinden gazelin makta beytinin son kelimesi olan “Cihan” ile başlayan “*Cihānı yaruğay cānı tirilgey / Tirigler sanına atı kirilgey*” şeklinde bir müfret beyit gelir. Sonrasında sevgili, âşıktan gelen mektubu mütalaa eder ve bir cevap yazar.

Âşık dilinden yazılan şiirde sevgilinin yüzü inayet gösterip güzellik bağından âşıka hükümdar nişanı gösterir. Onun yüzü âşıkın toprağına nur salar, âşıkın bedeni ve ruhu buna çok sevinir. Sevgilinin servi boyu tende canı diriltir gibi âşıkın eşliğinden girer. Sevgilinin hayali süslenip âşıkın gönlüne gelince gam kervanı gönülde durmayıp gider. Kendini feragat bekçisine benzeten âşık, gözünü açıp bahtını naz uykusundan uyandırdığını artık goncanın yaz geldiğinde açtığı gibi canının açacağını söyler.

Ġazel

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Yüzüñg birgey mañga iy hüşn bâğı
‘ İnāyet körgüzüp yarlıg nişanı
2. Cemāliñg nūr salğay tofrağımğa
Sivüngey qālībım rūḥ u revānı
3. Tüzeliḫ serv boyuñg işikimdin
Kirip kilgey nitük kim tenge cānı

4. H̱ayālīṅ yüzlenip tüşkey köṅülge
Yasanıp tipregey ğam kārṽanı
5. Uzatmağay ilig behmen bigin derd
Savulğay renc ü miḥnet dāstānı
6. Uyatğay baḥtını nāz uyķusındın
Közin açıp ferāğat pāsḃanı
7. **Emīrī** kim boluptur imdi ğonca
Açılğay yaz tig cān u cihānı³⁴⁰

2.2.3.5.6. *Altıncı Gazel/Nazım*

Deh-nāme'de âşıkın üçüncü mektubuna cevap olarak sevgili tarafından yazılan “Nāme-i Şeştüm ez-Zebân-ı Ma’şûk be-‘Âşık” başlıklı mektubun sonunda bulunur. 542-548. beyitler arasında yer alan ve şairin mahlas kullanmadığı şiir 7 beyittir. Şiirden sonra makta beytinin son kelimesi olan “Nigârîn” ile başlayan “*Nigârîn pençeğā ol kim ilindi / İlig birdi murādı köṅli tındı*” şeklinde bir müfret beyit gelir. Müfret beyitten sonra eser âşıkın sevgiliden gelen mektubu mütalaa etmesiyle devam eder.

Şair, bu şiirinde maşuk dilinden ideal âşıkın mahiyetini anlatmakta ve sevgiliye nasıl ulaşılabileceğinin yolunu göstermektedir. Sevgili âşık, lale bahçesi yüzünü görmeyi istiyorsa başka gülleri unutmaması gerektiğini söyler. Eğer çerez dudağını arzuluyorsa başından şarap sarhoşluğunu gidermelidir. Güzellik çeşmelerinin bol bulunduğu bir yer görünce kendini su gibi hemen bırakmamalı; gördüğü her güle gönül rüzgarını savurmamalıdır. Sevgili âşıkın her işte yemin etmesini de istemez; işini yeminsiz halletmeyi zenginlik bilmesini öğütler. Şiirin sonunda âşık, yiğit kişinin sadece içinde can gibi beslediği güzel sevgiliye gönül vereceğini, başkasına meyletmeyeceğini söyler.

³⁴⁰ Köktekin, **a. g. e.**, s. 75-76.

Gazel

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Tiler bolsañg yüzümniñg lālezārın.
Unutqın özge gülniñg hārḥārın
2. Lebim nuqlın alur bolsañg ağızğa
Çıqarğıl baştın ol meyniñg ḥumārın
3. Perīler ‘ārızına tartğıl ḥaṭ
Köñgölde tilemez bolsañg ḡubārın
4. Qoyabirme özüñni su şıfatlıḡ
Çü körsenḡ bir melāḥat çeşmesārın
5. Körüp her gülni yil yañlıḡ irişme
Savurmağıl köñgölniñg rüzḡārın
6. Ni ḥācet kim ḡasem kirgey araḡa
Yemīnsiz bilgil işiñniñg yesārın
7. İr oldur kim köñgöl birmey kişige
İçide asraḡay cān tig nigārın³⁴¹

2.2.3.5.7. Yedinci Gazel/Nazım

Deh-nāme’nin 607-613. beyitleri arasında yer alan gazel 7 beyittir. Şair bu şiirde mahlasını da kullanmıştır. Eserde “Nāme-i Heftüm ez-Zebān-ı ‘Âşık be-Ma’şûk” başlığıyla isimlendirilen, âşıkın sevgiliye yazdığı dördüncü mektubun

³⁴¹ Köktekin, a. g. e., s. 80.

sonunda bulunur. Bu, eserdeki yedinci mektuptur. Gazelin peşinden makta beytinin son kelimesi olan “Giyâhım” ile başlayan “*Giyâhım çıksa nāgeh cān tig iy dost / Körüney ‘âşık-ı bî-cān tig iy dost*” şeklinde müfret bir beyit gelir. Beyitten sonra eser sevgilinin âşıktan gelen mektubu mütalaa etmesinin anlatıldığı bölümle devam eder.

Âşık, ay yüzlü sevgilinin yüzünün ayna olduğunu, ahının tutmaması için onu sakınmasını ister. Sevgilinin kendisini aciz görmesini istemez; muhabbet konusunda kudretli olmakla övünür. Âşık, sevgilinin saçında kıl ucu kadar sığınacak bir yer bulabilirse onun saçlarının karasından çıkmayı hiç düşünmez. Sevgiliden ayrı kalmanın kederinden çekeceği kaygıdan başka bir derdi yoktur. Yüzünü sevgiliye giden yolun tarafından başka yöne çevirmez. Sadakatle bağlılığına rağmen sevgili âşık hakkında vefasız derse boşuna demiş olur; melekler âşıka böyle bir günah yazmazlar.

Ġazel

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün fe‘ ülün

1. Yüzüñg közgüdür iy hüsñ içre mâhım
Hazer kıl kim anı tutmasun âhım
2. Mini sin körme ‘ âciz kim kavîdür
Muhabbet pâyesinde destgâhım
3. Karadın çıkmayın zülfüñgdin özge
Eger bir kıl uçı bolsa penâhım
4. Kutılmay kayğudın ger firqatıñde
Ġamıñgdın özge bolsa ‘ özr-hvâhım
5. Tüzelmesün yüzümdin kıblesine

Ger özge sarı bolsa rûy u rāhım

6. Vefāsızlıĝ ھاtını tartmagıl köp
Bitimes çün firışte ol günāhım
7. **Emīrī** tig ki bolsam zerre zerre
Kövergey mihriṅ aydıdın giyāhım³⁴²

2.2.3.5.8. Sekizinci Gazel/Nazım

Deh-nāme'de "Nāme-i Heştüm ez-Zebān-ı Ma'sūk be-‘Âşık" başlıklı bölümdeki sekizinci mektubun sonunda bulunur. Bu, âşıkın dördüncü mektubuna sevgilinin gönderdiği cevap niteliğindedir. Eserin 671-677. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Sevgiliden âşıkla gönderilen bütün şiirlerde bulunmadığı gibi bunda da mahlas bulunmaz. Şiirden sonra makta beytin son kelimesi olan "Niyâzıṅ" ile başlayan "*Niyâzıṅ kalmağusıdur kişige / İligiṅ yitküsidür vasl işige*" şeklinde müfret bir beyit gelir. Peşinden gelen bölümde âşık mektubu mütalaa eder.

Sevgilinin âşıkla seslendiği şiirde kendisini âşıkın gözüyle gönül alan, nazlı servi, çare-sâz, mum gibi yanan şekilde sıfatlarla tasvir ettiği görülür. Âşık için devamlı mum gibi yandığını; onun hizmetine geldiğini; mutlu olmasının çaresi olduğunu; ilinden uzaĝa gitmeye çekindiğini; onun gönlünde açılmamış gonca gibi başı baĝlı bir sır biçiminde bulunduğunu; âşıkın namazlarını kazaya bırakmasına sebep olduğunu söyler.

Ġazel

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Saṅa yüz koyğusıdur dil-nevâzıṅ
Kilip baş tüzgüsidür serv-i nâzıṅ

³⁴² Köktekin, a. g. e., s. 85.

2. ‘Înāyet şubhıdın savulğusıdur
Dem-ā-dem şem‘ tig sūz u gūdāzıŋg
3. Ferāgat bilidin açılğusıdur
Köŋgölde ğonca tig ser-beste rāzıŋg
4. Beşāret kilğusıdur hıdmetiŋge
Sa‘ ādet bolğusıdur çāre-sāzıŋg
5. Başıŋga çıkkusıdur mey ayağı
İliktin bargusıdur ihtirāzıŋg
6. Tarab körgüzğusıdur kıametini
Kazā bolğusıdur bir bir namāzıŋg
7. Muhabbet servidin birikküsidür
Közüŋg suyu bilen arıĝ niyāzıŋg³⁴³

2.2.3.5.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım

Deh-nāme mesnevisinin 736-742. beyitleri arasında bulunan gazel 7 beyittir. Şairin mahlasını da kullandığı bu şiir eserde “Nāme-i Nehüm ez-Zebân-ı Âşık be-Ma’şûk” başlıklı dokuzuncu mektubun sonunda yer alır. Bu mektup âşıkın sevgiliye yazdığı beşinci ve son mektuptur. Gazelden sonra makta beytin son kelimesi olan “Vefâsın” kelimesiyle başlayan “*Vefâsın saĝınıp cürmin unutkın / ‘Înāyet közin anıŋg sarı tutkın*” şeklinde bir müfret beyit gelir. Bu beytin ardından sevgili, âşıktan gelen mektubu mütalaa eder ve ona bir cevap yazar.

³⁴³ Köktekin, a. g. e., s. 90.

Şiirde âşık sevgiliden bir vuslat merhabası ister ve abıhayat olarak nitelediği sevgilinin kendisine doğru akmasını diler. Gönlü aşk derdinin matemini çeken âşık “Kötü rakibin Allah cezasını versin” diyerek sevgiliyle arasında engel gördüğü rakibe beddua eder. Sevgilinin hayali gelse âşıkın gözyaşı onun önünde bir bir macerasını gösterecektir. Şâir, canında sevgilinin kederini beslediğini söyler ve sevgilinin de kendisine vefalı davranmasını ister.

Ġazel

mefâ‘ ĩlün mefâ‘ ĩlün fe‘ ũlün

1. Tigŭr közümge vaşlıñ merhabāsın
İliktin birmegil arıĝ yaķasın
2. Revān bolĝıl biri iy āb-ı hayvān
Közüm körsün daĝı bir āşinasın
3. Vişāliñdin dem urĝıl şubḥ yañĝlıĝ
Yarutup mihr ara nŭr u şafāsın
4. Köñgŭl kim tartadur ĝam mātemini
Ķalem tig başıdın alĝıl ķarasın
5. Yamanlıĝnı bilŭr yaḥşı raķıbiñĝ
N’itey birsŭn anıñĝ Tiñĝri cezāsın
6. Ḥayāliñĝ kilse körgüzgey sirişkim
Tökŭp alıda bir bir mācerāsın
7. **Emiri** kim ĝamiñĝ cān içre asrar

Köngül içinde asrağıl vefâsın³⁴⁴

2.2.3.5.10. Onuncu Gazel/Nazım

Deh-nâme'de "Nâme-i Dehüm ez-Zebân-ı Ma'sûk be-‘Âşık" başlığıyla isimlendirilen onuncu ve son mektubun bitiminde bulunur. Mesnevinin 801-807. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 7 beyit olup eserde mesnevi dışı nazım şekliyle söylenmiş son şiirdir. Şiirden sonra makta beytin son kelimesi olan "İçinde" kelimesiyle başlayan "*İçinde ol kişiniḡ kim ğamı bar / Ni ğam yir çün miniḡ tig hem-demi bar*" şeklinde bir müfret beyit söylenir. Beytin ardından âşıkın mektubu okuması ve sohbet sebepleri hazırlaması anlatılır.

Şiirde maşuk âşık bostan içinde meclis düzenlemesini ve servi boyunu elif gibi canına iletmesini ister. Sevgilinin yaseminler ve reyhanlar arasında bulunması uygun olacağından âşık bağıni sevgilinin yüzü gibi taze tutmalıdır. Sevgili, güzellik unsurlarını sofradaki nimetlere benzetip âşıkın elini uzatıp dudağının tatlısından almasını ister. Sevgili gözlerinin şafak gibi kan içinde kalmasını istemez; gözlerinin kavuşmanın ışıyla aydınlanmasını diler.

Ġazel

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Tüzetkin meclisi büstân içinde
Boyumnı ilt elif tig cân içinde
2. Yüzümdin bāğını kıl taze kim yâr
Yaraşur yâsemîn reyhân içinde
3. Lebim pālûdesindin çâşni alķıl
İligiḡni uzatkıl ḡân içinde

³⁴⁴ Köktekin, a. g. e., s. 95.

4. Vişālim ayıdın közümnü yarut
Şafaḳ tıg ḳoyma anı ḳan içinde
5. Şeker ırnımdın it köḡlünḡni ḥālī
Tüzelme ney bigin efgān içinde
6. İlig birginçe sürgil mey kemestin
Müdām asra anı cevālān içinde
7. Ḳadeḥtin tartḳıl rāzını andaḳ
Ki ḳalsun şöhreti devrān içinde³⁴⁵

2.2.3.6. Mihr ü Müşterî (Hassân)

Hassân'ın *Mihr ü Müşterî*'sinde aşk, âşık ve maşuk konulu üç şiir yer almaktadır. Şiirlerden ikisi Mihr, birisi de Mihr'in evlendiği Nâhid dilinden söylenmiştir.

2.2.3.6.1. Birinci Gazel/Nazım

Mihr ü Müşterî'nin 4348-4353. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyittir. Şairin mahlasını kullanmadığı şiir hikâyede Mihr tarafından söylenir. Eserde “Nüzûl Kerden-i Keyvân Der-Harezmi ve Hâl-i Mihr Der-‘İşk-ı Nâhid” başlıklı bölümde yer alır. Semerkant ordusunu yendikten sonra Harezmi'e dönerken Keyvân'ın bağında konaklayan Mihr, şehre döndükten sonra dadı Cevzâ aracılığıyla Nâhid'e bir mektup gönderir. Mektubun sonunda bu şiir de yazılıdır. Şiirden sonra mesnevi nazım şekliyle devam eden eserde Nâhid'in de cevap olarak bir mektup yazıp yine Cevzâ aracılığıyla Mihr'e gönderdiği anlatılır.

Şiire âşıkın sevgilinin eşğine onun dağınık saçlarının hevesiyle perişan bir şekilde gözyaşı gibi yuvarlanarak akıp geldiği dile getirilerek başlanır. Âşıkın gönlü

³⁴⁵ Köktekin, a. g. e., s. 100.

aşk derdiyle kat kat kan tutmuştur. Bu haliyle gonca güle benzeyen gönül sevgiliye kavuşunca mutluluktan açar. Âşık, güzelliğini yüzünden aldığı sevgiliye can gibi gölgesiz, gölge gibi cansız gelmiştir. Sabah akşam devamlı geldiği sevgilinin kapısının eşiğinde gözyaşlarını inci gibi akıtır. O, sevgilinin kapısına başını ve canını vermeye gönüllü gelir; sevgili izin verirse yüzünün mumunda pervane gibi yanıp yok olmak ister.

Ğazel-Goften-i Mihr

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Ben ki işigüne yaşum gibi ğaltān gelmişem
Zülfüñ ucınuñ hevāsından perîşān gelmişem
2. Gerçi tar göñlüm ğamından kıan dutupdur kıat kıat
Ğonca gibi müdde' î ğandān gelmişem
3. Yüzine ki andan olupdur ğüsn-i Mihr ü Mihr-i ğüsn
Cān gibi bî-sāye sāye gibi bî-cān gelmişem
4. Ol cihetden kim göñüllerdür kemān kıaşıñ yiri
Ortaya mihriyle olmaklığa kıurbān gelmişem
5. Kendü yaşum gibi ğözden düşdi kim kıapuñda bu
Dür ki şām u şubĥ ol işige firāvān gelmişem
6. Kıo cemālüñ şem' ine pervāne bigi yanayum
Kim baş u cān terkinu urmışam andan gelmişem³⁴⁶

³⁴⁶ Baba, a. g. e., s. 47.

2.2.3.6.2. İkinci Gazel/Nazım

Mihr ü Müşterî'nin “Güftâr Der-Ârûsi-i Nâhid ü Mihr” başlıklı bölümünde 4792-4798. beyitler arasında yer alan mahlassız şiir 7 beyit olup Mihr tarafından söylenmektedir. Hikâye akışında Mihr, nikahtan sonra Nâhid ile sohbet ederken arada bu “atdı hoş” redifli şiiri okur. Şiirden sonra Nâhit duyduğu şeyin şiir değil mücevher hazinesi olduğunu söyleyerek kendi okuduğu aynı vezinde ve “hubdur” redifli bir şiirle Mihr’e karşılık verir. Karşılıklı söylenen iki şiirin rediflerinde dikkat çeken husus imlaları farklı, anlamları aynı olan “hoş” ile “hûb” kelimelerin kullanılmasıdır.

Şaire göre cihanın güneşine ışığını sevgili verir. Gece gibi siyah saçlarını âşıkın gönlünün boğazına kement gibi bağlar. Mihr ile Müşterî adlı felekler, sevgilinin kaşıyla kirpiklerini gördükten sonra biri okunu yere çalar; diğeri yayını çöllere atar. Sevgilinin yüzündeki benlerin ağzının etrafında bulunmasının sebebi dudaklarının çeşmesinden akan tatlı suyun onları kenara atmasıdır. Âşıkın gözlerinin aşk derdiyle tanıştıktan sonra nasıl gözyaşına boğulduğu görülürse bir insanın bile kendisini akar suya nasıl attığı anlaşılır. Sevgili, kaşının yayıyla şuh gamzesinin okunu güçten takatten kesilmiş âşika atar. Şair, gök kubbenin yüksekliğini güzel bir sebebe bağlayarak sevgilinin kederi âşıkın dar gönlüne girdikten sonra âşıkın ferahlayarak feryat ve inleme külahını gökyüzüne atması şeklinde değerlendirmiştir.

Ġazel-Goften-i Mihr Der-Ahvâl-i Vaşl-ı Yâr

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1. Pertevini çün yüzüñ mihr-i cihâna atdı hoş
Zülf-i şeb-rengüñ kemendin hâlk-ı câna atdı hoş
2. Gamzeñ-ile kaşuñı görelî Mihr ü Müşterî
Tiğ bu yire urdı ol yayın yabana atdı hoş
3. Gül yüzüñde hatt-ı müşkîñüñ ki ‘ anber şeklidür

Nüş-ı la' lûñ çeşmesi anı kerāna atdı hoş

4. Kanda kim mantıkdan açdurmaz la' lûñi mantıkuñ
Nüktesin hayâtdan ol nâzûk miyāna atdı hoş
5. Âşina olalı derdüñle gözümdür yaşa ğarķ
Kanda insān kendüni āb-ı revāna atdı hoş
6. Ol feraħdan kim ğamuñ konup-durur ıar göñlüme
Nāle vü āhum külāhın āsumāna atdı hoş
7. Şûh ğamzeñ nāvekin peyveste kaşuñ yay-ıla
Urmağa benüm bigi bir nā-tüvāna atdı hoş³⁴⁷

2.2.3.6.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Mihr ü Müşteri'nin “Güftâr Der-Ârûsi-i Nâhid ü Mihr” başlıklı bölümünde yer alır. Aynı bölümde yer alan Mihr'in şiirine cevap olarak Nâhid tarafından söylenmiştir. Eserin 4804-4810. beyitleri arasında bulunan 7 beyitlik şiirde şairin mahlası bulunmaz, onun yerine yedinci beyitte şiiri söyleyen Nâhid'in adı geçer. Mihr ve Nâhid nikahtan bir hafta sonra karşılıklı sohbet ederken Mihr “Hoş” redifli bir şiir okuyunca cevap olarak Nâhid tarafından aynı vezinle “Hûbdur” redifli bu şiir okunur. *Mihr ü Müşteri* mesnevisinin muhtevasındaki mesnevi dışı nazım şekliyle kaleme alınmış son şiir budur. Şiirden sonra “Güftâr Der İstinsâh-ı Mihr” başlığıyla isimlendirilmiş bölümde Mihr'in ailesini ve anavatanını özlediği anlatılır.

Âşık için sevgilinin dudaklarından nazik hikâyeler dinlemek, renkli sözler duymak çok güzeldir. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri ayet, kaşı ise mihrap gibidir. Âşık sevgilinin mihrap kaşında ayet okur. Sevgilinin yaşadığı Türk şehrinin cennetten bir köşe gibi güzel olduğu şüphesizdir. Sevgili şah; âşık onun reayasıdır. Şahın reayanın hatırını gözetip kalbini yıkmaması güzeldir. Âşık, birçok kinayeli

³⁴⁷ Yılmaz, a. g. e., s. 11.

güzel söz söyledikten sonra sevgilinin yüzüne karşı tekrar açıkça öpmekten ve koklamaktan bahsetmeyi gerekli görmez. Sevgilinin yanağı gül, âşık bülbüldür; sevgili gül yanağını bülbül gibi etrafında dönen âşıka vermelidir. Nâhid ile Mihr varken gül ile bülbülden bahsetmeyi lüzumsuz gören Hassân, gülün yüz hikâyesinden Mihr ile Nâhid'in bir hikâyesinin yeğ olduğunu dile getirerek şiirine son verir.

Ėazel-Goften-i Nâhid Der-Cevâb-ı Mihr

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün fâ' ilün

1. Leblerüñden diñlemek nâzûk hikâyet hûbdur
Söz ki rengin ü laîf ola be-gâyet hûbdur
2. Âyet-i hüsni gözüñ kim kaşuñ a okır bülend
Okımağ mihrâbda peyveste âyet hûbdur
3. Hûb-ı hürmetdür maḥallüñ içi cennetden belî
Türk kûyından yakındur kim vilâyet hûbdur
4. Çünkü urduñ hüsn gûsın yıkma 'âşık kalbini
Şâh ra' iyyet ḥâtırın kılmak ri' âyet hûbdur
5. Dimezem yüzüñe öpmeg-ile koḥmağdan haber
Buncılayın sözlere vech-i kinâyet hûbdur
6. Bülbüle 'arz it yañağüñ verdini luṭf-ıla kim
'Âşıka devrân-ı gül ki bî-nihâyet hûbdur
7. İtmegil gülden rivâyet var iken Nâhid ü Mihr

Yüz varak andansa bundan bir rivāyet hūbdur³⁴⁸

2.2.3.7. Sî-nâme (Hümâmî)

Sî-nâme'de yer alan otuz mektubun sonuna eklenen şiirlerden dokuzu aşk, âşık ve maşuk temalıdır. Şiirlerle mektupların muhtevalarında fark bulunmamaktadır; fark nazım şekillerindedir.

2.2.3.7.1. Birinci Gazel/Nazım

Sî-nâme mesnevisinin 12a numaralı varağında yer alan 7 beyitlik şiirde şair mahlasını da kullanmıştır. Eserin muhtevasındaki 30 adet mektuptan “Nâme-i Evvel” başlığıyla isimlendirilen ilk mektubun sonunda bulunur. Mektuba “Elâ iy” diye başlayan Hümâmî, sevgilinin yüzünü gül bahçesine, dudaklarını yakuta benzetir. Âşıkın gönlü ve bütün cihan onun bağında bülbüldür. Sevgili ferman sahibi padişaktır; âşık onun kulu olmayı, yolunun tozuna yüzünü sürmeyi arzular. Mektubun sonunda “*Bu şi'r-i ter olupdur dilde güftâr / Seni kılmağa hâlûmden haberdâr*” diyerek şiire geçiş yapar. Bu şiir bittikten sonra eserdeki ikinci mektup gelir.

Hümâmî şiire âşıkın gönlünün elest bezminde içtiği muhabbet kadehinden beri sarhoş olduğunu dile getirerek başlar. Sevgilinin yüzünün vasfını duyduğunda gönlün huzurla secdeye vardığına bakılırsa surete taptığı anlaşılmaktadır. Sevgilinin boyunu servi ağacına benzetenlerin düşünceleri yüksek olsa da himmetleri düşüktür; çünkü onun boyu cennet ağacı Tûbâ'ya benzer. Âşıkın gönlü aşk derdi çekmekten kırık olduğu için sevgiliden saçının düğümlerini çözüp kırık gönlünü bağlamasını ister. Âşık, aşk derdiyle yok olsa da sadece teni kaybolur, içinde aşk bulunan canı yok olmaz. Sevgilinin gamzesinin hayali âşıkın gözünden uykuyu sürme gibi kaçarır. Sevgilinin hayalinin geldiğini haber alan gönül ona doğru koşar; çünkü sadakatle sevenler sevdikleriyle el ele olmayı ister.

³⁴⁸ Yılmaz, a. g. e., s.12-13.

Şî'r

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Andan berū ki ' iřret-i bezm-i elest-imiş
Cām u muḥabbetüñ-ile cān anda mest-imiş
2. Vařfin işitdi çünki yüzüñüñ şafā-y-ıla
Vardı sücūda gör ki ne şūret-perest-imiş
3. Tūbā boyuñı serv-i ser-efrāza beñzeden
Fikri bülend-ise n'ola himmetde pest-imiş
4. Müşkīn-resen bigi saçuñuñ çöz girihlerin
Şar göñlümi ki senüñ ğamuñdan şikest-imiş
5. Olsam ğamuñda tāle beķā kim eger fenā
Kim nīst olsa ten n'ola çün cān hest-imiş
6. Sürme bigi gözümden oğurladı uyḥuyı
Ĝamzuñ ḥayāli gör ki nice derd nīst-imiş
7. Virdi **Hümāmī** çün ḥaberüñ yildi saña cān
Gör şādıķuñ işi nīcesi dest-be-dest-imiş³⁴⁹

2.2.3.7.2. İkinci Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin 13b-14a yapraklarında yer alan gazel 7 beyittir. Şair şiirde mahlasını da kullanmıştır. Eserde ikinci mektubun sonunda bulunur. Mektuba “*Elâ iy serv-kadd ü lâle-peyker / Mübârek-tal'at ü ferhunde-manzar*” beytiyle başlayan şair;

³⁴⁹ Hümâmî, **Dîvân-ı Hümâmî**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi Bölümü, No:47, v. 12a.

sevgiliyi servi boylu, lale yüzlü, güzel görünüşlü, mübarek yaratılışlı birisi şeklinde tasvir ettikten sonra onun muhabbet gülşeninin bülbülü, devası bulunmayan dertlerin tabibi, canının huzuru, gözünün nuru, gönlünün süruru olduğunu söyler. Mektubun sonunda Hümâmî, “*Cemâlün gösterelden câna didâr / Hemîn bu şi’r-i terdür dilde güftâr*” beytiyle mektupla aynı vezinde kaleme aldığı gazele geçiş yapar.

Şiirde şairin sevgilinin diş, dudak, yanak, boy, yüz gibi güzellik unsurlarını klasik benzetmelerle övdüğü görülür. “Acaba bu diş midir ya da dizilmiş inci mi?” diye soran şair, sevgilinin dişlerinin inci gibi olmasını överken kırmızı dudaklarını da la’l taşına benzetir. Sevgilinin kızıl yanakları lale yaprağı; uzun boyu servi ağacı gibidir. Gonca gül, sevgilinin yüzüne öykünüp açılınca sabah rüzgarı onun yapraklarını dökmüş, böylece gül sevgiliyi taklit etmeye çalışırken yapraksız kalmıştır. Bülbülün hoş sesiyle devamlı ötmesinin sebebi sevgilinin güzellik vasıflarını ezberlemeye çalışmasıdır. Huri gibi güzel sevgilinin dudaklarına Kevser suyu bile susamıştır. Onun dudakları, İskenderin karanlık ülkesinde arayıp da bulamadığı hayat suyu çeşmesidir. Şiirin sonunda Hümâmî, sevgilinin mushafa, yüzündeki ayva tüylerini de ayete benzeterek onun yüzünün ayetlerini şerh edip divan tertip ettiğini söyler.

Şi’r

mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ülün

1. ‘ Aceb bu diş midür ya nazm-ı gevher
Bu rengîn-leb midür ya la’l-i aḥmer
2. Bu zîbâ ḥad midür ya berg-i lâle
Bu ra’ nâ ḳad midür ya serv-şanevber
3. Yüzüñe öykündi gül urdı şehir-bād
Anuñ-ḥun ḳıldı evrāḳını ebter

4. Zihî kim hoş-nevâ ider yüzünüñ
Çemende ‘ andelîb evşâfin ezber
5. Ne hûrîsin cihân içinde sen kim
Tudağun teşnesidür âb-ı kevşer
6. Lebûñ şol çeşmedür ki anı isteyüben
Karañulıkda bulmadı Sikender
7. **Hümâmî** gün yüzünüñ âyetinüñ
Düzetdi şerhini dîvân-ı defter³⁵⁰

2.2.3.7.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Sî-nâme’nin 15b numaralı yaprağında bulunan gazel, “Nâme-i Sivum Der-İzhâr-ı Muhabbet” başlığını taşıyan üçüncü mektubun sonunda yer alır. Şair bu şiirinde mahlasını da kullanmıştır. Mektuba sevgilinin güzellik ülkesinin padişahı, letafet mülkünün sultanı, adalet tahtının Nûşinrevân’ı olduğunu dile getirerek başlayan Hümâmî, incinin sevgilinin dişlerini görüp öykündüğünü söyler. Sevgilinin sözleri tatlı, dudakları şeker; mahmur bakan gözleri nergis gibidir. Gülün dikenli olmasının sebebi sevgilinin gonca ağzını görüp utanmasındandır. Şair, mektubun sonunda “*Hayâlünden gönül vardukça elden / Diler şerh ide hüsnüñ bu gazelden*” beytiyle bu şiire geçiş yapar.

Şiirde şairin sevgilinin boyu, dudakları, yanakları, saçları, gözleri ve kaşları gibi fiziki unsurlarının yanı sıra onun dostluğunu, arkadaşlığını, vefasını ve samimiyetini de övdüğü görülür. Sevgilinin boyunun ve yürüyüşünün ne kadar güzel olduğunu ifade ederek şiire başlayan şair; onun dudaklarının bülbülün ötüşü gibi yakıcı, sözlerinin ve gülbahçesi gibi yüzünün de çok hoş olduğunu söyler. Onun benlerini, süslü yanağını, ayva tüylerini, yanaklarını, kıvrıcık saçlarını çok güzel bulmasının yanı sıra gönül alan, dert dinleyen vefalı bir dost olduğunu dile getirir.

³⁵⁰ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 13b-14a.

Şiirin sonunda sevgilinin dudağını şeker gibi tatlı sözlerle şerh ettiğini söyleyen Hümâmî şiire bu sözlerle son verir.

Şi'r

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Bu nice kıdd ü nice hoş reftār
Bu ne şirîn leb ol ne hoş güftār
2. Bu ne hāl u ne 'arız-ı zibā
Bu ne hatṭ u ne hüsn ü ne ruhsār
3. Bu ne gīsūdur ol ne zülf-i ca' d
Ol ne dil-bend ü bu ne hoş dil-dār
4. Bu ne hem-dem ne hem-nişîn ne enīs
Ol ne mūnis ne yār u ne ğam-ḥvār
5. Söz midür bu ne bülbül-i pür-süz
Yüz midür bu ya şafḥa-i gülzār
6. Bu nice çeşm ol nice ebrū
Bu nice çābük ol nice 'ayyār
7. Ol ne lebdür ki eyledi şerḥin
Bu **Hümāmī** şekkerin güftār³⁵¹

³⁵¹ Hümâmî, **Sî-nâme**, v. 15b.

2.2.3.7.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin 20b-21a varaklarında yer alan Hümâmî mahlaslı şiir 6 beyit olup dördüncü mektubun sonunda bulunur. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış mektuba sevgiliyi tatar ahusuna benzeterek başlayan şair, onun aydın yüzünü gündüz, siyah saçlarını gece şeklinde nitelendirir. Sıfatları zatı gibi hidayet dolu; utanma duygusu yumuşak huyu gibi sonsuzdur. Eli mücevher dağıtan derya gönüllü sevgilinin ağzı Hz. İsa gibi hayat bahşeder. Âşık onun eşiğindeki topraktır. Kapısında yatan köpektir, kovulsa da gitmez. Âşıkın canı sevgilindir; almak isterse karşı koyamaz. Ferman sevgilindir; âşık onun emrine daima boyun eğer.

Mektubun sonunda “*Saňa bildürdügüm reşküm budur kim / Ki nazm ipliğine dizildi bu dür*” beytiyle *güniler* redifli bu gazele geçiş yapar. Şair, aynı redifi gazelden önce mektubun on yedinci beytinde “*Komagıl sâye-i serv altına ser / Ki gönlüm sini sâyeñden güniler*” şeklinde kafiye olarak kullanır. Mektuptaki bu beytin ikinci mısrasında bulunan sevgiliyi kendi gölgesinden kıskanma motifinin de gazelin dördüncü beytinde tekrar ettiği görülür.

Hümâmî şiire sevgilinin yüzünü ve hayalini bütün bakışlardan kıskandığını dile getirerek başlar. Dağılmasın diye saçlarını sabah rüzgarından; gündüz güneşten, gece aydan; peri yüzünü gökte Rıdvan'dan, yerde insanlardan kıskanır. Sevgilinin yanına düşüp yürüdüğü için gölgesini de kıskanır. Âşık kıskançlık duygusunu iyice ileriye götürür ve şiirin sonunda sevgilinin beline kendisi sarılamadığından onun belini saran kemeri de kıskandığını dile getirir.

Şi'r

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Cān cemālūñi senüñ cümle nazardan güniler
Görmesün diyü hayālūñi başardan güniler
2. Dilemez k'ola perişān saçūñuñ silsilesin

Bu gönül anuñ-içün bād-ı seherden güniler

3. Müşterîdür dil ü cān saña ki iy hūr seni
Gündüzin günden ü hem gice kâmerden güniler
4. Dilemez gölgeñi kim yanuña düşe yürkiye
Seni dīvāne gönül gör ki nelerden güniler
5. Ne perîsin ‘aceb iy hūr ki yüzüñi gözüm
Gökde Rızvān’-dan u hem yirde beşerden güniler
6. Kendü olmaduğ-içün sini der-âgüş kılan
Bu **Hümâmî** bilüñi bend ü kemerden güniler³⁵²

2.2.3.7.5. Beşinci Gazel/Nazım

Sî-nâme’nin 33b-34a numaralı varaklarında yer alan Hümâmî mahlaslı gazel 7 beyit olup “Nâme-i Sîzdehüm Der-Nâz u Deryâ-yı Ma’şûk” başlığıyla isimlendirilen on üçüncü mektubun sonunda bulunur. Mektuba sevgiliyi överek başlayan şair, onun melek görünümlü ve peri gibi nazlı olduğunu söyler. Sevgili, âşıkın gönül tahtında oturan bir hükümdardır; âşık ihtiyaç duyduğunda ona elini uzatıp yardım ister. Sevgili âşıkın isteklerini bilir ama naz edip yerine getirmez. Âşıka cefa çektirip içine dert olan odur ama derdin dermanı yine sevgilidedir. Onun güneş yüzü âşıkın karanlık gönlünü aydınlatır. Güzelliğin kemale ermiş halini herkesin görmesi için sevgili yüzünü açmalıdır. Mektubun sonunda şair “*Gerek ‘ârîf olan ahvâli bile / Ki ol ma’nîde bu sözleri bile*” beytiyle bu gazele geçiş yapar.

Eserdeki diğer mektup ve gazeller arasında görülen muhteva benzerlikleri bu şiir için de geçerlidir. Örneğin şairin mektupta dile getirdiği sevgilinin hem dert hem derman olduğu; güneş yüzünün âşıkın gönlünü aydınlattığı, gazelin beşinci ve altıncı

³⁵² Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 20b-21a.

beytinde aynı şekilde işlenmiştir. On üçüncü mektupla bu şiir arasındaki fark muhtevada değil nazım şeklinde ve vezinde görülür.

Şiirde güzellik ülkesinin sultanı olan sevgilinin acımasız ve kan dökücü siyah gözleri kafiye; yanakları cennet gülüne benzetilir. Âşık, sevgilinin aşk ateşinin iksirine kapılınca bütün vücudu altın gibi sararır, ağlayıp inlemeye başlar. Sevgilinin gözlerini hastaya benzeten şair, âşıkın gözlerinden devamlı akan yaşların sevgilinin hoşuna gitmesini hasta bir kişinin suya hiç kanmaması şeklinde açıklar. Güneşin bulutların arasında kalması soğuğa sebep olur; bunun gibi sevgilinin güneş yüzünü bulut gibi örtülerle örtmesi yakışık almaz, sevgili yüzünü açıp âşıkın gönlünü aydınlatmalıdır. Âşık, sevgilinin derdinin kalbinde bulunmasından hoşlanır; çünkü aşk ateşiyle yanan gönlü için sevgilinin derdi ilaçtır.

Şi'r

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Hüsni ilinde kâpalı sen gözleri küffâr-ı ferd
Haddüñe beñzer meger cennetde ola var u verd
2. ' İşkûñ odından baña iksîr-i şevkuñ ireli
Zer bigi olmış-durur küllî vücûdum zâr u zerd
3. Mühre-i göñlüm melâletden nice bulsun küşâd
Çün şaçuñ sitâresi her manşûbeden oynar nerd
4. Gözlerüñe gözlerüm yaş dökdügi hoş geldügi
Bu ki kınamaz şuya hiç olsa kaçan bîmâr merd
5. Serd olur güneş şehâb içinde kıalsa zinhâr
Aç yüzüñi kim olur örtilmek ol ruhsâra serd

6. Nice hoşnûd olmasun derdüñe dil dermân bigi
Ya‘nî dârûlî devâdur senden iy dildâr derd
7. Bu **Hümâmî** yanar oduña şovınmaz su bigi
Yıl bigi yilmekde ger ide anı bu kâr gerd³⁵³

2.2.3.7.6. Altıncı Gazel/Nazım

Sî-nâme’nin 43a numaralı varağında yer alan Hümâmî mahlaslı gazel 7 beyittir. Eserde “Nâme-i Hecdehüm Der-Bâz-ı Âmeden-i Ma’sûk Ez-Sefer” başlığıyla isimlendirilen on sekizinci mektubun sonunda yer alır. Mektubun muhtevasıyla gazel arasındaki fark nazım şeklindedir. Bir diğer fark ayrı vezinlerle kaleme alınmış olmalarıdır. Bunun dışında manaları bakımından iki şiir de aynı tarzdadır.

Mektuba bütün âlemi aydınlatan güneş yüzlü sevgilinin geldiği dile getirilerek başlanır. Saba rüzgarı taze misk kokularını sevgilinin saçlarından getirmiştir. Sevgili geldiği için âşıkın gönlü mutlulukla, gözleri nurla dolmuştur. Servi ağacı gibi salınarak, güneş yüzünü göstererek gelmiştir. Gamlı yüreğin doktoru, hasta gönlün ilacı, gönül tahtının şahı diye tasvir edilen sevgilinin gelmesiyle âşıkın ayrılık orucu vuslat bayramına kavuşur; âşık bunun için Allah’a çokça şükreder. Sevgilinin yokluğunda ölüp yok olan âşıkın gönlü, gelişiyse yeniden hayat bulup var olmuştur. Mektubun sonunda “*Mey-i ‘ıskuñla sermestem ezelden / İşit ol mâcerâyı bu gazelden*” beytiyle bu şiire geçiş yapılır.

Şiire sevgilinin gelip bütün âlemi adalete kavuşturan kudretli bir hükümdar olduğu dile getirilerek başlanır. Ayrılığı âşıklara zulüm olan Nuşirevan gibi adaletli sevgili, gelişiyse zulmü ortadan kaldırıp adaletini göstermiştir. Destanı dilden dile anlatılan Rüstem gibi güçlü sevgilinin yüzünü görebildiği için âşık Allah’a şükreder. Onun Mehdi gibi hidayeti sayesinde fitne ortadan kaldırılmış, bütün dünyaya huzur gelmiştir. Mutluluk rüzgarına benzer gelişiyse zahmet denizlerini geçmek için rahat

³⁵³ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 33b-34a.

gemisinin yelkeni açılmıştır. Şiirin sonunda sevgili sağ salim geldiğinden Allah’a şükretmek için âşıkın canını kurban etmeye karar verdiği dile getirilir ve şiire bu sözlerle son verilir.

Şi‘r

mef‘ ülü fā‘ ilātü mefā‘ ilü fā‘ ilün

1. Devletlü ḥānedāna meger geldi ḥānumuz
Kim ḳarnı tutdı ‘adl-ıla şāhib-ḳırānumuz
2. Biz ḳullarına bildi firāḳın ki ḳulm ider
Geldi ki ‘adl göstere Nūṣi’r-revānumuz
3. Gördük cemāl-i Rüstem-i destānı şükr kim
Dillerde söylenür yine bu dāsītānumuz
4. İreli Mehdi bigi cihāna hidāyeti
Pāk oldu fītneden yine āḥir zamānumuz
5. Bir ḳul kim olmış-ıdı ümīd-ile dil-figār
Kerr ü ferā ki geldi şeh-i kāmurānumuz
6. Rāḥat gemisi geçmeye zaḥmet deñizlerin
Açıldı bād-ı şād-ıla bādbānumuz
7. Şükrāne ḳıl **Hümāmī** yolına nişār-ı cān
Sağ u selāmet irdi çü şāh-ı cihānumuz

2.2.3.7.7. Yedinci Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin 49a numaralı yaprağında yer alan 7 beyitlik gazelde şair mahlasını da kullanmıştır. Eserde “Nâme-i Bist ü Yeküm Der- Âmeden-i Ez-Sefer” başlığıyla isimlendirilen yirmi birinci mektubun sonunda bulunur. Hümâmî mektubunda sevgiliyi muhabbet kullarının padişahı, cefa çekenlerin yegâne sığınağı şeklinde nitelendirir. Âşık, çektiği cefalara dayanamayıp bağrına taş basarak sevgilinin şehrinden gider; ondan uzakta mutlu yaşayacağını düşünür. Sonra sevgiliden ayrı kalamayacağını anlayınca kapısına geri döner. Sevgiliden uzaktayken çektiği sıkıntıları anlattıktan sonra “*İşit ki çok belâ çekdüm seferden / Kalan evsâfumu bu şi'r-i terden*” beytiyle bu gazele geçiş yapar.

Gazelle mektup arasında muhteva bakımından fark yoktur. Önceleri sevgiliden uzaklaşırsa onu unutup mutlu yaşayacağını zanneden âşık, umduğunu bulamamıştır. İçindeki aşk ateşi daha da alevlenince yanlış bir karar verdiğini anlayıp geri dönmüştür. Gazel bu geri dönüşü anlatır.

Şair, sultan olarak nitelediği sevgiliye ondan ayrı kalmanın derdini anlatmak için huzuruna gelir. Gittiğine pişman olduğundan can atarak geri dönmüştür. Âşık, sevgilinin zincir halkaları gibi kıvrım kıvrım saçlarının ve çene çukurunun arzusuyla zincire vurulup zindana atılmış deliye benzer. Sevgilinin yüzünü görmek kolay değildir; bunun için çok gözyaşı döküp mum gibi yanmıştır. Sevgilinin şarap kırmızısı dudaklarını öpme hayaliyle onun mahmur gözleri gibi sarhoş halde gelir. Gonca güle benzeyen sevgilinin karşısında bülbül gibi inlemek ister. Şiirin sonunda şair kendini karıncaya, sevgiliyi de Hz. Süleyman'a benzeterek değersiz bir karınca gibi halini arz etmeye geldiğini söyler.

Şi'r

mef' ülü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Ben kim ilinde fûrkatüñüñ cāna gelmişem
Arz eylemege hālümü sultāna gelmişem

2. İdüp kemend-i zülf ü zenaḥdānuñ ārzū
Dīvāneyem ki bend-ile zindāna gelmişem
3. Dīdāruñā irişmege gözler çü yaş döküp
Hicrūñ odına şem‘ bigi yana gelmişem
4. Nūş eylemege buse-i la‘ luñ şarābını
Ser-mest gözlerūñ bigi mestāne gelmişem
5. Cānān iline cān atuban irdüğüm budur
Kim gitdügüme şoñra peşīmāna gelmişem
6. Bir mūr-ı kemterem ki firākuñda ḥālūmi
‘ Arz itmege serir-i Süleymāna gelmişem
7. Bülbül gibi **Hümāmi**’yem itmege nāleler
Sen gül yañaḳlu ḡonca-i ḥandāna gelmişem³⁵⁴

2.2.3.7.8. Sekizinci Gazel/Nazım

Sî-nâme’deki “Nâme-i Bist ü Çehârum Der-Cevâb-ı Nâme-i Ma’şûk” başlığıyla isimlendirilen yirmi dördüncü mektubun sonunda bulunan gazel 7 beyittir. Eserin 55a-55b numaralı yapraklarında yer alan şiirde şair mahlasını da kullanmıştır. Bu mektup diğer mektuplar gibi “Elâ iy” hitabıyla başlamaz; Farsça bir beyitle başlar.

Mektupta sevgili önce klasik benzetmelerle övülür; o kerem sahibi, güzel huylu, şeker dudaklı, siyah saçlı, lale yüzlü, gül yanaklı, gözleri kan dökücüdür. Sonra sevgilinin yazdığı mektup övülür; elifler sevgilinin boyu, mimler ağzı, noktalar benleri, harfler ayva tüyleri gibidir. Mektup padişah sevgiliden kul âşık

³⁵⁴ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 49a.

ulaşınca âşık hiç dert yüzü görmemiş gibi mutlu olur ve önceden çektiği üzüntülerin hepsini bir anda unuttur. Mektuba sevgilinin gözleri değdiği için gözlerine, elleri değdiği için de yüzüne sürer. Âşık, cevap yazarak mutlu ettiği için sevgilinin hiç dert görmemesi için ona dua eder. Mektubun sonunda “*Göñül çün fâriğ olıcak elemden / Münâsib bu gazel geldi dilümden*” beytiyle bu şiire geçiş yapar.

Şiirde Kur'an-ı Kerim'deki Hz. Yûsuf ve Hz. Süleymân kıssalarına telmihte bulunulduğu görülür. Züleyha ve Belkıs sevgili; Hz. Yûsuf ve Hz. Süleymân âşık şeklinde tasvir edilir. Hühhüd ve Saba rüzgarı sevgiliden haber getiren mektuptur. Şiirin başında mektupta anlatılan sevince uygun şekilde sevgiliden haber alınca âşıkın duyduğu sevinç, gül mevsiminde açan goncanın duyduğu sevince benzetilerek dile getirilir. Şarap yudumlarken sevgilinin kırmızı dudaklarını hatırlayan âşıkın gönlü sevinçle dolar. Bülbül, gül hasretiyle ağlamaktan perişan olsa da sonunda açan gülün kokusuyla bütün gül bahçesi sevinir. Sevgiliyi gönlünün Züleyha'sı, kendisini de Hz. Yûsuf şeklinde değerlendiren şair sevgili haber gönderince çok mutlu olur. Hz. Süleymân'ın kıssasına telmihte bulunulan şiirde Hühhüd'ün Sebe şehri melikesi Belkıs'ın haberini getirmesi gibi şaire de sevgilinin saçlarının kokusunu taşıyan Saba rüzgarının haber getirdiği ifade edilir. Saba rüzgarı sevgilinin boyunun haberini getirince serv ağacı sevincinden dans edip salınmaya başlar. Şiirin sonunda sevgiliden kavuşma mektubu gelince derdine derman bulduğu için Hümâmî'nin çok sevindiği ifade edilir.

Şi'r

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Mevsim-i gülde ki ol gonca-i handân sevinür
Ya' nî cānān haberin bildi dil ü cān sevinür
2. La' lüñi yād idicek göñlüme şādiler irür
Cām nüş ider-iken çün Cem-i devrān sevinür

3. Zār-ıla geçse n'ola bûlbûl-i şūrîde bu gün
Bûy-ı gülden çün eşer bildi gülîstân sevinür
4. Cân u dil mihr-i Züleyhâsı haber göndermiş
Dem-be-dem anıñ-ıçun Yûsuf-ı Ken'ân sevinür
5. Hüdühüd irürdi meger yine sabānuñ haberin
Lā-cerem irdi murādına Süleymân sevinür
6. Yār kıaddinden irürdi haberi bād-ı şabā
Ki bu dem rakşa girüp serv-i hırāmân sevinür
7. Kim irişdürdi **Hümâmî**'ye vişāluñ bitisin
Ki bulupdur şanasın derdine dermân sevinür³⁵⁵

2.2.3.7.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin 59b numaralı yaprağında bulunan gazel 7 beyittir. Şairin mahlasını da kullandığı şiir eserde yirmi altıncı mektubun sonunda yer alır. Şair bu mektubuna sevgiliyi gönül yarasının merhemi, can mülkünün ferman sahibi hükümdarı şeklinde niteleyerek başlar. Onun yüzünün güzel, huyunun ahlaklı olmasını över. Önceleri melametliği hor gören âşık kendisi âşık olunca aynı duruma düşmüştür. Âşıkın bir periyi sevdiği insanlar arasında yayılır; dost düşman herkes onun aşk ateşiyle yandığını konuşur. Bu aşkın duyulmasından sevgili utansa bile âşık sevdasıyla gurur duyar. Mecnûn, Ferhâd ve Vâmık da aşklarını gizlememiş böylece hikâyeleri dillere destan olmuştur. Mektubun sonunda Hümâmî, “Çü cânım sırrı olmuştur hüveydâ / Bu şi'ri itdüm ol ma'nîde peydâ” beytiyle bu gazele geçiş yapar.

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan mektubun muhtevasıyla gazelin muhtevası arasında farklılık bulunmaz, farklılık nazım şekillerinde görülür. Muhtevanın yanında vezinleri de aynıdır. Gazel, mektubun bir parçası veya devamı

³⁵⁵ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 55a-55b.

niteliğindedir. Gazelin beyitlerinde işlenen temaların mektupta bir ya da birkaç beyitle önceden söylendiği dikkat çeker.

Hümâmî şiire sevgilinin boyunu överek başlar. Onun boyu salınan servi ağacına benzer; ayağa kalkarsa kıyamet kopar. Aşk derdiyle perişan olan âşıkın halkın ağzına düşmesine şaşırmamak gerekir. Âşık sevgiliden, aşk derdiyle ölen canını Hz. İsa nefesiyle diriltip kerametini göstermesini ister. Aşk ateşiyle bağı yanan âşıkın gözlerinden yaş akınca aşkını herkes anlar; dengesi bozulup itidali kaybolur. Böylece âşık bütün dünyaya rezil rüsva olur.

Şi'r

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Hırāmān serv-i ra' nādur bu kāmēt
Ki kıpar çün kıyām ide kıyāmēt
2. Elüm çün vaşluña irmez ğamuñdan
' Aceb mi halka olursam melāmēt
3. Çü şīrāne nazar kıla gözünüñ
İlinde cān kim ilete selāmēt
4. Mesīhī la' lüñ-ile ölmüş-iken
Beni ihyā kılup göster kerāmēt
5. Gözüm yaşıyla bağrum āteşinden
Hüveydā oldu sırrum zī-nedāmēt
6. Muķīm olalı ' ışkuñda bu cānuñ
Mizācında bulunmaz istiķāmēt

7. **Hümâmî** cân-ıla sini sevelden
Yidi iklîme rüsvâdur tamâmet³⁵⁶

2.2.3.8. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)

Mesnevî-i Murâdiyye'de Mu'înî dilinden söylenen on bir şiir aşk, âşık ve maşuk temalıdır. Bunlardan onu ilahi aşkı, biri de müridin şeyhine olan aşkını konu almaktadır.

2.2.3.8.1. Birinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'nin 724-740. beyitleri arasında yer alan gazel 17 beyittir. Eserdeki şiirlerinde Mu'în ve Mu'înî olmak üzere iki mahlas kullanan şair bu şiirinde ilkinî kullanmıştır. Eserde padişah ve hasta cariye hikâyesinin tercüme ve şerh edildiği bölümde “Der-Beyân-ı Dânisten-i Hakîm Renc-i Rencûr-Râ” başlığıyla isimlendirilen kısımda bulunur.

Şiirden önce Hak piri hekimin sorduğu sorularla cariyenin hastalığının aşk olduğunu tespit etmesi anlatılır. Şiirden sonra şair, ayrıca başlık açmaksızın mesnevi nazım şekliyle hikâyeye devam eder. Hekim, padişahın huzuruna çıkarak cariyenin hastalığının kaynağını anladığını, onun Semerkantlı bir kuyumcuya âşık olduğunu söyler. Cariyenin iyileşebilmesi için kuyumcunun bulunarak getirilmesi gerektiğini dile getirir.

Şair, ilahi aşkı anlattığı şiirine can mülkünün tahtının sultanı; dert ve sıkıntıların dermanının Lokman'ı aşka hitap ederek başlar. Aşk, âlemin karanlığında âşıkların kılavuzu ve şiddetle suya susamışların hayat çeşmesidir. Aşk meydanında oynamak isteyenler öncelikle kendi benliklerinden sıyrılmaları gerekir. Varlık aşk sayesinde görünür, aşk da varlıkta görünür; aşk açıkça meydana çıkabileceği gibi bazen gizlenir de. Aşk ilminin delili kendisidir; delili ve belgesi aşk olan kimseler bir noktada evvel ve ahir ilmini bulurlar. Mu'înî, akıl ile aşkı kıyaslayarak aşkı üstün görür; bir kimsenin akıyla kendini küfürden temizleyemeyeceğini, bunu ancak aşkla

³⁵⁶ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 59b.

başarabileceğini söyler. On sekiz bin âlemin varlığının kaynağı birdir. Kendisi evvelsiz olan her şeyin evveli aşk, kendisi sınırsız olmasına karşın bütün nesnelerin son sınırır. Kimi perişan, kimi şaşkın, kimi sersem birçok kişi aşka âşıktır. Bütün viranelerin mücevher ve hazinesi aştır. Şair şiirin sonuna doğru okura öğüt verip dua eder. Canıgönülden aşka kul olan kişinin sonunda canana kavuşacağını tembihleyen şair, Allah’a dua ederek canlara dirilik vermesini diler; böylece Sübhân olan ilahi aşkı gönülden zikredeceklerini ifade eder. İrfan meclisinin şamdanı aştır; aşka uyan kişi irfan meclisini bulur. Mu’înî şiirin sonunda, şeyhi Abdürrahîm’in eşiğini öpünce Allah’ın rahmeti olan ilahi aşka kavuştuğunu dile getirir.

Şi‘r

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1. İy olan cān ili tahtıgāhınuñ sultānı ‘ ışk
İy olan Loqmānı derd-i rencinüñ dermānı ‘ ışk
2. Sen bu ‘ âlem zulmetinde Hıızrısın ‘ âşıqlaruñ
Teşne-i müştākuñ olduñ çeşme-i hayvānı ‘ ışk
3. Evvel özinden elin yusun qosun kendüzini
Her ki baş oynamağ ister-ise der-meydān-ı ‘ ışk
4. Varlıg andan âşikāre âşikāre varlıg ol
Şöyle fāş olmuş-iken gine olur penhān ‘ ışk
5. Evvelīn ü āhirīn ‘ ilmin bulur bir noktada
Hāşılın her kimüñ olsa hüccet ü burhānı ‘ ışk
6. ‘ Işka uyup perdeden dīvāne çıkdı ‘ aql-ı küll

Yazsalar dīvāne kılsa tañ mıdur dīvān-ı ‘ışk

7. ‘Āşık u ma‘şūk kendüzinde iken kendüyi
Sevüben kendüzine kendü ider efgānı ‘ışk
8. Küfrden dīni kimesne ‘aql-ıla itmez temīz
Līki pāk eyler gümānsuz küfrden imānı ‘ışk
9. On sekiz biñ ‘ālemüñ varlığı birdür dūr şadef
Kalbidür ‘āriflerüñ ‘ışkdur anuñ ‘ummānı ‘ışk
10. Kendü bī-evvel velī her şey’üñ andan evveli
Şöyle bī-pāyān-iken her nesnenüñ pāyānı ‘ışk
11. Her neyi görseñ hemān ‘ışk -ıla ‘ışkuñ ‘āşıkı
Kimi āşüfte kimi hayrān u sergerdān-ı ‘ışk
12. Cümle-i vīrānelerde gevher ü gencīne ‘ışk
Yine her gencīnenüñ gencīne-i vīrānı ‘ışk
13. Cān u dilden ‘ışka kul ol yōri iy cānānı bul
Tā saña bir lahzada hemdem kıla cānānı ‘ışk
14. Yā İlāhī ‘ışk-ıla vir zindegānī cānlara
Tā ki dilden dil-ile zikr ide sen Sübhānı ‘ışk
15. Meclis-i ‘irfānuñ oldur şem‘ dānı cem‘ inüñ
Aña uy kim göstere tā meclis-i ‘irfānı ‘ışk

16. H̄amdulī'llah öpücek ' Abdurrahîm'ün işigin
Vir-di-y-idi bize ol dem rah̄met-i Rah̄mānı ' ışk
17. Bu **Mu'**îñ ' aynı ciğer kanın itdüğü ma' in
' Işka virür şordı gördi kan şorarmış kanı ' ışk³⁵⁷

2.2.3.8.2. İkinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'de padişah ile hasta cariye hikâyesinin anlatıldığı bölümde "Der-Beyân-ı Dânisten-i Hakîm Renc-i Rencûr-Râ" başlıklı kısımda, eserin 760-770. beyitleri arasında bulunur. Şairin mahlasını da kullandığı şiir 11 beyittir. Şiirden önceki olay akışında hekim, cariyenin hastalığının aşk olduğunu anlar. Padişahın yanına gidip cariyenin âşık olduğu Semerkantlı kuyumcuya pahalı hediyeler göndererek cariyenin yanına gelmesi konusunda onu ikna etmesi gerektiğini söyler. Konuşmanın peşinden aynı kısımdaki ikinci gazel olan bu şiir gelir. Şiirden sonra "Der Beyân-ı Firistâden-i Şâh Tercüman-Râ be Zerger" başlığıyla isimlendirilen kısımda padişahın kuyumcuya elçi gönderdiği anlatılır.

Şiirde âşık, ezelden yarin cemalini gördüğünden cennetin hurilerini ve nehirlerini istemez; âşık Cemalullahın hastası olduğundan tedavisi onun cemalinin tecellisini görmesidir. Âşık "Ene'l Hak" diyen Hallâc-ı Mansûr gibi sevgilinin zülfünün kemendine asılmayı diler. Âşıkın başını içki mahmurluğu sersemletmez; o lale kırmızısı ciğer kanıyla sevgilinin yüzünün sarhoşudur. Onun devamlı etrafında döndüğü merkez Cemalullahtır. Âşık, kendisinin toprak değil feleklerin nuru; çer çöp değil sevgilinin gülbahçesi olduğunu söyler. Hasta Eyyûb'un devası, Yakub'un gözlerinin ışığı âşktır. O râğbet edilip sevilen değil sevgilinin cemalinin güneşliği olmayı diler. Akıl şehrinin yağmacısı; gönül çalgısının teli; bütün hastaları iyileştiren camalullahın aktarı olan âşıktır. O ne güneştir, ne yıldızdır, ne aydır; o Allah'ın nurunu yansıtan ışıktır. Cemalullah'ın put kıran Halilullah'ıdır. Mu'înî, şeyhi Abdürrahîm'i rahmet bağının çimeni şeklinde niteledikten sonra kendisinin o

³⁵⁷ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 99-100.

bağdaki ağaçların çiçeği ve meyvesi olduğunu dile getirir. Şair, Mevlana'dan öğrendikleriyle ilimle dolmuş böylece olayların aslını öğrenip Cemalullahın esrarı olmuştur.

Velehū Eyẓan

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

1. Gerekmez hūr u enhārı ezelden yār-ı dīdāram
Baña tīmār-ı dīdār it ki men bīmār-ı dīdāram
2. Müdārā eyleme baña medārum dār-ı dildār it
Maṭāram ' arş-ı çār-ṭāķı degül ṭayyār-ı dīdāram
3. Ene'l-ḥakķ eyden ol benden enāniyyet degül lāfam
Kemend-i zülfine Maṣṣūr olup berdār-ı dīdāram
4. Meni nergis gibi dutup ḥumārūm derd-i ser itmez
Ciger kanı-y-ıla lāle gibi ḥammār-ı dīdāram
5. Meni şanma ki men ḥākem men ol envār-ı eflākem
Şananlar ḥār u ḥāşākem bilün gülzār-ı dīdāram
6. Devā-yı derd-i Eyyūbam ziyā-yı ' ayn-ı Ya' kūbam
Ne merğūbam ne maḥbūbam ki hūr-zār-ı dīdāram
7. ' Akıl şehrinde tātāram gönül tārında evtāram
Ḳamu bīmāra tīmāram bugün ' Aṭṭār-ı dīdāram
8. Ne şems ü ne aḥter u māham şu' ā' -ı nūr-ı Allāh'am
Ḥalīlullāh-ı Evvāham çü büt-āzār-ı dīdāram

9. Çü rahmet bāğınũ rāğı yine ‘ Abdurrahîm oldu
Men ol eşcāra ezhāram dir ol eşmār-ı dīdāram
10. Celāleddin-i Rūmī’den dehen tölup olur pür-fen
Bilüp aḥbār-ı aḥbārı tolu esrār-ı dīdāram
11. **Mu‘îni** Mūsî-vār idüp aña bir Tūrı Tūr eyle
Kamu eşyādan eyd aña di nūr-ı nār-ı dīdāram³⁵⁸

2.2.3.8.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 1586-1594. beyitleri arasında yer alan şiir 9 beyit olup Mu’înî mahlasını taşır. Mutaassıp Yahudi padişahın Hristiyanlara zulmetmesinin anlatıldığı “Der-Beyân-ı Dâsitân-ı Pâdişâh-ı Cühûd ve Âfât-ı Ta’assub” başlığıyla isimlendirilen bölümde bulunur. Şair bu şiirden önce konuyu vahdet ehline getirir; müridin arzularından sıyrıldıktan sonra müritliğe niyetlenmesini, nefsine uymamasını, ihlaslı davranmasını tavsiye eder. Ardından bu gazel gelir. Gazelin ardından hikâyeye dönen şair, zalim Yahudi padişahın hilekar vezirini anlatır.

Mu’înî bu şiirinde vahdetivücudu ve ilahi aşkı konu alır. Şiirdeki sevgili Allah’tır. Âşık da ilahi aşka kavuşan salıktır. Salık, yaratılma amacının sınırına vakıf olunca bütün mevcudatın Allah’ın sıfatlarının belirtisi olduğunu anlar. Âşıkın aynada sevgilinin simasını kendi siması şeklinde görmesi, deniz ile inci benzetmesi vahdetivücut anlayışının şiire yansımasıdır.

Sevgilinin uğruna akıllı başından gitmiş âşık akıl ve can gerekmez; sevgilinin sevdasına sahip olan âşık akl-ı külle yani kendisini yaratan kudretin onu neden yatattığının sırrına sahiptir. İlahi aşka eren âşık sevgilinin parlayan ayı makamına yükseldiğinden binlerce güneş ancak onun aciz ve titrek zerrelere gibi kalır.

³⁵⁸ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 102-103.

Sevgilinin simasının aynasına bakan âşık, o aynada sevgilinin simasını kendi siması şeklinde görür. Bazen sevgili deniz âşık inci, bazen de âşık sevgilinin denizi sevgili de incidir. Âşıkın kör olduğu zannedilmemelidir; o yeryüzünden bakınca arşı görebilecek kadar sevgilinin görüş bahsettiği bir kişidir. Âşık ilahi kudretin neyi gibidir; eğer sur gibi seslenirse kıyamet kopar. Onun vücudu yardan başka herkesten temizlenmiştir; çünkü âşıkın ikamet yeri sevgilinin yanıdır. İlahi aşkın manasına eren âşık amacına kavuştuğu için artık bütün dünyevi uğraşılardan uzaklaşır.

Ve Min Zālike Kezālik

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Gerekmez ‘ aql u cān şeydā-yı yārām
Zi ‘ aql-ı küll menem sevdā-yı yārām
2. ‘ Ulūm-ı evvelīn ü āhirīn var
Bu bir noktāmda men çün āy-ı yārām
3. İderem zerre gibi zār u miskīn
Hezārān şemsi men çün ay-ı yārām
4. Benüm sīmāma yārum āyine oldı
Men ol āyīnede sīmā-yı yārām
5. Gehī dūrrem baña deryādur ol yār
Gehī ol dürr ü men deryā-yı yārām
6. Görürem ferşden ‘ arşı mu‘ ayyen
Sen a‘ mā sanma men bīnā-yı yārām
7. Eger men sūr-veş bir dem dem ursam

Ḳıyām eyler ḳıyāmet nāy-ı yāram

8. Vücūdum cümle ğayr-ı yārdan pāk
İderem çünkü men süknā-yı yāram

9. Mu‘îni ceng ü da‘vādan berīdür
‘Ayān oldu aña ma‘nā-yı yāram³⁵⁹

2.2.3.8.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 1649-1661. beyitleri arasında yer alan gazel 13 beyittir. Şairin mahlasını da kullandığı şiir eserde “Der Beyân-ı Tatbîk-i Ahvâl-i Vezîr u Şâh Be-Ef’âl-i Nefs-i Hakîr ü Şeytân-ı Tebâh” başlığıyla isimlendirilen kısımda bulunur. Bu kısımda Yahudi padişahın Allah’tan korkmadığı; şeytan için canını verecek kadar ona esir olduğu; Şeytan’ın huzurdan kovulma dersini ondan okuyacak kadar Hak yoluna düşmanlık ettiği anlatılır.

Yahudi padişahın namahreme baktığı, gıybet ve dedikodu yaptığı açıklandıktan sonra şair, okura nasihat verir. Saydığı olumsuz özelliklerin bir kişide bulunması durumunda onun cehenneme gideceğini, bulunmazsa kurtulanlardan olacağını söyler. Allah’a giden şariat, tarikat, marifet ve hakikat şeklinde dört yol bulunduğunu dile getiren Mu’înî, nasibi olup bu yollardan geçerek Allah’a ulaşanların kurtuluşa ereceğini müjdeler. Ardından bu gazel gelir. Gazelden sonra “Telbîs-i Vezîr Tezvîreş Be-Nasrâniyân” başlıklı kısım başlar. Şiirin vezninin elvermesiyle dördüncü, altıncı ve yedinci beyitler ortadan ikiye bölünebilir durumdadır. On üç beyit uzunluğundaki şiirde sadece bu üç beyitte musammat özelliği bulunmaktadır

Tasavvufî manada kaleme alındığı görülen şiirde Hz. Mûsâ, Hz. Süleymân, Mevlana Celaleddîn, Abdürrahîm, Belkîs, Lokmân, Cüneyd-i Bağdâdî, Hallâc-ı Mansûr ve Hâtim-i Tâî’nin isimleri geçer ve bu isimlerle alakalı olarak onların

³⁵⁹ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 178-179.

hikâyelerine telmihte bulunulur. Şair şiirine nefsine esir olmuş müridin nefsini alt edebilmek için şeyhinden yardım istemesiyle başlar. Söylediği her şeyi Allah'ın takdiriyle dile getirdiğini söyleyen şair, kendisinin söz söyleme gücü bulunmadığını, böyle düşünenlerin kahrolacağını ifade eder. İlahi aşka kavuşan tasavvuf ehli için eşyanın görünen suretinin ötesinde görünmeyen manası vardır. Onların mutlu görünenleri aslında ağlar, gam çekenleri güler. Onların hasta görünenleri özünde hastaları tedavi eden Lokman gibidir. Mamur ve bakımlı görünenler içten içe aslında viranedir. Görenler kör, pürnur olanın gönlü karanlıktır. Cemalullah'a kavuşanlar için huriler ve köşkler hep kusurludur. Şiirde şeyhi Abdürrahîm'i de zikreden Mu'inî, mateminin şeyhi ile mutluluğa dönüştüğünü söyler. Kendini ilahi aşkın Süleyman'ı şeklinde niteledikten sonra mührü Hatem'den aldığını söyler. Mevlana'yı can kadehinin badesi olarak niteleyen şair, onun sunduğu şarapla sarhoş olduğunu dile getirerek ilahi aşka kavuşup kendinden geçmesine vesile olan himmetin sahibi olarak Mevlana'yı işaret eder.

Velehü Eyzan

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün

1. İt bizi esîrüz yâ emîr emmâre-i me 'mûrumuz
Sen fîl ü gûri şîrle eyle esîr-i mûrumuz
2. Ol gebr cebr eylesün biz 'âşık-ı Cebbârıyuz
Hâl-ıla ef âli anuñ olmuş-durur mecbûrumuz
3. Teftîş kıl telbîs-ile iblîs Belkîs olmasun
İrdi hidâyet hüdhüdi meşhûrdur menşûrumuz
4. Biz tâvus-ı Kıddüsiyüz 'urs-ı 'arûsuñ kûsıyuz
Maşûslar melbûsıyuz mestûrdur meşhûrumuz

5. Biz ol Cüneyd'e cübbeyüz kim dir ene'l-haḳ her tili
Berdār itmege anı müftî-durur Manşûrumuz
6. Deryâ be-cümle mey olur küllî kiyâ pür-ney olur
Şevḳ-ıla lâ-şey ḥayy olur ger ura bir dem şûrumuz
7. Mesrûrumuz giryân-durur ḡam-ḥõrumuz ḥandân-durur
Rencûrumuz Loḳmân-durur vîrân-durur ma' mûrumuz
8. Bize imâm imânını ol küfr-i zülfine vire
Şu resme mestûr eyledi islâmını cumhûrumuz
9. Dîdâr ehli istese ḥûr u kuşûr oldur kuşûr
Bînâmuz a' mādur bizûm dil-kûrdur pür-nûrumuz
10. Biz her ne kim şerḥ eylerüz ḳudret dilinden söylerüz
Maḳḥûr u dûr oldu şanan anı bizûm maḳdûrumuz
11. Mesrûr ol var iy **Mu'îṇ** ol nûrdur manzûr-ı dil
Şaç şûr u şavḳı Mûsâ-veş bu Tûr oldu Tûrumuz
12. 'İşḳuñ Süleymân'ı menem Ḥâtim'den aldum ḥâtemi
'Abdurrahîm-ile tamâm ol mâtem oldu sûrumuz
13. Bu câm-ı cānuñ bâdesi bugün Celâluddîn'durur
Virüp mey-i engûrını serḥõş ider maḥmûrumuz³⁶⁰

³⁶⁰ Yavuz, **a. g. e.**, C. II, s. 184-185.

2.2.3.8.5. Beşinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'nin 2848-2860. beyitleri arasında yer alan gazel 13 beyit olup Mu'în mahlasını taşır. Eserde “Beyân-ı Hasâret-i Vezîr Der İn Mekk ü Tezvîr” başlığıyla isimlendirilen bölümün sonunda bulunur. Bölüme senlik benlik davasından vazgeçmeyi; suretten geçip manaya erişmeyi öğütleyerek başlayan şair suretin boş sözlerle, hile ve kötülüklerle dolu olduğunu; mana âleminde bunların bulunmadığını ifade eder. Bütün kâinatın Allah'ın nurundan ibaret olduğunu söyleyip taassup, taraf tutmak, kibirlenmek, haset etmek ve kin gütmek gibi duygu ve davranışların yanlışlığına dikkat çeker. Bölümün sonunda Mevlana'nın, Allah'ın nurunun tecellisi ile mermerin mücevher, karanlığın aydınlık, zehirin şeker; ateşin Hz. İbrahim'e gül bahçesi, hastalık iniltilerinin Hz. Eyyûb'e lale bostanı olduğunu dile getirdiği beyitlerini tekrar eden Mu'înî, ardından bu gazele geçiş yapar. Gazelden sonra “Der-Engihten-i Vezîr Mekk-i Diğer” başlıklı bölüm başlar.

Mu'înî şiirinde cemalüllahı kişileştirerek bütün dünyanın onun yanaklarının ve benlerinin hayalinin sevdasıyla kendinden geçtiğini dile getirerek başlar. Allah'ın cemali kimini sıkıntılardan kurtarıırken celali yok eder. Allah'ın ateşi kiminin kanatlarını pare pare ederken kimini bir kanatla yüz avcı kuvvetinde yapar. Cemalinin cezbesiyle kim emellerinden vazgeçip iyi amel işlerse Allah'ın lutfuyla onun için celal sıfatı cemal olur. Allah, kimine hayat çeşmesi sunduğu halde içip kanmazlarken kimi Hızır olup çimenliğin tatlı suyundan içip kanar. Allah'ın celal ve cemal sıfatları bir bütündür; onları ayıranların yeri ayaklar altındadır. Karanlığın içinde güneşi görenlerin zevali olmaz; bunlar Allahın şefkatiyle şafakta dolunayı görürler. İyi huyların aslını bilenler Allah'a kavuşurken mağrur olanlar ayrı kalmanın sıkıntısını çeker.

Şair şiirin sonuna doğru öğüt de verir. Gücü olanın ilahi aşkın kadehini içmek için canını vermesi gerektiğini söyledikten sonra dünyevi uğraşlar sebebiyle elif ha ve daldan yani Allah'ın *Ahad* sıfatından uzak kalmamayı tembihler. Dünyevi uğraşların kılükalden ibaret olduğunu ifade ettikten sonra bunların faydasızlığına dikkat çeker. Son beyitte şeyhi Abdürrahîm'in adını zikreden şair, onun sunduğu

ilahi aşkın şarabını içip gönlünün gülmesini, yoksa gözündeki üzüntünün aksiyle bütün dünyanın ağlayacağını dile getirir.

Ve Min Zālike Kezālik

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

1. Cihān şeydā-yı sevdādur hayāl-ı hadd u hālünden
Zamān rüsvā-yı ğavġādur maḳāl-i āl-i ālünden
2. Cemālūñ bī-melāl itdi kimini mālā mālāmāl
Kimini pūr-zevāl itdūñ su'āl-ıçun celālünden
3. Kiminūñ pāre pāre itdi o nāruñ perr ü pervāzın
Kimūñ yüz şāhbāz itdūñ sen ol bir perr ü bālünden
4. Cemālūñ cezbesinden kim kesüp āmāl ider a' māl
Cemāl olur celāl aña irüp luṭf-ı kemālünden
5. Kimine Çeşme-i Hayvān şunarsın rāyigān ıanmaz
Kimine Hızır olup ḥaḍrā içer āb-ı zülālünden
6. Muḳallib isbe' aynuñdur çü taḳlībine her ḳalbūñ
Ayıran pāyimāl olsun celālūñi cemālünden
7. Zevālī olmasun anuñ ki görür şemsi zulmetde
Şafaḳda şefḳatūñ birle görür bedri hilālünden
8. Hışālūñ aşlını bilen vişālūñ vaşlını buldı
Ne ğam yir infişālūñçün ne maġrūr ittişālünden

9. Şu kim virdi ẓazāñ-ıçun rızā iy ẓulmetüm ẓav‘ı
Ne fark eylesün ol nîş-i belāñı ‘ıyş-ı bālūñden
10. Mecālūñ var-ısa cānuñ fidā kıl cām-ı cānāna
Cidāl-içün cüdā olma elîf ü hā vü dālūñden
11. Cidāl oldur ki ef‘ālūñ degül aqvālūñe lāyık
Me‘ālın bil maqālūñūñ ne aşşı kıl-ü-kālūñden
12. Maḥall-i ḥallı kılmağūñ muḥāl işkāl-i cān ‘aynuñ
Mükaḥḥal eyle ḥāl-ıla meşel қо geç mişālūñden
13. Mey-i ‘Abdurraḥīm-ile **Mu‘īn** it cān u dil ḥandler
Cihānı itmesün giryān gözūñ ‘aks-i melālūñden³⁶¹

2.2.3.8.6. Altıncı Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’de Mutaassıp Yahudi padişah ile onun hilekar vezirinin hikâyesinin tercüme ve şerh edildiği bölümde “Mükerrer Kerden-i Mürîdân-ı Vezîr Ki Halvet-Râ Bi-Şiken” başlıklı kısımda yer alır. 3127-3135. beyitler arasında bulunan Mu’în mahlaslı gazel 9 beyittir. Gazelden önceki hikâye akışında müritlerle vezir arasındaki konuşma aktarılır. Müritler vezire ondan ayrı akıllarının şaşacağını söyleyip huzurundan kovmamasını isterler. Vezir onların dedikoduyu bırakıp hal aramalarını öğütleyince müritler böyle bir kemale erecek güçlerinin bulunmadığını söyler. Sivrisineğe fili, saman çöpüne Kaf dağı yüklemenin doğru olmadığını, her hastaya derdine göre ilaç verilmesi gerektiğini dile getirirler. Sa’ve kuşunun Anka lokması yiyemeyeceğini, karganın papağan gibi konuşamayacağını örnek gösterirler. Bebeğe süt yerine ekmek vermenin zararlı olacağını, ağzında diş bittikten sonra

³⁶¹ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 294-295.

kendi kendine yemek yemeği öğreneceğini ifade edip müridin pirinden usul öğrendikten sonra Hak yolunda kendi başına ilerleyebileceğini söylerler.

Mu'inî bundan sonra müritlerin dilinden pire sadakatle bağlanmanın lüzumunu anlatmaya başlar. Marifetsiz ruhların piri tufandaki Hz. Nuh gibidir. Pir, müridin görmeyen gözlerine uzağı gösterir. Onun nuruyla felekler toprak, şeytanlar melek olur. Pir, manevi yükselmenin esası ve mana âlemidir. Mürit yıllarca pire hizmet etmelidir. Şair, bundan sonra nazım şeklini değiştirerek gazel tarzına geçer ve klasik şiirde âşıkın sevgiliye seslendiği mazmunlarla müridin pirine olan sevgisini ve teslimiyetini anlatır. Gazelin hemen peşinden vezirin müritlere cevap vermesinin anlatıldığı “Cevâb-ı Vezîr Mürîdân-Râ Ki Halvet-Râ Ne-Mî-Şikenem” başlıklı kısım başlar.

Mu'inî bu şiirde piri sevgili, müridi âşık şeklinde tasvir eder ve müridin şeyhine teslimiyetini anlatır. Pir müridi saçları gibi perişan edip gözünden yağmur gibi yaş akıtsa mürit buna hiç üzülmez. Pir eziyet ederek canını alsa mürit karşı koymayıp kaderine boyun eğer. Bütün varını yok etse karla zarar bir olan gönlü bundan gam çekmez. Sevgili meydanda saçını çevgan yapsa âşık hiç çekinmeden başını onun önüne top diye koyar. Sevgili âşıka kahredip nadan duruma düşürse âşık bunu Allah'ın lutfu kabul ederek tasalanmaz. Âşıkın ihsanını isyana çevirip ibadetlerini boşa çıkarsa onun lutfundan ümidini kesmez. Sevgili âşıkın kavuşmalarını ayrılığa çevirdikçe sevgiliye giden yol ne kadar uzak olsa da âşık ona ulaşmak için vazgeçmeden yıllarca yürür. Sevgili öl diye emretse âşık onun yolunda can vermeye hazırdır.

Velehü Eyzan

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Ger saçun gibi perişân kılasın gam yimezem
Gözüm ebrin maţar-efşân kılasın gam yimezem
2. Biñ rızâ-y-ıla kazâ hükmüne teslîm iderem

Ger meni cevr-ile bî-cân kılasın ğam yimezem

3. Lāübālî göñüle bir-durur sūd u ziyān
Varumı yoğ-ıla yiksān kılasın ğam yimezem
4. Başumı top idüben ‘ışķ-ıla meydān dilerem
Sen eger zülfüñi çevgān kılasın ğam yimezem
5. Rūḥuma Nūḥ ğamuñdur dile ‘ummān demüñ
Ger gözüm yaşını tūfān kılasın ğam yimezem
6. Luṭf-ı Rabbānî-y-ile ma‘rifet-i ‘irfāndur
Meni ger ḳahr-ıla nādān kılasın ğam yimezem
7. Añmazam tã‘atumı luṭfuña kıldum men ümîd
Eger iḥsānumı ‘ișyān kılasın ğam yimezem
8. Yilerem yoluña yıl-ıla yilek nice-y-ise
Vaşlumı fūrķat-ı hicrān kılasın ğam yimezem
9. Bu **Mu‘îñ** anı diler her ne ki sen emr idesin
Dutaram öl diyü fermān kılasın ğam yimezem³⁶²

2.2.3.8.7. Yedinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 3152-3162. beyitleri arasında bulunan gazel 11 beyittir. Şairin mahlasını da kullandığı bu şiir eserde Yahudi padişah ile hilekar vezir hikâyesinin anlatıldığı bölümde “Cevâb-ı Vezîr Mürîdân-Râ Ki Halvet-Râ Ne-Mî-Şikenem” başlıklı kısımda yer alır. Bu kısımda müridin pirin sözüne karşı

³⁶² Yavuz, **a. g. e.**, C. II, s. 320-321.

çıkması, evliyanın hikmetsiz bir söz söylemeyeceği, müridin feryadına herkesten önce pirin yanıt vereceği anlatıldıktan sonra vezirin sözlerine yer verilir. Vezir, nefisini ıslah etmekle meşgul olduğunu, halkın işi için nefis terbiyesini terk etmeyeceğini söyleyip müritlerin yanından gitmesini, kendi işlerini kendilerinin görmesini ister.

Mu'înî, müritlerin pirin söylediği her şeyi hayra yormalarını, file karınca dese bir hikmet aramalarını, pir kovsa bile etrafından uzaklaşmamalarını öğütledikten sonra hikâye akışına ara verip nazım şeklini değiştirerek bu gazele geçiş yapar. Gazelden sonra hikâye “Tâbe Kerden-i Mürîdân Der-i Vezîr-Râ” başlıklı kısımla devam eder.

Şair, bu şiirinde pirin kapısına gelip kabul edilmeyi dileyen bir müridi anlatır. Mürit, pirin lale bahçesi dergahına kabul edilmeyi bekleyen bülbül gibi kapısında binlerce defa “Allah için bir şey” diyerek yalvarır. Pirin kapısında yalnız değildir; onunla beraber binlerce bey, fakir dervişler gibi pirden himmet dilenir. Saba rüzgarı pirin saçlarını dağıtsa etrafa müşk ve amberler saçılmış gibi güzel kokular yayılır. Güneş ile ay pirin omuzuna asılmış keşkül kapları gibi gece gündüz nur saçar. Bülbül esrarlı ötüşlerini pirin sözlerinden, bahar binbir güzel rengini pirin yüzünden alır. Mürit, İlâhi aşkın şarabını sunan pirin elinden kadeh alıp içmeyi, bağ gibi cemalinden elma ve nar yemeği ister. Müridin gönlü hatalarla dolu olsa, ilâhi hakikatlere perdelenmiş de olsa pirinden umudunu kesmeden onun himmetini beklemelidir. Mu'înî de şeyhi Abdürrahîm'den hiç ümidini kesmemiş sonunda onun himmetine kavuşmuştur.

Ve Li-Ḥazretihi'l-Mükerremi Cebbāru'llāhi Bi'l-İlmi ve'l-Keremi

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. İdüp kapuña tapu şad hezār şey'en li'llāh
Bu 'andelīb-i dil iy lālezār şey'en li'llāh
2. Kapuñda dil açuban cān eli-y-ile zenbīl

Ḳarāra yanup ider bī-ḳarār şey'en li'llāh

3. Ne şāhsın ki işüğünde hezār mīr-i cihān
İder gedā gibi dervīş-vār şey'en li'llāh
4. Medār-ı dār-ı ene'l-ḥaḳ şaḩuñdur iy dildār
Ki o dār oldu Cüneyd'e maṭār-ı şey'en li'llāh
5. Şaḩuñı bād-ı şabā tār-u-mār itse ḳaçan
İderdi 'anber-i müşg-i tatār şey'en li'llāh
6. Zī-nūr-ı ḩırmēn-i keḩkül elinde şems ü ḳamer
İder 'aṭāsını leyl ü nehār şey'en li'llāh
7. Sözüñden eyledi tekrār bülbul esrārı
Yüzüñden eyledi rengi bahār şey'en li'llāh
8. Çü la' l-i şāğarıdur rūḩ rāḩına ḩammār
O meyden itmege cānum ḩumar şey'en li'llāh
9. Cemāl-i bāğına irem diyü aram ḩemeni
İder derinde o sīb ü enār şey'en li'llāh
10. Egerçi tolu ḩaṭādur ğıṭā-y-ıla bu göñül
'Aṭañı kesme iy şāḩ-ı nām-dār şey'en li'llāh
11. İrişdi himmet-i 'Abdurraḩīm ḩünkü **Mu'īn**
Derinden eyle ḩoş ümmīd-vār şey'en li'llāh³⁶³

³⁶³ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 322-323.

2.2.3.8.8. Sekizinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye'nin 4437-4447. beyitleri arasında yer alan 11 beyitlik gazelde şairin iki mahlasından biri olan Mu'în mahlası kullanılmıştır. Hz. İsa'nın dinini ortadan kaldırmak isteyen bir Yahudi padişahın hikâyesinin anlatıldığı bölümde, “Der-Beyân-ı Bâd Ki Der ‘Ahd-i Hûd Peyagamber ‘Aleyhi’s-selâm Kavm-i ‘Âd-Râ Helâk Kerd” başlıklı kısmın sonunda bulunur. Hikâyede bir Yahudi padişah put yaptırıp halkın önüne diker; puta tapmayan bir kadının çocuğunu kucağından aldırıp ateşe attırır. Ateş çocuğu yakmaz; çocuk ateşin içinden annesine seslenerek ateşin hakikatin önündeki bir perde olduğunu söyler ve annesiyle beraber bütün halkı perdenin gerisindeki hakikati görmeleri için ateşe girmeye davet eder. Halk öbek öbek ateşe girmeye başlayınca planı tutmayan padişah mahcup olur ve ateşi azarlar. Bu hikâyenin içinde Hz. Hûd’un peygamber gönderildiği ‘Âd kavminin helak olduğu kıssaya da değinilir.

Şair, Yahudi padişahın ateşin yakmadığına şaşırmasını ‘Âd kavminin başına gelenleri bilmemesine bağlar. Hz. Hûd’un inananların etrafına bir çizgi çizdiği, helak fırtınasının o çizginin içine giremediği anlatıldıktan sonra Şeybân adlı bir veli çobanın da koyunların etrafına bir çizgi çizip Cuma namazına gittiği anlatılır. Veli çoban döndükten sonra koyunların çizginin dışına çıkmadığını, kurdun da çizginin içine giremeyip dışında helak olduğunu görür. Mevlana’nın *Mesnevî-i Ma’neviyye*’sinden tercüme ettiği bu hikâyelerden sonra Mu’înî kendi dilinden bu gazeli söyler. Gazelden sonra “Tanz u İnkâr Kerd-i Cühûd Kabûl Nâ-Kerd-i Nasîhat-i Nâsirân” başlıklı bölümle eser devam eder. Bu bölümde ateşin yakmadığını gören Yahudi padişahın gördüklerinden ders almak yerine inkara devam ederek kendisine nasihat edenlere zulmettiği, ateşin 40 metre yükselip zalim Yahudileri yaktığı anlatılır.

Şair, ilahi aşkı şarap metaforuyla anlattığı şiirine küpün, kadehin ve şarabın ne kadar güzel olduğunu söyledikten sonra âşık helal olanın bu olduğunu ifade eder. İlahi aşkın şarabının tortusunu içenlerin sonu hayırlı olup misk kokarlar. Ay ile güneşin yerlerinde duramayıp devamlı dönmeleri ilahi kadehten içtikleri şarap sebebiyledir. Melekler o saf şarabı içtikten sonra kendilerinden geçip Allah’a secde

ettiler. İlahi aşkın tecellisi ile Tur dağı deve sırtı gibi dümdüz olmuştur. Toprağın sessizce iç alemine dalıp murakabe halinde kalmasının nedeni ilahi aşkın şarabını içmiş olmasındandır. Bağlar ve çimenlikler onun şekerinin yakıcı tesiriyle yeşillerini döker; bütün hamalar da onun yaşıyla pişer. Çürümüş kemiklere can verdiği gibi âleme bir kez üflese bütün düzeni altüst eder. Bütün varlıklar ilahi kadehin şarabıyla hayat bulmuş, onun nimetiyle vücuda gelmiştir. Mu'înî'yi kendinden geçiren büyük aşkın kaynağı yerde ve gökte şevkle arzulanmış ilahi aşk şarabının kadehidir.

Velehü Eyzan

mef' ülü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

1. Bu nice hūb hum u ne şāfi şarāb u cām
‘ Aşık-ısañ hālāl odur anuñ südi harām
2. Ol cām cür‘ asını içen encām buldı hayr
Oldı hitām misk anı hem her kim içdi tām
3. Şems ü kamer o şāğar-ıla içdi mey meger
Ārām kılmayup hī dönerler turup müdām
4. Çarh içdi cür‘ asın dün ü gün çarh-ı hey vurur
Encüm dutup nücüm felek urdı atına licām
5. Ol şāfdan şafā-y-ıla şāfī melāyike
Mest olup itdi secde kimi cehd der-kıyām
6. Urdı o cām cūş-ıla raqş cemal cebel
Şavq-ıla turmadı gözünüñ yaşı şubh u şām
7. Mest ü harāb oldı türāb ol meyi içüp
Hāmūş olup murākabede kaldı bī-kelām

8. Ol sükker-i sevret-ile döker yaşın bağ u rāg
Zī-mest kim yaşından olur puhte cümle hām
9. Mevc-veş şunsa vire ‘izām-ı remīme cān
Ger şırf şunsa ‘āleme bir dem kıomaz nızām
10. Bāri kamu şey oldu bu cāmuñ meyiyle hayy
İn‘āmı-y-ıla buldı vücūd aşı-ı hās u ‘ām
11. Ol cāmdan-durur bu **Mu‘īne** gāram u vecd
Tā ‘arş u ferşden ider ol şevk-ıla dü kām³⁶⁴

2.2.3.8.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 5489-5505. beyitleri arasında yer almaktadır. Şairin Mu’în mahlasını kullandığı şiir 17 beyittir. Eserde aslan ile av hayvanları hikâyesinin anlatıldığı bölümde, “Der-Beyân-ı Ziyâfet-i Te’vîl-i Rekîk-i Meges” başlıklı kısımda bulunmaktadır. Bu kısımda eşek sidiği üzerindeki bir saman çöpünün üstünde bulunan sineğin sidiği deniz, saman çöpünü gemi, kendini de kaptan zannetmesi hikâye edilir. Etrafını kendi görebildiği kadar değerlendiren sinek için sidik birikintisi deniz gibidir. Şair; kişinin bu sinek gibi davranmamasını, kendi nefsinden vazgeçip mutlak hakikatte yok olmasını öğütledikten sonra nazım şeklini değiştirerek bu şiiri söyler. Şiirden sonra “Rencîden-i Şîr Ez-Sebeb-i Dîr-Âmeden-i Hargûş” başlığıyla isimlendirilen kısım gelir. Bu kısımda tavşan gecikince aslanın onun gelmeyeceğinden endişelenmeye başladığı anlatılır.

Şiirin vezni, *mefâ’ilün* tefilesinin dört defa tekrarlanmasıyla meydana geldiğinden mısraların taktileri eşit şekilde ortadan ikiye bölünebilmektedir. Buna

³⁶⁴ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 439-440.

göre bazı beyitlerin orta kısımlarında kafiye bulunduğu dikkat çeker. Şiirdeki 5., 8., 13., 14. ve 16. beyitler musammat özelliği gösterir.

Mu'înî şiirine Allah'ın nurunun ışığı gönlünde yandıktan sonra baştan ayağa tutuştuğunu ve böylece vücudunun uyandığını dile getirerek başlar. Vücudunun damlasının bütün ummanın kadehi olduğunu söyleyerek kesret vahdet ilişkisi kurar. Çiçek bahçesinin bütün renklerini ve kokularını zahiri güzelliğe benzetip hakikat güneşi doğduktan sonra renk ve koku adına ne varsa hepsinin yandığını söyler. Frenk ya da sünni her kişi gönül aynasındaki kiri silip en berrak hale getirmelidir. Bilenler bildiğini, bulanlar bulduğunu söylemez; ilim, alim, ma'lum hepsi bir olmuş, bütün boş sözler yanmıştır. Kişi arayarak bulacağını ya da tabii olarak geleceğini zannederken ilahî nur geldikten sonra bütün bu arayışlar ve zanlar yanmıştır. Allah'ın cemali tasvir edilebilir değildir; öyle zannedenler Cemalullahı gördükten sonra tasviri meydana getiren şekil ve yüz yanar. İlahi nur gelmeden önce sen ben davası güdüp dost düşman ayrımı yapanların sevgi ve düşmanlık anlayışları ilahi nurun gelmesiyle yanıp yok olur. Âlemde dolu olan ne varsa insan için de o istemelidir. Ancak ilahî nur gelince inceden inceye bunlar da yanar. Allah, benzerlikten münezzeh, kutsilikte en mukaddestir. Korkuyu huy edinmemek, canı uykudan uyandırmak, “ölmeden önce ölünüz” sözünden ders almak gerekir. Şiirin sonunda Mu'înî şeyhe tabi olmanın önemine temas ederek Allah'ın nurunun şeyhi Abdürrahîm vasıtasıyla tecelli ettiğini dile getirip mahşer günü hesaba çekilmekten kurtulduğunu söyler. Gönlün, ilahi nurun tecellisine gark olduğunu, bunun zevkinin duyulması gerektiğini öğütler. Allah'ın nuru ışığını belli ettiğinde bütün umut ve korkular tutuşmuş hepsi yanmıştır.

Min Ba' zı Tevhîdâtihi Fî- 'Âlemi Müşâhedâtihi ve Fî-Evķâti Nihâyâtihi

Şerrefehu'llâhü Bi-Mu' âniyâtihi

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Cemâli şem' -i nûrından kaçan kim cânda o yandı
Dutuşdum başdan ayağa vücûdum cümle uyandı

2. Vücūdum kaçresin gördüm kim ol ‘ummāna cām olmuş
Bu kaçrem ‘ayn-ı baħr oldu ara yirden sebū yandı
3. Mezāhirde nazar kıldum ki cümle reng ü bū andan
Hüviyyet güneşi toğdı bu cümle reng ü bū yandı
4. Ne reng ü ya ne būdur o ne odur ya ne budur o
Egerçi cümle andandur velī anda kamu yandı
5. Şu dilden ki ol sile jengi görünür levn-i bī-rengi
Ne sünnīdür ne efrengi şu kim bu rene boyandı
6. Bilenler didi bilmedüm bulanlar didi bulmadum
Bir oldu ‘ilm-ile ma‘lūm u ‘ālim güft ü gū yandı
7. Şanurdum cüst ü cūyumdan bulam yā ħulķ u hūyumdan
Çū buldum ħulķ u ħū gitdi köyüdi cüst ü cū yandı
8. Budur tevĥīd-i maħmūdī ki yaķa ġayr-ı ma‘būdı
Köyüdi cümle maķşūdı baħr-ı mevcūd-ı hū yandı
9. Şanurdum vech-i Allah’ı ki men şekli musavverdūr
Teveccüh kıldum ol vecche köyüdi şekl ü rū yandı
10. Dir-idüm sin ü ben tende gezerdüm dōst u düşmende
Meveddet maħv-ı nūr oldu ‘adāvetsüz ‘adū yandı
11. Şafā-yı cān u dilden iy diyenler āb u gil oldur
Köyüdi cān u dil āb u gil anda iy ‘amū yandı

12. Taleb kıl anı âdemde toludur gerçi ‘ âlemde
Velâkin âdem ü ‘ âlem deminde mû-be-mû yandı
13. O hemtâdan muḳaddesdür münezzehlikde aḳdesdür
Gözetme pîş ü pes besdür ki aña şîb ü ‘ amû yandı
14. İdinme hūyı ḳorḳudan uyandur cānı uyḳudan
Sebaḳ al ḫarf-ı mûtudan göresin mā vü tū yandı
15. Baña ‘ Abdurrahîm-ile tecellî eyledi Raḥmān
Ḫalāş oldum ḫisābumdan terāzū vü şoru yandı
16. Tecellîyi ki berḳîdür ne ğarbîdür ne şarḳîdür
Göñül ol zevḳa ğarḳîdür gel ol zevḳîyi tuy indi
17. **Mu‘îne** müste‘ ān nûrı ‘ ayān ideli bir pertev
Recā vü ḫavf dutuşdı ne uçmaḳ ne ṭamu yandı³⁶⁵

2.2.3.8.10. Onuncu Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 5765-5771. beyitleri arasında yer alan gazel 7 beyit olup Mu’în mahlası kullanılmıştır. Eserde “Özr Hâsten-i Hargûş ve Lâbe Kerden Ez-Şîr” başlıklı bölümün sonunda bulunur. Bu bölüm aslan ile av hayvanları hikâyesinde tavşanın aslandan geç kaldığı için özür dilemesinin anlatıldığı kısımdır. Aslana yem olma sırası av hayvanlarından tavşana geldiğinde tavşan aslanı ortadan kaldırmak için bir hile hazırlar. Hilesini gerçekleştirmek için aslanın yanına kasten geç gider. Aslan hiddetle neden geç kaldığını sorunca tavşan kurguladığı hikâyeyi anlatır.

³⁶⁵ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 536-537.

Besili bir arkadaşıyla erkenden yola çıkıp gelirken yolda başka bir aslanla karşılaşır. Aslan onları yemeğe kalkışır. Tavşanlar, kendilerinin hayvanlar padişahının köleleri olduğunu söyleyince o aslan “Benden başka padişah, eşiğimden başka sığınılacak kapı mı var? Sizin o padişahınızı parça parça ederim. Arkadaşın bende kalsın, sen git padişahına haber ver gelsin de onu yere çalayım” diyerek tavşanı bırakır.

Tavşan bu hikâyeyi anlattıktan sonra aslanı hilesine çekmek için “Benimle gel o aslanı yoldan temizle” der. Hayvanlar padişahı aslan, anlatılanlara inanıp meydan okuyan diğer aslanı ortadan kaldırmak için tavşanla beraber yola çıkar. Mu’inî hikâyenin bu noktasında araya girip nazım şeklini değiştirerek kendi dilinden bu gazeli söyler. Gazelden sonra “Cevâb-ı Hargûş ve Revân-ı Şîr-Râ Vey” başlıklı bölümle hikâye devam eder. Bu bölümde aslan, kurulan tuzaktan habersiz olarak tavşanın rehberliğinde ormandaki kuyuya doğru gider.

Tasavvufî özellikte kaleme alınan şiirin başında ilahi aşka ve ilahi aşkla kendinden geçmiş salikin haline dikkat çekilir. İlahi aşkın bir nefesi ateşten rüzgar gibidir. Onun tasası mecazi aşkın tasasından başkadır. Yer ve gök, sıcak ve soğuk itidalini aşkla bulur. Bülbülün sesini dışarı taşıran aşktır. Güneşe erişen aşk kuyumcusunun yüzü sapsarı olmuştur. Şiirin sonunda satranç oyunu benzetmesiyle Mu’inî akıl atını mat ettiğini dile getirip ne acayip oyun, ne acayip bilgin diyerek şiirine son verir.

Min Ba‘ zı Leţâyifi Ce‘ alehu’llâhü Fî-Zümreti Tāvāyifi

fe‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilün (fâ‘ ilâtün-fa‘ lün)

1. Ne ‘aceb derd ü ne ‘aceb sevdâ
Ne ‘aceb merd ü ne ‘aceb şeydâ
2. Ne ‘aceb od kim demi yildür
Ne ‘aceb gerd ü ne ‘aceb deryâ

3. Ne ‘aceb fâş u ne ‘aceb penhân
Ne ‘aceb ferd ü ne ‘aceb gavgâ
4. ‘Arşa vü ferşe i‘tidāl andan
Ne ‘aceb serd ü ne ‘aceb germâ
5. Taşurur taşā gulğulı bülbül
Ne ‘aceb verd ü ne ‘aceb şahrâ
6. Zerger-i ‘ışkı şemse irmiş gör
Ne ‘aceb zerd ü ne ‘aceb sîmâ
7. ‘Aklı atın **Mu‘î**nüñ eyledi mât
Ne ‘aceb nerd ü ne ‘aceb dānâ³⁶⁶

2.2.3.8.11. On Birinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 6128-6140. beyitleri arasında yer alan gazel 13 beyittir. Şairin Mu’înî mahlasını kullandığı şiir eserde “Pûrsîden-i Şîr Ez-Sebeb-i Dîr Âmeden-i Hârgûş ve Pâ Vapes Keşîden-Eş” başlıklı kısımda bulunur. Bu kısım aslan ile av hayvanları hikâyesinin bir bölümüdür. Hikâyenin bu kısmında tavşan aslanı ormanda bir kuyuya doğru götürür. Tavşan giderken bilerek geride kalıp kuyudaki aslandan korktuğu için yaklaşmadığı izlenimini verir. Hayvanlar padişahı aslan, tavşana geride kalmasının nedenini sorduğunda meydan okuyan diğer aslanın o kuyuda yaşadığını, böylece etraftan gelen tehlikelere karşı korunduğunu, eğer kucağına alırsa güvenle kuyuya yaklaşabileceğini söyler. Aslan da tavşanı koltuğuna alıp beraberce kuyuya yaklaşır. Aslan kuyuya bakmadan önce şair, insanın nefsine uymaması ve aklını kullanması hakkında nasihat verir. Ardından nazım şeklini

³⁶⁶ Yavuz, **a.g.e.**, C. II, s. 560-561.

değiştirerek kendi dilinden bu gazeli söyler. Gazelden sonra “Nazar kerden-i Şîr Der Çâh Diden-i Aks-i Hîş Der Vey ki Hargûş Der Begal” başlıklı bölümde, aslanın kucağında tavşan bulunduğu halde kuyuya bakınca suyun yüzeyinde beliren kendi aksini koltuğunda tavşan tutan rakip aslan suretinde gördüğü anlatılır.

Mu’înî bu şiirini tasavvufî mahiyette kaleme almıştır. Mey, câm, peymâne, meyhane, humhâneci, cemâl, sâfî dil, cur’a, aşk, âşık ve benzeri kelimeler tasavvufî manaları yönüyle şiirde kullanılmıştır. Âşıka yakışan ilahi aşkın ateşinde gönlünü pervane gibi yakmasıdır. Gönül Cemalullahın mumuna pervane olursa gurur ateşini geçip nurun mutluluğuna kavuşur. Bütün kâinat ilahi aşkın ışığının etrafında zerre misali divane olur. Aşk şarabının şişesinin tortusundan bir kadeh içen artık yerinde duramaz. Gönül şarap içen, can meyhane, şarap aşk, meyhaneci dosttur. On sekiz bin alem o meyhaneden sarhoştur; kimi sersemlemiş, kimi kendinden geçmiş bir halde oturur. Ham sofuların yabancısı olduğu ilahi aşk şarabını içebilmek için kişinin gönlünün saf olması gerekir. Aşk şarabının bir damlasının değeri bin baş, yüz bin candır. Âşık, sonunda ilahi aşka erişmek varsa Cirsîs peygamber gibi yetmiş kez ölüp dirilmeye ve her nefeste bağrına hançer vurulmasına razıdır. Âşkın gönlü Cemalullahın hazinesinin hayaliyle dolduğu için mamur değil hazinelere yaraşır şekilde viranedir. Âşkın işi devamlı ağlayıp inlemek olduğundan canı ilahi aşka kavuşmak için durmadan ney gibi feryat eder. Şiirin sonunda Mu’înî kendisi üzerinden okura ilahi aşka ulaşmanın öğüdünü verir. Kişi benliğini kendiliğinden yok edip ondan sıyrılmalıdır; ilahi aşkı isteyen kişinin yapması gereken tek davranış bu olmalıdır.

Velehu Eyzan

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1. ‘ Işkî şem‘ inde gönül pervâne gibi yanadur
‘ Āşıka ‘ ışk odına yanmak yaraşur yâ nedür
2. Geçüben nâr-ı gurûrı nûr-ı mesrûra irer

Cān kim ol cem‘ -i cemālũñ şem‘ ine pervānedür

3. Şavķuñuñ şem‘ inde zerre oluban kevn ü mekân
Kimi sergerdān kimi āşüfte vü dīvānedür

4. Derdi dürdinden içen cām eylemez ārām hīç
Cām kim ‘arş-ı ‘azīm ol şīşeye peymānedür

5. Şīşe kim meydür maḥabbet dōstdur ḥumḥāneci
Ol meyi içen gönüldür cān ana meyḥānedür

6. On sekiz biñ ‘ālem ol meyḥāneden sermest olur
Kimisi maḥmūr oturmuş kimisi mestānedür

7. Bize şāfī dil gerek tā bu şafāyı nūş ide
Şōfiler ‘ışķ meclisine gelmesün bī-gānedür

8. Didüm ol meyden nedür bir cür‘ aya qadr ü bahā
Didi her bir qatresi biñ başa yüz biñ cānadur

9. Cānumı Cercis gibi yitmiş kez öldür her nefes
Bağruma ḥançer urup qanuma her dem qanadur

10. Gönlüme tōldı ḥayālī genc-i şulṭānī olup
Gönlüm anuñçun ‘imāret olmayup vīrānedür

11. Vuşlatı şekkerlerin tā tadasın tūṭī gibi
Fūrkatı ağısına bal gibi barmaq banadur

12. Ney gibi cānum anuñçun ṭurmayup eyler fiğān

Pîşesi ‘ ıŝkuñ hemîşe nâle vü efgânedür³⁶⁷

2.2.3.9. Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî)

Hümâ vü Hümâyûn’da gazel tarzıyla yazılmış aşk, âşık ve maşuk temalı beş şiir yer almaktadır. Bu şiirler hikâye kahramanları Hümâ ile Hümâyûn ve onların yardımcılarının dilinden söylenmiştir.

2.2.3.9.1. Birinci Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn’un 2463-2469. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyit olup hikâyede Hümâyûn adına mutrip tarafından söylenir. Şairin mahlasını kullanmadığı şiirde mahlas yerine yedinci beyitte şiiri okutturan Hümâyûn’un adı geçer. Eserde “Şeydâ Şuden-i Hümâyûn Ez-Kavl-i Perîzâd” başlıklı bölümde bulunan şiirden önce vaka akışı şöyle gelişir: Köşkün damından Hümâyûn’un eğlence meclisini izleyen Hümâ, aşk hasretine daha fazla dayanamayıp kavuşmayı arzuladığına dair mesnevi nazım şekliyle yalvarırcasına bir şiir okur. Hümâyûn, duyduğu sözlerden çok etkilenir ve cevap olarak mecliste bulunan mutriplerden birine bu şiiri okumalarını emreder. Mutrip gazel okumayı bitirir bitirmez Hümâyûn’un gönlü Hümâ’nın aşkının derdiyle dolar. Kendisini tamamıyla aşka teslim edip kendi dilinden söylemeleri için sevgiliye kavuşma arzusunu dile getiren mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bir şiiri mutriplere öğretir.

Cemâlî şiire âşıkın gönlünün sevgilinin mumu etrafında pervane olup kanatlarını yaktığını; aşk acısıyla ağlayan gözlerinden akan yaşlarla kurunun yeniden tazeleştiğini söyleyerek başlar. Âşıkın gönlü ateşle, gözleri suyla dost olduktan sonra gönlü denizleri karaya, gözleri de karaları denize döndürmüştür. Sevgilinin gamzesi âşıkın can ülkesine şer saldığından beri fitne çıkaran gözleri gönlünü harap etmiştir. Ay sevgilinin alına benzediğini iddia ederse buna şaşırırmamalıdır, çünkü ay ışığını sevgilinin güneş yüzünden almaktadır. Gül şekeri hastalara faydalı olduğu için âşık sevgilinin yanaklarını ve dudaklarını arzulamaktadır. Âşıkın sevgilinin yoluna yüzünü koyması, gümüş gibi gözyaşlarını ve altın gibi sararmış yüzünü onun

³⁶⁷ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 594-595.

ayaklarının altına sermek istemesindendir. Son beyitte Hümâyûn'un Hümâ'ya kavuşmasıyla kazandığı şeref, yücelikte güneşle başabaş duruma yükselmesi şeklinde tasvir edilerek şiire son verilir.

Şî'r-i H'ānden-i Nevā-Sāzān Ez-Zebān-ı Hümāyun

mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūlūn

1. Pervāne-i dil şem' üñe çün yakdı per iy dōst
Çeşmüm ğam-ıla eyledi her huşgı ter iy dōst
2. Nār-ıla gönül āb-ıla göz olalı hem-dem
Berr eylemişem bahrı vü bahr oldı ber iy dōst
3. Göñlüm evini fitne gözün eyledi ğāret
Cān milkine ğamzeñ şalalı şūr u şer iy dōst
4. Ay alnuña eylerse teşebbüh ne ' aceb kim
Mihrünle bulur māh dahı nūr u fer iy dōst
5. Cān u dil anuñ-çün taleb eyler ruḥ ü la' lūñ
Kim hastalara nāfi' olur gül-şeker iy dōst
6. Kılmağa ayağın tozına baş koyup īşār
Yaşumla yüzüm eylemişem sīm ü zer iy dōst
7. Çün kıldı Hümāyūn'ı feraḥ-şād vişālūñ
Hurşīd-ile rif' atde olur ser-be-ser iy dōst³⁶⁸

³⁶⁸ Osman Horata, "Hümâ vü Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk): İnceleme - Tenkidli Metin", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 1990, s. 498.

2.2.3.9.2. İkinci Gazel/Nazım

Mesnevinin 2547-2548. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Şiirden önce vakanın gelişi şöyledir: Hümâyûn köşkünde içki meclisi kurup eğlenirken Hümâ'yı özler. Yardımcısı Perîzâd'ı ona gönderip meclisine davet eder. Hümâ, sevgilisinin davetini memnuniyetle kabul edip hemen onun köşküne gider. Eğlence meclisinde Hümâyûn'un bulunduğu tarafa doğru ilerleyip ona selam verir ve ardından *virdüm* redifli iki beyitlik bu şiiri okur. Devamında Hümâyûn tahtından kalkıp Hümâ'yı karşılar ve cevap olarak *düştim* redifli iki beyitlik bir nazım okur.

Şiirde âşık, benzeri bulunmayan ay yüzlü sevgiliye gönül verdiğini; canının, sevgilinin amber kokulu saçlarıyla darmadağın olduğunu dile getirip sevgiliden merhamet etmesini ister.

Meşel Zeden-i Hümâ

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Nigārâ gönlümi sen aya virdüm
Ki ya' nî hüs-n-i bî-hemtâya virdüm
2. Çü cānı zülf-i ' anber-sāya virdüm
Terahhüm eyle kim yağmaya virdüm³⁶⁹

2.2.3.9.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Eserin 2557-2558. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Şiirden önce olay akışı şöyledir: Hümâyûn bir gece eğlence meclisi düzenler. Hümâ ile kavuşmayı arzuladığından yardımcısı Perîzâd'ı ona gönderip köşküne davet eder. Vakıt kaybetmeden köşke gelen Hümâ, meclise girdiğinde Hümâyûn'un oturduğu tahta dönerek *virdüm* redifli bir nazım okur. Hümâyûn, tahtından kalkıp eğilerek Hümâ'yı

³⁶⁹ Horata, a. g. e., s. 504.

karşılar ve elinden tutup cevap olarak *düşüm* redifli bu şiiri okur. Hümâ şiiri duyunca kendinden geçer ve bir terakib-bend okur.

Şiirde âşık, sevgilinin gamzesinin derdinden ateşe düştüğünü; gözünden akan nehirlerin seline kapıldığını dile getirir ve düştüğü müşkil durumdan kurtulmak için sevgilinin yardımını ister.

Meşel Zeden-i Hümâyûn

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Şehâ gamzeñ gamıyla nâra düşdüm
Gözüm yaşı-y-ıla enhâra düşdüm
2. Kâlup çün ' ışk-ıla göz kâra düşdüm
Meded ırgür ki müşkil kâra düşdüm³⁷⁰

2.2.3.9.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn'un 2628-2634. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyit olup hikâyede Hümâ tarafından söylenmektedir. Şairin mahlasını kullanmadığı şiirde mahlas yerine yedinci beyitte şiiri okuyan Hümâ'nın adı geçer. Şiirden önceki olay akışı şöyledir: Hümayun, düzenlediği içki meclisinde eğlenirken Perizad'ı Hümâ'nın ikametine gönderip onunla kavuşmak istediğinin haberini yollar. Hümâ aldığı haberden çok mutlu olur ve hemen davete icabet ederek Hümâyûn'un sarayına gelir. Âşıklar mecliste karşılaştıklarında birbirine aşk ve özlem dolu şiirler okur. Hümâyûn'un yüzü örtülüdür, Hümâ, örtüsünü kaldırmasını ve yüzünü göstermesini ister. Peşinden *arz kıl* redifli bu şiiri okur. Şiirden sonra Hümâyûn, Hümâ'dan duyduğu sözlerden çok etkilenip yüzünü açar. Bu karşılaşmadan sonra Hümâyûn, Hümâ'yı kendi tahtına götürür ve yan yana oturup beraber eğlenirler.

³⁷⁰ Horata, a. g. e., s. 505.

Şiirin manası hikâyenin konusuna uygun biçimde şekillendirilmiştir. Hümâyûn'un yüzünü görme arzusuyla yanan Hümâ'nın bu isteği daha ilk beyitte kendini gösterir. Âşık sevgiliden bülbüle gül bahçesini gösterir gibi yüzündeki örtüyü açıp gözlerine yüzünü göstermesini ister. Sevgilinin kan döken gözleri âşıkın gönlünü yaraladığından âşık, gönlünü iyileştirmesi için sevgiliden merhamet göstermesini bekler. Sevgili saçlarını açarsa âşıkın can dimağına müşk kokuları dolar. Âşık, gönlüne seslenerek arzularını deftere yazıp sevgiliye sunmasını; yüzünü sevgilinin ayağına sürmesini, canını ve başını yoluna sermesini; gözüyle su, gönlüyle ateş sunmasını ister. Şiirin sonunda âşık, gönlünün sevgilinin tarağıyla onun karışık saçlarına dolanıp kalmasını diler.

Ğazel H'ānden-i Hümā

mef' ūlū fā' ilātū mēfā' ilū fā' ilūn

1. Keşf it nikābı dīdeye dīdār 'arz kı1
Ref' it hicābı bülbüle gülzār 'arz kı1
2. Hūn-rīz çeşmüñ-ile çü bīmārdur gönül
Raḥm eyle ḥasta dillere tīmār 'arz kı1
3. 'Anber ü müşk tolmag içün cān dimāğına
Mūyuñla būy-i nāfe-i Tatār 'arz kı1
4. Dīvāne olma deftere yaz ḥālūñ iy gönül
Ol mihr ü māh-ı ravzama var 'arz kı1
5. Benden öpüp elin yüzüñi sür ayağına
Cānı vü başı yolına īşār 'arz kı1
6. Hāk olduğum duyup hevesinden hevāsınuñ

Gözümle âb u göñlüm-ile nâr ‘ arz kıl

7. Cân u dil-i Hü mâ’yı tırağında zülfinüñ
Derd ü belâlar-ile giriftâr ‘ arz kıl³⁷¹

2.2.3.9.5. Beşinci Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn’da 2703-2709. beyitler arasında yer alan şiir 7 beyittir. Hikâyede Hümâ’nın şiirine cevap olarak Hümâyûn tarafından okunur. Şairin mahlasının bulunmadığı şiirin son beytinde Hümâyûn’un adı geçer. Şiirden önceki olay akışında Hümâ, ikametine gelen Perîzâd vasıtasıyla Hümâyûn’un düzenlediği meclise katılması için davet alır. Sevgiliden gelen davete çok sevinen Hümâ hemen onun köşküne gider. İki sevgili karşılaştıklarında birbirine aşklarını anlatıp şiirler okurlar. Hümâyûn’un yüzü örtülü olduğundan onu görme arzusuyla yanan Hümâ yüzünü açmasını isteyip *arz kıl* redifli şiiri söyler. Hümâyûn yüzünü açıp Hümâ’ya görünür ve iki sevgili kucaklaşıp hasret giderir. Ardından Hümâyûn bu şiiri okur. Şiirden sonra iki sevgilinin işaretiyle yardımcıları tarafından elifsiz, bir harfi noktalı bir harfi noktasız ve tamamen noktasız harflerden meydana gelen oyun yapma amaçlı bir dizi şiir okunur.

Şiir, eğlence meclisinin düzenlendiği geceye uygun manada *bu gice* redifiyle kaleme alınmıştır. Ayrıca *reyhan, hat, inşa, nüsha* kelimeleriyle güzel yazı yazma sanatına işaret edilir. Bu gece, insanın aklını başından alan sevgilinin göz alıcı lûleleri, âşıkın gönlüne sevda kelepçesi vurmuştur. Âşık, sevgilinin yüzünün güzellik mumunda pervane olup yanarken sevgilisinin onu izlemesini ister. Sevgilinin boyu cennet ağacı Tûbâ, dudakları Kevser pınarıdır. Böyle olunca meclis de cennet makamı gibi olur. Sevgili meclise gelince âşıkın dopdolu saf şarap kadehlerini içip keyiflenmesinin sebepleri hazır hale gelir. Sevdaya düşmüş gönlün sevgilinin saçlarına kavuşmakla şaşkın ve perişan hale gelmesine şaşırmamak gerekir. Sevgilinin yüzündeki reyhan kokulu ayva tüyleri can nüshası gibidir; âşıkın ruhu onu okuyup aşk mektupları kaleme alır. Şiirin sonunda Hümâyûn, sevgiliye kavuştuğu

³⁷¹ Horata, a. g. e., s. 510.

geceyi kadir gecesine benzetip berata kavuşmanın mutluluğunu dile getirir. Müzisyenden sevinçli bir şeyler çalıp geceyi ihya etmesini isteyerek şiire son verir.

Şi'r H'ānden-i Hümāyun Pîş-i Hümā

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün (fa' lün)

1. Yine ol ıurra-i ıarrarı muıarrā bu gice
Şaldı cān-ıla dile ħalka-i sevdā bu gice
2. Dōst zūlfine irüp tañ mıdur oldıysa eger
Dil-i sevdā-zede şūrīde vü şeydā bu gice
3. Ĥaı-ı reyĥānını kim nüsha-i cāndur okıyup
Münşī-i rūĥ neler eyledi inşā bu gice
4. Şem' -i ĥüsnünde şehā şevĥ-ile pervāne-sıfat
Nicesi yandugumı eyle temāşā bu gice
5. Kāmetüñ hem-ser-i Tübī vü lebüñdür Kevşer
Meclis olsa ne 'aceb Cennet-i me'vā bu gice
6. Sākıyā cām-ı muşaffāyı pür it nüş idelüm
K'oldı esbāb-ı şafā yine müheyyā bu gice
7. İrmege ħadre Hümāyūn'a felek yazdı berāt
Muıribā eyle ıarab k'eylerüz iĥyā bu gice³⁷²

³⁷² Horata, a. g. e., s. 516.

2.2.3.10. Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân (Gelibolulu Za'îfî)

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân'daki şiiirlerden yedi tanesi aşk, âşık, maşuk temalıdır. Mesnevinin baş tarafında betimlenen ve Sultan II. Murâd'ın da bizzat katıldığı eğlence meclisinde okunan bu yedi şiirin hepsindeki aşk, beşeri aşktır. İlk şiir şair tarafından, diğerleri meclisteki müzisyenlerin dilinden söylenmiştir.

2.2.3.10.1. Birinci Gazel/Nazım

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân'ın 7a numaralı varağında bulunan şiir 7 beyittir. Za'îfî Muhammed bu şiirinde mahlasını kullanmamıştır. Eserde “Der Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd” başlığıyla isimlendirilen bölümün içinde yer alır. Mesnevinin başında padişahın savaşları anlatılmadan önce bir eğlence meclisi hikâye edilir. Sultan Murâd adına düzenlenen mecliste padişahla beraber iyi giyimli, bakımlı beyler ve şehzadeler oturur. İçki kadehleri gelip gitmekte ve lezzetli yemekler yenmektedir. Böyle bir manzara içinde Za'îfî bu şiiri okur. Şiirden sonraki vaka akışında Sultan Murâd bu şiiri duyunca çok beğenir ve saz eşliğinde sesi güzel bir müzisyene okutturup şaire hesapsız ihsanlarda bulunur.

Za'îfî şiirine sevgilinin hışımlı yan bakışının sebebini canını almak istemesine bağlayarak başlar. Sevgilinin yan bakışının sarhoş gibi olması harami gözlerinin kana susamış olmasından kaynaklanır. Şair, gönlü sevgilinin saçının kıvrımında misafir olduğundan sevgilinin ilgi gösterip bakmasını bekler. Âşık, sevgilinin kabe yüzünü tavaf edip bayram etmeyi arzular ancak onun hışımlı yan bakışı âşıkı bu bayramda kurban etmeği düşünür. Sevgilinin gamzesi âşıkların başlarını kesip top yapmak için kılıcını çekip meydana hışımla giren kahraman gibidir.

Şiirde çevgan oyununa, hacda kurban kesme ibadetine, Türk kültüründe misafir ağırlama adetine, haramilerin yol kestikleri sosyal olaylara göndermelerde bulunduğu görülür.

Şi'r

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Neden ğark oldu şāhā cāna ğamzeñ
Meger kim kasd idüpdür cāna ğamzeñ
2. Ĥarāmī gözlerüñ kim ẓan içüpdür
Bu ma‘ nīden-durur mestāne ğamzeñ
3. Müsāfirdür göñül zülfüñ ĥamında
Nazar kılsa n’ola mihmāna ğamzeñ
4. Sebātı olmaduğın şāhā hüsnüñ
Di kim ẓaşd eylesün iḥsāna ğamzeñ
5. Yüzün ḥaccın tavāf itsem didi dil
Bu ‘īdde cān diler ẓurbāna ğamzeñ
6. Serin ‘uşşākınıñ top itmek için
Çeküp tığın girür meydāna ğamzeñ
7. Cemālūñ defterin gördi çü ‘āşık
Kulağ dutmaz velī divāna ğamzeñ³⁷³

2.2.3.10.2. İkinci Gazel/Nazım

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân’ın 7b-8a varaklarında bulunan şiir 7 beyittir. Za’îfî Muhammed bu şiirinde mahlasını kullanmamıştır. Eserde “Der Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd” başlıklı bölümde bulunur. Bu bölümde padişahın kurdurduğu bir eğlence meclisi anlatılır. Şair de bu görkemli meclise katılıp şiir söylemiştir. Şiirde padişah, sevgilinin tasvir edildiği klasik benzetmelerle anlatılır; yanağı ay, yüzü güneş, endamı gümüş, benleri kuşları tuzağa düşüren yem taneleridir.

³⁷³ Sarı, a. g. e., s. 189.

Yüzündeki aydınlık İslam dininin nuru, siyah ben taneleri ise İslam'a esir düşmüş kafirlerdir. Kanun sanatçısının ardından çeng çalan sanatçının icrası başlar ve o da *böyle kalmaz* redifiyle kaleme alınmış nasihat konulu bir şiir okur.

Şiire sevgilinin güzelliği övülerek başlanır. Onun yüzündeki ayva tüylerini ve benleri gören âşıkın gönül kuşu aldanıp aşk tuzağına düşer. Sevgilinin yüz güzelliği mükemmeldir; onun yanağındaki benleri görenler kamer devrinde yani ahir zamanda küfrün İslam'a esir düştüğünü zanneder. Seherde doğan güneşin durmayıp akşam vakti batıp gitmesinin sebebi kendinden daha parlak olan sevgilinin yüzünü gördüğü içindir. Âşıkın gönlü gümüş endamlı bir sevgiliye düştüğünden içi ferah ve rahattır.

Şî'r-i Şāhib-i Kānūn

mefā' ilūn mefā' ilūn fe' ulūn

1. Şāhā hūsnūñ maḥabbet-nāma düşdi
Kim aña dest-i kudret ḥāma düşdi
2. Çü taḥrīr oldı vechūñde ḥaṭ u ḥāl
Dil ü cān murğı görüp dāma düşdi
3. Yüzūñdür aḥsen-i takvīm anuñçün
Tamāmet mihri ḥāş u 'āma düşdi
4. 'İzāruñda ḥaṭuñı gören eydür
Kamer devrinde küfr İslāma düşdi
5. Seher güneş cemālūñ gördi anuñçün
Zevāli her dem anuñ şāma düşdi
6. Göñül ḥālūñ görüp dir nāme üzre
Kalem-den noḳṭadur kim dama düşdi

7. Feraḥ nice olmasun şol cān u gönül
Ki bir maḥbūb-ı sīm-endāma düşdi³⁷⁴

2.2.3.10.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân'ın 9b numaralı yaprağında yer alan şiir 7 beyittir. Za'îfî Muhammed bu şiirinde mahlas kullanmamıştır. Şiirdeki dördüncü beytin musammat özellikte kaleme alındığı görülür. Eserde hükümdar adına düzenlenen eğlence meclisinin hikâye edildiği “Der Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd” başlığıyla isimlendirilen bölümde bulunur. Mecliste şeştar çalan ve bir şiir okuyan sanatçının ardından muganni bu şiiri seslendirir. Ardından rebap çalan müzisyenin icrası başlar; o da rebap eşliğinde bir şiir okur.

Şiire sevgilinin güneş gibi yüzünün ışığının parıltısıyla bütün cihani aydınlattığı dile getirilerek başlanır. Sevgilinin saçlarının gölgesi yüzüne düştüğü zaman tıpkı güneşin üzerine gölge düşmüş gibi görünür. Onun saçları âşıkların gönül ülkesini yağma edip darmadağın eder. Hüma kuşuna benzeyen saçlarının gölgesinden berat ve kadir gecesi görünür. Gül yaprağı yanağına saçları sümbül gibi salındığı zaman karanlıkla nur barışıp bir araya gelmiş gibi görünür. Sevgilinin dudakları her derdin devası ölümsüzlük çeşmesi gibidir; terk edilmiş gönüllere şifa verir. Sevgilinin iki yayı andıran kaşlarının ortası âşıkın miracıdır. Sevgilinin uzun boyu cennet ağacı Tûbâ; yüzü cennetin gül bahçesidir. Saf ve güzel kokulu şarap onun yüzünün gülsuyudur. Şairin şiirde sevgilinin yüzü, saçları, dudakları, kaşları ve boyunu klasik benzetmelerle övdüğü görülür. Kaşlarını övdüğü beşinci beyitte Necm suresinin 9. ayetinden kısmen iktibas ettiği *kavseyn* ve *ev edna* tabirleriyle miraç hadisesine telmihte bulunur.

[Başlıksız]

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

³⁷⁴ Sarı, a. g. e., s. 190-191.

1. Şu‘ â‘ -ı pertevi hüsnuñ cihānuñ hüsni hūbıdur
Münevver kılmış eflāki cemālūñ āfitābıdur
2. Saçuñ zıll-ı hümāsından berāt u qadr olur zāhir
Düşer zıllı güneş üzre şanasın kim seḫābıdur
3. Salınmış berg-i gül üzre saçuñ sünbül-şifat cānā
Barışmış nūr-ıla zulmet gül üzre müşg tābıdur
4. Lebündür çeşme-yi ḫayvān olur her derde ol dermān
Şifā‘ ü’l-ḳalb-i mehcūrān lebūñ cām-ı ḫarābıdur
5. Kaşuñ ḳavseyn-i miḫrābı olur ‘āşıqlara mi‘ rāc
Hem **ev ednānuñ** uş remzi anuñ vaḫy ü ḫiṭābıdur
6. Boyuñ tūbıdır iy ḫūrī begāyet mūntehā olmış
Yüzūñ gülzār-ı cennetdür raḫīḳ anuñ gül-ābıdur
7. Kılar sevdā-y-ıla zūlfün gönüller mülkini yağma
Düşer ‘āşık bu sevdāya ki ya‘ ni fetḫ-i bābıdur³⁷⁵

2.2.3.10.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân’ın “Der Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd” başlığıyla isimlendirilen bölümünde yer alan şiir eserin 10a numaralı yaprağında bulunur. 6 beyit uzunluğundaki şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Padişahın düzenlediği mecliste muganninin seslendirdiği şiirden sonra hükümdarın işaret etmesiyle rebap çalan sanatçı tarafından müzik eşliğinde okunur. Bu şiirden sonra

³⁷⁵ Sarı, a. g. e., s. 194.

kemençe çalan müzisyenin icrası başlar; o da kemençe eşliğinde *gösterür* redifli altı beyitlik bir şiir söyler.

Za'îfî Muhammet şiire sevgilinin yüzünü gören kişinin talihine kavuşacağını; sevgilinin baktığı kişininse kemale ereceğini dile getirerek başlar. Sevgilinin yüzünün ışığı gök yüzüne düşerse parlaklığından ay utanır, güneş hemen batar. Zahitler ve abitler sevgilinin cemalinin nurunu görürse şevk ve vecd içinde safaya ererler. Sevgiliye kavuşmaya layık olanlar ölüp yok olmaz; ona kavuştuklarında ebedi hayatı bulurlar. Yaşlı genç herkes sevgilinin güzelliğinin mükemmelliğinden şaşkına dönmüş bir şekilde bakarken saçlarına dolanıp yüzündeki ayva tüylerine ve benlerine düşerler. Âşıkın gönül kuşu sevgilinin mahallesinin çevresinde uçarken onun aşkıyla kendini kaybeder.

[Başlıksız]

mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Cemâlûñe nazar iden huceste-fâle düşer
İnâyetüñ nazarına iren kemâle düşer
2. Düşerse pertev-i hüsnüñ eger semâya bugün
Hacîl olur kamer anda güneş zevâle düşer
3. Görürse zâhid ü 'âbid cemâlüñ envârın
İrer şafâya dahı şevk ü vecd ü hâle düşer
4. Vişâle lâyıķ olanlar ölüp fenâ olmaz
Hayâta vâşıl olur çünkü ol vişâle düşer
5. Kemâl-i hüsnüñe vâlih hezâr şeyh-ile şâb
Müdâm zülfe giriftâr hatt u hâle düşer

6. Kılursa murğ-ı dilüm ger tavâf-ı kûy-ı habîb
Olur hevâyî vü ‘ ışkuñla perr ü bâle düşer³⁷⁶

2.2.3.10.5. Beşinci Gazel/Nazım

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân’ın 10b numaralı varâğında yer alan mahlassız şiir 6 beyittir. Mesnevide padişahın eğlence meclisini anlatan “Der Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd” başlıklı bölümde bulunur. Rebap çalan müzisyenin icrasından sonra kemençe çalan sanatçı tarafından *gösterür* redifli bu şiir okunur. Kopuz ve ve tef çalan müzisyen de rebap sanatçısına eşlik eder. Bu şiirin icrası sona erdikten sonra neyzenler tarafından bir şiir daha okunur.

Za’îfî bu şiirinde doktor sevgilinin yüzündeki benlerini ve dudaklarını hastalara şifa veren şeker ve bala; dudaklarından çıkan sözleri ölmüş bedenlere can bahşeden Hz. İsa’nın sözlerine; ağzını aşka susamışlara lezzetli su veren çeşme şeklinde tasvir eder. Sevgilinin saçları, benleri ve ayva tüyleri âşıkların gönlünü yağmalarken yüzü feyizler ve güzel hasletler gösterir. Sevgilinin yüzü nurun doğduğu yer, güzelliğinin ışığı da güneştir. Yüzünün güzelliği bitmeyen sonsuz bir nimettir. Güneş yüzünün doğuşu bütün âleme bolluk bereket verirken kamer burcuna dolunayı ve hilali; âşıklara vuslatı gösterir.

[Başlıksız]

müfte‘ ilün mefâ‘ ilün müfte‘ ilün mefâ‘ ilün

1. Câm-ı cihân-nümâ lebûñ haţţ-ıla hâl gösterür
Hastalara tabîb olur kând-ile bâl gösterür
2. Söyleyicek dudaklaruñ oldı mesîh-i rûh-bahş
Teşne-i ‘ ışka hem lebûñ âb-ı zülâl gösterür

³⁷⁶ Sarı, a. g. e., s. 195.

3. Gâret-i cân u dil kıılır zülf-ile hatt u hâlünüz
Dağı cemâl-i şûretün feyz-ü hışâl gösterür
4. Mağla‘ ı şems-i tal‘ atun feyz virür bu ‘ âleme
Lîki kamer burûcına bedr ü hilâl gösterür
5. Hüsni cemâl-i şûretün ni‘ met-i lâ-yezâlîdür
‘ Âşıka vuşlat u liğā milket ü māl gösterür
6. Mağla‘ -ı nûrdur yüzün pertev-i hüsniñ âfîtab
İrdi şeref sa‘ âdete hüsni cemâl gösterür³⁷⁷

2.2.3.10.6. Altıncı Gazel/Nazım

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân’ın “Der Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd” başlığıyla isimlendirilen bölümünde bulunan 6 beyitlik şiir, eserin 11a-11b numaralı yapraklarında yer alır. Za’îfî bu şiirinde mahlas kullanmamıştır. Sultan için düzenlenen eğlence meclisinde çeşitli enstrümanlar çalan sanatçılar sırayla yeteneklerini icra ederken bir yandan da şiir okurlar. Kemeçe çalan müzisyen şiir okuduktan sonra sıra neyzene gelir. Papağan dilli, bülbül sesli, İsa nefesli bir neyzen bu şiiri okur. Neyzenden sonra tef çalan müzisyenin icrası başlar; o da müzik eşliğinde *düşer* redifli bir şiir söyler.

Za’îfî şiirine sevgilinin saçlarından başlar; onun taze sümbül gibi saçları gül yanağına düşünce gül yapraklarının üstüne müşk ve amber kokuları saçılmış gibi olur. Merih’in akrep burcundan salınıp güneşi gölgelemesi gibi sevgilinin menekşe saçları da onun aydınlık yüzünü gölgeler. Sevgilinin kaşları kurban bayramının bulunduğu zilhicce ayının geldiğini haber veren hilal gibidir. Gözleri de fitne ve kavga çıkarıp Hindu gibi her zaman âşıkın gönül mülkünü yağma eder. Şair şiirin sonunda sevgilinin dudaklarından bahseder; onun dudağının kadehinin şarabından

³⁷⁷ Sarı, a. g. e., s. 196.

binlerce genç ve yaşlı sarhoş olup kendini kaybederek sevdasına düşer. Sevgilinin saçlarıyla başlayan şiir kaşları ve gözleriyle devam edip dudaklarıyla sona erer.

[Başlıksız]

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün

1. Şalınmış sümbül-i terden gül-i ter üstine sāye
Saçılmış müşg-ile ‘anber bu gülberg ü dil-ārāya
2. Benefşe saçlarıñ herdem şalınur burc-ı ‘akrebden
Olup mīrrīh-şıfat her dem olur hūrşīde hem-sāye
3. Kaşuñ ‘idūñ hilālīdūr anuñcūn düşdi kurbāna
Tulū‘ ı kavs burcından güneşdür bedr-iken aya
4. Gözüñ hindū-şıfat herdem gönül mülkin kılur yağma
Olupdur girü çün müftī virür fetvā bu yağmaya
5. Düşipdür fitne vü gavğa kamer devrinde ‘aynuñdan
‘Aceb niçün düşer ‘aşık bu fitneyle bu gavğaya
6. Lebūñ cām-ı şarābından hezārān şeyh ü dānişmend
Olursa mest ü lā-ya‘ kıl düşer dāyim bu sevdāya³⁷⁸

2.2.3.10.7. Yedinci Gazel/Nazım

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân’ın 12a numaralı varağında yer alan 5 beyitlik şiir, padişahın eğlence meclisinin hikâye edildiği “Der Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd” başlıklı bölümde bulunur. Öncesinde neyzenler ney üfleyip şiir okurlar,

³⁷⁸ Sarı, a. g. e., s. 197-198.

peşinden tef çalan müzisyenler müzik eşliğinde bu şiiri okur. Şiiri bitirdikten sonra tef sanatçıları, devletin her geçen gün büyümesi, keder yüzü görmemesi için padişaha dua ederler. Tef çalanların ardından davul ve zurna çalan ekip yeteneklerini icra etmeye başlar. Böylece meclisteki eğlence devam eder.

Tek nüshası mevcut olan yazma eserin 13a numaralı yaprağından sonra bir veya birkaç sayfanın eksik olduğu görülmektedir.³⁷⁹ Eksik kısımda padişahın meclisinin hikâye edilmesine devam edildiği anlaşıldığından başka müzisyenlerin dilinden de şiir söylenmesi kuvvetle muhtemeldir. Ancak eserin mevcut halinde bu şiir müzik sanatçılarının dilinden mesnevi dışı nazım şekliyle söylenen son şiirdir.

Za'îfî Muhammed şiirine sevgilinin gözleri ve kaşlarıyla başlar. Onun gözleri âşıkın canına kasteder, gamzesi de fitne çıkarır. Sevgilinin yüzünün aydınlığı ay ve güneşle kıyaslanıp sevgili üstün görülür. Sevgilinin yüzünün nuru felekte ortaya çıkınca ay utanır güneş de batmaya başlar. Onun yüzünün güneşi en parlak şereftir; şeref kavramı sevgilinin yüzü sayesinde kıymet bulup kemale erer. Dolunayın bir süre sonra hilale dönmesi sevgilinin kaşlarını taklit etmesi sebebiyledir. Şiir sevgilinin gözü, gamzesi ve kaşıyla başlayıp yine âşıkın gönlüne saplanan gamze oklarıyla sona erer.

[Başlıksız]

mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Hārāmī kıymalı gözler kaçan ki ele düşer
Be gamze fitne düzer kaşları vebâle düşer
2. Tecellî kılsa felekde cemâlûñ envârı
Kamer ziyâdan utanur güneş zevâle düşer
3. İy âfitâbı cemâlûñ şerefde bedr-i münir
Sa' âdeti şeref olur şeref kemâle düşer

³⁷⁹ Sarı, a. g. e., s. 201.

4. Kamer hilâle döner kaşların hilâlinden
Menâziline kamer bedr olur hilâle düşer
5. Hadeng-i gamzelerün ger düşerse kurbâna
Göñül nişâne olur câna hem havâle düşer³⁸⁰

2.2.4. Ayrılık, Hasret, Veda Konulu Gazeller/Nazımlar

Gazel ve nazım şeklinde kaleme alınmış ayrılık, hasret ve veda konulu şiirler *Cemşîd ü Hurşîd*'de 23; *Gül ü Hüsrev*'de 5; *Hüsrev ü Şîrîn*'de 7; *Mihr ü Müşterî*'de 5; *Sî-nâme*'de 21; *Ta'aşşuk-nâme*'de 10; *Mesnevî-i Murâdiyye*'de 1; *Mi'râcü'n-Nebî*'de 1; *Tuhfetü'l-Hakîr*'de 2; *Vefâtü'n-Nebî*'de 1; *Hümâ vü Hümâyûn*'da 15; *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*'da 1 şiir olarak dağılım göstermektedir. Bu konudaki şiirlerin aşk ve macera mesnevilerinde yoğunlaştığı görülmektedir. *Mi'râcü'n-Nebî*'deki şiirde Ârif, Hz. Peygamber'e hasretini dile getirmiştir. *Tuhfetü'l-Hakîr*'deki şiirler, Hz. Peygamber'in vefatı anlatıldıktan sonra söylenmiş mersiye mahiyetinde şiirlerdir. *Vefâtü'n-Nebî*'deki şiir Hz. Peygamber hastalandığında ashabin ağzından söylenmiştir. Mu'înî, kesrete düşüp vahdetten ayrı kalmanın üzüntüsünü dile getirmiştir. *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*'daki şiiri eğlence meclisinde Şeştârî söylemiştir.

2.2.4.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)

Ayrılık, hasret ve veda konulu şiirler 23 adetle en fazla *Cemşîd ü Hurşîd*'de yer almaktadır. Şiirleri hikâye kahramanları Cemşîd ve Hurşîd ile beraber onların yardımcıları Şeker, Şehnâz ve Erganûnsâz söylemektedir. Ayrıca bir şiir Ahmedî, bir şiiri de Çin halkı dilinden söylenmiştir.

³⁸⁰ Sarı, a. g. e., s. 199.

2.2.4.1.1. Birinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 536-542. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Tâceddîn İbrâhîm bu şiirinde mahlasını kullanmamıştır. Eserde “Sıfat-ı Bezm ve ‘Âşık Şüden-i Cemşîd Şâh” başlıklı kısımda bulunur. Şiirden önceki olay akışında Cemşîd, güzel bir bahar günü çiçeklerle dolu yeşil bir bahçede eğlence meclisi düzenler. Mecliste içtiği şarapların etkisiyle sarhoş olup sabaha karşı uyuyakalır. Rüyasında gül bahçesi içinde büyük bir saray ve sarayın burcunda çok güzel bir kız görür. Görür görmez kıza âşık olur. Uyandığında gördüğünün rüya olduğunu anlayınca feryat ederek ağlamaya başlar. Etrafindakilerin neden ağladığına dair meraklı sorularına, rüyasında gördüğü güzel bir kıza âşık olduğu yanıtını verir. Meclisteki dostları kendisine doktora görünmesini tavsiye etseler de o buna yanaşmaz ve derdinin doktorların anlayabileceği türden bir hastalık olmadığını söyler. Meclisten çıkıp sarayına gelen Cemşîd, feryat edip ağlamaya devam ederken bu şiiri okur. Şiirden sonraki bölümde Cemşîd; sırasıyla gül, bülbül, lale, nergis, menekşe, servi ve sûsenle karşılıklı konuşur.

Ahmedî, olay akışında şiiri ağlayarak söyleyen Cemşîd'in durumuna uygun şekilde şiirine âşıkın hasret gözyaşlarıyla başlar. Âşık, sevgilinin hasretinden vücudunda bir damla yaş kalmayınca kadar kanlı gözyaşı dökerek ağlar. Yaşı tükenmeyesini gözleri âşıkın aşk ateşiyle yandığını görünce insanlık gösterip başına devamlı su saçar. Sevgili hasretiyle acı çeken âşıkın yüreğinin hüznüne Hz. Yakup dayanamayıp ağlar; Hz. Eyyûb görse merhamet gösterir. Tütsü kabı içinden, mum dışından yanar; âşıkta hem içinden hem dışından aynı anda yanmaktadır. Nil ve Fırat ırmaklarının nasıl aktığını merak edenler âşıkın gözlerinden akan kanlı yaşlara baksalar anlarlar. Şiirin sonunda âşıkların halinden katı gönüllülerin anlamayacağına değinilerek âşıkın yüreğinin ateşinden çıkan ahlâkın demir kalplilere tesir etmeyeceği ancak felekleri duman içinde bırakacağı dile getirilir. Şiir bu sözlerle sona erer.

Şi'r H'ânden-i Cemşîd An Zamân

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Hasetüñden ol kadar döktüm gözümüñ kan yaşın
Kim eridüm varlıgumdan komadum kuru yaşın
2. Yandüğümü görüben gözüm başuma şu şaçar
‘Ayn-ı insāniyyetinden kim hāk itsün çok yaşın
3. Ağlaya Ya‘ kûb bakarsa yüregümüñ hüznine
Raḥm ide Eyyüb baña görse gözüm yaşın
4. Micmer içinden dutuşub şem‘ taşından yanar
Vay aña kim od duta bencileyin için taşın
5. Baş u cāndan ‘āşıkā guşşa görür iken şem‘
Nūr olur çün yandurur cānını kesdürür başın
6. Kim temāşā ideyim dirse Furāt u Nîl’i hem
Nice aķar görsün binüm gözümüñ kan yaşın
7. Āhenīn gönüllüye itmez eşer āhum velī
Dūdnāk ider felekleri bu āh-ı āteşin³⁸¹

2.2.4.1.2. İkinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 711-717. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Şair bu şiirinde mahlasına yer vermemiştir. Hikâyedeki olay akışında Cemşîd, eğlence meclisinde sarhoş olup uykuya dalınca rüyasında bir sarayın burcunda gördüğü güzel bir kıza âşık olur. Uykudan uyanınca gördüğünün rüya olduğunu anlayıp ağlayarak meclisi terk eder ve sarayına döner. Sarayın bahçesindeki çiçeklerle karşılıklı dertleşir ama gönlü ferahlamaz; ağlayıp inlemeye devam eder. Hizmetçisi Şeker onun bu durumunu görünce çok üzülür; onu sarayın içine sokup içki eşliğinde saz

³⁸¹ Akalın, a. g. e., s. 87.

çalıp eğlendirmeye çalışır. Şeker müzik eşliğinde bu şiiri okur. Şeker'in şiiri bitince içindeki ateş iyice alevlenen Cemşîd de bir şiir okur. Şiirin son iki beytinin halk şiirinde ve Ahmedî'nin *Divan*'ında rastlanan *dedim-dedi* tarzında kaleme alındığı dikkat çeker.

Şiire sevgilinin saçına sevdalanan âşıkın aşk hikâyesinin anlatılamayacak kadar uzun olduğu dile getirilerek başlanır. Âşıkın aşkı gözyaşıyla açığa çıktığı için artık gizlemesi mümkün değildir. Sevgiliye ulaşmak isteyen âşık canını feda etmeyi göze almalıdır; aşk, ancak sevgili uğruna canından vazgeçenlerin işidir. Mısır ve Bağdat'ı merak edenler âşıkın gözünden akan yaşlara bakmalıdır; onun gözünden Nil ve Fırat nehirlerinin geçmediği bir an bile olmaz. Sevgili, yay kaşlarıyla âşıkların ciğerine her zaman devamlı ok atar. Sevgiliden ayrı kalmanın derdinin âşıkın gönlüne açtığı yarayı ok, kılıç ve süngü açamaz. Şair şiirin sonundaki iki beyti *dedim-dedi* üslubuyla kaleme almıştır. Âşık sevgiliye “Gözlerine nasihat et de canımı yaralamasın” dediğinde sevgili “Gözlerim kimseye aman vermeyen bir cellattır” der. Âşık “Ey sevgili! Gözlerinin sevdası hileyle gönlümü aldı” dediğinde sevgili “Canını bile alsa senin yararınadır, zararı olmaz” diye cevap verir.

Ğazel H'ānden-i Cemşīd ve Şeker

mefā' īlūn mefā' īlūn mefā' īlūn mefā' īlūn

1. Şaşı sevdāsı-la kışşam muṭavveldür beyān olmaz
Gözümüñ yaşı-la rāzum 'ayān-durur nihān olmaz
2. Eger cānāna irişmek dilersen terk-i cān eyle
Ki bu 'ışk işi bir işdür kim ol bî-terk-i cān olmaz
3. N'idersin Mısr u Bağdād'ı gözümü it temāşāgāh
Ki dem geçmez ki bin Dicle'yle Nīl andan revān olmaz
4. Kāzā okını atmağa cigergāhına 'uşşākuñ

Dem olur mı ki ‘anber-veş kara aşuñ kemān olmaz

5. Bu asta cānuma urdı firāuñ zamı ol derdi
Ki ol derd ile zam-ı tır şimşir ü sinān olmaz
6. Didüm kim gözüñe pend it oya cān zamını didi
Bu bir cellāddurur ki andan kimesneye amān olmaz
7. Didüm kim göñlümi aldı gözün sevdası al-ıla
Didi cānuñ daı alursa saña aşsı ziyān olmaz³⁸²

2.2.4.1.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Cemşid ü Hurşid’in 721-727. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şair Tâceddîn İbrâhîm’in bu şiirde mahlası yer almaz. Cemşid, bağda düzenlediği mecliste sarhoş olup uykuya dalınca rüyasında görüp âşık olduğu güzel kızın hasretiyle ağlayarak sarayına gelir. Bahçedeki çiçeklere aşkını anlatıp dertleşir. Yardımcısı Şeker Cemşid’in durumuna çok üzülür; saz çalıp onu eğlendirmeye çalışırken bir yandan da şiir okur. Cemşid de onun şiirine şiirle karşılık verir. Bu şiirden sonra “Âgâh Şuden-i Fağfûr Ez-Hâl-i Cemşid ve Çâre Cüsten-i O Der-Ref’i ‘Işk” başlığıyla isimlendirilen mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölüm gelir. Bu bölümde Cemşid’in durumundan babası haberdar edilerek aşk derdinden kurtulması için çareler aranır.

Ahmedî şiirine aşk derdiyle tatlı uykusunun artık gözüne diken gibi batar hale geldiğini ancak sevgilinin bundan haberi olmadığını dile getirerek başlar. Âşık sevgilinin müşk kokan saçları yüzünden ciğeri kanlı, hali perişan, serseri ve miskin bir hale gelmiştir. Sevgilinin siyah saçları âşıkın aklını ve gönlünü acımasızca yağma edip darmadağın hale getirdiğinden âşık, dinini onun saçlarından kurtarabilirse bunu büyük bir mutluluk sayacaktır. Âşıkın renkli güzel sözler söylemesinin sebebi

³⁸² Akalın, a. g. e., s. 99.

sevgilinin yüzünden bir nüsha almış olmasından kaynaklanır. Ferhat hikâyesi yeterince gönül yakıcıdır ama âşıkın sözleri canı daha da yakıcıdır. Âşık sevgiliden ayrı çok dert ve üzüntü çekmiştir ama sevgili bir gün bile “Ey miskin nasılsın?” diye sormamıştır. Şiir âşıkın bu sitemli sözleriyle sona erer.

Ğazel H̱ānden-i Şeker Bār- Düvüm

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün

1. Egerçi nîş olmışdur gözüme ẖāb-ı nūşinüm
Bu müşkil kim ğam u derdüm bilimez serv-i sīmīnüm
2. Ciger-hūnam perīşān-hāl u ser-gerdān u sevdāyī
Ne miskīn eylemişdür gör beni ol zūlf-i müşgīnüm
3. Gerekdür ‘ışk yolında dimişler terk-i cān u ser
Benüm bu yolda var mıdur daḡı resm-ile āyīnüm
4. Ne dil ḡodı ne ‘akl u cān ki zūlfün itmedi ğāret
Zehī devlet bu cādūdan ḡalaş olur-ısa dīnüm
5. Yüzüññ naḡşı renginden gözüm bir nüsha almışdur
Oradandur benüm cümle ḡadīş-i ḡūb u rengīnüm
6. Egerçi kışsa-i Ferḡād besī dil-sūzdurur amma
Daḡı sūziş virür cāna benüm elfāz-ı şīrīnüm
7. Firāḡuñda senüñ bī-ḡadd belā çekdüm ü derd ü ğam
Dimedüñ raḡm idüp bir gün ki nicesin i miskīnüm³⁸³

³⁸³ Akalın, a. g. e., s. 100.

2.2.4.1.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 836-842. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Şair bu şiirinde mahlasını kullanmamıştır. Eserde “Kasem Yâd Kerden-i Efser Be-Cemşîd” başlıklı kısımda bulunur. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Fağfur, oğlu Cemşîd'i aşk hastalığından kurtarmak için memleketin bütün güzellerini bir eğlence meclisinde toplayıp oğlunun içlerinden birini beğenmesini ister. Ancak Cemşîd bunlardan hiçbirini beğenmez; onun akli rüyasında görüp âşık olduğu güzeldedir. Fağfur ve karısı Hümâyûn oğullarına nasihat ederler ama Cemşîd oralı olmaz. Nasihatten sonra mecliste bulunan sesi güzel bir sanatçı bu şiiri okur. Şiir bittikten sonra hemen peşinden sanatçı bir şiir daha okur.

Ahmedî şiirinde temel olarak âşıkların birbirinden uzak kalışı ve âşıka nasihat etmenin kâr sağlamayacağı konuları üzerinde durur. Şiirin bu dili hikâyede Cemşîd'in içinde bulunduğu duruma uygun biçimde şekillendirilmiştir. Aralarında uzun mesafeler bulunsa da sevgilinin aşkı âşıkın kalbinde sağlam şekilde durmaktadır. Yüksek dağlar basit bir yel ile ortadan kalkmayacağı gibi âşıkın gönlündeki aşk da nasihatle yok olmaz. Gönlünde aşk ayeti bulunan bir kimseye nasihat kâr etmez. Arifler için marifetli söz aşk sözleridir; şeyhlerin saçma sapan boş sözlerine âşıklar itibar etmez. Âşık, sevgilinin yanından uzak bir yerde abıhayat içse gönlündeki susuzluk dinmez ve gitgide devamlı artar. Sevgili âşıka canından daha yakındır; mesafelerin uzaklığı onları ayıramaz. Âşıkların arasındaki mesafenin uzaklığını dile getirerek başlayan şiir yine aynı şekilde sona erer.

Ġazel-Goften-i Şeker-leb

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Egerçi var aramızda ferâsiḥ
Turur ' ıṣkuñ göñülde şöyle râsiḥ
2. Turısaram gözün ' ıṣkında ser-mest
Çü şûrı nefḥ ede maḥşerde nâfiḥ

3. Naşihatla gider mi ‘ışk cāndan
Yıl-ile olur mı zāyil kūh-ı şāmiḥ
4. Ma‘ ārif ‘ārife ‘ışkuñ sözidür
Ne gerek aña tāmāt-ı meşāyiḥ
5. Göñülde muḥkem olsa āyet-i ‘ışk
Olur mı hīç nesne aña nāsiḥ
6. Tapuñdan ayru içsem āb-ı hayvān
Yüregümde daḥı artar şuşalıḥ
7. Çün oldı baña cāndan daḥı aḳreb
Tefāvūt mi ider bu‘ d-ı ferāsiḥ³⁸⁴

2.2.4.1.5. Beşinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 845-851. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. İbrâhim Tâceddîn bu şiirde mahlas kullanmamıştır. Cemşîd, rüyasında gördüğü güzel kıza âşık olup kendini kaybedince Fağfur ile eşi Hümâyûn ülkedeki güzel kızları toplayıp bir eğlence meclisinde Cemşîd’e gösterirler. Oğulları içlerinden birini beğenirse aşk derdinden kurtulacağını umut ederler. Ancak akli rüyasında gördüğü güzelde olan Cemşîd meclisteki kızlarla hiç ilgilenmez. Bunun üzerine ailesi ona nasihat eder. Nasihat arasında mecliste bulunan sesi ve sözü güzel bir sanatçı Cemşîd’in durumuna uygun manada iki şiir okur. Bu şiir art arda okunan şiirlerden ikincisidir. Devamında Fağfur ülkedeki bütün hünerli hekimleri bir araya getirip Cemşîd’i aşk hastalığından kurtaracağını umduğu bir ilaç hazırlatır. İyileşmek bir yana Cemşîd’in durumu daha da kötüleşir.

³⁸⁴ Akalın, a. g. e., s. 107-108.

Ahmedî bu şiirine peygamber kıssalarına telmihte bulunarak başlar. Âşıkın çektiği aşk hüznünü ne Hz. Yakup çekmiş ne de Hz. Eyüp'ün hastalığı âşıkinki kadar ilerlemiştir. Hz. Yakup, oğlu Yûsuf'un hasretiyle “Ya esef” diye kederlenirken Hz. Eyüp “Ey Allah'ım! Bana bir zarar dokundu ama sen merhametlilerin en merhametlisisin” diyerek Allah'tan hastalığına şifa dilemiştir. Âşık ise çektiği aşk derdi ve hasretiyle sabrını hiç kaybetmeden “Elhamdülillah” demektir. Herkesin dilediği bir arzusu vardır; âşıkın tek arzusu sevgilinin aşkıdır. Devamlı onun tatlı dudaklarını ve güzel yüzünü düşünür. Sevgili âşıkının canını diler ama zaten o can sevgiliyi istemektedir. Aşk, akıllı yağma etse buna şaşılmalıdır; çünkü her zaman aşk galip, akıl mağlup olur.

Şi'r

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Ne binüm hüznümi görmişdi Ya' kûb
Ne binüm derdüme irmişdi Eyyüb
2. Dir-idi Eyyüb **innî messeniye'd-đurru**
Dir idi yâ esef hüzn-ile Ya' kûb
3. Bu derd ü hasret-ile elhamdülillâh
Ki benden şabr hiç olmadı meslûb
4. Olur her kişi bir maţlûba tâlib
Bana anuñ ' ışkıdur maşşûd u maţlûb
5. Gözüñ cānum diler bismillâh uş cān
Zehî cān kim ola cānāna merğûb
6. ' Aceb mi ' ışkuñ itse ' aklı ğāret

Ki olur ‘ ıřķ ġālib ‘ aķl maġlūb

7. Lebūñ ile yüzūñ fikrine düşdüm
Zī řirīñ meřreb ū zī fikret-i ħūb³⁸⁵

2.2.4.1.6. Altıncı Gazel/Nazım

Cemřid ū Hurřid’in 1733-1738. beyitleri arasında bulunan řiir 6 beyittir. řair, Cemřid aġzından söylenen bu şiirinde mahlasını kullanmamıştır. Eserde “Der-Âmeden-i Cemřid Be-Deryâ Ev şikeste şüden-i Keřti” başlıġıyla isimlendirilen kısmın sonunda yer alır. Hurřid’e kavuşmak için Rum diyarına doġru seyahat eden Cemřid maiyetiyle beraber 200 gemilik bir filoyla denize açılır. Denizin ortasında aniden bir fırtına kopunca gemiler dalgalara karşı koyamayıp batar. Cemřid yalnız başına saġ salim sahile çıkmayı başarır. Çıktıġı yer geçit vermeyen dikenlik bir bölge olduġundan geçecek yer bulamaz ve sahilde kalır. Çaresizse çıkış yolu ararken aklına Hurřid gelince aġlayarak bu şiiri okur. şiirden sonra eser “Buhur Kerden-i Mûy-i Hûrizâd ve Bîrûn Âmeden Ez-Bîře” başlıklı kısım başlar. Sahilden karaya doġru geçiş yolu bulamayan Cemřid’in aklına zorda kalınca yakması için Hûrizâd’ın verdiġi saç telleri gelir. Saç tellerinden birini yakınca Hûrizâd’ın veziri Nâzpervend anında yardımına gelir.

şiir, hikâye akışında deniz kenarında mahsur kalan Cemşid’in içine düřtüġü çaresiz durumu anlatır mahiyette kaleme alınmıştır. şiire aşk derdinin büyüklüġü açıklanarak başlanır. Elest meclisinden beri hiç kimse böyle bir bela ve sıkıntı görmemiştir. Eġer Eyüp peygamber böyle belaya düşse bir nefes bile sabredemez. Cemşid, önünde deniz, ayaklarının altında yılan, iki yanında aslan ile kaplan, içinde ciġerlerini yakan tutku olduġu halde öylece kalmıştır. Tacı ve tahtı ile hazinelerini geride bırakmış; felekten vefa, insanlardan yakınlık görmez duruma düşmüştür. Aşk yolunun bela ve dertle dolu olduġunu söyleyen Cemşid, bu yola çıkmak isteyenlerin “Bismillah” diyerek kararlı bir şekilde çıkması gerektiġini dile getirir. şiirin sonundaki Arapça beyitte “Ey dua edenlerin duasına icabet eden, bela engellerini

³⁸⁵ Akalın, a. g. e., s. 108.

ortadan kaldıran Allah'ım! Lutfedip nimet kapılarını aç" şeklinde Allah'a dua ederek sözlerine son verir.

Terennüm Kerden-i Cemşîd Ez-Bîm-i Sefer

mef' ülü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Görmedi kimse buncılayın miḥnet u belā
‘ Ahd-ı elest olalı vü hem bî‘ at-ı belā
2. Eyyüb bir nefes idemeyeydi şabr eger
Ben çekdüğüm belāya ola-y-ıdı mübtelā
3. Altumda mār öñümde deñiz ü iki yanum
Şîr ü peleng ü ḥār-ı ciger-süz ibtilā
4. Tāc ile taḥt gitdi vü genc ile raḥt u baḥt
Ne çarḥdan vefā var u ne kimseden velā
5. ‘ Işkuñ yolu belādur u derd u fenā vü hem
Bismillah ol kişi ki heves ide bu yola
6. **Yā men yücībü da‘ avete dā‘ in izā dā‘ iye**
Eksif bi-feyzi faẓlike yā māni‘ u’l-belā³⁸⁶

2.2.4.1.7. Yedinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 2809-2815. beyitleri arasında yer alan ve şairin mahlas kullanmadığı şiir 7 beyittir. Şiirden önce hikâye şöyle gelişir: Efser, kızı Hurşîd’in bir erkekle eğlence meclislerinde içki içip eğlendiğini duyunca hemen kızının

³⁸⁶ Akalın, a. g. e., s. 169-170.

köşküne doğru yola çıkar. Annesinin geldiğini haber alan Hurşîd, Cemşîd'i son anda yakındaki ağaçların arkasına saklayıp beraber yakalanmaktan kurtulur. Efser Cemşîd'i görmez ama çıkan dedikodular sebebiyle kızını bir kaleye kapatır. Cemşîd eğlence mekanına dönünce meclisin dağılmış, etrafın ıssızlaşmış olduğunu görüp üzüldür. Hurşîd'den ayrı kalan Cemşîd aşk acısıyla çöllere düşer. Bu şiir onun çölde bulunduğu zaman diliminde okuduğu şiirlerden biridir. Şiir bittikten sonra hemen peşinden Cemşîd bir şiir daha okur.

Âşıkın gözü sevgilinin güzel yüzüne bakar bakmaz şaşkına döner. Çünkü onun yüzüne bakıp da hayran olmayacak kimse yoktur. Kalem, sevgilinin yüzünün güzelliğini yazdıkça bu güzel sanata "Maşallah, ne güzel!" der. Âşık sevgiliden ayrı kalmak büyük bir afet olur diye endişe duyarken korktuğu başına gelmiş, sevdiğinden ayrı düşmüştür. Gonca ağızlı, gül yüzlü sevdiğinden ayrı düşeliden beri gönlü lale gibi dağlanıp yanmıştır. Ondan ayrı kalmanın acısıyla hasrete düşen âşık sevgiliden gelecek kavuşma ilacını beklemektedir. Sevgiliden ayrı kalmanın halini dağ taş rüyasında görse ayrılık ateşiyle mum gibi erir. Şiirin sonunda âşıkın kavuşma umudunu koruduğu görülür. Gönlüne hitap eden âşık sevgili ile gönlünün yarısının gittiğini, sabr ederse gönlünün diğer yarısı olan sevgiliyi hak edip mutluluğa kavuşacağını dile getirir.

Şî'r-i Cemşîd

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Göz nazar itdi yüzüne düşdi ol dem hayrete
Kim ola kim baķa hayrân olmaya bu şûrete
2. Sen lebi gonca yüzi gülden düşeliden cüdâ
Lâle gibi yüregüm yakıldı dâğ-ı miñnete
3. Devrde naķşı kalem yazdukda yüzüñ naķşını
Âferîn itdi ta' âlâ'l-lâh bu zîbâ şan' ate

4. Kürbet ü ğurbet maḥāfetlū āfet olur uş benem
Senden ayrılalı düşen ğurbet-ile kürbete
5. Ḥasrete şaldı firāḳuñ cānumı vā ḥasretā
Ger irişmezse vişāluñdan devā bu ḥasrete
6. Furḳatuñuñ ḥurḳatın düşde görürse tağ u taş
Şem^c gibi eriye düşmeye nār-ı ḥurḳate
7. İy gönül gitdiyse yaruñ yār-ıla şabr it girü
Yarı ide Hāk yarı bulup iresin devlete³⁸⁷

2.2.4.1.8. Sekizinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 2818-2824. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Şairin mahlasını kullanmadığı bu şiir eserde Cemşîd'in aşk acısıyla çöle düştüğü bölümde onun ağzından söylenir. Hurşîd'in bir erkekle içki içip eğlendiği haberi annesi Efser'e ulaşınca Efser vakit kaybetmeden kızının köşküne gelip onu bir kaleye kapatır. İki sevgili birbirini göremez olur. Cemşîd ayrılık acısına dayanamayıp çöllere gider. Çölde hayvanlarla dertleşir ve hasret şiirleri okur. Bu şiirden sonraki hikâye akışında Cemşîd gece vakti bir serv ağacının dibinde konaklarken ağacın dalında tüneyen bir güvercinle sohbet eder. Güvercin ona aşk hakkında öğüt verir. Bir süre sonra Cemşîd'i aramaya çıkan dostu Mihrâb, iki aylık aramanın sonunda onu bulur.

Ahmedî, ayrılık acısıyla çöle düşen Cemşîd'in ağzından söylediği şiirinde geçmiş zaman dili kullanarak eskide kalan güzel günlere duyulan özlemi yansıtır. Âşık sevgiliyle geçirdiği güzel zamanları özler. Gözlerine parlaklık verdiği için sevgilinin eşiğinin tozuna yüzünü sürdüğünü hatırlar. Gönlüne sürür, gözüne nur

³⁸⁷ Akalın, a. g. e., s. 256.

olan sevgilinin yüzünü aklından çıkaramaz. Teselli veren sevgili yanında bulunduğu zaman kederden uzak mutlu olduğu günler artık geride kalmıştır. Âşık ney gibi inlese de artık faydası yoktur. Sevgili yanındayken âşıkın kokladığı güllerin dikenini ve dalları bulunmaz; onun yanındayken içtiği içkiler âşıkı sersemletmez. Şiirin sonunda âşık, ömrünü sevgiliyle beraber geçirmek için eskiden zamanla sözleştiğini, ancak kalıcı olmayan zaman gelip geçtiği için sözleşmelerinin boşa çıktığını üzümlere dile getirir.

Şi'r-i H'vānden-i Cemşīd

mef' ulü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

1. Yār-ıla rūzigār zi hōş rūzigār-ıdı
Zülfi hevāsı cānumuza sāzikār-ıdı
2. Yüzüm sürer-idüm işigünün ğubārına
Kim rūşenāyī gözlerüme ol ğubār-ıdı
3. Yüzün gözüme nūr-ıdı vü gönlüme sürür
‘Ömrümden ol zamān-ıdı kim ihtiyār-ıdı
4. Ney gibi şimdi zār-ıla iñler-isem n’ola
Ol rūzigār çünkü baña yār-ı yār-ıdı
5. Gönlümdede bir nefes idemez-idi ğam qarār
Ol vakt ki ol nigār baña ğam-ğüsār-ıdı
6. Ger gül koğulasam yog-ıdı anda hār u hes
Ger bāde nūş eylesem ol bī-ħumār-ıdı
7. Çün ‘ahd itmiş-idi benüm-ile rūzigār

Lîkin ne aşşî çün kamu nâ-pâyidâr-ıdı³⁸⁸

2.2.4.1.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3044-3049. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyittir. Ahmedî bu şiirinde mahlas kullanmamıştır. Eserde “Nâme Firistâden-i Cemşîd Be-Hurşîd” başlıklı kısımda bulunur. Hikâye şiirden önce şöyle gelişir. Çin Fağfur’u Kayser’e bir mektup yazarak oğlunun Rum diyarında bulunduğunu, onu ikna edip Çin’e göndermesini ister. Kayser, Cemşîd’i huzuruna çağırıp şehzade olduğunu gizlediği için sitem eder ve ona ülkesine dönme hususunda öğüt verir. Kayser’in ikna çabaları sonuçsuz kalır. Cemşîd, Kayser’den kendine sarayda bir iş vermesini rica eder; Kayser de onu kırmayıp sarayda görev verir. Bir yıl sonra Cemşîd vezirlik makamına yükselir. Geçen süre zarfında Hurşîd’i göremeyen Cemşîd bir mektup yazarak yardımcısı Şehnâz’a verir ve Hurşîd’in kapalı tutulduğu kalenin dışında müzik eşliğinde yüksek sesle okumasını ister. Bu şiir Cemşîd’in yazdığı mektupta bulunur. Şiirden sonraki hikâye akışında şiiri duyan Hurşîd çok etkilenip Şehnâz ve beraberindekileri kaleye davet eder. Bir eğlence meclisi kurdurup Cemşîd’in şiirlerini müzik eşliğinde dinler.

Şair, âşık dilinden söylediği şiire kırmızı dudaklı, saçları amber kokan, canının canı, gönül alan sevgilinin nerede olduğunu sorarak başlar. Peri yüzlü sevgilinin şeytan mağarası şeklinde nitelediği kalede tutulmasını hoş görmez. Sevgilinin esareti ipe bağlanmış inci ile yakut gibidir. Eskiden derdini dinleyip teselli veren yüzü güzel sevgilinin gam keder içinde hapis kalmasına sitem eder.

Ġazel H’ânden-i Cemşîd

mefâ’ ilün mefâ’ ilün fe’ ülün

1. İ cāna cān u iy dilber nicesin
Lebi la’l ü saçî ‘anber nicesin

³⁸⁸ Akalın, a. g. e., s. 257.

2. ‘ Aceb ol dīv gārnuñ içinde
Nicesin iy perī-peyker nicesin
3. Çıkup ol bāğdan bu bāğa bağlu
Perişān eyle kim defter nicesin
4. Olup ser-riştelerde şöyle pā-bend
Nitekim la‘l-ıla gevher nicesin
5. Ğam u ğuşşayla ħabs u bend içinde
‘ Aceb bī-mūnis ü ğam-h‘ār nicesin
6. Baña şevķ-ı cemāluñ yār-ı mūnis
Senūñle anda kim durar nicesin³⁸⁹

2.2.4.1.10. Onuncu Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 3069-3076. beyitleri arasında yer alan şiir eserin “Nâme Firistâden-i Cemşîd Be-Hurşîd” başlıklı kısmında bulunur. 8 beyitlik şiirde şairin mahlası yer almaz. Cemşîd, Kayser’in sarayında vezirlik makamına terfi ettikten sonra annesi tarafından kalede tutulan Hurşîd’e bir mektup yazar. Mektubu yardımcıları Şeker ve Şehnâz’a verip kale duvarının dışında sevgilisinin duyacağı şekilde yüksek sesle okumalarını emreder. Kalenin içinden Şeker ile Şehnâz’ın okuduğu şiirleri duyan Hurşîd, onları içeri aldırıp şiirleri huzurunda okumalarını ister.

Şiire âşıkın gözlerinden akanın yaş değil ciğerindeki çıbanların kara kanı olduğu dile getirilerek başlanır. Gökyüzü, âşıkın içinden çıkan ahlârların dumanıyla kaplıdır. Sevgiliden ayrı düştüğünde âşıkın kan ağlamasına şaşılmamalıdır, çünkü

³⁸⁹ Akalın, a. g. e., s. 271.

yardan ayrılık gönöl derdidir. Sevgilinin saçının sevdası geceler boyunca anlatılsa bitmeyecek kadar uzun bir hikâyedir. Sevgiliden ayrıken âşıkâ gül bahçesi dikenlik, cennet bağı da zindan gibi gelir. Sevgilinin yanında âşıkâ sonbahar ilkbahar; ayrıldığında ise ilkbahar sonbahardır. Neyin ömrü boyunca inlemesi kamışlıktan ayrı düştüğü için; mumum yanarak devamlı yaşının akması da tatlı canı elinden gittiği içindir.

Ėazel H'ānden-i Cemşīd

mefā' īlūn mefā' īlūn fe' ūlūn

1. Gözüm yaşın dime k'āb-ı revāndur
Ciger başından akan kara kıandur
2. Göğün rengi ki görür kamu anı
İçümden āh-ıla çıkan duḡāndur
3. Firākında kıan ağılarsam ' aceb mi
Ki yāruñ ayrılığı derd-i cāndur
4. Giceler zūlfüññ sevdāsı bañā
Nedür dirsem uzadı dāsītāndur
5. Dikendür yārdan ayru vü zindān
Eger gülzār eger bāğ-ı cināndur
6. Bahār-ıdı ḡazānum yār-ıla uş
Bahārum yārsuz faşl-ı ḡazāndur
7. Neyistāndan cüdā düştüğü-çün ney
Virüp ' ömri yile işi fiğāndur

8. Elinden gitdi şem' ũñ cān-ı şīrīn
Anuñ-çün yanar u yaşı revāndur³⁹⁰

2.2.4.1.11. On Birinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3096-3102. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Tâceddîn İbrâhîm, Şeker ağzından söylenen bu şiirinde mahlas kullanmamıştır. Hikâye akışında Hurşîd, kapalı tutulduğu kalenin dışında hasret şiirleri okunduğunu duyunca şiirleri okuyan Şehnâz ile Şeker'i içeri aldırır. Onlara içki ve yemek ikram eden Hurşîd, şiirleri yanında okumalarını ister. Bu şiir çeng eşliğinde Şeker tarafından Hurşîd'in huzurunda okunur.

Şiire âşıkın, servi boylu sevgiliden ayrı geçirdiği karanlık günlerin ardından kavuşup aydınlığa erişme arzusu dile getirilerek başlanır. Âşık, sevgiliyi çok istediği için onun diyarına gelmiş, kendi ülkesini ve hükümdarlığını geride bırakmıştır. Artık kendi ülkesini unutmuştur; yeni ülkesi sevgilinin kapısıdır. Eşiğinde toprak olmaktan başka bir isteği yoktur. Yârin yüzü âşıkın ırmak gibi ömrünün akarsuyudur, yâr gidince ömür ırmağı susuz kupkuru kalmıştır. Sevgiliden ayrı kalmak âşıkın gönül bağı soldurmuştur; sevgili yüzünü açarsa ilkbahar gelecek, âşıkın bağı bahçesi yeniden yeşerecektir. Şiir, sevgiliyi elinde tutmayı başaramayan âşğın ondan ayrı kalışına sitem etmesiyle son bulur.

Ġazel H'ānden-i Şekker

mef' ũlũ fā' ilātũ mefā' ilũ fā' ilũn

1. İy serv senden ayru neçündür kenārumuz
Gel kim senũñle rüşen olur rüzigārunuz
2. Sen yāri isdeyüp buraya düşmişüz ġarīb
Nirede qaldı şehrũmüz ü şehriyārumuz

³⁹⁰ Akalın, a. g. e., s. 273-274.

3. Ne şehir yâdumuza gelür ü ne hûd diyâr
Kim kapuñ oldu şehrumüz ü hem diyârumuz
4. Cân-ıla dilerüz ki olavuz saña hâk-i reh
Dağı nedür cihânda eyit kâr-u- bârumuz
5. Bu ‘ ömr cûy-bârına yâruñ yüziydi âb
Bî-âb kaldı yâr gidüp cûy-bârumuz
6. Pejmürde itdi gönlümüzüñ bağını firâk
Aç yüzüñi ki tâze ola nev-bahârumuz
7. Bir iş nigâr dutmadı elümüzde cehd idüp
Andan berü ki gitdi elümüzden nigârumuz³⁹¹

2.2.4.1.12. On İkinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 3106-3111. beyitleri arasında yer alan bu mahlassız şiir 6 beyittir ve Şeker ağzından okunur. Hikâyede Hurşîd, annesi tarafından kapalı tutulduğu kalenin dışında müzik eşliğinde şiir okunduğunu duyunca okuyanları içeri aldırıp eğlence meclisinde ağırlar. Onlardan dışarıda okudukları şiirleri mecliste de okumalarını ister. Cemşîd’in yardımcıları Şeker ile Şehnâz, Cemşîd dilinden art arda şiir okurlar.

Şiire başlarken sevgiliden, ömrünü rüzgar gibi yolunda esip harcayan âşıkı bir kez anması istenir. Âşık, ayrı kalmanın şerhini yazmak için eline kalem alsa nameyle kalem yanıp feryat eder. Gül yüzlü sevgiliyi görmediği sürede âşıkın bir nefeslik mutlu anı yoktur. Sevgili devamlı kavuşma sözleri verir ama bunların hepsi boştur; onun sözlerine inanıp kavuşmayı hayal edenlerin sonu ney gibi ömür boyu feryat edip inlemektir. Güzeller şahı sevgilinin tatlı dudağının hasretiyle âşıkın düştüğü

³⁹¹ Akalın, a. g. e., s. 275-276.

zillate Ferhat bile düşmemiştir. Şiirin sonunda âşık, sevgiliden ayrı kalmasını feleğin zulmüne bağlar; felek binlerce kez zulmeder ama bir defa bile merhamet göstermez.

Ġazel H'ānden-i Şekker

mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūlūn

1. 'Ömrini şabā bigi yoluñda ideni bād
'Ömründe n'ola bir dem eger ider-iseñ yād
2. Şerhinde firāķuñuñ alursam ele hāme
Yana ķalem ū nāme ide āh-ıla feryād
3. Dāyim ki ferāķ olmış-ıduñ gŭl gibi hāndān
Görmeyeli sini olmamışuz hem-nefes-i şād
4. Va' de ki virürsin ķamusı bād-ı hevādur
Vay anı ki 'ömrini vire ney gibi ber-bād
5. Şīrīn lebūñuñ hāsreti-le iy şeh-i hūbān
Ol miħnete düşdüm ki anı görmedi Ferhād
6. Zŭlm-ıla beni ķarķ-ı felek senden ayırdı
Ġarķ işi bu kim itmeye biñ zŭlmına bir dād³⁹²

2.2.4.1.13. On Üçüncü Ġazel/Nazım

Cemşīd ū Hurşīd'in 3126-3131. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyittir. Şairin mahlasını kullanmadığı bu şiir hikāyede Şeker tarafından okunur. Cemşīd, yardımcıları Şehnāz ile Şeker'i Hurşīd'in tutulduğu kalenin yakına gönderip yazdığı

³⁹² Akalın **a. g. e.**, s. 276.

mektubu ve şiirleri onun duyacağı sesle okumalarını söyler. İçerden sesleri duyan Hurşîd onları kaleye aldırıp şiirleri eğlence meclisinde okumalarını ister. Bu şiir mecliste okunan bir dizi şiirden biridir. Müzik eşliğinde okunan şiirleri çok beğenen Hurşîd, Şehnâz ile Şeker’i bırakmayıp sabaha kadar ağırlar.

Şiire vefasız dünyanın âşıkâ cefa ve eziyet ettiği; ayrılığın kederiyle kolaylığın müşkile dönüştüğü dile getirilerek başlanır. Sevgilinin yüzünün aydınlığı yoksa âşıkın gözüne başka bir ışık gerekmez. Âşık “Ey sevgili! Kendimi senin yoluna toprak ettim” dediğinde sevgili “Ne güzel! Övünç duyacağın bir şey yapmışsın” diyerek onu takdir eder. Âşık dileneceği zaman sevgilinin güzel yüzünden bir şeyler ister; böyle dilencilik âşıkâ hoş gelir. Şiirin sonunda cennet ağacı Tûbâ, sevgilinin uzun boyuna hayran kalıp varlığının ebedi olması için dua eder.

Şi‘r-Hvānden-i Şekker

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Bizümle dehr ider bî-vefāyī
Ki ‘ādet eyledi cev̄r ü cefāyī
2. Ne ğuşşa kim var-ısa sehl ammā
Olur müşkil ğam-ı rûz-ı cüdāyī
3. Çerāġı yüzünüñ olmasa hāzır
Ne gerekdür gözüme rûşināyī
4. Cemāluñdan iderem şey’i li’l-lāh
Ki hûb olur bu şart-ıla gedāyī
5. Didüm yārā saña hāk-i reh oldum
Didi kim hoş idersin hūd-sitāyī

6. Kıyâmın kâmetüññ görse Tûbî
Okıya şıdk-ıla **ṭâle beḳâ**'yı³⁹³

2.2.4.1.14. On Dördüncü Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3183-3189. beytileri arasında yer alan mahlassız şiir 7 beyittir. Hikâyede “Cevâb-nâme-i Hurşîd” başlıklı bölümde, Hurşîd'in Cemşîd'e yazdığı mektubun sonunda bulunur. Cemşîd'in müzisyen kılığında Hurşîd'in kapalı tutulduğu kalenin yakınına gönderdiği yardımcılar Şehnâz ile Şeker, Hurşîd tarafından içeri alınıp sabaha dek süren bir eğlence meclisinde ağırlanırlar. Müzik eşliğinde Cemşîd'in mektubu ve şiirleri okunur. Ertesi gün Hurşîd, içinde bu şiirin de yer aldığı bir mektup yazarak Şehnâz ve Şeker vasıtasıyla Cemşîd'e gönderir.

Ahmedî şiire âşıkın sevgilinin gül yüzünü görmeyeli bülbül gibi feryat edip inlediğini söyleyerek başlar. Sevgilinin gözleri düşmüşlere merhamet ederse yetim ve miskin âşık da acınacak durumda bulunduğundan şefkat bekler. Saba rüzgarı sevgilinin saçlarından güzel kokular getirip ruhlara can katar. Bülbül bir gece rüyasında sevgilinin yüzünü görürse bir daha gül bahçesini aklına getirmez. Doktorlar âşıkın derdini anlayamadıklarından onu iyi edecek bir ilaç hazırlayamazlar. Âşıkın nasibine düşen aşk uğruna cefa çekmektir; o da çaresiz bu derdine katlanır. Şiirin son beytinde sevgilinin gözlerinin âşıkın canını alıp kanını içmek istediği dile getirilir. Bu âşıkın hep arzuladığı bir şey olduğundan “Ya Rabbi! Bu ne güzel mutluluk, yakın zamanda gerçekleşsin.” diye dua eder.

Ġazel H'ânden-i Hurşîd

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Yüzüññ gülzârını görmeyeliden iy ḥabîb
Nâle iderem zâr u zâr ol derd-ile çün ' andelîb

³⁹³ Akalın, a. g. e., s. 278.

2. Gözlerüñ düşmişlere ider olursa merhamet
Uş benem dürr-i yetim ü uş benem miskîn ğarīb
3. Zinde ider cânları Rūhu'l-ķudūs gibi şabā
Ṭābe vaķtīkūm getirür saçlarıñdan baña tīb
4. Bir gice düşde görür-ise yüzüñüñ rengini
Dağı gülzāra heves itmeye hergiz ‘ andelīb
5. Derdüñe dirler devā itgil ne çāre ideyin
Çün benüm derdüm ne-durur bilmedi aşlā ṭabīb
6. Ten kazāya koyuban şabr iderem çāre nedür
Çün baña ‘ ışķuñda cevır ü miñnet olmışdur naşīb
7. Gözlerüñ dimiş ki kânın içüben cânın alam
Yārab ol devlet ne hoşdur olur-ısa ‘ an-ķarīb³⁹⁴

2.2.4.1.15. On Beşinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3275-3279. beyitleri arasında yer alan şiir 5 beyittir. Hikâyede Hurşîd ağzından söylenen şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Şiirden önce hikâye şöyle gelişir: Annesi Efser'in emriyle kalede kapalı tutulan Hurşîd, yardımcılar vasıtasıyla Cemşîd ile mektuplaşmaya başlar. Bir süre sonra iki âşık görüşmek ister. Hurşîd'in yaptığı plan uyarınca Cemşîd ve beraberindekiler bir gece kale duvarının bitişiğindeki su değirmeninin kovasına girerek sırayla yukarı çekilirler. Cemşîd kovadan çıkar çıkmaz Hurşîd'in ayaklarına kapanarak gözyaşı döker. Uzun zaman sonra karşılaşan iki âşık kucaklaşıp ağlaşırlar ve sabaha kadar şiir okuyup dertleşirler. Cemşîd ve yanında bulunan Mihrâb ile Şeker, sabahleyin yine görünmeden su değirmeninin kovasıyla kaleden inip Kayser'in sarayına geri

³⁹⁴ Akalın, a. g. e., s. 282-283.

dönerler. Bu şiir Cemşîd kaleden inerken Hurşîd tarafından okunmuştur. Şiirden sonra “Firistâden-i Cemşîd Mihrâb-Râ Bâ-Tuhfe Pîş-i Efser Ki Mâder-i Hurşîd” başlıklı bölüm gelir. Bu bölümde Cemşîd yardımcısı Mihrâb’ı birçok değerli hediyeyle beraber Hurşîd’in annesi Efser ile görüşmeye gönderir.

Şiirde hikâyenin konusuna uygun şekilde âşıkın sevgiliyi uğurlaması anlatılır. Güneşi ve ayı eritecek güzellikteki sevgili âşıkın yanından gitmektedir. Sevgili âşıkın gözlerinin ışıǵı ve yegâne dostuyken gidişiyile vefasızlık göstermektedir. Âşıkın en büyük korkusu beraberken samimi bir dost, içten bir arkadaş olan sevgilinin, araya ayrılığın girmesiyle yabancılaşmasıdır. Şiirin son beytinde âşık çaresizlikten sevgiliye sitem eder. “Önce gönlümü alıp sonra bunca cefa etmenin sebebi nedir?” diye sorarak şiirine son verir.

Şi‘r-Ḥvânden-i Bâ-Ḥurşîd

mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ûlün

1. Gice yârum ki eridür mihr ü ayı
Katumdan idicek ‘azm-i cüdâyî
2. Karañulıkda anuñla olup hem-âğuş
Didüm iy gözlerüme rüşinâyî
3. Yigâne döst çün kim idiserdüñ
Bize bîgânalıkla bî-vefâyî
4. Çü ayrılık bîgâne idiserdi serdi
N’olaydı olmasa bu âşinâyî
5. Ne-y-idi evvel alup göñlümüzi
Soñucı itmek bize bunca cefâyî³⁹⁵

³⁹⁵ Akalın, a. g. e., s. 290-291.

2.2.4.1.16. On Altıncı Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3421-3426. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyittir. Hikâyede Cemşîd'in yardımcıları tarafından okunan şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Cemşîd, kalede kapalı tutulan Hurşîd'in salıverilmesini sağlamak için yardımcısı Mihrâb'ı pahalı hediyelerle beraber Efser'e gönderir. Mihrâb, Efser ile uzun süre sohbet edip onu ikna etmeye çalışır. Bir genç kızın yerinin ailesinin yanı olduğunu; evlenme yaşı geldiğinde dedikodu çıkmadan uygun birisiyle evlendirmek gerektiğini söyler ve Cemşîd'den övgüyle söz eder. Mihrâb'ın ardından Cemşîd huzura gelir ve onuruna kurulan mecliste hem şiir söyler hem de kızını salıvermek konusunda Efser'i ikna eder. Bu şiir Cemşîd ile Efser'in sohbet meclisinde Şeker ve Şehnâz tarafından okunmuştur. Bu şiir bittikten sonra hikâye, Efser'in okuduğu aşk konulu şiirle devam eder.

Ahmedî şiire sevgilinin yüzünün âşık için renkli çiçek bahçesi olduğunu, ondan ayrı kaldığında sarayların ve köşlerin karanlıklara gömüleceğini dile getirerek başlar. Saba rüzgarı sevgilinin kapısına uğrarsa âşıkın dermansız derde düştüğünü haber vermelidir. Keder, sanki ayağı kırılmış gibi âşıkın gönlünde kalmış, bir yere gitmemektedir. Dostları, gönül derdinin ilacının sabır olduğunu söylese de âşıkın buna tahammülü yoktur. Şiirin sonunda âşıkın ayrılık ateşine düşüp canlı kalmasının sebebi canının katılığına, yemininin gevşekliğine bağlanır.

Şi'r H'ânden-i Şekker ve Şeh-nâz

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Gül yüzüñ-durur i dilber revnağ u bustānumuz
Senden ayruğ nürsuzdur kaçır-ıla eyvānumuz
2. Yāruñ işigine ger uğrar-ısañ iy bād-ı şubh
‘ Arz eyle nice-durur derd-i bî-dermānumuz

3. Zülfüñüñ sevdâsınuñ şerhin ki n'ider cānlara
Çünkü haddi nice itsün göñli ser-gerdānumuz
4. Pā-şikeste oldı guşsa göñlümüzden gidemez
Bes nice bula devā bu derd-i bī-dermānumuz
5. Dōstlar dirler ki şabr olur göñül derdine em
N'idelüm çün kim geçemez göñüle fermānumuz
6. Furkat odından diri olmaqlığa budur sebep
Cān katılığı vü yā süst olduğı peymānumuz³⁹⁶

2.2.4.1.17. On Yedinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3897-3901. beyitleri arasında yer alan şiir 5 beyittir. Tâceddîn İbrâhîm'in mahlasını kullanmadığı şiiri hikâye akışında Cemşîd söyler. Eserin "Talep Kerden-i Cemşîd Hurşîd-Râ Ez-Behrâm" başlıklı kısmında bulunan şiirden önce hikâye şöyle gelişir. Şâm hükümdarının oğlu Şâdî, Rûm diyarına gelip Kayser'den kızı Hurşîd'i ister. Kayser'in gönlü Cemşîd'den yana olduğundan evlilik için ağır şartlar ileri sürer. Şâdî durumu babasıyla müzakere etmek için Şâm'a döndükten sonra Cemşîd savaş çıkacağını anlar. Galip gelmek için avantaj elde etmek ister ve önce davranarak orduyu hazırlayıp Şâm'a doğru yola çıkar. Rum ordusu Şâm yakınlarında havası güzel, suyu tatlı, içi çiçeklerle dolu, etrafı ağaçlık bir bölgede mola verir. Mola esnasında Cemşîd dostu Mihrâb ile konuşup dertleşir; ülkesinden ve ailesinden ayrı kaldığı için kederlidir. Bu şiir sohbet esnasında Cemşîd tarafından okunur.

Şair şiire sevgilinin kavuşma nimetinden mahrum kalan âşıkı ayrılık acısının yola getirip terbiye ettiğini söyleyerek başlar. Sevgiliye kavuşmak âşıkın gözüne görünmeyecek kadar uzak bir hayaldir. Âşıkın selamını ve haberini uzaktaki

³⁹⁶ Akalın, a. g. e., s. 302.

sevgiliye ulaştıracak Saba rüzgarından başkası yoktur. Âşık rüyasında sevdiğini görmeği arzular ama onun hasretiyle gözüne uyku girmediğinden rüya göremez. Şiirin sonunda dostlarının ayrılık acısına sabretmesini tavsiye ettiği âşık onlara “Bana sevgiliden ayrı kalmaya sabret demeyin! O sevgili benim canımdır; insan hiç canından ayrı kalabilir mi?” cevabını verir ve şiir bu sözlerle sona erer.

El-Ğazel

mef‘ ülü fā‘ ilātü mefā‘ ilü fā‘ ilün

1. Şükrān-ı ni‘ met itmedüñ-idi dem-i vişāl
Lā-būd ider firāk eli uş bize gūşimāl
2. Yā Rab ne vaķt irişe bize ol laţif şekil
İy Hāk kaçan görine gözümüze ol vişāl
3. Kim ilede selāmumı meger yāra şabā
Kim irgüre peyāmumı aña meger şimāl
4. Diler gönül ki düşde hayālın göre anuñ
Ansuz gözüme uyhu mı gelür zehī hayāl
5. Dirler baña ki şabr kıl anuñ firākına
Cānumdur andan ayru baña şabr olur muhāl³⁹⁷

2.2.4.1.18. On Sekizinci Gazel/Nazım

Cemşid ü Hurşid mesnevisinin 3977-3981. beyitleri arasında yer alan şiir 5 beyittir. Hikâyede Cemşid ağzından okunan şiirde Ahmedî mahlas kullanmamıştır. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Şam hükümdarının oğlu Şâdî, Hurşid ile evlenme isteğini Kayser’e bildirir. Ancak Kayser buna karşı olduğu için ağır şartlar

³⁹⁷ Akalın, a. g. e., s. 341.

ileri sürer. Şâdî babasıyla şartları müzakere etmek için ülkesine dönünce Şâm hükümdarı, Kayser'in şartlarını hakaret sayıp savaşmak için büyük bir ordu hazırlamaya başlar. Cemşîd buna karşı önce davranıp Rum ordusunun başında Şâm'a sefere çıkar. Hurşîd ve annesi Efser de orduyla beraber gelir. Ordu Şâm yakınlarında bir vahada konakladığı sırada akşamları Cemşîd ile Hurşîd gizlice buluşarak sohbet edip eğlenirler. Yine bir gece sabaha kadar süren sohbetlerinin ardından ayrılacakları sırada Cemşîd bu şiiri okur. Bundan sonra eser "Âmeden-i Efser Be-Meclis'i Hurşîd" başlıklı bölümle devam eder. Bu bölümde Hurşîd'in annesi Efser, sabaha karşı dolaşmaya çıktığında uzaktan eğlence sesleri duyar. Merakla sesleri takip eden Efser, Cemşîd ile Hurşîd'in eğlendikleri bölgeye doğru ilerlerken Hurşîd annesini gölgesinden tanıyıp son anda ağaçların arkasına saklanarak yakalanmaktan kurtulur.

Şiire, gönlü sevgilinin saçlarına bağlı kalan âşıkın gitme zamanı geldiğinde sevdiğine "elveda" demesiyle başlanır. Âşıkın susamış gönlü abıhayat sevgilinin dudaklarının çeşmesine kanamadan; reyhan kokulu saçlarının sevdasını yoldaş edip aklı karışık, gönlü perişan şekilde gider. İlkbahar geldiği halde sevgilinin kavuşma gülünden nasibini almadan bülbül gibi feryat edip inleyerek; canını ve başını sevgilinin yoluna bırakıp cansız kuru bedeniyle gider. Veda konulu bu şiir hikâyede iki sevgilinin ayrılması anında *el-vida*' redifiyle söylenmiştir. Şiirin manası ve elveda kelimesinin tekrar etmesi hikâyenin duygusuna derinlik katar.

Ğazel H'ânden-i Cemşîd Der-Vaqt-ı 'Azîmet

fa' ilâtün fa' ilâtün fa' ilâtün fa' ilün

1. Uş sefer 'azmi dürüst olmışdur iy cān el-vidā'
Göñlümüz zülfünde bağlanmış i cānān el-vidā'
2. Teşne cānum çeşmesinden dudağınuñ kınamadı
Giderem teşne ciger iy āb-ı hayvān el-vidā'
3. Giderem reyḥān saçıñ sevdāsını hem-rāh idüp

Dil perîşân cān peşimān ‘ aql hayrān el-vidā‘

4. Nev-bahār oldu gül-i vaşluñdan almadın naşīb
Giderem bülbül gibi uş zār u nālān el-vidā‘
5. Cān u baş yoluñda koyup bu ten-i tenhā-y-ıla
Giderem uş el-vidā‘ iy şūret-i cān el-vidā‘³⁹⁸

2.2.4.1.19. On Dokuzuncu Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 4039-4043. beyitleri arasında yer alan şiir 5 beyittir. Tâceddîn İbrâhîm bu şiirde mahlasını kullanmamıştır. Hikâye akışında bu şiiri anlatıcı dilinden Ahmedî söyler. Şiirden önce olay akışı şöyledir: Rum ordusu Şâm yakınlarında bir vahada konaklar. Hurşîd ve annesi Efser de orduyla beraber gelir. Cemşîd ile Hurşîd her gece gizlice buluşup eğlence meclisi düzenler. Yine bir gece beraber sohbet edip eğlenirlerken sabaha karşı dolaşmaya çıkan Efser’in kulağına müzik sesleri gider. Efser sesin geldiği yöne hareket edince uzaktan annesinin gölgesini tanıyan Hurşîd yakınlardaki söğüt ağaçlarının arasına saklanır. Efser gelip Cemşîd’i yalnız başına görünce onu kucaklayıp öper; Cemşîd de ona karşılık verir. Bu şiiri, Efser’in gelmesiyle ayrılmak durumunda kalan iki âşıkın konusuna uygun şekilde Ahmedî olay akışını keserek söyler. Şair “*Bu gerdûn çarhuñ oldur kârubârı / Ki yârinden cüdâ eyleye yâri*” beytiyle bu şiire geçiş yapar. Şiirden sonra Cemşîd ile Efser’in eğlenceleri anlatılır. Saklandığı yerden annesiyle Cemşîd’in öpüştüğünü gören Hurşîd sinirinden titremeye başlar. Efser’in gelişinin sebebi gece rüyasında gördüğü Cemşîd’e karşı hissettiği aşktır.

Ahmedî şiirinde, bir araya gelenleri feleğin bin hileyle dağıttığını; kimini güzel gül gibi güldürüp kimini bulut gibi ağlattığını dile getirir. Canla ten bir araya gelse ikisinin arasını ayıran; gül bahçesini ve içindeki reyhanları bir anda darmadağın eden feleğin bir araya gelen sevgilileri ayırmadığı görülmemiştir. Hikâyenin konu

³⁹⁸ Akalın, a. g. e., s. 347-348.

akışında iki sevgilinin en mutlu anlarından birinde aralarına beklenmedik şekilde Hurşîd'in annesi girer. Şair bu şiirinde Efser'i felek metaforuyla temsil eder.

Ġazel

mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūlūn

1. Her kanda ki bir cem' ola vü gerdiş-i gerdān
Biñ hîle kıılır kim ide ol cem' i perīşān
2. Kimi eyledi handān gül-i ra' nā bigi bir dem
Kimi itmedi bu çarh bulut gibi anı giryān
3. Cān u ten arasında ier tefriķa eyyām
Çūn cem' ola biribiri-y-ile ten ū cān
4. Geri ki gūlistānda olur cem' -i reyāhīn
Bir lahẓada yile varur ol bāğ u gūlistān
5. Bādām şıfat olmadı bir yirde iki yār
Kim zaħm urup ayırmadı anları bu devrān³⁹⁹

2.2.4.1.20. Yirminci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 4460-4464. beyitleri arasında bulunan şiir 5 beyittir. Eserde Erganûnsâz ağzından okunan şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Mesnevinin “Yâd Kerden-i Cemşîd Çîn-Râ ve Halvet Hosten-i Ô” başlıklı kısmında yer alır. Bu kısımdaki olay akışı şöyledir: Cemşîd ile Hurşîd evlendikten sonra bir süre sonra Cemşîd eğlence meclislerinden keyif almaz olur. Devamlı hasret şiirleri okumaktadır. Karısı Hurşîd üzüntüsünün sebebini sorduğunda asıl vatani Çîn'i

³⁹⁹ Akalın, a. g. e., s. 352.

özlediğini, ana baba hasretiyle yandığını söyler. Bu şiir Cemşîd'in vatan hasretiyle kederlendiği bir gün yanında bulunan Erganûnsâz tarafından okunur. Devamında Şeker ve Erganûnsâz'ın okuduğu yine hasret ve ayrılık konulu şiir gelir.

Ahmedî şiirin başında, âşıkın aklına sevgili ve onun diyarı geldiğinde bütün memleketin gözyaşıyla lale bahçesine döndüğünü söyler. Sevgilinin diyarını terk etmek gönül belasıdır ama kişinin tercih yapma şansı her zaman elinde bulunmadığından âşık buna mecbur kalır. Kim sevgilinin diyarından ayrılmadan onunla beraber kalabilirse insanların en mutlusu odur. Padişah ya da bey olsa yarinden ayrı düşen gariplerin işi devamlı ah çekip ağlamaktır. Şiirin sonunda şair, âşıkı vatanından uzakta kalmış papağana benzetir. Can papağanının aklına sevgili ve onun yaşadığı yurt gelirse bir nefeslik an bile tende rahat duramaz. Şiir bu sözlerle sona erer.

Ġazel H'ānden

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Her geh ki gön'lüme gele yār u diyār-ı yār
Yaşumla lālezār olur 'arşa-ı diyār
2. Terk-i diyār-ı yār dil ü cān belāsıdur
Līkin ne çāre elde degül hergiz ihtiyār
3. Ol kim diyār-ı yārdan ayrılmamış ola
Oldur hemīn hālāyık arasında bahtiyār
4. Āh-ıla giryedür onun işi ki ola ġarīb
Ger ola pādīşāh u v'eger ola şehriyār
5. İtmez karār tūti-yi cān tende bir nefes

Çün kim gele hayāline yār u diyār-ı yār⁴⁰⁰

2.2.4.1.21. Yirmi Birinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 4466-4472.beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Hikâyede Şeker'in okuduğu şiirde şair mahlas kullanmamıştır. Cemşîd ile Hurşîd'in evliliklerinin üzerinden bir süre geçtikten sonra Cemşîd vatanı Çin'i ve ailesini özler. Eğlence meclislerinden keyif almaz hale gelip hasret şiirleri söylemeye başlar. Cemşîd'in vatan özlemi çektiği bir günde yanında bulunan Erganûnsâz ayrılık konulu bir şiir okur. Onun peşinden Şeker tarafından bu şiir okunur. Şiiri dinleyen Cemşîd derin bir ah çekince Hurşîd, uzun süredir üzgün olan eşine üzüntüsünün sebebini sorar. Cemşîd de vatanını çok özlediğini, ailesini görmek istediğini dile getirir.

Şair şiirine kavuşma nimetinin kıymetini bilmeyenlerin işinin ayrılık zahmetini çekmek olduğunu söyleyerek başlar. Ayrılık insanın vücudunu kuru toprağa çevirir; tatlı ömrünü acıya döndürür. Sevgiliye kavuşmak abıhayattan tatlı, ayrılığın şerbeti zehirden acıdır. Âşık ayrılık şerbetini içtiği için bunu bilmektedir. Ayrılık ateşini Kevser getirse ayrılık onun mahiyetini değiştirip verimsizleştirir. Âşık neyin sesini de dikkatle dinler; onun yanık inlemelerinin sebebi de ayrılıktır. Ayrılığın nasıl bir gurbet olduğunu merak edenler âşıkın gözyaşlarının nasıl aktığına bakarlarsa anlayabilirler. Şiirin sonunda şair, hasret acısının derinliğini açıklamak için başkalarının gözünden âşıkın durumunu tasvir eder. Âşık, sevgilinin hasretiyle ah çektiği zaman onu görenler hasretinin büyüklüğü karşısında hayrete düşer. Şiir bu sözlerle sona erer.

Ğazel H̄ānden-i Şekker ve Şehnâz

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Ol kişi kim buldı vü bilmedi vaşluñ ni' metin

⁴⁰⁰ Akalın, a. g. e., s. 386.

Lā-cerem çekmek-durur işi firākuñ miḥnetin

2. Kimyādur cān velīkin ḥāk ider anı firāk
‘Ömr-i şirindür cüdālîk telḥ eyler lezzetin
3. Tatluraḡdur āb-ı ḥayvāndan bilürrem vaşl-ı cān
Acıraḡdur zehrden içdüm firākuñ şerbetin
4. Vāy u vāy-ıla virür ‘ömrin yile şöyle ki ney
Bu-durur çok imtiḥān itdüm firākuñ ḥaşletin
5. Ger firāk odını kevşer getürürse yādına
Āb-ı şüre ide ol dem kevşerüñ ḥamiyyetin
6. Nice aḡar gözlerüme ‘ibret-ile kıl nazar
Kim nice olur bilesin ayrılıḡuñ ḡurbetin
7. Ḥasretinden yüzüñüñ çün kim diyem vā ḥasretā
Ḥayrete ḡala görenler ben ḡarībüñ ḥasretin⁴⁰¹

2.2.4.1.22. Yirmi İkinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 4502-4508. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Hikâyede ülkesini özleyen Cemşîd’in ağzından söylenen şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Cemşîd evlendikten bir süre sonra ilk günlerdeki neşesini kaybeder. Eğlence meclislerinde hasret şiirleri okumaya başlar. Yine bir mecliste Hurşîd ona üzüntüsünün nedenini sorar. Cemşîd de ülkesini ve ailesini özlediğini dile getirir. Mecliste bulunan Erganûnsâz ve Şeker’in okuduğu hasret konulu şiirlerden sonra Cemşîd memleket hasretiyle bu şiiri okur. Şiirden sonra Hurşîd, annesi Efser’e Cemşîd’in durumunu anlatıp onun Çin’e ailesinin yanına gitmek istediğini söyler.

⁴⁰¹ Akalın, a. g. e., s. 386-387.

Efser, Cemşîd'in kızından sıkıldığını düşünerek buna şiddetle karşı çıkar ve kendisine verilen tahtı bırakıp gitmesinin vefasızlık olduğunu ifade eder. Hurşîd, annesinin tepkisini dindirmek için şaka yaptığını söyleyip gönlünü alır.

Ahmedî şiirine âşıkın sevgilinin diyarından ayrı düşmüş, devamlı ney gibi inleyen bir garip olduğunu söyleyerek başlar. İster fakir ister zengin olsun yerli yerinde duran herkes mutludur; mutsuz olan yalnızca yarinden ayrı kalmış garip âşıktır. Âşıkın her gece gül bahçesinde acı acı inleyen bülbül gibi sesini duyanlar şaşırıp kalır. O, bazen solan, bazen boynu bükülen, bazen toprağa düşen güle benzer. Âşık, yana yakıla inleyen, ama kimsenin neden inlediğini merak etmediği ut gibidir. Gündüz serseri gibi oradan oraya dolaşan, geceleyin sığınacak evi bulunmayan garipler gibidir. Şiirin son beytinde, anavatanından uzakta Rum diyarında taht sahibi olan Cemşîd'in hikâyedeki konusuna uygun şekilde âşıkın uzak diyarda padişah bile olsa rahat yüzü görmeyeceği, devamlı kendi yurdunu anacağı dile getirilir. Şiir bu beyitle sona erer.

Şi' r-i Cemşîd

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Ben diyâr-ı yârdan uş düşmişem tenhâ ğarîb
İñileyü ney gibi her dem direm kim vâ ğarîb
2. Ger faķîr ü ger ğanî yirlü yirince her ğanî
Hoş-durur elĥamdülillâh kâmusı illâ ğarîb
3. Her gice şöyle iñiler ki işiden kalur taña
Bâĝ içinde olduĝiçün bülbül-i şeydâ ğarîb
4. Geh şolar geh yile verür gâhi topraĝa düşer
Geh yanar olduĝı-y-içün bu gül-i ra' nâ ğarîb

5. ‘Üd bigi niçe ki inleye yağıla raħm idüp
Bir kişi dimez ki neçün inilersin yā ğarīb
6. Gündüzin ser-geşte vü bīmār her yaña yörür
Gice olduğda bulımaz mesken ü me’vā ğarīb
7. Pādiřah dağı olırsa ger diyārın yād ide
Dirliğinden zevk ü rāħat bulımaz aşla ğarīb⁴⁰²

2.2.4.1.23. Yirmi Üçüncü Gazel/Nazım

Cemřid ü Hurřid’in 4600-4606. beyitleri arasında yer alan mahlassız řiir 7 beyittir. řiir hikāyede Cemřid’i karşılamak için bekleyen halk tarafından okunur. şiirden önce hikāye şöyle gelişir: Ülkesini çok özleyen Cemřid, bir gün kayınpederi Rum Kayser’inin huzuruna çıkarak sahrada konaklayıp iki ay boyunca avlanmak için izin ister. Ayrıca karısı Hurřid’in de yanında bulunacağını söyler. Kayser gönülsüzce izin verir. Av esnasında maiyetini atlatan Cemřid ile Hurřid Çin’e doğru yola çıkar. Oęlunun ülkeye döndüğünü haber alan Çin Fağfūr’u askerleri ve halkı yollara dizerek gösterişli bir karşılama merasimi hazırlar. Cemřid’i görmek için sabırsızlanan halk beklerken bu şiiri söyler. şiirden sonraki hikāye akışında řair tarafından Hz. Yakup ile Hz. Yūsuf’un buluşmasına benzetilen Cemřid ile babasının uzun zaman sonra buluşması anlatılır.

şiir Cemşid’in Çin’den ayrıldığı günkü üzüntüyü işaret ederek başlar. O ülkeden gittiğinden beri halkın gönül aynası pas tutmuş; gündüzleri geceye dönüşmüştür. Gözlerinden lale renginde yaşlar akmış; gönülleri açmamış gonca gibi daralmıştır. Felek onu yanlarından uzaklaştırarak su şişesine taş atıp kırar gibi gönüllerini kırmıştır. şair bu şiirini hikāyedeki şahıslardan birinin ağızından değil halkın ağızından vermiştir. şiirden önceki *Cem’i halkı kıldı bu haber řād / İşiden işbu şi’ri kıldı inřād* beytiyle şehzadenin geliş haberini duyan halkın bu şiiri okuduğu belirtilir.

⁴⁰² Akalın, a. g. e., s. 389-390.

Ġazel-i Şehnāz

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Gitdi ol ki cevrden günümüz tīre reng-idi
Āyīnesi ḥayātumuzuñ tolu jeng-idi
2. Teng-idi gön̄lümüz nite kim ḡonca ḡuşşadan
Yaşı ki aḡar gözümüzüñ lāle-reng-idi
3. Minnet ḡaḡa ki dutdı 'adem yolın ol zamān
Kim bizüm-ile mihr-i sipihr işi çeng-idi
4. Ol ḡavf gitdi kim ḡader-endāz ḡavs-ı çarḡ
Sehm-ile bize atduḡı tīr-i ḡadeng-idi
5. Çün kim ḡaderlemişdi ḡazā okını felek
Bā-vūs' at-i fezā bize yir yüzi teng-idi
6. Şınmış-ıdı gön̄üllerümüz şīşesi ki çarḡ
Atduḡı āb-ḡīneye peyveste seng-idi
7. Şādīlīḡ-ıla ney gibi ḡoş demdür ol gön̄ül
Kim ḡam keş-ā-keşinde şanayduñ ki ceng-idi⁴⁰³

2.2.4.2. Gül ü Hüsrev (Tutmacı)

Gül ü Hüsrev mesnevisinde ayrılık ve hasret konulu beş şiir yer almaktadır. Bunlardan üçü Hüsrev (Hürmüz) ve ikisi Gülruh dilinden söylenmiştir.

⁴⁰³ Akalın, a. g. e., s. 397-398.

2.2.4.2.1. Birinci Gazel/Nazım

Gül ü Hüsrev mesnevisinin 1327-1333. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Hikâyede Gülruh ağzından söylenen şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Bu şiir eserde mesnevi dışı nazım şekliyle yazılmış ilk şiirdir. Şiirden önce Gül, bahçıvan Mihmerd'in oğlu bildiği Hürmüz'e (Hüsrev) âşık olduğunu dadısına söyler. Dadısı şiddetle karşı çıkınca Gül bir ay boyunca onun yüzüne bakmaz. Gün geçtikçe üzüntüsü artan ve yemekten içmekten kesilen Gül'e acıyan dadı yardımcı olmaya karar verir. Gül, dadısını Hürmüz'ün yanına gönderip tanışma isteğini iletir. Hürmüz teklifi reddedip elindeki içki kadehini dadının üstüne dökerek yanından kovar. Dadı dönüp olanları anlatınca Gül bu şiiri okur. Şiirden sonra hikâye devam eder. Gül yine kendine hakim olamayıp Hüsrev'i bahçede görme arzusuyla sarayın damına çıkınca dadısı ona çıkarır.

Tutmacı şiire sevgilinin âşıkın halinden ve bağrının nasıl yandığından habersiz olduğunu dile getirerek başlar. Âşık, ayrılık yaralarını kavuşma merhemiyle sevgilinin iyileştirmesini ister. Ayrılık derdiyle ah ederse ahından gökyüzü dumanla dolar. İçindeki ateşin acısıyla feryat ederse melekler tespihlerini şaşırır. Sevgili âşıkın gözyaşını bir kez silse âşık yüzünü onun ayaklarının altına toprak gibi serer. Şiirin sonunda ayrılık oruca; sevgiliden ayrı kalınca iyice zayıflayan âşık ramazan bayramının habercisi hilale; vuslat da bayrama benzetilir. Sevgilinin ayrılık orucuyla hilale dönen âşık onunla kavuşma bayramına ermeyi diler. Şiir bu beyitle sona erer.

Şi'r H'ānden-i Gül-ruh Der-^c Işk-ı Hürmüz

mefā^c ilün mefā^c ilün fe^c ülün

1. Eger hālūmi dildārum bileydi
Nite derd-ile bağrum yağılaydı
2. Firākı zaḥmınuñ zaḥmetlerine
Meger kim vaşl-ıla merhem kılaydı

3. Bu derd-ile eger āh eyleyeydüm
Felek yüzi duḥān-ıla ṭolaydı
4. Bu sūz-ıla fīḡan itsem felekde
Melekler tesbīḥini yañılaydı
5. Nite devsüz yiyezdüm let felekden
Eger devlet benümle yār olaydı
6. Ayağına yüzüm toprağ ideydüm
Eger bir kez gözüm yaşın sileydi
7. Firākı orucından çün hilālem
Vişāli ‘īdine irsem n’olaydı⁴⁰⁴

2.2.4.2.2. İkinci Gazel/Nazım

Gül ü Hüsrev’in 2154-2160. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Hikâyede Hürmüz (Hüsrev) ağzından söylenen şiirde Tutmacı mahlasını kullanmamıştır. Mahlas yerine son beyitte şiiri okuyan Hürmüz’ün adı geçer. Şiirden önce hikâye şöyle gelişir: İsfahan şahı, elçi gönderip Gülrüh’a talip olur. Hûzistân şahı, İsfahan şahına mektup yazarak kendisini damadı olarak görmeyi arzuladığını ancak kızı Gülrüh’un bu evliliği istemediğini bildirir. Reddedilmeyi hazmedemeyen İsfahan şahı kalabalık bir orduyla gelip şehri talan eder ve Hûzistan şahının bütün malını mülkünü ganimet alır. Gülrüh’u da zorla yanında götürür. Hürmüz, Gülrüh’un sarayına gelip yağmalanmış görünce çok üzülür ve *ağladı* redifli bu şiiri okur. Şiirden sonraki olay akışında Hürmüz şiiri bitirince askerler Gülrüh’un yazdığı bir mektubu bulup getirirler. Mektubu yüzüne gözüne süren Hürmüz mührü açıp okuduğunda ayrı kaldıkları için Gülrüh’un kendisine sitem ettiğini görür.

⁴⁰⁴ Solmaz, a. g. e., s. 151.

Şair şiirine sevgilinin yanaklarının hasretinden âşıkın gözlerinin kan ağladığını söyleyerek başlar. Âşıkın derdi için ağlayışına katlanamayan derman da onunla beraber ağlar. Âşıkın ayrılık acısıyla ettiği feryatlar feleklerin üstüne çıkınca gam keder veren uğursuz Keyvân yıldızı âşıkın yaşlı gözünü, çıbanlı bağrını görünce merhamete gelip ağlar. Sevgilinin yüzünün ışığını görünce Cennet bahçelerinin yüzü güler; huriler ve Rıdvan ona kavuşma arzusuyla ağlar. Âşıkın ayrılık acısıyla nasıl yandığını gören yerdeki ve gökteki mahlukat gözyaşı döker. Âşıkın hasretinden ağlayıp inlemelerini duyan yakıcı ateş ve hayat suyu ağlar. Âşıkın gönül kanı gözünde bir yarık bulup dışarı aktığı gibi, tenindeki can, damarındaki kan ağlar. Âşık ayrılık derdinin tortusunu içip gök gürültüsü gibi inlediğinde nisan yağmurları ağlar. Şair, kanlı gözyaşıyla başladığı şiirini sonunda nisan yağmuru gibi akan gözyaşıyla sonlandırır.

Şî'r H'ānden-i Hürmüz Der- 'Aşq-ı Gül-ruh

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Ruḥlarıñuñ ḥasretinden gözlerüm ḳan ağladı
Şöyle kim zārılığum derdine dermān ağladı
2. Fūrḳatüñle nālişüm giçdi feleklerden öte
Yaşlu gözüm başlu bağrum gördi keyvān ağladı
3. Gül yüzüñüñ pertevinden güldi gülzār-ı İrem
İştiyāḳuñ gāyetinden ḥūr u Rıdvān ağladı
4. Fūrḳatüñden ḥūrḳatümi görüp ü esirgeyüp
Yirdeki vü gökdeki maḥlūk yeksān ağladı
5. Ḥasretüñden derd-ile zār u inildümi görüp
Āteş-i sūzende vü hem āb-ı ḥayvān ağladı

6. Bu degül tenhâ ki gözden rahne kıldı hûn-ı dil
Belki tende cân tamar içindeki kan ağladı
7. İşbu derdüñ dürdüni Hürmüz çü nûş itdi revân
Ra‘ d gibi inleyüp çün ebr-i nîsân ağladı⁴⁰⁵

2.2.4.2.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Gül ü Hüsrev’in 2524-2532. beyitleri arasında yer alan şiir 9 beyittir. Şairin mahlasının bulunmadığı şiir hikâyede Hürmüz (Hüsrev) ağzından okunur. Mahlas yerine dokuzuncu beyitte Hürmüz’ün adı geçer. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Hürmüz’ün sevgilisi Gülrüh, Isfahan şahı tarafından kaçırılır. Hürmüz onu kurtarmak için bir aylık yolculuğun ardından Isfahan’a gelip kimliğini gizleyerek sıradan bir insan gibi ev kiralar. Evde konakladığı sırada bu şiiri okur. Şiirden sonraki olay akışında Hürmüz’ün 15 gün gibi kısa bir zaman diliminde ilmi ve hünerleriyle halk arasında meşhur olduğu anlatılır.

Şiirde Saba rüzgarından, âşıkın halini ve yakarışlarını gönül alan sevgiliye; Sivrisineğin selamını Anka’ya; karıncanın vasiyetini Süleymân’a; Zerrenin halini güneşe; damlayı okyanusa; âşıkın sırrını gizlice maşuka; papağan selamını şekeristana; bülbülün çektiği bin hasret ateşinden bir miktarını gül bahçesine; sevgilinin yüzünü görme arzusuyla yanan gönlün hasretini canana; kanlı gözyaşları ve inlemeleri âşıkı aşk ateşinde yakana arz etmesi istenir. Şiirin sonunda âşık, onca derdini güzeller sultanı sevgiliye arz edecek olan Saba rüzgarından sevgiliyi rahatsız etmeden yavaşca huzuruna çıkmasını ister.

Şi‘r H‘änden-i Hürmüz Der-Hasret-i Gül-ruh

mef‘ ülü fâ‘ ilätü mefâ‘ ilü fâ‘ ilün

1. Ahvâlümü i bād-ı şabâ hâna ‘ arza kııl

⁴⁰⁵ Solmaz, a. g. e., s. 189-190.

- Kemter kuluñ niyāzını sultāna ‘arza kı1
2. Luṭf eyle peşşeden n’ola ‘anķāya vir selām
Mūruñ vaşıyyetini Süleymān’a ‘arza kı1
3. Bir zerre zerre hālını hūrşīde kı1 beyān
Bir katre katre vaşfını ‘ummāna ‘arza kı1
4. Ma‘ şūka ‘āşıkuñ iledüp rāzın örtülü
Ṭūṭī selāmını şekeristāna ‘arza kı1
5. Bir şemme şerh şevķini bī-çāre bülbulüñ
Biñ sūz u hasret ile gülistāna ‘arza kı1
6. Dil hurķatını şevķ ile dildāra şerh idüp
Ten hasretini cāna vü cānāna ‘arza kı1
7. Bu kanlu yaşlarum ile nālişlerüm görüp
Bini bu ‘ışķ odına yaḥana ‘arza kı1
8. Luṭf eylegil bizüm ile ger āşinā-y-isañ
Şol şart ile ki tuymaya biġāne ‘arza kı1
9. Āheste var huzūrına ibrām olmasun
Hürmüz hālını ol şeh-i hūbāna ‘arza kı1⁴⁰⁶

⁴⁰⁶ Solmaz, a. g. e., s. 208-209.

2.2.4.2.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Gül ü Hüsvrev'in 2623-2627. beyitleri arasında yer alan şiir 5 beyittir. Hikâyede Gülrüh ağzından söylenen şiirde Tutmacı mahlas kullanmamıştır. Şiirden önce hikâyeye akışı şöyle gelişir: İsfahan şahı tarafından ülkesi yağma edilip kaçırılan Gülrüh, kapalı tutulduğu kalede yemekten içmekten kesilir ve iyice zayıf düşer. Şah onu tedavi edecek doktor aramaya başlar. Bu şiir zorla tutulduğu sırada Gülrüh tarafından okunur. Şiirden sonra eser “Münâcât ve Kasem Yâd Kerden-i Gül ve Zârî Kerden Der-Fırâk-ı Hürmüz” başlıklı mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölümle devam eder. Bu bölümde Gülrüh, Hürmüz'den ayrı kalmanın hasretiyle Allah'a yalvarır.

Şiir, sevgilisi Hürmüz'ün nerede olduğundan habersiz olan esaret altındaki Gülrüh'un psikolojisine ve içinde bulunduğu duruma uygun manada kaleme alınmıştır. Âşık nerede olduğunu bilmediği sevgiliden uzakta pişmanlık içindedir. Saba rüzgarından, ondan uzakta sıkıntı ve cefa çektiğini sevgiliye haber vermesini ister. Sevgilinin yolunda başını ve canını verse âşıkın ayrılık acısı dinmez. Sevgiliye gönlünün ateşi ve gözünün neminden başka verecek hediyesi kalmayan âşık mezara girdiğinde sinesinde taşıdığı sevgilinin aşkıyla mutlu olacaktır.

Şi'r H'ânden-i Gül Der-Fırâk-ı Hürmüz

mef' ulü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Bu resm ile ki cānum u göñlüm nedemdedür
Yâ Rab bu göñlüm alanı bilsem ne demdedür
2. Senden şorarsa hālūmi dilber digil şabā
Kim hicrūñ-ile renc ü belā vü sitemdedür
3. ' İşkūñ yolında çünki baş u cāna kalmadum
Bilsem bu firķatūñ ğarażı dahı nemdedür

4. Toprağımı bu ı ışk yile virmiş iken uş
Bu tuhfedür ki gönül ü göz nâr u nemdedür
5. Sine varıcağız bile mûnis ola gerek
Yāruñ muḥabbeti eṣeri kim s̄inemdedür⁴⁰⁷

2.2.4.2.5. Beşinci Gazel/Nazım

Gül ü Hüsrev'in 3878-3884. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Hikâyede Hüsrev tarafından okunan şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Şiirden önce hikâye şöyle gelişir: Gülruh, yardımcısı Hüsna'nın hilesiyle ikinci kez kaçırılır. Hüsrev ordusuyla hızlıca hareket edip Isfahan'ı alır ama Gülruh'u orada bulamaz. Ona Gülruh'un denizde boğularak öldüğü söylenir. Aldığı habere çok üzülen Hüsrev bu şiiri okur. Şiirden sonraki olay akışında Hüsrev, Gülruh'un denizde boğulup öldüğü haberlerine itibar etmez; o Gülruh'un yaşadığına inanmaktadır. Hüsrev, Isfahan şahının kız kardeşi Cihanefrûz'a ağabeyinin Gülrûh'u nerede sakladığını söylemesini ister. O da yemin ederek denizde boğulup öldüğü yönündeki bilgiyi tekrarlar.

Tutmacı bu şiirini hikâyede Gülruh'tan ayrı düşüp hasret çeken Hüsrev'in onu bulma çabalarına uygun bir manada şekillendirmiştir. Şiirin *kanı* “Nerede” redifiyle kaleme alınmış olması bu manayı güçlendirmektedir. Çektiği hasretten teni kuruyan âşık arayıp bulamadığı sevgilinin nerede olduğunu, onu kime soracağını bilememektedir. Âşık sevgiliden ayrı düşmenin üzüntüsüyle karanlıklar içindedir; sevgili dolunay gibi doğup onu aydınlatmamaktadır. Âşık, saçları gönlü gibi dağınık sevgilinin gözlerine hasta ve dertlidir ama sevgili ortada yoktur. Sevgilinin âşık a nazı ve âşıkın da sevgiliye verdiği sözler hep geride kalmıştır. Destan okur gibi uzun uzun feryat eden bülbülün gül bahçesi, şeker yiyen papağanın şekeristanı artık yoktur. Şiirin sonunda âşık “Onsuz bana gül bahçesi haram olsun! Benim sümbül saçım, gül yüzüm, reyhan kokulum nerede?” diye çaresizlik içinde sızlanıp yakınmaktadır.

⁴⁰⁷ Solmaz, a. g. e., s. 213.

Şî'r H'vānden-i Hüsrev Der-Hasret-i Gül

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Kime şoram iy 'acab şol cān u cānānum xanı
Ben xuru ten xaldum uş yā Rab benüm cānum xanı
2. Hicrinūn zecri-y-ilen xarañulıkda xalmışam
N'oldı kim itmez tulu' ol mäh-ı tābānum xanı
3. Hātırūm içinde mihri tahtını tārāc ider
Leşker-i ğamdur şavaş yüridi sultānum xanı
4. Ben anuñ gözleri için hasta vü rencūram uş
Ol menüm göñlüm bigi zülfi perişānum xanı
5. Dilberūn benümle nāzı vü niyāzı xandadur
Yā benüm anuñ ile ol 'ahd ü peymānum xanı
6. Bülbül-i destānısam yā Rab gülistān xandadur
Tūtī-i hōş-h'vān-ısam bes şekkeristānum xanı
7. İy harām olsun baña ansuz gülistān ol menüm
Saçı sünbül yüzi gül xoşusı reyḥānum xanı⁴⁰⁸

2.2.4.3. Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî)

Hüsrev ü Şîrîn'deki şiirlerden yedisi ayrılık, hasret ve veda temalıdır. Bu şiirlerden birini Hüsrev, ikisini Şîrîn, ikisini Bârbed, birini de Şâvur söylemektedir.

⁴⁰⁸ Solmaz, a. g. e., s. 272.

2.2.4.3.1. Birinci Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'in üçüncü faslında “Sıfat-ı Şeb ve Resîden-i Şâvûr Be-Hidmet-i Hüsrev Der- Zemîn-i Ermen” başlığıyla isimlendirilen kısımda, 2012-2018. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Hikâyede Hüsrev dilinden mutribin okuduğu bu şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Şiirden önce hikâye şöyle gelişir. Hüsrev'i çekemeyenler onun adına para bastırıp ülkenin dört bir yanına dağıtır. Hüzmüz, saltanat alameti olan para bastırma eylemini affetmez ve oğlunun hapsedilmesi emrini verir. Büzürgümîd, bunu Hüsrev'e önceden haber verip bir süre ülkeden ayrılmasını önerir. Hüsrev de ava çıkma bahanesiyle ülkeden hemen ayrılıp Şîrîn'in ülkesi Ermen'e gider. Mehîn Bânu tarafından karşılanıp gösterişli bir otağa yerleştirilir. Medâyin'e giden Şîrîn'i Ermen'de bulamayan Hüsrev, Şîrîn'e kavuşamamanın üzüntüsünü çeker ve günlerini içki meclislerinde geçirmeye başlar. Hasret konulu bu şiiri içki meclisinde Hüsrev dilinden mutrip okur. Şiirden sonra hikâye, Şîrîn'i istemeye gönderilen Şâvûr'un Hüsrev'in huzuruna gelip başından geçenleri anlatmasıyla devam eder.

Şeyhî şiirine sevgilinin hayali âşıkın gözüne geldiğinden beri ondaki itidalin bozulmasını ve halsiz düşmesini dile getirerek başlar. Âşıkın canını Tur dağına, çektiği ayrılık acısını Allah'ın celal sıfatının kahrına, sevgilinin yüzünü Allah'ın nurunun yansımaya benzeten Şeyhî, âşıkın canının Tur dağı gibi parçalandığını söyler. Gönül evinde can ile sevgilinin hayali aynı anda bulunmaz; ikisinden birisi olur. Sevgilinin hasretiyle âşıkın ciğeri paramparça olmuştur. Sevgili, saçlarının âşıkı nasıl darmadağın ettiğini merak etse Saba rüzgarına sorup öğrenir. Âşıkın susamış gönlü için sevgilinin bir damla tatlı suyu, denizler dolusu abıhayattan yeğdir. Sevgili rüzgar gibi gelip geçmese âşık onun ayak tozunun bir anlık kokusuna razıdır. Şiirin son beytinde şairin, Ermen'e gelen Hüsrev ile Medâyin'e giderken gölde yıkanan Şîrîn'in karşılaşp birbirlerini tanımadan geçmelerine atıfta bulunduğu görülür.

Ğazel H'ânden-i Muṭrib Be-Münâsib-i Hâl

mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Andan berü ki şaldı gözüme hayâli dōst
Aldı kararı cāndan ü tenden mecālî dōst
2. Qahr-ı celāl-i hicr ile yarıldı Tūr-ı cān
Şabr ola mı kılınca tecellî cemāl-i dōst
3. Sākî getür şarābı vü boz ‘aql düzgünün
Yā raht-ı cān şığa bir eve yā hayāl-i dōst
4. Hālūmi zülfi nice perākende eyledi
Şorsa bilürdi tañ yiline vaşf-ı hālî dōst
5. Ger baħr olursa el yuyam āb-ı hayātdan
Bir kaṭre teşne cānuma irse zülāl-i dōst
6. Hasta ciger firākı ile pāre pāredür
Yā Rab kime müyesser olupdur vişāl-i dōst
7. Bir şemme hāk-i pāyı koħusına kāni ‘am
Yıl bigi geçmeseydi nesīm-i şimāl-i dōst⁴⁰⁹

2.2.4.3.2. İkinci Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn’in 3549-3555. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Eserin “Matla-ı Dâstân ve Ahvâl-i Husrev Der Gurbet” başlıklı kısmında bulunan ve Hüsrev ağzından söylenen şiirde mahlas kullanılmamıştır. Şiirin öncesinde hikâyenin gelişi şöyledir: Hüsrev ile Şîrîn eğlence meclisindeyken Hüsrev, içki sarhoşluğuyla kendinden geçen herkesi meclisten gönderir. Nihayet Şîrîn ile yalnız kalınca onu aniden kucaklayıp öpmeye başlar. Şîrîn ona şiddetle karşı koyup elinden kurtulur. Kendisi istemedikten sonra dokunamayacağını ihtar ederek Hüsrev’e kızar. Bir süre

⁴⁰⁹ Timurtaş, a. g. e., s. 73-74.

karşılıklı tartıştıktan sonra uyurlar. Sabahleyin Hüsrev erken kalkıp yine Şîrîn'e tecavüz girişiminde bulunur. Şîrîn onun elinden kurtulup erkeklik gücünü bir kadının üzerinde değil tahtını elinden alan Behrâm'a karşı kullanmasını söyler. Şîrîn'in sözlerinden gururu kırılan Hüsrev hazırlanıp tahtını geri almak için Medâyin'e doğru yola koyulur. Bu şiiri yolda kurduğu bir içki meclisinde Şîrîn'in hasretiyle okur. Şiirden sonra "Resîden-i Hüsrev Be-Deyr-i Nastûr Râhib" başlıklı kısımda, Hüsrev'in dağları aşp bir deniz kenarına geldiği, orada bulunan bir kilisenin rahibiyle sohbet ettiği anlatılır.

Şiirde kendi hatasıyla Şîrîn'den uzak kalıp hasret çeken Hüsrev'in özeleştiri yaptığı görülür. Âşık, sevgiliye kavuşma nimetinin kıymetini bilmediği, ayrılık acısının sıkıntısını tahmin edemediği için hayıflanır. Değeri bin candan üstün olan mücevhere sahip olup kıymetini bilmediğinden yitirmiştir. Karınca değerindeki âşık, Hz. Süleyman'ın tahtına kavuşup gerekli hürmeti göstermediğinden kaybetmiştir. Sevgiliye kavuşma balının tadını bilmeyip onun haklı sözlerine kulak asmayan âşık cefa oklarına ve ayrılık belasının acısına maruz kalmayı hak etmiştir.

Hüsrev'in Şîrîn'e hatalı davranması namazdaki sehiv secdesi metaforuyla açıklanır. Namazın rükünlerinden birinde hata yapıp sehiv secdesi de unutulurak namaz kazaya bırakılmıştır. Kaza namazına nasıl niyet edileceği de bilinmemektedir. Âşık, sevgiliye yanlış bir davranışta bulunmuş ama davranışını telafi edemeyip ayrı düşmüştür. Yeniden sevgiliye kavuşma arzusu duyuyorsa da bunun yolunu bilmemektedir.

Ėazel H'ānden-i H'usrev Der-Ėurbet Ez-H'asret-i Şîrîn

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. H'asretā derdā ki vuşlat ni' metini bilmedüm
Uğrayası cāna fūrkat zahmetini bilmedüm
2. Şol güher kim qadri biñ cān u cihāndan yig idi
Buldum illā yavu kıldum kıymetini bilmedüm

3. Hâk Süleymân tahtını ben mûra rûzî eyledi
Yile virdüm cehl ile çün hürmetini bilmedüm
4. Yiridür endāmuma hâr-ı belâ tîğ-i cefâ
Ol gül endāmuñ çü haqq-ı şoḥbetini bilmedüm
5. Ten ‘azābın tartayın çün cān şafāsın sürmedüm
Baş yarağın göreyin çün dil yatını bilmedüm
6. Kāmetinden yüz çevürdüm secde-i sehv ola mı
Çün kazâ irdi namāzum niyyetini bilmedüm
7. Vaşlı balı tatlusı eyle itmiş idi bî-ḥaber
Kim ne acıymış belā-yı furkatını bilmedüm⁴¹⁰

2.2.4.3.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn’in 3885-3892. beyitleri arasındaki şiir 8 beyittir. Hikâyede Hüsrev adına Bârbed tarafından okunan şiirde şair mahlas kullanmamıştır. Eserde “Zârî Kerden-i Hüsrev Der-Hasret-i Şîrîn” başlığıyla isimlendirilen kısımda bulunan şiirden önce hikâye şöyle gelişir: Hüsrev, hileyle tahtını elinden alan Behrâm ile savaşıp tacını geri almayı başarır. Behrâm, ordusunu ve bütün ganimetleri bırakıp savaş meydanından Çin’e kaçar. Tahtını kurtaran Hüsrev’in gönlünde Şîrîn’in aşk ateşi iyice alevlenir. Rum Kayser’inin kızı Meryem’le evli olduğundan Şîrîn ile evlenmesi mümkün değildir. Dostu Şâvûr’u da göz kulak olsun diye Şîrîn’in yanında bırakan Hüsrev dertleşecek dost bulamadığından üzüntüsü derinleşir. Bu şiir bir içki meclisinde Şîrîn’in hasretiyle okunur. Şiirden sonraki hikâye akışında Ermen’de bulunan Şîrîn’in aşk hasreti anlatılır.

⁴¹⁰ Timurtaş, a. g. e., s. 131-132.

Şeyhî şiirin ilk beytinde âşıkın ciğerini kadehe, kanını da şaraba benzeterek âşıka helal olan bu şarabın başkalarına haram olduğunu söyler. Sevgili âşıkın gönlünü düşman gibi incitmek isterse bu, dost canlısı gönlün canına minnettir. Âşıkın kaygı dolu geceleri sevgilinin yüzünün hayaliyle aydınlanırken keyifli gündüzleri onun saçından ayrı kalmanın üzüntüsüyle kararır. Sevgilinin gamzesini görmediği günden beri âşıkın gönlü içkiye meyletmez; gözyaşları şaraba, göz çukuru da kadehe benzer. Şiirin sonunda âşık gönlüne seslenir; sevgiliye kavuşma tadının değerini bilmeyip şükretmeyen gönül, ayrılık zehrini içip kendine ceza vermelidir.

Ğazel H̱ānden-i Bārbed Ez-Zebān-ı H̱usrev Be-Münāsib-i H̱āl

mef' ūlū fā' ilātū mef' āilū fā' ilūn

1. H̱ūn-ı ciğer ki cām ile cāna mūdāmdur
Bu ẖamr ğayr-ı 'āşıka iy dil ẖarāmdur
2. Zülfi havāsı ğayrına bāzār k'eyledüm
Ger südi maḥẓ ise ḳamu sevdā-yı ẖāmdur
3. Her cān ki mihr-i dōst degüldür muḳābili
Ḳadri felekde ise meh-i nā-tamāmdur
4. Āzār-ı dil diler ise düşmen bigi ḥabīb
Cānuma minnet ola ki dil dōst-kāmdur
5. Yār-ı muḥālifüñ ḳomazam perdesin Yegāh
Ger Rūm u ger 'Irāḳ u Şıfāhān maḳāmdur
6. Ḳayḡum gicesi yüzi ḥayālinde şubḥ olur
'Ayşum şabāhı zülfi firāḳıyla şāmdur
7. Dil ḡamzesini görmeyeli meyli yok meye

Yaşum şarâb olup kabağum tolu câmdur

8. Cānum çü bilmedüñ şeker-i vaşlı şükrini
İç hier zehrini ki dem-i intikâmdur⁴¹¹

2.2.4.3.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn'in 3924-3930. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Hikâyede Şîrîn ağzından söylenen şiirde mahlas kullanılmamıştır. Şiirden önceki vaka akışı şöyledir: Hüsrev'in şehvetli isteklerine karşılık vermeyen Şîrîn "Erkeklik gücünü benim üzerimde kullanma, gücün yetiyorsa tahtını geri al" deyince Hüsrev kalkıştığı hareketten utanır ve gururu incinir. Hüsrev hemen Medâyin'e dönünce Şîrîn onu özlemeye başlar ve sert davrandığı için pişman olur. *Gitme gel* redifli bu şiir sevgilisinin hasretini çektiği bir sırada Şîrîn tarafından okunur. Şiirden sonra gelen mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölümde Mehî'n Bânû ayrılığa sabretmesi gerektiğine dair yeğeni Şîrîn'e öğüt verir.

Şiire sevgilinin âşıkın gönlü ve canı olduğu, giderse âşıkın cansız kalacağı dile getirilerek başlanır. Sevgili âşıkın ömrünün özüdür; sevgilinin olmadığı bir ömrün âşık için değeri olmaz. Sevgili, gözyaşı gibi akıp gittiği andan itibaren âşıkın gözünün nuru da söner. Yollar âşıkın gözyaşıyla göle dönmüştür; servi ağacı suya kanıp sevinir. Âşıkın gözyaşı sevgilinin ardınca akar; âşıkların ahı mutlaka tutacağından sevgili kana girmeden geri dönmelidir. Sevgilinin gibi yüzünden ayrılmak âşıkın gündüzlerini geceye çevirir; gecelerse bin yıl gibi geçmek bilmez. Şiirin sonunda şair, âşıkın aklını, canını, sabrını ve gönlünü kervanın dizilmesi gibi dizip bir yolculuk manzarası oluşturur; âşık da bu kervanın başıdır. Bütün kervan, sevgilinin ardınca onun gidişine ağlar. Kervancı, sevgili için mahmil hazırlayacağından onun kervandan ayrılıp gitmesini istemez.

Ğazel Goften-i Şîrîn Be-Münāsib-i Hâl

⁴¹¹ Timurtaş, a. g. e., s. 144.

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1. İy sefer ‘ azmin kılan cān eyle menzil gitme gel
Çün dil ü cānsın koma bî-cān ü bî-dil gitme gel
2. Hāşılısın ‘ ömrümün kaçma becid ‘ ömrüm bigi
Sensüz olan ‘ ömrden bi’llāh ne hāşıl gitme gel
3. Sen yaşum bigi gidelden gitdi nūrı çeşmümün
Vahtidür merdümliğin bir dem kerem kıl gitme gel
4. Göller itdi yolları āb-ı revānından gözüm
Gülsin iy serv-i revān şoldurmasun gil gitme gel
5. Kana girme dön yaşum arduñcadur yiter tutar
Āh-ı ‘ aşıkdan yigitsin olma gāfil gitme gel
6. Ay yüzünün ayrılığı günlerüm dün eyledi
Dün ise kim bir demidür baña biñ yıl gitme gel
7. ‘ Akl u şabr u cān u gönül kārbanı çağrışur
Sārbānuñ nide kim bağlaya maḥmil gitme gel⁴¹²

2.2.4.3.5. Beşinci Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinin “İntikāl Kerdn-i Şîrîn Ez Diyâr-ı Ermen Be-Kasr” başlığıyla isimlendirilen kısmında bulunur. Şairin mahlas kullanmadığı 7 beyitlik şiir eserin 4047-4053. beyitleri arasındadır. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Halası Mehîn Bânû öldükten sonra Ermen tahtına oturan Şîrîn, halkı kısa

⁴¹² Timurtaş, a. g. e., s. 145-146.

zamanda huzura kavuşturur. Ancak kendisi Hüsrev'den ayrı kalmanın acısını çekmektedir. Ermen tahtını bırakıp sevgilisinin ülkesi Medâyin'e gitmeye karar verir. Ardından bu şiiri okur. Şiirden sonraki vaka akışında Şîrîn, yanında bulunan Hüsrev'in yakın dostu Şâvûr ile beraber Kudüs'e gitmek bahanesiyle ülkeden ayrılıp Medâyin'de daha önceki gidişinde yaptırdığı köşke gitmek için yola çıkar.

Şeyhî şiirini, hikâyede Hüsrev'in peşinden giden Şîrîn'in durumuna uygun bir anlamda kaleme almıştır. Âşık, sabredecek gücü kalmadığından her şeyini sevgilinin saçı gibi tarumar edip yola çıkar. Yüreğindeki ayrılık ateşinden daha fazla bekleme gücü kalmayan âşık ya sevgiliye ulaşır ya da onu arama yolunda yüreği yarılıp ölür. Ezel gününde sakinin içirdiği kadehle ebed gününe kadar âşıkın gönlü sarhoş kalır. Bela gününü candan arzulayan âşık, selamet ehli tarafından kınanmak istemez. Âşık, insanın başını götüreceğinden şüphe bulunmayan sırları saklamadan halka açıklamıştır. Böylece çekinmeden başını ortaya koyar.

Şiirde geçen *ezel günü, ebed günü, sâkî, humâr, belâ günü* kavramları Allah'ın ruhları yaratıp “Ben sizin rabbiniz değil miyim” diye sorduğu, ruhların da hep beraber “Evet” dedikleri kalubelaya işaret eder. Feyyaz-ı mutlak olan Allah lütfedip sunduğu feyziyle bütün âşıkları Hak sarhoşu haline getirmiştir.⁴¹³ Şiirdeki âşık tasavvufî manada Cemalullahı kavuşma arzusıyla yola çıkan sâlikî temsil eder.

Ğazel Goften-i Şîrîn Der-Hasret-i Hüsrev

mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Qarâr qalmadı cânımda 'azm-i yâr iderem
Bu kâr-u-bârı saçı bigi târ-u-mâr iderem
2. Ya vaşl-ı yâr ola ya yarıla yürek bâri
Bu fûrkat odı ile nice intizâr iderem

⁴¹³ Kaplan Üstüner, **Divan Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15. Yüzyıl Divanlarına Göre)**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2007, s. 261-262.

3. Ezel sehergehi bir cām içürdi sākî-i vaqt
Ebed günine degin cānumı hūmār iderem
4. Ben ol havāda uçaram ki zūlfî dāmı-y-ıla
Gelürse vaqtüme ‘ anķaları şikār iderem
5. Şu sırrı kim yitürür baş her-çi bād-ā-bād
Baş ortaya kōmışam halka āşkār iderem
6. Selāmet ehline eydūñ melāmet eylesesün
Ki ben belā günini cāndan ihtiyār iderem
7. Çü hāl ü kāl ile göñlüm şu‘ ūr olmaz-ı mış
Bu şa‘ r-i şî‘ rini pes nice bir şî‘ ār iderem⁴¹⁴

2.2.4.3.6. Altıncı Gazel/Nazım

Hüsrev ü Şîrîn’in 4160-4164. beyitleri arasında yer alan şiir 5 beyittir. Hikâyede Şîrîn diliyle Şâvûr tarafından okunan şiirde şair mahlas kullanmamıştır. Eserin “Resîden-i Şâvûr Be-Husrev ve Resânîden-i Beşâret-i Şîrîn” başlıklı kısmında bulunan şiirden önce hikâye şöyle gelişir: Şâvûr, Hüsrev’in huzuruna gelip Medayin’deki köşküne yerleşen Şîrîn’den selam getirir. Hüsrev, uzun zaman sonra Şîrîn’den haber alınca hasretinden derin bir ah çeker. Ardından Şâvûr, Şîrîn’in dilinden hasret konulu bu şiiri okur. Şiirden sonraki bölümde Şâvûr, Şîrîn’in başından geçen bütün olayları Hüsrev’e anlatır.

Şiirde âşık, Saba rüzgarını kendi duygu ve isteklerine elçi yapar. Şiirdeki âşık Şîrîn, sevgili Hüsrev, Saba rüzgarı da haber getirip götüren Şâvûr’dur. Saba rüzgarı sevgilinin yaşadığı yere giderse onun gülbahçesi yüzüne kendi gözüyle bakmasını; ayağının izine yüz sürüp hizmet etmesini; yolunda canını vermesini ister. Saba

⁴¹⁴ Timurtaş, a. g. e., s. 151.

rüzgarı, âşıkın sevgilinin saçları gibi uzun sıkıntısını uzun uzun, ağzı gibi küçük halini kısa şekilde sevgiliye anlatmalıdır. Zaman zaman karşılıklı sevgiliden hediye, âşıktan hata; sevgiliden cefa, âşıktan ciğer götürüp getirmelidir. Şair şiirine son verirken çektiği onca sıkıntıya rağmen arzuları karşılıksız kalan âşıkın sevgilinin gönlüne tesir edemediğini dile getirir.

Ğazel Goften-i Şāvūr Ez-Zebān-ı Şîrîn Be-Ĥusrev

fā' ilātün fā' ilāün fā' ilātün fā' ilün

1. İy şabā ger menzil-i cānāna kılursañ güzer
Gülşen-i cāndur gözümde gözle rüşen kıl nazar
2. İzine yüz sür yüzümde yüz yüz eyle ĥidmeti
Yolına cān vir gönülden biñ biñ irişdür ĥaber
3. Zülfi bigi ĥussamuñ şerĥ it muṭavvel kışşasın
Ağzı bigi ĥālūmi 'arz eyle teng ü muṭaşar
4. Geh gehī iltüp getür bizden ĥatā andan 'atā
Dem-be-dem vir armağan andan cefā bizden ciger
5. Bu dem-ā-dem āh u yaşum gönli taşına anuñ
Şol dem idiser eşer kim kalmaya benden eşer⁴¹⁵

2.2.4.3.7. Yedinci Ėazel/Nazım

Ĥusrev ü Şîrîn'in 4189-4195. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Hikâyede Ĥusrev diliyle Bârbed tarafından okunan bu şiirde şair mahlas kullanmamıştır. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Şîrîn'in Ermen'den

⁴¹⁵ Timurtaş, a. g. e., s. 155.

Medâyin'e geldiğini öğrenen Hüsrev çok sevinir ve hemen bir eğlence meclisi kurdurur. Bu şiir eğlence meclisinde Hüsrev dilinden Bârbed tarafından söylenen ikinci şiirdir. Bu şiirden sonra sevgilisinin gelmesinden duyduğu mutluluktan sebebiyle Hüsrev'in sayısız mücevher dağıttığı anlatılır.

Şiire âşıkın bir sabah vakti rüzgar gibi sevgilinin mahallesine gidip oranın müşk kokulu havasıyla dimağını doldurmak istemesiyle başlanır. Âşık, yarin saçlarını seyretmek için bütün işini gücünü; gözleri için de aklını ve dinini dağıtıp harap eder. Bundan sonra kalubelada verdiği ilk sözü sağlamlaştırmayı ister. Hümayı avlayan âşıkın şahbaz canı, sevgilinin tavus kakülüne avlanır. Tevbe edip kendini ibadete vermesine rağmen kurtuluş yolu bulamayan âşık, melamet yolunu tercih etmeye karar verir.

Ğazel H'ānden-i Bārbed Ez-Zebān-ı Hüsrev Be-Münāsib-i Hāl

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Yıl bigi bir şubḥ 'azm-i kūy-ı yār itsem gerek
Ol havā-y-ıla dimāğum müşk-bār itsem gerek
2. Devletinde her ne la' l ü dūr ki cem' itdi gōñül
Yüz şuyıyla ḥāk-i pāyına nişār itsem gerek
3. Zülf-i yāruñ seyrine yā Rab ne terk eyler nesīm
Ben bu kār-u-bārı bāri tār-u-mār itsem gerek
4. Gözleri yādına 'aql u dīn evin idüp ḥarāb
Ol ḫadīmī 'ahd esāsın üstüvār itsem gerek
5. Şayd olurken perçem-i fāvūsına şehbāz-ı cān
Ol hümāyı ben mekes ya' nī şikār itsem gerek

6. Nice pinhānı ala ablı gilüm altında ‘ aql
‘ Işkı ‘ âlemde ‘ alem-veş âşkâr itsem gerek
7. Tevbe vü zühd ü şalâh ile bulımadum felâh
Şimdiden girü melâmet ihtiyâr itsem gerek⁴¹⁶

2.2.4.4. Mihr ü Müşterî (Hassân)

Mihr ü Müşterî’de konusu ayrılık ve hasret olan beş şiir yer almaktadır. Bunların üçü Mihr, biri Müşterî ve biri de Nâhid tarafından söylenmiştir.

2.2.4.4.1. Birinci Gazel/Nazım

Mihr ü Müşterî’nin 972-978. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şair, yedinci beyitte mahlası yerine Mihr’in adını kullanmıştır. Şiir eserde “Cevâb-nâme-i Mihr Be-Müşterî” başlığıyla isimlendirilen bölümde yer alır. Şiirden önceki olay akışı şöyledir: Mihr ile Müşterî arasındaki duygusal yakınlaşma Mihr’in babasına haber verilince Mihr ile Müşterî’nin beraber ders alması yasaklanır ve Müşterî okuldan uzaklaştırılır. Daha sonra Müşterî’nin yakın dostu Bedr aracılığıyla gizlice mektuplaşmaya başlarlar. Yine bir gün Bedr okula mektup getirip kimseye hissettirmeden Mihr’e verir. Müşterî’nin mektubunu okuyup cevap yazan Mihr mektuba bu gazeli de ekler. Gazelden sonraki olay akışında Mihr mektubu mühürleyip gözlerine sürerek öper. Ardından odada bulunan hocaya sezdirmeden Bedr’e gözle işaret eder ve yanından geçerken mektubu gizlice ona verir.

Şiirin hikâyede mektubun sonuna eklenmesi, *yazam* redifiyle kaleme alınması, iki dostun ayrı kalmasına sebep olan Behrâm’ın adının geçmesi şiiri hikâyenin konusuyla bütünleştirip mektubun parçası haline getirmiştir. Âşık gece gündüz devamlı aşkın kitabını yazsa kitabın bir bölümünün binde birini bile yazamaz. Âşık ne kadar ağlasa sevgilinin kapısı açılmamıştır ama kirpiklerinin kapısı devamlı açık kalır; böylece gözyaşları akmaya devam eder. Âşıkın gönül ili

⁴¹⁶ Timurtaş, a. g. e., s. 156-157.

sevgilinin yokluğunda baştan başa harap olmuştur; bu tahribatı kaleme alacak kadar sağlam bir yer bulamaz. Uğursuz Behrâm'dan çok eziyetler çeken Mihr'in eli onları yazmakla bitiremeyeceğinden yazmaya eli varmaz.

Ġazel-i Mihr Der-Ġaybet-i Müşteri

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Ger dün ü gün şevk-ile ' ıřkuñ kitābını yazam
Binde birinüñ ne resme faşl u bābını yazam
2. Mīr-ābıdur gözüm ' ıřkuñ riyāzı şahınınuñ
Cüst ü cūy ile bu cūyuñ kaçan ābını yazam
3. Naķş-bend-i Ćine yaz didüm haťasuz şüretin
Didi ma' nı vechinüñ hūsn-i şavābını yazam
4. Naħs-ı Behrām'uñ azābın çok görüptür Mihr līk
Varmaz elüm kim saña anuñ azābını yazam
5. Ağladuķça feth-i bāb olmadı yaşımdan baña
Kim saña kirpüklerümüñ feth-i bābını yazam
6. Gönlüm ili fūrkatüñden şöyle olmuşdur ħarāb
Bir ' imāret yir bulunmaz kim ħarābını yazam
7. Dime Mihr'e şüret-i eşvākuma yazgıl cevāb
Ĥāşā şüret görmedim ben kim cevābını yazam⁴¹⁷

⁴¹⁷ Özdoğan, a. g. e., s. 60.

2.2.4.4.2. İkinci Gazel/Nazım

Mihr ü Müşteri'nin 1112-1120. beyitleri arasında yer alan şiir 9 beyittir. Müşteri'nin Mihr'e yazdığı mektubun başında bulunan şiirde şair mahlas yerine şiiri yazan Müşteri'nin adını kullanmıştır. Birbiriyle görüşmesi yasaklanan Mihr ile Müşteri arasında Bedr vasıtasıyla mektuplaşma başlar. Bu şiir Müşteri'nin Mihr'e yazdığı mektubun baş tarafında bulunur. Şiirden sonra eser mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan mektubun metniyle devam eder.

Hikâye akışında Müşteri'nin mektubunda bulunan bu şiir Mihr'in şiirine cevap olarak yazıldığından onun gibi *yazam* redifiyle kaleme alınmıştır. Âşık eğer gizli derdini açıkça yazarsa mektup feryat edip kalem ağlamaya başlar. Canının muradı sevgiliye olan aşkını yazmaya karar veren âşık ciğerinin kanıyla gözünün yaşını karıp öyle yazar. Sevgilinin güzelliklerine bakıp mana çıkarmaya başlasa özünü güneş, kalanını yıldız diye yazar. Felekteki yıldızları sevgilinin önünde yürüyen piyade, güneşi de ordusuna süvari diye yazar. Âşık, sevgilinin yanaklarındaki benleri yazmaya başlasa bin yılda bitiremez. Ayrılığa çare bulacak bir doktor bulunmadığından bunun çaresinin sadece kavuşmak olduğunu yazar. Âşık binlerce gayretle yüzüstü sürünerek sevgilinin kapısına vardığını yazar. Şiirin sonunda Mihr'in ciğerindeki derdini yazmak isteyen Müşteri, parça parça olan bu dertleri yazmayı Mihr'e reva görmez.

Mazmûn-ı Nâme Ki Ez-Müşteri Be-Nâme Firistâde Şüd

mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Eger bu nâme-i şevkı hezâr bâra yazam
Hezâr 'özü ile takşîrûmi kenâra yazam
2. Şahîfeye düşe efğân u hâmeye girye
Eger bu derd-i nihânumı âşikâre yazam
3. Ciger kanıyla gözüm yaşını kılam ta' lîk

Ger iřtiyākumı ol cān murādı yāre yazam

4. Çü hüsni cem‘ ine taqvīm kılam istihrāc
Özüni şems ü girü kıalanın sitāre yazam
5. Felekde necmi piyāde yazam öñüñce senüñ
Pes āfītābı sipāhuñda yik-süvāre yazam
6. Ruḥunda ḥālūñi biñ yılda yazamayam ger
Kalem dutup dün ü gün aķ üzre kıara yazam
7. Dirīg derd-i firāķa ki ķāredür vuşlat
Ṭabīb-i vaşl bulunmaz diye ki ķāre yazam
8. Hezār sal yüzüm üzre sürinü ķapuña
Hezār cehd ile varam u belki varayazam
9. Cigerde derdini ķün yazdı Müşteri didi
Şıfat-ı Mihr’i revā mı ki pāre pāre yazam⁴¹⁸

2.2.4.4.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Mihr ü Müşteri’nin 2546-2552. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Şairin mahlasını kullanmadığı bu şiir hikāye akışında “Halās Yâften-i Mihr Bâ Yārān Ez-Deryā” başlıklı bölümde bulunur ve Mihr tarafından söylenir. Şiirden önceki vaka akışı şöyledir: Mihr ve arkadaşlarının bindiği tüccar gemisi fırtınaya yakalanınca dalgalara dayanamayıp parçalanır. Mihr ile arkadaşları Cevher ve Esed kurtulup insan izi bulunmayan ıssız bir sahile çıkarlar. Sahil boyu yürüyüp ne yapacaklarını düşünürken yelkenli eski bir kayık bulurlar. Etraftan topladıkları yemişlerle kayığı doldurup hemen yola koyulurlar. Denizde bir ay süreyle yol almalarına rağmen bir

⁴¹⁸ Özdoğan, a. g. e., s. 69.

karaya rastlayamazlar. Uzun ve yorucu yolculuğun yıprattığı Mihr hastalanıp zayıf düşer ve bu gazeli okur. Gazel biter bitmez üç arkadaş ufukta bir ticaret gemisi görür. Gemi sahibi Şeref, bitkin haldeki Mihr ve arkadaşlarını gemiye alır.

Şiirin başında âşık, sevgilinin hasretinden gönlünün hiçbir yerde rahat yüzü görmediğinden yakınır. Sevgilinin yüzünü görebilmek için tanıdık tanımadık kimseye bir şey demeden onu aramaya karar verir. Yanına azık olarak ahını ve derdini de alıp yola koyulan âşık, sevgiliye kavuşma umuduyla çölleri geçer. Okyanusu aşp Hint diyarına ulaşmak ister ama kendi gözyaşı denizinde mahsur kalır. Şiirin sonunda âşık “Ya Rabbi! Bizi fazlınla bu denizden kurtar; yoksa ömrü rüzgara verip burada ölürüz” diye Allah’a yakarır. Şiir bu yakarıyla sona erer. Hikâyede bu yakarışın hemen ardından ufukta bir gemi görünür. Şiirdeki yakarışın hikâye konusunda karşılık bulduğu görülür.

Ėazel-Goften-i Mihr Der-Hāl-i Hired

mef‘ ũlũ mefā‘ ĩlũ mefā‘ ĩlũ fe‘ ũlũn

1. Göñlũm țarĩgũp mesken ũ me’vāda dirĩĖā
Dutamadı ārām her arada dirĩĖā
2. Dilber țalebi-çũn kıluban ‘azm-i muşammem
Hālũm dimeyũp bilişe vũ yada dirĩĖā
3. Ėitdũm sefere hem-reh ũ zād āhum u derdũm
Dũn Ėũn uyup ol hem-rehe vũ zāda dirĩĖā
4. Peydā ola bir Ėũn diyũ mațlũb-ı viřālĩ
Çektũm ta‘ab u zaşmeti beydāda dirĩĖā
5. Mihr irmek-içũn Mũřteri‘ye eyledi çok sa‘y
Bĩ-sũd ziyān buldı bu sevdāda dirĩĖā

6. ‘Ummāna girüp Hind’e geçem dir-idüm ammā
Kaldum gözümüñ yaşı-ıla deryāda dirīgā
7. Yā Rab bizi fazluñla ħalāş it bu deñizden
Yoħsa ölürüz ‘ömri virüp bāda dirīgā⁴¹⁹

2.2.4.4.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Hassân’ın *Mihr ü Müşterî*’sinin “Sıfat-ı Bezm-i Keyvân Bâ-Mihr ve ‘Ûd-zeden-i Mihr Der-Meclis” adlı bölümünde 3320-3326. beyitler arasında yer alır. Mihr tarafından söylenen 7 beyitlik şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Son beyitte Mahlas yerine gazel söyleyen Mihr’in adı geçer. Hikâyede gazelin geçtiği konu kısaca şöyledir: Harezmi sultanı Keyvan’ın meclisinde güzel sesli bir sanatçı ut çalıp şarkı söylerken Mihr’in gönlündeki aşk ateşi iyice alevlenir. O heyecanla sanatçının elinden udu alıp çalmaya başlar. Ud çaldığı esnada bu gazeli de okur. Mihr gazeli bitirince meclisdekiler coşkuyla bağırır. Gazelden sonra Mihr, meclisten ayrılmak için şahtan izin isteyip konuk kaldığı Şeref’in evine döner.

Şiirin ikinci beytinde *muhakkak*, *hat*, *reyhanî* gibi güzel yazı çeşitlerinin ve terimlerinin geçtiği görülür. Beşinci beyitte Hz. Yûsuf’un; son beyitte Hz. Eyyûb’un kıssasına telmihte bulunulur.

Şair şiire sevgilinin dağınık saçlarının âşık üzerinde bıraktığı etkiyi ifade ederek başlar. Sevgiliyi karşısında gören âşıkın gönlü sevgilinin saçları gibi darmadağın olur. Onun yüzündeki fesleğen kokulu benleri muhakkak hattına benzer ve gönüller en güzel hattı onun kırmızı dudaklarında görür. Âşıkın gönlü sevgilinin atının nalının tozlanmasına katlanamaz; bu yüzden kirpiklerini süpürge edip onun geçtiği yolların tozunu süpürmek ister. Sevgilinin sümbül benlerinin haricindeki bütün benler adından söz edilmeyecek kadar değersiz ot; onun şimşir ağacına benzer boyundan başkası adı anılmaya değmeyecek tahta parçasıdır. Şair, sevgiliyi yüzünde

⁴¹⁹ Özsoy, a. g. e., s. 24.

örtü bulunan Yûsuf yüzlü bir güzel olarak görür; âşık da Hz. Yûsuf'a deli olan Züleyha veya onun hasretiyle yanan Hz. Yakup gibidir. Hasret çekmekten gönlü daralmış olan âşıkın iki âlemde muradı, sevgiliye kavuşmaktır; sevgiliden bu arzusunu yerine getirmesini diler. Aşk derdiyle gönlünün kanla dolduğunu dile getiren âşık, Hz. Eyyûb gibi sabrettiği ayrılık derdine artık katlanacak gücünün kalmadığını söyleyerek şiirini bitirir.

Ġazel-Goften Der-Mestî

mefâ' îün mefâ' îlün mefâ' îlün mefâ' îlün

1. Kişi kim göre karşusunda sinüñ gibi maḥbûbı
Şalar cânına zülfüñ üç yüz gavgâ vü âşûbı
2. Çü reyḥân ḥaṭṭuñı gördüm muḥakḳak oldu baña kim
Hemân yâḳût la' lüñden görür cânlar ḥaṭṭ-ı ḥûbı
3. Dilemezem ki tozlara bulaşa atuñuñ na' lı
Ġo kirpügümle her dem kim uram ol yola cārûbı
4. Kaçan beñzeyiser ḥaṭṭ ü ḳadüñe sünbül ü şimşâd
Giyâhı zıkr iden kimdür ne yirde añdılar çûbı
5. Yüzüñden şal nikābuñı ki Yûsuf gibi göresin
Dü şad mecnûn Zeliḥâ'yı hezâr üftāde Ya' ḳûb'ı
6. Benüm ṭar göñlüme bağışlagıl kim iki ' âlemde
Hemîn sevdā-yı ' ıṣḳuñdur anuñ kāmı vü maṭlûbı
7. Çü Mihr'üñ bağırı ḳan ṭoldı ne sabırlık gele andan

Görün evvel gönül şâbir belâya âhîr Eyyüb’i⁴²⁰

2.2.4.4.5. Beşinci Gazel/Nazım

Mihr ü Müşteri’nin “Bâz Geşten-i Şâh-Keyvân Bâ-Leşkeriyân Be-Cânib-i Harzem” başlığıyla isimlendirilen bölümünde yer alır. Eserde 4236-4242. beyitler arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şairin kendi mahlasını kullanmadığı bu şiiri hikâye akışında Nâhid söyler ve mahlas yerine son beyitte onun adı geçer. Şiirden önce hikâye akışı kısaca şöyle gerçekleşir: Harezmi ordusu zorla Nâhid’i almak isteyen Karahan’ın ordusunu Mihr’in kahramanlığı sayesinde yener. Savaş meydanından Harezmi’ye dönerken şehrin yakınında bulunan Keyvân’ın bağında eğlence meclisi kurulur. Mecliste sarhoş olan Mihr bahçeye çıkar ve bir servi ağacının altında sızıp uyuyakalır. Keyvân’ın kızı Nâhid onu uyurken görünce yanı başına oturup başını dizlerine alır ve bu gazeli okur. Şiirden sonra gece boyu Nâhid’in dizlerinde uyuyan Mihr’in sabah olunca uyandığı ve ilk kez gördüğü Nâhid’e âşık olduğu anlatılır.

Nâhid dilinden okunan şiire Mihr’in yüz güzelliğinden söz edilerek başlanır. Onun yüzü insan yüzünden öte can aynasıdır; saçları cihanı karıştıracak niteliktedir. Yüzü şüphesiz âşıkın hayalindedir; ancak küçük ağzının güldüğü şüphelidir. Sevgilinin gül kokulu saçlarını ve taze benlerini görmek arzusuyla âşıkın gözlerinden ırmak gibi yaşlar akar. Sevgilinin küçücük ağzından sırlarını açıklayacak bir söz çıkması mümkün görünmez. Onun kan dökücü gözleri vardır; gece gündüz daima elinde yaya benzer kaş ve oka benzer kirpik tuttuğundan eli hep kandadır. Sevgiliden ayrı kalmanın acısıyla ciğeri delik deşik olmuş âşık, ney gibi feryat edip devamlı inler. Mihr’den ayrı kalmanın derdiyle Nâhid’in ağzını bıçak açmaz. Ancak sevgilinin vasıflarını anlatmaya başladığında şirin sözlü ve tatlı dilli oluverir.

Ġazel

mef^c ülü mefâ^c ilü mefâ^c ilü fe^c ülün

⁴²⁰ Tiken, a. g. e., s. 32.

1. Ben yüz dimezem buña ki âyîne-i cāndur
Ben saç dimezem buña ki âşûb-ı cihāndur
2. Gözümde hayālũñ ne gümāndur ki yaķındür
Gülmekde dehānuñ ne yaķındür ki gümāndur
3. Dün gün ruķ u zülfũñ hevesinden gözümüñ
Seyrānı gül ü sebze-y-ile āb-ı revāndur
4. Ağzuñ çü ‘ayān itmeye sırrını söz-ile
‘Aķluñ nażarından nitekim rūh nihāndur
5. Hūnhāre gözũñ kıandan elin nice yudu kim
Dutduğı elinde dün ü gün tır ü kemāndur
6. Hicrũñde cıger delüp ü ‘ömri yile virüp
Ney gibi işüm nāle vü feryād ü figāndur
7. Ğuşşāñda n’ola telķise Nāhid dehānı
Vaşfuñ-ıla şırīn-sūķan ü çerb-zebāndur⁴²¹

2.2.4.5. Sî-nâme (Hümâmî)

Sî-nâme’nin muhtevasında bulunan mektupların sonuna eklenen gazellerden 21’i ayrılık ve hasret temalıdır. Tamamı Hümâmî dilinden söylenen şiirlerin konusu mektuplarla aynı mahiyette olup aralarındaki fark nazım şeklindedir.

2.2.4.5.1. Birinci Gazel/Nazım

Sî-nâme’nin 17a-17b varaklarında yer alan Hümâmî mahlaslı gazel 8 beyittir. Eserde “Nâme-i Çehârum Der-Sitâyiş-i Ma’şûk” başlığıyla isimlendirilen dördüncü

⁴²¹ Baba, a. g. e., s. 35-36.

mektubun sonunda bulunur. Şair mektubunda, yedi cehennemden sevgiliden ayrı kalmaktan, sekiz cennetin de sevgiliye kavuşmaktan ileri geldiğini söyler. Şahların huzurlarında kullara yer vermesi, zenginlerin kapılarının fakirlere açık bulunması gerektiğini ifade eder. Mücevher toprakta, gül dikende bulunduğundan sevgili âşıktan kaçmamalıdır. Sevgiliden ayrı gönlünün rahata ermediğini dile getiren Hümâmî mektubun sonunda *Firâkuñ kıldığınca cānuma hîz / Gelür dilden bu şi'r-i şekker-âmîz* beytiyle bu gazele geçiş yapar.

Şair şiirine âşıkın gönlünün sevgiliyle beraber bulunduğu zaman mutlu olacağını dile getirerek başlar. Sevgilinin gözünden gelen okların âşıkın kanına girmesine engel olmak mümkün değildir, çünkü kaderde yazılan mutlaka başa gelir. Sevgilinin yanağındaki benler, güzellik ülkesi yüzünü teslim almış askerlere benzer. Susen, sevgilinin saçlarını anlatmak için dil uzatır ancak düğümünü çözemeyince susup kalır. Sevgilinin işvesini gören periler kanatlarını açmayı bırakırlar; böyle bir sevgili melek değil de insansa binlerce aferini hak eder. Sevgilinin gözlerinin yaraladığı âşık onun dudaklarından ilaç bekler, çünkü şifa ülkesinde bütün hastalıklar için ilaç bulunur. Âşık sevgilinin yüzüne yüzünü sürmeyi isterse de fakir bir kulun padişahın haremine girmesine imkan yoktur. Şiirin sonunda sevgilinin çaldığı kanunun sesiyle âşıkın aşk derdinden inlemesi karşılaştırılır. Âşıkın yarasına mızrap vurulursa sesi kanunun sesinden yüksek çıkar.

Şi'r

mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Dem aña dir bu gönül senün-ile hem-dem olur
Ne dem ki göre cemâlünü şād u hurrem olur
2. İderse hün gözüñ kanumuza tîğini tîz
Ne çäre def' ola mı şol kaçā ki her dem olur
3. Verā-yı haddüne kim dirdi leşkerin haţuñ

Meger ki memleket-i hüsn aña müsellemler olur

4. Dil uzadur ki beyân ide zülfüñi süsen
Görür ki hall idemez ‘uğdesin epsem olur
5. Çü göre per birağur ‘işvesini perîler
Melek degülse hezâr âferîn ne âdem olur
6. Lebünden em umaram zağm urınca ğamzelerün
Ki her cerâhata dâr-ı şifâda merhem olur
7. Yüzin **Hümâmî** diler süre yüzüne heyhât
Gedâ kaçan harem-i pâdişâha mahrem olur
8. Benüm inildüme âheng ider mi kânûnuñ
Ki zağma zağm urıcağ zîr gâhi bem olur⁴²²

2.2.4.5.2. İkinci Gazel/Nazım

Sî-nâme’nin 18b-19a numaralı varaklarında yer alan şiir 7 beyittir. Şair şiirinde mahlasını da kullanmıştır. Eserde “Nâme-i Pencüm Der-Tüvân-gerî-i Ma’şûk ve Dervîş-i ‘Âşık” başlığıyla isimlendirilen beşinci mektubun sonunda bulunur. Hümâmî mektuba *Elâ iy server-i hûbân-ı ‘âlem / Cihân ser-cümleten sen cân-ı ‘âlem* beytiyle başlar. Sevgili muhabbet ehlinin sığınağı, saadet ülkesinin padişahıdır. Âşık altın ve gümüşünün olmamasına üzülmez; onların yerine aşk derdiyle çektiği çokça hasreti vardır. Ayrıca yüzü aşk hastalığından sapsarı kesilmiş, sevgilinin ayağının toprağını da başına taç yapmıştır. Şair, mektubun sonunda *Saçuñ nîkinde dağıldukça fikrüm / Hemîn bu şi’r-i terdür dilde zikrüm* beytiyle bu gazele geçiş yapar.

Hümâmî gazele sevgilinin saçlarıyla başlar. Sevgili seher vakti kıvrım kıvrım saçlarını açtığında Saba rüzgarı onun saçlarının güzel kokusunu Çin’e ve Hıta’ya

⁴²² Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 17a-17b.

götürür. Âşıkın sevgilinin boyuna karşı feryat edip ağlamasının sebebi serv ağacının dalında bülbülün ötmesinin çok hoş olmasındandır. Gönül, sevgilinin saçının sevdasından nasihat dinleyerek vazgeçmez; tam aksine öğüt verenler öğütlerinden vazgeçmelidir. Âşıka sabrederse sevgiliye kavuşacağı söylenir ama devamlı sabrettiği halde kavuşmak nasip olmamıştır. Sevgilinin çene çukuruna doğru uzanan saçı, elinde elma tutan cennet bahçesinin bahçivanına benzer. Şiirin son beytinde kendine seslenen şair “Ey Hümâmî! Altının yok. Bilirsin o güzellik üstadı sevgilinin gözünde her garibin itibarı olmaz” diyerek mektupta birkaç beyitte bahsettiği temayı şiirin son beytinde de dile getirmiştir.

Şi'r

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Çın seher çün çîn ider pîçin saçınun ol habîb
Büy-ı müşkinden şabâ ilter Hıta vü Çîn'e tîb
2. Zârlıklar kılduğum kaddine karşı hep bu kim
Şâh-ı serv altında zî-hoşdur nevâ-yı ' andelîb
3. Kaşı mihrâbında gözinün ne dîndür mezhebi
Kim imâmet eylemez mest olmayınca ol haîb
4. Zülfünün sevdâsını pend-ile terk itmez gönül
Var ko bu sevdâyı sen pend itme zinhâr iy edîb
5. Didiler şâbir bulur vaşlı nişâbın âh kim
Girmedi bir gün ele şabr idegördüm bu naşîb
6. Şanasın zülfî ki şunmuşdur zenahtânına el
Bâgbân-ı bâğ-ı cennetdür dutar ağızında sîb

7. İy **Hümāmî** çünkü bî-zersin bilürsin i' tibār
Bulımaz ol hō çeh-i hüsnüñ katında her ğarīb⁴²³

2.2.4.5.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Sî-nâme'deki yedinci mektubunun sonunda 22b numaralı varakta bulunan gazel 7 beyittir. Şair, eserdeki bütün mesnevi dışı nazım şekillerinde kullandığı gibi bu şiirinde de mahlasını kullanmıştır. Şair, mektubunda sevgiliye kavuşmanın şeker, ayrılığın Ebucehil karpuzu gibi acı olduğunu söyler. Âşık; gözü zalim, özü adil sultan sevgilinin devamlı mutlu olması ve hiç üzüntü çekmemesi için dua eder. Cefa çekenlerin çektikleri cefa hakkı için ve müptelaların uğradıkları bela hakkı için; hasta gariplerin yakarmaları ve ayrı düşmüş âşıkların çektikleri üzüntü hakkı için âşık sevgiliden yüzünü göstermesini ister. Böyle olmadığı takdirde gündüzlerinin gece gibi karanlığa bürüneceğini dile getirir. Ayrılık derdinin sevgiliye kavuşmaktan başka ilacının bulunmadığını söyleyen âşık kavuşamazsa ölünceye kadar mum gibi yanacağını ifade eder. Şair, mektubu *Saîna bildürmek-içün vâsf-ı hâlüm / Bu şi'r-i terde sem' oldı makâlüm* beytiyle bu gazele bağlar.

Şair, mektubun sonundaki mum gibi yanmak temasını bu şiirinde redif olarak kullanarak mektupla şiiri birbirine bağlamıştır. Şiirle mektup arasında muhteva bakımından bir fark bulunmamaktadır. Fark, nazım şekli ile vezinedir. Sevgilinin yüzünün ışığı âşıkın canına düşüp nuruyla gönlünü aydınlatır. Sevgiliyi görme arzusuyla âşıkın gözleri sabahlara dek kapanmaz. Âşık gönlündeki hasret ateşini söndürmek için devamlı ağlar; ancak mumun yandıkça erimesi gibi ağladıkça yaşı başından taşıp tükenir. Âşık yandıkça eriyip tükendiğini bilir ama yanmazsa mumun sönmesi gibi ölüp gideceğini anlar. Şiirin sonunda ayrılık ateşliyle âşıkın gözlerinin ağladığı ancak gönlünün kavuşma ümidiyle güldüğü dile getirilir. Şiir bu sözlerle sona erer.

⁴²³ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 18b-19a.

Şî'r-i Şerîf Min-Nâme-i Heftüm

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Pertevî çün yüzünüñ cāna düşer şem' gibi
Gönlümi rüşen ider nūr-ıla fer şem' gibi
2. Görmez-iken yüzüñi görmek-içün şubha degin
Gözlerüm giceleri diri dutar şem' gibi
3. Ağlaram ya' ni söyindürmeg-içün gönlüm odın
Ağladukça yanaram dahı biter şem' gibi
4. 'İşkuñ odına göñül tutışuban yandukça
Ağlaram eyle ki şu başdan aşar şem' gibi
5. Niçe pervâneleyin çigzine çevreñde raķīb
Bir gün āhum irüşüp öldüriser şem' gibi
6. Yandugumca bilürem yağum erür ille n'idem
Yanmaz-ısam ölürem bir dem eger şem' gibi
7. Vaşluñı iy dost **Hümâmî** çün añar hicründe
Gözleri ağlar-iken göñli güler şem' gibi⁴²⁴

2.2.4.5.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin 24b numaralı varağında yer alan Hümâmî mahlaslı şiir 6 beyittir. Eserdeki sekizinci mektubun sonunda bulunur. Mektuba gümüş tenli, servi boylu, şeker dudaklı sevgilinin güzelliğinin dünya bağının gülbahçesi olduğu dile getirilerek

⁴²⁴ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 22b.

başlanır. Âşık devamlı cefa çektiğinden sevgilinin vefa göstermesini böylece adının vefasına çıkmasından kurtulacağını söyler. Sevgili sevinç içinde yaşarken hasta âşıkın halinden anlamadığı gibi eğlence meclislerinde geçirdiği gecelerin uzunluğunu da bilmez. Onu ancak gece bekçisi gibi sabahlayan âşıklar bilir. Dertlinin halini dertsiz, acın halini tok, fakirin halini zengin anlamaz. Âşık sevgiliye kavuşma umuduyla ondan vefa bekledikçe o âşıka cefa çektirir. Şair, mektubu böylece sonlandırırken *Dil ü cân vasluñ-içün mâ-hazardur / Bu şi'ri diñle kim doğru habardur* beytiyle bu gazele geçiş yapar.

Şair şiire bin belayla aşk derdine düştüğünü dile getirerek başlar. Âşık, aşk ateşiyle yandığı gecelerde gözlerini yummadan sabahlar. Âşıkın sevgili yolunda toz toprak olup esen rüzgarla dağıldığını duyan su ağlar, ateş de yanar. Âşıka sevgiliyi terk etmesini nasihat edenlerin öğütleri boşunadır; o bu öğütlere hiç kulak asmaz. Âşık, vefalı davranacağını zannederek sevgiliyi tercih etmiştir ancak o, çok cefa çektirerek âşıkı kısa sürede ihtiyarlatmıştır. Şiirin son beytinde sevgili, “Hümâmâ’yi öldüreceğim” dediğinde şairin “Bırak kana girme! Beklemek beni zaten öldürecek” diyerek ona cevap verdiği ifade edilir. Şiir bu beyitle sona erer.

Şi‘r

mefâ‘ ilün fe‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilün (fa‘ lün)

1. Görüñ ne fitneye uğratdı rûzigâr beni
Ki biñ belâ ile kıldı şu yâra yâr beni
2. Giceyi diri dutar gözlerüm firâkundan
Muhabbet odına yakdukça şem‘ -vâr beni
3. Yoluñda yil gibi toprağ olunca yildügüme
Şu ağlar işideliden yanar nâr beni
4. Baña ki yârüñi terk eyle dirsın iy nâşih

Naşîhatüñi duta şanma zînhâr beni

5. Vefâñ-içün seni ben [gerçi] ihtiyâr itdüm
Vefâ yirine cefâñ itdi ihtiyâr beni

6. Dimişsin öldürürem uş **Hümâmî** şanemâ
Ko kana gir[me] sen öldürür intizâr beni⁴²⁵

2.2.4.5.5. Beşinci Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin dokuzuncu mektubunun sonunda 26b-27a numaraları varaklarda bulunur. Şairin mahlasını da kullandığı şiir 7 beyittir. Hümâmî dokuzuncu mektuba sevgilinin yüzünün bütün cihanı aydınlatan güneş; cemalinin siyah saçlarının arasından parlayan ay olduğunu söyleyerek başlar. Âşık sevgiliden cefa gördükçe sadakati artar ve daha da kuvvetlenir. Zaten âşık, cefaya razı olmuştur. Sevgilinin yüzünü göremediği için döktüğü gözyaşlarından güneşi sezemez olur. Sevgilinin üzüntüsüyle ölse ondan başka bir yarda gözü yoktur. Huri bile olsa sevgiliden başkasının yüzüne dönüp bakmaz. Mektubun sonunda sevgilinin hercayiliği bırakıp âşıktan vefa öğrenmesi öğütlendikten sonra *Çü takrîr itmege yoktur mecâlüm / Bu şi'r-i terden aña vasf-ı hâlüm* beytiyle bu gazele geçiş yapılır.

Şair şiire sevgilinin yokluğunda âşıkın kederlerinin kıyısı görünmeyen denize döndüğünü, ayrılık derdine çarenin ancak sevgilinin gelişi olduğunu söyleyerek başlar. Sevgilinin amacı âşıkı öldürmekse acele davranmalıdır, çünkü âşıkın hasret çekmekten hastalanan gönlünün beklemece fazla dayanacak gücü kalmamıştır. Sevgilinin gamze oklarının her biri âşıkın gönlünde yaralar açar. Âşık, dıştan güler görünse de içinde yüreğini parça parça eden sevgilinin cefa dikenleri vardır. Âşıkın bahtı sevgilinin saçlarıyla benlerinden açılmıştır; böyle olunca bahtı kara âşıkın gamsız kalması mümkün görünmez. Şiirin sonunda âşıkın sevgiliden himmet beklediği ancak yıldızı düşük olduğu için buna kavuşamayacağı ifade edilerek şiire son verilir.

⁴²⁵ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 24b.

Şîr-i Zarf Min Nāme-i Nühüm

müstef' ilün fe' ülün müstef' ilün fe' ülün⁴²⁶

1. Hicründe irmedi çün bu baħr-ı ğam kenāra
Gel gel ki senden olur bu derde yine çāre
2. Ağzuñ gibi nic' olsun cān sırrı dilde pinhān
Ġammāz bigi ğamzeñ ğamz eyler āşikāra
3. Cān almağ-ısa kaşduñ tīz ol ki ħasta göñlüm
Ġamdan za' īf olupdur döymeç çoğ intizāra
4. Ġamzeñ ne tīz kılmış tigin ki yüregüme
Her bir göz urduğınca zaħm urdı yāra yāra
5. Taşum güler egerçi içümde ħār-ı cevruñ
Ġonca bigi idüpdür bağrumı pāre pāre
6. Zülfüñle çün beñüñden açıldı rüz-ı baħtum
Pes nice bī-ğam olam ben baħt u günü kara
7. Himmet dutar **Hümāmī** kim ola saña hem-dem
Himmet kişiye n'itsün olmayıcağ sitāre⁴²⁷

2.2.4.5.6. Altıncı Gazel/Nazım

Sî-nāme'nin onuncu mektubunun sonunda, 28b numaralı varakta yer alan gazel 7 beyittir. Şair, eserdeki bütün şiirlerinde olduğu gibi bu şiirde de mahlasını

⁴²⁶ Bu şiirin vezni *mef'ülü fā' ilātün mef'ülü fā' ilātün* şeklinde de olabilir.

⁴²⁷ Hümâmî, *Sî-nāme*, v. 26b-27a.

kullanmıştır. Mektupta sevgilinin kavuşma sözlerini tutmayan, sevgisini göstermeyen ancak bütün faziletleri ve güzel huyları şahsında toplamış huri yüzlü bir güzel olduğu dile getirilir. Onun güzelliğinin benzeri bulunmaz. Sevgilinin cefasının binde biri bile vefa sayılır. Âşık sevgiliyi sevdiği için zerrece günaha girmemiştir. Eğer bu sevgisinden dolayı ölecekse ölümü zevkle kabul edip sevgiliyi asla terk etmez. Mektubun geri kalanında âşık sevgiliye sitem eder. Onu yar sanmış ama sevgili yabancı çıkmıştır. Yüzündeki benlerin tuzak olduğunu gönül kuşu yakalanınca anlamıştır. Sevgi ararken sıkıntıya düşmüş, kederlenen gönlü rahat yüzü görmemiştir. Şair, mektubun sonunda *Çü virür şevk-i hüsnün câna hassa / Bilinür bu gazelden bâkî kıssa* beytiyle bu gazele geçiş yapar.

Hümâmî şiirinde sevgilinin saçının, benlerinin, yanaklarının, şive ve işvesinin, tatlı dudaklarının, kaşının, gözünün hepsinin âşıkın gönlünü, aklını, hatta dinini aldığını söyler. Sevgili, âşıkın sevgisini öğrenince onu reddetmiştir; kinlenmesinin bütün sebebi âşıkın bu günahıdır. Âşıkın gözlerinden mücevher gibi gözyaşlarının akıp denize dönmesinin sebebi sevgilinin inci gibi dişleridir. Bütün Hıta, Çin, Maçın hepsi aya ve güneşe tapar gibi sevgilinin güzelliğine taparlar. Ruhaniler onun yüzünün güzelliğini görünce övüp takdir etmekten kendilerini alamaz. Şiirin sonunda âşıkın hasret dolu sözlerinin gözyaşı gibi taze ve renkli olduğu dile getirilerek şiire son verilir.

Şi'r

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Zülfüñ ü hâlün ruhuñ müşkîn kamu
Şîveñ ü ' işveñ lebüñ şîrîn kamu
2. Kaşuñ u gözüñ saçuñ ârâyışüñ
Cân u dil alıcı ' aql u dîn kamu
3. Sevdügümi bileli redd eyledüñ

Ol günāh-içün midür bu kîn kamu

4. Dişlerüñ dūr-dānesinden gözlerüm
Oldı uş bahreyn u gevher-çîn kamu
5. Ay u gün gibi taparlar hüsnuñe
Ger Hıttā vü Çin ü ger Māçin kamu
6. Hüsnuñi iy hūri çünkim gördiler
Kıldılar rühāniler taḥsîn kamu
7. Ḥasretüñden bu **Hümāmî**'nüñ sözi
Eşki gibidür ter ü rengîn kamu⁴²⁸

2.2.4.5.7. Yedinci Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin on birinci mektubunun sonunda bulunan 7 beyitlik gazel eserin 30b numaralı varâğında yer alır. Şair şiirde mahlasını da kullanmıştır. Mektuba sevgilinin güzellik mülkünün sultanı, letafet bahçesinin gülü olduğu söylenerek başlanır. Âşık, gece gündüz devamlı sevgiliye kavuşma arzusunu diline dolar. Ondan vefa göstermesini beklerse de sonunda hep cefa bulur. Sevgilinin her zaman safa içinde yaşaması için dua eden âşık sonra ona sitem eder. Onun dudakları bal, aşkı bela gibidir. Zehiri Kevser diye verip, sirkeyi şeker diye satar. Güzellerin adetinin cefa çektirmek olduğunu anlayan âşık sevgiliyi sevmenin günahını affettirmek için tevbe etmeye onun kapısına gelir. Mektup, *Düşeli derdüme dilümde şeb-rûz / Sen olmuşsin hemîn bu şi'ri pür-sûz* beytiyle bu şiire bağlanır.

Şair şiire kıyısı görünmeyen denizler gibi uçsuz bucaksız ayrılık derdinin dermanının bulunmadığını dile getirerek başlar. Âşık sevgili için bulutlar gibi ağladığında sevgilinin gonca gülün açılması gibi mutlu olup olmadığını sorar. Gönül sevgiliye kavuşma ümidini hiç yitirmez. Ancak imkansız arzulara erişmenin yolu

⁴²⁸ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 28b.

bulunmaz. Sevgilinin hayali âşıkın gönlünü mekan tutup mamur eder; çünkü sultanın saray edindiği yerin virane olması yakışmaz. Âşık, sevgilinin yoluna baş koymak ister ancak bunun yolu kolay değildir; çünkü her köle Mısır tahtına sultan olamaz.

Şi'r

mef' ulü fâ' ilātü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Yā Rabb bu derd-i fūrķate dermān olur mı hiç
Deryā-yı bī-nihāyete pāyān olur mı hiç
2. Ağladuğınca yāre bulıtlar bigi gözüm
Ol yār goncalar bigi ḥandān olur mı hiç
3. Ḥaṭṭuñ belürse n'ola dehānuñda iy perī
Dīv olmaduğı mühr-i Süleymān olur mı hiç
4. Diler gönül ki ire vişālūñe iy' aceb
Olmaz ümīde irmege imkān olur mı hiç
5. Ma' mūr ider olursa ḥayālūñ bu gönlümi
Sulṭān serāy idindügi virān olur mı hiç
6. Yir bulımaz **Hümāmī** ki yoluñda baş kıoya
Her bende Mısr tahtına sulṭān olur mı hiç
7. Ger itmeye cemālini her zerreye dirīğ
Ol gün yüzüñ kemāline noķşān olur mı hiç⁴²⁹

⁴²⁹ Hümāmī, **Sî-nâme**, v. 30b.

2.2.4.5.8. Sekizinci Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin 32a-32b varak numaraları arasında yer alan gazel 5 beyittir ve on ikinci mektubun sonundadır. Mektubun başında sevgilinin yüzünün Allah'ın nurunun görüldüğü yer; güzelliğinin güneş gibi ışık saçtığı dile getirilir. Âşık, sevgilinin cefalarından canı yanınca ondan uzaklaşırsa aşk acısının deneceğini düşünür ama düşündüğü gibi olmaz. Yine sevgilinin kapısına gelen âşık sabırla ondan uzakta kaldığı günlerin günahını affettirmek için ölene kadar kapısında kul olmak ister. Kul hata yapsa da sultan onu affetmekle ululuğundan bir şey kaybetmez. Mektup, *Göñül vasfı ki cân olmışdur iy dost / Bu şi'r-ile beyân olmışdur iy dost* beytiyle gazele bağlanır.

Hümâmî şiire sevgilinin cefadan, âşıkın da vefadan usanmadığını dile getirerek başlar. Âşık, sevgilinin eşğine geldiğinde devamlı onun kapısındaki itlerle beraber bekler ve bundan rahatsızlık duymaz. Çünkü gurbete gelen kişi tanıdıklarıyla beraber bulunmaktan usanmaz. Kimse Merve için Safa'dan bıkmadığı gibi âşıkın gönlü de sevgilinin kapısını Kabe edinmekten usanmaz. Fakirin hediye aldıkça mutluluğunun artması gibi. sevgilinin yüzünü gördükçe âşıkın da şevki artar. Şiirin sonunda âşıkın sevgiliye kavuşma umuduna dikkat çekilerek bal umanların beladan çekinmeyeceği gibi âşıkın da kavuşma umuduyla ayrılığa katlanacağı ifade edilir.

Şi'r

mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Nigâr egerçi ki cevır ü cefâdan uşanmaz
Gerek bu göñlümi hergiz vefâdan uşanmaz
2. Kapuñda itlerüñi yâr idindüğüm budur
Ki gurbet içre garîb âşinâdan uşanmaz
3. Göñül kapuñı nice uşana Ka'be idinmekden
Kimesne Merve hâkıy-çun Şafâ'dan uşanmaz

4. Benüm teşevvukum artar yüzüñi gördükçe
Faķır olan bu ki hocam ‘ atādan uşanmaz
5. Vişālũñ-içün üzilmez **Hümāmî** hicrũñden
Kişi ki bal umar ola belādan uşanmaz⁴³⁰

2.2.4.5.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım

Sî-nâme’nin 35b numaralı varağında ve on dördüncü mektubun sonunda yer alan gazel 7 beyittir. Şair bu şiirde mahlasını da kullanmıştır. Mektup sevgiliye “Ey can aleminin ilk baharı” diye seslenerek başlar. Devamında sevgilinin klasik teşbihlerle övüldüğü görülür. Sevgilinin ağzı gonca, saçı sümbül, dili bülbül, yanağı gül, boyu fıstık ağacı, saçları menekşe, gözü nergis gibidir. Âşık, sevgilinin devamlı gülmesi ve hoyrat ellerde solmaması için dua ettikten sonra boyunu ve salınmasını gösterip servi ağacını, yüzünü açıp güneşi, gül bahçesine gelip gülleri utandırmasını ister. Mektubun devamında bu şiir gelir.

Şair şiire âşıkın yüreğinin sevgilinin derdiyle yaralı olduğunu, devasının da ancak sevgilide bulunduğunu dile getirerek başlar. Âşık, sevgilinin gül yüzünün şevkiyle bülbülün güle hasreti gibi sabahlara kadar feryat eder. Canını ve gönlünü sevgiliye kavuşmak için nakde çeviren âşık sevgilinin vuslatına müşteri olur. Sevgili gidince ayrılığından bütün âlemi karanlık basar; geldiğinde ise güneş yüzüyle her tarafı aydınlatır. Sevgilinin yüzüne karşı ölmek kolay, ondan ayrı yaşamak zordur. Âşık, sabah sevgilinin güneş yüzünü görebilmek için bütün gece mum gibi uyanık bekler. Şiirin sonunda âşık “Ey sevgili! Gidip Hümâmî’yi öldüreyim demişsin. Hemen gel öldür; beni bu tehlikeden kurtar” diyerek ölümü ayrılık acısına üstün tutar.

Şi‘r

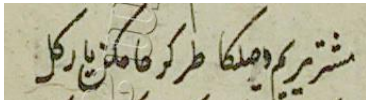
⁴³⁰ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 32a-32b.

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1. Yaraludur yüregüm yâr gamundan yâr gel
Senden olur yine bu derde hemîn tîmâr gel
2. İştîyâkıñdan cemâlûññ giceler şubha dek
Bülbül-vâr olmuşam gül hasretinden zâr gel
3. Cân u dil nağd itmişemdür kim idem yoluñda hârc
Müşterîyem vaşluña тұr yâr gel⁴³¹
4. Gidicek gice bigi hicrûñ kararur ‘ âlemi
Gün yüzüñden idesin gündüz bigi envâr gel
5. Yüzüñe karşı baña ölmek key âsândur velî
Senden ayru dirlik eyletmek igen düşvâr gel
6. Şol ümîde ki görem güneş yüzüñi her gice
Şem‘ bigi oluram tâ şubha dek bîdâr gel
7. Öldürem varam **Hümâmî**’yi dimişsin iy şanem
Hayra gir bu varıñdan kırtar anı zinhâr gel⁴³²

2.2.4.5.10. Onuncu Gazel/Nazım

Sî-nâme’nin 37a-37b varak numaraları arasında yer alan ve on beşinci mektubun sonunda bulunan şiir 7 beyittir. Mektup *Elâ iy merdüm-i çeşm-i cihân-bîn / Hayâli mûnis ü cân ü dil ü dîn* beytiyle başlar. Lale yanaklı, gül dudaklı sevgilinin

431

432 Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 35b.

kaşının mihrabı âşıkın secdegahı, eşiği bütün mahlukatın kiblesidir. Âşık sevgiliye kavuşma umudunu hep diri tutar ama sevgili âşıkâ yüz vermez. Yüzünü göstermezse gündüzler âşıkâ gece gibi görünür. Sabah şafak vakti sevgilinin yüzünü görmezse mum gibi erir. Âşık, sevgilinin yokluğunda ölümü yaşamaya tercih eder. Mektuptan, *O fikri hoş haberdür terk iderseñ / Bu şi'ri hoş nasihatdur tutarsañ* beytiyle bu gazele geçiş yapılır.

Şiirde âşık, gönlünün sevgili arzusuyla deliye döndüğünü, gelip saçlarını zincir gibi gönlünün boynuna dolmasını ister. Sevgilinin yüzü gülden daha taze olduğundan kötü rüzgarlar eserse dayanamaz. Sevgili başkalarına vefa gösterip âşıkâ cefa kılssa da razıdır; hatta gitmeyip âşıkâ cefa çektirmeye devam etmelidir. Sevgilinin gidişine ağlayan âşıkın gözyaşları yolları denize döndürür; sevgili çıkacak bir sahil bulamaz. Sevgili giderken âşık onu bırakmaz; gölgesi gibi ardına düşüp onu daima takip eder. Şiirin sonunda âşık sevgiliden ayrıldığına sevinen rakibe beddua edip sevgiliden ayrılmanın çözülmez bir dert olduğunu ifade ederek gitmemesi için sevgiliye yakarır.

Şi'r

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Çünkü şevkünden şehâ dīvānedür dil gitme gel
Boynına şal bend-i zülfünden selâsil gitme gel
2. Tāzedür gülden saşın tokınmasun her bād-ı bed
Hāşe li'llāh döymezi ol şekl ü şemāyil gitme gel
3. Varup ayruqlara kılınca vefāyı rāzıyam
Her ne cevruñ var-ısa ben kuluña kıl gitme gel
4. Ağlaram şol hadde kim deryā olur yaşdan yoluñ
Bulımazsın hergiz ol deryāya sâhil gitme gel

5. Şanma senden ayrılma arduñca düşüp izüñe
Giderem gölgeñ bigi menzil-be-menzil gitme gel
6. Benden ayrıldıguña şāhā raķībūñ şād-ı mış
Söyle bi'smillāh ķahr olsun ' Azāzil gitme gel
7. Senden ayrılmak **Hümāmî**'ye çü müşkildür ķatı
Sen giderseñ ķaldı ķall olmaz bu müşkil gitme gel⁴³³

2.2.4.5.11. On Birinci Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin on altıncı mektubunun sonunda yer alan Hümâmî mahlaslı gazel 7 beyittir. Eserde 39a-39b varak numaraları arasında bulunur. Mektup sevgiliyi överek başlar, dua ile devam eder ve ayrılığa sitem ederek sona erer. İnsandan da güzel huriye benzeyen, baştan ayağa mutluluk olan sevgilinin ayağının tozu âşıkın gözünün nurudur. Ayrılığı gönül yakar, kavuşması gönül aydınlatır. Ayrılığının yaktığı ateşi dilin atlatması mümkün değildir. Taze güle benzer yanağı görünmez olalı âşıkın gönül bûlbûlü hasretten inler. Sevgiliyle kavuşma ümidini kaybetmeyen âşık işini Allah'a bırakır. Çünkü zorlukları kolaylaştıran, Azra ile Vamık'ı kavuşturan, Nevbahar'ı Süheyl'e eriştiren, Feraşşâd'ı Hurşîd'e veren odur. Her yokuşun bir inişi, her kışın bir yazı, her gecenin gündüzü vardır. Sevgiliden ayrı kalmanın da en sonunda kavuşması olacaktır. Sevgiliye kavuşmadan öleceğinden korkan âşık mektubu *Münâsib bu gazel oldu makâlüm / Beyân olmağ-ıçün bu vâsf-ı hâlüm* beytiyle bu gazele bağlar.

Şiirde sevgiliden ayrılalı âşıkın canı bedeninden gitmiş gibidir. Ayrılığın ateşinde yüreğinin yağı sızıp erir. Bu üzüntüyle âşıkın sağlığı bozulup itidali kaybolur. Sevgilinin ayva tüyleri gönül kuşunun çimenliğidir; oradan ayrı düşen âşıkın gönül kuşu hasretle inler. Âşıkın sevgiliden ayrılması dillere düşüp ağızdan ağıza konuşulmaya başlar. Âşık, şiirin sonunda güzeller güzeli sevgiliden ayrılalı

⁴³³ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 37a-37b.

beri binlerce dertle dolup iyice kötüleşen talihine sitem eder. Şiir, gönülsüzce vatanından ayrılan inci gibi, sevgiliden ayrı düşen âşıkın gönlünün ayrılık okuyla delindiği dile getirilerek sona erer.

Şi'r

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Tapuñ Huḍā ḥaḳı iy dōst benden ayrılalı
Ki ya' ni cān bigi sen bu bedenden ayrılalı
2. Eridi şızdı ğam odında yüregüm yağı
Nite ki şem' -i şeb ol encümenden ayrılalı
3. Tapuñdan ayru degülken yoğ-ıdı bende karar
Kıyās kıl niceyem şimdi senden ayrılalı
4. Göñül kuşına ki hoş sebzear-ıdı ḥaṭuñ
Ne nāleler kıluram ol çemenden ayrılalı
5. Ne naḥs ṭālī' olur bu ki aḥsen olmadı hiç
Hezār derd-ile ḥüsn-i ḥasenden ayrılalı
6. Hikāyetüm şuña irdi kim ilde vü dilde
Söz olmuşam yorıram ol dehenden ayrılalı
7. Yüregi tığ-ı firāḳuñ-ıla delinmişdür
Hümāmī dür gi[bi] geñsüz vaṭandan ayrılalı⁴³⁴

⁴³⁴ Hümâmî, **Sî-nâme**, v. 39a-39b.

2.2.4.5.12. On İkinci Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin 41a numaralı varağında yer alan Hümâmî mahlaslı bu şiir 7 beyittir. Eserdeki on yedinci mektubun sonunda bulunur. Şair, eserdeki diğer bütün şiirlerinde kullandığı gibi bu şiirinde de mahlasını kullanmıştır. Mektup *Elâ iy Yûsuf-ı Nûşî'r-revân-baht / Cihân-baht u kamer-tâc u felek-taht* beytiyle başlar. Sevgilinin yüzüne bakmak âşık için büyük bir mutluluktur. Onun yüzü, can çırasını alevlendirir; hayali, gönlü gül bahçesine çevirir. Yüzündeki ayva tüyleri rahmet ayetleri, saç amber kokuludur. Âşık, sevgilinin özelliklerini övdükten sonra ona dua edip ayrılıktan duyduğu üzüntüyü anlatmaya başlar. Geceleri sabah oluncaya dek gözlerinden yaş eksik olmayan âşık, sevgilinin hayaliyle avunur. Sevgiliyi bir daha göremeden ölmekten korkar. Gönlü sevgiliye kavuşma arzusuna susamış olan âşıkın sabrı tükenmek üzeredir; son çare sevgiliden vefa umar.

Hümâmî, sevgiliden ayrı düşüp ayarını kaybeden âşıkın onun hayaliyle avunduğunu dile getirerek şiire başlar. Âşık sevgilinin yokluğunda hayal kurarak onun yüzünü güle benzetir. Ancak yüzünün güzelliğini bizzat gördüğünde güle benzetmesine utanır. Sevgiliye kavuşmak imkansız gibi görünse de âşık yine de kavuşma umudunu hiç kaybetmez. Âşık, ayrılık derdini birisine anlatsa o kadar ağlar ki âşık da dayanamaz onun ağladığına ağlar. Şiirin sonunda sevgilinin bir gün âşıkı öldürmek istediği, âşıkın da bu ölümü gönül rızasıyla uzun zamandır beklediği dile getirilir.

Şi'r

mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Kaçan ki gamda hayâlünle gam-güsâr oluram
Kara saçun gibi bî-şabr u bî-çarâr oluram
2. Sen olduğunca kararunda süst-şavl benüm
‘ Aceb budur ki sözüm artar üstüvâr oluram

3. H̱ayāl-ile güle kılduğımı yüzüñ teşbîh
Görem kaçan ki cemālüñi şermsâr oluram
4. Diler gönül ki ayağuna yüz süre heyhât
Bu ârzûya ol irince ben ğubâr oluram
5. Vişâlûñe bu firāk içre iştîyâkumdan
Degül egerçi ki mümkün ümîd-vâr oluram
6. Kime ki derdüñi eydem ilüñden ol da senüñ
Şu deñlü zârî kıllur didüğüm zâr oluram
7. Gözüñ dimiş ki **Hümâmî**'yi öldürem bir gün
Bu va' deye nice gündür ki intizâr oluram⁴³⁵

2.2.4.5.13. On Üçüncü Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin 45a numaralı varağında yer alan gazel 7 beyittir. Eserde on dokuzuncu mektubun sonunda bulunur. Mektup, *Elâ iy şâh-ı şîrîn-i şuh-şekl / Saçı reyhân u sümbül yañağı gül* beytiyle başlar. Sevgili cennetin gül bahçesinin salınan servi ağacı, cihanın tatlı dilli bülbülüdür. Eşi benzeri bulunmayan güzeller şahı sevgilinin eşiği âşıkın can kuşunun yuvasıdır. Sevgili âşıkın halinden habersizdir. Gözünün yaşıyla sırrı açığa çıkan âşık sevgiliden ayrı kalmaya sabredemez. “Âşkın bir işi sabır, bir işi çekip gitmektir” diye duyan âşık, ayrılık hasretiyle uzak diyarlara gider ama sevgilinin hayali gözünün önünden hiç kaybolmaz. Çok cefa çeken âşık, sevgili mektup yazmasa bile bir selam göndermesini ve hatırını sormasını bekler. Mektup, *Kalan hâlüm çü sığmaz beyâna / Okı bu şi'ri kim virür nişâne* beytiyle bu gazele bağlanır⁴³⁶

⁴³⁵ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 41a.

⁴³⁶ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 43a-45a.

Hümâmî'nin bu şiirinde âşık; kula, bülbüle, karıncaya ve Hz. Yakup'a benzetilirken sevgili; padişaha, güle, Hz. Süleyman'a ve Hz. Yûsuf'a benzetilir. Kul âşık, sultan sevgilinin yoluna can vermek için onu görmeyi arzular. Yüzü gül bahçesi sevgilinin karşısında bülbül gibi feryat etmeyi; ondan ayrı neler çektiğini adaletli padişaha arz etmeyi diler. Can mülkünün sultanı sevgilinin karıncaya şefkat gösterdiği gibi kendisine de göstermesini ister. Hz. Yakup'un oğlu Hz. Yûsuf'u sabırla beklediği gibi sevgiliyi görme umudunu hiç yitirmez. Sevgilinin sümbül saçları gibi dağınık ve perişan bir halde olan âşık gonca dudaklı sevgiliyi görme hasreti çeker. Şiirin sonunda şair, sevgiliye duyduğu özleminden memleket hasretine geçiş yapar. Ölüm zamanının geldiğini söyleyen Hümâmî, "Ölmeden Karaman'ı görebilecek miyim, yoksa ölüp Osmanlı'da mı kalacağım?" diyerek Karaman'a olan hasretini dile getirir.

Şi'r

mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' ülün

1. Yâ Rab yine ben kûl varup ol hânı görem mi
Cân virmek-içün yolına cânânı görem mi
2. Zâr olmağa karşusına olmağa dil-âzâr
Bülbül bigi ol yüzi gülistânı görem mi
3. Hicrinde baña şevki ne zûlm eyledüğini
‘Arz itmege ‘adl idici sulţânı görem mi
4. Meyl itmege ben mûrına şefkat nazarından
Cân milkine hüküm issi Süleymânı görem mi
5. Ya' kûb-ı hâzîn gibi ümîde ermiş-iken âh
Ol hüsn iline Yûsuf-ı Ken' ânı görem mi

6. Sünbül saçı bigi çü perîşân u şikestem
Ol la‘l-i lebi gonca-ı handânı görem mi
7. İrüp bu **Hümâmî**’nüñ ecel cânına yâ Rab
‘Osmânda kılam mı ya Karamânı görem mi⁴³⁷

2.2.4.5.14. On Dördüncü Gazel/Nazım

Sî-nâme’nin yirminci mektubunun sonunda yer alan gazel 9 beyittir. Eserin 47a numaralı varağında bulunur. “Nâme-i Bistüm Der-İştîyâk-ı Ma’şûk” başlığını taşıyan mektup *Elâ iy âfitâb u mâh-peyker / Hümâyûn tal’at u ferhunde-ahter* beytiyle başlar. Sevgili gümüş bedenli, gül endamlı, servi boyludur. Ayrılığı hasret çektirir; kavuşması safa verir. Muhabbet ehlinin habibi, gönül bahçelerinin bülbülüdür. Cennet bahçelerinin nazlı goncası, cihan bostanının salınan servisidir. Sevgili hasreti su gibi âşıkın başından aşmış, ayrılık ateşi canını yakmıştır. Âşıkın gönlünde sabır, ruhunda da rahat kalmamıştır; dışı hasret, içi aşkla dolmuştur. İçinde dert, arzu, hasret, aşk hepsi bir araya gelmiştir. İçinde bu kadar üzüntü biriken dağ erir. Sevgili hasretin gücü tükenen âşık sevgilinin beli gibi incelmıştır. Dünyanın bütün katipleri bir araya gelse âşıkın arzusunun binde birini yazamazlar. Mektuptan, “Gözüm yaşı bigi şevkünde terdür / Bu şîr’ri diñle kim şîrîn haberdür”⁴³⁸ beytiyle bu gazele geçiş yapılır

Şair şiirine sevgiliyi özlediğini ve onu görmeyeli zamanlarının ağlayıp inleyerek geçtiğini dile getirerek başlar. Aşktan çılgına dönmüş bülbül gibi sevgiliyi özleyen âşıkondan gülbahçesine benzeyen yüzünün gülünü kendisine sunmasını ister. Ayrılık kederiyle gönül şehrini harap edip zulmeden sevgili gelip yıktığı gönlü mamur etmelidir. Sevgiliyle sohbetten ayrı kalınca âşıkın neyin inlemesine benzer ağlayışları gökyüzüne ulaşır. Âşık, rüzgarlar tozunu sevgiliden yana götürsün diye onun hasretiyle toprak olmuştur. Onun için iki cihanda sevgiliden daha sevgili hiç

⁴³⁷ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 45a.

⁴³⁸ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 45a-46b.

kimse yoktur. Sevgili âşık özlemese de, daima âşık sevgiliyi özler. Çünkü sevgilisiz geçen ömür hayat değildir. Süheyl ü Nevbahar hikâyesine işaret edilen son beyitte Süheyl gibi sevgilinin derdine düşüp özleyen âşık ondan Nevbahar gibi derdine çare bulmasını ister.

Şî'r

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Görmeyelden yüzüñi ben kim nigārum sensedüm
Âh u zâr-ıla geçer bu rûzgārum sensedüm
2. Gül cemālũñ gülşenin gül gibi ' arz it baña kim
Bûlbûl-i şûrîde-vâr iy gül-' izārum sensedüm
3. Göñ[lü]mũñ şehrin vîrân idüpdür zûlm-ıla ğamuñ
Gel yine ma' mûr kıl iy şehr-yārum sensedüm
4. Şoĥbetinden vaşlunuñ ayru düşelden ney gibi
Göklere ırgürmişem feryād ü zārum sensedüm
5. Şevķuñ odına beñek gibi karara yanalı
Kara zûlfüñ gibi gitmişdür qarā[rum] sensedüm
6. Fûrķatũñ yolında ben toprak anuñ-çün olmuşam
K'ilede senden yaña yiller ğubārum sensedüm
7. Bensemezseñ sen n'ola ben sensüz iy ārām-ı dil
Ĥaķ bilür nice geçer bu rûzigārum sensedüm
8. Gel berũ cānum bigi iki cihāndan sevgülü

Senden özge yok-durur ‘ âlemde yârum sensedüm

9. Ben **Hümâmî** düşmişem derdüñe nite kim Süheyl
Kandasın dermân irür iy Nev-bahârum sensedüm⁴³⁹

2.2.4.5.15. On Beşinci Gazel/Nazım

Sî-nâme’nin 51a-51b varak numaraları arasında yer alan gazel 7 beyittir. Eserdeki yirmi ikinci mektubun sonunda bulunur. Sevgili cihanın canı, canın cihanıdır. Âşıkın hasta gönlünün şifa umududur. Onun yüzünün aydınlığı bütün cihanı süsler ve ay, ışığını onun yüzünden alır. Saba rüzgarının dağıttığı güzel kokular benzersiz güzellikteki sevgilinin saçlarından yayılır. Âşık sevgiliden ayrı hasret ateşleri içinde yanıp feryat eder. Hatta gamdan ölse de sevgilinin sağ selamet kalmasını diler. Dünya durdukça servi gibi salınan sevgilinin bütün üzüntülerden uzak ve ferah olmasını ister. Duadan sonra sevgiliye duyduğu hasreti, çektiği ayrılık acısını anlatır. Ayrılık ateşleri içinde yanan âşık sevgilinin güzel yüzünün sarardığını, yanaklarındaki güllerin solduğunu, gözlerinin nergis gibi mahmurlaştığını duyar. Kendi ahlarından dolayı sevgilinin hastalandığını düşünen âşık, Allah’ın onu âşıkın halini anlaması için hasta ettiğini dile getirir. Yıllarca ayrılık hasretiyle feryat eden âşık, sevgilinin yerine kendi hasta olup ölmeyi yeğler. Çektiği sıkıntıların âşıka çektirdiği cefa günahlarına kefaret olmasını diler. Mektup, “*Gamuñdan irse n’ola câna nefrîn / Sorar ahvâlüñi bu şi’r-i şîrîn*”⁴⁴⁰ beytiyle bu şiire bağlanır.

Hümâmî şiirinde mektupla bağlantılı olarak hastalandığını duyduğu sevgilinin durumunu merak eder. Sevgiliden ayrı kalıp gönlü bülbül gibi inleyen âşık; gönlünün arzuladığı, lale yüzlü gül yanaklı, ufuktan doğup yüzünü göstermeyen, kıvrım kıvrım saçlarına âşıkın gönlünü doladığı, devamlı cefa edip sıkıntı çektiren vefasız sevgilinin sağlığının iyi olup olmadığını sorar. Âşık, sevgilinin halini sormaya gittikçe it rakibi tarafından devamlı azarlanmıştır. Ancak yarının hastalandığını duyan âşık hürmetle onu merak edip sormaya devam eder.

⁴³⁹ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 47a.

⁴⁴⁰ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 49a-51a.

Şî'r

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Bilsem 'aceb ki nicedür ol yār hoş mıdur
Dil ārzūlar itdügi dil-dār hoş mıdur
2. Bülbül bigi ğam[in]da göñül zār olup-durur
Ol yüzi lāle yañağı gülzār hoş mıdur
3. Bir nice gün-durur ki ufukdan tūlū' idüp
Göstermedi güneş gibi dīdār hoş mıdur
4. Zülfi kemendi ħam-be-ħam olmağda nicedür
Göñlüm k' olupdur anda giriftār hoş mıdur
5. Cevr ü cefālar idici cānuma ya' ni kim
Ol bī-vefā ħabīb-i cefākār hoş mıdur
6. Şormağa varduğumca yavuz seg bigi raķīb
İtdügi ben ğarībini āzār hoş mıdur
7. Ya' ni **Hümāmī** yārin işitdi ki ħastadur
Yüz ' izzet-ile şordı ki ol yār hoş mıdur⁴⁴¹

2.2.4.5.16. On Altıncı Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin 53a-53b numaraları varakları arasında yer alan gazel 6 beyittir. Eserde "Nâme-i Bist ü Sivüm Der-Bîmâr-ı Şoden-i Âşık" başlıklı yirmi üçüncü

⁴⁴¹ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 51a-51b.

mektubun sonunda bulunur. Mektup sevgilinin saçlarının âşıkın gönlünü bağladığını dile getirerek başlar. Sevgili bütün aşk dertlilerinin devasıdır. Bütün güzellikler sevgilinin yüzünde toplandığı gibi güzel huyların hepsi onun şahsındadır. Elif boylu, mim ağızlı sevgilinin gamı sıhhat kapısının kilidi, vuslatı hasta canların ümididir. Gözleri kapıda kimsesizce bir köşede hasta yatan âşık, doktorların derdine bir çare bulmasını ister. Doktor nabzını tutup muayene edince onun ayrılık hastalığına düştüğünü anlar. Bu hastalığın tıpta ilacının bulunmadığını, tek çarenin sevgilinin dudaklarında olduğunu söyler. Âşık, ölmeden önce sevgiliye kavuşup sonra canını teslim etmeyi arzular. Mektup, “*Cemâlũñ cân bigi çün bî-bedeldür / Bu şî’ri diñle kim şîrîn gazeldür*”⁴⁴² beytiyle bu gazele bağlanır.

Şair şiirinde gül yüzlü sevgilinin gelip bütün cihanı gül bahçesine çevirmesini ister. Âşıkın gönül bülbülü, sevgilinin gül yüzünün karşısında kendinden geçip sarhoş olur. Sevgiliyi aşırı arzulamaktan gönül deliye dönmüştür. Âşık sevgiliden saçını zincir, çene çukurunu da zindan yapıp deli gönlünü hapsedmesini ister. Âşıkın gönlü gonca gibi daralmış ve bülbül gibi inlemektedir. Gelip âşıkı saçları gibi perişan etmelidir. Âşık uzun zamandır kendisini hatırlamayan sevgiliden bir selam bekler. Ayrılık hastası gönlüne tabip sevgilinin gelip vuslat ilacıyla derman etmesini ister. Şiirin sonunda sevgiliye kavuşmanın âşık için bayram olduğu, âşıkın da kurban edilmeyi istemesi dile getirilir.

Şî’r

fâ’ ilâtün fâ’ ilâtün fâ’ ilâtün fâ’ ilün

1. İy yüzi gül gel cihân milkin gülistân eyle gel
Karşuña cân bülbülin ser-mest ü hayrân eyle gel
2. İştîyâkuñdan katı dîvâne dil âşüftedür
Bend ü zindânın anuñ zülf ü zenaḥdân eyle gel
3. Gonca bigi olmışam dil-teng ü bülbül gibi zâr

⁴⁴² Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 51b-53a.

Hālūmi zūlfūñ gibi yiter perişān eyle gel

4. Bunca müddetdür ki çün gitdūñ beni yād itmedūñ
Nice bir cevır idesin bir lūtf u ihsān eyle gel
5. Hastadur derd-i firāķuñdan bu cān çün ğam-zede
İy ṭabīb lūtf idūben vaşluñla dermān eyle gel
6. Bu **Hümāmī** çün öliserdur vişāluñ ‘ıydına
Bāri mahrūm olmasun hicrūñde ķurbān eyle gel⁴⁴³

2.2.4.5.17. On Yedinci Gazel/Nazım

Sî-nâme’nin yirmi beşinci mektubunun sonunda yer alan gazel 57b numaralı varakta bulunur. Mektup, *Elâ iy gonca bigi beñzi mestûr / Gözü nergis gibi sermest ü mahmûr* beytiyle başlar. Sevgilinin yüzü yeni açılmış güle benzer. Onun her işi yüzü gibi güzeldir. Sevgili muhabbet aleminin güneşidir. Lutuf ve ihsanda Hatem-i Tay’a benzer. O, âşıkın teninde can, gözünde yaş, ciğerinde kan, bağrında çıbandır. Âşık mektubunda sevgiliye kısaca dua da eder. Düşmanlarının gönlündeki gam gibi yok olmasını; gözyaşlarının kendi gözyaşı gibi çok olmasını diler. Düşmanlar sevgiliye âşıkın aşkını her yerde konuştuğunu anlatırsa da âşık, onların yalan söylediğini, başını kesseler aşkını halka anlatmayacağını ifade eder. İnsanlar, âşıkın gözünü devamlı yaşlı, yüreğini gamlı gördüğü için âşık olduğunu o söylemeden anlamışlardır. Âşıkın sevgiliden son isteği, aşk derdinden ölürse bunu kimseye anlatmamasıdır. Mektup, “*Gam oldu çünkü senden cāna hissa / Bilünür bu gazelden bâkî kıssa*”⁴⁴⁴ beytiyle bu gazele bağlanır.

Şiir, âşıkın sevgisini halka anlattığı söylentisi üzerine şekillendirilmiştir. Mektupta söylentiyi düşmanların kasıtlı yaydığı ya da âşıkın halini gören halkın o söylemeden âşık olduğunu anladığı dile getirilir. Bu şiirde âşık, sevgiliye âşık

⁴⁴³ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 53a-53b.

⁴⁴⁴ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 55b-57a.

olduğunu kendisinin söylemediği üzerinde ısrarla durur. Gönül derdini kimseye anlatmayan âşık, sevgilinin yüzünün hayalini görebilmek için geceler boyu uyumadığını dile getirir. Makasın mumun başını kestiği gibi âşıkın başını kılıç kesse; sevgilinin gamzesinin okuyla yüreği yaralansa; yüzyıllarca sevgilinin cefasını çekse; ney gibi sevgili hasretiyle inlese sırrını kimseye açıklamaz. Sevgilinin saçlarının siyahlığının aşkına âşıkın gönlü imana gelmiştir. Hz. Peygamber hakkı için sevgilinin buna inanmasını ister. Şiirin sonunda Hümâmî, yüzü gül bahçesi olan sevgiliyi yad ederek sabahlara kadar bülbül gibi feryat ettiğini dile getirir. Şiir bu sözlerle sona erer.

Şi'r

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Dimezem dil derdini dil-dâr hâkķı-çun inan
Yummazam göz giceler dîdâr hâkķı-çun inan
2. Şem' gibi ger kılıç u mîkrâz kesse başımı
Sırrımı fâş itmezem esrâr hâkķı-çun inan
3. Küfr-i zülfüñ ' ışķına îmân getürdi cân u dil
Mu' cizât-ı Ahmed-i Muhtâr hâkķı-çun inan
4. Yaralansa yüregüm gamzeñ oğından yarılup
Kimseye bildürmezem sen yâr hâkķı-çun inan
5. Cevr iderseñ baña yüzyıllar senüñ-çün kimseye
Cebr kıılır dimez[em] Cabbâr hâkķı-çun inan
6. Nâlemi bildürmez[em] ney bigi bağrum delseler
Hasretüñden kılduğum bu zâr hâkķı-çun inan

7. Bu **Hümâmî** nâle eyler şubha dek bûlbûl gibi
Gül yüzüñ yâdındaki gülzâr hâkkı-çun inan⁴⁴⁵

2.2.4.5.18. On Sekizinci Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin 61b numaralı yaprağında yer alır. Şairin mahlasını da kullandığı 7 beyitlik bu şiir eserde “Nâme-i Bist ü Heftüm Der-Melâmet-i Halk” başlığı altındaki yirmi yedinci mektubun sonunda bulunur. Hümâmî mektuba sevgiliyi zamanın talihi, canın ve cihanın makbulü şeklinde değerlendirerek başlar. Yüzü cennet bahçesi, ağzı Kevser, dudakları şeker gibidir. Ahlakı en üst seviyede ve son derece cömerttir. Âşık aşkıdan dolayı insanlar arasında gülünç duruma düşmüştür; oyun oynasa deli, söz söylese uydurma derler. Âşık kendinden geçmiş durumda görenler aklını başına almasını yoksa pişman olacağını öğütler. Alimler mecazi aşkın vesvese olduğunu hatırlatıp rahmani aşka yönelmesini ister. Âşık nasihatlere kulak asmadan aşkında sebat eder. Zenginin yoksulun halini, dertsizin dertlinin derdini anlayamayacağını anlatan şair, mektubun sonunda “*Müzeyyen olmağa derd-ile defter / Didüm tekrâr idüp bu şi'ri ezber*”⁴⁴⁶ beytiyle gazele geçiş yapar.

Hümâmî şiire her öğüt verene kulak asmayan âşıkın sevgilinin irşadıyla aşka yöneldiğini dile getirerek başlar. Âşık, güzel ve sadık sevgilinin bir benzerinin bulunmadığını söyleyip ona hediye olarak verecek canından başka bir varlığı bulunmadığını dile getirir. Sevgiliyi bekleyişini Hz. Yakup'un oğlu Hz. Yûsuf'u hasretle bekleyişine benzeten âşık, sevgilinin ilinden gelecek kavuşma müjdesini bekler. Âşık sevgilinin aşkını gönlünde gizleyemez, çünkü kalbindeki sevgili güneş gibi alemleri aydınlatmaktadır. Sevgilinin ayrılık acısıyla perişan olup düşen âşık uzattığı eli sevgilinin tutmasını bekler, çünkü ondan başka elden tutanı yoktur.

Şi'r

mef' ulü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

⁴⁴⁵ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 57b.

⁴⁴⁶ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 59b-61a.

1. Çün ‘ışka eyledi bizi irşād pīrümüz
Her pend-i nāşih olmayısar dil-peẓīrümüz
2. Bu hüsñ ü şıdk içinde bulunmaya bir dahı
Yāruñ nite ki bir bizüm ol bī-naẓīrümüz
3. Cān virsevüz yolına ‘aceb ola mı kabūl
Ol şeh yolında tuhfe bu[dur] bü’l-faķīrümüz
4. Ya‘ kûb-ħazīne Yūsuf-ı hüsñüñ haberlerin
Yā Rab ne vaķt irdüre Mısr’dan beşīrümüz
5. Çatduğı kaşların bu kaẓā gibi ya‘ ni dir
Cānuñı tut ki irdi kader gibi tīrümüz
6. Mihrüñ dahı ne gizlene dilde çü gün gibi
Rüşen-durur cihānda bu mā-fi’z-żamīrümüz
7. Gel kalmasun şehā bu **Hümāmī**’nüñ al elin
Çün düşmişüz ğamuñda pes ol dest-gīrümüz⁴⁴⁷

2.2.4.5.19. On Dokuzuncu Gazel/Nazım

Sî-nâme’nin 63b-64a numaralı varaklarında yer alan ve 6 beyit olan gazel eserde “Nâme-i Heştüm Der-Şikâyet Kerden-i ‘Âşık Ez-Firâk” başlığıyla isimlendirilen yirmi sekizinci mektubun sonunda bulunur. Mektuba yüzü aya, güzelliği güneşe, benzeyen sevgilinin ayrılık derdinin ilacı olduğu dile getirilerek başlanır. Gönül bağının salınan servi boylu sevgilisi, baştan ayağa naz ve işveden ibarettir. Güzelliği halk içinde dillere destan olmuştur. Âşık, sevgilinin kendisini reddedip rakibi dost edinmesine sitem eder. Âşıka mani olmak için rakip kara

⁴⁴⁷ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 61b.

maymun gibi devamlı sevgilinin yanında yürür. Köpek rakip, âşıkı yaklaştırmamak için sevgilinin kapısında sürekli havlar. Sevgili; ahu, melek, bülbül, tavus, mücevherdir. Rakip ise; domuz, şeytan, karga, baykuş, çöptür. Sevgili izin verse âşık rakibi ahının ateşiyle yakar. Çer çöp gibi sevgilinin eşiğinden süpürüp gözyaşıyla tozlarını yıkayıp temizler. Rakip, âşıkı sevgiliye kötü diye gammazladığında sevgili inanır. Âşık, yalancıya inandığı için sevgiliye sitem eder. Mektup, “*Ne var makbûlî-y-ısa sen habîbüñ / İşit bu şi’r-ile vaşfın rakîbüñ*”⁴⁴⁸ beytiyle bu gazele bağlanır.

Şair şiire sevgilinin âşıkı vefa göstermesini rakibin engellediğini ifade ederek başlar. Mutluluk ehli için konan kavuşma nasibi âşıkın eline geçmemektedir. Sevgilinin saçının kokusuyla âşıkın dimağı dolmuştur. Bu koku Saba rüzgarının eline geçerek her tarafa yayılır. Âşıkın hasta gönlü sevgilinin kara saçında perişan olalı beri âşık, gariplerin geceyi nasıl sabah ettiğini anlamıştır. Şiirin sonunda sevgili, aşk derdiyle hastalanan âşıkın ilacını doktorların değil yalnız kendisinin bildiğini söyleyince âşık üzölmeyi bir kenara bırakıp umutlanır.

Şi’r

mefâ’ ilün fe’ ilâtün mefâ’ ilün fe’ ilün (fa’ lün)

1. Baña vefâ niçün itmez habîb ben bilürem
Bu hayra mâni’ olupdur rakîb ben bilürem
2. Naşîb-i vaşlı ki kondı sa’ âdet ehli-y-içün
Elüme girmeyiser bu naşîb ben bilürem
3. Şaçı қоһusıyla kim cān dimāğı tölmişdur
Şabā eline gidüpdür bu tîb ben bilürem
4. Beni ne bile nedür ğabğabında zevķum kim

⁴⁴⁸ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 61b-63b.

Lebi şafāsını bilmez Lebīb ben bilürem

5. K̄ara saçında perişān olalı hasta gönül
Gice ne hāl-ile geçer ġarīb ben bilürem
6. **Hümāmī** ġam yime derdūñ-içün ki yār dimiş
Anuñ devāsını bilmez tabīb ben bilürem⁴⁴⁹

2.2.4.5.20. Yirminci Gazel/Nazım

Sî-nâme'nin 65b-66a varak numaraları arasında bulunan Hümâmî mahlaslı gazel 7 beyittir. Eserdeki yirmi dokuzuncu mektubun sonunda yer alır. Mektup, *Elâ iy yâsemen-bû lâlegûn-had / Benefşe zülf hem serv ü sehî kad* beytiyle başlar. Yasemin kokulu, lale yanaklı, menekşe saçlı, servi boylu sevgilinin saçları âşıkın gönlünü bağlarken gamzesi kan döker. Bütün yaratılmışların en güzeli olan sevgilinin kendi tatlı ayrılığı acıdır. Âşık, sevgiliye dünya durdukça var olması, üzülp ağlamaması için dua ettikten sonra kapısına geldiğini, feryatlarını duyup yardım eli uzatacak ondan başka tanıdık tanımadık kimsesi bulunmadığını dile getirir. Sevgilinin hasretiyle ölüm döşeğinde olsa âşıkın ağzına bir yudum su verecek, ölse mezarı başında Yasin okuyacak kimsesi yoktur. Sevgilinin kulu çoktur ama âşıkın sevgiliden başka padişahı yoktur. Âşıkı öldürmek ya da yaşatmak isterse ferman sevgilininindir; diriltirse canı, öldürürse kanı sevgilininindir. Âşık gariptir; sevgiliden başka yakını yoktur. Sevgili ayrılık hasretine son verip âşıkı sevindirmelidir. Çünkü garibin duası kabul olur. Garip ah ederse ateşinden nice tahtlar ve padişahlar yanar. Mektubun sonunda, “*Bu şi'r-i terden el viridi makâlüm / Beyân olmağ-ıçün gurbetde hâlüm*”⁴⁵⁰ beytiyle bu gazele geçiş yapılır.

Mektubun sonunda öne çıkarılan âşıkın garipliği bu şiirde redif olarak kullanılmıştır. Böylece şiir yek ahenk gazel özelliği gösterir. Şiir, âşıkın dertli gönlünün dermanına kavuşmadığı, aşk ateşinde yana yana avare yürüdüğü dile

⁴⁴⁹ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 63b-64a.

⁴⁵⁰ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 64a-65b.

getirilerek başlar. Kavuşmaya imkanı varken âşıkın bütün ömrü ayrılıkla geçmiş, kavuşma imkanını elde edememiştir. Sevgili, ayrılığın âşıkı zulüm olduğunu bilse belki adaletini gösterip ayrılığı sonlandırır. Ancak garibin padişaha ulaşp derdini anlatması için yol bulması kolay değildir. Âşık, namını ve namusunu bir kenara bırakıp sevgiliye olan aşkını ifşa etmeye hazırdır. Kıskanç dedikoducular sevgiliye âşıkın onu terk ettiğini söyler. Gariplerin iftiraya uğramasına şaşırmmamak gerekir. Şiirin sonunda Hümâmî, asıl vatanı Karaman'dan uzakta Osmanlı'da bulunmasını gurbet garipliği olarak değerlendirir. Kendini Osmanlı'nın yolunda toprak edip tozunu rüzgarların Karaman'a ulaştırmasını diler. Şiir, şairin memleket hasretini mısralara döktüğü beyitle sona erer.

Şi'r

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Âh kim dertlũ göñũl irmedi dermāna ğarīb
 K'oldı āvāre yürür ' ışk odına yana ğarīb
2. Vaşla imkān var-iken fūrķat-ile ' ömri günü
 Geçdi irişmedi bir ħayr-ıla imkāna ğarīb
3. Bilse zulmı tũtalum ' adl ider-imiş heyhāt
 Yol kaçan bula ki ħālın diye sultāna ğarīb
4. Bir ' aceb lutf virür ħũsninũñ ārāyişine
 Bu sebebden direm ol zũlf-i perĩşāna ğarīb
5. Nām u nāmũsı kıoyam sırrumı fāş itmeg-içũn
 Ad u şanın şanemā şanma ki sen şana ğarīb
6. Seni terk itdi dimiş yāra **Hümāmî** ħasũd

‘ Aceb olmaya eger uğraya bühtāna ġarīb

7. Kendümi ħāk idüben yolına ‘ Oṣmān ilinüñ
Ta ki yiller tozumı ilte Karamān’a ġarīb⁴⁵¹

2.2.4.5.21. Yirmi Birinci Gazel/Nazım

Sî-nâme’nin 67b-68a varak numaraları arasında bulunan gazel 6 beyittir. Eserin otuzuncu mektubunun sonunda yer alır. Mektup, *Elâ iy mazhar-ı lutf-ı ilâhî / Kamu derd ehlinüñ püşt ü penâhı* beytiyle başlar. Sevgili, cihanın ayeti; gönül vahyinin Cebrâil’idir. Selamı ruha ferahlık verirken kelimeleri şeker gibidir. Bütün cihan onun güzelliğiyle aydınlanır ve Saba rüzgarı güzel kokuları onun saçlarından alır. Sevgilinin yokluğunda âşıkın gündüzleri onun saçları gibi karadır. Âşık, aşka düşeli beri sevgili onun kuş kadar canına devamlı cefa çektirmekte; mihnet ipiyle bağlayıp ayrılık gamında hasta etmektedir. Sevgiliyle beraber ona baş eğmiş olan felek de âşıkı zulmeder. İkisi bir olup âşıkı kavuşmaktan alıkoyarak ayrılık ateşinde yakarlar. Mektup, “Çü oldı gözlerüm bigi sözüm ter / Bu şi’ri cân u dilden didüm ezber”⁴⁵² beytiyle bu şiire bağlanır.

Şiir, sevgiliden ayrı kalan âşıkın hayatını ayrılık ateşinde yanarak geçirdiği dile getirilerek başlanır. Âşık sevgiliyi rüyasında görme arzusuyla uyumaya niyetlense kirpikleri diken gibi batar, sevgili olmadan uyuyamaz. Yanmaya sabredeceğine dair karar alan âşıkın gönlü sevgilinin ayrılığıyla yandıkça kararında duramaz. Âşık yarının gül yüzünü göremediğinde bülbül gibi feryat ederse şaşılmalıdır. Sevgilinin “Gidip âşıkı öldüreyim” dediğini duyan âşık “Sensizliği çekmektense ölmeyi istiyordum; çabuk gel” diyerek sevgiliden ayrı kalmak yerine ölümü tercih ettiğini söyler. Şiir bu beyitle sona erer.

Şi’r

⁴⁵¹ Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 65b-66a.

⁴⁵² Hümâmî, *Sî-nâme*, v. 66a-67b.

müstef' ilün fe' ülün müstef' ilün fe' ülün⁴⁵³

1. Geçdükçe fûrkat-ıla bu rûzigâr sensüz
İçümde fûrkatuñdan yanar nâr sensüz
2. Şevķinde gül yüzüñüñ uyħuya mâyl olsam
Kırpüklerüm gözüme şoħar ħâr sensüz
3. Kavl eyledüm qarâra yanmağa şabr kılam
Yandum bu kara gônîlüm kılmaz qarâr sensüz
4. Çün gül bigi yüzüñi görimezem ‘ aceb mi
Bülbül bigi kılursam ger âh u zâr sensüz
5. Senden yaña yil-ile tozan hevaña tozum
Ger ben ölem ġam[un]dan toza ġubâr sensüz
6. Varam **Hümâmî**’yi [uş] tiz öldürem dimişsin
Gel k’ olmışam bu ‘ ahde ümîd-vâr sensüz⁴⁵⁴

2.2.4.6. Ta’aşşuk-nâme (Seyyid Ahmed Mirzâ)

Ta’aşşuk-nâme’deki on mektubun sonuna eklenen ve şair tarafından hangi müzik makamıyla okunması gerektiği belirtilen ve hepsi âşıktan sevgiliye yazılmış şiirlerin hepsi Seyyid Ahmed Mirzâ tarafından söylenmiştir.

2.2.4.6.1. Birinci Gazel/Nazım

Ta’aşşuk-nâme’nin 59-63. beyitleri arasında yer alan şiir 5 beyittir. Bu eserdeki şiirlerinde genelde *Seydî* mahlasını kullanan şair, bu şiirinde mahlasını *Seydî*

⁴⁵³ Bu şiirin vezni *mef‘ülü fâ ‘ilâtün mef‘ülü fâ ‘ilâtün* şeklinde de okunabilir.

⁴⁵⁴ Hümâmî, **Sî-nâme**, v. 67b-68a.

Ahmed şeklinde kullanmıştır. Bu şiir eserdeki “Avvalgı Nâmesin Aytur” başlıklı ilk mektubun ardından gelir. Mektubun sonunda gazelin Irâkî makamıyla okunması gerektiğini bildiren “*Felek tigürgi çün fasl-ı hamelni / ‘Irâkî-vâr aytay bu gazelni*” beytiyle bu gazele geçiş yapılır. Gazelden sonra “Söznüñ Hülâsası” başlıklı dört beyitlik kısım gelir. Daha sonra eser ikinci mektupla devam eder.

Şair şiirine sevgilinin derdinden bütün âlemin baştan başa harap olduğunu dile getirerek başlar. Âşık çok gayret etmesine rağmen sevgiliye kavuşma mutluluğunu yaşama imkanı bulamamıştır. Kırmızı yakut sevgilinin yanağını; inci sevgilinin dişini görünce utanır. Şiirin sonunda âşık padişah sevgiliye seslenerek onun devrinde zulüm görüp üzüldüğünü, böylece haksızlığa uğradığını dile getirir.

Ġazel

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün fe‘ ülün

1. Siniñ derdingdin iy şüh-ı muşavver
Kamuğ ‘ âlem harâb oldu ser-â-ser
2. Niçe kim cehd iter bî-çâre ‘ âşık
Vişâliñ devleti bolmas müyesser
3. Dudağıñ alıda iy sözi şirîn
Nebât u kand u şekkerdür mükerrer
4. Tişingdin münfa‘ ildür baħr içinde
Yağagındın hacil yâkût-ı ahmer
5. Şehâ devründe cevır ü zulm ü bî-dâd
Boluptur **Seydî Ahmed**’ka muğarrer⁴⁵⁵

⁴⁵⁵ Köktekin, **a. g. e.**, s. 54.

2.2.4.6.2. İkinci Gazel/Nazım

Ta'aşşuk-nâme'nin 87-91. beyitleri arasında bulunan şiir 5 beyittir. Şair bu şiirinde *Seydî* mahlasını kullanmıştır. Eserde "İkinci Nâmesin Aytur" başlığıyla isimlendirilen ikinci mektubun sonunda yer alır. Mektubun sonunda, bu gazelden hemen önce gelen "*İşitgil bu gazelni çün 'Irâkî / Acem sâzın tüzüp aytay 'Irâkî*" beytiyle şiirin Irakî makamında okunması gerektiği dile getirilerek bu gazele geçiş yapılır. Bundan sonra eserdeki diğer gazelleri takip ederek "Söznüñ Hülâsası" başlıklı kısım gelir. Bu kısımdaki beyit sayıları her şiirde aynı olmayıp farklıdır; bu şiirde beş beyitten ibarettir.

Şair şiirine yasemin çiçeği göğüslü, fıstık ağacı boylu cilveli sevgilinin vefa gösterip cefa kılmamasını isteyerek başlar. Latif ve nazik sevgilinin beli saç gibi ince, saçları müşk ve amber kokuludur. Âşık ah çekerse ahının ateşinden Kaf dağı ezilir, Hayber dağı erir. Sevgilinin gönül levhasına aşkın mahiyeti ezelden yazılmıştır; onu okuyup ezberlemelidir. Çektirdiği bütün eziyetlere rağmen sonunda sevgilinin kendisini unutmadığını söylemesine âşık çok sevinir.

Ġazel

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Vefâ barında iy şüh-ı semenber
Cefâ köp kılma âhir iy şanavber
2. Leţâfet birle nâzüklük içinde
Bilingdür saç u saçınğ müşg ü ' amber
3. Eger âh ursam âhım şu' lesindin
İzilgey Kâf irigey küh-ı Hayber
3. Köngülnüñ levhîde ' ışkınğ şîfâtın
Bitiptürler ezeldin okup ezber

4. Unutmaydur beyân Seydî sivinür
Niçe cevır ü cefâ köp kılsa dilber⁴⁵⁶

2.2.4.6.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Ta'aşşuk-nâme'de "Üçünçi Nâmesin Aytur" başlıklı üçüncü mektubun sonunda yer alır. Eserde, 116-120. beyitler arasında bulunan şiir 5 beyittir. Şairin mahlasını da kullandığı bu gazelden önce mektubun sonunda "*Hayâlinî birle aytay bu gazelni / Nevâ sâzın tüzüp koyduk cedelni*" beytiyle şiirin Nevâ makamında okunması gerektiği açıklanır. Gazelden sonra mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan "Söznüñ Hülâsası" başlıklı üç beyitlik kısmın ardından, dördüncü mektup gelir.

Seyyid Ahmed Mirzâ şiirine latif, nazık ve Yûsuf yüzlü sevgilinin güzellikte ulaşılabilir son noktada bulunduğunu dile getirerek başlar. Sevgilinin aşkı âşık için bela olmuştur. Âşıkın gönlü sevgilinin saçlarını istediğinde o, âşıkın kötü, gönlünün kara olduğunu söyleyerek vermez. Sevgili âşıka ne kadar cefa etse de o yine sevgilinin duacı kuludur. Şiirin sonunda sevgiliye kavuşamayan şair kendine seslenir. "Ey Seydî! Güzeller vefasızdır; onlardan vefa ve sevgi bekleme" diyerek şiire son verir.

Ġazel

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Nigārâ hüsni içinde müntehâ sin
Laîf ü nâzûk ü Yûsuf-likâ sin
2. Du' âcî bir kuluñdur min vefâdâr
Niçe kim cânuma kılsañ cefâ sin

⁴⁵⁶ Köktekin, a. g. e., s. 56-57.

3. Siniṅ ‘ ıŝkıṅ belāsıdur başımda
Miniṅ başımğa bilmen ni belā sin
4. Didim köṅglüm siniṅ zülfüṅni ister
Didi kim kit yaman köṅgli qara sin
5. Eyā **Seydī** çü hūblar bī-vefādur
Alardın isteme mihr ü vefā sin⁴⁵⁷

2.2.4.6.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Ta’aşşuk-nâme’nin 141-145. beyitleri arasındaki şiir 5 beyittir. Şair bu şiirinde *Seydī Ahmed* mahlasını kullanmıştır. Eserde “Törtünçi Nâmesin Aytur” başlıklı dördüncü mektubun sonunda yer alır. Mektubun sonunda “*İşitkil taptım imdi çün mahalni / Hüseyinî perdesinde bu gazelni*” beytiyle şiirin Hüseyinî makamında okunması gerektiği belirtilir. Gazelden sonra “Hülâsa-i Suhen” başlıklı dört beyitlik bir kısım vardır, sonra beşinci mektup başlar.

Şair şiire “Ey sevgili! Ne oldu da bizi unuttun, sana kavuşmak isterken bizi ağlattın?” diye soru ile başlar. Sevgilinin, kara suratlı rakibi yar edinip kendisini yabancı yerine koymasına sitem eder. Canından bıkan âşık, sevgiliden ayrı kalmaktansa ölmeye razıdır. Sevgilinin gözünde hiç itibarı kalmadığını söyleyen âşık, rakibin kendisini yarın kapısından uzaklaştırdığını dile getirerek onun itliğini ima eder. Şiirin sonunda sevgili yüz çevirse de âşık, cefa çekmekten çekinmeyeceğini dile getirir ve aşkıdan vazgeçmeden kavuşma umuduyla beklemeye devam eder.

Ġazel

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

⁴⁵⁷ Köktekin, a. g. e., s. 59.

1. Ni boldı kim unuttuᅡ yār bizni
Kılıp sin vaşlıᅡ içün zār bizni
2. Körüp yār ol siyeh-rū müdde‘ini
Köredür sin besī aᅡyār bizni
3. Ğamıᅡızdın ölerge rāzī boldum
Bu cāndın kıldıᅡız bīzār bizni
4. Tapuᅡıᅡda çü yoktur i‘ tibārım
Raᅡībıᅡ kavlaᅡay nāçār bizni.
5. Cefādın yüz çevürmes **Seydī Ahmed**
Niçe kim salsa közdin yār bizni⁴⁵⁸

2.2.4.6.5. Beşinci Gazel/Nazım

Ta’aşşuk-nâme’nin 167-173. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şair bu şiirinde *Seydī* mahlasını kullanmıştır. Eserde “Bişinçi Nâmesin Aytur” başlıklı beşinci mektubun sonunda yer alır. Mektup, “*Maᅡᅡa çün kildi bu ilhâm bī-h’ast / İşitkil aytayın bu gazelni Rast*” beytiyle gazele bağlanır. Bu beyitte gazelin Rast makamıyla okunması gerektiᅡi açıklanır. Şiirden sonra mesnevi nazım şekliyle yazılmış “Söznüᅡ Hülâsası” başlıklı üç beyitlik bir kısımdan sonra altıncı mektup başlar.

Seyyid Ahmed şiirine güzeller güzeli sevgilinin kanını dökmemesini isteyerek başlar. Âşık, bütün âlemin en üstünde olan sevgilinin sonunda merhamete geleceᅡi umudunu yitirmez. Sevgilinin saçlarının askerleri Hoten ülkesini darmadaᅡın etmiştir. Sevgilinin nedimi huri, sakisi Zühre’dir; böylece hiçbir kimse onun güzelliᅡine benzemez. Âşık ”Ey sevgili! Eᅡer derdimi bilseydin kayıtsız kalmaz deva olurduᅡ” diyerek kavuşma umudunu koruduᅡunu gösterir. Şiirin

⁴⁵⁸ Köktekin, a. g. e., s. 61.

sonunda âşık, sevgilinin devamlı yiyip içip mutlu olmasını ve kendisini unutmamasını dileyerek sözlerine son verir.

Ġazel

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Elā iy körk ulusı içre bir dem
Hudā-rā tökmegil kanımın her dem
2. Ümīd oldur ki raḥmīḡ kilgey āḡir
Kamuḡ 'ālemde çün sinsin mükerrrem
3. Hōten mülkinde zülfünḡnünḡ çerigi
Kara körsetip ilni urdı ber-hem
4. Nedīmiḡ ḡūr u sāḡī zühre vü ay
Ni nisbet miḡzegey ḡüsnünḡge ādem
5. Eger derdimni bilsenḡ irdi iy dost
Kılur irdinḡ devā derdimḡa ol dem
6. Saḡa bu ḡüsn ü ḡulḡ u ṡīve vü nāz
Müsellemdür müsellemdür müsellem
7. Neṡāt u 'ıyṡ u 'ıṡret kıl hemīṡe
Unutma **Seydī'**ni vallāḡu a' lem⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ Köktekin, **a. g. e.**, s. 63-64.

2.2.4.6.6. Altıncı Gazel/Nazım

Ta'aşşuk-nâme'nin 193-197. beyitleri arasında bulunan şiir 5 beyittir. Şair bu şiirinde *Seydî* mahlasını kullanmıştır. Eserde "Altıncı Nâmesin Aytur" başlıklı altıncı mektubun sonunda yer alır. Mektup, "İşitkil aytayın köñglüm niyâzın / Kopuz kopsap tüzüp 'uşşâk sâzın" beytiyle bu gazele bağlanır. Beyitte şiirin Uşşâk makamıyla okunması gerektiği açıklanır. Şiirden sonra "Söznüñ Hülâsası" başlıklı dört beyitlik bir kısım ve ardından yedinci mektup gelir.

Şair şiirinde ağyarın çok cefa çektirdiğini, artık zamanın yardım zamanı olduğunu dile getirip sevgiliyi yardımına çağırır. Ondan günahsız yere kanını dökmemesini ister. Gül bahçesi, sevgilinin güzelliğini görüp kendinden utanır. Attarlar sevgilinin müşk kokulu nefesinin hasretini çeker. Şiirin sonunda sevgiliden vefa görmeyen âşık, sevgililerin vefa göstereceğine dair umut beslememek gerektiğini söyler.

Ġazel

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. ' İnāyet çağıdır iy yār iy yār
Ki köp kıldı cefā aġyār aġyār
2. Yazuqsız tökmegil qanımnı āhır
Bilür sin kim imes ħün-hār ħün-hār
3. olur öz ħacletidin ħayret alıp
Körüp ħüsnüñni dūr gūlzār gūlzār
4. Bolur müşġin nefesniñ ħasretidin
Qaçan bolġusı her ' atġār ' atġār
5. Eyā **Seydî** şanemler meşrebidin

Ṭama‘ tutma vefā zinhār zinhār⁴⁶⁰

2.2.4.6.7. Yedinci Gazel/Nazım

Ta’aşşuk-nâme’nin 220-226. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şair bu şiirinde *Seydî* mahlasını kullanmıştır. Eserde “Yitiñçi Nâmesin Aytur” başlıklı yedinci mektubun sonunda yer alır. Mektup, “*İcâzet bolsa iy sultân-ı hûbân / Okuyın bu gazelni der-Sıfâhân*” beytiyle bu gazele bağlanır. Beyitte şiirin Isfahan makamında okunması gerektiği belirtilir. Şiirden sonra “Söznüñ Hülâsası” başlığıyla isimlendirilen mesnevi nazım şekliyle yazılmış üç beyitlik kısım gelir ve ardından sekizinci mektup başlar.

Şiir sevgilinin saçının niteliğiyle başlar. Konuşurken söz sevgilinin saçına gelince konuşanlar sözlerini kılı kırk yarararak söyler. Yakut, sevgilinin yanağını görünce utancından bazen sararır bazen kızarır. Müşk kendini tarif ederken sevgilinin benlerini görünce yüzü kararır. Akik, sevgilinin yiğit kişiliğini duyunca kendi adından vazgeçer. Sevgilinin kapısına gide gele hasta düşen âşık gönlünü kabul etmesini ister. Sevgili “Gözüme görünme, seni öldürürüm” dediğinde hasretten sararan âşık, inat edip onun huzurundan hiç ayrılmaz.

Ġazel

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Bigim söz kim saçınġ vaşfinda bardı
Rivāyet kılġuçılar kılını yardı
2. İnġinġni kördi yākūt ez-ḥacālet
Gehī sargardı vü gāhī kızardı
3. Kılur irdi özini müşg ta‘ rīf

⁴⁶⁰ Köktekin, a. g. e., s. 66.

Mingingni kordi vü yüzi qarardı

4. İştitti çün ‘ aqıķ iring şıfâtın
Özidin yaşıllık atın kiterdi
5. Qabul kılsañg ni bolğay köñglüm iy cān
Bu miskīn kilmek ü barıkdın ardı
6. Anıñg birle mini körgey müsin teñg
Süngekim uşbu ıasretđin kuvardı
7. Körünme közge diding öltürür min
Qasıñgdın kitmedi **Seydi** qasardı⁴⁶¹

2.2.4.6.8. Sekizinci Gazel/Nazım

Ta’aşşuk-nâme’nin 246-250. beyitleri arasında bulunan şiir 5 beyittir. Şairin *Seydi* mahlasını kullandığı bu şiir eserde “Sikizinci Nâmesin Aytur” başlıklı sekizinci mektubun sonunda yer alır. Mektuptan, “*Kulak tutgıl rivâyet kılsa râvî / İştikil bu gazelni der Rehâvî*” beytiyle bu gazele geçiş yapılır. Beyitte şiirin Rehâvî makamında okunması gerektiği söylenir. Gazelin peşinden “Söznüñ Hülâsası” başlığı altında dört beyitlik bir kısım gelir; arkasından dokuzuncu mektup başlar.

Seyyid Ahmed şiirine sevgilinin aşka eziyet etmemesini, sitemde bulunmamasını, önceden verdiği sözleri ve ihsanları hatırlamasını isteyerek başlar. Sevgili yeminler ederek vefa göstereceğini söyleyip aşka cefa çekirmiştir. Sevgilinin güzelliğini görüp ona baş eğen olan güzeller ve gönül macerasının anlatıldığı akıllı ve bilge kimseler şimdi nerededir bilinmez. Şiirin sonunda şair kendine dönerek okuyucuya öğüt verir. “Ey Seydi! Fakirlik köşesini ganimet bilip elinde tut. Hani nerde muhteşem saltanatlar?” diyerek güzellik ve saltanatın geçiciliğini dile getirir.

⁴⁶¹ Köktekin, a. g. e., s. 68.

Ġazel

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Şehā kıılma maṅga cevır ü siteimler
Kanı ol 'ahd ü ihsān ü keremler
2. Kılayın tip vefā kıldıṅ cefānı
Kanı ol 'ahd ü peymān u kaseimler
3. Muṭi' iṅ bolsalar ḥüsnüṅni körüp
Kanı ol mihr ü ol zibā şanemler
4. Köṅülñüṅ mācerāsın kimge aytay
Kanı ol 'ākıl u dānā ḥakemler
5. Tut iy **Seydī** ḡanīmet faḫr kūyın
Kanı ol salṭanatlık muḥteşemler⁴⁶²

2.2.4.6.9. Dokuzuncu Ġazel/Nazım

Ta'aşşuk-nâme'nin 273-279. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şair bu şiirinde *Seydī Ahmed* mahlasını kullanmıştır. Eserde “Tokuzunçı Nâmesin Aytur” başlıklı dokuzuncu mektubun sonunda yer alır. Mektup, “*Kılur Köṅglüm hevâ-yı kûh-ı Elvend / İştikil bu gazelni der-Nihâvend*” beytiyle bu şiire bağlanır. Beyitte şiirin Nihâvend makamında okunmasını ister. Gazelden sonra “Söznüṅ Hülâsası” başlıklı dört beyitlik bir kısım ve onun da ardından onuncu mektup gelir.

Şair şiire sevgilinin hayalinin gözlere nur, yüzünün de ahir zamanın fitnesi olduğunu söyleyerek başlar. Rakip âşık her yerde kötülediği için derbederdir.

⁴⁶² Köktekin, a. g. e., s. 70-71.

Rakibin âşıkâ nasihatleri başa dert olmaktan öte gitmez. Sevgili, gül gibi kırmızı yüzünün önünde bülbül gibi feryat eden âşıkın canını tartar, ancak onun canı kısadır. Ayrılığın âşıkı günahsız yere öldürdüğünden güzeller sultanı sevgilinin haberi yoktur. Şiirin son beytinde şair, âşıkın sabrını ve sadakatini anlatır. Âşık sevgilinin kapısında onun itleriyle beraber yan yana beklemektedir. Şiir bu beyitle sona erer.

Ġazel

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Hayālīng dilberā nūr-ı başardur
Cemālīng fitne-i devr-i kamerdür
2. Yüzüñg alıda cān tartay nigārā
Niçe kim cān metā' ı muhtaşardur
3. Mini her yirde sözler şüm raķībiñg
Anıñg üçün hemīşe der-be-derdür
4. Raķībā mañga ni nāşih bolur sin
Ser-ā-ser sözleriñg çün derd-i serdür
5. Yazuķsız öltürür ' âşıkını hicrān
Meger sulţān-ı hūbān bī-haberdür
6. Didim nā-geh güzzer kıılma bu ķuldın
Didi tigtür ki aķter der-güzerdür
7. İşikiñgde ' azīzim **Seydī Aķmed**
İtiñgning iti birle ser-be-serdür⁴⁶³

⁴⁶³ Köktekin, a. g. e., s. 73.

2.2.4.6.10. Onuncu Gazel/Nazım

Ta'aşşuk-nâme'nin 302-306. beyitleri arasında bulunan şiir 5 beyittir. Şair bu şiirinde *Seyd Ahmedî* mahlasını kullanmıştır. Eserde "Onunçî Nâmesin Aytur" başlıklı onuncu mektubun sonunda yer alır. Şair, mektubu, "*Velikin bu gazeldür hatm-i defter / Tüzüp Penç-gâh sâzın aytay ezber*" beytiyle bu gazele bağlar ve gazelin Pençgâh makamıyla okunmasını ister. Gazelden sonra "Kitâb Hatmin Aytur" başlıklı bölüm ile peşinden "İltimâsın Aytur" başlıklı kısım gelir ve eser sona erer.

Seyyid Ahmed şiire sevgilinin güzelliğinin bütün dünyayı tuttuğunu, yüzünün âlemi süslediğini ifade ederek başlar. Güzeller sultanı sevgilinin meclisinde mihr ayakçı; Zühre ve ay da sakidir. Sevgilinin simsiyah saçları âşıkı yolundan şaşırttığı gibi gözleri de cefa çektirir. Sevgiliye kavuşma mutluluğuna eremeyen âşık, ayrılık zulmüne "yazık, eyvah" diyerek sitem eder. Sevgilinin cefa askeri âşıkı hücum etse çaresiz olduğu yerde kalakalır.

Ġazel

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Tutuptur dünyeni hüsünîḡ ser-â-pây
Cemâlinḡ çün boluptur 'âlem-ârây
2. Siniḡ bezminḡde iy sultân-ı hûbân
Ayakçı mihr ü sâķî zühre vü ay
3. Kara zülfünḡ kılur köḡlümni güm-râh
Karakınḡ hod cefâ kılmakda hod-rây
4. Vişâlinḡ devleti bolmaz müyesser
Firâkınḡ zulmıdın eyvây eyvây

5. Eger cevrunġ çeriglep kilse bizge
Bolur **Seyd Ahmedî** bî-çäre munġlāy⁴⁶⁴

2.2.4.7. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'inî)

Mesnevî-i Murâdiyye'nin 216-230. beyitleri arasında bulunan şiir 15 beyittir. Şiirlerinde *Mu'inî* ve *Mu'in* mahlaslarını kullanan şair bu şiirinde ikincisini tercih etmiştir. Eserin “Der-Beyân-ı Mesnevî-râ Mesnevî Fermûden” başlıklı kısmında bulunur. Bu kısım, *Mesnevî-i Ma'neviyye*'nin tercüme ve şerhine geçilmeden önce şairin kendi telif ettiği 233 beyitlik bölümün içinde yer alır. Bu şiir öncesinde Mu'inî, mesnevi isminin manasından ve kesret içinde vahdeti bulmanın öneminden söz eder. Gazelden önce ayrılık derdiyle uzun sözler söylediğini ifade eden şair, “*Artıdî fûrkat gussasından kıssamız / Ney disün ol kıssadan uş hissemüz*” beytiyle bu şiire geçiş yapar. Ayrılık derdinin uzun hikâyesinden Mu'inî'ye düşen hissesiyi onun adına şiirde ney söyler. Bu gazelden sonra Mu'inî'ye ait 233 beyitlik bölüm sona erer ve *Mesnevî-i Ma'neviyye*'nin tercüme ve şerhine geçilir.

Mu'inî şiirinde ney metaforuyla vahdetten ayrılıp kesrete düşen ve tekrar vahdete ulaşmaya çalışan ilahi aşk yolcusunun sesini yansıtır. Bülbül, hüthüt, ve kumrunun ötüşleriyle ney sesini kıyaslar. Şair şiirinde müzik makamlarını da zikreder. Zengüle, Hüseyni, Buselik, Nevruz, Isfahan, Rast ve Dügah makamları üzerinden ney sesinin etkini anlatır. Neyin şekil ve yapım süreçlerini de şiirde işler. Bağrında aşk ateşiyle onca delik bulunan neyin zahmetten bin türlü inlemesine şaşırmamak gerekir. Ney, Elif gibi boyunu çeng gibi eğip, belini dal gibi bük müştür. Hizmet için belini bağlayıp içini de dağılayarak Cemalullaha karşı sena eder. İçi boşaltılan ney, bütün varını yele verip fakirliğiyle övünür; ardından Hû nefesiyle dolup gerçek zenginliği bulur. İlahi aşkın hasretiyle üflenen neyin gıdası kan içip ciğer yemek olmuştur. Şiirin sonunda şair kendine döner. Mu'inî'nin içi tıpkı işlenmemiş ney gibi hatalarla doludur. Ney misali içini boşaltıp hatalarından temizlenmeyi arzular.

⁴⁶⁴ Köktekin, a. g. e., s. 75.

Min Ba' zı Esrār-ı Şeyh Mu'în Bin El-Muştafā Ce' alehümā Min Ehli'ş-Şıdkı Ve'ş-Şafā

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

1. Kim āh ü zārın işidüp olsa āşinā-yı ney
Bir dem beķādan urdı vü oldı fenā-yı ney
2. İllā vü lāda olma belā-y-ıla mübtelā
Vaħdet ķulağı-y-ıla işid tentānā-yı ney
3. Bağrında ' ışķ odı-y-ıla bunca delük ki var
Tañ mı hezār dürlü ide nāliş ' anā-yı ney
4. Hıdmetde bağlayup bilin ü tağlayup için
Dīdāra toğrı tıruban eyler şenāyı ney
5. Tı olup hevā-yı hū-y-ıla varın yile virüp
Oldı tamām faķr-ıla faħri ğınā-yı ney
6. Kaddi elifi eyledi ķengün bilini dāl
Kān içüp ü ciger yimek oldı ğıdā-yı ney
7. İtdi fidā nidāsına şad cān ' andelīb
Tūtīlere şekerden ideli nidā-yı ney
8. Kūmrı dir āh idüp n'ideyin dōst rūz u şeb
Olup yuva yuvası olalı cūdā-yı ney
9. Būlbūl ķemende ğulğula kılup dise nağam
Taşları taşururdu ger itse edā-yı ney

10. Hüdühüd Hüseynîde eylese nağmâtı Bûselik
Ger Zengüleyle gûlgûla kılsa nevâ-yı ney
11. Bir perdede ider neçe taşnîf-i kavî-i Râst
Nevrûzı İşfahânda çağırur hevâ-yı ney
12. Perde yigirmi dörd ü makam on iki olmaya
Birlik nidâsın itse Dügâh içre vâ-yı ney
13. Şekkere o Mısr-ı Yûsuf'a Ya'kûb'a hem-fiğân
‘Âlemde hoş ‘âlemdür ezelden livâ-yı ney
14. Ne sūr-ı köhne kim bu ‘anâşır ‘anâsıdur
Loqmân-vâr olur ger irişse devâ-yı ney
15. Gerçi **Mu‘în** tolu gıtâdur hata-y-ıla
Diler ki ney gibi açâ gıtâsın ‘atâ-yı ney⁴⁶⁵

2.2.4.8. Mi'râcü'n-Nebî (Ârif)

Mi'râcü'n-Nebî'nin 1702-1709. beyitleri arasında yer alan şiir 8 beyittir. Ârif tarafından söylenen şiirde mahlas kullanılmamıştır. Şiirden önce mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan ve şiirle aynı başlığı taşıyan sekiz beyitlik kısımda Hz. Peygamber'in çeşitli makamları geçerek Allah ile görüştüğü dile getirilir. Hz. Peygamber; âşıkın maşuka ulaşmasına, dertlilerin derman bulmasına vesiledir. O, ahirette isyankarlara şefaet eder ve ağlayanların gözyaşlarını siler. Bu şiir, eserdeki mesnevi dışı nazım şekillerinin sonuncusudur. Devamında “Hâzihi'l-Kıttatü Fî-Hâtimetü'l-Kitâb” başlıklı kısım gelir.

⁴⁶⁵ Yavuz, a. g. e., C. II, s. 27-28.

Ârif, göğsüne ayrılık ok sapladığından beri acıdan çeng gibi inlediğini söyleyerek şiire başlar. Ayrılık mızrap gibi vurup yara açtığından beri şair, her seher ut gibi ses çıkarır. Gönlü ayrılık şarabını içeli beri gonca gibi daralmıştır. Ayrılıktan tozlanan gönül aynasına kavuşma cılası sürülmesini diler. Hz. Peygamber'in vuslat kancası şairi çekmezse o topal haliyle kavuşma mutluluğuna eremez; ayrılık timsahı onu yutar. Peygamberden ayrı düşünce sararan yüzüne renk veren şairin gözyaşlarıdır. Şiirin sonunda Ârif, Hz. Peygamber'e yakarır. "Daha ne kadar senden uzakta bekleyeceğim, türbene çek ya Resül!" diyerek Ravza-i mutahharayı ziyaret etme arzusunu dile getirir.

Hâzihi'l-Kıṭ'atü Fî Beyāni İştîyâkin İlä Liḳâ'i'l-Habîbi

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Yâ Habîbî inlerem uş hem-çü çeng
Zîre hicrân sîneme urdı ḥadeng
2. 'Üd gibi çalınuram her seher
Zahme gibi hicrûñ urdı baña seng
3. Çünkü içmişem firâkuñdan ḳadeḥ
Pes ki gönlüm gonca gibi oldu teng
4. Ol vişâlûñ şayḳalın ur yâ Münîr
Zîre gönlüm gözgüsi uş ṭoldı jeng
5. Vaşluñuñ ḳullâbı çekmezse beni
Nice varam ḥazretüñe leng ü leng
6. Baña vaşluñ ḳılıcın urmaz iseñ
Fürḳatün yudar beni hem-çü neheng

7. N'ola hicründe yüzüm şarardısa
Uşda gözüm yaşı virür aña reng
8. Ol mübârek türbeñe çek yâ Resûl
Niçeye dek olayın bunda direng⁴⁶⁶

2.2.4.9. Tuhfetü'l-Hakîr (Celâl Muhibbî)

Tuhfetü'l-Hakîr'deki şiirlerden ikisi ayrılık ve hasret konuludur. Şiirlerde Hz. Peygamber'in vefatından sonra duyulan ayrılık acısı işlenmektedir. Her iki şiir de mesnevinin müellifi Celâl Muhibbî dilinden kaleme alınmıştır.

2.2.4.9.1. Birinci Gazel/Nazım

Tuhfetü'l-Hakîr'in 1613-1619. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Şair bu şiirde mahlasını da kullanmıştır. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Hz. Peygamber ölüm döşeğindeyken Azrail yanına gelir. Hz. Peygamber'e Allahın onu çağırdığını, ayrılığın sona erme zamanının geldiğini söyler. Ancak Azrail Hz. Peygamber'e danışacak o isterse canı teslim alınacak; bin yıl daha ömür istese verilecektir. Peygamber, kara tülbent sarınıp ağlayarak yanına gelen Azrail'den ümmetine ne olacağını sorar. Ondan, cennete ilk girenlerin kendi ümmeti olacağı müjdesini alınca mutlu olur. Azrail canını almak için ayağına uzandığında etraf nurla dolar; ayağından canını alamaz. Bunun üzerine başına uzanır ama baş dile gelip canı ona teslim etmeyeceğini zira can verilirken onu görmediğini, canı verenin gelmesi gerektiğini söyler. Bu esnada perde kalkar ve Hz. Peygamber Allah'ın cemalinin tecellisini görür. Allah, Hz. Peygamber'den can emanetini ister. O anda ağzından "Allah" sesi duyulur ve ruhunu teslim eder. Bu sırada şair, vaka akışının arasına girerek nazım şeklini değiştirip bu gazeli söyler. Gazelden sonra şair, Hz. Peygamber'in ruhunu teslim etmesiyle ilgili başka bir rivayeti anlatır. Bu rivayete göre canını Azrail teslim almıştır.

⁴⁶⁶ Elveren, a. g. e., s. 357.

Celâl Muhibbî şiire Hz. Peygamber'den ayrı kalmanın acısıyla gözlerden yaş akıtılmasını, böylece kıyamet gününde onun şefaatine kavuşulacağını söyler. Hz. Peygamber'in şefaatiyle günahlar bağışlanır ve insanlar cehennem ateşinden kurtulur. Ölüp kefene sarılmadan, yerin altına girmeden, beden çürümeden, sorguya çekilmeden, fırsat eldeyken canıgönülden ağlayıp kanlı gözyaşı akıtılmalıdır. Şiirin sonunda Muhibbî, dünyada yeterince birikim yapamadığı için ahirete hangi yüzle gideceğinden yakınıp ağlar.

[Başlıksız]

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Gel iy gözüm akıt yaşlar Resülü'llâh firâkından
Şefâ' at bulasın yarın ol kıyâmet çirâkından
2. Hevâdan gönülün indürgil bu yüzün aña döndürgil
Cânuñı oda yandurgıl Resülü'llâh firâkından
3. Ola ki saña rahm ide seni yandurmaya oda
Günâhuñ kalmaya gide Resülü'llâh firâkından
4. Sarılmadın kefen bizler çürümedin ol ay yüzler
Akıtsun kanları gözler Resülü'llâh firâkından
5. Yirüñ altına girmedin suâl şoru şorılmadın
Di imdi ağla tırmadın Resülü'llâh firâkından
6. Şakın 'âr olmasun ilden kaçurma fırsatı elden
Gel ağla cân u gönülden Resülü'llâh firâkından
7. **Muhibbî** n'eyledüñ bunda ne yüzle varasın anda

Bugün derd-ile yan [bunda] Resûlü'llâh firâkı⁴⁶⁷ndan

2.2.4.9.2. İkinci Gazel/Nazım

Tuhfetü'l-Hakîr'in 1668-1674. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. Şair şiirinde mahlasını da kullanmıştır. Şiirden önceki olay akışı şöyledir: Hz. Peygamber ruhunu teslim edince Cebrâîl, dünyaya Kur'an-ı Kerim getirmek için geldiğini, artık gelmesi için bir sebebin kalmadığını söyler. Devamında Hz. Fatıma'nın üzüntüsü; sahabelerin feryadı; Hz. Ebubekir'in acısı; Hz. Ömer'in kılıcını çekip öldü denmesine karşı çıkması; Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in öksüz kaldıkları için ağlamaları, Hz. Aişe ve diğer eşlerinin üzüntüleri anlatılır. Daha sonra şair "Eğer biz de Hz. Peygamber'in ümmetiysek bizim de ciğerimiz yanmalı" diyerek bu şiiri söyler.

Şiirin vezni *mefâ'ilün* tefilesinin dört defa tekrarından meydana gelmiştir. Bunun tesiriyle mısraların ortalarında kafiye bulunduğu görülür. Böylece gazel musammat özelliği gösterir. Şair, Hz. Peygamber'den ayrı kalmanın üzüntüsüyle gözyaşı dökmek gerektiğini ifade ederek gazele başlar. Peygambere kavuşma aşkıyla baştan ayağa kanlı gözyaşlarına boğulmak ve başını kara taşlara vurmak gerekir. Peygamberin yokluğunda yemeklerin de tadı yoktur; yemeklere zehir katılmış gibidir. Peygamber âşıklarından kimi onun ruhunu teslim ettiğini öğrenince ardından ölmüş, kimi de aklını kaybetmiştir. Yürekləri parça parça olan melekler kara giyinip yas tutmak için yere inmiştir. Peygamberin sünnetine uygun yaşayan, ondan ayrı düştüğü için canını dağlayıp ağlayanların kalmadığından yakınan şair şiirin sonunda kalbine üzüntü dolduğunu, nice gül yüzlerin peygamber aşkıyla solduğunu dile getirip sözlerine son verir.

[Başlıksız]

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

⁴⁶⁷ Bilge, a. g. e., s. 255.

1. Gel akıt gözlerüm yaşlar Resülü'llāh firāķından
Biter bağruñda hem başlar Resülü'llāh firāķından
2. Kānı ümmet işin işler Resül derdine cān tağlar
Ya gözler var mıdur ağlar Resülü'llāh firāķından
3. Boyanğıl kanlu yaşlara başuñ döğ kara taşlara.
Kātıldı ağı aşlara Resülü'llāh firāķından
4. İşit 'āşıkıları n'oldı kimisi işidüp öldi
Kimisi de delü oldı Resülü'llāh firāķından
5. Melekler geydiler kara yas-ıla indiler yire
Yürekleri pāre pāre Resülü'llāh firāķından
6. Atıldı cānlar odlara yaķıldı nice odlara
Dökildi yirlere putlar Resülü'llāh firāķından
7. **Muħibbīyā** saña n'oldı kāsāvet ķalbūñe tıldı
Nice gül yüz ħazān oldı Resülü'llāh firāķından⁴⁶⁸

2.2.4.10. Vefātü'n-Nebî (Ârif)

Vefātü'n-Nebî'nin 496-504. beyitleri arasında yer alan gazel 9 beyittir. Eserde Hz. Peygamber'in rahatsızlandığının anlatıldığı bölümde bulunur. Şiirden önceki konu akışı şöyledir: Hz. Peygamber hastalanınca sahabeye namaz kıldırmaya gidemez; yerine Hz. Ebubekir'i gönderir. Namazdan sonra İbn-i Abbās ile Hz. Ali peygamberin yanına gelirler. Ashabıyla vedalaşmak için onların koluna girerek mescide gider ve oturarak iki rekat namaz kılar. Ardından sahabe ile vedalaşır. Şair,

⁴⁶⁸ Bilge, a. g. e., s. 262-263.

sahabenin vedasını kendi ağzından elveda redifli bu şiirle dile getirir. Şiirden sonra Hz. Peygamber'in sahabeye nasihat ettiği anlatılır.

Şair, sahabenin ağzından söze döktüğü şiirine “Canların canı, gözlerin nuru Hz. Peygamber’e elveda” diyerek başlar. Âlemi aydınlatan peygamber gidince bütün sahabe karanlıkta kalmıştır. Sahabe kul; peygamber sultandır. Sultan gitmiş, kullar başsız kalmıştır. Sahabe bülbül; peygamber güldür. Gül gitmiş, bülbüller yalnız kalmıştır. Sahabe bahçe; peygamber sudur. Su gitmiş, bahçe kurumuştur. Sahabe evlat; peygamber şefkatli babadır. Baba gitmiş, çocuklar yetim kalmıştır. Sahabe ten; peygamber candır. Can gitmiş, geriye ten kalmıştır. Peygamberin ardından sahabe mum gibi ateşlere tutuşup elveda demektedir. Şiirin sonunda gözü yaşlı, bağı çıbanlı Ârif, derdine derman peygambere “elveda” diyerek sözlerini noktalar ve şiir sona erer.

**Hāzā Vedā‘ u’l-Muşannifi Min Lisāni’l-Aşhābi Rıdvānu’llāhi ‘Aleyhim
Ecma‘ İn**

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün

1. El-vidā‘ iy cānlar cānı el-vidā‘
El-vedā‘ iy gözlere nūr el-vedā‘
2. Gitdüñ iy ‘ālem güli biz kamumuz
Karañuda kalduķ iy māh el-vedā‘
3. Kul-ıduķ biz kamu sen sultān-ıduñ
Kaldı kullar gitdi sultān el-vedā‘
4. Sen gül-idüñ biz kamu bülbül-idük
Kaldı bülbül gitdi sen gül el-vedā‘

5. Biz kamu bostân-ıduķ sen şu-idüñ
Uş kuruduķ gitdi sen şu el-vedā^ç
6. Kalduķ uşda kamumuz miskîn yetîm
Gitdi sen şefkatlu ata el-vedā^ç
7. Odlara tutuřduķ uşda şem^ç-vâr
Yanaruz vay-ıla dirüz el-vedā^ç
8. Cân gibi zinde tutar-ıduñ bizi
Kalduķ uş ten gitdi sen cân el-vedā^ç
9. Gözi yaşlu bağrı başlu uş direm
^ç Ārif^ç üñ derdine dermân el-vedā^ç ⁴⁶⁹

2.2.4.11. Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî)

Hümâ vü Hümâyûn'da konusu ayrılık, hasret ve veda olan 15 şiir bulunmaktadır. Şiirler hikâyenin baş kahramanları Hümâ ile Hümâyûn dilinden söylenmiştir.

2.2.4.11.1. Birinci Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn'un 1042-1048. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Konu akışında Hümâ tarafından söylenen şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Mahlas yerine son beyitte şiiri okuyan Hümâ'nın adı geçer. Eserde, "Sıfat-ı Şeb ve Nâle-kerden-i Hümâ" başlıklı bölümde yer alır. Hümâ av sırasında elinden kaçırıp peşinden gittiği yaban eşeğini kaybeder. Avını ararken çiçekli bir bölgede güzel bir köşke rastlar. Köşkün duvarında Hümâyûn'un resmini görür ve hemen aşık olur. Şaşkın bir halde köşkten çıkıp çöllere düşer ve bu gazeli okur. Gazelden sonra eser

⁴⁶⁹ Elveren, a. g. e., s. 394.

“Mülâkat-şuden-i Hümâ Be-Leşkereş Visâl-i Hod-Râ Hikâyet-kerden” başlıklı bölümle devam eder. Bu bölümde Hümâ’yı arayan maiyetindeki askerler onu çölde perişan bir halde bulur.

Şiir, hikâyede köşkün duvarında Hümâyûn’un resmini görüp âşık olan Hümâ’nın konusuna uygun bir beyitle başlar. Âşık, güzel renkleriyle sarhoş gönlünü çığına çeviren resmin etkisinden kurtulamaz. Âşıkın gönlü, sevgilinin saçının kıvrımına ben tanesi gibi takılıp perişan olmuş, gönlü aşkla dolmuştur. Sevgilinin aşkı âşika kıyameti yaşatır; uzun boyu ise belaya uğratar. Âşıkın can kuşunun kanatları sevgilinin güzelliğinin ateşinde yanar ve gönül pervanesi güzellik ateşinden kendini koruyacak bir yol bulamayıp devamlı etrafında döner. Sevgilinin vuslat güneşinden âşika bir ışık erişmezse ayrılığın kederi onu zerre gibi eyler. Şairin güzel hat sanatına ait *nesih, tevki, reyhâni, muhakkak, gubâr, levha, hat* gibi terim ve hat çeşitlerini de zikrettiği şiirin son beytinde ahu sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarıyla Hümâ’yı avladığı, Çin nafesinin yerinin de zaten çöller olduğu dile getirilir. Böylece, Çin’in Hoten bölgesinde yaşayan ahunun göbeğinden düşen müşk kokulu keseye işaret edilirken hikâye konusunda ayrılık acısıyla çöle düşen Hümâ’ya da dikkat çekilir.

Şi‘r H‘anden-i Hümâ

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün

1. Ne nakş idi bu kim nakkâş-ı devrân eyledi peydâ
Ki kıldı reng-i ra‘ nâsı dil-i ser-mestümi şeydâ
2. Ham-ı zülfinde şan hâli mişâl-i noktadur cānum
Perişân oldı ahvālüm ki aldı gönlümü sevdâ
3. Bu resme kim baña her dem kıyāmet ‘arz ider ‘ışkı
Belāya uğradur bir gün beni ol kâmet-i bālā

4. Yakar hüsni çerâğında çü cân murğı per ü bâli
Bula kim iy ‘aceb ol şem‘a dil pervānesi pervā
5. Vişāl-i āfitābından baña irmezse ger pertev
Fırākı zerre-veş eyler gamıyla bî-ser ü bî-pā
6. Vücūdum neshine her dem virür tevķī‘-i reyhānı
Muḥakḳaḳdur k’ider levḥ-i dile ḥaṭṭ-ı gubār inşā
7. Ol āhū zülf-i çininde **Hümâ**’yı çünki şayd itdi
Nitekim nāfe-i çinî yirüdü ‘ākıbet şahrā⁴⁷⁰

2.2.4.11.2. İkinci Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn’un 1206-1213. beyitleri arasında bulunan şiir 8 beyittir. Cemâlî’nin mahlas kullanmadığı şiiri hikâyede Hümâ söyler. Mahlas yerine son beyitte Hümâ’nın adı geçer. Şiir eserde “Reften-i Hümâ ve Bihzâd Be-Taleb-i Hümâyûn” başlığıyla isimlendirilen kısımda yer alır. Hümâ, Çine doğru hareket edince Bihzâd da onunla beraber yola koyulur. Hümâ, aşk hasretinden bu şiiri okur. Şiirden sonra devam eden hikâyede Hümâ’nın halini gören dostu Bihzâd, ona üzüntüden kendisini kurtarıp mutlu olmasını, gönlünü acılarla doldurmamasını tavsiye eder.

Şiirin ikinci beytinde Hüsrev ü Şîrîn; altıncı beytinde Hurşîd ü Ferahşâd; yedinci beytinde Leylâ vü Mecnûn hikâyelerine telmihte bulunulduğu görülür. *Hüsrev ü Şîrîn* hikâyesiyle bağlantılı olarak Ferhâd’ın adı da dağ ile beraber anılır.

Şiirin başında, sevgilinin aşkıyla âşıkı gam yoluna sevk ettiği günden beri saçının sevdasından gönlünün hiç mutluluk yüzü görmediği dile getirilir. Can Hüsrev’i Şîrin’in dudağına erişemezse Ferhat misali dağ kadar gamla feryat eder. Âşık, sevgili için devamlı ah çekip ağlamaktan son derece üzüldür; artık feryat

⁴⁷⁰ Horata, a. g. e., s. 386.

etmekten başka bir sermayesi yoktur. Sevgilinin hayal askerleri âşıkın can ülkesini yağmalamıştır; sevgili yardım elini uzatmazsa saçları zulüm elini uzatır. Sevgili, Feraḥşād ile Hurşîd'in kavuşma sevincini âşıkla yaşatmamış; böylece gönlü beladan kurtulamamıştır. Leyla sevgilinin gamı, âşıkı Mecnun edeli ateş âşıkın ateşiyle yanar; rüzgar âşıkın yeliyle eser. Şiirin sonunda Hūma kuşunun gölgesi üzerine düşen kişinin kutlu olacağı inancına işaret edilir. Hūmâ'ya sevgilinin kavuşma gölgesi düşmezse âşıkın gönlü ayrılıktan virane kalır ve hiç mamur olmaz.

Şi'r H'ānden-i Hūmā

mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūlūn

1. ' Işkuñ kılalıdan beni ğam yolına irşād
Sevdāsı-y-ıla zülfüññ olmadı gönül şād
2. Şīrīn lebüñe irmez ise Hüsrev'i cānuñ
Kūh-ı ğam-ıla zār olısar şöyle ki Ferhād
3. Hoş muḥkem idi vaşl-ıla şādīnün esāsı
Urmasa-y-ıdı hırkat-ı fūrkat ğama būnyād
4. Derdā ki ḥazīn itdi beni āh-ıla zārı
Feryād ki kār oldu baña nāle vü feryād
5. Yağmaladı cān memleketin ḥayl-i ḥayālūñ
Zülfüñ uzadur zulm elin itmezse lebüñ dād
6. Kılmadı Feraḥşād çü Hurşîd vişālūñ
Bes bend-i belādan nice olsun bu dil āzād
7. Mecnūn ideli şöyle ki Leylī ğam-ı ' ışkuñ
Sūzumla yanar āteş ü derdümle yiler bād

8. Ger sâye-i vaşluñdan irişmezse **Hümâ**'ya
Vîrâne gönül olmayısar hicr-ile âbâd⁴⁷¹

2.2.4.11.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn'un 1371-1378. beyitleri arasında bulunan şiir 8 beyittir. Konu akışında Hümâ tarafından okunan şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Mahlas yerine son beyitte şiiri okuyan Hümâ'nın adı geçer. Eserde "Sıfat-ı Şeb ü Rûz ve Neşisten-i Hümâ Be-Pâdişâhî" başlıklı kısımda yer alır. Hümâ padişah; dostu Bihzâd da ona vezir olur. Hümâ artık her türlü zenginliğe ve itibara sahiptir. Ancak, nerede bir lale, serv ve sümbül görse; ne zaman eline gül alsın Hümâyûn'u hatırlar ve ağlayarak bu şiiri söyler. Bu şiirden sonra eser "Sıfat-ı Rûz ve Padişâhî-i Hümâ" başlığıyla isimlendirilen bölümle devam eder.

Şiirde âşık, servi ağacını gördüğünde sevgilinin boyunu; lale gördüğünde sevgilinin gül bahçesine benzeyen yüzünü; gonca gül gördüğünde sevgilinin dudaklarını; sümbül gördüğünde sevgilinin saçlarını hatırlar. Sevgilinin boyu gibi servi, yanağı gibi lale çimenlikte bulunmaz. Âşık, aşkın Hallâc-ı Mansûr'u olur lakin, kısmeti sevgilinin yüzünü görmek mi yoksa dar ağacında sallanmak mı bilemez. Âşık, dalgıç olup aşk denizine dalar ancak, sevgilinin aşkı denizin kolay ulaşılabilir kenarında değil ortasındadır. Âşıkın vücudunu toprak eden bela rüzgarı değil gözündeki yaş ve gönlündeki ateştir. Sevgilinin boyunun sevdasıyla gözyaşı döktüğünde onu görenler gözlerini ırmak zanneder. Şiirin sonunda âşık "Cana ve gönle ferahlık veren sevgili, Hümâ'nın derdini dinleyip sıkıntılarını giderir mi bilinmez" diyerek sevgilinin ilgisine ihtiyacı olduğuna işaret eder. Şiir bu beyitle sona erer.

Şî'r H'ânden-i Hümâ

mef' ulü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

⁴⁷¹ Horata, a. g. e., s. 399.

1. Bu serv mi ya kıadd-i kırāmān-ı yār mı
Bu lāle mi-durur ya ruh-ı gül-‘ izār mı
2. Bu gonca mı ola ya leb-i la‘l-i dilberün
Sünbül midür bu yā ser-i zülf-i nigār mı
3. Yok yok ki serv ü lāle bu hüsn ü bahā-y-ile
Kaddi vü kıaddi gibi çemen içre var mı
4. Ğavvāş-ı baır-i ‘ışık oluram lık bilmezem
Kim cāyuña miyāne midür yā kenār mı
5. Manşūr-ı ‘ışık olup dururam lık bilmezem
Dīdār mı ola baña kıismet ya dār mı
6. Hāk eyleyen vücūdumı bād-ı belā mıdur
Yāhud gözümde eşküm ü gönlümde nār mı
7. Yaş dökdüğince kıaddi hevāsıyla çeşümü
Bilmez kimesne çeşm mi yā cūy-bār mı
8. Ol yār-i cān-fezā o nigārın-i dil-güşā
Bu derd-ile Hümā’ya ‘aceb gam-güsār mı⁴⁷²

2.2.4.11.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn mesnevisinin 1726-1732. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şiirde şairin mahlasını kullanmadığı, mahlas yerine altıncı beyitte şiiri okuyan Hümâ’nın adının geçtiği görülür. Eserde “Beyân-kerden-i Hümâ ‘İşk-ı Hod-

⁴⁷² Horata, a. g. e., s. 412.

râ Pîş-i Hümâyûn Ender-Hâb ve Feryâd Kerden” başlıklı kısımda yer alır. Hümâ rüyasında Hümâyûn ile karşılıklı konuşur. Hüma, aşk acısıyla bu şiiri okur. Şiirden sonra Hümâyûn, Hümâ’ya “Âşık olan böyle mi olur, taç taht mı düşünür? Ya can terk etmeyi göze al ya da aşka hiç girişme” diye çıkışır. Hümâ, sevgilisinin bu ikazıyla uykusundan uyanır ve feryat edip ağlamaya başlar.

Cemâlî şiire âşıkın gönlünün sevgilinin saçlarının sevdasıyla karmakarışık olduğunu; gözlerinin sevgiliden ayrı kalmanın üzüntüsüyle denize döndüğünü dile getirerek başlar. Sevgilinin keman kaşının yayıyla attığı gamze oklarından kimsenin kurtulamayacağını söyler. Sevgili aşka susamış gönülleri yakmamalıdır. Sevgiliye kavuşmak tatlı suya benzer; âşık da bu suyu arzular. Sevgilinin beli ve ağzı hakkında dilden dile konuşulanlar dedikodudan ibarettir. Zira beli görünmeyecek kadar ince, ağzı da noktadır. Şiirin sonunda talihli âşık, sevgilinin yüzünü görür. Gönlüne seslenerek “Ey gönül! Ayrılık kederiyle üzülme. Can dimağı kavuşma kokusu alıyor” deyip şiire son verir.

Şi‘r H‘ānden-i Hümā Der-H‘āb

mef‘ ūlū fā‘ ilātū mefā‘ ilū fā‘ ilūn

1. Sevdā-yı zūlfūñ-ile dil āşūfte-ḥāldür
Dīde ğam-ı hevāñ-ile deryā-mişāldür
2. Tīr-i kemān-ı ğamze vü ebrūñdan şehā
Kim dirse kim yüzüm çevürem kej-ḥayāldür
3. ‘Aynum münevver iken ü ḳaddüm elif-mişāl
Ol rāy-i ḥācibūñle çü ‘ayn u bu dāldür
4. Yakma firāḳuñ āteşine teşnedilleri
Ḥākini virme bāda ki vaşluñ zülāldür

5. Gerçi ki yok nişânı miyân u dehānuñ
Dillerde söylenür hele bir kıl ü kıldür
6. Gördi Hümâ cemâlünü pîrüz-rüz olup
Mes‘ûd-‘tâli‘ oldı vü ferhunde-fâldur
7. Fûrkat gamı deminde hâzîn olma iy gönül
Kim cân dimâğı alduğı büy-i vişâldür⁴⁷³

2.2.4.11.5. Beşinci Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn mesnevisinin 2244-2250. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Mahlas yerine son beyitte Hümâ’nın adı geçer. Eserde “Hitâb-kerden-i Hümâ Be-Şem” başlıklı bölümde yer alır. Şiirden önce Hümâ’nın yanan mumu kendi haline benzettiği için mumla dertleştiği anlatılır. Peşinden bu gazel gelir. Bu şiirden sonra eser “Rûy-Âverden-i Hümâ Be-Bârgâh-ı Fağfûr-ı Çîn ve Resîden Be-Kevkebe-i Hümâyûn” başlıklı bölümle devam eder. Bu bölümde Hümâ bütün gece uyanıktır. Sabah erkenden bir haberci gelip Fağfûr’un selamını ve davetini getirir; Fâfûr, Hümâ’yı ava çağırmaktadır.

Şiir âşıkın gözyaşlarıyla başlar. Sevgilinin aşkı âşıkı ağlatır; hasreti canını dünyadan bezdirir. Âşıkın gönlü saçının sevdasından perişan olalı aydınlık gündüzleri karanlık gecelere döner. Ayrılık derdi âşıkın bedenini toprak edip yele verir; gönlündeki ateşin tesiriyle gözünden akan yaşlar nehire döner. Sevgili, gamzesiyle âşıkı yaralayıp saçlarında, Hallâc-ı Mansûr gibi, asar. Hatta zincir saçlarıyla âşıkın gönlünü bağlayıp çene çukurunda hapseder. Şiirin sonunda âşık, yokluğunda her türlü üzüntüyü çektiği sevgiliden vefa beklediğini ifade eder. Şiir, âşıkın sevgisine karşılık beklediği bu beyitle sona erer.

Şi‘r H‘anden-i Hümâ

⁴⁷³ Horata, a. g. e., s. 440-441.

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Dilberâ 'ışkuñ beni giryân idüp zâr eyledi
Hasretüñ derdi cihândan cânı bîzâr eyledi
2. Hâtırum sevdâ-yı zülfüñden perîşan olalı
Gözlerüme rûz-ı nev-rûzı şeb-i târ eyledi
3. Cismümi hicrûñ gamı hâk eyleyüp virdi yile
Âteş-i dil birle çeşmüm eşkin enhâr eyledi
4. Ğamze-i hûn-rîzûñe dil nice Manşûr ola kim
Rûhumı mecrûh idüp zülfüñde berdâr eyledi
5. Gicelerde tañ mîdur feryâd u zârî kılduğum
Çün ğam-ı 'ışkuñ dil-i ğamgînüme kâr eyledi
6. Göñlümi çâh-ı zenaḥdânuñda ḥabs eyler meger
Ki müselsel zülfüñüñ bendi giriftâr eyledi
7. Kıl vefâ luṭfuñdan iy dilber ki zecr-i hicrinüñ
Cevr ü miḥnetden Hümâ'ya her ne kim var eyledi⁴⁷⁴

2.2.4.11.6. Altıncı Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn'un 2374-2380. beyitleri arasında bulunan ve 7 beyit olan şiirde mahlas yerine Hümâ'nın adı vardır. Şiir, eserin "Küşten-i Hümâ Pâsbân-Râ" başlıklı bölümünde yer alır. Hümâ avı bırakıp, Hümâyûn'un yazlık köşküne gelince yere kapanıp ağlar. Hümâ, sevgilisini rahatça görebilmesi için Perîzâd tarafından dama çıkarılır. Damda bir bekçi onu görünce öldürmek için kılıcına el atar. Hümâ

⁴⁷⁴ Horata, a. g. e., s. 481.

önce davranıp onu çatıdan aşağı taşlık alana atarak öldürür. Sonra bu şiiri okur. Şiirden sonra eser, “Tazarru’-kerden-i Hüma-Râ” başlıklı Hüma’nın Hümayûn’a olan hasretinin anlatıldığı mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölümle devam eder.

Şiire âşıkın içinde yanan aşk ateşiyle başlanır. Sevgilinin ateşi âşıkın gönlünü yakınca külleri feleklerden öteye geçer. Âşıkın gönlü canına susarcasına sevgilinin gamzesine doğru gider. Çünkü deliler oktan korkup çekinmez. Sevgili, teselli vermek için bir kez baksa karşılığında âşık canını vermeye hazırdır. Ay, sevgilinin yüzünü gördüğünden şaşkın ve serseri bir şekilde dolaşır. Güneşle ay ışığını sevgilinin yüzünden; balla şeker de tadını sevgilinin dudağından alır. Sevgilinin saçınının derdini âşık uzun uzun anlatır fakat konu sevgilinin ağzına gelince sözü kısa tutmak gerekir. Şiirin sonunda âşık sevgili yolunda kaderine razı olduğunu, ancak çektiği eziyetin haddi aştığını, artık sevgiliden merhamet beklediğini dile getirir.

Şi‘r H‘ānden-i Hümā

mef‘ ūlū mefā‘ ilū mefā‘ ilū fe‘ ūlūn

1. ‘ Işk āteşi bu cāna kılaldan eşer iy dōst
Hākisterümüz kıldı felekden güz̄er iy dōst
2. Cān oynamağa gamzeñe ‘azm eyledi göñlüm
Dīvāne olan eylemez okdan hāzer iy dōst
3. Bir kez nāzar itseñ dile olmağa tesellī
Cān vire-y-idüm ol nāzara mā-hāzar iy dōst
4. Meh mihrūñ-ile vālih ü ser-geşte midür kim
Āşūfte-şifat seyr kıılır der-be-der iy dōst
5. Rūyuñdan alur şu‘ leyi şems ü kamer iy yār
La‘ lūñde bulur lezz̄eti şehd ü şeker iy dōst

6. Ğam şerhini zülfün nice bir kıla muṭavvel
İş ağzuña geldi kılalum muḥtaşar iy dōst
7. Yoluñda Hümâ çünki rızâ virdi każāya
Raḥm eyle ki cevır ise yiter bu kadar iy dōst⁴⁷⁵

2.2.4.11.7. Yedinci Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn'un 2881-2887. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şairin mahlasını kullanmadığı şiirde mahlas yerine şiiri söyleyen Hümâ'nın adı görülür. Şiir eserde, "Hitâb-kerden-i Hümâ Be-Şeb" başlıklı bölümde yer alır. Şiirin öncesinde hapisteki Hümâ'nın gece ile dertleştiği anlatılır. Peşinden bu şiir gelir. Bu şiirden sonra eser "Âmeden-i Perîzâd Be-Habs Pusîden-i Hâtır-ı Hümâ Ez-Taraf-ı Hümâyûn ve Nân-dâden" başlıklı bölümle devam eder. Bu bölümde Perîzâd'ın, Hümâyûn'dan selam getirdiği anlatılır.

Sevgilinin bukle saçlarının yüze düşmesini topa benzeten âşık, nur meydanında oyun oynamak için ay ile güneşin çevgan tertip ettiğini ifade eder. Sevgili can bahşeden İsa nefesini sabah rüzgarına verince onun ölüleri diriltmesine şaşılmaz. Sevgilinin güzellik varağına saçları kalemdir, âşık, gönül dumanının isiyle müsenna hattı yazar. Âşıkın gözleri, altın gibi sararmış yüzüne gümüş dökerken sevgili tatlı sözlü dudaklarıyla parlak inci dizer. Yani âşık ağlarken sevgili mutlu olur. Şiirin sonunda âşık "Ya Rabbi! Sevgiliye kavuşmayı nasip et. Hümâ bu gece senden bunu temenni eder" diyerek Allah'a yakarır ve hasretinin sona ermesini diler.

Şi'r Güften-i Hümâ Der-Ḥabs

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Kıldı şeb tırrasını çünki muṭarrâ bu gice

⁴⁷⁵ Horata, a. g. e., s. 491.

‘Acabā ğurre-i rūz ola mı ğarrā bu gice

2. Nūr meydānına bāzīçeye çıkmaga meger
Māh çevġan düzedür mihr-ile gūyā bu gice
3. Tañ degül mürde’i ħayy kılsa ger enfās-ı şabā
Dem-i şubḥ eyler ise bādı Mesīhā bu gice
4. Şāmdan almağ için behre-i behrāmı seher
Çengin elden komadı zühre-i zehrā bu gice
5. Varağ-ı ħüsne kalem zūlfı muḥakkağdur kim
Dūd-ı dil birle yazar ḥaṭṭ-ı müşennā bu gice
6. Gözlerüm zer yüzüm üstine döküp sīmi müdām
Dürr-i hoş-āb dizer la‘l-i şeker-ḥā bu gice
7. Yā Rab it ol şanemüñ rūz-i vişālin rūzī
Ki Hümā senden ider anı temennā bu gice⁴⁷⁶

2.2.4.11.8. Sekizinci Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn’un 2916-2922. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şair bu şiirinde mahlas yerine yedinci beyitte şiiri söyleyen Hümâyûn’un adını kullanır. Eserde, “Âmeden-i Perîzâd Be-Habs Pusîden-i Hâtır-ı Hümâ Ez-Taraf-ı Hümâyûn ve Nân-dâden” başlıklı bölümde yer alır. Şiirden önce Perîzâd, Hümâ’ya Hümâyûn’dan selam ve mektup getirir. Mektuba *gam yime* bu gazel de eklenmiştir. Gazelden sonraki bölümde Hümâ’nın Hümâyûn’un mektubuna cevap yazdığı anlatılır.

⁴⁷⁶ Horata, a. g. e., s. 532.

Şiirde sevgiliye salınan Tuba ağacı ve papağan dilli bülbül şeklinde hitap eden âşık, onun üzülmemesini ve ağlamamasını ister. Sevgilinin saçının sevdası âşıkı karanlıkta bıraktıysa yüzünün dolunayı aydınlatır. Saçının arasından esip gelen rüzgar sevgilinin güzel kokusunu âşıkın burnuna doldurur. Sevgili güzellik ülkesinin Yûsuf'udur; âşıkın akşamı onun saçlarından, aydınlık günü yanağından geçer. Şiirin sonunda gazelin hangi makamla okunacağına da değinilir. Sesinin taze, makamının Uşşâk olduğunu dile getirerek şiire son verir.

Hvānden-i Hümā Şi'r-i Hümāyūn

fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilūn

1. Nāleden iy server-i Tūbī-hırāmum ğam yime
Ğuşşadan v'iy bülbül-i tūṭī-kelāmum ğam yime
2. Şaldı-y-ise zülfümün sevdāsı zulmet ḥabsine
Çeşmüni pür-nūr ide bedr-i tamāmum ğam yime
3. Olmağ içün bezmünün sāķisi şāhum mihr-ile
Pür-şarāb olmuş-durur la' lümde cānum ğam yime
4. Çün der-āğuş eyleyen virdün elüf lām eylegil
Kim bu virde dāldur ḳaddünle lāmum ğam yime
5. Gönlüni şād eylegil irdükçe zülfünden nesīm
Bū-y-i müyuñdan mu' atṭardur meşāmum ğam yime
6. Mısr-ı ḥüsnün Yûsuf'ısın iy 'azîz-i cān u dil
Ḥadd ü zülfünden geçer hoş şubḥ u şāmum ğam yime
7. Gerçi ki āvāze-i terdür Hümāyūn olduğum

Perde-i ‘uṣṣāḳdur ḥānum maḳāmum ḡam yime⁴⁷⁷

2.2.4.11.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn’un 2943-2949. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şair mahlas yerine son beyitte şiiri okuyan Hümâ’nın adını kullanır. Eserde “Nâme-nûvişten-i Hümâ Be Hümâyûn” başlıklı bölümde yer alır. Bu şiirden önce Hümâ’nın Hümâyûn’un mektubuna cevap yazdığı anlatılır. Hümâ, mektubun sonuna iki gazel ekler. İlki *dostum* redifli bu gazeldir. Bu şiirin hemen ardından ikinci gazel gelir.

Cemâlî şiire âşıkın gönlünün sevgilinin zincir saçlarının divanesi olduğunu söyleyerek başlar. Âşıkın gözleri sevgilinin yüzünün hayaliyle doludur. Seher vakti, sevgilinin saçlarını tarak gibi tarayarak aldığı güzel kokuları getirir. Âşık, bin canı da olsa hepsini sevgili için kurban etmeye hazırdır. Âşıkın virane gönül evi sevgilinin ayrılık hazinesini saklar; âşık sevgiliden gelip gönül evini mamur etmesini bekler. Şiirin sonunda âşıkın sevgilinin yüzünün mumuna pervane kesildiği ve sonunda aşk ateşine düşüp yanacağı dile getirilir.

Şi‘r

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1. Dil şaçuñ zencîrinüñ dîvānesidür dōstum
Dīde dīdāruñ ḥayāl-ḥānesidür dōstum
2. Cān dimāğın bûy-i mûyuñdan mu‘ atṭar eyleyen
Çın seher bād-ı sabānuñ şānesidür dōstum
3. La‘ l-i rūh-efzāña merdümlik ider kim çeşmüñüñ
Eşk-i ‘ıṣṣuñ baḥrinüñ dūrdānesidür dōstum

⁴⁷⁷ Horata, a. g. e., s. 535.

4. Dil ki biñ cān-ıla vaşluñ ‘îdine kurbān olur
İştîyākuñ şükrinüñ şükrānesidür dōstum
5. Göñlümüñ beytin dem-i vaşluñla ābād eylegil
Kim firākuñ gencinüñ vîrānesidür dōstum
6. Ruḥların üstinde budur zülfüñüñ kec-revligi
Kim bisāṭ-ı ḥüsnüñüñ ferzānesidür dōstum
7. Bu **Hümâ** çünkim cemālün şem‘ine pervānedür
‘Āķibet ‘ışkuñ odına yanasıdur dōstum⁴⁷⁸

2.2.4.11.10. Onuncu Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn’un 2950-2956. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Şair bu şiirinde mahlas yerine şiiri okuyan Hümâ’nın adını kullanır. Şiir eserde “Nâme-nûviştēn-i Hümâ Be Hümâyûn” başlıklı kısımda yer alır. Bu şiirin öncesindeki konu akışında Hümâ’nın Hümâyûn’un yazdığı mektuba cevap yazdığı anlatılır. Hümâ, mektubun sonuna iki gazel ekler. İlki *dostum* redifli bir gazeldir ve peşinden bu şiir gelir. Ardından “Firistâden-i Hümâ Nâme-Eş-Râ Be-Perîzâd” başlıklı bölümde yazılan mektubun adresine gönderildiği anlatılır.

Şair şiire âşıkın gönlünün kederin esiri olduğunu söyleyerek başlar. Âşıkın üzüntüleri fazla, sabrı azdır. Gönül, ayrılık derdiyle hasta; üzüntüden her zaman gözü yaşlı; yarsız ve dostsuz kalmış; pişmanlık dolu; acılara maruz kalmaktan ölüdür. Sevgili hem eziyet edip cefa çektirir hem vefa gösterme lutfunda bulunur. Sevgilinin ağzı cennet Kevseri; güzelliğinin bahçesi cennettir. Şiirin sonunda âşık “Ey sevgili! Ayrılık derdiyle ayaklar altına düşüp rezil oldum. Kavuşup bana mutluluk ihsan et” diyerek sözlerine son verir.

⁴⁷⁸ Horata, a. g. e., s. 537.

Ġazel

mef' ūlū mefā' ilūn fe' ūlūn

1. Derdā ki gönŭl esīr-i ġamdur
Endŭh fŭzŭn u şabr kemdŭr
2. Yāri ġam-ı iftirāk-ile pŭŝt
Ġīsŭ-yi nigār gibi ħamdur
3. Her dem dīl-i müstmend olup zār
Bī-yār nedīm şad-nedemdŭr
4. Hem ħasta-i ġuŝŝa-i belādur
Hem kŭŝte-i miĥnet ū elemdŭr
5. Cevr-ile cefā nigārumuzdan
Hem luṭf u vefā vŭ hem keremdŭr
6. 'Ayn-ı lebi Kevşer-i Cinānuñ
Bāġ-ı ruḥı ravza-i İremdŭr
7. Ŝād eyle Hŭmā'yı vaşl-ıla iy dōst
Kim hicr-ile pāy-māl-i ġamdur⁴⁷⁹

2.2.4.11.11. On Birinci Ġazel/Nazım

Hŭmā vŭ Hŭmāyŭn'un 3274-3280. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyit olup şair mahlas yerine Hŭmā'nın adını kullanmıştır. Mesnevide "Hitāb-Kerden-i Hŭmā Be-Ebr" başlıklı bölümde yer alır. Şiirin öncesindeki hikāye akışında ayrılık acısı

⁴⁷⁹ Horata, a. g. e., s. 538.

eken H m 'nın bulutla dertleŖtięi anlatılır. Bundan sonra iki gazel söylenir. Birincisi *elveda* redifli bu Ŗiirdir. Ŗiirden sonra *bulunmadı* redifli ikinci gazel gelir.

ŖaŖkın ve g nl  h z n dolu gurbete giden  Ŗık, güzeller sultanı sevgiliye ‘‘Elveda’’ diyerek sözlerine baŖlar. Yolculukta azığı, sevgilinin gamı; yoldaŖı g zyaŖıdır. Gittiği yer hasret makamı; oradaki sevgilisi feryattır.  Ŗıkın gidiŖi ah ile ağlayıp döktüğü g zyaŖının akmasına benzer. Sevgilinin hasretiyle ruhu yaralı, ciğeri kan doludur. Sevgiliye kavuŖup bayram yapamayan  Ŗık, ayrılık derdine canını kurban eder. Sevgilinin vuslatı  Ŗıkın gönlünü mamur etmiŖken, ayrılık abad olmuŖ gönlü viraneye döndürür.  Ŗıka sevgiliden ayrı d Ŗmek çok zor; ölmek, ayrılığa katlanmasından daha kolaydır. Ŗiirin baŖında ayrılık acısıyla gurbete giden  Ŗık, Ŗiirin sonunda ayrılığa katlanmaktansa ölümü tercih eder.

Ŗi‘r H v nden-i H m 

f ‘ il t n f ‘ il t n f ‘ il t n f ‘ ilün

1.  urbete ‘azm eyledüm iy Ŗ h-ı h b n elved ‘
Giderem hayr n u v lih dil haz n c n elved ‘
2. Azuğum ‘ıŖku n ęamıdur yoldaŖum gözüm yaŖı
Menzil m hasret mağ mı y rum efg n elved ‘
3.  h u derd-ile gözüm yaŖı gibi oldum rev n
HaŖret  nden r   mecr   u ciger ę n elved ‘
4.  rmed m   n Ŗ d olup h num viŖ l   ‘ dine
Eylerem f rkat ęamından c nı ęurb n elved ‘
5. G  l m   beytini ma‘ m r itmiŖ iken vuŖlatu n
Kıldı hicr n ol  b d olmuŖı v r n elved ‘

6. İrdi çün sevdâ-yı zülfünden dil-i miskîne gam
Hâtır-ı gamnâküm olmışdur perişân elvedâ^c
7. Eyle müşkildür şehâ hicrûñ Hümâ'nuñ gönline
Kim aña nisbet ola cân virmek âsân elvedâ^{c 480}

2.2.4.11.12. On İkinci Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn'un 3281-3286. beyitleri arasında bulunan şiir 6 beyittir. Şairin mahlas kullanmadığı şiirde şiiri söyleyen Hümâ'nın adı geçer. Şiir eserin "Hitâb-kerden-i Hümâ Be-Ebr" başlığıyla isimlendirilen kısmında yer alır. Şiirden önceki vaka akışında ayrılık acısı çeken Hümâ'nın bulutla konuşup dertleşir. Sonra iki gazel kaleme alınmıştır. Bunlardan birincisi *elveda* redifli, ikincisi *bulunmadı* redifli bu şiirdir. Bu şiirin sonrasında "Sıfat-ı Rûz ve 'Azm Kerden Be-Yek Cây-Gâh" başlıklı bölüm gelir. Bu bölümde gündüzün vasıfları ve Hümâ'nın tek başına yola çıktığı anlatılır.

Şiire âşıkın yaralı gönlüne ilaç bulunmadığı dile getirilerek başlanır. Onun gözü hep kanlıdır. Bütün ömrünü üzüntüyle geçirmiştir ve ferah geçen bir anı bile yoktur. Âşık, sevgiliyle mutluluk dolu bir bahara ulaşmamıştır; hatta onunla geçen bir muharrem ayı bile yoktur. Gözü yaşsız, gönlü ateşsiz kalmayan âşıkın toprağını keder yele verir. Ayrılık gecesinde gözlerinden lale renginde kanı akan âşıkta çiğ tanesi kadar yaş kalmamıştır. Son beyitte âşıkın derdini bölecek, gönül halini bilen bir sırdaşının bulunmadığı dile getirilerek şiir bitirilir.

Ġazel-i Hümâ

mef^c ülü fâ^c ilâtü mefâ^c ilü fa^c ilün

1. Andan berü ki zaħmuma merhem bulunmadı

⁴⁸⁰ Horata, a. g. e., s. 563-564.

Dem var mı ki gözümde benüm dem bulunmadı

2. Geçdi hezār laḫza ki ğam oldı maḫremüm
Lîkin feraḫ didükleri bir dem bulunmadı
3. Şād-ı rebî^ç -i luṭfına dil nice meyl ide
Çün dilber-ile mäh-ı muḫarrem bulunmadı
4. Hâkini bâda vire ğam anuñ ki ‘ ışk-ıla
Göñli pür-âteş gözi pür-nem bulunmadı
5. Fırkat düninden irdüm bir şeb ki lāle-veş
Nergislerümde katre-i şebnem bulunmadı
6. Oldı **Hümâ** belâ ḫırmeninüñ mücāviri
Bir ehl-i dil bu sırlara maḫrem bulunmadı⁴⁸¹

2.2.4.11.13. On Üçüncü Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn’un 3318-3324. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Mahlas yerine şiiri söyleyen Hümâyûn’un adı geçer. Eserin “Sıfat-ı Şeb ve Âşuftegî-i Hümâyûn Der-Kûh Sahrâ” başlıklı bölümünde yer alır. Hümâyûn, Hümâ’yı aramaya çıkıp dağları ve çölleri dolaşır. Sabrının tükendiği sırada *kandadur* redifli bu şiiri okur. Şiirden sonra “Yâften-i Hümâyûn Hümâ-râ ve Dîden” başlıklı bölüm gelir. Yüzü örtülü Hümâyûn, Hümâ’yı görür ve konuşmaya başlarlar. Hümâyûn, Hümâ’nın kendisine ne kadar âşık olduğunu anlamak için ona sorular sorar. Hümâ soru soranın Hümâyûn olduğundan habersiz onu ne kadar çok sevdiğini anlatan cevaplar verir.

Şiir, konuda çöllere düşen Hümâ ile onun aramaktan bitkin düşen Hümâyûn’un durumuna uygun bir anlamda şekillendirilmiştir. Âşık, saçları gibi kendisini perişan eden, servi boylu sevgilinin nerede olduğunu sorarak sözlerine

⁴⁸¹ Horata, a. g. e., s. 564.

başlar. Âşık, üzüntüden ağlayıp feryat ederken kendini kaybetmiş şaşkın sevgili ortada yoktur. Gök kubbe altında bakmadığı yer kalmadığı halde sevgiliyi bulamaz. Sevgiliye kavuşma bayramına erişse canını verip kurban olmaya hazırdır. Âşıkın ağzındaki incileri görmeyenler gözyaşı nedir, deniz nerededir bunu bilemez. İskender gibi şaşırmış halde karanlıkta kalan âşık, Hızır'dan yardım isteyip sevgilinin yerini söylemesini ister. Şiirin sonunda âşık, ancak sevgilinin yerini bildiği takdirde talihinin kutlu olduğuna inanacağını dile getirir.

Şi'r H'ānden-i Hümāyūn

fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilātūn fā' ilūn

1. İy 'aceb ol kāmēt-i serv-i hırāmān k̄andadur
Ki beni zūlfı gibi kıldı perīṣān k̄andadur
2. Ben ḥazīn ü zār u giryān u girīvān k̄andayam
Ol ḡamīn ü deng ü ser-gerdān u ḥayrān k̄andadur
3. Yüz dutup bu k̄ubbe-i ṣeṣ-kūṣeye seyr eylem
Bir tenüm tenhā velīkin bilmezem cān k̄andadur
4. İy viṣāli 'īdine k̄urbān olur mısın diyen
Cān vireydüm mürde ger bilsem ki cānān k̄andadur
5. Dürrümi la' lümde her kim görmemişdür bilmedi
Eṣk-i çeṣmüm k̄anda vü deryā-yı 'ummān k̄andadur
6. Kalmışam zūlmetde İskender gibi ḥayrān u zār
Vālihem 'arz eyle iy Hızr āb-ı ḥayvān k̄andadur
7. Baḥtumuñ fālın Hümāyūn olduğın andan bilem

Kim kılam ma' lüm ki ol ferhunde şultân kâdadur⁴⁸²

2.2.4.11.14. On Dördüncü Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn'un 3797-3803. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Konu akışında Hümâyûn ağzından okunan şiirde şairin mahlası yerine Hümâyûn'un adı geçer. Eserde, "Hitâb-Kerden-i Hümâyûn Be-Bâd-ı Sabâ" başlıklı bölümde yer alır. Çin Fağfûr'u hile ile kızı Hümâyûn'un Çin'e dönmesini sağlar. Ardından onu gizli bir yere hapsedirip etrafa öldüğü haberini yayar. Hapsedildiği yerde Saba rüzgarıyla dertleşen Hümâyûn, *beni* redifli bu şiiri söyler. Devamında "Âvâze Efkenen Ki Hümâyûn Be-Mürd" başlığıyla isimlendirilen bölüm gelir. Bu bölümde Hümâ sevgilisinin ölüm haberini alır ve üzüntüsünden feryat eder.

Şiire başlarken âşık feleğe sitem eder. Feleğin yayı âşık ok gibi gökten eşige atmıştır. Yüce bir makamdan utanç çukuruna düşen âşıkın durumuna üzülecek bir gönül yoktur. Âşık şah sevgilinin eşğine ulaşabilirse canını onun yoluna sermeye hazırdır. Âşıkın göğsü keder oklarının nişan tahtası haline gelmiştir. Hayat bulmuşken sevgilinin ayrılık kılıcı onu kana gark edip öldürmüştür. Şiirin sonunda âşık sevgiliye kavuşursa bunu talihinin açık olduğunun işareti sayacaktır.

Ġazel H'ānden-i Hümāyun

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. ' Aceb bu çarḥ neçün tîr ide kemāna beni
Ki āsumāndan irürmişdür āsitāna beni
2. Çü ' izzî ār kılup cāhı çāh ider bahtum
Kanı gönül ki miḥnetler içre yana beni

⁴⁸² Horata, a. g. e., s. 567.

telmihte bulunur. Ayrıca şiirde *nesh*, *gubar*, *nüşha* gibi kelimelerle güzel yazı yazma sanatına işaret eder. Şiirin sonunda âşık çektiği sıkıntılara, ettiği feryatlara şahit olup “Yazık!” demeyen ve acımayan bir kişiye insan denmeyeceğini ifade eder.

Ġazel H'ānden-i Hümā Der-Saḥrā

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün (fa'lün)

1. İrürdi tîr-i felek zaḥm u yara yara dirîĝ
Ki eyledi cigeri pâre pâre pâre dirîĝ
2. Nevāle eyleyeli nāle'i dil-i ḥasta
Ġam-ıla cāme-i şabr oldı pâre pâre dirîĝ
3. Ḥayāl-i ḥāl şafā nüṣhasını nesh itdi
Ġubāra ḳanumı ol ḳara ḳara ḳara dirîĝ
4. Laṭîf cismi ki olmışdı tâze gülden ter
Düşürdi goncalayın seng ü ḥāra ḥāra dirîĝ
5. Bu dört emm-ile bir olmadı yidi abā
Kimesne bulmadı bu heft ü çāra çāre dirîĝ
6. Egerçi Sidre'ye varur ḳamu nigār çün āh
Velîk cümleden ol müntehā nigāra dirîĝ
7. Ġamından ol şanemüñ bu firāḳ müşkildür
Ki aldı baḥr-i belā çekmedüm kenāra dirîĝ
8. Oḳıma adını insān ol ādemüñ ki dimez

Bu derd ü nāleye ḥayf u bu āh u zāra dirīḡ⁴⁸⁴

2.2.4.12. Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân (Gelibolulu Za'îfi)

Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân'ın 8b varağında yer alan şiir 7 beyittir. Şairin mahlasını da kullandığı gazel eserde “Der Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd” başlığıyla isimlendirilen bölümde bulunur. Hükümdar'ın kurdurduğu gösterişli eğlence meclisinde her biri farklı müzik aletleri çalan sanatçılar tarafından şiirler okunur. Bu gazelden önce çeng çalan müzisyen nasihat konulu bir şiir söyler. Onun peşinden şeştar çalan müzisyen bu gazeli okur. Bu şiirden sonra şiir okuma sırası muganniye gelir.

Eserin muhtevasında bulunan mesnevi dışı nazım şekliyle kaleme alınmış on bir adet şiire bakıldığında bu şiirde ve padişah övgüsünde söylenmiş 5a-5b varak numarasındaki şiirde olmak üzere iki mahlas yer alır. Bunlar dışındakilerde mahlas bulunmaz. Padişahın eğlence meclisinde şairden başka kanun, çeng, şeştar, rebap, kemençe ve def çalan sanatçılar ile bir şarkıcı şiir söyler. Şair mahlasını kullanmak için şeştar çalan sanatçının söylediği bu şiiri tercih etmiştir.

Şiire âşıkın sevgiliyi gördüğü ilk andan itibaren ciğerinin aşk ateşiyle gece gündüz devamlı yandığı dile getirilerek başlanır. Sevgilinin mercan dudaklarını görmeyeli âşıkın gözlerinden kan akar. Sevgili âşıkla kahrıyla bakarsa ciğeri bakışının gazabına dayanamaz. Âşık sevgiliye kavuşamasa, ondan devamlı cefa görse bile sevmeye devam eder. Üstüne düşman elinden ok ve balta yağsa yine de onu sevmekten vazgeçmez. Gün gelecek ne âşıktan ne sevgiliden eser kalacaktır. Bu yüzden âşık, sevgiliden gelmesini ve beraber hoş zaman geçirmelerini ister. Şiirin sonunda şair, sevgilinin dudaklarını ne zaman ansa dilinden su gibi bal ve şeker aktığını ifade ederek şiirinin tatlı ve güzel olduğunu işaret edip över.

Şi' r-i Şâhib-i Şeştâ

mef'c ülü mefâ'c ilü mefâ'c ilü fe'c ülün

⁴⁸⁴ Horata, a. g. e., s. 610.

1. Ol dem ki gözüm yüzüne kıldı nazar iy dost
Dün gün cigerüm ‘ışkuñ odına yanar iy dost
2. Mercân lebüñi görmeyeli şâm u seherde
Gözüm güheri gör ne döker la‘l ü ter iy dost
3. Qahruñ nazarın itme baña lutf idüp iy yâr
Kim döymez anuñ hışmına cân u ciger iy dost
4. Terk eylemezem ‘ışkuñı tã düşmen elinden
Ger yağar-ısa başuma tîğ u teber iy dost
5. Güneş yüzüñi görmek için her seher iy cân
Sürer yüzini ayağıña mǎ-ğazar iy dost
6. Gel ki bu dem hoş görelüm devr-i zamānuñ
Güni gele kim qalmaya bizden eşer iy dost
7. Ol dem ki lebüñ vaşfını zıkr ide **Ẓa‘îfî**
Dilinden akar şu gibi şehd ü şeker iy dost⁴⁸⁵

2.2.5. Kadeh, Şarap, Bahar Konulu Gazeller/Nazımlar

Konusu kadeh, şarap ve bahar olan şiirlerden 11’i *Cemşîd ü Hurşîd*’de, biri de *Gülşen-i Râz Tercümesi*’nde bulunmaktadır. Bazı şiirler sadece bahar temalıyken bazılarında bahar, şarap ve kadeh temaları beraber yer almaktadır.

⁴⁸⁵ Sarı, a. g. e., s. 192.

2.2.5.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)

Cemşîd ü Hurşîd'de yer alan şiirlerden on biri kadeh, şarap, bahar konuludur. Şiirler vaka akışında kumru, bülbül, papağan, Şeker, Erganûnsâz, Mutrip ve Ahmedî'nin dilinden söylenmiştir.

2.2.5.1.1. Birinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 1833-1840. beyitleri arasında bulunan şiir 8 beyittir. Kumru ağzından söylenen şiirde şairin mahlası yer almamaktadır. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Çin'den Rum ülkesine gelen Cemşîd Kayser'in huzuruna çıkar. Kayser ondan Çin'in nasıl bir yer olduğunu, halkının nasıl yaşadığını sorar. Çin, üç yüz altmış güvenli bölgeden oluşmaktadır. Şehirlerin her birinin üç bin köyü vardır. Şehirler, oklarından ateş çıkan bin tümen Türk okçu tarafından korunur. İklimi güzel; ipeği boldur. Şehirler baştan başa melek yüzlü güzellerle doludur. Kayser ve huzurdakiler Cemşîd'in konuşmasından onun asil birisi olduğunu anlarlar. Cemşîd saraydan bırakılmayıp misafir olarak saygıyla ağırlanır. Şöhreti kısa zamanda Rum ülkesinde yayılır. Şair, olay akışını burada keserek kısa bir bahar ve bahçe tasvirinden sonra art arda iki şiir söyler. İlki, gül bahçesindeki bir ağacın dalında bulunan kumrunun söylediği bu şiirdir. Devamında papağanın söylediği ikinci şiir gelir.

Ahmedî şiire doğanın canlanıp yeşillendiğini ifade ederek başlar. Güller ve laleler ölmüşken dikenlerinden yeniden dirilmiştir. Dünyanın güzellikleri geçici olduğundan bu mevsimde lale renkli kadeh alıp üzüntüleri geride bırakarak içki içilmeli, iki yüzlü davranıp ömrü cehenneme çevirmemelidir. Doğrusunu Allah bilir ama iki yüzlülükle cennete de kavuşulmaz.

El-Ġazelü'l-Evvel

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Çemen oldı âsetin ü cîb-i Meryem
Şabâ anuñ içündür ' İsevi-dem

2. Anuñ āṣārı idüp yiri iḥyā
Ḥayātıyla eyledi gülzārı ḥurrem
3. Anuñla oldı ni‘ met yirde mużmer
Anuñla oldı raḥmet yirde müdgām
4. Diyesin dūr-durur levhinde la‘ lūñ
Nice kim düşe gül yüzine şeb-nem
5. Bu mevsimde ki ölmüşken dirildi
Gül ile lāle ḥār u ḥāreden hem
6. Elüñe lāle gibi cām al kim
Degül-durur beḳā bünyādı muḥkem
7. Ğamı yād itme şād ol bāde nūş it
Bugün ki olup-durur reyhān siperğām
8. Bu ‘ömri dūzaḥ itmegil ki cennet
Bulınmaz zerḳ ile vallāhu a‘ lem⁴⁸⁶

2.2.5.1.2. İkinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 1842-1848. beyitleri arasında bulunan şiir 8 beyittir. Papağan ağzından söylenen bu şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Şiirden önce vaka akışı şöyledir: Cemşîd, rüyasında görüp âşık olduğu Hurşîd’i görebilmek için Çin’den Rum ülkesine gelir. Tüccar kılığında Kayser’in konuğu olur. Kayser tarafından iyi ağırlanan Cemşîd gece sarayda misafir edilir. Şair, olay akışını keserek araya kısa bir bahar tasviri alır. Devamında peş peşe iki gazel söyler. Kumru

⁴⁸⁶ Akalın, a. g. e., s. 177-178.

ağzından söylenen ilk gazelden sonra papağan ağzından söylenen bu şiir gelir. Şiirden sonra Kayser, sarayında misafir ettiği Cemşîd'i eğlence meclisine davet edip onunla sohbet eder.

Şair şiirin başında bahar sabahının şarap içme vakti ve sevgiliye kavuşma zamanı olduğunu söyler. Bulutlar inci saçıp hava müşk kokarken kişi dimağını şarapla müşk gibi kokutmalıdır. Her taraf bağlık bahçelik, her yerde kuş sesleri vardır. Gülün kırmızı giyindiği, çimenliklerin zümrüte benzediği bahar gününde kişi, sonunu düşünmeden nergis gibi eline lale renkli kadeh alıp içmelidir. Sonunu düşünenlerin lale gibi gönlü yaralanır. Gül de sonunu düşündüğünden gönlü dikenle dolup kan ağlar. Sevgilinin yüzünün hayaliyle akan âşıkın gözyaşı, her tarafı lale bahçelerine çevirir. Şair şiirini baharın getirdiği güzel kokulu rüzgar, yağmur, gül, nergis, lale gibi bahara ait unsurlarla süsledikten sonra bahar mevsimine erişmenin sevincini, sonunu düşünmeden içki içerek yaşamayı tavsiye eder.

El-Ğazelü's-Şanî

mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Sâkî ' alâ's-şabâh ki faşl-ı bahârdur
Vakt-ı şarâb u mevsim ü vaşl-ı niğârdur
2. Kıl ' anberîn dimâğuñ müşğîn şarâb-ıla
Kim ebr dür-fişân u hevâ müşg-bârdur
3. Yâkût cām al elüñe lāle bigi kim
Gül la' l-püş sebze zümürrüd-şi' ârdur
4. Her kıanda kim nazar idesin mürgzâr u bâğ
Her kıanda kim kulağ dutasın mürgzârdur
5. Yüzüñ hayâl-ıla gözümüñ yaşı şöyle aķar

Kim ‘aksi-y-ile bāğ u çemen lālezārdur

5. Nerges gibi ele cām al encāmı añma kim
Fıkr iden anı lāle-şıfat dil-figārdur

6. Kān ağladı çü ‘ākıbetin fıkr itdi gül
Budur sebeb ki anuñ cigeri ıolı hārdur⁴⁸⁷

2.2.5.1.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 2372-2383. beyitler arasında bulunan şiir 12 beyittir. Şiirin son beyti Arapça kaleme alınmıştır. Şairin mahlas kullanmadığı bu şiir hikâyede Şeker ağzından söylenir. Hurşîd, sabahleyin başında bir sersemlik hisseder. Zamanın kararında durmayıp devamlı değiştiğini düşünür. Sonunu düşünmenin kaygısından kurtulup ruhunu tazelemek için sabah vakti sakiden içki ister. Kıvrıcık saçlı güzel bir saki ona ve maiyetine içeni top gibi baş üstüne döndürecek cinsten içki sunar. Hepsi içkinin verdiği sarhoşluktan düzgün yürüyemez olur. Ardından Şeker, ut çalarak bu şiiri söyler. Şiirden hemen sonra Erganûnsâz, aynı vezin ve kafiye ile ona nazire bir şiir söyler.

Ahmedî şiirine sakiye seslenerek başlar. Ondan içki sunmasını isteyen şair, mübarek mevsim dediği ilkbaharı hoş geçirmeyi arzular. Bahçelerde sümbüller kokmakta, havaya amber kokuları yayılmaktadır. Nergis, altın işlemeli külahıyla bütün cihanın hükümdarı gibi görünür. Servi ağacı “Yeryüzünün güzeli benim” edasıyla salınır. Çimenlikler, güzel gençlerin ayva tüylü yüzlerini andırır. Şair şiirin sonunda “Dünyanın kalıcı olmadığını gördün. Fırsatı kaçırma; elinden içki kadehini bırakma” diyerek kadehle başlayıp bahar tasviriyle devam ettiği şiirine yine kadehle son verir.

Gazel H’ānden-i Şekker

⁴⁸⁷ Akalın, a. g. e., s. 178-179.

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Kadeh şun hoş görelüm nev-bahārı
Mübārek mevsim ü hoş rūzigārı
2. Riyāzuñ sünbül olmışdur buhūrı
Hevānuñ ' anber olmışdur buhārı
3. Gül-i şad-berg her bir yaprağına
İdüpdür zār u nālān şad hezārı
4. Külāh-ı zer-keşini nergesüñ gör
Ben-idüm dir cihānuñ tāt-dārı
5. Beñi-y-ile yüzinden bir nigāruñ
Nişāndur lālenüñ hāl ü ' ızārı
6. Nigārın ellerin servüñ görürsin
Ben-idüm dir yirüñ zībā nigārı
7. Mişāl-i haţtıdur bir nev-cüvānuñ
Eger gördüñ-ise bu sebzearı
8. Yigitler çün kocalaruñ yaşıdur
Eger ' ibretle görsen cūy-bārı
9. Hayāl-ı kaddidür bir nāzenīnūñ
Eger sorar-ısa serv ü çenārı
11. Cihānuñ çünki gördüñ yok şebātı
Elüñden koma cām-ı hoş-güvārı

12. Bugün bu fırsatı fevt eyleme kim
Bu devrũñ yok-durur hergiz kim qarârı

Temetta‘ min şemîm ‘arâra necdin

Fe m̄a-ba‘de’l-‘aşıyyet min ‘arârî⁴⁸⁸

2.2.5.1.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in’in 2385-2396. beyitleri arasında bulunan şiir 12 beyittir. Şairin mahlas kullanmadığı şiiri hikâyede Erganûnsâz, aynı vezin ve kafiye ile Şeker’in şiirine nazire olarak okur. Kafiye ve vezin ortaklığının yanı sıra beyit sayıları da aynıdır. Şiirden önce hikâyenin gelişinde Hurşîd, maiyetiyle sabah vakti bağa gelip içki meclisi kurdurur. Dünyanın geçici olduğunu düşünüp fırsat eldeyken yaşamın keyfini sürmeye karar verir. Güzel bir sakinin sunduğu kadehleri içerken Şeker ut eşliğinde bir şiir okur. Onun hemen peşinden Erganûnsâz bu şiiri okur. Şiirden sonra Hurşîd, Cemşîd’e haber gönderip bağa yanına gelmesini ister. Cemşîd, sevgilisinin kendisini çağırmasından çok mutlu olur. Bağda ay ile güneşin buluşması gibi karşılıklı oturup sohbet ederler.

Şair, geceyi ve gündüzü beraber yaratan Allah’ın bahar rüzgarları ihsan ettiğini dile getirerek şiire başlar. Allah, taşlardan çiçek büyütüp kuru dikenden gül açtırır. Gül renkli bahçelerin dallarında yüzlerce kuş feryat eder. Lale, dünyanın kalıcı olmadığını görünce ortası kararmıştır. Akıllıca düşününce toprağın her zerresi binlerce hükümdarı toprak eder. Felek yarın sevenleri birbirinden ayırır. O yüzden bugünü hoş geçirmek gerekir. Dünyanın artık itibarı kalmadığından kalıcılığı da yoktur. Yakut kırmızısı kadehleri ele alıp fırsatı kaçırmamalıdır.

Cevâb-ı Ergânün-sâz

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün fe‘ ülün

⁴⁸⁸ Akalın, a. g. e., s. 221-222.

1. Ber-ā-ber eyleyen leyl ü nehārı
Revān-baḥş itdi uş bād-ı bahārı
2. Ne çiçekler bitürür ḥāreye baḳ
Ne ter güller virür gör ḥuşk ḥārı
3. İdeli mürğzārı lāle gülgün
Ḳılur her şaḥda yüz mürğ zārı
4. Ḳarara yandı lāle çünki gördi
Ki yok-durur bu dünyānuñ ḳarārı
5. İdüpdür ḥāk ‘aḳl-ıla şorarsañ
Yirüñ her zerresi biñ şehriyārı
6. Ḳoyupdur tāk-dār ister olursañ
Cihān her kūşede biñ tāk-dārı
7. Bugün yādı-y-ıla ḥōş geç ki yarın
Ayırur yārdan bu çerḥ yārı
8. İ niçe şehriyārı kim giderüp
İder ansuz cihān şehr ü diyārı
9. Ḳamer-ruḥ ḳoma ‘ūdī kim şabādan
Gelür ḥōş ḥōş dem-i ‘ūd-ı ḳamārī
10. Ele al lāle gibi cām-ı yāḳūt
Ki yok-durur cihānuñ i‘tibārı

11. Saḡın bu furṣatı fevt eyleme kim
Bu gün k'oldı güher bâğuñ niṣârı

12. **Temetta' min ṣemīm 'arāra necdın**
Fe mā-ba'de'l-'aṣiyyet min 'arārī⁴⁸⁹

2.2.5.1.5. Beşinci Gazel/Nazım

Cemşîd ağzından söylenen şiir *Cemşîd ü Hurşîd*'in 2675-2680. beyitleri arasında bulunur. Ahmedî bu şiirinde mahlasını kullanmamıştır. Şiirden önce vaka akışı şöyledir: Hurşîd, bahar günü köşkünün bahçesinde eğlence meclisi kurdurup Cemşîd'i davet eder. İki âşık gece boyunca yiyip içip eğlenir. Bu şiir mecliste Cemşîd tarafından söylenir. Şiirden sonraki konu akışında Hurşîd'in bir tüccarla köşkünde eğlence meclisleri kurduğu annesi Efser'in kulağına gider. Efser, şah kızına yakışmayacak davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle kızına çok öfkelenir ve onu bir kaleye kapattırır.

Şiir baharın gelişyle başlar. Müzisyenler bu mevsimde müzik eşliğinde Rast makamında şarkı söylemeli; insan iyi adını ve şanını bir kenara bırakıp eline şarap kadehi almalıdır. Çünkü şarap insanın can dimağını tazeler. İçki, saçının havasıyla insanın ölmüş tabiatını diriltten güzellerle beraber içilir. Yüzü kış gibi olanların elinden şarap içmek haramdır. Şairin içkiyi bırakıp tevbe ettiğini söyleyenler olur. Şair, böyle kötü bir şeyi yapmayacağını dile getirerek şiire son verir.

Ġazel-Ĥönden-i Cemşîd

mef' ülü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Faṣl-ı bahârdur getür i döst cām-ı mey
Muṭrib nevâda râst düzet sâz u çeng ü ney

⁴⁸⁹ Akalın, a. g. e., s. 222-223.

2. Terk eyle nām-ı nîki vü al cām-ı la‘l ele
 Kim ter kıılır dimāğını cānuñ hevā-yı mey
3. Nūş eyle cām-ı bādeyi ol dilber-ile kim
 Zülfi hevāsı eyleye ölmüş mizācı hay
4. Nîşe muharrem ola elinden anuñ şarāb
 Ki olur rebi‘ yüzi şafā-y-ıla māh-ı dey
5. Ne kim var-ısa Hâtım- i Tay gibi yidür
 Andan ilerü kim ola tōmār-ı ‘ ömr tay
6. Dirler benüm-içün kim meger tevbe eylemiş
 Yavuz işi nice ide ol kişi k’ola gey⁴⁹⁰

2.2.5.1.6. Altıncı Gazel/Nazım

Mesnevide “Mülâzemet-Kerden-i Cemşîd Be-Kayser” başlıklı bölümde yer alır. 2949-2955. beyitler arasında bulunan mahlassız şiir 7 beyittir. Şiirden önce hikâye şöyle gelişir: Efser, Hurşîd’i kaleye kapatınca Cemşîd ayrılık acısına dayanamayıp çöllere düşer. Dostu Mîhrâb onu bulup sevdiğine kavuşması için yol gösterir. Kayser’in hizmetine girerse yeteneklerini gösterme fırsatı bulup onun gözünde saygın bir yer kazanabileceğini öğütler. Ahmedî, bu noktada vaka akışını keserek içinde yaşanan günün kıymetinin bilinmesi, yarınlara boş yere umut beslenmemesi, zamanın durmadan ilerlediğini, hoş vakit geçirmek gerektiğini öğütler. Ardından *İşit ne dir saña bülbul seher-gâh / Göriben kim bu dünyâdur güzêr-gâh* beytiyle bülbul ağzından söylenen bu şiire geçiş yapar. Şiirden sonra vaka akışına geri dönülür. Çin’Fağfûr’u Rum Kayser’ine bir mektup yazarak oğlu Cemşîd’in Rum ülkesinde bulunduğunu öğrendiğini söyleyerek onu geri göndermesini ister. Bu Mektupla Kayser, Cemşîd’in bir şehzade olduğunu öğrenir.

⁴⁹⁰ Akalın, a. g. e., s. 245-246.

Şiir sakiye hitapla başlar. Bahar mevsimi geldiğinden yatmayıp ayağa kalkmalıdır. Çünkü lezzetli şaraplar içilen meclislerin kurulma zamanı gelmiştir. Kuşlar dallarda ötüşürken, bülbül nağmeleri altında çimenlikte sevgiliyle oturup zaman geçirmek çok hoştur. İçimi hoş gül renkli şarabı içmeyenler taze tabiatlıyken kuru dikene dönerler. Saki fırsatı bulmuşken içki sunmalıdır. Çünkü vefasız zaman geçip gider, sözünde durmaz.

Ġazel H'ānden-i Būlbūl

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Sākī tūr ōri yatma ki vaqt-ı bahārdur
Hengām-ı bezm-i nūş-ı mey-i hoş-güvārdur
2. Her murgzārda yakılup şad-hezār şem'
Her şāh ūzre ' ışk-ıla yüz murg zārdur
3. Būlbūl nevā iderken oturmak çemende hoş
Yār-ıla bir nefes şeref-i rūzigārdur
4. Lāle gibi kıomaya elinden ki düşe cām
Ol ki āña baht yāver ü iqbāl yārdur
5. Gül-reng ü hoş-güvārdur mey anı içmeyen kişi
Ter tab' nicesi ola ki ol huşk hārdur
6. Sākī kıoma bu fursatı elden ki rūzigār
Bed ' ahddur görürsin nā-pāyidārdur
7. Artuķ şümār eyleme āsān geçem diyü

Kim rûzigâr hâdişesi bî-şümârdur⁴⁹¹

2.2.5.1.7. Yedinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 3532-3536. beyitleri arasında bulunan şiir 5 beyittir. Kayser'in Şâdî onuruna kurduğu eğlence meclisinde mutrip tarafından söylenen şiirde şairin mahlası yer almaz. Bu şiirden önce konu akışının gelişi şöyledir. Şâm hükümdarı Mihrâb'ın oğlu Şâdî, Hurşîd'i istemek için Rum ülkesine gelir. Cemşîd'in de aralarında bulunduğu üst düzey saray erkânı tarafından karşılanır. Onun Hurşîd için geldiğini bilen Cemşîd'in içine ateş düşer. Kayser, sarayında Şâdî'ye ziyafet verir. Onu altın bir tahtta yanında oturtur. Meclisteki mutrip müzik eşliğinde bu şiiri okur. Şiirden sonra Kayser kendi eliyle Şâdî'ye bir kadeh içki ikram eder. Yarı sarhoş halde bulunan Şâdî'nin elleri titrediğinden kadehi içemez. Bunun üzerine Cemşîd, Kayser'in sunduğu kadehi alıp içer. Kayser, Şâdî'nin durumunu yavrularına yiyecek götüren bir kuşun yemi ağzından düşürmesine benzetip onu kınar.

Şiir, Kayser'in kurduğu meclisin cennet gibi mutluluk dolu olduğunu dile getirir. Meclisteki içkiler Kevser'e, sakiler de huriye benzer. Cennet köşkleri meclisi görse kendilerinde kusur bulunduğunu düşünür. Kadehlerin parlaklığı ve içkilerin safası, meclisi cennet bahçelerindekine benzer sevinçle doldurur.

El-Ğazel

mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Bu bezm kim tolu-y-ıdı cennet bigi sürür
Kevşerdi anda bâde vü sâķiler-idi hūr
2. Ne bezm kim görürse kuşūr-ı behişt anı
İkrār ide aña ki cennetde var kuşūr

⁴⁹¹ Akalın, a. g. e., s. 263-264.

3. Meclis şu' â' -ı sâğar u bâde şafâsı-la
Firdevs ravzası bigi tolu-y-ıdı sürür
4. Bâğ-ı bahâr gibi kamu berg-ile nevâ
Gün zevrakı gibi tolu olmışdı mevc-i nûr
5. Anda harîfler kamu gül gibi hâk-i râh
Lâle başında-y-ıdı hemîn efser-i gurûr⁴⁹²

2.2.5.1.8. Sekizinci Gazel/Nazım

Şiirden önceki hikâye akışında “Ârûsî-Kerden-i Kayser Be-Cemşîd” başlıklı kısımda bahar tasviri yapılmaktadır. Saba rüzgarı esmekte; çimenlikler, lale ve gül bahçeleri hayat bulmaktadır. Güzel sesli kuşlar her tarafta ötüşmektedir. Bülbül, kumru ve papağan sırasıyla şiir okurlar. *Cemşîd ü Hurşîd*’in 4250-4258. beyitleri arasında bulunan şiir 9 beyittir. Hikâyede bülbül ağzından söylenir ve şairin mahlası yer almaz. Bu şiirden sonra kumrunun söylediği *çiçek* redifli şiir gelir.

Şiire baharın gelişi tasvir edilerek başlanır. Taşlık yerlerde laleler biter, dikenlerden güller açar ve etrafa amber kokuları yayılır. Renk renk çiçeklerle bezenen dağlar ve çeşit çeşit güller açan bağlar cennet bahçelerine benzer. Çiçenlikler Hz. Süleyman’ın otağı gibi bezenir. Hz. Davut sesli bülbül, gül aşkıyla ötmeye başlar. Dağlar baştan başa sümbül, menekşe, yasemin, nesrin ve reyhanla dolar. Lale, dünyanın kimseye kalmayacağını bildiğinden kırmızı renkli kadehi elinden bırakmaz. Şiirin sonunda Ahmedî, okura tavsiyede bulunur. Nergis gibi elden kadehin bırakılmamasını çünkü bahar, gül bahçesi, içki ve sevgilinin hepsinin beraber çok güzel olduğunu söyler. Bahar sabahı içilen şarap hoştur, fakat kalıcılığı bulunmayan zamanların faydası yoktur.

El-Ġazel

⁴⁹² Akalın, a. g. e., s. 311-312.

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Çün kim buḥūr şaçdı yire ' anberīn buḥār
Lāle bitürdi ḥāre vü güller getürdi ḥār
2. Tağ oldu reng reng çiçekden irem-miṣāl
Bāğ oldu nev' nev' gül-ile behişt-vār
3. Ser-mest oldu bülbül vü açıldı gülsitān
Sersebz oldu gül-bün ü yaşardı sebzezār
4. Bezendi girü çetr-i Süleymān gibi çemen
Dāvūd lehçe bülbülü gül ' ıışkı kıldı zār
5. Sünbüldür ü benefşe vü nesrīn ü yāsemīn
Reyhāndur u semen ṭolu elḥān kūhsār
6. Uş gaybdan şehādete geldi ğarībler
Gel görelüm buları kim **el-kādimü yüzār**
7. İrte gice elinde dutar lāle cām-ı la' l
Zirā bilür ki kimseye kıalmaz bu rūzigār
8. Nerges-şıfat koma kadeḥi elden ki ḥūb olur
Fasl-ı bahār u bāde vü gülzār u vaşl-ı yār
9. Hoşdur bahār u şubḥ u şabūḥ iy nedīm līk
Ol nesneden ne fāyide ki olmaya pāy-dār⁴⁹³

⁴⁹³ Akalın, **a. g. e.**, s. 368-369.

2.2.5.1.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım

Hikâye akışında “Ârûsî-Kerden-i Kayşer Be-Cemşîd” başlıklı bahar tasvirinin yapıldığı kısımda bulunmaktadır. 4260-4267. beyitler arasında yer alan mahlassız şiir 8 beyittir. Baharın bütün güzellikleriyle canlandığı bir günde kuşlar da ötüşleriyle manzaraya ayrı bir güzellik katmaktadır. Bu ortamda bülbül bahar tasvirine uygun bir şiir okur. Onun şiiri bittikten sonra kumru ağzından bu şiir söylenir. Kumrudan sonra sıra papağana gelir ve o da *nerges* redifli bir şiir söyler. Üç kuşun dilinden okunan şiirler, bahar tasvirini tamamlayıcı bir özellik göstermektedir.

Şair şiirine baharın gelişyle sevgilinin yüzüne benzeyen taze çiçeklerin açıldığını söyleyerek başlar. Çiçeğin sevgilinin yüzünü kışkandığı söylenir ama benzemeye gücü yetmez. Sevgilinin yüzünün şevkiyle ıtırılı gözyaşları döken çiçek, güzelliği karşısında utanıp örtüyle gizlenir. Bulutlar yeryüzüne mücevher saçarken çiçekler de etrafa müşk ve amber kokuları dağıtır. Zühre yıldızı gibi parlayan çiçekler bağda yıldızlar gibi parlar. Şiirin sonunda şair “Başları gurur rüzgarıyla dolu değilse neden başlarına taç takarlar” diyerek açan çiçekleri taça benzetir.

Ġazel Der-Vaşf-ı Şukûfe

fe‘ ülün fe‘ ülün fe‘ ülün fe‘ ül

1. Bahâr irdi açıldı uş ter-çiçek
Yüzüñ gibi oldu münevver çiçek
2. Yüzüñe öykinür didiler anı⁴⁹⁴
Ne cān-ıla ide i dilber çiçek
3. Sipîd-âb u surh-âb urınuğı-çün
Yüzüñe nice beñzeyiser çiçek
4. Yüzüñüñ hayāsından olup hacîl

⁴⁹⁴ Bu mısranın vezni, *mefā ‘ilün mefā ‘ilün fe ‘ülün*’dür.

Nikâb içre oldu müsetter çiçek

5. Yüzün şevkiyle yaş yirine döker
Gözinden gül-âb-ı mu‘ attar çiçek
6. Saçar toprağa zerr ü gevher bulut
Şavurur yire müşg ü ‘ anber çiçek
7. Virür bâğa necm-i seherden nişân
Ki zühre bigi oldu ezher çiçek
8. Degülse tolu başı bād-ı gurūr
Ne ‘ ömrine urunur efser çiçek⁴⁹⁵

2.2.5.1.10. Onuncu Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in “Ârûsî-Kerden-i Kayşer Be-Cemşîd” başlıklı bahar tasviri yapılan kısmında yer alan şiir 4269-4276. beyitler arasında bulunur ve 8 beyittir. Şairin mahlasını kullanmadığı bu şiir hikâye akışında bülbül ve kumrunun okuduğu şiirlerden sonra papağan ağzından söylenir. Şiirlerden önce bahar tasviri yapılırken çeşit çeşit kuşların ötüşüğünü dile getirilir. Kuşların dilinden söylenen bu şiirlerle bahar tasviri daha da renklendirilmiştir. Devamında Erganûn’un okuduğu “Bahâriyyât” başlıklı şiirle aynı konuya devam edilir.

Şiire nergisin sabahleyin altın kadehten içtiği içkiyle mahmurlaştığı ifade edilerek başlanır. Nergis çimenlikten sarı içki içtiğinden altın ve gümüş neyi varsa toprağa döker. Tütsü kabına amber verdiğinden beri gül bahçesi müşk gibi güzel kokularla dolar. Lalenin şekli Feridun’a benziyorsa nergisin görüntüsü İskender’in tacına benzer. Ateşte yanmayan semender nergis gibi olduğundan devamlı diri kalır. Nergis güzel ve mahmurdur ancak sevgilinin gözü kadar olamaz. Şiirin sonunda

⁴⁹⁵ Akalın, a. g. e., s. 369.

sevgilinin hayalinin âşıkın gözünde yer etmesi taze nergisin su akan yerde bulunmasına; nergisin sarı rengi sevgilinin gözünün aşkıyla uykusuz kalmasına bağlanır.

Ėazel Der-Vaşf-ı Nerges

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Şubḥ-dem aldı eline kadeḥ-i zer nerges
N'ola maḥmūr-durur içdi-se sāğar nerges
2. Ṭoprağa dökdi ne kim naḳdi var-ısa zer ü sīm
Çünkü nūş itdi çemende mey-i aşfar nerges
3. Nāfe-i müşğ gibi oldu muṭayyeb gülzār
Micmere şaldı meger 'ūd-ıla 'anber nerges
4. Şekl ü hey'etde nedür şekl-i Ferīdün lāle
Vaz' u şūretde nedür tēc-ı Sikender nerges
5. Tāze vü zinde-dil ü ḥandān-ruḥdur
Oduñ içinde meger oldu semender nerges
6. Gerçi mestānedür ü ḥūb u ḥoş u ra' nādur
Ḥāşa kim ola gözün-ile berāber nerges
7. Gözüm içinde maḳām itdi ḥayāluñ gönül
Şu akan yirde olur tāze vü ḥoş-ter nerges
8. Uyḳudan ḳaldı gözün 'ıışkıyla bu oldu sebep

Yarağan ‘ illetine döndüğü ekşer nerges⁴⁹⁶

2.2.5.1.11. On Birinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd’in 4288-4295. beyitleri arasında bulunan mahlassız şiir 8 beyittir. Hikâye akışında bülbül, kumru ve papağanın söylediği şiirlerden sonra bahar tasvirinin bir parçası olarak Erganûn tarafından söylenir. Devamında maharet sergilemek ve oyun yapmak amaçlı kaleme alınmış elifsiz bir şiir gelir.

Ahmedî, Saba rüzgarının cennet bağlarını kiskandıracak derecede bahçeleri baştan başa süslediğini dile getirerek şiire başlar. Gül bahçelerini süslenmiş görenler tavus kuşu zanneder. Bugün Zühre ile Müşteri’nin birbirine yaklaşıp bütün cihanı sevinçe doldurduğu kutlu bir gündür. Böyle güzel bir güne kötü gözlerin değmemesi için mum ile meşale üzerlik tohumu yakıp Nûr ve Duha surelerini okur.

Bahâriyyât

mefâ‘ ilün mefâ‘ iün fe‘ ülün

1. Şabâ yili bezedi bûsitânı
Ki şaldı haclete bâğ-ı cinânı
2. Bezedi gülşeni ol ziynet-ile
Ki uş tavûs dir gören kişi anı
3. Gülistânda Erganûn-sâz oldu bülbül
Getür sâķî şarâb-ı ergavânı
4. Bugün encüm arasında encümendür
Ki itdi müşterî zühre iķtirânı

⁴⁹⁶ Akalın, a. g. e., s. 370.

5. Bir araya irişüben iki sa‘ d
Sa‘ âdetle bezediler cihānı
6. Yavuz göz def‘ ine ispend yakup
Çerāğ u şem‘ okur nūr u duḡānı
7. Benefşedür gül üzre ḡadd-i dāmād
Bu bāğa irmesün bād-ı ḡazānı
8. ‘Arūsūñ gözlerine fitnedür ḡūr
Lebine āb-ı ḡayātuñ teşne cānı⁴⁹⁷

2.2.5.2. Gülşen-i Râz Tercümesi (Elvân-ı Şîrâzî)

Gülşen-i Râz Tercümesi’nde tefekkürün keyfiyeti hakkındaki ilk sorunun başında yer alır. Eserin 215-229. beyitleri arasında bulunan şiirde şair mahlasını da kullanmıştır. Şiirden önceki bölümde sebebi telif bölümü kaleme alınmıştır. Şair burada eseri Allah’ın yardımı ve şeyhülislam Molla Fenârî’nin nefesinin kuvvetiyle Sultan II. Murâd adına yazdığını anlatır ve yazım tarihini söyler. Padişaha devletin ebedi olması için dua ettikten sonra eserini okuyanlara ve dinleyenlere de dua edip kendisini hayırla yad etmelerini ister. Ardından nesir şeklinde eserin ilk soru başlığı ve onun altında bu şiir gelir.

Şiirde gül, yasemin, menekşe, nesteren, servi, nergis, sarmaşık, babunç (Papatya), güyegiotu, gelincik, lale, haşhaş, nilüfer, susen, gonca, şükufe gibi çiçekleri merkeze alan bir bahar tasviri yapılmıştır. İlkbaharın gelişi ve güzellikleri, bahar sabahı üzerinde inci gibi çiğ taneleri bulunan gül yaprakları ve süslenmiş çimenliklerle anlatılmaya başlar. Çiçeklerin klasikleşen özellikleri benzetmelerle ilkbahar manzarasını tamamlayan unsurlar olarak anlatılır. Servi ağacı salınır; nergis şehla bakar; sarmaşıklar çadır ipidir; gelinciğin ciğeri kanlıdır; susen dil uzatır.

⁴⁹⁷ Akalın, a. g. e., s. 371-372.

Nihayetinde bütün çiçekler hayatın tılsımını duyup kefenlerini yırtarak topraktan çıkarlar. Şair, çeşit çeşit çiçeklerle süslediği ilkbaharı bülbülle tamamlar. Gül bahçesinde bülbülün yanık sesini duyanlar şeker yiyen papağanı unuttur. Veysel Karani ve Hz. Yûsuf kıssalarına da telmihte bulunulan şiirin sonunda Şirâzî, ağzından abihayat aktığını söyleyerek kendi şiirini över.

[Başlıksız]

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün (fâ' ilâtün fa' lün)

1. Şubh-dem berg-i gül üzre yine dürr-i 'Aden'i
Gör ne hoş dizdi bu meşşâta ca' d-ı çemeni
2. Yâsemenzâr kenârında benefşe açılıp
Müşge beñzer ki tuta dâ'ire-i nestereni
3. Serv hoş rakş urur şahñ-ı çemen üzre benân
Tağıdur dest-i hevâ yazıya berg-i semeni
4. Başladı nergis okur kim **ve'byezzat 'aynî**
Göresi geldi meger Yûsuf-ı gül pîreheni
5. Kırdı leblâb çü şahrâda eger haymelerin
İbrişimden 'aşaka bağladı yaşıl reseni
6. Dökdi dendânını bābūncumuñ bād-ı şimāl
Ahmed'üñ 'aşkına ol resme ki Veyse'l-Ķarānî
7. Güyegiotını görelî gelincik çiçeği
Âteşin itdi ciger ған-ıla her encümini

8. Lâlenüñ gönleği kızıl tını haşhaşuñ al
Birinüñ bağ yiri vü birinüñ tığ vatını
9. Şehsüvâr olalı nîlüfer-i zerrîn efser
Bende-i beste kıllur uş gör kerenây u neyi
10. Sûsen ağız açar u dil uzadur dimege râz
Hañçerin görür ü kûtâh ider ol dem suheni
11. Gonçenüñ la‘l-i lebi rengine öykündi ‘aķık
Cigerin kan-ıla boyadı Süheyl-i Yemen’i
12. Dikdi yaşıll ‘alemin haţmı kızıl bayraklu
Büridi dürlü şükûfe bu zemîn ü zamânı
13. Meger efsûn-ı hayât işidüben çiçekler
Hâkden çıkdı vü çâk itdi cemî‘i kefeni
14. Bülbül-i sũhte-dil şavtını gülşende işit
Ki ferâmüş idesin tũtî-yi şekker-şikeni
15. Kankı dilden ki gele sözleri Şîrâzî’nüñ
Şanasın âb-ı hayât aķıdur anuñ deheni⁴⁹⁸

2.2.6. Na’t Konulu Gazeller/Nazımlar

Hz. Peygamber hakkında gazel ve nazım şeklinde yazılmış beş eserde on bir şiir bulunmaktadır. Bunlar, aşk ve macera mesnevilerinden *Cemşîd ü Hurşîd*’de 2; Dînî ahlâkî mesnevilerden *Vesîletü’n-Necât*’ta 1; *Letâyif-nâme*’de 1; *Tuhfetü’l-Hakîr*’de 6 ve nasihat mesnevisi grubundan *Mürşidü’l-Ubbâd*’da 1 şiirdir.

⁴⁹⁸ Ülken, a. g. e., s. 236-238.

2.2.6.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)

Cemşîd ü Hurşîd'de konusu na't olan iki şiir yer almaktadır. Şiirlerin her ikisi de mesnevinin giriş kısmında yer almakta olup Ahmedî'nin dilinden söylenmiştir.

2.2.6.1.1. Birinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in giriş bölümünde bulunmaktadır. Öncesinde Hz. Peygamber için mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış eserdeki ilk na't vardır; ardından ikinci na't olarak bu şiir gelir. Eserin 208-219. beyitleri arasında mahlassız olarak yer alan şiir Ahmedî tarafından söylenmiştir ve 12 beyittir. Sonrasında "Ebyat-ı Mesnevi" başlıklı beş beyitlik bir mesnevi bağlantı bölümü ve onun devamında bir na't daha gelir.

Miraç hadisesi temelinde Hz. Peygamber'i öven Ahmedî'nin şiirine Kur'an-ı Kerim'deki miraç ile ilgili ayetlerden "ev endâ, sübhâne'llezî, lev denevtü, mâ evhâ" gibi kısmî iktibaslar yaptığı görülmektedir.

Ahmedî şiirine "kün" emriyle her şeyi yoktan var eden Allah'ın inayetiyle Hz. Peygamber'in mekansızlık âleminde dolaştığını ifade ederek başlar. Hz. Peygamber Burak'a binerek Cebrail rehberliğinde Tâvûs-ı Sidre diye anılan zaman ve mekan kavramlarının olmadığı bir noktaya kadar gitmiştir. "Lev denevtü" ibaresinde ifadesini bulduğu gibi Cebrail bu noktadan sonra daha ileri gidememiş, Hz. Peygamber "Ta'al" yani "gel" emriyle Allah'tan başka bir varlığın olmadığı "ev ednâ" ile ifade edilen Allah'a en yakın noktaya kadar gitmiştir. Yıldızlar, hiç şüphesiz arşın en yüksek noktasına kadar giden peygamberin ayaklarının altına inci gibi serilmekten iftihar ederler. Ahmedî, Hz. Peygamber'i övdüğü için yüzünün gül gibi taze, nefesinin hoş kokulu olduğunu söyledikten sonra şiirin son beytinde takatsiz ve kimsesiz olduğunu belirtip günahları için şefaati ister.

Fî-Medhi Resûli'l-lâhi 'Aleyhi's-selâm

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. İy ki cevlangâh oldı saña hadd-i lâ-mekân

Çün ‘ināyet eyledi ol pādişāh-ı kün fe-kān

2. Çün süvār itdi Burāk’uñ cezbesine sini hāk
Rāh-ber oldı saña Tāvūs-ı sidre-āşiyān
3. Mūntehā-yı kurbā irişmeklig-içün oldı rāst
On havāss-ı zāhir ü bāṭın öñünde nerdübān
4. Tā kim ol pāyını başup geçicek kim göresin
Oraya kim anda yokdur hīç kevn-ile mekān
5. Kurb-ı **ev-ednā** vü **sūbhāne’llezī esrā’**yı sen
Bulup anda rüşen itdün her ne var rāz-ı nihān
6. Oradan kim **lev denevtü** diyü kaldı Cebre‘ il
İlerü geçdün ü oldı sırr-ı **mā evhā** ‘ayān
7. Hāk ta‘ālādan **ta‘āl** işidüben bulduñ vuşul
Oraya kim anda yokdur ğayrdan hergiz nişān
8. Evliyāya sen çerāğ u enbiyāya şem‘-i cem‘
Kim dilündür mazhar-ı āyāt u hem Nūr u Duhān
9. Saña menzilgāh-durur evc-i ‘arş u ferş-i hāk
Şöyle kim bu iş yakındur hīç aña yokdur gümān
10. Ne ‘aceb itse nisār ayağuña encüm güher
İftihār-içün bu gerdān-āsiyāb-ı āsumān
11. Tāze-rüy u hoş-nefes oldum anuñ-çün gül gibi

Kim senüñ medhüñde gonca bigiyem raṭbu'l-lisān

12. İlderem senden şefā' at yā şefī' a'l-müznibīn
Nice maḥrūm ola senden bu garīb ü nā-tuvān⁴⁹⁹

2.2.6.1.2. İkinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in giriş bölümünde bulunmaktadır. Öncesinde “Ebyat-ı Mesnevi” başlığı altında beş beyitlik Hz. Peygamber övgüsü vardır. Ardından bu gazel gelir. Eserin 225-233. beyitleri arasında yer alan Ahmedî mahlaslı gazel Ahmedî tarafından söylenmiştir ve 9 beyittir. *Cemşîd ü Hurşîd*'de Hz. Peygamber için mesnevi dışı nazım şekliyle yazılan ikinci şiiirdir. İki tane matla beyti olduğu görülmektedir. Bu şiirin sonrasında mesnevi nazım şekliyle yazılmış “Ebyat-ı Mesnevi” başlıklı on dokuz beyitlik Sultan Çelebi Mehmed övgüsü gelir.

Ahmedî Hz. Peygamber'i doğru yolu bulanların rehberi, bütün peygamberlerin önderi, evliyanın tabi olup uyduğu örnek bir kişi olarak niteler. Gözünde körlük olmayanlar onu güneş gibi aşikâr görür. Ancak gözlerinde perde olan basireti bağlı kişiler nurun fazlalığından onun suretini göremez. Tıpkı her ikisi de yeteri kadar baktığı halde Hz. Ali'nin gördüğü ancak Ebuleheb'in göremediği gibi. Şair şiirin sonunda peygambere, ailesine ve ashabına salat eder.

Fî-Medḥi Resūli'l-lāhi 'Aleyhi's-selām

mef' ulü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

1. Ol kişi buldı dergehine ḥaḳḳuñ ihtidā
Kim oldu pey-rev-i āşār-ı Muştafā
2. Hem enbiyā imāmetine oldu muḳtedā
Hem evliyā şerī' atine itdi iḳtidā

⁴⁹⁹ Akalın, a. g. e., s. 64-65.

3. Lā-y-ıla yıkdı ‘ izzet-ile Lāt u ‘ Uzzā’yı
İllāyı çün kim itdi aña teslīm kibriyā
4. Rūşen göre Muḥammed’i şöyle ki āfitāb
Ol kişi kim gözinde anuñ olmaya ‘ amā
5. İfrāt-ı nūrdan görimez şüretin anuñ
Ol kişi kim gözi toludur perde-i gışā
6. Gördi anı ‘ Alī vü göremedi Bū-leheb
Ol söze kim bu ikisi bes-durur güvā
7. Karardı ḥarf-i ‘ illet-ile nāmumuz velī
Şīn-i şefā‘ at oldu anuñ ‘ illet-i şifā
8. Olsun selām ana vü aşḥābına anuñ
Mā-rāhati’n-nücümü ve mā-dāreti’s-semā
9. Çün ehl-i beyti yād ide Aḥmedī aña
Ger müşg hem-dem olmaya itmiş ola ḥaṭā⁵⁰⁰

2.2.6.2. Vesīletü’n-Necât (Süleyman Çelebi)

Süleyman Çelebi’nin *Vesīletü’n-Necât* adlı eserinde Hz. Peygamber övgüsünde gazel tarzında yazılmış bir şiir vardır. Eserin 278-287. beyitleri arasında yer alan “Süleyman” mahlaslı gazel Süleyman Çelebi tarafından söylenmiştir ve 10 beyittir. Öncesindeki fasılda Hz. Peygamber dünyaya geldiğinde putların, kiliselerin ve Kisrâ’nın takının yıkılması, mecusi ateşinin sönmesi gibi olaylar anlatıldıktan

⁵⁰⁰ Akalın, a. g. e., s. 66.

sonra faslın sonunda mucizelerinin anlatılacağı söylenir. Ardından bu gazel gelir. Gazelden sonraki mesnevi fasıl mucizelerin beyanı hakkındadır.

Süleyman Çelebi şiirine Hz. Peygamber'in gelişinin alametleri belirince bütün cihanın baştan başa onun nuruyla dolduğunu ifade ederek başlar. Hz. Peygamber'in şeriatının nevbeti canda vurulmuş ve cennet bahçeleri Mustafâ çiçekleriyle dolmuştur. Mustafâ esrarının hikmet pınarları akmış ve tevhid servi iman bahçesinde güzel bir şekilde bitmiştir. Hak gülşeninde vahiy bülbülü ötmüş Mustafâ'nın gül bahçesi rahmet gülleriyle dolmuştur. Mustafâ'nın sözlerinin kutusu açılınca akıl, dil ve can güzel kokulara boğulmuştur. Mustafâ'nın sözleri inci gibi saçılınca incilerin ve mücevherlerin bir değeri kalmamıştır. Küfür, kibir vre sapıklık pazarı harap olurken Mustafâ'nın çarşısı dinin kurallarıyla hoş bir şekilde bezenmiştir. Dinin meşalesi yanınca Allah'a şirk koştan kafirler ile Hz. Peygamber'in düşmanları hep ateşlerde yanmışlardır.⁵⁰¹

Şair şiirin sonunda kendisinin güzel bir amelinin bulunmadığını ancak Mustafâ adında bir umudu olduğunu söyleyerek Hz. Peygamberden şefaatt beklentisini dile getirir. Son beyitte okura seslenen Süleyman Çelebi, Mustafâ adını sık sık tekrar etmek gerektiğini, onun adının tekrar etmenin gönüllerdeki nuru artıracağını tembihler.

Peygamber'i –Allah Ona Salat ve Selam etsin- Övme

mef' ülü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Tıtdı cihānı serteser envār-ı Muştafā
Çünkü belürdi dünyede āşār-ı Muştafā
2. Uruldı cānda nevbet-i şer' -i Muḥammedī
Tıtdı cenān cinānına ezhār-ı Muştafā

⁵⁰¹ Mehmet Kanar, **Süleyman Çelebi Mevlid: Vesiletü'n-Necât (Kurtuluş Vesilesi)**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2017, s. 79.

3. Tevhîd servi ravza-i îmanda bitdi hoş
Akdı çü ‘ayn-i hikmet-i esrâr-ı Muşafâ
4. Hakk gülşeninde ötdi girü vahy bülbülü
Raḥmet güliyle taldı bu gülzâr-ı Muşafâ
5. Oldı meşâm-ı ‘aql u dil ü cân mu‘aṭṭar uş
Açıldı çünki nâfe-i güftâr-ı Muşafâ
6. Kalmadı qadr u kıymeti dürr ü cevâhirüñ
Dürler çü şaçdı la‘l-i durer-bâr-ı Muşafâ
7. Bâzâr-ı küfr ü kibr ü dâlâlet ḥarâb olup
Hem hoş bezendi şer‘ ile bâzâr-ı Muşafâ
8. Dînüñ çerâğı yandı vü yandı kamu oda
Küffâr-ı ehl-i şirk ü hep ağıâr-ı Muşafâ
9. Gerçi ki yok-durur bu **Süleymân**’da hoş ‘amel
Lîkin anuñ ümîdi dahı vâr Muşafâ
10. Sen Muşafâ’yı cân ile tekrâr eyle kim
Nûr arturur gönüllere tekrâr-ı Muşafâ⁵⁰²

2.2.6.3. Letâyif-nâme (Hatîboğlu)

Letâyif-nâme adlı mesnevideki tek mesnevi dışı nazım şeklidir. Eserin giriş bölümünde tevhidden sonra yer alır. Mesnevinin 38-50. beyitleri arasında bulunan na’t türündeki mahlassız şiir Hatîboğlu tarafından söylenmiştir ve 13 beyittir. Sonrasında yedi beyitlik mesnevi bir münacatın ardından “Çehâr Yâr-ı Seyyidi’l-

⁵⁰² Timurtaş, a. g. e., s. 35-36.

Mürselîn Rıdvânu'llâhi Ta'âlâ 'Aleyhim Ecma'in" başlığıyla isimlendirilen dört halife hakkında yazılmış na't şiir gelir. Devamında şair, dört halifenin her biri için ayrı ayrı na't yazmıştır.

Hatîboğlu, Hz. Peygamber'e olan sevgisini dile getirdiği şiirinde onu canının efendisi, dinin ve imanın Mustafa'sı olarak vasıflandırır. Her iki cihanın muallimi olan Hz. Peygamber şefaât sahibi olarak mahşer gününün de sultanıdır. O verdiği sözlere sadık; kendine itimat edilen, güvenilir ve mert bir kişidir. Derdi olanlara çaredir. Allah'ın yeryüzüne rahmet, insanlara hediye olarak gönderdiği cömertlik hazinesidir. Sözleri Kur'an sözü; kendisi peygamberlerin sonuncudur. Şair, Hz. Peygamber'in peygamberlik vasıflarının yanında Allah'ın pak yüzlü tertemiz bir kulu olduğunu da vurgular. Onun yetimliğine dikkat çekerek "dürr-i 'ummân" ifadesiyle okyanustaki inci benzetmesi yapar.

Der-Na' t-ı Muḥammedü'l-Muştafa 'Aleyhi's-Şalavâtü ve's-Selâm
fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Ol Muḥammed seyyid-i cān Muḥtafa
Cān Muḥammed dīn ü ĩmān Muḥtafa
2. Hâce-i kevneyn Muḥammeddür yine
Hem Muḥammed haşre sultān Muḥtafa
3. Şādıku'l-Va' dül'l-Emindür aşikār
Ol Muḥammed derde dermān Muḥtafa
4. Raḥmet-i Hākdur cihāna iy ulu
Kān Muḥammed bunda bürhān Muḥtafa
5. Mefḥar-ı Merdān gelüptür dünyāya
Hān Muḥammed kān-ı iḥsān Muḥtafa

6. Rüşen-i şâfî emîn ü pâk-rû
Hem Muḥammed ʿabd-ı Raḥmân Muştafâ
7. Hücet-i Ḥaḳdur Ḥudâdan ḳamuya
Şâh Muḥammed sözi Ḳurʾân Muştafâ
8. Çünkü Ḥatmüʾl-Enbiyâdur bî-riyâ
Ol Muḥammed gevher-i kân Muştafâ
9. Mazhar-ı Ḥaḳdur Ḥudâdan bî-gümân
Cân Muḥammed dürr-i ʿummân Muştafâ
10. Ḳullara Ḥaḳʾdan ʿaṭâdur ol emîn
Ol Muḥammed ʿahd u peymân Muştafâ
11. Faḫr-i ʿâlemdür muʿayyen bil o şâh
Ol Muḥammed ferd-i fermân Muştafâ
12. Menbaʿ-ı luṭf u keremdür cûd-ıla
Ol Muḥammed nûr-ı Yezdân Muştafâ
13. Muʿcizi mihmânı ḥaḳdur ol şaḥîḥ
Ol Muḥammed şaḥb-ı behmân Muştafâ⁵⁰³

⁵⁰³ Veysi Sevinçli, **Hatîboğlu: Letâîf-nâme**, İstanbul, Töre Yayın Grubu, 2007, s. 140-141; Hanifi Vural, “Letâîf-nâme (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Gramatikal İndeks)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1999, s.75-76.

2.2.6.4. Mürşidü'l-'Ubbâd (Ârif)

Mürşidü'l-'Ubbâd'ın 1878-1892. beyitleri arasında bulunan şiir 15 beyittir. Şairin mahlasını da kullandığı şiirin öncesinde Zümer suresinin 53. ayeti yer alır. Şair, Allah'ın rahmetini ve Hz. Peygamber'in şefaatinin umduğunu dile getirdikten sonra bu mülemma gazeli söyler. Şiirin 8 beyitlik Türkçe kısmıyla 7 beyitlik Arapça kısmı iki farklı şiir mahiyetindedir. Gazelden sonra "Hatimetü'l-Kitâb" başlıklı bölümde şair "Ben Ârif'im; sözü burada bitirdim" diyerek eseri sonlandırdığını ifade eder. Baş tarafı noksan olan eserin mevcut muhtevasında mesnevi dışı nazım şekliyle yazılmış tek şiir budur.

Ârif şiirine derdinin devası, yaralarının tabibi Hz. Peygamber'i övmek için söze başladığını ifade ederek başlar. Hz. Peygamber bütün gökleri geçip arşa yükselmiştir. Mucizesi olarak parmaklarından su akmış ve Allah ayı onun için ortadan ikiye ayırmıştır. Ahirette zebaniler asileri zincire dizince Allah onları Hz. Peygamber'in hatırına affeder. Hz. Peygamber, günahkâr ümmetinin affedilmesi için ayakları şişene kadar ibadet etmiştir. Bütün âlemin aslı odur; âlem onun dallarıdır. Hannâne direği ayrılığına dayanamayıp Hz. Peygamber için Mescid-i nebevi'de ağlamıştır. Şair şiirini hemen ertesi gece Hz. Peygamber'i arzuladığını söyleyerek sonlandırır.

Hâzihi'l-Kıf' atü Fî Medhi'n-Nebiiyi Şalla'llāhü 'Aleyhi ve Sellem

mef' ülü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

1. Açdum dilümi uşda şenāya Ḥabīb-içün
Derdüm devāsı zaḥmuma merhem Ṭabīb-içün
2. **Tercü'l-'uşātü şefkatehü yevmi şiddeti**
V'hüveş-şeff' u 'inde kıyāmi'l-kıyāmeti
3. Çün 'āşileri zencire dize zebāniler
Ḥaqq anları ḥalāş idiser ol Laṭif-içün

4. **Ḳad nāle zirvete'ş-şerefe beyne'l-aşfiyā**
Küllü'n-nebiyyi mültemisün minhü şefḳati
5. Ol bir Ḥabīb'dür ki kamu gökleri geçüp
‘Arş’dan yukarı itdi sücüd ol Raḥīm-içün
6. **Ḳāle'l-İlāhü şānehü levlāke yā ḥabīb**
Lem aḥluḳu's- semā'e delīlen li rif'ati
7. Barmaklarından aḳdı anuñ şu revān olup
Hem şakḳ kıldı Ḥaḳḳ kameri ol Mūnir-içün
8. **Ḳad sebbeḥa ḥaşā yedehü 'izzeten lehü**
Ve'n-nāḳatü secedet lehü li'i-maḥāfeti
9. Bir ayağ üzre itdi 'ibādet Ḥaḳ'ol Ḥabīb
Şışdı mübārek ayağı bil müznibīn-içün
10. **Ḳāle'l-Ḥabīb küntü nebiyyen ve Ādemü**
Beynes'sülāleti ene fī'l-aḳdemiiyeti
11. Aşl oldu kamu 'āleme 'ālemdür aña fer'
Bir gevher oldu şu'le virür uşda dīn-içün
12. **Ḳad eşraḳat zükā'ü 'ale'l-arzı cümleten**
Ve'l-bedrü şāre minhü müzīlen li zulmeti
13. Ḥannāne döymedi o Ḥabīb ayruluğına
İñledi mescid içre yaḳīn ol Şerīf-içün

14. **Ḳad aḥraḳa’l-hevā kebidī kūn müdāviyen**

Yā men yüdāvī li’s-seḳami ‘inde kürbeti

15. Sensin murādı ‘**Ārif**’ün ırte gice i şāh

Sırruḥa maḥrem it anı Rabb-i Celīl-içün⁵⁰⁴

2.2.6.5. Tuhfetü’l-Hakîr (Celâl Muhibbî)

Tuhfetü’l-Hakîr’de konusu na’t olan altı şiir yer almaktadır. Na’tların pozisyonu *Vesîletü’n-Necât*’taki na’tla benzerlik gösterir, onun gibi fasılların aralarına eklenmişlerdir

2.2.6.5.1. Birinci Gazel/Nazım

Tuhfetü’l-Hakîr’in 210-218. beyitleri arasında bulunan gazel 8 beyittir. Şiirden önce şairin ifadesiyle Allah’ın kavli olan “*Levlâke levlâk le-mâ halaktü’l eflak*” hadis-i kutsîsi ve “*Evvelü mâ haleka’llâhü nûrî, evvelü mâ haleka’llâhü rûhî, evvelü mâ haleka’llâhü aklî ve evvelü mâ haleka’llâhü’l-kalem*” hadis-i şerifinin manası anlatılır. Ardından bir vasıta beytiyle bu şiire geçiş yapılır. Bu gazelden sonra cehennem ateşinden kurtulmak için peygambere salatüselam getirilmesi gerektiğine dair mesnevi kafiyeyle bir vasıta beytiyle eserdeki dördüncü gazele geçilir.

Şair, eser muhtevasında mesnevi dışı nazım şekliyle kaleme aldığı 18 adet şiirden sadece bu şiirde *Celâl*, diğerlerinde *Muhibbî* mahlasını kullanmıştır.

Şiire Hz. Peygamber’in bütün yaratılmışların başı ve derecelerinin en yükseğine sahip olduğu ifade edilerek başlanır. “Seb’an mine’l-meşânî” ayeti, Şems ve Duhâ sureleri onun yüce güzelliğinin vasıflarını şerh eder. Evliyanın, ermişlerin, yerde ve gökte var olan her şeyin tek arzusu Hz. Peygamber’e kavuşmaktır. Hakkında “innâ hedeynâhü’s-sebîl” ayeti inen peygamber âlemlere yol gösteren nurdur. O Allah’ın nurunun doğduğu yer; ahiret âleminin ışığı; mucizelerin menbağı; kâinatın rehberidir. Yeri cennetin en yüce makamı olan Hz. Peygamber’i dünyada hakkıyla

⁵⁰⁴ Elveren, a. g. e., s. 192-193.

sevemeyenlerin yeri cehennemdir. Şiirin sonunda şair, hesap günü şiddetli azaba uğrarsa Hz. Peygamber'in feryadına yetişip elinden tutmasını isteyerek şefa'at arzusunu dile getirir.

Fermāyed Celāl Raḥmetullāhi ‘Aleyh Fī-Medḥi’n-Nebī ‘Aleyhi’s-Selām

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün

1. Server-i cümle ḥalāyık şāhib-i fevḳa’l-‘ulā
Sensin ey ser-tāc-ı ādem sensin iy ḥayrū’l-vedā
2. Şol mükerrerem ḥüsninüñ şerḥ-i beyān-ı vaşfidur
Āyet-i seb‘ a’l meşānī sūre-i Şems ve’ḍ-Ḍuḥā
3. Vuşlatuñdur yirde gökde cümle eşyā maḳşūdı
Kim saña müştāk olupdur evliyā vü aşfiyā
4. İndi Ḥaḳ’dan şānuña **innā hedeynāhü’s-sebīl**
Kim sen olduñ reh-nümā ‘ālemlere nūru’l-Ḥudā
5. Mu‘cizātuñ menba‘ ısıñ kāinātuñ rehberi
Maṭla‘-ı nūr-ı Ḥudā’sın şu‘le-i dārü’l-beḳā
6. Key ‘azīz ü muḥteremsin Firdevs-i a‘lādur yirüñ
Kim saña her dem çağırsa yā Muḥammed Muştafā
7. Cān u dilden kim ki sevmez dü cihānda şıdḳ-ıla
Meskeni nār-ı cehennem yiridür taḥte’ş-şerā
8. Ger baña yevmü’l-ḥisāb olsa ‘azābuñ şiddeti
Kim benüm feryāduma sen ḳıl meded sen ḳıl ‘aṭā

9. Bu **Celāl**-i rū-siyāhuñ sen elin tut yā Ḥabīb
Ḥaşr-ü neşrũñ sâ‘ atinden kôrķaram yevmũ’l-cezâ⁵⁰⁵

2.2.6.5.2. İkinci Gazel/Nazım

Mesnevinin 271-277. beyitleri arasında bulunan Muhibbî mahlaslı gazel 7 beyittir. Şiirden önce konunun gelişi şöyledir: Hz. Peygamber’in nuru gökte yaratılmış ve bütün melekler önünde saf tutup ona salatüselam etmişlerdir. Allah, Hz. Peygamber’in nurunu yeryüzüne göndermeye karar verir. Muhibbî bu noktada salavat getirilmesini istediği bir vasıta beytinden sonra bu şiiri söyler. Şiirin vaka akışının bir parçası değildir; şair iki fasıl arasına eklemiştir. Gazelden sonra Allah, Hz. Âdem’i yaratıp alnına Hz. Peygamber’in nurunu koyar. Şeytan bu nuru görmediği için Hz. Âdem’e secde etmez.

Şiirin vezni mefâ’ilün tefilesinin dört defa tekrar etmesiyle meydana gelmiştir. Mısraların ortalarında kafiye bulunduğundan şiir musammat gazel özelliği gösterir.

Şiire, Hz. Peygamber’in saçı “*Ve’l-leyl*” ayetine, yüzü “*Duhâ*” suresine benzetilerek başlanır. Nübüvvet hilatini giyip kafirleri dünyadan yok eden; Kur’anı getiren, miraca çıkan; dünyada garip olup Allah’ın sevgilisi olan; ümmetine himmet eden, âlemlere rahmet olan; Allah’ın rahmeti, nübüvvet tahtının sahibi; miraca çıkıp nalinlerini arşa taç yapan Hz. Peygamber’in dünyaya geldiği ay sevinçle karşılanır.

[Başlıksız]

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün

1. Nebîler serveri Tâhâ bu ayda geldi dünyâya
Saçı leyl ü yüzi duhâ bu ayda geldi dünyâya

⁵⁰⁵ Bilge, a. g. e., s. 71-72.

2. Bu İslâm resmini kıyan küfürden dünyâyı yoyan
Nübüvvet hil' atin geyen bu ayda geldi dünyâya
3. Getüren bize Qur'ân'ı kılan göklere seyrânı
Ki ol maḥbûb-ı Raḥmānî bu ayda geldi dünyâya
4. Bu dünyâda ğarîb olan yaradana ḥabîb olan
Ḳamu derde ṭabîb olan bu ayda geldi dünyâya
5. Kılan ümmetine himmet dü ' âleme olan rahmet
Muḥammed Muştafâ Aḥmed bu ayda geldi dünyâya
6. Ki oldur rahmet-i raḥmân işidür mu' ciz-i bürhân
Risâlet tahtına sultân bu ayda geldi dünyâya
7. **Muḥibbî** ol nûr-ı vehhâc iden ma' bûdına mi' râc
Kılan na' lini ' arşa tâc bu ayda geldi dünyâya⁵⁰⁶

2.2.6.5.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Tuhfetü'l-Hakîr'in 291-297. beyitleri arasında bulunan gazel 7 beyittir. Gazelin öncesinde Allah, Hz. Peygamber'in nurunu yaratıp Hz. Âdem'in alına koyar. Meleklerle ona secde etmelerini emreder. Nuru gören melekler secde eder, göremeyen Şeytan etmeyip isyan eder. Bu noktada şair bir gazel söyler. Gazelden sonra Hz. Âdem ile Allah arasında geçen konuşma anlatılır. Hz. Peygamber'in nurunu soran Hz. Âdem'e Allah, onun ahir zamanda surete gelerek asi ümmete rahmet olacağını müjdeler.

Şiire Hz. Peygamber'in dünyaya geldiği rebiyülevvel ayı övülerek başlanır. Cennet ehli süslenip dünyaya gelmiş, huriler, melekler ve Rıdvan Hz. Peygamber'e

⁵⁰⁶ Bilge, a. g. e., s. 80.

hizmet etmiş, uçan kuşlar ve yürüyen bütün canlılar sevinmişlerdir. Yaratılmışların tamamı onun hürmetine yaratılmıştır. Din ve iman ne olduğunu insanlara Hz. Peygamber öğretmiştir. Şiirin sonunda Muhibbî, Hz. Peygamber'in doğduğu gece sabaha dek uyanık kalmayı; her nerede adı anılırsa salavat getirmeyi; sünnetine uyup getirdiği Kur'an'a uymayı tavsiye eder.

[Başlıksız]

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Ne hürmetlü yaratmışdur bu ayı ol yüce Sübhân
Bu ayda geldi dünyāya Hâk'a maḥbûb olan sultân
2. Bu ayda cennetüñ halkı bezendi geldi dünyāya
Resûl'e hizmet itdiler melekler hüriler Rıdvân
3. Bu ayda ol Ḥabîbu'llâh vücûda geldügi gice
Sevinişüp dile geldi uçar kuş yürüyen hayvân
4. Aña ta' zîm idüp Allâh yaratdı cümle maḥlûkı
Ol olmasa bilinmezdi niceydi dîn-ile îmân
5. Anı sever-iseñ cândan uyuma şubḥa dek gel sen
İdüptür ümmet 'ışkına o sultân nefsinî kurbân
6. Şu meclisde ki İlâh'ıñ Ḥabîb'i adı añılsa
Şalavât söyle derd-ile eger degül-iseñ Şeytân
7. **Muhibbî** cân u gönülden aña ümmet-iseñ girçek
Tutasın sünnetin anuñ işidesin ne dir Kur'an⁵⁰⁷

⁵⁰⁷ Bilge, a. g. e., s. 82-83.

2.2.6.5.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Tuhfetü'l-Hakîr'in 513-521. beyitleri arasında bulunan Muhibbî mahlaslı gazel 9 beyittir. Şiirden önceki vaka akışı şöyle gelişir: Rebiyülevvel ayının on ikinci gecesi Hz. Peygamber'in doğumu yaklaşıncı Cennetin kapıları açılmış ve dünyaya güzel kokular yayılmıştır. Büyük küçük herkes peygamberin gelişine sevinmiş, "Es-selam" diyerek onu karşılamaktadır. İnsan, melek, cin, hayvanlar ve kuşlar bütün yaratılmışlar "Merhaba" diyerek onu selamlamaktadır. Cebrail elinde üç bayrakla gelip birini doğuya birini batıya birini de Kâbe'ye dikmiştir. Âmine'nin söylediğine göre o gece evinin tavanı ve dört duvarı kaldırılmış ve evi nurlar içinde kalmıştır. Hizmet etmek için Allah tarafından gönderilen Huriler Hz. Peygamber'in doğum zamanının geldiğini müjdelemişlerdir. Gökten bir kuş inip elindeki kadehi Âmine'ye sununca bütün vücudu nura gark olmuş ve rahatlamıştır. Kuş Âmine'nin sırtını sıvazlamış ve o anda Hz. Peygamber doğmuş ve doğar doğmaz secdeye kapanmıştır. Şair, hikâyenin burasında bu gazeli söyler. Konunun akışıyla şiirin anlam bütünlüğü yoktur. Şair, eserindeki diğer şiirleri gibi yine araya girerek bu şiiri ekler.

Şiirdeki mısraların ortalarında kafiye bulunduğu dikkat çeker. Vezni *mefâ'îlün* tefilesinin dört defa tekrar etmesiyle meydana geldiğinden beyitlerden kafiyeyle dörtlükler çıkabilmektedir. Böylece şiir musammat gazel özelliği gösterir.

Hz. Peygamber'in doğduğu gece Allah'ın emriyle cennet süslenmiş, huriler hizmet etmiştir. Melekler koşuşturup gelmiş, yer gök her taraf nurla dolmuştur. Rıdvan cennet kapılarını açmış, bütün âlem güzel kokularla dolmuştur. Sava gölü yere batmış; kilise kubbeleri yıkılmış; Kısra'nın tâkı yerle bir olmuştur. Hz. Peygamber bütün insanlığa mutluluk müjdesidir. İki âlem onun doğumuyla rahmetle dolmuştur. Büyük küçük herkes onun doğumuna sevinip bayram etmiştir. Şiirin sonunda Muhibbî, gafletten kurtulup Hz. Peygamber'i candan sevmeyi ve doğduğu gece mevlidini okumayı tavsiye eder.

[Başlıksız]

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

1. Rebī' u'l-evvel ayında işit aydam saña nice
Yaradılmış dile geldi Muḥammed toğduğı gice
2. Hudā Cibrīl'e emr itdi gögi cenneti bezetdi
Hūriler hizmetin itdi Muḥammed toğduğı gice
3. Yir ü gök nūr-ıla toldı melekler yügrişüp geldi
Cemī'i şād olup güldi Muḥammed toğduğı gice
4. Rıdvān uçmaqların açdı koğusun 'āleme saçdı
Savā bahrı yire geçdi Muḥammed toğduğı gice
5. Bereket buldı cübbeler çāk oldı nice ḥabbeler
Yıkıldı kilse kubbeler Muḥammed toğduğı gice
6. Yıkıldı tākı Kisrā'nuñ bükildi bili Şeytān'uß
Şerefi artdı İslām'uß Muḥammed toğduğı gice
7. Beşāretdür bu ümmete irerler çok sa'ādete
Dü 'ālem batdı rahmete Muḥammed toğduğı gice
8. Sevinür cümle ḥāşş u 'ām iderler 'izzet ü ikrām
İdelüm biz dahı bayrām Muḥammed toğduğı gice
9. Gider **Muḥibbī** gāfleti cān-ıla sev Muḥammed'i
Okı mevlūd-i Aḥmed'i Muḥammed toğduğı gice ⁵⁰⁸

⁵⁰⁸ Bilge, a. g. e., s. 112-113.

2.2.6.5.5. Beşinci Gazel/Nazım

Tuhfetü'l-Hakîr'in 884-890. beyitleri arasında yer alan Muhibbî mahlaslı şiir 7 beyittir. Hz. Peygamber Hira dağındayken Cebrail ona peygamberlik getirmiştir. Hz. Hatice, Hz. Ali ve Hz. Ebubekir sırasıyla ona iman etmiş, İslam tebliğ edilmeye başlanmıştır. Cebrail bazı zamanlarda Kuran ayetleri getirmeye başlamıştır. Hikâyenin bu noktasında Muhibbî bu şiiri söylemektedir. Şiirden sonra bir vasıta beytiyle hikâyeye dönüş yapılır. Hz. Peygamber dağdayken Cebrâil gelip onun göreceği şekilde abdest alır. Ardından Cebrail imamlığında namaz kılarlar. Cebrail, gösterdiği şekilde abdest ve ibadeti ümmete öğretmesini ister.

Şiir, Hz. Peygamber'in bütün peygamberlerin başı ve en üstünü olduğu ifade edilerek başlar. Allah, Hz. Peygamber'in adıyla kendi adını devamlı beraber söyler. Hz. Peygamber risalet hilatini giyince diğer dinler hükümsüz hale gelmiş, onun dini kıyamete kadar hak din İslam olmuştur. Allah, ümmetini onun hürmetine diğer ümmetlerden üstün tutmuştur. Diğer bütün peygamberlerin gönlünde Hz. Peygamber aşkı yanar ve hepsi onun şefaatinı umarlar. Yerde ve gökte ne kadar yaratılmış varsa Hz. Peygamber'e, ailesine ve ashabına salavat getirir.

[Başlıksız]

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Nice sultānsın iy server kamu mürseller içinde
Seni medh eyledi Allāh cem' -i münzeller içinde
2. Aduñla adını koşup-durur ol Hālîk-ı ma' būd
Vururlar nevbetüñ dün gün şehirler köyler içinde
3. Risālet hil' atin geydün harāb oldu kamu dīnler
Kıyāmete kalan senün dīnündür dīnler içinde
4. Senün hürmetüne Allāh idüpdür ümmetün efzal

Zîrâ ‘ ışkuñ-durur îmân olan mü ’minler içinde

5. Nebî mürsel ne kim geldi umarlar hep şefâ‘ atûñ

Yakarlar ‘ ışkuñı Şehâ hepsi cânlar içinde

6. Saña vü âlüñe her dem virürler çok şalāvâtı

Ne kim varsa yaradılmış bu yirler gökler içinde

7. Şehâ oğlu ışigini beyân idindi **Muhibbî**

Bulınmaz bir anuñ mişli ararsañ şeyhler içinde⁵⁰⁹

2.2.6.5.6. Altıncı Gazel/Nazım

Tuhfetü ’l-Hakîr’ın 1328-1336. beyitleri arasında yer alan şiir 9 beyittir. Şairin mahlasını da kullandığı şiirden önce vaka akışı şöyle gerçekleşir: Hz. Peygamber evindeyken Cebrail 70 bin meleklerle gelip Allah’ın davetini iletir. Artık perdeler kaldırılmış, Allah ile sohbet zamanı gelmiştir. Cebrail Burak’ı, Mikail üzengisini tutar. İsrâfil de koluna girerek onu Burak’a bindirir. Göz açıp kapayınca kadar Kudüs’e gelir. Orada geçmiş bütün peygamberlere iki rekat namaz kıldırır. Sonra göğe yükselir. Allah ile buluşmasında ümmetine hediye olarak elli vakit namaz verilmiştir. Bunun üzerine peygamber ümmetinin zayıf, bu yükün ise ağır olduğunu söyleyerek hafifletmesi için Allah’tan istirhamda bulunur. Allah da 45 vaktini bağışlayarak beş vakte indirir ve ümmet için bu beş vaktin miraç olduğunu söyler. Hz. Peygamber geri dönüp Allah’ın emirlerini ümmete tebliğ etmiştir. Bu noktada şair, nazım şeklini değiştirerek bu şiiri kaleme alır. Şiirden sonra bir vasıta beytiyle geçiş yapılarak Hz. Peygamber’in dini tebliğ ettiği anlatılır.

Şairin miraç hadisesini anlattığı fasıldan sonra söylediği şiir, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber’in, Allah’ın sevgilisi ve bütün peygamberlerin önderi olduğu ifade edilerek başlar. Bütün mahlukatın içinden Allah onu seçip

⁵⁰⁹ Bilge, a. g. e., s. 161.

Cebrâil'in yoldaşlığıyla miraca çıkarmıştır. Ardından Kur'anı bütün âleme tebliğ etmesi için göndermiştir. Diğer peygamberler kıyamet günü kendilerini düşünür; Hz. Peygamber ise ümmetini diler. Allah, günahkâr ümmete Hz. Peygamber'in şefaatinin ihvan etmiştir. Ümmeti, onun son peygamber olduğuna sevinir. Allah onun hakkında "Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" buyurmuştur. Şiirin sonunda Celâl Muhibbî Allah'a yakarır. Çok günahla Hz. Peygamber'in kapısına geldiğini, o kapıdan uzaklaştırılmamasını diler.

[Başlıksız]

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Pîşvâ-yı cümle mürsel muhtedâ-yı re's-i dîn
Hâlik'ün maḥbûbı sensin rahmeten li'l-âlemîn
2. Cümle maḥlûkât içinde seni muhtâr itdi Hâk
Menzilüñdür **Ḳābe ḳavseyn** yoldaşuñ Rûḥü'l-emîn
3. Ulu didi ḥulḳuḥna Allāh kelāmından oñat
Bildürüp 'âlemlere gönderdi Ḳur'ân-ı mübîn
4. Her nebî yevmü'l-cezâda çağrışup nefsi diye
Bu za'îf ümmeti ancak dileyen sensin hemîn
5. Bu günāhkâr ümmetüñe Hâk nice faẓl eyledi
Seni kıldı bunlara yarın şefî'u'l-müznibîn
6. Sen Kerîm'den 'āşîlere irişe luṭf-ı kerem
Şefḳatüñle bulısarlar Hâk rızāsın cennetin
7. Nice sevinmesünler ümmetüñ yâ Seyyidîn

Ḥamdüli'llāh kıldı seni ḥatmi cümle mürselīn

8. Şānuña okındı senüñ şehā levlāk ḥuṭbesi
Kalmadı ketm-i 'ademde evvelīn ü āḥirīn
9. Çok günāh-ıla **Muḥibbī** geldi anuñ bābına
Ol kapudan dūr itme Ḥaḳḳ Rabbü'l- 'ālemin⁵¹⁰

2.2.7. Yardım, İstek, Arzu Konulu Gazeller/Nazımlar

Yardım, istek ve arzu kategorisinde listeleyebileceğimiz gazel ve nazım tarzında kaleme alınmış dört şiir üç eserde yer almaktadır. Bunlar *Cemşid ü Hurşid*'de 1; *Vefâtü'n-Nebî*'de 1; *Mesnevî-i Murâdiyye*'de; 2 şiirdir. *Cemşid ü Hurşid*'deki şiir mesnevinin giriş bölümünde yer alır ve Allah'tan yardım talep edilmektedir. *Vefâtü'n-Nebî*'de eserin sonunda hatime bölümünden önce bulunan şiirde Ârif, Hz. Peygamber'den yardım istemektedir. *Mesnevî-i Murâdiyye*'deki iki şiir de müellif Mu'înî'nin dilindendir ve şair, Allah'tan yardım istemektedir.

2.2.7.1. Cemşid ü Hurşid (Ahmedî)

Cemşid ü Hurşid'in giriş bölümünde yer alan şiir 48-54. beyitler arasında bulunur ve 7 beyittir. Şairin mahlasını kullanmadığı bu şiir kırk sekiz beyitlik münacatın peşinden gelir. Eserde mesnevi dışı nazım şekliyle kaleme alınmış ilk şiirdir budur. Sonrasında tevhit türünde yazılmış bir şiir vardır.

Ahmedî şiirine her şeyi yaratan Allah'tan susamış gönülleri keremiyle sulamasını isteyerek başlar. Elinde tevbe sabunuyla kalıp günah kirini yıkayamayanlara su ister. Çünkü Allah'ın af denizinde sınırsız su vardır. Allah hidayetini rehber etmedikçe insanlar kendi çabalarıyla rahmete eremezler. İnsanların gece yarılarına kadar ettikleri ahtan ve sabahın ilk ışıklarına kadar devam eden ağlamalarından başka Allah'ın katına götürebilecekleri hediyeleri yoktur. Allah

⁵¹⁰ Bilge, a. g. e., s. 217-218.

ikram etmedikçe insanların gönlü nurla dolmaz. Varlık Allah'ın nazarı olmadan çer çöp mahiyetindedir. Şiirin sonunda şair, insanların günahları denizleri ve karaları dolduracak kadar çok olsa da Allah'ın bir damla af suyuyla tamamının yok olacağını dile getirir.

Fî-Medhi Bârî-yi Ta'ālā Celle vü 'Alā

mef'ülü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

1. İy hālîk-ı hālâyîk u iy vâhib-i şuvâr
Dil teşnevüz bizi keremün şuyı-la şuvar
2. Şābūn-ı tevbe var elümüzde şu vir bize
Deryā-yı 'afvdan k'orada bî-kerān şu var
3. Biz kûşîş-ile hāzrete hergiz irimezüz
Sen eylegil hidāyetüñi bize rāh-ber
4. Dergāhuña iletmege tuḥfe bulımazuz
İllā ki āh-ı nīm-şeb ü nāle-i seḥer
5. Varlık ne nesnedür kamu ḥāşāk-i ḥār-ı rāh
Ol kişiye ki ḫuds ola maṭmaḥ-ı nazar
6. Bu tab' zulmetinde alımaz nūr göñlümüz
Sen idesin nazar kerem-ile bize meger
7. Bir ḫatre 'afv suyu-y-ıla maḥv olur tamam
'İşyānumuz eger ṭolu olursa baḥr ü ber⁵¹¹

⁵¹¹ Akalın, a. g. e., s. 54.

2.2.7.2. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)

Mesnevî Murâdiyye'de gazel tarzında kaleme alınmış konusu yardım, istek, arzu olan iki şiir yer almaktadır. Her iki şiir de Mu'înî'nin dilindendir ve şair bu şiirlerde Allah'tan yardım istemektedir.

2.2.7.2.1. Birinci Gazel/Nazım

Mesnevî Murâdiyye'nin 2363-2371. beyitleri arasında bulunan gazel 9 beyittir. Şair bu şiirinde *Mu'în* mahlasını kullanmıştır. Eserde Yahudi padişah ile Hristiyan düşmanı vezir hikâyesinin tercüme ve şerh edildiği bölümde bulunur. Gazelden sonra Allah'tan korkmak, nefse uymamak hakkında nasihat edildikten sonra Yahudi padişahla vezirinin hikâyesine devam edilir.

Şair, *el-amân* redifli şiirine her türlü taşkınlığa, nefis ve Şeytan'a karşı Allah'tan yardım isteyerek başlar. Aslan yakalayanların bile korkup saklandığı Şeytan'tan; isyanın kahrından; her adımda cehenneme yaklaştıran hüsrânın şerrinden; can hüdhüdünü kafesleyip hapseden nefisten; İpek ruha vesvese veren dikenden Allah'a sığınır. Şiirin sonunda kavuşmanın nuruyla mutluluğunun artmasını dilerken ayrılık ateşinden korunmak için Allah'tan medet umar. Şeyhi Abdürrahîm'e gidip Allah'tan başka her şeyden yine Allah'a sığındığını söyler.

Ve Li Hâzreti'l-[‘] Azîz

fâ[‘] ilâtün fâ[‘] ilâtün fâ[‘] ilün

1. Nefs ü şeytândan İlâhî el-amân
Mekr-i tuğyândan İlâhî el-amân
2. Şerr-i Şeytân şîr-gîr oldu nihân
Kahr-ı [‘] işyândan İlâhî el-amân
3. Her kademde merkadüm nîrân ider
Şerr-i husrândan İlâhî el-amân

5. Nefsüm oldı hüdhüd-i cāna kafes
Habs-i zindāndan İlāhī el-amān
6. Hārdur vesvās rūhumdur harīr
Ol muğaylāndan İlāhī el-amān
7. Zikrüm eşhār-ı ‘uşāta kıl ‘atā
Sihr-i şu‘bāndan İlāhī el-amān
8. Āb-ı hayvān şun olup her hağra Hızr
Vaşf-ı hayvāndan İlāhī el-amān
9. Nūr-ı vaşl-ıla sürūrum kıl ziyād
Nār-ı hicrāndan İlāhī el-amān
10. Dir irüp ‘Abdurrahīm’e bu **Mu‘în**
Ğayr-ı Raḥmān’dan İlāhī el-amān⁵¹²

2.2.7.2.2. İkinci Gazel/Nazım

Mesnevî-i Murâdiyye’nin 4377-4397. beyitleri arasında bulunan Mu’înî mahlaslı şiir 21 beyittir. Eserde “Îtâb Kerden-i Cühûd Ber Âteş Ki Çerâğ-Sûzânî” başlıklı bölümün sonunda yer alır. Bu bölümde padişah puta tapmayan insanları yakmadığı için ateşe kızar. Şiirden sonra “Der-Beyân-ı Bâd Ki Der-‘Ahd-i Hûd Peygamber ‘Aleyhi’s-selâm Kavm-i ‘Âd Râ Helâk Kerd” başlığıyla isimlendirilen bölüm gelir. Bu bölümde Hz. Nûh’un peygamber gönderildiği Âd kavminin helak olduğu anlatılır.

⁵¹² Yavuz, a. g. e., C. II, s. 249-250.

Mu'inî şiirin başında Allah'ın lutfunu kazanmakta devamlı umutlu ve istekli olduğunu söyler. Çok günah işlemesine rağmen Allah'ın kapısından başka af dilemek için gidebileceği yer yoktur. Rahmetinden uzak kalınca kovulmuş şeytana komşu olur. Halk içinde iki yüzlü olan şair, kötü ahlakıyla meşhur olur. Karga gibi leş peşinde koşup, nefsin arzularından heves kapmak peşine düşer. Buğday gösterip arpa satan düzenbazdır. Dıştan görenler kanaatkâr zannederken o, içi kan döküp yağma yapan tatardır. Gülден ince sanatlı sözler söyler gibi görünür ama dikenden beter batar. Tespih elinde dolaşırken zahit gibi görünür, aslında o halkı yoldan çıkarma peşindedir. Başında taç, koltuğunda Kur'an görenler kitapçı merkebi sanır. Sofu görünmek için yamalı bohça giyer. Delice davranışları vecd haline geçmesi olarak yorumlanır. Buna benzer sayılamayacak birçok hatası bulunan şair, Allah'ın affından umudunu kesmez. Şeyhi Abdürrahîm'in kapısında toz gibi olduğundan Allah'ın rahmetinden uzak kalmayacağına inanır. Şiirin sonunda şair, yardım istemeye yüzü olmamasına rağmen utanarak Allah'ın yardımını diler.

Ve Min Zâlike Kezâlik

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. İlâhî lutfuña ümmîd-vâram
Recâ atına her dâyim süvâram
2. Şusuzam gerçi şahrâ-yı haţâda
Umaram cânı cûduñla şuvaram
3. Egerçi kim günâhkâram begâyet
Kapuñdan özge yirüm yok ki varam
4. Ne tevbem yâ ne istiğfârım olsun
Ki içinde şikeste 'ahdi üstüvâram
5. Nefes urmadı nefsüñ bî-hasâset

Müdām dīv-i racīme hem-civāram

6. İşüm zerķ u riyādur ħalk içinde
Cihānda sū'-i ħulķ-ıla āşikāram
7. İşümdür zāğ gibi cīfe ķovmak
Hevā dāmında her laħza şikāram
8. Ne ‘ayyārām ‘ayārum olmaya hīç
Ki buğday gösterüp arpa şataram
9. Taşum gören şanur ehl-i kanā‘at
İçümi gör kan içici tatāram
10. Taşannu‘dan sözüm gülden ter idüp
Velīkin ħārdan biter baţaram
11. Şalaram başumı tesbīħ elümde
Dilerem ħalkı yolından çıkaram
12. Görenler zerķumı zāhid şanurlar
Ĥaţā içinde men ħöd bī-ķarāram
13. Ƙalur her Bu-‘Alī hīlemde ħayrān
Ƙomışam nefis-içün ‘ār u vaķāram
14. Sözüm şālīħ özüm tālīħ begāyet
Ĥiyelden igneye etmek şararam
15. Tolu gönümde meyĥāne hevāsı
Dilümde şavmi‘a yolın şoraram

16. Başumda t̄ac u muşhaf koltuğumda
Şanasın merd-i sahḥāfa ḥimāram
17. Murakḳa‘ geydügüm şöfī şanurlar
Şafāsuzlık elinden sengsāram
18. Cünūnum vecd ü hāle ḥaml iderler
Men ol ğaflet yukusından ḥumāram
19. Egerçi ‘aybumuñ yokdur şümārı
Velī ümmīdvār-ı şehriyāram
20. Ne içün rahmetüñden dūr ola dil
Der-i ‘Abdurrahīm’e çün ğubāram
21. **Mu‘īnī** müsta‘inem kıl i‘ānet
Katuñda gerçi ‘ināyet şermsāram

2.2.7.3. Vefâtü’n-Nebî (Ârif)

Ârif’in *Vefâtü’n-Nebî* isimli mesnevisinin son bölümünde bulunan şiir eserin 1312-1335. beyitleri arasında yer alır. Şairin mahlasını da kullandığı bu şiirden önceki bölümde Hz. Peygamber’in vefatından on gün sonra Madar isimli bir kişi mescide gelip üzgün olan sahabeye nasihat eder. Madar’ın mescide geleceği sağlığında Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali’ye haber verilmiştir. Hz. Peygamber ayrıca Madar’a selam da bırakmıştır. Madar selamı alınca çok duygulanır. Ardından Hz. Ali’ye on yedi adet soru sorar; Hz. Ali de soruların tamamını cevaplar. Bölüm tamamlandıktan sonra şairin Hz. Peygamberden yardım istemesini konu alan bu şiir gelir. Şiirden sonra eser hatimetül kitap bölümüyle sona erer. Bu şiir eserde mesnevi dışı nazım şekliyle kaleme alınan son şiirdir.

Ârif, *meded* redifli şiirinin başında önce kendini anlatır; ayrılık ateşine düşüp yanmış, gözü yaşlı, bağı çıbanlı, benzi sarıdır. Yüreği keder, ciğeri yara dolu, düğünü yasa boğulmuştur. Geceler boyu ağlar, gündüzleri karadır. Ayrılıktan kendini kaybedip avare olmuş, hali perişandır. Ayrılık sahrasında susuz kalmış, kavuşma suyunu arzulamaktadır.

Şair; Hz. Peygamber'in pak zatının, ve'dduha yüzünün, ay alının hakkı için; Kur'an-ı Kerim'in, Taha ve Yasin surelerinin hakkı için; Kabe, Hacerü'l-esved, Zemzem, Safa, Merve, hacılar hakkı için; Ravzatü'l-mutahhara, Kudüs, Kubbetü's-sahra hakkı için; yetimlerin başı, hastaların iniltisi, âşıkların ağlaması hakkı için; şehitlerin, cennetin, Rıdvan'ın, hurilerin, Sidre ve Tuba hakkı için; arş ve kürs, levhimahfuz, ay ve güneş hakkı için; anaların yüreğinin kanı, ataların ahı, kurban olan oğulların hakkı için ondan yardım istemektedir.

Hâzihi'l-Kıṭ'atü İstimdādü'l-Muşannıfı Mine'l-Ḥabîbi Li Yüvaşilihü İlä Liḳâihî

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Yâ Resûla'llâh baña kılgıl meded
Uşda hicr odına yandum kıl meded
2. Gözi yaşlu bağı başlu hastaya
Beñzi şaru 'âşıka kılgıl meded
3. Yüregi pür-ğuşsa ciger-yaraya
Düğünü yas olana kılgıl meded
4. Gicede ağlayuban zâr olana
Gündüzi kara olana kıl meded
5. Bu perişân-hâl ü sevdâyî kula

Göñli āvār’olana kılgıl meded

6. Her seher nālān u gicede fiğān
Bu vücūdum maḥv olısar kıl meded
7. Hicr yazusunda uş ḥayrān olup
Gel bu ser-gerdāna irgil sen meded
8. Uş beriyyede şuşuz cān virürem
Vaşluñuñ şuyını irgür kıl meded
9. İy ‘aceb bu derdüme em ola mı
Ḥazretüñden ire mi cāna meded
10. Ol Kerīm’üñ ol Raḥīm’üñ ḥaqqı’çün
Zāt-ı pāküñ ḥaqqı’çün kılgıl meded
11. **Ve’d-ḍuhā** yüzüñ kamer alnuñ ḥaqqı
Kaşlaruñ tākı ḥaqqıçün kıl meded
12. Hem daḥı **Tā-hā** vü **Yā-sin** ḥaqqı’çün
Ḥaqq-ı Kur’ān-ı mübîn itgil meded
13. Ka‘be vü Zemzem ḥaqqıçün iy Şafī
Hem Şafā Merve ḥaqqıçün kıl meded
14. Ḥaqq-ı ihrām u Ḥarem ḥaqq-ı maḳām
Ol Ḥacer-esved ḥaqqıçün kıl meded
15. Hācılar **lebbeyki** ḥaqqı yā Ḥabīb
Ġāziler tekbīri ḥaqqı kıl meded

16. Ol mübârek kabrũñũñ toprağı'çün
Nũruñ-içün kim çıkar kılğıl meded
17. Kıuds içün ol Kıubbetũ's-Saħra içün
Anda olan tã' at içün kıl meded
18. Ol yetimler bağı başı haqqı'çün
Yüzine konan toz-içün kıl meded
19. Hastalar inildüsi haqqı i şāh
' Āşıkuñ zārisi haqqı kıl meded
20. Ol ğazā içre dökilen kan-içün
Ol şehidler cānı içün kıl meded
21. Cennet ü hũr-ıla Rıdvān haqqı'çün
Haqq-ı Sidre haqq-ı Tũbā kıl meded
22. ' Arş u Kürs u Levh Kalem haqqı i māh
Ay ü güneş haqqı'çün kılğıl meded
23. Analar yũregi kanı haqqı'çün
Atalar āhı haqqı kılğıl meded
24. Şol oğullar haqqı kim kırbān olur
' Ārif'ũñ cānına irgil sen meded⁵¹³

⁵¹³ Elveren, a. g. e., s. 449-451.

2.2.8. Dua, Beddua, Şükür Konulu Gazeller/Nazımlar

Bu konuda gazel ve nazım şeklinde yazılmış şiirlerin beş mesnevide toplandığı ve daha çok iki eserde yoğunlaştığı görülmektedir. *Cemşîd ü Hurşîd*'de 1; *Bahrü'l-Hakâyık*'ta 1; *Halîl-name*'de 6; *Tuhfetü'l-Hakîr*'de 5; *Mesnevî-i Murâdiyye*'de 1 olmak üzere toplam 14 şiirdir. *Cemşîd ü Hurşîd*'deki şiirde Ahmedî, dönemin padişahı Sultan Çelebi Mehmed'e dua etmektedir. Hatîboğlu mesnevisinde kitabı bitirdiği için Allah'a şükreder. Abdülvâsi Çelebi, şiirlerinde kendisi, Sultan Çelebi Mehmed ve vezir Bayezid Bey için Allah'a dua eder. Bir şiirde ise mesnevideki vaka akışında Hz. İbrahim, ateşe atıldığında Allah'a dua eder. *Tuhfetü'l-Hakîr*'deki şiirlerde şair, mevlid gecesine kavuştuğuna ve Hz. Peygamber'in dünyaya geldiğine şükreder.

2.2.8.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)

Cemşîd ü Hurşîd'in 317-324. beyitleri arasında bulunan şiir 8 beyittir. Ahmedî tarafından söylenen şiirde şair mahlas kullanmamıştır. Eserin giriş bölümünde ve ana konudan önce yer alır. Şiirden sonra "Ebyât-ı Mesnevî" başlığı altında aşkın mahiyeti ve öneminden bahsedilir.

Şair, Çelebi Mehmed için kaleme aldığı şiirine Allah'ın onun bahtını ve devletini ebedi kılmasını, bütün ülkeleri hükümranlığı altına almasını dileyerek başlar. Dinin itikadıyla iftihar etmesi, ülkenin adaletiyle düzene kavuşması; otağını kurduğu her yerde Zühre'nin şarkı söylemesi için dua eder. Allah'ın hükümdara taç ve taht nasip etmesinin sebebi yaşadığı zamanı zamanların en şerefli haline getirmesi içindir. Şair "Allah seni hiç hata yoluna saptırmasın; yolun hep akıl ve doğruluk olsun! Hayat bağın hep yeşil kalsın; Allah kışı giderip mevsimini hep ilkbahar eylesin" diyerek şiirini sonlandırır.

Fî-Medhî Sultân Muḥammed

mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Allah baht u devletüñi payidâr ide

Mecmū‘ -ı şeh̄r ü mülke seni şeh̄riyār ide

2. Tāvūs-ı rûz niçe ki ura celve serv-ķaddin
Hak ķetruññ hümāsını düşmen-şikār ide
3. Hem memleket ķılıcuñ-ıla ile bula i‘ tizād
Hem şer‘ i‘ tıķāduñ-ıla iftiķār ide
4. Her nirede ki saña serā-perde dutalar
Perde-serā-yı Zühreyi hoş perde-dār ide
5. Rūzī anuñ-ķün itdi saña tāc u mülki hak
Kim rūzigāruñı şeref-i rūzigār ide
6. Hak baķtuñ āyetini şehā rūşen eylesün
Niçe ki ķuķb dura vü gerdün medār ide
7. Sen baķtiyār rayına hıķ itmesün ķatā
Niçe ki ‘ aķl rayı şavāb iķtiyār ide
8. Baķımı ‘ ıyşuññ ter ser-sebz eylesün
Hak nice kim ķışı giderüp nev-bahār eylesün⁵¹⁴

2.2.8.2. Bahrü’l-Hakâyık (Hatîboĝlu)

Mesnevinin en sonunda 58a-58b varak numaralarında bulunan şiir 9 beyittir. Hatîboĝlu *el-hamdüli’llâh* redifli bu şiirinde mahlas kullanmamıştır. Eser muhtevasında mevcut olan mesnevi dışı nazım şekliyle kaleme alınmış iki şiirden ikincisi budur. Şiirden önce Der-Beyân-ı Medh-i Sâni” başlığı altında eseri sunduĝu beye dua eder. Ardından bu şiirle kitabını tamamladıĝı için Allah’a şükreder. Şair

⁵¹⁴ Akalın, a. g. e., s. 72-73.

şiiirinde kitabın vezni ve baplarının sayıları hakkında da bilgi verir. Şiirden sonra eseri okuyana, yazana ve yazdırana dua ister ve kitabı bitirir.

Hatîboğlu, kitabın tamamladığını ve bütün perdelerin açıldığını dile getirip Allah’a şükrederek şiirine başlar. Allah’ın lutfu ve nasibiyle gözündeki uykunun silindiğini ve sözlerin şiir olarak dizildiğini ifade eder. Kitaptaki sözlerin ezel bezminde diline dizildiğini, ilim kapısının açılıp eseri sekiz bap üzerine tamamladığını söyleyerek Allah’a hamdeder. Eseri yazma kısmetine sahip olmasını rahmet olarak değerlendiren şair, son beyitte eserin veznini vererek kitabın tamamlandığını söyler.

Medh-i Kitāb

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Tamām oldı kitāb elḥamdüli’llāh
Açıldı her niḳāb elḥamdüli’llāh
2. Çalab luṭfıyla bu gönül gözinden
Sürildi gitdi ḥāb elḥamdüli’llāh
3. Maḳālāt nazm-ıla zıkr olmağını
Ḥudā kıldı niṣāb elḥamdüli’llāh
4. Ezel bezminde bu diller ucına
Dirildi bu ḥisāb elḥamdüli’llāh
5. Gönüle şayḳal urup her nazardan
Kılındı bu ḥiṭāb elḥamdüli’llāh
6. Sözi şoyladum aşlınca tamāmet
Çü kıldum heşt bāb elḥamdüli’llāh

7. Hâka şükr eyle kim saña açıldı
‘İlimden feth-i bâb elhamdüli’lîlâh
8. Mu‘ ayyen saña rahmetdür bu kısmet
Zihî cennet menâb elhamdüli’lîlâh
9. Mefâ‘ îlin mefâ‘ îlin mefâ‘ îl
Tamâm oldı kitâb elhamdüli’lîlâh⁵¹⁵

2.2.8.3. Halîl-nâme (Abdülvâsi Çelebi)

Halîl-nâme’nin muhtevasında bulunan gazel ve nazım şeklinde yazılmış şiirlerin altısı dua temalıdır. Abdülvâsi Çelebi ilk şiirde kendisi, ikincide Çelebi Mehmed, üç şiirde vezir Bayezid Bey için dua eder. Son şiirde ise Hz. İbrahim, hikâye akışında mancınıkla ateşe atıldığı zaman Allah’a dua eder.

2.2.8.3.1. Birinci Gazel/Nazım

Halîl-nâme’nin 44-52. beyitleri arasında bulunan şiir 9 beyittir. Şairin mahlasını da kullandığı bu şiir eserin giriş bölümünde yer alır. Şiirin öncesinde de mesnevi nazım şekliyle dua eden şair, nazım şeklini değiştirerek duaya gazel olarak devam eder. Gazelden sonra “Der-Na’t-ı Seyyidü’l-Mürselîn Muhammed Mustafâ Salla’llâhü ‘Aleyhi ve Sellem” başlığıyla isimlendirilen Hz. Peygamber hakkında mesnevi nazım şekliyle yazılmış na’t şiir gelir.

Şair şiirinde “Allah’ım! Bu duamı kabul et; hamdüsenamı güzel eyle. Gönlüm seni sevince mamur oldu; Şeytan evi varsa helak et. Kulluğa layık değilsem de lütfunla ‘Ey kulum’ diye hitap et. Şeytan bizi senden uzaklaştırır; bize yardım, ona azap et. Zikrini dilimizde işimiz et; yolumuzu daima hayır eyle. Ne iş yaparsak

⁵¹⁵ Türk, a. g. e., s. 165-166.

onu hayırlı, ne düşünürsek onu doğru eyle. Abdülvasi kulunun muradını nasip edip dileklerine ulaştır” şeklinde dua eder.

[Başlıksız]

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. İlāhī bu du‘ āmı müstecāb it
Saña ḥamd u şenāmı müsteṭāb it
2. Göñül kim seni sevdi oldu ma‘ mūr
Eger şeytān evi varsa ḥarāb it
3. Egerçi degülem kulluğa lāyık
Kerem kıl yā ‘ibādī di ḥitāb it
4. Bizi şeytān ırar uş ḥazretüñden
‘ İnāyet kıl bize aña ‘ itāb it
5. Ne bizlik var arada cümle sensin
Bize senden yaña merci‘ -meāb it
6. İşümüz dilümüzde zikrūñ eyle
Yolumuz dāyımā ḥayr u şevāb it
7. Şu dem kim şoralar bizden seni sen
Girü luṭf eyleyüp aña cevāb it
8. Ne iş işlersevüz ḥayr eyle anı
Ne fikr idersevüz fikr-i şavāb it

9. İlāhî uşbu ‘**Abdülvasî**’ün sen
Murādın hāşıl eyle kām-yāb it⁵¹⁶

2.2.8.3.2. İkinci Gazel/Nazım

Şairin Çelebi Mehmed’e dua ettiği şiir *Halil-nâme*’nin 151-157. beyitleri arasında bulunur ve 7 beyittir. Şiirden sonra “Der-Medh-i Bâyezid Beg Ebbede’lîlâhü Devletehü” başlıklı bölüm gelir. Abdülvasî Çelebi bu bölümde hüner madeni dediği vezir Bayezid Bey’i över.

Şair, Çelebi Mehmed’in bütün dileklerinin gerçekleşmesi; atalarının sahip olduğu büyük devlete sahip olup onlardan daha adaletli bir yönetim kurması; ömrünü saltanat tahtında geçirmesi ve düşünce sahibi kâmil bir padişah olması için Allah’a dua eder. Sultanın bütün işlerini hayra çevirmesini, kötülükleri ondan uzaklaştırmasını; adaletini artırıp devletini büyütmesini; doğru ve hak şeyleri düşündürmesini Allah’tan niyaz eder. Şiirin sonunda nazım ve nesir olarak yazdıklarının padişahı methetmeye kâbil olmasını dileyerek duasını bitirir.

[Başlıksız]

mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ülün

1. Keremden hep murādın hāşıl eyle
Bağışla biñ murādın kāmîl eyle
2. İrişdür atası mülkine anı
Dağı biñ atasından ‘ādîl eyle
3. Ulalsun saltanat tahtında her dem
Müfekkir devlet issi kāmîl eyle

⁵¹⁶ Gölbaş, a. g. e., s. 41-42.

4. İlāhī sen işin ḥayr eyle anuñ
Eger şer olsa andan zāyil eyle
5. Ne fikr iderse el-ḥaḳ ḥaḳ it anı
‘Adū fikrini cümle zāyil eyle
6. Hemīşe devletin artur İlāhī
Hemīşe ‘adl u dāda māyil eyle
- 7 Bu ‘**Abdūlvāsi**’ üñ nazmın u neşrin
Aña medḥ itmege sen ḳābil eyle⁵¹⁷

2.2.8.3.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Abdülvasi Çelebi’nin vezir Bayezid Bey’e dua ettiği bu şiir eserin 201-206. beyitleri arasında bulunur. Şair 6 beyitlik bu şiirde mahlasını da kullanmıştır. Öncesinde Bayezid Bey’i öven şair, nazım şeklini değiştirerek övgüsüne gazel olarak devam eder. Bu şiirin ardından “Der-Medh-i Pâdişâh Ebbede’llâhü Devletehü” başlığıyla isimlendirilen mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış padişah övgüsü gelir.

Şair şiire vezir Bayezid Bey’in bahtının açık ve mutlu olması için Allah’a dua ederek başlar. Devlet görevinde devamlı kalması ve bütün cihanın hizmetinde bulunmasını diler. Beylerin kapısında bekleyip yardım istemesini; onu sevenlerin mutlu, sevmeyenlerin ateşte yanmasını niyaz eder. Şiirin sonunda medih ve senalarının devamlı olmasını temenni ederek veziri her zaman övebilmek istediğini dile getirir.

Şi‘rdür

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

⁵¹⁷ Gültaş, a. g. e., s. 56.

1. Çalabum anı ber-ḥurdār kılsun
Aña baḥt u sa‘ ādet yār kılsun
2. Qarār itsün hemīşe devlet üzre
Cihān kıllığına ikrār kılsun
3. Cihān begleri anuñ qapusında
Hemīşe tırup istizhār kılsun
4. Aña erzānī olsun varı dara
Ḥasūduñ varı her dem dar kılsun
5. Anı sevenleri şād eylesün Ḥaḳ
Anı sevmeyeni **fi’n-nār** kılsun
6. Bu ‘**Abdūlvāsi**’ üñ medḥ ü şenāsın
Aña her sâ‘ at ü her bār kılsun⁵¹⁸

2.2.8.3.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Vezir Bayezid Bey’e dua edilen 6 beyitlik şiir eserin giriş bölümünde 241-246. beyitler arasındadır. Şairin mahlasını da kullandığı bu şiirden önce, yine vezir Bayezid Bey övölüp dua edilir. Şair, nazım şeklini değiştirerek vezire dua etmeye bu şiirle devam eder. Sonrasında kitabın yazılma sebebinin açıklandığı bölüm gelir.

Şiirin başında şair, kendi övgüsünün vezirin kapısından eksik olmamasını diler. Bayezid Bey çocukken de ona dua eden şair riyakârlık yapmadığını, vezirlik makamına geldikten sonra değil eskiden beri dua ettiğini dile getirir. Atadan beri vezirin kulu olduğunu, bilmeden bir hatası olduysa bağışlamasını ister. Şair, vezire

⁵¹⁸ Göldeş, a. g. e., s. 62-63.

ilk defa dua etmemektedir; eskiden beri duacıdır ve dualarına gelecekte de devam edecektir. Çünkü vezirin lutfu gibi şairin duasının da sonu yoktur.

[Başlıksız]

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Bu ' Abdülvāsi' 'üñ budur du' āsı
Kapuñdan eksük olmasun şenāsı
2. Küçücükden du ' ācuñdur bilürsin
Ki muhlış kuldur ol yokdur riyāsı
3. Kerem cūd issisin ' afv eyle şāhum
Eger bilmedin oldısa hūātāsı
4. Qadīmī atadan kuluñdur el-ḥaḳ
Anı hoş gör ḥelāl olsun bahāsı
5. İlerüden du ' ācuñam ḥudāvend
Bunı şanma du' āmuñ ibtidāsı
6. Senüñ luṭfuñ gibi şāhum du' āmuñ
Hemīşe olmayısar intihāsı⁵¹⁹

2.2.8.3.5. Beşinci Gazel/Nazım

Halîl-nâme'nin 280-282. beyitleri arasında bulunan nazım 3 beyittir. Vezir Bayezid Bey övgüsünde söylenen şiirden sonra şair *Halîl-nâme* adlı eserin yazılış sürecini anlatır. Farsça kaleme alınmış Veys ü Ramîn mesnevisi her beytine bin altın

⁵¹⁹ Göldeş, a. g. e., s. 67-68.

vaat edilerek Türkçeye çevirmesi için Ahmedî'ye verilir. Onun ölümü üzerine yarım kalan tercüme tamamlaması için Abdülvâsi Çelebi'ye tevdi edilir. Ancak şair, tercümeyle beğenmeyip telif bir eser yazmaya karar verir ve *Halîl-nâme*'yi yazar.

Şair şiirinde Bayezid Bey'in padişahın yanında devamlı kalması; Hz. Süleyman'ın veziri Âsâf gibi bilge bir vezir olarak hizmet etmesi için dua eder.

Şi'rdür

mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün

1. Mülâzım olsun ol hân ışığında
Sa'âdet gibi sultân ışığında
2. Hemîşe kılsun Âsâf bigi tedbîr
Selîm olup Süleymân ışığında
3. Güneş yüzini görelden kamer-vâr
Diler yüz süre keyvân ışığında⁵²⁰

2.2.8.3.6. Altıncı Gazel/Nazım

Mesnevinin 869-875. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Hz. İbrahim ateşe atıldığında ateşin içinde bu şiiri okuyup Allah'a hamdeder. Şair bu şiirinde mahlas kullanmamıştır. Şiirden önce olay akışı şöyle gerçekleşir: Hz. İbrahim'i yakmak için Nemrut'un emriyle iki ay boyunca büyük küçük herkes katırlarla odun taşıyıp meydana yığarlar. Yüksekliği yüz arşını geçer. Odunları ateşleyince havada uçan kuşlar yanar; etraf harareten cehennem gibi ısınır. Hz. İbrahim'i atmak için ateşe yaklaşamazlar. Bunun üzerine İblis, cehennemde kafirlerin ateşe atıldığı mancınının nasıl yapılacağını onlara öğretir. Dünyada ilk defa orada beş on günlük çalışmayla mancınık yapıp onunla Hz. İbrahim ateşe atılır. Allah'ın emriyle ateş

⁵²⁰ Gültaş, a. g. e., s. 72.

onu yakmaz. Bir anda ateşin ortası gül bahçesine döner; çiçekler açar; ağaçlar yeşerir ve kuşlar uçuşmaya başlar. Bu şiir Hz. İbrahim tarafından ateşin içinde meydana gelen bu bahçede okunur.

Hz. İbrahim ateşe atılınca “Halim hoş oldu elhamdülillah” diyerek Allah’a hamdeder. Neyi istediye bahtına nasip olur. Bunu gören düşmanların payına üzülmek kalır. Hz. İbrahim’in gönlü dopdoluyken kıskananların gönlü boş kalmıştır. Allah’ın lütfuyla onun canından çeşitli manalar coşup taşar. Ona bunların lütfedildiğini herkes duyar. Ateşe atılmasını saadet bağına düşmek olarak değerlendirir.

Şükr-i İbrāhīm Be-Bārī Ta‘ālā ‘Azze İsmuhū

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Didi İbrāhīm uş el-ḥamdü li’llāh
Ki ḥālüm oldu hoş el-ḥamdü li’llāh
2. Neyi kim Ḥaḫ’dan istedümse oldu
Benüm bahtuma tuş el-ḥamdü li’llāh
3. Bu devlet tahtını çün gördi düşmen
Taḥassür kıldı nüş el-ḥamdü li’llāh
4. Benüm gönlüm feraḥ toptolu oldu
Ḥasūduñ göñli boş el-ḥamdü li’llāh
5. Çalap luṭfından uş dürlü ma‘ ānī
Bu cānda kıldı cüş el-ḥamdü li’llāh
6. Kerīmüñ uşbu luṭfın ben kulına
İşidür cümle güş el-ḥamdü li’llāh

7. Sa' âdet bâğına düşdüm ben imrüz
Yaturken bâğda düş el-ğamdü li'llâh⁵²¹

2.2.8.4. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu'înî)

Mesnevî-i Murâdiyye'de "Der Bayan-ı Kerâmet-i Edeb ve Vehâmet-i Bî-Edeb" başlıklı edep ve edepsizliğin anlatıldığı kısmın sonunda bulunan 7 beyitlik gazel, eserin 376-382. beyitleri arasında yer alır. Şiirlerinde *Mu'în* ve *Mu'înî* şeklinde iki mahlas kullanan şair bu şiirde ilkinini kullanmıştır. Gazelden sonra eser "Der-Beyân-ı Mülâkat-ı Pâdişâh Be-Hekîm-i İlâhî Ki Der-Habeş Dîde Bûd" başlığıyla isimlendirilen bölümle devam eder. Bu bölümde padişah ile hasta cariyeye hikâyesi tercüme ve şerh edilmeye devam eder. Padişah mescitte uyurken rüyasında gördüğü Hak piri hekimle karşılaşır.

Şair şiire iki âlemde de Şeytan'dan koruması için Allah'a yakararak başlar. Gönül, Şeytan'ın hilelerinden korktuğu için gece gündüz devamlı Hannâne gibi ağlayıp inler. Kendine bile kötülük yapıp lanetlenen Şeytan'ın hilelerini bilmek güçtür. Lanetlenmiş Şeytan insanı dalalete saptırmak ister. Dalalet ve Şeytan insan için iki büyük zalimdir. Şair "Ya Rabbi! Şeytanın korkusundan devamlı ağlar olduk; biz zayıf kullarına yardım et, imanımızı ondan koru. Senin derdini bize dost eyle" diye dua eder. Şiirin sonunda Hz. Peygamber'i ve şeyhi Abdürrahîm'i anar ve onların hürmetine Allah'ın yardımını ister.

Velehû Eyzan

mef' ülü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Yâ Rabbi dîv-i dîvden it bizi sen emîn
Budur iki cihânda murâdum menüm hemîn

⁵²¹ Gültaş, a. g. e., s. 146-147.

2. Ol mekr ü havfdan dün ü gün turmayup ider
Hannâne gibi cümle-i hîn içre dil hanîn
3. Kim ola fikr itmeye ol mekr-i bikri çün
Kendü özine eyledi biñ mekri ol la'î'n
4. Yâ Rabbi biz za'îfe meded eyle lutf kıl
Bu nefis ü dîvdendür ünüm dün ü gün enîn
5. **A' lā-yı dāllîn** ider uş bizi ol la'î'n
Ol iki düşmen oldı bize a' lā-yı zālīmîn
6. Yâ Rabbi ol haşînden id îmānumuz emîn
Eyle 'ināyetüñle gamuñ bize hem-nişîn
7. 'Abdurrahîm'i mazhar-ı Raḥmān it bize
Maḥmūd'ı kıl **Mu'î'n** bize olduk çü müsta'î'n⁵²²

2.2.8.5. Tuhfetü'l-Hakîr (Celâl Muhibbî)

Tuhfetü'l-Hakîr'de şükür temalı beş şiir yer almaktadır. Bu şiirlerin üçünde şair, mevlit gecesine kavuştuğu için Allah'a şükreder. Diğer iki şiirdeyse Hz. Peygamber'in dünyaya gelişine şükredilmektedir.

2.2.8.5.1. Birinci Gazel/Nazım

Mesnevinin 220-230. beyitleri arasında bulunan *Muhibbî* mahlaslı musammat gazel 11 beyittir. Öncesinde na't türünde bir şiir vardır; onun ardından bir vasıta beytiyle bu şiire geçiş yapılır. Şiirde mevlit ayına erişildiği için şükredilir. Gazelden

⁵²² Yavuz, a. g. e., C. II, s. 65-66.

sonra yine bir vasıta beytiyle Hz. Peygamber'in nurunun yaratılması konusuna başlanır.

Şair şiire Hz. Peygamber'in doğduğu aya eriştiği için Allah'a şükrederek başlar. Hz. Peygamber'in ayı ikiye böldüğü mucizesini; batılla mücadelesini; miraca çıkıp Allah ile sohbetini ve ümmetine rahmet istediğini; ahirette asilere şefaateceğini dile getirir. Hz. Peygamber yerlerin ve göklerin başı; diğer peygamberlerin rehberi; yaratılmışların en üstünü; İslam'ın direğidir. Mevlit zamanını gaflette geçirmemek gerektiğini ifade ettikten sonra mevlit gününe kavuştuğu için şükreder ve can derdinin dermanı Hz. Peygamber'in doğduğu aya tekrar kavuşmayı Allah'tan niyaz eder.

[Başlıksız]

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün

1. Gördük şükür Muhammed'ün toğduğı ay toğdı yine
Haqq'ın habibi Ahmed'ün toğduğı ay toğdı yine
2. Karaları ak eyleyen bātılları haq eyleyen
Gökde ayı şakq eyleyen toğduğı ay toğdı yine
3. Hil'ati levlāk urınan 'arş üzre çıkup görinen
Tāc-ıla ömrün urınan toğduğı ay toğdı yine
4. Haqq-ıla kıldı sohbeti anda diledi ümmeti
İki cihānuñ rahmeti toğduğı ay toğdı yine
5. Mevlūdine 'izzet kılan Haqq'ın rahmetini bulan
'Āşilere şefi' olan toğduğı ay toğdı yine
6. Yirler ü gökler serveri cümle nebiler rehberi

Âhir zamân peygamberi toğduğı ay toğdı yine

7. Kân-ı kerem ƙalbi şafâ ümmetine iden vefâ
Hakk'ıñ habîbi Muştafâ toğduğı ay toğdı yine
8. İslâm dîninüñ diregi dünyâ vü âhiret begi
Cümle yaradılmış yigi toğduğı ay toğdı yine
9. Sevdüm diyen çokdur anı ' âşık ise gelsin ƙanı
Bilün ki o cânlar cânı toğduğı ay toğdı yine
10. Ğafletde ƙalma iy kişi terk eyle yolında başı
Maşşer yirinüñ güneşi toğduğı ay toğdı yine
11. Şükr it **Muhibbî** bu güne irgüre seni ol gine
Dermân olan cân derdine toğduğı ay toğdı yine⁵²³

2.2.8.5.2. İkinci Gazel/Nazım

Tuhfetü'l-Hakîr'in 312-317. beyitleri arasında bulunan şiir 6 beyittir. Şairin mahlasını da kullandığı şiir musasammat gazel tarzında kaleme alınmıştır. Şiirden önceki konu akışı şöyledir: Melekler kendisine secde edince Hz. Âdem bunun nedenini sorar. Allah da ona alnında Nur-ı Muhammedî'yi taşıdığını, onu gören meleklerin secde ettiğini söyler. Allah, nurun ileride suret kazanacağını müjdeleyince Hz. Âdem nuru taşıdığı için Allah'a şükreder. Şair, bu aşamada olay akışını keserek bu şiiri söyler. Şiirden sonraki vaka akışında Hz. Âdem alnındaki nuru gözleriyle görmek ister. Bunun üzerine Allah alıp onun şهادet parmağının ucuna koyar. Hz. Âdem böylece nuru görmüş olur.

Şiirde, mevlit gecesı gelince ümmetin Allah'a şükredip zikir çektikleri dile getirilerek başlanır. Ümmet, mevlit gecesinin geldiğine sevinip aralarında devamlı

⁵²³ Bilge, a. g. e., s. 73-74.

bunu konuşurlar ve hürmetlerinden bu gecede yedirip içirirler. Şair, mevlit gecesini gaflete düşüp uyumamayı ve çokça salavat getirilmesini; Hz. Peygamber hakkında yapılan sohbetler bir daha bulunamayacağından bırakıp gitmemeyi öğütler.

[Başlıksız]

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

1. Kılalar çok Hâk'a şükür bu mevlūd ayı toğıncağ
İdeler cümleten zikir bu mevlūd ayı toğıncağ
2. Sevinışüp gine ümmet umarlar Tañrı'dan rahmet
İderler birbirin sohbet bu mevlūd ayı toğıncağ
3. Resülün ' aşık ümmeti ider bu aya hürmeti
Yidürür dürlü ni' meti bu mevlūd ayı toğıncağ
4. Uyuma uyhu gafletdür ki gaflet ulu miñnetdür
Resül sohbeti rahmetdür bu mevlūd ayı toğıncağ
5. İdün ' ışık-ıla sohbeti geçürmeñ işbu fırsatı
Virün çok çok şalāvātı bu mevlūd ayı toğıncağ
6. **Muhibbî** bunda kalmazsın gidicek gine gelmezsin
Bu sohbeti bulamazsın bu mevlūd ayı toğıncağ⁵²⁴

2.2.8.5.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Mesnevinin 368-374. beyitleri arasında yer alan şiir 7 beyittir. İlk beyti hariç musammat gazel tarzında kaleme alınan şiirde şair mahlasını da kullanmıştır.

⁵²⁴ Bilge, a. g. e., s. 85-86.

Gazelden önceki vaka akışı şöyle gelişir: Hz. Âdem, alnındaki Nur-ı Muhammedî'yi gözüyle görmek ister. Allah, nuru alnından alıp onun şehadet parmağına koyar. Hz. Âdem “Geride başka nur kaldı mı?” diye sorar. Allah, dört halifeye ait nurun bulunduğunu söyler. Hz. Âdem o nurları da diğer parmaklarına ister. Allah, Hz. Ebubekir'in nurunu orta parmağına, Hz. Ömer'in nurunu yüzük parmağına, Hz. Osman'ın nurunu serçe parmağına ve Hz. Ali'nin nurunu da baş parmağına koyar. Hz. Âdem günah işleyip cennetten çıkarılana kadar bu nurlar parmaklarında durur. Hz. Peygamber doğana kadar bu nur onun dedelerinin alnında birinden diğerine sırasıyla intikal eder. En son Abdullah'ın alnına gelir. Bu yüzden bütün Mekke halkı Abdullah'ı kıskanır. Bir gün avda tenhada kıştırıp onu öldürmek isterler. Alnındaki nuru gördüklerinde gözleri kamaşır ve öldüremezler. Abdullah'ın kabilesi Haşimi'ler yetişip onu kurtarır ve düşmanların hepsini kılıçtan geçirirler. Bu aşamada şair, vaka akışını keserek bu şiiri söyler. Şiirin konunun akışı ile anlam bütünlüğü yoktur. Şair araya girip söyler. Şiirden sonraki konuda Abdullah'ın Âmine ile evlenmesi anlatılır.

Şair şiire mevlit ayına tekrar kavuştuğu için Allah'a şükrederek başlar. Bu ayda Allah'ın lutuf ve ihsanlarının bol olduğunu söyler. Hz. Peygamber'in ümmeti olanlar doğduğu aya hürmeten ikramda bulunmaları gerekir. Bu ayda ona rahmet edenler karşılığında hürmet görüp ebedi mutluluğa kavuşur. Tembelliği kenara bırakıp mevlit ayını tazim etmelidir. Celâl Muhibbî, “Ey Allah'ım! Günahım ve zararım çoktur; bağışlayıcı adınla Hz. Peygamber'in doğduğu ay hürmetine beni bağışla.” diye dua ederek şiire son verir.

[Başlıksız]

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Gine irdük Hâk'a şükür Resûl'ün doğduğu aya
Bilün çokdur Hâk'un lutfı bu ayda yoğsul u baya
2. Eger olduñ-ısa ümmet Resûl 'ışkına vir ni' met
Yaradılmış ider hürmet Resûl'ün doğduğu aya

3. Şu gönli gözi açuklar dīni yolında şādıklar
Sevinür gine ‘ aşıklar Resül’ün toğduğı aya
4. Hāk’un habībi Muḥammed bu ayda geldi ol Aḥmed
Bulur rahmet iden ḥürmet Resül’ün toğduğı aya
5. Kılan bu aya ḥürmeti bulur ebedī devleti
Bulur hem cūd-ı ‘ izzeti Resül’ün tođduđı aya
6. Kehilün ḳomađıl tende Resül ‘ ıřķ-ıla bağ cānda
Gele ta‘ zīm ide sende Resül’ün toğduğı aya
7. **Muḥibbī** dir yā Sübhān’um günāhum çokdur ziyānum
Bağışla anı Ğufrān’um Resül’ün toğduğı aya⁵²⁵

2.2.8.5.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Tuhfetü’l-Hakîr’in 523-529. beyitleri arasında bulunan gazel 7 beyittir. Hz. Peygamber’in dünyaya gelişinin anlatıldığı fasıldan sonra gelir. Bu gazelden önce Hz. Peygamber övgüsünde söylenmiş bir şiir vardır. Devamında bir vasıta beytiyle bu gazele geçiş yapılır. Ardından yine şükür konulu bir gazel gelir. Şair, konu akışında Hz. Peygamber’in doğumunu anlattığı fasılla doğduktan sonraki olayları anlattığı fasıl arasına üç tane gazel eklemiştir. İkincisi musammat gazel tarzında kaleme alındığı dikkat çeken bu şiirdir.

Şair şiire mevlit ayına yetiştikleri için Allah’a şükrederek başlar. Peygamber doğunca bütün gök ehli yeryüzüne koşuşturmuştur. Hurilerin ebelik yaptığı doğumdan sonra onun nuru gökyüzünü baştan başa kaplamıştır. Melekler ve dokuz felek sevinmiş, Şeytan ve avaneleri ise kahırlarından dövünmüşlerdir. Meleklerin

⁵²⁵ Bilge, a. g. e., s. 93.

hizmet ettiği bu kutlu doğumun hürmetine sabah akşam devamlı salatüselam getirmelidir.

[Başlıksız]

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün

1. Yā Rabb şükür bu kıllaruñ yitişdiler bu mevlüde
Görüp bu mübârek ayı irişdiler bu mevlüde
2. Bu ayda bil peygamberi oldu anasından berî
Gök ehlinüñ cümle varı yügrişdiler bu mevlüde
3. Toğıcak ol Hakk' uñ haşı hayretde kaldı anası
Hüriler oldu dayası yapışdılar bu mevlüde
4. Toğduğı dem dîn serveri toldı göge anuñ nûrı
Sevnişüben nice hürî irişdiler bu mevlüde
5. Ol şafâları ol zamân dil nicesi ide beyân
Çarha girip nüh âsmân sevnişdiler bu mevlüde
6. Şeytân-ıla oğlanları dağı anuñ a' vanları
Ey nice dîn düşmânları dögnişdiler bu mevlüde
7. **Muhibbî** dir dâ'im selâm ol servere vir şubḥ u şâm
Hizmet idüp oldu ğulâm ferişter bu mevlüde⁵²⁶

⁵²⁶ Bilge, a. g. e., s. 114.

2.2.8.5.5. Beşinci Gazel/Nazım

Tuhfetü'l-Hakîr'in 531-539. beyitleri arasında bulunan şiir 8 beyittir. Şair, Hz. Peygamber'in doğum zamanını anlattığı fasılla doğduktan sonraki olayları anlattığı fasıl arasına üç adet gazel eklemiştir. Gazeller arası geçiş için aralarına birer tane vasıta beyti de eklemiştir. Bu şiir art arda gelen gazellerin üçüncüsüdür. Şiirde 4, 5, 8 ve 9. beyitler dışında kalanların musammat gazel tarzında yazıldığı görülmektedir.

Celâl Muhibbî, Hz. Peygamber'in doğduğu aya erdiği için yüz bin kere şükrederek şiire başlar. Mevlit ayına hürmet edenler rahmet bulur. Peygamber'in doğumunda bütün melekler ve huriler hizmet etmiştir. Dağlar ve ağaçlar hep dile gelip bu kutlu doğumu sevinçle müjdelediler. Rahmet rüzgarları âlemi cennet kokularıyla doldururken huriler mücevher saçtılar. Ümmete düşen, hürmeten uykuyu bir kenara bırakıp temiz havuzundan kana kana içmektir. Doğmayanın adı olmayacağını söyleyen şair, varından değil yoğundan verip bu ayda ikram etmeyi tavsiye eder. Şirin sonunda şair, “Ya Rab! Hata dolu gönüllerimizle Hz. Peygamber'i anmaya layık değiliz; Habibin hürmetine bütün iman ehlini bağışla” diye dua eder.

[Başlıksız]

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün

1. Yüz biñ şükür irdük gine Muḥammed'üñ mevlûdine
Ümmet-iseñ tut kulağuş Muḥammed'üñ mevlûdine
2. ‘İşk-ıla diñleseñ n’ola cânuş ĩmân-ıla tola
‘İzzet kılan rahmet bula Muḥammed'üñ mevlûdine
3. Bu-y-ıdı hem Ḥaḳ’dan dilek ‘arş-ıla kürs idi felek
Kul oldılar ḥurî melek Muḥammed'üñ mevlûdine
4. Taşlar ağaçlar şevk idüp hep dile geldiler gice

Sevnişüben muştıladılar Muḥammed'ün mevlūdine

5. Raḥmet yili bu 'āleme taldurdu cennet kokuşın
Şaḥdı ḥūriler gevheri Muḥammed'ün mevlūdine
6. Uyḡularuñ at yabana gel imdi derd-ile yana
Ḥavż-ı ṭahūrından ḡana ḥürmet iden mevlūdine
7. Tıḡmayana ad olmadı pek yiyecek ṭad olmadı
Varın viren yād olmadı Muḥammed'ün mevlūdine
8. Nice ḡaṭālu dil-ile ne lāyıḡuz biz añmaḡa
'İzzet kılan sensin yā Rab Muḥammed'ün mevlūdine
9. Ḥabībünñ ḡürmeti-ḡün cümle imān ehli ile
Muḡibbī'yi baḡışlaḡıl Muḥammed'ün mevlūdine⁵²⁷

2.2.9. Oyun Yapmak ve Hüner Göstermek Amaçlı Gazeller/Nazımlar

Oyun yapmak ve hüner göstermek amaçlı şiirler, yirmi üç mesneviden ikisinde yer almaktadır. Her ikisi de aşk ve macera mesnevileri grubunda bulunan bu iki mesneviden *Cemşid ü Hurşid*'de 4; *Hümâ vü Hümâyûn*'da 5 şiir yer almaktadır. Kelime ve harflerle oynayan ve hüner gösteren şairler, şiirlerin manasına değil şekline dönük tasarrufla bulunarak okuyucunun dikkatini çekmektedir.

2.2.9.1. Cemşid ü Hurşid (Ahmedî)

Cemşid ü Hurşid'de gazel ve nazım şekliyle yazılmış şiirlerden dört tanesi oyun yapmak ve hüner göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. Şiirlerden ilkinde elif harfi, ikincisinde noktalı harf bulunmaz. Üçüncü şiir, bir noktalı, bir noktasız harflerle; dördüncü şiir bitişmeyen harflerle yazılmıştır.

⁵²⁷ Bilge, a. g. e., s. 115-116.

2.2.9.1.1. Birinci Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 4297-4301. beyitleri arasında bulunan şiir 5 beyittir. Erganûn'un söylediği "Bahâriyyât" başlıklı şiirden sonra Şeker ağzından söylenmiştir. Şairin mahlas kullanmadığı bu şiirin ardından Nüvâsâz tarafından söylenen yine oyun yapmak ve maharet göstermek amaçlı kaleme alınmış noktasız harflerden meydana gelen şiir gelir.

Bu şiirin özelliği Arap harfli imlasında elif harfinin kullanılmamış olmasıdır.

Şair şiirinde sevgilinin güzel kokulu saçlarının müşk ile amberi şaşkına çevirdiğini; uzun boyunun serv ağacını utandırdığını söyler. Sevgilinin Kevser'i yerin dibine batıran dudakları ölüyü diriltirse şaşılmalıdır. Sümbül saçlı, inci dişli şuh sevgiliye sahip olan insanın bahtı açık olur ve mutlu bir hayat yaşar.

Ġazel-i Maṭrūḥu'l-Elif

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilūn

1. Zülfün düşürdi ḥayrete müşg-ile ' anberi
Ḳaddün bıraḳdı ḥaclete serv ü şanavberi
2. Ġonca-durur lebün ü yüzün gülşen-i behişt
Ḥaṭṭun benefşedür ü gözün nerges-i ṭārī
3. Ger zinde kıla mürdeyi hergiz ' aceb degül
La' l-ı lebün ki şokdı yire ' ayn-ı kevşeri
4. Şaldı kemend-i bende saḫun aḳdı sünbülü
Ḥalka-be-güş kıldı dişün ' aḳd-ı gevheri
5. Zī ḥūb baḫtı vardur u şīrīn ma' iṣeti

Kimüñ ki var senüñ gibi bir şūḥ dilberi⁵²⁸

2.2.9.1.2. İkinci Gazel/Nazım

Eserin 4303-4307. beyitleri arasında bulunan mahlassız şiir 5 beyittir. Şeker'in okuduğu elif harfi kullanılmadan kaleme alınmış şiirin hemen peşinden Nüvâsaz tarafından bu şiir okunur. Devamında bir kelimesi noktalı bir kelimesi noktasız harflerle yazılmış iki beyitlik şiir gelir.

Bu şiirin özelliği Arap harfli imlasında hiçbir noktalı harf bulunmamasıdır. İlk beytinde kafiye bulunan şiirin başlığındaki “Kıt’a” tabiri nazım şeklini ifade etmek için değil “şiir” anlamında kullanılmıştır.

Şiirde âlemin işlerinin düzene girmesi kerem sahibi beylerin varlığına bağlanır. Cömert ve merhametli yönetici devleti imar eder. Cömertlik sahibi yöneticilerin mutluluğu, düşmanların hayatlarının helakidir.

Kıt‘a-i Bî-Nuḳaṭ

mefā‘ ilün fe‘ ilātün mefā‘ ilün fe‘ ilün (fa‘ lün)

1. Kimüñle oldı esās-ı kerem ki var muḥkem
Kimüñle oldı mümeḥhed meşālih-i ‘ālem
2. Sürūr-ı ehl-i mekārim helāk-i ‘ömr-i ‘adū
Ki mülke ol ser ü sālārdur server hem
3. Süvār-ı düldül-i ḥükm ü sivār-ı sâ‘id-i mülk
Ser-i mülūk-ı dil-ārām u mülk-i aṣl-ı ḥikem
4. Olur mekārim-i dāver memālik-i mi‘mār

⁵²⁸ Akalın, a. g. e., s. 372.

Olur merāḥim-i devr memālik-i merhem

5. Me' ād-ı milk-i melik kām-yār-ı mülk-i divel
Ki mālîk-i kerem oldur u hem imām-ı ümem⁵²⁹

2.2.9.1.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Cemşîd ü Hurşîd'in 4312-4313. beyitleri arasında yer alan şiir 2 beyittir. Öncesinde Nüvâsâz tarafından okunan noktasız harflerden meydana gelen şiir vardır. Devamında bülbül ağzından söylenen iki beyitlik bu nazım şiir gelir. Şair şiirden önce “*Ki bir lafzı-durur menkût cümle / Birisidür mu'attal sözi aña, Ma'ânî ehli dirler aña hayfâ / Diyeyin ider-iseñ sözi isfâ*”⁵³⁰ beyitleriyle şiirin bir kelimesinin noktalı, bir kelimesinin noktasız kaleme alındığını ve mana ehlinin bu sanata *hayfa* dediğini haber verir.

Şi'r

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Su' uduñ cîşi-durur şebbet Allāh
Haşūduñ cünbişidür tebbet Allah
2. Bu dördüñ beyti olursa tebbet Allah
Haşūduñ beyti olur faḳḳat Allah⁵³¹

2.2.9.1.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Mesnevinin 4321-4322. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Konu akışında Şeker ağzından söylenen şiirde şairin mahlası yer almaz. Şiirin özelliği birbirine bitişmeyen harflerle kaleme alınmış olmasıdır. Şairin oyun yapmak ve

⁵²⁹ Akalın, a. g. e., s. 403-407.

⁵³⁰ Akalın, a. g. e., s. 373.

⁵³¹ Akalın, a. g. e., s. 373.

hüner göstermek amacıyla hikâye akışında farklı kişilerin dilinden söylediği bir dizi şiirin sonuncusudur. Şeker bu şiiri ney eşliğinde okumaktadır. Şiirden sonra hikâye akışına geri dönmekte ve Cemşîd ile Hurşîd'in düğün hazırlıkları anlatılmaktadır.

Şi'r Der-Sıfat-ı Mukatṭa'

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Derd-i dildār ider eri azār
İder ol derdi ki düzedür zār
2. Derd-i dildār dārū-yı dildür
İy zi dārū-yı vū zehî dil-dār⁵³²

2.2.9.2. Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî)

Hümâ vü Hümâyûn'da oyun yapmak ve hüner göstermek amaçlı beş şiir yer almaktadır. Bunlardan ilkinde elif harfi bulunmaz. İkincisindeki kelimelerde harflerin biri noktalı biri noktasızdır. Üçüncü şiirde noktalı harf bulunmazken dördüncü şiirde tam tersi noktasız harf bulunmaz. Beşinci şiirdeki beyitlerin ikinci mısralarının sonundaki kelimelerin yeri boş bırakılmış veya son kelimeler eksik yazılmıştır. Noksan yerlerin tamamlaması için ilk mısralarının birinci kelimelerinin şairin belirttiği yerden itibaren ters okunması ve ikinci mısraların sonlarındaki boşluklara eklenmesi gerekmektedir.

2.2.9.2.1. Birinci Gazel/Nazım

Mesnevinin 2715-2721. beyitleri arasında bulunan şiir 7 beyittir. Hümâ tarafından söylenen şiirde şair mahlasını kullanmamıştır. Hümâyûn, Perîzâd'ı gönderip Hümâ'yı kurduğu içki meclisine davet eder. Hümâ, sevgilisini görme arzusuyla hızlıca Hümâyûn'un köşküne gider. Sevgililer karşılaştınca birbirine

⁵³² Akalın, a. g. e., s. 374.

aşklarını anlatan şiirler okurlar. Hümâyûn'un şiirinden sonra Hümâ içinde elif harfi bulunmayan bu şiiri okur. Devamında Hümâyûn, mecliste rebap çalan müzisyene işaret ederek bir harfi noktalı bir harfi noktasız şiir söyler.

Cemâlî şiirine sevgilinin kan dökücü gözünün devamlı kılıç ve hançer gösterdiğini, gönül mülkünü baştan başa ele geçirdiğini ifade ederek başlar. Sevgili merhamet göstermezse gamzesiyle dertli şairin gönlü yaralanır ve gözünden yaş akar. Gül, sevgilinin gül yüzünü görüp saçı saçmak için goncasından altın gösterir. Rüzgar güzel kokusunu sevgilinin saçlarından alıp bütün âlemi hoş kokularla doldurur. Yanaklarıyla âşıkın gözlerine ışık veren sevgili, saçlarıyla da gönlünü kederlendirir. Âşık, sevgilinin yan bakışının okuna bazen gönlünü bazen de başını hedef gösterir.

Şi'r-i Bî-Elif

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Çeşm-i hûn-rîzûn ki her dem tîğ ü hançer gösterür
Ser-be-ser hükmine dil milkin musahhar gösterür
2. Kılmaz iseñ rahm ben pür-derde zaḥmı gamzenûñ
Rûhumı mecrûḥ kılar dîdemi ter gösterür
3. Gül yüzün gülşende gül görüp saç u kılam diyü
Kîsesinden goncanuñ keffîn tolu zer gösterür
4. Mûy-i hoş-büyüñ meger kıldı nesîmi ' anberîn
Kim deminden dem-be-dem kevnî mu' attar gösterür
5. Ğam degüldür gönlümi zülfün mükedder kılduğı
Ruḥlaruñ çün çeşmümün şem' in münevver gösterür
6. Kılmağ için meclisi cennet-şîfat zevkiyle pür

Leblerüñ ger ter şunar kıddüñ şanevber gösterür

7. Nicesi kılsun taħammül bu gönül kim gözlerüñ
Ġamzenüñ tırine geh dildür gehi ser gösterür⁵³³

2.2.9.2.2. İkinci Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn'un 2726-2730. beyitleri arasında bulunan mahlassız şiir 5 beyittir. Öncesinde Hümâ'nın okuduğu elifsiz şiir vardır. Hikâyede Hümâyûn'un köşkünde kurdurduğu eğlence meclisinde rebap çalan sanatçı tarafından okunur. Bir harfî noktalı, bir harfî noktasız yazılmış bu şiirin ardından Hümâ, çengiye noktasız harflerle kaleme alınmış bir şiir söylettirir.

Şiire sevgilinin saçından yayılan güzel kokuların rüzgarı saf müşk kokuttuğu; ayrılık kederinin kavuşma ümitlerini gözyaşına boğduğu dile getirilerek başlanır. Sevgilinin saçları yüzünü örttüğünden âşıkın sabırla bekleyip döktüğü gözyaşı onu sevgilinin yüzünü görme sevincine ulaştırmaz. Sevgilinin incecik beli, âşıkın aklında kıl kadar yer kaplamaz; yüzündeki güzellik hatlarından, ayva tüyleri ve benlerinin sayfalarından, bir kitap meydana gelir. Kul hata yapmadıkça padişah ona kızmaz; sevgiliye kavuşma bayramında âşık canını kurban etmeye hazırdır.

Şi'r Der-Şıfat-ı Raḳtā

Bir Ḥarfinde Nokṭa Var Bir Ḥarfinde Nokṭa Yokdur

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Nesîmi zülf-i şanem bûy-i müşk-i nâb itdi
Recâyı hicr-i ğamı eşk-i ğarḳ-âb itdi
2. Vefâ ne zevḳ-i mey-i lebden açdı âb-ı hayât
‘ Anâ çemen siteminden gözüm ne ḥvâb itdi

⁵³³ Horata, a. g. e., s. 517.

3. Şafāya cānumı celb itmez āb-ı şabr-ı cemīl
Çü hūb vechine ḥam-zūlfı kej-hicāb itdi
4. Miyānı meyl ḳomaz ‘aḳl u cāna cā ḳılca
Çü ḥattı-ı hūb şafā nüshasın kitāb itdi
5. Likā-yı ‘īdine cānum ḥoḍ itmişem ḳurbān
Güneḥ ḳün itmeye ḳul şeh neden ‘itāb itdi⁵³⁴

2.2.9.2.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn’un 2735-2740. beyitleri arasında bulunan bütün harfleri noktasız şiir 6 beyittir. Öncesinde rebap çalan sanatçı tarafından bir harfi noktalı bir harfi noktasız beş beyitlik bir şiir söylenir. Şairin mahlasını kullanmadığı noktasız harflerden müteşekkil bu şiiri vaka akışında Hümâ’nın işaretiyle çengi söyler. Ardından Hümâyûn’un emriyle ut çalan sanatçı bütün harfleri noktalı iki beyitlik bir şiir okur. Sevgiliden ayrı devamlı ah çeken âşıkın kavuşma özlemini anlatan şiirde âşık sevgilinin dudaklarından derdi için ilaç ister. Ruhu, vuslata kavuşup mamur olmayan âşıkın gönlünde sevgilinin aşkı gayet sağlam yer edinmiştir.

Şi‘r-i Bî-Nokta

mefā‘ ilün fe‘ ilātün mefā‘ ilün fe‘ ilün (fa‘ lün)

1. Dilā keremlere irdüñ demüñ mükerrermdür
Ki rūḥ sırr-ı sürūra maḥall-i maḥremdür
2. Dem-ā-dem āh-ıla olma vü diñmegil hem-dem
Murāda ir ki dil-ārām rām u hem-demdür

⁵³⁴ Horata, a. g. e., s. 519.

3. Müdām derd-ile dīl-dārum alma dīl dīl-dār
Müdām la‘ lūñi emdür ki derdüme emdür
4. Degül vişālūñ-ile mülki rûhumuñ ma‘ mūr
Dilümde āh ki sevdā esās-ı muhkemdür
5. İder hevāña heves āh u derd-ile göñlüm
Sürür demleri illā ki serverā kemdür
6. Selām-ı rûh u dīl ol serv ü māh u ser-mihre
Ki mülk-i ‘ āleme server-durur müsellemdür⁵³⁵

2.2.9.2.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn’un 2745-2746. beyitleri arasında bulunan bütün harfleri noktalı nazım 2 beyittir. Eserde çenginin söylediği bütün harfleri noktasız altı beyitlik şiirden sonra *Hümâyûn*’un emriyle ut çalan sanatçı tarafından bu şiir okunur. Devamında bizzat *Hümâ* tarafından gazel-i maktûb okunur.

Pür Nokta

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

Yüzi tezyîni zeyni zeyn-i Cennet

Kaşı naķşı nibiştî şîn-i Cennet

Büt-i Çîn-i Hoten tezyîni zînet

Cebîn ü ğabġabı sinteyn-i Cennet⁵³⁶

⁵³⁵ Horata, a. g. e., s. 519.

⁵³⁶ Horata, a. g. e., s. 520.

2.2.9.2.5. Beşinci Gazel/Nazım

Hümâ vü Hümâyûn'un 2751-2755. beyitleri arasında bulunan şiir 5 beyittir. Şair bu şiirde mahlasını da kullanmıştır. Bu şiir eserde Hümâyûn'un emriyle ut çalan sanatçının okuduğu bütün harfleri noktalı iki beyitlik bir nazımın ardından Hümâ tarafından okunur. Devamındaki konu akışında meclistekiler Hümâ'nın bu şiirini duyunca kendilerinden geçerler. Eğlence meclisi müzisyenlerin okuduğu namelerle devam eder.

Bu şiir Cemâlî'nin *Divan*'ında da 43a-43b varak numaraları arasında yer alır. Şiirdeki boşlukların nasıl doldurulacağı başlıkta açıklanmıştır. Buna göre beyitlerin ilk mısralarının birinci kelimeleri belirtilen yerlerden itibaren ters okunduğunda ikinci mısraların sonlarındaki noksan kelimeler tamamlanmış olmaktadır.⁵³⁷

**Bu ğazel maḳlûbdur ki evvelki mıṣra' da “Degül mi” lafzınıñ “Dal”ından
ikincide “Nedem”üñ “Nün”ından üçüncide “Meh”üñ “Ha”sından
dördüncide “Revân”uñ “Râ”sından beşincide “Tufeyl”üñ “Tâ”sından
aşağıdan yukarı okınup âḫir mısra' laruñ âḫirine varılsa eksükleri
tamām olup mevzûn olur
mef' ülü mefâ' ilün fe' ülün**

1. Nâ-cinse degül mi zât-ı yeksân
Ol k'olmayasın tenin... (de sencân)
2. Nâ-merde ne dem gelür ğam-ı ' ıṣḳ
Derdini devâ şanur... (nâ dermân)
3. Nâz-ı meh ü mihr-i rûy-i dilber
Ḳıldı dili bî-günâ... (ha mîzân)

⁵³⁷ İ. Çetin Derdiyok, *Cemâlî: Hayatı, Eserleri, Divanı*, Cambridge, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1994, s. 43.

4. Nārīn revāne gösterür nūr
Ol vaşl-ı cinān hic... (r-i nīrān)
5. Nādir mi tufeylūñ iy **Cemālī**
Geldi mi cihāna k̄ah... (t-ı merdān)⁵³⁸

2.2.10. Şikâyet, Pişmanlık, Sitem ve Yakınma Konulu Gazeller/Nazımlar

Gazel ve nazım şeklinde yazılmış şiirlerden ikisi şikâyet, pişmanlık ve sitem kategorisinde değerlendirebileceğimiz temada kaleme alınmıştır. İki şiir, iki farklı mesnevîde yer almakta olup iki eserden biri aşk ve macera mesnevîleri grubunda, diğeri dinî eserler grubundadır. *Cemşîd ü Hurşîd*'de yer alan şiirde sevgiliye sitem edilmektedir. *Halîl-nâme*'de bulunan şiir de yine sitem temalıdır. Hikâye akışında Hz. İbrahim, Hacer'i bebeği İsmail ile beraber ıssız çöle bırakır. Etraftaki tepeler arasında koşarak vadide su arayan Hacer, susuzluğa sitem etmektedir.

2.2.10.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)

Cemşîd ü Hurşîd mesnevisinin 2317-2322. beyitleri arasında yer alan şiir 6 beyittir. Ahmedî bu şiirde mahlas kullanmamıştır. Şiirden önce hikâye şöyle gelişir: Hurşîd'in davetiyle gittiği eğlence meclisinde sarhoş olan Cemşîd, meclis dağıldıktan sonra bağdaki bir ağacın altında uyur. O uyuduğu esnada Hurşîd gelip uzaktan şehzadeyi izlemeye başlar. İzlerken karşılıklı şekilde Nişâtengîz ile Erganûnsâz âşıkların duygularını dile getiren şiir okurlar. Cemşîd kendine geldiğinde Hurşîd ona görünmeden bağdan ayrılıp kendi kasrına gider. Cemşîd, burnuna gelen güzel kokudan Hurşîd'in bağa uğradığını anlar ve bir şiir de o okur.

Cemşîd'in şiirinden sonra Şeker bu şiiri söyler. Şiirden sonra mesnevî nazım şekliyle devam eden hikâye akışında Cemşîd, Hurşîd geldiğinde uyuyakalmış bulunduğu için kendine kızar. Ancak Hurşîd'in onu merak ettiğini, halini sorduğunu öğrenince mutluluk duyar. Sabah olunca bir mahlurluk şarabı içer. O şarabı yudumlarken Şeker bir şiir daha okur.

⁵³⁸ Horata, a. g. e., s. 521; Derdiyok, a. g. e., s. 43.

Şiire, sağlıklı ve uykudaki sevgilinin, uykuya hasret kalmış aşk hastasının halini ve nasıl tedavi edildiğini bilemeyeceği dile getirilerek başlanır. Sevgili, âşıkın hayaliyle geceleri uykusuz sabahlamadığı için hilekarların işini bilmez. O, gönül yakan, cefa çektiren ve devamlı âşıkı azarlayan birisi olduğundan vefa göstermeyi, gam çekmeyi ve gönül vermeyi bilmez. Sevgili, âşıkın saçının sevdasıyla perişan olmadığından karanlık gecelerin uzunluğunu anlamaz. Aklı başında kimseler sevgilinin nazını ve işvesini âşık sormalıdır; zira onu aklı başındalar değil aşk sarhoşu olan âşıklar anlar.

Ğazel H'ānden-i Şekker

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

1. Sen uyhuda ne bilürsin nedür aḥvāl-i bīmārı
Sen āsāyişde bilmezsin nedür bīmār tīmārı
2. Ḥayālıyla çün anuñ sen giceyi gündüz itmedüñ
' Aceb mi bilmesen n'olur ṭariḫ-i resm-i ' ayyārı
3. Dil-āzārīdür işüñ cefākārī vü cān sūzī
Ne bilesin vefā-cūyı vü ğam-h'vārı vü dil-dārı
4. Perīşān zülfi sevdāsın başa bir gice iltmedüñ
Ne bilürsin nice olur dırāzī-y-i şeb-i tārı
5. Göñül kayguyı ıo ki çıķup-durur bu iş elden
Saña kaygu yimekdür iş nene bu resm-i ğam-h'vārı
6. Gözinüñ şīve vü nāzın baña sorgıl i ' āķıl kim
Ki ser-mest işüdüñ şığmaz burada kār-ı ḥuşyārı⁵³⁹

⁵³⁹ Akalın, a. g. e., s. 217.

2.2.10.2. Halîl-nâme (Abdülvâsi Çelebi)

Halîl-nâme'nin 2148-2150. beyitleri arasında bulunan nazım şeklinde kaleme alınmış şiir 3 beyittir. Eserde Hacer tarafından söylenir. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir. Sâra bir gün Hz. İbrahîm'in yanına gelip Hacer ile oğlunu gözünün önünden kaybetmesini, onları görmeye dayanamadığını, yoksa babasının evine döneceğini söyler. Hz. İbrahîm ne yapacağını bilemez durumda o geceyi uykusuz geçirir. Sabahleyin Cebrail Allah'ın selamını getirir ve Hacer ile oğlunu Allah'ın koruyacağını, Sâra ne derse yapmasını ister. Sâra onların susuz ve ıssız bir yere bırakılıp orada ölmelerini ister. Haceri ve oğlunu bir deveye bindirip yola çıkarlar. Susuz ve ıssız bir çöle geldiklerinde Hacer'in devesi çöker ve daha ileri gitmez. Hz. İbrahim onları bırakıp dönerken Hacer "Bizi kime bırakıp gidiyorsun, bu Allah'ın bir emri mi" diye sorduğunda Hz. İbrahim "Evet, hüküm onundur, benim elimden bir şey gelmez" der. Hz. İbrahim gittikten bir saat sonra susayınca su kabında su kalmadığını görür ve *dirîgâ* redifli bu şiiri söyler. Şiirden sonra Hacer, oğlunu bırakıp Safa ile Merve tepeleri arasında koşarak çölde su bulabileceği bir yer aramaya başlar.

Şiirde Hacer, çölde bebeğiyle susuz kaldığından yakınmaya başlar. İssız ve kimsesiz bir yerde bebeği ile beraber aç, susuz ve çaresiz kaldığına yanar. "Eyvahlar olsun! Susuz kalıp süttten kesildim, masum bebeğimin başına büyük dert aldım" diye sözlerine son verip hemen su aramak için etrafta koşturmaya başlar.

[Başlıksız]

mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün

1. Didi bu yirde ben kıldum dirîgâ
Görüñ ben baña ne kıldum dirîgâ
2. İsüz yir kimse yok bir aç u şusuz
Kıatı key çâresüz kıldum dirîgâ

3. Şusuzlıkda südüm kurıdı kaldum
Bu ma‘şūma ne derd aldum dirīgā⁵⁴⁰

2.2.11. Hiciv Konulu Gazeller/Nazımlar

Hiciv temasıyla yazılmış iki şiirden ilki *Gül ü Hüsrev*’de, ikincisi *Halîl-nâme*’de yer almaktadır. *Gül ü Hüsrev*’deki şiir mesnevinin bitiş kısmında bulunmaktadır. Tutmacı şiirde eserini haksız yere eleştirenleri hicvetmektedir. *Halîl-nâme*’deki şiir ise konunun işlendiği bölümde bulunmaktadır. Putları Hz. İbrahim’in kırdığından habersiz halk, putları kırarı ele verecek bir gammaz ararken şair vaka akışını kesip gammazları hicvetmiştir.

2.2.11.1. Gül ü Hüsrev (Tutmacı)

Mesnevinin sonunda “Hâtıme-i Kitâb” bölümünde 5464-5468. beyitler arasında bulunan şiir 5 beyittir. Şiiri Tutmacı söylemektedir. Eserin yazılış tarihini verdikten sonra kitabını tamamladığını söyler. Eserini okuyanların ve dinleyenlerin; sözlerinden mana çıkaranların kendisini hayırla yad edip dua etmelerini ister. Ardından bu şiiri söyler.

Şair şiirinde eserini anlamayanları hicveder. Mesih’in mucizelerini eşek anlamayacağı gibi eserinin değerini de her insan bilemez. Körlerin Hz. Yûsuf’un güzelliğinden bir şey görüp anlayamayacağı gibi sağır olanlar da Hz. Dâvud’un sesinden bir şey anlamaz. Gıdası acı hıyar olanlar şekerin tadının nasıl olduğunu bilemez. Amber ve müşkten habersiz olanlar güzel kokulu yavşan otunun adını “İpar” koyarlar. Manaları anlamak ehline kolaydır; fakat cahiller manaların sembollerini bilmezler.

[Başlıksız]

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün fe‘ ülün

⁵⁴⁰ Göldeş, a. g. e., s. 306.

1. Bu cem‘i degme ebter ne bilsün
Mesîh’ün mu‘ cizâtın ħar ne bilsün
2. Ne añlar kūr Yūsuf şūretinden
Ya Dāvūd nağmesini ker ne bilsün
3. Anuñ kim şahm-ı ħanzaldur ġıdāsı
Nicedür lezzet-i şekker ne bilsün
4. Şular kim yavşan adını ıpar ħor
Ne-durur müşg ya ‘anber ne bilsün
5. Ma‘ ānī añlamak sehl ola ehle
Bu remzi lîk cāhiller ne bilsün⁵⁴¹

2.2.11.2. Halîl-nâme (Abdülvâsi Çelebi)

Halîl-nâme’nin 747-754. beyitleri arasında bulunan şiir 9 beyittir. Abdülvâsi Çelebi konu akışını keserek konuya uygun manadaki bu şiiri söyler. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir: Hz. İbrahim cevap alamayacağını bile bile putlara “Sizin halka faydanız nedir? Söyleyin bileyim; ben de halk gibi size saygı göstereyim” diye seslenir. Ardından bir tanesi hariç hepsini doğranmış odun gibi paramparça eder. Sağlam bıraktığı putun omuzuna baltayı asar. Şeytan çarşının ortasına gelip feryat ederek putların kırıldığını haber verir. Halk ağlaşarak puthaneye koşar. Putları kırılmış görünce bunu yapanı her gün bin kere ölecek biçimde cezalandırmaya karar verirler. Haber veren Şeytan’a putları kimin kırmış olabileceğini sorduklarında Şeytan dürüst görünerek “Ey cahiller! Siz ne diyorsunuz; beni gammaz mı sandınız?” diye onlara çıkışır. Bu noktada şair, gammazları hicveden bu şiiri söyler. Şiirden sonra putları kimin kıldığı konusunda aralarında konuşup Hz. İbrahim’in kıldığına

⁵⁴¹ Solmaz, a. g. e., s. 346.

kanaat getirirler. Nemrut, onun hemen bulunup getirilmesi için emir verir. Devamında Nemrut ile Hz. İbrâhim'in diyalogu gelir.

Şair şiirde gammadlığın itlikten kötü olduğunu söyleyip, gammadlıktan Allah'a sığınır. Gammadların hayatlarının hiçbir döneminde tanıdık tanımadık kimseye hayırları dokunmaz. Gammadlar Allah'ın rahmetinden uzak, lanete yakındırlar. Azap çekmede Firavun ve Şeddat ile beraberdirler. Onları ıslah etmek için çalışanlara direnip gece gündüz devamlı fesatlık peşinde koşarlar. Şeytana çiraklık yapıp bütün kötülükleri yaparlar ama bunu itiraf etmezler. Bunlar dünya yüzünde yürürler fakat ahirette yüzüstü düşeceklerdir. Şair şiirin sonunda gammadların kuduz it gibi saldırıp insanların ayıplarını ortaya çıkardığını dile getirerek sözlerine son verir.

Şi'r Der-Hicv-i Ğammāzān

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Bilün itden kötüdür anda ğammāz
Beni Hâk itmesün dünyâda ğammāz
2. Cemi'-i 'ömrinün içinde hergiz
Hayır şanmaz bilişe yâda ğammāz
3. Berāberdür 'azāb içinde el-hâk
Bilün Fir'avn ile Şeddād'a ğammāz
4. Çalab'ın rahmetinden key ırakdur
Yakındur la'nete ortada ğammāz
5. Şu şirîn cānı terk itdürdi mutlak
O Şirîn yolına Ferhād'a ğammāz

6. Niçe kim sa‘ y ider ıslāha muşlih
Dürişür dün ü gün ifsāda ğammāz
7. Cemī‘-i şer iden şeytāna şākird
Dimez şākirdem ol üstāda ğammāz
8. Yürür dünyā yüzinde āhiretde
Düşer yüz üstine üftāde ğammāz
9. Tutar yırtar kimün olursa ‘aybın
Kuduz it gibidür imdāda ğammāz⁵⁴²

2.2.12. Mesneviyi Açıklayan, Özetleyen, Örneklediren Gazeller/Nazımlar

Bu konuda iki eserde 79 şiir tespit edilmiştir. Bunların yetmiş sekizi *Murād-nâme*’de yer almaktadır. *Murād-nâme*’de mesnevi kısımlarda anlatılan veya açıklanan konular iki beyitlik şiirlerle örnekendirilmiş veya özetlenmiştir. *Tuhfetü’l-Hakîr*’deki şiir ise mevlit metnini açıklama özelliği göstermektedir.

2.2.12.1. Murād-nâme (Bedr-i Dilşād)

Murād-nâme’nin muhtevasında bulunan mesnevi dışı nazım şekliyle kaleme alınmış çoğu iki beyitten meydana gelen 95 adet Türkçe şiirin 78 tanesi nazım tarzında yazılmıştır. Diğer şekiller 14 kıt’a, 2 rubâ’î, 1 tuyuğ şeklinde sıralanır. 95 adet şiirden 51 tanesi rubâ’î başlığını taşımaktadır fakat, bunların sadece birisi rubâ’î vezniyle yazılmıştır. Dönem özelliği olarak bu eserdeki şiirlerin başlığındaki “*rubâ’î*” tabiri şiirin nazım şeklini belirten terim değil şiirin mısra sayısını ifade eden bir kelimedir. Bunun gibi “kıt’a” başlığı da bir nazım şeklini belirtmekten öte “şiir” anlamında kullanılmıştır. Ayrıca eserdeki şiirlerin tamamı içinde bulunduğu konuyu açıklayan, özetleyen veya örneklediren özelliktedir.

⁵⁴² Gölbaş, a. g. e., s. 131-132.

2.2.12.1.1. Birinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin giriş bölümünde 71-72. beyitler arasında bulunan nazım iki beyittir. Hz. Peygamber için mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan “Der Na’t-ı Resûlü’llâh Muhammed Mustafâ Salla’llâhü ‘Aleyhi ve Sellem” başlıklı na’t türündeki şiirden sonra yer alır. Sonrasında Hz. Peygamber’in ailesine ve ashabına salavat istendikten sonra eser kitabın yazılış sebebinin açıklandığı “Der-Beyân-ı Sebeb-i Tasnîf-i Kitâb” başlıklı mesnevi bölümle devam eder.

Şiir, öncesindeki na’t türünde şiiri anlamca tamamlar ve özetler niteliktedir. Bu şiir ve devamındaki iki beyit bir bölümden diğerine geçerken vasıta özelliği göstermektedir.

Şiirde, kim hayır ve bereket isterse; kim cehennemden kurtulmayı dilerse her nerede Hz. Peygamber’in adı anılırsa anılsın salavat getirmesi gerektiği söylenir.

Rubâ‘î

fe‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilün (fâ‘ ilâtün-fa‘ lün)

1. Kim ki isterse hayr ile berekât
Tamudan hem taleb iderse necât
2. Nirde anılsa Aḥmed-i Muḥtâr
Biñ biñ itsün revânına şalavât⁵⁴³

2.2.12.1.2. İkinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 576-577. beyitleri arasında bulunan nazım şiir 2 beyittir. Padişahlık ve cihangirlik adabının açıklandığı üçüncü bölümde anlatılan on iki hikâyenin ardından gelen “Hitâb-ı Padişah” başlığıyla isimlendirilen, padişahın sahip olması gereken özelliklerinin anlatıldığı kısmın sonunda gelir.

⁵⁴³ Adem Ceyhan, **Bedr-i Dilşâd’ın Murâd-nâmes’i**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, C. I, s. 194.

Bu nazım şiir öncesindeki bölümün özeti mahiyetindedir. Şiirden önce padişahlık özelliklerini uzunca anlatan şair, nazım şeklini değiştirerek bu şiirle kısa ve öz olarak yeniden ifade etmiştir.

Şiirde padişaha, ülkede düzen görmek istiyorsa devlette adaletli kişileri görevlendirmesini; işini kâr etmesini bilene; mülkünü gözü açık olana vermesini tavsiye eder.

Rubā'ī

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. İşüñi sen kâr-dân olana vir
Milküñi hem pāsübân olana vir
2. Memleketde bulmağ istersen nizām
Her işi 'adli cehân olana vir⁵⁴⁴

2.2.12.1.3. Üçüncü Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 858-859. beyitler arasında bulunan nazım tarzında kaleme alınmış şiir 2 beyittir. Vezirlik adabının anlatıldığı dördüncü bapta üçüncü hikâyede yer alır. Bu hikâyede Ebü'l-Fazl adlı bir hükümdarın Sehl-i Hocendî'yi Semerkant'a emir tayin ettiği anlatılır.

Ebü'l-fazl ile Sehl'in konuşmasından sonra Sehl hükümdarın yanından çıkar. Ardından hükümdar Süleymân ibn-i Yahyâ'yı çağırıp Sehl'in yerine Semerkant'a onu vali tayin eder.

Rubā'ī

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

⁵⁴⁴ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 236.

1. Çün otağına durdı Sehl gitdi
İşitgil pādīshāhı aña n'itdi
2. Süleymān ibn-i Yahyā'yı kığırdı
Semerkand'ıñ emīri anı itdi⁵⁴⁵

2.2.12.1.4. Dördüncü Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 1537-1538. beyitleri arasında bulunan nazım iki beyittir. Aşkın mahiyetinin anlatıldığı “Bâb-ı Yâzdehüm Ender Verziden-i ‘İşk ve Ser-Bûden-i Ân” başlıklı 11. bapta yer alır. Bu şiirinden sonra aşkın hakiki ve mecazi olmak üzere ikiye ayrıldığı anlatılır.

Şiirde can ile aşkın ayrılmaz bir bütün olduğu dile getirilir. İkisi, Azra ile Vâmık gibi birbirine bitişiktir. Can, aşsızken bedende ölüdür. Âşık olan kişi canlıdır.

Rubā‘î

fe‘ ilātün mefā‘ ilün fe‘ ilün (fā‘ ilātün-fa‘ lün)

1. Çünkü cān ‘ ışk-ıla mülāşıkdur
Biri ‘ Azrā birisi Vāmık’dur
2. Cān bî-‘ ışk mürdedür tende
Zinde-dil oldu kim ki ‘ āşıkdur⁵⁴⁶

⁵⁴⁵ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 258-259.

⁵⁴⁶ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 314.

2.2.12.1.5. Beşinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 1543-1544. beyitleri arasında bulunan 2 beyitlik nazım şiir eserdeki “Bâb-ı Yâzdehüm Ender Verzîden-i ‘Işk ve Ser-Bûden-i Ân” başlıklı aşkı anlatan 11. bapta yer alır. Öncesinde aşkın mecazi ve hakiki olmak üzere ikiye ayrıldığı açıklanır. Devamında bu şiir gelir. Şiir, mesnevi kısmın kısa ve öz bir açıklamasıdır.

Şiirde özetle aşkın mahiyeti anlatılır. Aşk, uçsuz bucaksız bir can denizidir. Âşık olmayanların canı ölüdür. Akıl, nefis, din, iman, can ve canan hepsinin aslı aşktır. Aşkı olmayanın dini ve imanı da yoktur.

Rubā‘ī

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün

1. ‘Işkdur cān baħri kim hergiz anuñ pāyānı yok
Kim ki ‘āşık olmadı ölüdür anuñ cānı yok
2. ‘Işk imiş cān-ıla cānān ‘aql ü nefis ü dīn ü dil
Her kimüñ ‘ışkı yoğ-ısa dīni vü ĩmānı yok⁵⁴⁷

2.2.12.1.6. Altıncı Gazel/Nazım

Murâd-nâme'de aşkın mahiyetinin anlatıldığı “Bâb-ı Yâzdehüm Ender Verzîden-i ‘Işk ve Ser-Bûden-i Ân” başlıklı on birinci bölümünde 1564-1565. beyitler arasında bulunan nazım 2 beyittir.

Şiirde müflis âşıkın sevgiliden karşılık bulamayacağı; altını ve gümüşü bulunmayan kişi pazardan eli boş döneceği gibi parasız pulsuz âşıkın da sevgiliden kısmetini alamayacağı anlatılır.

Rubā‘ī

⁵⁴⁷ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 315.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. ' Āşık-ı müflis vefâ bulmayısardur yârdan
Dürledi birkaç pelîd ola rakîb ağıyardan
2. Sîm ü zersüz kimse vâye alımaz dil-dârdan
Kim ki bî-sîm ü zer ola boş gelür bāzârdan⁵⁴⁸

2.2.12.1.7. Yedinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 1625-1626. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserin "Bâb-ı Yâzdehüm Ender Verzîden-i 'Işk ve Ser-Bûden-i Ân" başlığıyla isimlendirilen ve aşkın mahiyetinin anlatıldığı on birinci bapta yer alır.

Şair şiirde âşıkın gönlünün gamlı, gözünün yaşlı olacağını söyler. Aşkla arkadaş olanın gönlü daima kebaptır. Güzellik hazinesi isteyenin gönül evi viran, yüzü altın sarısı, saçları gümüş beyazı, gözleri mercan kırmızısı olur.

Rubā'î

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. ' Āşıkun göñli gözi gamnāk olur giryân olur
' Işka hem-şoḥbet olanun cigeri biryân olur
2. Genc-i ḥüsn isteyenün göñli evi vîrân olur
Saçı sîm ü yüzi zer gözi yaşı mercân olur⁵⁴⁹

⁵⁴⁸ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 317.

⁵⁴⁹ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 322.

2.2.12.1.8. Sekizinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 1706-1707. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserin “Bâb-ı Yâzdehüm Ender Verzâden-i ‘İşk ve Ser-Bûden-i Ân” başlıklı aşkın mahiyetinin açıklandığı on birinci babında yer alır. Bu şiir bapta altıncı ve son *rubâ’î* başlıklı şiidir. Gazneli Mahmut’un oğlu Sultan Mesut’un yedi yıl gizlediği aşkının anlatıldığı hikâyede bu şiir aşkı kısaca özetler. Devamında babın “Hatime” bölümü gelir.

Şiirde aşk selini kimsenin engelleyemediği; âşıka nasihat etmenin fayda sağlamayacağı dile getirilir. Akıllı başında kişiler aşkın zevkini anlasa bir nefeslik an bile akılları başlarında kalsın istemezler.

Rubâ’î

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

1. ‘İşk seylin kimsene kılmadı bend
‘Âşıka olmaz naşîhat sūdmend
2. ‘Âkıll aňlasaydı ‘ışkuñ zevkini
Bir nefes olmaya-y-ıdı hūşmend⁵⁵⁰

2.2.12.1.9. Dokuzuncu Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 2514-2515. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserin “Bâb-ı Hejdehüm Ender ‘Ukûbet Kerden ve ‘Afv u Terahhum-i Ân ve Kazâ Kerden-i Hâcât” başlıklı 18. babında yer alır. Bu bapta cezalandırmak; af ve merhamet etmek; ihtiyaçları gidermek konuları işlenir.

Şiirde “Ey gönül! Sevgiliyle mutlu günlere ve gönül ferahlığına kavuşmak istersen saf ve halis şekilde niyaz eyle” denilerek öncesindeki mesnevi konusu özetlenmektedir.

⁵⁵⁰ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 328.

Rubā'î

mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūlūn

1. İy dil diler-iseñ ki dil-ārāma iresin
Hem dilber-ile devlet-i eyyāma iresin
2. Hāşāne niyāz eyle ki dilber bile ancak
Sağın ki negāhın dehen-i 'āma iresin⁵⁵¹

2.2.12.1.10. Onuncu Gazel/Nazım

Murād-nāme'nin “Bâb-ı Nüvâzdehüm Ender Cem'-Kerden-i Mâl ve Tertîb-i Hazâne ve Sarf-ı Ân” başlıklı 19. babında yer alır. Bu bapta mal toplamak, hazine tertip etmek ve bu hazineyi harcamak konuları işlenir. Mesnevinin 2575-2576. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Şiirin öncesinde namaz kılıp oruç tutmayı emreden Bakara suresinin 43. ayeti “Ve egîmü's-salâte ve âtü'z-zekâte...” açıklanır. Şiirden sonra çok mal kazanmanın hata olmadığı, zahmetle kazanılan maldan başkalarına ikramda bulununca rahatlık geleceği anlatılır.

Rubā'î

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Didiler vākıf olanlar 'ālemün esrārına
Düşmenine düşmen olup yār olanlar yārına
2. Dōst olan kimesneden bāri demekden lā-cerem
Yig-durur düşmenlerinün me demeklik varına⁵⁵²

⁵⁵¹ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 406.

⁵⁵² Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 412.

2.2.12.1.11. On Birinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'de 2580-2581. beytiler arasında bulunan nazım şiir “Bâb-ı Nüvâzdehüm Ender Cem’-Kerden-i Mâl ve Tertîb-i Hazâne ve Sarf-ı Ân” başlıklı bapta yer alır. Mesnevideki 19. bap olan bu bölümde mal biriktirmek, hazine düzenlemek ve hazineyi harcamak konuları işlenir. Şiirden önce çok mal biriktirip bunu başkalarına da yediren kimsenin rahata ereceği dile getirilir. Ardından gelen bu şiir mesnevi bölümü farklı bir nazım şekliyle açıklar niteliktedir.

Şiirde malını mülkünü başkasına açanların sonunda safa bulacağı; önceden saygı duyulmasa da sonradan saygınlık kazanacağı söylenir. İyilik yapanın iyilik bulacağı; hizmet edenin sonunda hizmet göreceği dile getirilir.

Rubâ‘î

fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ lâtün fâ‘ ilün

1. Didiler kûşâ olan nûşâ olısar lâ-cerem
Hürmeti yoğ-ısa evvel şöñra olur muhterem
2. Hizmet iden kimse maḥdüm olısdur ‘âkıbet
Kim kerem itse kerem bulur ne bulsun bî-kerem⁵⁵³

2.2.12.1.12. On İkinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin “Bâb-ı Nüvâzdehüm Ender Cem’-Kerden-i Mâl ve Tertîb-i Hazâne ve Sarf-ı Ân” başlıklı 19. babında yer alır. Bu bapta mal biriktirmek, hazine düzenlemek ve bunu sarf etmek konusu anlatılır. Eserin 2593-2594. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Bu şiir öncesinde bahsedilen kanaat konusunu açıklayan ve özetleyen bir mahiyet taşımaktadır.

⁵⁵³ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 413.

Şiirde, kanaatin bitmek tükenmek bilmeyen bir hazine olduğu ifade eden şair, kanaatten bahsedenin kendisi değil Hz. Peygamber olduğunu ifade eder.

Rubā‘î

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Kānā‘ at māl-durur kim yok fenāsı
 Ne deñlü dir-iseñ vardur beķāsı

2. Kānā‘ atdan dem uran ben degülem
 Dimişdür enbiyānuñ Muştafā’sı⁵⁵⁴

2.2.12.1.13. On Üçüncü Gazel/Nazım

Murād-nâme’nin “Bâb-ı Bîstüheftüm Der Sitâyiş-i Dâniş ve Ehl-i Dâniş ve Hasâyil-i İşân” başlıklı yirmi yedinci babında bulunan nazım 2 beyittir. Bu bapta âlimlerin övülmesi ve onların hasletleri işlenir. Eserde 4016-4017. beyitler arasında yer alır. Şair, ilmin önemini anlatırken nazım şeklini ve vezni değiştirerek sözlerini özetler mahiyetteki bu şiiri okur.

Şiirde arştaki meleklerin ilimle şeref bulduğu; gönlün sevgili katında ilimle itibar kazanacağı dile getirilir. Virane dünya hemen şeref bulmuş değildir; dünya ve ahireti imar etmenin yolu ilimden geçer.

Rubā‘î

mef‘ ülü fā‘ ilātü mefā‘ ilü fā‘ ilün

1. ‘İlm ile buldı ‘arşda revhāniyān şeref
 Cānān katında ‘ilm ile bulur bu cān şeref

⁵⁵⁴ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 414.

2. ‘İlm iledür ‘imâret-i dünyâ vü âhiret
Şanma hemân ki buldı bu vîrân cihân şeref⁵⁵⁵

2.2.12.1.14. On Dördüncü Gazel/Nazım

Murâd-nâme’nin 4181-4182. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Biştüheştüm Ender Nâ-dânî ve ‘Alâmet-i Nâ-dânî ve İctinâb-nümûden Ez-Nâ-dân” başlığıyla isimlendirilen yirmi sekizinci bapta yer alır. Bu bapta cahilliğin belirtilerinden ve bundan kaçınmanın yollarından bahsedilir. Şair, mesnevi tarzından nazım tarzına geçiş yaparak anlattıklarını özetler mahiyetteki bu şiiri kaleme alır.

Şiirde cananı görebilmek için cahilliği terk edip ilim yoluna can vermek gerektiği; bütün dertlerin çaresi bulunduğu halde cahilliğin çaresinin bulunmadığı ifade edilir.

Rubâ‘î

fe‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilün (fâ‘ ilâtün-fa‘ lün)

1. Cehli қо ‘ilme kııl fidâ cānı
Ki gözün görebile cānānı
2. Kamu derdin devāsı var lîkin
Cehle bulmadı kimse dermānı⁵⁵⁶

2.2.12.1.15. On Beşinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme’de “Bâb-ı Biştüheştüm Ender Nâ-dânî ve ‘Alâmet-i Nâ-dânî ve İctinâb-nümûden Ez-Nâ-dân” başlıklı yirmi sekizinci bapta yer alır. Bu bapta cahillik ve cahilliğin alametlerinden ve bunlardan uzak durmanın yolları anlatılır. Eserin

⁵⁵⁵ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 531.

⁵⁵⁶ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 545.

4191-4192. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Öncesinde şair; Firavun, Nemrut, Ebu Cehil ve Câlut'un yaptıkları cahillikleri anlatır. Devamında mesneviyi özetler nitelikteki bu şiiri söyler. Şiirin ardından “Der-‘Alâmet-i Nâdânî” başlıklı kısım gelir. Bu kısımda da cahilliğin belirtileri açıklanmaya devam edilir.

Şiirde cahilliğin her tarafının bela olduğu, ona ilimden mahrum kalanların yakalandığı ifade edilir. Cahilliğin safası karanlık, dermanı derttir; şıfası ise sıkıntı ve zahmet çekmektir.

Rubā‘î

mefā‘îlün mefā‘îlün fe‘ûlün

1. Cehālet her taraftan bir belādur
Aña mahrûm olanlar mübtelādur
2. Şafâsı tîrelik dermânıdur derd
Şifâ gösterdüğü renc u ‘anādur⁵⁵⁷

2.2.12.1.16. On Altıncı Gazel/Nazım

Murâd-nâme’nin 4211-4212. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Biştüheştüm Ender Nâ-dânî ve ‘Alâmet-i Nâ-dânî ve İctinâb-nümûden Ez-Nâ-dân” başlıklı bölümde bulunur. Bu bölüm eserdeki yirmi sekizinci bölümdür. Cahillik ve bundan korunma yolları anlatılır. Şiirin öncesinde “Der ‘Alâmet-i Nâ-dânî” başlıklı kısım vardır. Kısımın sonunda bu nazım şiir gelir. Sonrasında cahillikten kaçınmanın yolları anlatılır.

Şair şiirde canın canan sohbetini bulabilmesi için alimlerle sohbet etmesini; müridin şeyhinin gözünde makbul olabilmesi için ilim öğrenmeyi gaye edinip cahillerle sohbet kesmesini öğütler.

Rubā‘î

⁵⁵⁷ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 545-546.

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

1. Cānuñ diler ise bula cānān şöhetin
‘ Ālimler ile eyleyigör cān şöhetin
2. Maqbūl-i hāzret olduğın ister iseñ mürīd
‘ İlmi murād idin қо bu nā-dān şöhetin⁵⁵⁸

2.2.12.1.17. On Yedinci Gazel/Nazım

Murād-nāme’de “Bâb-ı Biştüheştüm Ender Nâ-dânî ve ‘Alâmet-i Nâ-dânî ve İctinâb-nümûden Ez-Nâ-dân” başlıklı yirmi sekizinci bölümde bulunur. Mesnevinin 4222-4223. beyitleri arasında yer alan nazım tarzında yazılmış şiir 2 beyittir. Öncesinde cahillikten kaçınmanın yolları anlatılır; devamında bu şiir gelir. Şair, mesnevi nazım şekliyle anlattıklarını bu şiirle özetlemektedir.

Şair şiirde insanın bedenindeki canı Şeytan’a uyup cehalete düşürmemesini; İlimle Allah’a yaklaştırmasını tavsiye eder.

Rubā’ī

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Bu bedende revān olan cānı
Ki dinür aña nefis-i insānī
2. Cehl ile kıma uyma şeytāna
‘ Ālim eyle ki ola Raḥmānī⁵⁵⁹

⁵⁵⁸ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 547.

⁵⁵⁹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 548-549.

2.2.12.1.18. On Sekizinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 4574-4575. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Mesnevide “Bâb-ı Bistünühüm Ender Taksîm-i ‘Ulûm ve Taleb-i Müderrisî ve Fakîhî ve Müzekkirî ve Kâdî Kerî” başlıklı yirmi dokuzuncu bölümün içinde “Güftâr Ender Sebâk Hünden ve Kadr u Tertîb-i Ân” adıyla isimlendirilen kısımda yer alır. Şair bu şiirle mesnevi kısmın özetini vermektedir.

Şiirde ilim tahsil etmek isteyen kişiye müzakere yani görüş alış verişi yapması söylenir Böylece içi dışı ilimle dolacaktır. Münazara etmek de faydalıdır ancak bu durumda kişi mütevazı ve yumuşak huylu olmalıdır.

Rubâ‘î

mefâ‘ ilün fe‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilün

1. Müzākere gerek iñende ṯalib-i ‘ ilme
Ki ‘ ilm ü fehm ola içiyle taşsıpsilme
2. Münāzara ider iseñ yarar evet zinhār
O demde virgil özüñi tevāzu‘ a hılme⁵⁶⁰

2.2.12.1.19. On Dokuzuncu Gazel/Nazım

Mesnevinin “Bâb-ı Bistünühüm Ender Taksîm-i ‘Ulûm ve Taleb-i Müderrisî ve Fakîhî ve Müzekkirî ve Kâdî Kerî” başlıklı yirmi dokuzuncu bölümün içinde “Güftâr Ender Âdab-ı Bahs” adıyla isimlendirilen kısımda bulunur. Eserde 4823-4824. beyitler arasında yer alan nazım 2 beyittir. Şiirin öncesinde şair, kendini büyük görenlerle, inatçılarla ve mutaassıplarla sohbet edilmemesi; düşünerek konuşup zan ve tahminlerle konuşulmaması gerektiğini söyler. Ayrıca tartışılan kişiye karşı yeterli bilgi seviyesine sahip olmanın lüzümüne dikkat çeker. Ardından mesnevi kısmın özeti mahiyetindeki bu nazmı söyler.

⁵⁶⁰ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 579.

Şair şiirde kişinin rakibine karşı asılsız delil öne sürüp kendi kendini töhmet altında bırakmaması ve rakibin sözünü kesip onun yerine delil öne sürmemesi gerektiğini dile getirir.

Rubā'î

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Hucec-i fāsıdeyi haşmuña ' arz eylemegil
Kendü kendüzüne ilzāmuñı farz eylemegil
2. Haşmuñuñ sözini men' idicegez dime delîl
Ğaşb idüp manşıbını üstüne qarz eylemegil⁵⁶¹

2.2.12.1.20. Yirminci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 4875-4876. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde "Bâb-ı Bistünühüm Ender Taksîm-i 'Ulûm ve Taleb-i Müderrisî ve Fakîhî ve Müzekkirî ve Kâdî Kerî" başlıklı yirmi dokuzuncu bölümün içinde "Güftâr Ender Kâdî Kerî" adıyla isimlendirilen kısımda yer alır. Bu kısımda kadı olmanın usulü hakkında bilgi veren şair, kadı olmak için fıkıh kurallarını çok iyi bilmek ve bunları cesaretle uygulamak gerektiğini söyler. Ayrıca kadı efendinin hükmü önce kendisi için vermesi sonra aynı hükmü başkalarına uygulaması lazım geldiğine dikkat çeker. Ardından mesnevi kısmı özetler mahiyetteki bu iki beyti söyler.

Şiirde, hakkıyla yapabilen için kadılığın en şerefli ibadet olduğu söylenirken olumsuz tarafına da dikkat çekilir. Kadılık rüşvet ve iki yüzlülükle yapılacaksa kötülüklerin en büyüğü olduğu dile getirilir.

Rubā'î

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

⁵⁶¹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 603.

1. Kādılık eşref-i ‘ibādetdür
İdebilene ulu t̃ā‘ atdür
2. İlle rişvetcilik dü-rûlîğ ile
Re ‘s-i āsām u key şenā‘ atdür⁵⁶²

2.2.12.1.21. Yirmi Birinci Gazel/Nazım

Mesnevide “Bâb-ı Bistünühüm Ender Taksîm-i ‘Ulûm ve Taleb-i Müderrisî ve Fakîhî ve Müzekkirî ve Kâdî Kerî” başlıklı yirmi dokuzuncu bölümün içinde “Güftâr Ender Kâdî Kerî” başlığıyla isimlendirilen kısımda bulunur. Eserde 4887-4891. beyitler arasında yer alan nazım 5 beyittir. Şiirden önce kadıların ağırbaşlı ve temkinli olmaları; doğru karar vermekte kararlı davranmaları; doğru ile yanlış ayırt edebilmeleri gerektiği ifade edilir. Ardından bu şiir gelir. Şiir, mesnevi bölümde anlatılan konunun nazım şekli değiştirilerek özetlenmesi mahiyetindedir.

Şair şiire kadı efendinin bütün hileleri bilmesi gerektiğini söyleyerek başlar. Böylece avam veya havastan kim hile yaparsa anlayabilir. Peygamberin hükümlerini yerine getiren kadılardır. Din, beylere itaat etmeyi emreder, ancak beyler dine uymazsa kadı onların sözlerine aldırış etmeden doğru olana karar verir. Dini hükümlere göre karar veren kadı şah, beyler ise köledir; kadı onları fıkıh hükümlerine göre hesaba çeker.

Kıt‘a

mef‘ ülü fā‘ ilātü mefā‘ ilü fā‘ ilün

1. Çün h̃iletü’l-kaḏāyı okımış ola tamām
Ma‘ lûm olur ne h̃ile kim iderse ḥāş u ‘ām
2. Peygamberüñ ḥalîfesi begler düşüp-durur

⁵⁶² Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 607.

Kāḍīlar oldı şer‘ -i şî‘ārı-y-içün imām

3. Pes vācib oldı şāha ki şer‘ a muṭī‘ ola
Tā kim şerī‘ ata ola devrinde ihtimām
4. Kāḍī gerek ki Hāḡ diye kōrkmaya kimseden
Begler muṭī‘ i olmaz ise tınmaya kelām
5. Şāhib-şerī‘ at anlara hūkmin şorabilür
Ol şāhdur şehenşeh olanlar añā gulām⁵⁶³

2.2.12.1.22. Yirmi İkinci Gazel/Nazım

Murād-nāme’de 4914-4915. beyitler arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bāb-ı Bistünühüm Ender Taksīm-i ‘Ulûm ve Taleb-i Müderrisî ve Fakîhî ve Müzekkirî ve Kādî Kerî” başlığıyla isimlendirilen yirmi dokuzuncu bölümün içinde “Güftâr Ender Kādî Kerî” başlıklı kısımda yer alır. Şiirden önce kadı Abbās-ı Rummânî’nin hikâyesi anlatılır. Müşteki ile davalı arasında kimin haklı olduğuna karar vermek için davalıdan yemin etmesini ister. Müşteki davalının yalan yere yemin etmekte meşhur birisi olduğunu söyleyerek kadıdan yemin dışında bir çare bulmasını, ferasetiyle karar vermesini ister. Hikâyenin bu noktasında iki beyitlik bu nazım gelir. Şiirin konusu önceden mesnevi kısımda da işlenmiştir. Şair, nazım şeklini değiştirerek konuyu özetlemiş ve dikkatleri olay akışının düğümlenen noktasına çekmiştir.

Şiirde kadıya seslenen müşteki, sahip olduğu ilim ve amel hakkı için haklı olduğu halde haksız şekilde gitmemek için davalının yemin etmesi dışında derdine bir çare bulmasını ister.

Rubā‘î

⁵⁶³ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 608-609.

mef' ūlū mefā' ilū mefā' ilū fe' ūlūn

1. Ol 'ilm ü 'amel ḥaqqı-y-içün kim saña maḵsūm
Oldı ḵoma kim şöyle gidem müflis ü maḥrūm
2. Bir çāre iriş baña ki bī-çāreyem uşda
Tedbīr ile ḵıl derdüme dermānını ma' lūm⁵⁶⁴

2.2.12.1.23. Yirmi Üçüncü Gazel/Nazım

Murād-nāme'nin 5598-5599. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü bölümde yer alır. Bu bölümde şiir, kafiye, kafiye kusurları ve muamma sanatı konusu işlenir. Şiir cem’ ü taksîm sanatına örnek olarak verilmiştir.

Şiirde âşık “Sevgili onu sevmemi istediğinden beri aşkını seçtim. İki nesneme iki nesne verdi; gözüme su saldı gönlüme ateş” diyerek sevgilinin verdiği iki nesneyi kendisindeki iki nesneye taksim etmektedir.

Cem' ü Taḵsīm

fe' ūlūn fe' ūlūn fe' ūlūn fe' ūl

1. Beni sev diyelden berü ol nigār
Anuñ 'ışkını eyledüm ihtiyār
2. İki nesne virdi iki nesneme
Gözüme şū şaldı yüregüme nār⁵⁶⁵

⁵⁶⁴ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 611.

⁵⁶⁵ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 672.

2.2.12.1.24. Yirmi Dördüncü Gazel/Nazım

Murâd-nâme'de 5606-5607. beyitler arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender Sanâyi’-i Şi'r” kısmında yer alır. Şiirde kelâm-ı câmi’ sanatı örneklendirilmiştir.

Şiirde âşık saçının gamdan ağardığını, sevgilinin eziyetinden gönlünün zift gibi karardığını; böylece gamdan toz olduğunu, eziyetten siyaha boyandığını dile getirir.

Kelâm-ı Câmî'

fe' ülün fe' ülün fe' ülün fe' ül

1. Saçum gamdan ağardı şöyle ki qar
Qarardı gönül cevri ile şanki qar
2. Meger bu belâdan vurındı hıdâb
Yahûd ol cefâdan olupdur gubâr⁵⁶⁶

2.2.12.1.25. Yirmi Beşinci Gazel/Nazım

Mesnevide “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender Sanâyi’-i Şi'r” kısmında yer alır. Eserin 5614-5615. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Şiirde güzel dua örneği verilmektedir.

Şiirde “Güneşinin nuru hep görünsün, feleklerinin sırrı gizli olsun. Dünyada gece gündüz devamlı mutlu ol! Âlemde padişah ol” şeklinde dua edilmektedir.

Hüsn-i Du'â

fe' ülün fe' ülün fe' ülün fe' ül

⁵⁶⁶ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 673.

1. Nitekim dura nūr-ı şemsüñ ‘ayān
Hem esrār-ı eflākuñ ola nihān
2. Gice gündüz ol dünyede kām-rān
Yıl u ay olgıl bu ‘ālemde hān⁵⁶⁷

2.2.12.1.26. Yirmi Altıncı Gazel/Nazım

Murād-nâme’de 5636-5637. beyitler arasında bulunan nazım 2 beyittir. Mesnevinin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü babında “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” kısmında yer alır. Şiir, sonrasında anlatılan aruz cüzlerinin konusunu önceden açıklar mahiyettedir.

Rubā‘î

fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilātün fā‘ ilün

1. Aşl dutmaz lafz-ı mef’ ulâtı bilgil cevheri
Aşl dutdı kavm anıda ey güzeller serveri
2. Cevheri kavlini mercûh aña rācih kavmüñi
Pes bil eczâyı sekizmiş şanma sözi serseri⁵⁶⁸

2.2.12.1.27. Yirmi Yedinci Gazel/Nazım

Mesnevinin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü babında “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” kısmında bulunur. Şairin mahlasını kullanmadığı şiir eserde 5697-5698. beyitler arasında yer alır. Şiirde tavîl bahri açıklanmakta ve örneklendirilmektedir.

⁵⁶⁷ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 674.

⁵⁶⁸ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 676.

Baħr-i ˆavıl

feˆ ılün mefāˆ ılün feˆ ılün mefāˆ ılün

1. Bu baħr-i ˆavıl ile düşer ſiˆ rine zıne
Anuñ sen de taḳṭiˆ ini itgil bu āyine
2. Feˆ ılün mefāˆ ılün feˆ ılün mefāˆ ılün
Ne ħurşid u zühre göz kamer yüzüñ ayına⁵⁶⁹

2.2.12.1.28. Yirmi Sekizinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme’nin 5699-5700. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i ſiˆ r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısımda yer alır. ſiirde hecec bahri açıklanıp örneklendirilmiştir.

Baħr-i Hezec-i Müsemmen-i Sâlim

mefāˆ ılün mefāˆ ılün mefāˆ ılün mefāˆ ılün

1. Hezec baħrin sekiz erkân ile sâlim idüp anı
Bu taḳṭiˆ i iſit benden ki veznin bulasın ḳanı
2. Mefāˆ ılün mefāˆ ılün mefāˆ ılün mefāˆ ılün
Eyâ Maħbûb-ı sîmîn-çehre ħüsn iḳlîminüñ ħānı⁵⁷⁰

2.2.12.1.29. Yirmi Dokuzuncu Gazel/Nazım

Murâd-nâme’nin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i ſiˆ r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü babında “Güftâr Ender

⁵⁶⁹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 680-681.

⁵⁷⁰ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 681.

‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısımda bulunur. Mesnevinin 5701-5702. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Şiirde hezec bahri örneklendirilmektedir.

Hezec-i Müseddes

mefâ‘  l n mef    l n fe  l n

1. Hezec bir de müseddes geldi dilden
Sever nazmın işiden c n u dilden

2. Mef    l n mef    l n mef    l
Ki   hin isteyen vaz oldu  ilden⁵⁷¹

2.2.12.1.30. Otuzuncu Gazel/Nazım

Mur  d-n  me’nin 5703-5704. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “B  b-ı S v siv m Ender Fenn-i  i’r ve ‘Uy  b-ı Kav  f  ve Fenn-i Mu’ammey  t” başlıklı otuz üçüncü bapta “G  ft  r Ender ‘  r z Buh  r-ı E    r” adlı kısımda yer alır. Şairin mahlas kullanmadığı şiirde hezec bahrinin vezni örneklendirilmektedir.

Hezec-i Mekk  f

mef    l  mef    l  mef    l  mef    l

1.    mekk  f ola olur hezec bahri dil-efr  z
Anu  veznini diyeyim evet sen de biy  m  z
2. Mef    l  mef    l  mef    l  mef    l
T    vetle ge  r gişe sa    detle getür r   ⁵⁷²

⁵⁷¹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 681.

⁵⁷² Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 681.

2.2.12.1.31. Otuz Birinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'de “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısımda yer alır. Eserin 5705-5706. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Şiirde hezec bahrinin vezni örneklendirilmektedir.

Hezec-i Ahreb

mef^ç ülü mefâ^ç ilün mefâ^ç ilün

1. Ger baħr-i hezecden aħreb ideler
Veznin be-ṭarīķ-ı a^ç ceb ideler
2. Mef^ç ülü mefâ^ç ilün mefâ^ç ilün
Ma^ç şûķ lebini ber-leb ideler⁵⁷³

2.2.12.1.32. Otuz İkinci Gazel/Nazım

Mesnevide “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü babın “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısmında yer alır. Eserin 5709-5710. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Şiirde hezec bahrinin bir vezni örneklendirilmektedir.

Hezec-i Mekkûf u Maħdûd u Müşâ‘aş

mef^ç ülü mefâ^ç ilü mefâ^ç ilü fe^ç ülün

1. Bir daħı hezec geldi evet gör ki ne mevzûn
Zabṭ eyle anuñ veznini itme beni mağbûn
2. Mef^ç ülü mefâ^ç ilü mefâ^ç ilü fe^ç ülün

⁵⁷³ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 681-682.

Şād ol şanemā görmeyeyim tapuñı maḥzūn⁵⁷⁴

2.2.12.1.33. Otuz Üçüncü Gazel/Nazım

Murād-nâme'nin 5711-5712. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü babın “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısmında yer alır. Şiirde remel bahrinin vezni örneklendirilmiştir.

Baḥr-i Remel-i Müsemmen-i Mevķûf

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Ger remel mevķûf ola hoşdur sekiz erkân ile
Kim ṭabāyi' nazmına müştāk olurlar cān ile
2. Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilāt
Baş u cān terki nedür ulaşmağa cānān ile⁵⁷⁵

2.2.12.1.34. Otuz Dördüncü Gazel/Nazım

Mesnevinin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü babında “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısımda yer alır. Eserin 5713-5714. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Şiirde remel bahrinin vezni örneklendirilmiştir.

Remel-i Müsemmen-i Maḥbūn u Mevķûf

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün (fā' ilātün-fā' lün)

1. Şi' ri kim eydile dilde remel-i maḥbūndan

⁵⁷⁴ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 682.

⁵⁷⁵ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 682.

Bu ‘adâletde getür veznini her mevzûndan

2. Fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilât

Biz mübârek düşüp eylük görelüm gerdûndan⁵⁷⁶

2.2.12.1.35. Otuz Beşinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme’nin 5715-5716. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Mesnevinin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü babın “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısmında yer alır. Şiirde remel bahrinin vezni örneklendirilmektedir.

Remel-i Müseddes-i Maḥbûn u mevḳûf

fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün (fâ‘ ilâtün-fa‘ lün)

1. Remel olunca müseddes hoş imiş
Veznin ister iseñ oḳı uş imiş

2. Fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilât
Müdde‘ ĩnüñ eli senden boş imiş⁵⁷⁷

2.2.12.1.36. Otuz Altıncı Gazel/Nazım

Mesnevinin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü babının “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısmında bulunur. Eserin 5717-5718. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Kâmil bahrine de uygun görünen şiirde, başlıkta ifade edildiği üzere remel bahrinin vezni örneklendirilmiştir.

⁵⁷⁶ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 682.

⁵⁷⁷ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 683.

Remel-i Maḥbūnu’r-Rukneyn

mütefā‘ ilün fe‘ ülün mütefā‘ ilün fe‘ ülün

1. Buña da remel didiler işid ey emîr-i ‘âlem
Ki saña muṭî‘ oluptur melek ü perî vü âdem
2. Fe‘ ilâtü fâ‘ ilâtün fe‘ ilâtü fâ‘ ilâtün
Bizi hoş dut olmuş iken saña bu cihân müselle⁵⁷⁸

2.2.12.1.37. Otuz Yedinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme’nin 5719-5720. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şî’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü babın “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısmında yer alır.

Şiirde müstef’ilün tefilesinin dört defa tekrarından meydana gelen recez bahrinden bir vezin örneklendirilmektedir.

Baḥr-i Recez-i Müsemmen-i Sâlim

müstef’ ilün müstef’ ilün müstef’ ilün müstef’ ilün

1. Baḥr-i recezden ad ile erkân diler iseñ tamām
Şekk itme nice dir isem taḳṭî‘ in eyle ve’s-selām
2. Müstef’ ilün müstef’ ilün müstef’ ilün müstef’ ilün
Evc-i şerefde himmetüm başumda ‘ışk elümde cām⁵⁷⁹

⁵⁷⁸ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 683.

⁵⁷⁹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 683.

2.2.12.1.38. Otuz Sekizinci Gazel/Nazım

Mesnevinin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şî’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü babında “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısımda bulunur. Eserin 5721-5722. beyitleri arasında yer alan mahlassız şiir 2 beyittir.

Şiirde mefâ’ilün tefilesinin üç defa tekrarından meydana gelen recez bahrinden bir vezin örneklendirilir.

Recez-i Maḥbûn

mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün

1. Recezde bu tarîkı dâhı bil revâ
Ki tâ buḥûr cümle biline saña
2. Mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün
Özüñi bil beḳāya baḳ nedür fenâ⁵⁸⁰

2.2.12.1.39. Otuz Dokuzuncu Gazel/Nazım

Murâd-nâme’nin 5723-5724. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şî’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü babında “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısmında yer alır.

Şiirde müfte’ilün tefilesinin üç kez tekrarlanmasıyla oluşan recez bahrinden bir vezin örneklendirilmektedir.

Recez-i Maṭvî

müfte’ilün müfte’ilün müfte’ilün

⁵⁸⁰ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 683.

1. Sen recezi tayy ile görmeklik için
Veznini sıra sıra örmeklik için
2. Müfte' lün müfte' lün müfte' ilün
Yâd idegör vezne getürmeklik için⁵⁸¹

2.2.12.1.40. Kırkinci Gazel/Nazım

Mesnevinin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü babında “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısmında bulunur. Eserin 5725-5726. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir.

Şiirde recez bahri vezni örneklendirilmektedir.

Recez-i Maṭvî-yi Maḥbûn

müfte' ilün mefâ' ilün müfte' ilün mefâ' ilün

1. Bu da recezdür ad ile iy şanem-i perî-liḳâ
Hûr u melek beşerleyin bulmadı saña iltikâ
2. Müfte' ilün mefâ' ilün müfte' ilün mefâ' ilün
' Ayn-ı vefâ gelür cefâ şâdık olunca ' âşıkâ⁵⁸²

2.2.12.1.41. Kırk Birinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 5727-5728. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısmında yer alır.

⁵⁸¹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 684.

⁵⁸² Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 684.

Şiirde muzari bahri vezni örneklendirilmektedir.

Baħr-i Muḍārī‘ -i Mevķūf

mefā‘ ilū fā‘ ilātū mefā‘ ilū fā‘ ilāt

1. Şu baħr-i muḍārī‘ i ki virür sözlere cemāl
Çü taķtī‘ in idesin ķoma bu vezni bul kemāl
2. Mefā‘ ilū fā‘ ilātū mefā‘ ilū fā‘ ilāt
Ĥarāmī gözün içün ideyim siħrimi ĥelāl⁵⁸³

2.2.12.1.42. Kırk İkinci Gazel/Nazım

Murād-nâme’nin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü babında “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlıyla isimlendirilen kısmında bulunur. Eserin 5729-5730. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir.

Şiirde muzari bahri vezni örneklendirilmektedir.

Muḍārī‘ -i Aħreb

mef‘ ülü fā‘ ilātün mef‘ ülü fā‘ ilātün

1. Bir nev‘ ile muḍārī‘ müsta‘ mel imiş aħreb
Taķtī‘ in ögrenigör kim söz ola mühezzeb
2. Mef‘ ülü fā‘ ilātün mef‘ ülü fā‘ ilātün
İy meh-ruķ u semen-ber iy dilber u şeker-leb⁵⁸⁴

⁵⁸³ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 684.

⁵⁸⁴ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 684.

2.2.12.1.43. *Kırk Üçüncü Gazel/Nazım*

Mesnevinin 5731-5732. beyitleri arasında bulunun nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısımda yer alır.

Şiirde muzari bahri vezni örneklendirilmektedir.

Muḍâri‘-i Mekfûf u Mevḳûf

mef‘ûlû fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün

1. Gerçi bu da muḍâri‘ imiş vezn ile hemân
İllâ göre ki şi‘rini dilde nice revân
2. Mef‘ûlû fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilât
Key meyl ider bu bahre olan sözlere revân⁵⁸⁵

2.2.12.1.44. *Kırk Dördüncü Gazel/Nazım*

Murâd-nâme’de “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısımda yer alır. Eserin 5733-5734. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir.

Şiirde aruz bahirlerinden muzarinin vezni örneklendirilmektedir.

Muḍâri‘-i Tâmm

mef‘ûlû mefâ‘ilün mef‘ûlû mefâ‘ilün

1. Bu dahı mudâri‘ den bir nev‘-i azîb imiş
Lâkin gör’ahı veznin anuñ ne ‘acîb imiş

⁵⁸⁵ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 684.

2. Mef'ülü mefâ' ilün mef'ülü mefâ' ilün
Her kim buları bildi şî'r aña naşîb imiş⁵⁸⁶

2.2.12.1.45. Kırk Beşinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 5735-5736. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şî'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısımda bulunur.

Şiirde kâmil bahrinin üç mütefâ'ilün tef'ilesinden meydana gelen vezni örneklendirilmektedir.

Bahr-i Kâmil

mütefâ' ilün mütefâ' ilün mütefâ' ilün

1. Hele baħr-i kâmilî daħı yâd iderem saňa
Ola kim 'aṭâ kıluban naẓar idesin baňa
2. Mütefâ' ilün mütefâ' ilün mütefâ' ilün
Düşeri bu şâha gereklü kıllarını aňa⁵⁸⁷

2.2.12.1.46. Kırk Altıncı Gazel/Nazım

Mesnevide “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şî'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısımda bulunur. Eserin 5737-5738. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir.

⁵⁸⁶ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 685.

⁵⁸⁷ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 685.

Şiirde aruz vezni örneklendirilmektedir.

Bahr-i Muḳteḏāb

fā' ilātü müfte' ilün fā' ilātü müfte' ilün

1. Tarca baḥr añla ḳatı okıyıcak muḳteḏabı
Gör ki nice zabṭ iderem vezn-i teng-i bü'l-⁵⁸⁸ acebi
2. Fā' ilātü müfte' ilün fā' ilātü müfte' ilün
Dilber ile hem-dem olan şormaya mı la' l-i lebi⁵⁸⁸

2.2.12.1.47. Kırk Yedinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 5739-5740. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Mesnevide “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısımda yer alır.

Şiirde müctes bahrinden vezin örneklendirilmektedir.

Bahr-i Mücteş-i Tâmm

mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Bu baḥr-i mücteş ile söz işitse cân sevinür
Ḳamu ṭabāyi' anuñ ile şāzumān sevinür
2. Mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilât
Bu demde yâri ḳatında olan revân sevinür⁵⁸⁹

⁵⁸⁸ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 685.

⁵⁸⁹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 685.

2.2.12.1.48. *Kırk Sekizinci Gazel/Nazım*

Mesnevinin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü babında “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısmında bulunur. Eserin 5741-5742. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir.

Şiirde müttesik bahrinden bir vezin örneklendirilmiştir.

Baħr-i Müttesik

fâ‘ ilün fâ‘ ilün fâ‘ ilün fâ‘ ilün

1. Müttesik baħridür bu daħı yâd kıl
Veznini zabt idüp zulmi ķo dâd kıl
2. Fâ‘ ilün fâ‘ ilün fâ‘ ilün fâ‘ ilün
İy şeh-i meh-liķâ Bedr’i sen şâd kıl⁵⁹⁰

2.2.12.1.49. *Kırk Dokuzuncu Gazel/Nazım*

Murâd-nâme’nin 5743-5744. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Mesnevide Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü babında “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısmında bulunur. Şiirde münserih bahri örneklendirilmektedir.

Baħr-i Münserih

müfte‘ ilün fâ‘ ilün müfte‘ ilün fâ‘ ilün

1. Diñle bu baħri daħı münserih oldı be-nâm
Veznini anuñ işit okıyayım iy hümām

⁵⁹⁰ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 685.

2. Müfte‘ ilün fâ‘ ilât müfte‘ ilün fâ‘ ilât
Yād kı l erkānını cümle bulardur tamām⁵⁹¹

2.2.12.1.50. Ellinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme’de “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısımda bulunmaktadır. Eserin 5745-5746. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Şiirde ahreb kalıbı örneklendirilmiştir.

Münserih-i Ahreb

müfte‘ ilün fâ‘ ilâtün müfte‘ ilün fa‘

1. Münserihî bir dahıca işidür iseñ
İlden ile vezni bilesen olasin bañ
2. Müfte‘ ilün fâ‘ ilâtün müfte‘ ilün fa‘
Veznin işitmez iseñ de şorılıcağ añ⁵⁹²

2.2.12.1.51. Elli Birinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme’nin 5747-5748. beyitleri rasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü babında “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısmında yer alır. Şiirde vafir bahri örneklendirilmektedir.

Bahr-i Vâfir

müfâ‘ aletün müfâ‘ aletün fe‘ ülün

⁵⁹¹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 686.

⁵⁹² Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 686.

1. İşit sözümi gönülünü eyle hâzır
Ki adını bil dinildi bu bahre vâfir
2. Müfâ‘ aletün müfâ‘ aletün fe‘ ülün
Senün ile fahr idindi kamu mefâhir⁵⁹³

2.2.12.1.52. Elli İkinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme’nin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü babında “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” isimli kısmında yer alır. 5749-5750. beyitler arasında bulunan nazım 2 beyittir. Şiirde aruz bahirlerinden hafif bahri örneklendirilmiştir.

Bağr-i Hafif

fe‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilün (fâ‘ ilâtün-fa‘ lün)

1. Bu bahirler içinde bağr-i hafif
Vezni kamularından oldu laîf
2. Fâ‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilât
Ne söz eydilse olur anda zarîf⁵⁹⁴

2.2.12.1.53. Elli Üçüncü Gazel/Nazım

Mesnevinin 5751-5752. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” isimli kısımda yer alır. Şiirde medid bahri örneklendirilmiştir.

⁵⁹³ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 686.

⁵⁹⁴ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 686.

Baħr-i Medīd

fā' ilātün fā' ilün fā' ilātün fā' ilün

1. Uş medīdün baħrinün yād kıldum adını
Tā bulalar sözlerün okıyıcak tadını
2. Fā' ilātün fā' ilün fā' ilātün fā' ilün
Ĥāṭıruñda dutagör adı-y-ıla yādını⁵⁹⁵

2.2.12.1.54. Elli Dördüncü Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü babında “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” isimli kısmında bulunur. Eserin 5753-5754. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Şiirde aruzun basit bahri örneklendirilmektedir.

Baħr-i Basîṭ

müstef' ilün fe' lün müstef' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Baħr-i basîṭi işit ger söze ‘ aşık iseñ
Taḳṭî' in eyle y' aḥı şöylece şâdık iseñ
2. Müstef' ilün fe' ilün müstef' ilün fe' ilün
‘ Azrâ ḳul ola saña şevḳıyle Vâmık iseñ⁵⁹⁶

2.2.12.1.55. Elli Beşinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 5755-5756. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Mesnevide “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i

⁵⁹⁵ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 686.

⁵⁹⁶ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 687.

Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” isimli kısımda bulunur. Şiirde Seri bahri örneklendirilmektedir.

Baħr-i Serî⁵⁹⁷

müstef⁵⁹⁷ ilün müstef⁵⁹⁷ ilün fâ⁵⁹⁷ ilün

1. Baħr-i serî⁵⁹⁷ ad itdiler buña da
Bilişe di dime bu baħri yada
2. Müstef⁵⁹⁷ ilün müstef⁵⁹⁷ ilün fâ⁵⁹⁷ ilün
Şâ⁵⁹⁷ irlenür her kim bu ıadı ıada⁵⁹⁷

2.2.12.1.56. Elli Altıncı Gazel/Nazım

Eserde “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi’r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” isimli kısımda bulunur. 5757-5758. beyitler arasında yer alan ve karib bahrinin örneklendirildiği nazım 2 beyittir.

Baħr-i Ķarîb

mef⁵⁹⁸ ülü mefâ⁵⁹⁸ ilün fe⁵⁹⁸ ülün

1. Bu baħre daħı Ķarîb dirler
Arada bunı Ķarîb dirler
2. Mef⁵⁹⁸ ülü mefâ⁵⁹⁸ ilün fe⁵⁹⁸ ülün
Olmaz mı ‘aceb ‘acîb dirler⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 687.

⁵⁹⁸ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 687.

2.2.12.1.57. Elli Yedinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 5759-5760. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender ‘Ârûz Buhûr-ı Eş’âr” adlı kısımda bulunur. Şiir mütakarip bahrini örneklendirmektedir.

Baħr-i Mütেকārib

fe‘ ūlün fe‘ ūlün fe‘ ūlün fe‘ ūl

1. İşit mütেকārib de hoş baħrdür
Anun sözlerini bu nazm ile dūr
2. Fe‘ ūlün fe‘ ūlün fe‘ ūlün fe‘ ūl
Kamu rûzgārı ŝafā-y-ıla sür⁵⁹⁹

2.2.12.1.58. Elli Sekizinci Gazel/Nazım

Mesnevide “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender Hurûf-ı Kavâfî” adlı kısımda bulunur. Bu kısımda kafiye harfleri anlatılmaktadır. Eserin 5807-5808. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Şiirin öncesinde tesis harfinin mahiyeti açıklandıktan sonra bu şiirle örneklendirilir. Devamında vasıl harfi anlatılmaktadır.

Rubā‘î

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün

1. Reviy-y-ün gelmesinden ayru olursa elif ŝāhum
O te’sīs olmaz iy yañaqları gün çehresi māhum

⁵⁹⁹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 687.

2. Mişâlin iltikâ gördüm dilerem kim kapuñda ben
İdem hıdmetler olunca seni sağ ide Allâh'um⁶⁰⁰

2.2.12.1.59. Elli Dokuzuncu Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 6095-6096. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Mesnevide “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlığıyla isimlendirilen otuz üçüncü bapta “Güftâr Ender Hasâyil-i Şâirân” adlı kısımda bulunur. Şiirde şairliğin hususiyetleri özetlenmektedir.

Rubâ'î

mef' ulü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

1. Tab' uñ ne kim netice vire anı söylegil
Ya dilberi ya midhat-i sulţanı söylegil
2. Şâ' irlig itme sende tabi' at ' aķim ise
Şirinlik ile husrev u hâķānı söylegil⁶⁰¹

2.2.12.1.60. Altmışınıc Gazel/Nazım

Murâd-nâme'de “Bâb-ı Sivüçehârüm Ender Fenn-i Mûsikî ve Âdâb-ı Sâzendegî ve Gûyendegî” başlıklı otuz dördüncü bapta bulunur. Bu bapta musiki sanatı, çalgıcılık ve şarkı söylemenin usulü anlatılır. Eserin 6262-6263. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Şiirde müzik makamının tanımı açıklanmaktadır.

Rekb Rubâ'î

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

⁶⁰⁰ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 692.

⁶⁰¹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 721

1. Her kim āġāz eyleye Kūçek yüzinden Çār-gāh
Hem karar eylemege ine anı kıla Dü-gāh
2. Rekb anuñ adıdur aña iy şehenşāh-ı zamān
Ger dilerseñ zāhir ü bātında olmağ pādişāh⁶⁰²

2.2.12.1.61. Altmış Birinci Gazel/Nazım

Mesnevinin 6272-6273. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sivüçehârum Ender Fenn-i Mûsikî ve Âdâb-ı Sâzendegî ve Gûyendegî” başlığıyla isimlendirilen otuz dördüncü bapta bulunur. Bu babın konusu musiki sanatı, çalgıcılık ve şarkı söylemenin usulü hakkındadır. Şiirde müzik makamı açıklanmaktadır.

Hişār-ı Evc Rubā‘î

mefā‘ ilün fe‘ ilâtün mefā‘ ilün fe‘ ilün (fa‘ lün)

1. Kimesne gösterür ise Hişār’ı bâri tamām
Karar içün inüp eyler ise Büzürg’i maķām
2. Hişār-ı Evc’i bulur sūz u sâzı artursun
Ki bu melām evi bir dem görine dār-ı selām⁶⁰³

2.2.12.1.62. Altmış İkinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme’nin 6344-6345. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sivüçehârum Ender Fenn-i Mûsikî ve Âdâb-ı Sâzendegî ve

⁶⁰² Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 737.

⁶⁰³ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 738.

Gûyendegî” başlığıyla isimlendirilen otuz dördüncü bapta “Güftâr Ender Beyân-ı Tîz ü Nerm-i Perdehâ ve Âvâzehâ” adlı kısımda bulunur.

Rubā‘î

mefā‘ ilün fe‘ ilātün mefā‘ ilün fe‘ ilün (fa‘ lün)

1. Küvāşt oldu Rehāvî maḳāmına āvāz
Bilürem olalı edvār ‘ aḳluma hem-rāz
2. ‘ Alāḳayı ḳo mecāza ḥaḳīḳate nazar it
Ki ḳılmaya bu ‘ avāyık seni esīr-i mecāz⁶⁰⁴

2.2.12.1.63. Altmış Üçüncü Gazel/Nazım

Mesnevinin “Bâb-ı Sivüçehârüm Ender Fenn-i Mûsikî ve Âdâb-ı Sâzendegî ve Gûyendegî” başlıklı otuz dördüncü babında “Güftâr Ender Beyân-ı Tîz ü Nerm-i Perdehâ ve Âvâzehâ” adlı kısmında bulunur. Eserin 6366-6368. beyitleri arasında yer alan nazım 3 beyittir.

Ḳıṭ‘a

mefā‘ ilün fe‘ ilātün mefā‘ ilün fe‘ ilün (fa‘ lün)

1. Si-gāh beste otursa Küvaşt olsa gerek
Ögüñde dutagör imdi dime ki n’olsa gerek
2. Dügāh’a bir daḥı ad oldu bil muḥālif-i Rāst
Ki sözüüm ile kulaḡuñ hemîşe ṭolsa gerek
3. Muḥālifek daḥı ad oldu Kūçek’e yād it

⁶⁰⁴ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 745.

Harîf olan kişi eydilse anı bulsa gerek⁶⁰⁵

2.2.12.1.64. Altmış Dördüncü Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 6394-6995. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Mesnevinin “Bâb-ı Sivüçehârum Ender Fenn-i Mûsikî ve Âdâb-ı Sâzendegî ve Gûyendegî” başlıklı otuz dördüncü babında “Güftâr Ender Âdâb-ı Mutribî” adlı kısmında bulunur. Şiirde müzisyen, sohbetin gül bahçesinin bülbülü ve sohbet ehlinin sevgilisi diye tanımlanıp meclistekileri mutlu edebilmesi için devamlı güler yüzlü olması gerektiği söylenmektedir.

Hıfâb-ı Muṭribân-Rubâ‘î

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün fe‘ ülün

1. İ şohbet gülsitânı ‘ andelîbi
Ki sensin ‘ işret ehlinüñ ḥabîbi
2. Hemîşe tâze-rû ḥandân gereksin
Ala her bir kişi sende naşîbi⁶⁰⁶

2.2.12.1.65. Altmış Beşinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'de 7242-7243. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sîvüheştüm Ender Nikâh-kerden ve Tertîb-i Cimâ” başlıklı otuz sekizinci bapta “Güftâr Ender Beyân-ı Cimâ’ Kerden” adlı bölümde yer alır. Şiir mesneviyi özetleyip açıklar mahiyettedir. Şiirde meninin insanın özü olduğu anlatılmaktadır.

Rubâ‘î

⁶⁰⁵ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 747-748.

⁶⁰⁶ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 750.

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Nuṭfedür toḥmı cism ile cānuñ
Ğallesi kârgāh-ı insānuñ
2. Zübde-i cism ü cān imiş çün kim
Ḥayf ola ḥarcı yok yire anuñ⁶⁰⁷

2.2.12.1.66. Altmış Altıncı Gazel/Nazım

Mesnevide “Bâb-ı Sîvünühüm Ender Perveriş-i Ferzend” başlıklı çocuk yetiştirme ve terbiye etme konularını işleyen otuz dokuzuncu bapta Kutb-ı Şirâzî hikâyesinde yer alır. Bu hikâye baptaki dört hikâyeden ilkidir. Nazım, eserin 7334-7335. beyitleri arasında bulunur ve 2 beyittir.

Şiirde terbiyesiz insanın alçak; terbiyeli insanın mutlu olacağı, kadir ve berat gecelerinde günlerinin bayram olacağı, akli başında insanların içinde belalardan uzak kalacağı söylenir.

Rubā'î

mef' ülü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

1. Âdem ki terbiyetsüz ola key pelîd olur
Her kim ki terbiyet bula ol bu sa' id olur
2. Kıadr ü berāt gicesi günleri 'id olur
Zirekleriñ içinde belādan ba' id olur⁶⁰⁸

⁶⁰⁷ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 860.

⁶⁰⁸ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 867.

2.2.12.1.67. *Altmış Yedinci Gazel/Nazım*

Murâd-nâme'nin 7786-7787. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-1 Çihlüdüyüm Ender Dost-ı Muvâfık ve Yık-dil Güzîden” başlıklı aynı fikirde uygun dost seçmeyi konu alan bapta yer alır. Şiir kişinin dostunu üzmemesini konu edinir. Bu haliyle öncesindeki mesnevi konusunun özeti ve örneği mahiyetindedir.

Rubâ'î

mef' ulü mefâ' ilün mef' ulü mefâ' ilün

1. Zâr itse seni yâruñ âzâr ideyim dime
Ayrılup anı senden bî-zâr ideyim dime
2. İkrâr ile evvelden yâr olduñ ise âhir
Zahmına vire merhem inkâr ideyim dime⁶⁰⁹

2.2.12.1.68. *Altmış Sekizinci Gazel/Nazım*

Mesnevinin 7788-7789. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-1 Çihlüdüyüm Ender Dost-ı Muvâfık ve Yık-dil Güzîden” başlığıyla isimlendirilen kırk ikinci bapta yer alır. Bu bapta aynı fikirde dost bulma konusu işlenir. Şiirde küçük sorunlar yüzünden dosttan ayrılıp onu üzmemek; beraber yenen yemeklerin hatırını kırıntı için heba etmemek gerektiği tavsiye edilir.

Rubâ'î-i Âhar

mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' ulün

1. Az nesne-y-içün dōstdan ayrılmağıl iy dost
Çok hasret ile yâre cefâ kılmağıl iy dost

⁶⁰⁹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 903.

2. Ol nān ü nemek kim senüñ ile yimişüzdür
Bir zerre-y-içün anı hebā kıılmağıl iy dost⁶¹⁰

2.2.12.1.69. Altmış Dokuzuncu Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin dost seçmeyi konu alan “Bâb-ı Çihlüdüyüm Ender Dost-ı Muvâfık ve Yık-dil Güzîden” başlıklı kırk ikinci babında, Hipokrat hikâyesinde bulunur. Eserin 8087-8088. beyitleri arasında yer alan nazım 2 beyittir. Şiirde kişinin dostu savaşta ona kalkan olsa bile ona sır söylenmemesi öğütlenir. Çünkü dost bir gün düşman da olabilir.

Rubā'î

mef' ülü mefā' ilü mefā' ilü fe' ülün

1. Şol kimsene kim saña o bārī kıla rüşen
Cengüñde senüñ ola ya qalkān yaħu cevşen
2. Rāzuñ dime anuñ gibi yāre hāzer eyle
Şāyed ki saña bir gün ola kim ola düşmen⁶¹¹

2.2.12.1.70. Yetmişinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 8184-8185. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Mesnevide “Bâb-ı Çihlisivüm Ender Endîşe Kerden Ez-Düşmenân” başlıklı düşmanlardan korunmayı anlatan kırk üçüncü bapta yer alır. Şiirde düşmanların yaptığı iyiliği kötülük görmek; verdiği şekeri zehir, yaptığı lütufları kahır olarak değerlendirmek gerektiği işlenir. Şiir, öncesinde mesnevi nazım şekliyle anlatılan aynı konunun özeti ve örneği mahiyetindedir.

⁶¹⁰ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 904.

⁶¹¹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 911-912.

Rubā'ī

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fā' ilātün- fa' lün)

1. Nice eylük ki düşmen ide saña
Anı yavuzlîğ añla tapma aña
2. Düşmenüñ şekkerini zehr añla
Luţf u mihrini ' ayn-ı kahr añla⁶¹²

2.2.12.1.71. Yetmiş Birinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 8190-8191. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Çihlisivüm Ender Endîşe Kerden Ez-Düşmenân” başlığıyla isimlendirilen kırk üçüncü bapta yer alır. Bu bapta düşmanlardan sakınma konusu işlenir.

Şiirde bir kişinin kalbinde kin varsa bunun çıkmayıp hep orada kalacağı; eski düşmanları dost edinip vefa göstermesini ummamak gerektiği; ondan vefa değil bolca cefa geleceği dile getirilir.

Rubā'ī

mef' ülü mefā' ilü mefā' ilü fe' ülün

1. Her kîne ki gönlinde erüñ yir idine ol
Mümkin degüle çıkmag içün bulıbile yol
2. Eski şanuban düşmenüñüñ umma vefâsın
Lîkin umadur irişiser cevır ü cefâ bol⁶¹³

⁶¹² Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 920.

⁶¹³ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 921.

2.2.12.1.72. Yetmiş İkinci Gazel/Nazım

Mesnevide “Bâb-ı Çihlisivüm Ender Endîşe Kerden Ez-Düşmenân” başlıklı kırk üçüncü bapta yer alır. Bu bapta düşmanlara karşı takınılması gereken tavır anlatılır. Eserin 8196-8197. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir.

Şiirde işleri çirkin ve kötü düşmanın tatlı sözleriyle kalpleri kazanmak gibi bir derdi olmadığı dile getirilir. Düşman kendini altınla yaldızlamış bir bakırdır; dıştan düzgün görünse de içi kusur doludur.

Rubā‘î

mef‘ ülü fā‘ ilätü mefā‘ ilü fā‘ ilün

1. Düşmen ki fi‘ li zişt ola vü sözi hūb ola
Şanma söziyle maqşadı şayd-ı kılub ola
2. Ol bir bakırdur altını yaldızlanup-durur
Taşında ‘aybı yoksa içi pür-‘ uyüb ola⁶¹⁴

2.2.12.1.73. Yetmiş Üçüncü Gazel/Nazım

Murâd-nâme’nin 8202-8203. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Çihlisivüm Ender Endîşe Kerden Ez-Düşmenân” başlıklı kırk üçüncü bapta yer alır. Bu bapta kişinin düşmanlardan sakınması konusu işlenmektedir.

Rubā‘î

mef‘ ülü mefā‘ ilü mefā‘ ilü fe‘ ülün

1. Yavaşlıg-ıla niçe yavuzlar dutulupdur
Yavuzlıg-ıla anca kişiler utulupdur

⁶¹⁴ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 921.

- Her kim ki müdürâ ile işlemez işini
2. Cehl odına ol kimse düşüben ütölüpdür⁶¹⁵

2.2.12.1.74. Yetmiş Dördüncü Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin düşmanlardan sakınılması konusunu işleyen “Bâb-ı Çihlisivüm Ender Endîşe Kerden Ez-Düşmenân” başlıklı kırk üçüncü babında yer alır Eserin 8208-8209. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Şiirde yapılan kötülüklerin unutulması, gönülden tasanın giderilmesi tavsiye edilir. Böylece kişinin uyuyan bahtı uyanıp kişi mutlu olacaktır. Şiir öncesinde mesnevi nazım şekliyle anlatılan konusunun farklı bir nazım şekliyle özetlenmesi mahiyetindedir.

[Başlıksız]

mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Eger kimesne yavuzluk iderse saña iy yâr
Kogıl zamâna senüñ-çün ki ola kîne-güzâr
2. Melül olma gönülden gider küdüretüñi
Şafâya düş ki uyur bahtuñ olısar bîdâr⁶¹⁶

2.2.12.1.75. Yetmiş Beşinci Gazel/Nazım

Murâd-nâme'nin 8231-8232. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Çihlisivüm Ender Endîşe Kerden Ez-Düşmenân” başlıklı kırk üçüncü bapta yer alan şiir bu bapta mesnevi dışı nazım şekliyle kaleme alınmış son şiirdir. Şiir içinde bulunduğu konuyu özetler mahiyettedir.

⁶¹⁵ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 922.

⁶¹⁶ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 922.

Şiirde bin dostun topladığını bir düşmanın darmadağın edeceği; buna karşın bir düşmanın kötülüğünü bin dostun defedemeyeceği söylenir. Düşman edinmenin uğursuz bir iş olduğu, bu yüzden iyi dostlar seçmek gerektiği dile getirilir.

Rubā'ī

müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün

1. Biñ dostuñuñ cem' olduğın bir düşmen ider tār u mār
Düşmen kıazanmak şūm olur sen dostlar kıl ihtiyār
2. Bir hūr düşmen şerrini biñ dost def' eyleyimez
Her kim 'azīz olmak diler dostlara kılsun i' tibār⁶¹⁷

2.2.12.1.76. Yetmiş Altıncı Gazel/Nazım

Mesnevide “Bâb-ı Çihlūçehârum Ender Nîkî ve Bedî” başlıklı iyilik ve kötülüğü anlatan kırk dördüncü bapta yer alır. Eserde 8428-8429. beyitler arasında bulunan nazım 2 beyittir. Şiir, öncesindeki mesnevi kısmın özeti ve örneği mahiyetindedir. Şiirde kişinin kılıcıyla nice serserilere baş eğdirebileceği; bayrağını âlemde dalgalandırabileceği ancak gönülleri fethetmenin Allah'ın ihsanıyla mümkün olacağı anlatılır.

Rubā'ī

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Niçe ser-keşleri tîğ ile muṭī' itse olur
'Alemin 'âlemüñ üstinde refi' itse olur
2. Lîki gönülleri itmek kişi kendüye muṭī'

⁶¹⁷ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 924.

Olmayısar evet ihsānı şānī⁶¹⁸ itse olur

2.2.12.1.77. Yetmiş Yedinci Gazel/Nazım

Murād-nāme'nin 8631-8632. beyitleri arasında bulunan nazım 2 beyittir. Mesnevide “Bâb-ı Çihlüşeşum Ender Pîrî ve Cüvânî” başlığıyla isimlendirilen kırk altıncı bapta yer alır. Bu bapta gençlik ve ihtiyarlığın mahiyetinden bahsedilir.

Kişiyi feleklerin en doruk noktası taht olsa, Hz. Süleyman gibi devlete ve hükümranlığa sahip olsa bile ecel gelince yerinde kalması mümkün olmaz; olgunlaşmış meyve gibi ya başkası toplar ya da ağaç kendi bırakır.

Rubā'î

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Dutalum dünyāda saña evc-i eflāk oldu taht
Ya Süleymān gibi devlet mūnis ola yār baht
2. Çün ecel peyki irişe küymeye bağlana raht
Her yimiş kim ola alurlar ya düşürür dıraht⁶¹⁹

2.2.12.1.78. Yetmiş Sekizinci Gazel/Nazım

Mesnevide 8651-8652. beyitler arasında bulunan nazım 2 beyittir. Şair bu şiirde mahlasını kullanmamıştır. Eserde “Bâb-ı Çihlüşeşum Ender Pîrî ve Cüvânî” başlıklı kırk altıncı bapta yer alır. Bu bapta gençlikten ve ihtiyarlıktan bahsedilir. Şiirde iftira atmayan yaşlının vaktinin ahirette hoş geçeceği, halka iftira atanın imanının bulunmadığı söylenir. Yaşlılık ilacı bulunmayan bir hastalıktır. Her derdin ilacı vardır ama ihtiyarlığın yoktur. Şiir, öncesindeki mesnevi bölümün örneği ve özeti mahiyetindedir.

⁶¹⁸ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 941.

⁶¹⁹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 958.

Rubā'î

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Vaktı hoş ol kocanın kim kimseye bühtânı yok
Halka bühtânı olanın mu' teber imânı yok
2. Her ne derde müptelâ olsa kişi bulur hâlâş
Kocalık bir hastalıktır kim anın dermânı yok⁶²⁰

2.2.12.2. Tuhfetü'l-Hakîr (Celâl Muhibbî)

Tuhfetü'l-Hakîr'in 90-98. beyitleri arasında yer alan gazel 9 beyittir. Şair bu şiirinde Muhibbî mahlasını kullanmıştır. Gazelden önce Hz. Yûsuf'a müşteri olan fakir kadının hikâyesi anlatılır. Mısır'da Hz. Yûsuf köle pazarında satılığa çıkarılınca güzelliği karşısında mest olan ülke zenginleri onu almak için yarışır ancak paraları yetmez. Bu esnada bir kadın çıkagelir ve Hz. Yûsuf'u satın almak ister. Köle tacirleri ona "ortaya koyacak neyin var görelim sonra Yûsuf'u sana verelim" derler. Kadın göğsünden bir tutam iplik çıkarıp ortaya koyunca herkes ona güler. Kadın, Mısır'ın ileri gelenlerine satılık gencin Allah'ın has bir kulu olduğunu bildiğini, amacının onu satın almak değil sadece müşteri yazılmak olduğunu, böylece kullarına daima rahmet eden Allah'ın cömertliğinden faydalanmak istediğini dile getirir. Celal Muhibbî de Hz. Peygamber'in "Ümmetimdensin" hitabına mazhar olabilmek için kadının ortaya koyduğu iplik misali bu eseri yazdığını beyan eder ve Hz. Peygamber'e salatüselam getirilmesini istediği bir vasıta beytinden sonra bu şiiri söyler. Şiirden sonra yine bir vasıta beytiyle geçiş yaparak Bağdat'ta her yıl Hz. Peygamber'in doğduğu gün ziyafet veren bir hayırseveri anlatır. Onun komşusu Yahudi karı koca, rüyalarında Hz. Peygamber'i görüp İslam'a geçerler.

Celâl Muhibbî şiirin başında Hz. Peygamber'in doğumunu Allah'ın rahmeti ve günah derdinin dermanı olarak niteler. Hz. Peygamber'e ümmet olanların işi ona

⁶²⁰ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 959.

hürmet etmek ve tazimde bulunmaktır. Bu mevlit başka sözler gibi değildir; insan ölünce kabirde rahat etmesine, mahşerde şefaate kavuşmasına vesile olur. Onu dinlemeyenler Allah'ın rahmetini bulamazlar. Hz. Peygamber'in ümmeti olanlar mevlit ayında yedirip içirmelidir. İnsanın gönlü hasta değilse peygamberi aşkla arzulamalıdır. Kişi riyadan ve şöhret hevesinden uzak durmalı; elinden geldikçe mevlidi okumalıdır. Çünkü mevlit sıkıntıları giderir. Şiirin sonunda şair “Muhibbî'nin sonu hayırlı olsun” diyenlere dua eder; onların son nefeslerini imanla vermesini, mevlidin ahirette şefaatçileri olmasını diler.

Beyt-i Muhibbî Kaddesa'llāhü Sırrahü'l-‘Azîz

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Bilün rahmet-i rahmândur bu mevlūd-i Ḥabību'llāh
Günāh derdine dermândur bu mevlūd-i Ḥabību'llāh
2. Resûl'e her kim ümmetdür işi ta' zîm ü hürmetdür
Sevinecek 'alâmetdür bu mevlūd-i Ḥabību'llāh
3. Ölice sinde rāḥata kıyâmetde şefâ' ata
Sebeb oldur derecâta bu mevlūd-i Ḥabību'llāh
4. Buña her kim kulağ urmaz Ḥaḳ'ıñ rahmetini bulmaz
Kalan sözler gibi olmaz bu mevlūd-i Ḥabību'llāh
5. Eger ümmet-iseñ kardaş resûl 'ışkına yidür aş
Akıtmaya gözüñden yaş bu mevlūd-i Ḥabību'llāh
6. Cānuñ degil-ise ḥasta Resûl'i 'ışk-ıla iste
Ulaşturur seni dosta bu mevlūd-i Ḥabību'llāh
7. Şaḳın şöhret şevâb olmaz Ḥaḳ'ıñ rızâsını bulmaz

Riyā-y-ıla ab l olmaz bu mevl d-i ab bull h

8.  yidesin c n u g   lden ol-durur ren   ni o lardan
Gelibild kce elünden bu mevl d-i ab bu'll h

9. **Mu ibb **  on  hayr olsun diyen  m n-ıla  ls n
Yarın a a  efi  olsun bu mevl d-ı ab bu'll h⁶²¹

2.3. KIT'A

Sözlükte *parça*, *c z*, *bölük*, *kısım*⁶²² anlamlarına gelen kıt'a, edebiyat terimi olarak iki beyitten on beyte kadar yazılan; matla beyti ve mahlas bulunmayan; beyitleri arasında anlam bütünlüğü olan; xa, xa, xa...  eklinde kafiyelenen nazım şekline denir. Az da olsa iki beyitli k t'aların ab, ab şeklinde kafiyelendi i de görülmektedir.⁶²³

Kıt'a, iki beyitten az olamaz. Ancak, iki beyitten fazla yazılan kıt'a örnekleri vardır. Kıt'anın standart bir beyit sayısının olup olmadığı, ka  beyitli k t'aların *kıt'a-i keb re* olarak adlandırılacağı konusunda araştırmacıların fikir birliğinde olmadığı görülmektedir. Haluk  pekten, 15 beyitten fazla olanları *kıt'a-i keb re* olarak adlandırırken⁶²⁴, Tahir Olgun⁶²⁵, Halil Erdoğan Cengiz⁶²⁶ ve M. A. Yekta Sara ⁶²⁷ 2 beyitten fazla olması durumunda *kıt'a-i keb re* tabirini kullanırlar. Muallim Naci⁶²⁸

⁶²¹ Bilge, a. g. e., s. 54-56.

⁶²² Şemseddin S mi, **K m s-ı T rk **, Haz. Raşit Gündoğdu, Eb l Faruk  nal, İstanbul, Nadir Eserler Kitaplığı, 2015, s. 1076.

⁶²³ M. A. Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim- l  -Kafiye**, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2014, s. 73.

⁶²⁴ Haluk  pekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım  ekilleri ve Aruz**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999, s.52.

⁶²⁵ Tahir Olgun, **Edebiyat L gati**, İstanbul,  s r-ı İlmiye Kütüphanesi, 1936, s. 65.

⁶²⁶ Halil Erdoğan Cengiz, "Divan  iirinde Musammatlar", **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk  iiri  zel Sayısı II -Divan  iiri- Tıpkıbası**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 412.

⁶²⁷ M. A. Yekta Saraç, a. g. e., s. 73.

⁶²⁸ Muallim Naci, **İst l h t-ı Edebiyye**, Haz. M. A. Yekta Saraç, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 112.

ve Cem Dilçin⁶²⁹ kıt'anın 2 beyitten meydana geldiğini söylerler fakat ikiden fazla beyitle yazılmış kıt'alara değinmezler.

“Edebiyatımızda iki beyitten uzun kıt'alar ve kıta-i kebîreler dini şiirlerde, övgü ve hicivlerde, özellikle tarih düşürmede kullanılmıştır.”⁶³⁰ Kıt'a nazım şeklinde genellikle mahlas bulunmamaktadır. Buna karşın kıt'a-i kebire diye adlandırılan uzun kıt'alarda mahlas kullanıldığına rastlanmaktadır. Az da olsa bu durum iki beyitli kıt'alar için de söz konusudur. Bazı kıtaların mısralarının ortalarında kafiye bulunur; gazellerde olduğu gibi bu şekildeki kıt'alara *musammat kıt'a* denir.

Divanlarda genellikle methiye ve tarih düşürme amaçlı yazılmış kıt'a-i kebirelerin kasidelerden sonra, kısa kıt'aların ise mukatta'ât bölümlerine konulduğu görülmüştür. Ayrıca, iki beyitli kıt'alar nazım, tuyuğ ve rubâ'î ile karıştırılmıştır. Nazımın özelliği, ilk beytin kendi arasında kafiyeli olması; tuyuğun özelliği, kafiyeli ilk beyinden başka tek bir vezinle kaleme alınması; rubâ'îlerin özelliği ise ilk beyitlerinin kafiyeli olmasının yanı sıra ahreb ve ahrem adı verilen kendine has vezinlerle yazılmasıdır.

Kıt'a kelimesi sözlükte bir pare nesne yani “bir şeyin parçası” anlamına da gelmektedir.⁶³¹ Bendlerden meydana gelen nazım şekillerindeki bent birimlerinin kıt'a olarak isimlendirilmesi veya herhangi bir şiir parçasına kıt'a denmesi kelimenin edebiyat terimi anlamından değil sözlük anlamından kaynaklanmaktadır. Şiir birimleri ve parçalarının dışında, kıt'a nazım şekliyle yazılmadığı halde bazı şiirlerin başlığında kıt'a adının kullanıldığı da görülmektedir.

Kıt'anın ilk örnekleri, Arap şiirinde en az iki beyti yazılmış ve tamamlanmadan bırakılmış şiir parçalarıdır. Arapların kutsal günlerde okudukları bazı şarkıların da kıt'a nazım şeklinde olduğu görülmüştür. İran edebiyatında geniş anlamda kaside ve gazellerin parçası olarak, daha özel anlamda ise ilk beytinde kafiye bulunmayan ikinci mısraları kafiyeli müstakil nazım şekillerinin adı olarak kullanılmıştır. Fars edebiyatında Rûdekî (ö.941), Senâî (ö.1131?), Abdurrahmân-ı

⁶²⁹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016, s. 202.

⁶³⁰ İpekten, *a. g. e.*, s. 53.

⁶³¹ Ahterî Mustafa Muslihuddîn el-Karahisârî, *Ahterî-yi Kebîr*, (Haz.), Ahmet Kırkkılıç, Yusuf Sancak, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 777.

Câmî (ö.1492), İbn-i Yemîn (ö.1368) gibi şairler kıt'a kaleme alanlar arasında öne çıkanlardır. Türk edebiyatında da kullanılan bu nazım şeklinde Necâtî (ö.1509), Fuzûlî (ö.1556), Emrî (ö.1575), Nev'î (ö.1599), Bâkî (ö.1600), Nâbî (ö.1712), Edirneli Nazmî (ö.1586'dan sonra) divanlarındaki kıt'alarla öne çıkan şairlerdir.⁶³²

Türk edebiyatında XVI. yüzyılın sonuna kadar yazılan 60 divan üzerinde yapılan bir çalışmada 40 divanda 1.268 kıt'a bulunduğu iddia edilmiştir. Fakat, bu çalışmada *nazım* şeklinde yazılmış, ilk beyitleri kafiyeli 336 adet şiir de toplam sayıya dahil edilmiştir.⁶³³ İlk beyti musarra, sonraki beyitlerin ikinci mısralarının ilk beyitle uyaklı olduğu şiir şekline *nazım* adı verilmektedir.⁶³⁴ Edebiyat araştırmacılarından bazıları *nazım* şeklini kıt'anın bir çeşidi olarak değerlendirmiş;⁶³⁵ bazıları ise *nazım-kıt'a* tartışmalarını aktarmakla yetinip kendi görüşünü bildirmemiştir.⁶³⁶ *Nazım*, ayrı bir nazım şekli olarak değerlendirildiğinde yapılan çalışmada tespit edilen kıt'a sayısını 932 olarak kabul etmek gerekmektedir.

Şairlerin divanlarının haricinde, mesnevilerin içinde de kıt'a nazım şekliyle yazılmış şiirler bulunmaktadır. Başlangıcından itibaren XIV. yüzyılın sonuna kadar yazılan mesneviler üzerinde yapılan çalışmada dört mesnevide toplam sekiz kıt'aya rastlanmıştır. Bunlar Ahmed Fakîh'in *Kitâbu Evsâfî Mesâcidi's-Şerîfe*'sinde 4; yazarı belirsiz *Fâtımâ Destânı*'nda 1; Şeyyâd Hamza'nın *Vefât-ı Hazret-i Muhammed 'Aleyhi's-selâm*'inde 1; Mürîdî'nin *Pend-i Ricâl*'inde 1 şeklinde dağılım göstermektedir.⁶³⁷

XV. yüzyılın başından Fatih Sultan Mehmed devrine kadar olan elli yıllık dönemde yazılan 61 mesnevi üzerinde yaptığımız bu çalışmada 3 mesnevide 19 kıt'a bulunduğu tespit edilmiştir. Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd*'inde 4; Hatîboğlu'nun *Bahrü'l-Hakâyık*'inde 1; Bedr-i Dilşâd'ın *Murâd-nâme*'sinde 14 tane kıt'a vardır.

⁶³² Saraç, a. g. e., s. 75-76.

⁶³³ Abdül Samet Şengil, "Başlangıcından İtibaren XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Kıt'a", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 1997, s. VII.

⁶³⁴ Muallim Naci, a. g. e., s. 113; İpekten, a. g. e., s. 57.

⁶³⁵ Saraç, a. g. e., s. 73-74; Dilçin, a. g. e., s. 202.

⁶³⁶ Cengiz, a. g. e., 412-413.

⁶³⁷ Nefise Kurum, "Türk Edebiyatında Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri (15. Yüzyıla Kadar)", Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 447-448.

Murâd-nâme'deki kıt'aların tamamı ikişer beyitlidir. *Cemşîd ü Hurşîd*'deki dört kıt'adan biri yedi beyit, üçü ikişer beyitle kaleme alınmıştır. *Bahrü'l-Hakâyık*'daki tek kıt'a dokuz beyittir.

2.3.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)

Cemşîd ü Hurşîd'de dört kıt'a bulunmaktadır. İlk kıt'a, melek dilinden Sultan Çelebi Mehmed övgüsünde; ikincisi, Cemşîd dilinden ayrılık ve hasret temalı; üçüncüsü, Mihrâb'ın dilinden öğüt temalı; dördüncüsü, Cemşîd'in ailesine yazdığı mektuba eklenmiş ve yakında kavuşacaklarını müjdelediği mülemma kıt'adır.

2.3.1.1. Birinci Kıt'a

Cemşîd ü Hurşîd'in giriş bölümünde 281-283. beyitler arasında bulunan kıt'a 3 beyittir. Eserde padişahın övüldüğü kısımda yer alır. Öncesinde ve sonrasında Sultan Çelebi Mehmed övgüsünde söylenmiş gazeller vardır. Şairin tertibine göre önceki gazeli papağan, bu kıt'ayı melek, sonraki gazeli ise gece vakti gökten gelen bir ses söyler.

Kıt'atün Uhrâ Min Zâlike

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. İki dillü ser-keş olmamak gerek
Şâh-ıla kim bu-durur iqbâle râh
2. Baş çeküp od iki dillü oldu kalem
Anuñ eyyâmında ki oldur dîn-penâh
3. Lâ-cerem kim hâkisâr u ser-nügün
Nün bunun yiri oldu anuñ âb-ı siyâh⁶³⁸

⁶³⁸ Akalın, a. g. e., s. 70.

2.3.1.2. İkinci Kıt'a

Mesnevinin 2761-2767. beyitleri arasında bulunan kıt'a 7 beyittir. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir. Hurşîd'in annesi Efser, kızının içki meclislerinde bir tacirle eğlendiğini duyar ve hemen kızının köşküne doğru yola koyulur. Hurşîd, annesinin geldiğini haber alınca Cemşîd'i yakındaki ağaçlık bir bölgeye gönderir. Efser köşke gelince Cemşîd'i görmez ama çıkan dedikodular yüzünden aile itibarlarının zarar gördüğünü düşünerek kızını kaleye kapattırır.

Cemşîd, eğlence yerine dönünce meclisin dağılıp etrafın ıssızlaşmış olduğunu görür. Çok üzülen Cemşîd bu şiiri okur. Kıt'adan sonraki olay akışında üzüntüsünden çöllere gider. Şiirde âşık, sevgilinin diyarına varınca feleğin orayı darmadağın ettiğini görür. Ortada sevgiliden eser yoktur. Etraf ıssızlaştığından haber soracak birisini de bulamaz.

Şî'r-i H'ânden-i Cemşîd Der-Menâzil-i Hürşîd

mefâ' ilün fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fa' lün)

1. Diyâr-ı yâra figân-ıla vardum u gördüm
Harâb itmiş anı çarh yok anuñ bâki
2. Habîb kuşlarını ol harâbe gördüm kim
Kamu şikeste yebâb u nişeste vü bâkî
3. Nigâr reh-güzeri toprakına böyle didüm
Ki iy gulâm saña âb-ı hıẓr olur pâkî
4. Kâni eyit baña ol şem' -i cem' -i meclis-i 'ıyş
Ne oldı ol feraḥ u 'ıyş u ol tarabnâkî
5. Besî didüm bu sözi lîki ol menâzilde
Kimesne yoğ-ıdı hergiz meger şadâ ḥâkî

6. Benüm ki menzil-idi göñlüme vü gözüme yār
Gözüme gelmedi hiç ol menāzil-i hākī
7. Zamān zamān dir-idüm göñlüme gözlerüme
Eyā menāzile selmāhü eyne selmākī⁶³⁹

2.3.1.3. Üçüncü Kıt'a

Cemşîd ü Hurşîd'in 3369-3371. beyitleri arasında yer alan kıt'a 3 beyittir. Şiirden önceki vaka akışı şöyledir: Cemşîd, dostu Mihrâb'ı Efser'e gönderip kızı Hurşîd'i tutulduğu kaleden serbest bırakması için ikna etmesini ister. Mihrâb ile Efser bir süre sohbet ederler. Mihrâb ona evlilik yaşına gelmiş bir kızın uygun bir eşle evlendirilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca bilge kişilerin "Kıza üç yer gerekir; biri ana, biri eş, biri de iyi bir yer" sözünü hatırlatır. Ardından bu kıt'a gelir. Şiirden sonra Efser, Mihrâb'ın kastettiği eş adayının Cemşîd olduğunu anlar. Şam şehzadesi Şâdî'nin kızını istemeye geldiğini, ancak ne kendisinin ne de Hurşîd'in bu evliliği istediğini söyler.

Şiirde evlilik için seçilecek kızın özelliği anlatılır. Ay gibi hareket eden kıza sevgi beslememelidir, çünkü bunların mayası kötü ve işleri fesattır; tatlı görünseler de asılları acıdır. Evlilik için uygun olan dinine bağlı kızdır.

Kıt'a-i Uḫrā

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Anı işüddüm ki erbāb-ı tecārib didiler
Mihr bağlama kıza gerçi ola māh-ı nūfūr
2. Māye-i şerr ü fesād-ı ehl-i 'ālem olur ol

⁶³⁹ Akalın, a. g. e., s. 252.

Gerçi şîrîn ola olmaz hâşılı illâ şûr

3. H̱vābgāh-ı duḡter-i pākize ki ola pārsā
Ez kenārīdur yiri andan daḡı yigregi gör⁶⁴⁰

2.3.1.4. Dördüncü Kıt'a

Mesnevinin 4411-4412. beyitleri arasında bulunan kıt'a 2 beyittir. Cemşîd, Hurşîd ile evlendikten sonra kurdurduğu içki meclisinde eğlenirken içinde aile ve vatan hasreti alevlenir. Babası Çin Fağfur'una bir mektup gönderir; mektupta bu kıt'a da vardır. Şiirde Yûsuf suresinin 93. ayetinden kısmi iktibas yapıldığı dikkat çeker. Şiirden sonra "Mazmûn-nâme-i Melik Cemşîd" başlıklı bölüm gelir. Kıt'ada Çin Fağfûr'u Hz. Yakup'a; Cemşîd, Hz. Yûsuf'a benzetilir. Mektup da Hz. Yûsuf'un gömleğidir. Bu mektupla Cemşîd babasına, Çin'e döneceğinin müjdesini vermektedir.

Ebyāt-ı Meşnevî

Mef' ülü mefā' ilü mefā' iü fe' ülün

1. İy peyk-i nâme Mısr vişâli ele girdi
Niçe yatasın yatma **beşîren ve nezîren**
2. Pîrâhenini Çîn'e ilet Yûsuf-ı Mışruñ
Elkîhi 'alâ vechi ebî ye'ti başîran⁶⁴¹

2.3.2. Bahrü'l-Hakâyık (Hatîboğlu)

Bahrü'l-Hakâyık'ın 1a-1b varak numaraları arasında bulunan şiir 9 beyittir. Eserin giriş bölümünde yer alan şiirden önce başlangıç kısmı yer alır. Bu şiirin

⁶⁴⁰ Akalın, a. g. e., s. 298.

⁶⁴¹ Akalın, a. g. e., s. 382.

ardından dört halife hakkında mesnevi şeklinde kaleme alınmış birer na't bulunur. Eserde mesnevi dışı nazım şekliyle yazılmış iki şiirden ilki budur. Diğer eser sonunda "medh-i kitâb" başlıklı şiirdir.

Şiir na't türünde yazılmıştır. Hz. Peygamber insanların övücü, tertemiz, saf ve aydınlıktır. O ihsan ve mücevher madeni, okyanus incisidir. O hakkın delili, Allah'ın kulu ve son peygamberdir. Sözleri Kur'an sözüdür. Kullarına Allah'ın bir hediyesidir. O, Allah'ın nuru, cömertlik hazinesi ve âlemlerin iftihar kaynağıdır.

Der-Beyân-ı Medh-i Muḥammed Muṣṭafâ

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

1. Muḥammed mefḥarı merdân gelüpdür
Muḥammed kân-ı iḥsân Muṣṭafâ'dur
2. Muḥammed rûşen-i şâfî emîndür
Muḥammed 'Abdu'r-raḥmân Muṣṭafâ'dur
3. Muḥammed ḥüccet-i Ḥaḳdur Ḥudâdan
Muḥammed sözi Ḳur'ân Muṣṭafâ'dur
4. Muḥammed bellü ḥatm-i enbiyâdur
Muḥammed gevher-i kân Muṣṭafâ'dur
5. Muḥammed mazḥar-ı Ḥaḳdur Çalabdan
Muḥammed dürr-i 'ummân Muṣṭafâ'dur
6. Muḥammed kullara Ḥaḳ'dan 'aṭâdur
Muḥammed 'ahde peymân Muṣṭafâ'dur
7. Muḥammed faḥr-i 'âlemdür Ḥudâdan

Muhammed ferd ü fermân Muşafâ'dur

8. Muhammed menba' -1 cûd-1 keremdür
Muhammed nûr-1 yezdân Muşafâ'dur
9. Muhammed mu' ciz-i mihmân-1 Hâkdur
Muhammed şâhb-1 sehmân Muşafâ'dur⁶⁴²

2.3.3. Murâd-nâme (Bedr-i Dilşâd)

Murâd-nâme'de kıt'a nazım şekliyle yazılmış 14 şiir yer almaktadır. Bunlar, mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bölümlerdeki maddeleri örneklendiren ve açıklayan özellik göstermektedir.

2.3.3.1. Birinci Kıt'a

Mesnevide “Bâb-ı Yâzdehüm Ender Verzâden-i ‘İşk ve Ser-Bûden-i Ân” başlıklı bapta bulunur. Bu bap aşk hakkındadır. Eserde 1578-1579. beyitler arasında yer alan kıt'a iki beyittir. Kıt'adan önce, bir kişi âşık olursa başına iki şeyin geleceği haber verilir; birisi kavuşmayla rahmet, diğeri ayrılıkla zahmet. Kavuşma rahmetinin değerinin bilinmesini tavsiye eden şair “*Kavuşmanın bir yılı bir saniye, ayrılığın bir saniyesi bir yıl gibidir*” anlamındaki şu Arap atasözünü örnek gösterir: *Senetü'l-vasli sinetün ve sinetü'l-hicri senetün*. Ardından bu kıt'a şiir gelir. Kıt'a, öncesindeki Arap atasözünü ve mesnevi konusunu açıklar mahiyettedir.

Şiirde kavuşmak bin yıl sürse de bir nefes gibi geçeceği, ayrılığın bir saatinin ay ve yıl gibi süreceği ifade edilir. Üzülen Hz. Yakup'un sonunda Hz. Yûsuf'a kavuştuğu; makbul olan kişinin bahtının açılıp padişaktan mevki elde edeceği dile getirilir.

Rubâ'î

⁶⁴² Türk, a. g. e., s. 51-52.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Vaşl eger biñ yıl olursa bir nefesdür hāşılı
Hicretün her sâ' ati gösterdi mäh ü sâller
2. Her ki Ya' kūb oldu hūzn ile bulısar Yūsuf' ın
Kim ki muḳbil ola şāhından bulur iḳbāller⁶⁴³

2.3.3.2. İkinci Kıt'a

Murâd-nâme'nin 1735-1736. beyitleri arasında bulunan kıt'a 2 beyittir. Eserde "Bâb-ı Dûvâzdehüm Ender Mizâh-kerden ve Satranc ve Nerd Bâhten" başlıklı bapta yer alır. Bu bap mizah yapmak, satranç ve tavla oynamak hakkında usûl ve bilgiler içerir. Kıt'adan önce aşırı eğlencenin mert insana yakışmayacağı, küçük eğlencenin büyük kötülüklere kapı aralayacağı anlatılır ve devamında bu kıt'a gelir. Şiirden sonra satranç ve tavlayı bir iki defa oynayıp bırakmak gerektiği, fazlasının zararlı olduğu, oynarken bahis tutmanın da Hz. Peygamber'in sözüyle yasaklandığı ifade edilir.

Şiirde eğlenceye düşkünlüğü adet edinen padişahın gece bekçisi değerine düşeceği; görünüşte ağırlığı olsa bile gönül gözünde hafif ve değersiz olacağı dile getirilir.

Rubā'î

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün (fā' ilātün-fa' lün)

1. Kim ki kengenciligi ' âdet ide
Pādişāh ise pāsubān olısar
2. Yiyni göriniser gönül gözine

⁶⁴³ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 318.

İlle şüretde key girân olısar⁶⁴⁴

2.3.3.3. Üçüncü Kıt'a

Murâd-nâme'de "Bâb-ı Nüvâzdehüm Ender Cem'-Kerden-i Mâl ve Tertîb-i Hazâne ve Sarf-ı Ân" başlığıyla isimlendirilen bapta bulunur. Bu bapta mal biriktirmek, hazine düzenlemek ve bunları harcamak konuları işlenir. Eserin 2638-2639. beyitleri arasında yer alan kıt'a 2 beyittir. Şiirde bir düşmanı dost edinen kişinin bin dostunu düşmanlaştıracığı; bunu aklı başında kişilerin değil ancak kıt akıllıların ve delilerin yapacağı dile getirilir.

Rubâ'î

mef' ulü mefâ' ilün fe' ulün

1. Biñ dōstı düşmen itmek olur
Bir düşmeni dōst eyleyince
2. Mecnûn u sefîh iderler anı
İtmez bunu ' âkıl ölmeyince⁶⁴⁵

2.3.3.4. Dördüncü Kıt'a

Murâd-nâme'nin 5600-5601. beyitleri arasında bulunan kıt'a 2 beyittir. Eserde "Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve 'Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu'ammeyât" başlıklı bapta "Güftâr Ender Sanâyi'-i Şi'r" bölümünde yer alır.

Şiirde edebi sanat örneklendirilmektedir. Âşıkın gözü, yaşıyla; sevgilinin dudakları, şahlara yaraşır incileriyle zengindir. Âşıkın gözü ağlasa yaşı kara, sevgilinin dudakları gülse incileri saf ve berraktır.

⁶⁴⁴ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 331.

⁶⁴⁵ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 418.

Cem' ü Tefrîk ü Taḫsîm

fe' ülün fe' ülün fe' ülün fe' ül

1. Gözüm gibi baydur dudağı anuñ
Bu şuyı o lü'lü-yi şehvârına
2. Bunuñ şuyı tîre anuñ dürr-i sâf
Bu ağlasa ol gülse güftârına⁶⁴⁶

2.3.3.5. Beşinci Kıt'a

Mesnevide “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu'ammeyât” başlıklı bapta “Güftâr Ender Sanâyi'-i Şi'r” bölümünde yer alır. Eserin 5602-5603. beyitleri arasında bulunan kıt'a 2 beyittir. Şiirde edebi sanat örneklendirilmektedir. Âşık, sevgilinin kederini, sevgili âşıkın kanını yemiştir. Sevgili olmuş, âşık ölmüştür. Sevgili âşıktan sevinç duymuş âşık sevgilinin derdini almıştır.

Tefsîr-i Celî

fe' ülün fe' ülün fe' ülün fe' ül

1. Yidi yidüm anı sevelden berü
Ol oldı ben öldüm eyâ şehriyâr
2. Benüm ḳanımı ol ben anuñ ḡamın
O benden feraḥ ben aña ḡam-güsâr⁶⁴⁷

⁶⁴⁶ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 672.

⁶⁴⁷ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 672.

2.3.3.6. Altıncı Kıt'a

Murâd-nâme'nin 5604-5605. beyitleri arasında bulunan kıt'a 2 beyittir. Eserde "Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve 'Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu'ammeyât" başlıklı bapta "Güftâr Ender Sanâyi'-i Şi'r" adlı bölümde yer alır. Şiirde tefsîr-i hafî sanatı örneklendirilmiştir.

Şiirde âşık, peri yüzlü sevgiliyi yüzü, gözü, gönlü ve canıyla seveli beri gönlü gamdan hastalanmış; gözü kana gark olmuş; yüzü altın gibi sararmış, canı ayrılık acısıyla dolmuştur.

Tefsîr-i Hafî

fe' ülün fe' ülün fe' ülün fe' ül

1. Sevelden berü ol perî-çihreyi
Yüzüm gözüm ile gönül cân ile
2. Biri hasta gamdan biri gark-ı hûn
Biri zer biri kaldı hicrân ile⁶⁴⁸

2.3.3.7. Yedinci Kıt'a

Eserde "Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve 'Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu'ammeyât" başlığıyla isimlendirilen bapta "Güftâr Ender İbtidâ-yı 'İlm-i Mu'ammâ ve Lugaz"⁶⁴⁹ isimli bölümde yer alır.

Mesnevinin 5928-5929. beyitleri arasında bulunan kıt'a 2 beyittir. Muamma konusunda birçok kaide bulunduğunu ifade eden şair bunları 22 başlık altında topladığını söyler ve hepsine örnekler verir.

⁶⁴⁸ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 672.

⁶⁴⁹ *Murâd-nâme*'de bu bölümün "Asl" tabir edilen alt başlıklarına verilen sırayla başlıkların altındaki mesnevi kısımlardaki sıra numaraları örtüşmemektedir. Örneğin "Asl-ı Şeşüm Der Kalb ü 'Aks" alt başlıklı mesnevi kısım "Yidinci asıl iy emîr-i zamân" mısrasıyla başlamaktadır. Bkz. s. 704-705.

Miřāl

fe' ūlün fe' ūlün fe' ūlün fe' ūl

1. Dilerseñ habībüm adın bilesin
Eyā göñlümün tahtı şahenşehi
2. İki çār-şenbeh arasına sen
Ko āzine önince yık-şenbehi⁶⁵⁰

2.3.3.8. Sekizinci Kıt'a

Murād-nāme'nin 6022-6023. beyitleri arasında yer alan kıt'a 2 beyittir. Eserde "Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şi'r ve 'Uyûb-ı Kavâfi ve Fenn-i Mu'ammeyât" başlıklı bapta "Güftâr Ender İbtidâ-yı 'İlm-i Mu'ammâ ve Lugaz" adlı bölümde bulunur. Bu bölümde muamma ve lugaz konuları 22 başlık altında toplanmıştır. On dokuzuncu başlık altında anlatılan *daire ve çapı* kavramı bu kıt'a ile örneklendirilmiştir.

Rubā'î

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Dāyire bir haţţ imiş kim ortasında noktaya
Her taraftan besberāber ola kendü müstedîr
2. Kuţr haţţ-ı müstaķīm oldı çekilmiş ortadan
Sözümü göñlünde dutgıl iy göñül tahtına mîr⁶⁵¹

⁶⁵⁰ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 704.

⁶⁵¹ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 714.

2.3.3.9. Dokuzuncu Kıt'a

Murâd-nâme'de 6189-6190. beyitler arasında bulunan kıt'a 2 beyittir. Mesnevide "Bâb-ı Sivüçehârum Ender Fenn-i Mûsikî ve Âdâb-ı Sâzendegî ve Gûyendegî" başlıklı otuz dördüncü bapta "Ender Nâmhâ-yı Terâkib" adlı bölümde yer alır. Bapta musiki sanatı, çalgıcılık ve söyleyicilik konuları işlenmektedir. Şiir, müzik makamlarını örneklendirmektedir.

Rubâ'î

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Hem Sigâh-ı Mâye vü 'Uşşâk-ı Mâye herbiri
Oldı başlu başına terkîb-i kâmil bî-hilâf
2. Ol Nigârînek de 'Uzzâl-i 'Acem'le bunlara
Uyduğunda kimsene hiç itmemişdür ihtilâf⁶⁵²

2.3.3.10. Onuncu Kıt'a

Mesnevinin 6249-6250. beyitleri arasında bulunan kıt'a 2 beyittir. Eserde "Bâb-ı Sivüçehârum Ender Fenn-i Mûsikî ve Âdâb-ı Sâzendegî ve Gûyendegî" başlıklı otuz dördüncü bapta yer alır. Bu bapta müzik sanatı, çalgıcılık ve söyleyiciliğin esasları açıklanır. Kıt'anın öncesinde Hicâz-ı muhâlîf, sonrasında Nevâ-yı âşirân makamları tarif edilir. Bu şiirde Hicaz makamıyla başlayıp Irak makamına geçiş yapıldığında gönüllerin arzulayacağı Rahatü'l-ervâh makamının meydana geleceği anlatılır.

Râhatü'l-Ervâh

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

⁶⁵² Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 729.

1. Hicâz ile ser-âgâz itse ‘âşık
Karâr eylemege inse ‘Irâk’a
2. Sen adın Râhatü’l-Ervâh bilgil
Ki cânları düşürür iştiyâka⁶⁵³

2.3.3.11. On Birinci Kıt’a

Mesnevide “Bâb-ı Sivüçehârum Ender Fenn-i Mûsikî ve Âdâb-ı Sâzendegî ve Gûyendegî” başlığıyla isimlendirilen otuz dördüncü bapta yer alır. Eserin 6253-6254. beyitleri arasında bulunan kıt’a 2 beyittir. Şiirde müzik makamı Irâk-ı mâye tarif edilip açıklanmaktadır.

‘Irâk-ı Mâye - Rubâ‘î

fe‘ ilâtün mefâ‘ ilün fe‘ ilün (fâ‘ ilâtün-fa‘ lün)

1. Kim ‘Irâk’ı tamâm gösterüben
İne Mâye evinde kıla karâr
2. Buldı bilsün ‘Irâk-ı Mâye’i ol
İtsün ikrâr itmesün inkâr⁶⁵⁴

2.3.3.12. On İkinci Kıt’a

Murâd-nâme’nin 6266-6267. beyitleri arasında bulunan kıt’a 2 beyittir. Eserde “Bâb-ı Sivüçehârum Ender Fenn-i Mûsikî ve Âdâb-ı Sâzendegî ve Gûyendegî” başlıklı bapta yer alır. Bu bapta musiki, çalgıcılık ve söyleyicilik konuları açıklanmaktadır. Bu kıt’a’nın öncesinde Rekib-i nevrûz, sonrasında ise Sâz-kâr konuları işlenmektedir.

⁶⁵³ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 736.

⁶⁵⁴ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 736.

Zîr-Efgend Rubā'î

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Büzrüg evinden ser-âgâz eyleyüp
Gösterür ise Si-gâh-ı Māye'de
2. Di qarâr itsün ki Zîr-efgend ola
Key müeşşir düşe halka vāyede⁶⁵⁵

2.3.3.13. On Üçüncü Kıt'a

Murâd-nâme'de 6707-6708. beyitler arasında bulunan kıt'a 2 beyittir. Mesnevide "Bâb-ı Sîvüpecüm Ender Şürût-ı Küttâb ve Münşiyân-ı Pâdişâh u ser-Nâmerâ Ber-Sebîl-i İhtiyâr" başlıklı otuz beşinci bapta yer alır. Bapta kitabetin şartları ve padişah münşilerinin özellikleri açıklanır. Bu kıt'a, kitabet konusunda uzman İbn-i Abbâd'ın hikâyesinde geçer. Şiirden sonra Sulan Mahmûd'un yazdırdığı namenin hikâyesi gelir.

Rubā'î

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Hüsni devrânında bilmez kimse remzin gözinüñ
Bu 'aceb kim fitnesin fâş itmeye Devr-i kamer
2. Nokta-i merkezdür ağzı nüktesin kim fehm ide
Leblerinden keşf ideyim pür-ma' ânî muhtaşar⁶⁵⁶

⁶⁵⁵ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 738.

⁶⁵⁶ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 817.

2.3.3.14. On Dördüncü Kıt'a

Mesnevide “Bâb-ı Pencâhüm Ender Dünyâ ve Hırs-ı Ân” başlığıyla isimlendirilen ellinci bapta yer alır. Bu bapta dünyadan ve dünya hırslarından bahsedilir. Babın genel teması dünyada kalıcı mutlulukların bulunmadığı, her şeyin geçici olduğudur. Mesnevide 9341-9342. beyitleri arasında bulunan kıt'a 2 beyittir. Şiirde önceden anlatılan konu özetlenmektedir. Şiirde kimsenin âlemde mutlu olmadığı, doğruluk ve adalet bulmadığı dile getirilir.

Rubâ'î

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün (fâ' ilâtün-fa' lün)

1. Kimse şâd oldı mı bu ' âlemde
Tâ ki sen uşbu dem olasın şâd
2. Dâd buldı mı ayda dünyâdan
Hiç kimse ki sen bulasın dâd⁶⁵⁷

2.4. RUBÂ'Î

Rubâ'î, sözlükte dörtlü, dörtlük anlamına gelmektedir.⁶⁵⁸ Edebiyat terimi olarak dört mısradan meydana gelen ve kendine özel vezinlerle yazılan bir nazım şeklidir. Birinci, ikinci ve dördüncü mısralar birbiriyle kafiyeli, üçüncü mısra serbesttir. Buna göre rubâ'înin genel kafiyesi *a a x a* şeklinde olmakla beraber kıt'a şeklinde *x a x a* kafiyeli ve bütün mısraları *a a a a* biçiminde aynı kafiyeli rubâ'îler de vardır. Bunlara rubâ'î-i musarrâ ismi verilir.⁶⁵⁹ Rubâ'î ibaresi bir nazım şeklinin adı olmakla beraber dört mısralık şiirlerin genel adı olarak da kullanılmıştır.

⁶⁵⁷ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 1015.

⁶⁵⁸ Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Haz. Raşit Gündoğdu, Ebül Faruk Önal, İstanbul, Nadir Eserler Kitaplığı, 2015, s. 658.

⁶⁵⁹ Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999, s. 75; M. A. Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2014, s. 93; Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016, s. 207; Halil Erdoğan Cengiz, **“Divan Şiirinde Musammatlar”**, **Türk Dili Dil ve**

Rubâ'îyi dört mısrayla yazılan nazım ve tuyuğdan ayıran veznidir. Rubâ'îler hezec bahrinden türetilen 24 vezinle yazılır. Bunlardan mef'ûlü ile başlayan 12 tanesi ahreb; mef'ûlün ile başlayan 12 tanesi ahrem olarak adlandırılır. 24 veznin son taktileri on ikisinde uzun, on ikisinde kısa hükmündedir. Türk edebiyatında vezinlerin son taktileri hep kapalı değerinde olduğundan rubâ'î vezinleri altısı ahreb, altısı da ahrem olmak üzere 12'ye düşer. Ahrem vezinleri, kapalı hece sayısının fazlalığı sebebiyle Türkçe şiir yazmaya elverişli değildir. Türk edebiyatında yazılan rubâ'îlerde ahrebin altı kalıbıyla beraber az da olsa iki ahrem vezni kullanılmıştır. Böylece Türkçede kullanılan rubâ'î kalıpları toplam sekiz tanedir.

Nazım şekillerinde esas olan başından sonuna kadar aynı vezinle yazılmasıdır. Rubâ'îler de ise mısralar farklı vezinlerle yazılabilmektedir. Rubâ'îlerin özelliklerinden birisi genellikle mahlas bulunmamasıdır; ancak Azmizâde Hâletî ve Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi bazı şairlerin mahlas kullandığı görülmüştür.⁶⁶⁰

Rubâ'înin amacı, dört mısra içinde bir duyguyu, düşüncüyü, felsefi bir fikri, dini ve tasavvufi inançları, dünya görüşünü nükteli ve özlü sözlerle ifade etmektir. İlk üç mısra dördüncü mısrada söylenecek olan asıl düşüncenin hazırlık aşamasıdır. Söylenmek istenen söz son mısrada etkili şekilde söylenir. Ayrıca rubâ'înin ahenkli söylenmesi gerekir. İran edebiyatında rubâ'îlerin bestelenerek okunması ahenkli yazılmasının önemini göstermektedir.

Arap edebiyatında *rubâ'î*ye adı verilen dört mısralı bir nazım şeklinin varlığı bilinmektedir. Bunlar günümüzdeki rubâ'î gibi bir, iki ve dördüncü mısraları kafiyeli, üçüncü mısraları serbest şiirlerdir. Daha sonra Fars edebiyatından alınan vezinlerle yazılanlara *ed-dübiyât* adı verilmiştir. İran edebiyatında rubâ'înin nasıl ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Türk şiirindeki dört mısralı şiirlerin etkisiyle oluştuğu; fevleviye denilen eski İran nazım biçiminden doğduğu; ünlü Fars şairi Rûdekî'nin ceviz yuvarlayarak oyun oynayan bir çocuğun "Galtân galtân hemî

Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II -Divan Şiiri- Tıpkıbası, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 416; Muallim Naci, *İstılâhât-ı Edebiyye*, Haz. M. A. Yekta Saraç, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 131-132; Tahir Olgun, *Edebiyat Lügatı*, İstanbul, Asarı İlmiye Kütüphanesi, 1936, s. 108; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2009, s. 378.

⁶⁶⁰ İpekten, a. g. e., s. 76.

reved tâ bun-i gev” yani yuvarlana yuvarlana çukurun dibine gidiyor demesi üzerine bu cümleyi ahenkli bulup *mef’ülün fâ’ilün mefâ’ilün fe’ul* veznine döktüğü, buna önce bir mısra sonra bir beyt ekleyip dört mısraya tamamladığı gibi görüşler vardır. Rûdekî’nin Fars edebiyatında ilk rubâ’î söyleyen şairlerden olduğu, bu nazım şeklinin temelini attığı kabul edilmektedir. Ömer Hayyam rubâ’î nazım şeklinin en önde gelen şairlerindendir. İran’da rubâ’îye çehârgânî, çehârbeytî adları da verilmiştir. Genel kabul gören bir kural olmamakla beraber bazı Fars kaynaklarında rubâ’î şeklindeki bestelenmemiş şiirlere dübeytî adı verilmiştir. Bestelenmiş rubâ’îlere ise terâne denmiştir. Dübeytînin rubâ’î vezinleri dışında farklı vezinlerle de yazıldığı görüldüğünden bunun rubâ’îden daha önce var olan bir nazım şekli olduğu görüşü güçlenmektedir. Türk edebiyatında *a a x a* kafiyeli nazım şiirlerin dübeyt olarak adlandırılması Fars edebiyatı kaynaklı olmalıdır.⁶⁶¹

Türk edebiyatına rubâ’î İran’dan geçmiştir. Türk şiirinin en eski örneklerinin dörtlükler halinde olması bu nazım şeklinin Türkçe yazan şairler tarafından kolayca benimsemesine yol açmıştır. Yüzyıllar boyunca şiir yazan şairlerin divanlarında az ya da çok rubâ’îye rastlanmaktadır. Anadolu’da bu nazım şeklinin çok sevilmesinde Mevlânâ (ö.1273)’nın rolü büyüktür. *Divân-ı Kebîr*’de her ne kadar Farsça yazılmış da olsa 1500 civarında rubâ’îsi vardır.⁶⁶² Türk edebiyatında rubâ’î yazan şairlerden bazıları ve rubâ’î sayıları şöyledir: XIV. yüzyılda Kadı Burhâneddîn 18; XV. yüzyılda Kışverî 34; Ali Şîr Nevâyî 133; XVI. yüzyılda Bâbü 217; Cemîlî 82; Fuzûlî 75; Nâtkî 70; Bağdatlı Rûhî 29; XVII. yüzyılda Mesîhî-i Tebrizî 133; Nâzikî 80; Azmizâde Hâletî 745; Riyâzî 184; Fehîm-i Kadîm 56; Edirneli Güftî 117; Nâbî 246; XVIII. yüzyılda Yahyâ Nazîm 360; Seyyid Vehbî 107; Süleymân Nahîfî 563; Halepli Edîb 591; Esrâr Dede 140; Şeyh Gâlib 64; XIX. yüzyılda Osman Nevres 24; Âsâf Celâleddin Paşa 163. Sayılan bu şairlerin de içinde bulunduğu Türk edebiyatında XIV-XIX. yüzyıllar arasında Türkçe rubâ’î yazan şairlerin divan, mesnevi ve mensur eserleri incelendiğinde 171 farklı şairin toplam 6911 adet rubâ’î kaleme aldığı tespit edilmiştir. Bunlardan 671’i XVI. yüzyılda; 3149’u XVII.

⁶⁶¹ Saraç, a. g. e., s. 94-96.

⁶⁶² İpekten, a. g. e., s. 77-78.

yüzyılda; 2553'ü XVIII. yüzyılda yazılmıştır. Şiir sayılarına göre en çok rubâ'ının XVII. yüzyılda, ikinci olarak XVIII. yüzyılda yazıldığı ortaya çıkmaktadır.⁶⁶³

Türk edebiyatında yazılan 6911 rubâ'ının 2469'nun sufîyâne; 1978'inin hakîmâne/ârifâne; 1468'inin âşıkâne; 1005'inin rindâne üslubunda kaleme alındığı tespit edilmiştir. Muhtevalarına bakılarak yapılan tarz ve tür değerlendirmesinde medhiye, fahriye, hicviye, nasihat ve şikâyet konulu yazılan rubâ'îlerin yanında tevhîd, na't, mi'râciye, esmâ-i hüsnâ ve mu'cizât-ı nebî gibi dini türler ve bâhâriyye, sâkî-nâme, hazâniyye, mersiye, cülûsiye, ıydiyye ve belde-nâme gibi sosyal içerikli türlerin yazıldığı ortaya konulmuştur. Buna göre 6911 rubâ'iden 1078'i nasihatname; 890'ı hasbihal; 840'ı şikâyetname; 586'sı münacat türündedir. Yine bunlardan 895'i tevhit; 660'ı na't; 647'si sakiname; 247'si miraciye'dir.⁶⁶⁴

Başlangıcından XIV. yüzyılın sonuna kadar yazılan 52 mesnevi üzerinde yapılan akademik çalışmada rubâ'î nazım şekline rastlanmamıştır.⁶⁶⁵ XV. yüzyılın başından itibaren Fatih Sultan Mehmed devrine kadar yazılan 61 mesnevi üzerinde yaptığımız bu çalışmada rubâ'î nazım şekliyle yazılmış 2 şiir tespit edilmiştir. Tespit edilen iki rubâ'î de Bedr-i Dilşâd'ın *Murâd-nâme* adlı eserinde yer almaktadır. Esasında Bedr-i Dilşâd, eserinin muhtevalarında bulunan iki beyitli veya dört mısralı şiirlerin 51 tanesini "rubâ'î" diye adlandırmaktadır. Bunlar, biri hariç rubâ'î vezinlerinden herhangi birisiyle yazılmadığı gibi hemen hepsi nazım nazım şekliyle, bazıları da kıt'a şekliyle yazılmıştır. Şairin "rubâ'î" kavramını nazım şekli anlamında değil, dört mısralı şiirlerin genel adı olarak kullandığı anlaşılmaktadır.

2.4.1. Murâd-nâme (Bedr-i Dilşâd)

Murâd-nâme'de mesnevi dışı nazım şekliyle kaleme alınmış 95 şiirden 51 tanesi *rubâ'î* başlığını taşımaktadır. Bunlardan sadece biri rubâ'î vezniyle yazılmıştır. Ayrıca *hezec-i zihaf* başlığını taşıyan bir rubâ'î daha vardır. Böylece eserde iki rubâ'î şiir bulunmaktadır ve ikisi de *ahreb* kalıbıyla kaleme alınmıştır.

⁶⁶³ Mehmet Sait Çalka, *Divan Şiirinde Rubâ'î*, İstanbul, Kriter Yayınevi, 2015, s. 375-378.

⁶⁶⁴ Çalka, a. e., 209-211.

⁶⁶⁵ Nefise Kurum, "Türk Edebiyatında Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri (15. Yüzyıla Kadar)", Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

2.4.1.1. Birinci Rubâ'î

Murâd-nâme'nin 5707-5708. beyitleri arasında bulunan rubâ'î, “Bâb-ı Sîvüsivüm Ender Fenn-i Şî'r ve ‘Uyûb-ı Kavâfî ve Fenn-i Mu’ammeyât” başlıklı bapta yer alır. Bu bapta şiir, kafiye kusurları ve muaamma sanatından bahsedilmektedir. Ahreb kalıbıyla kaleme alındığı görülen şiir eserdeki iki rubâ'îden ilkidir. Şiirde *hezec-i zihâf* başlığı altında rubâ'î vezni örneklendirilmektedir.

Hezec-i Zihâf

mef' ülü mefâ' ilün mefâ' ilün fa'

Baḥr-i hezec-i zihâf isteyenden
Veznin dileñ ol ki fehm ide benden
Mef' ülü mefâ' ilün mefâ' ilün fa'
Taḳṭî' ini böyle añlaya eydenden⁶⁶⁶

2.4.1.2. İkinci Rubâ'î

Murâd-nâme'deki ikinci rubâ'î eserin 8640-8641. beyitleri arasında yer alır. Mesnevide “Bâb-ı Çihlüşeşum Ender Pîrî ve Cüvânî” başlığıyla isimlendirilen gençlik ve ihtiyarlığın anlatıldığı kırk altıncı bapta bulunur. Şiirden önce gençlik gidip ihtiyarlık gelince yemenin ve içmenin tadının kalmayacağı; gençlikte bedenin çevik, yaşlılıkta zayıf düştüğü dile getirilir. Ardından mesnevi konusunun özeti ve örneği mahiyetindeki ahreb kalıbıyla yazılmış bu rubâ'î gelir.

Rubâ'î

mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilün fa'

Anı ki felek ni' met ile şâd itdi
Uzun yaşadup ya' ni ki key dâd itdi

⁶⁶⁶ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 682.

Pîr olıcağaz za‘ fî añâ zâd itdi

Yoldaşın anuñ âh ile feryâd itdi⁶⁶⁷

2.5. TUYUĞ

Tuyuğ sözlükte kapalı, gizli, imalı, cinaslı söz söyleme; övme; şarkı söyleme anlamlarına gelmektedir. Edebiyat terimi olarak *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* vezniyle yazılan; (a a x a) şeklinde kafiyeleşen dört mısralık nazım şeklinin adıdır. Kafiye düzeni kıt’a gibi (x a x a) şeklinde olabileceği gibi (a a a a) biçiminde musrarra, yani bütün mısraları kafiyeli de olabilir. Tuyuğ teriminin tuyuk, duyug, toyık, toyuk şeklinde farklı yazılışları da vardır.⁶⁶⁸

Tuyuğların özelliği tek bir vezinle mahlas kullanılmadan cinaslı mısralarla yazılmasıdır. Her nazım şeklinde olduğu gibi bunda da istisnalar bulunduğu görülmektedir. Tuyuğ, nazım ve kıt’a benzeyen kafiyeleşen ve cinassız da yazılmıştır. Bu durumda diğer nazım şekilleriyle vezin dışında ayırt edici bir özelliğinin kalmayacağı görülmektedir⁶⁶⁹ Ancak tek bir vezinle, *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* vezniyle, yazıldığı söylenen bu nazım şekli az da olsa farklı vezinlerle de yazılmıştır. Örneğin, Nesîmî (ö.1404?) *Divan*’ında yer alan 315 tuyuğdan üçü *mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün* vezniyle kaleme alınmıştır.⁶⁷⁰ Ayrıca, on birli hece vezniyle yazılması, mahlas kullanılmaması ve dört mısradan meydana gelmesi yönüyle maniye; iyi beytle yazılması, mahlas bulunmaması, kafiye şekli ve konusu itibarıyla da rubâ’îye benzemektedir. Maninin hece ölçüsüyle, rubâ’înin de kendine

⁶⁶⁷ Ceyhan, a. g. e., C. II, s. 958.

⁶⁶⁸ Nihat Öztoprak, “Tuyuğ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, C. XLI, s. 450; Haluk İpekten *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999, s. 80; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2014, s. 99; Tahir Olgun, *Edebiyat Lügati*, İstanbul, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi, 1939, s. 25; Halil Erdoğan Cengiz, “Divan Şiirinde Musammatlar”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II -Divan Şiiri-* Tıpkıbası, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 421; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016, s. 210; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2009, s. 461.

⁶⁶⁹ Cengiz, a. g. e., s. 422.

⁶⁷⁰ Hüseyin Ayan, *Nesimi: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014, s. 79-80, 832, 846, 853.

has vezinlerle yazılması ayır edici özelliştir.⁶⁷¹ Nazım şekilleri arasındaki bu benzerlikler sebebiyle tuyuğlar bazı divanlarda nazım, rubâ'î veya kıt'a olarak değerlendirilmiştir. Örneğin “Ahmet Paşa (ö.1496-97) *Divan*'ında mukatta'at (kıt'alar) başlığı altında *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezninde 6 kıt'a bulunmaktadır. Tuyuğ başlığını taşımayıp da tuyuğ tanımına uyan bu dörtlükler, (a a x a) şeklinde kafiyeleşmiş olup tamamı cinaslıdır.”⁶⁷²

Muhteva bakımından incelendiğinde şairler tuyuğlarda rubâ'îde olduğu gibi, düşüncelerini, duygularını ve görüşlerini dile getirmişlerdir. Tuyuğlar lirik, âşıkâne ve hikemi tarzda yazılmışlardır. Nesîmî, tasavvufî inançlarını lirik bir şekilde anlatırken, Kadı Burhâneddîn âşıkâne tuyuğlar kaleme almıştır.

Türk edebiyatına mahsus bir nazım şekli olan tuyuğ, daha çok Çağatay ve Azeri sahasında kullanılmış, Osmanlı coğrafyasında pek itibar görmemiştir. Tuyuğun yaygın olarak kullanıldığı dönem aruzla klasik şiirlerin yazılmaya başlandığı ilk dönemlerdir. Tuyuğun Türk halk edebiyatında var olan dört mısralık şiirlerin, özellikle de cinaslı manilerin, rub'ânin etkisiyle on birli hece ölçüsüne uyan bir aruz vezniyle yazılması sonucunda oluşturulduğu genel kabul gören bir görüştür.⁶⁷³ “Bu nazım şekli üzerinde araştırmalar yapan Samoyloviç ve Fuad Köprülü'ye göre, Oğuz Türklerinin Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Irak'a yerleşmeleriyle dört mısralık halk şiirleri bu bölgede “fehleviyat” denilen ve aruzla yazılan, bestelenip söylenen rubâ'îlerden etkilenecek tuyuğ şekline dönüşmüştür. Türk şairleri böylece öteden beri kullandıkları toyuk, koşuk ve mani şeklini aruzla söylemeye başlamışlardır.”⁶⁷⁴ Daha çok Çağatay edebiyatı alanında kullanılan Tuyuğ, Bâbü (ö.1530)'ün bildirdiğine göre bestelenerek hükümdarların şiir ve musiki meclislerinde okunmuştur. İskender-i Şîrâzî, Lutfî ve Nevâyî on beşinci yüzyılın tuyuğ yazar şairlerindendir. Nevâyî, tuyuğ söylemenin yanında bu nazım şekli hakkında eserlerinde bilgi de vermiştir. Örneğin, *Mizânü'l-Evzân* adlı eserinde “Tuyuğ, iki beyitten ibaret bir nazım türüdür, kafiye düzeni gazele benzeyip cinaslıdır. Aruzun remel-i müseddes-i mahzûf

⁶⁷¹ Öztoprak, a. g. e., 450.

⁶⁷² Recai Kızıltunç, “Türk Edebiyatında Tuyuğ ve Bazı Problemleri”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 2008, S. 37, s. 121.

⁶⁷³ Cengiz, a. g. e., s. 422-423.

⁶⁷⁴ İpekten, a. g. e., s. 80.

vezniyle yazılır”⁶⁷⁵ demektir. Bâbü'r de tuyuğ yazan şairler arasındadır. Anadolu sahasında yaşayan şairler tuyuğ yerine daha çok rubâ'î yazmayı tercih etmişlerdir. XIV. yüzyılda Kadı Burhâneddîn (ö.1398) ve Nesîmî (ö.1404?) ile Anadolu'da ilk örnekleri görülen bu nazım şekli XV. yüzyılda Ivazpaşa-zâde Atâî (ö.1437), Amasyalı Münîrî (ö.1521), Kemâl Ümmî (ö.1475), Karakoyunlu Cihân Şah (ö.1467); XVI. yüzyılda Misâlî (ö.1608); XVII. yüzyılda Muhîtî (ö.?), Edirneli İlmî (ö.1717) tarafından devam ettirilmiştir. Ancak, bu şairlerin tuyuğ yazmasında Nesîmî, Kadı Burhâneddîn ve Ali Şîr Nevâyî'nin etkisi görülür. Başka şairlerin rağbet göstermemesi üzerine tuyuğ, yerini rubâ'î ve maniye bırakıp kullanımdan düşmüştür.⁶⁷⁶

Çağatay, Azeri ve Anadolu olmak üzere üç bölgede yazılan tuyuğların en mükemmel örnekleri Çağatay sahasında yazılanlardır. Bunlar kafiye şeması, vezin ve cinaslı kelime kullanımı bakımından tuyuğun genel kurallarına en uygun şiirlerdir. Ali Şîr Nevâyî (ö.1501), Çağatay sahasının en iyi tuyuğ yazarıdır. Azeri sahasında yazılan tuyuğlarda şekille beraber muhteva da ön plana çıkmıştır. Özellikle Nesîmî (ö.1404?) hurufî öğretilerini işlerken, Kadı Burhâneddîn (ö.1398) dış dünyayı, tabiatı, kahramanlığı ve halk edebiyatındaki sevgili tipini şiirlerine yansıtır. Anadolu sahasında ise diğer iki sahanın aksine tuyuğun genel şekline pek riayet edilmemiş, daha şehirli ve klasik bir üslup tercih edilmiş, hatta tuyuğ adı da pek kullanılmamıştır. Ahmed Paşa'nın tuyuğlarının kıtaların arasında listelenmesi bunun göstergesidir.⁶⁷⁷

Şairlerin çeşitli nazım şekillerinde yazdıkları şiirlerini topladıkları divanlarının yanında mesnevilerin muhtevasında da çeşitli nazım şekilleri bulunmaktadır. Başlangıcından XIV. yüzyılın sonuna kadar yazılan 52 mesnevi üzerinde yapılan çalışmada tuyuğ nazım şekliyle yazılmış şiire rastlanmamıştır.⁶⁷⁸ On beşinci yüzyılın başından Fatih Sultan Mehmed devrine kadar yazılan mesneviler

⁶⁷⁵ Kemal Eraslan, *Ali Şîr Nevâyî Mîzânü'l-Evzân*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, s. 196.

⁶⁷⁶ Öztoprak, *a. g. e.*, s. 450; Saraç, *a. g. e.*, s. 100.

⁶⁷⁷ Kızıltunç, *a. g. e.*, s. 124.

⁶⁷⁸ Kurum *a. g. e.*, s. 479-480.

üzerinde yaptığımız incelemede Bedr-i Dilşâd'ın *Murâd-nâme*'sinde vezin, kafiye ve cinas bakımından tuyuğ şekline uygun bir şiir tespit edilmiştir.

2.4.1. Murâd-nâme (Bedr-i Dilşâd)

Murâd-nâme'nin 2384-2385. beyitleri arasında bulunan tuyuğ eserin savaş konusunu işleyen “Bâb-ı Hefdehüm Ender Âyin-i Harb ü Kâr-zâr Kerden” başlıklı on yedinci babında yer alır. Şiirde padişahın maiyetindeki kişilerin öneminden bahsedilir.

Rubâ'î

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

Pâdişāhuñ kal' ası noker-durur

Şol nokerler kim biri biñ er-durur

Her noker kim pâdişāhın saklamaz

Devleti yok varisa ebter-durur⁶⁷⁹

2.6. MUSAMMATLAR

2.6.1. Muhammes

Muhammes, musammat olarak tanımlanan nazım şekillerinden birisidir. Musammat sözlükte, inci dizilen iplik anlamına gelen *samt* kökünden türemiştir ve ipliğe dizilmiş inci dizisi manasına gelmektedir. Edebiyat terimi olarak üç ve daha çok mısralı, değişik sayıdaki bendlerden meydana gelmiş nazım şekillerinin genel adıdır. Edebiyat terimi olarak bir diğer anlamı, ikiye bölünebilen vezinlerle yazılan gazel ve kaside gibi şiirlerin ilk beyitleri dışındaki mısralarının ortasında kafiye bulunmasıdır. Bu durumdaki beyitler, kafiye bütünlüğü olan dörtlüklere dönüşmektedir. Bendlerden oluşan musammatlarda bendlerin sonu tekrar eden kafiyelerle bağlanırsa *müzdeviç*; mısraların tekrar etmesiyle bağlanırsa *mütekerrir* adı

⁶⁷⁹ Ceyhan, a. g. e., C. I, s. 395.

verilmektedir. Bendler arasında konu bütünlüğü bulunması esastır ve şairler çoğunlukla mahlaslarını da kullanır.⁶⁸⁰

Üç ve daha fazla mısralardan oluşan müselles, teslis, murabba', terbî', şarkı, muhammes, tahmîs, tardiye, müseddes, tesbî', müsemmen, tesmîn, mütessa', testî', mu'aşşer ve ta'şîr musammat olarak tanımlanmaktadır.

“Musammatlar başlığı altında toplanan nazım şekillerini her zaman birbirinden makul ve tutarlı bir şekilde ayırmak mümkün olmamakta, bazen aralarında karışıklık meydana gelmektedir. Müsemmen ve mu'aşşer ile terkîb-bend ve tercî-i bendler arasında görülen adlandırma sorununu buna örnek gösterebiliriz. Bu konuda mısra sayısı yanında kafiye de dikkat etmek gerekir.”⁶⁸¹

Musammatlardan birisi olan Muhammes sözlükte, beş manasına gelen Arapça *hams* kökünden beşli, beşlik, beş köşeli anlamlarına gelmektedir. Edebiyat terimi olarak ise beş mısralık bendlerden oluşan nazım şekillerine denir. Muhammesler, son mısra ya da son iki mısra tekrar ediyorsa *muhammes-i mütekerrir*; tekrarlanmıyorsa *muhammes-i müzdevic* adını alır. Muhammes-i müzdevicin kafiye düzeni genellikle (aaaaa, bbbba, cccca) şeklinde, ilk bendin mısraları kendi arasında, sonraki bendlerin beşinci mısrası ilk bendle kafiyeleşir. Muhammes-i mütekerririn kafiye düzeni (aaaaA, bbbbA, ccccA) şeklinde, beşinci mısra bütün bendlerin sonunda tekrar eder; ya da (aaaAA, bbbAA, cccAA) şeklinde, dördüncü ve beşinci mısralar bütün bendlerin sonunda aynen tekrar eder.⁶⁸² XIV-XIX. yüzyıllar arasında 191 şairin yazdığı 790 muhammesin %88'i bu üç kafiye düzeniyle kaleme alınmıştır. Bunlardan başka 33 şiir tardiye kafiyesiyle, (aaaav, bbbbv, ccccv); 9 şiir, (aaaBB, cccBB, dddBB); 16 şiir, (aaaBA, cccBA, dddBA) kafiyeleleriyle kaleme alınmıştır. Bu elli sekiz şiirin toplam kafiye arasındaki payı %7'ye denk gelmektedir. Muhammeslerde tek tük de olsa bu kafiyelerden başka kafiyeler de kullanılmıştır.⁶⁸³

⁶⁸⁰ İpekten, a. g. e., s. 84; Akün, a. g. e., s. 408-409; Saraç, a. g. e., s. 103; Cengiz, a. g. e., s. 291; Pala, a. g. e., 336.

⁶⁸¹ Saraç, a. g. e., s. 104.

⁶⁸² İpekten, a. g. e., s. 95; Saraç, a. g. e., s. 123; Cengiz, a. g. e., s. 341-343; Muallim Naci, a. g. e., s. 121; Dilçin, a. g. e., s. 217; Pala, a. g. e., s. 329; Mustafa Erdoğan, **Türk Edebiyatında Muhammes**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 10.

⁶⁸³ Erdoğan, a. g. e., s. 41.

Muhammesler genellikle 2-7 bend arasında yazılmıştır. Daha fazla bendden meydana gelen muhammesler de vardır, ancak bunlar sayıca azdır. Şairler genellikle son bendde mahlaslarını kullanır. Konularına bakıldığında aşk temalı muhammeslerin çokça yazıldığı görülür. Aşktan başka, fazlalık sırasına göre tasavvuf, methiye, nasihat, münacat ve na't konuları işlenmiştir. Muhammesin tarihi gelişimi için Arap edebiyatına bakıldığında, beyit esasına göre yazılan şiirlere rağbet eden Araplar, tek sayılı bendlerden meydana gelen muhammes ve benzeri musammatlara ilgi göstermemişlerdir. Musammatların Araplarda ilk defa ortaya çıkışı, Harunreşîd zamanında halk dilinde şiir söyleme modasına dayandırılır. Özellikle ramazan gecelerinde söylenen şarkılar kıt'a şeklindedir ve bu şekiller Endülüs edebiyatında gelişme göstermiştir. Böylece Araplardaki beyit esasına sıkı sıkıya bağlı anlayış yumuşama göstermiştir. Muhammes dahil diğer musammat şekillerinin bu dönemlerde ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Murabba', müseddes, müsemmen gibi çift sayılı mısralardan meydana gelen musammatlar, hiç olmazsa dış görünüş itibarıyla beyitlerle yazılmış gibi görüldüğünden Araplar arasında daha çok rağbet görmüştür.⁶⁸⁴ Fars edebiyatında muhammes nazım şekli, Türk edebiyatındakine benzer bir seyir gösterir. Muhammes yazan şairler arasında Ahmed-i Cezerî, Sayîlî, Hâcû-yı Kirmanî, Mevlânâ Râzî, Mevlânâ Vâhid, Nidâî, Hâfız-ı Şîrâzî sayılmaktadır. Ayrıca bazı Türk şairler de Farsça ve Arapça muhammes kaleme almışlardır. Nev'î, Hoca Neş'et, Edîb, Bursalı Nâzîk, Müştâk Efendi Farsça; Niyâzî-i Mısrî, İbrahim Hakkı Erzurûmî de Arapça yazmıştır.⁶⁸⁵ Türk edebiyatında XIV-XIX. yüzyıllar arasında 191 şairin çeşitli eserlerde 790 muhammes yazdığı tespit edilmiştir. Bunların yaklaşık yüzde doksanı XVI., XVIII. ve XIX. yüzyılda kaleme alınmıştır. En çok muhammes XIX. yüzyılda yazılmıştır. Eldeki verilere göre ilk muhammesler tardiye kafiyeli olarak XV. yüzyılda Ahmedî'nin Selmân-ı Sâvecî'den tercüme ettiği *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde bulunmaktadır. Aynı yüzyılda Çağatay sahasında Ali Şîr Nevâyî; XVI. yüzyılda Edirneli Nazmî, Ubeydî, XVII. yüzyılda Kütahyalı Askerî, Niyâzî-i Mısrî; XVIII. yüzyılda Râzî, Halepli Edîb, Bursalı Feyzî, Şeyh Gâlib, Âsaf; XIX. yüzyılda Enderunlu Vâsîf,

⁶⁸⁴ Nihad M. Çetin, "Arap", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. III, s. 290; Erdoğan, **a. g. e.**, s. 13; M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Haz. Orhan F. Köprülü, Nermin Pekin, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980, s. 136-137.

⁶⁸⁵ Saraç, **a. g. e.**, s. 124-125.

Antepli Aynî, Hâfız Ahmed Sa'dî, Murâd Emrî muhammes yazan şairlerden bazılarıdır. Bunlardan Murâd Emrî, 96; Edirneli Nazmî, 61; Hâfız Ahmed Sa'dî, 45 ve Antepli Edîb, 40 şiirle en çok muhammes yazan şairler arasında ilk dört sıradadır.⁶⁸⁶

Bazı muhammeslerin kafiye örgüsü (aaaav, bbbbv, ccccv) şeklinde tardiye biçimindedir. Bu kafiye düzeninde her bendin ilk dört mısrası kendi içinde kafiyeliyken beşinci mısralar bendlerden ayrı kendi aralarında kafiyelidir.⁶⁸⁷ Bir çeşit muhammes olan tardiye, kafiye düzenine ilaveten vezniyle de muhammesten ayrılır. Muhammeslerde her çeşit vezin kullanılırken tardiyeler *mef'ûlû mef'âilün fe'ûlün* vezniyle yazılmaktadır. Tardiyeler bazı edebiyat araştırmacıları tarafından muhammeslerin bir alt türü olarak değerlendirilirken bazı araştırmacılar tarafından başlı başına bir nazım şekli olarak görülmektedir.

Tardiye şekli Türk edebiyatında çok az kullanılmıştır. XIV-XIX. yüzyıllar arasında yazılan yedi yüz doksan muhammes içinde tardiye kafiyesiyle yazılan şiir sayısı 33 tanedir. Bu 33 şiirden yalnızca 12'si tardiye vezni olan *mef'ûlû mef'âilün fe'ûlün* ile kaleme alınmıştır. Tardiye kafiyesini ilk kullanan şair XV. yüzyılda Ahmedî'dir. Ancak Ahmedî'nin muhammes başlığını taşıyan şiirleri tardiye kafiye düzeniyle yazılmasına karşın vezni *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün*'dür. Tardiye veznini tardiye kafiyesiyle beraber ilk kullanan şair XVIII. yüzyılda Kâmî'dir. Kâmî şiirine herhangi bir başlık eklememiştir. Kafiye ve vezniyle tardiye yazan ikinci şair Nedîm'dir. Nedîm de Ahmedî gibi şiirine muhammes başlığı koymuştur. Tardiye kafiyesi ve vezniyle tardiye yazıp başlığını da tardiye koyan ilk şair Şeyh Gâlib'dir. *Hüsn ü Aşk*'ında bu tarzda dört şiir yer almaktadır. Aynı Şeyh Gâlib, vezin ve kafiyesiyle tardiye özelliklerine sahip bir şiirine mesnevisinden iki yıl önce tertip ettiği *Divan*'ında *tard u rekb* adını vermiştir. Başlıklarını dikkate almadan vezin ve kafiye düzeniyle tardiye tarifine uygun 12 şiir, toplam 8 şair tarafından kaleme alınmıştır. Bunlar XVIII. yüzyılda Kâmî, 1; Nedîm, 1; Ârif, 1; Şeyh Gâlib, 5; Nûrî

⁶⁸⁶ Erdoğan, a. g. e., s. 3-9.

⁶⁸⁷ İpekten, a. g. e., s. 98-99.

Bey, 1; Neyyîr, 1; XIX. yüzyılda Müştâk Efendi, 1 ve Âsâf mahlasını kullanan Mahmûd Celâleddîn Paşa, 1 tardiyedir.⁶⁸⁸

Muhammesler, şairlerin divanından başka mesnevilerin içinde de bulunmaktadır. XI. yüzyıldan XIV. yüzyılın sonuna kadar yazılan mesnevilerin muhtevasında muhammes nazım şeklinde yazılan bir şiire rastlanmamıştır. XV. yüzyılın başından Fatih Sultan Mehmed devrine kadar yazılan 61 mesnevinin yalnızca birinde, Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd*'inde, iki tane muhammes tespit edilmiştir. Bahar temalı kaleme alınan bu muhammesler tardiye kafiyesidir. Ancak tardiye vezni olan *mef'ûlû mef'âilün fe'ûlün* ile değil *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün* vezniyle yazılmışlardır.

2.6.1.1. Cemşîd ü Hurşîd (Ahmedî)

2.6.1.1.1. Birinci Muhammes

Cemşîd ü Hurşîd'in 3993. beytinden sonra 5 bent şeklinde kaleme alınmıştır. Şiirden önce hikâyenin gelişi şöyledir. Şam hükümdarının oğlu Şâdî, Hurşîd ile evlenmek isteyince Kayser, kızını vermeye gönüllü olmadığından ona ağır şartlar ileri sürer. Şâdî, şartları babasıyla görüşmek için Şam'a dönünce Cemşîd savaş çıkacağını sezer ve önce davranıp güçlü bir ordu hazırlayarak Şam'a doğru sefere çıkar. Hurşîd ve annesi Efser de orduyla beraber gider. Şam yakınlarında bir vahada ordu konaklayınca akşamları Cemşîd ile Hurşîd gizlice buluşup eğlenirler. Yine bir akşam iki sevgili eğlenirken Efser eğlence seslerini duyup o yöne doğru hareket eder. Şair, Efser'in Cemşîd'in yanına gelmesini anlatmaya başlamadan önce konuya giriş mahiyetinde “Âmeden-i Efser Be-Meclis'i Cemşîd” başlığı altında bahar ve kadeh tasviri yaparak elden içkinin bırakılmamasını, fırsat varken yaşamanın keyfini çıkarmak gerektiğini dile getirir. Ardından peş peşe iki tane muhammes söyler; ilki bu şiirdir. Şair “Her seher gülün karşısında bu şiir okunur” diyerek şiire geçiş yapar.

Şair şiirde baharın gelişiyle açan çiçeklerin ve hoş kokulu rüzgarın getirdiği yaşama sevincini dile getirir. Böyle bir zamanı boşa geçirmeden içki içip eğlenerek değerlendirmeyi tavsiye eder.

⁶⁸⁸ Erdoğan, a. g. e., s. 22-26.

Muhammesin *aaaav bbbbv ccccv ddddv eeev* şeklinde tardiye tarzında kafiyeleendiği görülmektedir. Bu kafiye düzeni klasik muhammes kafiyelerinin dışında daha çok tanzimat devrinde görülen ve az kullanılan bir şekildir.⁶⁸⁹

El-Musammaṭü'l-evvel

mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

1. Cihānı rüşen itdi şubḥ-ı şādık
Gül ü nergesle bezendi ḥadāyık
Dil-efrüz oldu uş şem'-i şakāyık
Bilür misin nedür bu vakta lāyık
Gülün karşusuna içmek sāğar-ı mey
2. Ne müşgindür gör enfās-ı şabāyı
İşit bülbülden elḥān u nevāyı
İder yıl toprağ üzre müşg-sāyī
Mey eyle nüş sürgil hoş şafāyı
Bu zerḳ-ile riyā vü zühd tā key
3. Çemen ḥurrem-durur sebze müzeyyen
Açılmışdur gül ü lāleyle sūsen
Benefşe yāsemīn nesrīn ü behmen
Bu 'aql āfet-durur iy yüzi gülşen
Şun ol cāmı ki 'aqlı ide lā-şey
4. Cihānı rüşen itmiş şemse-i gül
İder gülzār içinde nāle bülbül
Toludur yir yüzi reyḥān u sünbül
Getür sākī-yi gül-ruḥ sāğar-ı mül

⁶⁸⁹ İpekten, a. g. e., s. 95.

Bu ‘ömri virme yele şöyle kim ney

5. Seher yıl’eylemiş müşgîn cihânı
Behişt-âbâd kılmış gülsitânı
Dem-i ‘işret-durur hoş şâdmânî
Otur nûş eyle cām-ı ergavânı
Bahârı hoş geçür irişmedin dey⁶⁹⁰

2.6.1.1.2. İkinci Muhammes

Cemşîd ü Hurşîd’in muhtevasında bulunan iki muhammesten ikincisidir. İlk muhammesin ardından iki vasıta beytiyle bu şiire geçiş yapılır. Şair, “Menekşe, lale ve gül açılmıştı; gül bahçesinde bülbül bu şiiri okurdu” diyerek ikinci muhammese başlar. İlk muhammesin aksine şair bunda mahlasını kullanmıştır.

İlkinde olduğu gibi bu muhammeste de bahara bağlı yaşama sevinci anlatılır. Nevruz bayramının gelişiyile her taraf güzel ötüşlü kuşlarla dolmuş, türlü çiçeklerle bezenmiştir. Şiirin sonunda şair, baharın gelişini Allah’ın lütfuna bağlar ve sevgiliye dua eder. Allah’ın onun bahtını açık etmesini ve ikbalini artırmasını diler.

Bu muhammes de ilki gibi *aaaav bbbbv ccccv ddddv eeeev* şeklinde tardiye kafiyesiyle kaleme alınmıştır. Bu kafiye düzeni Türk edebiyatında fazla kullanılmamıştır. Az da olsa örnekleri tanzimat döneminde görülür.⁶⁹¹

El-Musammaṭü’ş-şānî

mef‘ ülü mefā‘ ilü mefā‘ ilü fe‘ ülün

1. Yaz oldı bezendi girü eṭrāf-ı ḥadāyık
Nūr-ıla şafā virdi yire şem‘ -i şakāyık
Nezzāre kılurlar gül ü gülzārı ḥalāyık

⁶⁹⁰ Akalın, **a. g. e.**, s. 349.

⁶⁹¹ İpekten, **a. g. e.**, s. 95.

Kim udreti-le nice bezer bunları halı
Meřgl ol anuñ zıkrine blbl bigi bir dem

2. Adı gzini uyğudan uş nerges-i ra‘ n
Aldı adehin eline ol lle-i hamr
Gl ferşine her dem saılur ll-yı ll
Gel bga teferrc idelm iy gzi şehl
Gr kim nicesi tze v handndur u ħurrem

3. Gl syesi altında otur ‘ işret it  gl
Kim ayağuna kıla fid varlığın gl
Yir yzi olu lledr  nerges  snbl
İşit ki ne dir sz-ıla her dem gle blbl
İy ħayf ki bnyd-ı beğ olmadı muħkem

4. Mverd-ile bulıt emeni eyledi nem-nk
‘ Anber-nefes oldı yir  pirze-seleb ħk
Gl ‘ iřkuñ elinden yağasın her dem ider k
Yoluñda benefşe dşedi zlfini illk
Ayağuna lyık degl ol tuħfe dağı hem

5. Ĥk fağlı-y-ıla geldi yine ‘ ıyd-ıla nev-rz
Gl oldı gir yr yzi gibi dil-efrz
Olsun řahumuñ bağıtı v hem řli‘ i prz
Allah fzn eylesn iğblini her rz
Tekrr kı l iy **Aħmedī** işbu szi her dem⁶⁹²

⁶⁹² Akalın, a. g. e., s. 350.

2.7. TERKÎB-BEND VE TERCÎ-BENDLER

2.7.1. Terkîb-Bend

Terkîb sözlükte, birkaç şeyi birleştirip karışık bir şey meydana getirme; birkaç şeyden meydana getirilmiş şey; birleştirme anlamlarına gelmektedir.⁶⁹³ Bend ise bağ, bağlama demektir.⁶⁹⁴ Edebiyat terimi olarak terkîb-bend, genellikle 10-20 mısralık en az üç bendin bir araya gelmesiyle oluşan nazım şeklidir. Bendler, *hane/terkîb-hâne* ve bunları birbirine bağlayan *vasıta/bendiyye* denilen mısralardan meydana gelmektedir. Terkîb-bendlerin kafiye düzenleri şöyledir:

1. (aaxaxaxa...vv, bbxbxbxb...yy)
2. (aaaaaaaa...vv, bbbbbbbbbb...yy)
3. (aaxaxaxa...aa, bbxbxbxb...aa)

İlk kafiye düzeninde vasıta beyitleri dışında kalan haneler gazel gibi kafiyeleşir. Vasıta beyitlerinin kafiyeleşmesi ise birbirinden farklıdır. İkinci sırada gösterilen kafiye düzeninde her hanedeki mısralar kendi arasında; vasıta beyitleri ise birbirinden farklı kafiyeleşir. Üçüncü kafiye düzeninde ise haneler gazel gibi kafiyeleşmişken bütün vasıta beyitleri ilk hane ile kafiyeleşir. Bu kafiye düzenlerinden en çok birincisi kullanılmıştır. İkinci ve üçüncü sırada gösterilen kafiyeleşmelere daha az rastlanır.⁶⁹⁵

Terkîb-bendin en az ve en çok kaç bend uzunluğunda yazıldığı; ortalama bend miktarının ne kadar olduğu konusunda farklı araştırmacılar tarafından birbirinden farklı sayılar verilse de mevcut örnekler bakıldığında XIII-XVI. yüzyıllar arasında yazılan terkîb-bendlerin en kısıyası, bir örnekte 2; en uzununu, iki örnekte 17 benddir. Aynı dönem içinde yazılan 84 terkîb-bendin %82'sine denk gelen 69 şiirin beş ve yedi bendli yazıldığı görülmektedir.⁶⁹⁶ Daha sonraki yüzyıllara bakıldığında XVII-XIX. yüzyıllar arasında yazılan toplam 92 terkîb-bendden birisi 2

⁶⁹³ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat Eski ve Yeni Harflerle**, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2012, s. 1265.

⁶⁹⁴ Şemseddin Sami, **a. g. e.**, s. 304.

⁶⁹⁵ Muallim Naci, **a. g. e.**, s. 173; İpekten, **a. g. e.**, s. 114; Cengiz, **a. g. e.**, s. 395-396; Saraç, **a. g. e.**, s. 177-178; Dilçin, **a. g. e.**, s. 233; Olgun, **a. g. e.**, s. 144; Pala, **a. g. e.**, s. 449.

⁶⁹⁶ Recai Yıldız, "Türk Edebiyatında Terkîb-bend ve Tercî-bendler (13-16.yy.)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1996, s. XIV-XV.

bend; birisi 18 bend; ikisi 17 bend uzunluğundadır. XVII-XIX. yüzyıllarda yazılan 92 şiirin %60'ına denk gelen 55 tanesi 5 ve 7 bend uzunluğunda kaleme alınmıştır. Bu sayıya 6 bend uzunluğunda yazılan 12 şiir daha eklendiğinde 5-7 bend arasında yazılan şiirler 67'ye, toplam sayıdaki oranı ise %73'e çıkmaktadır.⁶⁹⁷ Yapılan araştırmaların sonucuna bakıldığında şairlerin şairlik kudretine göre bendlerin sayısında farklılık olduğu en az 2, en çok 18 bend uzunluğunda yazıldığı ve 5-7 bend arasında bir yoğunlaşmanın bulunduğu görülmektedir.

Terkîb-bendlerdeki hanelerin mısra sayılarının da bir standardı yoktur ve şiirden şiire farklılık göstermektedir. Örneğin XIV. yüzyılda yazılan 7 terkîb-bendinin en kısa bendi 12; en uzun bendi 16 mısradır. XV. yüzyılda kaleme alınan terkîb-bend sayısı 10'dur. Bunların bendlerinin en kısası 14; en uzun 22 mısradır. XVI. yüzyıla gelindiğinde yazılan terkîb-bendlerin sayısında önemli bir artış görülür. Bu yüzyıldaki 67 terkîb-bendinin en kısa bendi 6; en uzun bendi 30 mısradır.⁶⁹⁸ XVII. yüzyılda yazılan 36 terkîb-bendinin bendlerinin en kısası 6; en uzun 26 mısradır. XVIII. yüzyılda yine bir önceki dönemle aynı sayıda 36 terkîb-bend kaleme alınmıştır. Bunların bendlerinin en kısası 8; en uzun 30 mısradır. Değerlendirmeğe alınan son yüzyıl olan XIX. yüzyılda ise yazılan 20 terkîb-bendinin en kısa bendi 6; en uzun bendi 22 mısradır.⁶⁹⁹ Araştırmalar, XIV-XIX. yüzyıllar arasında en az 6, en çok 30 mısralık bendlerin yazıldığını göstermektedir. Ayrıca terkîb-bendlerin yazılma yoğunluğunun daha çok XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda olduğu görülmektedir.

Terkîb-bendlerin bendlerindeki mısra sayıları genellikle aynıdır. Ancak Fuzûlî'nin bir terkîb-bendinde olduğu gibi aynı şiirin bendleri farklı mısra sayılarında olabilmektedir. Fuzûlî'nin yedi bendlik şiirinde bendlerin mısra sayıları sırasıyla beş, dört, beş, altı, yedi, sekiz ve dokuz mısralıdır.⁷⁰⁰

⁶⁹⁷ İbrahim Yavuz, "Türk Edebiyatında Terkîb-i Bendler ve Tercî-i Bendler (XVII-XIX. YY.)", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2006, s. 10-12.

⁶⁹⁸ Yıldız, **a. g. e.**, s. XVII-XX.

⁶⁹⁹ Yavuz, **a. g. e.**, s. 13-16.

⁷⁰⁰ Saraç, **a. g. e.**, 178.

Mevcut örneklerine bakıldığında terkîb-bendlerde en çok kullanılan üç vezin sırasıyla fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün; mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün; fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün şeklindedir.⁷⁰¹

Muhteva açısından değerlendirildiğinde hemen her konuda terkîb-bend yazıldığı görülmektedir. Mevcut örnekler üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında XIV-XVI. yüzyıl arasında yazılanlar en çok mersiye konuludur. Mersiyeden sonra çokluk sırasına göre methiye, münacat, tevhit, na't ve zamanın sosyal aksaklıklarının hicvedilmesi vardır. Bunlardan başka felsefi ve tassavvufi fikirlerin okuyucuya aktarılmasında da terkîb-benden faydalandığı görülür.⁷⁰² XVII. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonuna kadar yazılan terkîb-bendler üzerinde yapılan incelemede en çok mersiye ile felsefi ve tasavvufi konuların işlendiği tespit edilmiştir. Ardından sırasıyla methiye, münacat, tevhit ve na't gelir. Bunlardan başka felekten ve zamandan şikâyet, aşk, ayrılık ve sosyal aksaklıkları hiciv konuları işlenmiştir.⁷⁰³

Terkîb-bendın ismi konusunda da kaynaklarda fikir birliği bulunmamaktadır. “Terkîb-bend” isimlendirmesinin yanı sıra daha çok tamlama şeklindeki “terkîb-i bend” adı kullanılmaktadır. Sadece “terkîb” de denilmektedir. Aynı isimlendirme sorunu tercî-bendde de vardır. Hatta bu çalışmada örneklerine rastlandığı üzere “tercî” adının her iki nazım şekli için de kullanıldığı görülmüştür. Ömer Faruk Akün, “Başlangıç dönemi eserlerinde tercî-bend ve terkîb-bend şeklinde iki ayrı isimlendirme olmayıp her ikisi için ortaklaşa tercî adı kullanılmıştır” demektedir.⁷⁰⁴ Ancak, terminolojideki isim karışıklığı ilk dönem şiirleriyle sınırlı kalmamıştır. XVIII. yüzyılda Ahmed Sâdık Zîver, Dâniş Mehmed, Şeyh Gâlib; XIX. yüzyılda Zekâî, terkîb-bend şeklindeki şiirlerine “tercî” başlığı atmışlardır.⁷⁰⁵

Türk edebiyatında terkîb-bend yazan şairler arasında XIV. yüzyılda Ahmedî; XV. yüzyılda Şeyhî ve Necâtî Bey; XVI. yüzyılda Zâtî, Aşkî, TaşlıcalıYahyâ Bey, Cinânî, Nev'î, Bağdatlı Rûhî; XVII. yüzyılda Cevrî, Fasîh Ahmed Dede; XVII. yüzyılda Esrar Dede, Seyyid Vehbî, Şeyh Gâlib; XIX. yüzyılda Enderunlu Vâsif,

⁷⁰¹ Yıldız, a. g. e., s. XXVI; Yavuz, a. g. e., s. 26.

⁷⁰² Yıldız, a. g. e., s. XXXII.

⁷⁰³ Yavuz, a. g. e., s. 35.

⁷⁰⁴ Ömer Faruk Akün, **Divan Edebiyatı**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2013, s. 111.

⁷⁰⁵ Yavuz, a. g. e., s. 234.

Leylâ Hanım ve Ziya Paşa sayılabilir. Türk şairlerce çok kullanılan terkîb-bendlerin en bilinenlerden birisi Taşlıcalı Yahyâ'nın Kanûnî'nin idam ettirdiği şehzadesi Mustafa için kaleme aldığı terkîb-benddir. Şiir, her biri on ikişer mısra ile kaleme alınan yedi bendden ibarettir.⁷⁰⁶ Aynı dönemde yazılan bir diğer mersiye Bâkî'nin Kânûnî Sultan Süleyman'ın ölümü üzerine yazdığı şiirdir. On altışar mısralı yedi bend ve sadrazam övgüsünde söylenmiş yirmi mısralı bir bend olmak üzere toplam sekiz bendden oluşmaktadır.⁷⁰⁷ Bu şiir, mersiye türünün en önde gelen örneklerindendir. Terkîb-bendlerin hicviye türünde en meşhurlarından birisi Bağdatlı Rûhî'nin sosyal hayatın aksayan yönlerini, din ve ahlak alanındaki ikiyüzlülüğü hicvettiği her biri onaltışar mısradan meydana gelen 17 bendlik şiiridir.⁷⁰⁸ Bağdatlı Rûhî'nin sonradan birçok şair tarafından benzeri yazılan şiirine en güzel nazirelerden birisi XIX. yüzyılda Ziyâ Paşa tarafından kaleme alınmıştır.⁷⁰⁹ Yirmi ikişer mısralı oniki bend uzunluğundaki şiir, terkîb-bend nazım şeklinin son örneklerinden biridir.

Şairlerden bazıları mesnevi nazım şekliyle kaleme aldıkları eserlerinde de terkib-bend nazım şekline yer vermişlerdir. Başlangıcından XIV. yüzyılın sonuna kadar yazılan 52 mesnevi üzerinde yapılan incelemede terkîb-bend nazım şekliyle yazılan bir şiire rastlanmamıştır.⁷¹⁰ Bu çalışmada, XV. yüzyılın başından Fatih Sultan Mehmed devrine kadar yazılan 61 mesnevi incelenmiş ve Tutmacı'nın 1406 yılında Attâr'dan tercüme ettiği *Gül ü Hüsrev* adlı eserde 1 tane terkîb-bend tespit edilmiştir.

2.7.1.1. Gül ü Hüsrev (Tutmacı)

Gül ü Hüsrev'in konu bölümünde “Âğaz Kerden Gülrüh Ber-Nibişten Nâme Ber-Pîş-i Hüsrev” başlıklı kısımda yer almaktadır. Terkîb-bendden önceki olay örgüsü şöyledir: Gülrüh, Çin Fağfur'unun cinsel arzularına yanıt vermeyince Fağfur tarafından zindana atılır. Zindanda gardiyanlık yapan iyi kalpli Kâfur, Gülrüh'un şah kızı olduğunu anlar ve yardım teklif eder. Gülrüh bir mektup yazarak Hüsrev'e

⁷⁰⁶ Ahmet Atilla Şentürk, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014, s. 357-360.

⁷⁰⁷ Küçük, **a. g. e.**, s. 75-81.

⁷⁰⁸ Muhammet Nur Doğan, **Şiiristan**, İstanbul, Yelkenli Yayınevi, 2017, s. 319-339.

⁷⁰⁹ Yavuz, **a. g. e.**, s. 471-477.

⁷¹⁰ Kurum, **a. g. e.**, s. 9.

götürmesi için Kâfur'a verir.⁷¹¹ Gülruh'un mektubunda bu terkîb-bend de yazılıdır. Mesnevinin 4662-4701. beyitleri arasında mahlassız olarak bulunan şiir Gülruh tarafından söylenmiştir. Yedişer beyitlik beş terkiphane ve beş vasıta beytinden meydana gelen terkîb-bend toplam 40 beyittir. Şiirden sonraki vaka akışında Kâfur'un mektubu Rum diyarına götürüp Hüsrev'e verdiği anlatılır.

Şiir “tercî” başlığını taşımasına rağmen bendlerin sonundaki vasıta beyitleri farklı olduğundan terkîb-benddir. Tercî-bendlerde aynı vasıta beyti bendlerin sonunda tekrar eder.⁷¹² Ayrıca bu şiirde terkiphaneleri oluşturan mısraların birbiriyle kafiyeli olduğu dikkat çekmektedir.

Tutmacı bu şiirinde mesnevinin konusuna uygun bir şekilde Hüsrev'den ayrı düşen Gülruh'un dilinden ayrılık, hasret ve sevgiliye sitem konusunu işlemektedir. Yardan ayrı kalan âşık aşk hastası olmuştur; etrafta başıboş bir şekilde dolaşır. Dünya baştan başa sevgili dolu olsa âşıkın gözü kendi sevgilisinden başkasını görmez. Sevgiliden ayrı kaldıkça hastalığı artıp canından bezer. Sevgilinin yüzünün görülmediği gül ve lale bahçelerinden âşıkın bülbül gibi ağlama sesleri yükselir. Âşık sevgiliye bir kez daha kavuşabilmek için binlerce canı olsa hepsini vermeye hazırdır.

Âşık, sevgiliden ayrı kalmanın acısıyla sararıp solmuş ve dengesini kaybetmiş bir şekilde gece gündüz devamlı kanlı gözyaşı döker. Hayatı sevgilinin saçları gibi darmadağın olan âşık iyice şaşkına döner. Ayrı kaldığı müddetçe ayrılık derdiyle yaralanan bağrının iyileşmesini istemez. Âşık asla ümidini kaybetmez ve tekrar sevgiliyi görebilme umuduyla onu bekler, zira onun vereceği ilaçla yaraları iyileşecektir. Ayrılık acısıyla bir kez ah etse ahının dumanı bütün gökyüzünü kaplar.

Ayrılık derdi âşıkın içinde durdukça içi içine sığmaz, dünya ona dar gelir. Canını sevgilinin ayaklarının altına sermek için daima elinde hazır tutar. Rüyasında sevgiliyi gördükçe ona kavuşmak için dua eder. Âşık ayrılık acısıyla feryat edip inlerken sevgilinin eğlence meclislerinde keyif yapması yakışık almaz.

⁷¹¹ Ali Osman Solmaz, “Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Adlı Eseri (İnceleme-Metin-Dizin)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2007, s. 304-308.

⁷¹² Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999, s. 119.

Şiirin son bölümünde âşık, sevgiliye sitem eder. Gönlünü alıp onu kara sevdalara salan; derdini bildiği halde yüreği yaralı halde ayrılık acısıyla baş başa bırakıp giden; geç kavuşup tez ayrılan ve hemen başkalarıyla yar olan yalancı sevgiliye önceden verdiği kavuşma sözlerini hatırlatır. Sitemin ardından âşık, feryat eden bülbüle benzettiği kendi haline sevgilinin merhamet gösterip gül gibi karşısında açılmasını isteyerek onu görmek ve kavuşmak istediğini dile getirir.

Tercî'

mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ülün

I

1. Nicesi şerh idem iy yâr sensüz
Ki nice olmuşam bîmâr sensüz
Menem ser-geşte çün pergâr sensüz
Menem pâ-beste vü bî-kâr sensüz
Olupdur lâle vü gül zâr sensüz
Çemende iy yüzi gülzâr sensüz
Cihân olursa pür-dildâr sensüz
Görinmez gözüme deyyâr sensüz
Kalupdur derd içüme kâr sensüz
Yağın kim cāndanam bîzâr sensüz
Gümānsuz kıluram ikrâr sensüz
Diri kaldum-ısa ne var sensüz
7. Kalup ğurbetde bî-tîmâr sensüz
Ġam ile olmuşam efgâr sensüz

Eger bir dahı vaşluña ireydüm
Hezerān cānı şükrāne vireydüm

II

- 1 Ġamuñla gice gündüz zerd ü zāram

- Cemālũñ ŧem‘ine pervāne-vāram
Fırāķuñla hemĩŧe bĩ-ķarāram
Gözũm yaŧını ķan-ıla ķararam
Saķuñ gibi perĩŧān rũzigāram
Senũñ sevdāñ-ıla ser-geŧtekāram
Dilerem bağrumı derdũñle yaram
Ķo hĩĶ oñulmasun derdũñle yaram
Ne deñlũ kim oñar olursa yaram
Fırāķuñ derdi-y-ilen dil-fiğāram
Ümĩdi üzmezem nice ki varam
Girũ görem diyũ ben intizāram
7. Oñılur bilürem ķılursa yār em
EgerĶi kim ħayālũñ-ile yāram

Ger āħ iderisem derdũñle heyhāt
Duħān-ıla tola saķf-ı semāvāt

III

1. Eger derdũmi tutarsam nihānĩ
Gözũme teng ü tār ider cihānı
Elũmde tutmıŧam uŧ naķd-i cānı
Ayağũa niŧār itmege anı
Baña ol devlet ü ol kāmuranı
Ki gördũm dũŧde yār-ı mihribānı
İlāhĩ baña ŧol göñlũm alanı
Ķavıŧdurgıl yine luťf idũp anı
Benũmle derd ü sũz u nā-tũvānĩ
Senũñle zevķ u ‘ıyŧ u ŧādmānĩ
Ķılam ben Ķĩn’de biñ āħ u fiğānı
Ķurasın Rũm’da sen bezm-i ŧahānı
7. Ķomıŧken araya sũd u ziyānı

Revā mıdur bu resme zindegānī

Ki ben derdüñle ҡalam Ćin içinde

Bu erkān var mıdur āyīn içinde

IV

1. Sen olasın hemīşe şād u Һandān
Ben olam derdüñ-ile zār u giryān
Sen anda olasın her laḫzā şādān
Benüm bunda gözümden dökile ҡan
Sen anda nāz ile besleyesin cān
Қalam ben bunda senden ayru nālān
Sen anda olasın çün māh-ı tābān
Қalam zulmetde ben zār u perişān
Sen anda tutasın elüñde reyḫān
Ben anuñ ҡoқusından bunda Һayrān
Қanı ҡavl u ҡarār u ‘ahd ü peymān
Қanı luṭf u ‘atā vü cūd u iḥsān
7. İ ney bigi beni odlara yaḫan
Bu ḫasretten ‘aceb ayruğa yaḫan

Қanı benüm-ile ҡavl ü ҡarāruñ

Dirigā yoğ-ı mış ḫiç i‘ tibāruñ

V

1. İ benüm al-ıla göñlüm alan yār
Yine tīz uşanup gözden şalan yār
İ benüm derdüm ü zārum bilen yār
İ luṭf-ilen gözümler yaşın silen yār
İ zülfi bigi sevdāyī kılan yār
İ benüm derdüm-ile yaḫılan yār

- İ hicri zecri yüregüm delen yār
Fırākı deşnesi bağrum dilen yār
İ geç kavışan u tîz ayrılan yār
Koyan bini bu derd ü zārılan yār
İ kamu cem‘ içinde şem‘ olan yār
Yitürüp yāri ağıyārı bulan yār
7. Bu mıydı ‘ahdüñ iy kavli yalan yār
Ki yāriñ añmaya yavu kılan yār

N’ola gül bigi qarşuma açılsañ
Benüm hālūme baħup raħm kılsañ⁷¹³

2.7.2. Tercî-Bend

Tercî’ sözlükte, geri çevirme; döndürme; tekrar etme anlamlarına gelir.⁷¹⁴ Bend, bağ; bağlama demektir.⁷¹⁵ İki kelimenin terkihiyle meydana getirilen “tercî’-bend” edebiyat terimi olarak bendleri genellikle 10-14 mısra arası yazılmış ortalama 5-7 bendden meydana gelen nazım şeklidir. Bendler, *hane/tercî-hane* ve bunları birbirine bağlayan *vasıta/bendiyye* denilen; her hanenin sonunda aynen tekrar eden beyitten oluşmaktadır. Haneleri oluşturan mısralar ve şiiri oluşturan bendler daha az olabileceği gibi daha çok da olabilir. Tercî-bendlerin kafiye düzenleri şöyledir:

1. (aaxaxaxaxa...vv, bbbxbxbxb...vv)
2. (aaaaaaaaa...vv, bbbbbbbbbb...vv)

İlk kafiye düzeninde haneler gazel gibi kafiyelenmiştir. Vasıta/bendiyye her haneden sonra tekrar eder. İkinci kafiye düzeninde, her hanenin mısraları kendi içinde uyaklıdır. Vasıta/bendiyye yine her haneden sonra tekrarlanır. Bu kafiyelerden en

⁷¹³ Kazım Yoldaş, “Tutmacı’nın Gül ü Hüsrev’i (İnceleme-Metin)”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 1998, s. 396-399.

⁷¹⁴ Şemseddin Sami, **a. g. e.**, s. 395-396.

⁷¹⁵ Şemseddin Sami, **a. g. e.**, s. 304.

çok birincisi yani haneleri gazel tipinde kafiyelen şekil kullanılmıştır.⁷¹⁶ İkinci kafiye düzeniyle yazılan tercî-bendler, mütekerrir musammatlarla karıştırılmıştır. Bazı divanlarda örneğin Taşlıcalı Yahyâ Bey *Divan*'ında mütekerrir özellikteki bazı mu'aşşer ve müseddesler tercî-bend olarak değerlendirilmiş, ya da tam tersi Şeyh Gâlib'te tercî-bend sayılan mütekerir müseddes; Esrar Dede ve Şeref Hanım'da tercî-bend denilen müsebba' ve muhammesler vardır.⁷¹⁷

Tercî-bendlerin bend sayısı konusunda, terkîb-bendlerde olduğu gibi edebiyat araştırmacılarının fikir birliğinde olmadığı görülmektedir. Türk edebiyatında yazılan mevcut tercî-bendlere bakıldığında XIV-XVI. yüzyıllar arasında yazılan 92 şiirin biri 2; biri 16 bend uzunluğundadır. Bu dönemde yüzde 64'üne denk gelen 59 tanesi beş bendle kaleme alınan tercî-bendlerde genellikle 5 bendin tercih edildiği görülmektedir. Buna yaklaşık yüzde on sekiz oranındaki 17 şiir de eklendiğinde 5-7 bend arasında yazılan şiirler 76'ya, oranı ise yaklaşık %83'e çıkmaktadır. XIV ve XV. asırlarda daha çok yedi bendli tercî yazılmışken XVI. asra gelindiğinde ağırlık beş bendli tercîlerde yoğunlaşmıştır.⁷¹⁸ XVII-XIX. yüzyıllar arasına bakıldığında ise tespit edilen 53 tercî-bend arasında en az 2 bendle yazılmış 1 ve en çok 22 bendle yazılmış 1 şiir vardır. En çok, sırasıyla 5, 6 ve 7 bendli tercî-bendlerin yazıldığı görülen XVII-XIX. yüzyıllar arasında yedi bendlik şiirlerin üçüncü sıraya gerilediği anlaşılmaktadır.⁷¹⁹

Terkîb-bendlerde olduğu gibi tercî-bendlerde de bendlerin mısra sayıları şiirden şiire farklılık göstermektedir. XIV-XVI. yüzyıllar arasında yazılan tercî-bendlerde en az 6, en çok 42 mısralı bendler kullanılmıştır. Bu yüzyıllar arasında en çok 12 mısralı bendler tercih edilmiş, onu 16 ve 20 mısralı bendler takip etmiştir.⁷²⁰ XVII-XIX. yüzyıllar arasına bakıldığında en az 5, en çok 26 mısralı bendlerin kaleme alındığı görülmektedir. Bu dönem aralığında en çok 8 mısralı bendler yazılmış olup onu 12 ve 16 mısralı olanlar takip etmiştir.⁷²¹ Aynı şiirdeki bendler

⁷¹⁶ Muallim Naci, **a. g. e.**, s. 173; İpekten, **a. g. e.**, s. 119; Cengiz, **a. g. e.**, s. 395-412; Saraç, **a. g. e.**, s. 189-190; Dilçin, **a. g. e.**, s. 250; Olgun, **a. g. e.**, s. 143; Pala, **a. g. e.**, s. 448-449.

⁷¹⁷ İpekten, **a. g. e.**, s. 120; Saraç, **a. g. e.**, s. 190.

⁷¹⁸ Yıldız, **a. g. e.**, s. XLII-XLIII.

⁷¹⁹ Yavuz, **a. g. e.**, s. 178-179.

⁷²⁰ Yıldız, **a. g. e.**, s. XLVI-XLVII.

⁷²¹ Yavuz, **a. g. e.**, s. 181-183.

genellikle aynı sayıda mısradan oluşurken örneklerine az rastlanmakla beraber mısra sayıları bendden bende değişen tercî-bend örnekleri de görülmektedir.

Türk edebiyatındaki mevcut örneklerine bakıldığında tercî-bendlerde en çok kullanılan vezinler sırasıyla fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün; fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün; fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün; mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün şeklindedir.⁷²²

Tercî-bendler, muhtevaları açısından değerlendirildiğinde tıpkı terkîb-bendler gibi çok çeşitli konularda yazıldığı görülür. XIV-XVI. yüzyıllar arasında kaleme alınanlarda en çok felsefi ve tasavvufî konular işlenmiştir. Bundan başka methiye, tevhit, mersiye, na't, münacat konulu şiirler de yazılmıştır.⁷²³ XVII-XIX. yüzyıllar arasında yazılanlar da önceki dönem şiirlerine paralellik gösterir. Bu dönemde de felsefi ve tasavvufî temaların yanında mersiye, methiye, tevhîd, münacat, nâ't, sosyal tenkît konuları işlenmiştir. Ayrıca sakiname, bahariye ve âşıkâne özellikte tercî-bendler de kaleme alınmıştır.⁷²⁴ Tercî-bend nazım şeklinde şiir yazmanın terkîb-bend yazmaktan daha zor olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü tercî-bendlerde hanelerin sonunda tekrar eden mısralar, şiirin konusunu baştan sona kadar aynı tema etrafında tutmayı zorunlu kılmaktadır.

Türk edebiyatında tercî-bend yazan şairler arasında XIV. yüzyılda Ahmedî ve Nesîmî (ö.1404?); XV. yüzyılda Şeyhî, Ahmed Paşa, Dede Ömer Rûşenî, Ca'fer Çelebi; XVI. yüzyılda Lami'î, Hâletî-i Gülşenî, Dukâkinzâde Ahmed, Fuzûlî, Yahyâ Bey; XVII. yüzyılda Cevrî, Fasîh Ahmed Dede, Sâlik; XVIII. yüzyılda Edirneli Kâmî, Nesîb Dede, Seyyîd Vehbî, Şeyh Gâlib; XIX. yüzyılda Halîmî ve Ziyâ Paşa sayılmaktadır.⁷²⁵ Tercî-bendler en çok, terkîb-bendler gibi XVI. yüzyılda yazılmıştır. XVII. yüzyılda hayli azalmış, XVIII. yüzyılda ise biraz canlılık kazanmasına rağmen XVI. yüzyıldaki sayısının yarısına bile gelememiştir.

Şairlerin tertip ettikleri divanlarının yanı sıra mesnevilerde de tercî-bend nazım şekliyle yazılan şiirler bulunmaktadır. On beşinci yüzyıla kadar yazılan 52

⁷²² Yıldız, a. g. e., s. LIV; Yavuz, a. g. e., s. 189.

⁷²³ Yıldız, a. g. e., s. LX.

⁷²⁴ Yavuz, a. g. e., s. 196.

⁷²⁵ Yıldız, a. g. e., s. LIV; Yavuz, a. g. e., s. 189.

mesneviden birinde 1 tane tercî-bende rastlanmıştır. Şeyhoğlu Mustafa'nın 1387'de kaleme aldığı *Hurşîd-nâme* adlı mesnevisinde bulunan bu şiir, vasıta beyti dahil on altı mısralık beş bendden meydana getirilmiştir.⁷²⁶ XV. yüzyılın başından Fatih Sultan Mehmed devrine kadar yazılan 61 mesnevinin incelenmesi sonucunda 2 tane tercî-bend tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, yüzyılın hemen başında 1405 yılında yazılan Ahmed-i Dâ'î'nin *Çeng-nâme* adlı mesnevisinde yer almaktadır. İkincisi, Şeyhî'nin 1429'da yazdığı *Hüsrev ü Şîrîn*'inde bulunmaktadır.

2.7.2.1. Çeng-nâme (Ahmed-i Dâ'î)

Ahmed-i Dâ'î'nin *Çeng-nâme* adlı eserindeki mesnevi dışı tek nazım şeklidir. Şiirden önceki olay akışı şöyledir: İlkbaharın gelişini kutlayan bir grup insan baştan başa çiçeklerle bezenmiş yemyeşil bir bahçe içinde çeng ve diğer musuki aletleri eşliğinde eğlenmektedir. Bu esnada çeng çalan guyendenin ağzından Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman övgüsünde bu tercî-i bend okunur. Mesnevinin 660-715. beyitleri arasında yer alan 56 beyitlik tercî-bend 7 bendden oluşmaktadır. Bendlerin beyit sayıları eşit olup hepsi yedişer beyitlik tercîhane ve birer vasıta beyti olmak üzere sekiz beyitten meydana gelmektedir. Şiirden sonraki “Su'âl kerden-i Dâ'î be-Çeng” başlıklı mesnevi bölümde çengin sesinden çok etkilenen Dâ'î, onun mahiyetini öğrenmek için soru sormaya başlar.

Sakiye hitap edilerek başlanan şiirde, yakuttan daha kırmızı; gönlün aynası, ruhun gıdası; Aristo'ya göre adeta ikinci bir ruh olan; akla safa, dimağa kuvvet veren; Hristiyanların teninde can gibi olan şaraptan getirmesi istenir. Mutrip nağmesi güzel erganunu (org) çalmalı, saki erguvan renkli şarapları süzüp sunmalıdır. Zira kadehler boşalmıştır. Dün geçmişte kalmıştır. Bugün fırsat kaçırılmalı, dolu testiler sunulup içkiler tazelenmeli, ebedî hayatın kaynağı olan şaraptan mutlaka içilmelidir. Zahidin, “Falanca bade içmiş” sözüne aldırış etmemeli, yiyip içip eğlenmelidir. Zira devir sultanlar sultanı Emir Süleyman devridir.

Bugün artık dostlarla şarap eşliğinde sohbet etme, yiyip içip hayattan zevk alma günüdür. Bugün talihin uğurlu, bahtın açık olduğu mutluluk zamanlarıdır.

⁷²⁶ Kurum, a. g. e., s. 459.

Bahar vakti gül mevsimidir, rahmet zamanıdır. Gül bahçelerinin tam zamanıdır. Âşıklarla maşukların tenhalarda buluşma vakti gelmiştir. Sakinin sunduğu fesleğen şarabından içip rahat etmenin tam zamanıdır. Dün geçmiş, yarın henüz gelmemiştir. Bu yüzden bugünü ganimet bilmeli, gönlünce yaşayıp safa sürme fırsatını kaçırmamalıdır.

Özellikle gönül verilen sevgilinin elinden alınan kadehler içilmelidir. Çünkü kıpkırmızı dudaklarından adeta şeker dökülen sevgilinin elinden içilen zehir bile olsa en etkili panzehire dönüşür. Gül bahçesi yüzlü birinin elinden alınan diken güldür; onun ağzından akan su ancak tatlı bir şerbettir. Kim şarap içip sarhoş olmazsa onun elindeki kadeh kanlı gözyaşları dökerek ağlar. Sürahiye hali sorulsa sarhoş olmayıp ayık kalanlar yüzünden nasıl kan yuttuğunu anlatır. Mutrip Hüseyini makamında nağmeler çalmalı, put gibi güzel sevgili elleriyle hızlıca kadeh sunmalıdır. Eğer saki içki dağıtırken eşit davranmazsa bir daha asla elinden kadeh alınmamalıdır.

Bugün elde ne varsa ganimet gibi tutulmalıdır, zira âlemin bir itibarı yoktur. Sabahları, bir bağın içinde akan suyun kenarında, ağaçların gölgesinde olmayı tercih etmelidir. İnsanın yanında gönülden bir iki dostu ve arkadaşı bulunmalı, sevdiği olmalı, saki ve müzisyen olmalıdır. Saki, yakut renkli kadehler içinde kıpkırmızı serin şaraplar getirmelidir. Menekşe şarapları içilmelidir ki yüz güle benzemeli, cennet bağları ve lale bahçeleri o gül yüzü görüp onun gibi olamadıklarından utanmalıdır. Akılları başlarından gitmesi için şarap testisi ayıklara verilmelidir. Sarhoşluğun verdiği baş ağrısının anlatılması için kadehler de içkiden mahmur olanlara sunulmalıdır. Bugünü kim eğlenmeden geçirirse pişman olur, çünkü yarının ona bir faydası olmaz.

Aşktan şaşkına dönmüş gönül sevgilininindir. O güzellik mülkünün sultanı, gönüldeki tahtın sahibidir. Sultan olduğu için naz etmek hakkıdır ancak isterse ihsan da edebilir, zira lütuf sahibidir. Kulunu ister öldürür ister affeder; ne hüküm vermek isterse verir, çünkü ferman onundur. O hayat çeşmesi Hızır'dır; İskender gibi hayat suyunun önünü açmalıdır. Artık Keyhüsrev'in devri geçmiştir. Zamanın Süleyman'ı odur; devir artık onun hüküm sürme devridir.

Saba rüzgarı fidanlıkta gezinmekte, bahçenin her tarafına gül kokuları dağıtmaktadır. Bugün güllerin açıldığı zamandır; evde oturmak Yûsuf'un zindanda yatmasına benzeyeceğinden yakışık almaz. Sabahları mutlaka gül bahçesine gidilmelidir, zira çiçekler etrafta sıra sıradır. Sakinin getirdiği içinde fesleğen kokulu şarap dolu olan yakut kırmızısı kadeh içilmelidir. Onun yüzü gonca gibidir, gülerse gül gibi açılır ve hayalinin izi gönülde kalır. O letafet cevherinin madenidir ve inciler içinde ona benzeyen başka bir inci yoktur. Bugün artık saltanat sürme devri onundur ve saltanatı hiç kesilmeden sürüp gitmelidir.

Onun yüzü her zaman gül bahçesidir; bu yüzden onun güzellik bağında devamlı gül biter. Onun yüzü gül, şairin gözü ise bahar bulutları gibidir; şair ağladıkça o güler. Onun yüzü taze güllerle dolu bir gül bahçesi olduğundan bülbüller hep onun methini okumalıdır. Saki onun devrinde boşalan kadehleri sürekli doldurmalı; sürahi de kadehleri doldururken hep “kul kul” diye ses çıkarmalıdır. Onun güllerinin yeşil yapraklı perdesi açılmalı, kırmızı kadehler içinde şarap içilmelidir. Onu çekemeyenler en değerli varlıklarını, ömürlerini yitirmeli; mutluluk hazinesini daima o bulmalıdır. Onun kulları şairin duruşu gibi karşısında kollarını kavuşturup bin yıl durmalıdır.

Şi‘r-i Terci‘

mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

I

1. Getür sākī şu yāķūt-ı revānı
Ne yāķūt-ı revān ķūt-ı revānı
Göñül āyīnesi ruķuñ gıdāsı
Aristō mezhebince rūķ-ı şānī
Dimāģuñ kuvveti ‘ aķluñ şafāsı
Mesīhā milletinüñ tende cānı
Düz iy muṭrib nevā-yı erģanūnı
Süz iy sākī şarāb-ı ergavānı
Ṭolu sun sāģarı tecdīd idelüm

- Ne kim fevt oldu dün mecliste anı
İç ol āb-ı hayātuñ şerbetinden
Kim andandur hayāt-ı cāvidānī
7. Kayurma zāhid-i huşkuñ sözinden
Ki diye bāde nūş itmiş fülānī

Yi iç hoş geç ki sultān devridür bu
Şehenşeh Mīr Sūlmān devridür bu

II

1. Bu gün kim ‘ayş ile ‘işret demidür
Şarāb u şāhid ü şöhet demidür
Zihī ferhunde tālī‘ baht-ı meymūn
Se‘ ādet sā‘ ati devlet demidür
Gūlistān vahtidür gül mevsimidür
Bahāruñ faşlı hōd rahmet demidür
Ki her bir ‘āşıkā ma‘ şūk ile hoş
Kenār-ı buse vü halvet demidür
Getür sākī kadeh reyhānī taldur
İçelüm rāhı kim rāhat demidür
Eger dün geçdi yarın gelmeyüpdür
Ġanīmet dut bu gün fırsat demidür
7. Şarāb u şāhid ü fırsat Ġanīmet
Şafā sür vahtidür zevk it demidür

Yi iç hoş geç ki sultān devridür bu
Şehenşeh Mīr Sūlmān devridür bu

III

1. Kadeh nūş eyle bir hoş yār elinden
Huşūşā sevdüğüñ dil-dār elinden

Ki zehr içseñ olur tiryāk-i ekber
Dudağı la‘l-i şekker-bār elinden
Süci şerbetdür ol şîrîn ağızdan
Diken güldür yüzi gülzār elinden
Anuñ kim cām içüp serhōş degüldür
Kadeh hūn-ābe ađlar zār elinden
Şurāhî hālını bir sor ağızdan
Ki ne kanlar yudar huşyār elinden
Buyur muṭrib nevā kılsun huseynî
Kadeh şunsun büt-i ‘ayyār elinden

7. Eger ‘adl eylemez olursa sākî
Ayağ alma saķın zinhār elinden

Yi iç hoş geç ki sultān devridür bu
Şehenşeh Mîr Sūlmān devridür bu

IV

1. Bilürsin yok cehānuñ i‘tibārın
Ġanîmet dut bu gün sen elde varın
Şabāhın ihtiyār it bāđ içinde
Ağaçlar gölgesinde şu kenārın
Bir iki ehl-i dil olsun nedîmüñ
Herîf ü muṭrib ü sākî nigārın
Buyur sākî getürsün cām-ı yākūt
Şarāb-ı la‘l-rengüñ hoş-güvārın
Benefşî nüş kıl yüzüñ gül olsun
Hacil kıl bāđ-ı cennet lâlezārın
Tolu huşyāra şun **lā-ya‘ kıl** olsun
Kadeh maḥmūra vir yazsun humārın
7. Bu gün kim ġaflet ile geçdi vakti
Peşimān aşşı kılmaz aña yarın

Yi iç hoş geç ki sultān devridür bu
Şehenşeh Mîr Sûlmān devridür bu

V

1. Gel iy cān pâresi kim cān senüñdür
Hıred ‘āşık göñül hayrān senüñdür
Melāḥat mülkinüñ sultānı sensin
Göñüller taḥtı iy sultān senüñdür
Eger nāz ü cefā kılsañ yiridür
Ve ger luṭf eyleseñ iḥsān senüñdür
Gerek öldür gerek dirgür kuluñvan
Ne kim ḥükm eyleseñ fermān senüñdür
Buyur sāķī tolu peymāne şunsun
Bu gün kim ‘ahd ile peymān senüñdür
Sikender’sin aç ol āb-ı hayātı
Hızır’sın çeşme-i hayvān senüñdür
7. Eger Keyḥusrev’üñ devrānı geçdi
Süleymān’sın bugün devrān senüñdür

Yi iç hoş geç ki sultān devridür bu
Şehenşeh Mîr Sûlmān devridür bu

VI

1. Şabā seyr itdi naḥlistān içinde
Gül-efşānlık kıılır bustān içinde
Bu gün gül vaktidür evde oturma
Yaraşmaz Yūsuf ol zindān içinde
Şabāhın seyr idüp gülzāra var kim
Çiçekler şaf dutar meydān içinde
Buyur sāķī getürsin cām-ı yāķūt

- İçelüm rāḥ-ı hoş-reyhān içinde
Cemālūñ goncadur gül kim açılsun
Ḥayālūñ naḳşı kalsun cān içinde
Leṭāfet gevherinūñ kānı sensin
Saña benzer güher yok kān içinde
7. Bi-ḥamdi'l-lāh bu gün devrān senūñdür
Süregör devrūñi devrān içinde

Yi iç hoş geç ki sultān devridür bu
Şehenşeh Mîr Sülmān devridür bu

VII

1. Yüzüñ gülşendür iy şengül hemîşe
Biter ḥüsnūñ bāğında gül hemîşe
Yüzüñ güldür gözüm ebr-i bahārī
Eger ben ağlayam sen gül hemîşe
Cemālūñ tāze gülden gülşen olsun
Okısun medḥūñi bülbul hemîşe
Ḳadeḥ devr eylesün devrūñde sākī
Şurāḥī söylesün kulḳul hemîşe
Açılsun güllerūñden perde dāyim
İçilsün cām içinde mül hemîşe
Ḥasūduñ 'ömrinūñ naḳdın yitürsün
Se' ādet gencini sen bul hemîşe
7. Ḳuluñ Dā'ī şıfat ḳarşuñda dursun
Saña kol ḳavşurup biñ kul hemîşe

Yi iç hoş geç ki sultān devridür bu
Şehenşeh Mîr Sülmān devridür bu⁷²⁷

⁷²⁷ Gönül Alpay Tekin, **Ahmed-i Dâ'î Çengnâme**, Cambridge, Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1992, s. 352-356.

2.7.2.2. Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî)

Hüsrev ü Şîrîn'de bulunan tek tercî-benddir. Öncesindeki olay akışı şöyledir: Şîrîn bir gün dostlarıyla sohbet ederken konu Ferhâd'a gelir. Şîrîn Ferhâd'ın dağda ne iş yaptığını merak edip onu görmek ister ve bir gün yalnız olarak Bîsütûn dağına gider. Orada Ferhad'ı çalışırken bulur. Ferhâd, aşkından divane olduğu Şîrîn'i karşısında görünce önünde yere kapanıp baygınlık geçirir. Şîrîn ona gül suyu ikram edince kendine gelir ve bu tercî-bendi okur.

Mesnevinin 4781-4850. beyitleri arasında yer alan Şeyhî mahlaslı şiir Ferhâd tarafından söylenmiştir ve 7 benddir. Bendler dokuz beyitlik tercî'hane ve bir vasıta beytinden meydana gelmiştir. Bütün bendleri aynı uzunlukta olan şiir toplam 70 beyittir. Tercî-bendden sonraki olay akışında Şîrîn'in atının ayağı sakatlanır; Ferhâd üstünde Şîrîn olduğu halde atı omuzlayıp Şîrîn'in köşküne kadar götürür.

Ferhad dilinden söylenen şiirde “meclis-i elest, câm, mest, simurg, cemâl” gibi ifadelerin geçmesi şiire tasavvufî bir boyut kazandırmaktadır. Ayrıca bendlerin sonunda tekrar eden vasıta beytinin anlamı da Simurg'a ulaşmak için çıkılan yolculuğu hatırlatmaktadır. Can dostu sevgili iki cihanı aydınlatacak güzelliكتedir. Ay sultanı, sevgilinin maiyetinde bulunsa dilenci gibi aşağı düzeyde kalır. Güneş sevgilinin ışığı karşısında süha yıldızı gibi sönük ve küçük görünür; sevgilinin ayağının cevher tozu güneşin gözüne sürme olur. Onun sunduğu kadehin dibinde kalan tortunun her damlası ebedî hayata erdiren çeşme gibidir. Felekler sevgilinin ayak bastığı toprağın yanında çok değersiz kalır. Sevgili aranıp bulunmalıdır zira dünyada sevgiliden başka aranmaya değer başka bir kimse yoktur.

Sevgilinin güzelliğini tam olarak anlayamayanlar yüzünü aya benzetir. Onun yüzü aydan öte ilahî nurun parlaklığı gibi çok güzeldir. Âşık sevgiliden ayrı geçirdiği gecede yolunu kaybetse şaşırmmamak gerekir. Çünkü gece onun saçları gibi uzun ve karanlıktır. Dünyalara sığmayan şah sevgili gelip âşıkın viran gönlünde taht

kurmuştur. Âşık, sevgilinin ayak izlerine yüz sürmelidir; zira onun ayak tozları âşıkın başında padişah tacı kıymetindedir

Saki, yarı mest halde olan âşık elest meclisindeki kadehten sunmalıdır. Sevgilinin saçı âşıkın kırık gönlünü sarar. Menekşe kıl ile deste olsa âşıkın incecik canı sevgilinin saçlarına dolandır. Sevgilinin gamzesi aşk hastalığının tek çaresi ölüm derse bu hasta için çok güzel bir haber olur. Gam varsa âşık başka bir şeyin varlığına ya da yokluğuna bakmaz; gam âşıkın her şeyidir.

Saki; âşık rahatlık, cana zevk ve gönle tat veren baki şaraptan sunmalıdır. Âşıkın feleğe bıraktığı ah ateşinin alevleri güneşe kadar ulaşır. Âşık derdini taş a yazsa içi dışına çıkar, dağa yazsa dağ dağılır. Önü sonu yokluk olan âlemdeki bütün tak ve revaklar boşunadır. Bunu anlayan kimse dünya ile ilişkisini kesmelidir.

Şairin âlemin canı, canın âlemi olarak nitelediği ruh ayeti sevgilinin cisminden okunmuş; ismi azam onun yüzünde yazılmıştır. Teşne dudakları abıhayat; çene çukuru zemzem kuyusu gibidir. Saçları mucize göstermede Hz. Musa'nın esasına; dudakları hayat bahşetmekte Hz. İsa'nın sözlerine benzer. Yüzündeki beni güzellik yaprağında bir nokta, saçları âlem-i celal'in perçemidir. Saki, Cem'in uğruna can verip ulaşamadığı kadehten sunmalıdır. O kadehin bir damlası sızsa cehennem Kevser saçar. Cennet ırmakları o kadehten yoksun kalırsa suzuz bir serap gibi görünür.

Can kuşu dünyaya kapılmayıp sevgilinin eşiğini yuva edinmiştir. Âşık, Simurg gibi kudsi fezada kanat çırparken sevgilinin tane tane benlerini görüp saçlarının tuzağına düşmüş, Simurg iken kafes kuşu olmuştur. Âşık, sevgilinin yüzünde ilahî güzellikten bir işaret görürse yüz can verir. Çünkü canana kavuşana can gerekmez. Saki ruhun gıdası yakut kırmızı şarap sunmalıdır. Böyle bir safa zamanında âşık arzusuna kavuşacaktır.

Şiirin son bendinde şair af ve rahmet isteğini dile getirir. Ten zahmet çekip kıl kadar kalsa bile can af talebinden vazgeçmez. Âşıkın ısrarla af talep etmesi Allah'ın rahmetinin gazabından fazla olması nedeniyledir. Buna güvenerek Allah'ın lutfundan hiç ümit kesmez. Âşık, Allah'ın rahmetine susamış bir halde gece gündüz devamlı

gariplikler içinde yaşamaktadır. Saki, kırmızı renkli çiğde/hünnap şarapları sunmalı; mutrip sazını çalmalı, çünkü âşıkın canı elbisesini yırtıp yerinden çıkmaktadır.

Tercî‘ H’ānden-i Ferhād Be-Münāsib-i Hāl

mef‘ ūlū mefā‘ ilün fe‘ ūlün

I

1. Yā Rab bu ne cān-ı āşinādur
Kim iki cihāna rüşenādur
Ne šāh-durur ki mevkibinde
Sultān-ı kamer kemīn gedādur
Ne māh-durur ki pertevinde
Hurşīd-i cihān-nümā sühādur
Ne cām şunar ki cūr‘ asınuñ
Her kaṭresi çeşme-i beḳādur
Ne ‘ izzet olur ki fark-ı eflāk
Hāk-i ḳademe kem-behādur
Her zerre ğubār-ı cevherinden
Yüz mihr gözine tütüyādur
Her ‘ akdi saçı girihlerinüñ
Cān ‘ uḳdesine girih-küşādur
Aldum ele cām bir ele baş
‘ Işḳa ḳadem urana şalādur
9. Ol cāmda cān göziyle gördüm
Çün āyīne-i cihān-nümādur

Kim yoḫ bu diyār içinde deyyār
Var iste ki yārdur ne kim var

II

1. Aḫsente zihī cemāl-i šāhī

Kim pertevi nürdur İlāhī
Teşbīh kılan yüzini māha
Māhiyyetin aňlamaz kemāhī
Ursun dü cihāna püşt ü pāyı
Kimüñ ki bu şāhdur penāhı
Hicri gicesiyle kara göñlüm
Güm kılsa saçında tañ mı rāhı
İrdüm hele her gün āh ile uş
Ol luţfa ki yoydı her günāhı
Ol kevn ü mekāna şıǵmayan şāh
Vīrāneye kurdı bārgāhı
Ur imdi yüzüñ izine dervīş
K’oldur saña tāt-ı pādişāhī
Kıl cānuñı hāk-i pāyına terk
K’eflāke irüresin külāhı
9. Çokdur şoraram göñül ü cāna
Virür ikisi dahı güvāhī

Kim yoĥ bu diyār içinde deyyār
Var iste ki yārdur ne kim var

III

1. İy sākī-i ferruĥ u ĥuceste
Şun sāġar-ı pür bu nīm-meste
Şol cām ki düşdi cür‘ asından
Biñ ‘arbede meclis-i eleste
Mestem be-ĥudā ki bī-ĥōd eyle
Şunma anı degme ĥōd-pereste
Göñlüm şınuġın şarar şaçuñ līk
Ne deñlü dürüst ola şikeste
Nice olmaya serv-ķaddüñ āzād

Çün rāst olur hemīşe reste
Cānum tolaşurdı zülfüne ger
Olsa kıl ile benefşe deste
Dil derdine merg didi ğamzeñ
Bīmāra zihī cevāb-ı ħasta
Yiter baña var u yoĥ ğam-ı ‘aşk
Ne nīste baķaram ne heste

9. Baĥlanalı zülfün ile bende
Bildüm bu ķadar şikeste beste

Kim yoĥ bu diyār içinde deyyār
Var iste ki yārdur ne kim var

IV

1. Sākī berü şun şarāb-ı bākī
K’urdum kademünden ‘arşa sākı
Ne rāh-durur bu rāhat-efzā
Kim rūḥa virür ḥayāt-ı bākī
Ne şerbet olur ki lezzetinden
Cān zevķin alur gönül mezākı
‘Ālem tolu fitnedür idelden
Ķaşuñ gözüñ ile ittifākı
Āhum felege bir od bıraķdı
K’irürdi güneşe iḥtirākı
Taşuñ içi taşā taĥıla taĥ
Yazsam ğam u şerḥ-i iştiyākı
Bunuñla ki tāķatüm-durur tāķ
Döymeز gücüme cihān niṭākı
‘Ālem ki öñi şoñı ‘ademdür
Niçün ķamu tāķı vü revākı
9. Cān ile cihān ‘acūzesine

Bildüñse bu remzi vir ʔalākı

Kim yoĥ bu diyār içinde deyyār
Var iste ki yārdur ne kim var

V

1. İy ‘ālem-i cān u cān-ı ‘ālem
Hoşdur kademünde āl-i ādem
Cismünde okındı āyet-i rūḥ
Yüzünde yazıldı ism-i a‘zam
Teşne tudaguña āb-ı ḥayvān
Cūşān eñegünde çāḥ-ı zemzem
İ‘cāza şaçuñ ‘aşā-yı Mūsā
İḥyāda lebüñ Mesīḥ-i Meryem
Ḥālūñ varaḫ-ı cemāle nokṭa
Zülfüñ ‘ālem-i celāle perçem
Sākī getür imdi yine bir cām
Kim cān virüp irmedi aña Cem
Şol cām ki kaṭresi ṭamarsa
Kevşer şaça āteş-i cehennem
Ger ansuz olursa cūy-ı cennet
Görine göze serāb-ı bī-nem
9. ‘Ālem tolu güft-ü-gūdur illā
Her kim bunu bildi oldı epsem

Kim yoĥ bu diyār içinde deyyār
Var iste ki yārdur ne kim var

VI

1. Cān murġı tutulmayup cihāna
Kıldı işigüñi āşyāne

Pervāz-ı feżā-yı kıds iderken
Şayd itdi havā-yı dām u dāne
Ya‘ nī ki çü gördi zülf ü hālūñ
Sīmurğ iken oldı murğ-ı hāne
Ol hūsn ü cemāl-i bī-nişāndan
Yüzüñde görür gözüm nişāne
Virür gönül ol nişāna yüz cān
Cānāna iren kalur mı cāna
Künc-i dil ü cān ü gevher-i ‘ışk
Vīrāne vü genc-i cāvidāne
Sākī getür imdi kūt-ı rūhı
Yākūt-ı revān irür revāna
K’idem bu şafā deminde der-baht
Dünyāyı vü dīni ‘āşıkāne

9. Oynatmağa varlığın dü kevnüñ
Şol nağmeyi eyleyem terāne

Kim yoğ bu diyār içinde deyyār
Var iste ki yārdur ne kim var

VII

1. Ger kılca kalursa ten ta‘ abdan
Cān u dil üzilmeye talebden
Şey’in li’llāhüm işigüñdür iy şāh
‘Afv eyle gedā-yı bī-edebden
Küstāhlığa sebep ne lūtfuñ
Kesmezven ümīdüm ol sebepden
‘Ālem nice lūtfuñ ummasun kim
Var sebkat-i rahmetüñ gāzabdan
Dün gün senüñ ile saña müştāk

Hâlüm ‘aceb oldu bü’l-‘acebden
Sâķī şunıvir şarâb-ı ‘unnâb
Kim kaynakadı kan dem-i ‘inebden
Hâşiyeti la‘ lûññ nedür kim
Lü’lü’-i ter akıdur zehebden
Muṭrib nefes ur ki cān-ı **Şeyhî**
Çāk eyleye cān ṭonın ṭarabdan

9. Ol ezgiye düze şubḥ u şāmın
Göz yuma ‘Acemden ü ‘Arabdan

Kim yoḥ bu diyār içinde deyyār
Var iste ki yārdur ne kim var⁷²⁸

2.8. TANIMSIZ

2.8.1. Mesnevî-i Murâdiyye (Mu’înî)

Mesnevî-i Murâdiyye’nin muhtevasında bulunan bu şiirin şekil özellikleri terkîb-bend ya da tercî-bend şekillerinden birine uymamaktadır. Çünkü hanelerin arasında vasıta beyti yoktur. Mevcut halinde üst üste eklenmiş beş adet nazım görüntüsü veren şiir hakkında şairin vasıta beyti yazmaya fırsat bulamayıp şiiri noksan bıraktığı düşünülebilir. Bu şeklin bir benzerinin tezimizin kapsadığı dönem içinde 1446’da yazılan Cemâlî’nin *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisinde yer aldığı görülmektedir. Hümâ ile Hümâyûn’un bulunduğu bir mecliste Hümâ dilinden okunan şiir yedişer beyitten meydana gelen 7 haneden oluşmaktadır ve toplam 49 beyittir. Hanelerden sonra Mu’înî’nin şiirinde olduğu gibi herhangi bir vasıta beyti bulunmamaktadır. Şiirden önceki beyitte Cemâlî “*İrürdi zevk ü şevki vecd-ile hâl / Bu hoş tercî’a ağâz itdi derhâl*”⁷²⁹ diyerek Hümâ’nın bir tercî-bend okuyacağını

⁷²⁸ Faruk Kadri Timurtaş, **Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn’i: İnceleme - Metin**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1980, s. 179-182.

⁷²⁹ Osman Horata, “Hümâ vü Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk): İnceleme - Tenkidli Metin”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 1990, s. 505

haber vermektedir. Kanaatimizce şairin tercî okunacağını haber vermesi de şiiri klasik tanımla tercî-bend olarak değerlendirmemizi güçleştirmektedir. Çünkü yine tezimizin kapsadığı dönem içinde bulunan Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* adlı eserinde *tercî* başlığı taşıdığı halde terkîb-bend olan bir şiir örneği yer almaktadır.⁷³⁰ Buna göre ilk dönem eserlerinde iki nazım şeklinden birinin isminin diğerinin yerine de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca “Başlangıç dönemi eserlerinde tercî-bend ve terkîb-bend şeklinde iki ayrı isimlendirme olmayıp her ikisi için ortaklaşa tercî adı kullanılmıştır”⁷³¹ Terminolojideki bu isim karışıklığı ilk dönem şiirleriyle sınırlı kalmamış XVIII. yüzyılda Ahmed Sâdık Zîver, Dâniş Mehmed ve Şeyh Gâlib; XIX. yüzyılda Zekâî terkîb-bend şeklinde yazdıkları şiirlere tercî başlığını atmışlardır.⁷³² Cemâlî'nin mevcut şiir örneğini de öncesinde tercî okunacağı haber verilmiş olmasına rağmen vasıta beyitleri bulunmadığından tercî-bend olarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Mu'înî'nin şiirinin öncesinde Cemâlî'nin aksine şiirin nazım şeklini işaret eden bir bilgi bulunmamaktadır.

Mu'înî'nin şiiri *Mesnevî-i Murâdiyye*'nin 6222-6256. beyitleri arasında mahlassız olarak yer alır. Beş hanelik şiir toplam 35 beyittir ve her hanede eşit olarak yedişer beyit bulunmaktadır.

Münacatta Mu'înî, cömertlik ve ihsan sahibi Allah'tan yetimlerin ve gönlü kırıkların eğik başlarının hakkı için isyankar gönlüne sakinlik vermesini talep eder. Hz. Peygamber ve tebliğ ettiği dinin hakkı için nefisten gelen isteklerin karşısında güçlü durup boyun eğmemeyi; şeytanın kendisine musallat olmamasını; ömrünün sonunun hayırlı olmasını niyaz eder.

Günahlarının çokluğundan Allah'a sığınan şair gaflet uykusuna daldığını; heveslerinin peşinden gidip yolunu şaşırdığını; gönlü nefis kuyusuna düşmüş cahil ve günahkâr birisi olduğunu dile getirerek doğru yola kavuşturması için Allah'a yakarır.

Kendisini nasipsiz bir fakir ve dermansız bir hasta; içinde manadan eser kalmamış suretten ibaret olan; yalandan sofî hırkası giyip halkı aldatan bir riyakar;

⁷³⁰ Bkz. Kazım Yoldaş, “Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev*'i (İnceleme-Metin)”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 1998, s. 396-399.

⁷³¹ Ömer Faruk Akün, **Divan Edebiyatı**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2013, s. 111.

⁷³² Yavuz, **a. g. e.**, s. 234.

ahdinde durmayan bir yalancı; dıştan muvahhit görünüp içten içe şirk koşan bir kişi olarak tasvir eden şair tevbe kapısının önünde yatan Hz. Peygamber'in köpeği durumunda bulunduğunu, affolunma ümidini koruduğunu ifade eder.

Allah'ın Habibi hürmetine günahlarının affedilip visal nasip olmasını; içinin vahdaniyetle dolmasını ister. Dışında taşıdığı kesret yükünün ağırlığı için tahammül gücü diler. Doğru yoldan çıkaran dünyanın meşguliyetlerinden uzaklaşıp ömrünün tamamının Allah'ın hoşnut olduğu amellerle dolmasını talep eder.

Şair şiirin son hanesinde nasihat etmektedir. Her zaman Hz. Peygamber'in yolundan gidilip sünnetinden ayrılmamalı; dildeki küfrü bırakıp din yolunda kendini feda etmelidir. Hz. Ebubekir gibi sadık ve Hz. Ömer gibi adaletli olmak gerekir. Hz. Osman gibi Kur'an'ı tasdik etmek, Hz. Ali gibi ilim şehrinin kapısı olunmalıdır. Böyle kimselerin kabri dar değil ferahtır. İnsan, gönlündeki denizi gözlerinin ibriğinden akıtarak yüzünün karası günahlarını yıkamalıdır.

Münacât-ı Kâzî'l-Hacât

mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün

I

1. İlāhī cūd u ikrāmuñ haqıyçun
İlāhī āh-ı eytāmuñ haqıyçun
Ol ihsān-ı dil-ārāmuñ haqıyçun
Şınuğ gönüllere rāmuñ haqıyçun
Bu serkeş nefsümi sen sākin eyle
Na' im ehline in' āmuñ haqıyçun
İlāhī şer' -i Maḥmūd' uñ haqıyçun
Ḥakīm ol muḥkem aḥkāmuñ haqıyçun
Zebūn itme meni ḥükm-i hevāya
Selīm it ḳalbüm İslāmuñ haqıyçun
Bu cānumuñ serencāmını ḥayr it
Ḥabībūñ içdügi cāmuñ haqıyçun

7. Baña şeytānı eyleme harāmī
Şafā ehline ihrāmuñ haķıyçun

II

1. Nihāyetsüzdür iy şāhum günāhum
İşit sen āhum iy püşt ü penāhum
Meni gümrāh kılmışdur hevesler
Hevāña eyle yā Allah rāhum
Gözüm ğaflet yuħusından açılmaz
İrür öz cāhuñ-ıla intibāhum
Bir iki armaġānum var ki yoķdur
Senüñ gencīneñ içre iy pādişāhum
Biri eksükligümdür biri cehlüm
Biri fıskum biri rūy-i siyāhum
Ġanī dergāhuñuñ cāndur gedāsı
Göñül mührin sen aç iy mihr ü māhum
7. Bırakdı çāha göñlüm Yūsuf'ın nefis
Sen irür Mısr-ı cāndan aña cāhum

III

1. İşigüñde gedā-yı bī-nevāyam
Ķatı rencūr-ı dā-yı bī-devāyam
İçümde hīç ma' āniden eşer yok
Şüret pür da' vā-yı şavt u şadāyam
Yalan delķıyla zerķum halkı aldar
Adum sōfī ķodum key bī-şafāyam
Cihānı tıldurur fi' l-i şenī' um
Yalancıyam ki ' ahde bī-vefāyam
Görenler zāhirüm şanur muvaħħid
Velī bātında pür-şirk-i hafāyam
Heves sevmekde dil ibnü'l-hevādur

- Hebādur dirligüm çün bu'l-cefāyam
7. Ümīdüm şuña qaldı yā Rab ancak
Qapuñ öñinde kelb-i Muştafā'yam

IV

1. İtin maḥbūbuñuñ luṭf it qabūl it
Bu çok cürmüme sen iḥsānı bol it
Seven issin itine süñük atar
Baña ḥōn-ı vişālūñden ḥuşūl it
Melūlam māl-a-māl eyle feraḥdan
Dilüm vaşluñ mülinden mül-ı mül it
İçüm ğarq eyle vaḥdāniyyetüñde
Taşum deryā-yı keşretten ḥamūl it
Ḥaşır kııl 'ömrümi a' mālūñ içre
Dil ü 'aqlum yiter āmāl-i tūl it
Sülūkuñuñ bize yolu fūrūğın
Ḥuşūline vuşūlūñuñ uşūl it
7. Bu dünyā ğöldur yol azdurıcı
Yöri cānuñ yiter meşğül-i ğül it

V

1. Tarīk-i Muştafā'yı iste taḥkīk
Refīquñ sünnet it kııl anda tedkīk
Vücūduñ şem' eyle cem'-i dīne
Dilūñden ayru olsun küfr ü tefrīk
Yoluñda şādık ol Būbekr'e beñze
O bir taşdıq-ıla kim oldu Şıddık
'Ömer gibi kemer kuşan bu yolda
Kııl ol 'Oşman gibi Qur'ānı taşdıq
'Alī gibi 'ilim şehrine bāb ol
Ki tā kabrūñ evin itmeyeler zīk

- Göñül bahrıyla yüzün karasın yu
İdüben her nefes gözlerün ibrik
7. Şolar kim uşbu yoldan egri gitdi
Kimisi dehri oldı kimi zındik⁷³³

2.8.2. Hümâ vü Hümâyûn (Cemâlî)

Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisinin muhtevasında yer alan bu şiirin şekli terkîb-bend ya da tercî-bend şekillerinden birine uymamaktadır. Haneleri arasında vasıta beyti bulunmayan şiir mevcut durumda yedişer beyitlik 7 haneden meydana gelmektedir ve toplam 49 beyittir. Şair son hanede mahlasını kullanmıştır. Şiirden önceki beyitte Cemâlî “İrürdi zevk ü şevki vecd-ile hâl / Bu hoş tercî’a ağâz itdi derhâl” diyerek Hümâ’nın bir tercî-bend okuyacağını haber vermektedir.⁷³⁴ Böyle bir durumda şiirin vasıta beyitlerinin yazılmadan noksan bırakıldığı düşünülebilir. Bu şiirin bir benzeri aynı dönem içerisinde 1436 yılında kaleme alınmış Mu’inî’nin *Mesnevî-i Murâdiyye* adlı mesnevisinde yer almaktadır. Aynı şekilde Mu’inî’nin beş hanelik şiirinde de vasıta beyti bulunmamaktadır. Her hanede eşit olarak yedişer beytin yer aldığı şiir toplam 35 beyittir. Cemâlî’nin aksine Mu’inî mahlas kullanmamıştır.

Kanaatimizce şairin Hümâ dilinden tercî okunacağını haber vermesi şiiri tercî-bend olarak değerlendirmek için yeterli değildir. Çünkü 1406 senesinde kaleme alınan Tutmacı’nın *Gül ü Hüsvrev* adlı mesnevisinde *tercî* başlığı taşıdığı halde terkîb-bend olan bir şiir örneği yer almaktadır.⁷³⁵ Buna göre birinin isminin diğerinin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca başlangıç dönemi eserlerinde tercî-bend ve terkîb-bend şeklinde iki ayrı isimlendirme olmayıp her ikisi için ortaklaşa tercî adı kullanılmıştır⁷³⁶ Cemâlî’nin şiirinde vasıta beyitleri olmadığından öncesinde tercî

⁷³³ Kemal Yavuz, **Mu’inî’nin Mesnevî-i Murâdiyye’si: Mesnevi Tercüme ve Şerhi-Metin**, Konya, S. Ü. Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2007, C. II, s. 603-606.

⁷³⁴ Osman Horata, “Hümâ vü Hümâyûn (Gülşen-i Uşşâk): İnceleme - Tenkidli Metin”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 1990, s. 505

⁷³⁵ Kazım Yoldaş, “Tutmacı’nın Gül ü Hüsvrev’i (İnceleme-Metin)”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 1998, s. 396-399.

⁷³⁶ Ömer Faruk Akün, **Divan Edebiyatı**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2013, s. 111.

söyleneceği haber verilmiş olsa bile tercî-bend olarak isimlendirmek mümkün görünmemektedir.

Eğlence meclisinde Hümâyûn'a kavuşma sevinciyle Hümâ dilinden söylenen şiirde sevgili, uğrunda ölmeye layık; cana can katan; gül kokulu; gümüş göğüslü; şeker dudaklı; ay yanaklı; güneş yüzlü ve iç açıcı olarak tasvir edilir. Böyle bir sevgilinin ayağının toprağı gözyaşı döken âşıkların gözlerinin sürmesidir. Onun yüzündeki benler âşıkın gönül kuşunu saçlarının tuzağına düşürmek için saçılmış yem gibidir

Aşk derdi çeken âşık, sevgiliye kavuşamazsa ayrılık acısından ciğeri pare pare olur. Buna rağmen kavuşma umudunu asla kaybetmez. Âşıkın aşk adına biriktirdiği her şeyi sevgilinin saçları darmadağın eder. Gönül gemisi sevgilinin fırtınasıyla batan âşıkın gözleri gönlünün içini görebilse bütün sırlarını açıklar.

Âşıkın aşk ateşiyle yanan kuş gönlü yana yana uçup sevgilinin eşiğindeki yuvasına gitmiştir. Âşık binlerce kavuşma oku atar ama hiçbirisi isabet etmez. Sevgili merhamet edip bakmazsa gam okları yüreğini yaralar. Sonunda sevgiliye kavuşma umudu varsa cefa çekmeyi sefa sürmeye yeğler. Her türlü eziyeti çekmesine rağmen bunu hoş karşılayıp sevgiliden vazgeçmez. Âşıkın ahı feleklerin ötesine geçmiş, devamlı artan aşk derdinden boyu iki büklüm olmuş, gözlerinden kanlı yaşlar akmıştır. Sevgilinin olmadığı cennet bağı âşıkın bülbül gönlü için cehennem gibidir.

Mecliste sevgilinin yüzü gülerse etraf güneşle dolar. Aşk yüzünden âşıkta ar namus kalmamıştır. Saki sonsuzluk çeşmesinden doldurulmuş kadehler sunmalıdır. Mutrip de boş durmamalı, eline sazını alıp âşıkları mest edecek şarkılar söylemelidir.

Şi'r H'ānden-i Hümā

mef' ūlū mefā' ilün fe' ūlün

I

1. Yā Rab bu ne yār-ı cān-fezādur
Kim yolına terk-i ser sezādur

Gül-büy ü semen-ber ü şeker-leb
Hurşîd-i Çîn ü meh-likâdur
Hem hadd-ı laîf ü rāhat-ı cān
Hem hūb-cemāl ü dil-güşâdur
Hāk-i kademinden olmasun kem
Kim çeşm-i pür-eşke tūtiyâdur
Sākî elümüze cām-ı Cem vir
Muṭrib ṭarab itmege şalâ dur
Seccâde-nişîn ola mı ol kim
Boynında hevâ gamı ridâdur
7. Her laḥza dil-ile aramızda
Câri olınan bu mâcerâdur

II

1. İrmezse elüm vişâl-i yâra
Eyler cigeri firâkı yara
Bî-çâre kıllur beni gam-ı ‘ışk
Kılmaz ise ol ḥabîb çâre
Naḳş oynadığını baña ḥālî
Vaḳt oldu kim eydem ol nigâre
Vaşlı etegin ḳomazam elden
Eylerse firâkı pâre pâre
‘İşk-ıla neyi ki cem‘ kıldum
Gîsûları virdi târumâra
Ġarḳ itdi çü dil sefînesin yâr
Furşat düşe kim çekem kenâra
7. Gönlümi eger gözüm göreydi
Bu sırrı iderdüm âşikâre

III

1. Dil murgı hevâ-yı cāna gitdi

- Yār ışigine āşiyāna gitdi
‘ Işık odına yana gelmiş idi
Āhir yine yana yana gitdi
İrmek için āsitīne bir gün
Ol mürtefi‘ āsitāna gitdi
Pervāz-ı fezā-yı ‘ ışık-ı yāra
Biñ cūş-ile ‘ āşıkāne gitdi
Vaşl olmağa atduğ ola biñ tīr
Şanmañ ki biri nişāne gitdi
Sākī yine cām sun ki rindüz
Sūfīlīgumuz yabāna gitdi
7. Cüst oldu çü bād bu haberden
Dil bāğına çābukāne gitdi

IV

1. İrmezse nigārdan nazarlar
Tīr-i ğam ider dile eşerler
Olmaz bu belālara taḥammül
Döymeş bu cefālara cigerler
Sākī getir imdi cām-ı pür-mey
Kim ğam şebi merdūmin şehirler
Muṭrib ele sāz al olma ḥāmūş
Tūtī gibi tırma yi şekerler
Dilber yüzi şevk-ile tolsun
Meclisde güneşler ü kamerler
Hıfz itmege soḥbet içre kānuñ
Ney biline bağladı kemerler
7. Raḥm eyleyüben cemi‘ -i eşyā
Göñlüme kāmı pend iderler

V

1. Cān irse lebe ğam u cefādan
Ĝam yimeyem āfet ü belādan
Dilber ğamı degül haķīķat
Zemzem haķı nīg-durur şafādan
Dil dōstdan ayru hergiz olmaz
Bī-gāne vü yār u āşinādan
Ne miḥnet olur ise gelür hoş
Līkin çekemez el vefādan
Sāķī yine bir ķadeh getür kim
İçen geçe çeşme-i beķādan
‘Uşşāķı muḥayyer eyle muṭrib
Kim būselik it gehī nevādan
7. Cān hātifi her dem eyler āvāz
A‘lā maķām-ı cān-fezādan

VI

1. Yār itmek içün bu derdüme em
Hem kıılmaĝa zaḥm-ı cāna merhem
Püşt-i felege irişdi āhum
Ol ğussadan oldı ķāmetüm ḥam
Her dem ğam u miḥnetüm ziyāde
Her laḥza ferāḥ didükleri kem
Ger ansuz olursa bāĝ-ı Cennet
Cān bülbüline gelür Cehennem
Ḥuşk itdi dimāĝı ḥasret-i yār
Her dem gözüm andan aķıdur dem
Şunarsam elümi dāmenine
Urur gözi nīze-y-ile verhem
7. Niçe ki naşīḥat eyler isem
Göñül dilidür olmaz epsem

VII

1. Sākī berü vir laṭīf cāmı
Kim cür‘ ası puḥte kıla cāmı
Şol mey ki şürāḥī kulḡulından
Āvāzı seyir ider maḡāmı
Çü ‘ışḡ-ıla gitdi ār u nāmūs
Gel terk idelüm bu neng ü nāmı
Bir şāha kul olmışuz göñülđen
Kim cāndan olur cihān ḡulāmı
Cān murḡına ḡāl şaçdı dāne
Kılmaḡa esīr-i zülfi dāmı
Muṭrib ṭarab eyle kim **Cemālī**
İrgüre kemāle bu kelāmı
7. Bu beyti kıla dilinde ezber
Terk eyleye küllī ḡāşş u ‘āmı⁷³⁷

⁷³⁷ Horata, **a. g. e.**, s. 505-508.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1400-1450 DÖNEMİ MESNEVİLERİNİN KRONOLOJİK ve İÇERİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ ve XV. YÜZYILA KADAR YAZILAN MESNEVİLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. 1400-1450 DÖNEMİNDE YAZILAN MESNEVİLERİN KRONOLOJİK DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.1. Fetret Döneminde Yazılan Mesneviler (1402-1413)

XV. yüzyılın başından Fatih Sultan Mehmed devrine kadar yazılan ve muhtevasında mesnevi dışı nazım şekli bulunan 23 mesneviden beş tanesi, Osmanlı Devleti'nin 1402 Ankara savaşından sonra girdiği fetret devrinde yazılmıştır. Bu dönemde savaşta esir düşen Yıldırım Bayezid'in şehzadeleri, devletin muhtelif bölgelerinde ayrı ayrı hüküm sürmekteydiler. Şehzadeler, fırsat bulduklarında kardeşlerini ortadan kaldırıp devleti kendi yönetimleri altında birleştirmek için çalışıyorlardı. Ankara savaşından önce Osmanlı siyasi birliğinin dışında kalan beyliklere ilaveten Osmanlı egemenliğindeki beyliklerden bazıları da Timur'un onayıyla tekrar bağımsızlıklarını kazanmışlardır.¹ Böylece Anadolu'da şehzadelerle beraber birçok bağımsız Türk beyliği hüküm sürmeye başlamış; şairler de yazdıkları eserleri şehzadelere ve Türk beylerine sunmuşlardır.

Yıldırım Bayezid'in esir düştüğü 1402'den Çelebi Mehmed'in yönetimi tek başına ele geçirdiği 1413 tarihine kadar olan on bir yıllık dönemde Ahmedî, *Cemşîd ü Hurşîd*'i; Ahmed-i Dâ'î, *Çeng-nâme*'yi; Tutmacı, *Gül ü Hüsrev*'i; Süleymân Çelebi, *Vesîletü'n-Necât*; Hatîboğlu, *Bahrü'l-Hakâyık*'ı yazmıştır. Beş mesnevinin hepsinin de yazarı ve yazılış tarihi bellidir. Bu mesnevilerde toplam 106 adet mesnevi dışı nazım şekli bulunmaktadır. Bunlardan 96 tanesi gazel ve nazım; 5 tanesi kıt'a; 2 tanesi tardiye kafiyeli muhammes; 1 terkîb-bend ve 1 tercî-benddir.

¹ Fehamettin Başar, "Fetret Devri", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XII, 1995, s. 480-482.

Şiirlerin çoğu, 91 adetle Ahmedî'nin Sâvecî'den tercüme ettiği *Cemşîd ü Hurşîd* adlı eserdir. Bu dönemde yazılan mesnevileri bir tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Fetret Devrinde Yazılan Mesneviler (1402-1413)			
Sayı	Mesnevinin Yazarı	Mesnevinin Adı	Yazılış Tarihi
1	Ahmedî	Cemşîd ü Hurşîd	1403
2	Ahmed-i Dâ'î	Çeng-nâme	1405
3	Tutmacı	Gül ü Hüsrev	1409
4	Hatîboğlu	Bahrü'l-Hakâyık	1409
5	Süleymân Çelebi	Vesîletü'n-Necât	1409/10

Tablo 2: Fetret Devrinde Yazılan Mesneviler (1402-1413)

3.1.2. Çelebi Mehmed Döneminde Yazılan Mesneviler (1413-1421)

Kardeşlerini saf dışı bırakarak Osmanlı Devleti'nin tahtına oturan Sultan Çelebi Mehmed'in hükümdarlığı sürecinde (1413-1421) yazılan mesnevilerden iki tanesinde mesnevi dışı nazım şekli yer almaktadır. Bunlardan ilki Abdülvâsi Çelebi'nin telif ettiği *Halîl-nâme* adlı eser; diğeri Hatîboğlu'nun *Letâyif-nâme* adlı mesnevisidir. İki mesnevide toplam 18 adet mesnevi dışı nazım şekli bulunmaktadır. Bunlardan 2'si kaside; 16'sı gazel ve nazımdır. Bu dönemde yazılan iki mesneviyi yazarları ve yazılış tarihleriyle bir tabloda şöyle gösterebiliriz:

Çelebi Mehmed Devrinde Yazılan Mesneviler (1413-1421)			
Sayı	Mesnevinin Yazarı	Mesnevinin Adı	Yazılış Tarihi
1	Abdülvâsi Çelebi	Halîl-nâme	1414
2	Hatîboğlu	Letâyif-nâme	1414

Tablo 3: Çelebi Mehmed Devrinde Yazılan Mesneviler (1413-1421)

3.1.3. II. Murâd Döneminde Yazılan Mesneviler (1421-1450)

Çelebi Mehmed'ten sonra tahta geçen oğlu Sultan II. Murâd, kendisi de şair olan, şiire önem veren ve şairin değerini bilen bir padişahdır. Tahta oturduğu 1421'den vefat ettiği 3 Şubat 1451 yılına kadar otuz yıllık saltanatı sırasında yazılan birçok eser kendisine sunulmuştur. Aynı devirde Çağatay sahasında da doğu Türkçesiyle eserler yazılmıştır. *Deh-nâme* ile *Ta'sşuk-nâme* bu eserlerdendir.

II. Murâd'ın saltanatı sırasında yazılan mesnevilerin on altı tanesinde mesnevi dışı nazım şekli vardır. Bunlar Elvân-ı Şîrâzî'nin *Gülşen-i Râz Tercümesi*; Bedr-i Dilşâd'ın *Murâd-nâme*'si; Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'i; Yûsuf Emîrî'nin *Deh-nâme*'si; Âşık Ahmed'in *Câmi'u'l-Ahbâr*'ı; Hassân'ın *Mihr ü Müşterî*'si; Hümâmî'nin *Sî-nâme*'si; Seyyid Ahmed Mirzâ'nın *Ta'aşşuk-nâme*'si; Mu'inî'nin *Mesnevî-i Murâdiyye*'si; Ârif'in *Mevlidü'n-Nebî*, *Mi'râcü'n-Nebî*, *Mürşidü'l-'Ubbâd*'ı ve *Vefâtü'n-Nebî*'si; Celâl Muhibbî'nin *Tuhfetü'l-Hakîr*'i; Cemâlî'nin *Hümâ vü Hümâyûn*'u ve Gelibolulu Za'îfî'nin *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*'ıdır. Bahse konu mesnevilerde toplam 333 adet mesnevi dışı nazım şekliyle yazılmış şiir bulunmaktadır. Bunlardan 33 tanesi kaside, 280'i gazel ve nazım, 15'i Kıt'a, 2'si rubâî, 1'i tuyuğ, 1'i tercî-bend, 2'si de tanımsız şekildir.

II. Murâd devrinde kaleme alınan ve içinde mesnevi dışı nazım şekli bulunan mesnevileri, yazılış tarihi ve yazarlarıyla beraber tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

II. Murâd Devrinde Yazılan Mesneviler (1421-1450)			
Sayı	Mesnevinin Yazarı	Mesnevinin Adı	Yazılış Tarihi
1	Elvân-ı Şîrâzî	Gülşen-i Râz Tercümesi	1425/1426
2	Bedr-i Dilşâd	Murâd-nâme	1427
3	Şeyhî	Hüsrev ü Şîrîn	1429
4	Yûsuf Emîrî	Deh-nâme	1429
5	Âşık Ahmed	Câmi'u'l-Ahbâr	1430 civarı
6	Hassân	Mihr ü Müşterî	1431/1432
7	Hümâmî	Sî-nâme	1435/1436
8	Seyyid Ahmed Mirzâ	Ta'aşşuk-nâme	1435/1436
9	Mu'inî	Mesnevî-i Murâdiyye	1436
10	Ârif	Mevlidü'n-Nebî	1437/1438
11	Ârif	Mi'râcü'n-Nebî	1437/1438
12	Ârif	Mürşidü'l-'Ubbâd	1437/1438
13	Celâl Muhibbî	Tuhfetü'l-Hakîr	1437/1438
14	Ârif	Vefâtü'n-Nebî	1438/1439
15	Cemâlî	Hümâ vü Hümâyûn	1446
16	Gelibolulu Za'îfî	Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân	1447

Tablo 4: II. Murâd Devrinde Yazılan Mesneviler (1421-1450)

3.2. MESNEVİLERİN İÇERİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızın “*Türk Edebiyatında Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri (15. Yüzyıla Kadar)*” başlıklı çalışmayla karşılaştırılabilmesi için üzerinde çalıştığımız mesnevileri o çalışmanın tasnifine göre dört gruba ayırdık. Buna göre 23 mesneviyi konularına göre gruplanmış olarak bir tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

	1. Grup	2. Grup	3. Grup	4. Grup
Sıra	Aşk ve Macera Mesnevileri	Savaş, Kahramanlık ve Gaza Mesnevileri	Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî, ve Ansiklopedik Mesneviler	Nasihat Mesnevileri
1	Cemşîd ü Hurşîd	Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân	Çeng-nâme	Câmi’u’l-Ahbâr
2	Gül ü Hüsrev		Vesîletü’n-Necât	Mesnevî-i Murâdiyye
3	Hüsrev ü Şîrîn		Bahrü’l-Hakâyık	Mürşidü’l-‘Ubbâd
4	Mihr ü Müşterî		Halîl-nâme	
5	Deh-nâme		Letâyif-nâme	
6	Sî-nâme		Gülşen-i Râz Tercümesi	
7	Ta’aşşuk-nâme		Murâd-nâme	
8	Hümâ vü Hümâyûn		Mevlidü’n-Nebî	
9			Mî’râcü’n-Nebî	
10			Tuhfetü’l-Hakîr	
11			Vefâtü’n-Nebî	

Tablo 5: Konularına Göre Mesnevi Grupları

3.2.1. Aşk ve Macera Mesnevileri

Birinci grupta incelediğimiz aşk ve macera konulu 8 mesnevide toplam 226 mesnevi dışı nazım şekli tespit edilmiştir. Bunlar, *Cemşîd ü Hurşîd*’de 91; *Gül ü Hüsrev*’de 10; *Hüsrev ü Şîrîn*’de 33; *Deh-nâme*’de 10; *Mihr ü Müşterî*’de 9; *Sî-nâme*’de 31; *Ta’aşşuk-nâme*’de 10; *Hümâ vü Hümâyûn*’da 32 tanedir.

Mesnevilerdeki bu şiirlerin nazım şekillerine dağılımı 11 kaside, 206 gazel ve nazım, 4 kıt'a, 2 muhammes, 1 terkîb-bend, 1 tercî-bend ve 1 tanımsızdır.

Kasideler: Aşk ve macera mesnevilerindeki 226 şiirden 11'i kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Kasideler, bu kategoride ele aldığımız sekiz eserden dördünde bulunmaktadır. Bunların eserlere dağılımı, *Hüsrev ü Şîrîn*'de 5; *Mihr ü Müşteri*'de 1; *Sî-nâme*'de 1; *Hümâ vü Hümâyûn*'da 4 tanedir. Çalışmamızdaki 36 kasideyi övgü ve nasihat olmak üzere iki grupta değerlendirdik. Nasihat konulu 10 kasidenin hepsi Âşık Ahmed'in *Câmi'u'l-Ahbâr* adlı eserinde yer aldığından aşk ve macera mesnevilerinin muhtevasında nasihat konulu kaside yer almamaktadır. Aşk ve macera mesnevilerindeki kasideleri övgü kasideleri başlığı altında değerlendirdiğimizde *Hüsrev ü Şîrîn*'de yer alan beş kasideden ikisi tevhit, biri na't, biri münacat, birisi de II. Murâd methiyesidir. *Mihr ü Müşteri*'deki bir kaside Mihr'in methiyesidir. *Sî-nâme*'nin içeriğindeki kaside, Davûd Çelebi methiyesinde kaleme alınmıştır. *Hümâ vü Hümâyûn*'da yer alan dört kasideden ilki tevhit, ikincisi na't, üçüncüsü II. Murâd methiyesi, dördüncüsü münacattır.

Aşk ve macera mesnevilerinde yer alan övgü konulu kasidelerin *Hüsrev ü Şîrîn* ile *Hümâ vü Hümâyûn*'da yoğunlaştığı görülmektedir. *Hüsrev ü Şîrîn*'deki beş kasideden dördü eserin giriş bölümünde, asıl konu başlamadan önce şairin dilinden yazılmıştır. Hikâyenin içindeki kasideyse Şîrîn'in ağzından söylenmektedir. *Mihr ü Müşteri*'deki kaside asıl konu bölümünde Semâvî adındaki bir şair tarafından Mihr'i övmek maksadıyla söylenmiştir. *Sî-nâme*'deki kaside şair Hassân'ın dilinden söylenmiştir. *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisindeki dört kasideden üçü eserin giriş bölümünde Cemâlî tarafından, biri de konunun işlendiği bölümde Hümâ'nın dilinden yazılmıştır.

Aşk ve macera mesnevilerinde yer alan kasideleri bir tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Aşk ve Macera Mesnevilerinde Yer Alan Kasideler					
Sıra	Mesnevinin Adı	Söyleyen	Övülen Varlık	Türü	Toplam
1	Hüsrev ü Şîrîn	Şeyhî	Allah	Tevhit	5
2		Şeyhî	Allah	Tevhit	
3		Şeyhî	Hız. Peygamber	Na't	
4		Şeyhî	Sultan II. Murâd	Methiye	
5		Şîrîn	Allah	Münacat	
6	Mihr ü Müşterî	Semâvî	Mihr	Methiye	1
7	Sî-nâme	Hassân	Davud Çelebi	Methiye	1
8	Hümâ vü Hümâyûn	Cemâlî	Allah	Tevhit	4
9		Cemâlî	Hız. Peygamber	Na't	
10		Cemâlî	Sultan II. Murâd	Methiye	
11		Hümâ	Allah	Münacat	
Toplam					11

Tablo 6: Aşk ve Macera Mesnevilerinde Yer Alan Kasideler

Gazel ve Nazımlar: Aşk kategorisinde değerlendirilen sekiz mesnevide yer alan ve mesnevi dışı nazım şekliyle yazılmış 226 adet şiirin 206'sı gazel ve nazımlardan meydana gelmektedir. Bu şiirleri konularına göre on bir farklı grupta tasnif etmek mümkündür.

Aşk, Âşık, Maşuk Konulu Gazeller ve Nazımlar: Aşk ve macera mesnevilerindeki 206 gazel ve nazımdan aşk, âşık veya maşuk konulu *Cemşîd ü Hurşîd*'de 35; *Gül ü Hüsrev*'de 3; *Hüsrev ü Şîrîn*'de 19; *Deh-nâme*'de 10; *Mihr ü Müşterî*'de 3; *Sî-nâme*'de 9; *Hümâ vü Hümâyûn*'da 5 şiir olmak üzere toplam 84 şiir bulunmaktadır.

Dua, Beddua, Şükür Konulu Gazeller ve Nazımlar: Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde dua konulu 1 tane gazel bulunmaktadır ve bu dua dönemin padişahı Çelebi Mehmed içindir.

Ayrılık, Hasret, Veda Konulu Gazeller ve Nazımlar: Aşk ve macera mesnevileri grubunda değerlendirdiğimiz mesnevilerdeki 206 gazelin 86 tanesi

Ayrılık, hasret, veda temalı şiirlerdir. Bunlar, *Cemşîd ü Hurşîd*'de 23; *Gül ü Hüsrev*'de 5; *Hüsrev ü Şîrîn*'de 7; *Mihr ü Müşteri*'de 5; *Sî-nâme*'de 21; *Ta'aşşuk-nâme*'de 10; *Hümâ vü Hümâyûn*'da 15 tanedir.

Hiciv Konulu Gazeller ve Nazımlar: Aşk kategorisinde incelediğimiz mesnevilerdeki 206 gazel ve nazım içinden 1 tanesi de hiciv konuludur. *Gül ü Hüsrev* adlı mesnevideki bu şiir, mesnevinin bitiş kısmında bulunmaktadır. Tutmacı, kendi ağzından yazdığı bu şiirde eserini eleştirenleri hicvetmektedir.

Kadeh, Şarap, Bahar Konulu Gazeller ve Nazımlar: Aşk ve macera mesnevilerinde tespit edilen 206 gazel ve nazımın 11'i kadeh, şarap ve bahar temalıdır. Bu şiirlerden bazılarında üç tema beraber yer alırken bazılarında şarap ve kadeh, bazılarında ise sadece bahar teması vardır. Bahse konu on bir şiirin hepsi *Cemşîd ü Hurşîd* adlı mesnevide bulunmaktadır.

Na't Konulu Gazeller ve Nazımlar: Bu kategoride Hz. Peygamber'i övmek için yazılan 2 şiir bulunmaktadır. İkisi de *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinin giriş kısmında yer alır ve şairin dilindendir.

Nasihat Konulu Gazeller ve Nazımlar: Aşk ve macera mesnevilerinden üçünde nasihat temalı 5 şiir yer almaktadır. Bunlardan 2'si incelediğimiz dönemin başlarında yazılan *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisindedir. İki şiirden biri heveslerin dizginlenmesi, diğeri dünyanın geçiciliği hakkındadır. 1 şiir *Hüsrev ü Şîrîn*'dedir. Şeyhî bu gazelde dünyanın geçici olduğu hakkında öğüt vermektedir. *Hümâ vü Hümâyûn*'da ise 2 gazel bulunmaktadır. Biri dünyaya aldanmamak, diğeri dünyanın geçici olduğu hakkında kaleme alınmıştır. Şiirlerde ortak olarak fani dünyaya aldanıp kapılmamanın işlenmesi dikkat çekicidir.

Oyun Yapmak ve Hüner Göstermek Amaçlı Gazeller ve Nazımlar: Şairler, aşk ve macera mesnevilerinde gerek kahramanların ağzından gerekse kahramanların yardımcılarının dilinden oyun yapmak ve hüner göstermek amaçlı şiirler yazmışlardır. Genellikle kelime ve harflerle gösterilen bu hünerler şiirin manasına değil şekline dönüktür. İncelediğimiz dönemde yazılan iki aşk mesnevisinde bu konuda toplam 9 şiir yer almaktadır. Bunlardan dördü *Cemşîd ü*

Hurşîd mesnevisindedir. İlk şiir, elifsiz kelimelerden; ikincisi, noktasız harflerden; üçüncüsü, bir noktalı, bir noktasız harflerden; dördüncüsü, bitişmeyen harflerden meydana getirilmiştir. Bu kategorideki ikinci mesnevi *Hümâ vü Hümâyûn*'da beş şiir yer almaktadır. İlki, elifsiz kelimelerle; ikincisi, bir noktalı bir noktasız harflerle; üçüncüsü, noktasız harflerle; dördüncüsü, bütün harfleri noktalı harflerle; beşincisi, beyitlerin ikinci mısralarının sonundan kelime eksiltilerek kaleme alınmıştır.

Övgü Konulu Gazeller ve Nazımlar: Aşk kategorisinde ele aldığımız mesnevilerin birinde övgü konulu gazeller ve nazımlar da yer almaktadır. *Cemşîd ü Hurşîd*'in giriş bölümünde toplam 5 gazel övgü temalıdır. Bunlardan ikisi tevhit, üçü dönemin padişahı Çelebi Mehmed övgüsüdür.

Şikâyet, Pişmanlık, Sitem, Yakınma Konulu Gazeller/Nazımlar: İncelediğimiz aşk ve macera mesnevilerinden birinde sitem temalı 1 adet gazel yer almaktadır. *Cemşîd ü Hurşîd*'de bulunan bu şiirde sevgiliye sitem edilmektedir.

Yardım, İstek, Arzu Konulu Gazeller/Nazımlar: Aşk ve macera mesnevilerinden birinde, *Cemşîd ü Hurşîd*'de, yardım ve istek temalı 1 şiir bulunmaktadır. Mesnevinin giriş bölümünde yer alan bu gazelde Allah'tan yardım talep edilmektedir.

Aşk kategorisindeki eserlerde yer alan 226 şiirin 206'sı gazel ve nazımdır. Bunlardan 84'ü aşk, âşık ve maşuk; 1'i dua; 86'sı ayrılık ve hasret; 1'i hiciv; 11'i kadeh, şarap ve bahar; 2'si na't, 5'i nasihat; 9'u oyun yapmak ve hüner göstermek; 5'i övgü; 1'i sitem; 1'i yardım konuludur.

On bir konuya ayırarak incelediğimiz bu şiirlerin eserlere ve konulara dağılımını bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

Aşk ve Macera Mesnevilerindeki Gazel ve Nazımların Konularına Göre Dağılımı													
Sıra	Mesnevinin Adı	Aşk, Âşık, Maşuk	Dua, Beddua, Şükür	Ayrılık, Hasret, Veda	Hiciv	Kadeh, Şarap, Bahar	Na't	Nasihah	Oyun Yapmak, Hünar Göstermek	Övgü	Şikâyet, Pişmanlık, Sitem, Yakınma	Yardım, İstek, Arzu	Toplam
1	Cemşîd ü Hurşîd	35	1	23	-	11	2	2	4	5	1	1	85
2	Gül ü Hüsrev	3	-	5	1	-	-	-	-	-	-	-	9
3	Hüsrev ü Şîrîn	19	-	7	-	-	-	1	-	-	-	-	27
4	Deh-nâme	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
5	Mîhr ü Müşterî	3	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	8
6	Sî-nâme	9	-	21	-	-	-	-	-	-	-	-	30
7	Ta'aşşuk-nâme	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	10
8	Hümâ vü Hümâyûn	5	-	15	-	-	-	2	5	-	-	-	27
Toplam		84	1	86	1	11	2	5	9	5	1	1	206

Tablo 7: Aşk ve Macera Mesnevilerindeki Gazel ve Nazımların Konularına Göre Dağılımı

Kıt'a: Aşk ve macera mesnevileri grubunda ele alınan sekiz mesnevideki 226 adet mesnevi dışı nazım şekliinden 4 tanesi kıt'a nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Bu dört şiirin hepsi bir eserde, Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd* adlı mesnevisinde bulunmaktadır. İlk kıt'a Sultan Çelebi Mehmed övgüsünde melek dilinden söylenmiştir. İkincisi Cemşîd dilinden söylenmiş ayrılık ve hasret temalı bir kıt'a'dır. Üçüncüsü Cemşîd'in dostu Mihrâb'ın dilinden öğüt temalı; dördüncüsü, Cemşîd'in Çin'deki ailesine yazdığı mektuba eklediği ve kavuşmalarının yakın olduğunu müjdelediği mülemma kıt'a'dır.

Bu kıt'aları tablo içinde şöyle gösterebiliriz:

Aşk ve Macera Mesnevilerindeki Kıt’aların Dağılımı				
Sıra	Mesnevinin Adı	Söyleyen	Konusu	Toplam
1	Cemşîd ü Hurşîd	Melek	Övgü	4
2		Cemşîd	Ayrılık	
3		Mihrâb	Öğüt	
4		Cemşîd	Müjde	
Toplam				4

Tablo 8: Aşk ve Macera Mesnevilerindeki Kıt'aların Dağılımı

Musammatlar: Aşk ve macera mesnevileri olarak ele aldığımız sekiz eserde bulunan 226 tane mesnevi dışı nazım şeklinden 2'si muhammes olarak kaleme alınmıştır. İki muhammesin ikisi de Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd* adlı eserindedir. Şiirlerde baharın ve yazın güzellikleri ve yaşama sevinci işlenir.

Terkîb-bend, Tercî-bend: Aşk ve macera mesnevileri kategorisinde yer alan 226 şiirin 1'i terkîb-bend, 1'i de tercî-bend nazım şekliyle yazılmıştır. Bu 2 şiirin eserlere dağılımı şöyledir: *Gül ü Hüsrev*'de Gül ağzından söylenen ayrılık ve sitem temalı bir terkîb-bend bulunmaktadır. *Hüsrev ü Şîrîn*'de ise Ferhâd'ın aşkını anlatan bir tercî-bend vardır.

Tanımsız: *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisinde haneleri arasında vasıta beyti bulunmadığından terkîb-bend veya tercî-bend diye isimlendirilemeyen bir şiir yer almaktadır.

Aşk ve macera mesnevilerinde tespit edilen nazım şekillerine bakıldığında 11 kaside, 206 gazel ve nazım, 4 kıt'a, 2 muhammes, 1 terkîb-bend, 1 tercî-bend ve 1 tanımsız şiir bulunduğu görülmektedir. Bu verilere göre aşk ve macera mesnevilerinde en çok tercih edilen nazım şekli gazel ve nazımdır. Bunların çoğu *Cemşîd ü Hurşîd*'de bulunurken *Hüsrev ü Şîrîn*, *Hümâ vü Hümâyûn* ve *Sî-nâme*'deki gazellerin sayısı birbirine yakındır. *Sî-nâme*'nin otuz mektup olması ve her mektubun sonunda bir gazel yer alması otuz gazelin varlığını açıklamaktadır. *Sî-nâme* gibi *Deh-nâme*'nin de on mektup üzerine kurgulandığı adından anlaşılmaktadır. On mektubun her birinde bir gazel yer almaktadır. Bir başka mektup türündeki mesnevi *Ta'sşuk-nâme*, tıpkı *Deh-nâme* gibi on mektup ihtiva etmekte ve her mektupta bir gazel

bulunmaktadır. Mektup türünde yazılmış olanlarda sistematik şekilde her mektubun sonuna eklenen gazeller, diğer aşk ve macera mesnevilerinin giriş ve sonuç bölümlerine ya da olay akışında şairin uygun gördüğü yerlere eklenmiştir.

Aşk ve macera mesnevilerinde bulunan mesnevi dışı nazım şekillerinin hepsini bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

Aşk ve Macera Mesnevilerindeki Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri									
Sıra	Mesnevinin Adı	Kaside	Gazel/Nazım	Kıt'a	Musammat	Terkîb-bend	Tercî-bend	Tanımsız	Toplam
1	Cemşîd ü Hurşîd	-	85	4	2	-	-	-	91
2	Gül ü Hüsrev	-	9	-	-	1	-	-	10
3	Hüsrev ü Şîrîn	5	27	-	-	-	1	-	33
4	Deh-nâme	-	10	-	-	-	-	-	10
5	Mihr ü Müşterî	1	8	-	-	-	-	-	9
6	Sî-nâme	1	30	-	-	-	-	-	31
7	Ta'aşşuk-nâme	-	10	-	-	-	-	-	10
8	Hümâ ve Hümâyûn	4	27	-	-	-	-	1	32
Toplam		11	206	4	2	1	1	1	226

Tablo 9: Aşk ve Macera Mesnevilerindeki Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri

3.2.2. Savaş, Kahramanlık ve Gaza Mesnevileri

1400-1450 yılları arasında bu kategoride yazılan ve muhtevasında mesnevi dışı nazım şekli bulunan bir eser vardır. Gelibolulu Za'îfî'nin II. Murâd'ın savaşlarını anlattığı *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân* adlı mesnevisinde 11 tane mesnevi dışı nazım şekli yer alır. Bunların tamamı gazel ve nazım şeklinde olup eserde başka bir nazım şekli bulunmamaktadır. Bunlardan biri eserin giriş bölümünde, dokuzu Sultan II. Murâd'ın kurdurduğu ve bizzat katıldığı eğlence meclisinin tasvir edildiği “Der Beyân-ı Meclis-i Sultân Murâd” başlığıyla isimlendirilen bölümün içinde, biri de asıl

konu bölümünde yer alır. 11 şiirden 7'si aşk, âşık, maşuk; 1'i ayrılık, 1'i nasihat; 2'si de övgü konuludur.

Aşk, Âşık, Maşuk Konulu Gazeller ve Nazımlar: *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*'ın muhtevasında bulunan ve gazel tarzında kaleme alınmış 11 mesnevi dışı nazım şeklinden 7 tanesi aşk, âşık, maşuk temalıdır. Eğlence meclisinde okunan yedi şiirin hepsindeki aşk, beşeri aşktır. Eğlence meclisine katılan Sultan Murâd, mescliste enstrüman çalan ve şiir okuyan müzisyenleri orkestra şefi gibi yönetmektedir. Bir müzisyen icrasını tamamladığında padişah, farklı bir enstrüman çalan sanatçıya işaret ederek yeni bir icraya başlamasını emreder. Bu gruptaki ilk şiir şairin dilinden söylenmiştir. Bundan sonraki şiirler sırasıyla kanunî, mugannî, rebabî, kemençeci, neyzen ve def çalanlar tarafından okunmuştur.

Övgü Konulu Gazeller ve Nazımlar: Gelibolulu Za'îfî, 11 gazelden ikisini II. Murâd övgüsünde kaleme almıştır. İlki, eserin giriş bölümünde yer alır. Şair, önce dünyanın içinde bulunduğu dönemin ne kadar kötü olduğunu söyleyip sonra bu şiirle padişahı ve onun devrini över. İkinci övgü şiiri eserde Davut Bey'in savaşından sonra padişahın savaşını anlatmaya başlamadan önce yine II. Murâd için yazılmıştır.

Nasihat Konulu Gazeller ve Nazımlar: *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*'daki şiirlerinden birisi nasihat konuludur. Bu şiir, eğlence meclisinin betimlendiği bölümde sırayla müzik icra edip şiir söyleyen sanatçılardan çeng çalan müzisyen tarafından okunmuştur. Şiirin konusu, güzelliğin geçici olduğu hakkındadır.

Ayrılık, Hasret, Veda Konulu Gazeller ve Nazımlar: *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*'da tasvir edilen eğlence meclisinde okunan şiirlerden birisi de ayrılık konuludur. Şeştar çalan sanatçı tarafından söylenmiştir.

Savaş, kahramanlık ve gaza grubu mesnevisi olarak değerlendirdiğimiz tek eser olan *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*'da yer alan 11 şiir, dört farklı konuda ele alınmıştır.

Bunları bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

Savaş, Kahramanlık ve Gaza Mesnevilerinde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri					
Sıra	Mesnevinin Adı	Söyleyen	Nazım Şekli	Konusu	Toplam
1	Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân	Za'îfî	Gazel/Nazım	Aşk, Âşık, Maşuk	7
2		Kanûnî			
3		Mugannî			
4		Rebâbî			
5		Kemençeci			
6		Neyzen			
7		Defci			
8		Za'îfî	Gazel/Nazım	Övgü	2
9		Za'îfî			
10		Çengî	Gazel/Nazım	Nasihat	1
11		Şeştârî	Gazel/Nazım	Ayrılık	1
Toplam					11

Tablo 10: Savaş, Kahramanlık ve Gaza Mesnevilerinde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri

3.2.3. Ahlâki, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesneviler

Çalışmamıza kaynaklık eden 23 mesneviden 11'i ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesneviler grubunda ele aldığımız eserlerdir. Bu eserlerde toplam 151 mesnevi dışı nazım şekli tespit edilmiştir. Bunlar, *Çeng-nâme*'de 1; *Vesîletü'n-Necât*'ta 2; *Bahrü'l-Hakâyık*'ta 2; *Halîl-nâme*'de 17; *Letâyif-nâme*'de 1; *Gülşen-i Râz Tercümesi*'nde 4; *Murâd-nâme*'de 95; *Mevlidü'n-Nebî*'de 3; *Mi'râcü'n-Nebî*'de 3; *Tuhfetü'l-Hakîr*'de 18; *Vefâtü'n-Nebî*'de 5 tanedir. Eserlerdeki şiirlerin nazım şekillerine dağılımı, kaside 10; gazel ve nazım 122; kıt'a 15; rubâî 2; tuyuğ 1; tercî-bend 1 şeklindedir.

Kasideler: Ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesnevilerin muhtevasında bulunan 151 mesnevi dışı nazım şeklinden 10'u kaside tarzında yazılmıştır. Kasideler, bu grupta ele aldığımız on bir eserden altısında yer almaktadır. Kasidelerin eserlere göre dağılımı, *Vesîletü'n-Necât* 1; *Halîl-nâme* 2; *Gülşen-i Râz Tercümesi* 1; *Mevlidü'n-Nebî* 2; *Mi'râcü'n-Nebî* 1; *Vefâtü'n-Nebî* 3 şeklindedir.

Çalıştığımız dönem eserlerinde bulunan toplam 36 kaside, övgü ve nasihat olmak üzere iki konuda ele alınmıştır. Nasihat kasidelerinin tamamı *Câmi’u’l-Ahbâr*’da bulunduğu için geri kalan kasidelerin hepsi övgü konulu grupta tasnif edilmiştir. Ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesneviler kategorisinde ele alınan eserlerdeki övgü konulu kasideler incelendiğinde, *Vesîletü’n-Necât*’taki bir kaside Hz. Peygamber övgüsüdür. Vaka akışının ayrılmaz bir parçası olan şiir, Âmine’nin Hz. Peygamber’i dünyaya getirdiği doğum anını anlatır. *Halîl-nâme*’de yer alan iki kaside, Çelebi Mehmed’e ve vezir Bayezid Bey’e methiyedir. *Gülşen-i Râz Tercümesi*’ndeki bir kaside tevhit türündedir. Ârif’in *Mevlidü’n-Nebî*’sinde bulunan iki kasideden biri tevhit, diğeri na’t türünde yazılmıştır. *Mi’râcü’n-Nebî*’deki şiir, Hz. Peygamber için yazılmış bir na’ttır. *Vefâtü’n-Nebî*’de üç kaside bulunmaktadır. Bunlardan ilki tevhit, ikincisi na’t, üçüncüsü Hz. Peygamber’in ailesine ve ashabına methiyedir. Bahse konu kasideleri bir tablo biçiminde şöyle gösterebiliriz:

Ahlâki, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesnevilerde Yer Alan Kasideler					
Sıra	Mesnevinin Adı	Söyleyen	Övülen Varlık	Türü	Toplam
1	Vesîletü'n-Necât	Süleyman Çelebi	H. Peygamber	Na't	1
2	Halîl-nâme	Abdülvâsi Çelebi	Çelebi Mehmed ve Bayezit Bey	Methiye	2
3		Abdülvâsi Çelebi	Çelebi Mehmed ve Bayezit Bey	Methiye	
4	Gülşen-i Râz Tercümesi	Elvân-ı Şîrâzî	Allah	Tevhit	1
5	Mevlidü'n-Nebî	Ârif	Allah	Tevhit	2
6		Ârif	H. Peygamber	Na't	
7	Mi'râcü'n-Nebî	Ârif	H. Peygamber	Na't	1
8	Vefâtü'n-Nebî	Ârif	Allah	Tevhit	3
9		Ârif	H. Peygamber	Na't	
10		Ârif	Âl ve Ashap	Methiye	
Toplam					10

Tablo 11: Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesnevilerde Yer Alan Kasideler

Gazel ve Nazım: Ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesnevilerde yer alan 151 mesnevi dışı nazım şeklinden 122'si gazel ve nazım tarzında kaleme alınmıştır. Bu şiirler, konularına göre on bir farklı grupta tasnif edilmiştir.

Aşk, Âşık, Maşuk Konulu Gazeller ve Nazımlar: Üçüncü grup mesneviler içinde bir eserde aşk temalı 1 tane şiir bulunmaktadır. *Halîl-nâme*'de yer alan bu gazel, Hz. İbrahim ile Sara'nın kavuşup evlenmesini anlatan beşeri aşk temalı bir şiirdir.

Dua, Beddua, Şükür Konulu Gazeller ve Nazımlar: Ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesnevilerde yer alan gazellerin 12 tanesi dua, beddua, şükür konuludur. Bunlar, *Bahrü'l-Hakâyık*'ta 1; *Halîl-name*'de 6; *Tuhfetü'l-Hakîr*'de 5 şiir olarak dağılım gösterirler. *Bahrü'l-Hakâyık*'ta Hatîboğlu kitabı bitirdiği için Allah'a şükrederken *Halîl-nâme*'de Abdülvâsi Çelebi şiirlerin ilkinde kendisi için, ikincisinde Çelebi Mehmed için, sonraki üç şiirde vezir Bayezid Bey için dua eder. Son şiirde ise Hz. İbrahim, ateşe atıldığı esnada Allah'a dua eder. *Tuhfetü'l-Hakîr*'deki şiirlerin üçünde mevlid gecesine kavuşmanın şükürü dile getirilirken, ikisinde Hz. Peygamber'in dünyaya gelmiş olmasına şükredilir. Bu gruptaki eserlerde beddua temalı bir şiir bulunmamaktadır.

Ayrılık, Hasret, Veda Konulu Gazeller ve Nazımlar: Bu kategorideki mesnevilerden 3 tanesinde ayrılık, hasret veda konulu 4 gazel ve nazım bulunmaktadır. Bu şiirler *Mi'râcü'n-Nebî*'de 1; *Tuhfetü'l-Hakîr*'de 2; *Vefâtü'n-Nebî*'de 1 olarak dağılım gösterir. *Mi'râcü'n-Nebî*'deki şiir, şair Ârif'in Hz. Peygamber'e hasretini dile getirdiği bir şiirdir. *Tuhfetü'l-Hakîr*'deki şiirler, eserdeki olay akışında Hz. Peygamber'in vefatı gerçekleştiğinde söylenir. Ondan ayrı kalmanın acısını anlatan mersiye mahiyetinde şiirlerdir. *Vefâtü'n-Nebî*'deki şiir Hz. Peygamber hastalandığında ashabıyla vedalaşmak için mescide geldiğinde sahabelerin ağzından söylenen veda şiiridir.

Hiciv Konulu Gazeller ve Nazımlar: Bu konuda sadece bir eserde, *Halîl-nâme*'de 1 şiir bulunmaktadır. Hz. İbrahim putları kırdığında halk bunu yapanın kim olduğunu soruşturmaya başlayıp putları kıranı gammazlayacak birisini ararlar. Abdülvâsi Çelebi olay akışını kesip gammazları hicvettiği bu şiiri söyler.

Kadeh, Şarap, Bahar Konulu Gazeller ve Nazımlar: Bu kategorideki mesnevilerden birinde, *Gülşen-i Râz Tercümesi*'nde bahar konulu 1 şiir yer almaktadır. Şiirde ilkbaharın gelişi ve güzellikleri tasvir edilmektedir.

Na't Konulu Gazeller ve Nazımlar: Üçüncü grup mesnevilerde incelediğimiz 11 eserin 3 tanesinde na't konulu gazeller ve nazımlar yer almaktadır. Bunlar, *Vesîletü'n-Necât*'ta 1; *Letâyif-nâme*'de 1; *Tuhfetü'l-Hakîr*'de 6 olmak üzere toplam 8 şiirdir. *Vesîletü'n-Necât*'taki na't, Hz. Peygamber'in doğumunun anlatıldığı bölümün son faslının ardından ve mucizelerin beyanı bölümünden önce, ikisinin arasında gelir. *Letâyif-nâme*'deki na't eserin giriş bölümünde yer almaktadır. Eserde mesnevi dışı nazım şekliyle yazılmış tek şiirdir. Bir başka mevlit eseri *Tuhfetü'l-Hakîr*'deki na'tların pozisyonu *Vesîletü'n-Necât*'taki na'tla benzerlik gösterir, onun gibi fasılların aralarına eklenmişlerdir.

Mesneviyi Açıklayan, Özetleyen, Örneklendiren Gazeller ve Nazımlar: Bu gruptaki mesnevilerden *Murâd-nâme*'de ve *Tuhfetü'l-Hakîr*'de toplam 79 şiir mesneviyi açıklayan veya örneklendiren özellik göstermektedir. *Murâd-nâme*'deki 78 şiirin tamamı nazım tarzında kaleme alınmış şiirlerdir. Ansiklopedik bir eser olan *Murâd-nâme*'de anlatılan maddeler bu şiirlerle açıklanmakta veya örneklendirilmektedir. Bir diğer eser *Tuhfetü'l-Hakîr*'deki şiirlerden birisi mevlit metnini açıklayan bir mahiyet göstermektedir.

Nasihat Konulu Gazeller ve Nazımlar: Ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesnevilerden 2 tanesinde 4 tane nasihat konulu gazel ve nazım bulunmaktadır. Bunlar *Halîl-nâme*'de 2; *Tuhfetü'l-Hakîr*'de 2 şeklinde dağılım gösterir. *Halîl-nâme*'deki şiirlerden ilki tevbe, ikincisi ecel hakkında nasihat verir. *Tuhfetü'l-Hakîr*'deki şiirlerden birincisi mevlit gecesini hakkıyla idrak etmek, ikincisi de Hz. Peygamberi layıkıyla sevmek hakkında öğüt verir.

Övgü Konulu Gazeller ve Nazımlar: Mesnevilerin 5 tanesinde toplam 10 gazel ve nazım bulunmaktadır. Bunlar, *Halîl-nâme*'de 4; *Gülşen-i Râz Tercümesi*'nde 2; *Mevlidü'n-Nebî*'de 1; *Mi'râcû'n-Nebî*'de 1; *Tuhfetü'l-Nakîr*'de 2 şiir olarak dağılım gösterir. *Halîl-nâme*'deki şiirlerde sırasıyla Bayezid Bey, Sara, Kâbe ve Çelebi Mehmed övülür. *Gülşen-i Râz Tercümesi*'ndeki övgü şiirleri tevhit

türünde kaleme alınmıştır. *Mevlidü'n-Nebî* ve *Mi'râcü'n-Nebî*'deki birer şiirde ehlibeyt övgüsü yapılmaktadır. Celâl Muhibbî'nin *Tuhfetü'l-Hakîr*'indeki iki gazel ise şairin şeyhi Emîr Sultan methiyesidir.

Şikâyet, Pişmanlık, Sitem, Yakınma Konulu Gazeller ve Nazımlar:

İncelenen eserlerden Abdülvâsî Çelebi'nin *Halîl-nâme*'de sitem temalı bir şiir yer almaktadır. Şiirde susuzluğa sitem edilmektedir. Hz. İbrahim, Hacer'i bebeği İsmail ile beraber çöle bıraktığında bir müddet sonra susayan Hacer, Safa ile Merve arasında koşarak su kaynağı arar fakat bulamaz. Hacer, umutsuzluğa kapıldığı esnada susuzluğa sitem ettiği bu şiiri okur.

Yardım, İstek, Arzu Konulu Gazeller ve Nazımlar:

Ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesnevilerden *Vefâtü'n-Nebî*'de 1 tane yardım temalı şiir bulunmaktadır. Eserin sonunda hatime bölümünden önce yer alan gazelde şair Ârif, Hz. Peygamber'den yardım istemektedir.

Ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesneviler kategorisinde yer alan 11 mesnevinin incelenmesi sonunda eserlerin 10'unda gazel ve nazım tarzında 122 şiir tespit edilmiştir. On bir farklı konuya ayırıp tasnif ettiğimiz bu gazellerin 8'i na't; 12'si dua; 1'i aşk; 4'ü ayrılık ve hasret; 1'i hiciv; 1'i bahar; 79'u mesneviyi açıklayan veya örneklendiren; 4'ü nasihat; 10'u övgü; 1'i sitem; 1'i yardım isteme konuludur.

On eserde bulunan bu şiirlerin eserlere ve konulara dağılımını bir tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesnevilerdeki Gazel ve Nazımların Konulara Dağılımı													
Sıra	Mesnevinin Adı	Aşk, Âşık, Maşuk	Dua, Beddua, Şükür	Ayrılık, Hasret, Veda	Hiciv	Kadeh, Şarap, Bahar	Na't	Nasihah	Mesneviyi Açıklayan, Örneklendiren	Övgü	Şikâyet, Pişmanlık, Sitem, Yakınma	Yardım, İstek, Arzu	Toplam
1	Vesîletü'n-Necât	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
2	Bahrü'l-Nakâyık	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
3	Halîl-nâme	1	6	-	1	-	-	2	-	4	1	-	15
4	Letâyif-nâme	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
5	Gülşen-i Râz Ter.	-	-	-	-	1	-	-	-	2	-	-	3
6	Murâd-nâme	-	-	-	-	-	-	-	78	-	-	-	78
7	Mevlidü'n-Nebî	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
8	Mi'râcû'n-Nebî	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	2
9	Tuhfetü'l-Hakîr	-	5	2	-	-	6	2	1	2	-	-	18
10	Vefâtü'n-Nebî	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	2
Toplam		1	12	4	1	1	8	4	79	10	1	1	122

Tablo 12: Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesnevilerdeki Gazel ve Nazımların Konulara Dağılımı

Kıt'a: Ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesneviler grubundaki 2 mesnevide toplam 15 adet kıt'a nazım şekliyle yazılmış şiir bulunmaktadır. Bunlar, *Bahrü'l-Hakâyık*'ta 1; *Murâd-nâme*'de 14 adettir. *Bahrü'l-Hakâyık*'taki kıt'a Hz. Peygamber hakkında yazılmış bir na'ttır. *Murâd-nâme*'deki kıt'alar ise mesnevi nazım şekliyle yazılmış bölümlerdeki maddeleri örneklendiren, açıklayan özellik göstermektedir.

Rubâ'î: Ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesnevilerden Bedr-i Dilşâd'ın *Murâd-nâme*'sinde rubâ'î vezinleriyle kaleme alınmış 2 adet şiir bulunmaktadır. İlki mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilün fa' veznini örneklendirmektedir. İkincisi, yaşlılık ve gençliğin anlatıldığı bapta gençlikten geçip yaşlılığa gelen bir insanın durumunu anlatan bölümü açıklamak ve örneklendirmek için yazılmıştır.

Tuyuğ: *Murâd-nâme*'de tuyuğ nazım şekliyle yazılmış bir adet şiir bulunmaktadır. Vezni ve cinaslı kafiyesiyle tuyuğ olarak tasnif edilen bu şiir, rubâ'î başlığı taşımaktadır. Şairin bu başlığı nazım şekli anlamında değil, dört mısralı şiirleri ifade etmek için kullandığı anlaşılmaktadır. Eserde yer alan 95 adet mesnevi dışı nazım şeklinden 51 tanesi rubâ'î başlığını taşıdığı halde sadece biri rubâ'îdir.

Tercî-bend: Tasavvufî mesneviler arasında değerlendirilen *Çeng-nâme* adlı eserde bir adet tercî-bend yer almaktadır. Bu şiir, hikâye akışı kesilerek araya eklenmiştir. Sakiname havasında yazılan tercî-bendin vasıta beyti Emir Süleyman övgüsünde söylenmiştir ve şiirin bütün anlamını üzerinde toplar.

Ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesnevilerdeki mesnevi dışı nazım şekillerini bir tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz.

Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesnevilerdeki Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri								
Sıra	Mesnevinin Adı	Kaside	Gazel/Nazım	Kıt'a	Rubâ'î	Tuyuğ	Tercî-bend	Toplam
1	Çeng-nâme	-	-	-	-	-	1	1
2	Vesîletü'n-Necât	1	1	-	-	-	-	2
3	Bahrü'l-Hakâyık	-	1	1	-	-	-	2
4	Halîl-nâme	2	15	-	-	-	-	17
5	Letâyif-nâme	-	1	-	-	-	-	1
6	Gülşen-i Râz Ter.	1	3	-	-	-	-	4

7	Murâd-nâme	-	78	14	2	1	-	95
8	Mevlidü'n-Nebî	2	1	-	-	-	-	3
9	Mi'râcü'n-Nebî	1	2	-	-	-	-	3
10	Tuhfetü'l-Hakîr	-	18	-	-	-	-	18
11	Vefâtü'n-Nebî	3	2	-	-	-	-	5
Toplam		10	122	15	2	1	1	151

Tablo 13: Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesnevilerdeki Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri

3.2.4. Nasihat Mesnevileri

Dördüncü grup olarak incelediğimiz *Câmi'u'l-Ahbâr*, *Mesnevî-i Murâdiyye* ve *Mürşidü'l-'Ubbâd* adlı 3 mesnevide toplam 69 adet mesnevi dışı nazım şekli yer almaktadır. Bunlar, *Câmi'u'l-Ahbâr*'da 15; *Mesnevî-i Murâdiyye*'de 53; *Mürşidü'l-'Ubbâd*'da 1 şiidir.

Kasideler: Nasihat konulu mesneviler kategorisinde incelenen üç mesneviden ikisinde kaside nazım şekliyle yazılmış şiirler bulunmaktadır. Bunlar, *Câmi'u'l-Ahbâr*'da 12 ve *Mesnevî-i Murâdiyye*'de üç olmak üzere toplam 15 adettir.

Övgü Konulu Kasideler: İki mesnevide toplam 5 adet övgü temalı kaside yer almaktadır. Bu kasidelerin 2'si *Câmi'u'l-Ahbâr*'ın giriş bölümünde bulunmaktadır. İlki tevhit, ikincisi na't konuludur. Kasidelerin geriye kalan 3'ü *Mesnevî-i Murâdiyye*'de yer alır. Birincisi Sultan II. Murâd için methiye, ikincisi münacat, üçüncüsü Hz. Peygamber için na'ttır.

Nasihat Konulu Kasideler: Nasihat konulu 10 kasidenin hepsi *Câmi'u'l-Ahbâr*'da yer almaktadır. Bu kasideler sırasıyla, helal yemek, riyazet, Allah'a kulluk, günahları hatırlamak, lüzumsuz konuşmamak, tevbe etmenin önemi, velilerin duasının kabul olduğu, velilerin feraseti, cömertlik ve beylerin takvalı olması gerektiği konularındadır.

Nasihat konulu mesnevilerdeki kasidelerin eserlere ve konulara dağılımını bir tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Nasihat Konulu Mesnevilerinde Yer Alan Kasideler					
A. Övgü Konulu Kasideler					
Sıra	Mesnevi Adı	Söyleyen	Övülen Varlık	Türü	Toplam
1	Câmi’u’l-Ahbâr	Âşık Ahmed	Allah	Tevhit	2
2			Hz. Peygamber	Na’t	
3	Mesnevî-i Murâdiyye	Mu’înî	II. Murâd	Methiye	3
4			Allah	Münacat	
5			Hz. Peygamber	Na’t	
Övgü Konulu Kasidelerin Toplamı					5
B. Nasihat Konulu Kasideler					
Sıra	Mesnevi Adı	Söyleyen	Nasihatin Konusu	Toplam	
1	Câmi’u’l-Ahbâr	Âşık Ahmed	Helal yemek	1	
2			Riyazet	1	
3			Allah’a Kulluk	1	
4			Günahları Hatırlamak	1	
5			Lüzumsuz Konuşmamak	1	
6			Tevbe	1	
7			Velilerin Duası	1	
8			Velilerin Feraseti	1	
9			Cömertlik	1	
10			Beylerin Takvası	1	
Nasihat Konulu Kasidelerin Toplamı					10
Genel Toplam					15

Tablo 14: Nasihat Konulu Mesnevilerinde Yer Alan Kasideler

Gazeller ve Nazımlar: Nasihat kategorisinde ele alınan mesnevilerde gazel ve nazım tarzında kaleme alınmış toplam 53 adet şiir bulunmaktadır. Bunlar, *Câmi’u’l-Ahbâr*’da 3; *Mesnevî-i Murâdiyye*’de 49 ve *Mürşidü’l-‘Ubbâd*’da 1 şiirdir. 53 şiiri yedi farklı konuda listelemek mümkündür.

Aşk, Âşık, Maşuk Konulu Gazeller ve Nazımlar: Nasihat mesnevileri grubunda ele alınan mesnevilerden *Mesnevî-i Murâdiyye*’de bu konuda 11 şiir yer almaktadır. Bunlardan onu ilahi aşkı, biri müridin pirine aşkını konu etmektedir.

Dua, Beddua, Şükür Konulu Gazeller ve Nazımlar: Dua konulu tek şiir *Mesnevî-i Murâdiyye*'de yer almaktadır. Mu'înî, edebin kerameti ve edepsizliğin vehameti konulu kısmın sonunda bu şiirle Allah'a yakarmaktadır.

Ayrılık, Hasret, Veda Konulu Gazeller ve Nazımlar: Ayrılık temalı bir şiir *Mesnevî-i Murâdiyye*'de bulunmaktadır. Mu'înî bu şiirle kesrete düşüp vahdetten ayrı kalmanın üzüntüsünü dile getirmektedir.

Na't Konulu Gazeller ve Nazımlar: Na't konulu bir şiir *Mürşidü'l-'Ubbâd*'da bulunmaktadır. Eserde hatime bölümünden önce yer alır. Eserin baş tarafı noksan olduğundan Ârif'in diğer mesnevilerinin hepsinin giriş kısmında yer alan tevhit ve na't türünden şiirleri bu eserde bulunmamaktadır. Eserin mevcut halinde, muhtevasında yer alan tek mesnevi dışı nazım şekliyle yazılmış şiir na't konulu bu şiirdir.

Nasihat Konulu Gazeller ve Nazımlar: Bu konuda *Câmi'u'l-Ahbâr*'da 2; *Mesnevî-i Murâdiyye*'de 31 şiir bulunmaktadır. *Câmi'u'l-Ahbâr*'daki şiirlerin ilki velilerin kerametleri, ikincisi tevekkül hakkında nasihattir. *Mesnevî-i Murâdiyye*'deki şiirlerin konuları sırasıyla salîğin niteliği, edep, ilahi aşk, nefse uymama, nefis-i emmareye kanmama, kişinin nefesine uymayıp bir veliye tabi olması, veliye tabi olmanın lüzumu, nefse uymayıp akla önem verme, gaflete düşmemek, himmet, tevazu, Allah'a teslimiyet, şeyhe teslimiyet, vahdetivücut, nefsi yenmek, nefis üzerinde hakimiyet kurma, nefse karşı koyma, gaflete düşmeme, cimrilik, kalp kırmamak, kadere teslimiyet, vahdeticücut, vahdeticücut, gayret ve çalışma, Mananın ve özün önemi, marifet ve hüner, cehalet, Allah'a kavuşmak, nefsi terk edip akli tercih etmek, dünyanın faniliği, nefsin dehşetidir.

Övgü Konulu Gazeller ve Nazımlar: Nasihat mesnevileri grubunda ele alınan eserlerde 4 şiir övgü konuludur. Bunlar, *Câmi'u'l-Ahbâr*'da 1; *Mesnevî-i Murâdiyye*'de 3 gazeldir. *Câmi'u'l-Ahbâr*'daki şiir II. Murâd hakkında methiyedir. *Mesnevî-i Murâdiyye*'deki şiirlerden ikisi Allah, biri Şems hakkındadır.

Yardım, İstek, Arzu Konulu Gazeller ve Nazımlar: Yardım konulu iki şiirin ikisi de *Mesnevî-i Murâdiyye*'de yer almaktadır. Mu'înî bu şiirlerde Allah'tan yardım istemektedir.

Nasihat mesnevileri kategorisinde yedi konuda tasnif edilen gazel ve nazım tarzında yazılan 53 şiiri ve konularını bir tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Nasihat Konulu Mesnevilerdeki Gazel ve Nazımlar									
Sıra	Mesnevinin Adı	Aşk, Âşık, Maşuk	Dua, Beddua, Şükür	Ayrılık, Hasret, Veda	Na't	Nasihat	Övgü	Yardım, İstek, Arzu	Toplam
1	Câmi'u'l-Ahbâr	-	-	-	-	2	1	-	3
2	Mesnevî-i Murâdiyye	11	1	1	-	31	3	2	49
3	Mürşidü'l-'Ubbâd	-	-	-	1	-	-	-	1
Toplam		11	1	1	1	33	4	2	53

Tablo 15: Nasihat Konulu Mesnevilerdeki Gazel ve Nazımlar

Tanımsız: *Mesnevî-i Murâdiyye*'de yer alan ve bentleri arasında vasıta beyti bulunmayan münacat özelliğinde bir şiir tanımsız olarak listelenmiştir. Bu şiirin bentleri arasında aynı vasıta beyti tekrar etse tercî-bent, farklı vasıta beyitleri tekrar etse terkîb-bent olacak şekildedir. Ancak, herhangi bir vasıta beyti bulunmamaktadır.

Bu verilere göre nasihat konulu mesnevilerde üç farklı nazım şekliyle yazılmış toplam 69 şiir bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Mesnevileri, nazım şekillerini ve şiir sayılarını bir tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Nasihat Konulu Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri					
Sıra	Mesnevinin Adı	Kaside	Gazel/Nazım	Tanımsız	Toplam
1	Câmi'ü'l-Ahbâr	12	3	-	15
2	Mesnevî-i Murâdiyye	3	49	1	53
3	Mürşidü'l-'Ubbâd	-	1	-	1
Toplam		15	53	1	69

Tablo 16: Nasihat Konulu Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri

Dört grupta incelediğimiz 23 mesnevîde, mesnevi dışı nazım şekliyle yazılmış toplam 457 adet şiir bulunduğu ortaya konmuştur. Bu şiirler, nazım şekillerine ve her nazım şekli kendi içinde farklı konulara ayrılarak tasnif edilmiştir.

Buna göre aşk ve macera grubundaki 8 mesnevîdeki şiirler yedi farklı nazım şekliyle listelenmiştir. Bunlar, kaside 11; gazel ve nazımlar 206; kıt'a 4; musammat 2; Tercî-bend 1; Tercî-bend 1; Tanımsız 1 olmak üzere toplam 226 adettir.

Savaş, kahramanlık ve gaza kategorisinde değerlendirdiğimiz bir eserde hepsi gazel ve nazım olan 11 şiir vardır.

Ahlakî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesnevîler grubunda bulunan 11 mesnevîdeki şiirler altı farklı nazım şekliyle listelenmiştir. Bunlar, kaside 10; gazel ve nazım 122; Kıt'a 15; rubâ'î 2; tuyuğ 1; tercî-bend 1 olmak üzere toplam 151 adettir.

Nasihat mesnevîleri kategorisinde değerlendirdiğimiz 3 mesnevîdeki şiirler üç farklı nazım şekliyle listelenmiştir. Bunlar, kaside 15; gazel ve nazım 53; tanımsız 1 olmak üzere toplam 69 adettir.

Bahse konu dört mesnevi grubundaki mesnevi dışı nazım şekillerini bir tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Gruplarına Göre Mesnevilerdeki Toplam Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri											
Sıra	Mesnevi Grupları	Kaside	Gazel/Nazım	Kıt'a	Rubâ'î	Tuyuğ	Musammat	Terkîb-bend	Tercî-bend	Tanımsız	Toplam
1	Aşk ve Macera Mesnevileri	11	206	4	-	-	2	1	1	1	226
2	Savaş, Kahramanlık ve Gaza Mesnevileri	-	11	-	-	-	-	-	-	-	11
3	Ahlakî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mes.	10	122	15	2	1	-	-	1	-	151
4	Nasihat Mesnevileri	15	53	-	-	-	-	-	-	1	69
Toplam		36	392	19	2	1	2	1	2	2	457

Tablo 17: Gruplarına Göre Mesnevilerdeki Toplam Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri

XV. yüzyılın başından Fatih Sultan Mehmed devrine kadar olan 1400-1450 yılları arasındaki zaman diliminde kaleme alınan ve muhtevasında mesnevi dışı nazım şekli bulunan 23 mesneviyi (*Cemşîd ü Hurşîd*, *Çeng-nâme*, *Gül ü Hüsrev*, *Vesîletü'n-Necât*, *Bahrü'l-Hakâyık*, *Halîl-nâme*, *Letâyif-nâme*, *Gülşen-i Râz Tercümesi*, *Murâd-nâme*, *Hüsrev ü Şîrîn*, *Deh-nâme*, *Câmi'u'l-Ahbâr*, *Mihr ü Müşterî*, *Sî-nâme*, *Ta'aşşuk-nâme*, *Mesnevî-i Murâdiyye*, *Mevlidü'n-Nebî*, *Mi'râcü'n-Nebî*, *Mürşidü'l-'Ubbâd*, *Tuhfetü'l-Hakîr*, *Vefâtü'n-Nebî*, *Hümâ vü Hümayûn*, *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân*) ve mesnevilerin muhtevalarında tespit edilen 457 adet şiirin hepsini nazım şekillerine göre (*Kaside*, *Gazel/Nazım*, *Kıt'a*, *Rubâ'î*, *Tuyuğ*, *Musammat*, *Terkîb-bend*, *Tercî-bend*, *Tanımsız*) tasnif edilmiş halde bir tablo üzerinde şöyle görebiliriz:

1400-1450 Döneminde Yazılan Mesnevilerde Toplam Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri											
Sıra	Mesnevinin Adı	Kaside	Gazel/Nazım	Kıt'a	Rubâ'î	Tuyuğ	Musammat	Terkîb-bend	Tercî-bend	Tanimsız	Toplam
1	Cemşîd ü Hurşîd	-	85	4	-	-	2	-	-	-	91
2	Çeng-nâme	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
3	Gül ü Hüsrev	-	9	-	-	-	-	1	-	-	10
4	Vesîletü'n-Necât	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2
5	Bahrü'l-Hakâyık	-	1	1	-	-	-	-	-	-	2
6	Halîl-nâme	2	15	-	-	-	-	-	-	-	17
7	Letâyif-nâme	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
8	Gülşen-i Râz Ter.	1	3	-	-	-	-	-	-	-	4
9	Murâd-nâme	-	78	14	2	1	-	-	-	-	95
10	Hüsrev ü Şîrîn	5	27	-	-	-	-	-	1	-	33
11	Deh-nâme	-	10	-	-	-	-	-	-	-	10
12	Câmi'u'l-Ahbâr	12	3	-	-	-	-	-	-	-	15
13	Mihr ü Müşterî	1	8	-	-	-	-	-	-	-	9
14	Sî-nâme	1	30	-	-	-	-	-	-	-	31
15	Ta'aşşuk-nâme	-	10	-	-	-	-	-	-	-	10
16	Mesnevî-i Murâdiyye	3	49	-	-	-	-	-	-	1	53
17	Mevlidü'n-Nebî	2	1	-	-	-	-	-	-	-	3
18	Mi'râcü'n-Nebî	1	2	-	-	-	-	-	-	-	3
19	Mürşidü'l-'Ubbâd	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
20	Tuhfetü'l-Hakîr	-	18	-	-	-	-	-	-	-	18
21	Vefâtü'n-Nebî	3	2	-	-	-	-	-	-	-	5
22	Hümâ vü Hümâyûn	4	27	-	-	-	-	-	-	1	32
23	Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân	-	11	-	-	-	-	-	-	-	11
Toplam		36	392	19	2	1	2	1	2	2	457

Tablo 18: 1400-1450 Döneminde Yazılan Mesnevilerde Toplam Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri

3.3. 1400-1450 DÖNEMİ MESNEVİLERİNİN XV. YÜZYILA KADAR YAZILAN MESNEVİLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Başlangıcından XV. yüzyıla kadar yazılan ve muhtevasında mesnevi dışı nazım şekli bulunan 25 mesnevide toplam 217 şiir tespit edilmiştir. Bunların 8'i kaside, 198'i gazel ve nazım, 8'i kıt'a, 1'i tercî-bend, 2'si de murabba nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Yirmi beş mesnevi, aşk ve macera mesnevileri; savaş, kahramanlık ve gaza mesnevileri; ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesneviler ve nasihat mesnevileri olmak üzere dört grupta tasnif edilmiştir.²

3.3.1. Aşk ve Macera Mesnevilerinin Karşılaştırılması

XV. yüzyıla kadar yazılan yedi aşk ve macera mesnevisinde 77'si gazel, 1'i tercî-bend olmak üzere toplam 78 şiir bulunmaktadır. 77 gazelin 33'ü aşk, âşık ve maşuk; 26'sı ayrılık, hasret ve veda; 8'i şikâyet, yakınma, hayıflanma, pişmanlık ve sitem; 1'i mesneviyi özetleyen; 5'i dua, beddua; 3'ü övgü konuludur. Tercî-bend nazım şekliyle yazılan şiir de aşk konuludur. Buna göre XI-XV. yüzyıllar arasında yazılan aşk ve macera konulu mesnevilerdeki mesnevi dışı nazım şekillerin biri hariç hepsi gazeldir. Gazellerin konularında ilk sırada %42 ile aşk, ikinci sırada %33 ile ayrılık, üçüncü sırada %10 ile şikâyet gelmektedir.

XV. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan aşk ve macera konulu sekiz mesnevide 226 şiir tespit edilmiştir. Bunun 206'sı gazeller ve nazımlardır. Diğer nazım şekilleri, 11 kaside; 4 kıt'a; 2 muhammes; birer tane terkîb-bend ve tercî-bend; 1 tanesi de tanımsızdır. Bunların 84'ü aşk, âşık, maşuk; 1'i dua; 86'sı ayrılık, hasret, veda; 1'i hiciv; 11'i kadeh, şarap, bahar; 2'si na't; 5'i nasihat; 9'u oyun yapmak, hüner göstermek; 5'i övgü; 1'i sitem; 1'i yardım, istek, arzu konuludur. 206 gazelde konularına göre ilk üç sırada %41 ile ayrılık ve hasret; %40,7 ile aşk; %5 ile kadeh, şarap ve bahar konuları gelmektedir. Aşk ve ayrılık konulu gazellerin aynı gruptaki 206 gazele oranı %82,5'e denk gelmektedir. Bir önceki döneme göre

² Kurum, a. g. e., s. 470-478.

kıyaslandığında, XI-XV. yüzyıllar arasında yazılan aşk ve macera kategorisindeki mesnevilerde sadece gazel ve tercî-bend varken 1400-1450 yılları arasında yazılan aynı kategorideki mesnevilerde fazladan kaside, kıt'a, muhammes ve terkîb-bend bulunduğu görülmektedir. Ayrıca iki dönemdeki eser sayıları yakın olmasına karşın ikinci dönemdeki şiir sayılarında ve konularda fazlalık bulunduğu görülmektedir.

3.3.2. Savaş, Kahramanlık ve Gaza Mesnevilerinin Karşılaştırılması

XV. yüzyıla kadar yazılan savaş, kahramanlık ve gaza grubundaki dört mesnevide toplam 9 şiir bulunmaktadır. Bu dokuz şiirin tamamı gazel ve nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Bunların 4'ü aşk; 3'ü hasret; 2'si de nasihat konuludur. Bu dönem savaş, kahramanlık ve gaza mesnevilerinde daha çok aşk konulu gazellerin yazıldığı görülmektedir.

XV. yüzyılın ilk yarısında aynı kategoride değerlendirilen bir eserde 11 şiir bulunmaktadır ve bu şiirlerin hepsi gazel ve nazım tarzındadır. Bunlardan 7'si aşk; 2'si övgü; 1'i nasihat ve 1'i ayrılık konuludur. Bu dönemde yazılan eserdeki hakim konunun bir önceki dönem gibi aşk olduğu görülmektedir. Ayrıca bu kategorideki mesnevilerde her iki dönemde gazel ve nazım tarzının dışında bir nazım şeklinin bulunmadığı dikkat çeker.

3.3.3. Ahlakî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mesnevilerin Karşılaştırılması

XV. yüzyıla kadar yazılan ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesneviler grubunda değerlendirilen 11 mesnevide toplam 116 şiir yer almaktadır. Bunların 107'si gazel; 2'si murabba; 6'sı kıt'a; 1'i kaside nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Gazellerin 14'ü aşk; 17'si ayrılık ve hasret; 3'ü mesneviyi özetleyen ve açıklayan; 34'ü övgü; 10'u şikâyet, pişmanlık, sitem ve hayıflanma; 1'i na't; 12'si nasihat; 5'i yardım, istek, arzu; 4'ü tevekkül; 7'si dua ve beddua konuludur. Murabbaların ikisi de mesneviyi özetleyen ve açıklayan mahiyettedir. Kıt'alardan ikisi ayrılık, hasret, veda; ikisi övgü; biri nasihat; biri de betimleme temalıdır. Bu dönemde bu kategoride

yazılan şiirlerin %92,2'sine denk gelen bölümünün gazel ve nazımlardan meydana geldiği görülmektedir.

XV. yüzyılın ilk yarısında aynı kategoride değerlendirilen 11 mesnevide toplam 151 şiir tespit edilmiştir. Bunların 10'u kaside; 122'si gazel; 15'i kıt'a; 2'si rubâ'i, 1'i tuyuğ; 1'i tercî-benddir. Eser sayısı aynı olmasına rağmen bir önceki döneme göre şiir sayısında artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu dönemde yazılan kasidelerin hepsi övgü konuludur. Gazel ve nazımların 1'i aşk; 12'si dua; 4'ü ayrılık; 1'i hiciv; 1'i bahar; 8'i na't; 4'ü nasihat; 79'u mesneviyi özetleyen veya örneklendiren; 10'u övgü; 1'i sitem; 1'i yardım isteme konuludur. Kıt'aların biri na't, diğerleri mesneviyi örneklendiren özellik göstermektedir. Rubâ'iler ve tuyuğ da mesneviyi örneklendiren ve açıklayan mahiyettedir. Tercî-bend ise sakiname havasında yazılmış bir övgüdür. Bu dönemde aynı kategoride yazılan mesnevilerdeki şiirlerde bir önceki dönem gibi gazel ve nazımların fazlalığı dikkat çekmektedir. Bunların diğer şiirlere oranı %80,7'ye denk gelmektedir.

3.3.4. Nasihat Mesnevilerinin Karşılaştırılması

XV. yüzyıla kadar yazılan nasihat mesnevileri kategorisinde değerlendirilen üç mesnevide toplam 14 şiir yer almaktadır. Bunların 7'si kaside; 5'i gazel; 2'si de kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır. Şiirlerin çoğunun kaside ve gazel olduğu dikkat çeker. Kasidelerden 2'si şikâyet, pişmanlık, hayıflanma, yakınma; 4'ü nasihat; 1'i övgü konuludur. Beş gazelden 4'ü nasihat konulu; 1'i de na'ttır. Kıt'alardan biri nasihat; biri na't konuludur.

XV. yüzyılın ilk yarısında aynı kategoride değerlendirilen üç mesnevide 69 şiir yer almaktadır. Bunların 15'i kaside; 53'ü gazel; 1'i de tanımsızdır. Şiirlerin önemli oranda gazel ve nazım şekliyle yazıldığı görülmektedir. Kasidelerin 5'i övgü; 10'u nasihat konuludur. Gazel ve nazımların 11'i aşk; 1'i dua; 1'i ayrılık; 1'i na't; 33'ü nasihat; 4'ü övgü; 2'si yardım ve istek konuludur. Her iki dönemde aynı kategoride değerlendirilen üçer eser bulunmasına karşın muhtevalarındaki şiir sayılarında bariz fark bulunduğu görülmektedir.

İki dönemde yazılan mesnevileri konularına göre gruplandırarak hangi nazım şeklinden kaç şiir içerdiğini bir tablo üzerinde şöyle karşılaştırabiliriz:

XV. Yüzyıla Kadar Yazılan Mesneviler ile 1400-1450 Dönemi Mesnevilerinin Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri Bakımından Karşılaştırılması³											
Mesnevi Grupları	Dönemler	Kaside	Gazel/Nazım	Kıt'a	Rubâ'î	Tuyuğ	Musammât	Terkîb-bend	Tercî-bend	Tanımsız	Toplam
Aşk ve Macera Mesnevileri	A	-	77	-	-	-	-	-	1	-	78
	B	11	206	4	-	-	2	1	1	1	226
Savaş, Kahramanlık, Gaza Mesnevileri	A	-	9	-	-	-	-	-	-	-	9
	B	-	11	-	-	-	-	-	-	-	11
Ahlâkî, Dînî, Tasavvufî ve Ansiklopedik Mes.	A	1	107	6	-	-	2	-	-	-	116
	B	10	122	15	2	1	-	-	1	-	151
Nasihat Mesnevileri	A	7	5	2	-	-	-	-	-	-	14
	B	15	53	-	-	-	-	-	-	1	69
Toplam	A	8	198	8	-	-	2	-	1	-	217
Toplam	B	36	392	19	2	1	2	1	2	2	457

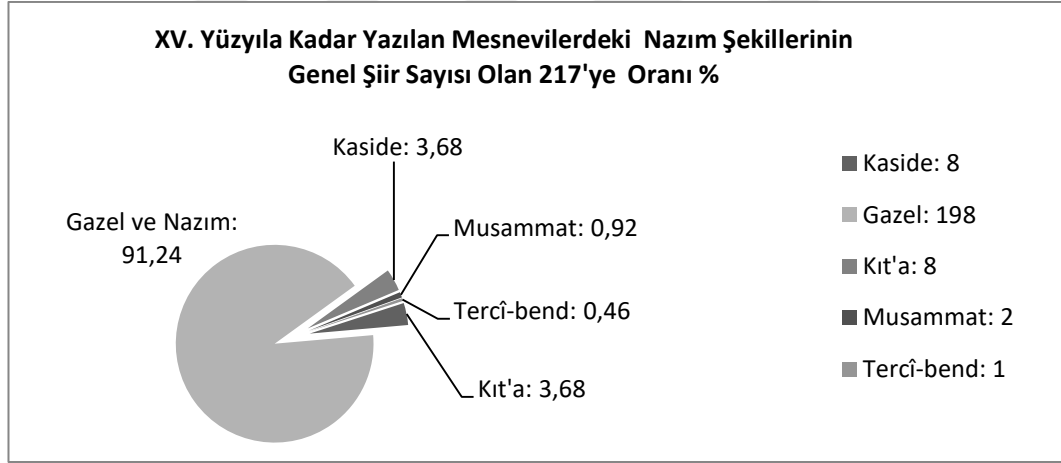
Tablo 19: XV. Yüzyıla Kadar Yazılan Mesnevilerle 1400-1450 Dönemi Mesnevilerinin Karşılaştırılması

³ Tabloda “A” ile gösterilen *italik* satırlar XV. yüzyıla kadar yazılmış mesnevileri; “B” ile gösterilen satırlar 1400-1450 dönemi mesnevilerini ifade etmektedir.

3.3.5. Nazım Şekillerinin Oranlarının Toplam Şiir Sayısıyla Karşılaştırılması

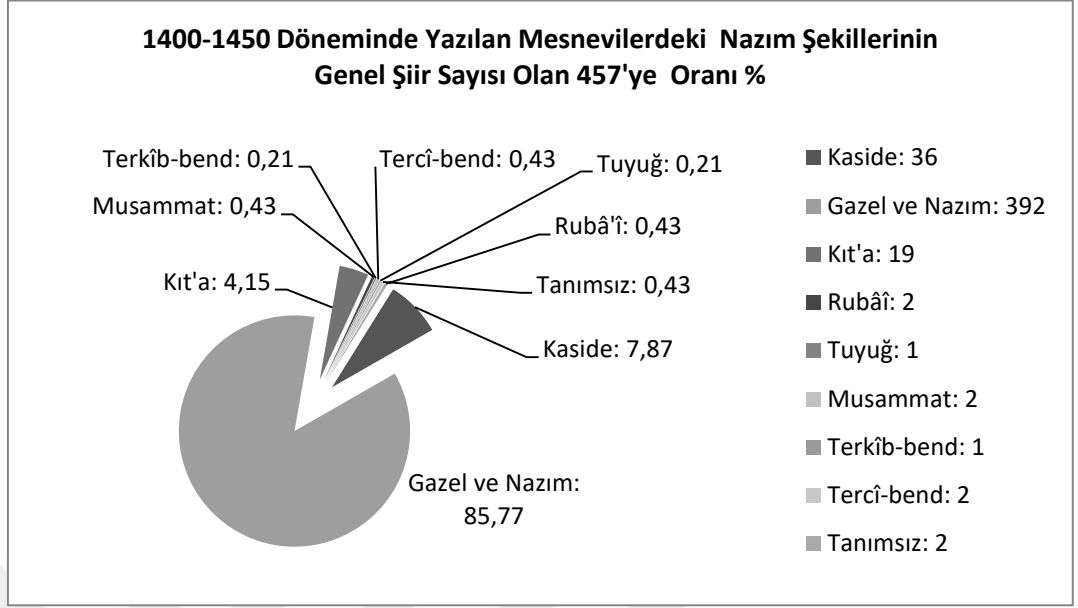
İki dönemde yazılan mesnevilerin muhtevalarında bulunan farklı nazım şekillerinin genel şiir sayısına yüzdelik oranları, şairlerin en çok ve en az tercih ettikleri nazım şekilleri hakkında daha net bilgi vermektedir.

XV. yüzyıla kadar yazılan mesnevilerdeki 217 şiirin 8'i kaside; 198'i gazel ve nazım; 8'i kıt'a; 2'si murabba; 1'i de tercî-benddir. Bahse konu nazım şekillerinin genel şiir sayısı olan 217'ye yüzdelik oranları, kaside %3,68; gazel %91,24; kıt'a %3,68; musammatlar %0,92; tercî-bend %0,46'dır. Bu oranları grafik tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Tablo 20: XV. Yüzyıla Kadar Yazılan Mesnevilerin Nazım Şekli Oranları

XV. yüzyılın ilk yarısında yazılan mesnevilerde 457 mesnevi dışı nazım şeklinin 36'sı kaside; 392'si gazel ve nazım; 19'u kıt'a; 2'si rubâ'î, 1'i tuyuğ; 2'si musammat; 1'i terkîb-bend; 2'si tercî-bend; 2'si tanımsızdır. Bahse konu nazım şekillerinin genel şiir sayısı olan 457'ye yüzdelik oranları, kaside %7,87; gazel ve nazım %85,77; kıt'a %4,15; rubâ'î %0,43; tuyuğ %0,21; musammat %0,43; terkîb-bend %0,21; tercî-bend %0,43; tanımsız %0,43'tür. Bu oranları grafik tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Tablo 21: 1400-1450 Döneminde Yazılan Mesnevilerin Nazım Şekli Oranları

İki dönem kıyaslandığında ikinci dönemde bulunan rubâ'î, tuyuğ ve terkîb-bend nazım şekillerinin ilk dönemde yer almadığı görülmektedir. Musammatlardan ilk dönemde murabba varken ikinci dönemde muhammes vardır. Her iki dönemde de bariz şekilde gazel ve nazımların diğer nazım şekillerinden fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. İki dönemin kapsadığı eserler ve süre göz önüne alındığında eser sayıları birbirine yakın olmasına karşın dört asır boyunca yazılan şiirlerin XV. yüzyılın ilk yarısında yazılanların yarısından daha az olduğu dikkat çekmektedir.

SONUÇ

“Türk Edebiyatında Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri (1400-1450)” adlı tezimiz kapsamında incelediğimiz dönemde kaleme alınan 61 mesnevi taranmış ve 23 tanesinde çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış toplam 457 adet şiir bulunduğu tespit edilmiştir. Bunların nazım şekillerine dağılımı 36 kaside; 392 gazel/nazım; 19 kıt’a; 2 rubâ’î; 1 tuyuğ; 2 musammat; 1 terkîb-bend; 2 tercî-bend ve 2 tanimsızdır. Nazım şekillerinden en fazla gazel ve nazımın tercih edildiği, bunu da kaside ve kıt’anın takip ettiği görülmüştür.

Aşk ve macera konulu 8 mesnevide toplam 226 mesnevi dışı nazım şekli tespit edilmiştir. 226 şiirin 11’i kasidedir ve *Hüsrev ü Şîrîn*’de 5; *Mihr ü Müşteri*’de 1; *Sî-nâme*’de 1; *Hümâ vü Hümâyûn*’da 4 olmak üzere 4 mesnevide yer almaktadır. *Hüsrev ü Şîrîn*’deki 5 kasideden ikisi tevhit, biri na’t, biri münacat, birisi de II. Murâd hakkında yazılmış methiyedir. *Mihr ü Müşteri*’deki bir kaside Mihr’in övgüsünde söylenmiştir. *Sî-nâme*’deki kaside, Davûd Çelebi methiyesidir. *Hümâ vü Hümâyûn*’da yer alan 4 kasideden ilki tevhit, ikincisi na’t, üçüncüsü II. Murâd methiyesi, dördüncüsü Allah’a münacattır.

Aşk ve macera konulu mesnevilerdeki 226 şiirin 206’sı gazel ve nazımdır. Bunların 84’ü aşk âşık maşuk; 1’i dua; 86’sı ayrılık, hasret, veda; 1’i hiciv; 11’i kadeh, şarap ve bahar; 2’si na’t; 5’i nasihat; 9’u oyun yapmak ve hüner göstermek; 5’i övgü; 1’i sitem; 1’i yardım isteme konusunda yazılmıştır.

Aşk ve macera mesnevilerindeki şiirlerden 4’ü kıt’a nazım şekliyle yazılmıştır. Bunlar övgü, ayrılık, öğüt ve müjde konulu olup hepsi Ahmedî’nin *Cemşîd ü Hurşîd*’inde yer almaktadır.

Aşk ve macera mesnevilerinin birinde 2 adet muhammes bulunmaktadır. Ahmedî’nin *Cemşîd ü Hurşîd*’inde yer alan bu şiirlerde baharın ve yazın güzellikleri dile getirilmektedir.

Aşk ve macera mesnevilerinden iki eserde 1 terkîb-bend ve 1 de tercî-bend nazım şekliyle yazılmış iki şiir bulunmaktadır. Terkîb-bend, *Gül ü Hüsrev*’de; tercî-

bend *Hüsrev ü Şîrîn*'de'dir. *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisindeyse haneleri arasında vasıta beyti bulunmadığından terkîb-bend veya tercî-bend diye isimlendirilemeyen tanımsız bir şiir yer almaktadır.

Aşk ve macera kategorisinde değerlendirdiğimiz mesnevilerde 206 şiirle en çok gazel ve nazım'ın tercih edildiği, bunu 11 şiirle kasidenin izlediği görülmüştür. Üçüncü sırada 4 şiirle kıt'a yer alırken 2 adet muhammes ve birer adet terkîb-bend, tercî-bend ile tanımsız bir şiir bulunmaktadır.

Savaş, kahramanlık ve gaza mesnevileri kategorisinde değerlendirdiğimiz *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân* adlı eserde tamamı gazel ve nazım şeklinde olan 11 tane mesnevi dışı nazım şekli yer almaktadır. Bunların 7'si aşk, âşık, maşuk; 1'i ayrılık, 1'i nasihat; 2'si de övgü konuludur.

Ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesneviler kategorisinde ele aldığımız 11 eserde toplam 151 şiir tespit edilmiştir. Bunların 10'u kaside; 122'si gazel ve nazım; 15'i kıt'a; 2'si rubâ'î; 1'i tuyuğ; 1'i de tercî-bend'dir.

Kasideler, bu kategorideki on bir eserden altısında yer almaktadır. 10 kasideden 4'ü na't, 3'ü tevhit, 3'ü de methiyedir.

Gazel ve nazımların 79'u mesneviyi açıklayan; 12'si dua ve şükür; 10'u övgü; 8'i na't; 4'ü hasret, ayrılık veda; 4'ü nasihat; 1'i aşk; 1'i hiciv; 1'i bahar; 1'i sitem; 1'i de yardım isteme konuludur.

Kıt'alar iki eserde yer almaktadır. Bunlardan *Bahrü'l-Hakâyık*'taki 1 şiir na'ttır. *Murâd-nâme*'deki 14 şiir ise mesneviyi açıklayan ve örneklendiren özellik göstermektedir.

Rubâ'î vezinleriyle yazılmış 2 şiirin ikisi de Bedr-i Dilşâd'ın *Murâd-nâme*'sinde bulunmaktadır. Bunlardan ilki vezin örneklendirmek; ikincisi yaşlılık konusunu açıklamak için kaleme alınmıştır.

Tuyuğ olduğunu değerlendirdiğimiz 1 şiir, Bedr-i Dilşâd'ın *Murâd-nâme*'sinde açıklama ve örneklendirme mahiyetinde kaleme alınmıştır.

Bir tercî-bend ise *Çeng-nâme*'de yer almaktadır ve vasıta beyti Emir Süleyman övgüsünde söylenmiş sakiname havasında bir şiirdir.

Nasihat mesnevileri grubunda değerlendirdiğimiz 3 mesnevide toplam 69 adet mesnevi dışı nazım şekli yer almaktadır. Bunların 15'i kaside; 53'ü gazel ve nazım; 1'i de haneleri arasında vasıta beyti bulunmadığından terkîb-bend veya tercî-bend olarak tanımlayamadığımız bir şiirdir.

Kasidelerin 5'i övgü konulu olup 2'si na't, 1'i tevhit, 1'i münacat, 1'i methiyedir. Bu 5 kasidenin 2'si *Câmi'u'l-ahbâr*'da, 3'ü *Mesnevî-i Murâdiyye*'de yer almaktadır. Kasidelerden 10 tanesi de nasihat konuludur ve hepsi *Câmi'u'l-Ahbâr*'da bulunmaktadır.

Nasihat mesnevilerindeki 53 gazel ve nazımın 11'i aşk konuludur. Hepsisi *Mesnevî-i Murâdiyye*'de yer alan şiirlerden 10'u ilahi aşkı konu edinirken 1'i müridin pirine olan sevgisini anlatmıştır. Yine *Mesnevî-i Murâdiyye*'de yer alan 1 şiir dua, 1 şiir ayrılık konuludur. *Mürşidü'l-'Ubbâd*'da yer alan 1 şiir na't konuluyken *Mesnevî-i Murâdiyye*'de 31 ve *Câmi'u'l-Ahbâr*'da 2 şiir nasihat konuludur. Nasihat mesnevilerinde övgü konulu şiirler de tespit edilmiştir. Bunların sayısı, *Câmi'u'l-Ahbâr*'da 1; *Mesnevî-i Murâdiyye*'de 3'ü bulur. 53 gazel ve nazımın 2 tanesi de yardım konuludur. *Mesnevî-i Murâdiyye*'de yer alan bu şiirlerde Allah'tan yardım istenmektedir. *Mesnevî-i Murâdiyye*'de haneleri arasında vasıta beyti yer almadığından terkîb-bend veya tercî-bend olarak tanımlayamadığımız münacat konulu bir şiir de bulunmaktadır.

Bu verilere göre aşk ve macera grubundaki 8 mesnevide 226; savaş, kahramanlık ve gaza mesnevileri grubunda değerlendirdiğimiz 1 mesnevide 11; ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesneviler grubundaki 11 eserde 151; nasihat mesnevileri kategorisinde değerlendirdiğimiz 3 eserde 69 olmak üzere toplam 457 şiir tespit edilip konularına göre sınıflandırılmıştır.

Şairlerin, mesnevilere ekledikleri şiirlerde çoğunlukla mahlas kullanmayı tercih etmedikleri görülmüştür. Bazı aşk ve macera mesnevilerinde kahramanların

ağızından söylenen şiirlerde şair kendi mahlasını kullanmak yerine kahramanın adını kullanmış, böylece hikâyenin gerçeklik algısını kuvvetlendirmeye çalışmıştır.

Aşk ve macera mesnevileri grubunda Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde 91 şiirin yalnızca 2'sinde mahlas kullanılmıştır. İkisi de gazel tarzındadır. Tutmacı, *Gül ü Hüsrev*'inde yer alan 10 şiirinden hiçbirinde kendi mahlasını kullanmamıştır. Fakat, Gül dilinden söylenen 1 şiirde ve Hürmüz (Hüsrev) dilinden söylenen 2 şiirde mahlas yerine söyleyenlerin adı geçmektedir. Bu üç şiir gazel tarzındadır. Şeyhî, *Hüsrev ü Şîrîn*'de kaside tarzında yazdığı 5 şiirin hepsinde ve 1 tercî-bendde mahlasını kullanırken gazel tarzında yazdığı 27 şiirin sadece ikisinde mahlasını kullanmış, 25'inde ise kullanmamıştır. Yûsuf Emîrî, mektup tarzında yazdığı mesnevisi *Deh-nâme*'de mektupların sonuna eklediği gazellerden 5'inde mahlas kullanmış, 5'inde kullanmamıştır. Âşıktan sevgiliye gönderilen 1, 3, 5, 7, 9 numaralı mektuplardaki şiirlerde mahlas yer alırken sevgiliden âşıka yazılan 2, 4, 6, 8, 10 numaralı mektuplardaki şiirlerde mahlas yoktur. Hassân, *Mihr ü Müşteri* adlı mesnevisinde yer alan 1'i kaside 8'i gazel tarzında yazılmış 9 şiirin hiçbirinde kendi mahlasına yer vermemiştir. Bunun yerine hikâye akışında şiiri söyleyen kahramanların adı kullanılmıştır. Üç şiirde Mihr; bir şiirde Müşteri ve iki şiirde Nâhid isimleri mahlas yerine kullanılmıştır. Hümâmî, *Sî-nâme*'sindeki 1'i kaside 30'u gazel tarzında yazılmış şiirlerin hepsinde mahlasına yer vermiştir. Seyyid Ahmed Mirzâ, on mektup tarzında yazdığı *Ta'aşşuk-nâme*'sinde yer alan on mektubun sonuna eklediği 10 şiirin hepsinde mahlasını kullanmıştır. Fakat şair, 7 şiirde Seydî; 3 şiirde Seydî Ahmed; 1 şiirde Seyd Ahmedî şeklinde üç farklı mahlasa yer vermiştir. Cemâlî, *Hümâ vü Hümâyûn* mesnevisinde 4 kasidenin hepsinde ve 3 gazelinde mahlasına yer verirken gazel tarzında yazdığı 24 şiirde mahlas kullanmamıştır. Mahlas yerine bu 24 şiirin 11'inde şiirleri hikâye akışında okuyan Hümâ'nın; 6'sında Hümâyûn'un adı geçmektedir. 7 şiirdeyse ne kendi mahlasına ne de şiiri okuyan kahramanların adına yer vermiştir. Ayrıca, vasıta beyitleri bulunmadığından tercî-bend ya da terkîb-bend olarak isimlendiremediğimiz bir şiirde mahlas kullanmıştır.

Savaş, Kahramanlık ve Gaza Mesnevileri grubunda değerlendirilen Gelibolulu Za'îfî'nin *Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân* adlı eserinde şair, hepsi gazel tarzında yazılmış şiirlerinden 2'sinde mahlasına yer vermiş diğerlerinde vermemiştir.

Ahlâkî, dînî, tasavvufî ve ansiklopedik mesneviler grubunda Ahmed-i Dâ'î, *Çeng-nâme*'sindeki tek şiir olan tercî-bendde "Dâ'î" mahlasını kullanmıştır. Süleymân Çelebi'nin, *Vesîletü'n-Necât* adlı mevlidinde yer alan biri kaside diğeri gazel tarzında söylenmiş 2 şiir yer almaktadır. Kasidede mahlasını söylemeyen şair, gazelde mahlasını kullanmıştır. Abdülvasî Çelebi, *Halîl-nâme*'de 7 şiirde mahlasını kullanmış, 10 şiirde kullanmamıştır. Mahlas kullandığı şiirlerden birisi kaside, diğerleri gazeldir. Hatîboğlu, *Bahrü'l-Hakâyık*'taki 2 şiirin ikisinde de mahlasına yer vermemiştir. *Letâîf-nâme*'de yer alan 1 adet na't türündeki gazelinde de mahlas bulunmamaktadır. Elvân-ı Şîrâzî, *Gülşen-i Râz Tercümesi*'ndeki biri kaside diğerleri gazel tarzında yazılmış 4 şiirinin hepsinde mahlas kullanmıştır. Bedr-i Dilşâd, *Murâd-nâme*'sindeki şiirlerin hiçbirinde mahlasına yer vermemiştir. Ârif, *Mevlidü'n-Nebî*'deki ikisi kaside biri gazel tarzında 3 şiirinin hiçbirinde mahlasına yer vermemiştir. *Mi'râcü'-Nebî* mesnevisinde biri kaside ikisi gazel tarzında yazılmış 3 şiirinde mahlas kullanmamıştır. *Vefâtü'n-Nebî*'de yer alan 4 kasidenin üçünde mahlas kullanmazken 1 kaside ile 1 gazelde mahlasına yer vermiştir. Celâl Muhibbî, *Tuhfetü'l-Hakîr* adlı eserinde hepsi gazel tarzında yazılmış 18 şiirinin tamamında mahlas kullanmıştır. Fakat, bir şiirde mahlasını Muhibbî değil, Celâl şeklinde kullanmıştır.

Nasihat konulu mesneviler grubunda Ârif, *Mürşidü'l-'Ubbâd*'daki 1 kasidede mahlasına yer vermiştir. Mu'înî, *Mesnevî-i Murâdiyye*'sinde yer alan 53 şiirin 51'inde mahlasını kullanmıştır. Mahlasına yer vermediği iki şiirden biri vasıta beyitleri bulunmadığından tercî-bend ya da terkîb-bend olarak isimlendiremediğimiz bir şiir ile dört beyitlik bir nazımdır. Âşık Ahmed, *Câmi'u'l-Ahbâr*'ında yer alan 13 kasidede ve gazel tarzında yazılmış 3 şiirin hepsinde mahlasını kullanmıştır.

Mesnevilerin giriş bölümlerinde şairlerin tevhit, münacât, na't ve methiye türünde kaleme aldıkları şiirler yer almıştır. Şiirler sayıca mesnevilerin asıl konu bölümlerinde yoğunlaşmıştır. Aşk ve macera mesnevileri gibi tek bir konuyu işleyen

eserlerde asıl konu bölümündeki şiirleri hikâye kahramanları dile getirmektedir. Fakat şairler, hikâye akışını kesip konuyla ilgili öğüt vermek ve düşünce beyan etmek için araya girdikleri yerlerde öğüdü veya düşünceyi destekleyici şiir de söylemişlerdir. Bitiş bölümleri, oran olarak bölümler arasında en az şiire sahip kısımlardır. Şairlerin, eseri bitirmeyi nasip ettiği için Allah’a dua ettikleri şiirler bu kısımda yer almıştır.

Aşk ve macera mesnevilerindeki şiirler özellikle duygu yoğunluğunun arttığı sahnelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu duygu, iki âşıkın karşılaşmasındaki sevgi taşması olabileceği gibi birbirinden ayrı düşen âşıkların çektiği hasret de olabilmektedir. Şiirler, bazen hikâye kahramanının kendisini çaresiz hissetmesinden doğmuştur. Fırtınalı bir havada dev dalgalarla boğuşan gemide veya bir dağ başında yalnız kalan kahraman Allah’a münacatta bulunmaktadır. Mevlit türü eserlerdeyse Hz. Peygamber’in doğum anı veya vefatı duygu yoğunluğunun en üst seviyeye çıktığı zamanlardır. Bu durumda genellikle nazım şeklinin değiştirildiği görülmüştür.

Şairler, nazım şekli ne olursa olsun bazı şiirlerde “kıt’a”, “rubâ’î” gibi başlıklara yer vermişlerdir. Bu başlıklar nazım şeklini ifade etmeyip şiir anlamında kullanılmış veya şiirin dize sayısından hareketle başlığa eklenmiştir. Kıt’a diye başlık atılan bazı şiirlerin gazel, nazım, kaside olduğu görülmüştür. Rubâ’î başlığı, rubâ’î olsun olmasın dört mısradan müteşekkil nazım şekillerinin ortak adı gibi kullanılmıştır. Örneğin Bedr-i Dilşâd, eserindeki 51 şiire “rubâ’î” başlığı atmıştır. Bunlardan yalnız biri rubâ’î vezniyle kaleme alınmıştır.

İncelenmesi, tespit ve tasnif edilmesi çok emek ve zaman gerektiren bu çalışma, klasik Türk edebiyatı araştırmacıları için bir kaynak özelliği taşımaktadır. Edebiyatımızdaki mesnevilerde yer alan farklı nazım şekillerinin sistemli bir şekilde ortaya konması, tercüme eserlerin kaynak mesnevilerle arasındaki farkların incelenebilmesine de imkan sağlamaktadır. Ayrıca bu çalışma, mesnevi tarzında eser vermiş bazı şairlerin divanlarındaki veya tezkire ve mecmualardaki şiirleriyle mesnevilerindeki şiirlerin karşılaştırılmasına katkı sağlayacağı gibi günümüze herhangi bir divanı ulaşmayan mesnevi şairlerinin, mesnevi dışındaki nazım şekilleriyle şiir yazma kudretini göstermesi bakımından da önem arz etmektedir.

Mesnevilerdeki şiirlerin tespiti, mesnevilerin tertip özelliklerinin belirlenip aynı ya da farklı konuda yazılmış diğer mesnevilerle mukayese edilmesine; tercüme mesnevilerin kaynak mesnevilerle farkının belirlenmesine; mesnevilerin gelişme ve olgunlaşma süreçlerinin takip edilmesine de katkı sağlayacaktır.

XV. yüzyıla kadar yazılan mesnevilerin incelendiği Nefise Kurum'un çalışmasıyla beraber bizim bu çalışmamızla, başlangıcından Fatih Sultan Mehmed devrine kadar yazılmış Türkçe mesnevilerin muhtevalarındaki mesnevi dışı nazım şekilleri tespit edilip konularına göre sınıflandırılmış bulunmaktadır. Bu tarihten sonraki dönemlerde yazılan mesneviler üzerinde de benzer çalışmaların yapılarak Türk edebiyatındaki bütün mesnevilerin nazım şekilleri bakımından incelenip mesnevi literatürüne eklenmesi başlıca temennimizdir.

Adem KEBAPÇI

İSTANBUL-2020

KAYNAKÇA

- Ahterî Mustafa
Muslihuddîn
el-Karahisârî: **Ahterî-yi Kebîr**, (Haz.), Ahmet Kırkılıç, Yusuf Sancak,
Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Ak, Coşkun: **Bağdatlı Rûhî Divanı: Karşılaştırmalı Metin**, Bursa, Uludağ
Üniversitesi Basımevi, 2001.
- Akalın, Mehmet: **Cemşîd ü Hurşîd: İnceleme Metin**, Ankara, Sevinç Matbaası,
1975.
- Akdoğan, Yaşar: **İskendername'den Seçmeler**, Ankara, T. C. Kültür Bakanlığı
Yayınları, 2000.
- _____ : **Ahmedî Divanından Seçmeler**, Ankara, Kültür ve Turizm
Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Akkuş, Metin: Nefî Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı,
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0>,
Erişim tarihi: 01.05.2020.
- Aksoyak, İ. Hakkı; Arslan, Mehmet: Haşmet: Divan, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı,
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57256,hasmet-divanipdf.pdf?0>,
Erişim tarihi: 05.05.2020.
- Aktan, Bilal: “Devletoğlu Yusuf’un Vikâye Tercümesi”, Atatürk
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış
Doktora Tezi, Erzurum, 2002.
- Akün, Ömer Faruk: **Divan Edebiyatı**, İstanbul, İSAM Yayınları, 2013.
- Alevoğlu, Damla: “Şeyhî Divanından Seçilen Elli Gazelin Şerhi” Celal Bayar
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2015.
- Alpay Tekin, Gönül: **Çeng-nâme: Ahmed-i Dâ’î - İnceleme, Tenkidli Metin**,
Cambridge, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve
Medeniyetleri Bölümü, 1992.

- Altun, Mustafa: "Sî-nâme-i Hümâmî: İnceleme-Metin-Dizin", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.
- Ambarcıoğlu, Meliha: "Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr ü Mah ve Mihr ü Müşterî Mesnevileri", Ankara, **Türk Tarih Kurumu Belleten**, Ankara, 2003, C. XVII, S. 188, s. 1151.
- Arat, Reşit Rahmeti: **Eski Türk Şiiri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Arslan, Mehmet: Şeref Hanım Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59880,seref-hanim-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 06.05.2020.
- Aslan, Sedanur Dinçer: "Nev'î Divanı Sözlüğü (Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlük)", Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ardahan, 2017.
- Aslan, İlknur: "Keçecizâde İzzet Molla'nın Bahar-ı Efkar Adlı Divanında Mevlana ve Mevleviliğe Dair Unsurlar", T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2019, s. 9-11.
- Atalay, Mehmet: **İran Edebiyatı Tarihi: Başlangıcından Gaznelilere Kadar**, İstanbul, Demavend Yayınları, 2014.
- Ayan, Hüseyin: **Nesimi: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- Aydemir, Yaşar: "Türk Edebiyatında Kaside", **Bilig**, 2002, S. 22, s. 137.
- Aydın, Haluk: "Cevrî Divanının Tahlili", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, 2010.
- Aypay, A. İrfan: "Nahîfî Süleymân Efendi: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni", T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1992.

- Baba,
Mustafa Okan: “Mihr ü Müşteri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986.
- Banarlı, Nihat Sami: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Başar, Fehamettin: “Fetret Devri”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XII, 1995.
- Beşenk, Gamze: “Yûsufî’nin Şebistân-ı Hayâl Adlı Eseri (İnceleme-Metin)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.
- Bilge, Bestami: “Celâl Muhibbî Mevlidi: Tuhfetü’l-Hakîr (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)”, T.C. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2014.
- Bilgin, Azmi: “Mihr ü Müşteri” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, C. XXX, s. 28.
- Bilkan, Ali Fuat: “Nâbî’nin Kasideleri ve Kasideciliği”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.
- _____: **Nâbî Divanı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.
- _____: “Sebk-i Hindî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, C. XXXVI, s. 254.
- Biltekin, Halit: Şeyhi Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/61044,seyhi-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 15.05.2020.
- Can, Şefik: **Mesnevi Hikâyeleri**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2003.
- Cengiz, “Divan Şiirinde Musammatlar”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat**

- Halil Erdoğan: **Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II -Divan Şiiri- Tıpkıbası,** Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Ceyhan, Adem: **Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâmesi,** İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Çalışkan, Hüsamettin: “Şeyhî Divanından Seçilen Elli Gazelin Şerhi”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2009.
- Çalka, Mehmet Sait: **Divan Şiirinde Rubâ’î,** İstanbul, Kriter Yayınevi, 2015.
- Çavuşoğlu, Mehmet: “Kaside” **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II: -Divan Şiiri- Tıpkıbası,** Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 17-18.
- _____ : “Bâkî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. IV, s. 539.
- Çeçen, Mehmet Korkut: “Sabri Mehmet Şerif: Hayatı, Sanatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2010.
- Çelebioğlu, Amil: **Türk Mesnevi Edebiyatı: XV. yy’a Kadar (Sultân II. Murâd Devri) (824-855 / 1421-1451),** İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1999.
- _____ : “Yazıcı Sâlih ve Şemsiyye’si”, **Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi,** 1975, S. 1, s. 179-184.
- _____ : **Muhammediye,** İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Çetin, Nihad M.: “Arap”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. III, s. 290.

- Çiçekler, Mustafa: “Sa’dî-i Şîrâzî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008, C. XXXV, s. 405-406.
- Demir, Güler: “Edirneli Nazmî Divanı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.
- Demirbağ, Ömer: “Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb” T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van, 1999.
- Demirel, Mustafa: **İbn-i Kemâl Dîvan: Tenkidli Metin**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1996.
- Deniz, Sabahat: “Boyacıoğlu’nun Anâsır-ı Erba’a Adlı Mesnevisi”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, 2000, S. 2, s., 164-166.
- Derdiyok, İ. Çetin: **Cemâlî: Hayatı, Eserleri, Divanı**, Cambridge, Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1994.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat Eski ve Yeni Harflerle**, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2012.
- Dikmen, Hamit: “Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1991.
- Dilçin, Cem: **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- Doğan, Enfel;
Korkmaz, Feryal: **“Rûmî’nin Şîrîn ü Şîrûye’si (İnceleme-Metin-Sözlük)”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, İstanbul, 2004, C. XXX1, s. 53-174.
- Doğan,
Muhammet Nur: **Şiiristan**, İstanbul, Yelkenli Yayınevi, 2017.

- Efendioğlu,
Süleyman: “Lutfi’nin Gül ü Nevruz’u ve Yazma Nüshaları”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2018, S. 60, s. 149.
- Eliaçık, Muhittin: “Âşık Ahmed’in Câmi’u’l-Ahbâr’ı”, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998.
- Elmalı, Hüseyin: “Kaside” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 562-563.
- Elveren,
Abdürrahim: “XV. Yüzyıl Şairlerinden Ârif ve Hamsesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.
- Engin, Sedat: “Cem Sultan”ın Türkçe Divanı’nın Tahlili”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2006.
- Eraslan, Kemal: **Ali Şîr Nevâyî: Mîzânü’l-Evzân**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- _____ : “Ahmedî: Münâzara (Sazlar Atışması)”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 1986, C. XXIV, s. 131.
- Erdoğan, Mustafa: **Türk Edebiyatında Muhammes**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Erdoğan, Selahattin: “Hayali Bey’in Kasideleri Üzerine Yorumlar”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.
- Eren, Abdullah: “Şeyhülislam Yahya Divanı”nın Tahlili”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2004.
- Erişen Yazıcı,
Gülgün: Edirneli Kâmî ve Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 05.05.2020.

- Ersoy, Ersen;
Ay, Ümran: **Hoca Dehhânî Divanı**, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi, 2017.
- Ersoylu, İ. Halil: **Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Ertaylan,
İsmail Hikmet: **Türk Edebiyatı Tarihi I-IV**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Eryılmaz, Ayşe: "Klasik Türk Edebiyatında Kaynaklar/Mesneviler", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2017.
- Gencevi, Turhan: (Ter.) Ayşe Gül Sertkaya, "Bir Edebî Eserin Yaratılışı ve Tavsifi: Dehnâme -On Aşk Mektubu-", **İlmi Araştırmalar**, S. 11, 2014, s. 173.
- Gültaş, Ayhan: **Halîl-nâme**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Gök, Selim: "Hayreti Divanı Sözlüğü (Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017.
- Horata, Osman: **Nedîm-i Kadîm Divançesi**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- _____: "Cemâlî: Hümâ vü Hümâyûn (Gülşen-i 'Uşşâk) İnceleme-Tenkidli Metin", Hacattepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 1990.
- _____: "Cemâli'nin Hümâ vü Hümâyûn Mesnevisi", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, S. 7, 1993, s. 303-305.
- Hümâmî: **Sî-nâme (Dîvân-ı Hümâmî, Işk-nâme)**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Galata Mevlevihanesi Bölümü, No: 47.
- İnce, Adnan: **Cem Sultan: Cemşîd ü Hurşîd**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

- İpekten, Haluk: “Karamanlı Nizâmî”, İstanbul, **Türkiyat Mecmuası**, C. XIII, 1958, s. 74.
- _____: **Nâilî-i Kadîm Divanı: Edisyon Kritik**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- _____: **Enderunlu Vasıf**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- _____: **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999.
- İpşirli, Mehmet;
Uzun, M. İsmet: “Bahâî Mehmed Efendi” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. IV, s. 464.
- Kaçar, Mücahit;
Özden, Sevda: “Hubbî’nin Kayıp Hurşîd u Cemşîd Mesnevisinin Minyatürlü Bir Nüshası”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S. 25, İstanbul, 2020, s. 491-514
- Kanar, Mehmet: **Süleyman Çelebi Mevlid: Vesîletü’n-Necât (Kurtuluş Vesilesi)**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2017.
- Kaplan, Mahmut: Neşâtî Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67330,nesati-divanipdf.pdf?0& tag1=006964F7A491139BEB893C13F024BA71C07840A2&crefer=9FD4E5727CAE56BE90253A98254BDB10397ED44458D2BE60AADE84A1FE277797>, Erişim tarihi: 01.05.2020.
- Kara, Hüseyin: “Mihr ü Müşteri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986.

- Karademir, Mahmut: “Abdi: Câmasb-nâme (İnceleme-Metin)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2001.
- Karaca, Zeydi: “Kâtib Kemâl’in Kıssa-i Ashâb-ı Kehf Mesnevisi (Metin-İnceleme-Sözlük-Dizin)”, T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Karacan, Turgut: “XVII. Yüzyıl Şairlerinden Sâbit ve Edisyon Kritikli Divan Metni”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 1981.
- Karahan, Abdülkadir: “Enderunlu Vâsıf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXXV, 1995, s. 190.
- Karaman, İbrahim: “Leylâ Hanım Divanı’nın Tahlili”, T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2019.
- Kartal, Ahmet: **Doğunun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevi**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, 2013.
- Kaska, Çetin: “Hümâm-ı Tebrizî: Divanı ve Memduhları”, **Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. VI, S. 1, s. 43.
- _____ : “Baba Figânî ve Dîvânı”, **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. II, S. 4, s. 123-124.
- Kaya, Bayram Ali: **Necâtî Bey’in Poetikası (Şiir ve Şair Anlayışı)**, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2019.
- _____ : “Taşlıcalı Yahyâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, C. XL, s. 157.

_____ : Azmizâde Hâletî Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 03.05.2020.

Kızıлтаş, Maşallah: “Tutmacı’nın Gül ü Hüsrev Mesnevisi (Tenkitli Metin-Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)”, T.C. Bitlis Eren Üniversitesi/Bitlis Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bitlis, 2018.

Kızıltunç, Recai: “Türk Edebiyatında Tuyug ve Bazı Problemleri”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2008, S. 37, s. 121.

Kocatürk,
Vasfi Mahir: **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi: Başlangıcından Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi**, İstanbul, İKÜ Yayınevi, 2016.

Korkmaz, Şenol: “Bâbürlüler Dönemi'nde Yaşamış Sufi Bir Şair, Bîdil ve Özbek Yazar Fıtrat'ın Bîdil (Bédil) Biyografisi”, **Turkish Studies**, C. XII, S. 12, 2017, s. 350-352.

Köktekin, Kazım: **Yûsuf Emirî - Dehnâme (İnceleme - Metin - Dizin - Tıpkıbasım)** Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

_____ : **Ta’aşşuk-nâme (İnceleme – Metin – Dizin - Tıpkıbasım)**, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2000.

Köprülü, M. Fuat: **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1980.

Kurnaz, Cemal: “Hayâlî Bey”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, C. XVII, s. 7.

Kurnaz, Cemal;
Çeltik, Halil: **Divan Şiiri Şekil Bilgisi**, İstanbul, H Yayınları, 2011.

Kurtoğlu, Orhan: Zâtî Divanı: Gazelleri Dışındaki Şiirleri (İnceleme, Tenkitli Metin), (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 01.05.2020.

- Kurum, Nefise: “Türk Edebiyatında Mesnevilerde Mesnevi Dışı Nazım Şekilleri (15. Yüzyıla Kadar)”, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.
- Kut, Günay: “Âşık Paşa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. IV, s. 2.
- Kutlar Oğuz,
Fatma Sabiha: Arpaemînizâde Mustafâ Sâmî: Divan, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 05.05.2020.
- Küçük, Sabahattin: **Bâkî Dîvânı: Tenkitli Basım**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- _____ : “Enderunlu Fâzıl”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, C. XI, s. 188.
- Macit, Muhsin: Nedîm Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 03.05.2020.
- Mazıoğlu, Hasibe: **Eski Türk Edebiyatı Makaleleri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- _____ : **Fuzûlî Üzerine Makaleler**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Mengi, Mine: **Eski Türk Edebiyatı Tarihi: Edebiyat Tarihi-Metinler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2012.
- Muallim Naci: **İstılâhât-ı Edebiyye**, (Haz.) M. A. Yekta Saraç, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Okçu, Naci: Şeyh Gâlib Divanı, (Çevrimiçi) Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10653,girispdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 05.05.2020.

- Oktaý, Zeynep: **Mesnevî-i Baba Kaygusuz**, Cambridge, Harvard Üniversitesi Yakındođu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2013.
- Önal, Sevdâ: “Şeyhî'nin Kadir Gecesi Gazeli Çerçevesinde Klasik Türk Edebiyatında Kadir Gecesi Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Turkish Studies**, C. VIII, S. 13, 2013, s. 1277-1279.
- Öntürk, Tolga: “Ahmed Paşa'nın Yayınlanmış Divanında Yer Almayan Şiirleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. X, S. 54, 2017, s. 123-126.
- Ördek, Şerife: “Cemşîd ü Hurşîd Mesnevileri ve Ahmedî ile Selmân-ı Sâvecî'nin Cemşîd ü Hurşîd Mesnevilerinin Mukayesesi”, T.C. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir, 2017.
- Özdoğan, Neslihan: “Mihr ü Müşterî-Hassân”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1982.
- Özkan, Mustafa: “Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrin'i ve Rûmî'nin Şîrin ü Perviz'i”, **İlmî Araştırmalar: Dil Edebiyat Tarih İncelemeleri**, S. 9, 2000, s. 183.
- Özmen, Makbule: “Za'îfî'nin Manzum Siyer-i Nebî'sinin Transkripsiyonlu Çevirisi ve İncelenmesi”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Özmen, Mehmet: **Ahmed-i Dâ'î: Dîvan**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Özsoy, Nasrullah: “Mihr ü Müşterî”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986.
- Öztoprak, Nihat: “Elifnamelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri”, **Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu: Bildiriler-2**, Erzurum, 2009.

- _____ : “Tuyuğ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, C. XLI, s. 450.
- Pala, İskender: **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2009.
- Polat, Arzu: “Behiştî Sinan’ın (H. 917/M. 1511-1512) Mihr ü Müşterî Mesnevisi”, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017.
- Saraç, M. A. Yekta: “Kemalpaşa-zâde”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, C. XXV, s. 245.
- _____ : **Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2014.
- Sarı, Mehmet: “Gelibolulu Za’îfî Muhammed - Gazâvat-ı Sultân Murâd Hân: İnceleme (Ses Değişmeleri-Benzeşmeleri ve Uyumlar) Metin-Sözlük”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994.
- Sakarya, Dilek Naile: “İbn-i Nasûh’un Muhabbet-nâmesi (Metin-İnceleme)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- Sefercioğlu, Nejat: “Nev’î”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, C. XXXIII, s. 53.
- Sevinçli, Veysi: **“Hatîboğlu: Letâyif-nâme (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**, İstanbul, Töre Yayın Grubu, 2007.
- Şafak, Yakup: **Mevlânâ ve Sultân Veleddin’in Türkçe Şiirleri**, Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008.
- Şafak, Turgay: “Şevket-i Buhârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016, C. Ek-II, s. 563-564.

- Şahinoğlu, A. Nazif: “Ferîdüddîn Attâr”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. IV, s. 95-98.
- Şaliş, Nefîse: “Muhibbî: Hayatı, Eserleri ve Mevlidi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
- Şemseddin Sâmi: **Kâmûs-ı Türkî**, (Haz.) Raşit Gündoğdu, Ebül Faruk Önal, İstanbul, Nadir Eserler Kitaplığı, 2015.
- Şengil, Abdül Samet: “Başlangıcından İtibaren XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Kıt’a”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 1997.
- Şentürk, Ahmet Atilla: **XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2002.
- _____ : **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Şentürk, Ahmet Atilla; Kartal, Ahmet: **Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2004.
- Tarlan, Ali Nihat: **İran Edebiyatı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1944.
- Tatçı, Mustafa: **Yunus Emre: Dîvân-ı İlâhîyât**, İstanbul, Kapı Yayınları, 2012.
- Tavukçu, Orhan Kemal: “Şeyyâd Hamza”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Tahirü’l- Mevlevî: **Edebiyat Lügatı**, (Haz.) Kemal Edib Kükçüoğlu, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994.
- Tekin, Talat; Ölmez, Mehmet: **Türk Dilleri- Giriş-**, İstanbul, Simurg Yayınevi, 1999.
- Tekin, Talat: **XI. Yüzyıl Türk Şiiri: Dîvânu Lügâtî’t-Türk’teki Manzum Parçalar**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.

- Tezcan, Nuran: “Bursalı Lam’î Çelebi”, Ankara, **Türkoloji Dergisi**, C. VIII, S. 1, 1979, s. 318.
- Tiken, Kamil: “Mîhr ü Müşterî (Hassân)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986.
- Timurtaş, Faruk Kadri: **Mevlid (Vesîletü’n-Necât)**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
- _____ : **Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn’i: İnceleme - Metin**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1980.
- _____ : **Şeyhî’nin Har-nâme’si**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1971.
- _____ : **Makaleler: Dil ve Edebiyat İncelemeleri**, (Haz.) Mustafa Özkan, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Tolasa, Harun: “15. YY. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri”, **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İzmir, 1982, S. 1, s. 1-2.
- Tören, Hatice: “Kadı Burhâneddîn”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 75.
- Tulum, Mertol: **Tarihi Metin Çalışmalarında Usul: Nâme-i Kudsî (Menâkıbu’l-Kudsiyye)’nin Yayınlanmamış Metninden Derlenmiş Verilerle -Birinci Kitap-**, İstanbul, Çizgi Kitabevi, 2017
- Tunç, Semra: “Ârif’in Hayatı Eserleri Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni”, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1996.
- Tural, Sadık vd.: **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004.

- Turan, Lokman: “Yenişehirli Avnî Bey Divanı’nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu’arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1998.
- _____ : **Anlatı Denizlerinden Lirizm Adalarına Yolculuk: Mesneviyi Gazelle Okumak**, İstanbul, Kesit Yayınları 2017.
- Turan, Lokman; Kütük, Rıfat: “Türk Mesnevi Geleneğinde Gazelin Kullanımı”, **Turkish Studies** C. 4, S. 7, 2009, s. 668.
- Türk, Vahit: **Hatîboğlu: Bahrü’l-Hakâyık**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- Tülücü, Süleyman: “Muallakât”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, C. XXX, s. 310.
- Uçan Eke, Nagehan: “Yenilikçi Bir Şairin Geleneği Takip Eden Sesi: Nedîm ve Kasideleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. VIII, S. 36, 2015, s. 254-255.
- Usluer, Fatih: **Hurufilik: İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2009.
- _____ : **Arş-nâme Tercümesi, Hurufi Şiirler 1 (İnceleme-Metin-Eşleştirmeli Metin-Tıpkıbasım)**, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- _____ : **Beşâret-nâme Genc-nâme Şehriyar-nâme Feyz-nâme Hurufi Şiirler III (İnceleme-Tenkitli Metin)**, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Ülken, Fatih: “Elvân-ı Şîrâzî’nin Gülşen-i Râz Tercümesi”, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2002.
- Üst, Sibel: Edirneli Nazmi Divanı (Çevrimiçi), Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 18.05.2020.

- Üstüner, Kaplan: **Divan Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15. Yüzyıl Divanlarına Göre)**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2007.
- Ünlü, Yücel: “Divanlarda Kısa Mesneviler (XIV-XVI. Yüzyıl)” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.
- Ünver, İsmail: “Ayıntablı Aynî” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, C. IV, s. 271.
- _____ : “Mesnevi”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II -Divan Şiiri- Tıpkıbası**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017, s. 430.
- Üzgör, Tahir: **Fehîm-i Kadîm: Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.
- Vanlıoğlu, Mehmet: “Deh-nâme”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, C. IX, s. 106.
- _____ : “Kaside: Fars Edebiyatı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, C. XXIV, s.564.
- _____ : “Şemseddîn Kâtibî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002, C. XXV, s. 42.
- Vural, Hanifi: “Letâyif-nâme (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Gramatikal Dizin)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1999.
- Yavuz, İbrahim: “Türk Edebiyatında Terkîb-i Bendler ve Tercî-i Bendler (XVII-XIX. YY.)”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2006.
- Yavuz, Kemal: **Mesnevî-i Murâdiyye**, Ankara, Kültür ve Turizm bakanlığı Yayınları, 1982.

- _____ : **Garîb-nâme (Tıpkıbasım-Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma)**, İstanbul, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- _____ : **Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ı (Gülşen-nâme) -Metin Günümüz Türkçesine Aktarma-**, Ankara, SFN Yayıncılık, 2007.
- _____ : **Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si: Mesnevi Tercüme ve Şerhi**, Konya, S.Ü. Mevlana Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2007.
- _____ : **Hacib Böyle Dedi: Kutadgu Bilig'den Seçmeler**, İstanbul, Mostar Yayınları, 2012.
- _____ : **Bir Ömrün Yazıları**, İstanbul, Nizamiye Akademi, 2017.
- Yavuz, Kemal;
Yavuz, Orhan: **Muhibbî Divanı: Bütün Şiirleri**, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016,
- Yavuzer, Hayati: **"Kemal Ümmî'nin Kırk Armağan Mesnevisi", Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu**, Bolu, 1997.
- _____ : **Bolu Erenlerinden Kemâl Ümmî**, Bolu, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi, 2017.
- Yazar, Sadık: **"Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği"**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.
- Yazıcı, Tahsin: **"Ferrûhî-yi Sitânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, C. XII, s. 110.
- _____ : **"Hâkânî-i Şirvânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, C. XV, s. 169.
- _____ : **"Hâfız-ı Şîrâzî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, C. XV, s. 103-106

- Yenikale, Ahmet: Sünbülzâde Vehbî Divanı, (Çevrimiçi) Kùltür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 05.05.2020.
- Yılmaz, Fatma Nur: “Mihr ü Müşterî”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986.
- Yıldız, Recai: “Türk Edebiyatında Terkıb-bend ve Tercî-bendler (13-16. yy.)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.
- Yoldaş, Kazım: “Tutmacı’nın Gül ü Hüsrev’i”, T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 1998.
- Zebîhullâh-i Safâ: **İran Edebiyatı Tarihi**, (Çev.) Hasan Almaz, Ankara, Nûsha Yayınları, 2002.